ENSÂBÜ'L-EŞRÂF

İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler

BELÂZÜRÎ

3. CİLT

Abdüşems

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 174

Tarih ve Toplum Bilimleri Serisi	:	25
Kitabın Adı	:	ENSÂBÜ'L-EŞRÂF İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler, 3. Cilt
Müellifi	:	Ebü'l-Hasan Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Davud el-Belâzürî (ö. 279/892-93)
Özgün Dili	:	Arapça
Editör	:	Prof. Dr. Adnan Demircan
Çeviren	:	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Vehbi Şahinalp (s. 11-427) Prof. Dr. Musa K. Yılmaz (s. 427-837)
Son Okuma	:	Ali Aslan, Yazma Eser Uzmanı Menderes Velioğlu, Yazma Eser Uzmanı
Arşiv Kayıt	:	Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Reisülküttab, nr. 597
Kapak Görseli	:	Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Reisülküttab, nr. 597, 1b
Kitap Tasarım	:	AS-64 Basın-Yayın Tanıtım, Org. ve Paz. Ltd. Şti. Divanyolu Cad. Erçevik İşhanı, No: 211, Sultanahmet/İst. Tel: 0212 513 39 90 / www.as64.org • info@as64.org
Baskı	:	İmak Ofset Basım Yayın Akçaburgaz Mah. 137. Sk. No: 12 34522 Esenyurt/İstanbul Tel: 444 62 18 Sertifika No: 45523
Baskı Yeri ve Yılı	:	İstanbul 2022
Baskı Miktarı	:	1. Baskı, 1500 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî
İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler, *Ensâbü'l-Eşrâf*

1. Belâzürî 2. Ensâbü'l-Eşrâf 3. Tarih 4. Nesep İlmi 5. Tabakat

ISBN: 978-975-17-5172-0 (3.c) / 978-975-17-4747-1 (Tk)

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.
Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayımlanamaz ve çoğaltılamaz.

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel.: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

ENSÂBÜ'L-EŞRÂF

İSLAM TARİHİNDE ÖNCÜ ŞAHSİYETLER

3. Cilt

(İNCELEME - ÇEVİRİ)

BELÂZÜRÎ
(ö. 892-893)

Editör
Adnan Demircan

Çeviren
Mehmet Vehbi Şahinalp
Musa K. Yılmaz

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

Abdüşems b. Abdümenâf Oğullarının Nesebi 11
Abdüşems b. Abdümenâf'ın Çocukları 11
Harb b. Ümeyye'nin Çocukları 15
Ebû Süfyân Sahr b. Harb'in Çocukları 15
Muâviye b. Ebû Süfyân 25
[Muâviye'nin Hüseyn'e Gönderdiği Mektup] 136
[Hüseyn'in Cevabı] 136
Muâviye Döneminde Hâricîlerin Durumu 178
1. Sü'al Oğullarından Abdullah b. Ebü'l-Havsâ et-Tâî 178
2. Havsere b. Vedâ el-Esedî 180
3. Ferve b. Nevfel ve Öldürülüşü 181
4. Şebîb b. Becre el-Eşca'î 181
5. Mu'ayn el-Muhâribî 182
6. Hâris b. Kâ'b Oğullarının Mevlası Olan Ebû Meryem 183
7. Ebû Leylâ el-Hâricî 183
8. Hayyân b. Zabyân ile Müstevrid b. Ullefe 184
9. Muâz b. Cüveyn et-Tâî 187
10. Sehm b. Gâlib el-Hüceymî, Hatîm ve Abbâd b. Husayn 188
11. Hârise b. Sahr el-Kaynî 191
12. Kureyb b. Mürre ve Zehhâf b. Zahr et-Tâî 192
13. Ziyâd b. Hırâş el-İclî 195
14. İkinci Muâz et-Tâî 195
15. Tavvâf b. Allâk, Ukbe b. Verd el-Câvî ile Ashâbü'l-Cidâr'ın İbn Ziyâd Dönemindeki Tutumları 195
16. Ebû Bilâl Mirdâs b. Üdeyye 198
Ziyâd'ın Durumu ve [Soy] Davası 205
[Soy] Davasından Sonra Ziyâd'ın Durumu 213
Hucr b. Adî el Kindî'nin Durumu ve Öldürülmesi 261
Amr b. Hamık el-Huzâî 290

Muâviye b. Ebû Süfyân'ın (ra) Çocukları 302
Yezîd b. Muâviye 304
Hüseyn b. Ali, Abdullah b. Ömer ve İbnü'z-Zübeyr'in, Muâviye'den sonra Yezîd'e Biat Edilmesi Konusundaki Tutumları 319
Hüseyn'in (ra) Öldürülmesinden (Şehit Edilmesinden) Sonra Abdullah b. Zübeyr'in Durumu 325
Amr b. Zübeyr b. Avvâm'ın Öldürülmesi 334
Harre Olayı 342
Harre Olayında Eşraftan Öldürülenlerin Adları 356
Yezîd b. Muâviye Döneminde İbnü'z-Zübeyr'e Yönelik Yapılan İlk Mekke Kuşatması 361
Yezîd b. Muâviye'nin Çocukları 381
Muâviye b. Yezîd 382
Hâlid b. Yezîd b. Muâviye 386
Abdullah el-Üsvâr b. Yezîd b. Muâviye 394
Abdurrahman b. Yezîd b. Muâviye 395
Ömer b. Yezîd 396
Ebû Bekr b. Yezîd b. Muâviye 396
Ziyâd b. Ebû Süfyân'ın Çocukları 398
Ubeydullah b. Ziyâd 402
Mâlik en-Nümeyrî 418
el-Yeşkürî'nin Kölesi Süleym 419
Hâlid b. Abbâd es-Sedûsî 419
Heshâs b. Sevr es-Sedûsî 422
Ebü's-Selîl 422
Cez'a ve Arkadaşı 423
Ebü'l-Vâzı er-Râsibî 423
Sâbit b. Va'le er-Râsibî 424
İsa el-Hattî 425
Recâ en-Nemerî 426
Yezîd b. Muâviye'nin Ölümünden Sonra Ubeydullah b. Ziyâd'ın Durumu ve Mes'ûd b. Amr'ın Öldürülmesi 428

[Yezîd'in Ölümünden Sonra Basra'nın Durumu] 446
Süfyân b. Ümeyye'nin Çocukları 460
Âs b. Ümeyye'nin Çocukları 460
Benî Ümeyye'nin Medine'den Çıkarılması 474
Amr b. Saîd b. Âs'ın [el-Eşdak'ın] Öldürülmesi 476
Ebü'l-Îs b. Ümeyye'nin Çocukları 490
Hicretin 69. yılında Basra'da Cereyan Eden el-Cüfre Gününün Haberi 496
[Akîdu'n-Nedâ] 510
Ebü'l-Âs b. Ümeyye'nin Çocukları 513
Osman b. Affân'ın Durumu, Faziletleri, Sireti ve Katledilmesi 515
Şûrâ ve Osman'ın (ra) Biati 533
Osman b. Affân'ın (ra) Halk Tarafından Beğenilmeyen Gidişatı ve Emirleri 545
Osman'ın Kûfe'ye Vali Olarak Atadığı Velîd b. Ukbe'nin Durumu 550
Abdullah b. Mes'ûd el-Hüzelî'nin (ra) Durumu 558
Osman Döneminde Korulukların Durumu ve Diğerleri 561
Saîd b. Âs b. Ebû Uhayha'nın, Velîd'den Sonraki Kûfe Valiliği 563
Kûfe Halkından Şam'a Sürülenlerin Durumu 566
Cebele el-Ensârî ve Cehcâh el-Gıfârî'nin Osman'a (ra) Söyledikleri Sözler 571
Ammâr b. Yâsir el-Ansî'nin (ra) Durumu 572
Benî Kinâne b. Hüzeyme'den Ebû Zer b. Cündeb b. Cünâde el-Gıfârî'nin (ra) Durumu 577
Abdurrahman b. Avf'ın Osman (ra) Hakkındaki Sözü 582
Benî Temîm'den Âmir b. Abdükays b. Nâşib el-Anberî'nin Durumu 583
Abdullah b. Erkam Zührî'nin Durumu 583
Şehir Halklarının Osman'ın Yanına Gitmeleri ve Medine Halkıyla Birlikte Onun Yanında Toplanmaları 584
Osman'ın (ra) Savaş İstememesi 600
Amr b. Âs ve Diğerlerinin Durumu 602
Osman'ın Rüyası ve Öldürülmesi 610
Osman b. Affân'ın Çocukları 637

[Amr b. Osman'ın Çocukları] 639
Her ne kadar her kıskanç kişi, annesinin avucunu dişlese de 641
[Abdullah b. Amr b. Osman (el-Mutraf)] 641
[Muhammed el-Asğar b. Mutraf ed-Dîbâc] 643
[Hâlid b. Mutraf] 645
[Abdülazîz b. Mutraf] 645
[Ömer b. Amr b. Osman el-Arcî] 646
[Âsım b. Ömer] 649
[Velîd b. Osman b. Affân] 650
[Hâlid b. Osman b. Affân] 652
[Saîd b. Osman b. Affân] 652
[Ebân b. Osman b. Affân] 656
[Muhammed el-Ekber el-Hâzûk b. Mutraf] 660
[Ümeyye b. Mutraf] 660
Mervân b. Hakem 661
Mercü Râhit Gününün Haberi 674
Numân b. Beşîr el-Ensârî'nin Öldürülmesi 687
Mervân'ın Mısır'ı Fethetmesi 689
Rebeze Gününün Haberi 692
[Mervân'ın Vefatı] 700
Hakem b. Ebü'l-Âs'ın Çocukları 703
Mervân b. Hakem'in Çocukları 708
Muâviye b. Mervân 709
Ebân b. Mervân 710
Davud b. Mervân 711
Bişr b. Mervân 711
Bişr b. Mervân'ın Çocukları 728
Abdülazîz b. Mervân 731
Abdülazîz'in Çocukları 734
Muhammed b. Mervân 735
Muhammed b. Mervân'ın Çocukları 736
Mervân ve Abdülmelik b. Mervân Zamanlarında Abdullah b. Zübeyr'in Durumu ve Fitnesinde Meydana Gelen Olaylar 737

[Hâris b. Kays el-Cehdamî, Ziyâd b. Amr el-Atekî, Mâlik b. Misma ve Kardeşleri] 755
Tevvâbûnun Aynü'l-Verde'deki Durumları 757
Muhtar b. Ebû Ubeyd es-Sekafî'nin Durumu ve Kıssaları 768
İyâs b. Mudârib ve Oğlu Râşid b. İyâs'ın Öldürülmesi 780
Hassân b. Fâid'in Durumu, İbn Mutî'in Kuşatılması ve Kaçışı 782
Cebbânetü's-Sebî Günü 788
[Muhtâr'la İlgili Muhtelif Rivayetler] 790
Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Hüseyin'in Katline İştirak Edenlerin Öldürülmesi 794
Kürsü [İskemle] Meselesi 800
Müsennâ b. Muharribe el-Abdî ve Amr b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî'nin Basra'daki Durumları 801
Hemdân'da Olup Himyerli Olan Şürahbîl b. Vers el-Müdda'î'nin Haberi 805
İbrâhim b. Mâlik Eşter'in Musul'a Hareket Etmesi, Ubeydullah b. Ziyâd ve Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'nin Öldürülmesi 807
[Mus'ab b. Zübeyr'in Basra Valiliğine Atanması] 811
Mezâr Günü ve Ahmer b. Şumayt ile İbn Kâmil'in Öldürülmesi 813
Mus'ab b. Zübeyr'in Kûfe'ye Gelmesi 816
[Hârûrâ Günü ve Muhtâr'ın Öldürülmesi] 819
DİZİN 839

Abdüşems b. Abdümenâf Oğullarının Nesebi

Abdümenâf b. Kusay'ın Abdüşems adını verdikleri bir çocuğu dünyaya geldi, Abdümenâf bu oğlunun adıyla künyelenmişti. Onun annesi ise Âtike bt. Mürre Ümmü Hâşim'dir.

Abdüşems b. Abdümenâf'ın Çocukları

1. Ümeyye el-Ekber
2. Habîb b. Abdüşems

Abdüşems bu oğlunun adıyla da künyelenmiştir.

Bu iki çocuğunun annesi, Ta'cez bt. Ubeyd b. Rüâs b. Kilâb b. Rebîa b. Âmir b. Sa'sa'a olup onun bir adı da Âtike'dir.

İbn Hemmâm es-Selûlî, şu sözüyle Âtike'yi kastetmiştir.

Aramızda göz gezdirince kendisine dedim ki
"Hey Safiyye ve ey Âtike, (yeter artık) bize acı!"

İbn Hemmâm, şiirinde kendisinden bahsettiği "Safiyye" ismiyle Safiyye bt. Hazn b. Büceyr el-Hilâliyye'yi kastetmiştir. Bu kadın, Ebû Süfyân b. Harb b. Ümeyye'nin annesidir. Öbür taraftan Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib'in annesi olan Lübâbe bt. Hâris'in de halasıdır.

3. Rebîa b. Abdüşems: Bunun annesi Âmine bt. Vehb b. Umeyr b. Nasr b. Ku'ayn b. Hâris b. Sa'lebe b. Dudan b. Esed b. Huzeyme'dir.
4. Ümeyye el-Asğar
5. Abdüümeyye
6. Nevfel b. Abdüşems

Bu üç kişinin anneleri ise Temîm b. Mürre oğullarının Berâcim boyundan olan Able bt. Ubeyd b. Câzil'dir. Ümeyye el-Asğar, Abdüümeyye ve Nevfel "el Abelât" diye tanınır ve bu isimle çağırılırlardı. Ümeyye el-Asğar'ın oğulları Mekke'de, Abdüümeyye ile Nevfel'in oğulları ise Şam'dadır.

7. Abdüluzzâ b. Abdüşems: Bunun annesi Hidcinetü'l-Ezd kabilesinden olan Fâtıma'dır.

8. Abdullah el-A'rec b. Abdüşems: Bunun annesi Kindeli Amre'dir.

Hîre'de Gumeynâ oğulları diye bilinen halktan bir grup vardı. Bunlar, kendilerinin Abdullah A'rec b. Abdüşems oğullarından olduklarını ileri sürmüşlerse de bu iddia yalan ve batıldır.

9. Abdüşems'in Ta'cez'den Ümeyme adlı bir kızı vardı. Onunla önce Hâris b. Evkas es-Sülemî ile sonra da Amr b. Sa'lebe el-Kinânî ile evlendi.

10. Abdüşems'in Âmine bt. Vehb el-Esediyye'den Sübey'a adında bir kızı vardı. Onunla Mes'ûd b. Mu'attib evlendi.

11. Abdüşems'in Rukayye adında bir kızı daha olup, bunun annesi ise Kindeli Amre bt. Kerib'dir. Rukayye ile Ebü's-Salt b. Rebîa es-Sekafî evlendi.

Ümeyye el-Ekber'in Çocukları:

1. Harb b. Ümeyye: Künyesi Ebû Amr'dır.
2. Ebû Harb: Küçük yaşta öldü.
3. Süfyân
4. Ebû Süfyân: Adı Anbese olup nesli devam etmemiştir.
5. Amr b. Ümeyye: Bunun da nesli devam etmemiştir.

Buraya kadar zikredilenlerin annesi, Hâris b. Fihr'in evladından olan Eme bt. Ebû Hemheme'dir.

6. Ebû Amr b. Ümeyye: Annesi Lahm kabilesindendir.
7. Âs
8. Ebü'l-Âs: Halim bir kişiliğe sahipti. Kabilesi ona, "Esed b. Abdüluzzâ oğullarını hicvet!" dediğinde o şöyle demişti:

Bizim için sağlam bir kale gibi olan bir topluma
Ben nasıl düşmanlık edebilirim
Onlar İkizler burcuyla beraber yaratıldılar
Onların babaları, bizim de babalarımızdır
Ümeyye oğullarına kendi katından açık bir delil ve nasihat olarak bildir ki
Biz, bozguncu olarak değil, ıslahatçı olarak yaratıldık

9. Îs: Küçük yaşta öldü.
10. Ebü'l-Îs

11. Kelbî'nin dışındaki raviler, Ümeyye'nin küçük yaşta ölen el-Uveys adındaki bir oğlunun daha dünyaya geldiğini söylemişlerdir.

Zikredilen bu son üç kişi için "el-A'yâs" denilir ki; Fedâle b. Şerîk el-Esedî, onlar hakkında şöyle demiştir:

A'yâs'tan veya Harb ailesinden, öyleleri var ki
Onların yüzleri, beyaz alınlı asil bir atın alnından daha da beyazdır

el-A'yâs'ın anneleri, Âmine bt. Ebân b. Küleyb b. Rebîa b. Âmir b. Sa'sa'a'dır.

Nâbiğa el-Ca'dî, onun hakkında şunları söylemiştir:

Biz, eşit hisseli iki kişinin ortaklığı gibi gerek mal
Gerekse de çocuk bakımından Kureyş'e ortak olduk
Bu da Hilâl oğulları kadınlarıyla
Ebân oğulları kadınlarının doğurdukları çocuklar sayesinde oldu

Nitekim Süfyân b. el-Harb ile Abdullah b. Abbas'ın anneleri, Hilâl kabilesinden idiler.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: el-Anâbis [Anbeseler] Ümeyye oğullarındandır. Harb, Ebû Harb, Süfyân, Ebû Süfyân gibi kişiler onlardandır. Nitekim Ebû Süfyân'ın esas adı da Anbese'dir. Anbes ise aslan anlamına gelmektedir. Başka birisi de bunların, savaş esnasındaki tahammüllerinden dolayı, 'Aslanlar' anlamında 'Anâbis' diye adlandırıldıklarını söyledi.

Harb, itibarlı bir kişi olup, Abdülmuttalib'le bir araya gelir, onunla sohbet ederdi. Ancak daha sonra aralarında geçen bir konuşmadan dolayı birbirlerinden uzaklaştılar. Sonra Abdülmuttalib'in haklı olduğuna hükmedildi.

Medineli bir adam, şunu ileri sürdü: Harb vefat ettiğinde Kureyş kadınları her yas meclisinde, ("Yazık oldu Harb'e, vah, vah!" anlamında) "*Vâ Harbahu, Vâ Harbahu!*" diye onun ölümüne ağlıyorlardı. Bu, bir süre böyle devam etti. Daha sonra bir kadın, savaşta oğlunu kaybetti. Kadınlar yine "Va Harbâhu!" diyerek yas tutmaya başladılar. Ancak oğlunu kabeden kadın "Ebû Süfyân'ın babası olan Harb'den bana ne? Aksine kahr ve

veyl olsun ne de acı!" demeye (ve böyle yas tutmaya) başladı. Allah en iyi bilendir.

Biz, önceki ilgili bölümde, Abdülmuttalib ile Harb arasında geçenleri ayrıntılı bir şekilde açıklamıştık. Şair ise Ümeyye'nin iki oğlu olan Harb ile Ebû Amr hakkında şunları söylemiştir:

Sen eğer Mekkeli eşrafın birinden bir şey isteyecek olursan
Onu faziletli kişiler olan, Ebû Amr ile Harb'den iste
Cömert bir adamın malında cimrilik yaptığı bir sırada
O; sürüsünden ayrı düşmüş bir geyiğe benzeyen, fırtına gibi devesini bile verirdi
İki kardeş de babaları gibi ihtiyaç sahipleri katında
(Cömertlikleriyle) tam bir şan ve şeref elde etmişlerdir

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Mirdâs b. Âmir, Benî Süleym yurdundaki Kureyye'yi satın aldı. Dedi ki: Ebû Sâib şöyle dedi: Harb ile Mirdâs, Kureyye'yi Huveylid b. Muthal el-Hüzelî'den satın aldılar. Übey dedi ki: Mirdâs ile Küleyb b. Ahmed ez-Zaferî, orayı Süleym oğullarından satın aldılar; ancak kendilerinin burayı işletecek paraları olmadığı için, işletme masraflarını karşılamak üzere gelirinin üçte birini Harb'e verdiler. Mirdâs dedi ki:

Ben burası (Kureyye) için Harb ile kardeşlerini tercih ettim
Çünkü Harb, yoksul düşmemize çok üzülmüştü
Ben her şeyden önce (liyakat) delilini1 öne alırım
Ta ki "yönetici Mirdâs'tır" denilsin

Harb ile Mirdâs'ın vefat etmelerinden sonra Küleyb b. Ahmed, Kureyye'ye el koydu. Bunun üzerine Abbas b. Mirdâs şöyle dedi:

Hey Küleyb! Ne oluyor da her gün zulmetmeye devam ediyorsun?
Oysa zulüm, oldukça asık suratlı bir melundur
Kavmin seni efendi zannetmişti
Oysa senin bir efendi olduğunu düşünmek akılsızlıktır
Eğer senin katında durumu izah etmenin bir faydası olacaksa
Bil ki Kureyye'nin durumu (kimlere ait olduğu) âşikârdır

---

1 Bu ortaklıkta Harb'in liyakatinin delili ise şiirde de geçtiği gibi onun, yokluk dönemindeki hâllerine üzülerek onların durumunu düşünmüş olmasıdır.

Harb b. Ümeyye'nin Çocukları

1. Ebû Süfyân b. Harb: Adı, Sahr'dır.
2. Fâri'a: Bu ikisinin annesi, Safiyye bt. Hazn b. Büceyr b. el-Hüzem el-Hilâlî'dir.
3. Amr b. Harb
4. Ümmü Cemîl bt. Harb: "Hammâletü'l-Hatab"[2] olarak bilinen kadın olup annesi, Fâhite bt. Âmir b. Mu'attib es-Sekafî'dir.
5. Ümeyme,
6. Ümmü'l-Hakem
7. Fâhite: Bu (son) üçü farklı annelerdendir.
8. Hâris: Annesi, Yemenlidir.

Fâri'a, Şeybe b. Rebîa b. Abdüşems'in hanımıydı. Şeybe'den sonra Esved b. Muttalib b. Esed b. Abdüluzzâ onunla evlendi.

Ümmü Cemîl, Ebû Leheb b. Abdülmuttalib'in hanımıydı.

Fâhite, önce Cessame el-Leysî'nin hanımıydı. Ondan sonra Süleym b. Mansûr'un kardeşi Mâzin b. Mansûr'un çocuklarından Utbe b. Gazvân ile evlendi.

Bunlardan Amr ve Hâris küçük yaşta öldüler.

9. Harb'in ayrıca Dahyâ adında bir kızı olup, Bişr b. Abdülmelik es-Sekûnî ile evlenmiştir.

Ebû Süfyân Sahr b. Harb'in Çocukları

1. Muâviye
2. Utbe b. Ebû Süfyân: Bu, zayıf bir kişi olarak kabul edilirdi. Âişe (ra) ile Cemel vakasında bulunmuş ve oradan kaçmıştı. Teymü'r-Ribâb kabilesinden olan İsme b. Übeyr, onu taşıyıp Medine'ye kadar getirmiştir. Daha sonra Muâviye onu Mısır'a vali olarak tayin etmiştir. Cerîr şöyle söylemiştir:

2 Bk. Tebbet, 111:4.

İbn Übeyr, mızrakların çekildiği bir zamanda
Ebü'l-Âsî ailesine açık bir vefa örneği gösterdi
Aynı vefayı Ebû Süfyân'ın oğlu Utbe'ye de gösterdi
[Utbe] ölümün kendisine doğru kuvvetle yönelip geldiğini görünce

3. Cüveyriye: Önce, Sâib b. Ebû Hubeyş b. Muttalib b. Esed b. Abdüluzzâ ile daha sonra da Abdullah b. Hâris b. Ümeyye el-Asğar ile evlendi.

4. Ümmü'l-Hakem: Abdullah b. Osman es-Sekafî ile evlenip Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem adını verdikleri bir çocuk dünyaya getirdi. Muâviye onu, halifeliği döneminde Kûfe, Cezîre, Musul ve Mısır'a vali olarak tayin etti.

[Buraya kadar sayılanların] hepsinin annesi Hind bt. Utbe b. Rebîa b. Abdüşems b. Abdümenâf'tır.

5. Hanzale b. Ebû Süfyân: Bedir gününde kâfir olarak öldürüldü.

6. Ümmü Habîbe: Adı Remletü'l-Kübrâ olup Resûlullah'ın (sav) hanımıdır. Onunla ilgili bilgileri, "el-Ezvâc" [Resûlullah'ın hanımları] bölümünde kaleme almıştık.

7. Âmine: Önce, Kureyş'ten olan Huveytıb b. Abdüluzzâ el-Âmirî ile ardından Safvân b. Ümeyye el-Cumahî ile onun ardından da Muğîre b. Şu'be es-Sekafî ile evlendi.

Bunların (5, 6 ve 7. sırada zikredilen kişilerin) anneleri ise Safiyye bt. Ebü'l-Âs b. Ümeyye'dir.

8. Amr b. Ebû Süfyân: Amr, Bedir gününde esir alınmış ve müşrikler tarafından esir alınan bir Müslüman karşılığında salıverilmiştir. Nesli devam etmemiştir.

9. Hind: [Ebû Süfyân'ın kızı Hind], Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib ile evlenmiştir.

10. Sahre

[Amr, Hind ve Sahre'nin] anneleri, Ümmü Amr bt. Ebû Amr b. Ümeyye'dir.

11. Anbese b. Ebû Süfyân
12. Muhammed

Anbese ve Muhammed'in anneleri, Âtike bt. Üzeyhir ed-Devsî'dir.

Muhammed b. Ebû Süfyân, bir şiirinde şöyle söylemiştir:

Hind için, [kocası] İbn Âmir'in ölüp gitmesini
Remle için de [kocası] Amr'ın onu boşamasını temenni ediyorum

Muhammed b. Ebû Süfyân, bu beyitte Muâviye'nin iki kızı olan Hind ile Remle'yi kastetmektedir. Yine burada adını andığı Amr ile de Amr b. Osman b. Affân'ı kastetmektedir.

Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyân'ın bir kızı, Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik'le evliydi. Osman adını verdikleri bir çocuk dünyaya getirdi. Babası Velid, [Osman'ı veliaht tayin etmiş ve halktan] onun için biat almıştı. Beyitte adı geçen Hind bt. Muâviye, Abdullah b. Âmir b. Küreyz'in eşiydi.

13. Yezîdü'l-Hayr b. Ebû Süfyân: Annesi, Kinâne'dendir. Ebû Bekr b. Kuhâfe hilafeti döneminde onu Şam diyarının bir bölümüne vali olarak tayin etti. Nesli devam etmemiştir.
14. Remletü's-Suğrâ: Annesi, Kinâneli Ümeyme bt. Eşyem'dir. Önce Saîd b. Osman b. Affân ile daha sonra da Amr b. Saîd el-Eşdak b. Saîd b. Âs ile evlendi.
15. Meymûne: Annesi, Hilâl kabilesinden olan Şemse'dir.

Kelbî ve diğer raviler dediler ki: "Kureyş'in Resûlullah'a (sav) karşı açmış olduğu savaşlarda Ebû Süfyân ordu komutanlığını yapmış, ancak daha sonra Müslüman olmuştur. Resûlullah (sav) henüz Mekke'ye girmeden ve orayı fethetmeden önce de Mekke'ye doğru gelmişti. Resûlullah (sav), onu Necrân'a vali olarak tayin etmiştir. Ebû Süfyân, Necrân valiliği sırasında vefat etmiştir."

Ebü'l-Yakzân ise "Resûlullah (sav) Ebû Süfyân'ı, Tâif halkının zekâtını toplamakla görevlendirdi." demiştir.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den rivayetle şöyle dedi: Hind bt. Utbe, Ebû Süfyân'dan önce Hafs b. Muğîre b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm'un eşiydi. Daha sonra Fâkih b. Muğîre ile evlendi. Ancak Kinâne oğulları, Cahiliye döneminde onu, Gumeysâ[3] savaşında öldürdüler.

Başka bir rivayete göre ise Hind bt. Utbe, önce Fâkih b. Hafs ile evlendi. Onun vefatından sonra Ebû Süfyân ile Süheyl b. Amr ona ayrı ayrı talip oldular. Babası bu durumu kendisine, "Kavminin birbirine denk iki değerli kişisi sana taliptirler." diyerek bildirdi. Hind, "Onların vasıflarını bana zikreder misin?" dedi. Babası, "Onlardan biri Süheyl b. Amr olup varlıklı, cömert, halkının efendisi, güvenilir ve malı hususunda otoriterdir; diğeri ise Ebû Süfyân olup; şerefli, efendi ve kararlı bir kişidir." dedi. Bunu üzerine Hind, "Onlardan kararlı kişiliğe sahip olan benim için daha sevimlidir." diyerek, Ebû Süfyân'la evlenmeyi kabul etti. Hind bu evlilik süresince ona; Muâviye, Utbe ve Ümmü'l-Hakem'i dünyaya getirdi.

Deniliyor ki: Babası Hind'e "Sana iki adam talip; bunlardan biri varlıklı, yumuşak huyluluğundan dolayı onu dikkatsiz zannedersin. Onda, ne kapalı bir kindarlık ne de sinirli bir kıskançlık vardır. Öbürü ise hatırı sayılır bir soydan gelip ileri görüşlü, fazlasıyla kıskanç ve hemen parlayan bir kişidir. Diğer taraftan kadına değer veren, hoşsohbet, sözünün eri biridir." deyince Hind, Ebû Süfyân'ı tercih etti.

Bize Medâinî anlattı, dedi ki: Hamza b. Abdülmuttalib, Benî Mahzûm kabilesinden bir grup insana uğradı. Onlardan birisinin, Abdümenâf oğullarından olan bir kadından bahsettiğini görünce, Hamza onu vurup öldürdü ve Ebû Süfyân'a giderek durumu kendisine anlattı. Ebû Süfyân da Mahzûm oğullarına giderek, onların öldürülen adamına karşılık kendilerine üç diyet vermeyi teklif etti. Ancak onlar o gün bu teklifi kabul etmeyince, geri döndü. Ertesi gün, bu sefer onlar Ebû Süfyân'a gelerek üç diyeti kabul edeceklerini bildirdiler. Ebû Süfyân ise "Kavim iki diyetten fazlasını vermeyi kabul etmiyor." deyince, iki diyete razı olmayarak geri döndüler. Ertesi gün Mahzûmîler tekrar Ebû Süfyân'a gelerek iki diyeti kabul edeceklerini söylediler. Fakat Ebû Süfyân, "Kavim bir diyetten

3 el-Gumeysâ, Arap çölünde bulunan, Mekke'ye yakın bir yer adıdır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*.

fazlasını vermeyi kabul etmemektedir." deyince, yine razı olmayarak geri döndüler. Ertesi gün, Mahzûmîler gelerek tek bir diyeti dahi kabul edeceklerini söylediler. Ancak Ebû Süfyân, "Maktul, diyet ödenmesi gereken bir kişi olmadığından kavim, hiçbir diyet vermeyi kabul etmemektedir." dedi. Böylece maktulün kanı heder oldu.

Medâinî dedi ki: Ebû Süfyân, Ömer b. Hattâb'a giderek ondan bir şeyler istedi; Ömer de "Sen, yağ damlayan bir tulum durumunda iken benden bir şeyler mi istiyorsun?" dedi.

Medâinî, Muhammed b. Haccâc'dan, o da Abdülmelik b. Umeyr'den şöyle dediğini rivayet etti: "Ebû Süfyân Şam'dan gelirken beraberinde, her birisi bir eşeğe binmiş Hind ve Muâviye de bulunuyordu. Mekke'ye yaklaştıklarında, yolda Resûlullah (sav) ile karşılaştılar; Ebû Süfyân Muâviye'ye, "Sen in de Muhammed binsin!" dedi. Hind ise "Oğlum şu dinini değiştirmiş olan kişi için mi inecek?" dedi. Ebû Süfyân da "Evet! O, benden de senden de senin oğlundan da daha hayırlıdır." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav), "Öyleyse; ey Ebû Süfyân, ey Hind, Müslüman olunuz da ben de sizi ateşten en iyi şekilde sakındırıcı olayım!" dedi.

Dedi ki: Ebû Süfyân Resûlullah (sav) ile beraber Tâif'te iken, gözünden yaralandığında Resûlullah (sav) ona, "Cennette, bundan daha hayırlı bir gözün olacaktır." dedi. Kendisi vefat etmeden bu gözünü kaybetti.

Dedi ki: Ebû Cehil Resûlullah'ın (sav) kızı Fâtıma'nın yüzüne bir tokat atınca, Fâtıma Ebû Süfyân'a giderek Ebû Cehil'i kendisine şikâyet etti. Ebû Süfyân da kendisiyle beraber Ebû Cehil'in yanına dönüp Fâtıma'ya, "Sen de onun yüzüne bir tokat at, Allah onu kahretsin!" dedi. Bunun üzerine Fâtıma (ra) da onun yüzüne bir tokat atınca, Ebû Cehil ona "Ey Ebû Süfyân, intikamınızı alabildiniz mi bari?" dedi. Daha sonra Fâtıma (ra), Ebû Cehil ve Ebû Süfyân ile aralarında geçen olayı Resûlullah'a (sav) anlatınca Resûlullah (sav), "Allah'ım, Ebû Süfyân'ın bu yaptığını unutma!" dedi.

Medâinî, Abdurrahman b. Muâviye'den, o da İsmail b. Ümeyye'den şöyle dediğini rivayet etti: Nebî (sav) Müzdelife'den indiğinde; sağında

Ebû Süfyân, solunda Hâris b. Hişâm, önünde de atları üzerinde ilerleyen Ebû Süfyân'ın iki oğlu Yezîd ile Muâviye bulunmaktaydı.

Dediler ki: Ebû Bekr (ra) haccettiğinde, yanında Ebû Süfyân da bulunmaktaydı. Ebû Süfyân kendisiyle konuştuğunda, Ebû Bekr sesini yükselterek konuştu. Ebû Kuhâfe de "Oğlum, İbn Harb'in yanında sesini biraz düşür!" dedi. Bunun üzerine Ebû Bekr, "Allah, İslâm ile birçok evleri yıkmıştır. Ebû Süfyân'ın evi de yıkılan evlerdendir. Allah, Cahiliye'de yıkılmış birçok evleri, İslâm ile inşa etmiştir. Senin evin, İslâm'ın inşa ettiği evlerdendir." dedi.

Dediler ki: Mahzûm oğullarından bir adam, Ebû Süfyân'ın aleyhine Ömer b. Hattâb'ı kışkırtarak, "Bir arazi sınırı konusunda Ebû Süfyân bana haksızlık etti." dedi. Ömer de haccettikten sonra o sınırın üzerinde durarak Ebû Süfyân'a, "Gel de buraya bir işaret koy!" dedi. O da "Yemin ederim ki yapmam!" dedi. Ömer de (ra), "Yemin olsun ki yaparsın!" dedi ve kırbaçla onu evire çevire dövdü. Ebû Süfyân da kıbleye dönerek, "Beni öldürmeden önce Ömer b. Hattâb'a boyun eğdirmeyen, İslâm'ın vakarını gönlüme yerleştiren Allah'a hamdolsun!" dedi. Bunun üzerine Ömer (ra), Ebû Süfyân'a yaptığından dolayı pişmanlık duyar gibi oldu. Allah, her ikisinden de razı olsun.

Medâinî, Cüveyriye b. Esmâ'dan şunu rivayet etti: Ebû Süfyân, Ömer'le (ra) bir arazi konusunda tartıştığında, "Eyvah ya Kusay!" diye bağırdı. Ömer de (ra), ona "Sen Cahiliye geleneği üzerine mi bağırıp yardım istiyorsun?" diyerek kırbaçla vurdu. Hind ise "Ey Ömer, İbn Harb'e mi böyle vuruyorsun? Ona reva gördüğün bu davranışla tüm Bathâ boylarının tüyleri ürperdi!" dedi. Ömer de (ra), "O günün yerine, daha iyisini bize bahşeden Allah'a hamdolsun!" dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem'den, o Yûnus b. Yezîd el-Eylî'den, o da Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ömer vefat ettiğinde, Osman (ra), beytülmalde, üzerinde "Bu para, Yezîd b. Ebû Süfyân'a ayrılmıştır." ibaresinin yazılı olduğu bin dinar buldu; onları Ebû Süfyân'a uzatarak, "Bunları al!" dedi. O da kabul etmeyerek, "Eğer Ömer bunları bana gerekli görseydi, kuşkusuz kendisi bana gönderirdi." dedi.

Bana Mâlik b. Enes'ten şöyle dediği anlatıldı: Muâviye; Ömer b. Hattâb'ın bazı insanları hapsetmekte olduğunu öğrenince, ona Şam'dan, bir veya birkaç kelepçeyle birlikte bir miktar dinar da gönderdi. Elçiye de "Bunları Ebû Süfyân'a ver, o da onları Müminlerin Emiri'ne ulaştırsın!" dedi. Ebû Süfyân ise kelepçeleri Ömer'e (ra) verdiği hâlde, dinarları ayırarak kendi yanında alıkoydu. Ömer (ra) bunun nedenini sorunca Ebû Süfyân, "Bu paraların bir kısmıyla borcumu ödedikten sonra kalanını da harcadım." dedi. Bunun üzerine Ömer; "Bu kelepçeleri Ebû Süfyân'ın ayaklarına takın." dedi. Dinarlar getirilinceye kadar kelepçeler Ebû Süfyân'ın ayağında takılı kaldı. Bu haber, Muâviye'ye ulaşınca, "Yemin ederim ki eğer Ebû Süfyân'ın yaptığı bu hareketi, (Ömer'in babası) Hattâb dahi yapmış olsaydı Ömer, Ebû Süfyân'a yaptığının aynısını ona da yapardı." dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o İbn Cüreyc'den, o da İkrime'den şöyle dediğini rivayet etti: Bize İbn Abbas anlattı; dedi ki: Ebû Süfyân b. Harb'in yemek yediği bir sırada yanına giderek ona bazı ihtiyaçlarımı bildirdim; ardından da "Beni neden yemeğe çağırmadın?" dedim. O da "Yemek yenilmek üzere konulmuştur; ihtiyacın varsa, gel sen de ye!" dedi.

Medâinî dedi ki: Resûlullah (sav) İkrime b. Ebû Cehil'e "Allah'ın Elçisi olduğumu bildiğin hâlde mi benimle savaştın?" diye sorunca, İkrime, "Hayır." dedi. Bu sefer aynı soruyu Ebû Süfyân'a da sorunca o, "Ben senin son derece sadık olup, hiç yalan söylemediğini biliyordum; ancak sen de Kureyş içindeki konumumuzu biliyordun. Öyle bir şey getirdin ki onun gelmesiyle şeref adına hiçbir şey kalmadı. Biz de gurur adına ve şerefimin gitmesinden duyduğum rahatsızlıkla savaştık."

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav), bir gün huzuruna girmek isteyen insanlara izin verirken, Ebû Süfyân'ın iznini geciktirdi. Ebû Süfyân içeri girdiğinde, "Ey Allah'ın Elçisi, adeta vadinin iki tarafındaki taşlara bile izin verdiğin hâlde, neredeyse bana izin vermeyecektin!" dedi. Resûlullah da (sav), "Ey Ebû Süfyân! Tüm avlar, yaban eşeğinin karnına girer."[4] dedi.

---

4 Resûlullah (sav) tarafından giriş izni geciktirilen Ebû Süfyân, "Ya Resûlullah, vadinin iki tarafındaki taşlara varıncaya kadar herkese izin verdiğiniz hâlde, neredeyse bana izin vermeyecektiniz!" şeklinde bir nevi serzenişte bulundu. Resûlullah (sav) da ona, *"Tüm avlar, yabani eşeğin karnına girer."* anlamında كل الصيد في جنب الفراء darb-ı meselini kullanarak cevap verdi. Bu darb-ı meselin aslı ise şudur: Üç kişilik bir grup insan, beraberce avlanmaya çıkarlar; bunlardan birisi bir ceylan, diğeri bir tavşan, sonuncusu

Medâinî dedi ki: Yemenli bir adam, devesini Hazvere denilen yerde ıhdırdıktan (çöktürdükten) sonra "Bu deveyi vadi halkının en şereflisinden başkası kesemez." dedi. Bunun üzerine Utbe b. Rebîa b. Abdüşems Ebû Süfyân'a, "Bu vadi halkının en şereflisi sensin." dedi. O da "Ey Ebü'l-Velîd! Sen kimin amcası isen, o kişi bu vadinin en şereflisidir." dedi.

Medâinî, Ali b. Mücâhid'den, o Anbese b. Saîd'den, o İsmail b. Ümeyye'den, o da Câbir b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav), Ebû Süfyân'a, "Ey Ebû Süfyân! İstememene rağmen, Allah bu işi tamamlamadı mı?" dedi. Ebû Süfyân da "Evet ey Allah'ın Elçisi, anam-babam sana feda olsun; asırlar dahi geçse zaman senden hiçbir şey alamaz." dedi.

Dediler ki: Ebû Süfyân Şam'dan döndüğünde, Resûlullah (sav), gizlice insanları İslâm'a davet etmekteydi. Ebû Süfyân'ın yanında, Resûlullah'a (sav) ait Şam'dan getirdiği eşyalar bulunmakla beraber, Resûlullah onlardan hiç bahsetmedi. Bunun üzerine Ebû Süfyân, Resûlullah'a (sav) yaklaşarak, "Ey Abdullah'ın oğlu, bendeki mallarını istemiyor musun? Bakıyorum, onlardan hiç bahsetmiyorsun." dedi. Resûlullah (sav) da "Onda ya bir kâr veya bir zarar vardır; bunlardan hangisi olursa olsun; sen Allah'ın izniyle emanete riayet edersin." dedi.

Heysem b. Adî dedi ki: Ebû Süfyân, Şam'da oğlunun sancağı altında bulunmaktaydı. (Orduda) sessizliğin hâkim olduğu bir sırada Ebû Süfyân (yüksek sesle), "Ey Allah'ın zaferi, artık yaklaş!" diyordu.

Bana Bekr b. Heysem anlattı. O Abdürrezzâk b. Ma'mer'den o, Zührî'den, o da Saîd b. Müseyyeb'den şunu rivayet etti: Resûlullah (sav), Huneyn gününde esirlerle ilgili işlerde, Ebû Süfyân'ı görevlendirdi.

Medâinî dedi ki: Ebû Bekr (ra) vefat edip Ömer (ra) halife olduğunda, ordu komutanı Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın vefatı üzerine, Ömer (ra), Ebû

---

da bir yaban eşeği avlar. Bu durum karşısında üçüncü kişi, "Benim avım, hepinizin avını içine alacak kadar büyüktür." anlamında, "Tüm avlar, yabani eşeğin karnına girer." dedi.
Ebû Süfyân, müellefetü'l-Kulub'dan olduğu için, Resûlullah, (sav) onu huzuruna geç alması üzerine canının sıkıldığını anlayınca, "Seni yanımıza geç de almış olsak, senin bizdeki değerin daha büyüktür." anlamında, bu darb-ı meseli kullanarak onun gönlünü almak istemiştir.
Ayrıca buradan, İslâm'dan önce, eti için yaban eşeğinin de avlandığını anlamaktayız. Öbür taraftan, bazı kaynaklarda bu deyimin كل الصيد في جوف الفراء veya كل الصيد في بطن الفراء gibi şekillerde de kayıtlı olduğunu görmekteyiz. Bk. el-Askerî, *Cemheretü'l-Emsal,* II, s. 162 (çev.)

Süfyân'ın oğlu Yezîd'i Şam ordularının komutanı olarak tayin etti. Şam'dan gelen Muâviye ise o sırada haccetmekte olan Ömer'in (ra) yanına geldi. Ömer ona, "Ne zaman geldin?" dedi. O da "Şimdi geldim ve ilk olarak senin yanına geldim." deyince, Ömer, "Anne ve babanın yanına git ve önce (annen) Hind'i ziyaret et!" dedi. Muâviye de Ömer'in (ra) yanından ayrılarak, (annesi) Hind'in yanına geldiğinde Hind ona, "Oğlum! Hür bir kadın senin gibi bir evladı nadiren dünyaya getirebilir. Şu adam (Ömer) sizi uyarmak istedi; siz de ona uygun bir tarzda hareket edin ve hoşlanmadığı şeylerden de kaçının!" dedi. Ebû Süfyân ise kendisine şöyle dedi: "Şu muhacirler kafilesi bizi geçti, biz ise geride kaldık. Onların [İslâm'la buluşma noktasında] daha önce harekete geçmiş olmaları kendilerini yükseltirken gecikmemiz, bizi ilerlemekten engelledi. Onlar yönetici oldular; biz ise yönetilenler olduk. Onlar size önemli bir görev yüklemişlerdir; sakın onlara muhalefet etmeyin! Sen de henüz ulaşamadığın uzak bir mesafeye (hedefe) doğru koşup gitmektesin; sonunda oraya varacaksın!" dedi.

Dediler ki: Mekke'de; Ömer (ra) binekli, Muâviye de yayan olarak bir arada yürürken, Kureyş'ten bir grup kadın, "Baksanıza! Hantame'nin oğlu binekli, Hind'in oğlu ise yayan yürümektedir." dediler.

Medâinî, Mesleme'den rivayet ederek dedi ki: "Muâviye, kardeşi Yezîd'den sonra Şam valisi olarak atanmış olduğu bir sırada Ebû Süfyân, beraberinde Utbe ve Anbese olduğu hâlde Muâviye'nin yanına gitti. (Annesi) Hind ise ona bir mektup yazarak, "Baban ve iki kardeşin yanına gelmiş bulunmaktalar; Ebû Süfyân'ı bir ata bindirip ona 4.000 dirhem ver; Utbe'yi de bir katıra bindirip ona 2.000 dirhem ver; Anbese'yi ise bir eşeğe bindirip ona da 1.000 dirhem ver!" dedi. Muâviye bu doğrultuda hareket edince, Ebû Süfyân, "Ben, kandan başka bir şeyin sakinleştiremeyeceği bir şey görüyorum." dedi.

Medâinî, Mesleme'den rivayet ederek dedi ki: "Resûlullah (sav) vefat ettiğinde Ebû Süfyân Necrân'da zekât amili olarak görevli bulunmaktaydı. Ebû Süfyân, "Resûlullah'tan sonra görevi kim üstlendi?" dedi. Ona, "Ebû Bekr üstlendi." dediklerinde o da "Yani Ebü'l-Fasîl ha! Vallahi 'bu işi kandan başka bir şey temizlemez' diye biliyorum!" dedi.

Medâinî, Mücâhid'den, o Muhammed b. İshak'tan, o Zührî'den, o da Ebû Ümâme'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav) bir dilenciye bir şeyler verdi; o adam Resûlullah'a (sav) övgüyle teşekkür etti. Bunun üzerine Resûlullah (sav), "Ebû Süfyân ise kendisine bir şey verildiğinde, ne över ne de teşekkür eder." dedi.

Bana Abdülvâhid b. Gıyâs anlattı, dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. İshak, Muhammed b. İbrâhim et-Teymî'den rivayet ederek şöyle dediğini haber verdi: Resûlullah (sav), Ebû Süfyân b. Harb'e 100, Uyeyne b. Hısn'a 100 ve Akra b. Hâbis'e yine 100 deve verdi. Adamın biri, "Bunlara bu kadar iyilik yapılmasına rağmen, en küçük bir teşekkürde bile bulunmadılar." dedi. Resûlullah (sav) da "Ben onların kalplerini İslâm'a ısındırmak üzere verdim, mükâfatını da Allah'ın kendi katındaki takdirine bırakıyorum." dedi.

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî, İsmail b. Ebû Hâlid'den, o da Kays b. Ebû Hâzim'den şunu rivayet etti: Osman'ın evi (ra) kuşatıldığı sırada Ebû Süfyân yanına geldi. Çıkışta, "Ey Ümeyye oğulları, bir topu kapar gibi hilafeti ele alınız! Durum, onların (kuşatmacıların) iddia ettikleri gibi değildir." dedi.

Bana Ebû Sâlih el-Ferrâ anlattı. O Haccâc b. Muhammed'den o, İbn Cüreyc'den, o da Ebû Müleyke'den şöyle dediğini rivayet etti: "[Bir kısım] Araplar dinden döndüklerinde Ebû Süfyân şöyle dedi: "Ey eski dine üstün gelenler, haydi geliniz!"

Hişâm b. Hassân'dan, onun da İbn Sîrîn'den rivayet edildiğine göre şöyle dedi: "Resûlullah (sav) vefat ettiğinde, Ebû Süfyân, 'Topu kapar gibi idareyi kapınız, bundan dolayı ne cennet kazanılır, ne de cehenneme girilir.' dedi."

Dediler ki: Osman (ra), Ebû Süfyân'la görüşmeyince kendisine, "Müminlerin Emiri seninle görüşmedi." denildi. O da "Kavmimden ayrılacak değilim! Dileyen görüşmesin." dedi.

Vâkıdî dedi ki: "Ebû Süfyân b. Harb, Osman'ın öldürülmesinden beş yıl önce, 93 yaşındayken Medine'de 30. yılda vefat etti. O, Fil vakasından on yıl önce dünyaya gelmişti; Hâkim b. Hizâm ise ondan üç yıl daha yaşlı idi."

Vâkıdî'nin dışındakiler ise Ebû Süfyân'ın 31. yılda, 88 yaşındayken vefat ettiğini söylediler. Ancak onun, 33. yılda vefat ettiğini söyleyenler de vardır.

Muâviye b. Ebû Süfyân

"Ebû Abdullah" olarak künyelenen Muâviye, Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olmuştur. Kendisi, konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: "İslâm sevgisi daha önce kalbime girmesine rağmen annem ve babamın, 'Müslüman olursan, sana yiyecek, içecek vermeyiz!' demeleri bana engel olmuştu." Kardeşi Yezîd'in vefat etmesi üzerine Ömer (ra) onu, Şam valisi olarak tayin etti. Osman (ra) da hilafeti döneminde onu yine Şam valisi olarak bıraktı. Osman (ra) şehit edildiğinde, onun katillerinin bulunup cezalandırılması talebiyle öne çıktı. Osman'ın (ra) katillerinin bulunması talebi esnasında, onun Ali (ra) ile yapmış olduğu savaşı ve Hasan (ra) ile yapmış olduğu barışı, daha önceki bölümde kaleme almıştık.

Bana Medâinî anlattı. O Suhaym b. Hafs'tan şöyle dediğini rivayet etti: "Ensardan bir adam Muâviye'ye gelerek, "Ben yaşlıyım, bundan dolayı bir önceliğim olduğu gibi seninle bir yakınlığım da var." dedi. Muâviye de "Yaşlılığın, zaten yüzündeki izlerden bellidir. Önceliğini de biliyoruz; ancak benimle nasıl akraba olduğunu anlayamadım." dedi. O da "Beni de seni de falanca kadın doğurdu." deyince Muâviye, "Doğru söylüyorsun." dedi ve şu beyti dile getirerek ona yardımda bulundu:

Allah, sakınılmayan bir düşmanlığı kahretsin
Açıklanmasına rağmen fayda sağlamayan bir akrabalığı da kahretsin

Medâinî, İbn Cü'dübe'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye haccederken Medine'ye geldiğinde, Sa'ye b. Garîd adındaki bir kişi yanına gelerek ona "Ebû Süfyân ile babam arasındaki hukuk hatırına bana misafir olmanı istiyorum." dedi. Muâviye de ona misafir olarak geldi. Yemekler sofraya dizildiğinde ise doktor gelerek ona, "Şunları ye, şunları da yeme!" dedi. Nihayet Hayse denilen yemek getirildi. İbn Garîd de "Şu Uyeyne akidi, şu Müzeyne tereyağı, şu da Nâ'ime hurmasıdır." dedi. Muâviye de "Bunlar, çeşitli yerlerden bir araya getirilmiş güzel şeylerdir." diyerek yemeye başladı.

Muâviye Numân b. Beşîr'i Kûfe'ye vali olarak tayin ettikten sonra ona bir mektup yazarak, Kûfe halkının verdikleri on dinara on dinar ekleyerek bu meblağ ile halka harcama yapmasını emretti. O da bunların bazılarını uygulayıp bazılarını bırakırken, "Ben anahtarı Şam'da olan bir kilidim." diyordu. Minberin üzerinde bol bol Kur'ân okuyarak, "Siz beni kaybederseniz, benden sonra Resûlullah'tan (sav) bahsedecek kimse bulamazsınız." derdi. Daha sonra Muâviye'den başka mektuplar da gelince, Beşîr uygulamayı herkese genelleştirerek diğerlerine yapılan yardımı da artırdı. Bunun üzerine Hemmâm es-Selûlî şunları dile getirdi:

Ey Fâtıma, cilveler ve oyalamalar uzun sürdü
Bakıyorum benimle olan alakan, ne açık bir ayrılık, ne de bir buluşmadır
Bize yapılan artışın Numân'dan olduğunu sanma!
Hakkımızda böyle düşünmekten Allah'tan ve okuduğun kitaptan sakın!
Bizimle ilgili öyle bir emanet yüklendin ki
Güçlü, yetişkin develer bile onu yüklenmekten aciz kaldı
Hayır kapısının bir kilidiyken
Yüzümüze kolay açılan şer kapısı olma!
Büyük bir yetkiye kavuştuğun hâlde
Başkasına cömertlik gölü olup, kendine cimrilik yapma!
Sen tatlı dilli, hoşsohbet bir adam iken
Yardımı artırmada o dilin neden tatlı olmuyor?
Senden önce başımızda, kendileri eğikken
Bizi düzeltmek isteyen
Dünyamızı yererken, kendileri onu, sonuna kadar emen
Bize de ondan bir kâse bırakmayan yöneticiler yoktu
Konuştuklarında, iyilik yapın, derler
Lâkin davranışlar, güzel sözlerden farklıdır
Herkesin istihkakı artırılırken, benimki silinir mi?
Şayet kanımı da içebilirseniz, o da size helâl olsun
Allah'ın kitabı, din ve takva bana yapılanları asla kabul etmez
Şam'da ise hakemliğine başvurursan, âdil bir hakem vardır
Ben bununla Müminlerin Emiri'ni kastediyorum
Onun her kesim insanlar üzerinde iyiliği vardır

Toplumun muhacir kesimi de ihsanını hep arzular
Lâkin bedevi tüketicileri, kıtlıktan daha fazla zarar görmüşlerdir

Medâinî dedi ki: Muâviye Ziyâd'a mektup yazarak, "Çevrende Mudar ve Rebîa kabileleriyle Yemenliler var. Mudarlıları resmî işlerde istihdam et ve onları birbirlerinden sorumlu tut! Rebîalıların eşrafına da ikram et! Çünkü taraftarları onlara bağlıdır. Yemenlilere alenen değer ver, ama onlara sır vermekten sakın!" dedi.

Hişâm b. Ammâr dedi ki: Kureyşlilerden biri Muâviye'den bir şeyler istedi, o da istediğini verdi; sonra bir şeyler daha isteyince, yine verdi; üçüncü seferde ise bir şey vermedi; ancak ısrar edince yine istediğini verdi. Bunun üzerine Kureyşli, "Ey Müminlerin Emiri, cimri dişi deve, böyle azar azar sağılır."[5] dedi. Muâviye de "Evet ama bazen de süt sağanı tepikleyerek onun burnunu kırar." dedi.

Medâinî, Ebû Âsım ez-Ziyâdî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye'nin yanında kadınlardan bahsedilince, şöyle dedi: "Kim temiz bir nesil isterse, doğudan kız alsın; kim hizmet isterse, batıdan kız alsın; kim tatlılık isterse, Berberîlerden alsın." Kendisine melez kadınlar hakkında ne düşündüğü sorulduğunda ise "Onlardan birisinin karnı doyduğu zaman, tepeden bakmaktan başka bir şey bilmez." dedi.

Medâinî, Abdülmelik b. Müslim'den şöyle dediğini rivayet etti: Mâlik b. Hübeyre b. Hâlid b. Müslim b. Hâris b. Mihsaf es-Sekûnî, Muâviye'nin yanına gelerek ona, "Hicâz'daki kavmimi nasıl gördün?" dedi. O da "Ben, İbn Ömer'i şahsiyetli; Hasan b. Ali'yi gayet yakışıklı, temiz kalpli; Abdullah b. Mutî el-Adevî'nin ise aptal olmakla beraber, bir fakîh olarak geçindiğini; Abdullah b. Zübeyr'in kişiye tek kelime yeterliyken, kelimeyi ona katladığını ve kendisini ilgilendirmeyen işlere giriştiğini gördüm." dedi. Bu sefer Muâviye ona, "Senin kavminin efendisi kimdir?" dedi. O da "Ey Müminlerin Emiri, siz kimi efendi görmek isterseniz, odur." dedi. Muâviye de

---

5 Deve ve ineklerin bazıları, sağıldıklarında, yavrularına süt kalmaz endişesiyle bir seferde sütlerini vermekten kaçınırlar. Bu tür hayvanlar, bu nedenle aralıklı olarak sağılmakla onlardan süt alınabilir. Araplar, ineklerden ziyade deve beslediklerinden, bazı develerde gördükleri bu tutumu, "الضجور تحلب العلبة" (Cimri deve, azar azar sağılır) tabiriyle ifade etmişler ve zamanla bu tabiri, darb-ı mesel hâline getirmişlerdir. Bahse konu Kureyşli adam da bu münasebetle, isteklerini karşılamada cimri davranan Muâviye'ye bu darb-ı meseli kullanmıştır. (çev.)

"Onların efendisi sensin!" dedi. O da "O hâlde beni kendine yakın oturt, ihtiyaçlarımı karşıla ve beni hep güler yüzle karşıla!" dedi.

Hişâm b. Ammâr dedi ki: Muâviye, Amr b. Âs'a (ra), "İnsanların en güzel konuşanı kimdir?" diye sordu. O da "Boş lafları en çok terk edendir." dedi. Sonra "İnsanların en sabırlısı kimdir?" dedi; "Kendi iradesiyle nefsanî arzularını en çok engelleyendir." dedi. Sonra "İnsanların en cömerti kimdir?" dedi; "Dünyasını dinine feda edendir." dedi. Sonra; "İnsanların en cesaretlisi kimdir?" dedi; "Yumuşaklığıyla cehaletini giderendir." dedi. En sonunda, "İnsanların en bilgini kimdir?" dedi; "Dinini her şeyden üstün tutandır." dedi. Muâviye, "Doğru söyledin." dedi.

Medâinî dedi ki: Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib, Muâviye'ye, "Ben mi daha cömertim, yoksa sen mi?" diye sordu; Muâviye, "Ben senden daha cömertim." dedi. Hâris, "O hâlde senden sonra ben herkesten cömertim." dedi. Muâviye bunun üzerine şunu dile getirdi:

Kendin hayatta kalıp da benim ölmemi mi istiyorsun?
Sen ölmeden, ben ölecek değilim

Medâinî ile İbnü'l-Kelbî dediler ki: Muâviye İbnü'l-Kevvâ el-Yeşkürî'ye, "Allah aşkına sen beni nasıl bilirsin?" dedi. O da "Madem Allah aşkına dedin; ben seni dünyası geniş, ahireti dar; kuyusu derin, ipi kısa; nuru zulmete, zulmeti de nura çeviren bir kişi olarak bilirim." dedi.

Bize Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd b. Müslim'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye dedi ki: "Ben, sırlarımı gizlerken Ali'nin kendi sırlarını ifşa etmesiyle; Şam halkı bana itaat ederken onun arkadaşlarının kendisine isyan etmesiyle; ben malımı bolca harcarken onun bunda kısıtlı davranmasıyla Ali'ye üstün geldim."

Medâinî, Mesleme'nin şöyle dediğini rivayet etti: Abdurrahman b. Hassân, Muâviye'ye gelip, görüşmek üzere kapısında uzun süre bekleyince, şunları söylemiştir:

Gecelerim uzadı, çok üzgün bir şekilde geceledim
Ceyrun kapısında[6] *beklemekten artık bıktım*
Şam'da öyle garip düştüm ki
Yakınlarım bile, saçmaladığımı zannettiler

Medâinî, Ebû Abdurrahman b. Mübârek'ten şöyle dediğini rivayet etti: Abdurrahman b. Hassân b. Sâbit el-Ensârî, Muâviye'nin kız kardeşine âşık oldu, Yezîd de bu duruma kızarak, "Ey Müminlerin Emiri, Abdurrahman b. Hassân'ı öldür!" dedi. O da "Neden oğlum?" dedi. Yezîd, "Çünkü o, halama âşık olmuştur." dedi. Muâviye, "O neler söylüyor?" dedi. Yezîd, "O şunları söylüyor," dedi.

Gecelerim uzadı, çok üzgün bir şekilde geceledim
Ceyrun kapısında beklemekten artık bıktım

Muâviye, "Allah kahretsin, onun gecesinin uzamasından ve üzüntüsünden bize ne?" dedi. Yezîd dedi ki: Şöyle de diyor:

Şam'da öyle garip düştüm ki
Yakınlarım bile, saçmaladığımı zannettiler

Muâviye, "Onun yakınlarından bize ne?" dedi. Yezîd, "Ama o, şunları da söylüyor," dedi.

O, dalgıcın mercanına benzer bir çiçektir
Saklı bir cevher olarak farklılık arz eder

Muâviye, "O, doğru söylüyor; zira o, gerçekten saklı bir cevher gibidir." dedi.

Yezîd dedi ki: "Ama o, şöyle de söylüyor:

Onun nesebini sorguladığında
Güzel ahlakta kimseden geri kalmadığını görürsün"

Muâviye, "Allah'a hamdolsun o, aynen onun dediği gibidir." dedi.

---

6 Burası, Benu Ümeyye Camiinin doğu cephesinde bulunan ana kapıya yakın bulunan bir yan kapıdır.

Yezîd dedi ki: "O, daha sonra şunları da söylemiş:

Sonra onun belinden kavrayarak
Desenli mermerler üzerinde yürürken Kubbetü'l-Hadra'ya[7] *gittik."*

Muâviye, "İşte hepsi değil de burası önemlidir," diyerek güldü ve "Daha ne dedi?" diye sordu.

Yezîd dedi ki: "O, şunları söyledi:

O beraber gittiğimiz yeşil kubbe
Kaytun'da kışın ateşe konulmuş büyük bir kazan gibiydi
Kapıdan girdiğimde soldaki, çıktığımda ise sağdaki ocağa
Güzel koksun diye tütsü, buhur ve ud atardı
Girdiğimiz evler ve birbirine karışmış kubbeler
Üzerlerine reyhan ve şarap serpmişler gibi kokuyordu"

Muâviye; "Bak yavrum, bu gibi şeylerden ötürü insan öldürülmez. Ölüm dışındaki bir ceza ise onu daha çok azdırır ve kendisini bunun gibi daha nice söz sarf etmeye sevk eder. Ancak ona yakınlık göstermekle, biz onu (daha rahat) vazgeçirebiliriz." dedi ve böylece ona yakınlık göstererek onu bu durumdan vazgeçirdi.

Medâinî ve diğer bazıları, Muâviye'nin şöyle dediğini söylediler: Üç şey, efendilik alametidir; dökük saçlı olmak, iri karınlı olmak, aşırı kıskançlığı bırakmış olmak.[8]

Bana et-Tevvezî en-Nahvî anlattı. O Asma'î'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye Mekke'de bulunan bir arazisine bakmaya gitti. Beraberinde de Abdullah b. Safvân b. Ümeyye vardı. Muâviye bu arazisine daha önce bazı ağaçlar dikmiş ve ekinler ekmişti. İkisi beraber arazinin durumuna bakarken Muâviye ona, "Ey İbn Safvân bu araziyi nasıl görüyorsun?" dedi. O da "Allah, burası için 'ekinsiz vadi'[9] tabirini kullandığı hâlde, sen

---

7 Kubbetu'l-Hadrâ; Benu Ümeyye Mescidinin güneyinde yer alan ve "Daru'l-Hilâfe" diye bilinen Kasru'l-Hadrâ (Yeşil Saray)'dır.

8 Muâviye'nin efendilikle alakalı belirlediği bu niteliklerden ilk ikisi, günümüzde efendilikle alakası olmayan birçok kişilerde de bulunabilmektedir. Özellikle dökük saçlı ve göbekli bir fiziğe sahip olmayı günümüzde hiç kimse arzulamaz. Bu tespit, bir nassa dayalı olmayan, sadece Muâviye'nin o günün geleneğine göre ortaya koyduğu kişisel bir görüşü olmaktan ileri gitmemektedir. (çev.)

9 İbrâhim, 14: 37.

burayı ekip dikmekle sanki Allah'a muhalefet ediyorsun diye düşünüyorum." dedi. Muâviye, "Ey İbn Safvân, bu ayeti ne zaman okumuştun?" dedi. İbn Safvân da "Bu ayeti okumakla kalbini yakmış bulunmaktayım; bu nedenle sana düşen, onu ne zaman okumuş (öğrenmiş) olduğumu bilmen değildir." dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Himyerli yaşlı bir adamdan şunu rivayet etti: Amr b. Âs Muâviye'ye, "Yemin olsun ki sen ve Ali ikiniz, arkadaşına (rakibine) üstün gelenin cennete girmesi için savaşmıyorsunuz! İkiniz de sadece dünya için çarpışıyorsunuz. O hâlde yediğinden bize de yedir ki yiyicilerin mücadele ettiği şekilde senin adına mücadele edelim." dedi.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Câfer, Muâviye'nin yanına geldiğinde onu sarayında ağırladı. Bir gün Muâviye, onun yanına geldiğinde Büdeyh ona işittirecek derecede şunları söyledi:

Bıkmış, usanmış birisinin sana bildirdikleri
Seni yakın olanla meşgul ederek, uzakta olanı sana unutturmaktadır

Bu sırada da Abdullah (heyecanlanarak) sallanmaya başladı. Muâviye ona, "Bu nedir? (Sana ne oldu?)" dedi. O da "Coşkudan sallanmaktayım." dedi.

Medâinî, Muâviye'nin Ahnef'e şöyle dediğini söyledi: "Senin, 'Hasan, babam sana feda olsun Hasan!' dediğini, ayrıca yolunu şaşırmış devenin kesildiği gibi Kureyş'in Basra'da kesilmesine rıza gösterdiğini unuttuğumu mu sanıyorsun? Ancak ben, senin de kavminin de ıslah olmanızı bekliyorum. Bu nedenle ben kendi açımdan senden vazgeçtim; sen de benden vazgeç!" dedi. Bunun üzerine Ahnef, "Muâviye bana öyle bir söz söyledi ki bundan sonra artık aldatma, kandırma olamaz!" dedi.

Medâinî dedi ki: Ahnef Muâviye'ye, "Ey Müminlerin Emiri! Bizi dalaletten hidayete erdirmen, yoksulluktan veya zilletten kurtarman için size gelmedik; sadece size olan bağlılığımızı bildirmek üzere geldik." dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o Mücâhid'den, o da Şa'bî'den şunu rivayet etti: Muâviye dedi ki: "İhtiyaç malzemelerini elden geldiğince saklı tutmaya çalışın; zira varlıklı kimseler, her zaman kıskanılırlar."

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o da Yezîd b. İyâd'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye dedi ki: "Yer Allah'ındır, ben de Allah'ın halifesiyim; ne alırsam benimdir. Halka bırakmış olduğum ise benim onlara olan iyiliğimdir." Bunun üzerine Sa'sa'a b. Sûhân dedi ki: "Mülk hususunda sen, memleketin en uzağındaki her bir fertle eşitsin. Ne var ki iktidarda olan, mülkü kendisine ayırır." dedi. Muâviye kızarak kendi kendine, "Neredeyse onu öldürecektim." dedi. Sa'sa'a ise "Her bir şeye yeltenen, onu yapacak değildir." dedi. Muâviye buna karşılık, "Benimle bu niyetim arasına kim girebilirdi?" dedi. O da "*Kişiyle kalbinin arasına giren*"[10] dedi. Çıkarken de eş-Şemmâh'ın şu beytini dile getirerek çıkıyordu:

Bana ne yapmak istiyorsanız yapın!
Ben ve Hazfe,[11] *yutak altındaki şah damarı gibiyiz*

Medâinî, Mesleme ile diğerlerinden şöyle dediklerini rivayet etti: Adamın biri, Muâviye'ye karşı kaba davranarak ileri gitti. Muâviye'nin ise ona yumuşak davranması üzerine, "Böyle bir adama mı nazik davranıyorsun?" denildiğinde o da "Kişi, bizimle mülkümüz arasına girmedikten sonra biz onunla dili arasına girmeyiz." diye cevap verdi.

Medâinî, Ali b. Mâlik'ten şöyle dediğini rivayet etti: "Malımın yettiği yerde dilimi kullanmam; dilimin yettiği yerde kırbacımı kullanmam; kırbacımın yettiği yerde kılıcımı kullanmam. Çok çaresiz kaldığımda ancak kılıcıma başvururum." dedi.

Medâinî dedi ki: Muâviye, gözlerini kaybeden Abdurrahman b. Hâris b. Ümeyye el-Asğar'a, "Nasıl sabahladın?" diye sordu. O da "Hayrım gitmiş, şerrim kalmış bir şekilde sabahladım." dedi. Muâviye, "Bu, senin gelecek kara günlerinin emareleridir." dedi ve ona yardımda bulundu.

---

10 Enfâl, 7/24.
11 Hazfe, Hâlid b. Câfer'in atının adıdır. Bk. el-Kelbî, *Nesebü'l-Hayl,* Beyrut, 1987, s. 45-46.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O da babasının şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Dağfel en-Nessâbe'ye dedi ki: "Bana öyle bir adam araştırın ki âlim olsun, sana kendinden daha yakın, senden de kendisine daha yakın olsun, ketum olsun, zira bir adam bir adamla arkadaşlık yapar da ona güvenirse, ona gizli açık her sırrını söyler."

Medâinî, Saîd b. Ebû Saîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Ebü'l-Cehm b. Huzeyfe el-Adevî, Muâviye'ye karşı kaba davranarak, "Ey Muaviye Allah bizi senden kurtarsın!" dedi. O da "Yazıklar olsun sana, o zaman kime kavuştursun? Benî Zühre'ye mi? Vallahi onlarda ne bir yardımseverlik ne de bir fazilet vardır. Yoksa Benî Mahzum'a mı? Vallahi, kısa bir müddet dahi iktidar onların eline geçecek olsa kibirlerinden, sizinle hiçbir şekilde konuşmazlar. Yoksa Benî Hâşim'e mi? Vallahi iktidar onların eline geçerse onlar kendilerini size tercih edecekler. Biz ise isteyene verir, iyilik yaptığımıza da cömertçe davranırız. Araplar, büyüklerimizi minberde gördükleri sürece, hep üstün kalacaklardır." dedi.

Bana Ömer b. Hattâb'ın evladından bir adam anlattı. O babasından şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Cehm dedi ki: "Muâviye bana 100.000 dirhem verilmesini emrettiğinde, ben de kendisini kınayarak, Allah bizi senden kurtarsın." dedim. Yezîd halife olup, bana 50.000 dirhem verilmesini emretti. Daha sonra İbnü'z-Zübeyr'e gittiğimde, o da bana 1.000 dirhem verdi. Ben kendisine, Allah seni korusun! Sen hayatta kaldığın sürece biz hep hayır ve bereket içinde kalacağız." dedim. Bunun üzerine bana, "Sen İbnü'z-Zübeyr'in bekasına dua ettiğin hâlde Muâviye ve Yezîd'e aynı şekilde dua etmedin." denildi. Ben de "Yemin ederim ki kendisinden sonra sadece bir domuzun (başımıza) geleceğinden korkuyorum." dedim.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye haccederken Ebvâ'ya gelerek Kinâne sularının bulunduğu mıntıkada misafir kalmak istediğinde, yanına gelen zayıf ve ihtiyar bir kadına, "Sen kimlerdensin?" dedi. Kadın, "Şairin kendileri hakkında şöyle dediği kimselerdenim:

Onlar, Ehâbiş askerlerini silah zoruyla buralardan kovanlardır
Onlar, Benî Bekr azgınlarını bizden uzaklaştıranlardır" dedi.

Bunun üzerine Muâviye, "O zaman sen Düiliyyesin." dedi. Kadın da "Evet, ben Düiliyyeyim." dedi. Muâviye, "Sende misafir ağırlayacak, yiyecek bir şeyler var mı?" dedi. Kadın, "Mayalı bir ekmeğim, taze bir haysım,[12] yağlı bir sütüm ve bir memba suyum vardır." dedi.

Muâviye, bunun üzerine devesini çöktürdü; indikten sonra kendisine getirilen ekmekten bir parça ile onun kadar da macundan alarak süte bandırıp yemeye başladı. Yemeğini yedikten sonra kadına, "Ne ihtiyacın var?" dedi. Kadın da "Benim ihtiyacım, kabilemin ihtiyacıdır." dedi. Muâviye'nin emri üzerine duyuru yapılınca Araplar gelerek ihtiyaçlarını bildirdiler. Muâviye, gelenlerin tüm ihtiyaçlarını karşılarken, kadın hiçbir şey istemeyerek, "İkramımın karşılığında, bir ücret mi almalıyım?" dedi.

Medâinî, Mesleme'den şöyle dediğini rivayet etti: Amr b. Âs Mısır'da vefat edip, ölüm haberi Muâviye'ye ulaştığında hanımı İbnetü Karaza'ya, "Bugün Mısır'da emri geçerli bir adam ölmüştür; Amr öldükten sonra artık Mısır Kıptîleri sana (bize) geleceklerdir." dedi.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Ebû Sükeyn'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Abdurrahman b. Hakem b. Ebü'l-Âs'a dedi ki: "Sen şiire meraklısın ama aşk şiiri söylemekten sakın, zira bu tür şiirinle şerefli bir kadını lekeleyebilirsin! Şiirinde hicvetmekten de sakın, zira onunla da değerli bir adamı kötülemiş, kötü bir adamı da övmüş olabilirsin! Şiirinle insanları övmekten de sakın, zira övmek; basit, utanmaz kimselerin kazanç vasıtasıdır. Ancak kavminin üstün meziyetleriyle övünebilirsin, gönül alıcı, aklın selametine delil olacak, başkalarını terbiye edecek hikmetli sözler söyle!" dedi.

Medâinî, Hammâd'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye bir gün, en-Nahhâr'ın giymiş olduğu abaya dikkatle bakarak onu ayıplar gibi olunca, "Ey Müminlerin Emiri, seninle konuşan aba değil, abanın içindekidir." dedi.

Medâinî, Şu'be'den, o da Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, "İnsanların en fasih konuşanı kimdir?" diye sordu; orada hazır bu-

12 Pekmez ve hurmanın karışımından elde edilen macun şeklindeki bir yemek çeşidi.

lunanlardan birisi, "Kavmin olan Kureyşlilerdir; zira onlar Irak halkının lüknesinden, Bekr oğullarının keskesesinden ve Esed oğullarının keşkeşesinden[13] üstün bir şekilde konuşurlar." dedi. Muâviye, "Sen kimsin?" dedi. O da "Ben, Cerm kabilesindenim." dedi.

Bana Medâinî anlattı. O Abdullah b. Fâid ve Sühaym b. Hafs'tan şöyle dediklerini rivayet etti: Muâviye, Muğîre b. Şu'be'ye mektup yazarak, "Ali'yi alenen aşağılamaya ve küçük düşürmeye çalış!" dedi. Muğîre de ona cevabî mektup yazarak şunları ifade etti: "Ey Müminlerin emiri, hilminin ve affının, seni, canının sıkıldığı her kimseyi küçük düşürmekten ve her öfkelendiğini darpetmekten alıkoymamasından hoşlanmıyorum! Bunda, yumuşak davranmana engel olacak bir şey olmadığı gibi affının boyutunu aşacak bir durum da yoktur." dedi.

Abdullah b. Sâlih, Abdullah b. Mübârek'ten, o da Hişâm b. Urve'den şöyle dediğini rivayet etti: Âişe (ra), Muâviye'ye mektup yazarak şunları ifade etti: "Allah'a karşı gelmekten sakın, Allah'tan sakındığın takdirde, insanlara ihtiyacın kalmaz. Eğer insanlardan sakınıp Allah'ı ihmal edersen Allah'a karşı onlar sana hiçbir fayda sağlayamaz!"

Medâinî, Ebû Süleyman el-Anberî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Ebû Hevze b. eş-Şemmâs el-Bâhilî'ye dedi ki: "Ben, Bâhilîlerden bir grup insanı gemiye doldurduktan sonra onları batırmak istedim." O da "Biz de o zaman onların sayısı kadar Benî Ümeyye'den kısas edilmesine razı olmazdık." dedi. Muâviye, bunun üzerine, "Sus be, alacakarga!" dedi. O da "Karga bazen akbabaya musallat olup, onun kafasını gagalayarak gözlerini çıkarabilir." dedi. Bunun üzerine Yezîd, "Ey Müminlerin Emiri, onu öldürsene!" dedi. Muâviye, "Peki." dedi; daha sonra onu bir seriyye içinde savaşa gönderdi. Bu esnada çıkan çatışmada adam orada öldürüldü. Bunun üzerine Muâviye, "Oğlum, işte bu, daha gizli bir öldürme yöntemidir." dedi.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da dedesinden şöyle dediğini rivayet etti: Sa'd b. Ebû Vakkâs Muâviye'nin huzuruna girdiğinde, ona, "es-Selâmü aleyke ey melik!" deyince, Muâviye gülerek, "Ey

13 "Lükne", "keskese" ve "keşkeşe", bozuk konuşma biçimleridir. (çev.)

Ebû İshak, Allah sana rahmet eylesin, 'Ey Müminlerin Emiri!' deseydin, daha iyi olmaz mıydı?" dedi. Sa'd b. Ebû Vakkâs, "Sen, gerçekten buna sevinip de gülerek mi söylüyorsun? Allah'a yemin ederim ki ben senin üstlendiğin görevi üstlenmek istemem!" dedi.

Medâinî, Suhaym'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, "Eğer ben dünya ile ölçülseydim, dünyaya tercih edilirdim; ancak ben ahiretle ölçülünce ahiret bana üstün geldi." dedi.

Medâinî, Muâviye'nin şöyle dediğini söyledi: "Kim bir sırrını saklarsa, kendi lehine olan bir tercih yapmış olur; ancak onu ifşa ederse, kendi aleyhine bir tercih yapmış olur."

Bana Mansûr b. Müzâhim anlattı. O Şu'ayb b. Safvân'ın şöyle dediğini rivayet etti: İbn Ebû Atîk,[14] Muâviye'nin yanına geldiğinde Muâviye, kendisine ulaşamadığının mazeretini beyan etti. Bunun üzerine (orada bulunan) Abdullah b. Câfer dedi ki: "Ey Müminlerin Emiri, bu yaşlı ve yoksul konumda bulunan İbn Ebû Atîk gibi birisine memleketindeyken sen ulaşamıyorsun da ihtiyacını bildirmek üzere o mu buraya kadar gelmek zorunda kalıyor?" dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Allah'a yemin ederim ki buna çok üzüldüm; eğer yerini bilmiş olsaydım, suyun varacağı yere henüz varmadan sana ulaşırdım." diyerek ihtiyaçlarını karşıladı.

Hişâm b. Ammâr dedi ki: Muâviye, Amr b. Âs'a, "(Vali olarak) Irak'a kim uygundur?" diye sordu. O da "Onlara yumuşak huylu, vergi toplamada zulmetmeyecek, yönetimde onlara baskı uygulamayacak, ancak sütünü kolayca vermeyen bir koyunu sağar gibi onlardan vergi alabilecek birisi uygundur." dedi.

Medâinî, Muâviye'nin şöyle dediğini söyledi: "Ben, işlenen bir hatanın, affımdan daha yüce gelmesinden; yapılan bir cehaletin, yumuşaklığımdan daha büyük olmasından; saklanması gereken bir sırrın, onu saklı tutmamdan ve bir kötülüğün, iyiliğimden daha büyük olmasından kendimi üstün tutarım." dedi.

---

14 Bu zat, Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Sıddîk'tir. Kendisine Atîk denilmesinin sebebi, onun oldukça yakışıklı olmasıdır.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O babasının şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye dedi ki: "Ben çarşıda neyin pahalı, neyin ucuz olduğunu biliyorum; kaliteli mal ucuz olanıdır, kalitesiz olanı da pahalı olanıdır."

Dediler ki: Ziyâd Muâviye'nin yanına geldiğinde, Muâviye'yi zaman zaman güldüren bir adam, "Ziyâd'la şakalaşabilir miyim?" dedi. O da "Sen bilirsin." dedi. Bunun üzerine ona, "Ey Ebü'l-Muğîre, sen iri gözlü hurilerden birisi olmak ister miydin?" diye sordu. O da "Pek âlâ, kendisiyle cennete girilen her şey güzeldir." dedi. Denildiğine göre Ziyâd, ona 10.000 dirhem vermekle vereceği cevaptan korunmak istedi.

Abbas b. Hişâm el-Kelbî, babasından, o da Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Zür'a b. Damre el-Hilâlî'ye, "Sizin, şu nüfusları kalabalık Bekr ve Temîm olarak bilinen iki kabile ortasında konaklamanızın nedeni nedir?" diye sordu. O da "Bizim onların arasındaki konumumuz, vajinanın gevşek iki dudağına temas eden sert bir penisin konumu gibidir." dedi. Muâviye de "O hâlde o iki dudak, çok geçmeden o penisin suyunu çektikten sonra sertliğini gidererek yumuşatır." dedi.

Muâviye, Ahnef'e, "Ey Ebû Bahr, mürüvvet nedir?" diye sordu. O da "Dinde anlayış sahibi olmak, iffetli olmak, ana-babaya iyilikte bulunmaktır." dedi. Muâviye de "Aynen öyledir." dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye'nin şunları söylediği bana ulaştı: "Aile efradı, malın kurdudur; mal gider, aile kalır. Yeryüzünde hiçbir savurganlık yoktur ki beraberinde kaybolmuş bir hak bulunmasın."

Hişâm dedi ki: Bana yaşlılarımızdan birisi anlattı, dedi ki: Muâviye Yezîd'e, "Evladım, şerefli kimseler katında din ve aklın doğru gördüğünü elinden bırakma ki onunla onların dostluğunu kazanasın, onların gözünde büyük görünesin ve onların sana dil uzatmalarından korunasın! Sen, sen ol, cimrilikten sakın; zira o, mürüvveti giderir, şerefliyi de değerden düşürür." dedi.

Medâinî şöyle dedi: Ebü'l-Esved ed-Düelî, Muâviye'nin huzuruna girip onunla konuştuğu sırada yelleniverdi. Bunun üzerine, "Ey Müminlerin emiri, sırrımı saklamada Allah'a ve sana sığınırım." dedi. Daha sonra Amr b. Âs yanına geldiğinde Muâviye durumu ona anlattı. Bu durum da Ebü'l-Esved'e

ulaşınca, Muâviye'nin yanına gelerek, "Ey Muâviye! Bende olan sende de var, senin babanda da vardır; bir yellenme konusunda kendisine güvenilemeyen kişiye, ümmetin durumu konusunda hiç mi hiç güvenilmez!" dedi.

Medâinî dedi ki: Muâviye, Sâib Hâsir'in,[15] oğlu Yezîd'in yanında şarkı söylediğini duyunca ertesi gün ona, "Oğlum, dün gece yanında kim vardı?" diye sordu. O da "Sâib Hâsir vardı." diye cevap verdi. Muâviye, "O zaman sen de ona bolca bahşiş ver; çünkü ben onun şarkılarında bir beis görmemekteyim." dedi.

Dediler ki: Abdullah b. Câfer, Sâib veya Büdeyh'i yanına alarak Muâviye'nin yanına geldi; kapının halkasını tutup çalarak şarkı söylemeye başladı. Muâviye de müzik ritmine göre ayağını kımıldatıyordu. Abdullah, "Bu ne, ey Müminlerin Emiri!" dedi. O da "Değerli kişiler, çok coşkulu olurlar." dedi.

Bana Zübeyr b. Bekkâr anlattı. O amcası Mus'ab b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, şiirde Müzeyne kabilesini üstün tutar ve "Cahiliye döneminin en meşhur şairi Züheyr'dir, arkasından da oğlu gelir. İslâm ehlinin en meşhur şairi ise Ma'n b. Evs el-Müzenî'dir." derdi.

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı. O İbn Künâse'den şöyle dediğini rivayet etti: Leylâ el-Uhayliyye, Muâviye'nin huzuruna çıktı. O da ona yardımda bulunup hanımlarının yanına götürülmesini emretti; hanımları da kendisine birtakım hediyeler verdiler. Muâviye kadına, "Bana Mudar kabilesinden bilgi verir misin?" dedi. O da "Onların ileri gelenleri ve yöneticileri Kureyşlilerdir; onların da aklı başında, olgun kişileri, Temîm oğullarıdır; onların kahramanları ve kapkaççıları ise Kays oğullarıdır." dedi.

Medâinî, Mesleme'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd, bir heyetle beraber Muâviye'nin yanına geldiği sırada yolda birisi, develeri coşturmak için şu şekilde şarkı söylemeye başladı:

Zarif yapılı asil atlar, ona şunu öğrettiler ki
Kendisinden sonra gelecek hükümdar, Ziyâd'dır

---

15 Sâib Hâsir, Ebû Câfer b. Yesâr'dır. Kisra'dan alınan ganimetler arasında olup, Leysoğullarının azatlısıdır. Bu kabileden olan Abdullah b. Câfer onu satın alarak azat etmiştir. Medine'de ilk defa ud adlı çalgı aletini imal edip onunla şarkı söyleyen kişidir. Bk. Şihabü'd-din en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb,* c. 4, s. 243 (çev.)

Daha sonra bu durum Muâviye'ye ulaştığında, kızmasına rağmen onunla ilgili Ziyâd'a bir şey söylemedi. Ancak daha sonra Ziyâd'ın da hazır bulunduğu bir sırada, Hudayn b. Münzir er-Rekâşî'ye şöyle dedi: "Ey Ebû Sâsân, sen akıllı ve ileri görüşlü bir adamsın; şu ümmetin kanının dökülmesine, ileri gelenlerinin ihtilafa düşmelerine ve sukût-ı hayale uğramalarına sebebiyet verecek derecede bu ümmeti bölüp parçalayan şey nedir?" diye sordu. O da "Müminlerin Emiri Osman'ın öldürülmesidir." deyince Muâviye, "Doğru söyledin." dedi ve şöyle devam etti: "-Adını vermeden Ali'yi ve Ziyâd'ın da onun yardımcısı olduğunu kastederek- Hilafet, münafıklara ve ciddiyetsiz insanlara yaraşmaz." Ziyâd da duruma açıklık getirerek, "Bir şair böyle bir şey söylemişse de benim isteğimin dışında olmuştu. Derhal bunu söyleyeni de azarlamıştım." dedi. Bunun üzerine Muâviye onun bu mazeretini kabul etti.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Ebü'z-Zinâd'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye haccettiği esnada, Ebvâ'ya geldiğinde oradaki bir kuyunun başına geldi. Burada yüz felcine yakalandı ve dedi ki: "Mü'min bir sıkıntıyla karşılaştığında, ya bir sınavdan geçerek mükâfat alır; ya sıhhat bulup şükreder, ya bir günahtan dolayı cezalandırılır da onunla durulanır. Ben eğer sınanıyorsam, salihler de sınanmıştır. Bir uzvum hastalanmış ise de sağlıklı olanlarını saymakla bitiremem. Şüphesiz afiyette kılındığım zamanlar daha çoktur ki bugün yetmiş küsur yaşındayım. Allah'ın bana ihsan ettiğinden fazlasını istemeye hakkım yoktur. Sağlığıma dua eden bir insana Allah rahmet eylesin!" Bunun üzerine Mervân, "Ey Müminlerin Emiri, sen yakınıyor musun yoksa?" dedi. Muâviye, "Ey Mervân, ben artık iyice zayıf düştüm, evvelden imtina ettiğim şeyleri şimdi dile getirir oldum. En güzel yerimden belaya uğramış bulunmaktayım. Bunun, Rabbimden bir ceza olmasından korkuyorum. Yezîd'le ilgili emellerim olmasaydı, benim için doğru olan yolu bulurdum." dedi.

Medâinî, Muhammed b. Hakem'den, o da babasından şunu rivayet etti: Muâviye malının yarısının beytülmale geri verilmesini vasiyet etti. Bununla sanki malının geri kalanını temizlemek istedi; çünkü Ömer (ra), valilerinin mallarını böyle bölüştürmüştü.[16]

---

16 Onların mallarının yarısını beytülmale almıştı.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Velîd b. Ukbe'nin, "Ben Muâviye kadar bulunduğu makama lâyık birisini hiç göremedim." dediği Abdullah b. Abbas'a söylenince o da "Bunu Velîd söylemeyecek de kim söyleyecek?" dedi.

Medâinî dedi ki: Muâviye en-Nahhâr el-Uzrî'ye, "Araplar arasında Kureyş'ten sonra en cömert olarak kimler gelir?" diye sorduğunda en-Nahhâr, "Zürâre ailesi gelir." dedi. Muâviye, "Peki, onlardan sonra en cesur olarak kimler gelir?" diye sordu, o da "Absli gelir; zira gerek sen onları yardıma çağırdığında, gerekse onlar seni yardıma çağırdıklarında intikam almada kahramanlık gösterirler." dedi. Daha sonra "Halk arasında, en güzel konuşan hangisidir?" diye sorunca o da "Esedlidir; zira onu, bir bulut ve yağmuru tarif ederken dinlediğinde, kendisinin nasıl bir edip olduğunu anlarsın." dedi. Daha sonra "En iyi süvari kimdir?" dediğinde ise "Âmir oğullarından her bir adam. Zira bir çocuğun küçük bir kumsaldaki bir tümsekten aşağıya atlayıp, üstüne zıpladıkları gibi onlar da atlarının üzerinden o kolaylıkta yere atlayıp, onların üzerine zıplarlar." dedi. Daha sonra "İnsanların en dâhisi kimdir?" diye sordu, o da "Sakîf kabilesinden Üreymis'tir. Bir işte onunla beraber olduğunda, onun ne derece dâhi olduğunu anlarsın." dedi.

Medâinî, Ebû Âsım ez-Ziyâdî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye Mervân'a, "Sen, Irak için kimi uygun görüyorsun?" dedi. O da "Hayvanı sağmak isterken henüz sütü gelmeden onun bacaklarını birbirinden ayırmayan ve hayvanın memelerini ovalamadan önce süt kovasını hazırlamayan bir kişi uygundur."[17] dedi.

Medâinî Süfyân b. Uyeyne'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye Âişe'ye (ra) mektup yazarak, ondan öz bir şekilde kendisine öğüt vermesini istedi. Âişe de ona cevaben, "Ben Resûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu duydum: Kim Allah'ın gücenmesine rağmen, halkı razı etmenin peşinde olursa, kendisini öven son kişi de yeren kişi oluncaya kadar, Allah onu halka havale eder. Kim de halkın gücenmesine rağmen, Allah rızasının peşinde olursa, onlara karşı kendisi için, Allah yeterlidir."

---

17 Mervân; yaptığı bu benzetmeyle idareciliğe, henüz hasat zamanı gelmeden, kazanç elde etmeden halktan vergi almayacak, ikna etmeden onlara baskıyla bir şeyi kabul ettirmeye çalışmayacak bir kişinin uygun olacağını ifade etmek istemiştir. (çev.)

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Muâviye haccederken Medine'ye uğradığı sırada Benî Sâ'ide'nin çardağına gelerek (kendi kendine), "Savaşa karar vermeden önce ya güngörmüş tecrübeli kimselerin görüşünden yararlan veya ondan vazgeç! Eğer Ebû Bekr dahi burada bulunsaydı, büyük bir tehlikeyle karşı karşıya bulunurdu." dedi.[18]

Medâinî, Abdullah b. Selm el-Fihrî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Amr (b. Âs)'a, "Dehada hangimiz üstünüz?" dedi. O da "Ani durumlarda ben, temkinli olmada da sen üstünsün." dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Dinle sana gizli bir şey söyleyeceğim." dedi. İkisi bir arada yürürken orada kendilerinden başka hiçbir kimse bulunmadığı hâlde, Amr onu dinlemek üzere başını eğip kulağını yaklaştırınca, Muâviye, "Ey dâhi, işte şimdi ben seni yendim; yanımızda, sana söyleyeceklerimi kendisinden saklayacağım başka birileri mi vardı ki seninle gizli konuşayım?" dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O babasından, o da yaşlılardan şöyle dediklerini rivayet etti: Muâviye Dımaşk minberinde "Allah'tan sakınmayı bırakan hiçbir kimse yoktur ki onu seven son kişi de dönüp, kendisini kötülemiş olmasın!" dedi.

Muâviye, Ziyâd'a mektup yazarak akrabalık ilişkileri konusunda sitemde bulundu. Ardından ona yine mektup yazarak, "Mevaliye daha fazla bak! Onlar daha fazla yardımcı, daha çok bağışlayıcı ve daha çok teşekkür edicidir (daha çok vefalıdır)." dedi.

Medâinî, Suhaym b. Hafs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, "Şayet yıldızlar (semadan) dökülecek olsa, bunlar arasında Ay, Yerbû oğullarının kucaklarına düşerdi." dedi.

Dediler ki: Ahnef ile Münzir b. Cârûd Şam'a gittiler. Münzir, Ahnef'ten önce kendisini Muâviye ile görüştürme karşılığında, Muâviye'nin hacibine 4.000 dirhem rüşvet verdi. Hacib, Münzir'i önce alınca, Muâviye hacibine, "Nasıl oldu da Münzir'i, Ahnef'ten önce aldın?" dedi. O da hikâyeyi anlatınca, Muâviye gülerek, "Bir daha böyle bir şey yapma!" dedi.

Medâinî, Suhaym'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, "Babası, annesi, dedesi, ninesi, amcası, dayısı, teyzesi ve halası yönünden insanların

18 Burada "Büyük mesele ile karşılaşan Ebû Bekr bile olsan yaşlıların görüşüne başvur." gibi bir mana olmalı. Benî Sâide gölgeliğindeki halife seçim gününe atıf olabilir.

en değerlisi kimdir?" diye sordu. Bir rivayete göre Abdullah b. Aclân, başka bir rivayete göre Sa'sa'a b. Sûhân şöyle dedi: "İşte şu anda yanınızda oturan Hasan b. Ali'dir. Onun dedesi Resûlullah'tır (sav); ninesi Hadîce bt. Huveylid et-Tâhire'dir; babası Ali b. Ebû Tâlib'dir; annesi Resûlullah'ın (sav) kızı Fâtıma'dır; amcası Câfer b. Ebû Tâlib'dir; dayısı Resûlullah'ın (sav) oğlu Kâsım'dır; halası Ümmü Hâni bt. Ebû Tâlib'dir; teyzesi de Resûlullah'ın (sav) kızı Zeyneb'dir."

Medâinî, Füleyh b. Süleyman'dan şöyle dediğini rivayet etti: Beraberinde Hıms halkından bir grup bulunduğu hâlde Amr b. Âs, Muâviye'nin yanına geldi. Amr, yanındakilere, Muâviye'nin huzuruna girdiklerinde, ayakta durmalarını ve kendisini hilafetle selamlamaktan kaçınmalarını tembih etti. Onlar da Muâviye'nin huzuruna girdiklerinde, birbirlerinin ardı sıra, "es-Selâmü aleyke ey Allah'ın Elçisi!" dediler. Muâviye önce onların yaptıklarına güldü; daha sonra onları azarlayarak, "Gözümden kaybolun!" dedi. Yanından çıktıklarında Amr onlara, "Ben sizi onu hilafetle selamlamaktan sakındırırken, siz üstüne üstlük, onu nübüvvetle selamladınız; lânet olsun sizlere!" dedi.

Medâinî, Cüveyriye bt. Esmâ'dan şunu nakletti: Büsr b. Ertâ, Muâviye'nin yanında Ali'ye (ra) kötü bir söz söyledi. Orada bulunan Zeyd b. Ömer b. Hattâb da sopayla ona vurarak kafasını kırdı. Bunun üzerine Muâviye ona, "Sen Şam halkının efendisi olan yaşlı bir adama vurdun!" dedikten sonra bu sefer Büsr'e dönerek, "Ama sen de onun yanında, dedesi Ali'ye sövdün. O, aynı zamanda Fârûk'un oğludur; onun sana sabredeceğini mi sandın? Zeyd b. Ömer'in annesi, Külsûm bt. Ali b. Ebû Tâlib'dir." dedi. Daha sonra Muâviye, onları memnun ederek barıştırdı.

Medâinî, Saîd b. Mübârek ve Avâne'den şöyle dediklerini rivayet etti: Muâviye dedi ki: "Zamanınızın marufu (din ve aklın güzel gördüğü davranışları), geçmişlerin münkeridir (fenalıklarıdır). Zamanımızın münkeri ise geleceğin marufu olacaktır."

Medâinî dedi ki: Ebû Musa (el-Eş'arî, Ali ile Muâviye arasında) hakemlik yapmak üzere geldiğinde Muâviye, gizlice görüşünü öğrenmek üzere Amr'a bir adam gönderdi. Adam, Muâviye'nin kendisine emrettiği

şekilde durumu Amr'a bildirdi. Amr parmağını ısırarak ona hiçbir cevap vermeyince, adam Muâviye'ye gelerek durumu kendisine anlattı. Muâviye, "Allah onu kahretsin, o gemi azıya alarak kaçacağını işaret etmiştir." dedi.

Medâinî, Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye dedi ki: "Araplar arasında kadınlarından dolayı en çok kınananlar Dabbe oğullarıdır; Araplar arasında en güçlü olanlar ise Hâris b. Ka'b oğullarıdır ki onlar başkalarına karşı gazaya çıkarlar ama kimse onlara karşı gazaya çıkamazdı."

Medâinî, Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Sa'sa'a b. Sûhân, Muâviye'nin huzuruna girdiğinde Muâviye kendisine, "En hayırlı bir yere geldin; çünkü mahşer yerine gelmiş bulunmaktasın!"[19] dedi. Sa'sa'a da "Kişi için en hayırlı geliş, kıyamet gününde bir kimsenin Allah'ın huzuruna güven içindeki gelişidir. Kâfirin mahşer yerine yakın olması, ona bir fayda sağlamadığı gibi müminin ondan uzakta bulunması da ona bir zarar vermez." dedi.

Medâinî, Abdullah b. Fâid'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, İbrâhim b. Eşter'i kastederek, Sa'sa'a'ya dedi ki: "Siz, işinizi en-Neha kabilesinden olan bir çocuğun eline bırakıverdiniz." Sa'sa'a da ona, "Eğer o (İbrâhim b. Eşter), seninle beraber olsaydı, sen de işlerini onun eline verirdin. Zira o cesaretli, başarılı, nasihatkâr olup, geçmişi bilen, geleceği fark eden bir kimsedir. Babasından sonra onun gibisini hiç görmedik." dedi.

Medâinî, Suhaym b. Hafs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye'ye bir adam geldi; kendisiyle olan akrabalık ilişkisini dile getirerek kendisinden yardım istedi. Muâviye de ona, "Sen bana uzak bir akrabalıktan bahsediyorsun." dedi. Bunun üzerine orada bulunan Sa'sa'a, "Ey Müminlerin Emiri, akrabalık tuluk gibidir; onu ıslatırsan ıslanır, olduğu gibi bırakırsan da büzülür." dedi. Bunun üzerine Muâviye adama, "İste bakalım ne istersin?" dedi. O da "100 yavrulu deve ile 100 kuzulu koyun isterim." dedi. Bunun üzerine Muâviye, adama bu istediklerinin verilmesini emretti.

---

19 Şam topraklarının Kıyamet gününde insanların toplanacağı ilk bölge olacağı rivâyetine dayalı olarak, gerek valiliği, gerekse hilafeti döneminde Şam'da ikamet eden Muâviye, kendisini ziyarete gelen Sa'sa'a b. Sohan'a, "Mahşer yerine hoş geldin!" demiştir. Bk. el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzar*, II.9, 382; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadis ve'l-Eser*, V, 54 (çev.)

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd b. Müslim'den, şunu söylediğini rivayet etti: Bana şöyle bir haber ulaştı: Resûlullah (sav) döneminde Muâviye bir adamla güreşip, onu yenince, Resûlullah (sav), "Siz, Muâviye'nin kiminle güreşirse, mutlaka onu yeneceğini bilmiyor muydunuz?" dedi.

Vâkıdî dedi ki: "Muâviye, Saîd b. Âs b. Saîd b. Âs b. Ümeyye ile Mervân b. Hakem b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye'nin arasını bozmak istiyordu. Bunun için Medine'de vali olarak bulunan Saîd'e mektup yazarak, Mervân'ın evini yıkmasını emrettiyse de Saîd onun dediğini yapmadı. Ona ikinci bir sefer emretmesine rağmen yine dediğini yapmadı. Ancak Mervân Medine'ye vali olup bu sefer ona Saîd'in evini yıkmasını emredince, Mervân derhal bineğine binerek Saîd'in evini yıkmaya gitti. Bunun üzerine Saîd ona, "Ey Ebû Abdülmelik, sen evimi mi yıkacaksın?" dedi. O da "Ama Müminlerin Emiri bana mektup yazarak evi yıkmamı emretti." dedi. Bunun üzerine Saîd, Muâviye'nin kendisine gönderdiği ve Mervân'ın evini yıkmasını emrettiği mektuplarını getirterek, kendisine gösterince Mervân, "Ey Ebû Osman, Muâviye sana böyle mektup gönderdiği hâlde neden bana hiç bahsetmedin?" dedi. Saîd, "Ben senin hayatını acılaştırmak istemedim; o sadece aramızı bozmak istiyordu." dedi. Mervân, "Anam babam sana feda olsun, sen gerek malın, gücün ve gerekse evlatların bakımından, bizlerin en eşrefisin." dedi ve Saîd'in evini yıkmaktan vazgeçti.

Medâinî dedi ki: Muâviye Medine'ye geldiğinde, Abdullah b. Câfer b. Ebû Tâlib hasta idi. Muâviye insanlarla birlikte onun ziyaretine gitti. Kureyş'ten bir adam da Sâib Hâsir'e, "Eğer sen de onlarla beraber yürür ve şarkı söylersen, sana bir şal var." dedi. Bu olayın bir yemek ziyafetinde de gerçekleştiği de söylenir. O da şu şarkıyı seslendirdi:

Kuşluk vaktinde özel kazanlarımız parıldar
Kahramanlığımızdan ötürü, kılıçlarımızdan kan damlar

Muâviye Sâib'i, şarkısını bitirinceye kadar dinledi. Sâib, daha sonra adamın kendisine ödül olarak vadettiği şalı aldı. Sâib, Harre olayında öldürüldü.

Medâinî dedi ki: Muâviye, Hasan b. Ali'nin yanında yer alıp da kendisinin yanına gelmek istemeyen Kays b. Sa'd b. Ubâde'ye mektup yaza-

rak, "Ey yahudi oğlu yahudi! Sen kölelerimizden birisisin." dedi. O da ona mektup yazarak, "Ey putperest oğlu putperest! Siz de zorla İslâm'a girdiğiniz hâlde, ondan kendi isteğinizle çıktınız." dedi.

Medâinî, Abdullah b. Fâid'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye Üsâme b. Zeyd'e, "Allah, Ümmü Eymen'e rahmet eylesin, onun kara deve kuşunun bacaklarına benzeyen bacakları, sanki hâlâ gözümün önündedir." dedi. O da "Vallahi o, senin annenden daha hayırlı ve daha değerli bir kadındı." dedi. Muâviye, "Daha mı değerliydi, dedin?" deyince; Üsâme, "Evet, Allah Teâlâ, *'Sizin en değerliniz, Allah katında en takvalı olanınızdır.'*[20] buyurmaktadır." dedi.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd'ın mevlası Süleym dâhilerden birisi idi. Bir gün Muâviye bir dişi devenin üzerinde, Süleym de oldukça iri bir erkek devenin üzerinde bir yere beraberce gidiyorlarken Muâviye yüksek bir sesle, "Süleym, devenden in!" dedi. O da indi; Muâviye onun devesine bindikten sonra Süleym'e, "Sen dâhi olduğunu iddia ediyorsun ama ben seni kandırdım." dedi. Süleym de "Ey Müminlerin Emiri, durumumun senin durumuna dönüşmesi için, elimdeki her şeyi de sana feda etseydim değerdi; ancak, sadece senin benim bineğime, benim de senin bineğine binmiş olmamla bu işin hallolmasıyla aslında ben seni kandırmış bulunmaktayım." dedi.

Ömer b. Bükeyr dedi ki: Muâviye'ye şöyle bir şiir okudum:

Allah, vefat etmiş komşularımızı, rahmetinden uzak eylemesin!
Ecelleri geldiğinde, ölüp bizden uzak kaldılar
Kiminin kabri Mısır'da, kiminin Hicâz'da
Kiminin de Irak'ta; böylece ölümler ancak onları birbirinden ayırabildi
Onları birbirinden ayıran, onların farklı himmetleri idi
Zira melez atlar, emsalinden daima geri kalırlar
Onlar sanki kabirlerinde rehin tutulmuşlar da
(Kabirlerinin başında) öten baykuştan başka onlardan dönen bir kimse yoktur

20 Hucurat, 49/13.

Bunun üzerine Muâviye dedi ki: "Kabirlerin dağınık olması, hayatta olanların cömertlik alametlerindendir."

Medâinî dedi ki: Muâviye, Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb'a şöyle dedi: "Seni Kûfe'ye vali olarak tayin etmek istedim ama öyle yaptığım takdirde senin, 'Ben Bedir'e katılan ilk muhacirlerin çocuklarındanım; amcam da Müminlerin Emiri Fârûk'tur. Bu nedenle ben, Muâviye'ye göre emirliğe daha lâyıkım.' diyeceğinden endişe ettim." Bunun üzerine Zeyd, "Evet, beni oraya tayin etseydin, öyle diyecektim; şimdi de öyle diyorum." deyince Muâviye güldü.

Bana Ebû Mes'ûd anlattı. O İbn De'b'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın yüzüne bakarak şöyle dedi: Ben, (annem) Hind'in,[21] bu adam ile Abdullah b. Câfer gibisinden başka, dünyaya hiçbir çocuk getirmesini arzulamazdım." dedi.

Medâinî dedi ki: Sa'sa'a b. Sûhân Muâviye'nin yanına giderek ona, "Biz, Beydaveyn[22] ahalisiyiz. Buralarda Allah'tan başkasına hiç ibadet edilmemiştir; buralarda hiçbir zaman çan çalınmamış, buralarda hiçbir zaman ne bir havra, ne de bir kilise bulunmamıştır." dedi.

Medâinî dedi ki: Amr b. Âs Muâviye'ye, "Senin hanımın, seni mağlup etmiştir." dedi. O da "Onlar, değerli insanları mağlup ederler, basit insanlar da onları mağlup eder." dedi.

Medâinî dedi ki: Muâviye'nin yanında, Eşter en-Neha'î'den bahsedildi; bunun üzerine, Nehalı birisi de Eşter'den bahseden adama, "Sus! Onun ölümü Irak halkını, hayatı da Şam halkını küçük düşürmüştür." dedi; Muâviye ise bir şey söylemeden sükût etti.

Medâinî dedi ki: Adamın birisi Muâviye'ye, "Ey Müminlerin Emiri, iyilik mi daha kolaydır, ahlaksızlık mı?" diye sordu. O da "İkisi de seni ele geçirmek için yarışırlar. Biriyle akşamlarken, diğeriyle sabahlarsın! Kolay olanı, hevanın ve nefsinin tasallutundan berî olmandır." dedi.

---

21 Muâviye, buradaki Hind ile annesi olan Hind'i kastetmektedir. Bu sözüyle, annesinin, Ömer b. Sa'd ile Abdullah b. Câfer düzeyinde değerli kardeşler dünyaya getirmiş olmasını temenni etmiştir. (çev.)

22 "İki beyaz" anlamına gelen "el-Beydaveyn" tabiri ile müellif şu iki araziyi kastetmiş olabilir: Birinci el-Beydâ', Sac ile Bahreyn'in gerisinde kalan sulu, hurmalık arazidir; ikinci el-Beydâ' ise el-Katif'te bulunan hurmalık arazidir. (Bk. Yâkûtü'l-Hamevî, *el-Müştereku Vad'an, el-Müftaraku Sa'an*) (çev.)

Medâinî, Avâne ve başkasından şöyle dediklerini rivayet etti: Muâviye dedi ki: "Allah, Müminlerin Emiri Osman'a rahmet eylesin. Eğer o, kendisini eleştirenleri öldürmüş olsaydı, onun için daha hayırlı olacaktı. Peki, onların (onu eleştirenlerin) sözcüleri ne diyorlar?" dedi. Ebü'l-Esved ed-Düelî, "Onların sözcüleri, şunu söylüyorlar: 'Biz bir kötülüğü reddettik; bu nedenle ölümüz şehittir; dirimizin de başı diktir.'" dedi. Muâviye ise buna karşı bir şey söylemedi.

Medâinî, Abdullah b. Fâid'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye bir gün ağzını çalkalarken ön dişlerinden birisi düşünce, *"İnnâ lillah ve innâ ileyhi râci'ûn"* dedi ve bu durumdan Berâ b. Âzib'e yakındı. Berâ da "Allah'a yemin olsun ki bunun senden başkasının başına gelmesine sevinmeyiz; zira bu durum, senin için büyük mükâfat vesilesidir. Zaten senin yaşına gelmiş bir kimse, mutlaka gücünden bir şeyler kaybedecektir." dedi.

Medâinî, Vakkâsî'nin şöyle dediğini rivayet etti: Misver b. Mahreme, Muâviye'nin yanına gelerek, "Senin, beni küçük düşürdüğüne ilişkin bilgiler aldım; bana karşı ne kinin var? Müslümanların düşmanlarıyla savaştığımı, onların ganimetlerini topladığımı, bana gönderdiğin heyetlerini ağırladığımı, durumlarıyla ilgilendiğimi bilmiyor musun?" dedi. Muâviye, "Evet vallahi!" dedi. Misver, "O zaman, Allah aşkına söyler misin, sen günahkâr olmadın mı?" dedi. Muâviye de "Evet." dedikten sonra şöyle devam etti: "Bu durum, benim için mağfiret dilemede seni ne kadar da haklı çıkarmıştır!" dedi. O da "Ey Müminlerin Emiri, Allah seni affetsin!" dedi.

Medâinî, Ebû Muhammed el-Kureşî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye'nin huzurunda Huzeyfe bin Yemân'ın, "Osman'ın öldürülmesi olayına katılmadım." demesi üzerine Muâviye, "Hayır o, iştirak etmiştir." dedi. Buna karşılık Abdurrahman b. Esved b. Abdüyeğûs, "Kişi kendisini daha iyi bilir." dedi. Muâviye, "Onu eleştirmek ve onu yalnız bırakmakla aslında sen de onun katline iştirak etmiş oldun." dedi. O da "Ben Osman'a, hakkında söylenen şeyleri yapmamasını tavsiye ederken, sen aksine onları yapmasını tavsiye ederdin. Durumların şiddetlenmesi üzerine, o senden yardım istediğinde, sen gevşeklik göstererek ona yardım etmedin; böylece durum, onun ölümüyle sonuçlandı." dedi.

Medâinî, Muhammed b. İbrâhim'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye'nin valilerinden birisi, Muâviye'ye mektup yazmak istediğinde, "Müminlerin Emiri'ne mektup yazmak isteyen var mı?" diye duyuruda bulunurdu. Bir seferinde, Eymen b. Hureym diye bilinen Zir b. Hubeyş de Muâviye'ye kibarca bir mektup yazdı ve onu gönderilecek mektuplar arasına bıraktı. O mektupta şöyle bir beyit vardı:

Erkeklerin çocuklarının da çocukları olduğunda
Hastalıkları da alışkanlıkları hâline geldiğinde
Artık onlar, hasat vakti gelmiş ekin hâline gelmişler demektir

Muâviye, "Keşke, ölüm haberimi kimin getireceğini bilseydim de o benim en etkili nasihatkârım olsaydı." dedi.

Bana Ali b. Muğîre el-Esrem anlattı. O Asma'î'den şöyle dediğini rivayet etti: Husayn b. Humâm el-Mürrî'nin çocuklarından birisi, Muâviye'nin huzuruna çıkmak üzere izin isteyince Muâviye, "Ebü'd-Daym'ın oğluna izin verin!" dedi. Daha sonra izin görevlisine, "Husayn'ın veya Hıdâş b. Züheyr'in çocuklarından birisi gelip izin isterse, onlara izin verin! Aksi takdirde, sizi kapımdan kovarım." dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı; dedi ki: Abser b. Kâsım'dan, Muâviye'nin şöyle dediğini duydum: "İyilik erbabı olan kişi, baştan beri hep üstün olan kişidir."

Medâinî, Muâviye'nin "Allah katındaki sevabını umarak yutmaya çalıştığım öfke kadar hoşuma giden bir şey olmamıştır." dediğini söyledi.

Medâinî dedi ki: Muâviye İbnü'z-Zübeyr'e, "Hasan'ın bana ağır davranmasına hayret etmiyor musun?" dedi. O da dedi ki: "Seninle Hasan'ın misali, şairin şu şiirinde dile getirdiği misal gibidir:

Ben bir kavimden utanarak, durumlarını gizlemekteyim
Bana adavetlerinden dolayı gönüllerinin yanıp tutuştuğunu görmekteyim"

Muâviye bunu dinleyince, "Vallahi o, adavetini değil gizlemek, ilan bile etmiştir." dedi. O da "Hayır vallahi o gizlemektedir. Eğer ilan etseydi, insanları birbirinden ayıran savaş ipini üstüne atardı (seninle açıkça savaşırdı)" dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Ey İbnü'z-Zübeyr, sen halâ şaşkınlı-

ğınla dolaşıyorsun! Eğer o fırsatını bulsa, babasının babanı öldürdüğü gibi o da seni öldürür veya seni sürgüne gönderir." dedi.

Medâinî, Mesleme'nin şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye dedi ki: "Sözlerin kulakta yoğunlaşması, onların anlaşılmasını kaybettirir."

Medâinî, Ali b. Süleym'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye dedi ki: "İki adam vardır ki öldüklerinde ölmüş sayılmazlar; ancak bir adam vardır ki öldüğünde gerçekten ölmüş demektir. Ben öldüğüm zaman benim halifem oğlum Yezîd'dir; Saîd b. Âs öldüğünde de onun halifesi, oğlu Amr b. Saîd'dir. İbn Ömer öldüğünde ise o, tamamen ölmüştür. Bunun üzerine Mervân, "Muâviye, oğlum Abdülmelik'ten bahsetmedi mi? Yemin ederim ki tek oğlum yerine onların her iki oğlunun da benim olmasını istemem." dedi.

Bana Ali b. Muğîre anlattı. O Ebû Ubeyde'den, o da Ebû Amr'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muğîre b. Abdullah er-Riyâhî, Benî Temîm kabilesinden olan bir heyetle beraber Muâviye'ye geldiğinde ona, "Ey Müminlerin Emiri, beni Horasan'a vali tayin et!" dedi. O da "Sen nerede, valilik nerede?" dedi. "O zaman Basra şurtasına görevlendir." dedi. Muâviye, "O da mümkün değil." dedi. Muğîre, "O hâlde, beni bir katıra bindir ve bana bir ipek şal hediye et!" dedi. Muâviye, "İşte bu pekâlâ olur." diyerek ona bir katır ile ipek bir şal hediye etti. Bu tutumundan dolayı arkadaşları kendisini yadırgayınca, "Ben bari bir şeyler alabildim; siz ise hiçbir şey alamadan döndünüz!" dedi.

Medâinî, Hafs b. Ömer b. Meymûn'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye Abdullah b. Ömer'e bir miktar para gönderdi, o da borçlarının listesini isteyerek gelen paralarla borçlarını ödedi; sonra çocukların ihtiyaç listesini de isteyerek, onları da karşıladı. Ardından bir sadaka vermesi tavsiye edilince, ondan bir miktar da tasadduk etti. Kalan bir miktarını da arkadaşları arasında bölüştürdü. Muâviye, Abdullah b. Zübeyr'e de bir miktar para gönderdi, o da bir kasa isteyerek onları orada muhafaza etti. Daha sonra Muâviye'nin elçisi; her ikisinin, gönderilen paralarla ilgili yaptıklarını Muâviye'ye anlatınca, "Bunlar idareci olsalardı, her birisi şu anda yaptığını yapacaktı." dedi.

Medâinî, Cüveyriye'den şöyle rivayet etti: Hassân b. Sâbit, Cahiliye döneminde Cebele b. Eyhem el-Gassânî'yi Cillak[23] denilen yerde ziyaret etti. Cebele de orada kendisine bir iki gün uzak kaldıktan sonra Hassân'ı tanımazdan gelerek yaklaşıp, "Sen kimsin?" dedi. O da "Ben, Hassân b. Sâbit'im." dedi. Daha sonra Cebele "Şu yanına geldiğin kişi hakkında ne düşünüyorsun?" dedi. O da "Eğer onu eleştirmekte ve kınamakta haklı olduğumu bilseydim, onu eleştirirdim; ancak ben suskunluğu tercih ederek onu ne eleştirir, ne de överim." dedi. O da "O zaman dön git!" dedi. Daha sonra da Hassân'a yardımda bulunarak, "Benden sana bir selam geldiğinde onunla beraber, mutlaka bir hediyem ve bir yardımım olacaktır." dedi. Daha sonra İslâm zuhur edip Cebele, Rumlara katıldığında Muâviye, Rumların elinde bulunan Müslüman esirlerin fidyelerini vermek üzere bir elçi gönderdi. Cebele bu adamı gördüğünde, ona Hassân'ı sordu. O da onun hayatta olup, geldiğinde, kendisinin Muâviye'nin yanında bulunduğunu söyledi. Cebele, bunun üzerine adama 500 dinar vererek, "Kendisine selam söyle ve bu 500 dinarı da ona ver!" dedi. Adam, yanında Hassân olduğu hâlde Muâviye'nin yanına gelip, "Cebele sana selam söyledi." dedi. Hassân da "O zaman yanındakini getir!" dedi. O da "Yanımda bir şey yok ki!" dedi. Muâviye, "Onları kendisine ver!" dedi. Adam da o 500 dinarı verince, Muâviye, "Kuşkusuz bu, değerli bir ahittir." dedi.

Medâinî dedi ki: Muâviye kardeşi Utbe vefat edince, şöyle dedi: Eğer dünya, sevgilileri unutma üzerine kurulmuş olmasaydı, ben ebediyyen kardeşim Utbe'yi unutmayacağıma inanırdım."

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasının şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, annesi Ebû Üzeyhir'in kızı olan Anbese bt. Ebû Süfyân'ı (baba bir üvey kardeşini) Tâif'e vali olarak tayin etti. Daha sonra da onu azlederek yerine, annesi Hind bt. Utbe olan Utbe b. Ebû Süfyân'ı (ana-baba bir kardeşini) tayin etti. Daha sonra Anbese, "Ey Müminlerin Emiri, yemin ederim ki ne bir zayıflığım, ne de bir ihanetimle ilgili benimle hiçbir münazaan olmadı." dedi. Muâviye, "Ama Utbe, Hind'in oğludur." dedi. Bunun üzerine Anbese, dönüp giderken şunları söyledi:

---

23 Şam'ın banliyösünde bulunan meşhur bir yer adıdır.

Biz, hepimiz, (dedesini kastederek) Harb'den beri barışık iken
Daha sonra Hind, bizi ayırarak aramızı bozucu oldu
Her ne kadar Hind beni doğurmamış ise de
Ben, asilzadelerin ve şereflilerin soyca kendisine dayandığı Beydâ'dan dünyaya geldim
Babası, dar zamanlarda misafir babasıydı
Kıtlığın zora soktuğu zayıf ve çaresizlerin barınağıydı

Medâinî, Suhaym b. Hafs'tan rivayet ederek Muâviye'nin şöyle dediğini söyledi: "Resûlullah'ın (sav) ashâbı gidince, takva da gitti. Cahiliye ehlinden kalanlar gidince, yumuşaklık da gitti."

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Bize Sadaka anlattı. O da Yezîd b. Vâkıd'dan rivayet ederek Muâviye'nin şöyle dediğini söyledi: "İnsana verilen en hayırlı şey, akıl ile yumuşak huyluluktur. Bu özelliklere sahip kişi, kendisine anlatılanları anlar, kendisine bir şey verildiğinde teşekkür eder, başına bir sıkıntı geldiğinde sabreder, kızdığı zaman öfkesini yener, kendisine cimrilik yapıldığı zaman bağışlar, yanlışlık yaptığında özür diler ve kendisine öğüt verildiği zaman sakınır."

Medâinî, Mesleme ile başkasından şöyle dediklerini rivayet etti: Muâviye Amr b. Âs'a, "Senin dehan ne derecededir?" dedi. O da "Ben hangi işe girişsem, onu mutlaka başarırım." dedi. Muâviye, "Ben de içinden çıkamayacağım hiçbir işe girişmem." dedi.

Medâinî, Ebû Muhammed el-Abdî'den şöyle dediğini rivayet etti: Sa'sa'a b. Sûhân Muâviye ile beraber bir yemek yerken, onun önünden bir şeyler aldı. Bunun üzerine Muâviye "Sen otun bolluğunu uzaklarda aradın." dedi. O da "Kıtlık yaşayan, bolluklu yer arar." dedi.

Medâinî dedi ki: Muâviye (b. Ebû Süfyân), Muâviye b. Hudeyc'e dedi ki: "Hangi cüretle Muhammed b. Ebû Bekr'i öldürdün?" O da "Sen, Hucr b. Adî'yi hangi cüretle öldürmüş isen ben de o cüretle onu öldürdüm. Siz bizim ağırbaşlılarımızı öldürürsünüz de biz sizin beyinsizlerinizi öldürünce bizi eleştirir misiniz?" dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem'den, o da İbn Ayyâş'tan şöyle dediğini rivayet etti: Mâlik b. Hübeyre es-Sekûnî, Muâviye'nin yanına geldi; onu tanıyınca Amr b. Âs'a, "Ey Ebû Abdullah! Bu adamın Kureyş'ten olmasını çok arzulardım." dedi. O da "Senin ondan arzuladığın şey nedir?" diye sordu. Muâviye, "Allah'a yemin ederim ki eğer o, Kureyş'ten olsaydı, sen çok rahatsız olacak ve Mısır'da kalamayacaktın!" dedi. Mâlik, yaklaşıp selam verdikten sonra oturunca, ayağına kramp girdi. Bu nedenle ayağını uzatmak durumunda kaldı. Muâviye, "Ey Ebû Saîd, keşke bacakları, senin bacaklarına benzeyen bir cariyem olsaydı." dedi. Mâlik de ona, "Ey Müminlerin Emiri, ben de aynı şeyi kalçan için söylüyorum." dedi. Muâviye, "Bu karşılık, (rakibi tarafından) yere yıkılanın yellenmesi gibi bir şey oldu. İlk hamlede bulunan daha etkili olur." dedi. Muâviye, o esnada ayağa kalkan Amr'a, "Allah, bu adamı Kindeli yapmakla adeta sana ihsanda bulunmuştur." dedi.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı. O Affân b. Süleyman b. Muğîre'den, o Humeyd b. Hilâl'den, o da Ebû Bürde b. Ebû Musa'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye'nin yanına çıktığımda, vücudunda bir yara olduğunu gördüm. Muâviye, "Gel yeğenim, şu yarama bak!" dedi. Yarasına fitil konulduğunu gördüğümde, "Ey Müminlerin Emiri, bundan sana zarar gelmez!" dedim. Daha sonra Yezîd onun yanına geldiğinde Muâviye ona, "Eğer Müslümanların idaresini üstlenirsen, bu adamın tavsiyelerini dikkate al, çünkü onun babası, benim kardeşim ve dostum idi; lâkin savaş konusunda, ondan farklı düşündüm." dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı. O Şerîk'in şöyle dediğini söyledi: Âişe, Muâviye'ye Hucr'un öldürülmesi veya başka bir konuyla ilgili mektup yazarak şöyle dedi: "Ey Muâviye, Allah'ın müsamahası seni aldatmasın! İstidracen sana daha fazla mühlet verebilir. O, daima herkesi gözetlemektedir. Fırsatın kaçmasından korkan, onu yakalamada acele eder."

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o Avâne'den; o da Abdülmelik b. Umeyr'den şöyle dediğini rivayet etti: Kabîsa b. Câbir, Muâviye'ye Kureyş'i sordu. O da "Onların tartışılmaz efendisi, Said b. Âs'tır. Kapalılık ve keskin zekâlılığı bir arada bulundurması bakımından ileri geleni, Mervân'dır. Yumuşak huyluluğu ve geniş sabrı yönünden öne çıkan genci, Ab-

dullah b. Âmir b. Küreyz'dir. Ancak baba, dede, nine, amca, hala, dayı ve teyzeleri bakımından en değerlisi, Hasan'dır (Hasan b. Ali). Onlar arasında kendi şahsının adamı olan, Abdullah b. Ömer'dir. Cesur aslanlarla beraber ilerlerken, tilkiler gibi kaçan adamı ise Abdullah b. Zübeyr'dir. Ancak bütün halkın efendisi, (oğlu Yezîd'i kastederek) benden sonra bu makama oturacak olan kişidir. Kabîsa, "Biraz kendinden de bahseder misin?" dedi. O da "Bathâ vadisinin göbeğinde oturanlar arasında, en sebatkâr kişi olduğuma bütün Kureyş şahitlik eder." dedi.

Medâinî, Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Ubeydullah b. Ebû Bekre, yanında oğlu Beşîr veya diğer bir oğlu olduğu hâlde Muâviye ile bir öğlen yemeği yediler. Ubeydullah'ın oğlu, yemeği oburca yiyince, Muâviye kendisi de iştahla yemek yemesine rağmen, ona dikkatlice baktı. Ubeydullah, dışarı çıktığında oğlunu yaptığından dolayı kınadı. Ertesi gün İbn Ebû Bekre, bu sefer tek başına yeniden geldiğinde Muâviye ona, "O çok lokmacı (obur) oğlun ne yapıyor?" diye sordu; o da "Rahatsızdır." dedi. Muâviye de "Ben onun o şekil yemek yemesinden rahatsızlanacağını zaten biliyordum." dedi.

Medâinî, Ebû Eyyûb b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye nikâh konusunda halkı kıskanırdı. Günün birinde, yanında bulunan Kelb kabilesinden yaşlı bir arkadaşına, "Kadınlarla aran nasıl?" diye sordu. O da "Ben yapmak istediğimi yaparım." deyince, ona kaba davrandı ve kendisine yapmakta olduğu yardımını kesti. Daha sonra Kelbî, hanımını gizlice Karaza'nın kızı olan Muâviye'nin hanımına gönderdi; hanımı, Muâviye'nin hanımına, "Ben ve o, yatakta iki kadın gibiyiz." diyerek, kocasından yakındı. Daha sonra Muâviye, hanımının yanına giderek, "Yanındaki o kadın kimdi?" diye sordu. O da "Kelbî'nin hanımı olan falanca kadın idi." dedi. Muâviye, "Kadın ne diyordu?" diye sordu. Hanımı da "Kadın, kendi hâlinden ve kocasının yaşlılığından kaynaklı cinsel güçsüzlüğünden yakınıyordu." dedi. Muâviye, "Ama onun (kocasının) iddiası böyle değildi." diyerek, onu çağırttı. Onun hanımı da kadınlar arasında gizlenmiş olduğu hâlde ona, "Ey falan, senin cinsel gücün nasıldır?" diye sordu. O da "Ben yapmak istediğimi yaparım." dedi. Onun hanımı ise "Hayır ey Müminlerin Emiri, yalan söylüyor." dedi. Yaşlı adam, "Bu yalancı kadın-

dan dolayı beni affet!" dedi. Bunun üzerine Muâviye gülerek, "Ben Abdurrahman'ın babasıyım." diyerek gitmesini emretti. Bundan sonra yeniden kendisine yardımda bulunmaya ve kendisiyle arkadaşlık kurmaya başladı.

Dediler ki: Muâviye'nin yanına emsaline rastlanamayan uzun boylu bir Rum adam geldi. Muâviye, Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi çağırarak onunla boy ölçüşmesini istedi, o da onunla boy ölçüştükten sonra Muâviye Kays'a, "Şalvarlarından bir tanesini ona ver de giysin!" dedi. O da şalvarını ona verip giyince, neredeyse Kays'ın şalvarı, Rum'un boynuna ulaştı. Muâviye "Onu, ona bırak." deyince Kays da şalvarlarını ona bıraktı. Bu sefer Muâviye, kendi şalvarlarından bir tanesinin Kays'a verilmesini istedi; kendisine getirilip giydiğinde, kısa geldiğini görünce Kays Muâviye'ye, "Sen benim için onun ayıbını yüzüne vuracak bir külot getirilmesini emretmişsin." dedi. Bunun üzerine Muâviye, şunları söyledi:

Kureyşlilerin yaşlıları şalvar giyerler
Medineliler ise külot giyerler

Kays da şunu söyledi:

Şu Yahudiler, bizim şehrimizi (medeniyetimizi) önemserlerken
Kureyşliler, sahhahun[24] *(sadeyağ ve undan yapılan sıcak yemek) ehli oluverdiler*

Medâinî, Cüveyriye b. Esmâ'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Musa, üzerinde siyah bir bornoz olduğu hâlde Muâviye'nin yanına geldi. Çıkınca arkasından, "Şeyh, kendisini vali olarak atamam için gelmişti; ancak yemin olsun ki onu asla vali yapmayacağım." dedi.

Medâinî, Muhammed b. Mervân el-İclî'den, o da Habîb b. eş-Şehîd'den şöyle rivayet etti: Muâviye Abdullah b. Âmir'e, "Ey Abdurrahman'ın babası, sürekli seninle Mervân arasında bir şeyler var; ama hep sen onu yeniyorsun, üstün geliyorsun ve ona karşı zafer kazanıyorsun." dedi. Bunun üzerine İbn Âmir, "O beni sürekli kendisine büyük bir rakip olarak gör-

---

24 "Sehîne" السخينة, sadeyağ ve undan veya un ve hurmadan yapılıp kıtlık yıllarında yenilen sıcak bir yemek çeşididir. Kureyşliler, bunu çok yediklerinden onunla ayıplanmaya başladılar, sonunda bundan dolayı "sahhahun" şeklinde isimlendirildiler. Bk. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser,* c. 2, s. 351 (çev.)

mektedir." dedi. Muâviye, "Keşke seni sana tanıtan birisiyle karşılaşmış olsaydın!" dedi. İbn Âmir, "O kişi de sen ol, ey Müminlerin Emiri!" dedi. Muâviye, "Ben Hind'in oğluyum." dedi. İbn Âmir, "Ben de Ümmü Hakîm'in oğluyum." deyince Muâviye, "Sen cidden yükseldin." dedi. İbn Âmir, "Ey Müminlerin Emiri, sen de cidden alçaldın." dedi. Dedi ki: Abdullah b. Âmir'in annesi, Dicâce bt. Esmâ b. es-Salt'tır. Babasının annesi ise Ervâ bt. Küreyz'dir. Onun da annesi, Ümmü Hakîm el-Beydâ bt. Abdülmuttalib'dir.

Medâinî, Ebû İshak et-Temîmî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Amr b. Âs ile Muğîre b. Şu'be'ye mektup yazarak, yanına gelmelerini istedi. Bunun üzerine Amr Mısır'dan, Muğîre de Kûfe'den geldi. Amr, Muğîre b. Şu'be'ye, "Muâviye bizi sadece azletmek üzere çağırmıştır. Bu nedenle yanına girdiğin zaman, zafiyetinden şikâyet ederek, Medine veya Tâif'e yerleşmek istediğine dair kendisinden izin iste, ben de Mekke veya Medine'ye yerleşmek istediğime dair kendisinden izin isteyeceğim. Bu durumda bizim oralara giderek halkı kendisine karşı kışkırtmaya çalışmak istediğimizden kuşkulanacaktır!" dedi. Muğîre de o şekilde hareket etti. Daha sonra Amr içeri girip, o da Mekke veya Medine'ye yerleşmeye ilişkin kendisinden izin isteyince, "Siz aynı şey üzerinde anlaşmışa benziyorsunuz. Anlaşılan siz herhâlde bir kötülük peşindesiniz; haydi işinizin başına gidin!" dedi.

Medâinî dedi ki: Muâviye, Abdümenâf kabilesinden olan bir grup gence bakarak onlarla ilgili şöyle bir temsil getirdi:

Anneleri, Harb oğullarını terk etmedikleri gibi
Babaları da sadık babalar olduğundan, bu çocuklar asilzade oldular

Daha sonra da Benî Esed b. Abdüluzzâ b. Kusay kabilesinin gençlerine bakarak, onlar hakkında da şunları söyledi:

Suyu tükeninceye kadar kuyudan su içmişler
Hep kuzukulağı bitkisini yemişler de yüzlerinde yaşlılık belirmiştir

Medâinî, Saîd b. Âmir el-Hazrecî'den, o da Ubâde b. Nüsey'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye halka hitap ederken, "Ben artık, hasat vakti gelmiş bir ekin hâline geldim. Yöneticiliğim, sizi usandıracağım ve sizin beni usandıracağınız kadar uzun sürdü. Ben sizden ayrılmak istediğim gibi

siz de benden ayrılmak istediniz. Benden öncekiler, benden hayırlı olmakla beraber, benden sonrakiler benden daha hayırlı olamayacaktır. Denilmiştir ki: Kim Allah'a kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanır. Allah'ım ben sana kavuşmak istiyorum, sen de benim kavuşmamı sev ve bu kavuşmayı bana mübarek eyle!" dedi.

Bize Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Bize İsmail b. Ayyâş anlattı. O Safvân b. Amr'dan, o Ezher b. Abdullah el-Hevzenî'den, o da Ebû Âmir el-Hevzenî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye ile beraber haccettik. Mekke'ye dönüşte, orada Mekke halkına hikâye anlatan bir adamın olduğu haberini aldı. O adam da Benî Mahzûm kabilesinin mevlası idi. Muâviye ona, "Sen hikâye anlatmakla mı görevlendirildin?" dedi. O da "Hayır." dedi. Muâviye, "O hâlde izinsiz neden hikâye anlatıyorsun?" dedi. Adam, "Biz sadece Allah'ın bize öğrettiği ilmi yaymak istiyoruz." dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Yanına gelirsem, senin bir tarafını koparırım!" dedi.

Medâinî, Suhaym b. Hafs'tan şöyle rivayet etti: es-Sebt kabilesinden olan Rebîa b. Gisl veya İsl adındaki bir adam, Muâviye'ye geldiğinde, Muâviye, "Ona üzüm suyu ikram edin!" dedi. O da "Ey Muâviye, evimin üstünü örtmek üzere, bana 12.000 direk verilmesi konusunda yardımcı olur musun?" dedi. Muâviye, "Evin kaça kaçtır?" dedi. Adam, "İkiye iki fersahtan biraz fazladır."[25] deyince Muâviye ona, "Senin evin mi Basra'nın içindedir; yoksa Basra mı evinin içindedir?" dedi.

Dedi ki: O adamın oğullarından birisi İbn Hübeyre'nin yanına gelerek, "Muâviye'den kızını isteyen kişi, benim babamdır." dedi. O da "Muâviye kızını ona verdi mi?" diye sorunca adam, "Hayır." dedi. İbn Hübeyre, "O zaman hiçbir şey yapmamıştır." dedikten sonra Selm b. Kuteybe'ye, "Bu adam kimdir?" deyince, "Kendi kavminin aptalının oğludur." dedi. İbn Hübeyre de "Aptallık zaten onda apaçık gözüküyordu." dedi.

---

25 Rebîa, evinin uzunluk ve genişliğinin ikişer fersah olduğunu Muâviye'ye söylemiştir. Her bir fersah, 5762 m. olduğuna göre, bu adamın evinin her bir kenarı, 11.724 m. uzunluk ve genişlikte olması gerekir. Buna göre tüm evinin yüz ölçümü ise 132,802575 m. olmuş olur. Böyle olunca da Muâviye adama, "Evin mi Basra'da, yoksa Basra mı evindedir?" şeklinde bir soru sormakla, haklı olarak onun söylediklerinin saçma olduğuna dikkat çekmek istemiştir. (çev.)

Mervân bir gün Muâviye'ye, Ebü'l-Âs ailesinin nüfus sayısının çokluğundan ve Harb ailesinin nüfus sayısının azlığından bahsedince Muâviye, şu şiirle bir benzetme yaptı:

Kurayt [kabilesi], çokluğuyla bana karşı üstünlük taslamakta
Oysa senden önce, keklik de şahine karşı üstünlük taslamıştı
Ben sayınıza göre az gözüksem de
Düşmanlarınız arasında çok sayılırım
Küçük kuşların yavruları daha çok olurken
Yavrusu tükenen kuş türü ise şahinin annesidir

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O Hişâm b. Muhammed'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, kızı Remle'yi, Amr b. Osman b. Affân ile evlendirdi. Remle, kocası Amr'ın hastalığı nedeniyle ziyaretine gelen Mervân b. Hakem'in Amr'a şöyle dediğini duydu: "Muâviye, hep babanı gündeme getirerek halife olabildi. O hâlde hakkını aramak üzere harekete geçmene ne engel vardır? Aynı zamanda, biz Harb ailesine göre sayısal olarak da üstünüz. Mesela aramızda falan, falan gibi yiğitler var." Amr b. Osman hacca gittiği sırada, Remle de babasının evine gitti. Babası ona, "Neyin var, yoksa kocan seni boşadı mı?" diye sordu. O da "Köpek kendi iç yağının çokluğuyla böbürlenir." darb-ı meselini söyledikten sonra Mervân'ın, Ebü'l-Âs ailesinin sayısını çok, Harb ailesinin sayısını da az görmesi olayını babasına anlattı. Muâviye de Mervân'a mektup yazarak şunları ifade etti:

Ayak ayaküstüne atan birileri, çakıl taşı sayar gibi
Nüfusumuzu sayıp, sürekli çokluğuyla övünmek mi istiyor?
Anneniz birbiri ardı sıra kocasına ikizler getirmiştir
Kardeşinizin annesi (bizim annemiz) de tüm çocuklarını kaybedip, doğumdan kesilmiştir

Medâinî, Mesleme'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd'ın vefat haberi Muâviye'ye ulaşınca, şunları söyledi:

Ben, torbada bir tek ok bıraktım
Okçu da onu ya fırlatır veya kırıp bırakır

Medâinî, Avâne ve İbn Cu'dübe'den şöyle söylediklerini rivayet etti: Muâviye İbn Abbas'a dedi ki: "Osman şu dünyadan etkilendiği gibi dünya

da ondan etkilendi. Ancak dünya, bana meylettiği gibi ben de ona meylettim. Ne dersin ey Abbas'ın oğlu?" İbn Abbas da "Dünya, sana imkânlar verdi; hâlâ da senin elinde olduğundan, onu bol bol sağabilirsin. Dilediğinde ahireti kazanman da mümkündür. Senin için dünyandaki azalmaların, ondaki artışlardan; ahiretindeki artışların ise ondaki azalmalardan daha hayırlıdır." dedi.

Medâinî, Cüveyriye'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Şam'da Amr b. Âs yanındayken ona, "Rumlar bize karşı ordu hazırlamışlar, valilerimizden birisi görevini terk ederek kaçmış, hapistekiler de firar etmişler." dedi. Amr b. Âs da "Bunu gözünde pek büyütme. Rumları memnun ederek geri gönderirsin. Mahpuslara gelince, onlar yalınayak ve çıplak çıkmışlardır. Taleplerinin karşılanacağını onlara bildirirsin. Valini de vali olarak yerinde bırakacağını açıklarsan, o da geri dönmek isteyecektir. Döndüğü takdirde de hesabını sorarsın!" dedi. Muâviye de onun dediği gibi yaptı.

Medâinî Gassân b. Abdülhamîd'den, o Câfer b. Abdurrahman b. Misver b. Mahreme'den, o da babasından (dedesi Misver'den) şöyle dediğini rivayet etti: Bir gün Muâviye'nin yanına gelerek, "Sana selam olsun ey melik!" dedim. Muâviye bana, "Senin ne demek istediğini çok iyi biliyorum; yöneticilerle niye böyle dalga geçiyorsun?" dedi. Ben de böyle hitap etmemin bütün mazeretlerini ileri sürdüm. Muâviye daha sonra "Ey Misver, biz günahlardan arındırılmış birileri değiliz; Allah'tan mağfiret diliyoruz. Ben öyle bir şeriat üzereyim ki Allah iyilikler karşısında günahları affedecek, kötülükleri de bağışlayacaktır. Eğer ben Allah ve mâsivası arasında tercih yapma hakkına sahip isem, elbette O'nu tercih ederim." dedikten sonra onun ihtiyaçlarını karşıladı.

Medâinî, Muhammed b. Haccâc'dan, o da Abdülmelik b. Umeyr'den şunu nakletti: Ebû Musa el-Eş'arî Abdullah b. Kays, Muâviye'nin yanına gelerek ona, "Selam sana ey hükümdar!" anlamında, "Esselâmü aleyke eyyühe'l-Emir!" dedi. Muâviye de gülerek, "Ey Ebû Musa biat et!" deyip, elini kendisine uzattı. Ebû Musa da "İster aleyhimize, ister lehimize olsun biat ediyorum." dedi. Muâviye onun elini tuttuktan sonra Ebû Musa oradan ayrılıp gitti. Bunun üzerine Ebû İdâh el-Eş'arî ona, "Kureyş'ten bazı adamlar vardır ki onlar Muâviye'nin lehinde konuşunca, Muâviye de

onlara karşı yumuşak başlı davranır. Bakıyorum, sen de onlar gibi davranıyorsun! Oysa Muâviye'nin seni öldürtüp, başkalarına gözdağı vermesi, onun için çok da zor bir şey değildir. Ben onun "Sultanlar çocuklar gibi güler, ama aslanlar gibi hamle yaparlar." dediğini bizzat işittim. Ebû Musa, Muâviye'nin yanına dönerek bu sefer, onu halife olarak selamladı ve "Sana emir olarak selam verdiğimde, bunu yadırgamadın. Biz bu şekil veya başka şekilde Ömer b. Hattâb'a selam verdiğimizde o hepsini aynı seviyede görürdü. Sen aynı zamanda benim "Aleyhimizde de olsa, lehimizde de olsa biat ediyoruz." şeklindeki sözümü de reddetmedin. Hilafete vefa göstermek, üzerimizdeki yükümlülüktür; bundan dolayı, bizim için mükâfat vardır." dedi. Bunun üzerine Muâviye gülümseyerek, "Biat et Ebû Musa! Yemin ederim ki sen, ağzından çıkan kelimeleri hep dizginleyerek ve adeta ağızlık takarak telaffuz ettin; kullandığın kelimeler hep iyiydi; ama onları, kötü niyetle söyledin!" dedi.

Medâinî, Ebû Abdullah el-Hanefî'den, o da bir adamdan şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Abbas, "Muâviye'den başka krallığa lâyık birini göremedim. Eğer yumuşak başlı olup, halk da bolluk, bereketli bir vadiye yerleşmiş olarak o da onlara sıkıntı, zorluk çıkarmıyor ve inatçılık etmiyorsa, ne mutlu ona!" dedi.

Medâinî, Şihâb b. Abdullah'tan, o da Yezîd b. Süveydî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, kendisiyle görüşmeye gelenler arasında önce Ahnef'e, sonra da Muhammed b. Eş'as b. Kays'a giriş izni verdi. Bununla beraber Muhammed girdiğinde, Ahnef'in üst tarafına oturdu. Muâviye, "Bana göre onun aşağısında oturasın diye senden önce ona izin vermiş değilim; sen ise aşağılık kompleksine kapılmış bir kişinin yaptığı gibi yaptın! Biz ise idarenizi üzerimize aldığımız gibi size adab ve muaşeret kurallarını öğretme yükümlülüğünü de üzerimize aldık. Haydi, sizden beklendiği gibi hareket edin ve dileyin bizden ne dilerseniz; zira bu sizin için daha önemlidir." dedi. Bunun üzerine Muhammed, "Yer olarak sizden uzaklaştırılmak üzere yanınıza gelmediğimiz gibi edebimizi kaybedip de sizden edep öğrenmek üzere gelmeye de ihtiyacımız yoktur. O hâlde siz, bizden af dilemelisiniz ki dostluğumuzu kazanasınız; bununla beraber, bizim size herhangi bir ihtiyacımız da yoktur." diyerek dışarı çıktı.

Medâinî, Mübârek b. Selâm'dan, o da Mücâlid'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye Saîd b. Âs'a, "Kaç çocuğun var?" dedi; oda, "On ve daha fazla." dedi. Muâviye bunun üzerine, *"Allah dilediğine kız çocuğu, dilediğine de erkek çocuğu bağışlar."*[26] ayetini okudu. Saîd de *"Allah dilediğine mal verir, dilediğinden onu alır."*[27] ayetini okudu.

Medâinî, Gassân b. Abdülhamîd'den, o da Câfer b. Abdurrahman b. Misver'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye Medine'ye geldiğinde halka hitap ederek, "Ben Ebû Bekr ve Ömer'in yolundan gitmek istedim; fakat yapamadım. Ancak bazı kayırmalarla beraber, sizin için bir şans ve faydanın olduğu bir yolu takip ettim. O hâlde az da olsa size verdiklerime razı olun. Zaten '*İşlerin hayırlısı, az da olsa devamlı olanıdır*' Dargınlık, geçim sıkıntısına neden olur. Ben ancak elini bana uzatana el uzatırım. Faydasız söze gelince, onlar kulağımın ardı ve bacaklarımın arzuladığı kadar da ayaklarımın altıdır."

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O, Ebû Bekr b. Ayyâş'ın şöyle dediğini rivayet etti: Şa'bî'den gelen şu rivayet bana anlatıldı: Ömer b. Hattâb, Muâviye'den bahsederek şöyle dedi: "Kureyş'in adamından ve değerli çocuğundan sakının. Zira o, razı olmadan uyumaz, kızdığında bile gülebilir; üstünde olanı, altından bile elde edebilir."

Medâinî Ebû Kuhâfe'den, o da Abbâd b. Ziyâd'ın mevlası olan Ebû Kurre'den, şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye hutbede iken bedevinin birisi mescide girerek, "Sus, ey hatip! Ben kaybolan devemi soracağım." dedi. Muâviye susunca bedevi, "Ey insanlar, üzerinde bir semer bulunan deveyi gören var mı?" dedi ve bu ifadeyi hep tekrarlayıp durdu. Muâviye de "Bedevi! Devenin üzerindeki semer kaybolmuş olabilir, onun yerine üzerine bir çul koy." dedi ve hutbesine devam etti.

Medâinî, Gassân b. Abdülhamîd'den, o Câfer b. Abdurrahman b. Misver'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Abbas, bir heyetle Muâviye'nin yanına geliyordu. Muâviye oğlu Yezîd'e, İbn Abbas geldiğinde kendisini karşılamasını emretti. İbn Abbas gelince Yezîd "Hoş geldiniz!"

---

26 Şûra, 42/49.
27 Âl-i İmran, 3/26.

diyerek, kendisiyle konuşmaya başladı. İbn Abbas çıkarken, "Harb oğulları giderse, halkın yumuşak huyluları da gitmiş demektir." dedi.

Dediler ki: Abdullah b. Hâris b. Ümeyye el-Asğar, -ağzı bozuk bir adamdı- Muâviye'nin yanına girdiğinde kendisiyle Muâviye arasında söz düellosu başladı. Abdullah Muâviye'ye, "Ben senin kardeşin Hanzale'nin kafasını kırdım; fakat ne ben size bir diyet vermek istedim, ne de siz benden fidye istediniz." dedi. Muâviye de "O zaman sen zaten Tâif'teki dayılarının yanına kaçmıştın." dedi. O da "Ben, doğru yoldan saparak eşkıyalık yapmak isteyeni başka birisiyle dengelerim." dedi.

Medâinî, Abdürabbih b. Nâfi'den, o İsmail b. Hâlid'den, o da Kays b. Ebû Hâzim'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye hastalanıp kolları adeta soyulmuş iki hurma dalı hâline geldiği bir sırada şunları söyledi: "Dünya, yediğimiz bir lokmadan ve içtiğimiz bir yudum sudan ibaretmiş. Yemin ederim ki artık aranızda üç günden fazla kalmadan Rabbime kavuşmak istiyorum." dedi. Orada hazır bulunanlardan birisi, "Ey Müminlerin Emiri! Ne ile Rabbine kavuşmak istiyorsun?" dedi. O da "Rabbimin, hakkımda dilediği kararla… O biliyor ki ben O'nun hoşlanmadığı şeyi arzu etmedim." dedi.

Medâinî dedi ki: Adî b. Hâtim, Muâviye'nin yanına geldiğinde orada hazır bulunan İbnü'z-Zübeyr Muâviye'ye, "Bu tek gözlü adam, hazır cevap birisidir; onu biraz tahrik edeyim mi?" dedi. Muâviye de "Olur." dedi. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr, "Ey Adî, sen bu gözünü ne zaman kaybetmiştin?" dedi. O da "Baban kaçarken öldürüldüğünde, sen de firar ederken sırtından vurulduğunda, ben hak ile beraberdim; sen ise batıl ile beraberdin." dedi.

Medâinî, Fadl b. Süleyman'dan, o Saîd b. Abdülazîz et-Tenûhî'den, o babasından, o da Habîb b. Mesleme el-Fihrî'den şöyle dediğini rivayet etti: Bir seferinde Muâviye bineği üzerindeyken, ben de ona refakat ediyordum. Biz bu şekilde yürürken karşımıza kılıksız bir adam çıktı. Onun Muâviye'yi önemsediğini ve ona ilgi gösterdiğini hiç görmemiştim. Ancak Muâviye, ona büyük bir hürmet göstererek, "Ziyaretçi olarak mı, yoksa bir ihtiyaçtan dolayı mı geldin?" diye sorunca adam, "Ne bunun için, ne

de onun için… Ben mücahit olarak geldim, zahit olarak da döneceğim." dedi. Muâviye ondan ayrıldıktan sonra "Bu adam kimdi, ey Müminlerin Emiri?" dedim. O da "O, Ukbe b. Âmir el-Cühenî idi." dedi. "Ben onun bu sözüyle, iyilik mi, yoksa kötülük mü kastettiğini anlayamadım." dedim. O da "Boş ver, eğer kötülük kastetmiş ise o kötülük sahibine geri döner." dedi. Ben de "Sübhanallah! Hiçbir Kureyşli kadın, senin gibi zillet gösteren bir adamı henüz doğurmamıştır." dedim. O da "Ey Habîb! Ben yumuşak davransam da halk bir arada olsa mı daha iyi; yoksa ben cahilce hareket etsem de onlar dağılsalar mı daha iyi?" deyince ben, "Elbette, senin yumuşak davranman ve onların bir araya gelmeleri daha iyidir." dedim. O da "Haydi yürü o zaman! Kureyşli hiçbir kadın, kalbi, kalbim gibi olan birisini dünyaya getirmemiştir." dedi. Ben, "Bu yaptıklarının zül olmasından endişe etmiştim." dedim. O da "Nasıl olur? Ben Ali ile savaştığım hâlde, onun kalkışmasına sabrettim." dedi. Bazı raviler ise bu olayı Dahhâk'tan rivayet etmişlerdir.

Bana Ömer b. Bükeyr anlattı. O Hişâm b. el-Kelbî'den, o da Avâne'den şöyle rivayet etti: Muâviye dedi ki: "Ey Ümeyye oğulları topluluğu, şu bir gerçektir ki Muhammed (sav), ailesine şan ve şerefin her türlüsünü kazandırdı. Siz de onların iki özelliğinden yararlanmış bulunmaktasınız. Onların dilinde bir belagat ve fesahat olduğu gibi Araplar arasında da onların bir itibarı vardır. Bu nedenle, onlara yumuşak davranın; yemin ederim ki onlardan karşılaştığım her bir kişinin gönlünde bana karşı bir kırgınlığının olduğunu anlıyorum. Bu nedenle herhangi birini ufak bir şekilde tahrik ettiğim takdirde, bana karşı kalbindeki öfkesinden derhal harekete geçerek beni eleştiri yağmuruna tutacaktır. Ben de elimden geldiğince ona hoşgörülü davranıyorum. Daha sonra aynı kişiyle, bir kardeş olarak karşılaşıp kendisinden yardım istediğimde de beni desteklediğini görüyorum."

Bize Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Adî'den, o İshak b. Saîd b. Amr b. Saîd b. Âs'tan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Aramızdan biri Muâviye ile konuşurken, bir anda ona şöyle deyiverdi: "Allah'a yemin ederim ki ey Muâviye, ya istikamet üzere olursun veya biz senin o tepeden bakışını düzeltiriz!" dedi. O da "Allah sana merhamet eylesin, sen

kimsin?" dedi. O da "Ben Himyerli falan oğlu falanım." dedi. Muâviye, "Sözlerin daha yumuşak olsaydı, daha iyi olmaz mıydı?" dedi. Adam dönüp gittikten sonra Muâviye'nin oğlu Yezîd, "Ey Müminlerin Emiri, bunu cezalandırıp, başkasına da gözdağı verseydin ya!" dedi. O da "Babanın iki kanadı arasında sönen kor gibi nice öfkeler var ki onun vebali sadece onu işleyenin üzerinde kaldı." dedi.

İbn Ümmü'l-Hakem de Yezîd'e dedi ki: "Benim dayım Kureyş'tendir, senin dayın ise Kelb oğullarındandır. Haydi, benim dayım gibi kendine bir dayı bul!" dedi. Yezîd de bundan dolayı onu babasına şikâyet etti. Muâviye de "Git ona 'Sen de git kendine dayın gibi bir baba bul!' de." dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı; dedi ki: Muâviye'nin, "Bana en sevimli olan kişi, beni halka en çok sevdiren kişidir." dediği bize ulaştı.

Medâinî, Ebû İsmail el-Hemdanî'den, o Mücâlid'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ali (ra) dedi ki: "Muâviye'nin ölümünü istemeyin! Eğer onu yitirirseniz, sorumsuz birtakım başların çıktığını göreceksiniz." dedi.

Utbî dedi ki: "Muâviye'nin yanında Hüdbe b. Haşrem el-Uzrî ile Uzre kabilesinden başka bir adam arasında bir tartışma geçti. el-Uzrî, 'Müminlerin Emiri'nin meclisinde böyle yalan söylenmez' dedi. Hüdbe de 'Müminlerin Emiri'nin meclisi kadar yalanın daha çok girdiği bir meclis yoktur; lâkin orada sıdka (İslâm'a) nail olmanın şerefi vardır.' dedi."

Ebü'l-Hasan el-Medâinî, Alkame'den, o da Fadl b. Süveyd'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdülmelik dedi ki: "Muâviye'den daha cömertini görmedim. Onun hacibi bir gün mescide gelip, benden başka kimsenin olmadığını görünce dönüp Muâviye'ye durumu bildirdi. Muâviye de mescide girince ben hürmeten ayağa kalktım. Mescitten çıkıncaya kadar elini omuzumun üzerine koyarak konuştu. Daha sonra iki dağa doğru at yarışları yapıldı. Ertesi gün, tekrar yanına geldiğimde önceki gün bana gösterdiği ilginin aynısını gösterdi. Üçüncü gün yanına geldiğimde, hacibi dışarı çıkınca, benden dolayı azarlanır endişesiyle gizlendim. Ancak o, beni gördüğü için hacibine, "Onu çağır gelsin!" dedi. Muâviye'nin yanına geldiğimde, o yine elini omuzuma dayayarak dedi ki: "Ey Mervan'ın oğlu, bu

asil atlarla ancak asil atlar yarışır; sen ihtiyacını söyle!" dedi. Bunun üzerine ne istediysem, anında temin edildi.

Medâinî, en-Nadr b. İshak'tan, o da Beşîr b. Ubeydullah b. Ebû Bekre'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye kendisiyle görüşmeye izin veren görevlisine, "Yanımda konuşacak ve beni de konuşturacak birilerini bana bul!" dedi. O da aralarında Nasr b. Haccâc'ın da bulunduğu, Süleym kabilesinden dört kişiyi huzuruna çıkardı. Muâviye onlara, "Sizi neden çağırdığımı biliyor musunuz?" dedi. Nasr, "Akil kişiler ve ehl-i nasihat olarak sıkıntılı bir durum veya tabii bir afet konusunda görüşümüzü almak üzere bizi çağırmış olabilirsin." dedi. Muâviye, "Allah'a şükür biz hep iyiyiz; sevdiğimiz durumdan başka başımıza gelen bir şey de yok." Bunun üzerine Nasr dedi ki: "O hâlde, sen düşündün, taşındın ve kendi kendine, 'Şu ana kadar kendisine yardımcı olmadığım hiçbir akrabam kalmadı; hepsinin ihtiyacını fazlasıyla karşıladım; sadece Süleym kabilesinden şu akrabalarıma ulaşamadım' dedin. Böylece bizimle ilgili akrabalık hakkını yerine getirmek üzere bizi çağırdın." Muâviye, "Siz zaten bu alakaya lâyıksınız ancak sizi bunun için çağırmadım." dedi. Onlar da "O hâlde canını sıkan bir durum olmuştur da gam ve kederini gidermek üzere seninle sohbet etmemiz için bizi çağırmış olabilirsin. Eğer cahiliye dönemine ait sözleri, Arapların savaşları ve önemli olaylarıyla onların nesepleri hakkında bilgi istiyorsan, biz zaten Arap çocuklarıyız (bunları çok iyi biliriz); yok eğer İslâm dönemi sözlerini istiyorsan, biz de tam bu işin ehliyiz; zira Allah'ın kitabını okuduk ve dinde anlayış sahibi olduk. Eğer acemlerle ilgili bilgi istiyorsan, onlarla savaştık; onların da durumlarını (kültürlerini) iyi biliriz." dediler. Muâviye uzun süre başını önüne eğerek, "Ben, Kureyş'in dirileri için de ölüleri için de insanların en iyisiyim." dedi. Nasr, "O kişi Resûlullah'tır (sav)! Allah onunla Kureyş'i dalaletten hidayete erdirdi; şaşkınlıklarından sonra Allah onlara basiret verdi; zilletlerinden sonra Allah onlara şan ve şeref verdi; fakirliklerinden sonra Allah onlara bir zenginlik ve bolluk verdi; Allah onlar için iki güzelliği bir araya getirdi. Allah Kureyş için onunla dünyada hilafeti ahirette ise sevabın güzelliği olmak üzere iki güzelliği bir araya getirdi. Allah, onları kitabına varis kıldı. Onunla bizim sahiplerimiz oldunuz. İstersen, sana şunu açıkça bildirelim ki sen; Kureyş'in ölüleri için de dirileri

için de insanların en kötüsüsün' dedi. Muâviye, "Ama nasıl?" diye sordu. O da "Kanatların onlara gevşedi; onlara karşı iki tarafın iki büklüm oldu; avucun onlara cömert davrandı; senden sonra kimsenin taşıyamayacağı derecede onlara yumuşak davranmayı âdet edindin. Böylece onların iyilerini azdırdın, günahkârlarını da kâfirleştirdin. Ben onları, senin alıştırdığın şeyleri kaybettiklerinde kanalların içine sıçrayarak orada başörtülerini bağladıkları, daha sonra da öldürülerek ayaklarının yol ağızlarına atılacağı günde onlarla berabermişim gibi görmekteyim." dedi. Muâviye izin görevlisini çağırarak, "Yemin ederim ki bunların yüzünden dinlenmek üzere bir yere çıkamadım. Yazıklar olsun sana! Ben sana, benimle ılımlı konuşacak birilerini çağırmanı istemiştim; sen de gidip şeytanları bana çağırmışsın." dedi.

Rivayet edildiğine göre Muâviye, mevlası Sa'd'a, "Benim (şu andaki) sohbet arkadaşlarım, benimle tartıştıkları için artık onları kaldıramıyorum. Bu nedenle (kendileriyle hoşça sohbet edebileceğim) başka birilerini bulup yanıma gönder!" dedi. O da Ebü'l-A'ver es-Sülemî ile başka birini yanına gönderdi. Muâviye ile onun arasında Nasr b. Haccâc'a atfedilen sözler gündeme geldi. Dediler ki: Ebü'l-A'ver, "Yol ağızlarında askerlerinin kalanlarını da feda ettiler." şeklindeki sözünü dile getirince Muâviye, "Ebü'l-A'ver de onlar arasındaydı." dedi. O da "Ey Muâviye, sana doğrusunu söyledim diye mi kızdın? Bu, sadece Allah'a ait olan bir şeydi; dileseydi, ben de aralarında olurdum." dedi.

Medâinî, Sühaym b. Hafs'ın şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Zübeyr'in Muâviye'nin tarlasına bitişik bir tarlası vardı. Bu konuda Muâviye'nin adamlarıyla İbnü'z-Zübeyr'in adamları arasında çıkan bir anlaşmazlık kavgaya dönüştü. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr, Muâviye b. Ebî Süfyân'a şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince sen, sarışınların ve esmerlerinle bize galip gelmiş bulunmaktasın. Fakat develerimizin kemerleri birbirine kavuşup, birbirimizle karşı karşıya geldiğimiz zaman sarışınlarınla esmerlerinin sana bir faydası olmayacağını Abdullah'tan öğrenmiş olursun!"

Muâviye, bu mektubu okuduktan sonra oğlu Yezîd'e atarak onun da okumasını istedi. Daha sonra konuyla ilgili "Görüşün nedir?" diye sordu. O da "Onu öldürecek birisini gönderirsin; böylece onun bu ahmaklığın-

dan ve kendini beğenmişliğinden kurtulmuş olursun!" dedi. O da "Oğlum, onun da oğulları ve aşireti var. Böyle bir şeye izin vermezler. Eğer ona 100 adam gönderip her birisine de 100'er dinar versem, 100.000 dinar eder. Öbür taraftan galibiyetin kimde olacağını da bilemem. Eğer bizimkiler mağlup olurlarsa, bu sefer 1.000 kişi gönderip 1.000'er dirhem versem, 1.000.000 dirhem eder. Onun için, böyle değil de kendisine bir mektupla cevap vereceğim." dedi ve ona şöyle bir mektup yazdı:

"Müminlerin Emiri Allah'ın kulu Muâviye'den, Abdullah b. Zübeyr'e… Sadede gelince mektubunu alarak okudum. Bizim, sarışınlarımız ve esmerlerimizle sizi mağlup ettiğimizi, ancak develerinizin ve develerinizin kemerlerinin halkalarının uç uca gelerek karşı karşıya geldiğimizde bu sarışın ve esmerlerimizin bize hiçbir fayda sağlamayacaklarını hatırlatmışsın. Ancak şu anda elindeki bütün maddi imkânların, Müminlerin Emiri tarafından sana hibe edilmiş olduğunu unutmaman lâzım; onları güle güle kullan! Vesselâm"

Bu mektup, İbnü'z-Zübeyr'e ulaşınca, o da karşılığında şöyle yazdı: "Sadede gelince durum şudur ki sen hilminle bizi mağlup ettin, malınla da bize cömertlik yaptın. Ey Müminlerin Emiri, Allah sana mükâfatların en iyisini versin!" Bu mektup Muâviye'ye gelince oğlu Yezîd'e, "Bu mu iyi, senin yapmak istediğin mi iyi?" diye sordu.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o da Yezîd b. İyâd'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Ebü'l-Cehm b. Huzeyfe'ye, "İkimizden hangimiz daha yaşlıyız; ben mi, sen mi?" diye sordu. O da "Ben senin annenin, kocasına gelin geldiğini hatırlıyorum." dedi. O da "Hangi kocasına? Yemin ederim ki o, kocası için değerli bir eşti; ama ey Ebü'l- Cehm! Sen, sen ol, benden sonra hiçbir sultanın yanında böyle ileri geri konuşma! Zira sultanların işi oyuncak gibidir ama hamleleri de aslanlarınki gibidir. Senin lehine olan bir şeyin, aleyhine dönmesinden sakın!" dedi.

Ayrıca bana Ömerî anlattı. O Heysem'den, o İbn Ayyâş'tan, o Heysem er-Rahbî'den, o da İbn İdâh el-Eş'arî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ebü'l-Cehm, Muâviye'nin huzuruna girdiğinde, onu tahtının üzerinde yanına oturtarak, kendisine iltifatta bulunarak "İkimizden hangisi daha yaşlıdır?"

diye sordu. O da "Annenin, babanla evlenmeden önceki düğün yemeğinde bulundum." dedi. O da "Annem kocalarına değer verirdi. Onun hangi eşinin düğün yemeğinde bulundun?" dedi. O da "Hafs b. Muğîre'nin düğün yemeğinde." dedi. Muâviye, "O adam, kendi kavminin efendisi idi." dedikten sonra şunları ekledi: "Sultanlardan sakın, onlar çocuklar gibi kızarlar, ama aslanlar gibi de atağa geçerler."

Ebü'l-Hasan el-Medâinî, Ebû Abdurrahman el-Aclânî'den, o da Saîd b. Abdurrahman'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ensardan bir topluluk Muâviye'nin yanına geldiklerinde, onlara şöyle dedi: "Ey ensar topluluğu! Kureyş size, sizin onlara olduğunuzdan daha hayırlıdır. Her ne kadar, Uhud'da sizden bazılarını öldürmüş iseler de siz de Bedir'de onlara aynısını yaptınız! Siz önceleri bizi, kendinize tercih ettiniz ama daha sonra enaniyette öyle ileri gittiniz ki bizim size erişme imkânımız kalmadı. Siz, Osman'ın evinin kuşatıldığı gün, kendisini yalnız bıraktınız. Cemel gününde onun taraftarlarını öldürdünüz; Sıffîn gününde de onlara karşı derhal harekete geçtiniz!" dedi.

Muâviye'nin bu sözünün ardından Kays b. Sa'd söz alarak şunları söyledi: "Kureyş'in bize bizden hayırlı olduğu sözüne gelince, eğer onlar bize iyi davranmışlarsa, biz de onlara barınacakları yerler verdik; mallarımızı onlarla paylaştık; onları düşmanlarına karşı savunma yolunda kanlarımızı döktük. Kureyş'in reisi olduğunu iddia etmenle beraber, bütün bunlara karşılık senin bize bir mükâfatın oldu mu? "Uhud'da ölüleriniz oldu." sözüne gelince, bizim oradaki ölülerimiz şehit, sağ kalanlarımız ise birer kahramandı. Kendimiz ihtiyaç içinde olmakla beraber muhacirleri kendimize tercih etmemizin nedeni, enaniyet noktasında Resûlullah'ın (sav) bize sabrı tavsiye etmiş olmasıdır. Osman'ı yalnız bıraktığımız iddiasına gelince, Osman'ın evi, kim oldukları belli olmayan büyük bir kitle tarafından kuşatılmıştı. Onun taraftarlarının öldürülmesinden dolayı özür dileyecek değiliz. Onların başına ne geldiyse, seninle olan dostluklarından gelmiştir. Sıffîn'de ileri atıldığımız konusuna gelince, biz kendisine iyilikte hiç kusur etmediğimiz bir adamla beraberdik."

Bu konuşmaların ardından ensar topluluğu kalkıp çıktıklarında Muâviye, "Allah onların hayrını versin! Yemin olsun ki adam konuştukça, meclis

başıma dar geliyordu. Aranızda ona cevap verecek birisi de yoktu." dedi ve ihtiyaçlarını karşılayarak onları memnun etti.

Medâinî, Ebû Abdurrahman el-Aclânî'den, o Saîd b. Abdurrahman b. Hassân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Kays b. Sa'd b. Ubâde, ensardan olan bir heyetle Muâviye'nin yanına girdiğinde Muâviye onlara, "Ey ensar topluluğu, benden ne talep ediyorsunuz? Sizin çok az bir kısmınız benimle beraber olduğu hâlde, çoğunuz benim aleyhimdeydiniz; benim taraftarlarımı hezimete uğrattınız. Öyle ki sizin mızraklarınızın ucundan ölümler saçılıyordu. Beni tuttuğunuz şiddetli eleştiri oklarıyla da adeta delik deşik ettiniz. Sonunda, Allah sizin eğmek istediğinizi doğrultup, dimdik ayakta tuttu. Bütün bunlarla beraber siz bana, "Resûlullah'ın (sav) bizimle ilgili tavsiyesini tut!" diyorsunuz. Bu olacak şey midir? Oysa kaptaki süt, mazeretinizi kabul etmiyor."[28] dedi. Bunun üzerine Kays söz alarak, "Bizim sizden yardım talebimiz, Allah'ın, masivasını ortadan kaldırmayı, garantisine aldığı İslâm dininin esas aldığı alakaya dayalı olup, bunun dışında bazı grupların sizinle kurmak istedikleri birtakım ilişkilere dayalı değildir. Bizimle aranızdaki düşmanlığa gelince, dilersen ondan vazgeçebilirsin. Seni eleştirdiğimiz meselelere gelince, eğer bunlar arasında yersiz olan şeyler varsa, onlar zaten hükümsüzdür; ancak doğrular da varsa, onlar daima sabit kalırlar (geçerliliklerini korurlar). Durumunun düzelmesine gelince, bu bizim kerhen kabul edişimizle olmuştur. Sıffîn'de senin safını mağlup edişimize gelince, bizim o zaman kendisine itaat etmenin, Allah'a itaat etmek olarak gördüğümüz bir adamla beraber oluşumuzdan kaynaklıydı. Resûlullah'ın hakkımızdaki tavsiyesine gelince, ona inanan bir kimse, onun vasiyetini yerine getirmekle yükümlüdür. Senin "Kaptaki süt, mazeretinizi kabul etmiyor." sözüne gelince, Allah'tan başka, seni iyilik yapmaktan engelleyecek bir kimse yoktur (Allah ise buna engel olmaz, onu emreder). Ey Muâviye! Artık bu iş sana kalmıştır." dedi. Muâviye, "Aşkolsun, sana! (Ben size kötülük yapar mıyım?) Siz bana ihtiyaçlarınızı bildirin." dedi. Onlar da bildirince, tüm ihtiyaçlarını karşıladı.

---

28 "Kaptaki süt mazereti kabul etmez!" anlamındaki, أبي الحقين العذرة deyimi, Araplar arasında kullanılan bir darb-ı meseldir. Bunun aslı da şudur: A'rabî, bir mahalleye giderek oranın halkından bir miktar süt ister, onlar da "Bizde süt yoktur." diyerek onun talebini geri çevirirler. Ancak A'rabî etrafına bakınırken, içinde süt bulunan bir kap görür ve "Süt sizin mazeretinizi kabul etmiyor." der. Bk. Ebû Abdurrahman el-Halil, *Kitabü'l-Ayn,* "h,k,n" maddesi, c. 3, s. 50 (çev.)

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den şöyle dediğini rivayet etti: Ukaybe el-Esedî, Ebû Bürde b. Ebû Musa'yı hicvederek şöyle dedi:

Sen Eş'arîler arasında onlara zıt bir adamsın
Evde ve Bathâ'da da garip bir kişisin!
Ben ise sabahleyin anneni ayıplayıp da
Akşam onu temize çıkaranlardan değilim

Bunun üzerine Ebû Bürde, Muâviye'ye giderek Ukaybe'yi ona şikâyet etti. Muâviye, "Sen Bathâ'da garipsin!" demekle seni hicvetmemiş, seni kavmine mukabil görmekle aslında doğru söylemiştir. O aslında, anneni de ayıplamamıştır; çünkü o, sana söylediklerinin daha aşırısını bana söylemiş ve şöyle demişti:

Siz bizim arazilerimizi talan ederek bizi soydunuz
Ama nice ayakta duranlarla yıkılanlar olmuştur
Onları yokluktan kırılmış bir toplum olarak bağışla
Çünkü onları yöneten Yezîd ile Yezîd'in babasıdır

Ebû Bürde; "O hâlde, "Gel, ona beddua edelim!" dedi.

Medâinî, Cüveyriye b. Esmâ'dan, o da Müsâfi b. Şeybe'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye haccederken, Redm[29] denilen yere geldiğinde, Hüseyn (b. Ali) onun devesinin yularından tutarak bineğini çöktürdü. Uzun süre kendisiyle gizlice konuştuktan sonra dönüp gitti. Muâviye daha sonra devesini kaldırarak hareket etti. Bunun üzerine Amr b. Osman b. Affân şöyle dedi: "Hüseyn, Ebû Tâlib'in oğlu olup, deveni çöktürerek seninle konuşmak istediği hâlde, sen ona yüz vermeyip, bildiğin üzere onun çabuk davranmasını istiyordun?" dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Ali konusunda beni kendi hâlime bırak. Yemin ederim ki beni o kadar oyaladı ki beni öldürecek zannettim. Şayet beni öldürseydi, siz de iflah olamazdınız. Kesinlikle Hâşim oğullarından dolayı sizi zor bir gün beklemektedir." dedi.

---

29 Buradaki Redm'den kasıt, Redmü Benî Cumah'tır. Redm sözlükte set, duvar anlamına gelir. Mekke'de Cumahoğulları'nın yurdu etrafında böyle bir set bulunup, bu yerde Cumah b. Amr ile Muharib b. Fihroğulları arasında şiddetli bir savaş çıkmıştır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân,* Beyrut, Dâru Sâdır, III, 40.

Bana Hirmâzî anlattı. O Cehm b. Hassân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye'nin kızı ve Amr b. Osman'ın hanımı Remle, Mervân'ın, kocası Amr ile konuşurken ona söylediklerini babasına ihbar etti. Muâviye de ona mektup yazarak şunları ifade etti: "Mervân! Ben Resûlullah'tan (sav) şöyle dediğini duydum: 'Hakem'in evlatları otuza yükseldiğinde, Allah'ın malını elden ele dolaştırırlar, Allah'ın dinini oyuncak hâle getirirler ve Allah'ın kullarını da kendilerine köle edinirler.'" Mervân da ona mektup yazarak, "Ben on çocuk babasıyım, on kişinin kardeşiyim; on kişinin de amcasıyım. Vesselam" dedi.

Medâinî, Muhammed es-Sekafî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye Horasanlı bir cariyesini yanına çağırarak, onunla baş başa kaldı. Daha sonra kendisine aslen Arap olmayıp, Araplar arasında yetişen bir cariye kız sunuldu; Muâviye Horasanlı cariyeyi bırakarak bu sefer onunla baş başa kaldıktan sonra dışarı çıkıp, Horasanlıya, "Farsça, aslanın adı nedir?" diye sordu. O da "Keftar'dır." dedi. Muâviye dışarı çıktığında sürekli "Ben keftarım, ben keftarım" demeye başladı. Bunun üzerine kendisine, "Ey Müminlerin Emiri, 'keftar'ın ne anlama geldiğini biliyor musun?" denildi. O da "Evet, aslan demektir." dedi. Kendisine, "Hayır, o aslan değil, topal sırtlan demektir." denildi. Muâviye de "Allah onun hayrını versin, nasıl oldu da böyle çarçabuk intikamını alıverdi?" dedi.

Ömerî, Heysem'den, o da Avâne'den Abdurrahman b. Hassân'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Muâviye b. Harb'e şunu bildir ki
Gönüllere sıkıntı vermede ileri gittiniz!
Ölümler, bizimle ruhlarınıza doğru harekete geçti
Ta ki belalar, bir savaşla başınıza felaketler getirsin!
O savaşta Kureyşli de Sakifli de birer sığınmacı durumuna düşsün

Bu şiir Muâviye'ye ulaşınca, "Eğer Kureyşliler, sığınmacı durumuna düşeceklerse, bu onlar için en kötü bir durumdur." dedi.

Medâinî Âmir b. Esved'den şöyle dediğini rivayet etti: Za'l b. Mennân Muâviye'nin yanına gelerek, "Ben, ölmeden önce seni görmek istemiştim."

dedi. Muâviye de "Öyle değil de 'Gönlüm, düşüp öldüğünün haberini almak istedi' mi demek istedin?" diyerek güldü.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı, dedi ki: Bize Velîd b. Müslim anlattı. O Mervân b. Cenâh'ın şöyle dediğini rivayet etti: Amr b. Âs, Mısır'dayken Muâviye'yi anlatarak şöyle dedi: "Sizin lideriniz, Allah'ın yumuşak karakterde yarattığı, yolunu düzelttiği, ifade tarzını güzelleştirdiği kimselerden biridir. Nimetler kimi şımarttıysa, onu alçaltır ve mağlup eder."

Bana Hişâm anlattı. O Sadaka el-Kureşî'den şöyle dediğini rivayet etti: Yezîd b. Muâviye dedi ki: "Ey Müminlerin Emiri, ben anlayamıyorum, sen mi insanları kandırıyorsun, yoksa onlar sana kanmış mı gözüküyor?" dedi. Muâviye de "Kim seni kandırmak üzere kanmış gözükse, sen onu kandırmışsın demektir." dedi.

Medâinî, Avâne'nin şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, "Şarıl şarıl akan pınardan ve yumuşak bereketli araziden başka bana daha sevimli gelen bir şey yoktur." dediğinde, Amr b. Âs, "Bana da Arapların asilzade bir kızıyla zifafa gireceğim geceden daha sevimli bir şey yoktur." dedi. Amr'ın mevlası Verdân da "Bana da dostlara ikram etmekten daha hoş gelen bir şey yoktur." deyince Muâviye, "Ben buna, senden daha layıkım." dedi. Verdân da "Madem öyle, elinde imkân da var; yap o hâlde!" dedi.

Medâinî Abdülhamîd'den, o da Câbir b. Yezîd'den şunu rivayet etti: Amr b. Âs, Muâviye'nin yanındayken, "(Dostlarla) sohbet etmekten ve sevdiğim bir yitiğimin bana dönmesinden başka bir zevkim kalmamıştır." dedi. Muâviye de "Yemin olsun, ben de öyleyim." dedi. Verdân da "Benim için; dinlediğim güzel bir sözden, sıkışık duruma düşüp de ne yapacağını şaşırmış bir kimsenin bana sığınması durumunda, onun ihtiyacını karşılayarak sıkıntısını gidermekle, dünyada hayırla anılmaktan, ahirette de onun mükâfatına kavuşmaktan daha zevkli bir şey kalmamıştır." dedi. Muâviye, "Ey Amr, o zaman biz bu işin neresindeyiz?" dedi. Verdân, "Yemin olsun ki ikiniz de bu işe benden daha da muktedirsiniz." dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem'den, o İbn Ayyâş'tan, o da Ebü'l-Heysem er-Rahbî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye Yezîd'e, "Allah, kalbime seni yerime halife bırakmaktan daha önemli bir şey bırakmadı." dedi.

Bana Ubeydullah el-Kavârîrî anlattı; dedi ki: Bize Yahyâ b. Saîd anlattı. O İmrân b. Hudayr'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ben Ebû Miclez'e Mushafların ne zaman satılmaya başlandığını sordum. O da Mushaflar, ancak Muâviye zamanında satılmaya başlandı." dedi. Ben de "O hâlde ben de yazayım mı?" dediğimde, "Elini istediğin şeyde kullanabilirsin." dedi.

Medâinî, Mesleme ile başkasından şöyle dediklerini rivayet etti: Amr b. Âs, Muâviye'ye mektup yazarak, kendisinden sonra oğlu Abdullah'ın Mısır'a vali tayin edilmesini istedi. Muâviye de "Abdullah'ın babası, güya gizli bir şey söylemek isterken; sesini yankılandırdı." dedi.

Amr b. Âs'ın şöyle dediği de rivayet edildi: "Ben Muâviye'nin koltuğuna yaslanmış bir şekilde, ayak ayaküstüne atıp, kaş-göz işareti yaparak, 'E…' dedikten sonra kendisiyle konuştuğu herkese acıdım."

Medâinî, Mesleme'nin şöyle dediğini rivayet etti: Abdülmelik b. Mervân dedi ki: "Ben Hind'in oğlu (Muâviye) kadar yumuşak huylu ve cömert birisini görmediğim gibi onun sol eline vurup da kendisine, 'Haydi konuşsana be adam!' dediği kişi kadar kendisine acıdığım kimse olmamıştır."

Medâinî dedi ki: Muâviye, Huveytıb b. Abdüluzzâ'dan, evini 45.000 dinara satın aldı. Halk da kendisini kutladığında, "45.000 dinar, Hicâz bölgesinde, sekiz kişilik ailenin ne işine yarar?" dedi.

Medâinî dedi ki: Muâviye, Kureyşli bir adama, "Mürüvvet nedir?" diye sordu. Adam da "Fakirleri yedirmek ve savaşlarda düşmanların boynunu vurmaktır." dedi. Daha sonra aynı soruyu Sakîf'ten bir adama sorunca, o da "Allah'tan sakınmak ve malı ıslah etmektir." dedi. Bu durum Amr b. Âs'a ulaşınca, "Kureyşlinin dediği, fütüvvettir; Sakîfli de sadece takvayı tarif etmiştir. Oysa mürüvvet; senden iyiliği esirgeyene iyilik yapmak, sana haksızlık edeni affetmek, malında da hukuku gözetmektir." dedi.

Muâviye, Sa'sa'a b. Sûhân'a, "Mürüvvet nedir?" diye sordu. O da "Musibetlere karşı sabretmek ve ihtiyaç olmadıkça konuşmamaktır." dedi.

Muâviye'nin Hüseyn b. Ali'ye, "Mürüvvet nedir?" diye sorduğunu iddia ettiler. O, "Kişinin dinini derinlemesine bilmesi, geçimini düzeltmesi ve insanlarla iyi geçinmesidir." dedi. Daha sonra "Necdet nedir?" diye sor-

duğunda, "Komşudan kötülükleri savmak, zorluklara karşı direnmektir." dedi. Bu sefer, "Cömertlik nedir?" diye sordu; Hüseyn, "Gönül hoşluğuyla bağışta bulunmak, istenmeden vermek, yokluk ve kıtlık zamanında insanları doyurmaktır." dedi. Muâviye de "Allah'ı tanık gösteririm ki doğru söyledin." dedi.

Medâinî, Ebü'l-Yakzân ve başkasından şöyle dediklerini rivayet etti: Ahnef, Câriye b. Kudâme ve Hutât b. Yezîd el-Mücâşi'î, Muâviye'nin yanına geldiklerinde, Muâviye Câriye'ye, "Ali adına çalışan ve ona yardım etme noktasında savaş ateşini yakan sen değil miydin?" dedi. Câriye de "Ey Muâviye, artık Ali'den vazgeç ve onun adını ağzına alma! Yemin ederim ki onu sevdiğimizden beri ona hiç küsmedik ve öğüt verirken de onu hiç kandırmadık." dedi. Buna karşılık Muâviye, "Yazıklar olsun sana ey Câriye! Kavmin sana Câriye ismini vermekle seni ne kadar da hafife almışlar!" dedi. Câriye de "Kavmin de seni Muâviye[30] olarak isimlendirmekle pek hafife almış olmalılar." dedi. Muâviye, "Sus be anasız!" dedi. O da "Hiçbir anne benim gibisini doğurmamıştır. Sıffîn'de sana uzanan o kılıçlar hâlâ elimizdedir." deyince Muâviye, "Yani beni tehdit mi ediyorsun?" dedi. O da "Sen bize hiçbir şeyi zorla yaptıramazsın ve bizi kendine boyun eğdiremezsin! Lâkin biz bir taahhütte bulunmuş ve bir söz vermişiz. Eğer sen ahdine bağlı kalırsan, biz de ona bağlı kalırız. Eğer başka bir şeye yeltenirsen bil ki biz geride cesur adamlar, güçlü bilekler ve keskin mızraklar bırakmışızdır. Eğer bize bir karış kadar bir ihanette bulunursan, biz sana bir kulaç kadar vefamızı bozmakla yaklaşırız." dedi. Muâviye, "Sus! Allah, halk arasında senin emsalini çoğaltmasın!" dedi. O da "Ey Müminlerin Emiri, bize örf ve dinin hoş gördüğü şeyler söyle, biz Kureyş'i denemişiz; sen onların çakmağı kolay çakanı, kaymağı en çok olanı ve desteği en güzel olanısın. Bizi yumuşaklıkla idare et, zira çobanların en kötüsü, koyunlarına sert davranandır." dedi.

Medâinî, Âmir b. Abdullah'tan, o da Ebü'z-Zinâd'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye Sebe halkından olan bir adama dedi ki: "Senin kavmin ne kadar cahilmiş ki başlarına bir kadını kraliçe olarak seçmişler

30 "Muâviye" kelimesi, sözlükte, erkek köpek talep etmek üzere havlayan dişi köpek anlamına geldiğinden, Cariye isimli kişi, adından ötürü kendisini küçük düşürmek isteyen Muâviye'ye, bu anlamı ihsas etmek üzere bu karşılığı vermek istemiştir. Bk. İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab* عوي maddesi.

de sonra *'Rabbimiz, yolculukta konaklama yerlerimizin arasını birbirinden uzaklaştır*.'[31] demişler." Adam da "Senin kavmin, benim kavmimden daha da cahildi ki aralarında Resûlullah (sav) bulunduğu hâlde, *'Allah'ım, eğer bu Kur'ân hak olan bir kitabın kendisi ise semadan başımıza taşlar yağdır veya başımıza elem verici bir azap getir*!'[32] demişlerdi." dedi.

Medâinî dedi ki: Muâviye bir gün Hüseyn'e "Ey Hüseyn!" dedi. İbnü'z-Zübeyr de "Ey Ebû Abdullah, Muaviye seni kastediyor." deyince Muâviye, "Ey İbnü'z-Zübeyr, ben onun ismiyle hitap ederken sen de onun künyesiyle hitap etmekle onu bana karşı kışkırtmak mı istiyorsun? Yemin ederim ki küçük kapıyla büyük kapı arasında gidip gelmeye düşkün toplumun bir yaşlısı yoktur ki günün birinde ikisi arasında ölmüş olmasın." dedi.

Bana Ubeydullah b. Muâz anlattı. O babasından, o da Şu'be'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Cünâde b. Ebû Ümeyye el-Ezdî'nin soyunu kendisine nispet etmesini isteyince Abdullah b. Amr b. Âs, "Ben Resûlullah'ın (sav), 'Kim kendisini, babasından başkasına nispet etme iddiasında bulunursa o, cennet kokusunu duymayacaktır.' dediğini duydum." dedi. Bunun üzerine Cünâde Muâviye'ye, "Ben senin torbanın okuyum, ama bu çağrıyı asla kabul edemem!" dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den rivayet etti; dedi ki: Bana İbn Za'bân anlattı. O Ebü'l-Muhârik'ten şöyle dediğini rivayet etti: Ben Muâviye'nin kâtibinin yazdığı belgeleri taşır ve onları onunla beraber kendisine götürürdüm. Bir gün huzuruna girdiğimde, bir kralın hizmetçisine hayret ettiği gibi bana hayret ederek, "Eyvah! Kimsin sen?" dedi. Ben de "Ben, Abdullah b. Üzeyne Hârisî'nin mevlası Ziyâd'ım." dedim. Muâviye, "O, Sıffîn'deki arkadaşımız mı?" dedi. Ben de "Evet, Allah ona rahmet eylesin!" dedim. Daha sonra kâtibine yönelerek, "Zaman uzamış, ev de uzak olmuş olsa dahi daima ilk arkadaşını koruman gerekir; zira sen onunla tek bir dostluk üzerine bir araya gelmiştin. Her bir yeni çıkmadan da sakın; zira öylesi kişi, bir toplumun dikkatini çekerek her esen rüzgârla hareket eder." dedi.

---

31 Sebe, 34/19.
32 Enfâl, 8/32.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî, Muğîre b. Atıyye'den şöyle dediğini, rivayet etti: Muâviye, vebadan kaçmak üzere Şam'dan çıktı. Veba salgını sona erince yeniden Şam'a döndü. Gûta'ya yaklaştığında, Kays b. Sevr el-Kindî ile İbn Ziml es-Seksekî onunla beraber yürümekteydiler. Hemmâm b. Kabîsa en-Nümeyrî de karşıdan gelerek Muâviye ile onların arasına girmek istedi. Muâviye, "Size başlarımızın kimler olduğunu haber vereyim mi?" dedi. Onlar da "Evet" deyince Muâviye, "Allah, Resûlü'nü (sav) gönderdi; onun üstünlüğü anlatılmaz ve ona ulaşılmazdı. Sonunda Allah onu kendi katına alınca, Ebû Bekr yerine geçti; ne o dünyayı istedi, ne de dünya onu. Sonra Ömer yerine geçti; dünya onu istemekle beraber o dünyayı istemedi. Daha sonra Osman yerine geçtiğinde, dünya onu istediği gibi o da dünyayı istedi; ancak öldürüldü. En sonunda durum bana intikal etti. Yemin ederim ki benim hasenatım, Osman'ın üzerinde öldürüldüğü günah kadar bile olamaz." diyerek ağlamaya başladı. Hemmâm b. Kabîsa, "Sen üzerinde bulunduğun bir durumdan dolayı ağlamakla beraber, ondan vazgeçmeyecek misin?" dedi. Muâviye bununla ilgili bir şey söylemedi. Ancak bir müddet geçtikten sonra Gûta tepesine çıkarak, "Bu kimin bostanıdır?" dedi. Hemmâm da "Ey Muâviye, sen doğuyu ve batıyı zapt ettiğin hâlde onunla yetinmeyerek malımızı da elimizden almak istiyorsun; Allah senin karnını doyurmasın!" dedi. Muâviye de gülerek, bineğini sürüp gittikten sonra "Şu işe bak, Nümeyr'e varıncaya kadar, herkes Gûta ile ilgili bana karşı hak iddiasında bulunmaktadır!" dedi.

Medâinî, Ali b. Süleym'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî şöyle dedi:

Eğer siz Berre'yi de Hind'i de getirseniz
Müminlerin emiresi olarak onlara da biat ederiz
Kaç oğlun varsa hepsini de razı ederiz[33]
İsterseniz, onların iri göbekli amcalarını da getir!
Kisrâ öldüğünde, yerine başka bir kisra geçerdi
Onlardan üçünü birbiriyle koordineli sayardık

33 Şair bu sitemli ifadesiyle "Kimleri getirsen, hepsine de biat etmekle onları razı ederiz." demek istemiştir. (çev.)

Eyvah! Keşke bizim de böyle adamlarımız olsaydı!
Lâkin ne yazık ki hep böyle olumsuz etkilenir, dururuz
Eğer (biz güçlü olsaydık), siz Mekke'ye dönerdiniz de
Orada yine sahîneyi[34] *yalamaya devam ederdiniz*
Size karşı o kadar kin ve nefretle dolduk ki
Ümeyye oğullarının hepsinin kanları bile bize içirilse, yine de doymayız!
Sürünüz dağılmışken siz
Aptalca tavşan avlamaktasınız

Bunun üzerine Muâviye, "İbn Hemmâm, hiçbir şeyi ardında bırakmadan hepsini söyledi. Sahîne yememizle bizi ayıpladı; annelerimizi bize hatırlattı; bizleri tehdit etti ve hepimizin kanını içse bile kanmayacağını söyledi. Allah'ım, bizleri sen ondan muhafaza eyle!" dedi.

Medâinî, Abdülazîz b. İmrân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye Mervân b. Hakem'in kardeşi Abdurrahman b. Hakem b. Ebü'l-Âs'a, "Ey Ebû Mutarrif, sana bazı atlar göstereyim mi?" diye sorunca Abdurrahman, "Evet" dedi. Bunun üzerine Muâviye ona bazı atlar gösterdiğinde; "Bu at yüzücüdür, bu at emsalini geçip geride bırakandır, bunun da sesi gök gürültüsü gibidir." dedi. Muâviye de "Bunların sahibi, ne yengelerine[35] âşık olur, ne de bu gibi konularda en ufak bir şüpheyle itham olunur." diye karşılık verdi.

Abdurrahman, (atları bu şekilde isimlendirmekle) en-Necâşî'nin Muâviye hakkındaki şu beytini hatırlatmak istemişti:

Suyun, dalga dalga hızla aktığı gibi koşan yüzücü at, Harb'in oğlunu (Muâviye'yi) vurulmaktan kurtardı
Bu asil at, diğer atları geride bırakarak gök gürültüsü gibi ses çıkarırken, mızraklar da ardından neredeyse yaklaşıyordu

---

34 Kureyş'in özellikle kıtlık yıllarında, un ve yağdan yaptığı, çorbadan biraz katı bir yemek çeşididir. Kureyşliler, bu yemeği çok sevdiklerinden bununla ayıplanmaya başlamıştır. (bk. İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Hadis*, c. 2, s. 414 (çev.)

35 Tercümede esas alınan nüshada, yenge anlamına gelen الكنّة kelimesinin cem'i olan الكنّات kelimesinin, cümle içinde kullanılırken, بكنّاتِه yerine بكنّاتِهِ şeklinde yazılıp harekelendirilmiş olduğu görülmüştür. (çev.)

Abdurrahman böylece, Muâviye'yi, Sıffîn savaşından kaçmakla ayıplamak isterken, Muâviye de onu, kardeşi Mervân b. Hakem'in, Ümmü Ebân bt. Osman ile Kutayye bt. Bişr b. Âmir b. Mülâ'ibü'l-Esinne adındaki iki hanımına (yengelerine) olan ilgisini dile getiren şu mısraını hatırlatmakla ayıplamak istemiştir:

Kutayye, güzel nakışlanmış bir altın gibidir
Ümmü Ebân ise soğuk şarap gibidir

Medâinî, Meseleme b. Muhârib'den, o da Harb b. Hâlid b. Yezîd'den şöyle rivayet etmiştir: Muâviye, Mervân'ı Medine valiliğinden azletmek istemişti. Bu haber Mervân'a ulaşınca, Muâviye'nin yanına gelmek istedi; ancak Muâviye yanına çıkmasına izin vermeyerek, "Bir grup insanla beraber gelinceye kadar ona izin yok." dedi. O da "Maşaallah!" diyerek onu tehdit etti. Onun bu söyledikleri Muâviye'ye ulaşınca, şerrini defetme amacıyla girişine izin verdi. Böylece Mervân Muâviye'nin huzuruna çıkarak, "Ey Müminlerin Emiri, neden beni azletmek istemişsin? Yemin ederim ki biz seni kendimize emir tayin ettikten sonra azletmedik; bazı konularda bizimle ilişkini kesmene rağmen, seninle olan ilişkimizi devam ettirdik. Sana mal ve imkân vermeye başladığımızdan beri, seni hiç mahrum bırakmadık." dedi. Muâviye de "Seni üç şeyden dolayı azlediyorum; bunlardan bir tanesinin varlığı bile, zamkın sökülmesi gibi senin yöneticilikten sökülmeni gerektirir." dedi. Mervan, "Onlar nedir?" dedi. Muâviye, "Yanıma geldiğinde Abdullah b. Âmir yanımda olup, bana 1.000.000 dirhem vereceğini taahhüt ederken, sen onu benden ayırdın. Kızım eşinden dolayı senden yardım isterken sen ona yardımcı olmadın. Bir de senin semaya doğru yükseldiğini (büyüklendiğini) gördüğüm için seni oradan indirmek istedim." dedi. Mervân, "Ey Müminlerin Emiri, İbn Âmir'in bana ve sana olan yakınlığı eşit derecededir. Bu nedenle onunla ilgili senden daha fazla bir hakka sahip değilim. Eğer gönül hoşluğuyla ondaki hakkını bağışlarsan, ne âlâ; değilse onun sana taahhüt ettiği 1.000.000 dirhem konusunda ben kefil oluyorum. Senin kızının durumuna gelince, onun kocası olan Amr b. Osman'ın kız kardeşi benim eşimdir. Ben onu kıskandırıyor ve ona acı çektiriyorum. Bu nedenle kendi yaptığım şeylerden Amr'ı vazgeçirecek durumda değilim. Benim göklere çıktığım meselesine

gelince; ben senin amcanın oğluyum; bu nedenle benim şerefim, senin şerefindir; benim güzelliğim, senin güzelliğindir." dedi. Muâviye, "Doğru söyledin Ebû Abdülmelik! O hâlde işine dön ve kızım Remle'yi ziyaretime gönder!" dedi. Mervân, Medine'ye dönüp, Remle'yi bir bineğe bindirerek Muâviye'ye gönderdi. Remle babasına ulaşınca Muâviye kendisine, "Yavrucuğum, kocan Amr b. Osman'dan memnun musun?" dedi. O da "Yemin ederim ki Ebü'l-Âs oğulları bize karşı sayılarının çokluğuyla üstünlük taslamaya devam ediyorlar. Bu da o kadar zoruma gidiyor ki kendilerinden olan şu iki oğlumun da denizde boğulmalarını bile arzu eder hâle geldim." dedi. Muâviye, "Yavrucuğum, bu söylediğin şey kesinlikle büyük bir günahtır. Şu bir gerçektir ki senin bir erkek olman (meselesinden) ziyade, erkeklerin birbiriyle üstünlük yarışına girmeleri, bizi daha çok mutsuz ederdi." dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O Yahyâ b. Yemân'dan, o da Süfyân'dan şöyle rivayet etti: A'meş, Muâviye'den bahsederken şunları söyledi: "Muâviye, kendisine 'Ey Müminlerin Emiri' denildikten sonra istemediği bazı kaba sözlerle karşı karşıya gelse de onları önemsemez ve bağışlardı."

Bana Muhammed b. Sa'd Vâkıdî anlattı. O Muhammed b. Râşid'den, o da Mekhûl'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye dedi ki: "Nimet düşmanlarıyla nimet kıskançları hariç, kendisini idare edemeyeceğim ve anlaşma yapamayacağım hiçbir düşmanım yoktur. Zira hasetçiyi, bendeki nimetin zevalinden başka bir şey razı edemez. Allah da onları hiç memnun etmesin!" dedi.

Medâinî Abdullah b. Fâid'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Yahudilerden birine ait bir arazinin nitelikleri kendisine anlatılınca, o araziyi satın almak istedi. Bunun için sahibine adam yollayarak yanına getirildi. Yahudî de o sırada nebiz içmekteydi. Muâviye onu böyle görünce, kendisini kandırabileceğini sanarak, "Bu arazini bana sat!" dedi. Yahudi de gülerek, "Şu an alışveriş zamanı değil. İstersen şimdi sana bir şarkı söyleyeyim." dedi. Muâviye de gülerek, "Allah kahretsin, bu nasıl bir kördüğüm ve ne kadar da çetin bir cevizmiş!" dedi.

Medâinî, Ali b. Mücâhid'den, o da Hişâm b. Urve'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Zübeyr, Muâviye'den bazı ihtiyaçlarının karşılanmasını

isteyip Muâviye de kendisini reddedince, "Ey Müminlerin Emiri, -veya ey Muâviye- ben gidip, Şam yolunun üzerinde oturacağım, ne ırzına söveceğim, ne de soyunu ayıplayacağım; sadece önümden bir zirâ, arkamdan da bir zirâ uzayacak şekilde sarığımı yere sererek, Ebû Bekr'le Ömer'in hatıralarını anlatacağım. Beni bu durumda görenler, 'Bu adam Resûlullah'ın (sav) havarîlerinden birisinin oğludur' diyecekler." dedi. Bunun üzerine, Muâviye, "Tamam, tamam!" diyerek onun tüm ihtiyaçlarını karşıladı.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Zübeyr ile Amr b. Zübeyr Muâviye'nin yanına girmek için izin istediler. Abdullah b. Zübeyr'in annesi, Esmâ bt. Ebû Bekr idi; Amr'ın annesi ise Hâlid b. Saîd b. Âs'ın kızı idi. Bunun üzerine Saîd b. Âs, "Ey Müminlerin Emiri, önce Amr'a izin ver." dedi. Muâviye de "Beni, babanızla baş başa bırakın, benim yanımda ikisi arasında bir fark yoktur. Onlar, bana göre bir koyunun iki tarafı gibidir; hangi tarafın ilk önce ateşe konulacağı, benim için çok önemli değildir.

Bana Ebû Mes'ûd anlattı. O İbnü'l-Kelbî'den, o da Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Dahhâk b. Kays el-Fihrî, Muâviye'nin yanına girdi. O sırada yanında Ebü'l-Cehm b. Huzeyfe bulunmaktaydı. Ebü'l-Cehm, "Ey Ebû Üneys, zamanı nasıl görüyorsun?" dedi. O da şöyle dedi: "Zaman, Esedî'nin şu sözünde dile getirdiği gibidir:

Zaman, dönüp dolaşarak, Lüey b. Gâlib'in evladından
Birçok değerli insanı almakla ebediyete karşı koydu
Zamana asla güvenme! Zira ben onun
Kisrâ'yı bile bölüklerinin arasından alıp götürdüğünü gördüm
Ne bir kararlılık, ne de bir kurnazlık onu kurtardı
Oysa o, çok kurnaz ve çok tecrübeliydi

Ebü'l-Cehm, "Sen şirretli bir kişi olarak, bununla Müminlerin Emiri'ni kastettin!" dedi. O da "Aslında ben, her ikinizi de kastettim." dedi. Muâviye de "Hepimiz bir hedefe doğru ilerlerken, o hedefine varmış bulunmaktadır." dedi.

Medâinî, Bekr b. Esved'den, o da Saîd b. Amr b. Saîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdurrahman b. Hakem Muâviye'ye, "Ey Muâviye, yemin ederim ki eğer sen etrafında sadece zencileri görmüş olsaydın senin

babanın çocukları değilmişiz gibi azlık ve güçsüzlüğümüzden dolayı, bize karşı onların çokluğuyla övünecektin!" Muâviye, Mervân'a dönerek, "Şu cüretkâr kardeşini başımızdan savmayacak mısın?" dedi. Mervân da "Ey Müminlerin Emiri, biliyorsun ki ona laf anlatılamaz." dedi. Muâviye ise "Eğer benim yumuşak huyluluğum olmasaydı, ona kolayca laf anlatılabileceğini, sen de biliyorsun!" dedi.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den şöyle dediğini rivayet etti: Nâfi b. Cübeyr b. Mut'im, Muâviye'nin yanına çıkmak üzere izin istediğinde, hacibi ona engel olunca, onun burnunu kırdı. O sırada Muâviye de ona bakmaktaydı. Yanına çıktığında Muâviye ona, "Seni bu yaptığına sevk eden sebep neydi?" dedi. O da "Ben Müminlerin Emiri katındaki yerimi korumak isterken, beni bundan kim engelleyebilir?" dedi. Babası kendisine, "Yazıklar olsun sana! Keşke öyle değil de 'Ben Abdümenâf b. Kusay'ın katındaki yerimi korurken, kim bana engel olabilir?' deseydin." dedi.

Medâinî, Ebû Muhammed el-Kureşî'den, o da Ebû Harb b. Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, aralarında barış antlaşması yaptıkları hükümdarlardan birine, Ravh b. Zinbâ el-Cüzâmî'yi göndererek bu barış antlaşmasının maddelerini yazıya dökmesini istedi. Ancak Ravh bu hükümdarın yanına geldiğinde, barış şartlarında katı davrandı. Hükümdar kendisine "Bu katılık nedir? Bildiğim kadarıyla sen Arapların fakirlerindensin; arkadaşına süvari olarak gitmek için bineği ödünç olarak alıyorsun; sen kendi durumuna da bakmıyorsun; çıkarının olmadığı şeyle ilgilenme! Al şu parayı: biraz da kendin için çalış!" diyerek kendisine 20.000 dirhem verince, o da şartları yumuşattı. Bu durum Muâviye'ye ulaşıp, Muâviye barış şartlarına bakınca, "Yazıklar olsun sana! Sen bu şartları onun lehine, benim de aleyhime yazmaktan başka bir şey yapmamışsın. Bana ihanet ederek, beni kandırdın. Seni öyle büyük bir cezaya çarptıracağım ki kendinden sonrakilere örnek olacaksın. Haydi bunu alın götürün." dedi. Ravh, "Allah aşkına ey Müminlerin Emiri! Kendin yükselttiğin itibarımı, yine kendin çökertmek mi istiyorsun? İnşa etmiş olduğun onurumu, kendin mi yıkmak istiyorsun? Kendin sağlamlaştırdığın azmimi, yeniden çözmek mi istiyorsun? Alçaltarak benden uzaklaştırdığın bir düşmanımı, tekrar sevindirmek mi istiyorsun? Senin yumuşak huyluluğun benim cehaletimin önüne, affın hatamın önüne,

iyiliğin de kötülüğümün önüne geçsin!" dedi. Bunun üzerine Muâviye (ra) ona acıyarak, "Allah bir düğümü çözmek isteyince, o çözüm kolaylaşır." darb-ı meselini söyleyerek, "Onu serbest bırakınız!" dedi.

Medâinî, Ali b. Mücâhid'den, o Abdüla'lâ b. Meymûn b. Mihrân'dan, o da babasından şunu rivayet etti: Muâviye, Amr b. Âs'a (ra), "Benim adıma, 'Veht' denilen Tâif'teki bağ ve bahçenden feragat eder misin?" dedi. O da "Ey Müminlerin Emiri, sen de benim adıma onu istemekten vazgeçer misin?" dedi. Muâviye, "Hayır." dedi. Amr ise onu kabul etmeyince, Muâviye ona, "Senin durumun, bahçeye girmiş bir öküze benzer. Kendi hâline bırakıldığında otlar, kızdırıldığında ise süser!" dedi. Amr ise "Ey Müminlerin Emiri, senin durumun da bahçede bulunan bir deveye benzer; orada birbirine girmiş ağaçların yapraklarından yararlanırken, bir kaya üzerinde bulunan bir ağaç gözüne ilişince, onlardan vazgeçerek ondan da yararlanmak üzere uzanırken onu kırıverir." dedi.

Medâinî, Ali b. Süleym et-Temîmî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Kays b. Sa'd b. Ubâde'ye dedi ki: "Vallahi ey Kays, sen hayatta olduğun müddetçe, bu üzüntülerin son bulmasını ve bu toz bulutunun zail olmasını hiç istemedim." dedi. Kays da "Vallahi ya Muâviye, ben de Müminlerin Emiri olduğun müddetçe bu kederlerin zeval bulmasını hiç istemedim." dedi.

Medâinî, Abdullah b. Selâm'dan, o Abdülmelik b. Nevfel'den, o da Muhammed b. Ka'b'dan şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Zübeyr ile Mervân b. Hakem, Muâviye'nin yanında tartıştıklarında Muâviye, Mervân'dan yana çıktı. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr, "Ey Muâviye, Allah'a itaat ettiğin sürece, bizim sana hürmet ve itaat görevimiz vardır. Ey Muâviye, biz Mervân'ın Kureyş toplumu içinde, oklarıyla bize binip, manivelalarıyla onların kayalarına vurmasına müsaade edemeyiz! Eğer sen bu makamda olmasaydın, o boynumuz üzerinde ancak bir kelebek kadar hafif kalır ve gönlümüzde bir haşereden daha da önemsiz düşerdi. Eğer atların yularları onun eline verilirse, onlar ona bağlanacaklar, sonra da seni korkacağın bir duruma sokacaktır." dedi. Muâviye de "Eğer o, yöneticilik talebinde bulunursa, onun gerisinde kalan kişiler de aynı talepte bulunacaklardır. Eğer o, bu talebi bırakırsa, onun üstündekiler de bırakacaklardır.

Ey Kureyş topluluğu, ben sizin bundan vazgeçmediğinizi görmekteyim; böyle olunca da Allah, hiçbir yakınlık gözetmeden size acımayacak ve tabiî bir felaket anında sizi hiç hatırına getirmeyecek birisini göndererek de sizi rezil edecek; açlık ve sefaletle karşı karşıya bırakacaktır." dedi. İbnü'z-Zübeyr de "Eğer böyle bir durum meydana gelirse, çekirgeler gibi zıplayan, rüzgâr gibi esen, annesi koyun çobanlığı yapmamış bir asilzadenin sevk ve idare ettiği birliklerle savaşırız." dedi. Muâviye, "Ben Hind'in oğluyum. Ben savaş başlattım; semiz koyun etini yedim; güç ve kuvvet bardağından su içtim. Benden sonra yiyecek olana sadece bir parçacık kalır; benden sonra içecek olana da sadece bulanık bir su kalır." dedi. İbnü'z-Zübeyr de "Nice taze et yiyip de o etin boğazında kaldığı, nice duru su içip de onunla nefesi tıkananlar olmuştur." dedi. Onun, "Nice taze et yiyip de karnı ağrıyanlar olmuştur." dediği de söylenmiştir.

Medâinî, Hafs b. Ömer'den, o Muâviye b. Amr'dan, o da İbn Sîrîn'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, İbnü'z-Zübeyr ile birlikte Beytü'l-Harâm'a girdiğinde; İbnü'z-Zübeyr ona Hüseyn b. Ali'nin bir ihtiyacını iletti; ancak Muâviye onu reddetti. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr, onun elini tutarak sıktı. Muâviye "Yazıklar olsun sana, elimi bıraksana!" dedi. O da "Hayır vallahi, ya onun ihtiyacını karşılarsın veya bu kolunu kırarım." dedi. Bunun üzerine "Peki, öyle yaparım." deyince İbnü'z-Zübeyr onun elini bıraktı ve "Ey Müminlerin Emiri, kolunu gerçekten kıracağımı mı zannettin?" dedi. Muâviye, "O noktada beni senden kim koruyabilirdi ki?" dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den rivayet etti; dedi ki: Bana İbn Ayyâş anlattı. O Ebü'l-Heysem er-Rahbî'den şöyle rivayet etti: Muâviye yalnız başına iken İbnü'z-Zübeyr yanına girdi; onun elinden tutup o kadar sıktı ki Muâviye onun etkisinden, "Ahh!" dedi. İbnü'z-Zübeyr, "Ey Müminlerin Emiri, seni benim öldürmemden kim kurtarabilir?" dedi. O da "Sen kralları öldürecek birisi değilsin. Her bir kuş, ancak kendi gücüne göre avlanabilir." dedi. İbnü'z-Zübeyr, "Ey Müminlerin Emiri, aslında ben senin canını acıtmak istemiştim." dedi. O da "Neden?" diye sordu. İbnü'z-Zübeyr, maksadının, bazı ihtiyaçlarının karşılanması olduğunu söyleyince, Muâviye de onları karşıladı.

Denildiğine göre Muâviye'nin gizlice Mekke'den çıktığı bilgisi İbnü'z-Zübeyr'e ulaşınca, arkadan ona yetişip kendisiyle bir saat kadar beraber yürürken ona, "Ey Müminlerin Emiri, şayet bu gece seni öldürmek isteseydim, öldüremez miydim?" dedi. O da "Asla! Sadece her kuş, kendi gücüne göre avlanabilir." dedi.

Heysem b. Adî dedi ki: Muâviye, Amr b. Âs'a ait bir araziyi elinden almak isteyince, Amr b. Âs, onu hicvetmek üzere kendisine Hufâf b. Nüdbe'nin şu şiirini yazıp gönderdi:

Ey Hurâşe'nin babası, senin bir kaç kişilik taraftarın varsa
Benim kavmim de kıtlıktan kırılmış değildir
Bütün kavmin senin başına bir felaketin gelmesinden korkar
Biraz bak da sonra bunun kimin başına geldiğini bir gör!
Barıştan, istediğin kadarını alabilirsin
Savaşın, alıp verilen her bir nefes başına insan yutması, felaket olarak sana yeter[36]

Medâinî, Ebû Abdurrahman el-Aclânî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Muâviye bir gün kendi aile halkı arasındayken, "Kim benim yerime İbnü'z-Zübeyr'in hakkından gelebilir? Yemin ederim ki ne yapmak istesem, muhakkak ona karşı gelmede inat eder; ne söylesem, illa ona itiraz eder. O, Kureyş gençlerinden farklı birisidir. Şu kadar var ki genç olmasına rağmen o basit fikirli olarak da bilinen bir kişi değildir." dedi. Bunun üzerine Amr b. Âs, "Eğer bana yardımcı olacağına ve ihtiyaçlarımı karşılayacağına söz verirsen; onun inatçılığını yumuşatacağıma, kibrini gidereceğime, dilini tutmasını sağlayacağıma ve açık sözlülüğüne son verdireceğime; böylece onu, gevşek hamurdan daha yumuşak hâle getireceğime garanti verebilirim." dedi. Muâviye de "Tamam." dedi. Kendisine bu haberin ulaştığı İbnü'z-Zübeyr geldiğinde, Amr b. Âs [parmağıyla] yere vurarak şöyle dedi:

Ben, her bir karışık ve girift durumda
Kendisiyle ısınılmak istenen bir ateş değilim

---

36 Şair, burada savaşın insanları alıp götürmesini, susuz devenin nefes ala ala suyu yudumlamasına benzetmektedir. (çev.)

İbnü'z-Zübeyr de ona karşılık olarak şöyle dedi:

Ben de dalgalanan öyle emsalsiz bir denizim ki
Senin ateşinin harareti, onunla karşılaştığında derhal sönüverir

Bunun üzerine Amr, "Hoş geldin ey İbnü'z-Zübeyr! Bakıyorum, sen hâlâ şaşkınlık libasına bürünmeye, üzerinden de Yemen kumaşından[37] yapılmış tekebbür abasını giymeye devam etmektesin! Sen, asaletinin özü ve parlak cevheri itibariyle Kureyşli olmadığın hâlde büyük tehlikeli işlerle uğraşıyorsun!" dedi. İbnü'z-Zübeyr, "Şaşkınlık abasını giyip, tekebbür libasına bürünüyorsun, şeklinde bana yönelttiğin sözüne gelince, ben böylesi bir tutumdan Allah'a sığınırım! Öbür taraftan, benim büyüklük taslamakla bir işimin olmadığını da herkes bilmektedir. Aslında, dalalet vadilerinde şaşkın şaşkın gezen, kendisinde bulunmayan şeylerle öğünme kompleksine kapılan, utanç libasını giyen, kahramanlığın yüksekliğinden baş aşağı düşen, mertlik ve hayırdan haberi olmayan birisi varsa o da sensin! Yemin ederim ki büyüklük taslamanın kulesine ve kendini beğenmişlik dağının zirvesine çıkmaktan ya vazgeçersin veya maharetli bir hicivci olarak, keskin dilimle sana öyle bir laf atarım ki adeta yılan sokmuşa dönersin. Sen; hilekâr, kurnaz, laf gezdiren, küçük düşüren ve gıybet eden bir kişi olarak, Kureyş hakkında, dolap döndürür gibi dilini döndürüp duruyorsun! Ya insanlar hakkında içine düştüğün bu tutumundan vazgeçersin veya seni öyle bir damgalarım ki o damga seni hep ayıplı, kusurlu bırakarak, sürekli utandıracaktır.

Amr da dedi ki: "Ey İbnü'z-Zübeyr! Bunu asla yapamayacaksın! Tecrübelerim bana güç verdiği gibi zaman da bana deneyim kazandırmıştır. Ben durumlar arasındaki benzerlikleri bilirim, zamanın memelerinden süt sağdım ve o memelerden uzun süre süt emdim. Böylece oklarımı çekip atmakla tükettim. Sıkıntılı dönemlerde hiçbir isabetsizliğim, hiddet anlarında da bir yanlışım olmamıştır. Her zaman hakkın keskin kılıcının ağzını batıla vura vura onun eğriliklerini düzeltmiş, bükülerini doğrultmuşumdur."

---

37 Yemen kumaşının dokumasının sert olması hasebiyle, inadından vazgeçmeyen katı kişiler hakkında, "Onun elbisesi, Yemen kumaşındandır." şeklinde darb-ı mesel olarak söylenen bir sözdür. (Bk. İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, "و ص ل" maddesi (çev.)

İbnü'z-Zübeyr dedi ki: "Artık senin derinliğin azalmış, dibin gözükmüş, göğsün daralmış, akciğerin şişmiş, işler sana karmakarışık gelmiş bulunmaktadır. Giriştiğim büyük işlere gelince, ben öyle bir kişiyim ki beni oralara yükselten vasıtalara, atlayarak bile ulaşamazsın! Onurum korunaklı, soyum temiz, kalbim duru, özüm doğru, görüşüm isabetlidir. Seni bütün bunlardan alıkoyan şeyler ise ruhunun zayıflığı, amacının basitliğidir. Senin benim nesebime dil uzatmana gelince, ileri görüşlü, münasip insanlar, âlimler beni de seni de gördüler, biliyorlar." dedi ve şu şiiri söyledi:

Geliniz, görünüz ki ilim akıllı kişiler katındadır
Benekleri net, beyaz alınlı at gibi
Haydi, sizinle soy bakımından hakça yarışalım
Ta ki hangimizin kökeninin dal ve budak verdiğini anlayasınız

Muâviye ile beraber orada bulunanlar Amr'a dediler ki: "O, (bunları söylemekle) hakkını senden almış oldu." İbnü'z-Zübeyr, "Değilse, Yemin olsun ki senin tükürüğünü sana yalatır, senin şah damarlarını yumuşatır (kibrini kırar), yanaklarının çarpıklığını düzeltir, halka da ödlekliğini duyururdum." dedi ve şöyle seslendi: "Ey Kureyş! Ben mi daha hayırlıyım, yoksa bu adam mı?" Oradakiler de "Sen." deyince, "Peki, benim babam mı, yoksa bunun babası mı daha hayırlıydı?" diye sordu. Onlar, "Allah için söylemek gerekirse, senin baban Resûlullah'ın (sav) havarisiydi." dediler. İbnü'z-Zübeyr, "Peki benim annem mi daha iyi idi, yoksa bunun annesi mi?" diye sordu. Onlar, "Vallahi senin annen, Esmâ bt. Sıddîk'tir." dediler. İbnü'z-Zübeyr, "Peki benim ninem mi daha iyiydi, yoksa bunun ninesi mi?" diye sordu. Onlar, "Senin ninen, Muhammed'in (sav) halası Safiyye idi." dediler. Dedi ki: İbnü'z-Zübeyr, böylece ona karşı üstün gelerek şunları dile getirdi:

Kureyş'in eşrafı aramızdaki kararlarını verdiler
Sen de rağmınca verilen hükme bir dönem sabret!
Eğer yarışacaksan, düzenlenen bir tören esnasında
Koşuda birinci gelmiş, eğitimli asil bir atla yarışma!

İbnü'z-Zübeyr daha sonra şöyle devam etti: "Allah'a yemin olsun ki ey Amr, eğer bana böyle yapmanı sana söyleyen kişi (Muâviye), kendisi karşıma çıkmış olsaydı, onun o yükselen tarafının (burnunun) ucunu keser, gönlündeki öfkesinin gürültüsünü çıkartırdım. Yemin olsun ki o, bu durumda ne bir mağaraya sığınabilecek, ne de bir sığınağa girebilecekti."

İbnü'z-Zübeyr, dışarı çıktığında Muâviye Amr'a, "Yemin olsun ki tartışmada o sana üstün geldi, getirdiği kesin delillerle mücadeleyi o kazandı. Sen de bizi ve kendini rezil etmekten başka bir şey yapamadın!" dedi. O da "Ey Müminlerin Emiri, o laf ebeliği yaptı; siz de hemen aleyhime karar verdiniz." dedi. Muâviye ona, "Allah aşkına bana söyler misin, onun şeref ve asaletinin senin olmasını istemez misin?" dedi.

Medâinî dedi ki: Ezd kabilesinden olan Za'l es-Sülemî, Muâviye'nin yanına gelerek, "Seni görünceye kadar sağ bırakan Allah'a hamdolsun." dedi. Muâviye, "Canın çıksın be anasız! Yoksa ölüm haberimi mi bana vermek istiyordun!" dedi. Onun oğlu Süfyân b. Za'l ise Abdülmelik b. Mühelleb'in şurtasının başındaydı. Abdülmelik ise o sırada Hakem b. Eyyûb'un vekiliydi.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O İsmail b. Ayyâş'ın şöyle dediğini rivayet etti: Remle bt. Muâviye babasının yanına geldiğinde kendisine, "Amr seni boşadı mı?" diye sordu. O da "Hayır." dedi. Muâviye, "Keşke öyle yapmış olsaydı." dedi. Muâviye'nin diğer kızı Hind ise İbn Âmir ile evliydi. Bunun üzerine Abdurrahman b. Hakem şöyle dedi:

Hind'in oğlu (Muâviye), (damadı) İbn Âmir'in ölmesini
Günün birinde (diğer kızı) Remle'yi de (kocası) Amr'ın boşamasını mı dileyecek?

Bana İsa b. Yezîd el-Kinânî'nin şöyle dediği anlatıldı: Muâviye'nin huzurunda Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt ile Amr b. Âs arasında karşılıklı bir küfürleşme olayı yaşandı. Amr ona sövmeye başlayınca Velîd ona, "Sus, ey sultanın kölesi, şeytanın kardeşi, utanmaz, kadınların emir kulu, ailesinin en şerefsizi, aşiretinin en alçağı! Senin adiliğin en son noktaya varmış, aileni dünya ve ahirette son derece aşağı düşürmüşsün; sen hukuku çiğnemiş, isyana yapışmış ve erdemli kişilerle tartışmaya kalkışmışsın!" dedi.

Amr da ona, "Sen benim tadımın acı olduğunu ve bana güç yetiremeyeceğini biliyorsun! Ben vadilerin yılanı ve düşmanların baş belasıyım. Ben ne gölgenin yön değiştirdiği gibi yön değiştirir, ne de kendimi babamın dışındaki birilerine nispet ederim. Her alanda aile şerefimi korur; kimseyi cezalandırmak üzere tehdit etmeden ve gök gürlemesi gibi gürültü çıkarmadan fakirleri yedirir, düşmanların boynunu vururum! Sen beni cimrilikle mi ayıplıyorsun? Oysa kendin, cimrilikle adeta sözleşme yapmış, sanki bunun için yaratılmışsın!" dedi.

Muâviye, "Yemin olsun siz bir türlü susmadınız!" dedi ve şunları dile getirdi:

Ey Velîd! Bir topluluk içinde oturduğunda
Mütevazı ol! Vakarı da hatırından çıkarma!
Hiçbir zaman, üzerinde düşünmeden
Ona kafa yormadan ağzından bir laf çıkmasın!
Geri dönüşü olamayanın endişesi, hep hatırında kalsın
Karşılaştığın her kişi, senin amcan oğlu veya dayın değildir

Hişâm b. Ammâr bana, "Ben Muâviye ile ilgili yanınızda yazılı bulunan hadisleri inceledim; bunların çoğunun uydurma olduğunu gördüm." diyerek bu olayı örnek olarak anlattı.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem'den, o Ya'kûb b. Davud'dan, o Yezîd b. Bişr'den, o Hemmâm b. Kabîsa'dan ve İbn Ayyâş'tan, onlar da Ebü'l-Heysem er-Rahbî'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Muâviye, Mahzûm oğulları kabilesinden olan eşini, [başka bir evlilik yapmakla] kıskandırırdı. Kadın da onun bu yaptıklarını kendi kardeşine şikâyet etti. O da Muâviye'ye şunları söyledi: "Abdullah, kız kardeşime kötülük yapmaktadır. Şayet senin bu konumun olmasaydı, onu bu yolundan (davranışından) caydırırdım." Bunun üzerine Muâviye de dedi ki: "Bana gelince, ben cahiliye döneminde de; kavis burunlu, güzel topuklu, seri yürüyüşlü ve Kureyş'in en şereflisi idim. İslâm ise ancak benim şerefimi artırdı." Mahzûmî, "Ey Müminlerin Emiri, ben bunu demek istemedim." dedi. Bunun üzerine Muâviye Abdullah'ı çağırtarak ona, "Hanımına iyi davran!" dedi.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den şöyle dediğini rivayet etti: "Muâviye cariyelerinden birisini çok seviyordu. Bir gün Yezîd Muâviye'nin yanına geldiğinde, bu cariyenin divanın üzerinde oturmuş, yerde oturan Muâviye'nin kafasına doğru, elindeki bir çubukla vuracakmış gibi yaptığını gördü. Yezîd, "Yine mi bu?" diyerek cariyenin üzerine yürüdü. O da kaçarak bir odaya sığındı. Muâviye ona, "Dikkat et; kapının mandallarını arkadan iyice sürgüle!" dedi. Yezîd, kapıyı zorlamak isteyince, Muâviye öyle yapmamasını öğütledikten sonra "Kim bunu bize karşı mazur görebilir? Yanımıza giriyor ve cariyemizi dövüyor! Oğlum, dön git işine! Cariyeler oyuncak gibidir; kişi kendi evinde ailesiyle beraberken, çocuk mesabesindedir." dedi. Bunun üzerine Yezîd utanarak dışarı çıktı.

Medâinî, Ya'kûb b. Ömer'den şöyle dediğini rivayet etti: İbnü'z-Zübeyr, Muâviye'ye dedi ki: "Osman'a olan sevgimden dolayı Ali ile savaştım; ancak sen beni hiç mükâfatlandırmadın!" dedi. Muâviye, "Sen babanla beraber Ali ile savaşırken o sizi elinin tersiyle mağlup etmişti. Yemin olsun ki eğer senin Ali'ye karşı buğzun olmasaydı, sırtlanlarla beraber sen de ayağından sürüklenirdin!" dedi. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr, "Biz sana bir söz vermiştik ve o sözümüzü yerine getireceğiz; lâkin senden sonra gelecek kişi, bunun ne olduğunu bilecektir!" dedi. Muâviye, "Senin kendine yazık edeceğinden başka senden bir korkum yoktur; ileride tuzağa düştüğünde, düğümlerin, seni nasıl bağladığını görür gibiyim. Keşke o zaman yanında olsaydım da seni ondan kurtarmaya çalışsaydım; o zaman sen de ne kadar kötü bir dost durumuna düşerdin!" dedi.

Medâinî, Muhammed b. Ali b. Hakem'den şöyle dediğini rivayet etti: Nâcid b. Semüre ile Vâsile b. Eska el-Kinânî, Muâviye'nin kapısına geldiklerinde, Muâviye, hacibi ve mevlası olan Ebû Eyyûb Yezîd'e, "Nâcid'e izin ver girsin!" dedi. O da ona izin verince, Vâsile ona engel olmak istedi. Vâsile, Leys b. Bekr b. Abdümenât b. Kinâne oğulları kabilesindendi. Nâcid ise Hâris b. Abdümenât b. Kinâne oğulları kabilesindendi.

Hacib içeri girerek durumu Muâviye'ye anlatınca, her ikisinin de beraber girmelerine izin vermesini söyledi. Vâsile, "Ey Müminlerin Emiri, neden bu adama benden önce girmesine izin verilmesini emrettin? Oysa benim Resûlullah (sav) ile arkadaşlığım olduğu gibi yaşça da bu adam-

dan büyüğüm." dedi. Muâviye de "Ben senin dişlerinin soğukluğunu, iki göğsüm arasında (kalbimde) hissettiğimde, bu adamın elinin, bu soğukluğu benden engelleyeceğini düşündüm." dedi. Muâviye bununla, Berrâd[38] adındaki kişi yüzünden meydana gelen ve Nahle günü olarak bilinen Ficâr savaşını kastetmiştir. Bunun üzerine Vâsile, "Ey Muâviye, cahiliye döneminin intikamıyla mı beni sorumlu tutmak istiyorsun? Öyleyse sen, şu sözün sahibini muaheze etseydin ya!" dedi.

Seni, karnındaki bir kıvrım mı saptırdı?
Oysa sen, Mekke'de hiçbir iş yapmadan yedirilip içiriliyordun

Bunun üzerine Muâviye de şöyle dedi:

Bekrî, yarıştaki mesafe çubuğuyla sana gelirse
De ki bu uykudayken köpeğin yakaladığı bir mesafedir

Vâsile de buna karşılık şöyle dedi:

Yaban eşeğinin osuruğunu tutamadığı gibi
Hind de babasının kepazeliğine engel olamadı

Muâviye, "Sen bize karşı ayıp ettin, biz de size karşı ayıp ettik; imkân elimizde iken sana zarar verdik (onlar geçmişte kaldı). Şimdi ne gibi ihtiyaçların varsa bize bildir!" dedi. O da ihtiyaçlarını bildirince, Muâviye onları karşılayarak yardımda bulundu.

Medâinî, İshak b. Ya'kûb'dan şöyle dediğini rivayet etti: Bedevinin birisi Muâviye'nin yanında bir şahitlikte bulundu; Muâviye'de bu esnada, "Sen yalan söyledin." dedi. O da "Yemin olsun ki asıl yalancı senin elbisene bürünen kişidir." dedi. Muâviye de "Acele edenin cezası, işte budur!" dedi.

---

38 Bu kişi, el-Berrâd (البرّاض) b. Kays el-Kinânî olup, Damre b. Bekr b. Abdümenâtoğullarındandır. Bu adam, seri cinâyetler işlemiş olduğundan, kavmi tarafından dışlanarak terk edilmiştir. Bunun üzerine Harb b. Ümeyye'nin yanına giderek onunla anlaşma yapmıştır. Daha sonra Numan b. Münzir'in yanına giderek, onun Ukâz Panayırına göndermekte olduğu ticaret kervanıyla ücret karşılığında görevlendirmesini istemişse de Numan ona iltifat etmeyerek bu görevi Urvetü'r-Rehhal'e vermiştir. el-Berrâd, Urve'yi kıskandığından, kendisini geriden takip etmeye başlamış, onu tenha bir yerde bulunca da üzerine atılarak indirdiği bir kılıç darbesiyle öldürdükten sonra kervanı Harem'e yakın bir yere kadar sürmüştür. Bu sebeple, Kinâne oğullarıyla Kays Aylân kabileleri arasında, Arapların, nadiren haram aylarda yapmış oldukları "Ficar" savaşlarının dördüncüsü ve en büyüğü meydana gelmiştir. Bu olaya, bahse konu olan bu kişinin sebebiyet vermiş olmasından dolayı, bu savaşa, el-Berrâd'ın ficarı anlamında, "Ficarü'l-Berrâd" denilmiştir. Bk. ez-Zebidî, *Tacü'l-Arus*, "b.r.d" maddesi. (çev.)

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı, dedi ki: Muâviye şöyle dedi: Sanatların en hayırlısı, güzel bir hatıra bırakandır; cömertliğin en hayırlısı, israf sayılmayandır; yöneticinin en hayırlısı kendisinden sonra kibri miras bırakmayandır; iyilik erbabı, başlangıçtan itibaren daima üstündür.

Medâinî, Mesleme'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye bir gün, "En ilginç şey nedir?" diye sordu; oğlu Yezîd de "En ilginç şey, şu gök ile yer arasında akıp giden buluttur; yerden onun altına verilmiş ne bir destek, ne yukarıdan bağlı bulunduğu bir şey vardır." dedi. Dahhâk b. Kays ise "En ilginç şey, akıllının mahrum bırakılması, cahile ise şans tanınmasıdır." dedi. Saîd b. Âs ise; "İşlerin en ilginç olanı, emsali olamayanıdır." dedi. Amr b. Âs ise "En ilginç şey, haksız kişinin, haklı olana karşı galip gelmesidir." dedi. Muâviye de "Bunun daha da ilginç olanı, galip gelmediği hâlde, hakkı olmayan bir kişiye, hakkının olmadığı bir şeyin verilmesidir." dedi. Böylece Mısır (Valiliği) konusunda Amr Muâviye'ye, Muâviye de Amr'a itiraz etti.

Medâinî, İbnü'l-Mübârek'ten, o da Hişâm b. Avf'tan şunu rivayet etti: Mervân, İbnü'z-Zübeyr ile tartışırken, Muâviye Mervân'dan yana bir tutum takındı. İbnü'z-Zübeyr, "Ey Müminlerin Emiri, senin bizim üzerimizde itaat hakkın var. Bizim de senin üzerinde durumumuzun iyileştirilmesi ve hukukumuza saygı gösterilmesi gibi bir hakkımız var. Allah'a itaat et ki biz de sana itaat edelim; zira Allah'a masiyet konusunda mahlûka itaat yoktur. Allah'ın hukukunun dışında üzerimizde sana itaat etme gibi bir hakkın olamaz. O hâlde sen de yılanın, pırasanın köküne çöreklenip sessiz kaldığı gibi başını önüne eğerek susma (gerçek ne ise onu söyle)! Zira sükût ikrardan gelir." dedi.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den, o da Harb b. Hâlid'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem, Yezîd b. Muâviye'ye genelde itiraz ederdi. Muâviye Ebû Hıdâş b. Utbe b. Ebû Leheb'e, "Abdurrahman, sürekli Yezîd'e itiraz etmektedir. Yezîd, aranızdaki tartışmayı duyuncaya kadar, sen de Abdurrahman'a itiraz et, böyle yaparsan, sana 10.000 dirhem var!" dedi. O da "O zaman, hemen o paraları ver!" dedi. Bu paralar kendisine getirildikten sonra bir gün Ebû Hıdâş ile Abdurrahman, Muâviye'nin yanında bir araya geldiler. Ebû Hıdâş, "Ey Müminlerin

Emiri, benim Abdurrahman'daki hakkımı ondan al, zira o, Kûfe'de azatlı bir kölemi öldürdü." dedi. Abdurrahman ise "Yalan söylüyorsun, ey kendisi helâk olmuş ve helâk olmuşun oğlu!" dedi. Ebû Hıdâş da "Ey Temeddür'ün, Berîh'in ve Ümmü Kidh'in oğlu!" diye hitap edince Muâviye, "Tamam tamam, Allah hayrını versin, bırak ben senin azatlının diyetini öderim." dedi. Ebû Hıdâş çıkarken Muâviye'ye dönerek, "Bana 10.000 dirhem daha ver, yoksa senin bana bunları söylettirdiğini söylerim." dedi. Muâviye, kendisine 10.000 dirhem verdikten sonra ona, "Abdurrahman için kullandığın ifadeleri Yezîd'e açıkla!" dedi. O da "Bu adlarını söylediğim üç kadın, onun Habeşistanlı olan anneleridir (bunlardan birisi annesi, diğer ikisi ise nineleridir)" dedi. İbnü'l-Kelbî es-Sekafî bu kadınlardan bahsederek şöyle söylemiştir:

Habeşten seni dünyaya getiren üç kadın vardır
Sen yücelince, onlar iple seni [geriye doğru] çekmişlerdir (yücelmene engel olmuşlardır)
Bunlar; Temeddür, Berîh ve Ümmü Kidh'tir
Mahlûb ise Hâm ehlinden sayılır

Medâinî, Esved b. Şeybân'dan rivayet etti, dedi ki: Bana Ebû Nevfel anlattı. O, Musa b. Ubeyde'den şunu nakletti: Muâviye haccetmek üzere Beytü'l-Harâm'a girdiğinde, Abdullah b. Ömer'i çağırttı. Bu haber İbnü'z-Zübeyr'e ulaşınca, gelerek Muâviye'nin bulunduğu evin kapısını sallayarak açmak istedi. Bunun üzerine Muâviye, "Ona kapıyı açmayın!" dedi. Daha sonra İbn Ömer geldiğinde ona kapıyı açtırdı. İbn Ömer içeri girdiğinde Muâviye, "Ey Ebû Abdurrahman, Resûlullah Beytü'l-Harâm'a girdiğinde nerede namaz kıldı?" diye sordu. O da sol sütunun yanında namaz kıldığını söyledi. İbn Ömer çıktıktan sonra İbnü'z-Zübeyr girerek, "Ey Muâviye, o çıkan kişi, İbn Ömer değil miydi?" diye sordu. O da "Evet, ey İbnü'z-Zübeyr, senden başka da işlerin ipinin elinde olduğu (yetkili) kimseler vardır. Başka işlerde de senden yardım istenebilir." dedi. İbnü'z-Zübeyr de "Ey Muâviye, Allah'a yemin ederim ki kendisinden bilgi aldığın kişiden daha bilgili olduğumu sen de biliyorsun. Ancak kıskançlığından beni çekemediğin için çağırmadın!" dedi. Muâviye de "Ey Ebû Bekr, eğer isteseydin bunların yerine daha güzel şeyler söyleyebilirdin." dedi.

Medâinî, Ebû İshak b. Eyyûb'dan, o Hâlid b. Aclân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Zübeyr Muâviye'ye dedi ki: "Safiyye'nin bizi dünyaya getirmiş olması halkın nazarında çok büyütüldü. O derece ki onun dışında hiçbir hür kadın bizi dünyaya getiremeyecek gibi düşünüldü." Muâviye de "Vallahi, seni gölgeye yaklaştıran o kadındır; o olmasaydı, güneş altında kalırdın (kimsesiz, desteksiz kalırdın)! Yazık sana, senin çocukların onun gibi olabilir mi veya onun teyzesi ve halasının dışında onun benzerini bulabilir misin?" dedi. İbnü'z-Zübeyr, "Allah'a yemin ederim ki ey Muâviye, senin dediğine göre o da onun babasının çocukları da senin iki tarafının iç yağları gibidir. O iç yağı, neredeyse senin kalbini de kaplayacak." dedi. Muâviye, "Onlarla aramızda geçen uzun sürede, onları hep terkimize almışızdır." dedi.

Medâinî, Ali b. Suhaym'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye hutbede "Bizi düşmanlarımıza karşı destekleyen ve bizi kendi dönemimize yeniden döndüren Allah'a hamdolsun." deyince Şam diyarından bir adam, "Allah'a yemin ederim ki ey Muâviye, bu konuma gelmen, senin Allah katındaki değerinin yüceliğinden dolayı değildir." dedi. Bunun üzerine Amr b. Âs, o Şamlı adama, "Sen Şam halkının posası, en düşüğü, en bayağısı olduğun hâlde bu sözü nasıl söyleyebilirsin?" dedi. Şamlı adam da "Ey Amr, sen kendi niteliklerinden başka bir şeyi dile getirmedin." dedi. Bunun üzerine Muâviye şunları dile getirdi:

Ben sonuç bakımından yumuşaklığın, güzel bir tutum olduğuna
Cehaletin ise nice nice kavimleri helâk ettiğine inanıyorum

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o Mücâlid'den, o da Şa'bî'den şunu nakletti: Muâviye, ensardan bir adama 500 dinar gönderdiğinde, adam onu az görüp, bu paraları götürüp Muâviye'nin yüzüne çarpması için oğluna yemin ettirdi. Oğlu da gele gele Muâviye'nin yanına vardı. Onu gören Muâviye, "Seni buraya getiren nedir kardeşimin oğlu?" dedi. O da "Ey Müminlerin Emiri, babamda ani bir parlama ve sinirlilik hâli vardır. Bana, 'Git de şöyle şöyle yap! (Git de bu paraları Muâviye'nin yüzüne çarp!)' dedi. Bu durumu ona da azmettiren bildiğin gibi onun yaşlılığıdır." dedi. Bunun üzerine Muâviye, elini çocuğun yüzüne sürerek, "Amcanı dinle ve babanın dediğini yap!" dedi. Çocuk da bu dinarları fırlattı. Muâ-

viye daha sonra Ensârî'ye 1.000 dinar verilmesini emretti. Bu bilgi Yezîd'e ulaşınca, öfkeli bir şekilde Muâviye'nin yanına gelerek, "Yumuşaklıkta o kadar ileri gittin ki bu durumun senin zafiyetinden ve korkaklığından kaynaklandığı endişesini duymaya başladım." dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Yavrucuğum, yumuşaklıkta ne pişmanlık duyulacak, ne de ayıplanacak bir şey vardır; sen işine bak!" dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd'in şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye'ye, oğlu Yezîd'in bir kölesini dövdüğü bilgisi ulaşınca ona, "Oğlum, sana karşı savunmasız bir kimseyi dövmeye vicdanın nasıl müsaade etti?" dedi.

Medâinî, Ebû Zekeriyya el-Aclânî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ya'mer b. el-Aclân ez-Zürekî'nin kardeşi olan Abdullah el-Aclân, Muâviye'nin yanına gelip Amr'dan şikâyetçi olarak, "Ey Müminlerin Emiri, Mısır Valisi olan Âs'ın oğlundan öyle çok sözler sadır olmaktadır ki çuvaldızın batırılmasından daha fazla acı vermektedir. Kendisi de bu çirkin sözlerine ne aldırış etmekte, ne de Allah katındaki akıbetini düşünmektedir." dedi. Muâviye, "Ey Ebû Saîd, Amr çok sert bir adamdır; onun sözlerine tahammül et! Bu, hayırlı bir sonuç verir." dedi. O da "Ey Müminlerin Emiri, sen onu sustur! O, yöneticidir, biz ise yönetilenleriz; bazen, beceriksiz çoban, sürüsünü kasaphanelik eder." dedi. Muâviye, "Evet, ama sonra da kurtulursun." dedi. Abdullah, "Eğer o kasap sen olmuş olsan dediğin doğrudur. Ancak o kasap şiddetli kıtlığın hırsını artırdığı bir kasap ise onun azı dişlerinden kurtulabilir misin?" dedi. Muâviye, "Yoksa emrime muhalefet edilerek, halkıma haksızlık mı ediliyor? O durumda ben gafil ve kaybetmiş olurum ey Abdullah! Sen bunları bana mı söylüyorsun?" diyerek, şu beyti temsil getirdi:

Sen beni daha önce denememiş miydin?
Bununla beraber, yine de beni azı dişlerinle ısırıyor ve pençeni batırıyorsun

Bunun üzerine Abdullah, "Ey Müminlerin Emiri, hoş gör ve bağışla!" deyince Muâviye gülerek, "Haydi, dediğin gibi olsun!" dedi. Daha sonra da onun durumunu Amr'a iletti (ona gerekli talimatı verdi).

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O İbnü'l-Kelbî'den, o Avâne'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Sa'd b. Ebû Vakkâs, aralarında geçen bir konuşma esnasında Muâviye'ye, "Ali'nin hilafete senden daha lâyık olduğunu bildiğin hâlde onunla savaştın!" dedi. Muâviye de "Neden öyle?" dedi. Sa'd, "Zira Resûlullah (sav), 'Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır; Allah'ım, ona dost olanın dostu ol, ona düşman olanın da düşmanı ol!' buyurdu. Ayrıca kişilik olarak senden ileri olması ve senden önce Müslüman olması bakımından da senden daha lâyıktır." dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Şimdiye kadar gözümde bu kadar küçülmemiştin!" dedi. Sa'd, "Niçin?" diye sordu. Muâviye, "Onun haklı olduğunu bildiğin hâlde, ona yardım etmeyi bırakıp, ondan ayrı kalmandan dolayı." dedi.

Medâinî, Abdullah b. Selâm'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye Mervân'a mektup yazmak istedi. Mektubunda, "Yemin ederim ki falancanın durumu, bana göre bir zerre gibidir veya Harre'deki bir köpek gibidir." diye yazdırdıktan sonra kâtibine, "'Harre' tabirini sil, yerine, 'köpeklerden bir köpek gibidir' şeklinde yaz!" dedi.

Medâinî, Âmir b. Esved'den şöyle dediğini rivayet etti: Amr b. Âs, Muâviye'ye dedi ki: "Ben seni rüyada, kayışlarla bağlanmış bir şekilde hesaba çekilirken gördüm." Muâviye de ona, "Orada Mısır dinarlarını da görmedin mi?" dedi.[39]

Medâinî, Câfer b. Süleyman ed-Duba'î'den, o Mâlik b. Dînâr'dan şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib Muâviye'ye, "Beni vali olarak tayin et!" dedi. Muâviye de "Lâmün, Elifün (لام الف)" dedi.[40]

Medâinî, İbn Ebü'z-Zinâd'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Yezîd için biat alınca adamın biri, "Muâviye'nin şerrinden Allah'a sığınırım." dedi. Muâviye de "Nefsinin şerrinden Allah'a sığın daha iyi! Zira nefsinin şerri, senin için daha zararlıdır. Allah sana merhamet

---

39 Muâviye bu ifadeyle, Amr b. el-Âs'ın Mısır valisiyken zimmetine para geçirdiğini, bu nedenle onun da âhirette hesap vereceğini ima etmiştir. (çev.)

40 Bilindiği gibi Lâm elif, harf bağlamında لا şeklinde yazılır. Bu iki harfin bir araya gelmesiyle okunuş bakımından "Hayır!" anlamında olumsuz cevap ifade eden لا edatı meydana gelir. Muâviye de bu iki harfin adını telaffuz etmekle, onun talebini olumsuz karşıladığını bildirmek üzere "Hayır, olmaz!" demek istemiştir. (çev.)

eylesin! Sen de biat et; zira Allah, çoklukta çok hayırlar halk etmiştir." dedi.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye hastalanınca, Maskale b. Hübeyr eş-Şeybânî, onunla ilgili birtakım iftiralar yaymaya başladı. Bazıları da bu noktada ona yardımcı oluyordu. Onlar, iftiralarına devam ederken, Muâviye iyileşmeye başladı. Bunun üzerine Ziyâd, Maskale'yi bir bineğe bindirerek onu, yazdığı bir mektupla Muâviye'ye gönderdi. Ziyâd bu mektubunda, "Maskale, Müminlerin Emiri ile ilgili Irak halkının uydurduğu birtakım yalanları derlemiş bulunmaktadır. Ben, onunla ilgili kararını vermen ve Allah'ın Müminlerin Emiri'ne afiyet verdiğini görmesi için kendisini size gönderiyorum." dedi. Maskale (Şam'a) ulaştığında Muâviye de halkı mecliste bir araya getirmişti. Maskale, içeri girdiğinde Muâviye ona, "Yaklaş!" dedi. Maskale yanaştığında, Muâviye elinden tutup, onu kendisine doğru çekerek yere düşürdükten sonra halka şunları söyledi:

Olaylar, mancınıktan atılan taşlar gibi dostundan atılan çirkin sözleri yerinde bıraktı
Senden önce de birileri bana iftira attığı hâlde, ben yine mezalimden kaçındım

Maskale de "Ey Müminlerin Emiri, Allah sana bundan daha güzel şeyler bıraktı: Onlar da seni süsleyen yumuşak bir huy, dostların için bir çayır ve çimenlik, düşmanların için de öldürücü bir zehir. Bu itibarla birileri, sana bazı iftiralar atmışsa da baban Cahiliye döneminin ileri geleniydi; sen de İslâm döneminde Müminlerin Emirisin." dedi. Bunun üzerine Muâviye ona, "Kalkabilirsin." diyerek geri dönmesine izin verdi ve yerine ulaştırılmasını emretti. Maskale, Kûfe'ye döndüğünde, halk kendisine Muâviye'yi ne hâlde gördüğünü sordu. O da "Siz onu ne sandınız? Vallahi o, elimden öyle bir tuttu ki neredeyse elimi yerinden koparacaktı. Beni kendisine doğru öyle bir çekti ki neredeyse kemiklerimi kıracaktı." dedi.

Medâinî, Abdullah b. Selm el-Fihrî'den, o Ziyâd b. Hudayr'dan şunu nakletti: Muâviye bir adama, "Sen Ebû Süfyân'ı hatırlar mısın?" dedi. Adam da "Evet, ben onu Hind'le evlendiği günden beri hatırlıyorum. O

sırada bize ilk gün deve eti yedirip içki içirdi. İkinci gün, bize koyun eti yedirip nebiz içirdi. Üçüncü gün ise bize kuş eti yedirip bal şerbeti içirdi. Kendisinden önce de Hind'in bazılarıyla evlenmiş olmasına rağmen böyle bir ziyafet verdi." dedi. Muâviye, "Onların hepsi de değerli insanlardı." dedi.

Medâinî, Abdülhamîd el-Eşec'den, o Hâlid b. Saîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdülmelik, beraberinde Nâfi b. Mut'im b. Cübeyr olduğu hâlde yola çıkıp bir rahibin yanında mola verdi. Rahip de Muâviye'yi anarak onu övmeye başladı. Abdülmelik Nâfi'e, "Rahip, Hind'in oğlunu haddinden fazla övdü." dedi. Nâfi de "Muâviye buna lâyıktır. Soğuk kanlılığını ve cömertliğini korumakla beraber, onun hilmi kendisini susturur, ilmi de onu konuşturur." dedi.

Medâinî dedi ki: Muâviye Medine'ye girip, oradaki Sudanlıların bazılarıyla karşılaştığında, birisi kendisine, "Senin yüzün, tıpkı Hind'in yüzüne benziyor." dedi. Muâviye, "Onu nerede görmüştün?" dedi. O da "Sevde bt. Zem'a'nın taziyesinde gördüm." dedi. Muâviye, "O sağ iken de öldükten sonra da değerli bir kadındı." dedi.

İbn De'b dedi ki: Nâbiğa b. Ca'de, Ali'ye yardım etmek üzere Sıffîn'e giderken, bir gün onun devesini sürdüğü esnada şunları söyledi:

Basra ve Kûfe olmak üzere tüm Irak halkı da biliyor ki
Ali buraların eski bir ileri gelenidir
Kavminin ak yüzlü efendisi, ilim koridoru, kerem sahibi!
Kuşkusuz, öncekiler sana haksızlık ettiler; bir türlü akılları başlarına gelmedi
Sizin huzur-ı İlâhiye bir sevkiyatınız varsa
Onların oraya (apayrı) bir sevkiyatı vardır

Muâviye Kûfe'ye geldiğinde Nâbiğa, önünde durarak şunları söyledi:

Benim mektubum doğuya da batıya da ulaşmadı mı?
Ben, ayıplama üzerinde yatıp kalkmayan bir nasihatçiyim
Eğer Harb oğullarının yumuşaklığı sizi kurtarmasaydı
Son anınızda kötü bir şekilde helâk olacaktınız

Mervân, Nâbiğa'nın ailesini ve malını elinden aldığında, Muâviye'nin huzuruna girerek şunları söyledi:

Hangi atlı, Harb'in oğluna ihtiyacımı bildirecek?
Haberler çevrede yayılıp gelişirken, Mervân'a da kim bildirecek?
Eğer siz ailemi ve malımı benden zorla alır da
Bana yapılan zulüm devam ederse, ben de çok öfkelenirim

Bunun üzerine Muâviye Mervân'a, "Buna karşı ne dersin?" dedi. O da "Asla ona geri vermeyeceğiz." dedi. Muâviye ise "Bu adamın bir mağaraya girip de şerefime yönelik bir şiir söylemesi, Arapların da onu birbirlerine aktarmaları, sana ne kadar da basit geliyormuş?" deyince Mervân, onun mal ve ailesini kendisine geri verdi.

Medâinî, Ebû Abdurrahman b. İsmail b. Hişâm'ın şöyle dediğini rivayet etti: İbnü'z-Zübeyr dedi ki: "Muâviye'nin maşallahı var, isterse bizleri bile kandırabilir. O, Arapların en zekisi olduğundan, bu işin sonucunu kimseye duyurmadan yapar. Ancak bunu bize defalarca da yapmış olsa yine de o, Arapların en cömerti ve Nâdibe'nin dediği gibidir:

Ey gözlerim ona ağlayın!
Zira bütün akıl ve zekâ ondaydı

Ebû Kubeys dağı yeryüzünde kaldığı sürece, onun aramızda kalmasını kesinlikle arzulardım."

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Fâid şöyle dedi: Halk Muâviye ile Abdülmelik'ten bahsederken, Muâviye'nin daha yumuşak huylu, Abdülmelik'in ise daha kesin kararlı olduğunu söylerlerdi.

Medâinî, Avâne'den, o da babasından şunu nakletti: İbn Abbas dedi ki: "Hind'in oğlunun maşallahı var, o yirmi yıl bizi idare etti. Gerek kendi şerefini, gerekse bizim şerefimizi korumak amacıyla ne minberin üstünde, ne de bir serginin üzerinde hiçbir sözüyle bizi üzmedi. Akrabalık bağımızı güzel korur ve ihtiyacımızı karşılardı."

Medâinî, İshak b. Eyyûb ve Mesleme b. Muhârib'den şöyle dediklerini rivayet etti: Yaz seferinde bulunan bir adam Muâviye'ye geldi. Muâviye insanları ve durumlarını ona sordu. Adam konuştuğu sırada yellenince, bir

anda dili tutuluverdi. Muâviye adama, "Konuşmana devam et, bugüne kadar gönlüme bu kadar hoş gelen böyle bir konuşma duymamıştım." dedi.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd dedi ki: Benî Temîm kabilesine mensup bir kişi hakkındaki politikası hariç, Muâviye siyasetle beni hiç mağlup etmemişti. Şöyle ki Benî Temîm'den olan bu adamı, haraç toplamakla görevlendirmiştim. O da haraç toplamayı bırakarak Muâviye'ye sığınmış, Muâviye de ona eman vermişti. Bunun üzerine ben Muâviye'ye bir mektup yazarak, "Böyle yapmak, görevlileri ahlakî bozukluğa ve edepsizliğe sevk eder. Bu nedenle, onu bana gönder!" dedim. Muâviye de bana mektup yazarak, "Senin ve benim, halkı aynı siyasetle idare etmemiz uygun olmaz. Eğer biz halkı sıkıştırırsak, onları helâk eder ve sıkıntıya düşürürüz; eğer hepten de yumuşak davranırsak, onları şımartırız. Ancak sen bazen yumuşak davran, ben de sert davranayım; bazen de ben yumuşak davranayım, bu sefer de sen sert davran! Bunlardan birisi (yaptığı bir yanlıştan dolayı) korktuğu zaman, girebileceği bir kapı bulabilsin." dedi.

Bana Hüseyn b. Ali b. Esved anlattı, dedi ki: Bize Abdullah b. Nümeyr anlattı, dedi ki: Bize Mücâlid anlattı. O Şa'bî'den, o da Ziyâd'dan şöyle dediğini rivayet etti: Müminlerin Emiri, sadece bir sefer beni mağlup edebildi. O da şudur: Ben falanca kişiyi haraç toplamakla görevlendirdiğim hâlde o, haraç toplamayı bırakarak Muâviye'nin yanına kaçmıştı. Ben de ona mektup yazarak, "Onun bu hareketi bana göre bir edepsizliktir." dedim. O da bana mektup yazarak, "Halkı standart bir siyaset üzere yönetmemiz, bana da sana da yaraşmaz. Hepten yumuşak davranırsak, onları asabiyete sevk etmiş oluruz. Hepten de sert davranırsak, bu sefer halkı helâka sevk etmiş oluruz. Ancak biz şöyle yapalım: Sen sertlik yanlısı, ben de yumuşaklık ve şefkat yanlısı olayım." -veya "ben merhamet yanlısı olayım."- dedi.

Medâinî, İshak b. Eyyûb'dan, o da Hâlid b. Aclân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Sa'd b. Ebû Vakkâs, Muâviye'nin yanına girerek ona, "Ey Muâviye, içinde bulunduğun konum itibariyle seni kendini çok beğenmiş bir hâlde görüyorum. Yemin ederim ki ben şu ana kadar sadece bir hacamat bardağı kadar kan dökmüş olabilirim. Ancak bulunduğun makama, bu

kadarıyla bile kavuşmak istemem. Muâviye de "Lâkin ben ve amcan oğlu (Ali), nice hacamat şişeleri kadar kan döktük." dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Lakît el-Muhâribî'den, o da Zührîlerin yaşlılarından şöyle dediklerini rivayet etti: Muâviye'nin valiliği döneminde, Sa'd b. Ebû Vakkâs Şam'a girdiğinde Muâviye, Osman'ın ölüm haberini yayanları, onu öldürenleri, onu yalnız bırakanları ve oturup ona yardım etmeyenleri lânetleyen bir grup insanı etrafa gönderdi. Bunun üzerine Sa'd "Bu iş fâsık Muâviye'nin işidir." dedi. Daha sonra gelip yanına girdiğinde, "Ey Muâviye, ben senin gizlice örgütlediğin kişilerin ne söylediklerini duydum. Şimdi Osman'a, yanlışlıklarından sakınmasını tavsiye edip de dinlemeyince ondan vazgeçerek kendisinden ayrılan mı daha hayırlıdır, yoksa Osman'a yaptığı yanlışlıklara devam etmesini tavsiye edip de sonra onu yalnız bırakan ve bıraktıran mı daha hayırlıdır?" dedi. Muâviye bunun üzerine, "Ey Ebû İshak, Allah sana merhamet eylesin! Seni atıyyelerine muhtaç olarak görmekteyim. İş başına geldiğimizden beri ondan mahrum bırakılmıştın." diyerek atıyyelerinin kendisine verilmesini emretti.

Bana yine Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Ebü'z-Zinâd'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye vali olarak tayin edildiğinde işi hep düzgün gitti ve sürekli ona para aktı. Böylece harcamalar ve lütuflarla insanların gönlünü kazandı. O, "Harcamalar, adaletin yerini tutar." derdi.

Medâinî; Ezher'den, o İbn Avâne'dan, o Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin bir mevlasından şunu nakletti: Ebû Eyyûb Muâviye'nin yanına gitti ve kendisiyle beraber tahtının üzerinde oturdu. Muâviye ona, "Ey Ebû Eyyûb, gezinmekte olan kırmızı atın sahibini kim öldürdü?" diye sordu. O da "Sen ve baban, kızıl bir devenin üzerinde müşriklerin sancağını taşırken, onu ben öldürdüm." dedi.

Medâinî, İbrâhim b. Muhammed'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye dedi ki: "Benimle halk arasında bir kıl kadar ince bir bağ dahi olsa, ben onu koparmam." dedi. Kendisine, "Nasıl yani ey Müminlerin Emiri?" denildiğinde, "Onu kendilerine doğru çektiklerinde ben onu salıveririm, onlar salıverdiklerinde de ben onu çekerim." dedi.

İbn Abbas'tan (ra) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ben, Muâviye'nin halkı nasıl mağlup ettiğini anladım. Onlar uçtuklarında o konar, onlar konduklarında ise o uçar. Onlar oturduklarında o kalkar, onlar kalktıklarında ise o, oturur."

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Avâne'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, halkı 50. yılda gazaya gönderdiğinde, başlarında Süfyân b. Avf vardı. Yezîd'e de gazaya gitmesini emretti; ancak o ağırdan alarak ordudan geri kaldı. İnsanlar gazalarında aç kalıp hastalandıklarında, Yezîd şunları söylüyordu:

Onların hepsinin bile Karkazûne'de,[41] *karşı karşıya geldikleri savaştan*
Aç kalıp zâtülcenb hastalığına yakalanmalarından bana ne?
Deyrü Mürrân'ın[42] *odalarında süslü yastıklara yaslanıp oturmuşken*
Ümmü Külsûm da yanımdayken (cihattan bana ne?!)

Ümmü Külsûm ise onun hanımı olup, Abdullah b. Âmir b. Küreyz'in kızıdır. Muâviye, Yezîd'in bu şiirinden haberdar olunca, onun ölümüne mal olsa bile, askerlerin karşılaştığı sıkıntılara Yezîd'in kendisinin de katlanması için Bizans topraklarında bulunan Süfyân b. Avf'a (bir destek kuvvet olarak) muhakkak arkadan yetişecek şekilde kendisini de göndereceğine dair yemin etti. Bunun üzerine Yezîd, (babasından aldığı emir üzerine) Antakya, Ba'lebek ve yol üzerindeki diğer yerleşim yerlerinden kendisine

---

41 Bu şehrin adı, *Mu'cemü'l-Büldân*, *Mu'cemü Mâ Üstu'cime* ve *er-Ravdu'ul-Mu'tar* gibi eserlerde, "et-Tuvâne" الطوانة olarak geçmektedir. Burası daha önce Bizanslıların elinde bulunan Tarsus Limanına yakın bir yerleşim biriminin adı idi. Muâviye, ordu komutanı Süfyân b. Avf'a buraya kadar ilerlemesini emretmişti. Ordu buraya gelince, Süfyân b. Avf'la beraber, askerlerin birçoğu salgın bir şekilde zatülcenab hastalığına yakalanmalarının yanında, önemli bir açlık ve sefaletle de karşı karşıya gelmişti. Bu olay, halk arasında derin bir üzüntüye neden olurken Muâviye'nin oğlu Yezîd'in Deyrü Mürran'da arkadaşlarıyla içki içip bahse konu olan şiirini okuduğu haberi, Muâviye'ye ulaştı. Bunun üzerine, onun da gazaya katılmasına dair yemin ederek kendisini de Süfyân b. Avf'ın ardından savaşa gönderdi. Ordu ilerleyerek Kostantiyye (İstanbul) surlarına dayandığında, ordu içinde yer alan Resûlullah'ın (sav) arkadaşı, Ebû Eyyûb el-Ensârî, burada ağır hastalandı. Vefat ettiği takdirde, bu civarda defnedilmesini vasiyet etti. Vefat edince, vasiyeti üzere bu surların hemen dibindeki bir yere defnedildi. Yezîd'in başında bulunduğu ordunun Süfyân b. Avf'ın ardından gitmesinden dolayı, bu savaş, "Arkadan gidiş" anlamına gelen "er-Râdife" الرادفة adıyla anılmıştır. Bk. el-Himyerî, *er-Ravdü'l-Mu'tar,* I, 400, Beyrut, 1980 (çev.)

42 Deyrü Mürrân; Dımaşk (Şam) kentine yakın Za'feran mezraalarına ve güzel bahçelere nazır bir tepe üzerinde inşa edilmiş bir manastır adıdır. Binası kireç taşlarından inşa edilmiş olup, zemini renkli karolarla döşenmiştir. Bina duvarı üzerinde dikkat çekici, ince sanatlı, anlamlı bir resim bulunmaktadır. Burası, birçok rahibin görevli bulunduğu, etrafı ağaçlarla çevrili bir manastırdır. Bu ağaçlar da mızrak şeklinde ince uzun yapılı olduklarından buradaki manastır, adını mızrak anlamına gelen "Mürran" kelimesinden almaktadır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân,* II, 533, Beyrut, 1995 (çev.)

katılan gruplarla birlikte süvari olarak Halîc'de Süfyân b. Avf'a yetişti. Burada kılıcını altın kapıya vurarak Rumları mağlup etti. Daha sonra Süfyân ve askerleriyle birlikte geri döndü.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem'in şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Ravh b. Zinbâ'ı Ba'lebek şehrine vali olarak tayin etmesinin ardından, Ravh orada bir kadın ile erkeği recmedince, şairin biri şunları söyledi:

Cüzâmlı Ravh, her ne kadar acele davranmışsa da
Allah'ın haddini uygulamada mazurdur
Keşke, o cezayı acele etmeyerek, yumuşak tenli bir güzel ile
Aşkını güzel bir şekilde ilan etmeyi bilmeyen âşıktan kaldırmış olsaydı

Bu şiir Muâviye'ye ulaşınca, Ravh'a bir mektup yazarak, "Durum kesinlikle sübuta ermeden, haddi uygulamada sakın acele etme! Bu konudaki uygulaman ya kişinin kendi ikrarına veya olayı görmüş dört kişinin şehadetine dayalı olsun!" dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Ya'kûb b. Davud'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye bir seferinde hutbe verirken, "Ömer, beni Şam'a vali olarak tayin ettiği gibi Osman da beni orada vali olarak bıraktı. Yemin ederim ki ben ne kandırdım, ne de kendime bir şey ayırdım. Sonra Allah, işi (halifeliği) uhdeme verince; ben bazen iyi de ettim, kötü de ettim." dedi. Bunun üzerine adamın birisi kalkarak, "Sen hem kendine (mal) ayırdın, hem de halka (kötülük) ettin; hiçbir zaman iyi bir iş yapmadığın gibi hiç de âdil davranmadın!" dedi. Muâviye ona, "Otur; sen nerede, konuşmak nerede! Yemin ederim ki ben senin Fah denilen yerdeki evini görür gibiyim; etrafında yeller esiyor, avlusunda bir teke, bir oğlak ve birkaç tane de keçi bulunmaktaydı. Sütleri azıcık, dalganın kıyıya attığı midye gibi sağılırlardı." dedi. O da "Ey Muâviye, sen bu durumları en kötü zamanda görmüşsün; senin bu gördüklerinin altında, kirlenmemiş, şerefli bir soy-sop vardır. Sen benim herhangi bir Müslümanı öldürdüğümü veya herhangi bir haramı çiğnediğimi hiç gördün mü?" dedi. Muâviye, "Ben seni bir örtünün altından çıktığında ancak görebilirken sen nerede, bu gibi şeyler nerede! Sonra sen hangi Müslümanı öldürmeye güç yetirebilirsin? Otur yerine, oturmaz olası!" dedi. O da "Ben oturmam, ancak senden çok uzak olan bir yere giderim."

diyerek dönüp gitmek istedi. Muâviye, "Onu tutun getirin!" dedi. Oradakiler onu geri getirince Muâviye, "Estağfirullah, ben senin Resûlullah'a geldiğinde, ona selam verdiğini, onun da senin selamını aldığını, senin kendisine bir hediye getirdiğinde onu kabul ettiğini, böylece İslâmiyet'i kabul ederek iyi bir Müslüman olduğunu gördüm. Ancak nasıl olduysa sana karşı kaba bir ifade kullandık. İhtiyaçlarını söyle, memnun oluncaya kadar isteklerini yerine getireceğiz." dedi.

Medâinî, Abdullah b. Selm'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye halka hitap ettiği esnada, Ömer'in kendisini vali olarak tayin etmesinden bahsederken, "Yemin olsun ki ben ne ihanet ettim, ne de yalan söyledim. Ancak bu iş uhdeme verilince, bazen öne atıldığım, bazen geri duruduğum; bazen isabet ettiğim, bazen de hata ettiğim; bazen iyi ettiğim, bazen de kötü ettiğim oldu." deyince, Kinâne kabilesinden Seleme adındaki bir kişi ayağa kalkarak, Muâviye'nin bu dediklerini reddetti. Muâviye de "Sen nerede bu dediklerin nerede? Senin ev eşyanı görür gibiyim; çadırın bir ipine bir teke, bir ipine de bir oğlak bağlı bulunmakta, rüzgâr kartalın kanatları gibi çadırını bir bu yana, bir o yana çırpmaktaydı. Keçiler sağıldıklarında, bir deve ayağının bastığında yerde bıraktığı çukuru doldurabilecek kadar bir süt verirlerdi." dedi. Adam da "Sen, onları zamanın lehimizde değil de aleyhimizde işlediği bir dönemde görmüştün. Allah'a yemin ederim ki o çadırda oturanların kirlenmemiş bir geçmişi vardır." dedi ve konuşmanın geri kalan kısmını tamamladı.

Medâinî, Abdurrahman el-Ensârî'den şöyle dediğini rivayet etti: Aralarında Abdullah b. Câfer, Abdullah b. Safvân b. Ümeyye el-Cumahî ve Abdullah b. Zübeyr'in bulunduğu bir heyet Muâviye'nin yanına geldi. Muâviye onları kabul ettiğinde Abdullah b. Câfer'e imtiyaz tanıdı ve ona 1.000.000 dirhem verdi. Bunun üzerine, Abdullah b. Safvân, "Ey Muâviye, biz başkası gibi sana karşı savaşmadığımız için mi bizi küçük gördün? Şayet biz de onlar gibi yapsaydık, biz de İbn Câfer gibi olurduk." dedi. Muâviye, "Size verdiğim mallarla ya bana karşı savaşa hazırlanan adamlar olacaksınız veya aldıklarınızı biriktirip onunla cimrilik yapacaksınız; Abdullah ise aldığından fazlasını verir, sonra durumu iyileştiğinde verdiğimizden daha fazlasını borç olarak bize verebilir." dedi. İbn Safvân şöyle diyerek

dışarı çıktı: "Muâviye, sonunda umudumuzu kesecek kadar bizi mahrum bırakır, sonunda umutlanacak kadar da bize yardım eder."

Medâinî, Mesleme'den şöyle dediğini rivayet etti: Muğîre (b. Şu'be), Muâviye'nin niyetini denemek amacıyla ona bir mektup yazarak, ya Hicâz'a gitmesine veya yanına gelmesine izin vermesini istedi. Muâviye de ona mektup yazarak, "Dilersen Hicâz'a gidebilirsin, dilersen yanıma da gelebilirsin; Üvvel'in şu beytinde dediği gibi sen tercihinde serbestsin."

Kendin için doğru olarak netleşen seçeneği tercih et
Üvvel! Kandırmayı bırak, samimiyet, sana kâfidir

Muğîre de buna karşılık ona şöyle bir mektup yazdı:

Semayı mekânında muhafaza eden Allah'a yemin ederim ki
Düşmeni arzulayanlar, kesinlikle şaşkındırlar
Sana gönderileni aldatmaca mı sandın?
Hâşâ lillah ki öyle bir şey olsun! Suizannı bırakman ise daha evladır

Medâinî, Ali b. Süleym'den şöyle dediğini rivayet etti: Amr b. Âs Muâviye'nin meclisinde dedi ki: "Ey Kureyş topluluğu, size Muâviye'yi idareci yapan Allah'a hamdederim; çünkü o, yanlışlıkları görmezlikten, kusurları duymazlıktan gelen, hilelerden uzak duran bir şahsiyettir." Bunun üzerine Abdullah b. Safvân, "Eğer böyle olmasaydı, biz onu rahat bırakmazdık; içkinin vücutta depreştiği gibi onun damarlarına girerdik. Kalkanı ona ters çevirirdik;[43] ancak yöneticimizin Mısır malını sana emanet etmesini de arzulamazdık." dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Ey Kureyş topluluğu, ne zamana kadar vicdansızlık ve insafsızlık edeceksiniz!" dedi. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm, "Ey Müminlerin Emiri, şüphesiz ki Amr ve arkadaşları, sizinle aramızda bozgunculuk yapmak istiyorlar. Keşke siz bunu da görmezlikten gelseydiniz!" dedi. Muâviye, "Amr benim için bir nasihatçidir." dedi. Bunun üzerine Abdurrahman b. Hâris, "O zaman, Mısır'ı ona yedirdiğin gibi bize de yedir. Sonra da ondan öğüt aldığın gibi bizden de al! Biz senin, Kureyş'in

43 "Kalkanı ters çevirmek" tabiri, Hz. Ali tarafından, İbn Abbas hakkında kullanılmış bir tabirdir. Bu tabir, daha sonra dostundan desteğini çekerek onu yalınız bırakan kişiler hakkında kullanılan bir darb-ı mesel hâline gelmiştir. Olayın aslı ise şöyledir: Hz Ali, taraftarları kendisinden ayrılarak onu yalnız bıraktıklarında İbn Abbas'ın bunu fırsat bilerek Basra'daki kamuya ait malları yağmalarcasına alması üzerine, ona sitem ederek, "قلبت لابن عمك ظهرالمجن" (Amcan oğluna kalkanı ters çevirdin!) demiştir. Bk. ez-Zemahşerî, *el-Fâik fi Garîbbi'l-Hadisi ve'l-Eser*, et-Tab'atüs-Sâniye, Dâru'l-Maarif, Lübnan, ts., III, 278 (çev.)

ileri gelenleri içindeki adamlarınla halk tabakasını vurduğunu görmekteyiz. Sen ise Kureyş'in eşrafının, seni şerefsizlerden koruduğuna inanıyorsun! Yemin ederim ki büyük bir kaptan, zaten dolu olan bir kaba boşaltmaktasın. Üzerine düğümlenen iplerin, savaşla çözüldüğünü sanıyorsun. Oysa durum öyle değildir. Böyle devam ettiğin takdirde, sonra kimse senin yüzüne bakmaz!" dedi. Muâviye, "Ey kardeşimin oğlu, senin aile efradın sana ne kadar da muhtaçtır!" diyerek şunları söyledi:

Benim utangaçlığım ve cömertliğim
Aptallıkta birbiriyle yarışan Kureyş'ten bir kısım adamları yoldan çıkarmıştır

Medâinî, Mesleme'den şöyle dediğini rivayet etti: Kureyş'ten olan bir topluluk, "Hiçbir şeyin Muâviye'yi kızdıracağını tahmin etmiyoruz." dediler. Onlardan birisi, "Evet ama onun annesinden bahsetmek, onu kızdırır." dedi. Bunun üzerine, Mâlik b. Esmâü'l-Münâ el-Kureşî dedi ki: -Münâ ise Mâlik'in annesinin adı olup güzelliğinden dolayı ona Münâ denilmiştir- "Eğer bana bir mükâfat verirseniz, ben onu kızdırabilirim." Onlar da ona, kendisinin razı olabileceği bir mükâfat vadettiler. O da Muâviye'nin yanına giderek, "Ey Müminlerin Emiri, senin gözlerin annenin gözlerine ne kadar da benziyor!" dedi. Muâviye de "O gözler Ebû Süfyân'ın hep hoşuna giden gözlerdi. Kardeşimin oğlu! Sen onu boş ver de sana vadedilen ödülden bahset. Bizi de kendi çıkarına alet etme!" dedi. Muâviye, daha sonra mevlası olan Sa'd'ı çağırarak, "Esmâü'l-Münâ'ya verilmek üzere bir kan bedeli hazırla, zira ben (onun oğlu) Mâlik'i öldüreceğim." dedi.[44] Böylece Mâlik de giderek onlardan ödülünü aldı. Onlardan biri, "Eğer sen gider, Amr b. Zübeyr'e de aynısını söylersen, sana bu ödülün iki katı var." dediler. Amr kendini beğenmiş kibirli bir insandı. Mâlik, ona giderek, "Ey Amr, sen ne kadar da annene benzemektesin!" deyince, Amr'ın verdiği emir üzerine, dövülerek linç edildi. Muâviye daha sonra onun diyetini annesine teslim etti ve şöyle dedi:

---

44 Muâviye böyle diyerek, kızmadığı hâlde, sırf Malik'e ödülünü kazandırmak için şeklen kızmakla onu, aynı hareketi Amr'a karşı da yapmaya cesaretlendirdiğini, böylece Malik'in Amr tarafından öldürülmesine dolaylı olarak sebebiyet verdiğini ifade etmek istemiştir. (çev.)

Dikkat et! Mâlik'in annesi Esmâü'l-Münâ'ya söyle
Allah'a yemin ederim ki Mâlik'i ben öldürttüm

Medâinî, İbn Cu'dübe'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye'nin yanında Huzeyfe'nin, "Ben kesinlikle Osman'ın öldürülmesine iştirak etmedim." şeklindeki sözü gündeme getirildiğinde Muâviye'nin, "Hayır, yemin ederim ki o, iştirak etmiştir." demesi üzerine Abdurrahman b. Esved b. Abdüyeğûs, "Kişi, kendisini daha iyi bilir." dedi. Muâviye ona, "Aslında sen de katılmıştın!" deyince, o da "Yemin ederim ki asla bu işe katılmadım; ancak hakkında söylenenlerle ilgili olarak ben kendisini uyarıyor ve sakındırıyorken, sen aksine onu, eleştirildiği şeyleri yapmaya hep teşvik ediyordun. Durumların kötüye gitmesi üzerine, senden yardım istediğinde de ondan geri durup yardımsız bırakmakla öldürülmesine sebebiyet verdin." dedi.

Medâinî, Mesleme'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd, Ubeydullah b. Kâ'b en-Nümeyrî'yi Muâviye'nin yanına gönderdiğinde Muâviye ona, "Ziyâd'dan ne haber?" dedi. O da; "Hatır, gönül ve hevasına göre değil, insana gayret ve sebatlarına göre görev verir; cezalandırırken de kişinin hatasının derecesini aşmaz; gece sohbetleri yapmakla gündüz işlerini hafifletmek ister." dedi. Muâviye de "İyi yapmıştır; kalbe gelen ağırlık, düşünceye zarar verir." dedikten sonra "İnsanların hukukunda nasıl davranıyor?" diye sordu. O da "Kendi hakkını iyilikle alır, üzerindeki hakları da iyilikle verir." dedi. Muâviye, "İnsanlara ihsanda bulunması nasıldır?" diye sordu. O da "Bazen, 'Ne kadar da cömerttir!' dedirtecek derecede verirken, bazen de 'Ne kadar da cimridir!' dedirtecek derecede tutucu oluyor." dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Adalet, dar bir çerçevedir. Bolca ihsanda bulunmak, bazen adaletten taviz vermek hükmüne geçer. Muâviye, "Onun katında arabuluculuk nasıldır?" diye sordu. O da "Arabuluculuk onun nezdinde arzulanacak bir şey değildir; eğer bir hayır yapacak olsa, onu ya kendi adına veya senin adına yapar." dedi.

Medâinî dedi ki: Kureyş'ten bir adam Muâviye'ye, "Ey Muâviye, Allah'ın bizim için yakın kıldığını bizden uzaklaştırma, bizim için önemsediğini hor görme, kurulmasını emrettiği ilişkileri bizden kesme!" dedi. Muâviye de "Allah sana merhamet eylesin. Siz, kendiniz için bir şeyi küçük görmeden, ben onu asla küçük görmedim. Siz kendiniz benden uzaklaşmadan, ben sizden

uzaklaşmadım. Siz alakanızı kesmeden, ben hiçbir zaman kesmedim. İşte, Mervân b. Hakem; işte Saîd b. Âs; işte, Abdullah b. el-Âmir; işte Amr b. Âs! Ben minberler üzerinde tüm bunların şerefini yükselttim, onlara makamların en yükseğini verdim. Sonra da Hz. Sâlih'in kavminin devesine kötülük ettiği gibi onlardan bana sürekli kötülük geldi." dedi.

Medâinî, Ali b. Süleym'den şöyle dediğini rivayet etti: İbnü'z-Zübeyr, "Ey Muâviye, bir şeyden dolayı seni ayıpladığımız zaman, aynı şeyden dolayı sen de bizi ayıpla, bizi hoşlanmadığımız şeyleri yapmaya zorlama! Eğer sen Kureyş adamlarına tahammül etmezsen, seni ayıplayacaklar, seni yalnız bırakacaklar, hatta seninle savaşacaklardır. Bize bir iyilik yapacaksan, biz istemeden bizleri sevindir! Eğer bizi istemeye mecbur bırakırsan, yapmış olduğun iyiliğin karşılığını o şekilde almış olursun!" dediğinde, Muâviye de "Allah'a yemin ederim ki bir durumdan dolayı sizi tatlılıkla uyarmışsam, siz beni daha büyüğüyle uyardınız. İstemeden size mali yardımda bulunmaya gelince, biz isteyene veririz. Kim kendisini bize muhtaç hissetmezse, biz onun zenginliğine yorumlarız. Sizin bana en sevimliniz, isteyeninizdir. O hâlde siz de kendi hatalarınızı kabul edin!" diyerek karşılık verdi. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr (ra) ayağa kalkarak, "Bizim size karşı işlediğimiz bir hatamız yoktur ki ondan dolayı da özür dileyelim; senin üzerimizdeki iyiliğin de oldukça azdır." dedi. Muâviye cevap olarak şu şiiri temsil getirdi:

Af, fayda vermediğinde, kişi de şükretmediğinde
İçi safran dolu gönülleriniz de coşmuşken ne yapılabilir?
İlaçlarınız, sizin için hastalık nedeniyse
Ben sizi nasıl tedavi edebilirim? O hâlde durum zorlaşmıştır

Medâinî, Cüveyriye b. Esmâ'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye bir gün Velîd b. Ukbe'den bahsederken, Üsâme b. Zeyd (ra) onu eleştirerek, "O, Osman'ın anne bir kardeşi olması hasebiyle içinde bulunduğun konuma (halifeliğe) kendisini daha lâyık görmektedir." dedi. Muâviye ise Üsâme'ye karşılık vermedi. Bu durum Velîd'e ulaşınca, Muâviye'nin yanına gelerek, "Ey Muâviye, birileri sana gelerek hakkımızda bilmediğin yersiz şeylerle bizi eleştirirlerse, onu kabul etmemelisin! Sana olan itaatimizle affımızı kabul et, hoşlanmadığımız şeylerden bizi sorumlu tutma!"

dedi. Muâviye de "Bilgimin olduğu şeyler hariç, hakkınızda söylenenleri asla kabul etmem; bu memleketin idaresine yönelik, kınayıcı ve kötüleyici davranışlar hariç, bütün hatalarınız bağışlanmıştır." dedi.

Ebû Mes'ûd, Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Adî b. Hâtim et-Tâî, Muâviye'nin huzuruna girdiğinde İbnü'z-Zübeyr ona, "Ey Ebû Tarîf, gözünü ne zaman kaybettin?" diye sordu. O da "Babanın kaçtığı, -Teym oğullarından olması hasebiyle, Talha'yı kastederek- dayının öldürüldüğü, senin de sırtından vurulduğun gün kaybettim. O zaman ben hak üzere iken, sen batıl üzere idin." dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Sende hâlâ Ali sevgisi var mıdır?" diye sorunca Adî, "O, gönlümdeki sevgisini korumakla beraber, her anıldıkça ona olan sevgim daha da artmaktadır." diyerek karşılık verdi. Muâviye, "Ey Ebû Tarîf, doğrusu senden, Ali'yi bunun hilafına zikretmeni beklerdik." deyince de "Ey Muâviye, o hâlde kalpler senin elinde (sanıyorsun) demektir." şeklinde bir karşılık verdi. Muâviye, "Tay kabilesi hac için Beyt'e gelmezler ve onun hürmetini yüceltmezlerdi." dedi. Bunun üzerine Adî, "Hac için Beyt'e gelmenin hiçbir fayda sağlamadığı, onu ziyaret etmemenin de hiçbir zarar vermediği bir sırada, dediğin gibiydik; ancak onu ziyeret etmek (dinen) faydalı, onu terk etmek ise (dinen) zararlı hâle gelince, onu ziyaret etmede, en ileride olduk." dedi. İslâm'dan önce, Tay ve Has'am kabileleri, haccetmezler, bunun yerine onlar, Efcirân'a davet edilirlerdi.

Medâinî, Abdullah b. Abdurrahman el-Hemdânî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile, Muâviye'nin yanına girdiğinde Muâviye ona, "Ey Ebü't-Tufeyl, sen de Osman'ın katillerindensin." dedi. O da "Ben onun öldürülmesine iştirak etmedim; ancak orada hazır bulunmakla beraber, kendisine yardım etmeyenlerdenim." dedi. Muâviye, "Seni ona yardım etmekten o zaman engelleyen ne idi?" diye sordu. O da "Ensar ve muhacirlerin, ona yardım etmemiş olmalarıdır." dedi. Muâviye, "Benim onun katillerinin yakalanmasını istemem, ona yardım etmek değil midir?" diye sorunca Ebü't-Tufeyl gülerek, "Senin Osman'la olan münasebetin, şairin şu beyitte dile getirdiği misale benzer." dedi.

Ben hastayken, azığıma hiçbir katkıda bulunmadığın hâlde!
Öldükten sonra özelliklerimi sayıp dökmene, hiçbir önem veremem!

Muâviye, "Ey Ebü't-Tufeyl, Ali'ye karşı olan sevginden neler kaldı?" diye sorunca, o da "Ona olan sevgim, çocuk hasreti çeken yaşlı kadın ile (bu durumda) çocuk beklentisinde olan yaşlı erkekğin iştiyakı mesabesindedir." dedi. Muâviye, "Peki, ona sevginin düzeyi nasıldı?" diye sorunca, o da "Hz. Musa'nın annesinin, ona olan sevgisi düzeyindeydi. Onun sevgisindeki taksiratımı Allah'a arz ediyorum." karşılığını verdi.

Medâinî, Âmir b. Hafs'tan şunu nakletti: Ahnef b. Kays, Câriye b. Kudâme, Cevn b. Katâde el-Abşemî ve Hutât b. Yezîd el-Mücâşi'î bir heyet hâlinde Muâviye'nin yanına geldiklerinde, onlara yardımda bulunurken, Ahnef ile Câriye'ye farklı davranarak her birisine 100.000 dirhem verdi. Oysa Ahnef b. Kays ile Câriye, Ali (ra) taraftarı iken, Hutât, Cemel vakasında Âişe (ra) tarafındaydı. Bunun üzerine Hutât, "Ey Müminlerin Emiri, sen aleyhinde olanları, lehinde olanlara üstün tuttun." deyince Muâviye, "Ben böylelikle onların dinlerini kendilerinden satın almış oldum." diye karşılık verdi. Hutât, "O hâlde benim de dinimi benden satın al!" deyince Muâviye bunun üzerine, o ikisine verdiği kadarının kendisine de verilmesini emretti. Ancak henüz daha o paraları alamadan, bir hastalığa yakalanarak hastalığından dolayı ölüverdi. Muâviye de o parayı alıkoydu. Ferezdak konuyla ilgili şunları dile getirdi:

Ey Muâviye, senin babanla benim de amcam, öyle bir miras bıraktılar ki
Ondan sadece akrabaları yararlanırlar
O hâlde, neden Hutât'ın mirasını alıkoydun?
Oysa senin için donmuş olan Harb'in mirası, onu eritmektedir[45]
Elinin açıklığıyla (cömertliğinle) beraber
Her ne kadar sendeki bir dargınlık, bizi yoksun bırakmaya karar vermişse de artık o kızgınlığın darbeleri (etkileri) geçmiştir
Eğer bu durum Cahiliyede meydana gelmiş olsaydı
Yakını ve yardımcıları en az olan efendinin kim olduğunu bilecektin![46]
Eğer bu durum başka bir dinde olmuş olsaydı

---

45 Onun mirası, babandan kalan miras arasında kaybolmaktadır.

46 Şair bununla, akraba çevresi daha az olmakla beraber, Muâviye'nin halife olduğunu kastetmektedir. Buna göre bu durum Cahiliye döneminde meydana gelseydi, Muâviye asla yönetici olamayacaktı. (çev.)

Siz ya hakkımızı itiraf ederdiniz (verirdiniz) veya onu su gibi içmek isteyenlerin boğazında tıkanırdı
Ey Muâviye, atalarımdan öylesi vardı ki
Gururlu olduğundan bıyıklarının terlemesinden itibaren, adeta rüzgârla yarışırlardı
İki aslın dalları, onu o kadar geliştirdi ki
Abdüşems kabilesinden olan baban bile onun muhatabı olamazdı
Onu, savaşta sallanan bir kılıç
Koşan bir asil at, komşuları çok, iyilikseverliği bol bir kişi olarak görürsün

Muâviye'ye bu şiiri okunup, "Abdüşems'ten olan baban onun muhatabı olamazdı." kısmına gelince, "Doğru söylemiş vallahi, çünkü o, babamın muhatabı olacak seviyede değildi." dedi.

Derler ki Ferezdak bir deve sattıktan sonra devenin paralarını bir çaputa koyup bağladı. Adamın birisi de onun böyle yapmasını eleştirerek, "Sen cömert bir kişi olsaydın, paraları böyle çaputa koyup bağlamazdın." dedi. Bunun üzerine Ferezdak, paraları tutup, yere saçınca, oradakiler, o paraları yağmaladılar. Onun bu hareketi Ziyâd'a ulaşınca, "Bu adam, halkı yağmacılığa alıştıran bir ahmaktır." dedi. Ziyâd onu ele geçirmek için aradı, ancak bulunamadı. Bir gün yukarıda geçen bu şiirini görünce, "Bu şiirin sahibi kimdir?" diye sordu. Kendisine, "Paraları yere saçan adamdır." denildi. Bunun üzerine daha ciddi bir şekilde aramaya başladı. O da o sırada Kûfe'den Basra'ya, Basra'dan da Kûfe'ye kaçarak saklanıp duruyordu. Ziyâd da (onu bulabilmek için) bir oraya bir buraya gider gelirdi.

Mansûr, Müminlerin Emiri olduğunda Ferezdak'ın Muâviye hakkındaki şiiri kendisine hatırlatılınca, "Allah, Muâviye'yi de onun görüşünü de kahretsin; bu bir yumuşaklık değil, olsa olsa bir zafiyettir." dedi.

Medâinî, İbn Ümmü'l-Hakem'in, Yezîd b. Muâviye'ye şöyle dediğini söyledi: "Benim dayım Kureyş'ten, senin dayın ise Kelb kabilesindendir." Yezîd onu Muâviye'ye şikâyet edince, Muâviye de "Sen de git ona 'Atalarının içinde dayın gibi birisini bul bakalım!' de." dedi.

Saîd b. Âs vefat ettiğinde, Muâviye Amr b. Saîd'e, "Baban seni kime vasiyet etti?" dedi. Amr da "O, bana vasiyette bulundu ama beni kimseye vasiyet etmedi." deyince Muâviye, "O, açık sözlü birisidir." dedi.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Avâne'den şunu nakletti: -Medâinî, bunu aynı zamanda Cüveyriye'den de rivayet ederek anlattı- Amr b. Âs, Abdullah b. Abbas'a dedi ki: "Ey Benî Hâşim! Siz, Osman'ın öldürülmesinden, ancak kadının aybaşı hâlinden duyduğu sıkıntı kadar bir sıkıntı duymuş olabilirsiniz; Irak halkının ona yönelik yaptıkları eleştirilere uydunuz; onun katillerini barındırdınız; Mısır'ın mürtedlerine, onu kurbanlık bir koyun gibi teslim ederek onun katillerine yataklık ettiniz. Bu konu hakkında halk Kureyş'e baktı; Kureyş, Abdümenâf oğullarına baktı; Abdümenâf oğulları da Hâşim oğullarına baktı." Bunun üzerine, İbn Abbas Muâviye'ye dedi ki: "Amr, sadece senin [bu konudaki] görüşünü dile getirmektedir; Osman'ın öldürülmesi konusunda halk arasında, hiç konuşmamaları gereken birileri varsa, onlar da ikinizsiniz. Ey Muâviye, sen, onun (Osman'ın) yaptıklarını (yanlışlarını), kendisine hep güzel gösterdin; sonuçta kuşatılıp senden yardım istediğinde de ağırdan aldın; bilerek gecikip onun öldürülmesini istedin ve adeta şu anda elde ettiğin konuma kavuşmak üzere bekledin. Ey Amr sana gelince, sen Medine'yi onun aleyhine yangına çevirdin. Sonra da Filistin'e kaçtın, oraya giren çıkanları hep onun aleyhine kışkırttın. Onun öldürüldüğünü duyunca da Ali'ye karşı olan düşmanlık duyguların, seni Muâviye ile işbirliği yapmaya sevk etti; sonunda onunla bir araya geldin. Mısır valiliği karşılığında, ona dinini sattın!" Bunun üzerine Muâviye, "Yeter, Allah sana merhamet etsin, bu adam hem beni, hem de kendisini senin eleştirilerinle karşı karşıya bıraktı; Allah onun hayrını vermesin!" dedi.

Medâinî, Abdullah b. Mübârek'ten şöyle dediğini rivayet etti: Amr b. Âs, Muâviye'den, biat etmesi karşılığında Mısır'ı kendisine arpalık olarak yazmasını istedi. Muâviye de "Bir yöneticilik veya bir mükâfat karşılığında bana biat ettiğinin halk arasında konuşulmasından hoşlanmam." dedi. Bunun üzerine Mervân ona, "Abdullah'ın babası! Bugün bunu sorun etmenin günü değildir. Durum lehine olarak sana yaklaşmış ve sana dönmüş iken, şansına sırtını dönme." dedi. Buna karşılık Amr, "Ey Mervân, ben Muâviye'nin yanı-

na geldiğimde, durumunun kaygan ve kaypak olduğunu, devenin semerinin gevşediği gibi gevşemiş olduğunu gördüm. Bu durumda ben de onun gevşemiş ipini sürekli bükerek sıkı sıkı bağladım; sonuçta onu, kasnağın dairesi şeklinde bıraktım. Allah'a yemin ederim ki eğer onu problemlerle baş başa bırakmış olsaydım, öyle bir güç kaybına uğrardı ki ikbali ona sırt dönerdi." dedi. Mervân da "Eğer Allah senin vasıtanla bir işi kolaylaştırmışsa, onun gibi zor işlerini kolaylaştırsın ve güzel bir akıbete varmana yardım etsin. Bu nedenle ona yaklaş, o senin için özverilidir." dedikten sonra Muâviye'ye dönerek ona da "Be adam! İşler birbirini gerektirir; işini elinde tut ve onun valilik kararnamesini yaz. Zira Amr gibisinin istediği bir ödül konusunda cimrilik yapılamaz!" dedi. Muâviye de onun kararnamesini yazdırırken kâtibe, "'Hiçbir itaat şart koşulamaz. İtaat şartı bozulamaz!' diye yaz!" dediğinde Amr, "Hayır; 'Hiçbir itaat şartı bozmaz.' diye yazılması gerekir." dedi.

Muhammed b. Ebû Bekr (ra), Mısır'da öldürüldüğünde, Amr orayı hâkimiyeti altına aldı. Bundan dolayı da Muâviye'nin işi yoluna girdi. Amr, Muâviye'ye oranın gelirinden bir şey göndermedi. Muâviye'nin ailesi, Muâviye'den Mısır'ın hediyeleri konusunda Amr'a mektup yazmasını istediler; o da "Amr; serkeştir, tamahkârdır, cimridir. Bu nedenle beni ona mektup yazma konusunda mazur görün. İstiyorsanız kendiniz yazın." dedi. Onlar da Amr'a mektup yazdıkları hâlde, onlara hiçbir şey göndermeyince Muâviye'ye, "Onu azlet!" dediler. O da "Azletmek olmaz; ancak buraya geldiğinde onu korkuturum. Bu da onun için bir nevi azildir." dedi. Böylece ona bir mektup yazarak yanına çağırdı. Amr geldiğinde, Muâviye ona, "Ey Amr, senin Mısır minberinde halka Sıffîn'deki sınavını anlattığının bilgisi bana ulaştı. Eğer orada yaptığın Allah için idiyse, mükâfatın O'na aittir. Yok, dünya için idiyse, biz sana mükâfatların en büyüğünü verdik. Senin, mektuplarımı reddetmekle oraya atanma şartını bozduğunun farkında mısın?" dedi. O da "Senden geldiğini bildiğim hiçbir mektubu reddetmedim. Ancak senin dilinle yazılan bir takım mektuplar bana geliyordu. Minberdeki konuşmama gelince, ben onunla başa kakmak istemedim. 'Sana mükâfatların en büyüğünü verdim.' şeklindeki sözüne gelince, ben Mısır valiliği şartına bağlı olarak sana biat ettim." dedi. Muâviye de "Hadi sen yoluna git!" dedi. Amr gittikten sonra ertesi gün tekrar gelerek,

"Ey Müminlerin Emiri, Mısır'ın gelirleri konusunda sürekli karalandım. Sonuçta yanına kadar geldim. Beraberimde getirdiğim malları huzuruna getirip bunlar hakkındaki görüşünü almak istedim." dediğinde, Muâviye, "Malını kendine sakla, yalnız halkın ziyafetine gittiğinde, ister ye, ister yeme; ziyafet sahipleri seni yiyenlerden sayar! Mısır'ı da sadece seni faydalandırayım diye verdim. Haydi, işinin başına dönebilirsin!" dedi.

Medâinî, Ebû Zekeriyya el-Aclânî'den, o da İkrime b. Hâlid'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye hac maksadıyla Medine'ye geldiğinde, Hüseyn (as) onunla görüşerek, "Ey Muâviye, senin ve Nâbiğa'nın, Hâşim oğullarını ayıpladığına dair bilgiler aldım. Sen hele bir dön kendine bak ve hakkı nefsine (duygularına) hâkim kılmaya çalış! O zaman Hâşimoğullarının en büyük ayıbının senin en küçük ayıbın olduğunu görürsün! Bize hep düşmanca davrandın ve bizim hakkımızda hep Amr'ın dediklerine uydun. Vallahi onun imanı ne eskiye dayanır, ne de münafıklığı yenidir. Vallahi, sana merhametle bakılmaz, bu yaptıkların sana da kalmaz! Dön, kendini muhasebe et veya bu işi bırak!" dedi.

Medâinî, Gassân b. Abdülhamîd'den, o da babasından şunu rivayet etti: Muâviye Şeddâd b. Evs'e "Kalk Ali'yi anlat ve onu aşağıla!" dedi. Şeddâd da ayağa kalkarak, "Kendisine itaat etmeyi farz kılan ve rızasını takvada kılan Allah'a hamdolsun; Ümmetin ilkleri bu şekilde hayatlarını sürdürdükleri gibi sonrakiler de bu şekilde hareket etmektedir. Ey insanlar, ahiret sadık bir vaattir. Her şeye gücü yeten o günün hâkimi hüküm verir. Dünya hayatı ise hazır bir müddettir. İyiler de kötüler de ondan yerler. Allah'ın emrini dinleyip itaat edenlerin aleyhine hiçbir hüccet olmadığı gibi dinleyip itaat etmeyenin lehine de hiçbir hüccet yoktur. Allah bir toplumun düzelmesini dilerse, onların üzerine sâlih kimseleri görevlendirir. Aralarında fakîhler hüküm verir; malı cömertlerin eline verir. Eğer onlara şer murat etmişse, başlarına sefih insanları getirir. Aralarında cahiller hüküm verir; malı da cimrilerin eline verir. İdarecilerin en düzgün olanları, yakınındakilerle vezirleri düzgün olanlardır. Ey Muâviye, hakkı söylemekle seni gücendiren, sana gerçek öğüt verenlerdir. Seni kandıran ise yalan söylemekle seni memnun etmeye çalışanlardır." dedi.

Muâviye, Şeddâd'ın, kendisi hakkında hoşlanmayacağı bir şey söylemesinden endişe ederek, "Allah sana merhamet eylesin; otur!" dedikten sonra

kendisine yeteri kadar mal verilmesini emrederek, "Şimdi ben hoşgörülülerden değil miyim?" dedi. Şeddâd da şöyle dedi: "Eğer bu mal, Müslümanların malının dışında, bir araya getirirken akıbetini düşünerek taahhüt ettiğin kendi malından ise sana samimice öğüt veren ve senin için sadece hakkı söylemeyi tercih eden kişi de o malın senin lehinde olacağını taahhüt eder. Ancak bu malı meşru olmayan yollardan elde etmiş ve onu israf ederek harcıyorsan, Allah bu konuda, *'İsrafçılar, kesinlikle şeytanların kardeşleri oluverdiler.'*[47] buyurmaktadır."

Utbî dedi ki: "Babası, Harb'in (Harb b. Ümeyye'nin) müttefiki olan Abdurrahman b. Sîhân, Saîd b. Âs'ın yanına geldiğinde Saîd ona, "Sen şöyle bir şey söylemişsin" deyip, ona atfedilen şu beyti okudu:

Bizi ayakta sallanır hâle getirinceye kadar onu içerim
Ayakta uyuklayanların birbirlerine karşı sallandıkları gibi

O da şöyle dedi: İçki içmekten ve onu nitelendirmekten Allah'a sığınırım; ancak ben şunları söylerim:

Yaptığım antlaşmayla, yükseklikleri ve zirveleri amaçladım
Ancak Harb ile buluşmamızdaki içki gibi bir içkiyle beni ağırlamadın

Bunun üzerine, Amr b. Saîd, babasına, "Seni bu adama yüz kırbaç vurmaktan engelleyen şey nedir?" deyince Sa'îd, "Yavrucuğum, Muâviye'nin müttefiki olduğu hâlde ona vurmalı mıyım?" dedi. Muâviye de Saîd'e, "Senin ahmağın, müttefikime vurmanı tavsiye etmiş. Yemin ederim ki eğer ona yüz kırbaç vursaydın, ben sana iki yüz kırbaç vururdum. Eğer sen onun bir elini kesseydin, ben senin her iki elini keserdim." dedi. Saîd ise "Affedersin ey Müminlerin Emiri, ama sen müttefikin olan Amr b. Cebele'ye vurdun!" deyince Muâviye, "Ben kendi etimi yedim, ama onu kimseye yedirmem!" dedi.

Medâinî, Cüveyriye b. Esmâ'dan şöyle söylediğini rivayet etmiştir: Muâviye, Şeddâd b. Evs'e, "Ben mi Ali'den üstünüm, yoksa Ali mi benden üstündür; sen hangimizi daha çok seversin?" diye sordu. Şeddâd da "Ali, ilk Müslümanlardan ve ilk hicret edenlerdendir; Aile ve sülale olarak daha de-

47 İsra, 17/27.

ğerlidir; Allah'ın Nebisine ilk yardım etmede en çok önde olandır; en cesur bir kişiliğe sahip, kalbi en temiz olan bir kişidir. Sevgi konusuna gelince; Allah rahmet eylesin; o vefat etmiş, gitmiştir. Şu anda halk arasında, ondan daha çok arzu edilen kişi, sensin." dedi.

Medâinî dedi ki: Muâviye, Yahudilerden olan bir adama, "Bize babanın şiirlerinden bir şeyler nakleder misin?" dedi. O da "Hangi şiirini istiyorsunuz?" diye sordu. Muâviye, Kureyş'in hoşuna giden birkaç beyit olsun." deyince, şunları okudu:

Büyük bir kalabalık içinde koça vurarak, onu öne doğru sürüp götürür müyüm?[48]
Yoksa halk arasında yayılmış bir kötülüğümü mü duydun?
Yoksa bir topluluk, bize misafir olur da ikramda kusur etmede beni kınayabilir mi?
Veya birileri, bir gün bile yüzünü ekşiterek bir şey söylemiş olabilir mi?
Güler yüzle onları ağırlar, onu takip eden bir neşeyle de uğurlarız
Az veya çok, güzel gelenek bizden engellenemez

Muâviye bunları dinledikten sonra "Babandan ziyade bu şiire ben daha layıkım." dedi. Yahudi, "Hayır! Yemin ederim ki babam, bu noktadaki önceliğinden dolayı, ona daha layıktır." deyince Muâviye sırt üstü yatarak, kolunu yüzünün üzerine koydu. Bu arada Velîd b. Ukbe ile Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem ona, "Sus, Yahudi oğlu Yahudi!" diyerek sövdüler. O da "Bana sövmekten vazgeçin, aksi takdirde ben de taht sahibine söverim." dedi. Muâviye gülerek başını kaldırıp "Ondan vazgeçin ki o da benden vazgeçsin!" dedi. Yahudiye de "Siz, cahiliye döneminde keşkek yapmayı iyi beceren bir aile halkısınız; bugün nasıl yapıyorsunuz?" dedi. Yahudi, "Ey Müminlerin Emiri, bugün daha da güzel yapıyoruz." dedi. Muâviye, "O zaman yarın sabah, bana bir keşkek yap getir!" dedikten sonra ona 4.000 dirhem verilmesini emretti. Yahudi çıkıp gittiğinde, Velîd ile Abdurrahman, "O sana yalan söylediği hâlde, ona ödül verilmesini mi emrediyorsun?" dediler. Muâviye, "Siz ona sövmekle ona karşılık verdiniz. Ben de

48 Şair bu ifadesiyle cömertliğini dile getirmek üzere, "Gelen misafirler için keseceğim koçu, onların görebileceği bir şekilde sürükleyip götürmem, onların farkına varmayacağı bir şekilde onu keser ve onlara ikram ederim." demek istiyor. (çev.)

ödül vermekle onun öfkesini gidermek istedim." dedi. Ertesi gün, Yahudi, keşkeği getirdiğinde, Muâviye onu yedi.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye halkı savaşa seferber ettiğinde, Yemenlileri denizden, Mudar kabilesini de karadan gönderdi. Bunun üzerine adamın biri Muâviye'yi tehdit ederek, şöyle dedi:

Ey Akka'da[49] *toplanmış insanlar!*
Siz insan mısınız, deve misiniz?
Kays'ın memleketinizde dolaşmasına müsaade edilecek mi?
Biz de enginliğine rağmen, denizle boy ölçüşürken
Yemin ederim ki anlayamadığımdan soruyorum
Aslımızı Kindeliler mi, yoksa Yuhâbir[50] *mi koruyacak?*
Yoksa Kudâa kabilesinin meşhur iki kolu mu?
Güç birliği yapılırsa, aslında bizim aslımız onlardır
Hemdân'da gerçek yanlısı bir kimse yok mudur?
Yoksa el-Ak kabilesinde ve Eş'arilerde mi yoktur?

Bu şiir Muâviye'ye ulaşınca, "Sudâ da beni tehdit etmektedir." dedi.

Başka bir rivayete göre ise Muâviye Yemenli bir toplumu deniz yoluyla sürgüne gönderdiğinde, onların bir şairi, bu şiiri düzenlemiştir. Yezîd b. Yezîd b. Harb b. Ulle'ye de "Sudâ" denilirdi.

Medâinî, Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd, Şerîk b. Temmâm Hârisî ile beraber Muâviye'nin yanına geldiğinde Muâviye ona, "Ey Ebü'l-Muğîre bu adam kimdir?" diye sordu. Şerîk, "Senin bugüne kadar böyle bir pot kırdığını hiç görmemiştim." dedi. Muâviye, "Allah sana merhamet eylesin, ne gördün?" dedi. Şerîk de "Raiyetinden benim gibi birisini tanımazdan gelmen çok ilginçtir." dedi. Muâviye, "Herhâlde seni çeşitli şekillerde tanımaktayım. Mevcut olanlar arasında simaen seni tanıyorum. İsmin de genelde anıldığında bana yabancı gelmiyor. Ancak, acaba bu yüz bu isme mi aittir, diye şüpheleniyorum. O zaman senin adın nedir? Bana adını söyle de ismin ve simanla bir arada seni tanımış olayım." dedi. O da

49 Burası Ürdün'ün sahil şehirlerindendir. Bk. el-Makdisî, *et-Tefâsîl, fi Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, I, 26 (çev.)
50 Bu kişi, Mür b. Üd b. Malik'tir.

"Ben, Şerîk b. Temmâm Hârisî'yim." deyince Muâviye, "İşte şimdi seni tanıdım." dedi.

Medâinî, Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye Yezîd'e, "Oğlum, sana söyleyeceklerimi iyice aklında tut!" dedi. "Mekke ve Medine halkına iyi davran, zira onlar senin soy ve sopundur. Onlardan kim yanına gelirse, ona ikramda bulun. Gelmeyene de dostluk ve akrabalık bağlamında yardım gönder. Irak halkına da dikkat et. Zira onlar idarecilerini eleştirir ve bıktırırlar. Eğer onlar yöneticilerinin her gün değiştirilmesini senden isterlerse, öyle yap! Şam ehline de ihtimam göster ki senin sırdaşın ve sığınağın olsunlar! Durumu sana karışık gelen olursa, o işi onlara bırak. İşlerini bitirdiklerinde gözün üzerlerinde olsun; zira ben bazı insanların onları yoldan çıkarmayacaklarından emin değilim. Allah, seni Abdurrahman b. Ebû Bekr'den korudu. Hüseyn ve İbnü'z-Zübeyr'den başka sana muhalefet edecek kimse yoktur. İbn Ömer'e gelince, İslâm onu yere yıkmıştır.[51] İbnü'z-Zübeyr ise kurnaz bir hilekârdır. O sana uzaktan gözükse yerinde dur, onu bekle! Zira seninle boy ölçüşmeyi bırakma konusunda anlaşmayı bozabilir. Hüseyn'e gelince onun kıyam edeceğinden kuşkum yoktur. O vakit (O'nun kıyamına karşı) babasını (hz. Ali'yi) öldüren ve abisini yaralayanlarla Allah sana yeter. Şüphesiz ki Ebû Tâlib oğulları, bir amaç uğruna boyunlarını uzattılar (kendilerini feda ettiler). Ancak Araplar, sınırlı sayıda kaldıkları bir zamanda onlara onu vermede ayak direttiler."

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Ukaybe b. Hübeyre el-Esedî, Amr b. Kays el-Esedî'yi hicvederek şunları dile getirdi:

Yemin ederim ki Allah'tan umutlu kişiler, O'na dua ettikleri sürece
Alçaklık, Amr b. Kays'ın dostu ve sevgilisi olarak kalmaya devam edecektir
Onu, büyük, zarif ve yakışıklı görürsün
Ama o, bir karga öttüğünde bile canı çıkan bir korkaktan[52] *fazla ödlektir*

---

51 O, hep ibadetiyle meşgul olduğundan ondan sana bir zarar gelmez.

52 Şiirin aslında geçen اجبن من منزوف (canı çıkmakta olan kişiden daha korkak) tabiri, انه لاجبن من المنزوف ضرطا şeklindeki darb-ı meselinden alınmadır. Bu darb-ı meselin aslı ise; hep cesaretinden bahseden, şecaat arz eden adamın biri, yeni evli olduğu sırada, kuşluk vaktine kadar uyanmaması üzerine, hanımı ve hanımının arkadaşları tarafından uyandırılırken, "Keşke siz değil de sabahleyin akın düzenleyen süvari grubunun atları beni uyandırmış olsaydı!" dedi. Bunun üzerine, hanımı ve arkadaşları bir gün onun denemek istediler ve yine bir sabah vakti onun uyandırırlarken kendisine, "Kalk, işte süvari atları

Komşuyla arkadaşına karşı çok cesurdur
Ama karşılaşınca, tilkiler bile ondan cesurdur

Kays, onu Muâviye'ye şikâyet edince Muâviye, "O, bizi senden daha çok hicvetmişti." diyerek şunları söyledi:

Ben Ebû Süfyân'ın oğlunun atlarını koşturduklarını görüyorum
Ta ki Ali'ye karşı sapıkça ve ahmakça savaşsınlar
Harp esnasında, at grupları peş peşe ortaya çıktığında
Genç adamın işi ne kadar da zor olur!

Muâviye, "Haydi gel, ona beddua edelim." dedi. O da "Ey Müminlerin Emiri, başka bir şey yapamaz mıyız?" diye sorunca, "O zaman dilersen, sen de kendisini hicvedersin!" dedi.

Bize arkadaşlarımızdan biri anlattı. O, Ömer b. Bükeyr'den, o da Heysem b. Adî'den şöyle dediğini rivayet etti: Hasan b. Ali, Muâviye'nin yanına gelip yerine oturunca, Muâviye dedi ki: "Aişe'ye hayret ediyorum. Üstlendiğim görevin ehli olmadığımı ve bulunduğum konumda hakkımın olmadığını ileri sürüyor. Allah onu bağışlasın, böyle bir iddiada bulunmak, onu ne ilgilendirir? Bu konuda benimle anlaşamayan sadece baban idi. Onu da Allah yanına almayı tercih etmiştir." dedi. Bunun üzerine Hasan, "Ey Muâviye, bu ilginç bir şey midir?" dedi. O da "Evet vallahi, bu ilginç bir şeydir." dedi. Hasan ise "Ben sana bundan daha ilginç olanını söyleyeyim mi?" dedi. Muâviye, "Nedir o?" dedi. Hasan, "Senin meclisin başında oturmuş olman, benim de ayaklarının dibinde oturmuş olmamdır." dedi. Muâviye gülerek, "Kardeşimin oğlu, bana üzerinde bir borcun olduğu bilgisi ulaştı." dedi. Hasan, "Evet üzerimde bir borç var." dedi. Muâviye, "Ne kadardır?" dedi. Hasan, "100.000" dedi. Muâviye, "Sana 300.000 dirhem verilmesini emrettik." dedikten sonra "Borcun için 100.000, ailen için 100.000, kendi şahsın için de 100.000 ayrıldı. Tahsisatını teslim alabilirsin." dedi. Hasan çıktığında, Yezîd, "Yemin ederim ki bu adamın seni karşıladığı şekilde, seni karşılayan başka bir adam görmedim. Ardından

---

başının ucundadır!" dediler. O da "Eyvah! Atlar mı?" diyerek yellene yellene can verdi. Bu olaydan sonra korkaklar için "O, yellenerek can veren kişiden de korkaktır." anlamında, انه لاجبن من المنزوف ضرطا şeklinde bir darb-ı mesel olarak kullanılır oldu. Bk. el-Bekrî, *Faslü'l-Mekâl fi Şerhi Kitabi'l-Emsâl*, c. 1, s. 495, Beyrut, 1971 (çev.)

da ona 300.000 verilmesini emrettin." dedi. O da "Yavrum; hak, onların hakkıdır; onlardan birisi yanına geldiğinde, işlerini hemen gör, onlarla bir araya gelerek sorunlarını sor!" dedi.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o Avâne'den, o da Abdülmelik b. Umeyr'den şöyle dediğini rivayet etti: Kabîsa b. Züeyb el-Esedî dedi ki: "Ben, Ömer b. Hattâb kadar Allah'ı tanıyan, Ali b. Ebû Tâlib kadar uzun süre Allah yolunda sınavlardan geçen, Talha kadar Allah yolunda mal harcayan, Muâviye kadar Maslaka b. Hübeyr'e tahammül eden, Amr b. Âs kadar dayanıklı ve zekî olan, ammenin düşmanlığı konusunda Muğîre b. Şu'be kadar arkadaşına kolaylık sağlayan, arkadaşı çok olmakla beraber, Ziyâd kadar dostuna çok eziyet eden birisini hiç görmedim." dedi.

Medâinî, Ebû Bekr el-Hüzelî'den şöyle dediğini rivayet etti: Sa'sa'a b. Sûhân, ilk defa Muâviye'nin yanına geldiğinde, Muâviye kendisinden hoşlanmadığı bazı şeyler duymuş olarak, "Adam kimlerdendir?" diye sordu. O da "Nizâr'dandır." dedi. Muâviye, "Nizâr da kimdir? "dedi. O da "Savaştığı zaman, düşmanların ortasına kadar giren, döndüğünde kasılan, kavuştuğunda evine serilen kişidir." dedi. Muâviye, "Sen onun hangi çocuklarındansın?" dedi. O da "Rebîa'danım." dedi. Muâviye, "Rebîa kimdir?" dedi. O da "O, atla savaşa çıkan, geceleyin baskın yapan, kazancında cömert olan bir kişiydi." dedi. Muâviye, "Hangi Rebîadansın?" dedi. O da "Esed oğullarından." dedi. Muâviye, "Hangi Esed'den?" dedi. O da "Aradığında sonuca varan, yetiştiğinde memnun eden, döndüğünde bineği bitkin düşen bir kişiydi." dedi. Muâviye, "Sen onun hangi çocuğundansın?" dedi. O da "Ben Cedîle'denim." dedi. Muâviye, "Cedîle kimdir?" dedi. O da "Kılıcının kınını uzatan, (savaş için) atları hazır bulunduran savaşçı bir kişiydi." dedi. Muâviye, "Sen onun hangi çocuğundansın?" dedi. O da "Ben Du'mâ'danım." dedi. Muâviye, "Du'mâ kimdir?" dedi. O da "O parlak bir nur, kötülüğü sonlandıran, herkese faydalı hayırlı bir kişiydi." dedi. Muâviye, "Sen onun hangi çocuğundansın?" dedi. O da "Ben Efsâ'danım." dedi. Muâviye, "Efsâ kimdir?" dedi. O da "Kârât'ta konaklayan, saldırılar düzenleyen ve komşularını koruyan bir kişidir." dedi. Muâviye, "Sen onun hangi çocuğundansın?" dedi. O da "Ben Abdülkays'tanım." dedi. Muâviye, "Abdülkays kimdir?" dedi. O da "Onlar, namuslarını koruyan

kahramanlar, hayra koşan liderler ve askerlerine komuta eden yiğitlerdir." dedi. Muâviye, "Onun hangi çocuğundansın." dedi. O da "Efsâ'nın çocuklarındanım." dedi. Muâviye "Efsâ kimdir?" dedi. O da "Mızrakları çekilen, tencereleri dopdolu kaynayan, kazanları misafirleri doyuran bir kişiydi." dedi. Muâviye, "Sen onun hangi çocuğundansın?" dedi. O da "Ben Amr'ın çocuklarındanım." dedi. Muâviye, "Amr kimdir?" dedi. O da "Onlar ailece kılıç imal ederler; yaz, kış misafir ağırlardı." dedi. Muâviye, "Sen onun hangi çocuğundansın?" dedi. O da "Ben Lükeyz'in çocuklarındanım." dedi. Muâviye, "Lükeyz kimdir?" dedi. O da "O doğruca savaşa dalan, cengâverlerle boyun boyuna gelen ve cömertçe mal harcayan kişiydi." dedi. Muâviye, "Sen onun hangi çocuğundansın?" dedi. O da "Ben, İcl'in çocuklarındanım." dedi. Muâviye, "İcl kimdir?" dedi. O da "Onlar cesur aslanlar, halkın liderleri, yaşlıların efendileri idi." dedi. Muâviye, "Sen onun hangi çocuğundansın?" dedi. O da "Ben Zühl b. Aclân'danım." dedi. Muâviye, "Zühl b. Aclân kimdir, Zühl kimdir?" dedi. O da "O savaş meydanındakileri kuşatan, iyi darbe indiren, sıkıntıları ortadan kaldıran bir kişiydi." dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Ey Sûhân'ın oğlu, sen bu koldan Kureyş'e hiçbir şey bırakmadın!" dedi. O da "Kureyş'e, bunların en büyüğünü ve en muazzamını bıraktım. Mesela; onlara çöl ve şehir hayatını, beyaz ve sarı altını, Safâ ile Meş'ar'ı, taht ve minber ile kıyamete kadar sürecek bir liderliği bıraktım." dedi. Muâviye, "Ey Sûhân'ın oğlu, ben seni konuşur hâlde gördüğümde, moralim bozuluyor." dedi. O da "Yemin ederim ki ben de seni Müminlerin Emiri olarak gördüğümde moralim bozuluyor." dedi. Bunun üzerine Muâviye, ona armağanlar vererek gönderdi. Dediler ki: "O Sa'sa'a b. Sûhân b. Hucr b. Hâris b. Hicris b. Sabre b. Hidricân b. İsâs b. Leys b. Hudâd b. Zâlim b. Zühl b. İcl b. Amr b. Vedî'a b. Lükeyz b. Efsâ b. Abdülkays b. Efsâ b. Du'mî b. Cedîle b. Esed b. Rebîa b. Nizâr'dır."

Medâinî, Attâb b. İbrâhim'den şunu nakletti: Rumların asker gönderdiği bir sırada Muâviye, Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd'i yaz seferi ile görevlendirdi. Ona bir ahitname yazıp verdikten sonra kendisine, "Sen bu sözleşmemi ne yapacaksın?" diye sordu. O da "Kendime daima rehber edecek ve onun dışına hiç çıkmayacağım." dedi. Muâviye, "Sözleşmemi bana gönder!" dedi. Abdurrahman da "Bana nedenini bildirmeden beni azil mi

ediyorsun? Yemin ederim ki her ikimiz de Mekke vadisinde eşit düzeyde bulunsaydık, sen bunları bana yapamazdın." dedi. Muâviye de "Eğer biz Mekke vadisinde olsaydık, ben Muâviye b. Ebû Süfyân b. Harb olarak bulunacaktım; sen de Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd olarak bulunacaktın. Benim evim Ebtah'ta, senin evin de üstü çamur, altı pislik olan Ecyâd'da bulunacaktı." dedi. Daha sonra Süfyân b. Avf el-Gâmidî'yi yanına çağırtarak ona, "Ben seni, yaz seferi için tayin ettim. Bu da benim ahitnamemdir; sen bunu ne yapacaksın?" dedi. O da "Doğruluğu gösterdiği sürece, onu kendime rehber edeceğim; ancak haktan saparsa, kendi görüşümle hareket edeceğim; yardım Allah'tandır." dedi. Muâviye, "O hâlde, sen oraya layıksın." dedi. Kendisiyle vedalaşırken, "Yemin ederim ki bu adam meseleyi lafla geçiştirmez, hasmını başından savmada acelecilik etmez ve gevşek devenin ağırcanlılığı gibi karar vermede gevşek davranmaz. İşte olması gereken de budur." dedi. Süfyân, halkı yaz seferine yönlendirip orada savaştığı sırada öldürülünce, Muâviye onun yerine Abdurrahman b. Mes'ade el-Fezârî'yi getirdi ve ona, "Halkı salimen oradan geri getirmeye çalış!" dedi. Mes'ade de halkla beraber Rumlara karşı savaştı; ancak mağlup olarak geri döndü. Şair bu konuyla ilgili şunları dile getirdi:

Ey İbn Mes'ûd, mızrağı dik tut!
Süfyân b. Avf'ın tuttuğu gibi
Ey İbn Mes'ûd, Kayser'in şehirlerinden çık git!
Süfyân b. Avf'ın oralardan geçtiği gibi

İbn Mes'ade, Muâviye'nin yanına geldiğinde, Muâviye ona, "Dik tut, ey İbn Mes'ûd!" dedi. O da "Ey Müminlerin Emiri, beni azimli olmada benzerine az rastlanan birisinin düzeyine çıkardın!" dedi. Muâviye de "Senin benim yanımdaki üstünlüğün, senden üstün olanın üstünlüğünü kabul etmendir. Şu kadar var ki 'Bu benim ilk valiliğim olarak, ilk sınavımdır' dedin ve hırs gösterip gururlandın. Allah seni affetsin!" dedi.

Medâinî, Ebü'l-Bahterî'den, o Câfer b. Muhammed'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Abdullah b. Abbas'a bir mektup yazarak şunları belirtti: "Sadede gelince Ey Hâşim oğulları, Osman'ın yardımcılarına yaptığınız kötülüğü, hiç kimseye yapmış değilsiniz. Bu tavrınız Ümeyye oğullarının idaresinden ötürü müdür? Eğer Teym ve Adî oğulları

idareyi üstlenselerdi, onlara olan itaatinizi açığa vuracaktınız. Patlak veren Basra olayı ile yaşanan ve Talha ile Zübeyr'in aramızdan gidişine neden olan büyük felaketi kendin de biliyorsun. Savaş, iki taraf eşitleninceye kadar bizden de sizden de birçok insanlar götürdü. Biz böyle olmasını hiç istemezdik. Durumun bu boyuta varacağını da hiç tahmin etmezdik. Siz bugün, dünkü kuvvetinizde adamlarınızdan kimseyle karşımıza çıkamadığınız gibi, yarın da bugünkü kuvvetinizde kimseyle karşımıza çıkamayacaksınız. Biz elimizden geldiği kadar Şam'ı korumaya çalıştık. Siz ise elinizden geldiği kadar Irak'ı korumaya çalıştınız. Kureyş konusunda Allah'a karşı gelmekten sakınınız. Onlardan sadece yedi kişi kalmıştır. Bunlardan iki tanesi Şam'da, iki tanesi Irak'ta, üç tanesi de Hicâz'dadır. Hicâz'da bulunanlar; Sa'd b. Ebû Vakkâs, Saîd b. Zeyd ve Abdullah b. Ömer'dir. Şam'da bulunanlar ise biri ben, diğeri Amr b. Âs olmak üzere iki kişiyiz. Irak'ta bulunanlara gelince biri sen, diğeri Ali olmak üzere iki kişisiniz. Bu yedi kişiden iki tanesi kederlerinden yorgun ve bitkindir; iki kişi tedbirlidir, üç kişi ise (tarafsız olup) bizden de senden de geri durmaktadırlar. Sen ise bu yedi kişilik grubun başında gelirsin. Eğer halk, Osman'dan sonra sana biat ederse, biz Ali'den ziyade sana koşarız. Selamlar."

İbn Abbas bu mektubu okuduktan sonra gülerek, "Muâviye ne zamana kadar aklımı başımdan almaya devam edecek de gönlümden geçenleri, ne zamana kadar geveleyip durmamı bekleyecek?" dedikten sonra ona şöyle bir mektup yazdı: "Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla… Abdullah b. Abbas'tan Muâviye b. Ebû Süfyân'a… Sadede gelince mektubun bana ulaştı. Ümeyye oğulları gerekçesiyle Osman'ın yardımcıları hakkında acele davrandığımızı belirtmişsin. Kuşkusuz sen Osman sayesinde tüm ihtiyaçlarını karşıladığın hâlde, o senden yardım isteyince, ona yardımcı olmadın; nihayet ulaşacağın yere ulaştın. Seninle aramızdaki soruna gelince bunun müsebbibi, amcan oğlu Velîd b. Ukbe'dir ve onun sana gönderdiği mektupta ifade ettiği şeylerdir. Talha ve Zübeyr'e gelince, bunlar biatı bozarak dünyalığı istediler. Onların biatı bozmalarından ötürü onlarla savaştık. Seninle de isyan ettiğin için savaştık. 'Kureyş'ten yedi kişiden fazla kimse kalmadı' şeklindeki sözüne gelince, Allah'ın nimetlerine çok şükür; onlardan ne kadar da çok ve ne kadar da iyi insanlar mevcuttur! Onların seçkinlerin-

den niceleri seninle savaşmışlardı. Beni, Teym ve Adî kabilesi hakkındaki uyarmana gelince, Osman kendisi senden daha iyi olduğu gibi Ebû Bekr ve Ömer de Osman'dan daha iyi idiler. Kendini Ebû Bekr ve Ömer'le kıyaslamaya seni sevk eden şey nedir? Senin bizim hakkımızdaki 'Dün karşımıza çıkamadığınız gibi bugün de çıkamayacaksınız!' şeklindeki sözüne gelince; bizden sana öncekini unutturacak ve sonrakini korkutacak bir gün kalmıştır. Yine senin, 'Halk bana biat ettiği takdirde, senin de bana edeceğini' bildiren sözüne gelince, Ali benden daha hayırlı olmasına rağmen, ona karşı samimi davranmadın. Ömer'in isimlerini verdiği kişilerden oluşan şûranın belirleyeceği kimselerin dışında hilafetin birilerine verilmesi uygun değildi. O hâlde Muâviye! Sen nerede, hilafet nerede? Sen, Mekke'nin fethinde serbest bırakılanlardan olup, sonra Müslüman olanlardansın; Resûlullah'a (sav) karşı kurulan ordulara (ahzâb) komuta eden bir adam (Ebû Süfyân) ile [Hamza'nın (ra)] ciğerini yiyen bir kadının oğlusun!" İbn Abbas'ın bu mektubu Muâviye'ye ulaşıp, onu Amr b. Âs'a okutunca Amr ona, "Sen kalkmış böyle bir adama durumunu arz etmişsin!" dedi. Muâviye de "Yemin olsun bir daha böyle bir şey yapmayacağım." dedi.

Bana İbn Mes'ûd, Ali b. Sâlih'ten, o da İsa b. Yezîd el-Medenî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye'nin karısı Fâhite bt. Karaza dedi ki: "Ey Müminlerin Emiri, halk hep sana karşı intikam duygusu içindeyken onlara karşı neden yapmacık davranışlarda bulunuyorsun? Oysa onlara hep tepeden bakarsan, onlar aşağılanmış olur, sen de üstün gelmiş olursun." dedi. Muâviye, "Yazıklar olsun sana! Henüz Arapların bir bakiyesinin bulunduğunu bilmiyor musun? Eğer böyle olmasaydı, onların altını üstüne çevirirdim." dedi. Karısı, "Yemin ederim ki onlardan geride kalanlara karşı, yine de o dediğini yapabilecek durumdasın." dedi. Muâviye ona, "Onlardan bazılarını sana göstermemi ister misin?" dedi. O da "Evet" dedi. Bunun üzerine Muâviye, onu bir odaya alarak, üzerine bir perde indirdi. Daha sonra hacibine, eşraftan olan bir adamı da aynı odaya almasını emretti. Hacib de Kays kabilesinden Hâris denilen bir adamı o odaya aldıktan sonra Muâviye ona, "Eee… Hâriscik! Söyle bakalım; hilafet konusunda beni eleştiren ve hilafet ailesini küçük düşüren sen değil misin? Yemin ederim ki ben senin için ağır bir ceza vermeye karar verdim." dediğinde Hâris, "Ey Muâviye! Sen bunun için mi

beni çağırdın? Yemin ederim ki pazularım güçlü, mızrağım uzun, kılıcım demirden, cevabım ise oldukça serttir. Eğer sana verileni şükürle karşılamazsan, aşağılanmış bir şekilde, hoşlanmadığımız tutum ve davranışlarından uzaklaştırılırsın!" şeklinde karşılık verince Muâviye, "Bunu buradan alın, çıkarın!" dedi. Hâris çıkartıldıktan sonra Fâhite ona, "Bu adam ne kadar da cüretkâr ve ne kadar da güçlü bir yürektir!" dedi. Muâviye, "Bu durum, kavminin kendisini destekleyeceğine olan güveninden kaynaklanmaktadır." dedi. Daha sonra Muâviye'nin emri üzerine hacibi, Rebîa kabilesinden Câriye adındaki bir adamı içeriye aldı. Muâviye bu adama da "Ey Câriyecik! Taraftarlarımı kandırdığına ve iyiliklerime karşı bir teşekkür bile etmediğine ilişkin duyumlar aldım. Sen misin bunları yapan?" dedi. O da "Neye karşı sana teşekkür edeceğiz? Bize bir şey verdiğinde, sırf sana karşı yumuşak davranalım diye veriyorsun, kendin de bize karşı sırf yapmacık bir yumuşaklık gösteriyorsun! Yapabileceğin her şeyi yap! Arkamda Rebîa kabilesinin güçlü bir desteği var. Onların zırhları, cilaladıklarından beri paslanmamıştır; kılıçları da bilediklerinden beri körelmemiştir." dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Bunu da dışarı çıkarın!" dedi. Daha sonra hacibi, Muâviye'nin emri üzerine Yemen halkından adı Abdullah olan başka bir adamı içeriye aldı. Muâviye ona da "Eee… Ey pis kölecik! Ben, (seni adam yerine koymakla hatırı sayılır kişilerden oluşan) toplulukların arasına kattım; serbestçe konuşmana müsaade ettim. Ama senin kötü haberler yayarak iftiralarda bulunduğuna dair bana bilgiler ulaştı. Ben de Şam halkına ibret olasın diye, seni buradan sürmeye karar verdim." dedi. O da "Ey Muâviye, beni bunun için mi buraya çağırdın? Bir de adımı, (Abdullah yerine, Abdullahçık diyerek) küçültmekle beraber, beni babama da nispet etmedin! Oysa sen, aslında 'Muâviye' diye 'erkek köpeklere uluyan kancık köpek' olarak adlandırılmışsın. O hâlde, bu gibi işlere girişeceğine, kol ve bacaklarını yan uzatıp köpekler gibi yatarsan, senin için daha hayırlı olur." dedi.[53] Muâviye emir vererek, "Bunu dışarı çıkarın!" dedi.

---

53 Arapçada عوي fiili, kurt, köpek vb. hayvanlar için, "uludu" anlamına gelir. Muâviye'nin kullandığı tabir ise bu fiilin عاوي kalıbının ism-i failidir ve diğer köpeklere ulumakla erkek köpek isteyen kancık köpek anlamına gelmektedir. Konuda adı geçen ve adı Abdullah olan Yemenli kişi de kelimenin sözlük anlamını esas alarak Muâviye'nin kendisine yönelik eleştiri ve tehditlerine, bu şekilde karşılık vermek istemiş, اربع علي ظلعك tabiriyle de hem bu benzetmeyle hem de sözlük olarak, "Sen git, kol ve bacaklarını yan uzatarak köpeğin yattığı gibi yat! Bu senin için daha hayırlıdır." şeklinde bir yakıştırma yapmış, öbür taraftan mecaz olarak, "Üstesinden gelemeyeceğin işlere girişme!" şeklinde bir uyarıda bulunmuştur. Bk. ez-Zebîdî, *Tacü'l-Arus*, ع و ي maddesi. (çev.)

Bunun üzerine (hanımı) Fâhite Muâviye'ye, "Elinden geldiğince insanlara iyi davran, onları şefkat ve yumuşak huyluluğunla idare etmeye devam et! Seni kınayanları Allah perişan etsin." dedi.

Bana Ebû Hafs eş-Şâmî anlattı; dedi ki: Yezîd b. Muâviye'nin, babasına şöyle söylediğine ilişkin bize bir bilgi ulaştı: "Ey Müminlerin Emiri, ilim ne zaman zararlı hâle gelebilir?" O da "Dirayetin azaldığı, rivayetin de dallandığı zaman." dedi.

Ayrıca Muâviye şöyle dedi: "Bir Hâşimî, cesur ve cömert olmadığı zaman, ne kavmine, ne de kendinden olduğu kimselere (ecdadına) benzemiş olur. Bir Emevî de malını düzgün kullanmadığı, öfke anında yumuşaklık gösteremediği takdirde, o da kendisinden olduğu kimselere benzememiş olur. Bir Hâşimî'den hiçbir zaman belagat, cesaret ve cömertlik kaybolmaz. Bazen bunların hepsi de bir kişide bir araya gelebilir."

Medâinî, Ebû İshak et-Temîmî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye bir adamın şunları dile getirdiğini duydu:

Şerefli kişinin nakışlarından birisi de onun cömertliği ve efendiliğidir
Bundan hoşlanmayanlar ancak onu kabul etmez ve engel olurlar

Muâviye de "O kişi bizdendir. İşte o da İbnü'z-Zübeyr'dir." dedi.

Medâinî, Sellâm b. Ebû Mutî'den, o da Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti: Mervân b. Hakem, Suheyb'in bir oğluna verilmekte olan tahsisatın kesilmesini emretti. Bu durum Muâviye'ye ulaşınca, ona bir mektup yazarak, "Sen, Suheyb'in Osman hakkındaki bir tutumunu unutmamış ve bunu onun oğluna yansıtmışsın. Ama onun Resûlullah (sav) ile geçmişteki arkadaşlığını unutmuşsun. Onun tahsisatını öde, ona ikramda bulun. İnşaallah onunla güzel komşuluk ilişkileri kurarsın!" dedi.

Muâviye, Hâlid b. Ma'mer'e, "Senin Ali'ye karşı olan sevgin, ne derecededir?" diye sordu. O da "Aşırı derecededir. Ben onu; kızdığında yumuşak davranmasından, konuştuğunda doğru söylemesinden, vadettiğinde vefa göstermesinden ve kendisinden bir şey istendiğinde cömert davranmasından dolayı çok severim." dedi.

Amr b. Âs, "Kadınlar, artık Muâviye gibisini doğurmaktan kısır kalmışlardır. Onun yanında yapılan hiçbir tartışma yoktur ki onu güzel bir şekilde kesip hayrı tavsiye etmiş olmasın ve halka iyiliği dokunmuş olmasın!" dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr babasından veya başkalarından rivayet ederek dedi ki: "Muâviye'nin kızı Remle, Osman b. Affân'ın oğlu Amr'la evliyken, Medine'den Şam'a geldi. Amr onu sevmekle beraber, bazen onu kıskandırırdı. Muâviye kendisine, "Amcamın oğlu seni boşadı mı yoksa?" dedi. O da "Asla! Köpek iç yağına veya kendi iç yağına aşırı cimridir." dedi.

Hişâm Muâviye'nin, "Şerefin süsü, iffetliliktir." dediğini söyledi.

Hişâm yine şöyle dedi: Muâviye'nin yanına bir güreşçi getirildiğinde oğlu Yezîd'e, "Senin dayılarından bu adamla güreşecek kimse yok mu?" dedi. O da "Evet vardır, o da dayım Zebbân'dır." dedi. Ona haber gönderilip geldiğinde, onunla güreşerek onu yendi. Bunun üzerine Yezîd dedi ki:

Ben ona, "Köle yüzükoyun düşer" dedim
Zebbân ise benim bildiğimi yaptı

Medâinî dedi ki: Yanında Ebü'l-Esved ed-Düelî olduğu hâlde, Bahîr b. Reysân Muâviye'nin yanına geldiğinde Ebü'l-Esved şöyle dedi:

Biliniz ki Allah'ın Nebisinden ve
Müminlerin Emiri'nden sonra insanların en hayırlısı, Bahîr'dir
Ben Bahîr'den bir armağan istiyorum
Bu da cömert, hür kişiler için basit bir şeydir

Bunun üzerine Bahîr, "Al sana bir armağan ve bir armağan daha; sen eğer 1.000 dinar bile isteseydin, yine sana verirdim." dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den şöyle dediğini rivayet etti: Hâlid b. Velîd b. Muğîre, Hıms'ta 20. yılda vefat etmeden önce, Ömer b. Hattâb'a vasiyetini yaptı. Oğlu Abdurrahman b. Hâlid ise yaz seferlerinde savaşta cesaret göstererek güzel izler bırakıyordu. Böylece Şam'da büyük ün kazandı. Muâviye, gizli bir dolap çevirerek, İbn Üsâl adında bir adamı, onu öldürmek üzere doktor kılığında gönderdi ve kendisine Hıms'ın haracını vereceğini vadetti. Bu adam da ona zehirli bir içecek içirerek ölümüne sebep

oldu. Hâlid b. Muhâcir b. Hâlid, -ayrıca kendisine Hâlid b. Abdurrahman Hâlid de denilmekteydi- İbn Üsâl'e rastlayınca, kılıçla vurarak onu öldürdü. Onun durumu Muâviye'ye iletilince, kendisini birkaç gün hapsettikten sonra maktulün diyetini vermekle sorumlu tutup ona kısas uygulamadı.

Medâinî ve başkaları dediler ki: Abdülazîz b. Zürâre el-Kilâbî, Yezîd b. Muâviye ile yazın gazaya çıktığında orada vefat etti. Bu durum Muâviye'ye ulaşınca onun babasına, "Allah'a yemin ederim ki Arapların delikanlısı vefat etmiştir." dedi. Babası, "Benim oğlum mu, yoksa başkası mı?" dedi. O da "Evet senin oğlun, Allah senin mükâfatını versin!" dedi. Bunun üzerine Muâviye, halkın Abdülazîz b. Zürâre'den dolayı, Müminlerin Emiri'ne taziyeye gelmelerine ilişkin duyuru yaptı. Bunun üzerine Zürâre şöyle dedi:

Eğer ölüm onu alıp götürmüş ise
Kilâbî'nin beyni erimiş demektir
Her kişi, ölüm şarabını içecektir
Küçükken ya da büyükken

Medâinî, Muâviye'nin bir gün şöyle dediğini söyledi: Allah, Resûlü'nü (sav) açık bir üstünlükle gönderdi; ancak o ne dünyayı istedi, ne de dünya onu istedi. Kendisinden sonra Ebû Bekr ve Ömer de dünyayı istemedikleri gibi dünya da onları istemedi. Sonra Osman geldi de dünya onun ilgisini çektiği gibi o da dünyaya ilgi duydu. Onun ardından da Allah bu işi uhdemize vermekle beraber bolca bir mal da verdi. Biz de onu hak sahibine verdik. Muâviye ailesi bu bol malı telef ettiler. Eğer Allah onları bağışlarsa, zaten O, buna lâyıktır, eğer onlara azap verirse, yine O buna yetkilidir.

Medâinî dedi ki: "Muâviye, Yahudi Sa'ye b. Arîd'a, "Bizzat babana yazdığın mersiyeyi bana okur musun?" deyince o da şunları dile getirdi:

Keşke şiirim, ölünün üzerine âh çektiğimde
Ağıtlarımın ölü ile ilgili bana ne övgüler söylettiğini hatırlatsaydı
Aşiretin ağırlığını ben yüklenmiş bulunmaktayım
Ancak hakkı güzel bir şekilde almış değilim
Kişi cahilce, hadiselere güvenerek, hayatı arzu ederse
Çakmak taşına demir vuran kişiye benzemiş olur

Muâviye, gözleri yaşararak, "Doğru söylemiştir." dedi.

Söylediklerine göre, Muâviye Ali'ye (ra) mektup yazarak şöyle dedi: "Ey Hasan'ın babası; benim birçok üstünlüklerim vardır: Babam cahiliye döneminde halkın ileri geleni idi. Ömer İslâm döneminde beni vali olarak tayin etmişti. Ben Resûlullah'ın kayınbiraderiyim, müminlerin dayısım; vahyin kâtibiyim."

Ali (ra) bu mektubu okuduktan sonra "(Hz. Hamza'nın) ciğerini yiyen kadının oğlu, bu özellikleriyle mi bana karşı üstünlük taslamaktadır?" dedi ve kâtibine, "Delikanlı, yaz bakalım." dedi.

Nebî Muhammed, benim kardeşim ve kayınbabamdır
Şehitlerin efendisi Hamza, benim amcamdır
Akşam sabah, meleklerle uçan Câfer
Annemin oğlu, kardeşimdir
Muhammed'in kızı, huzur kaynağım ve eşimdir
Onun eti, kanımın ve etimin bileşimdir
Ahmed'in iki torunu, benim ondan olan oğullarımdır
O hâlde, hanginizin ondan payı, benimki kadardır?
Taze bir genç iken, sizden önce İslâm'a girdim
Henüz büluğa ermemiş bir delikanlıydım

Muâviye bu mektubu okuyunca kâtibine, "Delikanlı, Şam halkından birileri bu mektubu okumadan onu yırt at! Okudukları takdirde, benden çok ona meylederler." dedi.

Denildiğine göre, Himyer lideri bu mektupta geçen şu beyitleri kendi şiiri arasına kattı:

Hudayn b. Münzir, Irak'tan gelen bir heyet içinde Muâviye'nin yanına gelirken, Muâviye ile görüşmesi geciktiğinde şunları söyledi:

Her bir basit kişi, paçasını sıvayarak koşmakta
Kapıcı, kapını bir parmak açmakla içeriye daldılar
Ciddi kişiler ise utançlarından ötürü
Kapının tamamen açılmasını bekleyerek oturmuşlardır

Bunun üzerine Muâviye, herkesten önce onun içeri alınmasını emretti.

Denildiğine göre, Muâviye Hâşim oğulları kabilesine yönelerek şöyle demiştir: "Ey Hâşim oğulları, benim yardımseverliğim, daima size serbesttir; kapım da size daima açıktır. O hâlde size yapacağım hayrı kesintiye uğratmayın, kapımı da üzerinize kapatmayın! Sizinle görüşlerimizin farklı olduğu kanaatindeyim. Siz bu işe benden daha layık olduğunuzu düşünüyorsunuz. Ben de kendimin bu işe daha layık olduğumu düşünmekteyim. Ben hukuki payınızı verince siz, 'O bize hakkımızdan aşağısını verdi ve hakkımızı kısıtladı' diyorsunuz. Bu şekilde ben, kendisinden bağış alındığında teşekkür edilmeyen bir soyguncu konumuna düşmekteyim. Size göre içine düştüğüm ne kadar kötü bir konumdur? Bağışta bulunuyorum, ama bana teşekkür edilmiyor; veremediğim zaman da mazeretim kabul edilmiyor. (Konuşma şeklinin) konuşmacılarınızın insafına kalmış olması, dileyenlerinize dilediklerinin verilmesi bakımından, bana göre siz, ne kadar da güzel bir konumdasınız!" Bunun üzerine İbn Abbas, "Allah'a yemin ederim ki biz istemeden bağışta bulunmadın; kapını çalmadan da kapını bize açmadın! Eğer sen hayrını bizden kesersen, Rabbimizin hayrı, seninkinden daha geniştir. Eğer kapını yüzümüze kapatırsan, biz de kendi başımızın çaresine bakarız. Allah'a yemin ederim ki biz bir istekte bulunurken seni rahatsız etmedik; isterken de ağır bir şey istemedik. Bir Müslümanın, senin elindeki malda hakkı ne ise senin de ondaki hakkın o kadardır. Allah'ın kitabına göre bu malda ganimet ve fey olmak üzere iki türlü hakkımız vardır. Ganimet, düşmana galip gelmemiz esnasında hak ettiğimiz maldır; fey ise bizim birikimlerimizdir. Böyle olunca ne şekilde olursa olsun; senden çıkıp da aldığımız bir mala karşı, Allah'a hamdettik. Sonra senin vasıtanla yapılan bir hayır konusunda hiçbir zaman teşekkürü ihmal etmedik. Eğer bu malda hakkımız olmasaydı; ne deve, ne de at sırtında hiçbirimiz seni ziyaret etmezdik. Bu kadar yeterli mi, yoksa dahasını söyleyeyim mi?" dedi. Muâviye, "Yeter ey Ebü'l-Abbas, sen insanı dağlarsın ama yakmazsın." dedi. Bunun üzerine Fadl b. Abbas b. Utbe b. Ebû Leheb şöyle dedi:

Benden Muâviye b. Sahr'a şunu bildir ki
Kişi ne dediğini bilmelidir
Bizim, (beytülmalden) tam olarak humus (beşte bir pay) ile
Resûlullah'ın (sav) bize tanıdığı fey payı olmak üzere iki çeşit hakkımız vardır
Yapılan her bağış bize ulaşmıştır. Alıkonulmuş bir şey varsa
Onda yapılan kuyruklu bir oyundan dolayıdır
Bizimle ilgili fazlaca Kur'ân hükmü vardır
Artık bunda kal u kîl etmeye ihtiyaç yoktur
Hakkımızı elimizden alıp, buna karşılık bir de bizden övgü mü beklersin?
Senin bu yaptığını hiçbir akıl kabul etmez!
Ona İbn Abbas gerekli cevabı verdi ama
Hind'in oğlu bir türlü onun ne dediğini kavrayamadı

Bana Muhammed b. İsmail el-Vâsıtî anlattı. O Furât el-İclî'den, o babasından, o da Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Medine'de hutbe verirken Allah'a hamd ve senada bulundu. Daha sonra Ali'den bahsederek onu eleştirdi; onu Osman'ın öldürülmesinden sorumlu tutup, katillerine destek vermekle suçladı. O sırada minbere yakın bir yerde oturmakta olan Hasan b. Ali, ayağa kalkarak Allah'a hamd ve sena ettikten sonra "Ey Şam halkı, Muâviye ele geçirdiği bu mühürle sizi kandırmak istiyor. Bu mühürle mektubunu her yerde geçerli kılıyor, böylece kendi çocuklarına mal biriktiriyor." dedi. Bunun üzerine Şam halkından olan bir adam ayağa kalkarak Hasan'ın sözünü kesmek isteyerek, "Ey Hasan, sen Muâviye'nin olumsuz niteliklerini anlattın. Kendinin de tuvaletini yapma şeklini anlatsana?" dedi. Hasan da "Be hey küçük ahmak! Ben, (halkı rahatsız etmemek için) uzak bir yere gider, orada rahatlar ve sol elimle temizlik yaparım." dedi. Adamın bu sözü, orada bulunan Medine halkından olan bazılarını öfkelendirdiği gibi Hasan da ona çok kızdı. Muâviye bu durumu görünce, Hasan'ın başına olumsuz bir durumun gelmesi ve halkın birbirine düşmesi endişesiyle minberden inip, Hasan'ın elinden tutarak onu evine kadar götürdü. Daha sonra biraz su ile sevîk isteyip onu eliyle karıştırıp Hasan'a "Al, iç ey Fâtıma'nın oğlu! Yemin ederim ki senden önce kimse için bunu karıştırmamıştım." dedi. Hasan alıp, içtikten sonra bu sefer onu Muâviye'ye uzatarak, "Al sen de iç! Ey Hind'in oğlu, yemin

ederim ki benim gibi bir kişi, şimdiye kadar sana bunu ikram etmemiştir. İki durum arasında çok büyük bir fark vardır." dedi. Muâviye de "Evet vallahi, ben öyle söylemekle seni rahatsız etmek istemedim." dedi.

Muâviye Akîl'e, "Aranızda yumuşak huylu birisi vardır." dediğinde, Akîl de "Evet, bizde zaafa girmeyen bir yumuşaklık ve kibre girmeyen bir izzet vardır. Sizin yumuşaklığınızda bir kandırmaca, kibrinizde ise küfür vardır." dedi. Muâviye, "Öyle değildir ey Ebû Zeyd!" dedi. Bunun üzerine Akîl, şunları dile getirdi:

Bundan önce, yumuşak huylulara sopa vurulmamıştı
İnsana öğretilenler, onu bilmesi için öğretilmiştir." dedi

Muâviye buna karşılık şöyle dedi:

Yaşlı cahil olduktan sonra artık onda ağırbaşlılık, aranmaz
Genç ise cehaletinden sonra ağırbaşlı olur

Akîl ise ayağa kalkarak şöyle dedi:

Cahillik öteden beri sizin karakterinizdir
Allah, kindarların ahlâkını mübarek etmesin!

Ömerî, Heysem'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye "Doğru görüşlülük kehanettir; ağırbaşlılık ise şereftir." dedi.

Medâinî ve başkaları dediler ki: Şerîkü'l-Hârisî Muâviye'nin yanına geldi. Şerîk ise çok çirkin, oldukça esmer bir adam olmakla beraber halkının ileri geleni idi. Şerîk yerine oturduktan sonra Muâviye ona takılmak üzere, "Sen şerîksin ama Allah'ın şeriki yoktur. Sen kör bir adamın oğlusun, ama gözlü bir adam, kör adamdan daha hayırlıdır. Öbür taraftan sen çirkin, kısa boylu ve kapkarasın. Böyle olmakla beraber, kavmin seni nasıl başkan seçti?" dedi. Bunun üzerine Şerîk şöyle dedi: "Sen Muâviye'sin; Muâviye ise erkek köpek istedikleri için onlara uluyan, onların da kendisine ulumalarını isteyen dişi köpek demektir. Sana da sırf bundan dolayı bu ad konulmuştur. Sen (Sahr'ın) Kaya'nın[54] oğlusun; ovalık ise kayalıktan

54 Kaya anlamına gelen Sahr, Muâviye'nin dedesinin adıdır. Bu nedenle Şerîk, kendisine takılan Muâviye'ye bu şekilde karşılık vermek istemiştir. (çev.)

daha üstündür. Ayrıca sen (Harb'in) Savaş'ın[55] oğlusun; oysa barış, daima savaştan hayırlıdır. Peki, böyleyken sen nasıl oldu da Müminlerin Emiri seçildin?" dedi. Daha sonra kızarak çıkıp gittiğinde ise şunları dile getirdi:

Muâviye b. Sahr, beni küçük düşürmek mi ister?
Oysa kılıcım keskin, keskin de bir dilim vardır
Çevremde güvenilir, aslanlar kadar da cesur taraftarlarım vardır
İnsan haysiyetine saldıranları, tuttukları gibi yere çalarlar
Adam, beyinsizce beni çirkinlikle ayıplamakta
Oysa ayağında halhalı bulunan şarkıcı kadınlarda
Güzellik aranırken, aslanlar asık suratlı olur
Onlar, kaba ve korkunç olarak cesur yüreklidirler
Ey Hind'in oğlu![56] Uzak hayale[57] kavuştun diye
Bize dil uzatmaya kalkışma!
Eğer kötülük için üzerimizde emir olmuşsan
Bil ki biz, zilleti asla kabul etmeyiz!
Eğer Ümeyye kabilesinin üst tabakasından isen
Ben de Abdülmedân oğullarındanım

Dediler ki: Muâviye minbere çıkıp hutbe vermek üzere Allah'a hamd ve senada bulununca, ensardan olan bir genç ayağa kalktı ve onun sözünü keserek, "Ey Muâviye, seni ve ev halkını devlet malında bizden öncelikli kılan şey nedir? Oysa bu malların tümü, Allah'ın kılıç ve mızraklarımızla bize ganimet olarak tanıdığı bir haktır. Bizim senin katında; dayın Velîd, deden Utbe ve kardeşin Hanzale'yi (Bedir'de müşrik olarak karşımıza çıktıklarında) öldürmekten başka bir suçumuzun olmadığını biliyoruz." dedi. Muâviye de "Hayır, Allah'a yemin ederim ki durum öyle değildir ey kardeşimin oğlu! Siz onları öldürmediniz de Allah onları babalarının çocukları vasıtasıyla (Bedir'de) peş peşe gönderdiği meleklerle öldürdü. Bu da (benim için) bir ayıp veya kusur değildir." dedi. Ensardan olan genç, "O zaman ayıp ve kusur nerededir?" diye sordu. Muâviye, "Doğru söylüyorsun." dedi ve "Bir ihtiyacın var mı?" diye sordu. O da "Evet, benim ihtiyar

55 Savaş anlamına gelen Harb, Muâviye'nin babası Ebû Süfyân'ın adıdır. (çev.)
56 Bilindiği gibi Hind, Muâviye'nin annesinin adıdır. (çev.)
57 Şair, Muâviye için halifelik uzak bir hayal iken, buna kolayca kavuşunca, böyle dil uzatmakla onun şımardığını söylemek istiyor.

bir annem ve henüz bekâr kız kardeşlerim var. Zaman aleyhimize döndü ve başımıza bir kıtlık olayı geldi." dedi. O sırada da etraf beldelerden bir mal gelmişti. Muâviye, "Şu maldan istediğin kadar al!" dedi. Genç de bu maldan bineğinin kaldıracağı kadar yükleyip gittikten sonra Muâviye hutbesine devam ederek onu tamamladı.

Saîd b. Osman Muâviye'ye, "Seni başımıza getirdik, ama azletmedik ve seninle münazaaya girmedik. Seninle iyi ilişkiler kurduk ama hiç kesmedik. Bununla beraber sen bizi reddettin; ama biz bunların tümünü görmezden geldik." dedi. Muâviye, bunun üzerine onu Horasan'a vali olarak tayin etti. Onun atanması için Ziyâd'a mektup yazdığı da söylenir.

Bana şöyle anlatıldı: Bir gün Muâviye halka hitap ederken Ali'den bahsedip onu eleştirdi. Ebüd-Derdâ, "Sen yalan söylüyorsun, o senin dediğin gibi değildir." dedi. Muâviye aşağı indiğinde oğlu Yezîd, "Sen, tüm bunlara nasıl tahammül ediyorsun?" dedi. Muâviye, "Bu adam, duydukları yalanı kesinlikle reddeceklerine dair Allah'a söz vermiş olan bir toplumun üyesidir." dedi.

Medâinî dedi ki: Muâviye haccetmek üzere Medine'ye yaklaştığında, halk onu karşılamaya çıktı. Ensar da o sırada onu karşılamak üzere yaya olarak gelmişlerdi. Muâviye onlara, "Bazı insanların beni uzaktan karşıladığı gibi sizin de beni uzaktan karşılamanızda bir engel mi vardı?" dedi. Bunun üzerine, Sa'd b. Ubâde'nin Saîd adındaki oğlu ayağa kalkarak bunun nedeni, "Bize olan desteğinin azlığı, zamanın hep aleyhimize dönmesiyle yaşadığımız ekonomik sıkıntı ve yardım konusunda başkalarını bize tercih etmendir." dedi. Muâviye onları ayıplarcasına, "Medine arazilerini sulamakta kullandığınız dolap develerinizi ne yaptınız?" diye sorarak onların gururlarına dokunmak istedi. Onlar da "Biz onları Bedir'de Ebû Süfyân'ın oğlu (Muâviye'nin kardeşi) Hanzale'yi öldürdüğümüzde kaybettik." dediler. Muâviye sırtını onlara dönüp gülümseyerek, "Bu, dokunuşa karşılık, bir dokunuş oldu;[58] haksız taraf ise bunu ilk başlatandır." dedi.

---

58 Metnin aslında geçen حجة بلبجة tabirini, "Bir dokunuşa karşılık, bir dokunuş" olarak tercüme ettik. Bu deyimin aslı ise bir kimsenin, dokunmak amacıyla birilerine sopayla hafifçe vurması, diğerinin de aynı şekilde ona karşılık vermesidir. Kuşkusuz, böylesi bir soğuk şaka, genelde rahatsızlık verici ve can sıkıcı olur. Bunun müsebbibi ise işi başlatan kişidir. Konu, haccetmek amacıyla Medine'ye gelmiş olan Muâviye'yi, ensarın diğer sahabeden farklı olarak yayan olarak gelip onu karşıladıklarında, kendisinin

Kahzemî, şunun rivayet edildiğini söyledi: Bir gün, Resûlullah (sav), Hakem b. Âs'a bakarak, "Bunun evladı otuzu bulunca, hüküm onların eline geçecektir." buyurdu. Günün birinde, Muâviye ile aralarında geçen bir diyalog esnasında Mervân, "Ben; on çocuğun babasıyım, on kardeşin ağabeyiyim ve on yeğenin amcasıyım." deyince Muâviye, "Sen onu, duru bir kaynaktan almışsın." dedi.

Medâinî, Abdullah b. Selm el-Fihrî'den şöyle dediğini rivayet etti: Günün birinde Muâviye, "Allah, halifelere ikramların en büyüğünü yapmıştır; onlara cenneti vacip, ateşi de haram kılmış, Şam halkını da onlara yardımcı yapmıştır." deyince, Sa'sa'a b. Sûhân, "Sen konuştun ama gerçekleri bir tarafa bıraktın. Durum senin dediğin gibi değildir. Güçlüyken öldüren, insanlara baskı uygulayan, tuzak kurarak onları kandıran, yönetirken vefasızlık eden bir kişiden hiç halife olur mu? Senin Şam halkını bilmezlikten gelmene gelince, Allah'a karşı gelmede, onlar kadar kula itaatkâr olan kimseleri hiç görmedim. Mal karşılığında sen onların dinini satın aldın. Onlara bol verdikçe onlar seni korur ve sana yardımcı olurlar. Onlardan yardımını kestiğin takdirde ise seni rezil ederler." dedi. Bunun üzerine Muâviye'nin yüzünde, öfke alametleri belirmeye başlayıp, "Ey Sa'sa'a, eğer güç, dostluk ve vefayı korumayı ortadan kaldırmayacak olsaydı ve yumuşak huyluluk da övgüye layık bir mertlik olmasaydı sen bunları defalarca söyleyemezdin." dedi ve şunları dile getirdi:

Ben, onları cehaletlerinden dolayı, kerem ve hoşgörüyle affettim
Güçlüyken hoşgörülü olmak ise en üstün bir ikramdır

Dediler ki: Muâviye Sıffîn'de iken bir gün, Utbe b. Ebû Süfyân ile Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt ve başkaları onun yanında bir araya gelmişlerdi. Bu sırada Utbe, "Ali ile aramızda geçenler, oldukça dikkat çekicidir." diyerek onun, Bedir gününde kendilerinden öldürdüğü kişileri anmaya başladı.

---

onlara lâf atmasından kaynaklanmıştır. Muâviye, Medineli sahabenin daha önce gerek sulu tarımda, gerekse bağ, bahçe işlerinde sulama amaçlı olarak, dolap develerini kullandıklarını, daha sonra ise bu imkânlardan yoksun kaldıklarını biliyordu. Kendisi, onların bu durumlarına gönderme yaparak, "Sizin dolap develeriniz nerededir ki yayan gelerek beni karşılamak durumunda kaldınız?" demek istedi. Sahabe de onun bu lafı altında kalmayarak, onun bu davranışına denk düşen bir karşılık verince Muâviye, "Bu; bir dokunuşa karşılık bir dokunuş olmuş oldu; haksız olan ise bu işi başlatandır." anlamında, "حجة بلجة والبادئ أظلم" demekle bu polemiği başlatmakla kendisinin haksız olduğunu itiraf etmiştir. (çev.)

Muâviye de "O zaman mızraklarınızla saldırıya geçerek ondan intikamınızı almalısınız." dedi. Bunun üzerine Velîd b. Ukbe ayağa kalkarak şöyle dedi:

Muâviye b. Harb, bize diyor ki
"Sizden peş peşe öldürülenlerin intikamını alacak kimse yok mu?"
Bizi Hasan'ın babası Ali'nin aleyhine
Esmer mızraklarla saldırmaya teşvik etmektedir
Sen bizden vadi dibindeki bir yılanı yakalamamızı istiyorsun
Oysa insanı soktuğunda, iyileştirecek bir doktor da bulunamaz
Zehir biriktirme zamanında insanlar
Onu gördüklerinde kalpsiz kalırlar (ödleri patlar)
Harb oğlu Muâviye'nin başına yemin ederim ki
Kişi bir görüş ileri sürdüğünde ya hata veya isabet eder
Hiciv konusunda Ali ona seslenerek duyurduğu hâlde
O, ona cevap verememektedir

Ayrıca bana Hişâm anlattı, dedi ki: Muâviye, "Emrim altında olup da gücümün yettiği kimselere kızmadığım gibi emrim atında olmayıp, ulaşmadığım kimselere de kızmamışımdır." dedi.

Ömerî, Heysem b. Adî'den, o da Avâne ve başkalarından şöyle dediklerini rivayet etti: Sıffîn'de Ali Muâviye'ye dedi ki: "Ey Muâviye! İkimiz arasında insanların öldürülmesine neden sebebiyet veriyorsun? Karşıma çık, sen beni öldürürsen idare senin elinde olsun, ben seni öldürürsem, benim elimde olsun." dedi. Muâviye, danışmanı olarak Amr'a yönelip, durumu kendisine sorunca Amr, "Ben adamı haklı görüyorum, eğer karşısına çıkmasan, senin Şam halkı katında hiçbir değerin kalmayacaktır. Muâviye bundan dolayı Amr'a öfkelendi ve kendisinin Ali tarafından öldürülmesini istediğini anlayarak, Ali'nin karşısına çıkmaktan geri durup, şöyle dedi:

Ey Amr! Sen, savaşın tozu, toprağı arasında
Ali'nin karşısına çıkmamı istemekle benim sopamı bilerek soydun[59]
Meliklerin düello ile ne ilişkisi var?

59 Bilerek mağlubiyetimi istedin.

Savaşçının nasipi, şahinin kapıp gitmesi gibidir
Sen dediğini tekrarladın ama ben onu, şakacının bir şakası sandım
Alaycının sözleri ise kişiyi susturur

Bunun üzerine Amr da şöyle dedi:

Muâviye! Eğer ikili karşılaşmadan canın sıkıldıysa
Sen kaçmaya bak; senin bunda çok çıkarın vardır
Eğer Ali, sana meydan okumuş
Halkın koçu da seni düelloya çağırmışsa, bunda benim ne günahım var?
Ey Hind'in oğlu! Savaşta korkak iken
Barışta Hicâz tekesi mi kesildin?

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den şöyle dediğini rivayet etti: Kabîsa b. Câbir dedi ki: "Ben, Ömer b. Hattâb kadar Allah'ın kitabını çok okuyan ve Allah'ın dininde titiz davranan, Muâviye kadar idareci olan, Ubeydullah b. Talha kadar velayetinin dışındakilere Allah yolunda yardımcı olan, Amr b. Âs kadar açık fikirli, hazır cevap ve görüşünde tutarlı olan, Muğîre b. Şu'be kadar katında marifet kabul gören, Ziyâd kadar dostlukta yumuşak, arkadaşları bol, gizlisi saklısı olmayan birisini görmedim."

Muâviye, huzuruna giren Adî b. Hâtim'e dedi ki: "Ey Ebû Tarîf! Tarîfler olarak; Tarîf, Tarefe ve Tirâf adındaki çocukların ne yapıyorlar (nasıldırlar)?" Ebû Tarîf, "Sıffîn gününde öldürüldüler." dedi. O da "Ali sana karşı adil davranmadı. O, kendi çocuklarını geri bırakırken, senin çocuklarını ileri sürdü." dedi. O da "Eğer öyle yapsaydı; kendisi öldürülür, ben de kurtulmazdım." dedi. Muâviye; "Osman'ın kanının bir damlası bile birilerinde kalmış olsa onun intikamını almalıyız." dedi. Adî, "Kılıcını kınına sok, zira sen kılıcını çekersen, sana karşı birçok kılıçlar çekilir." dedi. Bu sırada Muâviye Amr'a döndü. Amr ona, "Bunu aklında tut; zira bu hikmetli sözlerdendir." dedi.

Medâinî, İshak b. Eyyûb'dan, o Velîd b. Muğîre'den, o da Hudayr b. Münzir'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye bana, "Sen ileri görüşlü bir adamsın. Bu ümmetin bölünmesine, kanının akmasına, birliğinin bozulmasına, toplumunun dağılmasına sebebiyet veren şey neydi?" diye sordu. Ben de "Osman'ın öldürülmesidir." dedim, o da "Doğru söyledin." dedi.

[Muâviye'nin Hüseyn'e Gönderdiği Mektup]

Dediler ki: Muâviye, Hüseyn b. Ali'ye (ra) mektup yazarak dedi ki: "Seninle ilgili bana bazı bilgiler ulaştı. Ben onlardan fazla sana önem veririm. Eğer onlar doğruysa; o dediğin şeyler üzerinde seninle anlaşamam. Yemin ederim ki kim bir anlaşmaya vararak onun üzerinde el sıkışmış ve Allah'a sağlam bir söz vermiş ise ona kesinlikle ahdine vefa göstermesi yaraşır. Eğer bunlar, yalan haberler ise sen insanların en mutlususun! Sen bir işe mertçe başlar, Allah'a verdiğin ahde vefa gösterirsin. Senden ayrı düşmeye ve sana bir kötülük dokundurmaya beni sevk etme! Ben seni ne zaman eleştirirsem, sen de beni eleştirirsin. Sen bana kurnazlık yaparsan, ben de sana o zaman kurnazlık yaparım. Bu ümmetin ayrılığa düşerek güç kaybetmesinden ve senin vasıtanla yeniden fitneye düşmesinden sakın! Ben halkı denemiş ve sınamış bulunuyorum. Baban senden daha iyi idi. Senin arkana sığınanlar, güya onun üzerinde görüş birliğine varmışlardı. Onun vefasızlığa uğradığı bir şeyden, sana bir faydanın geleceğini sanmıyorum. *'Tam iman etmemiş olanlar, sakın seni hafife almasınlar!'*[60]"

[Hüseyn'in Cevabı]

Hüseyn de ona cevabî bir mektup yazarak şöyle dedi: "Benimle ilgili sana bazı bilgilerin ulaşıp onlardan canının sıkıldığını, bunların gerçek olması durumunda, benimle anlaşamayacağını bildirdiğin mektubun bana ulaştı. İnsanları iyiliklere ileten ve layık olmayanlara onun kapılarını kapatan sadece Allah'tır. Sana iletilen haberlere gelince, onları yayanlar; yağcı dalkavuklar, insanlar arasında laf gezdirenler ve toplumun bütünlüğüne kasteden bölücülerdir. Ben, sana karşı ne bir savaş açma, ne de sana muhalefet etme arzusundayım. Yemin ederim ki ben muhalefeti bıraktım ve onu bırakmama noktasında Allah'tan korkarım. Allah'ın huzurunda seninle mahkemeleşmeyi bıraktığım takdirde, O'nun benden razı olacağını sanmıyorum. Gerek senin, gerek haktan sapan inkârcı dostların, zalimler güruhu, şeytan arkadaşı olan taraftarlarınla ilgili mazeretimi Allah'tan başka kabul edecek birisi yoktur.

---

60 Rum, 30/60.

Ehl-i namaz, ehl-i ibadet olan, zulmü kabul etmeyen, bidatçiliği büyük günah sayan, Allah'ın hükmüne uymada kınayıcıların kınamasından korkmayan Hucr b. Adî ve arkadaşlarına sağlam bir güvence vermenle beraber, onları zulmen ve hunharca öldüren sen değil misin? Allah'a çokça ibadet etmekten yıpranan, bu nedenle rengi solan ve vücudu zayıf düşen, Resûlullah'ın (sav) arkadaşı Amr b. Hamık'ın katili yine sen değil misin? Sakîf'in kölesi Ubeyd'in yatağında doğduğu hâlde, Sümeyye'nin oğlu Ziyâd'ın, babandan olduğunu iddia eden sen değil misin? Oysa Resûlullah (sav), '*Çocuk doğduğu yatağa aittir; evliyken zina edene taş vardır*.' buyurmuştur. Sen böylece, Resûlullah'ın (sav) yolunu terk ederek kasten onun emrine muhalefet ettin. Allah'ın hidayetini bıraktın ve onu yalanlarcasına arzularına uydun! Sonra da kendin bu ümmetten değilmişsin, Iraklılar da bu ümmetten değilmiş gibi (babana isnat ettiğin) o adamı (Sümeyye oğlu Ziyâd'ı), onlara musallat ettin, o da onların ellerini keserek, gözlerini çıkararak onları hurma ağaçlarına astı. Oysa Resûlullah (sav), 'Bir kavimden olmadığı hâlde, nesebini onlara dayandıran mel'ûndur.' buyurmuştur.

Sümeyye'nin oğlunun, onların Ali'nin yolunda olduklarını sana mektupla bildirmesi üzerine, 'Ali'nin yolunda ve onun görüşünde olanların hepsini öldür!' diye ona mektup yazarak Hadramîler hakkında emir veren sen değil misin? O da verdiğin bu emrin üzerine onları öldürüp cenazelerine de müsle yapmadı mı? Oysa Ali'nin yolu, Muhammed'in (sav) yoluydu. O, bu yolda olmakla babana vururdu. Sen de Muhammed'e (sav) intisap etmekle bu makama gelebildin! Eğer o olmasaydı, senin en büyük şerefin; sadece şarap ticareti yapmak üzere yaz-kış yol gitme meşakkatine katlanmaktan ibaret olurdu. Tüm bunlarla beraber sen kalkmış bana, 'Kendine, dinine ve ümmete dikkat et; ümmet arasına ayrılık sokmakla onu güçten düşürmekten ve halkı fitneyle karşı karşıya getirmekten sakın!' diye uyarılarda bulunuyorsun! Oysa bu ümmetin, başına yönetici olarak geçmenden daha büyük bir fitne yaşadığını, kendim ve dinim açısından da sana karşı cihad etmekten daha üstün bir şey olduğunu bilmiyorum. Eğer böyle yaparsam, Rabbime daha yakın olurum; eğer bunu terk edersem, taksiratımın çokluğundan dolayı O'ndan mağfiret dilerim. İşlerimde başarılı olmam konusunda da Allah'tan yardım dilerim. Bana kurduğun tuzaklara gelince,

herkesten fazla bunlar senin zararına olacaktır. Zaten sen, kendileriyle barış antlaşması yaptığın hâlde, seninle savaşmayan ve ahitlerini bozmayan şu kimselere de aynı tuzakları kurmuş; sadece sen ölmeden önce, bunlar bir şeyler yapabilirler veya ona varmadan ölebilirler endişesiyle onları öldürtmüş ve onlara müsle yaptırmıştın. Ey Muâviye, kısası hak ettiğini bil ve bunun hesabını kesinlikle vereceğine inan! Bil ki Allah'ın, küçük-büyük farkı gözetmeden her şeyi teker teker sayıp döken ve koruma altına alan bir kitabı vardır. Allah, sırf şüpheye dayalı olarak insanları cezalandırdığını; kendisinin dostlarını zan ve töhmet altında tutarak öldürttüğünü; halkı da içki içen, utanmazlık yapan ve işi gücü köpeklerle oynamak olan oğluna (Yezîd'e) biat etmekle sorumlu tuttuğunu unutacak değildir. Bildiğim şudur ki sen kendine yazık ettin, dinini tehlikeye attın, emanete ihanet ettin ve kendi halkını kandırdın. Böylece şimdiden cehennemden kendine yer hazırladın. *'Zalimler güruhu, Allah'ın rahmetinden uzak kalsın!'*[61]"

Medâinî dedi ki: Muâviye, Suhâr b. Ayyâş el-Abdî'ye, "Ey Ezrak! (Mavi gözlü)" diye hitap edince o da "Şahin, mavi gözlü olur." dedi. Bu sefer, "Ey Ahmer! (kırmızı yüzlü)" diye hitap edince Suhâr, "Altın da kırmızı olur." dedi. Muâviye bu sefer, "Ey Suhâr, Abdükays oğulları arasında bu edebiyat nereden?" dedi. O da "Bu gibi şeyler, gönlümüzde çarpıntı yaparken denizin, köpüğünü kenarına attığı gibi gönlümüz de bunları dışarı atmaktadır." dedi. Muâviye, "Belağatın başı (temeli) nedir?" diye sorduğunda, "Konuşurken hata etmemek, yavaşlamadan acele etmektir." dedi. Suhâr daha sonra "Ey Müminlerin Emiri, aramızda, Müslüman olurken Resûlullah'a (sav) cenneti şart koşan zamanın en akıllı kişisi;[62] Resûlullah'ın (sav), 'Sende, sabırlılık ve yumuşak huyluluk olmak üzere Allah'ın ve Resûlü'nün sevdiği iki haslet vardır.' dediği kişi vardı.[63] Herim b. Hayyân gibi zamanın en takvalı kişisi; Hukeym b. Cebele el-Abdî gibi zamanın en cesurları vardı ki ayağı koptuğunda, onu koparan kişiye fırlatarak onu öldürdükten sonra ona yaslandığında kendisine, 'Ey Ebû Nüceyd, seni kim bu hâle soktu?' diye sorulduğunda, 'Şu yastığım' diye

61 Hud, 11/44.

62 Metnin hamişinde bu zatın, Cârûd b. Bişr b. Muallâ olduğu kayıtlıdır. Bk. İbn Hacer, *"el-İsâbe"*.

63 Metnin hamişinde bu zatın, el-Eşca'' Abdullah b. Avf b. Abdü Kays olduğu, başka bir görüşe göre ise adının el-Münizr b. Âiz olduğu, diğer bir görüşe göre de Âiz b. el-Hâris olduğu kayıtlıdır. Bk. İbn Sa'd, *Tabakat,* I, 341.

cevap vermişti. Yine aramızda, Sa'sa'a b. Sûhân gibi zamanın en büyük edipleri, Hâris b. Mürre gibi 500 binekle birliğinin başında gazaya gönderilenler, Abdullah b. Sevvâr gibi 4.000 kişilik ordunun başında "Sağrü's-Sind" mevkine gazaya gidip dönünceye kadar ordusundan yemek için hiçbir askere ateş yaktırmayan komutanlar vardır. Bu zat, bu sırada bir ateşin yakıldığını görüp nedenini sorduğunda kendisine, 'Doğum yapan bir kadın için 'habîs' denilen; un, hurma ve yağdan yapılan bir çeşit yemek pişirilmiştir.' denilmesi üzerine, üç gün boyunca bütün askerlere aynı yemeğin yedirilmesini emretmiştir. Yine aramızda, Amr b. Müsâvir en-Nükrî gibi zamanının en meşhur okçuları, Mümezzik gibi şiir yönünden birikimli edipler vardır. Numân b. Münzir, Abdülkays'ın yurduna doğru gazaya çıktığında, onu beraberinde götürmüştü. Bu sırada, onunla konuşup, şiir okuduğunda onun şiirini beğenmişti. Numân kendileri hakkında konuşunca onlardan ayrılmıştır."

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Adî'den, o İbn Ayyâş'tan, o da Ebü'l-Heysem er-Rahbî'den şöyle dediğini rivayet etti: Şam'ın küçük kapısına doğru kendisiyle beraber yürürken, Abdülmelik b. Umeyr bana dedi ki: "Biz, Muâviye'nin kabrine uğradığımızda, Abdülmelik b. Mervân da onun kabrinin başında bulunuyordu. O sırada ona, "Bu kimin kabridir?" diye soruldu. O da "Hilmin kendisini susturduğu, ilmin de kendisini konuşturduğu kişinin kabridir. O, verdiğinde zenginleştirir, savaştığında bitirirdi. Ancak zaman, başkasına tehir ettiğini ona çabuklaştırdı. Zamanın yaptığına karşı, 'İnnâ lillah [Biz Allah'a aidiz].' Bu, Muâviye'nin kabridir." dedi.

Bana Hafs anlattı. O Heysem ve başkalarının şöyle dediklerini rivayet etti: Hırsızlık yapmış bir genç, Muâviye'nin yanına getirildi. Muâviye de onun elinin kesilmesini emredince genç şöyle dedi:

Ey Müminlerin Emiri, elimin kesilip atıldığında
Onu bozup çürütecek olan yerin şerrinden, affına sığınırım
Sağ el, hayatta sol elin sevgilisiyken
Sağ elden sol el ayrıldığında, onun da bir hayrı kalmaz
Kavmim sana birtakım haberler getirmiş ise de
Binekleri, çekik gözlü iken, büzülmüş hâle gelivermiştir

Bu gencin annesi de ağlar vaziyette yaklaşarak, "Ey Müminlerin Emiri, o benim tek çocuğumdur. Onu affet ki Allah da seni affetsin." dedi. Muâviye de "Yazıklar olsun sana! Bu Allah'ın hadlerinden bir haddir." deyince kadın, "Bu cezanın uygulanmamasından kaynaklanacak olan günahı da Allah'tan bağışlanmasını dilediğin günahlarının arasına kat!" dedi. Bunun üzerine Muâviye onu serbest bırakıp, bedel olarak 100.000 dirhem tasadduk etti.

Medâinî, Ebû Bekr el-Hüzelî'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdülmelik b. Mervân, yanında Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im olduğu hâlde, Muâviye'nin kabri başında durmuşken, bir akdarı yaprağının sallanmakta olduğunu gören Abdülmelik, Muâviye için, "Abdurrahman'ın babası, Allah sana rahmet eylesin!" diye dua etti. Daha sonra da İbn Cübeyr'e, "Ey Saîd'in babası! Sende, onunla (Muâviye) ilgili ne gibi bilgiler var?" diye sordu. O da "Yemin ederim ki onu susturan, onun hilmi; onu konuşturan da ilmiydi." dedi. Abdülmelik, "Öyleydi." deyip, geri dönerken şunları söyledi:

Asırlar ve günler, gördüğüm gibi sadece
Malın kaybı ve dostların ayrılığından ibarettir

Medâinî, Mesleme'den şöyle dediğini rivayet etti: Ümeyye b. Halef el-Cumahî'nin evladından olan bir kişi, Muâviye'ye gelip dedi ki: "Ali bizi hakka davet ederken biz hakkı terk ederek, bildiğin şey üzerine sana biat ettik. Dünyevî imkânlara kolayca kavuşunca da sen Saîd b. Âs, Amr b. Âs es-Sehmî, Mervân b. Hakem ve Muğîre b. Şu'be olmak üzere onları (devlet imkânlarını) dört kişi arasında bölüştürdün; bizi de kendi hâlimize bıraktın. Biz de ne kervana, ne de sefere yaradık. Böylece işe yaramayan, başıboş gezip dolaşanlardan olduk. Muâviye uzunca düşündükten sonra "Yeğenim! Ben, eleştirilerine karşılık vermek ile seni kendi hâline bırakmak arasında tereddüt geçirmiştim. Sonunda, seni kendi hâline bırakmanın senin için daha iyi olacağı kanaatine vardım. Ben senin düşünmeden bazı işlere aşırı bir hırsla girişen, sözde güçlü kuvvetli (mangalda kül bırakmayan) bir yapıya sahip olduğunu düşünüyorum. Ama her zaman da düşüncesizliklerine tahammül edecek birilerini bulamazsın!" dedi.

Medâinî, İsa b. Yezîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye Medine'ye geldiğinde Osman'ın evine uğradı. Bu sırada Osman'ın kızı Âişe onu görünce, "Eyvah babacığım!" diyerek ağladığında Muâviye ona, "Yeğenim, halk bize kandırmaya dayalı (yapmacık) bir itaat gösterdi. Biz de onlara, öfkeye dayalı (yapmacık) bir yumuşaklık gösterdik. Herkes, taraftarlarını gördüğünde, beraberinde bir kılıç bulundurur. Eğer biz onlara karşı ahdimizi bozarsak, onlar da bize karşı ahitlerini bozarlar. Böyle olunca durumun aleyhimize mi, lehimize mi olacağını da bilemeyiz. Bu nedenle senin, Müminlerin Emiri'nin yeğeni olman, senin için sıradan bir Müslüman kadın olmandan daha hayırlıdır." dedi.

Medâinî, Ukbe el-Asam'dan, o da Abdullah b. Büreyde'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye'nin sofrası kurulup, tirit denilen et yemeği konulduğunda, ilk gelenlerle yemek yiyormuş gibi yaparak birbiri ardı sıra çağırdığı bütün davetlilerle beraber yemek yemeye çalışırdı. Böylece gelen tüm davetlilerle beraber yemek yemiş olurdu.

Medâinî, Âmir b. Esved'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye günde dört öğün yemek yerdi. Bunların sonuncusu en ağırı ve en kuvvetlisi olurdu. Akşam yemeği, üzerinde bol soğanın bulunduğu et yemeği olurdu.

Bize, Ebû Sâlih el-Ferrâ, Muhammed b. Hâtim ve İshak anlattılar; dediler ki: Bize Haccâc b. Muhammed el-A'ver anlattı; dedi ki: Bize Şu'be anlattı. O Ebû Hamza'dan rivayet ederek, İbn Abbas'ın şöyle söylediğini duydum, dedi: Ben çocuklarla beraber oynarken Resûlullah (sav) bize uğradığında kapının arkasına saklandım. Beni çağırıp, yatırarak sırtımı sıvazladıktan sonra beni Muâviye'nin yanına gönderdi. Ben de Resûlullah'ın (sav) yanına döndüğümde, onun yemek yemekte olduğunu söyledim. Beni tekrar gönderdiğinde onun hâlâ yemek yemekte olduğunu söyledim. Üçüncü sefer gönderdiğinde yine onun yemek yemekte olduğunu söyleyince Resûlullah (sav), "Allah onun karnını doyurmasın!" dedi. Böylece bundan sonra Muâviye'nin karnı doymaz oldu.

Medâinî, Ebû Eyyûb'dan, o Hişâm b. Hassân'dan, o da İbn Sîrîn'den şunu rivayet etti: Nebi (sav), Muâviye'ye bir şeyler yazdırmak üzere onu çağırttı. Elçi geldiğinde onun yemek yemekte olduğunu söyledi. Tekrar

gönderip yine onun yemek yemekte olduğunu söyleyince, "Allah onun karnını doyurmasın!" buyurdu.

Bana Muzaffer b. Müreccâ anlattı. Ona Hişâm b. Ammâr anlattı. Onlara da Abdülazîz b. Sâib anlattı. O babasından, o da İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etti: Ben Resûlullah'ın (sav) yanında oturmakta iken, o sırada, "Şu anda yolda gelmekte olan cennet ehli bir adam gözüktü" buyurdu. O sırada da Muâviye çıkageldi. Ben de "Bu, o mudur?" dedim; o da "Evet, bu odur." buyurdu. Bana İshak ve Bekr b. Heysem anlattılar; dediler ki: Bize Abdürrezzâk b. Hemmâm anlattı; dedi ki: Bize Ma'mer haber verdi. O, İbn Tâvus'tan, o babasından, o da Abdullah b. Amr b. Âs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Ben Nebî'nin (sav) yanındayken, "Şu an da yoldan gelmekte olup size gözükecek bir adam var. O adam, yolumun dışındaki bir yolda ölecektir." buyurdu. Ben de bu sırada babamın abdest suyunu hazırlamış onu bekliyordum. Sıkışıp da idrarını tutmaya çalışan bir adamın durumu gibi gelecek olan adamın babam olacağından korkmuştum. O sırada Muâviye'nin çıkageldiğini gören Resûlullah, "İşte bu, odur!" buyurdu.[64]

Bana ayrıca Abdullah b. Sâlih anlattı; bana Yahyâ b. Âdem anlattı. O Şerîk'ten, o Leys'ten, o Tâvus'tan, o da Abdullah b. Amr'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ben Nebî'nin (sav) yanında oturmakta iken, "Şu yoldan gelip, size gözükmekte olan bir adam var; o öldüğü gün, benim yolumun dışındaki bir yol üzere ölecektir." buyurdu. Ben de o sırada, babamın elbisesini giyip gelmesini beklediğimden, onun çıkıp geleceğinden endişe etmiştim; ancak o sırada Muâviye çıkageldi.

Bana ayrıca Muzaffer b. Müreccâ anlattı; dedi ki: Bize Şebbâbe b. Sevvâr anlattı; dedi ki: Bize Yûsuf b. Ziyâd et-Temîmî anlattı. O Muhammed b. Şu'ayb'dan, o da Ukbe b. Rüveym el-Lahmî'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav) Muâviye'ye dua ederek, "Allah'ım, ona hidayet ver ve onun vasıtasıyla insanları hidayete erdir. Ona kitap ve hesabı öğret ve onu azaptan koru!" buyurdu.

---

64 Bu hadis, Taberanî'nin eserinde de yer almaktadır. Ancak hadisin ravisi olan Abdullah b. Amr, "Resûlullah'ın (sav), 'Bu yoldan gelmekte olan bir adam size gözükecektir; o, cehennem ehlindendir' diye haber verdiği kişinin, abdest yolundan gelmesini beklediğim babam olacağından endişe etmiştim; ancak gelen adamın babam olmayıp, başka birisi olduğunu gördüm." diyerek o kişinin kim olduğunu belirtmemektedir. Bk. Et-Taberanî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XII, 409 (çev.)

Bana Ebû Bekr el-A'yen anlattı. O da Şebbâbe'den bu isnadın benzerini rivayet etti.

Bana Ali b. İbrâhim es-Sevvâk anlattı; bize Ali b. Hayyân anlattı; bize Muhammed b. Abdülazîz b. Ebân anlattı; bize İsmail b. Ayyâş anlattı. O Yahyâ b. Abdullah'tan, o babasından, o da Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav) şöyle dedi: "Bana Cibrîl gelerek, 'Ey Muhammed (sav), Allah'ın vahyi konusunda bana güven, ben de sana ve Muâviye b. Ebû Süfyân'a güvenirim' dedi."

Bana ayrıca Ali b. İbrâhim anlattı; bize Ali b. Hayyân anlattı; bize İshak b. Vehb el-Vâsıtî anlattı; bize Abdülmelik b. Yezîd el-Vâsıtî anlattı. O Abdurrahman b. Abdullah b. Dînâr'dan, o da İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etti: Câfer b. Ebû Tâlib, Resûlullah'a (sav) dört adet ayva hediye etti; Resûlullah (sav) da onlardan üç tanesini Muâviye'ye vererek, "Bunlarla beraber cennette bana kavuşasın!" buyurdu.

Bana Ali b. İbrâhim anlattı. O Ali b. Hayyân'dan, o Ebû Davud et-Tayâlisî'den, o Hammâd b. Seleme'den, o Sâbit'ten, o Ebû Râfi'den, o da Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah'ın (sav) yanına geldiğimde, Muâviye'nin onun eline su döktüğünü gördüm. Resûlullah (sav) abdestini aldıktan sonra avucuna su alıp Muâviye'nin yüzüne serperek, "Ey Ebû Süfyân'ın oğlu! Ben sanki seninle cennette bulunmaktayım." buyurdu.

Bana Ali b. İbrâhim anlattı; dedi ki: Bize Davud b. Abdullah et-Tirmizî anlattı. O Hammâd b. Mansûr el-Minkârî'den, o Abdullah b. Kesîr'den, o Hişâm b. Urve'den, o babasından, o da Âişe'den (ra) şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav), Ümmü Habîbe'nin evindeyken yanına gittiğimde kapı çaldı. O sırada Muâviye'nin geldiği anlaşılınca, girmesine izin verildi. İçeri girdiğinde kulağıyla kafası arasında henüz kullanılmamış bir kalem bulunmaktaydı. Nebî (sav) bu kulağının arasındaki nedir?" diye sordu. O da "Allah ve Resûlü için hazırlamış olduğum bir kalemdir." deyince Resûlullah, "O, Nebî'sinden dolayı Allah'ın sana vermiş olduğu bir mükâfattır. Yemin ederim ki semadan bana bir vahiy gelmedikçe, onunla sana bir şey yazdırmak istemem." buyurdu.

Bize Yûsuf b. Musa ve Ebû Musa İshak el-Fervî anlattılar; dediler ki: Bize Cerîr b. Abdülhamîd anlattı; bize İsmail ve A'meş anlattılar. Onlar Hasan'dan şöyle dediğini rivayet ettiler: Resûlullah (sav), "Muâviye'yi minberim üzerinde gördüğünüzde onu öldürün." buyurdu. Ancak onlar onu öldürmedikleri için ne iflah oldular, ne de başarılı oldular.

Bana Halef b. Hişâm el-Bezzâr anlattı; dedi ki: Bize Ebû Avâne anlattı. O A'meş'ten, o Sâlim b. Ebü'l-Ca'd'dan şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav), "Muâviye, cehennemde kilitli bir tabut içinde bulunacaktır!" buyurdu.

Bize İshak b. Ebû İsrâîl ve İsmail Sâlih Ferrâ el-Antakî anlattılar; dediler ki: Bize Haccâc b. Muhammed anlattı; bize Hammâd b. Seleme anlattı. O Ali b. Zeyd'den, o Ebû Nadre'den, o da Ebû Saîd el-Hudrî'den şunu rivayet etti: Ensardan olan bir adam Muâviye'yi öldürmek istediğinde biz, "Ömer dönemindeyiz, ona mektup yazarak izin almadan onu öldürme!" dedik. O da "Ben Resûlullah'ın (sav), 'Muâviye'nin, *sırıklardan yapılmış bir kürsü üzerinde konuşma yaptığını gördüğünüzde onu öldürün!'* dediğini duydum." dedi. Onlar da "Biz de aynısını duyduk ama yine de Ömer'e mektup yazmadan yapmayalım." dediler. Bunun üzerine Ömer'e (ra) mektup yazmalarına rağmen vefat edinceye kadar ondan buna dair bir cevap alamadılar.

Bize Halef anlattı; dedi ki: Bize Abdülvâris b. Saîd b. Cümhân anlattı. O Ümmü Seleme'nin mevlası Sefîne'den şunu rivayet etti: Resûlullah (sav) bir gün oturmaktayken Ebû Süfyân, yanında Muâviye ile beraber bir kardeşinin de bulunduğu bir hâlde, bir deve üzerinde Resûlullah'a uğradı. Bunlardan birisi deveyi sürerken, diğeri de onu yönlendiriyordu. Resûlullah, "Allah bu deveye binene de onu sürene de yönlendirene de lânet etsin!" dedi.

Bana ayrıca Abdullah b. Sâlih el-İclî de anlattı. O Abdullah b. Musa'dan şöyle dediğini rivayet etti: A'meş'in yanında Muâviye'den bahsedilirken onun yumuşak bir insan olduğu söylenince A'meş, "O, Ali ile savaştığı hâlde, ilgisi olmayanları da Osman'ın öldürülmesinden sorumlu tuttuğu hâlde nasıl halim bir insan olabilir? O nerede, Osman'ın kanını dava etmek nerede? Onun dışındaki herkes, Osman için ondan daha iyiydi." dedi.

Şerîk'ten, onun da A'meş'ten naklettiği rivayete göre onun şöyle dediği bana anlatıldı: "Muâviye, Ali b. Ebû Tâlib ile savaşmış birisiyken nasıl olur da halim bir kişi sayılabilir?"

Hüseyn b. Ali b. Esved bana anlattı. O Yahyâ b. Abdullah b. Mübârek'ten şöyle dediğini rivayet etti: "Şurada bazı insanlar, Muâviye'nin faziletlerini araştırmaktadırlar. Onun sadece zikzaklı bir kişi olarak bilinmesi dahi, kendisi için yeterlidir." dedi.

Medâinî, Abdullah b. Fâid'den; o da Ebû Bekr el-Hüzelî'den şöyle dediğini rivayet etti: Hasan dedi ki: "Eğer Muâviye; tahammüllü olma, halka mal dağıtma ve toleranslı davranma gibi prensiplerin dışında bir tutumla halka davransaydı, o zorla kaçırılıp öldürülürdü."

Bize Yûsuf ve İshak anlattılar; dediler ki: Bize Cerîr, A'meş'ten, o da Ebû Vâil'den şöyle dediğini rivayet etti: Ben Mesrûk ile beraber Silsile'de iken, içinde altından erkek heykelleri şeklindeki putların bulunduğu gemiler geldi. Bu putların kime ait olduğu sorulduğunda, bunların Hind ve Sind'e gönderilip oralarda Muâviye adına satılacağını söylediler. Bunun üzerine Mesrûk, "Ben o gemileri görseydim, öldürüleceğimi dahi bilseydim; onları yine de batırırdım. Ancak onların bana işkence ederek dinimden vazgeçirmeye çalışacaklarından korkarım." dedi. Karşımda iki çeşit Muâviye var. Yemin ederim ki bunlardan hangisinin gerçek Muâviye olduğunu bilmiyorum. Bu Muâviye, ahiretten umudunu keserek sırf dünyadan yararlanmaya çalışan Muâviye midir, yoksa şeytanın kötü amelini kendisine güzel gösterdiği Muâviye midir?

Bana ayrıca İbrâhim b. Allâf el-Basrî anlattı, dedi ki: Münzir'in babası Sellâm'dan şöyle dediğini duydum: Âsım b. Behdele dedi ki: Bana Zir b. Hubeyş anlattı. O Abdullah b. Mes'ûd'dan şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav), "Muâviye b. Ebû Süfyân'ın minberde konuşma yaptığını gördüğünüzde, onun boynunu vurun!" buyurdu.

Hakem b. Zuheyr, Âsım'dan, o Zir'den, o da Abdullah b. Mes'ûd'dan benzerini rivayet etti.

Bana ayrıca Hirmâzî anlattı. O Muhammed b. Hasan b. Zebâle'den şöyle dediğini rivayet etti: Zübeyr b. Hubeyb, Tâlibîlerden[65] olan bir kişinin, "Ben Muâviye'ye söverim." dediğini duydu. Tâlibîler arasında Muâviye'ye, en şiddetli bir şekilde buğz ve adavet ettiği hâlde Zübeyr o adama, "Ey arkadaş, böyle denmez! Ona düşmanlık eden bir kimse, onu ya lânetler veya onu tekfir eder. Sövmeye gelince bu olamaz; o böyle bir muameleye layık değildir." dedi.

Medâinî, Muâviye'nin İbn Abbas'a şöyle dediğini söyledi: "Fitne; senin kadar yokluğu bana çok zor gelen, yakınlığı da bana çok sevimli olan bir adam ile aramı açamamıştır. Böylece Ali'nin öldürülmesine müsaade eden Allah'a hamdolsun." dedi. İbn Abbas da "Yoksa başka şey mi? Sen amcamın oğlunu bana bırak; ben de amcan oğlunu sana bırakayım." dedi. O da "Öyle olsun." dedi. Sonra Muâviye, "Bana Ebû Süfyân'dan bahseder misin?" dedi. İbn Abbas da "O, daha önce tam anlamıyla şirkin başı iken ticaretle kazanç sağlamış, Müslüman olmakla da iflah olmuştur." dedi. Muâviye, "Ey İbn Abbas, seninle beraber oturan kişiler, elbette senin ilminden yararlanmakla mutlu olurlar. Şayet seni övmüş gibi olmasaydım, senden daha çok bahsedecektim." dedi.

Medâinî dedi ki: Muğîre b. Şu'be öldüğünde Ziyâd kendisini kastederek, "Muâviye ile diğer bir kişiden başka sorunları çözecek kimse kalmadı." dedi.

Hişâm b. Ammâr da şöyle dedi: Muâviye b. Hudeyc dedi ki: Amr b. Âs ağır hastayken yanına gittiğimde ona, "Kendini nasıl hissediyorsun?" dedim. O da "Gün geçtikçe erimekte olup düzelemiyorum. Felaketimi daha çok artıran bir sır görmekteyim. Yaşlanmış bir faninin bu hâl üzere kalmasında nasıl bir fayda var?" dedi. Amr daha sonra ölünce, Muâviye b. Hudeyc, "Halkın ileri görüşlü ve zeki olanlarının dörtte biri gitmiş oldu." dediğinde Muğîre b. Şu'be ise "Aslında Kureyş'in dâhilerinin yarısı gitmiş oldu." derken kalan yarısının, Ziyâd değil de Muâviye olduğunu kastetmiştir.

---

65 Tâlibiyyûn, Mekke'nin en meşhur kabilesi olan Kureyş'in Haşimîler boyunun ikinci kolu olan Ebû Tâlib oğullarına verilen addır. Bz. el-Karkaşendî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Ma'rifeti Ensabi'l-Arab,* Beyrut, Dâru'l-Kitab, et-Tab'atü's-Sâniye, I, 192, 1980 (çev.)

Medâinî, Amr b. Âs'ın şöyle dediğini söyledi: "Ben, ani işlere; Muâviye, sabır isteyen işlere; Muğîre, problemli işlere; Ziyâd ise küçük-büyük işlere yarar." dedi.

Medâinî dedi ki: Muğîre b. Şu'be öldüğünde Muâviye, "Allah'a yemin olsun ki Muğîre toprağa verilmekle görüş ve düşünce de onunla beraber gömülmüş oldu." dedi. Muâviye, İbn Âmir b. Küreyz öldüğünde de "İbn Âmir'den sonra artık kiminle övüneceğim?" dedi. Muâviye, Saîd b. Âs'ın ölüm haberi kendisine ulaştığında da "Şu anda kendisi benden büyük olan, benim de kendisinden büyük olduğum bir kişi vefat etmiş bulunmaktadır." dedikten sonra şunları söyledi:

Bir kişinin arkası veya önünde yürüyüp de
Günün birinde pılı pırtısını toplamışsa, o geçicidir demektir

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Çok zengin olmakla beraber Ebû Süfyân b. Harb'in, çok cimri ve pinti olduğu söylenirdi. Ancak ileri görüşlülüğünden dolayı sevilir, sayılır; malından dolayı da büyütülürdü. O, Osman döneminde seksen sekiz yaşındayken vefat etmiştir. Ayrıca Muâviye'nin ileri görüşlü ve cömert olduğu da söylenirdi."

Vâkıdî dedi ki: Bana arkadaşlarımız anlattı. Onlar İbn Cu'dübe ve başkalarından şöyle dediklerini rivayet ettiler: Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb'ın, Muâviye'nin tarlasının bitişiğinde bir tarlası vardı. Muâviye'nin Medine'deki vekili ise onun mevlası olan en-Nadîr idi. Bu kişi, Abdurrahman'ın tarlasını Muâviye'nin tarlasına katarak, "Bu, Müminlerin Emiri'nin tarlasıdır." dedi. Abdurrahman da "Babamın Yemâme'de öldürülmesi üzerine Ebû Bekr'in bu araziyi bana tahsis ettiğine dair delilim var." dedi. en-Nadîr'in yine, "Bu arazi, Müminlerin Emirine aittir." demesi üzerine durum Mervân b. Hakem'e intikal etti. Mervân, "Anlaşın." diyerek Muâviye'nin aleyhine hüküm vermek istemedi. Bunun üzerine Abdurrahman Şam'a gelerek Muâviye'nin Dımaşk'ta Hadrâ sarayında olduğunu öğrendi. Bunun üzerine Ebû Yûsuf'a "Müminlerin Emiri'nin yanına çıkmama dair bana izin al!" dedi. O da buna dair mazeret ileri sürünce sesini yükselterek, "Ona ulaşmaktan başka bir çarem yok. Mallarımızın ellerimizden alınma-

sından ziyade, akrabalık ilişkimizi devam ettirerek mallarımızdan kazanç sağlamaya daha fazla ihtiyacımız var!" dedi. Onun sesini duyan Muâviye, içeri alınmasını emretti. O da içeri girdikten sonra selam verip şöyle dedi: "Senin Medine'deki vekilin bana haksızlık ederek Resûlullah'ın (sav) Halifesi Ebû Bekr'in bana tahsis ettiği, Ömer'in de ruhsat verdiği tarlamı, senin tarlana eklemek istedi ve Osman'ın bu tarlayı sana tahsis ettiğine dair yanında bir belge olduğunu iddia etti. Bana ait olan bu tarlayı, Osman nasıl olur da bir hak olarak sana tahsis etmiş olabilir?" dedi. Muâviye de "Sen tarlanı terk ederek onu işlememiştin. Ben de onu işleyip oraya 5.000 fidan dikince kalkıp, 'Burası Ebû Bekr'in bana ayırdığı tarladır' diyorsun. Ayrıca bazılarının tarlalarını terk ederek onu taşlık hâle getirmesinden sonra başkalarının da gelip o tarlayı işlemesi konusunda Ömer'in, 'Tarla, işleyenindir' dediği de rivayet edilmiştir." dedi. Bunun üzerine Abdurrahman, "Yemin ederim ki ey Muâviye, sen doğru söylemedin, bana insaf et!" dedi. Muâviye, "O hâlde kadıya müracaat edelim." dedi. O zamanki kadı da Fedâle b. Ubeyd el-Ensârî ez-Zürekî idi. Fedâle, Muâviye'nin yanına gitmeyerek, "Hakemin yanına gelinir." dedi. Bunun üzerine, her ikisi de onun yanına gittiklerinde, her ikisine de birer yastık verilerek, "Her biriniz kendi yastıklarınızın üzerine oturun!" denildi. Ardından Abdurrahman söz alarak, ilkin konuştuğu gibi ifadesini verdi. Muâviye de ilk söylediklerini söyledi. Fedâle, sözün Abdurrahman'ın sözü olduğu ve kendisinin haklı olduğu sonucuna vararak onun lehine karar verdi. Bunun üzerine Muâviye, "Biz senin kararını kabul ediyoruz, lâkin oraya diktiğim ağaçların durumu nasıl olacak?" dedi. Fedâle, "Bu da şöyle düzeltilir: Abdurrahman dilerse, o ağaçların değerini sana öder, dilerse de sen ona tarlasının bedelini ödersin." deyince Abdurrahman Fedâle'ye, "Sen adaletle hükmettin." dedi. Fedâle Muâviye'ye, "Ey Müminlerin Emiri, Zeyd b. Hattâb ve Ömer gibilerin çocuklarına bu yapılır mı?" deyince Muâviye, "O tarlaya dikmiş olduğum ağaçlar da kendisinin olsun. Tarlamdan elinin ulaştığı kadarını da akrabalık bağından dolayı alabilir." dedi ve bu durumu, vekiline de yazarak bildirdi. Ayrıca Abdurrahman'ın borçlarını da ödeyerek onu da yardımında bulunduğu kimselerin şerefine erdirdi. Ona hitaben, "Fârûk'un yeğeni ve Şehid'in oğlu! Sen buna layıksın." diyerek ayrıca da kendisine mali yardımda bulundu.

Abdurrahman ayrılıp gittikten sonra Fedâle'nin Muâviye'ye, "Eğer sen böyle yapmasaydın, o da hicret diyarı olan Medine'ye giderek seni oranın halkına şikâyet edecekti. Sonuçta da iyi ve makbul bir durum ortaya çıkmayacaktı." demesi üzerine Muâviye, "Hayırda ve hakta bana yardımcı olduğun için Allah mükâfatını versin!" dedi. İbn Zeyd de (Muâviye'nin kendisine vermiş olduğu) malı almış olarak geri döndü.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Ebü'z-Zinâd'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye hutbe verirken şöyle dedi: "Ey insanlar, yemin ederim ki yüce dağları başka bir yere nakletmek, bana göre Ebû Bekr ve Ömer'in hayat tarzını takip etmekten daha kolaydır. Ancak sizinle takip ettiğim yol, benden öncekilere göre kusurlu olsa da benden sonrakiler bana ulaşamazlar." dedi.

Bana Hirmâzî anlattı. O Cehm b. Hassân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Abdurrahman b. Sîhân, Saîd b. Âs'ın yanına geldiğinde Saîd ona, "Sen şu beyitleri söyleyen kişi değil misin?" dedi.

Sersemlerin sallanarak, birbirlerine yaslandıkları gibi
Biz de senin üzerimize eğilip yaslanman için onu içeriz

Abdurrahman da "Böyle söylemekten Allah'a sığınırım; ancak ben öyle değil de şöyle söyledim." dedi.

Yaptığım antlaşmalarla yüceliklere ve zirvelere ulaşmak istedim
Ancak savaş meydanında unutulan (arkadaş) gibi bana hiç uğramadın
Basit dost, köpek gibi yerine çömelir
Azarlanmış hayvan gibi de ağırca davranır
Alçaklardan korkmadan, ayakta durup taş fırlattım
Bir de gördüm ki Harb oğulları benim idam ipimi gevşetmiş

Bunun üzerine oğlu Amr el-Eşdak, "Ona vur!" deyince Sa'id, "O, Muâviye'nin dostudur." dedi.

Bir gün, Muâviye Saîd'le karşılaştığında, "Senin o ahmak oğlun, benim dostum olan kişiyi vurmanı mı istemiş? Yemin ederdim; eğer sen ona vursaydın, ben de sana vururdum." dedi. Saîd de (Amr b. Cebele'nin Harb'in dostu olması hasebiyle), "Hey Allah'ım! Sen de dostun olan Amr b. Cebe-

le'ye vurmamış mıydın?" deyince Muâviye, "Ben kendi etimi yerim ama başkasına yedirmem!" dedi.

Medâinî, Ebü'l-Yakzân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Sehbân Vâil el-Bâhilî, Muâviye'nin yanına geldiğinde kapısının önünde bir konuşma yapınca, Muâviye ona, "Ey Sehbân, sen coşkun sel gibisin." dedi. O da

"Irak heyeti, ben kapıda konuşunca
Nasıl bir hatip olduğumu öğrenmiştir" dedi

Medâinî, Abdullah b. Ebû Saîd'den şunu rivayet etti: Muâviye sohbet arkadaşlarına, "Hanginiz insaflı davranarak, kavmini de hafife almadan bir şiir okuyabilir?" dedi. Onlardan hiçbiri herhangi bir şey söylemeyince Muâviye, "Ey çocuk, şu deri parçasını getir." dedi ve el-Mufaddal el-Dabbî'nin şu şiirini okudu:

Bütün itirafımla derim ki bizden ve onlardan olan
Her bir gencin parmak ve kafatası (Allah tarafından) yaratılmıştır
Biz de onlar da sırtlanları doyurduk da
Onların hepsi tok, dolu ve üstün gelmiş bir şekilde gittiler
Fâris'ten nice parlak gençlerini öldürdük
Onların saç lüleleri, ağaçtaki hurma salkımı gibiydi
Onlar da bizden, zarafetinden hiçbir şey kaybetmemiş, değerli gençler öldürdüler
Biz onların kadınlarını ağlattık, onlar da bizden olanları
Öyle ağlattılar ki yutkunmaları bile kolay olmadı

Bana Muhammed b. Musaffâ el-Hımsî anlattı. O Bakıyye b. Velîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Amr b. Saîd b. Âs'ın babasının vefatından sonra bir heyetle Muâviye'nin yanına geldiğinde Muâviye'nin ona şöyle söylediği bize ulaştı: "Baban seni kime vasiyet etti?" O da "Babam kendisi bana vasiyette bulundu ama beni kimseye vasiyet etmedi." dedi. Muâviye de "O nasıl vasiyet etmişse, öyle olur." dedi. Saîd, "Onun bana vasiyeti, borçlarının ödenmesi, sadece onun hatırı için dostlarının kaybedilmemesidir." dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Saîd'in bu oğlu, tam bir ahmaktır." dedi.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Ebü'z-Zinâd'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: İbn Sîhân el-Muhâribî; şair,

tatlı dilli bir kişiydi. Bununla beraber şarap içip, Velîd b. Utbe'yle içki arkadaşlığı yapardı. Bir gün sarhoş bir şekilde dışarı çıkmışken, Mervân da onu yakalaması için adamlarından birisini gizlice görevlendirmişti. Mervân zaten önceden hem ona, hem de Velîd'e karşı öfkeliydi. Velîd, Mervân'ın kendisini rezil edeceğini anlayınca, halka hoş gözükmek için ona had uygulamaya karar verdi. Bunun üzerine Muâviye, ona şöyle bir mektup yazdı: "Allah'ın kulu ve Müminlerin Emiri Muâviye'den Velîd b. Utbe'ye… Sadede gelince kendin içtiğin hâlde, İbn Sîhân'a şarap içmesinden ötürü had uygulama kararını almış olman, oldukça tuhaf bir şeydir. Sen bununla, aynı haddin sana da uygulanması gerektiğini, Medine halkına bildirmekten başka bir şey yapmış olmadın! Mektubum sana gelir gelmez, İbn Sîhân hakkında aldığın had uygulama kararını iptal et! Ona Mescidin etrafında tur attır ve halka senin şurtanın başındaki adamın, ona haksızlık ettiğini, Müminlerin Emiri'nin ise bu haksızlığı ondan kaldırdığını onlara duyur! Aşağıdaki şiirinde şunları dile getiren, İbn Sihân değil miydi?

Ben, şu tepelerin kat kat yüce olanına bağlıyım
Geride kalanların gücü dağılıp gittiğinde
Abdüşems kabilesinden öyle bir kuşağa bağlıyım ki
Onlar, etrafı sağlam Ecâ[66] *dağının tepeleri gibidir*
Zengin gönüllü olup, ihtiyaçları kadarına razı olurlar
İdareleri süresince, zahmetsizce de ihtiyaç karşılarlar
Memleketlerini güzel yöneten otorite idiler ki
Bunu arkadan gelenlere de kabul ettirdiler
Her kim varlıklı olunca, yardım severliği etrafa yayılırdı
Birisi fakirleşince de iffetli davranırdı (yüzsuyu dökmezdi)

Muâviye, bunun ardından, İbn Sihân'a 500 dinar para ile bir miktar deve ve koyun verilmesini de emretti. Mervân'a da ayrıca mektup yazarak bu yaptığından dolayı onu kınadı.

Cerîr b. Abdülhamîd, Muğîre'den şunu söylediğini rivayet etti: Muâviye b. Ebû Süfyân bir gün, "Halifeliğe kim daha layıktır?" diye sorduğunda

66 Ecâ ile Selma adında, bir erkek ile bir kadının Tay kabilesine ait iki dağ arasında öldürülmelerinden ötürü, bunlardan her birisinin adı, bu iki dağdan birisine verilmiştir. Bk. Yâkût, *Mu'cemü'l-Buldan*, c. 1, s. 95 (çev.)

oradakiler, "Sen!" diye cevap verdiler. Muâviye ise "Hayır, ben değil Ali b. Hüseyn'dir. Zira onun annesi, Ebû Mürre b. Urve b. Mes'ûd'un kızıdır; onun da annesi (anneannesi) Ebû Süfyân'ın kızıdır. Onda Hâşim oğullarının şecaati, Ümeyye oğullarının hilmi ve Sakîf kabilesinin dehası vardır." dedi.

Her ne kadar böyle rivayet varsa da bu sözün, Muâviye'den başkasına ait olduğuna ilişkin rivayet, daha sağlamdır.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs, Hemedân şehrinin haracını toplamakla görevlendirildiğinde uhdesinde bir miktar mal kalmıştı. Muâviye, İbn Ümmü'l-Hakem'i Kûfe'ye vali olarak tayin edince, Ömer o malı İbn Ümmü'l-Hakem'e vermeyerek ona, "Senin benim üzerimde hiçbir yetkin yoktur." dedi. Daha önce de Muâviye ona gönderdiği bir yazıyla, kendisinden başka hiç kimsenin onun üzerinde bir yetkisinin olamayacağını bildirmişti. Daha sonra ikisi, Muâviye'nin yanında bir araya geldiklerinde tartışmaya başladılar. Bu esnada İbn Ümmü'l-Hakem Ömer'e, "Asıl Allah'ın malını alıp zimmetine geçiren sensin!" deyince Ömer de ona, "Sus!" dedi. O da "Asıl sen sus, be hey ahmak! Yemin ederim ki ben senden daha iyi bir insanım." dedi. Ömer, "Nasıl olur? Oysa sen katır gibi sadece annenle bilinen birisisin. Nesebin de yalnızca ona dayanır. Nitekim katıra, "Baban kimdir?" diye sormuşlar, o da "Annem attır." demiştir. Ben ise babamla tanınır ve onun adıyla çağrılırım. O hâlde, sen sus, Temeddür'ün oğlu!"[67] Temeddür ise onun ninesi olup siyahî bir kadın idi. O sırada bir perde arkasında bulunan Ümmü'l-Hakem Muâviye'ye, "Bu adam, benim hakkımda tüm bunları söylerken sen hâlâ oturup dinliyor musun?" dedi. Muâviye de ona, "Bir kimseyi eleştireni, işte böyle eleştirirler!" karşılığını verdi. Bu sırada İbn Hemmâm es-Selûlî, konuyla ilgili aşağıdaki şiiri okuyarak bir ihtiyacının olduğunu söylemesine rağmen Muâviye onu karşılamadı.

---

67 Görüldüğü gibi burada, Sa'd b. Ebû Vakkas'ın oğlu olan Ömer'in muarızı, İbn Ümmi'l-Hakem'dir. Bu ise "Hakem'in annesinin oğlu" demektir. Bu zat, böylece babasına değil, annesine nispet edilmiştir. Bu nedenle Ömer ona, "Sen, sadece annenle bilinirsin." demiştir. (çev.)

Babama yemin ederim ki Temeddür'ü[68]
Eğer övgü kabul edilecekse, onu (çamur ve kerpiç) olarak bilinen iki şeyden inşa etmediler
Eğer Kureyş'tendir, diye annenle övünüyorsan
Bil ki dişi atın üzerine, eşek de atlar!

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O el-Kahzemî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ömer b. Sa'd, Muâviye'yi İbn Ümmü'l-Hakem'in aleyhine kışkırtarak Kûfe'ye vali olarak tayin edilmesinden yakındı. Sonunda bu konuda ikisi şöyle takıştı: Ömer b. Sa'd, "Ümmü'l-Hakem deli bir kadındı. Kureyşli hiçbir erkeğin ilgisini çekmiyordu. Bu nedenle de kimse onunla evlenmek istemiyordu. Böyle olunca da Ebû Süfyân, onu babanla evlendirdi." dedi. Bu sırada bunları duyan Ümmü'l-Hakem bağırarak; "Ey Muâviye! Sende hiç akrabalık bağı denilen bir şey yok mudur?" dedi. Muâviye de "Ben sana ne yapayım? Buna neden olan, senin oğlundur." dedi.

Hişâm b. el-Kelbî ve Heysem b. Adî dediler ki: Muâviye'nin İbn Ümmü'l-Hakem'i -o Abdurrahman b. Abdullah es-Sekafî'dir- azletmesinin sebebi; Muâviye'ye şöyle bir şeyin söylenmiş olmasıdır: "Senin kız kardeşinin oğlu (yeğenin) oturarak hutbe vermiş, onu böyle gören Ka'b b. Ucre de 'Şu ahmakın yaptığına bakın (Oturarak hutbe vermektedir!) Oysa Allah, *"Onlar seni ayakta (hutbe verirken) bırakıp gittiler."*[69] buyuruyor' demiştir."

Ayrıca o, harac konusunda İbn Salûbâ'ya da çok sert davranmış, sonunda onu öldürmüştür. Öbür taraftan o, Abdüluzzâ b. Kusay oğullarından olan Hebbâr b. Müslim ile içki de içmiştir. Bunun üzerine, Hârise b. Bedr el-Gudânî şunları söylemiştir.

---

68 "Meder" halis topraktan yapılan çamur demektir. Önceden şehir halkı, inşa ettikleri evlerini taş veya kerpiçlerin üstünü kapatmak üzere, halis topraktan yaptıkları çamurla sıvarlardı. Bu nedenle sıvalı ev medeniyetin sembolü sayılırdı. "Temeddür" ise aslen bedevî olduğu hâlde şehirli olarak geçinen kimseler için kullanılan bir deyim iken, sonradan isim olarak kullanılmaya başlamıştır. "Meder"in zıttı ise "Veber"dir. Bu da çadırların kendisinden imal edildiği kıl veya yapağı anlamında olduğundan, Bedeviliği temsil ederdi. Şair burada, "Onlar evlerini bilinen iki şeyden inşa etmediler." derken, İbn Ümmi'l-Hakem ailesinin baba tarafının bedevî olduğuna vurgu yapmak istemektedir. (çev.)

69 Hz. Peygamber, bir Cuma günü hutbe irad ederken, yiyecek yüklü bir kervan gelmişti. Kervanın geldiğini haber veren davul sesini duyan sahabiler, Resulullah'ın yanından dağılıp kervana doğru koştular. Böylece Resûlullah'ın (sav) yanında on veya on iki kişi kaldı. Âyet bu olaya işaret etmektedir. Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'ân-ı Kerim Meali, s. 533, dip not, 4 (çev.)

Gündüzleri, adaletsiz hüküm vermekle geçer
Geceleri de Sa'd b. Hebbâr'ın zevkleriyle geçer
Halk onların bu esnasındaki gizli seslerini duyamaz
Çünkü sesleri de bal arısının mağaradaki sesi kadardır
Böylece halk, yolcu değilken
Bineğin yürüyüşünden etkilenen yavsılar durumuna geldi
Gerek uzun, gerek karanlık gecelerde
Dinlenmeyip, gözlerine uyku girmedi

Bu şiiri, dayısı Muâviye'ye ulaştığı sıralarda Ebû Bürde b. Ebû Musa el-Eş'arî'de Muâviye'nin yanına geldiğinde ona, "Abdurrahman içki içer mi?" diye sordu. O da "Hayır." diyerek cevap verdi. Bu sefer, "Peki, o şarkı dinler mi?" diye sorunca Ebû Bürde yine "Hayır." dedi. "Neden böyle ona kin güdüyorsunuz?" diye sordu. O da "Bunun sebebi, onun Müminlerin Emiri'nin oğlu Yezîd'in biatını reddetmesi, ganimetin kendisine ait olduğuna inanıp kendisinin öncelikli olarak bunda hak sahibi olduğunu iddia etmesidir." dedi. Muâviye, "Peki, Ebû Hemmâm'ın beyitlerini ne yapacağız?" diye sorunca, Ebû Bürde, "O, bu şiiriyle ona iftira etmiştir." dedi. Muâviye, "Eğer biliyorsan o şiiri bize okuyabilir misin?" demesi üzerine, o da aynı şiiri olduğu gibi okuyunca Muâviye, "Yemin ederim ki yaramaz adam onu içmiştir." dedi ve daha sonra onu azlederek yerine Numân b. Beşîr el-Ensârî'yi Kûfe valisi olarak atadı.

Heysem dedi ki: "Ferezdak, İbn Ümmü'l-Hakem'in yardımından yararlanmak üzere Kûfe'ye geldiğinde bazı Kûfelilerle buluşup onlarla içki içti. Bu arada bekçi de kendisini yakalayıp tutuklayınca, İbn Ümmü'l-Hakem'e, "Ferezdak, hapishanende tutuklu bulunmaktadır." denildi. O da onun serbest bırakılmasını emretmesinden sonra ona, 10.000 dirhem de yardımda bulundu. Bunun üzerine Ferezdak şu beyitleri dile getirdi:

Toplumların ne kadar huysuzu
Cimrisi ve pintisi varsa hepsi sana feda olsun!
Sen, nesep olarak Kureyş'in Bathâlı iki kabilesinden geliyorsun
İstersen köken olarak, Sakîf kabilesinin büyüklerinden ol
Sen yukarıya kadar iki kolu bilezikli birisinin oğlusun
Ayı aydınlatan güneş, örneğini senden almıştır

Bunun üzerine ona, "Sen onun annesini babasına üstün tuttun." denildiğinde Ferezdak, "O, Bathâ'nın önde geleni Ebû Süfyân'ın kızı ve Müminlerin Emiri'nin kız kardeşidir." karşılığını verdi.

Ferezdak da İbn Ümmü'l-Hakem'i överken (başka bir şiirinde) şunları söyledi:

Ey Abdullah'ın oğlu! Ben sana ihtiyacımı yükledim
Tabanlarının birer tarafı aşınmış, çökük gözlü, yağları kurumuş
Her zaman koşmakla yükümlü
Gözleri yumuk, sedye gibi seri develere yükleyerek getirdim
Bu develeri sana doğru sevk eden
Ne Mücâşi'in baş gösteren bir geçim darlığı, nede imkân kısıtlılığıdır
Asıl neden, senin yüksek dağlar arasındaki beldeni
Başkasına tercihle, onu arzulamış olmalarıdır

Medâinî dedi ki: Hakem'in annesi, Muâviye'nin kızını oğluna isteyip, Muâviye de kızını ona vermek istemeyince kadın ona, "Ben senin kızından daha iyi (bir kadın) olduğum hâlde, baban beni bu oğlumun babasıyla evlendirmişti. Oysa oğlum, babasından daha da iyi (bir genç)tir." dedi. Muâviye ise "(Babam) Ebû Süfyân, o zaman tebaadan bir adamdı. Biz ise bugün hükümdarız. Ebû Süfyân kuru üzümü severdi, bizde ise kuru üzüm çoktur." dedi. Bu sefer İbn Ümmü'l-Hakem, "Ali de kızını, kız kardeşinin oğluyla (yeğeniyle) evlendirmiştir." dediğinde, Muâviye yeğeni olan İbn Ümmü'l-Hakem'e, "Ali kızını bir Kureyşli ile evlendirmiştir. Sen ise Sakîflisin." dedi.

Dediler ki: "İbnü'z-Zübeyr'in, İbn Ümmü'l-Hakem'in yanında önemli bir yeri vardı. Bir gün, Esed oğullarından olan bir grup, İbnü'z-Zübeyr'in amcaoğullarından birisini öldürmüşlerdi; İbn Ümmü'l-Hakem, İbnü'z-Zübeyr'le beraber Muâviye'nin yanına gitmek istedi. O sırada İbn Ümmü'l-Hakem'in yanında bulunan Esed oğullarından bir grup da kendisiyle adamın kasten öldürülmesi konusunu konuşuyorlardı. Bu arada İbn Ümmü'l-Hakem, İbnü'z-Zübeyr'e öldürülen adama karşılık iki diyet kabul etmesini teklif edince İbnü'z-Zübeyr, bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine İbn Ümmü'l-Hakem, ona kızarak kendisini heyetten çıkarıp, tehdit

etti. O da Muâviye'nin oğlu Yezîd'in himayesini istedi. Yezîd ise İbn Ümmü'l-Hakem'i önceden beri eleştirirdi. İbnü'z-Zübeyr, konuyla ilgili olarak şunları dile getirdi:

Halifenin oğlu Yezîd'e bildir ki ben
Nişaneli atın süratinde gelen bir zulümle karşılaştım
O da Ûd'un oğlu benim devemi Tâif'teki bir yere çöktürmüştü de
Ben de çaresizlikten bir sığınağa girdim
(Ûd'un oğlu) beni, "Bineğinle beraber burada kalacaksın!" diye tehdit etti
Sonra kafilesine seslenip, yola koyuldular
O, istediğimde hakkımı verecek değilken
Kalbine düşmanlık yerleştirince kibarlaşacak değildir
Müminlerin Emiri, seni savunup arkanda durmasaydı
Kendini koruyamaz, aşağı düşmüş olurdun
Allah korusun; Müminlerin Emiri savunmasaydı, eğer o olmasaydı
İbn Ûd'un kovduğu veya prangaya vurulmuş bir kölesi olmayacaktım

İbn Ümmü'l-Hakem'in babası Abdullah, birisinin bostanına girerek onu tahrip ettiğinden dolayı kınanmış ve bostandan çıkarılmak istenmişti. Bunun üzerine o, "Siz beni bu bostandan bir çubuk farz edin!" demişti.

İbnü'l-Kelbî de evinin yıkılması ve ailesinin hapsedilmesine ilişkin yazı geldiğinde şunları dile getirmiştir:

Sen, annesi Arap atı, babası eşek bir katır değil misin?
Sırtı dönük olarak sen hep dürtüklenirsin
Ailemden bir mektup geldi bana şöyle ki
Hepimiz hapsedildik, bizi geçindirecek bir mal bırakılmadı
Yurdumuz dağıtıldı, kupkuru bir yer kaldı
Misafir ağırlayacak bir şey de bulunmadı
Allah aşkına, kimin gözleri görmüş?
Esma gibi birazcık yürüyüp, sonra oturanı?
Bir seslenmesiyle köpeğin, onun bacağını ısırmıştı
Onun ardından da develerini "Deh!" diyerek güden ailesi vardı
Çirkindir diye karalama dönemlerini geride bırakmış olsan da
O sıralarda nice kanlar akmış ve canlar feda edilmişti

Huzeyme'den bir aile, seni ondan engelledi
Onları, âlicenap ve onurlu bir lider yönetirdi
Harb'in oğluyla ailesine gelince, onların yanında çok küçük kaldın
Oysa bizim memlekette aslan yürekli, ulu bir lider idin
Esma, hapiste tutuklu bulunurken
Bineğimi geri vermen, yeryüzünü imar mı edecek?

Bunun üzerine Ümmü'l-Hakem, Muâviye'ye, "Şu şairin bana sövdüğünü ve beni hicvettiğini görmüyor musun?" deyince, Muâviye ona, "O, sana sövmemiş ve seni hicvetmemiştir. Aksine o seni bununla övmüştür." dedi.

İbnü'z-Zübeyr ise şunları söyledi:

Dikkat edin! Bir Sakîflinin üzerimde âmir bulunduğu bir memlekette
Orada oturmam benim için bir züldür
Dûdân oğullarına bildir ki onların kardeşi
Okkalar ağırlığında demir prangalara vurularak rehin tutulmuştur
Üzerine kapalı sıkı bir kapı ve
Semayı kapatan saçaklı tavan, kederini kat kat arttırmaktadır
Bir de hırkalı, kaba adamın ona sert davranırken
Hapis gardiyanları da ona kaba davranıyordu

Medâinî dedi ki: "İbnü'z-Zübeyr, İbn Ümmü'l-Hakem'i hicvettiğinde, Muâviye ona, "Kız kardeşimin oğlunu (yeğenimi) hicvetmenin nedeni nedir?" diye sordu. O da "Onun benim evimi yıkmasıdır." dedi. Muâviye, "Ama o evi ben inşa etmiştim." dedi. İbnü'z-Zübeyr, "O zaman benim seninle ne alakam vardı? Haydi, şimdi onu yeniden inşa et; ben de ondan vazgeçeyim." dedi. Muâviye, "Senin evini, onun yıktığını kim biliyor?" diye sordu. O da "Abdullah b. Âmir bilir." dedi. Muâviye de durumu ona sorduğunda, "Bilmiyorum, ancak ona 40.000 dirhem vermiştim o da gidip onunla bir şal aldı." dedi. İbnü'z-Zübeyr şunu da söyledi:

Benden, Harb'in oğlu Muâviye'ye şunu bildir ki
Mal mülk harap oldu, artık söylenecek söz kalmadı
Dağlarımız harap olup çölleşti
Issız ve bitkisiz kaldı
Süt sağanlar için sadece kuru taşlar kaldı

Sizin valiniz, ne Allah'tan korkar
Ne de toplumunuzun kurallarına uyar!
Sen hep şunu dedikçe, "O, nefsine uymakla kusur işlemiştir."
O da hep devam eder; kusurları artırır

Medâinî dedi ki: "Mervân, İbn Âmir'le tartışırken, Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem, bu adamdan dışkı kokusunu duymuyor musun?" dedi. İbn Âmir de "Dışkı kokusunu benden mi duyuyorsun? Eğer isteseydim, kardeşine ad taktığım nitelikte sana da bir ad takardım." dedi. Böylece İbn Âmir tartışmada üstün gelmiş oldu.

Bana Rifâî anlattı. O amcasından, o da İbn Ayyâş el-Hemdanî'den şöyle dediğini rivayet etti: Kûfe halkından olan bir heyet gelerek İbn Ümmü'l-Hakem'i Muâviye'ye şikâyet etti. Onların lideri de Hâni b. Urve idi. Bunun üzerine Muâviye, "Allah size lânet etsin; siz hiçbir yöneticiyi beğenmezsiniz!" dedi. Ebû Bürde, "Siz ne dediğini duydunuz; ama ben yine de onu sizin için azlettireceğim." dedi. Böylece Muâviye'nin yanından kalkarak, Yezîd'in yanına gittiler. Hâni söz alarak, "Biz, şehir halkı arasında Abdurrahman'ın katında daha çok yer edinemediğimizden dolayı ona değil, sana dargınız. Bunun nedeni de Abdurrahman'a billur bir kâse getirildiğinde o da "Bunu kaldırın; onu Yezîd'e hediye edelim de o bundan soğuk suyla şarap içsin." demesidir. Bunun üzerine Yezîd, "Onun böyle söylediğini kim duydu?" diye sorunca, Ebû Bürde, "Ben duydum." dedi. Başka birisi de "Ben de duydum." deyince, Yezîd kalkıp Muâviye'nin yanına giderek, onların söylediklerini iletti. Muâviye, "Bu uydurma bir iştir, halan oğlu nasıl böyle bir şey söyleyebilir?" dedi. Yezîd de "Dilediği gibi olsun, halk sanki onun böyle dediğini duymamış mıdır?" deyince, Muâviye onu azlederek yerine Numân b. Beşîr el-Ensârî'yi atadı.

Yine bana Rifâî anlattı. O amcasından, o da İbn Ayyâş'tan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye İbn Ümmü'l-Hakem'i Mısır'a vali tayin edince, Muâviye b. Hudeyc el-Kindî ona, "Ey kardeşimin oğlu! Akrabaların seni eğlendirmek üzere buraya göndermişlerdir. Sen, (boş ver) ailene dön!" dedi. Daha sonra İbn Hudeyc Muâviye'nin yanına geldiğinde, Ümmü'l-Hakem, "Ey Müminlerin Emiri! Bırak bu adamla ben konuşayım." dedi. Muâvi-

ye, "Hayır, yapma!" dedi. O da "Akrabalığa niye böyle yapıyorsun?" dedi. Muâviye de "O zaman ikinizi baş başa bırakıyorum." dedi. Bunun üzerine Ümmü'l-Hakem, "Ey Hudeyc, biricik oğluma yaptığından dolayı, Allah hayrını vermesin!" dedi. İbn Hudeyc, "Ey Müminlerin Emiri, bu kadın kimdir?" diye sordu. O da "Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü'l-Hakem'dir." dedi. Bunun üzerine İbn Hudeyc, "Sus be, aptal kadın! Sen evlendin ama yine de bir değer kazanamadın, doğurdun ama asaletli bir evlat doğuramadın!" dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Ben onu konuşmaktan sakındırdım ama o, bana aldırış etmedi." dedi.

Muhammed, Vâkıdî'den, o da İbn Ebü'z-Zinâd'dan, Hârice b. Zeyd b. Sâbit'in, kendisine şunu anlattığını rivayet etti: Babası, Muâviye'ye yazdığı bir mektubu, "Ey Müminlerin Emiri, Allah'ın selamı, rahmeti, bereketi ve mağfireti üzerine olsun!" şeklinde bitirmiştir.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Abdullah b. Câfer'den, o Ümmü Bekr b. Misver'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Mervân Medine valisiyken Muâviye ona mektup yazdı. Mektubunda, annesi Ali'nin (ra) kızı Zeyneb, Zeyneb'in annesi de Resûlullah'ın kızı Fâtıma olan Abdullah b. Câfer'in kızı Ümmü Külsûm'u, oğlu Yezîd'e istemesini ve Abdullah'ın 50.000 dinar tutarındaki borcunu onun yerine ödemesini, ayrıca ona 10.000 dinar verdikten sonra mehir olarak da 400 dinar ödemesini, 10.000 dinarla da ona ikramda bulunmasını istedi. Bunun üzerine Mervân, İbn Câfer'i çağırtarak durumu kendisine bildirdi. O da "Olur." demekle beraber, (dayısı) Hüseyn'in rızasını şart koştu. Daha sonra Hüseyn'in yanına giderek, "Dayı, baba mesabesindedir. Bu nedenle bu kızın durumu sana bağlıdır." dedi ve Hüseyn'i (ra) buna şahit tuttu. O da kıza, "Yavrucuğum; biz şimdiye kadar hiçbir kızımızı yabancıya vermedik. Şimdi bu konudaki kararın bana mı bağlıdır?" dedi. O da "Evet" deyince Hüseyn, Câfer b. Ebû Tâlib'ın oğlu Kâsım'ın elinden tutarak onu Mescid'e getirdi. Orada Hâşim oğullarıyla Ümeyye oğulları toplanmış bulunuyorlardı. Mervân Allah'a hamdedip, senada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Müminlerin Emiri, yakınlığı lütuf olarak, hakkı da büyüklük olarak daha da artırmak istiyor. Bu iki kabile arasındaki sorunları da onları birbirleriyle hısım yapmak suretiyle

gidermek, Hâşim oğulları olan amca çocuklarına yeniden iyilik ve lütufta bulunmak istiyor. Abdullah'ın kızı hakkında güzel düşünceler taşımaktadır. O da kızının durumunu, dayısı Hüseyn'e bağlamıştır. Hüseyn'in katında da Müminlerin Emiri'ne karşı bir muhalefet bulunmamaktadır." Bunun üzerine Hüseyn (ra) de Allah'a hamdedip, senada bulunduktan sonra şöyle dedi: "İslâm, (toplumdan) pintiliği atmış, eksikliği tamamlamış, adilik ve şerefsizliği gidermiştir. Günahın dışında Müslüman hiçbir şekilde aşağılanmaz. Allah'ın hakkını yücelttiği ve uyulmasını emrettiği ve Nebi'sine (sav) peygamberlik vazifesine karşılık mükâfat olarak (ümmetten) dostluklarından başka bir şey istememesini emrettiği akrabalık, ehl-i beyt olarak bizim akrabalığımızdır. Ben; bu kızı, nesep olarak bize daha yakın, neden olarak daha uygun olan bu gençle (Kâsım'ı kastederek) evlendirmeyi düşünüyorum; mehir olarak da Buğaybiğa'nın[70] verilmesini kararlaştırmış bulunmaktayım." Bunun üzerine Mervân kızarak, "Bu ne ihanet ey Hâşim oğulları?" dedi. Daha sonra da Abdullah'a dönerek, "Bu adam, senin katında Müminlerin Emiri kadar nüfuzlu olamaz!" dedi. Abdullah da "Onun (kızımın) durumunu, dayısına bağladığımı sana daha önce bildirmiştim." dedi. Hüseyn de "Bir dakika, ey Misver b. Mahreme! Sen Ali oğlu Hüseyn'in, Osman'ın kızı Âişe'yi istediğinde, böyle bir yerde oturmuş, iş bitmiş iken, tam dağılacağımız sırada, kızın durumunu sana bağladıkları hâlde, ey Mervân, sen de 'Bu kızı Abdullah b. Zübeyr'le evlendirmek istiyorum.' dememiş miydin?" dedi. Mervân, "Evet, öyleydi." dedi. Hüseyn de "O zaman, asıl ilk ihaneti yapan da sizsiniz, ihanetin kaynağı da sizsiniz." dedi. Kalkarken Mervân Misver'e, "Müminlerin Emiri'nin, Abdullah hakkındaki iyi niyetini ve kendisinin onun katındaki itibarını, Hüseyn'in gönlünün bize karşı kinle dolu olduğunu, Abdullah'ın ise iyiliklerinden dolayı Müminlerin Emiri'ne karşı iyi niyetli oluşunu dikkate aldığımda, Hüseyn'den ziyade Abdullah b. Câfer'e çok öfkeliyim." dedi. Misver ise "Milleti fazla zorlama. Onların düşündükleri daha doğrudur. Onlar akrabalık ilişkilerini kurmak ve kerimelerini istedikleri yere vermek istiyorlar." dedi. Bunun üzerine Mervân da susarak bir şey söylemedi.

---

70 Burası, hurmalığı bol, sulak bir yerdir.

Bana Abdülhamîd b. Habîb anlattı. O yaşlılarından şunu söylediklerini rivayet etti: Muâviye Hicâz halkından, oğlu Yezîd için biat alıp Şam'a döndüğünde ona, "Yavrucuğum! Ben işleri senin için düzene sokmuş, Arapları da sana boyun eğdirmiş bulunmaktayım. Bir gruptan başka sana itiraz edecek kimse kalmamıştır. Onlar da Hüseyn b. Ali, Abdullah b. Ömer, Abdurrahman b. Ebû Bekr ve Abdullah b. Zübeyr'dir. Bunların dışında bu işte kimsenin sana muhalefet edeceğinden endişe etmem. Hüseyn'e gelince, onun Nebi (sav) ile somut bir yakınlığı ve akrabalığı olmakla büyük bir hakkı vardır. Irak halkının, onu sana karşı yola çıkarmadan onun peşini bırakacaklarını sanmıyorum. Elinden geldiği kadar, onunla karşı karşıya gelmekten vazgeç; ben olsam onu bağışlarım. Abdullah b. Ömer'e gelince, ibadet ve Kur'ân kıraati onu bitkin düşürdüğünden, dünyayı boş vermiş bir kişidir; seninle uğraşacak zamanı yoktur. Bu nedenle onun da seninle savaşacağını tahmin etmiyorum. Daha büyük şeylerle karşılaşmadan onun savaş isteyeceğini düşünmüyorum. Abdurrahman'a gelince, o günün ve yarının gam ve kederlerinin kendisini kocattığı bir kişi olduğundan ancak hanımlarıyla meşguldür; seninle uğraşacak hâli yoktur. Yalnız aslanlar gibi üzerine çullanabilecek, tilkiler gibi seni kandırabilecek ve eline fırsat geçtiğinde üzerine sıçrayabilecek birisi vardır ki o da Abdullah b. Zübeyr'dir. Eğer o sana karşı böyle bir şey yaparsa, elinden geleni esirgeme ve onu parça parça et! Ancak senden barış isterse, onu kabul et. Elinden geldiğince kavminin can güvenliğini sağla, onları korumaya çalış." dedi. Muâviye'nin bu vasiyetinin üzerinden fazla bir süre geçmeden Abdurrahman b. Ebû Bekr'in vefat haberi ona ulaşınca, oğlu Yezîd'i çağırarak onu bu haberle müjdeledi.

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye oğluna vasiyette bulunurken, "Yavrucuğum, bak her şey senin emrine girmiş, düşmanlar sana baş eğmiş, halk da sana biat etmekle itaat etmiş bulunmaktadır. Mekke ve Medine halkına iyi bak ve onlara ikramda bulun; onlar senin aslın ve kökenindir. Onlardan sana gelen olursa, onlara ikramda bulun; gelmeyen olursa, yardımını onlara da ulaştır. Irak halkına da dikkat et, zira onlar, yöneticilere karşı hep itiraz tutumlu olup onları bıktırma çabasındalar. Eğer onlar senden günde bir vali değiştirmeni isterlerse bile yine de onların isteğini yerine getirmeye

çalış. Şam halkına da iyi bak ki onlar da senin sırdaşın, kusur saklayanın ve sığınacağın bir kale hükmüne gelsinler! Onlardan, durumu seni endişelendiren birisi olduğu takdirde, onu onlara bırak. Boş kaldıkları zaman, onları bir şekilde kendine bağla! Ben halkın onları ifsat etmesinden emin değilim. Allah seni Abdurrahman b. Ebû Bekr'in tehlikesinden kurtardı. Hüseyn, İbn Ömer ve İbnü'z-Zübeyr'den başka kimselerin sana karşı tehlikeli olacağından endişe etmem. Hüseyn'in sana karşı bir atağa geçeceğini tahmin etmem. Husumet besleme açısından onun babasını öldürenler ve kardeşini yaralayanlar ona yeterlidirler. Şüphesiz ki Ebû Tâlib ailesi, öyle bir hedefe odaklanmışlardır ki Araplar o noktada yönetimi onlara vermekten geri dururlar. Aynı zamanda onlar, sınırlı sayıda kalan kimselerdir. İbn Ömer'e gelince, İslâm onu yere yıkmış olduğundan seninle tartışacak hâli kalmamıştır. İbnü'z-Zübeyr'e gelince, o aldatıcı ve hilekârdır. O, sana karşı gözlerini dikecek olursa, ona karşı beklemede ol! Zira o, rekabet karşısında fazla duramaz.

Bize Hişâm b. Ammâr anlattı; bize İsa b. Yûnus anlattı. O İbn Cüreyc'den, o da İbn Ebû Müleyke'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdurrahman b. Ebû Bekr, "Hubşî" denilen bir yerde vefat etti. Burası Mekke'den on iki mil uzaklıktadır. Ancak onun cenazesi buradan alınarak Mekke'ye defnedildi. Âişe Medine'den Mekke'ye geldiğinde onun buradaki kabrini ziyaret ettiği sırada şunları söyledi:

Cezîme'nin iki arkadaşı gibi asrın uzun bir döneminde
O kadar samimiydik ki bunlar asla ayrılmaz denilmişti[71]

---

71 Burada bahse konu olan Cezîme, Hükümdar Cezîmetü'l-Vaddah'tır. Şiirde geçen "Cezîme'nin iki arkadaşı" tabiri ile de onun Mâlik ve Akîl adındaki iki samimi arkadaşı kastedilmiştir. Rivâyete göre Cezîmetü'l-Vaddah, "Ben, Kutup yıldızıyla yanındaki parlak yıldızdan başkasını arkadaş edinmeyecek derecede büyüğüm." diyerek, içki içerken kendisine bir bardak şarap döktükten sonra o iki yıldız adına da birer bardak şarap dökerdi. Günün birinde Mâlik ve Akîl adındaki iki arkadaş, onun yanına gelelerek kendisiyle dostluk kurma teklifinde bulunurlar. Cezîme de onların bu teklini geri çevirmeyerek onlarla dostluk kurmaya başlar. Bu şekilde kurmuş oldukları dostluk, büyük bir samimyet içinde kırk yıl devam eder, sonunda onları sadece ölüm birbirinden ayırır. Böylece, "Cezîmenin iki arkadaşı" tabiri, uzun süre birbirleriyle samimice dost kalanlar için, bir darb-ı mesel olarak kullanılmaya başladı ve birçok şairler tarafından şiirlerinde dile getirildi. Hz. Aişe'nin kardeşi Abdurrahman'ın kabri başında dile getirdiği bu beyit ise Mütemmim b. Nüveyre'nin, Kardeşi Mâlik hakkında söylediği şu şiirden alınmıştır:
وَكُنَّا كندمانى جذيمة حقبة .. من الدَّهْر حَتَّى قيل لن يتصدعا
فَلَمَّا تفرقنا كأنى ومالكا .. لطول اجْتِمَاع لم نبت لَيْلَة مَعًا
Cezeyme'nin iki arkadaşı gibi asrın uzun bir döneminde

Dediler ki: Âişe hicrî 58 yılında vefat etti. Her ne kadar Abdurrahman b. Ebû Bekr'in Muâviye'nin vefatına kadar hayatta olduğuna dair bir rivayet varsa da bu rivayet sağlam değildir.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Avâne ve başkalarından şöyle dediklerini rivayet etti: Hicrî 60 yılında Muâviye vefat etmek üzereyken, Yezîd orada değildi. Bunun üzerine Muâviye, -o sırada şurtasının başında bulunan- Dahhâk b. Kays el-Fihrî ile Müslim b. Riyâh b. Ukbe b. Es'ad el-Mürrî'yi yanına çağırdı. Onlara vasiyetini yaptıktan sonra "Vasiyetimi Yezîd'e bildirin!" dedi. Muâviye bu vasiyetini şöyle yazdırdı: "Yavrucuğum, Hicâz halkına iyi bak! Zira onlar, senin aslındır. Onlardan sana gelen olursa, onlara ikramda bulun. Onların ileri gelenlerinden bazıları başka yerlerde bulunuyorlarsa, onlara da yardım elini iyilik uzat. Irak halkına dikkat et. Eğer senden günde bir valinin azledilmesini isterlerse, onların dediği gibi yap. Zira bir valinin azledilmesi, sana karşı 100.000 kılıcın çekilmesinden daha kolaydır. Şam halkına da dikkat et! Zira onlar senin kusurlarını örtebilecek sırdaşlarındır. Herhangi bir düşmandan endişen olursa onlardan yardım iste. Daha sonra onları memleketlerine gönder. Zira onlar başka bir memlekette ikamet ettikleri takdirde onların huyunun bozulmayacağından emin değilim."

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd b. Müslim ve başkalarından şöyle dediklerini rivayet etti: Muâviye Horasanlı bir cariyesiyle cinsel ilişkiye girdikten sonra hummaya yakalandı ve bu hastalığından kurtulamayarak öldü.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Muâviye vefat ettiğinde, Onun Mısır valisi, Mesleme b. Muhalled el-Ensârî idi. Ondan önce İbn Ümmü'l-Hakem'i Kûfe'den sonra Mısır'a vali tayin etmişti.

Bana Muhammed b. Musaffâ da anlattı. O Bakıyye'den, o Zübeydî'den, o da Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav), bir gün adamın birisine bir şeyler verdi. O da şükür ve senada bulununca, "Kendisine bir

---

O kadar samimiydik ki artık bunlar asla birbirlerinden ayrılmazlar denilmişti.
Ben ve Malik birbirimizden ayrıldığımızda ise
Bu kadar uzun süre beraberliğimize rağmen, bir gece bile beraber kalmamış gibi olduk.
Bk. es-Se'âlebî, *Simarü'l-Kulûb fi'l-Medafi ve'l-Mensub*, s. 182 (çev.)

şeyler verildiğinde, Ebû Süfyân sadece şükür ve senada bulunmaz." buyurdu. Bu durum Muâviye'ye ulaşınca, "Babam, ikram edilme hakkının kendisinde olduğunu düşünmüş olabilir." dedi.

Yine dediler ki: Muâviye, Ravh b. Zinbâ el-Cüzâmî'yi vali olarak tayin ettiğinde Ravh'ın, bir adamla bir kadını recm etmesi üzerine şair şunları söyledi:

Ravh el-Cüzâmî, Allah'ın haddini uygularken
Acele etmiş dahi olsa, mazurdur

Bu şiir Muâviye'ye ulaştığında, "Yöneticiler (bu gibi konularda) acele etmekle Allah'ın hukukunu yerine getirmiş olurlar." dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Bize şöyle bir haber geldi: Ömer (ra) Şam'a geldiğinde Muâviye'nin bir konvoyla sabah ve akşam vakitlerinde etrafı gezdiğini görünce ona, "Ey Muâviye! Bakıyorum sabah-akşam konvoy hâlinde gezip dolaşıyorsun. Duyduğuma göre sen evinde sabahlarken ihtiyaç sahipleri, kapının önünde seni bekliyorlar." dedi. O da "Ey Müminlerin Emiri, biz düşmanlarımızın bize çok yakın bulunduğu bir yerde bulunduğumuz gibi aynı zamanda bizleri çok dikkatli takip eden casusları da vardır. Ben de onların İslâm'ın izzetini görmelerini istedim." dedi. Bunun üzerine Ömer (ra), "Bu durum, akıllı bir kişinin tuzağı ve kurnaz bir kişinin oyunudur." dedi. Muâviye, "Ey Müminlerin Emiri, bana ne emrederseniz onu yaparım." dedi. Ömer (ra) de "Yazıklar olsun sana! Seni kontrol ettiğim her bir işte beni hep zor durumda bırakırken, yine böyle şey yapmanı emredeyim mi yoksa yasaklayayım mı, diye karasız kaldım." dedi.

Hişâm ve Medâinî dediler ki: Ömer (ra) Muâviye'yi gördüğünde, "Bu adam, Arapların Kisrâsıdır." derdi.

Bana Muhammed b. Musaffâ el-Hımsî anlattı. O yaşlılarından şunu nakletti: Muâviye, Şam'da Hadrâ sarayını kerpiç ve çamurdan inşa etmişti. Rumlardan bir heyet, yanına geldiğinde onlara, "Bu binamı nasıl buldunuz?" dediğinde onlar da "Çok güzel, ama sen bunu sadece kendine ve serçelere inşa etmişsin -serçelerin bu binayı gagalayarak yuva yapacaklarını kastettiler- kendinden sonrakilere kalacak şekilde yapmamışsın!" dediler. Bu sefer Muâviye onu yıktırarak yerine taştan bir bina yaptırdı.

Medâinî dedi ki: Benî Teym kabilesinin mevlası olan Süleyman b. Katte, Saîd b. Osman'la görüşmek için yanına gitti, fakat ona ulaşamadı. Bunun üzerine kendisine, "Seni hicveder." dediklerinde o da "Ben Saîd b. Osman b. Affân olacağım da o beni hicvedecek öyle mi?" dedi. Onun bu sözü İbn Katte'ye ulaşınca, "Doğru söylüyor. Herkes Âdem'in oğludur ama bunlardan kimisi altın, kimisi gümüş, kimisi de bakırdır. Saîd ise Osman oğullarının puludur." dedikten sonra şunları dile getirdi:

Saîd'i Kureyş'e sordum; onlar da görüş birliğine varıp
"O, bir kötülük ve cimrilik madenidir." dediler
Onun cimrilik haberini aldığımda kendi kendime
"Dikkat edin, Osman'ın oğlu benim tarzımda değildir!" dedim
Nice elleri sıkı (cimri) gençler eleştirilirler ama
Babaları, kıtlık zamanlarında halkın sığınağıydı
Bineğimin ipini boynuna doladığında cimri olduğuna inanınca
Tüm üzüntülerimi başıma topladım (oldukça üzüldüm)
Böyle olunca dişi devemi, Amr'a doğru yönlendirmeye kalktım
O da erkek deveyi arzuluyormuşçasına süratle koşup
Dedeleri şerefli çocukları mert o kişiye doğru yol aldı
Ondan bir iyilik istendiğinde, okun demiri gibi harekete geçer

Bu şiirde, kendisinden övgüyle bahsettiği Amr, Amr b. Saîd b. Âs'tır. Saîd de İbn Katte'nin kendisini böyle yermesi üzerine, Muâviye'ye giderek onu kendisine şikâyet etti. O da "Şerefini ondan korumak üzere sen de ona fidye vereydin!" dedi. Bunun üzerine Amr b. Saîd, kendisine 1.000 dinar ile bir cariye hediye edince şöyle dedi:

Şayet birileri bana haksızlık yapmak istese
Saîd'den başka ebeveyni değerli, asaletli çok gururlu birisi vardır
Onun kılıcı, beni zulüm girişiminden koruyacağı gibi
İsabetli görüşü de kafa karışıklığına karşı beni muhafaza edecektir

Bunun üzerine, Saîd b. Osman da ona 1.000 dinar ile bir cariye hediye edince, bu sefer onun hakkında da şöyle söylemeye başladı:

Umudumu kestiğim bir anda, İbn Osman'ın yardımı geldi
Zaten yiğit kişiden de daima iyilik beklenir
Bulutların cömertliğinde, bana cömert davrandı
Kısıtlı davranmayarak, hediyeleri bizi ihsana boğdu
Eğer o dönüş yaptıysa, biz de lâyıkıyla döneriz
Hayrın büyük payı, sahibine attir

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da dedesi ile Şarkî b. el-Kutâmî'den şöyle dediklerini rivayet etti: Muâviye, Şam valisi olarak Ömer ve Osman'la çalıştı. Valiliği esnasında bir gün ona, Hârise b. Cenâb el-Kelbî'nin evladından Bahdel b. Üneyf b. Dülce, kardeşi öldürülen bir yeğeni ile beraber Muâviye'ye gelerek yeğenlerinin başından geçenleri anlattı. Daha önce Bahdel'in iki yeğeni ayrı ayrı, bir kızına talip olmuşlar, o da birisini tercih ederek kızını onunla henüz evlendirmişti. Kadın, bir gün koynundaki kocasının saçlarını okşarken, adamın kardeşi içeri girip bir taş parçasıyla kendi kardeşinin kafasını yararak ölümüne sebebiyet vermişti. O bu durumu anlattıktan sonra Muâviye'nin ona, "Dilersen, [kısas yoluyla] onu (kendi kardeşini öldüren yeğenini) öldürürüz, bu durumda tek kalan yeğeninin de ölmesiyle hayatta hiçbir yeğenin kalmamış olacak. Dilersen de fidye isteyebilirsin!" demesi üzerine Bahdel diyeti kabul etmeye razı oldu.

Bu olayın ardından Muâviye, Behdel b. Hassân b. Adî b. Cebele b. Selâme b. Uleym b. Cenâb el-Kelbî'ye bir elçi göndererek onun kızına talip olmasını istedi. Onun kızı da henüz bekârdı. Ancak elçi yanlışlıkla, Behdel b. Hassân yerine, Bahdel b. Uneyf'in yanına giderek kızını isteyince, o da onu kızı Meysûn ile evlendirdi. Bunun üzerine, Kelb kabilesinden olan Amr Zührî, Hassân b. Mâlik b. Behdel'i hicvederek şöyle dedi:

Hassân günün birinde nesebinden bahsederse
Ona de ki "Sen, Bahdel'in oğluyla değil de Meysûn ile şerefe erdin!"
Hani o karnı çukur, kemikleri çıkık kadınla
İlkin, onu gözleri sürmeli, boynu uzun bir ceylan görürsün
Eğer Meysûn'un oğlu olmasaydı sen böyle vali olup da
Saygın kişilerin çocuklarına tepeden bakamazdın!

Mâlik, oğlunun hüküm kürsüsünde
Adaletle hüküm verme konumuna geleceğini hiç ummazdı
Dikkat edin, aslında onlar Behdel'e gitmek isterken
Şaşkın elçinin gönlü çelinip, Bahdel'e gitti
Şayet, Bahdel'in oğluyla, prensipli asilzadeyi karşılaştırırsan
Aralarında büyük bir farkın olduğunu sen de göreceksin

Adî b. Cebele'nin halkı arasında öyle bir saygınlığı vardı ki vefat eden kişi, onun bir yer belirlemesi şartıyla defnedilirdi.[72] Bu konuda Tu'me b. Medfa el-Kelbî şöyle demiştir:

Hiç kimse akşam vaktinde de olsa, henüz o, bir yer belirlemeden
Ölen annesini ne defnetmek ne de kabrini kazımak isterdi

Medâinî dedi ki: "Meysûn hamile iken Muâviye onu boşamıştı. Öldürülmek suretiyle kendisinden dul kaldığı kocası ise Zâmil b. Abdüla'lâ idi. Araplardan birinin attığı bir okla öldürüldüğü söylenmişse de doğru olan, kendi kardeşi tarafından öldürülmüş olduğudur.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Ebü's-Sâib'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye'nin başı büyük olduğundan babası Ebû Süfyân, "Benim bu oğlum, Kureyş'in lideri olacaktır." derken, annesi Hint de "Ben onun tüm Arapların lideri olacağını umuyorum." derdi.

Bana yine Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye hastayken, Kureyş'in onun kapısında toplanarak öleceğini birbirlerine müjdelediklerinin bilgisini aldı. Daha sonra aynı kişiler içeri girerek ona (sağlığına) dua edince, Muâviye onlara, "Siz birbirinizle baş başa kaldığınızda, ölümümü birbirinize müjdeliyorsunuz, yanıma geldiğinizde de bana dua mı ediyorsunuz?" dedi. Bunun üzerine onlar bir daha bunu yapmayacaklarına ilişkin söz vererek ondan özür dilediler, o da onların mazeretini kabul ederek şöyle dedi:

Biz ölürsek ebedî kalacak birisi mi var?
Yoksa ölmede insanlar için bir ar mı var?

---

72 Bundan dolayı Adî b. Cenab, "şartın sahibi" anlamında "Zu'ş-Şart" olarak anılırdı. (çev.)

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Muâviye hastalığı esnasında bir müddet baygınlık geçirdikten sonra gözlerini açarak dedi ki: "Ey insanlar! Allah'a karşı gelmekten sakının. Kim O'ndan sakınırsa, O da onu korur. O'ndan sakınmayanlar için hiçbir koruma yoktur."

Bana yine Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Ebü's-Sâib'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye (ra) vefat etmek üzereyken şöyle dedi:

Ey Rabbim; eğer beni sorgulayacak olursan
Bana azap vereceksin demektir. Oysa ben senin azabına dayanamam
Şayet bağışlayacak olursan, zaten Gafur bir Rabsın
Günahları toprak kadar dahi olsa, bir günahkârı yine de bağışlayabilirsin

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Ebû Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye vefat etmek üzereyken, başını kızı Remle'nin dizinin üzerine koydu. O da onun başını sağa sola çevirince, "Sen, rahatça sağa sola dönebilen bir baş olarak onu şöyle böyle evirip çeviriyorsun!"[73] diyerek onun yaptığını şairin şu sözüne benzetti:

Rebîa b. Mükeddem, uzağa gitmesin
Sabahın bulutları, onun kabrini kovalarla sulamışken

Medâinî dedi ki: Muâviye hasta yatağındayken iki kızı, onu yatağında sağa sola çevirdiğinde, "Siz onu, sağa, sola rahatça dönebilen bir baş olarak şöyle böyle çevire durun. O, gençliğinden beri mal toplamaya devam etti. Dilerim, ondan dolayı cehenneme girmez!" dedi ve şu temsili getirdi:

Ben sizler için, şanslı bir kişi olarak çalıştım
Sizi yeteri kadar da gezdirip dolaştırdım

Medâinî, Bişr b. Musa ile Ebû Taybe el-Himmânî'den şöyle dediklerini rivayet etti: Muâviye, öleceği hastalığında baygınlık geçirince kızı Remle veya ailesinden başka bir kadın, Eşheb b. Rumeyle'nin şu şiirini temsil getirdi:

---

73 Metinde, Muâviye'nin, hasta iken rahatlaması için kızı Remle tarafından başının sağa, sola çevrilmesi üzerine, kendi başı hakkında, "Huvvelen Kulleben" tabirini kullandığını görmekteyiz. Bu deyim, sözlük olarak "sağa sola rahatça dönebilen" anlamına gelse de burada mecaz anlamında, "zekice işin içinden çıkabilen" anlamında kullanıldığını görüyoruz. Muâviye başı için bu tabiri kullanmakla, kafasının çalıştığına gönderme yaparak akıllıca işlerin uhdesinden gelebildiğine ilişkin kendisini övmek istemiştir. Bk. el-Herevî, *el-Garibiyeyn fil Kur'âni ve'l-Hadîs*, V, 1575 (çev.)

Sen öldüğün zaman cömertlik de ölür
Kalburüstü az kişiler hariç mertlik kesilir
Fakirlerin (isteyenler) geri çevrildi
Din ve dünya işlerinde, yeni şeylere yapıştılar

Daha sonra ayılıp tekrar bayılınca, şunları dile getirdi:

Onun için bir şey devam edecek olsaydı
O aciz bir kişi olmadığı gibi düşük bir adam da değildi

Bir rivayete göre Muâviye ayılınca, bu iki beyti söylediği gibi ayrıca şunları dile getirdi:

Biz öldüğümüzde, ebedî kalacak olan mı var?
İnsanlar için acaba ölümde bir ar mı var?

Bana Hişâm b. Ammâr'dan, onun da Velîd b. Müslim'den rivayet ederek şöyle dediği anlatıldı: Muâviye hastalığı esnasında, sayıklamaya başlayarak, "Gûta ile aramızda ne kadar mesafe var?" diye söylendi. Kızının, "Va harbâhu!"[74] demesi üzerine ayılıverip şöyle dedi:

Sen ayrılıp gideceğine göre
Herhâlde gidilecek bir yer bulmuşsundur

Medâinî, Ali b. Mücâhid b. Abdüla'lâ b. Meymûn'dan, o da babasından şunu rivayet etti: Muâviye, ölümüne neden olan hastalığı esnasında dedi ki: "Resûlullah (sav) bana bir gömlek giydirmişti de ben de onu saklamıştım. Tırnaklarını kestiğinde de ben onun kestiği tırnaklarını bir şişeye koymuştum. Ölürsem, o gömleği bana giydiriniz ve tırnakları öğüterek gözlerimin üzerine serpin; gömlek cildimle kefenim arasında olsun: Umulur ki bana fayda verir." diyerek şu temsili getirdi:

Ben ölürsem, cömertlik de ölür
Kalburüstü birkaç kişi hariç, insanlardan mertlik kesilir
Fakirlerin uzanan eli, geri çevrilir
Din ve dünya işleriyle ilgili yeni şeylere yapışılır

---

74 Bu ifade, Arapçada kişinin bir musibet karşısında üzüntüsünü belirtmek üzere kullandığı "Eyvah!" anlamına gelebilen bir tabirdir. (çev.)

Bunun üzerine (kızı) Remle veya aile fertlerinden başka birisi, "Belki de Allah bunu, senin üzerinden defeder." dedi. O da şöyle dedi:

Ölüm eğer tırnaklarını insana geçirirse
Tüm muskaları bulsan da fayda veremez

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Abdülhamîd b. Habîb'den, o el-Evzâ'î'den, o Abdüla'lâ b. Meymûn b. Mihrân'dan, o da babasından şunu rivayet etti: Muâviye ölüm döşeğindeyken, şunları söyledi: Ben Resûlullah'a abdest aldırıyordum. Bana, "Sana bir gömlek giydirsem nasıl olur?" dedi. Ben de "Babam, annem sana feda olsun; iyi olur." dedim. Bunun üzerine o da gömleğini çıkartarak bana giydirdi. Kendisi tırnaklarını keserken, ben de kesmiş olduğu tırnaklarını toplayıp, muhafaza ettim. Ölürsem o gömleği bana giydirin ve o tırnakları da gözlerimin üzerine serpin. Umulur ki Allah, bundan bana fayda sağlar.

Medâinî, Muhammed b. Hakem'den, o da babasından şunu rivayet etti: Muâviye, malının yarısının beytülmale verilmesini (vasiyet olarak) emretti. Bununla sanki kalan malının kendisine güzel gelmesini istemiştir. Daha sonra "Ömer de görevlilerinin malının yarısını almıştı." dedi.

Medâinî Ebû Zekeriyya el-Aclânî'den şöyle dediğini rivayet etti: Amr b. Saîd el-Eşdak, ağır hastalanan Muâviye'nin yanına gelerek, "Ey Müminlerin Emiri, nasıl sabahladın?" dedi. O da "İyi sabahladım." dedi. Amr, "Gözlerin başkalaşmış, yüzünün rengi değişmiş, burnun kirlenmiş bir şekilde sabahlamışsın; o hâlde vasiyetini yap da kendini kandırma, be adam!" dedi. Bunun üzerine Muâviye bu duruma şu temsili getirdi:

Biz ölürsek ebedî kalacak birisi mi var?
Yoksa ölmede insanlar için bir ar mı var?

Amr dışarı çıktığında adamın birisi ona, "Doğrusu, Muâviye'nin, senin bu söylediklerini duymasını istemezdim." deyince Amr, "Vallahi, ben onun önüme geçmesini (benden önce ölmesini) istemem. Şimdiye kadar da şu anda kendisine duyurduğum bu sözlerimden başka bir şey de duyurmamıştım." dedi.

Medâinî, İshak b. Eyyûb'dan, o da Hâlid b. Aclân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye ağır hastayken, Yezîd Huvvârîn[75] denilen yerde bulunmaktaydı. Kendisine elçi gelip haber vermesi üzerine döndüğünde, Muâviye defnedilmişti. O da doğruca onun kabrine varıp Allah'tan rahmet dileyerek onun için duada bulundu. Daha sonra evine gidince şunları dile getirdi:

Postacı gelerek bir kâğıt parçasıyla hile yapmaya başladı
Ancak kalp onun kâğıdından korkuya kapıldı
Biz kendisine, "Yazıklar olsun, bu yazınızda ne var?" dedik
O da "Halife baş ağrısıyla geceledi." dedi
Böylece ya yer sarsıldı veya neredeyse sarsılıyordu
Onun temellerinden biri, yerinden kopmuş gibiydi
Böylece, eyerlenmiş atların üzerinde süratlendik
Onları geniş yollara attık, sürati hiç kısmadık
Bizi hedefimize ulaştırdıktan sonra
Onlardan ölen ve sakatlananlara aldırış etmedik
Bir kimsenin canı, hep telef olmakla karşı karşıya olursa
O kalp ölçülerinin düşmesinden endişe edilir
Nihayet, evin kapısı Remle'nin ağlama sesiyle çarpınca
Kalp, dehşetinden yerinden sökülüverdi
Kalp, uçuşundan sonra tekrar yerine döndüyse de
Gönül, üzüntüsünün yerinde kaldığının farkındadır
Hind'in oğlu helâk olunca, şeref de onun ardından gitti
Zaten her ikisi birbirine karışmışçasına aynı yerde kalırdı
Yüzü beyaz ve parlak, onunla bulutlardan yağmur beklenirdi
Asalette, insanlarla kur'aya katılsaydı, kur'a ona düşerdi

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Avâne ve başkasından şöyle dediklerini rivayet etti: Muâviye hicretin 60. yılında, Receb ayının ortasında, seksen iki yaşındayken vefat etti. Vefat ettiğinde, Dahhâk b. Kays el-Fihrî minbere çıkarak, Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra şöyle dedi: Ey insanlar! Şüphesiz ki Müminlerin Emiri Muâ-

75 Huvvârîn veya Hivvârîn; Humus şehrinin güney cephesine düşen bir tepe üzerinde bulunan bir köyün adıdır. Humus-Şam demir yolu bu köyün kıyısından geçmektedir. Ayrıca, Hz. Ali'nin arkadaşlarından, fakih bir kişi olan Ziyad b. Amr b. Münzir tarafından fethedilen ve Bahreyn'de yer alan bir yerleşim yerinin de adıdır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, II, 315 (çev.)

viye, Arapların direği, sınırı ve azı dişi mesabesindeydi. Allah onunla fitneyi ortadan kaldırdı ve onların ittifakını onunla sağladı. Kullarının rızık bolluğunu onun eline verdi; onunla birçok memleketlerin fethini sağladı. Şu anda ise o vefat etmiş bulunmaktadır. İşte şunlar da onun kefenleri olup, birazdan onu kefenleyecek, kabrine koyacak ve kendisini Rabbiyle baş başa bırakacağız. Artık bundan sonra kıyamete kadar bol bol uyuyacaktır. Kim onun cenaze namazına katılmak isterse, öğlen vakti hazır bulunsun." Hişâm dedi ki: Dahhâk konuşurken Muâviye'nin kefenleri onun elinde bulunuyordu."

Yine Hişâm dedi ki: Muâviye'nin Receb ayının başlarında, yetmiş yedi yaşındayken vefat ettiği söylenmektedir.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî, Ebû Eyyûb'dan, o da Amr b. Meymûn'un şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye vefat ettiğinde Dahhâk minbere çıkarak şöyle dedi: Müminlerin Emiri Muâviye, Allah'ın kullarından bir kul idi. Allah onun vasıtasıyla fitne ateşini söndürdü ve onun vasıtasıyla dünyayı genişletti. Şimdi ise vefat etmiş bulunmaktadır. Biz, şimdi gidip, onu kefenine saracak ve onu kabrine koyarak, Rabbi ve ameliyle baş başa bırakacağız. Allah dilerse, ona rahmet eyler, dilerse de azap eder.

Bana Ömerî anlattı. O İbn Adî'den, o da İbn Ayyâş'tan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye vefat ettiğinde, oğlu Yezîd Huvvârîn'de idi. Oradan döndüğünde Muâviye, Dımaşk'ın küçük kapısına yakın bir yere defnedilmişti. Onun kabrinin başına gelerek ona dua etti, sonra dönerek şöyle bir hitapta bulundu: "Şüphesiz ki Muâviye Allah'ın kullarından birisiydi. Allah ona in'amda bulundu; sonra da yanına aldı. O, kendisinden sonrakilerden daha hayırlı, kendisinden öncekilerin ise gerisinde bulunuyordu. Ben onu Allah'a karşı temize çıkaramam. O, onun durumunu daha iyi bilir. Eğer onu affederse, rahmetiyle affetmiş olur. Yok, eğer onu cezalandıracak olursa, onu günahlarıyla cezalandırmış olur. Ben, (hilafet konusunda) gelen talebi ne geri çevirir, ne de fırsatı kaçırmaktan dolayı esef çekerim. Siz rahat olun, Allah ne dilerse o olur."

Bana Hasan b. Ali el-Hirmâzî anlattı. O Ali el-Kasîr'den, o da Ebû Ya'kûb es-Sekafî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye öldüğünde, Atâ b. Ebû Say-

fî es-Sekafî Yezîd'e taziyesini bildirerek şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emiri, sen halifeyi kaybettin, ancak yerine sana halifelik verildi. Muâviye vefat etti; Allah onun günahlarını affetsin. Sen riyasete getirildin; siyasete en lâyık olan da sensin. Allah katındaki en büyük kaybı dikkate al. O'nun sana yapmış olduğu ihsanından dolayı O'na şükret; Müminlerin Emiri'ni kaybetmiş olmandan dolayı Allah mükâfatını versin ve hilafette yardımcın olsun."

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Avâne ile İbn Ayyâş'tan şöyle dediklerini rivayet etti: Muâviye öldüğünde, Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî veya başka biri gelerek, "Ey Müminlerin Emiri, Allah Halife'den dolayı mükâfatını artırsın; hilafeti de sana mübarek eylesin." dedikten sonra şunları dile getirdi:

Ey Yezîd, sabırlı ol, zira sen güvenilir bir kişiyi kaybettin
Allah'ın sana mülk vererek tercih ettiğinden dolayı da O'na şükret!
Uğradığın kayıp kadar, halk arasında bildiğimiz bir kayıp yoktur
Ancak senin gibi geride bıraktığı başka bir evladı da yoktur
Bütün yeryüzündeki insanların itaati sana verildi
Sen onları yönetirsin; Allah da seni gözetir, korur
Muâviye, ardından bize bir halef bıraktı
[Arkadaş!] yoksul kaldığında, yardımdan engellendiğini duymayacağız

Ebü'd-Derdâ el-Anberî de Muâviye'yle ilgili şöyle bir mersiye dile getirdi:

Muâviye b. Harb'e nasıl ağıt yakmayayım?
Ağıt yakıldı ona hem Hil'de hem de Şehrü'l-Harâm da[76]
Her yerdeki beyaz develer dahi
Yularları içinde boyunlarını ok gibi eğmiş, ona ağıt yakmıştır
İşte şu yıldızlara bak! Dilsiz de olsalar
Şamlı Muâviye'ye yas tutarak bir araya gelmiş

76 Hil, Mekke sınırları dışında kalan ve ihramdan çıkılması serbest olan yerlerdir. Muâviye, Recep ayında Şam'da öldüğünden, Recep ayı da savaşılması haram olan aylardan olduğu için şair bu noktalara gönderme yapmaktadır. (çev.)

Eymen b. Hureym b. Fâtik el-Horasanî de şöyle dedi:

Kader, Harb ailesinin kadınlarını bir olaya attı
Üzüntü ve sevinci bir arada yaşattı
Onların ak bilincini, karaya çevirdi
Yanaklarını da beyazdan siyaha döndürdü
Hind ve Remle'nin ağlamalarını işitirsen
Elleriyle de yanaklarına vurmalarını görsen
Sen de asra dokunmuş farklı bir hüzünle
Acıklı, acıklı ağlayacaksın

el-Ahvas da bu konuda şunları dile getirdi:

Ey gençliğine güvenen adam!
Büyüğün çocuklaşması ise yolunu kaybetmektir
Ölüm gelmeden kendin için salih ameller gönder!
Buna çalış, zira ebedî kalmanın başka yolu yoktur
Ecel seni takip etmekte, neredeyse seni yakalayacak
Ölüm ise evinde oturmaya gelmiş
Yaşayan her bir kimse için bir gün vardır
Onda ömrünü tamamlaması gerek
İnsanlar salınmış geçen bir zamana
Nesiller birbirini takip eder o zamanda
Kişi başka zaman da görmüş bela görmüşken
Zamana güvense o, çok cahil birisidir demektir
İbretlik Hind'in oğlu nerede?
Sen akıllı kişiye hiç uymadın mı?
Kralların itaat ettiği bir hükümdar idi ki
Ölümünden ötürü dağlar kayboldu
Belh, Dicle ve tüm çevrelerinin (vergileri) ona gelirdi
Fırat ve Nil'in suladığı yerler de onundu
Şam, tamamen onun eviydi; baştanbaşa da
Onun büyük birlikleri ve savaş atlarıyla doluydu
Düşmana ait her yerde, gazasıyla yıkılmış bir kale veya öcü alınmış bir kan vardı
Karar verir ve onu delmez

Konuşurken, aptallığa dayalı bir tereddüt geçirmezdi
Şayet o ağır başlılığıyla dağları tartacak olsaydı
Ağırlık bakımından yeterli gelir ve ağır basardı
Gerek zenginlik, gerekse mutluluğundan dolayı
Onda bir değişiklik düşünülemezdi
Tek bir günün musibeti ile değişmez bir kararı
Tüm bunların hepsini onun elinden aldı
Sonunda öyle bir lahitte ikamet etti ki
O mezarın toprağı, sabanın uçurduğu şeylerden elendi
O, bir gün geri dönebilecek tek canlı olsaydı
O, mutlaka yine iyilik ve ihsanla dönerdi

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O İsmail b. Ayyâş b. Ebû Utbe'den, o da Safvân b. Amr'dan şunu rivayet etti: Abdülmelik, Muâviye'nin kabrinin başında durup, ona rahmet dilerken, Kureyşli bir adam ona, "Ey Müminlerin Emiri, bu kimin kabridir?" diye sordu. O da "Bu öyle bir adamın kabridir ki onu tanıdığımdan beri konuşunca hep ilmen konuşur, susunca da ağırbaşlıca susardı. Verdiği zaman ihya eder; savaştığı zaman da imha ederdi. Zaman, kendisinden sonrakilere tehir ettiğini, ona çabuklaştırdı. Bu, Abdurrahman'ın babası Muâviye'nin -Allah rahmet eylesin- kabridir." dedi.

Abdullah b. Sâlih el-İclî'ye ait bir kitapta şunları gördüm: Muâviye, Mervân b. Hakem'i Medine valiliğinden azlettikten sonra onun yerine Saîd b. Âs'ı tayin etti. Daha sonra Mervân'ı yeniden görevine döndürdükten sonra tekrar onu azledip yerine bu sefer Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân'ı tayin etti. Muâviye, Utbe b. Ebû Süfyân'ı Mekke'ye vali olarak tayin ettikten sonra onu da azletti. Hâlid b. Âs b. Hişâm b. Muğîre el-Mahzûmî'yi de vali olarak tayin edip azletti. Anbese b. Ebû Süfyân'ı vali olarak tayin edip, Tâif'i ona bağladı. Böylece, Anbese, hicrî 48 yılında vefat edinceye kadar bu görevde kaldı. Mekke'yi birkaç aylığına Mervân'a bağladıktan sonra onu azledip yerine Saîd b. Âs'ı tayin ederek Medine, Mekke ve Tâif'i ona bağladı. Saîd de oğlu Amr el-Eşdak'ı Mekke ve Tâif'e vali tayin etti. O da onlara karşı sert davranarak keyfî muamelelerde bulundu. Abdullah b. Safvân b. Ümeyye onu şikâyet etti. Bunun üzerine Muâviye, Saîd'i azle-

derek yerine Mervân'ı Mekke ve Medine'ye tayin etti. Bunun üzerine İbn Safvân, Amr b. Saîd'e, "Seni Kureyş'in boynundan indiren Allah'a hamdolsun." dedi. O da "Allah beni senin boynundan indirip, senin başının üzerine koydu." dedi. Daha sonra Mervân'ı da azlederek, Mekke ve Medine'ye Velîd b. Utbe'yi tayin etti.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Muâviye'nin kâtibi, onun mevlası olan Sercûn idi. Onun şurtasının başında ise Yezîd b. Hur el-Absî bulunmaktaydı. Daha sonra onun yerine Ziml b. Amr geçti. Muâviye, ilk koruma edinen halife idi. Korumalarının başına da Dahhâk b. Kays'ı getirdi. Daha sonra onu, genel şurtanın başına aldı. Korumalarının başına ise Yezîd b. Hurr'u getirdi.

Medâinî dedi ki: Muâviye Ahnef'e, "Irak halkının en değerlisi kimdir?" diye sordu, o da "Ka'b b. Hâris'in oğullarıdır. Mesela Horasan Valisi Rebî b. Ziyâd, Azerbaycan'ın başındaki Katan b. Abdullah, Fâris ve Kirmân'ın başında bulunan Şerîk b. el-A'ver, Kûfe dolaylarının başındaki Serî b. Vakkâs, İsfahân'ın başındaki Ziyâd b. Nadr gibi kimselerdir." dedi. Bunun üzerine Muâviye, Ziyâd'a mektup yazarak, "Ben senin tüm valilerinin Hâris b. Ka'b oğullarından olduğunu gördüm." dedi. Ziyâd da ona mektup yazarak, "Ben onlarda yeterlik ve güvenirlik olmak üzere iki özellik gördüm. Eğer bu özellikleri zencilerde de görseydim, onları da tayin ederdim." dedi.

Medâinî, Cüveyriye b. Esmâ'dan rivayet ederek dedi ki: Mervân, Muâviye'ye mektup yazarak, ondan Abdülmelik b. Mervân'ın Medine'nin divanına görevlendirilmesini istedi. Muâviye de onun dediğini yerine getirdi. Böylece Abdülmelik b. Mervân, Yezîd'in son günlerine kadar bu görevde kaldı.

Medâinî, Câfer b. Süleyman ed-Duba'î'den şöyle dediğini rivayet etti: Muhammed b. Mesleme el-Ensârî, Muâviye'nin yanında Yahudi Kâ'b b. Eşref'in öldürülüşünü anlattı. O sırada orada bulunan bir Yahudi de "Ondan dolayı özür dilenmişti." deyince, Muhammed b. Mesleme Muâviye'ye, "Şunu susturur musun? Adam Resûlullah'a haksızlık isnat etmektedir." dedi. O da Yahudiye, "Sen yanımızdan çık!" dedi. Daha sonra Muhammed, bu Yahudiyi aradıysa da onu bulamadı. Muhammed Muâviye'ye, "Vallahi

bundan sonra seninle hiç konuşmayacağım, Yahudiyi de nerede görsem onu öldürürüm." dedi.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Zübeyr, Muâviye'ye yazdığı mektubunda şunları söyledi: "Câr iskelesinde bulunan bir gemi hakkında bana izin vermiştin. Bizim ona ihtiyacımız olduğundan, onu bize tahsis etmiştin. Eğer o konuda tekrar izin verirsen çok iyi edersin. Şayet bundan imtina edersen, bunda bir hayrın olacağını temenni ederim. Yanımda falan, falan ve falanca adında yetim kızlar bulunup sana yakınlıkları var. Bunlar yetim olduklarından, senin ilgine ihtiyaçları var. Bu ilgiyi göstereceğini umarım."

Muâviye dedi ki: Ensardan dört kişi bana arkadaşlık etti. Bunlardan birisi Numân b. Beşîr olup onu Hıms'a vali tayin ettim. Birisi Mesleme b. Muhalled olup onu Mısır'a atadım. Birisi Amr b. Saîd olup onu Filistin'e atadım. Diğeri de Fedâle b. Ubeyd olup onu da kadılığa getirdim. Eğer onlardan bana arkadaşlık yapan daha çok kişi olsaydı, onları daha çok değerlendirirdim. Kesinlikle ben onlar için, Ebû Bekr ve Ömer'den de daha iyiyimdir." dedi.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Avâne'den rivayet etti. Yine bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Avâne ve İbn Ayyâş'tan şöyle dediklerini rivayet etti: Muâviye Irak'a Ziyâd'ı atayıp onun vefatından sonra yerine Semüre'yi, ondan sonra da Abdullah b. Amr b. Gaylân b. Seleme b. Muhabbik'i atadı. Onun da ardından Ubeydullah b. Ziyâd'ı atadı. Ziyâd'dan sonra Dahhâk b. Kays el-Fihrî'yi Kûfe'ye atadı. Oysa Ziyâd, kendisinden sonra Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in yerine atanmasını istemiş, Muâviye de bunu kabul ederek onu birkaç aylığına vali olarak atamıştı. Onun ardından Dahhâk'ı, ardından İbn Ümmü'l-Hakem'i, onun ardından da Numân b. Beşîr'i atadı.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem'den, o da İbn Ayyâş'tan rivayet etti. Medâinî ise Mesleme'den şöyle dediklerini rivayet etti: Muâviye, Numân b. Beşîr'i Hadramût'a vali tayin ettikten sonra Numân, Yezîd döneminde ona mektup yazarak şunları söyledi:

Ey Hâlid'in babası, olayların ateşi ışıldamaktayken
Beni maymunlar ülkesinde yalnız bırakma!
Baban, yakın dostumdu; onun ardından da
Halk arasında seni tercih ettim
Onlar, birlik olamayıp dağılıverdiler

Bunun üzerine Yezîd, onun Hadramût valiliğinden bağışlanması konusunda Muâviye ile görüştü ve İbn Ümmü'l-Hakem'den sonra onun Kûfe'ye atanmasını sağladı.

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

Muâviye Döneminde Hâricîlerin Durumu

1. Sü'al Oğullarından Abdullah b. Ebü'l-Havsâ et-Tâî

Dediler ki: Ferve b. Nevfel el-Eşca'î, en-Nehrevân savaşı esnasında kendisine bağlı 500 kişilik, kimilerine göre de 1.500 kişilik bir grupla ayrılarak, "Yemin ederim ki Ali ile niçin savaştığımızı bilmemekteyim." dedi. Daha sonra oradan hareket ederek Bendenîceyn ile Deskere bucağına varıp orada konakladı. Oradan da Şehrizûr'a[77] vardı. Orada Hasan'ın (ra), Muâviye ile barıştığı, Muâviye'nin de yönetimin başına geçip, Kûfe'ye geldiği haberi ona ulaşınca arkadaşlarına, "Artık, durumu hakkında hiçbir şüphemizin kalmadığı, kendisiyle savaşmanın da hak olduğuna hiçbir kuşkumuzun kalmadığı kişinin haberi, bize ulaşmış bulunmaktadır." dedi. Arkadaşları da "Doğru söylüyorsun." dediler. Muâviye Nuhayle'de iken onlar da Şehrizûr'a hareket ettiler. Nihayet o da Nuhayle'ye yakın bir yerde karargâhını kurdu. Hasan (as) ise Medine'ye doğru gitmek üzere yola çıkmıştı. Muâviye ona mektup yazarak kendisini Ferve ile savaşmaya davet etti. Muâviye'nin elçisi, Kâdisiyye veya biraz ötesindeki bir yerde ona ulaştıysa da o, geri dönmeyerek Muâviye'ye şunu yazdı: "Şayet ehl-i kıble ile savaşsaydım, evvela seninle savaşmayı tercih ederdim. Ben Ümmetin menfaatini, onların birlik ve beraberliklerini, kanlarının akmamasını gözeterek savaşmayı bıraktım." dedi. Bunun üzerine Muâviye bir müddet bekledikten sonra Şam halkından bir grubu, Ferve ve arkadaşlarının üzerine gönderdi. Hâri-

77 Şehrizûr; Erbil ile Hemedan arasındaki dağlık bölgede yer alan geniş bir kasaba adıdır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, III, 375.

cîler onları mağlup edince, Muâviye Kûfe halkını onlarla savaşmaya davet ederek, "Siz onları başımdan savmadan, benim katımda size ne bir eman, ne de bir mali yardım vardır." dedi. Bunun üzerine, başlarında Hâlid b. Urfuta el-Uzrî olduğu hâlde Kûfe halkından büyük bir grup yola çıktı. Onlarla karşı karşıya gelince, iki grup birbirlerine taş ve ok atmaya başladı. Eşca' kabilesi, Ferve'ye gelerek, "Seninle konuşmak istiyoruz." dediler. O da onlarla bir yere ayrılarak yalnız görüştü. Ona nasihatte bulundular. Daha sonra onu yanlarına alarak beraberlerinde Kûfe'ye getirdiler. Bu arada Tay kabilesi de Ka'kâ b. Nefr et-Tâî'yi beraberlerinde getirdiler. Şeybân oğulları da Itrîs b. Urkûb'u getirdiler. Ferve de başına bir iş geldiği takdirde, arkadaşlarının durumuyla ilgilenmek üzere yerine Abdullah b. Ebü'l-Havsâ et-Tâî'yi bırakmıştı. O, en-Nehr gününde 300 kişiyle ayrılmıştı. Ferve'nin Kûfe'ye girişinde, kavminin kendisini yanlarında hapsetmelerinden sonra İbn Ebü'l-Havsâ Kûfe'ye geldiğinde Ferve'nin arkadaşlarından bir grup Hâricî, kendisine biat etti. Böylece, İbn Ebü'l-Havsâ, hem Hâlid b. Urfuta'ya, hem de Kûfe halkına karşı savaştı. Ancak bu savaş esnasında İbn Ebü'l-Havsâ öldürüldü. Onu, Tağlib oğullarından Ubeyd b. Cerîr adındaki bir adam öldürmüştü. Bu olay, Rebîülevvel ayında hicrî 41 yılında meydana geldi. Bir rivayete göre de Cemaziyelevvel ayında öldürülmüştür. Ardından tüm arkadaşları da öldürüldü. Ebü'l-Havsâ Hâricîlerin başına geçtiği zaman yöneticinin kendisini öldürüp asılmasıyla tehdit edilmesi üzerine şunları dile getirmişti:

Ruhlarımız alındıktan sonra
Organ ve derilerimize bir şeyler yapacağını umursamam
Galaksilerle, kartal yıldızları dahi bir kader dairesinde hareket ederler
Güneş ve ay da belirli bir ölçüye göre yol alır
Şunu bildim ki (en hayırlı söz de en faydalı olanıdır)
En mutlu kişi, ateşten kurtulan kişidir

Bazılarına göre bu şiir, Muğîre b. Şu'be'ye karşı savaşmak üzere yola çıkan Ferve b. Nevfel'e aittir.

2. Havsere b. Vedâ el-Esedî

Dediler ki: İbn Ebü'l-Havsâ öldürüldüğünde Hâricîler toplanarak idarelerini Havsere b. Vedâ b. Mes'ûd el-Esedî'ye verdiler. Havsere ise Sevâd bölgesinin Berâzü'r-Rûz mıntıkasına[78] yerleşmiş idi. İbn Ebü'l-Havsâ öldürülünce, Ali ile savaşmada tereddütlü olan Ferve b. Nevfel'i ayıplamaya başladı. Daha sonra Hâricîleri çağırarak, Berâzü'r-Rûz'dan taraftar edinerek, 150 kişilik bir kuvvetle en-Nuhayle'ye geldi. Orada Fül b. Havsâ, az sayıdaki taraftarlarıyla ona katıldı.

Bu durum karşısında Muâviye, Havsere'nin babasını yanına çağırarak, "Oğlunun yanına git, belki seni gördüğünde yumuşar." diye öğüt verdi. Babası da onun yanına geldi. Kendisiyle konuşup ricada bulunarak, "Sana oğlunu getirsem de onu gördüğünde belki ondan ayrı kalmaya dayanamazsın!" deyince Havsere, "Bir kâfirin eliyle bana saplanan bir mızraktan dolayı bir saat debelenmem, benim için oğlumu görmekten daha sevimlidir." dedi. Babası, geri dönerek onun bu sözlerini Muâviye'ye anlatınca, Muâviye, "Bu, dik kafalı bir adamdır." diyerek Abdullah b. Avf b. Ahmer komutasında 2.000 kişilik bir askerî gücü ona yönlendirdi. Bunun üzerine Havsere'nin babası kendisiyle beraber gelenlerle yola çıktı ve oğlunu mübarezeye çağırdı. O da "Babacığım, toplum içinde benden başka mübareze edeceğin kimseler var. Beni bundan bağışla!" dedi. Böylece İbn Ahmer onlarla savaşarak sabretti; onlar da sabrettiler. Sonunda, Havsere İbn Ahmer'le mübareze yaptı. İbn Ahmer ona bir mızrak saplayarak kendisini öldürdükten sonra onun arkadaşlarını da öldürdü. Geriye kalan sadece 50 kişilik bir grup, Kûfe'ye dönebildi. Bu olay, hicretin 41. yılında meydana geldi. İbn Ahmer, Havsere'ye baktığında, yüzünde secde eserinin baskın olduğunu gördü. Kendisi de namaz ve ibadetine düşkün biri olup ibadetine düşkün bir kimse idi. Bu nedenle onu öldürmekten dolayı pişmanlık duyarak şöyle dedi:

Aptallık ederek, Benî Esed'in kardeşini öldürdüm
Yemin ederim ki ben henüz rüştüme eremedim
Gecesini namazla ihya eden birisini öldürdüm

---

78 Burası Bağdat'ın doğusuna düşen bir bucak adıdır. (çev.)

Hüznü uzun, iyiliksever ve hedefli bir kişiydi
Dünyalığa erişme uğruna ehl-i takva bir kardeşi öldürdüm
Bu da bedbahtlığımdan ve şanssızlığımdan oldu
Ey Rabbim, bana bir tevbe bahşet ve beni bağışla
Çünkü ben hatamdan ve kastımdan döndüm

Bundan sonra Muâviye Şam'a dönerek, Muğîre b. Şu'be'yi, Kûfe'ye vali olarak tayin etti.

3. Ferve b. Nevfel ve Öldürülüşü

Dediler ki: Ferve b. Nevfel el-Eşca'î, silah kuşanarak, Muğîre b. Şu'be'yle savaşmak üzere yola çıktı. Muğîre de onun üzerine, Şebes b. Rib'î'nin komutasında bir süvarî birliği gönderdi. -Bu kişinin Ma'kıl b. Kays olduğu da söylenmiştir. Şebes, Şehrizûr'da ona yetişerek onu öldürdü. Bazıları da "Sevâd'a yakın bir yerlerde onu ve arkadaşlarını öldürdü" demişlerdir.

4. Şebîb b. Becre el-Eşca'î

İbn Mülcem, Ali'yi (ra) öldürdüğü zaman Şebîb onunla beraberdi. Kendisi, Kûfe'de iken, yakınıymış gibi Şam'a Muâviye'nin yanına gelerek, "Ben ve İbn Mülcem, birlikte Ali'yi öldürdük." deyince Muâviye yerinden fırlayarak, dehşet ve korku içinde evine gitti. Daha sonra Eşca' kabilesine haber göndererek, "Yemin ederim ki eğer Şebîb'i buralarda veya kapımda görsem, hepinizi mahvederim. Onu memleketinizden çıkarın." dedi. Şebîb ise karanlık basınca dışarı çıkıp; kadın, erkek, çocuk demeden önüne gelenleri öldürdü. Muğîre b. Şu'be Kûfe valisi olunca Şebîb, Kuf[79] denilen yerden hareket ederek onunla savaşmak üzere yola çıktı. Muğîre de Hâlid b. Urfuta'nın komutasında bir süvari birliğini onun üzerine gönderdi. Bunun, Hâlid b. Urfuta değil de Ma'kıl b. Kays olduğu da söylenmektedir. Hâlid, onunla karşı karşıya geldiğinde, kendisiyle beraber arkadaşlarını da öldürdü.

---

79 "Kuf" (القف) Medine vadilerinden birisinin adıdır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân,* IV, 383, Dâru Sâdır, Beyrut, 1995 (çev.)

Heysem dedi ki: Kuf, Bâcevvâ ile Sûrâ[80] arasındaki bir mevkidedir. Kelbî de dedi ki: "Kuf, Zebârâ ile Tellü Bevennâ arasındaki bir yerdedir." Bütün bu yerler, Kûfe'ye yakın olan yerlerdir.

Dabbe kabilesinden olan bir adam, kendi şiirlerinden şunu okudu:

Cevsakü'l-Harib[81] *yakınındaki Nuhayle*[82] *gününde*
Ben Şurât'ın edindiklerini dini, din edindim

Bazıları da bu kişinin bu şiiri, bu olaydan sonra okuduğunu söylemiştir.

5. Mu'ayn el-Muhâribî

Muğîre, Mu'ayn b. Abd el-Muhâribî'nin kendisiyle savaşmak üzere yola çıktığını haber alınca -Aslında adı Ma'n iken, küçültme ismi yapılarak Mu'ayn olmuştur.- ona karşı bazı süvariler gönderdi. Süvariler ona ulaştığında, yanında bir grup insan olduğu görüldü; bu insanlar uyarılınca, Mu'ayn'ın etrafından dağılıp gittiler. Sonunda Mu'ayn, Benî Temîm kabilesinden olan bir adam ile birlikte yakalanıp getirildiklerinde, Muğîre ikisini de hapsederek durumunu bir mektupla Muâviye'ye bildirdi. Muâviye de mektup yazarak, "Eğer ikisi, henüz isyan etmeden ve herhangi bir adamı öldürmeden halifeliğime tanıklık ederlerse, onları serbest bırak!" diye talimat verdi. Bunlardan Temîmli kişi, kabilesi tarafından deli olduğu anlatılınca serbest bırakıldı. Mu'ayn'a gelince kendisine, "Muâviye'nin halifeliğine tanıklık et!" denildiğinde, "Ben Allah'ın Hak olduğuna, kıyametin hiç kuşkusuz kopacağına tanıklık ederim."[83] dedi. Kendisine, "Sen delisin." denildi. O da "Cinlerin en salihi olmayı arzularım." dedi. Muğîre ona, "Yazıklar olsun sana! Benim dediğim şekilde tanıklık etsene!" dedi. O da "Ben Temîm'in, Muhârib'den daha cömert olduğuna tanıklık ederim."

---

80 Surâ, Bağdat'a yakın Fırat kıyısında, etrafı surlarla çevrili bahçeli, sulu güzel bir şehrin adıdır. Bk. eş-Şerif el-İdrisî, *Nüzhetü'l-Müştâk*, II, 668, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1409 (çev.)

81 Kûfe'nin dışında, en-Nuhayle'ye yakın bir yerleşim birimidir. Bk. İbn Şemâil el-Kutay'î, *Merâsidü'l-İttila'*, Dâru'l-Cîl, I, 358, Beyrut, 1412 (çev.)

82 en-Nuhayle (النخيلة) Hurma ağacı anlamındaki "nahle"nin tasğiridir (küçültme ismidir). Burası, Kûfe'ye yakın, Şam yönündeki bir yerleşim birimidir. Burası, Hz. Ali'nin, el-Enbar'da valisinin öldürüldüğünü duyunca buraya gelerek Kûfe halkını kınadığı meşhur hutbesini irad ettiği yerdir. Bu hutbesinin bir yerinde, "Allahım, ben bunları usandırdığım gibi onlar da benden usandılar; Allahım, beni bunlardan ayır!" demişti. Bundan birkaç gün sonra da öldürülmüştü. Burası aynı zamanda, yukarıda geçtiği gibi bazı Hâricîlerin öldürüldüğü yerdir. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân,* Dâru Sâdır, V, 278, Beyrut, 1995 (çev.)

83 Burada Hac, 21/8. âyetine gönderme yapmıştır.

dedi. Bunun üzerine Hilâl kabilesinden Kabîsa denilen bir adam, "Onun kanını bana içir!" dedi. O da "Buyur!" deyince, Kabîsa kalkıp onu öldürdü.

Bişr b. Mervân'ın valiliği dönemi başlayınca, aslen Umân halkından olan, Kûfe Hâricîlerinden bir adam, Kabîsa'nın içinde bulunduğu bir meclis halkasının başında durup, "Bu adam kimdir?" dediğinde kendisine, "O, Mu'ayn'ın katilidir." dediler. Bunun üzerine adam, Kabîsa'nın kapısının önünde oturarak onun çıkmasını bekledi. Çıkınca kendisiyle beraber bir müddet yürüdükten sonra öldürünceye kadar ona kılıç darbeleri indirmeye devam etti. Ardından da saklanarak, Şebîb b. Yezîd'le beraber ortaya çıkıncaya kadar onun nerede olduğu bilinemedi. Daha sonra Kûfe'ye gelince bağırarak, "Ey Allah'ın düşmanları, Kabîsa'nın katili benim." dedi.

6. Hâris b. Kâ'b Oğullarının Mevlası Olan Ebû Meryem

Dediler ki: Hâris b. Ka'b kabilesinin mevlası olan ve kendisine, "Ebû Meryem" denilen bir adam, Katâm (şahin) ve Kuhayle (sürmeli) adındaki iki kadınla birlikte yola çıktı. Bu kişi beraberinde kadın bulunan ilk (Hâricî) kişi olmuş oldu. Ebû Bilâl Mirdâs b. Üdeyye, bu nedenle onu ayıpladı. O da kadınları yanına alarak savaşa çıkanlardan ilk nefret eden kişi olmuş oldu. Bunun üzerine Ebû Meryem, "Resûlullah (sav) ile beraber de kadınlar savaştığı gibi Şam'da da kadınlar, Müslümanlarla beraber savaşmışlardır. Ancak ben yine de onları geri çeviriyorum." diyerek kadınları geri gönderdi. Muğîre, onun üzerine Câbir el-Becelî'yi gönderdi. Bâdûreyâ denilen yerde onunla karşılaştı. Câbir onlara, "Ey fasıklar, ey Katâm ve Kuhayle'nin arkadaşları!" diyerek onları sapıklıkla suçladı. Onun da arkadaşları onlara, "Yazıklar olsun size! Allah, *'Bilginin olmadığı şeyin peşine düşme, şüphesiz ki kulak, göz ve gönül bundan sorumludur!'*[84] demiyor mu?" dediler. Câbir onlarla savaşarak onları öldürdü.

7. Ebû Leylâ el-Hâricî

Dediler ki: Ebû Leylâ, Kûfe mescidine geldi, orada eşraftan birkaç kişi bulunmaktaydı. Esmer tenli, uzun boylu bir yapıya sahip olan Ebû Leylâ, Mescidin kapısında durup iki elini kapının iki tarafına dayayarak yüksek

84 Bk. İsra' 17/37 (çev.)

sesle "Allah'tan başka hüküm sahibi yoktur." diyerek bağırdı. Burada bulunanlardan hiç kimse kendisine tepki göstermediği gibi mevaliden de otuz atlı arkasından geldi. Muğîre b. Şu'be, ona karşı Ma'kıl b. Kays er-Riyâhî veya bir başkasını gönderdi. Kûfe çevresinde ona yetişerek onu orada öldürdü. Bu olay, hicretin 42. yılında vuku buldu.

Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ dedi ki: Hâris oğullarının mevlası olan Ebû Leylâ, birkaç kişilik bir grupla Kûfe'ye geldiğinde şurta tarafından öldürüldü. Böylece üzerine almış olduğu bir işi tamamlayamadı.

8. Hayyân b. Zabyân ile Müstevrid b. Ullefe

Hayyân, en-Nehr[85] günü Ali tarafından affedilerek salıverilen ve kavmine gönderilen 400 kişiden birisiydi. Kendisine göre içtihat yapmak üzere bir aya kadar evine kapandıktan sonra çıktığında, görüşünü kabul eden birkaç kişilik bir grup içinde Deylemlilerle savaşmak üzere Rey şehrine doğru yola çıktı. Burada, Ali'nin (as) vefat haberi kendisine ulaşınca, arkadaşlarına Kûfe'ye dönme çağrısında bulundu. Arkadaşları da ona icabet ettiler. Onlar arasında bulunan, şair Sâlim b. Rebîa el-Absî, bu esnada şunları dile getirdi:

Ey iki dostum, en-Nehr'de ölen ve yaralananlardan sonra
Benim ne bir tesellim, ne bir sabrım ve ne de bir arzum kaldı
Ancak büyük bir birlik içinde Allah'a yöneldiğimiz
O'nun için seferber olduğumuz süreler hariç
Katırım, Kustâne[86] *ve Rey'i geçtikten sonra*
Artık asırlar da geçse oraya gidecek değilim

Muğîre b. Şu'be Kûfe valisi olduğunda, Sâlim b. Rebîa ile Müstevrid b. Ullefe et-Teymî -Teym er-Ribâb-, Muâz b. Cüveyn et-Tâî, İtrîs b. Urkûb ve başkaları Hayyân'ın evinde, zulüm ve haksızlığa karşı çıkmak üzere idarelerini üstlenecek bir lideri seçmek üzere istişare etmek için bir araya geldiler. Önce Hayyân'a teklif ettiler, kabul etmeyince, Muâz'a teklif ettiler. O da kabul etmeyince, Hayyân ile Muâz, Müstevrid b. Ullefe'nin lider

85 Nehrevân Savaşı.

86 Kustâne; Kistâne veya Küstâne şeklinde de adlandırılan bu yerleşim birimi, Save'ye giderken Rey şehrine bir merhale mesafede bulunmaktadır. Bk. İbn Şemâil el-Kutay'î, *Merâsidü'l-İttila' Alâ Esmâi'l-Emâkin ve'l-Buka'*, Dârul-Cîl, III, 1091, Beyrut, 1412 (çev.)

olmasını uygun görerek hicretin 43. yılında onlar ve oradakiler ona biat ettiler. Aynı yılın Şaban ayının başında, bu maksatla silahlanarak yola çıkmaya karar verdiler. Şemir b. Ca'vene et-Tâî ise Muğîre'nin şurta sorumlusu olan Kabîsa b. Demmûn'un yanına giderek durumu kendisine bildirdi. Bu bilgi Muğîre'ye de ulaşınca, onların üzerine bazı süvariler gönderdi. Bu haber Müstevrid'e ulaşınca, arkadaşlarına haber göndererek dağılmalarını ve yanlarında bulundurdukları silahları kaybetmelerini söyleyerek kendisi de saklandı.

Muğîre'nin şurtası, Hayyân'ın evini basıp orada arama yaptıklarında hiçbir silaha rastlamadıkları gibi; Sâlim b. Rebîa, Hayyân b. Zabyân ve Muâz b. Cüveyn'den başka kimseyi de bulamadılar. Bunun üzerine Muğîre Hayyân'a, "Bana ulaşan şu haberin aslı nedir?" diye sorduğunda Sâlim ile Muâz, "Biz Hayyân'a giderek onun yanında ders okurduk." dediler. Bunun üzerine Muğîre onları bir yıla kadar hapsetti. Hâricîler, Abdülkays'ın evinde misafir kalan Müstevrid'in yanına gidip gelirlerdi.

Şöyle de söylenmiştir: Müstevrid Kasrü'l-Adeseyn'de saklanmak üzere Hîre'ye gittiğinde, Haccâr b. Ebcer de onun bazı durumlarından haberdar olurdu. O da bundan endişelenerek kendisinin kaynı ve Selime oğullarından olan Süleym b. Mahdûc'a misafir gitti. Haccâr da Muğîre'ye giderek edindiği bilgilerle beraber, bizzat kendisinin de vakıf olduğu durumları ona bildirdi. Öbür taraftan Müstevrid ve arkadaşları, Sûrâ[87] halkıyla anlaşarak Medâin'e yürümek üzere 300 kişilik bir güçle onu takviye ettiler. Bu haberin ulaşması üzerine Muğîre, Ma'kıl b. Kays er-Riyâhî komutasında 3.000 kişilik bir süvari alayını hazırlayarak onların üzerine göndermek üzere askerlerini şöyle cihada çağırdı: "Yürü, ey Zümeyle'nin babası, yolun açık olsun. Git de beni şu yoldan çıkmış adamdan kurtar!" Bu sırada Sa'sa'a b. Sûhân söz alarak, "Siz beni onların üzerine gönderin. Onların kanı bana helâl kılınmıştır. Her tehlikeye göğüs germeye hazırım." deyince Muğîre ona, "Sen yerine otur, zira sen bir hatipsin." dedi.

Muğîre, Ma'kıl ile beraber tanıdığı Şiîlerle görüşmeler yaptı. Müstevrid de Behüresîr şehrine geldi. Ubeyd b. Simâk b. Hazzân b. Husayn b. el-Ab-

87 Burası Irak'ta Babil topraklarından olan bir yer adı olup, el-Hilletü'l-Mezîdiyye denilen yere yakındır. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân,* III, 278.

sî ona engel oldu. Bazılarına göre ona engel olan kişi, Simâk b. Ubeyd b. Simâk b. Hazzân'dır. Köprünün önünün kesilmesini emretti. Bu nedenle Müstevrid, şehrin batı tarafından Cercerâyâ denilen yere geçti; oradan da Mezâr'a geldi. Ma'kıl, 300 kişilik öncü birliklerinin başında Hemdanlı Ebü'r-Ruvâ eş-Şâkirî olduğu hâlde geldi. Ebü'r-Ruvâ ile Müstevrid karşı karşıya gelerek savaşmaya başladılar. Bu sırada Ebü'r-Ruvâ şöyle diyordu:

Ben hiç korkutulamamış tam bir yiğidim
Korkakların kılıç darbesinden geri durduklarında
Ben Ebû Ruvâ'ım, asaletliyim ve kahramanım

Ancak bir müddet savaştıktan sonra yenilerek Ma'kıl'a katıldı. Müstevrid ise Mezâr'a çekilince Ma'kıl onun peşine düştü. Abdullah b. Âmir de Basra'dan Ali'nin Şîası olması hasebiyle, aralarında Hâlid b. Ma'dân'ın da bulunduğu 3.000 kişilik bir kuvvetle Şerîk b. A'ver'i yönlendirdi. Şerîk, Müstevrid'in kararagâhının bir fersah yakınındaki bir yerde konakladı. Bunun üzerine Müstevrid, "İki ordu arasında kalmamız doğru bir görüş değildir." dedi. Böylece kendisi Medâin'e, Şerîk ise Basra'ya döndü. Ma'kıl, Cercerâyâ'da Hâricîlerle şiddetli bir savaşa girişti. Onların arasında, şair Miskîn b. Âmir b. Üneyf ed-Dârimî de vardı. O da burada şiddetli bir savaşa tutuşarak ün yaptı. Hâricîler daha sonra Sâbât'a geldiler; Ma'kıl ise Deylemâyâ'ya[88] gelerek burada iki gün kaldıktan sonra Müstevrid ve arkadaşları ona yetişerek onu mübarezeye çağırdılar. Bunun üzerine Ma'kıl karşısına çıktı. İkisinin, birbirine birer mızrak saplamasıyla her ikisi de orada öldü. Başka bir görüşe göre Müstevrid, Ma'kıl'ın göğsüne bir mızrak saplayınca, o da onun kafasına bir kılıç darbesi indirdi. Neticede her ikisi de oldukları yerde öldü. Ma'kıl öldürülünce, Amr b. Muhriz b. Şihâb el-Minkarî, sancağı eline alarak beş kişi hariç, Müstevrid'in tüm arkadaşlarını öldürdü. Bu olay, hicretin 43. yılının Şaban ayında vuku buldu. Bazılarına göre, Ramazan ayında oldu. Miskîn b. Âmir recez türünde şu beyti dile getirdi:

Onlara vurduğum sırada, Müstevrid'i görmüş olsaydım
Onu düz arazide sürçe sürçe gidecek şekilde bırakırdım.[89]

---

88 Burası, Estan-ı Behüresîr köylerinden, Dicle kıyısındaki bir köydür.
89 Bu beyit, Miskîn ed-Dârimî'nin matbu olan Dîvân'ında yer almamaktadır.

Muğîre, Miskîn ile Ebü'r-Ruvâ'ı Muâviye'nin yanına gönderdi. O da onları büyük hediyelerle ödüllendirdi. Bunun üzerine Cerîr b. Atıyye şöyle dedi:

Yiğitler yiğidi Ma'kıl bizdendir
Dicle'deki bir kaleyi[90] *yıkan da bizdendir*

Amr b. Lece et-Teymî de şöyle dedi:

Dicle gününde Ma'kıl'ı biz öldürdük
Kafataslarına indirilen keskin kılıçlarla

O, şunları da söyledi:

Ma'kıl'ı biz öldürdük; savaş bizi
Tahrik ederken korkaklar ürküp kaçıyordu

Muâz b. Cüveyn ise hapisteyken şu beyitleri dile getirmiştir:

Ey satıcılar! Kişi için öyle bir an gelmiştir ki
Bu an, canını Allah'a satıp göç etmenin anıdır
Ben cehaletimden hatalı kişilerin diyarında kalmaktayım
Her biriniz de öldürülecek hâle getirileceksiniz
Haydi, ey kavmim, öyle bir maksat için yürüyünüz ki
Anlatıldığında, amaçların en iyisi ve en doğrusu olduğu anlaşılır
Keşke sizden iyi bir yüzücünün sırtında olsaydım
Kaburgaları güçlü, zırhlı ve yalın hâlde olmayan birisinin
Ben aranızdayken onlar sizi hedefe koyduğunda
İki gruptan, yükselen toz-dumanı tercih ederdim

9. Muâz b. Cüveyn et-Tâî

Dediler ki: Muğîre, Muâz'ı çıkartınca, Hayyân b. Zabyân da haksızlığa karşı çıkma konusunda ona tavsiyelerde bulunup yol gösterdi. O da 300 kişilik bir taraftar grubuyla Bânikiyâ'dan yola çıktı. Burası, Kûfe sınırına yakın bir yer idi.[91] Bunun üzerine Muğîre b. Şu'be, Ebü'r-Rüvâ el-Hemdânî eş-Şâkirî ile Amr b. Şihâb el-Minkârî'yi, 1.300 kişilik bir kuvvetle üzerine

90 Burada şairin kaleye benzettiği kişi, el-Müstevrid'dir.
91 Banikya, Kûfe'nin nahiyelerinden birisidir. Bk. Yâkût, *Mu'cemü'l-Buldan*, c.1, s. 331.

gönderdi. Muâz ve arkadaşları Cûhâ'da öldürüldüler. Muâz halkın kalabalık bir şekilde üzerine geldiğinde, "Biz sayıca her ne kadar az isek de düşmanlarımızdan öldürebileceğimizi öldürür, sonra da şehit olmak isteriz." dedi.

10. Sehm b. Gâlib el-Hüceymî, Hatîm ve Abbâd b. Husayn

Dediler ki: Muâviye döneminde, Sehm b. Gâlib el-Hüceymî, Basra'da (vali olarak) bulunan Abdullah b. Âmir'e karşı ayaklandı. Sehm, görüşünde isabetli olduğuna inanmış birisiydi. Ehl-i kıbleyi ilk defa küfürle itham eden de odur. Ondan önceki Hâricîler, böyle iman-küfür arasında kesin bir şey söylememişlerdi. Hicretin 44. yılında, aralarında Hatîm el-Bâhilî'nin de bulunduğu 70 kişilik bir grupla yola çıktı. Hatîm el-Bâhilî, aslen Vâil oğullarından olup adı, Yezîd b. Mâlik idi. Yüzünden almış olduğu bir yara nedeniyle kendisine, "Hatîm" denilmiştir. Sehm ve arkadaşları Basra'da bulunan iki köprü arasındaki bir yerde konakladılar. Burada Sehm arkadaşlarına sabah namazını kıldırdı. O sırada Ubâde b. Kurs el-Leysî, oğlu ve yeğeniyle beraber onların yanından geçerken, Sehm ve arkadaşları onları tanımadıkları için, "Siz kimsiniz?" diye sordular. Onlar da "Biz Müslüman bir topluluğuz." dediklerinde onlar, "Yalan söylüyorsunuz!" dediler. Bunun üzerine Ubâde, "Sübhanallah! Resûlullah'ın (sav) benden kabul ettiği bir şeyi, siz neden kabul etmiyorsunuz?" dedi. Onlar, "Resûlullah (sav) senden neyi kabul etmişti?" dediklerinde, "Ben önce onu yalanlamış ve kendisiyle savaşmışken, sonra da yanına giderek, 'Allah'tan başka ilâh olmadığına, senin de onun elçisi olduğuna tanıklık ederim' dedim; o da bu tanıklığımı kabul etti." dedi. Buna rağmen onlar, "Hayır sen kâfirsin." diyerek kendisini, oğlunu ve yeğenini orada katlettiler. Bunun üzerine, (Basra Valisi olan) İbn Âmir bizzat kendisi onların karşısına çıkarak onlardan birkaç tanesini öldürünce, aralarında Sehm ve Hatîm olduğu hâlde, bir ormana sığındılar. Bunun üzerine İbn Âmir, onlara eman dilemelerini teklif etti. Onların bunu kabul etmesi üzerine, o da onlara eman verince geri döndüler. Ancak Muâviye kendisine bir mektup yazarak onların öldürülmesini emretti. O da ona (cevabî) bir mektup yazarak, onları kendi zimmetine aldığını bildirdi.

Ziyâd, hicretin 45. yılında Basra'ya gelince, Sehm ile Hatîm, İbn Âmir'in kendilerine verdiği emanını dikkate alıp almayacağı noktasında endişe ederek Ahvâz'a[92] gittiler. Sehm orada halkla dostluk kurarak başkalarını da davet etti. Onlar da onun davetini kabul ettiler. Buradan dönüp Basra'ya gitmek isterken bir toplulukla karşılaşıp onları yakaladığında, kendilerinin Yahudi olduklarını söylemeleri üzerine onları serbest bıraktı. Ancak Kudâme b. Maz'ûn el-Cumahî'nin mevlası olan Sa'd'ı yakalayarak öldürdü. Daha sonra Basra'ya vardığında, arkadaşlarının dağılması üzerine kendisi de gizlenmeye başladı. Bazılarına göre ise kendisinin gizlenmesinden sonra arkadaşları dağılmıştı. Bunun üzerine Sehm, eman dileyerek, İbn Âmir katında geçerli olan anlaşmanın, Ziyâd katında da geçerli olması talebiyle İbn Âmir'in emannamesini kendisine gönderdi. Ancak Ziyâd kendisine eman vermeyerek onu aramaya başladı. Onun kaldığı yer kendisine gösterilince, onu yakalayıp öldürdükten sonra cesedini Sehm'in kendi evine astı. Başka bir görüşe göre Sehm, Ziyâd ölünceye kadar, gizlenmeye devam etmiş, Ziyâd'ın ölümünden sonra yeri Ubeydullah b. Ziyâd'a gösterilince, onun tarafından yakalanarak öldürülmüş ve asılmıştı. Bunun üzerine Hâricîlerden bir adam şöyle demiştir:

Eğer ordular onun asılma cürmünü üstlenmişse
Allah Sehm b. Gâlib'i rahmetinden uzak tutmasın!

Sehm'in öldürülmesi, hicretin 54. yılında vuku bulmuştur. Kimilerine göre ise bundan önceki bir tarihte vuku bulmuştur. Hatîm de yakalanıp, Ubâde b. Kurs'un öldürülmesinden sorumlu tutularak Ziyâd tarafından sorgulandı. İddiayı kabul etmemesi üzerine, Ziyâd onu Bahreyn'e sürdü. Daha sonra da ona dönüş iznini verdi. Bunun nedeni de şudur: Ziyâd'ın elçisi Bahreyn'den döneceği sırada Hatîm ona, "Ziyâd'a söyle, o bana zulmetmiştir." demişti. Hatîm de Basra'ya döndüğünde, Ziyâd ona, "Evinde otur!" dedi. Daha sonra Kuteybe'nin babası Müslim b. Amr'ı da onu gözetim altında tutmakla görevlendirip ona, "Eğer o, bir gece boyu veya daha fazla bir zaman içinde evinden ayrılırsa, bana bildir!" dedi. O da bir gün evinden ayrılınca, Müslim b. Amr durumu Ziyâd'a bildirdi. Bunun üzerine tutuklanarak yanı-

92 Ahvâz, Basra'dan İran'a kadar uzanan ve yedi ili içine alan bir bölge adı olup, eski eserlerde buraya Huzistan denilirdi. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, I, 284 (çev.)

na getirildi. O da onun nerede gecelediğini sorunca, "Bana yaklaş, sana durumu bildireyim." dedi. Ziyâd da "Bana gizlice söyleyeceğin şeyleri, Müslim b. Amr'a söyle!" dedi. Bunun üzerine Hatîm, "Vallahi eğer bana yaklaşsaydın, elimden geldiğince burnunu ısırarak kesecektim." dedi. Bunun üzerine, Ziyâd'ın emriyle öldürüldükten sonra cesedi ıssız bir yere atıldı. Onun cenazesini Amre adındaki bir kadın görüp oradan alarak defnetti.

Ziyâd, Erâke ve Ümmü Serî adında Hatîm ile beraber çıkmak isteyen iki kadını da yakalatarak öldürtmüştü.

Adamın biri Bâhile kabilesini bu noktada kınayarak şöyle dedi:

Ömrüme yemin ederim ki Erâke, kavmini mahcup etti
Ümmü Serî de dini maksat edinmemişti

Ziyâd, Şeybân kabristanının sahibi Şeybân b. Abdullah es-Sa'dî'yi, Mescit ile Bâbü Osman arasındaki bir mıntıkada görevlendirdi.[93] Bu zat, Rebîa b. Ka'b b. Zeydümenât b. Temîm'den olan bir kişi idi. Şurât'dan[94] olan bir grup, düzenledikleri suikastla bir oğlunu öldürdü. Bunların reisi ise Abbâd b. Husayn idi. Bu olay, hicretin 47. yılında vuku buldu. Şeybân ise bunlara karşı sert tutumluydu. Bunun üzerine Bişr b. Utbe et-Temîmî şurtayla Hâricîlerin üzerine yürüyüp, onlarla savaşarak onları öldürdü.

Ferezdak bu konuyla ilgili şunları söyledi:

Ömrüne yemin ederim ki Haffân'daki[95] *şaşkın bir aslan*
Hamle yaparken Bişr b. Utbe'den daha cesur değildi
(Bişr) Uykucu Şeybân'a karşılık intikam mı aldı?
Fâtik oğullarının, güçlü mızraklardan çekindiklerini kendisi de görmüştü[96]

Fâtik oğulları ise Bişr'in kavmi idi. Ziyâd, Hâricîlerden her birini yakaladığında, onların Şeybân'ı, oturmuş ve yan tarafına yaslanmış bir şekilde öldürdükleri gibi onun da oturmuş ve yan tarafına yaslanmış bir

93 Burası Basra'da olan bir mıntıka adıdır.

94 "Şürât" kelimesi, Arapçada "satıcılar" anlamına gelir. Hâricîlerin bir kısmı, kendilerine göre cihat etmekle canlarını Allah'a sattıklarına inandıkları için kendilerine bu ismi vermişlerdir. Bk. İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Hadis*, c. S. 253 (çev.)

95 Haffân (خفان), Yemâme'ye yakın, sık ağaçlı, aslanları bol bir yer adıdır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân,* Âlemü'l-Kütüb, II, 505, Beyrut, 1403 (çev.)

96 Bk. *Divân-u Ferezdak*, II. 57.

şekilde öldürülmesini emrederdi. Ziyâd, Hâricîlerle beraber savaşa katılmayarak evlerinde kalan kişileri yanına çağırır, onlara yardım edip, onları giyindirdikten sonra şöyle derdi: "Muhtaç ve bineksiz kalmaktan başka, seni yanımıza gelmekten engelleyen bir şeyin olmadığına inanıyorum." derdi.

11. Hârise b. Sahr el-Kaynî

Dediler ki: Muâviye, Hârise b. Sahr'ı Mısır'a sürgün etti. Yolda rastladığı bir Hâricî topluluğunun kendisini ikna etmesi sonucunda, o da Hâricî oldu. Irak'a geldiğinde Ziyâd'a karşı isyan etmek istedi. Bunun üzerine gerekli hazırlıkları yapmaya başladı. Bu bilgi Ziyâd'a ulaşınca, onu aramaya başladı. O da kaçarken şunları söylüyordu:

Onun aptalca arzusu, Ziyâd'ın bize ulaşmasıdır
Boş temenniler ise taze sapıklıklardır
Biz dedik ki: "Hey Ziyâd, basitliği bırak da
Babasız kalasıca! Savaşa hazırlan!"
Biz ölümlerden kaçmayız
Kılıçlardan da korkmayız
Biz, karşınızda diklenir, sizi de mızraklarız
Kafa parçalayan darbelerle de kılıç indiririz

Bunun üzerine Ziyâd, Şu'ayb b. Zeyd b. Sâib'i Hârise'nin üzerine gönderdi. Ancak Kudâa'nın memleketine giderek onlara sığınması ve onların da kendisini korumaları nedeniyle Şu'ayb ona karşı bir şey yapamadı. Onun hakkında Muâviye ile görüşülmesi sonucunda, Muâviye ona eman verdi. Daha sonra da ondan vazgeçmesi için Ziyâd'a da mektup yazdı. Ziyâd da onu takip etmekten vazgeçti. Daha sonra Müslim b. Ukbe ile Medine'ye gitti ve orada vuku bulan Harre savaşında öldürüldü. Öldürülmeden önce kaçarken şunları söylemişti:

Ey Harb'in oğlu! Biz öyle şiddetli bir harple aşılama yapacağız ki
O aşı ile önce (kafaları değil) ayakları çıkan, esmer, kuru bebekler elde ederiz
Ziyâd'a ne oluyor da gemi azıya almış bana zulmediyor!
Oysa Allah onun yaptığından habersiz değildir

12. Kureyb b. Mürre ve Zehhâf b. Zahr et-Tâî

Dediler ki: Küreyb b. Mürre el-Ezdî ile Zehhâf b. Zehr et-Tâî, birbirlerinin kuzeni idiler. Bir görüşe göre hicrî 80. yılda, bir görüşe göre 60. yılda, başka bir görüşe göre de 70. yılda (ayaklanmak üzere) yola çıktılar. Bulundukları yerde de taraftarları, Zehhâf veya Kureyb'den birisini lider seçmek istediler. Bu konuda aralarında farklı bir görüş ortaya çıkmadı. Nihayet bu haber Ziyâd'a ulaşınca, şurtayı onların üzerine gönderdi. Bu durumda kendi aralarında kimisi, "Bugünden itibaren, biz önce savaşalım; sağ kaldığımız takdirde, bu ikisinden birisini yönetici seçeriz." derken; kimileri de "Bunlardan birisini kendimize imam seçmeden savaşmayalım." dediler. Nihayet Kureyb'i kendilerine imam seçtiler.

Bazı raviler dediler ki: Zehhâf'ı seçtiler. Bunun ardından Hâricîler isyan ederek, önlerine geleni kırıp geçtiler. Bu hareketlerini de dinî bir inanışın gereği olarak kabul ettiler. Onların çıkışları, Cebbânetü Benî Yeşkür civarında Ramazan ayında gerçekleşmişti. Ebû Bilâl Mirdâs b. Üdeyye dedi ki: "Kureyb'i Allah hiçbir hayra yakın kılmasın; Zehhâf'ı ise Allah affetmesin! Onlar, karanlıkta gezen tek gözlü birer deveye binmişlerdir." Rastgele insan öldürmeleriyle ilgili olarak dedi ki: Önce Benî Dubay'a'dan, kendisine Hakkâk denilen kişiyi öldürdüler. Onları gördüğünde onların şurta sorumlusuyla beraber olduklarını sanmıştı. Daha sonra başka birini öldürdüler. Bu sefer Kutay'a kabilesinden olan bir adamı dövmeleri sonucunda, adamın ağzı-burnu eğildi. Daha sonra Kutay'a'nın mescidine geldiklerinde, halk oradan kaçışmaya başladı. İnsanlar, duvarlara tırmanarak kurtulmaya çalıştılar. Bunlardan birisi minareye çıkarak, "Ey Allah'ın süvarileri, at kuşanın!"[97] dedi. Onlar da onu minareden indirerek öldürdüler. Ezd kabilesinden Bükeyr b. Vâil et-Tâhî, şalına bürünerek onlardan korunmuşken, şalını kılıçlarıyla üzerinde parçaladıklarında, Vâil ortaya çıktı; daha sonra da onlardan kurtulmayı başardı. Ardından, Râsib oğullarına gelerek onlarla da savaştılar. Haccâr b. Ebcer el-İclî ise Kûfe'den Basra'ya bir ihtiyacını karşılamak üzere gelmişken, onu da döve döve yere serdiler. Ancak Şakîk b.

97 Bu tabirin aslı, يا فرسان خيل الله اركبوا وأبشروا بالجنة (Ey Allah'ın süvarileri, at kuşanın ve cennetle müjdelenin!) şeklinde iken, daha sonra يا خيل الله اركبي şeklinde kısaltılmıştır. Bk. el-Enbarî, *ez-Zahir fî Kelimeti'n-Naâs*, c. 2, s. 94 (çev.)

Sevr es-Sedûsî'nin kendisini onlardan korumasıyla kurtulabildi. Udeyl b. Ferh konuyla ilgili şunları söyledi:

Harûrîler tarafından öldürüleceği anlaşılan
Haccâr b. Ebcer'i, sen kurtardın
Sevr oğullarıyla karşılaştığında
Onların güçlü ve Irak'ın şerefli, asil kişileri olduklarını anlayacaksın

Bu arada Haccâr da şöyle seslendi: "Ey Râsib oğulları, ben size yardım etmek üzere gelmişken, aranızda nasıl öldürülürüm? Onlar da "Ey Fadl'ın babası, korkma!" dediler ve onu koruyarak bir bineğe bindirdiler. Ancak bu sırada şurta da oraya yetişti. Sayıları 500 kişi olan şurta, Râsib oğullarıyla birlikte onlara karşı savaştı. Sonuçta onları bir eve sığınmaya zorladılar. Böylece, sığındıkları evi kuşatma altına aldılar.

Bu arada Abbâd b. Husayn el-Habatî ise Ziyâd'ın kendisine öfkeli olmasından dolayı gizlenmiş bulunmaktaydı. O da sabaha yakın şurtanın yanına gelerek onlarla beraber harekete geçip asilerin bulundukları eve girmeyi başardı; ardından şurta da girdi. O bu arada Kureyb'e yöneldiğinde bir süre vuruştuktan sonra Kureyb'i yere sererek onu öldürdü. Geriye kalanlar da bu evde öldürüldüler. Abbâd Kureyb'in başını Ziyâd'a gönderince, o bundan son derece memnun kaldı.

O sırada Ziyâd'ın Basra'daki vekili Ubeydullah b. Ebû Bekre idi. Ziyâd ise o sırada Kûfe'de bulunmaktaydı. Ziyâd, Basra'ya gelerek şurtanın ellerinde kısa saplı mızraklar görünce, "Bakıyorum, oğlak ayaklarına benzer mızraklar hazırlamışsınız!" dedi. Daha sonra Kureyb'i, Zehhâf'ı ve bazı arkadaşlarının cesetlerini astılar. Bu arada Hâricîlerden olan bir topluluğa ait bir cariye gelip bu manzarayı görünce, *"Allah'ın rahmet ve selamı üzerinize olsun! Cennet size mutlu olsun; ebedi kalmak üzere oraya giriniz!"*[98] meâlindeki ayeti okuyunca, Ziyâd'ın emri üzerine bu cariye de öldürülerek cesedi asıldı. Ziyâd, halkı tehdit ederek "Herhangi bir kabile arasından Hâricîlerden bir grup çıkar da o kabile de Râsib oğullarının onlara yaptığının aynısını yapmazsa, o kabileye herhangi bir şeyin verilmesini yasaklayacağım gibi onları aynı zamanda yerlerinden de sürerim." dedi. Ziyâd, Kureyb ile

98 Zümer, 73.

Zehhâf'ın ailesini buradan sürdükten sonra onlarla beraber çıkan kadınları gemiye bindirerek gönderdi. Zehhâf'ın karısını Şakîk b. Sevr'e, Kureyb'in karısını ise Abbâd b. Husayn'a hediye etti. Abbâd ise o kadını giydirerek ailesine gönderdi.

Bükeyr b. Vâil ise almış olduğu yaradan hasta iken halk onun ziyaretine geliyordu. Kadınlar da onun ailesinden durumunu sorduklarında şöyle dedi:

Bükeyr b. Vâil'den yana söylenen küçük bir şarkı
Savaştan geri dönen kadınların kıçlarının hareketi gibidir

O, ayrıca şunları da söyledi:

Bir akşam vakti, eğer üzerimdeki şallar olmasaydı
Vücudum kat kat parçalanır veya sağ tarafım felç olurdu
Bir akşam vakti dediler ki: "Her taraf şurtayla dolmuş
Memleketin Harûrîleri ise istifa etmiş"
Aslında bunlar Sebeiyye'den küçük bir gruptu
Sapıklar, zevk için çağırınca, onlar da sapıttı

Daha sonra Ziyâd'a bir kadın getirildiğinde onu da soyarak astıktan sonra "Herhangi bir kadın, bize karşı isyan ederse bu kadına yaptığımın aynısını ona da yaparım." dedi. Bu korkudan, kadınlar artık onlara karşı kalkışma cesaretinde bulunamadılar.

Basralılardan bazı kimseler bana anlattılar. Onlar Ebû Ubeyde'nin şöyle dediğini rivayet ettiler: Kureyb ile Zehhâf'ın arkadaşları, Ali'nin çocuklarının yakınından geçerken, aralarındaki okçular, onlara ok atmaya başladılar. Onlar da "Ey Ali'nin evlatları, bize niçin ok atıyorsunuz? Bizi serbest bırakın da yolumuza devam edelim." dediler. Bunun üzerine Umân halkından olan bir adam şöyle dedi:

Zehhâf bize, "Yolumuzu açın!" diyor
Biz de "Hayır yemin olsun ki buradan ayrılmayız!" dedik

13. Ziyâd b. Hırâş el-İclî

Dediler ki: Ziyâd b. Hırâş Kûfe'de, hicretin 52. yılında, 300 kişilik bir taraftar grubuyla Ziyâd'a karşı ayaklanmak üzere Ahyûniyye'ye[99] geldi. Burası, "Sevâd"[100] adlı bölgede bulunan Meskin[101] topraklarından olan bir yerleşim birimidir. Ziyâd, başlarında Sa'd b. Huzeyfe'nin bulunduğu bir süvarî birliğini ona yönlendirdi. Ancak onlar, Sa'd'ı öldürerek Mâh[102] denilen yere geldiler.

14. İkinci Muâz et-Tâî

Dediler ki: Ziyâd'a karşı, Tay kabilesinden, Muâz adında bir adam daha çıktı. Bu adam, 52 yılında 300 kişilik bir kuvvetle Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem Nehrine kadar geldi. Buna karşılık Ziyâd da onun üzerine bir askerî birlik gönderdi. Bu birlik kendisiyle arkadaşlarını öldürdü. Bazı ravilere göre de ise sancağını çözerek onlardan eman diledi. Bu nedenle onlara, "Ashâbü Nehri Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem" denildi.

15. Tavvâf b. Allâk, Ukbe b. Verd el-Câvî ile Ashâbü'l-Cidâr'ın İbn Ziyâd Dönemindeki Tutumları

Dediler ki: Hâricîlerden bir topluluk, bir duvar dibinde toplanarak hükümdarı orada eleştirmeye başladılar. Bunun üzerine Ubeydullah b. Ziyâd da onları yakalayarak hapsetti. Daha sonra onları çağırarak, birbirlerinden birkaç kişi öldürdükleri takdirde geri kalanlarını salıvereceğini söyledi. Bunun üzerine bunlar birbirleriyle savaşa tutuşarak, karşılıklı olarak birbirlerinden on iki kişi öldürdüler. Öldürülenler arasında Tavvâf b. Allâk ile Evs b. Ka'b da vardı. Bunun üzerine arkadaşları, "Siz kardeşlerinizi

---

99 Burası, Bağdat'a bağlı bir ilçe olup, kayıtlarda, el-Uhnûniyye (الاخنونية) olarak da geçmektedir. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân,* Dâru Sâdır, I, 152, Beyrut, 1995 (çev.)

100 Bu bölge İran hükümdarlarının, Irak'ın kalbi anlamında, "Diliranşehr" diye tabir ettikleri on iki şehirden oluşan geniş coğrafî alandır. Bk. İbn Hurdazbih Ubeydullah b. Ahmed, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik,* Dâru Sâdır, Leiden baskısı, I, 5, Beyrut, 1885 (çev.)

101 Meskin: Bu kelime isim-i mekân olarak "Mesken" olması gerekirken kıyasa aykırı olarak "Meskin" şeklinde kullanılmıştır. Coğrafî olarak, Evâna'ya yakın, Düceyl nehri kıyısında, Deyru'l-Caselîk'te bulunan bir yer adıdır. Abdulmelik b. Mervân ile Mus'ab b. Zübeyr arsındaki olay burada vuku bulmuş, Mus'ab burada öldürülüp, buraya defnedilmiştir. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, V, 127 (çev.)

102 Mah, Farsça bir kelime olup, "Ay" anlamında kullanıldığı gibi "Şehir" anlamına da gelmektedir. Basra halkı tarafından fethedilmiş olmalarından ötürü; Nihavend, Hemdan ve Kum şehirlerine, "Mahü'l-Basra" denilmektedir. Bk. İbn Şemâil el-Kutay'î, *Merâsidü'l-İttilâ'*, Dâru'l-Cîl, II, 1324, Beyrut, 1412 (çev.)

öldürdünüz!" diye onları ayıplayınca, "Biz buna zorlandık; bazen kişi kalbi imanla tatmin olmuş olarak küfre de zorlanabilir." dediler. Huceyr el-Bâhilî, öldürdüğü Hâricîlerin kanı üzerine sıçramış olduğu hâlde, mahalle halkı arasına çıktığında kendisine, "Bu ne?" dediler. O da "Hükümdar şu köpekleri öldürürken onların kanı üzerime sıçradı." dedi. Bunun üzerine Hâricî görüşlü olan Ukbe b. Verd el-Bâhilî eve gelerek kılıcını kuşandı; kendiliğinden Huceyr'in öldürülmesine karar verip onu infaz etti. Ancak kendisi de yakalanarak öldürüldü. Tavvâf, arkadaşlarıyla beraber pişmanlık göstererek, "Bizim bir tövbe etmemiz gerekmez mi?" deyince ağlamaya başladılar. Kendisi ve arkadaşları, öldürülen arkadaşlarının ailelerine kısas uygulamalarını teklif ettiklerinde, bunu reddettikleri gibi kendilerine diyet verilmesi teklifini de kabul etmediler. Tavvâf, Heshâs b. Sevr es-Sedûsî ile karşılaştığında ona, "Ey amcaoğlu! Sen de bizim tövbe etmemizin bir çaresinin olacağını düşünmüyor musun?" dedi. O da "Seninle ilgili olarak, Allah'ın şu ayetinden başka bir çare bulamıyorum: *'Sonra şüphesiz ki Rabbin, eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda cihad edip sabreden kimselerin yanındadır. Şüphesiz ki Rabbin bundan sonra da bağışlayandır; çok merhamet edendir'* dedi."[103]

Tavvâf'ın, İbn Ziyâd'ı öldürmeye yönelik arkadaşlarını çağırması üzerine, Abdükays'tan 70 kişilik arkadaş grubu ona biat etti. Bu olay 85. yılda meydana geldi. Ancak arkadaşlarından birisinin, Ziyâd'ın yanına kaçtığı bilgisi Tavvâf'a ulaşınca arkadaşlarına, "Çabuk olun, buradan çıkalım; değilse yakalanıyoruz!" dedi. Aynı gece çıkarken Dubey'a kabilesinden bir kişiyi öldürerek, Celhâ'ya[104] gittiler. İbn Ziyâd da şurtayla Buharalıları[105] onların üzerine gönderdi. Onlar da şurtayla Buharalıları yenerek Basra'ya girinceye kadar onları kovaladılar. Bu olay Ramazan bayramına tevafuk etmekteydi. Ancak burada Basra halkı birleşerek onlara karşı savaşınca Tavvâf'la beraber kalan altı kişinin dışındakilerin tümü öldürüldüler. Ancak onun atı susuzluktan çökünce Buharalılar, ona ok ata ata sonunda o da

---

103 Nahl, 16/ 110.

104 Burası, Ukbe ile Kâ' arasında bulunan ve ez-Zübeydiyye diye bilinen el-Gavîr adındaki şehre altı mil mesafede bulunan bir yerleşim birimidir. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, Dâru Sâdır, II, 150, Beyrut, 1995 (çev.)

105 Ubeydullah b. Ziyâd'ın, Basra'da oluşturduğu ve dört bin Buharalıyı yerleştirdiği mahallenin adıdır. Bu mahalle, adını onlardan alıp, البخارية "el-Buhariyye" olarak meşhur olmuştur. (çev.)

öldürülünce, İbn Ziyâd'ın emriyle cenazesi asıldı. Akşama yakın, Beyhes adındaki kardeşinin oğullarından birisi ile Allâk ailesinden birkaç kişi gelerek onun cesedini alıp defnettiler.

Bu olaydan sonra onların şairlerinden birisi bir kasidesinde şunları dile getirdi:

Ey Rab! Sebat içinde bana takva ve sadakat nasip et
Rızkımı kâfi miktarda gönder; zira sen Rezzak olarak bana kâfisin
Ta ki fani olan şeylerle baki olan ahireti
Mirdâs ve Tavvâf'ın dini üzere satın alayım
Kehmes ve Ebü'ş-Şa'sâ'ın İlah'a yürürlerse
Huşu sahibi Zehhâf da

İsa el-Hazzî de Heshâs'la ilgili bir kasidesinde şöyle demiştir:

Sen Tavvâf'a yaptıklarını güzel göstererek onu aldattın
Böylece Tavvâf oklarla paramparça oldu
Eğer sen (Allah rızasını) talep ediyorsan
Kandırıkçı, kindar, kötü huylu ve cimri olan Ubeydullah'ın oğluna söyle ki
Arkanda, babaları Sedûslu topluluklar var
Sedûs ise dine ve akla ziyandır

İbn Ziyâd, bu Hâricîleri ararken, birileri arkadaşlarının sohbetini bırakarak şöyle dedi:

Zamanın bela ve musibetleri, peşimi bırakmadı
Sonunda gençlerin sohbetini bırakmak zorunda kaldım
Samimiyetsiz kişilerle arkadaşlık yaptım
Kendilerinden ayrılmaz arkadaşlarımı da bıraktım
Kur'ân okumayı adet edinmişken
Boş ve lüzumsuz sözlere daldım

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den şöyle dediğini rivayet etti: Hanîfe oğulları yurdunda bir duvarın dibinde bir araya gelen bir topluluk vardı. Gelip geçenlere, "Gelin siz de kardeşlerinize katılın." derlerdi. Bu durum İbn Ziyâd'a ulaşınca, adam göndererek onları yakalattı. Onlar arasında Nâfi b. Ezrak el-Hanefî de vardı. Bunların kimisi yakalanarak hapse-

dildi, kimisi öldürüldü, kimisi de İbn Ziyâd'la yapılan görüşme sonucunda serbest bırakıldı.

Bu olaydan sonra onlardan birisi şöyle dedi:

Ne Tavvâf ve arkadaşlarının dininde
Ne de duvar ehli dininde, pamuk ve üzüm çiftçisi yoktu

16. Ebû Bilâl Mirdâs b. Üdeyye

Dediler ki: Ebû Bilâl Mirdâs'ın babası, Ebû Hudayr b. Amr b. Ubeyd b. Ka'b olup, Rebîa b. Hanzale b. Zeydümenât b. Temîm'in ileri gelenlerindendir. Annesi ise Üdeyye olup, Muhârib b. Hasefe'dendir.

Bu zat, ibadetine düşkün, müçtehit ve Hâricîler arasında kadri, kıymeti büyük bir kişiydi. Ali ile beraber Sıffîn'de bulunup tahkîme karşı çıkmıştı. Hâricîlerin tümü, onu kendilerine reis olarak kabul ediyordu. O, Ziyâd'ın "Ben suçlu karşılığında suçsuz olanı, komşuyu da komşudan sorumlu tutacağım." dediğini duyunca, "Ey Ziyâd, Allah Teâlâ, "*Kimse, kimsenin yükünü (günahını) yüklenmez!*"[106] buyurmakla, senin verdiğin hükümden daha hayırlı bir hüküm vermektedir." dedi. Ziyâd da "Bu gibi konularda bazen esnek davranmazsak, maksadımıza eremeyiz." dedi.

Gaylân b. Hareşe, Hâricîlerden bahsederken onları şiddetle eleştirdiğinde Mirdâs ona, "Bu senin ayıpladığın ve eleştirdiğin şeylerin bir gün başına gelip de saçlarının çoğunu dökmeyeceğinden emin misin?" dedi. O da "Ey Ebû Bilâl, ben sana Allah'ı şahit tutarak, onlardan asla kötülükle bahsetmeyeceğime söz veriyorum." dedi.

Bir gün Mirdâs İbn Âmir'i, üzerindeki bir abayla görüp onu tanımayınca, "Bu fasıkların giysisidir." dedi. Bunun üzerine Ebû Bekre, "Sultana böyle söyleme; zira sultanı kızdıran, Allah'ı kızdırmış olur." dedi.

Ebû Bilâl, (diğer Hâricîlerin yaptığı gibi) rastgele insan öldürmeyi kabul etmiyor ve kadınların da (direnişe) çıkmalarını haram kabul ediyordu. Bu konuyla ilgili olarak, "Biz, sadece bizi öldürenleri öldürürüz, malın da sadece korumamız altında olanını (bize ait olanını) biriktiririz." derdi. Bu

106 En'âm, 6/6.

nedenle kendisiyle beraber direnişe çıkmak isteyen bir kadını geri çevirmişti.

Sebcâ, Temîm kabilesinden Harâm b. Yerbû'un kızlarından biri olup, Ubeydullah b. Ziyâd'a karşı çıkmaya halkı daima teşvik edip, onun zulmünü, kötü hareket ve davranışlarını anlatırdı. Bu kadın Hâricîlerin ılımlılarındandı. İbn Ziyâd, Sebcâ'dan (onu cezalandıracağından) bahsedince, Gaylân b. Hareşe durumu Ebû Bilâl'e bildirdi. Ebû Bilâl de ona, "Allah, ehl-i İslâm'a takıyye yapma ruhsatını vermiştir. Bu zorba ve azıtmış kişi de senden bahsetmiş; o hâlde dilersen, korunmak üzere saklanabilirsin." dedi. O da "İbn Ziyâd beni aradığı takdirde, benim yüzümden hiç kimsenin, herhangi bir olumsuzlukla karşı karşıya gelmesini istemem." dedi. Sonunda İbn Ziyâd, onu yakalatarak el ve ayaklarını kestirdi. Ebû Bilâl de çarşıda onu bu hâlde görünce, kendi sakalından tutarak, "Ey Mirdâs, bu kadın ölümü tercih etmekle senden daha yüce ruhlu olmuştur! Hiçbir ölüm şekli, Sebcâ'nın ölümü kadar bana sevimli gelemez. Bu nedenle onun ölümünün dışında kalan ölümler, hep bir takım zanlardan ibarettir." dedi.

Ebû Bilâl, bir gün her tarafına katran sürülmüş bir deveye rastladığında, irkilip kendisine gelince, "*Onların libası katrandandır.*"[107] ayetini okudu. İbn Ziyâd, Şurât'tan olan Hâricîleri aramada aşırı hareket ederek, onları hapislere doldurdu. Bu kapsamda Ebû Bilâl'i de hapsetti. Gardiyan onun ibadetine düşkün bir kişi olduğunu görünce, geceleri onun evine gitmesine müsaade etti. İbn Ziyâd, hapiste olanların tümünü öldürmek, bir kişinin bir bekçiyi öldürmesi nedeniyle halktan birçoğunu tutuklamak istedi. Ebû Bilâl de o sırada evindeyken kamuflaj yaparak hapisteki yerine dönerek "Bana güvenen arkadaşıma vefasızlık edecek değildim." dedi. Bu şekilde İbn Ziyâd bazı Hâricîleri hapisten çıkartıp onları öldürdüğü gibi kendisiyle yapılan görüşmeler sonucunda, bazılarını da serbest bıraktı. Mirdâs da bu şekilde serbest bırakılanlar arasındaydı. İbn Ziyâd bundan sonra yine Hâricîler hakkında aşırı davranarak onları korkutmaya başladı. Bunun üzerine Ebû Bilâl, direnişe karar verip, kavmine yaptığı çağrıya olumlu karşılık vermeleri üzerine şu kasideyi dile getirdi:

---

107 İbrâhim, 10/50.

Yöneticiler, halk üzerindeki zulümlerini açığa vurdular
Hak ehline karşı; zulüm, vefasızlık ve inkârcılıkta ittifak ettiler
İlâhî! Sahr oğullarından bize gelen her bir yöneticide
Dilediğin takdirde değişiklik yapma hakkına sen sahipsin!

Daha sonra arkadaşlarına, "[Görülen zulme] karşı rıza gösterip sessiz kalmak, bir günahtır. İnsanlara kılıç çekip onları öldürmek ise daha da büyük bir günahtır. Biz, halkın arasından çıkıp, hiçbir kimseyi ürkütmeyelim. Sadece elimizden geldiği kadarıyla zulmü engelleyelim. Eğer bir kavim, zulmen bize kastedecek olursa, biz de onlardan korunmaya çalışalım." dedi.

Bunun üzerine (Ebû Bilâl ve arkadaşları), Sevvâr b. Abdullah b. Kudâme b. Aneze b. Nakb el-Anberî'nin dedesi olan Kudâme'nin yanına gelerek, "İçinde bulunduğumuz zulüm ve haksızlığı görüyorsun. Artık bu (zorba) güruha karşı çıkarak onları bu zulümlerinden engellemeyecek miyiz?" dediler. O da "Kabul etmediğiniz şeyleri kabul etmeme konusunda ben de sizinle beraberim. Ancak, kılıç çektiğiniz takdirde, ne ben sizinleyim, ne de siz benimlesiniz." dedi.

Ayrıca Hasan el-Basrî, Ebû Bilâl'e "İki kişi yol yürürken, karanlık çöktüğünde, birisi karanlığın açılmasını bekleyerek havanın aydınlanmasıyla yoluna devam eder; diğeri de bunu beklemeden karanlıkta yürümeye devam ederse, hangisinin yaptığı doğrudur?" diye sordu. O da "Bana göre en isabetli olan, sana göre en hatalıdır." diye cevap verdi.

Böylece arkadaşları Ebû Bilâl'e biat ettikten sonra 30 kişilik bir grupla Basra'ya doğru yola çıkarak Abdullah b. Rebâh el-Ensârî'ye uğradılar. Bu sırada onların geçeceği köprünün başında da Ubeydullah b. Ziyâd beklemekteydi. Yönetici onları korkuttu; ancak geri dönmeyi kabul etmediler. Buradan Ahvâz'a gelerek İbn Ziyâd'a gönderilmekte olan bir mala el koydular. Ebû Bilâl, bu maldan arkadaşlarının alabildiklerine müsaade edip, daha fazlasına sıcak bakmadı. Elçilere de "Siz serbestsiniz." dedi. Onların bu durumundan haberdar olan İbn Ziyâd, 60. yılda, Eslem b. Zür'a el-Kilâbî'yi onlarla savaşmak üzere gönderirken halktan da birçok kişi onlara katıldı. Bu haber Ebû Bilâl'e ulaşınca, Râmehürmüz ile Errecân arasında

bulunan Âsek'te konakladı. Kendisiyle beraber 40 kişi bulunup, bunlardan 10 kişi ise Basra'dan çıktıktan sonra kendisine katılmıştı. O sırada İbn Zür'a ile beraber Abdullah b. Rebâh el-Ensârî de bulunuyordu. Ebû Bilâl'e, "Karşı taraftakiler arasında dostun İbn Rebâh da bulunmaktadır." denildiğinde, "Allah bizim yardımcımızdır; onlar da zalimlerin yandaşlarıdır." dedi. Bu sefer, İbn Zür'a'nın arkadaşları Ebû Bilâl'in arkadaşlarına, "Allah'tan korkun, ne olursunuz dönün!" dediklerinde de "Siz bizim, bir Müslümanın diyetini dört defa alan fasık İbn Ziyâd'ın yanına dönmemizi mi istiyorsunuz?" dediler. Böylece Eslem ile Ebû Bilâl karşı karşıya gelmiş oldular. Bu sırada İbn Zür'a'nın arkadaşları, ok atmaya başlayarak Ebû Bilâl'in arkadaşlarından birisini öldürdüler. Bunun üzerine Ebû Bilâl, "Allah'tan yardım dileyerek sabredin! "*Yeryüzü Allah'ındır. O, dilediğini ona mirasçı kılar.*"[108] İşte muarızınız olan toplumun gelmekte olduğunu görüyorsunuz!" dedikten sonra Hâricîler, Eslem ve arkadaşlarına karşı yekvücut bir şekilde, şiddetli bir hamle yaparak onları hezimete uğratıp Basra'ya doğru geldiler. Bunu duyan İbn Ziyâd, Ebû Zür'a'ya kızarak, "Sen 2.000 kişi arasındayken, 40 kişi seni yenebilmektedir. Senden hiçbir hayır gelmez!" dedi. İbn Eslem bunun üzerine, "Ben hayattayken İbn Ziyâd'ın beni kınaması, öldükten sonra beni dövmesinden daha sevimlidir. Ancak ben öyle bir toplumla karşılaştım ki bunlar hiçbir topluma benzemiyorlar." dedi. Eslem b. Ebû Zür'a, sokaktan geçerken çocuklar ona, "Ey Ebû Zür'a, bak arkandan Ebû Bilâl geliyor!" derlerdi. Nihayet, İbn Ziyâd, şurtayı gönderip, bu şekilde çağıran çocukları dövmelerinden sonra bu davranışlarından vazgeçtiler.

İsa el-Hazzî (konuyla ilgili olarak) şunları söyledi:

Sizin iddianıza göre, 2.000 mümini
Aseke'de 40 kişi mi yendi?
Siz yalan söylüyorsunuz! Öyle değildir
Asıl mümin, Hâricîlerdir
Onlar küçük bir grup idi
Ancak büyük bir grubu yendi[109]

108 A'raf, 7/128.

109 Şair burada, "Allah'ın huzuruna varacaklarına inanan nice az sayıdaki birlikler vardır ki Allah'ın izniyle çok sayıdaki birlikleri yenmişlerdir." mealindeki âyete gönderme yapmaktadır. Bk. Bakara, 2/249 (çev.)

İbn Ziyâd, daha sonra Abbâd b. Ahdar el-Mâzinî'yi onların üzerine gönderdi. Ahdar ise Abbâd'ın asıl babası olmayıp, babasının ölümünden sonra annesiyle evlenmesi üzerine babalığı olarak kendisine nispet edilmiştir. Bu nedenle o, Abbâd b. Alkame b. Abbâd b. Cu'fî b. Huzâbe b. Su'ayr b. Huzâî b. Mâzin b. Mâlik b. Amr b. Temîm'dir. Böylece Abbâd, bu sefer 4.000 kişilik bir kuvvetle onların üzerine yürüdü. Fâris beldelerinden olan Dârebcerd denilen yerde Cuma günü onlara ulaşarak, Ebû Bilâl ve arkadaşlarını yöneticiye itaat etmeye davet etti. Bunun üzerine Ebû Bilâl, "Sen bizi, kan döken ve haramları çiğneyen birisine itaat etmeye mi çağırıyorsunuz? Hani o, zan üzerine adam öldüren, şüphe üzerine insan yakalatan fasık İbn Ziyâd'a dönmeye mi?" dedi. Böylece ikindi vaktine kadar onlarla çarpıştı. O sırada Ka'kâ b. Atıyye de Horasan'dan gelerek hacca gitmek istiyordu. Onların çarpışmakta olduğunu görünce o da onlarla beraber çarpışmaya başladı. Ancak onların Hâricî olduklarını öğrenince bu sefer (saf değiştirerek) onlara karşı saldırıya geçip şunları söyledi:

Ben en aktif şekilde onlarla savaşırken karşımda
Aktif veya çok aktif bir savaş timi yoktu
Harûriyye'ye karşı atağa geçerken
Maksadım onları aydınlık yola sevk etmekti

Daha sonra Kehmes b. Talak et-Temîmî onu öldürünce Ebû Bilâl, "(Cuma gününü kastederek) Siz büyük bir gündesiniz. İşte ikindi vakti de geldi; bırakın da namazlarımızı kılalım." dedi. İbn Ahdar onlara olumlu cevap verince savaşa ara verdiler. Ancak Abbâd ve arkadaşları namazı acele kılarak, kimine göre de namazı yarıda bırakarak, Hâricîler henüz namaz üzerindeyken, şiddetli bir saldırıya geçtiler. Böylece kimisi kıyamda, kimisi rükûda, kimisi de secdedeyken üzerlerine geldiklerinde, onlardan hiçbiri namazdaki pozisyonunu bozmadığı hâlde onları öldürmeye başladılar. Sonunda, Teymüllât oğullarından olan Bişr b. Hacl, Ebû Bilâl'in kafasını keserek getirdi. Ebû Bilâl ile beraber, Abdülkays oğullarından olan Hubeybe b. Hemmâm en-Nükrî de öldürülmüştü. Bunun üzerine İmrân b. Hittân, bir kasidesinin baş tarafında şunları dile getirdi:

Bendeki bir irkilme ve korkudan dolayı
Onulmaz yaralardan şikâyetçi oldum
Mirdâs ve arkadaşlığından dolayı bana eyvahlar olsun
Ey Mirdâs'ın Rabbi, beni Mirdâs'a kavuştur!

İmrân'ın, birçok şiirleri vardır. O, Hâricîlerle görüşür, kendisine danıştıklarında, onlara görüşlerini net bir şekilde ortaya koyardı. Bu konuda Ümmü'l-Cerrâh el-Adeviye de şöyle dedi:

Mirdâs ve Urve'den sonra bizlerle, sizler arasında
Menşem esansından[110] *başka bir beraberliğimiz kalmadı*
Müslümanların kanını, kan karşılığı olmaksızın akıtınca
Sen Allah'ın elinden kurtulacak değilsin!

Hâricîlerden bir grup, Basra'da Küleyb oğulları Mescidinin civarında, İbn Ahdar'ın yoluna oturdular. O da oğlunu terkisine alarak katırına binmiş bir vaziyette çıkageldi. Onu ıssız bir yerde yakalayarak öldürdükten sonra kılıçlarını onun bacağıyla sildiler. Ancak oğluna yönelmedikleri için o kaçıp kurtulabildi. Abbâd'ın kardeşi Ma'bed b. Alkame gelerek bunlarla savaştığında, bunlardan Ubeyde b. Hilâl hariç, diğerlerinin tümü öldürüldü. Ubeyde ise bir kulübeyi delerek oradan kaçmayı başardı. Ancak Yahyâ adında şurtadan bir adam onunla karşılaşınca Ubeyde şöyle bir tehditte bulundu:

Yahyâ'ya söyleyin de bir alay hazırlasın
Canı çıkacağı zaman onu kurtarsın!
Onun, biraz sonra ölümü gelecek
Şu Abbâd'ın karşılaştığı ölüm gibi!

Ma'bed b. Alkame de şöyle dedi:

Hızlı süvarilerime dedim ki
Zehir bataklığı savaşa koşarlarken
Metanet gösterin, arkadaşlarınızın yanına inin
Yerde beraberce ölüme atılın!
İnin de onlara karşı savaş kazanalım
Veya hiçbir telaş göstermeden ölelim

110 Cahiliye döneminde Huzâ'a kabilesinden Menşem adındaki bir kadın koku satardı. Bir kavim de bu kokudan alıp onu kullanarak birlikte ölmek arzusu üzerine sözleşmişlerdi. Bu nedenle kendilerinden sonra bu davranışları darb-ı mesel hâline geldi. Bk. el-Ezdî, *Cemheretü'l-Luğa,* II, 754 (çev.)

Başka bir şair de şöyle dedi:

Sümeyr'in iki oğlu da haince öldürülmüştü
Irak kurtları, önce de İbn Ahdar'a ansızın saldırmıştı

Burada Sümeyr'in iki oğlu ile Nehşel oğullarından olan iki adam kastedilmektedir.

er-Rehîn ise uzunca olan bir kasidesinde şöyle demiştir:

Zeyd, Mirdâs, Amr, Kehmes
Ve İbn Akîl, Âmir'in alayında yer alarak
Ebediyet diyarında ikamet ettiler de
Yolcunun gelişi beklendiği gibi cehennem, asla onları beklemedi

Ferezdak ise Ka'b oğullarından olan Abbâd'ın öldürülmesini şu şiiri ile dile getirdi:

O, eleştirisiz bir şekilde ok istedi
Ahdarlar, ok isterken kınandıklarında
Onlar Uhaydir gününde kılıçları çektiler
Bir intikamcının fevkinde bir intikam aldılar
İbn Ahdar'ın vefat ettiği gün, Küleyb de azalmış oldu
O, sivri mızrakların, saplanmasıyla ölmüştü
Onlar, onu şehit etmekle zaferlerini kararttılar
Kötülerin zaferi ise daima karanlıklıdır
Küleyb'in iyilikseverlikte başlangıcı yok
Küleyb'in iyilikseverlikte sonu da yoktur

Selît oğullarından olan bir kadın da aşağıdaki beyitlerde şunları dile getirdi:

Allah Mirdâs ile beraber, canlarını Allah'a satan arkadaşlarına
Çok sesli, bol bereketli (nimet) yağmurundan içirsin!
Onlardan her biri, askerlerle karşı karşıya geldiğinde
Canını samimi bir şekilde Allah'a feda etmiştir

Bana Ebû Hayseme Züheyr b. Harb anlattı. O Vehb b. Cerîr'den rivayet etti; dedi ki: Bize Gassân b. Mudar anlattı. O Saîd b. Yezîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Bilâl 40 kişilik bir taraftar grubuyla Basra'dan hareket ederek Ahvâz'ın bazı köylerine kadar geldi. Kendisiyle savaşanlardan başka, hiçbir kimseyle savaşmadı; halktan mal da toplamadı. Bu konuda Ka'b b. Umeyr es-Sümnî aşağıdaki beyitlerde durumu şöyle dile getirdi:

İbn Hudayr, canını Allah'a satıp
Karşılığında, nimetleri bol Firdevs bahçelerini kazandı
Ona yardım eden toplumun yüzleri
Karanlık gecelerin sislerini açan yıldızlar gibiydi
Hind kılıçlarıyla, yaya ve atlı olarak ilerdiler
Melez, ayakları birbirine yakın, cılız ve renkleri uçuk atların sırtında

Ziyâd'ın Durumu ve [Soy] Davası

Ebü'l-Muğîre olarak künyelenen Ziyâd hakkında edinilen bilgilerden bir kısmı şöyledir: Onun annesi Sümeyye, Yeşkür oğullarından olan bir adamın cariyesi idi. Bu Yeşkürlü adam, Kesker civarına yerleştikten sonra şiddetli bir baş ağrısına yakalandı. Çevredeki tüm doktorlar, ona bir çare bulmaktan aciz kaldı. Kendisine, Hâris b. Kelede b. Amr b. İlâc b. Ebû Selime b. Abdüluzzâ b. Gıyere b. Avf b. Sakîf es-Sekafî adındaki bir doktorun, Tâif'te ikamet ettiği söylenince, hac farizasını eda ettikten sonra ona gitti. O da onu tedavi ederek iyleşmesine vesile oldu. Yeşkürlü, buna karşılık Sümeyye'yi ona hibe etti. Hâris onunla beraber oldu. Cariye, ona Nâfi b. Hâris adını verdikleri bir çocuk dünyaya getirdi. Daha sonra Nüfey adını verdikleri başka bir çocuk daha dünyaya getirdi. Bu çocuk daha sonra Ebû Bekre künyesini aldı. Ancak Hâris bu çocuğu evlatlıktan redderek onun nesebini Mesrûh adındaki bir kölesine nispet etti. O da halk arasında Mesrûh'a daha çok benzediğinden, "Ben, Mesrûh'un oğlu Nüfey'im." derdi. Bunun üzerine Hâris'e, "Senin cariyen, kendisine dokunan hiç kimsenin elini boş çevirmeyen bir fahişedir." denilince, Hâris onu bu sefer hanımı Safiyye bt. Ubeyd b. Üseyyid b. İlâc es-Sekafî'nin Rum asıllı kölesi olan Ubeyd ile evlendirdi. Bu cariyenin mihrini temin etmek üzere de Ubeyd'i serbest bıraktı. Bu cariye ona, Ziyâd'ı dünyaya getirdi.

Öbür taraftan, Mâzin oğullarından olan Utbe b. Gazvân, Hâris b. Kelede'nin kızı Ezde ile evlendi. Ömer b. Hattâb, Utbe'yi Basra'ya vali olarak tayin edince Utbe, Basra'ya gelirken Nâfi b. Hâris b. Kelede, Nüfey Ebû Bekre ve Ziyâd'ı beraberinde getirmişti. Ziyâd'ın nesebi, o sırada Ubeyd'e dayandırıldığı için kendisine, Ziyâd b. Ubeyd denilirdi. Ziyâd; iyi bir zekâya, üstün bir kavrayış kabiliyetine ve güçlü bir hafızaya sahipti. Utbe b. Gazvân'ın yanında, Ziyâd kadar yazı ve hesap işlerini iyi bilen başka birisi yoktu. Allah, Utbe vasıtasıyla Müslümanlara bazı fetihler gerçekleştirince, Utbe, ganimetlerin taksimi ile devletin gelir-gider hesabını tutma görevini Ziyâd'a verdi. Utbe, daha sonra fetihlerle ilgili olarak ondan Ömer b. Hattâb'a bir mektup yazmasını istedi.

Ömer (ra) Utbe'den sonra Muğîre b. Şu'be'yi Basra'ya vali tayin edince, Ziyâd, ona da kâtiplik yapmaya devam etti. Böylece Ziyâd, Basra'ya tayin edilen herbir valinin danışmanlık ve kâtiplik hizmetini sürdürmekle bu yüksek makamını korumuş oldu. Daha sonra Ebû Musa da Basra'ya atanınca, o da onu aynı görevde bıraktığı gibi gazaya çıktığında onu kendi yerine vekil bırakırdı. Bu durum Ömer'e (ra) ulaşınca, Ebû Musa'ya bir mektup yazarak, "Duyduğuma göre; hicreti, önceliği ve tecrübesi olmayan, henüz genç yaştaki bir kişiyi vekil bırakıyormuşsun. Bu mektubum sana ulaşır ulaşmaz, onu yanıma gönder!" dedi. Ebû Musa da mektubu okuyunca, Ziyâd'ı ona gönderdi. Ömer (ra), kendisiyle konuşup, ona bazı sorular sorunca, yetenekli ve zeki bir kişi edasıyla ona cevaplar verdi. Ömer (ra) ona, "Bana anlattıklarını, halka da açıklayabilir misin?" dedi. O da "Size açıklayabildikten sonra halka açıklamak, benim için daha basittir." dedi. Ömer (ra), onun elini tutmuş vaziyette halkın arasına beraberce çıktığında, "Bu adam Allah'ın, kendisi vasıtasıyla kullarının düşük payını yükselttiği kişilerden birisidir." dedi. Ziyâd daha sonra halka yönelerek, "Ey insanlar! Biz falan yıl halka şu kadar mal dağıtmış, şu kadarımız da kalmıştı. Falan yılda da şu kadar mal dağıtmış, şu kadarımız da kalmıştı." şeklinde yıllara göre bütçelerinin ayrıntılarını açıklayınca, halk onun bu güçlü hafızası ve zekâsına hayran kaldı. Bunun üzerine Ömer (ra) ona, 1.000 dirhem verilmesini emretti. Bir gün Ömer'den randevu istediğinde Ömer (ra), "Bekle! Ben kendim geleceğim." diye ona haber gönderdi. Ancak Ziyâd, uykunun

bastırmasıyla uyuya kalmıştı. Ömer (ra) gelip, onun ayağında yeni bir çift mest bulunduğunu görünce üzerine kırbaç kaldırdı. Ancak o, hemen uyanarak "Ben bunları sadece bir dirheme almıştım." dedi. Bunun üzerine Ömer (ra), "O hâlde önemi yok." diyerek onun zekâsını takdir etti. Ömer (ra) daha sonra ona bir mektup yazmasını söyledi, o da yazınca Ömer (ra), "Aynı anlamı verecek şekilde mektubun ifadesini değiştir." dedi. O, aynı anlamda, başka bir ifadeyle mektup yazdı. Ömer (ra), "Onu bir daha değiştir." deyince, Ziyâd yine aynı anlama gelecek başka bir ifade değişlikliği yaptı. Ömer (ra), dördüncü kez, "Değiştir!" dedi. O da her seferinde dört farklı ifadeyle aynı anlama gelecek dört adet mektup yazdı. Onun bu geniş bilgisi ve ifade kabiliyeti, Ömer'in (ra) dikkatini çekti. Daha sonra Ömer (ra) onu Basra'ya geri gönderdiğinde, Ömer'in (ra) kendisine vermiş olduğu o 1.000 dirhemle, babası Ubeyd'i satın alarak onu kölelikten azat etti.

Ertesi yıl Ömer'in (ra) yanına geldiğinde Ömer (ra) ona, 1.000 dirhemle ne yaptığını sordu. O da o paralarla babası Ubeyd'i, Safiyye bt. Ubeyd b. Üseyyid b. İlâc'dan satın alıp kölelikten kurtardığını söyleyince Ömer (ra), "Senin o 1.000'in ne kadar da hayırlı bir 1.000 imiş!?" dedi.

Daha sonra Ali b. Ebû Tâlib (ra) Basra'ya gelerek burayı hâkimiyetine alınca, Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib'i (ra) oraya vali tayin etti. İbn Abbas da (ra) Ziyâd'ı kendisine kâtip edindi. Daha sonra da onu Fâris diyarında görevlendirdi. O da Fârisîlerin en güzel sosyal hayatlarının (hangi döneme rastladığını) onlara sordu. Onlar da Kisrâ Enûşirvân b. Kubâz'ın, her on yılda bir, Fâris halkından bir yıllık vergiyi kaldırdığı dönem olduğunu kendisine söylediler. Ziyâd da onların anlattıkları şekilde bir uygulama yapınca, Fâris diyarı o zamana kadar görülmemiş büyük bir gelişme yaşadı.

İbn Abbas'ın Ali (ra) ile aralarının açılması üzerine, Ziyâd'ı kendi yerine vekil bırakıp Mekke'ye gidince, Muâviye Ziyâd'a bir mektup yazarak onu tehdit etti. O da halka hitap ederek şunları söyledi: "Ey insanlar, ciğer yiyen kadının oğlu, münafıkların sığınağı ve şirk ordularının kalıntısı beni tehdit etmektedir. Oysa benimle onun arasında Allah Resûlü'nün (sav) amcasının oğlu vardır. O 70.000 kişi arasında olup, onların kılıçlarının kabzaları çenelerinin altında durur. Onlardan her biri, ölünceye kadar hiçbir tarafa bakmaz. Yemin ederim ki bu durum ona ulaşırsa, o benim

çok iyi kılıç kullandığımı görecektir." dedi. Ali (ra), şehit edildikten sonra Hasan'ın (ra) da Muâviye ile anlaşması üzerine, halkın tutumu da Muâviye'den yana gelişmeye başlayınca, Ziyâd, Fâris diyarında "Kal'atu'z-Ziyâd" [Ziyâd kalesi] diye bilinen kaleye sığındı.

Muâviye, Büsr b. Ebû Ertâ'yı Basra'ya göndererek, kendisine muhalefet edenleri öldürmesini emretti. Ancak o, Ali'den yanaydı. Büsr Basra'ya gelince Ziyâd'ın henüz genç yaşta olan çocukları; Ubeydullah, Selm, Abdurrahman, Muğîre ve Ebû Harb'i yakaladıktan sonra onlara, "Sizi şimdi öldüreyim mi, yoksa bana Ziyâd'ı mı getirirsiniz?" dedi. Bu arada Ebû Bekre Muâviye'nin yanına giderek, Ziyâd'ın çocuklarının serbest bırakılması konusunda kendisiyle görüştü. Bunların çocuk yaşta olup masum olduklarını dile getirmesi üzerine, Muâviye bu çocukların salıverilmesine dair bir mektup ile beraber, Ziyâd için de bir emanname yazdı.

Deniliyor ki: Ebû Bekre, Büsr ile konuşarak birkaç gün içinde Muâviye'ye gideceğini, Ziyâd'ın çocuklarıyla ilgili kendisiyle görüşeceğini söyleyerek ondan, infazların ertelenmesini istedi. O da kendisine olumlu cevap verdikten sonra belirlenen son gün gelip güneş doğduğunda, Ziyâd'ın çocuklarını öldürmek üzere dışarı çıkardı. Ancak güneşin batmasına yakın, halk meraklı bir bekleyiş içindeyken Ebû Bekre bineğini koşturur vaziyette çıkageldi. Nihayet ulaşıp, Muâviye'nin mektubunu Büsr'e teslim edince, Büsr de onları öldürmekten vazgeçti. Bunun üzerine halk hep bir arada tekbir getirmeye başladı. Bazıları dedi ki: Büsr, Basra'da altı ay kadar bir süre kaldı.

Ziyâd'ın, (Hz. Ömer döneminde), Basra valisi olan Muğîre b. Şu'be'nin kâtipliğini yapmış olması, öbür taraftan Muğîre'nin bu dönemde bir kadınla beraber görüldüğü iddiasıyla ilgili olarak, Ömer (ra) katında üç kişi Muğîre'nin aleyhinde şahitlik yaparken, Ömer (ra), dördüncü şahit olarak dinleyeceği Ziyâd'a bakarak, "Ben, Muhammed'in ashâbından olan bir insanı, Allah'ın kendisiyle rezil etmeyeceği bir adam görüyorum." dedi. Ziyâd'ın, Muğîre aleyhindeki şahitliğini kesinleştirmekten vazgeçmesi üzerine, Ömer'in (ra), Muğîre'den recm cezasını kaldırmasına dayalı olarak, Muğîre'nin Ziyâd'la bir samimiyeti vardı. Bu itibarla Muâviye, yanına gelen Muğîre'yi görünce şunları söyledi:

Kişinin sırrını açıkladığında paylaşacağı kişi
Onun öğüt dinleyen arkadaşıdır
Eğer sırrını paylaşacak olursan
Nasihatkâr bir arkadaşınla paylaş; değilse açıklama!

Muğîre de "Ey Müminlerin Emiri, eğer bana bir sırrını açacak isen aç. Ben şefkatli bir nasihatkâr ve sağlam bir sır kabıyım (küpüyüm)" dedi. O da "Düşük yerlerin en kötüsü, en arka tarafıdır. Bir Arap dâhisi ve ileri görüşlülerin önde geleni olarak Ziyâd'ın bulunduğu yerde (Fâris diyarında) kalmasına gönlün razı mıdır? Bu aileden birisine hilafetin verilmesinden sonra bir daha verileceğinden emin değilim. Allah'a yemin ederim ki ben Ziyâd'ı düşünürken, onun Fâris diyarındaki bir kaleye sığınmış olmasından, dün gece uykusuz kaldım." dedi.[111] Muğîre de "O zaman bana izin verirsen, onu sana getirebilirim." dedi. O da "Olur." deyince Muğîre, bir ata binerek doludizgin Fâris diyarına gitti. Ziyâd'a ulaştığında Ziyâd ona, "Yaşasın büyük lider!" dedi. Muğîre ise "Ey Ebü'l-Muğîre, konu seninle alakalı, senin hakkında duyduğu endişe, Muâviye'yi (tedirginliğini) hafifletmiştir. Bu nedenle o beni sana yolladı. Hasan'ın ona biat etmesi sonucunda, halk da onun etrafında toplanmış bulunmaktadır." dedi. O da "O zaman bana bir yol göster. Kendisiyle istişare edilen kişi bu emanete lâyık olmalıdır; asıl maksadı bir tarafa bırak." dedi. Muğîre de "Kişinin hep kendi görüşüyle hareket etmesinin hoş bir şey olmadığı gibi işi sulandırmada da hiçbir hayır yoktur. Bu itibarla, ben senin onunla ilişki kurup kendisine gitmenden yanayım." dedi. Ziyâd, "Ben de aynı görüşteyim." dedi. Nihayet Muğîre döndükten, bir iki gün sonra Ziyâd, gele gele, Muâviye'ye ulaştı. Muâviye, kendisinden [bağışlanması karşılığında] para getirmesini istedi. O da kendisine 2.000.000 dirhem getireceğini taahhüt edince, Muâviye buna rıza gösterdi.

Heysem b. Adî de dedi ki: "Muâviye Kûfe'de iken Muğîre ona, "Ziyâd'ın, bu dehasıyla Fâris diyarındaki bir kaleye sığınmış olmasına gönlün razı mı-

111 Metinde de geçtiği üzere Ziyâd, Ali b. Ebû Talib'in (ra) Basra valisi olarak tayin ettiği amcazadesi Abdullah İbn Abbas'ın kâtipliğini, Mekke'ye gitmesi üzerine de onun vekilliğini yapmıştır. Bu bağlamda o zaman için koyu bir Ali (ra) taraftarlığı ve koyu bir Muâviye aleyhtarlığı yapmış olmakla beraber Muâviye'nin, Ziyâd'la ilgili bu duygularını Muğîre ile paylaşırken, aslında onu affetmek istediği yönündeki görüşünü, bir sır olarak Muğîre'ye açmak istediği anlaşılmaktadır. (çev.)

dır?" diye sordu. O da "Sen ne düşünüyorsun?" deyince Muğîre, "Ben onu sana göndermeyi düşünüyorum." dedi. Muâviye de "Olur!" dedi.

Dediler ki: Ziyâd, Muâviye'ye 2.000.000 dirhem getirmek üzere Irak'a giderken, Maskale b. Hübeyre eş-Şeybânî ile karşılaşarak ona, "Ey Ebü'l-Fudayl! Nereye gitmek istiyorsun?" diye sordu. O da "Muâviye'ye gidiyorum." cevabını verdi. Ziyâd ona şöyle dedi: "Eğer dediklerimi ona iletirsen, sana 10.000 peşin, 10.000 de daha sonra olmak üzere 20.000 dirhem var. Ona vardığında, 'Ey Müminlerin Emiri, Ziyâd, Irak'ın kara ve denizini (buraların tüm gelirini) yemiş, seni 2.000.000 dirhemle kandırmış olarak yanına gelecektir. Bu arada, Ziyâd'ın, Ebû Süfyân'dan olduğuna ilişkin halk arasındaki söylentilerin gerçek olduğuna ben de inanmaya başladım' diyeceksin!" Maskale, bunları Muâviye'ye söyleyeceğini taahhüt edince, Ziyâd da kendisine vereceği miktarı taahhüt etti. Nihayet Maskale, Muâviye'ye gelerek, Ziyâd'ın kendisine söylediklerini ona aktarınca Muâviye, "Halk, böyle mi söylüyor?" diye sordu. Maskale de "Evet öyle söylüyorlar." dedi. Bunun üzerine Muâviye Ziyâd'ı çağırıp o da yanına geldiğinde, ona bu dedikoduların içyüzünü sordu. O da bunların doğru olduğunu söyledi.

Muâviye Muğîre'ye, "Ey Abdullah'ın babası! Sen, Ziyâd'dan önce çıkmana rağmen o, senden önce bana ulaştı." dedi. Muğîre de "Akil insanlar, sussalar bile, (kendisi gibi diğer) akil insanlar, onun ne demek istediğini çok iyi bilirler. Dikkat et, şerrini benden uzak tut! Zira Ziyâd yanına gelirken, senden daha fazla koparmak umuduyla geldi; ben ise elindekinden fire verme endişesiyle geldim. Bu nedenle her birimizin gelişi, niyet ve maksatlarımıza göredir." dedi.

Dediler ki: Ziyâd ikinci kez Muâviye'nin yanına geldiği sırada, Muâviye minbere çıkarken, Ziyâd'a da kendisiyle beraber çıkmasını söyledi. Böylece ikisi minberde bir arada bulunmuş oldu. Muâviye, Allah'a hamdedip, senada bulunduktan sonra "Ey insanlar, ben kendi ev halkımız itibariyle Ziyâd'la bir yakınlığımızın olduğunu öğrendim. Konuyla ilgili bilgisi olan varsa, hemen ortaya koysun." dedi. Bunun üzerine halktan bazıları ayağa kalkarak, "Ebû Süfyân ölmeden önce, Ziyâd'ın kendi oğlu olduğunu ikrar etmişti." dedi.

Cahiliye döneminde meyhaneci olan Ebû Meryem es-Selûlî de ayağa kalkarak şöyle dedi: Tanıklık ederim ki ey Müminlerin Emiri, biz Tâif'te iken Ebû Süfyân yanıma geldiğinde, onun için et alarak ona yemek hazırlayıp, içkiyle birlikte ikram ettim. Yemeğini yedikten sonra bana, "Ey Ebû Meryem, bana bir aşüfte bulabilir misin?" dedi. Ben de Sümeyye'yi ona getirmek üzere yanına gidip, "Ebû Süfyân'ın şeref ve durumunu bilirsin. O benden, kendisiyle yatacak bir kadın bulmamı istedi." dedim. O da "Kocam Ubeyd, koyunlarını otlatmaktan gelip yemeğini yedikten ve başını koyup yattıktan sonra gelirim." dedi. Çok geçmeden Sümeyye eteğini sürüyerek geliverdi ve o gece sabaha kadar Ebû Süfyân'la beraber kaldı. Ertesi gün kendisine, "Onu nasıl buldun?" dedim. O da "koltuk ve bacak aralarının kokusu olmasaydı iyi bir dosttu." dedi. Ebû Meryem bunları söyleyince, minberde bulunan Ziyâd, "Ebû Meryem! Sus, başkasının annesi hakkında kötü konuşma ki senin annenle ilgili de kötü konuşulmasın." dedi. Ebû Meryem de susarak yerine oturdu.

Başka birisi de kalkarak, "Ben de şuna tanıklık ederim ki bir gün Ömer b. Hattâb Ziyâd'ı, elinden tutarak halkın arasına çıkardığında, orada bulunanlardan birisi kalkarak, "Adama (geldiği makama) bak! Bari, nesebi de sahih olsaydı!" dedi. Bunun üzerine o zaman yanımda bulunan Ebû Süfyân, "Yemin ederim ki onu, annesi Sümeyye'nin rahmine ben koydum. Benden başka da babası yoktur." dedi.

Hişâm b. el-Kelbî de dedi ki: Ziyâd'ın da hazır bulunduğu bir ortamda, Muâviye Ebü'l-Beydâ en-Nehdî'ye, "Ziyâd'la ilgili sende ne gibi bir bilgi var?" dedi. O da "Ebû Süfyân, Cahiliye döneminde Ziyâd'ın annesiyle buluşup döndüğünde zekerinden suyu damlarken, "Lânet olsun! O, ne kadar da pis kokuyordu?" dedi. Bunun üzerine Ziyâd ona, "Tanıklığını yapıyorsan doğru yap; ama insanı rezil etme! Sen sövmek için değil, tanıklık yapmak için çağırıldın." dedi.

Dediler ki; Minber üzerinde, Muâviye'den sonra Ziyâd da konuşarak, "Ey insanlar, siz Müminlerin Emiri ile olan yakınlığım hakkında tanıkların söylediklerini duydunuz. Ancak bunlardan hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğunu bilmiyorum. Bunu Emir'in kendisiyle onlar daha iyi bilir-

ler. Ancak Ubeyd iyi bir baba ve kendisine teşekkür edilecek bir dost idi." diyerek minberden indi.

Muâviye, Safiyye bt. Ubeyd'in kardeşi Saîd b. Ubeyd'i yanına çağırarak vermiş olduğu hükmü kabul edip ikrar etmeye razı etti. Ancak Sa'îd'in oğlu Yûnus, bu hükme razı olmayarak, Muâviye'nin huzuruna çıkmak istediyse de kendisine ulaşamadı. Cuma günü olup da Muâviye minberde hutbe verdiği sırada Yûnus ayağa kalkarak, "Ey Muâviye, Resûlullah (sav), 'Çocuk kimin yatağında doğarsa, ona aittir. Zina edene de taş vardır' şeklinde hüküm verirdi. Allah'tan kork! Sen ise çocuğu, zina edene verdin, babaya da taş verdin! Yemin ederim ki eğer Ziyâd Ebû Süfyân'dan ise o benim kölem ve mevlamdır. Çünkü onu halam azat etmişti." dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Vallahi ey Yûnus, sus, yoksa burnunu uçururum." dedi. Denilir ki: Muâviye ona, "Sus! Yoksa yemin ederim ki uzuvlarını bir bir keserim." dediğinde, Yûnus b. Saîd ise "Peki sonunda benim de sizin de hepimizin dönüşü Allah'a değil midir?" dedi.

Şair konuyla ilgili şöyle dedi:

Konuşmalarından dolayı ölen nice kadınlar olduğu gibi
Yûnus b. Saîd gibi söylediğinden ötürü ölen nice erkekler de vardır
O, üzerine düşeni söyleyerek şerefiyle hayata veda etti
Onun gibi güzel ahlâklı herkes de ölmeye mahkûmdur

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Yûnus b. Saîd el-İlâcî, "Halamın Ziyâd üzerindeki velâyetini bana vermelisin!" dediğinde Muâviye, "Sen küptekini içmeyi bıraktın mı?" dedi. O da "Evet; babam zinayı, Cahiliye döneminde terk etti."[112] dedi.

Bana Medâinî anlattı; dedi ki: Ziyâd henüz beş yaşındayken Tâif'te, Cübeyr b. Hayye es-Sekafî'in küttâbına teslim edildi. Ziyâd bunun karşılığında onu İsfahân'a tayin etti. Bu zat "Ebû Fertenâ" olarak künyelenirdi.

---

112 Yûnus b. Sa'îd, babasının Cahliyye döneminde de iffetli bir kişi olduğunu söylemekle, Muâviye'nin babası Ebû Süfyân'ın, Cahiliye döneminde zinakâr birisi olduğuna üstü kapalı bir gönderme yapmıştır. (çev.)

Ebü'l-Yakzân Ziyâd'ın ailesinden rivayetle şunu iddia etti: Ziyâd'ın babası Ebû Süfyân, annesi ise Beni Temîm'in Benî Abşems boyundan olan Esmâ bt. A'ver'dir. Ancak bu iddia asılsızdır.

Dediler ki: İbn Abbas, Ebü'l-Esved'i namaz kıldırmakla, Ziyâd'ı da harac toplamakla görevlendirince aralarında bir uyuşmazlık çıktı. Bundan kaynaklı olarak Ebü'l-Esved şunları söyledi:

Ben, Ziyâd'ın bana yapmak istediği kötülüğü açığa vurduğunu gördüm
O, yaptığı cinayetleri açığa vururken, ben ondan yüz çevirirdim
Ben, çağı ve insanlarını bilen bir kişiyim
Üzerine inşa edildiğim karakteri prensip edindim
Geçmişte, gençlik karakterini alışkanlık edindim
Böylece, her şeyin başlangıcı onu çağrıştırır oldu
Ona olan hoşgörüm ve tahammülüm, onun hoşuna gider
Cahil ise kendisine sabredenleri kötü cezalandırır

Başka beyitlerinde ise şunları söylemektedir:

Duydun ki Ziyâd bana sövmeye başlamış
Söz ve davranışlar ise Allah katında hep yazılır
Ziyâd'la karşılaşarak ona dedim ki
Peygamberlere gelen kitaplar da aynısını demişti
Her bir topluluk içinde ne zamana kadar bana söveceksin?
Sonunda birbirimizle karşılaşırken yer değiştirir oldun

Ebü'l-Esved ed-Düelî, şunları da dile getirdi:

Hey arkadaşlar! Benden Ziyâd'a bildirin
Sen yeryüzünde olanlara aldandın!
Sana ne oldu da beni görünce
Görmezden gelerek hemen yüz çevirdin?

[Soy] Davasından Sonra Ziyâd'ın Durumu

Dediler ki: Muâviye, Ziyâd'ı Basra'ya vali olarak tayin etti. Basra'da Ziyâd'ın kendileriyle arasının açık olduğu kimseler vardı. Bunun üzerine Minbere çıkarak, Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra "İnsanların

sırtıma bıraktığı yükleri, üzerimden kaldıran ve onların düşürmek istedikleri şerefimi yücelten Allah'a hamdolsun. Şunu biliniz ki benimle bazı insanlar arasında ufak tefek bazı sorunlar olmuştu. Onların tümünü kulak ardı edip ayaklarımın altına aldım. Güç, kızgınlığı ortadan kaldırır. Biliniz ki bana karşı olan buğzun kendilerini adeta tutuşturmuş olduğunu görsem dahi, içyüzü ortaya çıksın diye onun sır perdesini aralayacak ve maskesini düşürecek değilim. Bu gibi kişiler, aynı şeyi yapacak olsalar dahi, onlarla tartışacak değilim. Kendi iyiliğiniz için bana yardımcı olunuz ki Allah sizlere merhamet eylesin! Gelişimize nice sevinenler vardır ki bizden önceki durumlara göre umutsuzluğa düşeceklerdir; nice umutsuzlar da vardır ki bize gıpta edeceklerdir." diyerek aşağı indi.

Ertesi gün olunca, güvenlik biriminden birisini çağırarak ona, "Git, Sinân b. Meşnû el-Müzenî es-Sekafî'yi çağır!" dedi. O da gittiğinde onun sabah uykusunda olduğunu görünce Ziyâd'a dönerek durumu kendisine bildirdi. Bu sefer ona, "Git, İbn Ebü'l-Hurr'u çağır!" dedi. Gittiğinde, onun kemerini kuşanmış, hayvanlara yem vermekte olduğunu görünce, "Vali seni çağırıyor." dedi. O da "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râci'ûn, valinin benimle ne işi var?" dedi. Daha sonra onun minberde yaptığı konuşmasını hatırlayarak elçiyle beraber geldi. Ebü'l-Hur gelince Ziyâd onu "Destümeysân"[113] denilen yere görevlendirdi, o da orada bir müddet kaldı.

Medâinî dedi ki: Meysân veya Destümeysân'dan bazıları, İbnü'l-Hurr'a gelerek, "Basra bizimdir, bu nedenle, Arapların elindeki miktara göre harac vergisini bizden düş!" dediler. O da Şu'ayrâ oğullarını çağırarak, onların Basra halkından olmaları dolayısıyla daha önce yanına gelenlerin söylediklerini onlara aktardı. Onlar da onlara söverek, husumetlerini bırakıp kaçıncaya kadar onları dövdüler.

Dediler ki: Ziyâd Basra'ya geldiğinde bazı gecelerde getirilen tekbir seslerini işitti ve "Bu nedir?" diye sordu. Kendisine, "Burası, (tekbir sesinin geldiği yer) korunmaya çalışılan Ubeyd b. Umeyr'in evidir. Zira geceleyin yapılan ani baskınlar ve hırsızlıklardan halkın başı derttedir. Bazen olur ki bir kadın bu durum karşısında imdat isterken onun yardımına koşan

113 Burası, Basra ile Ahvâz arasında kalan güzel bir kasabadır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân,* II, 455, Dâru Sâdır, Beyrut, 1995 (çev.)

hiçbir kimse bulunmaz." denildi. Ziyâd, "Ubeyd'in yaptığını, herkes yapamaz. Benim de buraya gelişimin de hiçbir değeri yokmuş." dedi. Ertesi gün halkı toplayarak Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra "Ey insanlar, bana sabredilmesi mümkün olmayan bazı durumlarla ilgili haberler ulaştı. Ben hazır olanlarınızın, hazır olmayanlara bildirmeleri için üç günlük bir süre veriyorum. Şayet yatsı namazından sonra birisini ortalıkta görürsek, onun boynunu vururuz!" diyerek, minberden indi.

Bu hitabın ardından halk, kendi aralarında konuşarak onun sözüyle alay etmeye başladı. Ancak süre bitince Ziyâd, şurtasının başına atadığı Abbâd b. Husayn el-Habatî'yi çağırarak yatsı namazından sonra şehri dolaşmasını ve bu vakitte sokaklarda dolaşanların boynunu vurmasını emretti. O da kendisine bağlı şurtayla sokağa inerek karanlık bastıktan sonra sokakta gördüklerinin boynunu vurdu. Sabah olunca, beş kişinin başının kesilmiş olduğu anlaşıldı. Bunu birkaç gece peş peşe yapınca halk yatsı namazını kılar kılmaz, kalkarak evine gitmeye başladı. Bazen aceleden ayakkabısını bırakıp da gidenler bile olurdu. Daha sonra "Evine girip de kapısını kapatanların gönülleri rahat olsun! Bundan sonra herhangi bir şeyin kaybolmayacağının garantisini veriyorum." diye Ziyâd adına bir çağrı yapılırdı. Bu uygulamanın ardından, halk hırsızlık olaylarına karşı endişesiz bir şekilde kapılarını açık tutmaya başladı.

Hişâm b. el-Kelbî dedi ki: Ziyâd bundan sonra altın işlemeli ipek bir şal göndererek Basra'nın Hureybiye mevkiine bırakılmasını söyledi. Bu [oldukça kıymetli olan bu şal] orada günlerce kalmasına rağmen, kimse ona dokunamadı. Ziyâd, daha sonra oraya adam göndererek onu oradan aldırdı.

Hişâm dedi ki: Bedevinin birisi, bir gece koyununu satmak istedi; ancak mezarlıktan korkarak boş bir eve sığınmak istedi. Bunu gören Abbâd b. Husayn elinden tutarak, "Yazıklar olsun sana! Sen, valinin çağırısını duymadın mı?" dedi. O da "Hayır, vallahi." deyince Abbâd ona acıdı. Sabah olunca onu Ziyâd'a havale etti. Sorması üzerine adam durumunu anlatınca, Ziyâd, "Ben senin sözünde sadık birisi olduğuna kesinlikle inanıyorum, ancak ben ne vadime ne de vaidime (tehdidime) muhalefet etmekten hoşlanmam." dedikten sonra "Onun da boynunu vurun!" dedi ve öldürüldü.

Hişâm b. el-Kelbî dedi ki: "Ziyâd'a mezar soyanlardan iki kişi getirildi. O da onların diri, diri toprağa gömülmesini emretti. Yine bir yerin ekinini suyla telef eden bir adam getirildi; onun da suda boğulmasını emretti. Bir ev yakan bir adam getirildi; onun da yakılmasını emretti.

Dediler ki: Bir kabir soyulduğunda Ziyâd, Nâfi b. Hâris'e "Çık bak, eğer bugün defnedilen bir kişi varsa, onun kabrine yakın bir yerde otur; kefen soyanın kim olduğunu görürsün!" dedi. O da bir yerde kabri beklerken, kefen soyan da tam o sırada Ziyâd'ın tahmin ettiği gibi geldi. Kabrin üzerinden yoruluncaya kadar toprak attıktan sonra Nâfi onu yakalayarak Ziyâd'a getirdi. Ziyâd da onun (canlı bir şekilde) kabre defnedilmesini emretti.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Ziyâd, Basra'ya gitmek üzere yola çıktıktan bir müddet sonra Muğîre b. Şu'be'nin Kûfe'de vefat ettiği haberini aldı. Ziyâd, İbn Âmir'in, Kûfe'ye vali olarak tayin edilmesinden endişe ederek, "Oraya vali olarak tayin edilirse, onun çevresinin bize zarar vermesinden ve ehl-i haracımızın kendisine sığınmasından emin olamam!" dedi.

Ardından Muâviye'ye bir mektup yazarak, "Sana mektup yazarken, Muğîre b. Şu'be'nin vefat haberini aldım. Ancak Allah'ın nimetlerine hamdolsun! O, ardından Urve b. Muğîre gibi salih, iffetli, güvenli, Müslüman, güzel ahlaklı bir halef bıraktı. Ben Müminlerin Emiri'nin onu, babasının yerine tayin edeceğini; kendisinin de bu görevin uhdesinden gelerek, babasının ondaki hukukunu muhafaza edeceğini umuyorum. Allah'ın izniyle bunun hayırlı olacağının bilinmesini arz ediyorum." dedi. Muâviye de onun mektubunu okuyunca, asıl maksadını anlayarak gülmeye başladı. Daha sonra ona mektup yazarak, "Korkma! Ben İbn Âmir'i oraya vali tayin edecek değilim." dedikten sonra kendisini aynı zamanda Kûfe'ye atadığına dair kararnamesini ona göndererek, iki şehri ve çevresini kendisine bağlamış oldu. Böylece Ziyâd, ilk defa bir arada iki şehrin valisi oldu.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Ziyâd, Basra'dayken valilik kararnamesi gelince, Kûfe'ye gelerek Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra "Ben Basra'dayken, bu görev uhdeme verildiğinde, size 1.000 kişilik bir güvenlik gücü göndermek istemiştim. Sonra baktım ki sizin doğru yol üzere

olduğunuzu anladım. Böylece hakkın, batılı yendiği müddetçe hakkınızın devam edeceğini düşünerek, sadece ailemle beraber size gelmeye karar verdim. Bu itibarla insanların sırtıma bıraktığı yükü üzerimden alan ve onların kaybetmek istediklerini koruyan Allah'a hamdolsun!" dedi.

Medâinî dedi ki: Bir topluluk bir araya gelerek, "Ziyâd mı, yoksa Ubeydullah mı daha iyidir?" diye konuştular. Onlardan yaşlı bir adam, "Ubeydullah gibi bir çocuğunun olmaması durumunda Ziyâd, Ubeydullah'tan daha iyidir." dedi.

Bana Hüseyn b. Ali b. Esved el-İclî anlattı; bize Ebû Bekr b. Ayyâş anlattı; bize Ebû Husayn anlattı; dedi ki: "Muğîre vefat ettiğinde Muâviye Ziyâd'ı Kûfe'ye vali olarak tayin edince o, Kûfe'ye gelerek orada mescide girip iki rekât namaz kıldı. Ardından şöyle hitap etti: "İnsanların sırtıma bıraktığı yükü üzerimden alan ve kaybetmek istediklerini koruyan Allah'a hamdolsun. Ey insanlar! Biz halkı idare ettiğimiz gibi başkası da bizi idare etti. Bu işin, şiddete varmayacak derecede sıkı tutmadan ve zaafa varmayacak derecede yumuşak davranmadan düzelemeyeceğini gördük. Dikkat edin! Açtığım bir kapıyı siz kapatmayın; kapattığım bir kapıyı da siz açmayın. Bağladığım bir düğümü siz çözmeyin ve çözdüğüm bir düğümü de tekrar bağlamayın! Size hayır veya şer ne vadedersem, mutlaka onu yerine getiririm. Benim vadime muhalefet ettiğimi veya yalan söylediğimi gördüğünüzde, üzerinizde hiçbir itaat hakkım kalmaz. Bizden yazışma bakımından uzakta olanların süresi iki yıl olup daha sonra kişi kendi başına buyruktur. Yakın olanların süresi ise bir yıl olup daha sonra kişi kendi başına buyruktur. Bundan sonra şu makamımla Horasan arasında, bir hayvan bağlama ipi dahi kaybolursa, onun sorumlusu benim. Biz sizin yöneticileriniziz ama aynı zamanda sizin korumanızız. Her şeyde kısıtlama yapsam da şu üç şeyde asla yapmam. Birincisi, sizden hiçbir iyilik esirgemem; ikincisi, rızkınıza mani olmam; üçüncüsü, savunmanız bakımından hiçbir orduyu bekletmem. Bizim adaletimize, itaatle karşılık veriniz; cömertliğimize, siz de gönül cömertliğiyle karşılık veriniz. Sizin liderlerinizin sağlığına duacıyım; zira onlar sizin korunduğunuz kaleleriniz ve sığındığınız mağaralarınızdır.

Medâinî dedi ki: Avf b. Ka'kâ Ziyâd'ın yanına çıkmak üzere izin istedi. O sırada yanında da kız kardeşi Amre bt. Ka'kâ bulunmaktaydı. Hacib

ona kaba davranınca, o da elindeki çubukla ona vurarak yüzünü morarttı. Ziyâd'ın yanına girdiğinde, Ziyâd (bu hâlini görünce), "Kim sana vurdu?" diye sordu. O da "Kapıda duran tanımadığım bir adam vurdu." dedi. Bunun üzerine, Ziyâd, Ahnef'e, "Avf mı geldi?" dye sorunca o da "Evet" dedi. Ziyâd, "O adam, bu işi yapar; al onu içeri!" dedi. Avf girince Ziyâd ona, "Ey Avf, benim hizmetlilerim böyle küçük düşürülemez. Ben yanına gelmiş olsaydım, (ona vurduğun) elini keserdim." dedi.

Medâinî, Ebû Hilâl er-Râsibî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd Ümeyr b. Ahmer'i, Sâbûr'a görevlendirdikten sonra orada dihkânı öldürmesini istedi. O da onu öldürmeyince, onu azledip, yerine görevlendirdiği kişi dihkânı öldürdü.

Medâinî, Mesleme'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd, Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid'i Übülle'ye, Mesrûk b. Ecda'ı ise Silsile'ye görevlendirdiğinde adamın birisi gelip onu kutlarken kendisine, "Allah seni fakirlik korkusundan ve uzun emelden korusun!" dedi.

Ömerî, Heysem b. Adî'den, o da İbn Ayyâş'tan şöyle dediğini rivayet etti: Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd babasına, "Baba, ben evlenmek istiyorum, ancak senin de paran yok. Bu durumda, Ziyâd'a giderek kızını istemekten başka bir çaremin olmadığını görüyorum." dedi. O da "Oğlum, yağını onun yağına karıştırmana razı değilim." dedi. Dedi ki: Ümeyye yola çıkarak, Basra'ya varıp Ziyâd'la buluştu. Ziyâd onun geliş sebebini sorunca, "Beni evlendirmen ve beni kendine yakın kılman için geldim." dedi. Ziyâd da "Memnuniyetle!" dedi ve böylece onu, Âmine bt. Ziyâd ile evlendirdi. Daha sonra mevlası ve haracla görevli kâtibi Mihrân'ı çağırarak, "Onun için bir yer ara, halka yük olmasın! Dağların sarplığından ve soğukluğundan uzak kalsın." dedi. O da "Sûs olabilir." dedi. Bunun üzerine Ziyâd kendisini oraya atadı. Ümeyye (atanmasıyla ilgili olarak), "Ben, sadece ipekten yaygı ve sadece şekerli içecek edinirdim." dedi. Oradan ayrıldıktan sonra halktan hiç kimsenin ipekten başka yaygı edindiğini ve şeker şerbetinden başka meşrubat içtiğini zannetmiyorum." dedi. Ziyâd'ın yanına gelince, Ziyâd onun sorgulanmasını istedi. Ümeyye'nin babası Ziyâd'ı gördüğünde, "Ey Emir, Ümeyye'yi sorgulayacak mısın?" diye sordu. Ziyâd, "Evet, ey Ebû Ümeyye! İşinden dolayı sorumluluk altına girmemesi için,

biz onun hesabının doğru olmasını istiyoruz." deyince, babası, "Tamam o zaman." dedi.

Medâinî dedi ki: Ziyâd Ümeyye'ye, "Sen bereket ve bolluğu seversin. Sûs'ta da ipek ve şeker boldur." diyerek onu oraya atadı. Orada 500.000 dirhem mal edindi. Ziyâd o paranın yarısını kendisinden aldı; yarısını da kendisine bıraktı.

Medâinî dedi ki: "Aralarında Mâlik b. er-Reyb'in de bulunduğu soyguna uğrayan bir grup yolcunun zararı, Ziyâd tarafından tamamen ödendiğinde, şair şunları dile getirdi:

Allah bizleri Kasîm'den[114]
Günahkâr Ebû Hardebe'den
Guveys'in fatihi Ukûm'dan ve
Mâlik ile zehirli kılıcından korusun!

Dediler ki: Ziyâd hacca gitmek isterken yanına Ebû Bekre geldi. O, Ziyâd'ın Muğîre b. Şu'be hakkında şahitlik yapmaktan vazgeçmesiyle (hadd-ı kazfin kendisine uygulanmasına sebebiyet verdiğinden) o ana kadar Ziyâd'la konuşmuyordu. Ebû Bekre Ziyâd'ın yanına çıkarak onun orada bulunan çocuğunu kucağına alıp, babası Ziyâd'a duyurmak üzere kendisiyle şöyle konuşmaya başladı: "Senin bu ahmak baban İslâm döneminde (bilerek) üç günah işledi: Birincisi, kendisi de bizim gördüğümüzü görmekle beraber, şahitliği ketmetti. İkincisi, ben Ebû Süfyân'ın Sümeyye'yi hiç görmediğine yemin ettiğim hâlde baban, asıl babasını reddederek babasının Ebû Süfyân olduğunu iddia etti. Üçüncüsü, Resûlullah'ın eşi Ümmü Habîbe buradayken o hacca gitmek istiyor. Eğer ablası kardeşine böyle bir izin vermiş ise bu, Resûlullah (sav) için ne kadar da büyük bir musibet ve ona ne kadar büyük bir ihanettir! Eğer Ümmü Habîbe, kendisini engellemekle beraber yine de gitmek istiyorsa, bu onun aleyhine ne kadar da büyük bir delildir!" dedi. Bunun üzerine Ziyâd, "Sen, kardeşine yapmadığın hiçbir nasihat bırakmadın!" diyerek o yıl hacca gitmekten vazgeçti. Ümmü Habîbe, ertesi yıl, 44. yılda vefat etti.

---

114 Kasîm; Yemâme ile Basra arasında yer alan bir yerleşim birimidir. Bk. es-Sağanî, *Tâcu'l-Luğa*, VI, 124 (çev.)

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı; dedi ki: Bana amcam Ebû Hişâm anlattı. O, Mübârek b. Fedâle'den, o da Hasan el-Basrî'den şöyle dediğini rivayet etti: Hasan (b. Ali), Ziyâd'dan bahsederken, "Ben onun, 'Komşuyu komşunun yaptığından dolayı sorumlu tutarım' dediğini duydum. Bu, Allah'a karşı ne kadar da cüretkârlıktır! Oysa Allah, *"Kimse, kimsenin günahından sorumlu tutulmaz!"*[115] buyurmuştur." dedi. (Ziyad'ı kastederek) O'nu gördüğünde, gözlerini kör eden, böbürlenerek yaratılış amacından saptıran bir güzellik (!) görürsün. O, Hucr'u[116] öldürmekle yeryüzünü şerre boğdu." dedi.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den şöyle dediğini rivayet etti: Bir kimsenin şu tutumları benim hoşuma gider: Bir zulüm projesiyle karşılaştığında, ağzının dolusuyla ona "Hayır!" demesi; bir meclise geldiğinde kadir ve kıymetinin bilinmesi için, uygun bir yere oturması; bir bineğe bindiğinde, bineğin kendisini istediği yere değil de kendisinin istediği yere onu sevk etmesidir. Çok az gördüğüm bu tip kimselerin ise hep önde olduklarını gördüm.

Dedi ki: Ziyâd şöyle dedi: Beni iki düşmandan koruyun! Onlar da kış ve vadi yatağıdır.

Ziyâd, şöyle derdi: Planlanmadan gerçekleşen bir fetih, benim hoşlanmadığım bir fetihtir.

Ziyâd, yöneticilerine de şöyle derdi: Siz, özür dileyebilen, elverişlilik ve uygunlukla itham olunan kişileri çalıştırın. Kendisinden sakınılandan da sakının!

Ziyâd Basra'ya geldiğinde, orada mevcut 700 adet genelevin tamamını yıktırdı. Daha sonra Kays b. Sa'lebe yurduna giderek orada bulunan genelevin yıkım işini kendisi yönetti. Kays b. Sa'lebe kabilesinin gece şahitlikleri kabul edilmediği gibi gece onların yurduna girilemezdi.

---

115 En'âm, 6:164.

116 Bu zat, Hucr b. Adî el-Kindî'dir. Faziletli bir sahabi olup, Hz. Ali taraftarlarındandır. Hz. Hasan'ı da Muâviye ile anlaşmasından dolayı eleştirmiştir. Kûfe'de ikamet edip, Ziyâd'ın hem Basra, hem de Kûfe valiliğini beraber yürüttüğü dönemde, Muâviye'nin halifeliğini redderek mescitte Muâviye aleyhtarlığı yaptığı gerekçesiyle, Ziyâd tarafından yakalanarak Muâviye'ye gönderilmiş ve onun tarafından öldürülmüştür. Hz. Aişe, haccetmek üzere Medine'ye gelerek onu ziyaret etmek isteyen Muâviye'yi, bu nedenle önce kabul etmemiş, ısrarı üzerine izin verince de Hucr'un öldürülmesine müsaade ettiğinden dolayı, kendisini eleştirmiştir. Bk. 254 (çev.)

Medâinî dedi ki: Ziyâd'a bir yabani eşek hediye edildiğinde, onun Fîl adındaki mevlası, "Bize bir yaban eşeği hediye edilmiştir." demek isterken, حمار "hımar" lafzını همار "himâr", وحش "vahş" lafzını da وهش "vehş" olarak telaffuz etti. Ziyâd ona, "Sus Allah seni kahretsin! Ben senin ne demek istediğini anlayamıyorum." dedi. Bu sefer, ifadesine açıklık getirmek amacıyla "Bize yabani bir eşek hediye edildi." demek için, yabanî eşeğin başka bir adı olan عير "ayr" lafzını, erkeğin cinsel organı anlamına gelen أير "eyr" olarak telaffuz edince Ziyâd, "Tamam tamam, ilk söylediğin daha uygundu." dedi.

Dedi ki: Ziyâd, Muâviye'nin yanına gitti. Yanında Abdullah b. Abbas (ra) vardı. Ona baktı. Abdullah ona selam verdi, ancak selamını almadı. İbn Abbas ona "Ey Ebü'l-Muğîre, bu ne saçmalık!" dedi. O da "Allah'a şükür aramızda saçmalık diye bir şey yoktur. Sadece ve yalnızca Müminlerin Emiri'nin hakkının yerine getirildiği bir meclis vardır." dedi.

Dedi ki: Ziyâd'ın divanındaki bir kâtip, "Üç fıçı" anlamında, ثلاثة دنان [selâsetü dinân] şeklinde yazınca, "Bu kâtibi aranızdan çıkarın ve o ifadeyi ثلاثة أدن [selâsetü edünn] şeklinde düzeltin!" dedi.

Ziyâd şöyle derdi: Bazı Hâricîlerle ilgili hayret edilen şöyle bir durum vardır: Onları hanedan, şerefli, zengin, ehl-i Kur'ân ve ehl-i zühd olarak görürsün; benim bakıp da çözemediğim durum, onların durumuyla alakalı olmayan durumdur. Onlardan bana karşı kim elini ve dilini tutarsa, ben de onlardan vazgeçerim.

Dediler ki: Ziyâd; Divan-ı Hatîm ve Divan-ı Zimâm olmak üzere ilk defa iki çeşit divan oluşturan kişidir. Yine o, ilk defa bilirkişi heyetini oluşturan, ilk defa önde gelenler heyetini dağıtan, zan üzerine insan tutuklayan ve komşuyu, komşudan dolayı sorumlu tutan kişidir.

Amr b. Muhammed, Ebû Nu'aym'dan, o Yûnus'tan, o da Hasan'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd, Ali b. Ebû Tâlib taraftarlarını takip ederek onları öldürüyordu. Hasan dedi ki: "Allah'ım, öldüğünde onu yalnız bırak, zira öldürmek tazminatı gerektirir."

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Mücâlid'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti: Uzun konuşan her bir konuşmacıyı dinlerken, hata

edebilir endişesiyle konuşmasını kısa kesmesini arzulardım. Ancak Ziyâd, konuşmasını uzattıkça güzelliğini de artırırdı.

Dedi ki: Hârise b. Bedr el-Gudânî, Ziyâd'ın samimi bir dostu idi. Bir gün yanına geldiğinde yüzünde bir iz olduğunu görünce "Bu nedir?" diye sordu. "Ben kırmızı atıma [Kümeyt] binerken hırçınlaşarak beni düşürdü" dedi. O da "Eğer gri ata [Eşheb] binmiş olsaydın, güvende olurdun." dedi.

Ziyâd yine şöyle derdi: Mertlik; kişinin şüphelerden kaçınması, malını ıslah etmesi ve ailesinin işini yoluna koymasıdır. Zira ailesi başkasına muhtaç olan kişi, rüştünü tamamlamamış kişi demektir.

Medâinî dedi ki: Ziyâd'ın mevlası Aclân'a "Benimle görüşmek isteyen insanlara nasıl izin verirsin?" diye sordu. O da "Yaşlı ve hizmette önceliği olanlardan içeriye almaya başlarım, daha sonra eşraftan olanları çağırırım, daha sonra da dişli kimseleri çağırırım." dedi. Bunun üzerine Ziyâd, "Ben seni hacibiliğimle görevlendirdim; ancak seni şu dört sınıf insandan (onları bekletmenden) dolayı azlettim: Namaza çağıran kişi, bir işi olup da gece gelme mecburiyetinde kalan kişi, evi tekin bir yerde olmayanın elçisi, -zira bu kişi bir saat gecikirse, bir yıllık emeği zayi olur- yemeği hazır olan kimse. Zira bu kişi de bekletilirse, yemeğini yeniden ısıtmak mecburiyetinde kalacaktır ki bu da yemeğinin bozulmasına neden olur.

Dediler ki: Ziyâd şöyle derdi: "İhlâs ve feraizin dışında, bir valinin raiyetine tavsiye edeceği başka bir şey bilmiyorum."

Dediler ki: Ziyâd şöyle derdi: "Bir kimsenin, inindeki bir aslana komşu olması, ödünç vermek istediğinde, ona bir kontrat düzenleyip imzalatan bir tüccara komşu olmaktan daha hayırlıdır."

Hişâm b. el-Kelbî, Avâne'den rivayet ederek şöyle dedi: Ziyâd, bir ziyareti esnasında, Muâviye'ye geldiğinde Muâviye ona, "Senin siyasetinden raiyetine ne ulaştı?" diye sordu. O da "Onları kendimden bir mil uzaklıkta tuttum ve onları bilinmeyen şeylerden vazgeçirdim. Böylece inatçılar kendiliğinden boyun eğmek durumunda kaldılar; acemi kibirliler de korkudan itaat ettiler." dedi. Muâviye ona, "Allah aşkına onları nasıl bu hâle getirdin?" dedi. Ziyâd, "İnce uzun kılıçlarla; bunların ardından gelen kararlılık ve azimle." dedi. Muâviye, "Ben Hind'in oğluyum, ama ben raiye-

timi yumuşaklık ve akılla idare ettim. Kindarları, bol hediye ve ikramlarla kazandım; halkı da haklarını tanımakla kendime bağladım. Açığı olanları takip eder, sonra da onları affetmekle gönülleri bana ısınır, haşin insanlar da gönülden bana bağlanırdı." dedi.

Medâinî Mesleme'den, Ziyâd'ın şöyle dediğini rivayet etti: İki sınıf insan vardır ki nasibini elde etmede acele ederler, ancak çoğu zaman arzuladıklarını elde edemezler: Birincisi, hırsının hedefine ulaşmak isteyen çok hırslı kişi. İkincisi, anlayamadığını öğretmeye çalışan ahmak öğretmen.

Mesleme b. Muhârib, Ziyâd'ın şöyle dediğini söyledi: Ben bir defadan başka hiç yalan söylemedim. O da bir seferinde Benî Temîm'den gördüğüm bir adama, "Nereye gidiyorsun?" diye sordum. O da "Ben, et-Taf'da bulunan Abdurrahman b. Ziyâd'ın yanına gidiyorum." dedi. Ben de ona, "Dön, yoksa bir tarafını koparırım!" Meğerse bu adam da Abdurrahman'la beraber nebiz içiyormuş. Daha sonra adamı tekrar gördüğümde yine, "Nereye gidiyorsun?" dediğimde o yine, "Abdurrahman'ın yanına." dedi. Ben kendisine, "Bunu sana yasaklamamış mıydım?" dedim. O da "Ey Emir, ben buna dayanamıyorum." dedi. Bunun üzerine, "Birileri, Abdurrahman'a olan muhabbetinden dolayı, bir parçasının kesilmesine gönülden razı olabiliyorsa, bu kişi eziyet edilmeye lâyık değildir. O zaman haydi ona git!" dedim.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Ziyâd kendi kusurlarını ortaya dökerdi. Bu nedenle Ferezdak şöyle derdi:

Senden önce, kurnaz Ziyâd'a karşı aciz kalmadım
Onun tuzakları da bana kâr etmedi!

Medâinî Mesleme b. Muhârib ve İbnü'l-Kelbî'den, onlar da Avâne'den şöyle dediğini rivayet ettiler: Belc b. Neşbe es-Sa'dî, evinin kapısında durmaktayken, Ziyâd ona yaklaşarak, -Belc, o zaman koruluk sahibinin oradaki vekili idi. O kişi de Belc Hamamının sahibi idi- "Kendisi bekçi olduğu hâlde, onun emsalinden korunulur." dedi.

Medâinî dedi ki: Râsib oğullarıyla, Tufâve oğulları Ziyâd'ın yanında bir kişinin (aidiyeti) hakkında tartıştılar. Her iki taraf da (adamın kendilerinden olduğuna ilişkin) delillerini ileri sürdüler. Bunun üzerine Sa'd er-Râbiye şöyle dedi: "Allah Emir'in iyililiğini versin, bu işin kolayı var.

Adamı götürür, nehre atarsın. Eğer Râsib'den (batanlardan) ise batar, Tufâve'den (yüzücülerden) ise yüzer."[117] dedi. Ziyâd bu durum karşısında gülerek, "Benim meclisimde bir daha böyle şaka yapma!" dedi.

Medâinî, Mesleme ve başkasından şunu rivayet etti: Ziyâd minberdeyken şöyle dedi: Kişi öyle bir kelime sarf eder ki bununla sütsüz bir keçinin bile kuyruğuna zarar vermiş olmaz. Ancak o söz, liderine ulaşıncaya kadar kanının dökülmesine neden olacak bir hâl alır.

Medâinî Ziyâd'ın şöyle dediğini söyledi: "Kişi, mümkün mertebe, insanların güzelce dinlemesine engel olmasın!"

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı; dedi ki: Bana bazı arkadaşlarım şunu anlattı: Adamın biri, aralarında geçen bir sorun sebebiyle Ziyâd'ın bir arkadaşını huzuruna çıkararak, "Allah Emir'in hayrını versin. Bu adam sizinle bir dostluğunun olduğunu iddia etmektedir." dedi. Ziyâd da "Evet öyledir, anlat da aranızdaki meseleye bakayım. Eğer sen onun üzerinde haklı çıkarsan, onun yerine biz sana ödeme yaparız. Eğer o sana karşı haklı çıkarsa, onu zorla senden alırız." dedi.

Medâinî Mesleme'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd, beraberinde başta Ahnef olmak üzere Basra'nın ileri gelenlerinden olan birkaç kişiyle beraber, Muâviye'nin yanına gitti. Ziyâd, "Ey Müminlerin Emiri, arzu ve istek duygusu, bazılarını senin yanına getirttiği gibi mazeret de bazılarını oldukları yerde oturmaya mecbur eder. Her birisi için de geniş görüşünden ve ihsanından, geride kalmış olanların eksikliğini giderecek ve gelenleri de mükâfatlandıracak bir payı vardır." dedi. Ahnef de "Ey Müminlerin Emiri, biz güzel bir hediye ile hoş bir mükâfat ile ve gerçekleştirilen bir vaat ile senden bir şey eksiltecek değiliz." dedi. Senin valin Ziyâd, senin yolundan gitmektedir. Biz Allah adına senden yararlanmak istiyoruz. Biz de Züheyr'in dediği gibi deriz. O, övgücülerden şöyle güzel bir söz takdim etti:

Onların, yerine getirdikleri her bir hayırlı iş
Onların babalarının babalarından kalma bir miras

---

117 Ziyâd'ın yanında bir adamım aidiyeti hakkında münazaalı olan iki kabileden birisinin adı "Batan" anlamındaki "Râsib", diğerinin adı ise "Suda yüzebilen" anlamındaki "Tufâve" dir. Sa'd burada bu kabilelerin adlarına gönderme yaparak, "Hükümdar adamı nehre atsın; eğer batarsa, demek ki adam, "Rasib"dendir (batanlardan); yok yüzerse de demek ki adam, "Tuvâfe"dendir (yüzücülerdendir)." demekle bir mizah yapmak istemiştir. (çev.)

Bunun üzerine Muâviye, onlara istediklerini verdiği gibi gelemeyen tanınmış kişilere ulaştırılmak üzere de onlarla yardımlar gönderdi.

Bana Hirmâzî anlattı. O Cehm b. Hassân es-Selîtî ile başkalarından şöyle dediklerini rivayet etti: Ziyâd Kûfe halkına okunması için gönderdiği bir mektubun nüshasında şöyle dedi: "Sadede gelince Allah'ın bize yapmış olduğu ihsan ve keremine hamdolsun. Sadece O'ndan bize olan nimetlerini artırmasını dilerim. Bize olan ihsanını arttırdığı gibi O'na karşı yapmamız gereken şükrümüzü artırmayı da bize nasip etmesini temenni ederim. Aranızdaki ahmakların yaptığı ve ağır başlılarınızın görmezden geldiği öyle büyük işler var ki küçükler bunun üzerinde yetişmekte, büyükler de buna hiç aldırış etmemektedir. Bu ise koyu bir cehalet, kör bir dalalet ve sahibini cehenneme sürükleyen bir çılgınlıktır. Sanki siz Allah'ın Nebisini (sav) hiç dinlememişsiniz, Allah'ın Kitabını hiç okumamışsınız; şiddeti de bolluğu da sürekli olan bir diyarda, Allah'ın itaatkâr kullarına hazırladığı büyük sevaptan, masiyet ehline de hazırladığı acıklı azaptan hiç haberiniz yokmuş gibi davranıyorsunuz. Dünyanın gözlerini bürüyüp şehvetin de kulaklarını tıkadıktan sonra fani dünyasını baki ahiretine tercih eden bir kimse gibi olmaya razı olur musunuz? Bakıyorum, bir takım genelevler icat etmiş, hem güpegündüz, hem gece karanlığında güçsüzleri soymaktasınız. Aranızda bu azgınları gündüz baskınlarından ve gece hırsızlığından engelleyecek aklı başında insanlar yok mu? Hiçbir mazeretiniz olmadığı hâlde özür diliyorsunuz; ihanet üzerine de eteklerinizi sürüyorsunuz! Her biriniz; hiçbir akıbetten korkmayan ve herhangi bir hesap vereceğini ummayan ahmaklarınızın yaptıklarını savunmaya ve onların suçlarını örtbas etmeye devam etmektedir. Sonunda da bu ahmaklar, İslâm'ın saygınlığını ayaklar altına almaya başladılar ve şüphe kovuğuna girip saklandılar. Ben bu genelevleri yakıp yıkarak onları yerle bir etmeden, azgınların bellerini kılıçların sırtıyla keserek onları hizaya getirmeden, bana yemek ve içmek haram olsun! Allah'a yemin ederim ki ben kişiyi velisi bulunduğu kimseden, mukimi yolcudan, geleni gidenden, sağlıklıyı terleyen hastadan sorumlu tutacağım. Ta ki kişi kardeşiyle karşılaşır da "Ey Sa'd, Su'ayd mahvolmuş, sen kurtulmaya çalış!" diyebilsin veya doğru bir mecraya kanalize edilesiniz! (Bildiğiniz gibi) Minberlerin yalanı meşhurdur; ancak gerek vaadim-

de, gerek tehdidimde benimle ilgili bir yalana şahit olursanız, artık bana karşı isyan etmek, sizin için helâl olur. Kimin bir şeyi kaybolursa onun kefili benim. Sakın ha, karanlıkta sokağa çıkmayın. Kim böyle yaparsa, kesinlikle onu öldürürüm! Ben size, Kûfe'ye bir haberin ulaşıp, cevabının oradan ulaşacağı kadar bir zaman tanıyorum. Sakın ha, bana cahiliye davalarıyla gelmeyiniz! Kim böyle bir davayla veya nesep övgüsüyle yanıma gelirse, onun dilini keserim!

Siz, emsali görülmemiş suçlar icat ettiniz. Biz de bunların her birine karşı birer ceza terettüp ettik. Şöyle ki: Kim bir kimseyi suda boğarsa, ben de onu boğarım. Kim bir kimseyi yakarak öldürürse, ben de onu yakarak öldürürüm. Kim bir kimsenin evini delerse, ben de onun kalbini delerim. Kim bir mezar soyarsa, onu diri diri oraya gömerim. O hâlde bu suçları işlemekten uzak durun ki ben de size dokunmayayım! Sizden hiçbiriniz genel ahlak ve kurallara muhalefet etmesin, aksi takdirde onun boynunu vururum!

Benimle, sizden bir kesim arasında geçmişte bazı anlaşmazlıklar vardı. Onların tümünü kulak ardı edip, ayaklarımın altına aldım. Artık kim iyilik yanlısı ise iyiliğini artırmaya baksın; kim kötülük yanlısı ise bir an önce onlardan vazgeçsin!

Bana karşı öfkesinden dolayı bir adamın öleceğini bilsem, bana sırrını açıklamadıkça ve suçunu itiraf etmedikçe, ben onun maskesini düşürecek veya sır perdesini yırtacak değilim. Bundan dolayı onunla tartışacak da değilim. Şimdi artık işinize gücünüze devam edin ve kendinize iyi bakın.

Ey insanlar, biz sizin idarecileriniz ve koruyucularınız olduk. Sizi, Allah'ın bize vermiş olduğu yetkilerle idare eder, ihsan ettiği fey ile de sizleri koruruz."

Dediler ki: Ziyâd Muâviye'ye bir mektup yazarak, "Ben Irak'ı sağım ve solumla boşaltarak zaptettim. Hicâz ve Arûd'un idaresini bana ver. (Seni rahatsız eden) Kureyş'ten olan bu kesimi senden savayım." dedi. Bu haber İbn Ömer'e ulaşınca, "Allah'ım, onu meşgul et!" dedi. Bunun üzerinden bir kaç gün geçtikten sonra parmağından vuruldu. Onun ölüm haberi İbn Ömer'e ulaşınca, "Hey Sümeyye'nim oğlu! Sen dünyada baki kalmadığın

gibi ahirete (ahiret saadetine) de erişemedin!" dedi.

Medâinî, Mesleme'den Ziyâd'ın şöyle dediğini rivayet etti: Benim 1.000.000 dinarımla bir çıplak devem olsa, onları öyle bir muhafaza ederdim ki beni gören bir kimse, "Bu adamın bunlardan başka bir şeyi yok." diyecektir. Şayet sadece 10 dirhemim bulunup da üzerimde bir hak olsa, onları o hakkı ödemede kullanırım.

Medâinî, Mesleme'den şöyle dediğini rivayet etti: Halk, kendilerine dağıtılan erzakın tartıldığı terazilerde noksanlık olduğunu Ziyâd'a şikâyet etti. Bunun üzerine onların erzakını teslim almak üzere gelen hizmetlilerini gizlice takip edince onların, teslim aldıkları erzakın bir kısmıyla kuş, oyuncak ve tatlı gibi şeyler satın aldıklarını gördü. Bunun üzerine halka şöyle bir hitapta bulundu: Ey insanlar, siz erzakınız konusundaki kendi günahlarınızı bize yüklemek istiyorsunuz. Her biriniz, erzakını teslim alıp getirmek üzere hizmetlisini gönderiyor, o da o erzakın bir kısmıyla canının istediğini satın alıyor. Sonra da erzak noksan çıkınca, bizi sorumlu tutuyorsunuz. Bundan sonra herkes kendisi gitsin ve bizzat erzakını teslim almayı üstlensin!

Ziyâd şöyle derdi: Sizden birilerine ne oluyor da atıyye ve erzakını hafif olarak alır da mesuliyetini başkasına atar? Bundan sonra geçimliğinizi almayı kendiniz üstleniniz ve ihtiyacınızla ilgili işlerinizi düzene sokunuz!

Ziyâd şunu da söyledi: Kim arzuladığı bir kızla, konumundan dolayı evlenemiyorsa, esir bir kızla evlensin.

Medâinî dedi ki: "Ziyâd bir konuşma yaptıktan sonra adamın biri ayağa kalkarak, "Allah sana hikmet ve güzel konuşma kabiliyetini vermiş." deyince Ziyâd, "Yalan söylüyorsun! O kişi, Allah'ın Nebisi Davud'dur." dedi. Bunun üzerine Ahnef kalkarak, "Sena, musibetten sonra; hamd ise lütuftan sonra yapılır." deyince Ziyâd, "Doğru söyledin" dedi. Bu sefer Ebû Bilâl el-Hâricî kalkarak sessiz konuşacak gibi olunca Ziyâd, "Biz senin ve arkadaşlarının ne istediklerini duymuyoruz ki bundan dolayı da kan dökmeye dalalım." dedi.

Medâinî dedi ki: Ziyâd hacibine, kapıda bekleyenleri, gün ortasında içeri almasını emredip, o da o saatte halkı içeri alınca şöyle bir temsil getirdi:

Sürü öğlen vakti dinlenmeye çekildiğinde
Günün ortasında koyun sağmaya çalışırsan
Sıcak sudan başka bir şey sağamazsın

Daha sonra yanına gelenlere, "Siz Basralılardan yana neden korkuyorsunuz?" dediğinde, Onlardan birisi, "Onların yanmasından" derken birileri de "Onların boğulmasından korkuyoruz." dedi. Bunun üzerine Ziyâd, "Sizin için ondan daha korkunç olanı, size sessiz sedasız bir düşmanın gelmesi veya başınıza benim kadar şiddetli, ancak benim gibi yumuşak olmayan birisinin gelmesidir." dedi. Daha sonra onların başına, gerçekten onun kadar şiddetli olan, ancak onun kadar yumuşak olmayan, Haccâc gibi sessiz, sedasız bir düşman geldi. O, Basra halkının salih kişilerine kötülük eder, mali imkânı iyi olanları kıskanarak, onların mallarını ellerinden alırdı.

Medâinî dedi ki: Hasan şöyle derdi: Ömer tehdit edince bağışlandı; fakat Ziyâd tehdit edince başına bela geldi.

Medâinî dedi ki: Ziyâd'a ayakları kendinden değerli taştan yapılmış bir masa hediye edildi. Nâfi b. Hâlid de bu ayaklardan bir tanesini yerinden sökerek onun yerine altından bir ayak taktı. Ziyâd onu bundan dolayı hapsedince, Seyf b. Vehb el-Ezdî onun bağışlanması konusunda kendisiyle konuşması üzerine Ziyâd şunu dile getirdi:

Sen bize muhtaç iken atlarımızın
Hava durumuna göre tutumlarını bize hatırlattın

Ardından da onu kendisine bağışladı.

Medâinî, Meseleme ve başkalarından şöyle dediklerini rivayet etti: Ziyâd yatsı namazını son vakte kadar erteler, yatsı namazını en son kılan kişi olurdu. Daha sonra birilerine, Bakara veya başka uzun bir sureyi okumasını emreder, o da o sureyi tertil üzere okurdu. Ardından, bir kişinin el-Hureybiye mevkiine ulaşacak kadar eve gitme süresi tanır ve şurta sorumlusuna halkı mescitten çıkarmalarını emrederdi. Bu süreden sonra ortalıkta dolaşanları öldürürdü.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o Avâne ile başkasından şöyle dediklerini rivayet etti: Muâviye, 50. yılda Kûfe ile Basra'yı

bir arada Ziyâd'in valiliğine verince, Ziyâd Kûfe'ye çıkmak istediğinde, Basra'da ensarın müttefiki olan Semüre b. Cündeb el-Ensârî'yi, Kûfe'den Basra'ya geldiğinde ise yerine Amr b. Hureys'i vekil bırakırdı. Gerek Basra, gerekse Kûfe'de altışar ay ikamet ederdi. Semüre Basra'da vekillik yaparken zulüm ve adam öldürme gibi büyük suçlar işlerdi. Adamın birisi malının zekâtını verip ardından iki rekât namaz kılınca Semüre, onun öldürülmesini emreder, adam da öldürülürdü. Bunun üzerine Ebû Bekre, "Bu adamın nesi vardı?" diye sorup, ona öldürülüş nedenin bu olduğu anlatılınca, "Semüre, adam işlerin en güzelini yaptı diye onu katletmiş. Herkes bilsin ki bu adam bendendir, ben de ondanım!" dedi. Daha sonra Semüre'ye de "Yazıklar olsun sana Semüre, bir adamı en güzel işini yaptı diye öldürmüşsün!" dedi. O da "Bu, senin kardeşin Ziyâd'ın sürekli yaptığı bir iştir. Böyle yapmamı da o bana emretti." dedi. Bunun üzerine Ebû Bekre ona, "Sen ve kardeşim ikiniz de ateştesiniz! Sen ve kardeşim ikiniz de ateştesiniz." diye tekrarladıktan sonra *"Nefsini temizleyip Rabbinin adını andıktan sonra namazını kılan, kesinlikle kurtulmuştur."*[118] ayetini okudu. Ziyâd'ın bundan sonra Semüre'nin adam öldürmesini yasakladığını iddia ettiler.

Bana Abdullah b. Ömer el-Kavârîrî anlattı. O Ebü'l-Mu'allâ el-Cinnânî'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Ben Semüre'nin yanı başında durmaktayken 10 küsur kişi yanına geldi. Semüre onlardan her birisine, "Senin dinin nedir?" diye sorup adam da "Dinim İslâm, Peygamberim Muhammed'dir." dediğinde iki adamına, "Bunu götürün, boynunu vurun. Eğer dediğinde sadık ise zaten bu durum onun için hayırlıdır." derdi.

İbn Sîrîn'den şöyle dediği rivayet edildi: Ziyâd, Basra'dan Kûfe'ye gelip, yerine Basra'da Semüre'yi vekil bıraktığında, kendisi dönünceye kadar 8.000 kişiyi öldürmüştü. Ziyâd ona, "Suçsuz birisini öldürdüğünden endişen var mıdır?" diye sorunca, "Ben onlar gibisini öldürmüşsem, suçsuz birisini öldürdüğüme dair bir endişem olmaz." dedi.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Muhammed b. Abdullah b. Zübeyr'den, O Süfyân'dan, o Âsım el-Ahvel'den, o İbn Sîrîn'den, o da İbn Semüre'den

---

118 A'lâ, 87/14.

şöyle dediğini rivayet etti: "Kim bizim karşımıza çıkarsa, biz de onun karşısına çıkarız, kim yaş çayırlara basarsa, biz onu nehre atarız."

Bize Affân anlattı; bize Seleme anlattı; bize Ali b. Zeyd haber verdi; bize Evs b. Hâlid anlattı; dedi ki: "Ben Ebû Mahzûre'nin[119] yanına gidip geldiğimde, bana Semüre'yi sorardı. Semüre'nin yanına geldiğimde ise o da bana Ebû Mahzûre'yi sorardı. Bir gün Ebû Mahzûre'ye, "Neden bana Semüre'yi soruyorsun?" dedim. O da; "Ben, Semüre ve Ebû Hüreyre aynı evde bulunuyorduk; Resûlullah (sav) ellerini kapının iki yanına dayayarak onlara, "Sizden en son ölen, ateştedir." dedi. Aradan bir müddet geçtikten sonra önce Ebû Hüreyre, sonra Ebû Mahzûre, en sonunda da Semüre öldü."

Medâinî, Nuh b. Kays'tan, o Eş'as el-Huddânî'den, o Ebû Sevvâr el-Adevî'den şöyle dediğini rivayet etti: "Semüre b. Cündeb, sırf benim kavmimden, hepsi de Kur'ân'ı ezberlemiş olan 47 kişiyi öldürdü."

Medâinî, Câfer b. Süleyman ed-Duba'î'den rivayet etti; bize Avf anlattı; dedi ki: Mirbed'den gelirken adamın birisi, bir sokaktan çıktığında, atlılarla karşılaştı. O atlı grubundan bir adam, ona mızrağını sapladı. Atlılar geçerken Semüre, adamın kanlar içinde debelendiğini görünce, "Buna ne oldu?" diye sordu. Ona, "Emir'in atlılarının öncüleri ona isabet etti." dediler. Semüre, "Siz, atlara bindiğimizi duyduğunuzda, mızraklarımızdan sakınmalısınız!" dedi.

Bize Affân anlattı; bize Ebû Hilâl anlattı. O İbn Sîrîn'den, "Semüre doğru sözlü, çok güvenilir, İslâm'ı ve Müslümanları seven birisiyken, daha sonra ona ne olduysa oldu." dediğini rivayet etti.

Bize Affân anlattı; bize Hammâd b. Seleme anlattı. O Ebû İmrân ve Ali b. Zeyd'den, onlar da Hasan'dan şunu rivayet ettiler: Semüre Ebû Bekre'ye, "Ben, rüyada Deccal'in çıktığını görür gibi oldum da ondan sakınmak üzere koşmaya başladım. Arkama bakınca, bana yaklaşmış olduğunu gördüm. Daha sonra da yer yarılıp içine girerek ondan kurtuldum." dedi. Ebû Bekre "Eğer senin bu rüyan sadık bir rüya ise dininde büyük musibetlerle karşılaşacaksın!" dedi.

---

119 Bu zatın esas adı, Evs b. Levzan'dır. Bk. İbn Sa'd, Tabakat, 5: 332; Taberî, 3: 2330.

Medâinî dedi ki: Ziyâd şöyle diyordu: "Bir insanın, karnından ve belden aşağısından bahsetmesinden nefret ederim."

Medâinî Mesleme'den rivayetle şöyle dedi: Sa'd oğullarından bir adamın duvarı delinmiş ve bütün malı gitmişti. Bunun üzerine adam Ziyâd'ın yanına gelip başından geçenleri ona haber verdi. Ziyâd, "S'ad oğullarının reşit olanlarından hiç kimse geride kalmamak üzere herkes burada hazır bulunsun." demesi üzerine onların tamamı gelince Ziyâd onlar, "İçinizden gelmeyen kaldı mı?" diye sordu. Onlar da "Hayır" cevabını verdiler. Ziyâd, "Onar kişilik gruplara ayrılın." dedi. Sonra her on kişilik gruba, "İçinizden en hayırlı [doğru sözlü ve salih] birisini seçin." dedi. Sonra o salih insanlara, "İçinizdeki şüpheli kimseleri bana söyleyin." dedi. Bunun üzerine onların en hayırlısı olmayan bir adam ayağa kalkarak; "Bana güvence ver." dedi. Ziyâd ona güvence verdi. Adam şüpheli kişilerin ismini söyledi; böylece [çalınan] mal geri getirildi.

Dedi ki: "Ziyâd, Rümeyle oğullarından olan bir adama haber göndererek yanına çağırdı. O sırada da onların yola zarar verdikleri haberini almıştı. Riâb b. Rümeyle de yola zarar veren bir gruba destek vermekteydi Ziyad, yanına geldiklerinde (bu gruptan) Eşheb b. Rümeyle'ye, "Sen Riâb mısın?" dedi. O da "Hayır, ben Eşheb'im; bu da kardeşim Riâb'dır." dedi. Ziyâd, "Bana; sizin için hiç de hoş görmediğim; konumunuz, şerefiniz ve soyunuzla da bağdaşmayan bir takım haberler geldi. Cezalandırmalarınız, düşmanlarınız ve İslâm düşmanlarıyla sınırlı kalması gerekirken onları bırakarak, bu (muameleyi) sizinle aynı davayı savunanlara mı yapıyorsunuz?" deyince ikisi de bunu yalanlayarak inkâr ettiler. Bunun üzerine Ziyâd Rümeyle'nin iki oğluna, "Ben sizin dediklerinizi kabul ederek doğruladım." dedikten sonra onlara düşen ödeme payını onlara bildirince, Eşheb şunları söyledi:

Gelişim için sebepler bir araya gelmekle beraber
Ziyâd gemlerin serkeş atları durdurduğu gibi beni durdu
Ben yasaklı olmakla beraber firar etmeye karar versem de
Arkamda Rüveym oğullarının asilzadeleri bitkin kalacaklardır
Böyle olunca, ben geceyi yeryüzünde kalkan edindim
Oysa gece ile aramda keskin beyaz bir kılıç vardır

Ziyâd dedi ki: "Şu vasıflardan bir tanesinin kendilerinde gördüğünüz kişiler, kesinlikle zayıf karakterli kişilerdir. Bunlar: Yürürken başını ve boynunu sallayan, ikide bir sağa, sola bakan kimselerdir.

Ziyâd yine şöyle dedi: "Bir kimsenin, aleyhinde olan haksız bir söz duyması durumunda, ağzının dolusuyla, 'Hayır, öyle değildir!' demesi (onu reddetmesi), benim çok hoşuma gider."

Ziyâd Ebü'l-Esved ed-Düelî'ye "Bünyece zayıflamamış ve yaşın ilerlemiş olmasaydı, seni vali tayin ederdim." dedi. O da "Eğer beni maiyetimdekilerle güreştirmek istiyorsan, ben zayıfım. Ancak başka valilerinden istediğin işleri benden istiyorsan, bu noktada güçlüyüm." dedi.

Medâinî dedi ki: Yanında içki bulunduran dihkânlardan bir adama rastlandı ve adam Ziyâd'a getirildi. Ziyâd, "Herhâlde bu adam, içkiyi yasaklamamdan sonra sırf bana ulaşmak için beraberinde içki taşıma ve onu Basra'ya sokma cesaretini göstermiş olmalıdır." diyerek onu yanına çağırdı. Adam, birisinin kendisine ait bir hurma bahçesini söktüğünü ona bildirdi. Ziyâd bunun üzerine bahçeyi söken adama her bir hurma ağacına bedel, 1.000 dirhem olmak üzere bir kişiye verilebilecek en ağır bir ceza verdi. Bu cezayı üç saat içinde ödemediği takdirde de onun boynunun vurulmasını emretti. Adam, 40.000 dirhem tutarındaki ceza bedeli kendisine ödenince, "Bunun yerine onun başını getirmiş olsaydın benim için bu paradan daha iyi olurdu." dedi.

Medâinî, Mesleme ve başkalarının şöyle dediklerini rivayet etti: Ziyâd Dâru'r-Rızk inşa ederek oraya oğlu Ubeydullah'ı görevlendirdi. Bundan önce ise Ziyâd'ın Dâru'r-Rızk görevlisi Abdullah b. Hâris b. Nevfel idi. Onun ardından da Revvâd b. Ebû Bekre'yi görevlendirmişti. Ca'd b. Kays en-Nemerî ise çarşı, pazardan sorumluydu. Ziyâd ise her Cuma günü oturur, memleketleriyle ilgili olarak yöneticilerinin elçilerinden bilgi alır, kendisine takdim edilen şeyleri, Dâru'r-Rızk'a getirilen malları ve yapılan harcamaları incelerdi. Daha sonra da onun görevlileri geldiğinde, onlara da Dâru'r-Rızk'ın gelirlerini, oralardaki eşya fiyatlarını, memleketleriyle ilgili ne gibi haberler olduğunu, limanların durumunu kendilerinin ne gibi ihtiyaçlarının olduğunu sorardı.

Bana Ömerî, Heysem b. Adî'nin şöyle dediğini anlattı: Muâviye, Ziyâd'a halkın memnun olmadığı bazı konuları içeren bir mektup yazdı. Buna karşılık Ziyâd, "Eğer Muâviye kendisine isyan edilmesini istiyorsa, isyan edilebilir." diyerek, elçiye oldukça katı davranıp onu en sert bir biçimde geri gönderdi. Elçi, Muâviye'nin yanına geldiğinde ona, "Olup bitenleri sana kısaca şöyle anlatayım ki ben, karakter yönünden en yumuşak, söz bakımından en kaba bir adamın huzuruna çıkmış oldum." dediğinde Muâviye, "Yemin ederim ki bunda hiç hata etmedin." dedi.

Heysem dedi ki: Bize Mücâlid b. Saîd anlattı. O, Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd Muâviye'ye mektup yazarak, "Müminlerin Emiri, Araplar arasında nasıl bir icraat ortaya koymamı istiyorsa bana yazsın." dediğinde Muâviye ona şöyle yazdı: "Ey Ebü'l-Muğîre, ben de bunu senden bekliyordum. Yemen halkına açıktan iyi, gizliden ise hor davran. Şu Rebîa kabilesinin ise eşrafına iyi davran, sıradan olanlarına ise hor davran. Çünkü sıradan olanlar, eşrafa bağlı olurlar. Şu Mudar kabilesi arasında ise kaba ve katı olanlar vardır. Onları birbirinden sorumlu tut. Kesin bilgi olmadan zanla hareket etme. Sözden ziyade uygulamaya bk. Halkla olan ilişkilerde, en zor durumlara karşın bile ılımlı davran! Selamlar."

Medâinî dedi ki: Ziyâd, ölü üzerine ağıt yakmayı yasakladığı hâlde kadının birisi, ailesinden vefat eden birisinin üzerine sesli bir şekilde ağlayarak ağıt yakınca, onu Ziyâd'a getirdiler. Kadın, "Yanımda kadınlar yoktu. Ben sadece kendi başıma kardeşlerime ağladım." dedi. Bunun üzerine Ziyâd, "Peki ağlarken neler söyledin?" dedi. Kadın da "Şunları söyledim." dedi:

Dikkat ediniz, iki kardeşime ağladığımı iddia ettiler
"Onları kim bana geri gönderebilir!" demem ağlamak mıdır?
Onlar fakirleştiklerinde helâk olmaktan korkmadılar
Mevlaları da onlardan gelecek bir zarardan endişelenmediler
Varlıklı olduklarında, dostları ağırlamaktan hoşlanırlardı
Zenginlikleri, dostu desteklemekten alıkoymadı

Medâinî, Hüzelî ve Mesleme'den şunu rivayet etti: Cemel Vakası sırasında, İcl oğulları Kûfe'ye yöneldiklerinde, Ezd kabilesi onların yurduna indi. Bunun üzerine İcl kabilesinden bir adam şunları söyledi:

Ömrüme yemin ederim ki siz süratli atlılar olarak savaşa atılırken
Oraya ağırcanlı bineklerle giden kişiler hâline geldiniz!

İcl oğullarından bir adam, yetim olan kardeşlerinin çocuklarına ait bir evi satın aldı. Basra'da evler fiyatlanınca adamın yeğenleri onu Şüreyh'e şikâyet ettiler. Bunun üzerine adam onların evini geri verdi. Daha sonra da Ziyâd'ın yanına gidip başından geçenleri anlatarak, "Yeğenlerim evler fiyatlanınca benden şikâyetçi oldular." dedi. Ziyâd da adamın yeğenlerine, "Şayet ev eski ucuz hâli üzere kalıp da fiyatlanmasaydı, yine de onu geri almak üzere amcanızla tartışmaya gireceğinize ve alışverişi bozmayacağınıza dair yemin eder misiniz?" dedi. Çocuklar yemin etmeyince Ziyâd, "Amcanız bu alışverişi sizin isteğinize dayalı olarak yapmıştır. Bu satışı geçerli sayıyorum." dedi.

Medâinî, İsmail el-Bâhilî'den, o İbn Avn'dan, o da İbrâhim'den şöyle dediğini rivayet etti: Kûfe'de adamın biri, başka birisine ait bir köleye, üzerinde hak iddia edebilmesi için sahibinden ayrılarak yanına gelmesini istedi. O da efendisinden ayrılarak onunla alakadar oldu. Bunun üzerine kölenin efendisi, durumu Ziyâd'a şikâyet etti. Ziyâd da kölenin bedelinin efendisine, kölenin kendisinin de yanına geldiği kişiye verilmesine karar verdi.

Medâinî, Cerîr b. Hâzim'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd, ilk defa zanna dayalı olarak insanları muaheze eden, şüphe üzerine onları cezalandıran ve halkı hâkimiyetinden korkutan yöneticidir. Daha sonra Haccâc buraya vali olarak gelip Ziyâd'ın halka nasıl davrandığını sorması üzerine onun davranış biçimi kendisine anlatıldıktan sonra onun uygulamadaki sertlik yönünü örnek alıp yumuşaklığını dikkate almadı.

Dedi ki: Ziyâd halka öyle bir güven sağlamıştı ki bir şeyler düşüren bir kimsenin, gelip eşyasını düşürdüğü yerden alıncaya kadar, kimse o düşürülen şeye dokunamazdı. Bir kadın, gece kapısını bile kilitlemeden tek başına güven içinde evinde yatabiliyordu. Ziyâd, öbür taraftan halka bol bol yardımda da bulunurdu. Bu konuda Hârise b. Bedr el-Gudânî şunları söyledi:

Hey! Kim benden Ziyâd'a şunu ulaştıracak?
O Halife'nin ne iyi bir kardeşi ve ne iyi bir emirdir!
Sen aynı zamanda adaletli, hedefli

Karışık işleri kararlılıkla çözen bir imamsın!
Kardeşin Allah'ın halifesi Harb'in oğludur
Onun veziri olarak ne iyi bir vezirsin!
Allah'ın izniyle galip gelecek ve destek göreceksin
Raiye zulmetse de haksızlık etmeyeceksin!
Sağmancının elinde hayvanın memelerinde süt biriktiği gibi
Onların dünyadan istedikleri, seninle bereketlendi
Öyle adilce bir paylaşım yaparsın ki
Senden ne zengin ne de fakir şikâyetçi olur
Allah'ın kılıcı Ziyâd aramızdan çıkarken
Işıldayan parlak bir kılıç gibi çıktı
Güçlü bir yapıda, ne tecrübesiz bir yeni yetme
Ne de zayıflamış ileri bir yaşlıdır

Dediler ki: Ziyâd Basra'daki güvenlik biriminin başına, "Makberetu İbn Hısn"ın[120] sahibi olan Abdullah b. Hısn'ı getirdi. Bu kişi ise Sa'lebe b. Yerbû oğullarından idi. Ayrıca Tâku'l-Ca'd es-Sülemî'nin sahibi olan Ca'd. b. Kays'ı da bu işle görevlendirmişti. Bunların ikisi de onun yanında mızrak taşırlardı. Daha sonra sadece Abdullah b. Hısn'ın mızrak taşımasına izin verdi. Ca'd'ı da suçluları takip etmekle görevlendirdi. Bu konuda Cerîr şöyle dedi:

Ey Ca'd b. Kays, uzak dur uzak!
Sen Nizâr'ın iki kabilesinden de değilsin!"[121]

Ziyâd, Basra kadılığına Resûlullah'ın (sav) ashâbından olan İmrân b. Husayn el-Huzâî'yi getirdi.

Medâinî dedi ki: Ziyâd, bir gün dihkânlarla tartıştığı bir durumdan ötürü öğle yemeğini geciktirince, Sa'd b. Muhaş ed-Dabbî, "Allah Emir'in işini rast getirsin, öğlen yemeğin hazırdır." dedi. Bunun üzerine dihkânlardan olan bir adam, "Hangi günahımızdan dolayı bu köpeklerle sınandık."

---

120 Avam-ı nas, her ne kadar bu mıntıkaya "Makberetu Benî Hısn" diyorsa da bu şekil isimlendirme yanlış olup, doğru şekli "Makberet-u İbn Hısn" dır. Ziyad'ın şurtasının başında bulunan Abdullah b. Hısn burada ikamet ettiğinden, burası kendisine nispet edilmek sûretiyle böyle bir adlandırma yapılmıştır. Bk. el-Endelüsî, *Mu'cemü Mestu'cime Min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mevâdi'*, II,452, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1403 (çev.)

121 Divân-u Cerîr, s. 173.

dedi. Ziyâd bunu duyunca, "Senin Allah'a karşı cüretkârlığın, nankörlüğün ve yalancılığından dolayı." diye cevap verdi ve İbn Muhaşş'a, "Bir daha böyle yapmayın." dedi. Daha sonra yemeğin getirilmesini emretti, İbnü'l-Muhaş da onunla beraber yedi. Bu kişi biraz obur olduğundan Ziyâd kendisine, "Kaç çocuğun var?" diye sordu. O da "Benim dokuz kızım var. Ben onlara göre daha iyiyim; onlar benden de oburdur." dedi. Ziyâd, "Sen soruma bir latifeyle cevap verdin." diyerek, o kız çocuklarına maaş bağladı. Bunun üzerine İbnü'l-Muhaş şunları dile getirdi:

Eğer sen bir hoşgörü ve cömertlik arzuluyorsan
O zaman ya Ziyâd'a veya Ziyâd'ın bir kardeşine seslen!
Malını hamdederek veren kişi, sana karşılık verecektir
Cömertlerin iyilik yapmada cimri davrandıklarında!
Bana ne olmuş ki sana teşekkür etmeyeyim?
Bendeki yeni ve eski iyilikler hep sizden iken!

Medâinî dedi ki: Ahvâz'da yetişen bir adam Ziyâd'la karşılaştığında ona şöyle dedi: "Allah, Emir'in işini rast getirsin. Babamız vefat etti, kardeşimiz de zorla onun mirasına kondu." deyince Ziyâd, "Allah babana rahmet etmesin, ağabeyini korumasın ve senin ardıllığını da iyi etmesin. Zira senin kişiliğinden kaybettiklerin, mal bakımından kaybettiklerinden daha çoktur." dedi.

Medâinî, Mesleme'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd dedi ki: "Yöneticinin cemali, istismar edilmemek kaydıyla yumuşaklıkta, aşırıya gitmemek şartıyla da sertliktedir."

Medâinî Mesleme'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd'ın hacibi Aclân dedi ki: Bir öğlen vaktinde 2.000.000 dirhem ile 2.000 kılıç elde ettim. Her şahıs aldığı atıyyenin yarısını ve kılıcını bana verdi.

Medâinî Mesleme b. Muhârib'den şunu rivayet etti: Ziyâd Basra bölgesinden her yıl, 60.000.000 dirhem tutarında bir vergi toplardı. Bundan 36.000.000'u askeri harcamalara, 16.000.000'u ailelerin harcamalarına, 2.000.000 dirhemi saray harcamalarına, genel afet ve musibetlere, 2.000.000 dirhemi beytülmale ayırır, 4.000.000 dirhemi de Muâviye'ye gönderirdi.

Kûfe'den ise 40.000.000 dirhem vergi alır; bundan 4.000.000'un üçte ikisini Muâviye'ye gönderirdi. Çünkü Kûfe'nin vergi geliri, Basra'nın vergi gelirinin üçte ikisine tekabül ediyordu. Böylece Ubeydullah b. Ziyâd, Muâviye'ye 6.000.000 dirhem götürdüğünde Muâviye, "Allah kardeşimin oğlundan razı olsun!" derdi.

Bize Halef b. Sâlim haber verdi. O, Vehb b. Cerîr'den, o Muhammed b. Uyeyne'den, o da Sebre b. Nahf'tan şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd'ın döneminde, Âşûrâ günü geldiğinde, halktan bir kesim mutlaka yardım alırdı. Biz de hilâli gördüğümüzde Dâru'r-Rızk'a gider, oradan ailemize yetecek kadar erzak alırdık. Cizyeyle mükellef olanlardan, nakit veremeyenlerden ayni vergi alırdı. Bu nedenle depolarımız daima dolu olurdu.

Bize Abdullah b. Sâlih de Hüseyn el-Cu'fî'den, o Şeybân en-Nahvî'den, o da Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd, Muharrem ayı geldiğinde askerlerine atıyyelerini dağıtır, Ramazan hilâlini gördüğü zaman ise ailelerin erzakını çıkarırdı.

Medâinî, Hasan'ın şöyle dediğini söyledi: Aşırı cezalandırmalar ve kan dökmekle kendisine yazık etmeseydi, Ziyâd ne iyi idareci olmuş olurdu. O, Şaban ayı gelir gelmez askerlerine atıyyeler verir, onların evleri tatlıdan ekşiye kadar her türlü gıda maddeleriyle dolardı. Onlar bu erzakla Ramazanı karşılarlardı. Zilhicce ayı geldiğinde de ailelerin erzakını dağıtırdı.

Bize bazı arkadaşlarımız anlattılar. Onlar Affân'dan rivayet ettiler. Bize Hammâd b. Hasan şunu anlattı: Ziyâd, Ma'kıl b. Yesâr'a "Ebû Ziyâd, sen çarşı pazarın kurulu olduğunu, yolların güvenli olduğunu, atıyyelerin ve erzakın hangi ayda dağıtıldığını, satıcının hangi aya kadar alışveriş yaptığını bilmiyor musun?" dedi. O da "Evet biliyorum." dedi. O da "Allah'a hamdolsun, halkın durumu böyle olduktan sonra hep hayır ve bereket içinde olacaklardır." dedi.

Medâinî de dedi ki: Ziyâd Basra'ya geldiğinde askerlerin sayısı 40.000 iken, yeni katılımla 80.000'e ulaştı. Ailelerin sayısı 80.000 iken, 120.000'e vardı. Bir görüşe göre bu artışlar, Ziyâd'ın oğlunun aldığı tedbirlerle gerçekleşmiştir.

Dedi ki: Ziyâd insanları beşli sisteme ayırıp, her bir grubun başına bir adam vermişti. Ziyâd Birlikleri oluşturdu. Her bir kabileyi, bir sancak altında toplanmakla yükümlü tuttu. Basra'da mescitte ilk maksureyi inşa eden odur. Cuma günleri iki ezanın okunmasını zorunlu kılan yine odur. Huzurunda sandalyeler üzerinde oturma âdetini başlatan da odur. Basra'da ilk defa [abdestte kolaylık sağlayan] basit mestleri o giymiştir. Basra'da dükkânlara ilk tavan yaptıran yine Ziyâd'dır. Daha önce topluca davet edilen halkı, ilk defa özel gruplar hâlinde davet eden yine odur.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı; dedi ki: Ziyâd hacibi Aclân'a, "Sen, insanları nasıl davet edersin?" dedi. O da "Önce şereflerine göre, daha sonra yaşlarına göre alırım. Allah'ın önem vermediği kimseleri ise bırakırım." dedi. Ziyâd, "Yazıklar olsun sana, onlar kimlerdir?" diye sordu. O da "Yazın kış elbiselerini, kışın da yaz elbiselerini giyenlerdir." dedi. Ziyâd, "Ey pis kadının oğlu! Bu saçmadır; eğer ben daha önce yanına gelmiş olsaydım, seni bir güzel terbiye ederdim." dedi.

Dediler ki: Mahzûm oğullarından "Ebü'l-Uryân" diye künyelenen bir adam vardı. Ziyâd, kendi alayı içinde, onun yanından geçerken Ebü'l-Uryân etrafındakilere, "Bu adam kimdir?" diye sordu. Oradakiler de "Ziyâd b. Ebû Süfyân'dır." dediler. Adam, "Ebû Süfyân'ın falan ve falanlardan başka oğulları yoktu. O hâlde bu adam kimdir? Allah'a yemin ederim ki Allah'ın bozduğu nice işler, yıktığı nice evler ve efendilerine geri gönderdiği nice köleler vardır." dedi. Adamın bu sözleri, Muâviye'ye ulaşınca Ziyâd'ı yanına çağırarak, "Yazıklar olsun sana! Şu Mahzûm oğullarından olan kör adamının dilini kessene!" dedi. Bunun üzerine Ziyâd âmâya 1.000 dinar gönderip elçisine, "Ona git, benden selam söyle ve ona de ki: Kardeşinin oğlu bu parayı gönderdi; bunları harcadıktan sonra sana bir mislini daha göndereceğini söyledi." Ertesi gün Ziyâd ona uğrayıp selam verince birisi ona "Bu kimdir?" diye sordu. Bu sefer Ebü'l-Uryân, "Bu, Ebû Süfyân'ın oğlu Ziyâd'dır." diyerek ağlamaya başladı. Daha sonra "Yemin ederim ki ben onda Ebû Süfyân'ın sağduyusunu ve asaletini görmekteyim. Onun yapısı da Ebû Süfyân'ın yapısına ne kadar da benzemektedir!" dedi. Bu sefer onun bu şekildeki sözü, Muâviye'ye ulaşınca Ziyâd'a şunları yazıp gönderdi:

Ebü'l-Uryân! Rüşvet dinarları, çok geçmeden
Seni ne de çabuk renkten renge büründürdü!
Allah Ziyâd'ın hayrını versin, keşke daha erken verseydi
Korktuğu şey bir yana, farklı bir yakınlık görecekti

O da Muâviye'ye şöyle yazdı:

Bize, ruhları ihya edecek bir bağ ihdas et
Ebû Süfyân'ın oğlu! Neredeyse bizi unutacaktın!
Kim bir iyilikte bulunursa, onu istediği zaman
Kim de bir kötülük yaparsa, onu her yerde bulur

Dediler ki: Ziyâd, ilk defa koruma edinen ve ilk olarak "Ziyâdiyye" olarak adlandırılan elbiseleri giyen, önünde eli mızraklı ve sopalı kişinin yürüdüğü ilk validir. Öbür taraftan Ziyâd ilk defa 500 üyeli bir cemiyet kurup, onların başına da Sa'd oğulları kabilesinden Şeybân Kabristanının sahibi olan Şeybân'ı getirdi. Bunlar toplantılarını hep mescitte yaparlardı.

Bana Muhammed b. Hâlid el-Vâsıtî anlattı; bize Yezîd b. Hârûn anlattı. O Hişâm b. Hassân'dan, o da Hasan'dan şunu rivayet etti. Ziyâd, Horasan'a Hakem b. Amr'ı görevlendirdi. O da gazaya çıkıp ganimetler elde edince, Ziyâd ona mektup yazarak sarı ve beyazı [altını ve gümüşü] Müminlerin Emiri için ayırmasını, onların dışındaki malları ise halk arasında bölüştürmesini istedi. Hakem de ona cevaben. "Ben, senin mektubundan önce yapılması gerekeni Allah'ın kitabında buldum. Yer ve gök bitişik olsa dahi, takva ile hareket eden bir kimseye, yine de onlardan bir çıkış kapısı açar. Selamlar" diye mektubu yazdıktan sonra ganimetleri paylaştırdı.

Medâinî, Yezîd'den de aynı şekilde rivayet etmekle beraber şunları da ilave etti: Ziyâd ona mektup yazarak, "Allah'a yemin ederim ki eğer sağ kalırsam, senin bir tarafını koparırım." dedi. Hakem de "Allah'ım, eğer senin katına varmak benim için daha hayırlı ise benim canımı al!" dedi ve birkaç gün sonra Horasan'da vefat etti.

Medâinî dedi ki: Enes b. Ebû Ünâs, Hakem'in cenaze namazını kıldırdı. Bu da 50. yılda oldu. Bundan sonra denildi ki: Hakem de Ziyâd'a mektup yazarak, "Ben kendi yerime Enes'i vekil bıraktım. Hem senin için, hem halk için onu uygun gördüm." dedi. Ziyâd da "Allah'ım ben Enes'i ne

sana ve ne de Müslümanlara uygun görmedim." dedi ve Horasan'a Huveylid b. Abdullah'ı görevlendirdi. Bunun üzerine Enes şunları söyledi:

Benden yaygın bir haber olarak
Acil berîd gibi Ziyâd'a kim yetiştirir?
O beni azleder de Huveylid'e mi yedirir?
Bu şekilde Hanîfe de istediğine kavuştu
Siz, Yemâme'yi sürüp ekmeye bakın
Öncekileriniz de sonrakileriniz de köleydi

Ziyâd Huveylid'i birkaç ay görevde tuttuktan sonra onu da azlederek yerine Rebî b. Ziyâd'ı Horasan'a görevlendirdi. Rebî de orada gazaya çıkarak ganimetler elde etti. Kendisiyle 100.000 dirhem üzerinden mükâtebe (sözleşme) yapmış olan Ferrûh'u da azat etti (serbest bıraktı). Rebî bu anlaşmaya rağmen kendisine, "Malın da senin olmak üzere sen hürsün." demişti.

Rebî Ziyâd'a Merv merzübanını gönderdi. Ziyâd, Mirbed'den Darü'l-İmaret'e kadar silahlı olarak askerleri sıraya dizdi. Sonra ona "Hükümranlığımız yeni olmakla beraber askerî gücümüzü nasıl buldun?" dedi. O da "Çok iyi gördüm; ancak sizden öncekiler de silah gücüne sahip olmuşlardı da eserleri kesildikten ve müddetleri bittikten sonra bu güçlerinin kendilerine herhangi bir fayda sağladığını hiç görmedim." dedi.

Heysem dedi ki: Ziyâd'ın Şeybân oğullarından Umeyr adında bir dostu vardı. Günün birinde ona "Benim uygulamalarımı nasıl görüyorsun?" diye sordu. O da "Kendi karakterini bozmakla beraber halkı düzeltmeye çalıştığını görüyorum." dedi. Ziyâd ona, "Kamunun kendisiyle düzeldiği bir kişi bozulabilir mi?" dedi.

Dediler ki: Elinde bıçak olan bir kişi karşıdan çıkageldi. Ziyâd'ın şurtasının başındaki kişi, adamın kendisini vurmak istediğini zannederek, ona mızrağını saplayıp ölümüne sebep oldu. Daha sonra Ziyâd'a (bu adamla ilgili olarak), "Bir devenin kesildiği bir sırada, bu adamın arkadaşlarının kendisiyle şakalaşması sonucunda oradan kaçıp gelmişti." denildi. Ziyâd, bunun üzerine onun diyetini ödedi.

Ziyâd, hamamların sadece kimseye zarar vermeyecekleri yerlerde bulundurulabileceğine müsaade ederdi.

Ziyâd'ın arkadaşlarından birisi, bir gemide bir adamla tartışarak ondan bir dirhem aldıktan sonra "Ben, her bir gemiden birer dirhem almakla emrolundum." dedi. Ziyâd da onu yakalayıp elini kesti.

Yine onun görevlilerinden birisi yılın üçte biri geçmişken [yani yıl tamamlanmadan] harac toplayınca Ziyâd ona "İsteseydik böyle yapabilirdik. Topladığının üçte ikisini iade et!" dedi.

Ziyâd şöyle dedi: "Dihkânlara iyi davranın. Zira onlar beslendikleri sürece siz de beslenirsiniz."

Bana Ömer b. Şebbe anlattı; bize Ebû Âsım en-Nebîl anlattı, dedi ki: Ziyâd (Basra'daki) "Sikketü'l-Mirbed" adlı mıntıkada inceleme yaparak, orada sadece bir binanın bile arttığını anladığında onu yıktırırdı.

Dediler ki: Muâviye Ziyâd'a mektup yazarak "Bana "Muâze el-Ukayliyye'den doğma oğullarınla beraber yanıma gel!" dedi. Ziyâd da onun emri uyarınca; Abdurrahman, Muğîre ve Muhammed adındaki oğullarını yanına alarak geldi. Muâviye, Abdurrahman'ı Fâhite bt. Utbe b. Ebû Süfyân ile Muğîre'yi Muhâcir b. Talîk b. Süfyân b. Ümeyye'nin kızıyla, Muhammed'i de kendi kızı Safiyye bt. Muâviye ile evlendirdikten sonra "Bu da kızlarımın en güzeliydi." dedi. Ziyâd ise "Bu da oğullarımın en yakışıklısı idi." dedi.

Medâinî dedi ki: Ziyâd'la beraber, Abdülkays oğullarından bir adam vardı. Bu adam, Abdullah b. Âmir b. Küreyz'in yanına gitmek üzere Ziyâd'dan izin isteyerek, "Onun bana çok iyilikleri vardır." dedi. Nihayet onun yanına vardığında İbn Âmir ona, "Sümeyye'nin oğlu niçin benim eserlerimi kötülemekte ve bürokratlarımı eleştirmektedir? Ben Kureyş'in ileri gelenlerinden güvenilir bir grupla gelerek, Ebû Süfyân'ın Sümeyye'yi hiç görmediğine dair onlara yemin ettirecektim." dedi. Adam döndüğünde Ziyâd ona, "Sana ne dedi?" diye sorduysa da adam İbn Âmir'in dediklerini ona anlatmak istemedi. Ancak Ziyâd ona yemin ettirince İbn Âmir'in söylediklerini anlatmaya başladı. Bunun üzerine Ziyâd da onu Muâviye'ye şikâyet etti. Muâviye hacibine, İbn Âmir geldiğinde onun bineğinin yüzü-

ne vurmasını emretti. Günün birinde İbn Âmir gelince hacib, Muâviye'nin dediğini yaptı. İbn Âmir, kendi kendisine, "Yezîd'in yanına gitmekten başka çare yok." diyerek onun yanına gitti ve kendisine yapılanları ona şikâyet etti. Yezîd de ona, "Herhâlde Ziyâd'dan bahsetmişsin." dedi. O da "Evet" deyince Yezîd atına binerek beraberce Muâviye'nin yanına geldiler. Muâviye onu görünce içeri girdi ve bir müddet bekledi. İkisi onu beklerken elinde bir çubuk olduğu hâlde gelerek onunla kapılara vurdu ve şu beyitle temsil getirdi:

Bizim de bir silsilemiz var, sizin de bir silsileniz vardır
Bunu artık o arkadaşlar da biliyorlar

Muâviye daha sonra oturarak İbn Âmir'e, "Ziyâd hakkında şöyle böyle diyen sen değil misin? Yemin ederim ki bütün Araplar benim Cahiliyedeki şerefimi biliyorlar; İslâm da benim şerefime şeref katmıştır. Ben eksikliğimi Ziyâd'la tamamlamaya çalışmadığım gibi zafiyetimi de onunla güçlendirmeye çalışmıyorum. Ancak bir gerçeği görerek onu yerine koymak istedim." dedi. Bunun üzerine İbn Âmir, "Ey Müminlerin Emiri, o zaman Ziyâd neden hoşlanıyorsa ona dönelim." dedi. O da "Asıl senin istediğine dönelim." dedi. Böylece İbn Âmir oradan ayrılıp Ziyâd'ın yanına giderek ondan helâllik diledi.

Bana Bessâm el-Hammâl anlattı; bize Hammâd b. Seleme anlattı. O Ali b. Zeyd'den, o da Abdurrahman b. Ebû Bekre'den şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Bekre Ziyâd'la beraber, Muâviye'nin yanına geldiğinde Muâviye ona, "Bana Resûlullah'tan (sav) duyduğun bir şey anlatır mısın?" deyince Ebû Bekre şöyle dedi: Güzel rüyalar Resûlullah'ın (sav) hoşuna giderdi. Günün birinde Resûlullah (sav), "Hanginiz bir rüya görmüştür?" diye sorunca adamın biri şöyle dedi: Gökten yere bir mizan sarkıtılmıştı. Sen Ebû Bekr ile tartıldığında, Ebû Bekr'e üstün geldin. Daha sonra Ebû Bekr ile Ömer tartıldıklarında, Ebû Bekr üstün geldi. Sonra Ömer ile Osman tartıldıklarında, Ömer üstün geldi. Ardından mizan semaya kaldırıldı. Bunun üzerine Nebi (sav), "İlk hilafet, nübüvvet hilafeti olacak, daha sonra da Allah mülkünü (dünya mülkünü) dilediğine verecektir." dedi. Bunun üzerine, Muâviye kızarak bizi kovup, yanından çıkartıldığımızda Ziyâd bana, "Babası ölesi! Sen bu hadisten başka söyleyecek bir şey bulamadın

mı?" dedi. Daha sonra Muâviye Ebû Bekre'yi çağırttı ve hadisi bir daha anlatmasını istedi. O da aynısını anlatınca onu yanından çıkartarak, "Sen mülk derken, biz de mülke mi razı olmuşuz yani?" dedi.

Medâinî, Muâviye'nin şöyle dediğini söyledi: Ziyâd, Irak'ı kılıçla zapt etti, ben de Irak'ı, Şam'ı, Hicâz'ı ve Yemen'i hoşgörü ile zapt ettim.

Muğîre b. Şu'be 50 yılında vefat edince Muâviye hem Basra, hem de Kûfe valiliğini Ziyâd'a verdi.

Medâinî dedi ki: "Ziyâd yaş hayvan yeminin tartılmadan satılmasını yasaklamıştı. Bir gün kölesine yaş yemi nasıl aldığını sorunca o da "Her bir hüzmeyi şu paraya aldım." deyince, Ziyâd kendini gizleyerek yem pazarına gidip, adamın birine, "Yaş yemi nasıl satıyorsunuz?" diye sordu. O da "Şu, şu kadar yemi bir dirheme satıyoruz." dedi. O da "Peki Vali yaş yemin tartılmadan satılmasını yasaklamamış mıydı?" diye sordu. Adam da "Valinin her dediğine uymak durumunda mıyız?" diye karşılık verince Ziyâd onun elini kesti. Ondan sonra da artık yaş yem tartılmadan satılmaz oldu.

Medâinî dedi ki: Ferezdak'ın babası Gâlib, oğlu Ferezdak'la beraber, badiyeden bir süt devesi gönderdi. Ferezdak bu deveyi sattıktan sonra paralarını saymaya başladı. Oradaki adamın biri de "Senin yerinde benim bildiğim bir adam olsaydı, böyle senin paraları saydığın gibi saymazdı." dedi. O da "Bildiğin o adam kimdir?" diye sorunca adam, "O kişi Gâlib b. Sa'sa'a'dır." dedi. Ferezdak bunun üzerine, elindeki paraları yere saçtı. Oradakiler de o paraları yağmaladılar. Bunun üzerine adamın birisi ona seslenerek "Sırtındaki abayı da çıkarıp atsana!" deyince, o abayı da çıkarıp attı. Başka birisi de "Gömleğini de çıkarıp atsana!" deyince Ferezdak, onu da çıkarıp attı. Bu haber Ziyâd'a ulaşınca, "Bu ahmak adam, halkı yağmacılığa alıştıracak." diyerek onu arattırdıysa da onu bulamadılar. Ferezdak'ın Hutât el-Mücâşi'î'nin mirasıyla ilgili Muâviye hakkında bir şiir söyleyince Ziyâd daha da kızarak ona karşı olan öfkesi arttı. Ancak onu ne kadar arattırdıysa da bir türlü bulamadı. Daha sonra Nehşel oğullarını hicvettiğinde Nehşel oğullarıyla Fukaym oğulları Ziyâd'ı onun aleyhine teşvik ettiler. Ziyâd onu tanımayınca kendisine, "Bu adam, paraları yere saçıp şiir söyleyen adamdır." dediler. Ziyâd onu yine arattırdı. O da arandığını anlayınca,

İsa b. Nadle es-Sülemî'nin yanına kaçtı. O da onu bir dişi deveye bindirerek geceleyin Şam'a gitmek üzere yola çıkarken Ferezdak şunları söyledi:

Behzî beni insanlardan korumak ve bana yardımcı olmak üzere beni deveye bindirdi
Çünkü katillerinden cürmünden korkulur
Ey deve eğer iki kuleyi[122] *geçersen, artık kurtuldun demektir*
Arkamdaki dağ gediği de yollarını ortaya çıkarmış bulunmaktadır

Ferezdak'ın Basra'dan çıkış haberi Ziyâd'a ulaşınca, onu yine arattırdıysa da bulamadı. Ziyâd Basra'ya geldiğinde, Ferezdak Kûfe'ye giderdi; Ziyâd Kûfe'ye geldiğinde ise o Basra'ya giderdi. Bunun üzerine Ziyâd Kûfe'de'ki yöneticisine mektup yazarak onu takip etmesini istedi. Bunun üzerine Ferezdak şunları dile getirdi:

O kadar arandım ki halk yollarımı merak eder hâle gelince, Dabbe oğullarından dayılarımın yanına gittim. Onlar da beni bir deveye bindirerek Teymullât b. Sa'lebe oğullarından bir adamı bana kılavuzluk yapmak üzere benimle gönderdiler. Derken yolda oturmuş bir aslan karşımıza çıktı. Sabaha kadar onu yerinden hareket ettiremedik. Bunun üzerine şunları söyledim:

Bir gece sabaha kadar nehirlerin kıyısında
Bir aslanla karşı karşıya gelince
Artık kendimi korkak hissetmedim
İki ön ayaklarının rengi siyah, pençeleri kalın, tırnakları güçlüydü
Onun kükremesini duyduğumda
Hüzünlenerek, nereye kaçabilirim, dedim
Gönlümü sağlam tutarak, ona "Sabırlı ol!" dedim
En dar zamanda izarımı sıkı bağladım
Sen huy bakımından Ziyâd'dan daha yumuşaksın
Ey burnu çizgili (arslan) sen işine bak!

---

122 Bunları Münzir b. İmruü'l-Kays inşa ettirmiştir. Onun bunları yaptırma nedeni ise Esd oğullarından Hâlid b. Nadle ile Amr b. Mesud adında iki içki arkadaşı bulunup, bunlar bir gün içkili iken Hükümdara söz iade edince onlar için iki çukur kazdırarak onları diri diri bu çukurlara gömmüştür.

Daha sonra Şebes b. Rib'î bu şiiri Ziyâd'a okuyunca Ziyâd duygulanarak, "Yanıma gelirse ona güven vereceğim ve ona yardımda bulunacağım." dedi.

Bu haber Ferezdak'a ulaşınca bu sefer şöyle demeye başladı:

Ziyâd iyilikte bulunmak üzere beni yanına çağırdı
Ancak ben eşrafın kavuştuğu bol mala kavuşmak için gelecek değilim
Ziyâd'ın yanında, iyilik yapmak istediğinde
Fakirliğin kendilerini ölüm derecesine getirdiği nice adamlar vardır!
Onun kapısında oturmuş, ihtiyaçlarını isteyenler var
Onlar ihtiyaçlarından veya yeni bir ihtiyaçtan dolayı esir hâle gelmişlerdir
Ben onun iyiliklerinin siyah birer ben olacağından
Veya esmer yuvarlaklar olacağından korktuğumda
Onun hedefi uzak memleketleri görmek iken
Gece karanlığında, konum itibariyle daha zararlı bir tarafa dayandım
Rehberlik yapıyor ıssız çölde, Ebû Süfyân'ın oğluna gitmek için
Onun için bir nüfuz ve bir mazeret tanımayan birisi

Ferezdak, Ziyâd'dan kaçarak o sırada Medine'de bulunan Saîd b. Âs'ın yanına gitti ve aşağıdaki kaside ile onu övmeye başladı:

Ümeyye oğullarına dikkat et ve onlara güven ver!
Endişe duyulan şeylerden dolayı onlardan güvence al!
Senden ve Ziyâd'dan kaçarak yine sana geldim
Kanımın sizlere helâl olacağını da sanmıyorum
Bir hicivden dolayı öldürülmem isteniyorsa
Bana yardımcı olana söyleyeceğimi bırakacak değilim

Ferezdak böylece Mekke ve Medine'de yaşamaya devam ederken şunları söyledi:

Berîdin çabukça onu götüreceği bir şekilde
Benden Ziyâd'a yaygın bir haberi kim ulaştırabilir?
O haber de şudur ki: "Ben Saîd'in yanına kaçtım
Saîd'in sahip olduğu güce de karşı gelinmez"
Büyük bir aslandan ona kaçtım

Sık ağaçlı ormanlarda siyah aslan ona sığınır
Dilersen Hristiyan olayım
Dilersen Yahudi olayım
Dilersen Fukaym kabilesinden
Dilersen de maymunlarla aynı nesepten olayım

Başka bir kasidesinde ise şöyle demiştir:

Ziyâd'dan bana gelen bir tehditten dolayı uyuyamadım
Denize bakan yüksek bir dağ tepesinde dahi olsam
Sanki bana Hayber zehiri içirilmiş de kemiklerime işlemiş gibi
Veya siyah benekli yılanın zehiri içirilmiş gibi geceledim
Ey Sahr'ın oğlu Ziyâd! Senin beni terk edeceğini sanmıyorum
Zanna dayalı bana zorluklar yüklesen de zalim değilsin!
Senin kendisine öfkelendiğin kişinin
Arkasında büyük bir kabile de olsa uykusu kaçacaktır
Aslanlar barınağı sık uzun ağaçlar gibi olan iyiliğin değerini artırdı
Çabalarını övgüyle bahsedenden başkasını da göremiyorum

Şehrin gençleri, Ferezdak'ı sohbetlere davet ederlerdi. Bir davet esnasında, şarkıcı bir kadın da bulunmaktaydı. Onu gören Ferezdak onunla ilgili şunları söyledi:

Her istediğimde şarkı söyleyen bir kadın vardı
Yumurta beyazlığında, bilekleri tombul henüz buruşmamıştı
O bir şehir güzeli olup, yoksulluk yaşamamış
Hayırsız birisinin yükünün altında da kalmamış
Yemen hırkası içinde beni Ziyâd'la korkutmakta
Nağmeli sözlerle de çevremi ürkütmekte
Dedim ki: Bırak bana Ziyâd'dan bahsetme, çünkü ben
Ölümün her bir yolda durup beklemekte olduğunu gördüm

Ferezdak, Ziyâd ölünceye kadar hep ondan kaçardı. Öldükten sonra da daha önce kendisinden korktuğu her bir şeyi darb-ı mesel olarak getirir ve şöyle derdi:

Kalbim Ziyâd'ı hatırladığı zaman
Korkudan içim burkulur, başımın yan tarafları ağarırdı

Başka bir beytinde de şunları söyledi:

Onlar beni Ziyâd'dan korudular, ancak
Ziyâd hükümdar iken yerimi öğrenmişti

Mâlik b. Münzir kendisini hapsettiğinde Ferezdak şöyle demişti:

Beni korkutmak istediğinde şayet Mâlik'ten korksaydım
Tüyleri kırpılmamış tam bir kanatla uçardım
Nitekim Ziyâd'ın iki şehrinden de uçmuştum
Bana dişlerini gıcırdattığında, helâklara doğru uçmuştum

Kendisini arayan Kubâ el-Mahzûmî hakkında da şöyle söylemişti:

Senden önce de çekik gözlü Ziyâd'a aldırış etmemiştim
Onun tuzakları bile bana güç yetirememişti

Dediler ki: Ziyâd'ın doğuştan çekik gözlü olduğu söylenirdi.

Medâinî dedi ki: Huyey b. Hezzâl et-Temîmî ile Zeyneb bt. Evs b. Meğrâ el-Kurey'î, Mirbed[123] denilen yerde karşı karşıya durup birbirlerine müstehcen şeyler söylerlerken, Huyey ona şöyle dedi:

Hey ferci sarkık Zeyneb!
Sen o teselli gecesini hatırlıyor musun?
Aynı zamanda atlar sahibi el-Ezdî ile geçirdiğin geceyi
Hani sen o gece Minhâs'ın kenarına binmiştin

Zeyneb de ona şöyle dedi:

Atların kendi analarına yaptığı gibi Huyey de kendi anasını yapmıştı
Dört kere, beş kere yapıp, yapıp otururdu
Böylece şehveti tatmin olmuş, nefes nefese gelmişti

---

123 Mirbed, genel anlamda hayvanların bağlandığı yere denir. Bundan hareketle, özel anlamda deve pazarına da Mirbed denilmiştir. Böylece her bir deve pazarı, bulunduğu şehrin adıyla anılmıştır. Bunlardan Medine ve Basra Mirbedleri öne çıkan isimledir. Bu olay Basra'da cereyan ettiği için bu Mirbed'den kasıt, Basra Mirbedidir. Bk. el-Herevî, *Garîbü'l-Hadis,* Matbaatü Dâireti'l-İslâmiyye, I, 247, Haydarâbâd, 1947 (çev.)

Bunun üzerine halktan bazıları Ziyâd'a giderek bunların, bu gibi şeylerden engellenmesini istediler. Ziyâd da Huyey'e adam gönderip getirilmesini isteyince Huyey Muâviye'nin yanına kaçtı. Ziyâd da onun ailesini korkutarak, onun oğlunu yakaladı. Muâviye de Ziyâd'a mektup yazarak Huyey'den vazgeçmesini istedi. Huyey Basra'ya geldiğinde Ziyâd hutbe veriyordu. Huyey, "Ziyâd'ın üzerime gelmemesi için (Muâviye'nin yanından) geldiğimi ve ondan eman aldığımı duyurmak istedim." dedi, ardından da şunları dile getirdi:

Ben bir kâğıt getirdim, yazısı pırıl pırıl
Üşümemek için kafilenin yaktığı yüksek ateş gibi
Bu, Müminlerin Emiri'nin mektubu ve iznidir
Dileyen bunun gereğini fazlasıyla veya eksiğiyle yapar
Emir (Ziyâd) ise bir anda bizi sürgün etmede acele etti
Allah'ım yaptıklarından dolayı kendisini bağışla!
Ziyâd, bizi sürüklediği bu durumdan önce
Suçlu olup olmadığımızı öğrenmek üzere çağırmış veya sormuş olsaydı
Biz gelir, kesin ve açık bir delil ile kendimizi aklardık
Böylece bize haksızlık yapılıp âdil davranılmadığında bir kuşku bulunmamaktadır
Konuyu açıklığa kavuşturmadan kınamada acele etmeyin!
Sonra lâf karmaşasından dolayı, olan olurdu[124]
Ne Kûfe benim annemdir ne Basra benim babam
Göç etmekten tembellik de beni vazgeçiremez[125]
Yaşamada lezzetler var, ölümde de rahatlık
Yeryüzünde Ziyâd'dan uzak kalacak ve ayrı düşecek bir yer vardır
Sabreden kişi için zorlukta bir hayır vardır
Kişi kötülükten sakınmadığı zaman, düşük arzuda da akıl tutulması vardır

Medâinî dedi ki: Ebü'l-Esved ed-Düelî, Ziyâd'dan ihtiyaçlarının karşılanmasını isterken, Ziyâd bazen ihtiyaçlarını karşılar, bazen de onu reddederdi. Bunun üzerine şöyle dedi:

---

124 İstenmeyen şeyler meydana gelebilirdi.
125 Göç etmekten üşenmem.

Ziyâd'ın beni engelleyip reddettiğini gördüm
Halk içinde ondan istekte bulunan yoksul, bir kişiden ibaret değildi
Başkasının ihtiyaçlarını hep karşılar
Benim ihtiyaçlarımı da en sonunda her zamanki isteksizlikle karşılardı

Medâinî dedi ki: Ziyâd hutbede şöyle dedi: "Faydasını gördüğüm üç şeyle karşı karşıyayım. Ancak dalgınlığımdan dolayı şu ana kadar onları söyleyemedim. İşte onları dinleyin: Sıradan birisi, eşraftan birisini küçük düşürmek için onun sözüne ters karşılık verirse, onu karnı ve sırtına vurur acıtırım, onu uzun süre de hapsederim. Kim yaşlı birisinin görüşünü reddedecek bir şey yaparsa, ona aynısını yaparım. Yine cahil birisinin onu sırf küçük düşürmek için âlim birisinin sözünü reddederse, ona da aynısını yaparım." dedi ve hutbeden indi.

Dediler ki: Ziyâd, Ali'ye (ra) buğzeden Ümeyye oğulları taraftarları için bazı mescitler inşa ettirdi. Adî oğulları Mescidi, Mücâşi oğulları Mescidi, Esâvire Mescidi, Huddân Mescidi, bunlardan bazılarıdır. Aynı zamanda cemaatin mescidine yakın bir yere hiç kimseye bir mescit yaptırma izni de vermezdi. Bunlardan kendisine en yakın mescit, Adî oğulları Mescidi idi.

Dediler ki: Ziyâd Mühelleb'i sürekli eleştirirdi. Günün birinde Ziyâd, Kûfe'den Basra'ya gitmek isterken, bu sırada kendisini uğurlamaya gelenler arasında Mühelleb de vardı. O sırada Ziyâd, üstünde kırmızı bir şal bulunan bir katıra binmiş, üzerinde bir hırka vardı. Ziyâd hareket edince halk da onunla yürümeye başladı. Bu sırada Mühelleb yanına yaklaşarak kendisinden özür dilemek istedi. O da onun mazeretini kabul ederek, "Ben dönersem seni Horasan'a yönetici olarak atayacağım." dedi. Ancak bu yolculuğu esnasında öldü.

Medâinî dedi ki: Ziyâd'ın "Atlâl" adında bir katırı vardı. Bir gün O katırıyla ilgili şunları söyledi:

Atlâl altımdayken bir kömür parçası gibidir
Etli butlu bir deve kuşuymuş gibi
Açık renkli, parlak yüzlü yüksek mertebeli bir kişiyi taşımaktadır

Mesleme dedi ki: Bir gün Ziyâd'ın bir kızı, tatbikat yapan askerlere bakarak ağladı. O sırada onların sayısı 80.000 idi. Babası ona, "Niçin ağlıyorsun?" dedi. O da "Bunun son bulmasına ağlıyorum." dedi. Ziyâd, "Bundan dolayı değil devamına ağla! Eğer bizden öncekilerden son bulma olmamış olsaydı, bize ulaşmazdı." dedi.

Hirmâzî dedi ki: Kays b. Sa'lebe oğullarından bir grup genci, içki içtikleri iddiasıyla Ziyâd'ın yanına getirdiler, o sırada da orada Amr b. Mu'tak el-Yeşkürî de bulunmaktaydı. Ziyâd onlara had uygulanmasını emretti. Bunun üzerine Amr "Bana o şarabı gösterin. Ben Cahiliye döneminde şarap içtim, İslâm döneminde de üzüm suyu içtim." dedi. Ondan bir yudum içince, "Ne güzel bir üzüm suyudur." dedi. Bunun üzerine Ziyâd onları serbest bıraktı. Kendisine, "Sen şarap mı içtin?" dediler. O da "Bekr b. Vâil oğullarından olan bir grup genci, bir yudum şarap alarak had cezasından kurtarmayayım mı?" dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o İbn Ayyâş'tan, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti: Âmir b. Mes'ûd, Ebû İlâka et-Temîmî'yi Ziyâd'ın yanına getirip, "Allah Emir'in işini rast getirsin, bu adam beni şu sözlerle hicvetti." dedi:

Oradan köpek husyesi [yumurtası] Âmir geçtikten sonra
Artık oranın gelişmesini nasıl umarım?

Ebû Alâka ise "Ben öyle değil, şöyle demiştim." dedi:

Oradan hakkın peşinde koşan Âmir geçtikten sonra
Artık ben oranın gelişeceğini umarım

Bunun üzerine Ziyâd, "Allah şairleri kahretsin! Onlar dillerini istedikleri gibi evirip çevirebiliyorlar. Allah'a yemin ederim ki eğer benden sonra uyulan bir kural hâline geleceğinden endişe etmeseydim, onun dilini keserdim." dedi. Bunun üzerine Kays b. Kahd el-Ensârî ayağa kalkarak şöyle dedi: "Allah Emir'in işini rast getirsin. Müsaade edersen ben Ömer b. Hattâb'dan konuyla ilgili duyduğum bir hatırayı anlatayım. Zibrikân b. Bedr, Hutay'e el-Absî'yi Ömer'in yanına getirerek, "Bu adam beni hicvetti." dedi. Ömer de "O sana ne söyledi?" diye sorunca, onun şöyle dediğini söyledi:

Sen başkası tarafından yedirilmiş ve giydirilmişken
Artık güzel hasletleri aramak üzere yolculuk yapmayı bırak!

Bunun üzerine Ömer, "Ben bunu bir hiciv olarak değil, hoş bir kınama şekli olarak duyuyorum." dedi. Zibrikân da "Benim erkekliğim ancak yemek ve içmekle kemâle erecek değil midir?" dedi. Ömer, "Ben bunu Hassân b. Sâbit'e sormalıyım." dedi. Hassân'ı çağırdı. Yanına gelince kendisine durumu sordu. O da "Bununla onu hicvetmemiş, olsa olsa, onun üzerine büyük abdestini yapmıştır." dedi. Bunun üzerine Ömer, onu bir çukura hapsederek üzerinin bir deri parçasıyla örtülmesini emretti. Hutay'e bunun üzerine şunları söyledi:

Zu Merah'taki[126] *kuş yavrularına ne dersin?*
Kursakları kızarmış ne bir su, ne de bir yiyecek var!
(İhtiyaçlarını) sağlayacak kişiyi de sen karanlık bir çukura attın
Allah'ın selamı üzerine olsun ya Ömer, bağışla!

Bunun üzerine Ömer onu oradan çıkartarak, "Bir daha sen sen ol, insanları böyle aşağılama!" dedi. O da "Ben öyle yapmazsam, aile efradım açlıktan ölür. Benim kazanç ve geçim kaynağım da budur." dedi. Ömer, "Sakın bir daha kimseye böyle küfürlü konuşma. Şiirlerinde de 'falan falandan daha hayırlıdır veya falan falandan daha cömerttir' deme!" dedi. Bunun üzerine Hutay'e, "Ey Ömer aslında sen benden daha çok aşağılayıcısın." dedi. Bunun üzerine Ömer, "Eğer bu uygulamamın benden sonra uyulan bir kural hâline gelmeyeceğini bilseydim, senin o dilini keserdim. Ama ey Zibrikân sen bunu teslim al!" dedi. Zibrikân da sarığını onun boynuna dolayarak onu arkasından çekmeye başladı. Gatafân kabilesi onu bu hâlde görünce, "Ey Ebû Şezre, biz senin kardeşlerin ve amcan çocuklarıyız, onu bize bağışla!" dediler. Zibrikân da onu onlara bağışladı.

Ziyâd da Âmir b. Mes'ûd'a, aynısını Ebû İlâka'ya yapmasını emretti. O da onun boynuna bir ip bağlayarak ardından çekmeye başladı. Onu bu hâlde gören Bekr b. Vâil oğulları, "Biz senin komşuların ve dostlarınız; onu bize bağışla!" dediler. O da onu onlara bağışladı. Her ne kadar bazıları

126 Burası Fedek'e yakın bir vadidir. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân,* Daru Sâdır, et-Tab'atu's-Sâniye, V, 93, Beyrut, 1995 (çev.)

hicvedilen kişinin, Âmir b. Mes'ûd olmayıp, Âmir eş-Sa'bî olduğunu söylemişlerse de bu iddia asılsızdır.

Bana Süreyc b. Yûnus anlattı; bize Hüşeym b. Beşîr anlattı. O Mücâlid'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti: Adamın birisi Muâviye'ye gelerek, "İslâm'ın şerefi, bana ya fayda verir veya zarar verir." dedi. O da "Hayır, sana zararı olmaz, faydası olur." dedi. Bunun üzerine adam, "Babam bir Hristiyan olup, onun bir de Hristiyan bir oğlu vardı. Ben ise Müslüman oldum. Babam öldükten sonra büyük bir mal bıraktı. Kardeşlerim de "Malın sadece kendilerine ait olup benim onda bir hissemin olmadığını söylediler." dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Şeriata göre, sen onlarla eşitsin." dedi ve Ziyâd'a mektup yazarak, "Müslüman, kâfire varisi olur; ancak kâfir, Müslümana varisi olamaz." dedi. Ziyâd da bu kararı (kadı) Şüreyh'e bildirerek buna uyulmasını istedi. Çünkü o, farklı dinlerden olanların hiçbirisinin diğerine varis olamayacağını düşünerek farklı bir uygulamada bulunuyordu. Kadı Şüreyh, bundan sonra bu gibi durumlara hüküm verirken, "Bu, Müminlerin Emiri'nin görüşüdür." derdi.

Hüşeym dedi ki: Bize İsmail haber verdi. O, Şa'bî'den aynı şekilde rivayet ederek dedi ki: "Muâviye bu şekilde hüküm verince, Abdullah b. Ma'kıl, "İslâm'da meydana gelen şeyler arasında Resûlullah'ın (sav) ashâbının verdikleri hükümden sonra bana bunun kadar hoş gelen bir şey olmadı." dedi.

Medâinî dedi ki: Ziyâd Şüreyh'e Müslümanı kâfire varis yapmasını emredince, Şüreyh de öyle yaparak, "Bu Ziyâd'ın görüşüdür." derdi. Bunun üzerine bir grup insan, "İyi etmiş." deyince, o da "Resûlullah'ın (sav) sünneti daha güzeldir." dedi.

Bana Şu'be'nin, Husayn'dan, onun da İbrâhim'den naklettiğine göre şöyle dediği anlatıldı: "Alınması gereken tekbirlerin sayısını eksik bırakan ilk kişi Ziyâd'dır. O Şüreyh'i yerine vekil bırakınca, o da tekbiri tamamlamazdı. Alkame ile İbn Mes'ûd'un arkadaşları onun yanına giderek, "Bu nedir?" dediler. O da "Kendisine muhalefet etmekten hoşlanmadığım bir kişi, beni kendisine vekil bırakmıştır." dedi.

Medâinî, Kâflânî'den, o da Muhammed b. Sîrîn'den şöyle dediğini rivayet etti: "Şüreyh, Ziyâd'la beraber Kûfe'ye gelerek, Basra'da kadılık yaptı. Ziyâd onu yanına oturtur ve şöyle derdi: Ben hüküm verirken, hakka daha yakın başka bir tarz gördüğünde, onu bana bildir." dedi. Ancak Ziyâd hüküm verirken, Şüreyh hiçbir şekilde ona itiraz etmezdi.

Bize Muhammed b. Sabbâh el-Bezzâz anlattı; bize Hüşeym anlattı; bize Mücâlid haber verdi. O, Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti: Şüreyh b. Hâris Ziyâd'ı övdü. Şüreyh b. Hanî Hârisî ona, "Senin gibi biri Ziyâd'ı över mi?" diye sordu. O da "Eğer Ziyâd, seni de benim gibi görevlendirmiş olsaydı, sen de onu benim kendisini övdüğüm gibi överdin." dedi.

Medâinî dedi ki: Ziyâd Şüreyh'e, "Ben senin maaşını biraz artırmak istiyorum." dedi. O da "Ömer'in benim için kararlaştırdığından fazlasına ihtiyaç yok." dedi. "Sana yüklediğim bir işten dolayı sana farklı bir ücret vermek istiyorum." deyince, "Sen bilirsin." dedi. Ziyâd, "Ben sana namaz kıldırma görevini veriyorum." deyince, "Namaza karşılık maaş almaya gerek yok." dedi. Bunun üzerine, onu beytülmale görevlendirip buna karşılık ona aylık olarak, 1.000 dirhem ödedi. O da o maaşı almaya devam etti.

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı; dedi ki: Bize Ebû Avâne anlattı. O Muğîre'den, o da İbrâhim'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd b. Sümeyye, diyet konusunda "Verik" denilen gümüş para [verik] ödenmesini ilk defa yürürlüğe sokan kişidir. Gümüş para [dirhem] Basra'da yedi kırat değerinde iken Ziyâd diyeti 10.000 dirhem olarak kabul etti. Gümüş para [dirhem] Kûfe'de altı kırat değerinde iken, orada diyeti 12.000 dirhem olarak kabul etti. Beş yaşına girmiş Cez'a [denilen deve yavrusu] ile [iki yaşına girmiş] İbn Muhâd [denilen deve yavrusu] ve bunlar arasındaki deve yavrularından oluşan [ve bir diyet sayılan] her 120 deveyi, altı kırat ağırlığında, [yani 12 bin dirhem olarak] kabul etmiştir.[127]

Bana Bekr b. Heysem anlattı; bize Ebû Nu'aym haber verdi; bize Süfyân b. Muğîre anlattı. O İbrâhim'den şöyle dediğini anlattı: Daha önce,

127 Bilindiği gibi dirhem Basra'da yedi kırat değerinde iken Ziyâd diyeti 10.000 dirhem olarak kabul etmişti. Dirhem Kûfe'de altı kırat değerinde iken, orada diyeti 12.000 dirhem olarak kabul etmişti. Bu kez, beş yaşına girmiş Cez'a ile İbn Muhâd'dan oluşan ve bir diyet miktarı kabul edilen 120 deveyi, altı kırat ağırlığında, yani 12 bin dirhem olarak kabul etmiştir. (ed.).

diyetlerin, deve üzerinden ödenmesine karar verilirdi. Ziyâd ise diyette 12.000 dirhemin, yüz yirmi devenin karşılığı olarak değerlendirilmesine karar verdi.

Bana Halef b. Hişâm anlattı; bize Hüşeym anlattı; bize İsmail b. Ebû Hâlid ve Mücâlid b. Saîd haber verdiler. Onlar Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet ettiler: Adamın birisi bir ev satın aldıktan sonra o evde bir hazine buldu. Satıcı, "Ben o eve herhangi bir şey gömmemiştim." dedi. Alıcı da "Define benim değildir." dedi. Her ikisi, Şüreyh'e gelerek durumlarını ona anlattılar. O da "Ben anlayamadım, siz ciddi misiniz, yoksa şaka mı yapıyorsunuz?" diyerek Ziyâd'ın yanına gidip, onların durumunu kendisine anlattı. O da "Malı onlara teklif et, kim kabul ederse, mal onundur. Şayet her ikisi de kabul etmezse, malı beytülmale getir!" dedi. Onlar o malı kabul etmeyince, Şüreyh malı getirip beytülmale teslim etti. Bu mallar, 4.000 dirhem idi.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bize Amr b. Âsım anlattı. O Hammâd b. Seleme'den, o Haccâc'dan, o da Hakem b. Uteybe'den şunu rivayet etti: Ziyâd, Temîm b. Masâd'ın elini bir hırsızlıktan dolayı kesti. Daha sonra tevbe ederek durumunu düzeltince, Şüreyh onun şehadetini geçerli saymaya başladı.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Yezîd b. Hişâm'dan, o da Muhammed b. Sîrîn'den şunu rivayet etti: Ziyâd'ın bir yeğeni (kardeşinin oğlu), karanlıkta dışarı çıkıp, bir dihkânı öldürünce, Ziyâd onu, (kısas uygulamaları için) öldürdüğü dihkânının velisine teslim etti. Ziyâd'ın bu davranışı üzerine onlar da onu affettiler.

Bana Ömer anlattı. O Affân'dan, o Abdülvâhid b. Ziyâd'dan, o Mücâlid'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti: Kabir soyanlardan siyahî birisini Ziyâd'a getirdiler. O da onun el ve ayaklarını kesti ve "İşte bu, Allah ve Resûlü (sav) ile savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkaranların cezasıdır."[128] dedi.

Bana Halef b. Hişâm el-Bezzâr anlattı; dedi ki: Bize Ebû Bekr b. Ayyâş anlattı. Bana Ziyâd'la beraber namaz kılan bir kişi, Ziyâd'ın namaz kıldı-

128 Bk. Mâide, 5/33.

rırken mu'avvizeteyni[129] okuduğunu bildirdi ve ondan önce Kûfe emirlerinden hiçbirinin namaz kıldırırken o iki sureyi okumadığını söyledi.

Bize Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bize Ebû Hayseme b. Cerîr b. ed-Dabbî anlattı. O İbn Şübrüme'den şöyle dediğini rivayet etti: Sümeyye'nin oğlu (Ziyâd) dedi ki: "Kim bize karşı çıkarsa biz de ona kırbaçla karşılık veririz, kim açıktan itiraz ederse, biz de ona açıktan itiraz ederiz."

Medâinî dedi ki: Ziyâd, yağmurdan sonra hava açılınca her bir ev sahibini çağırır ve evlerinin önündeki çamuru kaldırmalarını söylerdi. Böyle yapmadıkları takdirde, o çamurların evlerinin yatak odasına atılmasını emrederdi. Bu nedenle halk sokaklarını atık ve çöplerden temizlerlerdi. Öbür taraftan bu iş için bazı köleler satın alır ve onları bu işlerle görevlendirirdi. Onlar da bu çamuru bir tarafa atarlardı.

Medâinî dedi ki: Ziyâd döneminde yiyecek kıtlığı meydana geldi. Bu nedenle tüccarlara para verir, onunla yiyecek alırlar ve onlara şöyle derdi: "Yiyecekleri aşamalı bir şekilde, birer çeyrek artırın, yiyecekler ucuzlayıp tüccarlar kendi ayakları üzerinde durabildiklerinde, onlara verdiği paraları geri vermelerini isterdi.

Bize Ömerî anlattı. O Heysem'den, o İbn Ayyâş'tan o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd bir kıtlık yılında Araplara şöyle dedi: Sizin aşiretiniz yanımıza gelerek iki seçenekle serbest kaldılar. Birisi bizim istihkak ve erzakınızın yarısını geri alarak bu yarım pay ile bizdeki payınızı birleştirip bizim onları geçindirmemizdir. Diğeri ise aşirette yer alan her bir kişinin payına düşeni alarak bizden bağımsız bir şekilde kendi geçimlerini sağlamalarıdır. Böylece kimisi aşiretinin fertlerini birleştirerek geçimlerini bize bıraktı; kimisi de kendisi ve aile fertlerine ait payların ve erzakın yarısını alarak onunla geçinmeye razı oldu. O sırada ailesi kalabalık olanlara, ekime elverişli iki tarla ile 100 dirhem verilirdi. Bunun yanında 50 kişinin fitre yardımı ile 50 kişinin Kurban bayramı desteği tahsis edilirdi. Ziyâd her gün onları denetler ve "Gözetiminiz iyi olsun (çok dikkat edin), zira Arapların karnı doyduğunda, birbirlerini öldürürler." dedi.

---

129 Felak ve Nâs sûreleri.

Bize Halef b. Hişâm haber verdi: bize Hüşeym haber verdi. O, Davud b. Ebû Hind'den, o da Şa'bî'den şunu rivayet etti: Ziyâd Mesrûk'a haber göndererek, "Bizi işlerimiz meşgul ettiği gibi şu anda da işlerimiz var. Bayram namazlarında getirilen tekbir sayısı kaç idi?" diye sordu. O da "Birinci rekâtta beş, son rekâtta da dört olmak üzere toplam dokuz tekbirdir; iki kıraati de peş peşe yerine getirmektir."[130] dedi.

Medâinî, Ziyâd'ın şöyle dediğini söyledi: "Benden iki şeyi ezberleyin. Birincisi, kimse bilmediğini öğrenmekten asla utanmasın. İkincisi, bilen bir kimse de kendisine bilmediği bir şey sorulduğunda 'Allah daha iyi bilir.' demekten asla utanmasın!"

Bana İbrâhim b. Hasan b. Allâf anlattı, dedi ki: Bize Ebû Avâne anlattı. O Abdülmelik b. Umeyr'den şöyle dediğini rivayet etti: Cebbâne'de[131] Cuma günü minberde oturup da kendisi için ilk ezan okunan kişi, Ziyâd b. Sümeyye'dir.

Medâinî dedi ki: Ziyâd minberde iken, eyerlenmiş bir binek üzerinde bir kadın gördü. "Siz bunu yapıyor musunuz (böyle bir adeti uyguluyor musunuz)?" diye sordu. Daha sonra şehirlerdeki yöneticilerine kadınların eyerlenmiş hayvanlara binmelerini engellemeleriyle ilgili bir talimat gönderdi. Şayet bir kadın bu şekilde binecek olursa bineğe mutlaka bağlanmalıdır." dedi.

Medâinî dedi ki: Ziyâd Kûfe'nin üst tarafında yürürken, bir kadının devesi üzerinde yalpalamakta olduğunu gördü. Ona, "Sen kimsin?" dedi. O da "Ben Numân b. Münzir'ir'in kızı Hureka'yım." dedi. Bu sefer Ziyâd, "Babana en zor gelen şey neydi?" diye sordu. Hureka, "Kişinin insanlarla konuşurken onlara üstünlük taslaması idi." diye cevap verdi ve şunları dile getirdi:

Halkın Meliki biz idik, emir de bizim emrimiz idi
Onlar arasında hüküm verir, sonra da insaflı davranmaz idik
Zaman devam ettikçe onlar arasındaki durumumuz
Bazen devrilme, bazen de iktidara gelme şeklinde değişirdi

---

130 Fatiha ile zamm-ı sûreyi ardı sıra okumak gerekir.

131 Cebbâne, Kûfe'de bir mezarlığın adıdır. Ayrıca Kûfe'de bu isim ile birçok mıntıkalar vardır. Her bir yer bir âlime nispet edilmiştir. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân,* IV, 100, Beyrut, 1995 (çev.)

Ziyâd bunun üzerine, bu kadına yüz dirhem ile bir deve yükü yiyecek verilmesini emrettikten sonra ona, "Bu yiyeceklerin bitmesine yakın bizi haberdar edersin!" dedi. Kadın da "Zenginliğinden sonra fakirleşen bir el tarafından mükâfatın verilsin, (ama) fakirken zenginleşen bir el tarafından sana bir şey verilmesin!" dedi.

Medâinî dedi ki: Fâhite bt. Karaza'nın bir mevlası, Basra'nın yiyecek pazarının kendisine tahsis edilerek elindeki stoklar tükeninceye kadar başkasının hiçbir şey alıp satmamasına ilişkin Muâviye'den kendisine bir genelge yazmasını istedi. Muâviye de kendisine böyle bir genelge yazdıktan sonra ona, "Yazıklar olsun sana, Ziyâd'dan sakınman konusunda seni uyarırım!" dedi. Halk bu genelge üzerine pazardan engellenince, fiyatlar yükselmeye başladı. Ziyâd bineğine binip bir taraftan da ilacını içerek pazar yerine geldi. O adamın yüksek bir yerde durup dinar ve kâğıt paraları kamışla aldığını görünce, onun oradan inmesini söyledi. Adam oradan indirildikten sonra "Bende Müminlerin Emiri'nin mektubu var." dedi. Ziyâd onun elini kesin dedi. Adamın eli kesildikten sonra "Onun elini ve genelgesini kendisine iade edin!" dedi. O da o hâlde Muâviye'nin yanına geldi. Muâviye ona, "Ben sana Ziyâd'dan sakın dedim ama sen aldırmadın!" dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî anlattı. O Zâide'den, o da Simâk b. Harb'den şöyle dediğini rivayet etti: "Ben Ziyâd'ın Ramazan ve Kurban bayramlarında ezansız ve kametsiz namaz kıldırdığını gördüm."

Bana Ömer b. Bekîr anlattı. O Heysem b. Adî'den, o İbn Ayyâş'tan, o da Ziyâd'ın hacibi ve mevlası olan Aclân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd öğlen namazından gelerek içeri girdiğinde, meclisin köşesinde bir kedi bulunmaktaydı. Ben o kediyi kovmak istediğimde beni engelledi. Bu durum ikindi namazını kılıncaya devam etti. Daha sonra dönüp ona dikkatle baktı. Nihayet güneş batmak üzereyken bir sıçan çıktığında kedi onun üzerine hamle yaparak onu yakaladı. Ziyâd bunun üzerine, "Kim bir ihtiyacını sağlama arayışında olur da bu kedi gibi sabrederse, bu şekilde meramına kavuşur." dedi.

Aclân dedi ki: Bir gün Ziyâd, "Bana akıllı bir adam bul!" dedi. Ben de "Kim olduğunu bilmiyorum." dedim. "Akıllı adam yüzünden, endamından ve konuşmasından anlaşılmaz mı?" dedi. Bunun üzerine ben de dışarı çıkarak güzel yüzlü uzun boylu ve hoş sohbet bir adam görüp, adamı Ziyâd'ın yanına getirdiğimde Ziyâd ona, "Seninle bir konuyu müşavere etmek istiyorum." dedi. Adam, "Ben aç ve idrara sıkışmış bir kimseyim. Benim gibi aç ve idrara sıkışmış bir kişinin de hiçbir görüşü olamaz." dedi. Daha sonra Ziyâd'ın emri üzerine Aclân ona helâ yolunu gösterdi. Çıktıktan sonra da yemek getirilmesini istedi. Karnı doyunca, "Şimdi ne soracaksanız sor." dedi. Ziyâd hangi konuda ona ne sorduysa onunla ilgili onun yanında istediği bir çözüm buldu. Ziyâd bunun üzerine, "aç ve idrara sıkışmış iken sakın insanların işini görmeyin." diye memurlarına mektup yazdı.

Bana Hüseyn b. Ali b. Esved anlattı. O Yahyâ b. Âdem'den, o da Ebû Bekr b. Ayyâş'tan şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd'la beraber namaz kılan bir kişi, onun namaz kıldırırken mu'avvizeteyni okuduğunu bana haber verdi.

Medâinî dedi ki: Ebû Bürde şöyle dedi: Ziyâd beni, Esed ve Gatafân kabilelerinin sadakalarıyla (zekâtlarını toplamakla) görevlendirdi. Bu göreve karşılık, beytülmalden bana 13.000 dirhem verip şöyle dedi: "Git ve Fâka halkıyla temasa geç. Kendilerine para verdiklerine ayrıca koyun verme. Koyun verdiğine ise ayrıca para verme! Kızı veya kız kardeşini mehir karşılığında vererek evlilik yapanı görürsen, onu geri çevir.[132] Haksız yere evlenmekten engellenen bir kadın görürsen, sahibi kendine denk birisiyle evlendirinceye kadar onun devesini sulama yerinde çöktürerek bağla! A'ver b. Beşâme gibi yapma. Çünkü o, kız kardeşini, şakakları beyazlayıncaya kadar evlenmekten engellemişti."

Bana Bekr b. Heysem anlattı. O Abdürrezzâk'tan, o Ma'mer'den, o da Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd, Muâviye'nin kötülüklerinden biriydi. Semüre b. Cündeb ise Ziyâd'ın kötülüklerinden biriydi.

---

132 Cahiliye döneminde mevcut olup İslâm'ın yasakladığı, kadınların birbirlerinin mehri karşılığı evlendirilmesi olan şiğâr nikâhının bu halk arasında devam ettiği anlaşılmaktadır.

Dediler ki: Ziyad öldüğünde Kûfe'de Abdullah b. Hâlid b. Esîd, Basra'da Semüre kendisi tarafından görevlendirilmiş bulunuyordu. Muâviye Semüre'yi Basra'da bir rivayete göre altı, başka bir rivayete göre de on sekiz ay vali olarak durdurduktan sonra azledince Semüre, "Allah Muâviye'ye lânet etsin. Eğer kendisine itaat ettiğim kadar Allah'a itaat etmiş olsaydım, Allah beni ebediyyen cezalandırmazdı." dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Ebû Davud et-Tayâlisî anlattı. O Şu'be'den, o Katâde'den, o da Mutarrif'ten şöyle dediğini rivayet etti: İmrân b. Husayn'a Semüre'nin öldüğü söylenince, "Allah, onun kadar büyük bir belayı İslâm'dan savmış değildir." dedi.

Ali b. Âsım, Uyeyne b. Abdurrahman'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Kadının birisi Semüre'ye gelerek kocasının kendisini tatmin edemediğini söyledi. Onun kocası ise onunla yatmakta olduğunu söyledi. Semüre bu işin içinden çıkamayınca, durumu Muâviye'ye yazarak ondan görüş istedi. Muâviye'de o adamı güzel bir kadınla evlendirip mihrini beytülmalden ödemesini emretti. Semüre de onu güzel bir kadınla evlendirip, mihrini 4.000 dirhem olarak beytülmalden ödedi ve gece adamı kadının yanına gönderdi. Sabah olunca Semüre adamı çağırdı. Adam üzerinde sarı lekeler olduğu hâlde geldi. Adama "Ne yaptın?" dedi. O da (o sarı lekeleri kastederek) "Bunlar benden kadına gidip de elbisem üzerinde kalan lekelerdir." dedi. Semüre bu sefer kadını yanına çağırarak ona, "Adam ne yaptı?" diye sordu. Kadın da "Onda bir şey yok." dedi. Semüre, "Adamın uzvu sertleşti mi?" diye sordu. Kadın, "Evet ama yaklaştığında tembelleşti." dedi. Semüre adama, "Ey yerleştirdiğini iddia eden adam! Onu boşa!" dedi.

Medâinî dedi ki: "Semüre'ye, uzunca namaz kılan bir adamdan bahsedildi. Semüre, 'Eğer o adam ölürse üzerinde namaz kıldırmam' dedi. Semüre bununla o adamın Hâricîlerden olduğunu söylemek istedi.

Muâviye Semüre'den sonra Abdullah b. Gaylân b. Muhabbak el-Hüzelî'yi vali olarak tayin etti. Kendisi valiyken adamın biri ona bir çakıl taşı atınca, onun el ve ayaklarını kesti.

Medâinî, Kurre b. Hâlid'den, o Abdullah b. Dânâc'dan şunu rivayet etti: Adamın biri, Abdullah b. Amr b. Gaylân Basra'nın minberindeyken bir çakıl taşı attı. Bu adama Cübeyr b. Dahhâk denirdi. O, Dırâr oğullarının Dabbe kolundan idi. Bu adam yakalanarak Abdullah'a getirildiğinde, verdiği emir üzerine adamın el ve ayakları kesildi. Adam şöyle dedi:

Af dilemek, itaat etmek ve teslim olmak
Benî Temîm için daha hayırlı ve affa daha uygundur

Bu durum yazılı olarak Muâviye'ye ulaştırılıp, bir şüphe üzerine böyle yaptığı kendisine bildirilince, Muâviye Abdullah b. Amr'ı azlederek, "Ben size kardeşim Ziyâd'ın oğlu Ubeydullah'ı vali olarak tayin ettim." dedi.

Ziyâd dedi ki: Bir kimsenin karnından ve tenasül uzvundan bahsetmesi, hoşuma giden bir şey değildir. Asıl hoşuma giden şey, küçük düşürülmek suretiyle kendisine haksızlık yapılmak istendiğinde, ağzının dolusuyla onun "Hayır!" demesidir.

Bize Amr en-Nâkıd anlattı. O Musa b. Kays'tan o da Seleme b. Küheyl'den, "İslâm'ın kulak deliğine basarak tıkayan ilk kişi, Ziyâd'dır." dediğini rivayet etti.

Dediler ki: Ziyâd halka öğlen ve akşam yemekleri verirdi. Onun 1.000 tane süt devesi olup, onların sütleri halka ikram edildiğinde, hurmalar ağza alınır üzerinden sütler yudumlanırdı. Daha sonra sabah olup güneş yükselince, öğle yemeğini yerlerdi. İkindiden sonra da akşam yemeğini yerlerdi. Onun bu öğlen ve akşam yemeklerini Ziyâd'ın görevlileri, güvenlik elemanları, askerler ve orada bulunan diğerleri hazırlardı. Bu yemekleri hem Basra, hem de Kûfe'de verirdi. Bu iki vilayetten hangisinde bulunmazsa, onun yerine âmilleri o görevi yerine getirirlerdi.

Medâinî dedi ki: Bir gün Şerîk b. A'ver, bir adamla beraber İstahr[133] şehrinden bir mal yükledi. Haznedar ise o malın tartısı ve parasını hazırlamasını söyledi. O da o malın mühürlenerek kendisine teslim edildiğini söyledi. Onun bu sözü Ziyâd'a aktarılınca, "Eğer mal noksan çıkarsa on-

133 Burası, Fars imparatorluğunun kuzey bölgesinde yer alan bir şehir olup, eskiden bu ülkenin başkenti idi. Yunanca buraya Persepolis denirdi. Bk. Mukiü'l-İslâm, *Ta'rifün bi'l-A'lami'l-Varide fi'l-Bidâye ve'n-Nihâye li İbn Kesîr;* I, 94 (çev.)

dan Şerîk sorumlu tutulsun, değilse bir sorun yok." dedi ve daha sonra yarım beyitle şu temsili getirdi:

En açık aklanma, gizli kaldıktan sonra ortaya çıkan aklanmadır

Hucr b. Adî el Kindî'nin Durumu ve Öldürülmesi

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye Basra ile Kûfe'nin valiliklerini bir arada Ziyâd'a verdi. Ziyâd Kûfe'ye gelerek Hucr'u yanına çağırdı ve tahtının üzerinde yanına oturttuktan sonra ona, "Ey Ebû Abdurrahman, bizim Ali ile olan beraberliğimiz batıl idi. Asıl iş, şimdi üzerinde bulunduğumuz iştir." dedi. Hucr ise "Durum, asla dediğin gibi değildir ya Ebü'l-Muğîre, dünya seni kendisine meylettirmiş ve seni bozmuştur; Allah yardımcın olsun!" dedi. Ziyâd, "Ey Ebû Abdurrahman, bu senin koltuğundur, senin her gün on ihtiyacın karşılanacak ve hiç reddedilmeyeceksin. Ancak senin de dilini tutup hiçbir şeye karışmaman lâzım. Bil ki senin bir damla kanını değil, tüm kanını akıtırım. Bilirsin ki ben ne söylersem onu mutlaka yaparım." dedi. Hucr ise "Ben bunların hiçbirisinde yokum." dedi.

Bana ayrıca Abbas b. Hişâm anlattı. O Ebû Mihnef ve başkalarından şöyle dediklerini rivayet etti: Hucr, Hasan b. Ali'nin, Muâviye ile yapmış olduğu anlaşmaya muhalif tutumunu devam ettiriyordu. Bundan dolayı sürekli onu eleştirir ve ona, "Sen, düşmanına karşı seninle beraber savaşan, sana sadık, ileri görüşlü 40.000 kişiyi bıraktın!" derdi. Ardından da Muâviye'den bahsederken de onu ayıplayarak, zalimlikle itham ederdi. Hucr bu şekilde aykırı söz söylemeyi adet edinmişti.

Muâviye, Muğîre b. Şu'be'yi Kûfe'ye vali olarak tayin edince, orada dokuz yıl ikamet etti. Muğîre en iyi bir yaşayışa sahip, sağlığa önem veren bir adamdı. Ancak Muğîre, Ali'yi (ra) kötülemekten vazgeçmeyerek onunla yaptığı mücadelede daima haklı olduğunu ileri sürer, Osman'ın (ra) katillerini sürekli kınar ve onları lânetlerdi. Oysa Muâviye kendisini vali olarak tayin ettiği sırada ona,

Ey Muğîre; Bundan önce hilm sahibine sopa kaldırılmamıştır
Bir kimse sadece bilmesi için öğretilmiştir demişti.

Eğitim olmadan da hilm senin için kâfidir. Sana birçok konuda tavsiyede bulunmak istiyordum; ancak beni oldukça memnun edecek, yönetimimi güçlendirecek ve raiyetimi ıslah edecek olan basiretine olan güvenimden dolayı onları anlatmaya gerek görmedim. Yine de şu tavsiyeyi yapmadan edemem. Ali'yi kınamaktan ve ona sövmekten, Osman'a da rahmet ve mağfiretten, Ali'nin arkadaşlarını ayıplamaktan, onlardan uzak durmaktan, onları dinlememekten, Osman'ın taraftarlarını ise övmekten, onlara yakınlık göstermekten ve onları dinlemekten asla geri durmamanı isterim." dedi. Bunun üzerine Muğîre ona, "Ben kendim tecrübe görmüş ve tecrübe edilmiş bulunmaktayım. Senden önce de başkasına valilik yapmıştım. Ben ne bir yücelik ve ne de bir alçaklıktan dolayı kınandım. Bu konuda beni deneyeceksin, sonunda ya övecek veya kınayacaksın." dedi. Muâviye, "İnşaallah seni öveceğiz." dedi. Derken günün birinde Muğîre, Ali'yi kastederek, "Allah'ım falana lânet et, o senin kitabına muhalefet etti, peygamberinin sünnetini terk etti, ümmetin birliğini bozup, onlar arasında kanın akmasına sebebiyet verdi. O, bir zalim olarak öldürüldü. Allah'ım onun taraftarlarına, ona uyanlara, onu sevenlere ve onun yolundan gidenlere lânet et!" dedi. Hucr onun bu sözlerini duyunca, öne atıldı ve mescidin her tarafından, hatta dışarıdan bile duyulacak şekilde Muğîre'ye karşı nara atarak, "Be hey adam, sen kiminle dans ettiğini biliyor musun? Yaşlandığın hâlde, milleti rızkından mahrum ettin, onlara yapılan yardımları geciktirdin!" dedi. O bu sözüyle halkı galeyana getirmek istedi. Bunu üzerine Hucr ile birlikte otuzdan fazla kişi ayağa kalkarak aynı şeyleri söylemeye başladı. Muğîre'ye duyuracak şekilde, "Sen salih kişileri aşağılamak ve mücrimleri de övmekle kaprisini tatmin ettin!" dedi. Muğîre bunun üzerine minberden inerek (bir şey söylemeden) evine gitti. Muğîre taraftarları, kendisini Hucr'a bu kadar tahammül etmekten dolayı kınayarak, "Muâviye senin böyle yapmana tahammül edemez." dediler. O da "Yazıklar olsun size, ben onu hilmimle (hoşgörümle) öldürdüm. Ancak benden sonra gelecek kişi, ona tahammül etmeyerek en kısa zamanda onu öldürecektir. Artık ecelim yaklaşmış ve işim zayıflamıştır. Bu nedenle halkın ileri gelenlerini ve itibarlılarını öldürmek istemem. Çünkü onlar (ahirette) mutlu olacak, ben ise mutsuz olacağım. Muâviye dünyada güçlenmiş olacak; Muğîre de ahirette aşağılanacaktır! Ölüm beni onlardan

ayırıncaya kadar onların iyi niyetlilerini kabul edecek, yanlışlık yapanlarını affedecek, hoşgörülü olanlarına teşekkür edecek, cahillerine de öğüt vereceğim." dedi.

Muğîre'nin valiliği, h. 41 yılında başlamış, 50 yılında vefatıyla son bulmuştur. Muğîre'nin vefatıyla Kûfe ve Basra'nın valiliği bir arada Ziyâd'a verildi. Ziyâd, burada okuduğu hutbede şunları söyledi: "Biz bu işi, ancak başlangıcının düzelmesiyle, sonunun da düzeleceğine inanarak üstlendik. Bu ise gizlisi açığına, görülmeyeni görülenine, kalbi diline benzeyen halkın yumuşak bir itaatinden ibarettir. Durum şu ki bazılarının fitne beklentisi içinde halifeyi eleştirdiği haberi bana ulaşmış bulunmaktadır. Dikkat edin, ama çok dikkat edin! Sizin bir ölümünüz vardır. Herkes kendi ölümünün benim elimden olmasından korksun! Zira ben büyüğü küçükten, yakını uzaktan, sağlamı hastadan, mevcut olanı olmayandan, geleni gidenden sorumlu tutarım. Ta ki doğru yöne kanalize edilmiş olasınız. Sonunda da kişi arkadaşıyla karşılaştığında, 'Ey Sa'd, kurtulmaya çalış, zira Saîd öldürülmüştür.'[134] diyebilsin."

Yine bir gün hutbe verirken, taylesanını sarkıttığı kızıl bir sarık başında olduğu hâlde şöyle diyordu: "Şu helâk olası şaşkın Sebeîler -Şiîleri kast ediyordu- bazı işlerin kuyruğuna binmişler ki onun baş tarafına binenler bile helâk olmuşlardır. Eğer onlar, yaptıklarına bir son verirlerse, daha önce yaptıkları bağışlanır. Ancak eğer yeniden yaptıklarına dönerlerse, kendilerinden öncekilerin hâli gözlerinin önündedir."[135] dedi. Minberden indikten sonra daha önce kendisiyle dost ve arkadaş olduğu Hucr'a haber göndererek yanına gelmesini istedi. Hucr geldiğinde kendisine, "Senin Muğîre'ye yaptıklarınla ilgili bilgiler bana ulaşmıştır. O sana tahammül etmişse de Allah'a yemin ederim ki ben sana asla tahammül edemem! 'Kılavuz, arkadaşlarına yalan söylemez' Hoşlanmadığım şeylere elini ve dilini uzatmadığın takdirde yanımda tercihli bir kişi olacaksın. Aksi takdirde senin bir damla kanını dökmeye başlarsam, bil ki hepsini dökerim. Ona göre dikkat

---

134 Bu darb-ı meselin aslı, Dabbe b. Üdd'ün Sa'd ve Sa'îd adındaki iki oğlu, gece kaçmış olan bir develerini aramak üzere dışarı çıkarlar. Bunlardan Sa'd döndüğü hâlde Sa'îd dönmez. Bunun üzerine Dabbe gece bir silüet gördüğünde, "Bu gelen, Sa'd mıdır, yoksa Sa'îd midir?" diye sorardı. Darb-ı meselin aslı böyleyken, akrabalara yardım veya hayır ve şer olmak üzere meydana gelen iki şeyden birisinden haber verme gibi uğursuzlukta kullanılmaya başlanmıştır. Bk. İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Hadîs*, Matbaatul-Ânî, II, 307, Bağdad, 1397; ez-Zebidî, *Tacü'l-Arus*, Dâru'l-Hidaye, Sa'd maddesi (çev.)

135 Enfâl, 8/38.

et! Hucr yanından ayrılırken de Ziyâd onu tehdit etmeye devam ediyordu. Oysa Ziyâd daha önce kendisine iyi davranır ve ikramlarda bulunurdu. Şîa da Hucr'un yanına gelip giderken ondan bunları duyuyorlardı.

Ziyâd altı ay Basra'da, altı ay da Kûfe'de kalırdı. Yaz mevsimini bir şehirde, kış mevsimini de öbür şehirde geçirirdi. Kûfe'ye gittiğinde Basra'ya Semüre b. Cündeb el-Fezârî'yi, Basra'ya gittiğinde ise Kû'fe'ye Amr b. Hureys el-Mahzûmî'yi vekil bırakırdı. Ziyâd, Kûfe'den Basra'ya geldiğinde Hucr'u çağırarak ona, "Azgınlık ve taşkınlığın sonu vahimdir. Aldığım habere göre fitne ekiyormuşsun. Eğer bu doğruysa fazla geçmeden seni öldürürüm. Allah'tan kork ve kendine acı! Otur oturduğun yerde, Allah'a yemin ederim ki eğer kanından bir damla akıtacak olursam, onun sonunu getiririm. Artık "Uyaran, mazurdur."[136] Ben seni çağırarak sana yalvardım." dedi. Hucr da "Ey Emir, sen tebliğini yaptın. Bu kadar, benim için yeterlidir." dedi. Ancak Hucr ile bazı arkadaşları, Ziyâd'ın Basra'ya gitmesinden sonra mescitte bir araya gelerek Muâviye'yi kınamaya ve ona sövmeye başladılar. Ziyâd'dan da bahsederken, bağıra bağıra onu küçük düşürüyor ve kınıyorlardı. Amr b. Hureys ise mescide gelerek minbere çıktı; şehir halkının ileri gelenlerinin hazır bulundukları bir sırada, "Bu yüksek sesler nedir ve bu nasıl bir serseriliktir?" dedi. Bunun üzerine Hucr'un arkadaşlarından bazıları onun üzerine yürüdüler, kargaşa çıkararak ona sövmeye başladılar ve onu sarayına kadar taşlamaya devam ettiler. O da Ziyâd'a mektup yazarak Hucr ile arkadaşlarının tutumu karşısında Kûfe'de emirlik sarayından başka bir şeye hâkim olamadığını bildirdi. Mektubu, Sinân b. Hureys ed-Dabbî ile gönderdi. Ziyâd Amr'ın mektubunu okuyunca, "Hucr ne kötü adam, Amr ise ne iyi adamdır." dedikten sonra "Haydi benimle binin gidelim!" dedi ve yol hazırlığını yapıp teçhizatını kuşanarak atına bindi. Hareket ederken Ka'b b. Mâlik el-Ensârî'nin şu sözünü temsil getirdi:

Tarlada saf tuttuklarında bizim ileri gelenlerimiz dediler ki
Tarlalarınız ekilmekten engellenmediği hâlde neden bu harekete kalkıştınız?

---

136 Bu ifade, "Seni uyaran kişi, artık olacak olanlardan tamamen mazurdur, sorumlu değildir." anlamında, Türkçedeki "Benden günah gitti." deyiminin karşılığı olabilir. (çev.)

Ziyâd, "Yazık annene Hucr! Akşam yemeği, seni bir kurtla karşı karşıya bıraktı."[137] dedi. Daha sonra Kûfe'ye geldiğinde minbere çıkarak, "Ey Kûfe halkı, sizler çoğalınca şımardınız; güven bulunca cesaretlendiniz. Azgınlığın sonucu en şiddetli cezadır. Ey Kûfe halkı, eğer düzelmezseniz, ben sizi kendi ilacınızla tedavi ederim. O ilaç da benim yanımda mevcuttur." dedi ve minberden inip şurta teşkilatının başında bulunan Heysem b. Şeddâd el-Hilâlî'yi Hucr'u getirmek üzere gönderdi. Ayrıca denilir ki: Heysem'e, kendisini getirecek birisini Hucr'a göndermesini emretti. O da Hüseyn b. Abdullah el-Bürsümî'yi gönderdi. Ancak Hucr'un arkadaşları, onu tek başına Ziyâd'a götürmelerine müsaade etmediler. Bunun üzerine Ziyâd kızarak Kûfe'nin ileri gelenlerine hitaben, "Ey Kûfe eşrafı, siz bir elinizle kafa kırıyor, öbür elinizle de tedavi mi ediyorsunuz? Sizin şahsınız benimle beraberken, gönülleriniz, (Hucr'u kastederek) o sinekli deveyle mi beraberdir? Haydi, kalkın ona gidin!" dedi. Onlar da "Bunları yapmaktan Allah'a sığınırız! Sadece sana itaat eder, Hucr'a da muhalefet ederek onu aşağılarız." dediler ve çıkıp Hucr'u yakalamak için harekete geçtiler. Bunun üzerine Hucr'a bağlı olan her bir arkadaşı, kendisinden kaçmaya başladı.

Heysem b. Adî babasından, o Mücâlid'den, o Şa'bî'den ve Ebü'l-Cenâb el-Kelbî'den şöyle dediklerini rivayet etti: Ziyâd Kûfe'ye gelip de Hucr'u yanına çağırdığında, "Be hey adam, biz bildiğin durum üzere iken, bize senin başka bir tutum üzere olduğuna dair bir haber ulaştı. Şu dilini tut, evinde otur, benim şu tahtım da senin makamın olsun. Dikkat et şu kuş beyinliler ayağını kaydırmasınlar veya seni yerinden etmesinler! Şayet seni küçük düşürmek isteseydim bu benim için kolay bir şey idi. Şu ana kadar sana bu şekilde bir harf bile söylemedim." dedi. Hucr evine dönünce, Şîa onun yanında toplanarak, "Sen bizim büyüğümüzsün, bu durumu reddetmeye en lâyık olanımız ise sensin." dediler.

---

137 Bu ifade, sahibinin ölümüne neden olan bir ihtiyaç arayışı için kullanılan bir darb-ı meseldir. Bu darb-ı meselin aslı ise adamın birisi, akşam yemeği için bir şeyler aramaya çıkarken bir kurtla karşılaşır. Kurt da saldırıya geçerek onu yer. Böylece onun bu arayışı ölümüne neden olur. Bu olay, bundan böyle bir ihtiyacını karşılamak üzere çıkıp da ölen kimseler hakkında darb-ı mesel olarak kullanılmaya başlamıştır. Bk. Şihabü'd-Din en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb,* Dâru'l-Kutub ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, dip not, 3, XX, 331, Kahire, 1423 (çev.)

Ziyâd Kûfe'den Basra'ya giderken, yerine namaz kıldırmak ve gazaya çıkmak için Amr b. Hureys'i vekil bıraktı. Mevlası Mihrân'ı da harac toplamakla görevlendirdi. Âmillerine, Amr ile yazışmaları konusunda emir verdi. Bu dönemde yol bineklerle gidiliyordu. Çoğu zaman elçiler, Basra surlarına varıncaya kadar Fırat üzerindeki kayıklara biner, sonra Basra'ya girerlerdi. Bu sırada Amr, Hucr'u yanına çağırıp "Bu senin etrafında toplanan topluluk nedir?" diye sordu. O da "İçinde bulunduğunuz durumu (idare tarzınızı) kabul etmeyen bir topluluktur." diye cevap verdi. Bunun üzerine Amr onların üzerine bir kuvvet gönderince, Hucr'un arkadaşları, onlarla savaşarak Amr ve arkadaşlarını saraya sığınmaya mecbur ettiler. Bunun üzerine Amr durumu Ziyâd'a şöyle bildirerek, "Senin Kûfe'ye ihtiyacın varsa, acele buraya gel. Zira Hucr ve arkadaşlarının saldırılarından dolayı bu mektubu sana yazdığım sırada emirlik sarayından başka elimde bir şey kalmamıştır." dedi. Ziyâd, bunun üzerine hızla Kûfe'ye geri dönerek, hemen Cerîr b. Abdullah el-Becelî, Halîfe b. Abdullah el-Câferî, Amr b. Haccâc ez-Zübeydî, Hâni b. Urve el-Muradî, Sâbit b. Kays en-Neha'î ve Hâlid b. Urfuta el-Uzrî'yi çağırdı. Onlara, "Gidin şu çılgın yaşlı adama söyleyin, bizi prensiplerimizden olmayan bir şeye mecbur etmesin!" dedi. Onlar da Hucr'un yanına gittiklerinde Adî b. Hâtim ona, "Ey Ebû Abdurrahman, Emir'in sana ne söylediğini ve senin de nasıl bir cevap verdiğini biliyorsun. İşte senin aşiretin; Allah aşkına ve akrabalık hatırına, bizi şoke edecek şekilde başına bir iş getirmemeni senden talep ediyoruz! Bu durumu bize bağışla, öfkeni yenmeye çalış ki başkası da üzerinde bulunduğun durumu anlayabilsin!" dedi. Buna karşılık Hucr hizmetlisine, "Delikanlı, deveye yem ver!" dedi. -Deve de onun kapısında bağlı bulunuyordu- Bunun üzerine Adî, "Sen deli misin? Sözlerimize hiçbir önem vermeyerek başka şey konuşuyorsun!" dedi. O da "Gerçekten yarın ona birçok ganimetler yükleyeceğimi umuyorum." dedi. Adî de "Biz senin yerine, şimdi ona altın ve gümüş yükleyelim. Yeter ki sen bu işten vazgeç!" dedi. Hucr, "Senin için önemli olan, benden ilk duyduklarındır." dedi. Adî, "Şu anda gördüğüm gibi zafiyetin Hucr'u bu kadar etkilemiş olacağını hiç tahmin etmezdim; millet kendisiyle konuşurken o hiç kimseyle ilgilenmemektedir." dedi. Bu kişiler, Ziyâd'ın yanına döndüklerinde Ziyâd onlara, "Buyurun." dedi. Adî, "Ey Emir, onu mazur gör, o yaşlı bir adamdır." dedi.

Ziyâd, "O zaman ben Ebû Süfyân'dan değilim, demektir." dedi ve onun üzerine şurtayı gönderdi; böylece onlarla savaşıldı.

Ebû Mihnef dedi ki: Hucr'un arkadaşları, kendisiyle Ziyâd arasında engel oluşturduklarında, Ziyâd, Heysem b. Şeddâd'a emrederek onu kendisine getirmesini istedi. Heysem yanına gittiğinde, onun arkadaşları, "Biz göz bebeğimizi vermez ve ona hiçbir şekilde icabet etmeyiz." dediler. Ardından Heysem ile beraberindekiler sokakta ellerine geçirdikleri sırıklarla onların üzerine yürüdüler. Bu arada Hamrâu'd-Deylem'den, kendisine Bekr b. Ubeyd denilen bir adam, Amr b. Hamık el-Huzâ'î'nin kafasına vurdu. Başka bir rivayete göre ise Ezd kabilesinden Abdullah b. Merğad adındaki bir adam ona vurmuştu. Bu yaralı adam taşınarak ailesine teslim edildi. Abdullah b. Halîfe et-Tâî de şunları söyleyerek harekete geçti:

Benim eşim, savaş günü anladı ki
Grubum arkasını döndüğünde
Düşmanları ister az, ister çok olsun
Her gruba karşı iyi bir savaşçıyım

Bu adam ayrıca şurta arasında bulunan Cüzâm kabilesinden olan bir adama da vurmuştu. Bu arada Âiz b. Hamele'nin de eline bir darbe gelip azı dişi de kırıldığında şöyle demişti:

Azı dişim kırılır, kolum yerinden çıksa bile
Yine de şerefin zirvesine çıkabilecek bir kişiyim

Hucr çıkıncaya kadar arkadaşları onu korudular. Ebü'l-Amarrata Umeyr b. Yezîd el-Kindî, onu bağlı bulunan katırına bindirdi, o da binerek oradan ayrıldı. Yezîd b. Tarîf el-Müslî de Ebü'l- Amarrata'nın üzerine yürüyerek ona vurunca, Ebü'l-Amarrata da kılıcını çekerek onun başına vurdu. Böylece Yezîd yüz üstü yere düşmüş, daha sonra iyileşmişti. Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî, onunla ilgili şöyle demişti:

Sözüm senden uzak, ben o alçağı kınarım
Cesaretli ve vakarlı bir kahramandan yana olarak
Zırh giymiş kişilerin kılıç darbelerine alışık olarak
Savaş esnasında cana indirip de kınanmadığı bir zamanda

İbn Barsâ el-İcân'ın yaptığı savaşı
Dâru Hakîm önünde Zeyd'le yaptığın savaş zannedersin

İbn Barsâ ise Kûfe'de Dâru Hakîm önünde bir adam öldürmüştü. Bu da halk arasında çıkan ihtilaf nedeniyle ilk defa kendisiyle adam öldürülen bir kılıç olmuş oldu.

Bu sırada Kays b. Kahdân el-Kindî el-Beddî, merkebine binmiş olarak şöyle diyordu:

Ey Hucr'un kavmi, kendinizi savunun ve saldırıya geçin!
Kardeşiniz için de bir saat savaşın
Sizden hiç kimse Hucr'u yalnız bırakmaya asla yeltenmesin!
Aranızda sanki mızrak ve ok kullanacak kimse mi yok?
Zırhını giyinmiş, ister atlı ister piyade
Gevşemeden kılıç sallayan mı yok?

Ancak o sırada Kinde'den ona bir cevap veren olmadı. Daha sonra Kinde'den aralarında Ömer b. Yezîd Ebü'l-Amarrata ile kardeşi Kays b. Yezîd'in de bulunduğu birkaç kişi ona döndüler. Kays b. Yezîd hakkında İbn Hemmâm es-Selûlî şöyle demişti:

Kindeli Kays'ın emirliği uzun sürdü
Ovalarla dağlar arasındaki yerin göbeğinde

Bunlar arasında ayrıca Abdurrahman b. Muhriz b. Mürre el-Kindî et-Tamuhî, Kays b. Sümey el-Kindî el-Beddî ve şair Ubeyde b. Amr el-Beddî'nin de bulunduğu bu grup, (Hucr ve arkadaşlarına arka çıkarak) bir saat kadar savaştılar.

Dediler ki: Ziyâd Kûfe'nin Mudar, Mezhic ve Hemdân kabilelerinin eşrafından oluşan bir heyeti, Hucr'u getirmek üzere ona yönlendirdi. İhtilaf etmemeleri için de Mudarlılar ile Yemenlileri birbirinden ayırdı.

Heysem b. Adî dedi ki: Ziyâd, adamlarıyla savaşılırken Adî b. Hâtim, Hureym b. Evs b. Hârise b. Lâm, Saîd b. Kays el-Hemdânî, Hâni b. Urve el-Muradî, Ziyâd b. Nadr Hârisî, Şüreyh b. Hani, Kesîr b. Şihâb Hârisî, Vâil b. Hucr el-Hadramî, Sâbit Kays en-Neha'î ile Yemenlilerin ileri gelenlerinden bir grubu yanına çağırarak onlara, "(Hucr'u kastederek) Bu

adam sizin ileri gelenlerinizden birisi midir?" dedi. Onlar da "Maazallah!" dediler. Ziyâd, "O hâlde şu belanızı benden uzaklaştırın!" dedi. Onlar da çıkıp Hucr'un arkadaşlarına gidip onları korkutarak, kendilerine yardımcı olamayacaklarını bildirdiler. Onlar da bunun üzerine dağılıverdiler. Ziyâd ayrıca Hucr'u teslim etmeleri konusunda Kindelileri tehdit etti.

Ebû Mihnef ve başkaları dediler ki: Hucr bu durum karşısında en-Neha'daki bir eve gizlendi. Daha sonra Ezd kabilesine giderek orada Rebîa b. Nâciz b. Üneys el-Ezdî'nın evinde bir gün bir gece konakladı.

Kelbî de şöyle dedi: Hucr, Hût b. Hâris'in çocuklarından olan Süleyman b. Yezîd b. Şerâhîl el-Kindî'ye sığındı. Ziyâd da Muhammed b. Eş'as'ı yanına çağırıp onu hapsederek "Be hey kancık, ya o adamı bana getirirsin veya senin kesilmedik bir tek hurma ağacını bırakmam; evini başına yıkarım. Benden hiçbir zaman kurtulamazsın; seni doğrar, parça parça ederim!" dedi. Bazıları Ziyâd'a, "Onu bırak gitsin, adamını arasın." dediler.

Hucr da Muhammed'e siyahî bir kölesini göndererek, "Muhammed'e git ve ona de ki: 'Bu zalim adamın seni nasıl karşıladığının bilgisi bana ulaştı. Ben kendim de yanına geleceğim. Kavminden birkaç kişi topla ve onları Ziyâd'a gönder, benimle ilgili görüşünü açıklaması için beni Muâviye'ye göndermesini ve benim hakkımda karar vermede acele etmemesini istesinler." dedi. Bunun üzerine Muhammed, Cerîr b. Abdullah el-Becelî ve Eşter'in kardeşi Abdullah b. Hâris en-Neha'î, Ziyâd'a gelerek durumu kendisine ilettiler. Hucr hakkında acele etmemesini ve hakkındaki görüşünü açıklamak üzere kendisini Muâviye'ye göndermesini istediler. Ziyâd da onların dediğini yaptı. Bu kişiler Hucr'a gönderilerek yaralı bir şekilde Ziyâd'ın yanına getirildi. Daha önce Yezîd b. Tarîf el-Müslî, ona bir sırıkla vurmuş, bacağını yaralamıştı. Ziyâd kendisini görünce, "Ey Ebû Abdurrahman, sen savaş zamanında mı savaştın, yoksa barış zamanında mı savaştın? Dişi köpek, kendisine düşman getirir!"[138] dedi. Hucr da "Ne itaatten, ne

138 Metinde dişi köpek, براقش (Berâkış) olarak ifade edilmiştir. Bununla ilgili şöyle bir hikâye anlatılır: Bir köyün düşmanları olan bir grup, önce karanlıktan dolayı köyü bulamadıkları hâlde, onların atlarının ayaklarının çıkardığı sesten ürken evin dişi köpeği havlayınca, düşmanlar onun sesine doğru ilerleyerek köyü bulmayı başardılar. Ardından orayı talan ettiler. Köpeğin havlaması, sahibinin evinin talan edilmesine böylece sebebiyet verdiğinden, "Dişi köpek sahibine düşman getirir veya dişi köpek kendisine düşman getirir!" tabirleri, böylece bir darb-ı mesel olarak kullanılmaya başladı. Bk. el-Cevherî, *es-Sihah*, Dâru'l-İlm lil-Melâyîn, III, 399, Beyrut, 1987 (çev.)

de cemaatten ayrılmadığım gibi muhalefet ve isyana da hiç meyletmedim. Ben biatım üzereyim." dedi. Bunun üzerine Ziyâd, "Sen hem kafa kırıyor, hem de tedavi ediyorsun." dedi. Sonra onun hapse atılmasını emrederek, "Eğer ona güvence vermemiş olsaydım, o ölünceye kadar orada kalırdı." dedi. Ziyâd, Hucr'un arkadaşlarının durumunu ciddiye alarak onları sıkı bir takibe aldı. Bunlardan yakalayabildiklerini yakaladı. Bunlardan Rib'î b. Hırâş kendisine eman verilmiş olarak getirildiğinde, "Sana, fitne ekmekten seni engelleyecek bir meşguliyet vereceğim." dedi ve onu Ali (ra) aleyhinde konuşmaya davet etti. O da bu teklifi reddedince, onu hapse attı. Daha sonra kendisi hakkında Ziyâd'la konuşulunca, Rib'î serbest kaldı. Daha sonra Kerîm b. Afîf el-Has'amî getirilince kendisine, "Senin adın ne kadar güzel, ama davranışların ne kadar da kötü!" diyerek onu da hapse attı.

Şeybân oğullarından bir adam Ziyâd'a gelerek, "Aramızda bulunan ve Hucr'un arkadaşlarından olan Sayfî b. Feşîl adındaki bir kişi, halk arasında aşırı bir şekilde size karşı aleyhtarlık yapmaktadır." dedi. Ziyâd ona adam göndererek yanına getirildiğinde, "Hey Allah'ın düşmanı, Ebû Türâb hakkında ne dersin?" dedi. O da "Ebû Türâb kimdir?" diye sordu. Ziyâd, "Sen onu çok iyi bilirsin. Onun Ali b. Ebû Tâlib olduğunu bilmiyor musun?" dedi. O da "Ha, o daha önce valiliğini yaptığın kişi mi? O, Hasan ve Hüseyn'in babasıdır." diye cevap verdi. Bu sırada Ziyâd'ın şurtasının başı, "Emir sana, 'O, Ebû Türâb'dır' derken sen, 'Hayır' diyorsun." deyince Sayfî, "Emir yalan söyleyince, ben de mi yalan söyleyeceğim? O asılsız şeylere inanınca benim de mi inanmam lazım?" dedi. Ziyâd kendisine, "Sen Ali hakkında ne diyorsun?" dedi. O da "Allah'ın kullarından birisi hakkında senin, sapıtmadan önce söylediğin gibi çok güzel şeyler söylerim." dedi. Ziyâd, "Yere yapışıncaya kadar sopayla omuzuna vurun." dedi. Adamları, yere yapıştırıncaya kadar sopayla Sayfî'nin sırtına vurdular. Daha sonra "Onu çözün!" dedikten sonra tekrar, "Ali hakkında ne dersin?" dedi. O da "Sen beni usturalarla, bıçaklarla doğrasan dahi, daha önce söylediğimden başka benden bir şey duyamayacaksın!" dedi. Bunun üzerine Ziyâd, "Ya onu lânetleyeceksin veya boynunu vurdururum." dedi. O da "O zaman boynumu vurdurabilirsin." deyince onu hapse attılar.

Daha önce Hucr'un safında savaşmış olan Abdullah b. Halîfe et-Tâî'nin Kûfe'de bulunduğu haberi Ziyâd'a ulaştı. Ziyâd da onu getirtmesi için Adî b. Hâtim'i hapsetti. Kûfe'de bulunan Nizâr kabilesiyle Yemenlilerden herkes, Adî'nin hapsedilmesinden dolayı oldukça endişeye kapılarak üzüldüler. Abdullah da Ziyâd'a haber göndererek, "İstiyorsan, çıkayım." dedi. O da ona haber göndererek, "Sen ayağımın altına bir kere girdikten sonra ayaklarımı senin üzerinden asla kaldırmam." dedi. Ziyâd daha sonra Adî'yi yanına çağırarak, "Sen eğer İbn Halîfe'yi Kûfe'den çıkarıp onun iki dağ arasına yerleşmesini sağlayabilirsen, seni serbest bırakırım." deyince Adî, "Olur." dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Halîfe iki dağ arasına ulaşınca Adî ona, "Onun öfkesi dininceye kadar burada biraz sabret, daha sonra senin hakkında onunla konuşurum." dedi.

Heysem b. Adî dedi ki: Ziyâd Hucr'u yanına çağırdığında, "Allah sana imkân verirse, sen de kurtulmak ister misin?" dedi. Hucr da "Ben biatım üzereyim, hiçbir zaman onu bozmadım ve ondan da vazgeçmedim." dedi. Bunun üzerine Ziyâd, "Ey Debir b. el-Edber, yemin ederim ki senin savaşında bir barış, barışında da bir savaş var!" diyerek onu hapse attı.

Rivayet edilir ki Muğîre Ali'ye sövdüğünde, Hucr ayağa kalkarak ona, "Allah'a yemin ederim ki bir daha böyle bir şey söylersen, seni bu kılıcımla öldürürüm." diyerek sürekli kılıcının kabzasını elinde tuttu. Muğîre bunun üzerine Muâviye'ye mektup yazarak, durumu kendisine bildirdi. Muâviye de ona mektup yazarak, "Sen onunla uğraşacak birisi değilsin, onu idare etmeye çalış!" dedi. Ziyâd ona, "Ey Edber'in oğlu, Müminlerin Emiri'nin senin hakkında Muğîre'ye mektup yazdığında, onun sana davrandığı gibi davranacağımı mı zannettin? Vallahi ben seninle uğraşacak adamlardanım; aynı zamanda görüş, güç ve tuzak olarak seni her taraftan kuşatacak kişilerin adamıyım." dedi. Ziyâd da Muâviye'ye mektup yazarak, "Hucr ve arkadaşları, benim kararlarımı tanımıyorlar ve hükümlerimi kabul etmiyorlar." diyerek onu öldürmesi konusunda kendisinden izin istemişti. Muâviye de "Onun aleyhinde kesin bir delil buluncaya kadar kendisine hoşgörülü davran!" diye cevap yazmıştı. Ziyâd tekrar Muâviye'ye mektup yazarak "Aleyhinde hüccetlerin en büyüğünü buldum. Zira o, (kendisine göre) seni halifelikten düşürmüş bulunmaktadır. Halk da buna şahittir." dedi. Esed

oğullarından bir adam, ehl-i zimmetten olup, sonra Müslüman olan birisini öldürdüğünde Ziyâd, "Ben bir Nabtî'ye karşılık bir Arab'ı öldürecek değilim." diyerek katilin, maktulün ailesine diyet vermesine hükmetmişti. Aile de "Bize Müslümanların kanlarının, birbirlerine karşı denk olduğuna ve Arapların başkaları üzerinde bir üstünlüklerinin olmadığına dair haber ulaşmıştır." diyerek diyet almayı kabul etmemişlerdi. Hucr ve arkadaşları da ayağa kalkarak bunlar adına Hucr, "Allah cana karşı can" derken, sen başka şeyler söylüyorsun. Yemin ederim ki ya katile kısas uygularsın veya şu kılıcımla seni vururum." dedi. Esedî'ye kısas uygulanıncaya kadar (bu şekilde direnmeye) devam etti. İşte Ziyâd, Hucr'un bu nedenle kendisine karşı gelişini, "Hükümlerime itiraz ediyor." diye onu Muâviye'ye şikâyet etmişti.

Dediler ki: "Hapiste Şîa'dan on dört kişi bir araya gelmişti. Bunlar ise Hucr b. Adî el-Edber, Erkam b. Abdullah el-Kindî, Şerîk b. Şeddâd el-Hadramî, Sayfî b. Feşîl eş-Şeybânî, Kabîsa b. Dubay'a b. Harmele el-Absî, Kerîm b. Afîf el-Has'amî, Âsım b. Avf el-Becelî, Vefâ b. Sümmey el-Becelî, -Verkâ b. Sümey de denilir- Hümeym oğullarından Küdâm b. el Hayyân el-Anezî ve Abdurrahman b. el-Hayyân, Muhriz b. Şihâb el-Minkarî, Abdullah b. Haviyye el-A'recî, -Bazıları bu kişinin adının Cüveyye olduğunu söylemişler ise de birinci görüş daha sağlamdır- Sa'd b. Bekr oğullarından Utbe b. Ahnes ve Hemdân'dan Saîd b. Nemrân en-Nâ'itî'dir.

Ziyâd, şehrin ileri gelenlerine mektup yazarak, tutuklu olan bu kişiler aleyhine ifadelerini yazılı olarak hazırlamalarını emretti. Bunlardan ilk olarak Ebû Bürde b. Ebû Musa ifadesini şöyle yazdı: "Bu Ebû Bürde b. Ebû Musa'nın, Allah için yapmış olduğu bir tanıklıktır: Hucr, otoriteye itaat etmeyi tanımamakta, toplumda ayrılık çıkarmakta, Halife'ye lânet okumakta, savaş çağrısı yapmış bulunmaktadır. Buna bağlı olarak da etrafında bir cemaat oluşup, o onlara (Halife'ye ettikleri) biatlarını bozmaya ve Halife'yi tanımamaya çağırmaktadır. Bu şekilde de Allah'a karşı büyük bir nankörlük yapmış ve çirkin bir mâsiyet işlemiştir."

Bunun üzerine Ziyâd, diğerlerinden de onun gibi tanıklık yapmalarını istedi. Böylece İshak b. Talha, Musa b. Talha, İsmail b. Talha b. Ubeydul-

lah, Umâre b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt, Hâlid b. Urfuta, Münzir b. Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahman b. Hebbâr, Amr b. Sa'd b. Ebû Vakkâs, Âmir b. Ümeyye b. Halef el-Cumahî, Muhriz b. Hârise b. Rebîa b. Abdüluzzâ b. Abdüşems, Abdullah b. Müslim el-Hadramî, Rebîa kabilesinden İfâk b. Şürahbîl b. Ebû Rühm et-Teymî, Vâil b. Hucr el-Hadramî, Kesîr b. Şihâb b. Husayn Hârisî, Katan b. Abdullah Hârisî, Serî b. Vakkâs Hârisî, Hâni b. Ebû Hayye el-Vâdi'î, Küreyb b. Seleme b.Yezîd, Amr b. Hureys el-Mahzûmî, Esmâ bt. Hârice el-Fezârî, Muhammed b. Umeyr b. Utârid et-Temîmî, Attâb b. Verkâ er-Riyâhî, Muhammed b. Eş'as el-Kindî, Amr b. Haccâc ez-Zübeydî, Uryân b. Heysem en-Neha'î gibi kişiler de Ebû Bürde gibi tanıklık yaptılar.

Medâinî dedi ki: Bu kişiler, (Ziyâd'ın huzurunda) Hucr ve arkadaşlarının, Osman ve Muâviye'ye sövdüklerini ve kendilerinin onlardan uzak olduklarını söylediklerine dair tanıklık yaptılar. Bunun üzerine, "Bunlar kesin olarak nedir?" dedi. Ebû Bürde ayağa kalkarak, onların Halife'yi tanımadıklarını, toplumun birliğini bozduklarını, savaş çığırtkanlığı yaptıklarını ve Allah'ı inkâr ettiklerini söyledi. Mahalle yöneticileri de onun gibi tanıklık yaptılar. O zaman şehrin ana topluluğunun başında Amr b. Hureys, Temîm ve Hemdân mahallerinin başında Zühre oğullarının müttefiki olan Hâlid b. Urfuta el-Uzrî, Kinde ve Rebîa mahallelerinin başında Kays b. Velîd b. Abdüşems b. Muğîre el el-Mahzûmî, Mezhic mahallesinin başında ise Ebû Bürde vardı. İfâf ayağa kalkarak, "Ben de onun gibi tanıklık yaparım." deyince Ziyâd, "Bu adam nasihatiyle meşhur bir adamdır. Mudar'dan sonra onun da tanıklığını kaleme alın!" dedi.

Lebîd b. Utârid, Süveyd b. Abdurrahman, Şemir b. Zü'l-Cevşen, Abdullah b. Ebû Akîl es-Sekafî, Kureyş eş-Şeybânî'nin sığınmacılarından Muhaffiz b. Sa'lebe, Rebîa'dan Ka'kâ b. Şevr ve Haccâr b. Ebcer el-İclî de onun aleyhinde tanıklıkta bulundu. Ayrıca Zahr b. Kays el-Cu'fî, Kudâme b. İclân el-Ezdî, Azre b. Kays el-Ahmesî, Şüreyh b. Hâni de aynı şekilde ifade verdiler. Ancak Muhtâr b. Ebû Ubeyd ile Urve b. Muğîre b. Şu'be bu şekil bir tanıklıktan kaçındılar.

Bazıları, Maskale b. Hübeyre'nin de bu tanıklardan olduğunu söylerken, diğer bazıları da Maskale'nın Muğîre döneminde Taberistân'da

öldüğünü söylemişlerdir. Diğer bazıları ise tanıklık yapanın Bistâm b. Maskale olduğunu söylemişlerdir.

Kelbî dedi ki: Heysem b. Esved, Ezma el-Hemdaî'nin iki oğlu olan Şeddâd ve Hâris ile Simâk b. Mahreme el-Esedî de bu tanıklar arasındaydı.

Denildiğine göre, Ziyâd, bu şekilde tanıklık yapmaktan kaçınanları ifade vermeye davet etti; ancak gelmemelerine rağmen, onların tanık ifadelerini onların adına yazdırdı. Ziyâd, Kadı Şüreyh b. Hâris el-Kindî de mevcut olmadığı hâlde, onun da tanık ifadesini yazdırdı. Bu bilgi Kadı Şüreyh'e ulaşınca, Muâviye'ye mektup yazarak, "Ziyâd'ın kendi evinde halktan gizleyerek Kindeli Hucr'un aleyhine bir takım kişilerin tanıklık yaptıklarını tekit etmek üzere onların gıyabında onlar adına ifadeler yazdırdığını ve bunlar arasında benim de adımın geçtiğini haber aldım. Şunu vurgulamak isterim ki benim Hucr ile ilgili tanıklığım; onun Müslüman, iffetli, namazını kılan, zekâtını veren, Ramazan'da orucunu tutan, hac ve umreye gitmeye devam eden, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkeri yerine getiren, can ve mal saygınlığına önem veren dini bütün bir adam olduğu yönündedir. Bu tanıklığımı sana sundum, yine sen istediğini yapmada serbestsin, vesselâm." dedi. Muâviye, Şüreyh'in mektubunu okuyunca, "Bu adam kendisini tanıklık yapmaktan çıkarmıştır." dedi.

Hucr'un aleyhinde tanıklık yapanlardan birisi de Hudayn b. Münzir'in baba bir kardeşi Şeddâd b. Münzir'dir. Onun annesi ise Bârik'ten olup Nebatîdir. Bârik ise Kûfe yolu üzerinde bir yerleşim birimidir. Buranın asıl adı Beza'a olup bazen bu isim, tasğir şekliyle "Büzey'a" olarak da ifade edilmiştir. Şeddâd sadece buraya nispet edilir. Ziyâd onun tanıklık yapanlar arasında adının, "Şeddâd b. Büzey'a" şeklinde geçtiğini görünce, "Bu, babasına nispet edilmiştir." dedi. Bunun üzerine "Bu adam Hudayn b. Münzir er-Rekâşî'nin kardeşidir." denilince Ziyâd, "Onun adını listeden çıkarın!" dedi. Bunu duyan Şeddâd, "Vay be! Zaniyenin oğluna bak, (kendimi babama nispet etmekle beni kınamaya çalışırken) kendisi ise ancak bir zaniye olan Sümeyye ile bilinmektedir." dedi.

Ziyâd, Hucr ve arkadaşlarını kiraladığı güçlü develere bindirerek, Muâviye'ye gönderdi. Onlarla beraber ise Şebes b. Rib'î er-Riyâhî, Vâil b. Hucr

el-Hadramî, Maskale b. Hübeyr eş-Şeybânî -bir görüşe göre de onun oğlunu gönderdi ki bu en sağlam görüştür- ve Kesîr b. Şihâb Hârisî'yi gönderip Muâviye'ye "Sana Hucr ile onun önde gelen arkadaşlarını gönderdim." diye yazdı. Bunlar yolda giderken, Ubeydullah b. Hur el-Cu'fî, topluluğa seslenerek, "Arkamdan gelecek 50 atlı, 20 atlı veya beş atlı yok mudur ki onları kurtarayım!" dedi. Ancak kendisine hiçbir kimse olumlu cevap vermeyince bu grup Şam'a getirildi. Bunlar, Muâviye ile görüştürülmeyerek Mercü Azrâ denilen yerde hapsedilmeleri emredilince buraya hapsedildiler. Bu arada Muâviye Ziyâd'a mektup yazarak, "Ben bunların durumu hakkında beklemedeyim. Bazen öldürülmelerini, bazen de affedilmelerini düşünüyorum." dedi. Ziyâd da ona mektup yazarak, "Hucr ve arkadaşlarını toplayıp sana gönderdiğim hâlde, şehir halkının onların aleyhindeki tanıklıkları da ortadayken onlar hakkında senin böyle tereddütte kalmana şaşarım. Eğer Kûfe'ye ihtiyacın varsa onları öldürmelisin, yoksa onları serbest bırakabilirsin." dedi. Muâviye, Ziyâd'ın bu cevabî mektubunu okuyunca Şam halkını toplayarak, "Ey Şam halkı, bunlar hakkında ne düşünürsünüz?" diye sordu. Bunun üzerine Muâviye'nin kız kardeşi olan Ümmü'l-Hakem'in oğlu Abdurrahman b. Abdullah b. Osman es-Sekafî, "Onları öldür, öldür!" dedi. Muâviye, "Bu bir fayda sağlamaz." dedi. Yezîd b. Esed el-Becelî, "Onları Şam'ın değişik köylerine dağıtarak, halkın kendilerini kınamakla senin yerine onları cezalandırmalarının uygun olacağını düşünüyorum." dedi. Saîd b. Âs ise "Onları Şam'ın değişik kabileleri arasında dağıt, her bir topluluk uhdesine verilen arkadaşından sorumlu olsun; böylece Şam'ın kınayıcıları, senin yerine onların hakkından gelebilir." dedi. Vefâ b. Sümey ile Âsım b. Avf hakkında Muâviye ile görüşme yapıldı. Cerîr b. Abdullah el-Becelî de bu ikisi hakkında Muâviye'ye mektup yazdı. Muâviye de bu kişinin ricasını kabul ederek bunları ona bağışladı.

Diğer taraftan Ebû A'ver es-Sülemî de Utbe b. Ahnes hakkında ricada bulununca, onu da ona bağışladı. Hamza b. Mâlik el-Hemdânî Sa'îd b. Nimrân'la ilgili ricada bulununca onu kendisi için bağışladı. Habîb b. Mesleme el-Fihrî, İbn Haviyye hakkında ricada bulundu, Muâviye onu da serbest bıraktı. Erkam hakkında da kendisiyle görüşülünce onu da salıverdi. Mâlik b. Hübeyre es-Sekûnî de Hucr hakkında ricada bulunduysa

da Muâviye ona olumlu bir cevap vermeyerek, "Bu, (isyan eden) topluluğun başıdır. Şehir halkının arasına girerek onları bozgunculuğa teşvik eden budur. Bugün bunu sana bağışlarsam, yarın sen bununla savaşmak durumunda kalacaksın." dedi. O da "Yemin ederim ki sen bana insaflı davranmadın. Sen zafere ulaşıncaya kadar seninle beraber amcanın oğluyla savaştım. Daha sonra amcam oğlu hakkında sana ricada bulundum, sen bana fayda sağlamayacak sözlerle bana egemen olmaya çalıştın." dedi ve kalkıp evine giderek orada oturdu. Daha sonra Muâviye kalanları korkutmak amacıyla Şam halkından olan bir adama, kefen ve koku getirmesini söyledi. Öbür taraftan, onların Ali'den (ra) ayrılıp ona lânet okumalarını söylemesini, böyle yaptıkları takdirde onları salıvereceğini vaat etmesini, aksi takdirde öldürüleceklerini, zira şehir (Kûfe) halkının onların aleyhinde tanıklık yapmakla kanlarının helâl olacağını söylemesini tembih etti. Bu durum onlara teklif edilince onlar, "Allah'ım şahit ol ki biz bunu yapamayız." dediler. Bunun üzerine onların kabirlerinin hazırlanarak kefenlerinin getirilmesini emretti. Bunlar da gece namaz kılmak üzere kalktılar. Sabah olunca daha önce kendilerine aynı teklif yapıldı. Onlar yine reddedince, Muâviye onları öldürmek üzere Hüdbe el-A'ver b. Feyyâd el-Kudâ'î'yi, Husayn b. Abdullah el-Kilâbî'yi ve Ebû Şerîf el-Fezârî'yi gönderdi. Bunlar onların namaz kıldıklarını görünce, "Siz ne güzel namaz kılıyorsunuz, sizin Müminlerin Emiri Osman hakkındaki görüşünüz nedir?" dediler. Onlar da "O, hüküm vermede haksızlık etti, doğru davranmadı ve önceki iki arkadaşına muhalefet etti." dediler. Onlar da "Müminlerin Emiri sizden daha iyi bilir. Allah size zulmedecek değil ve sizi terk edecek de değildir." dediler. Heysem b. Adî, onun Ebû Şerîf'in oğlu olduğunu söylemiştir.

Dediler ki: Hucr kefenleri görünce, "Siz bizi, kâfirmişiz gibi öldürüp, Müslümanmışız gibi de kefenlemek mi istiyorsunuz?" dedi.

Hüdbe tek gözlüydü. Kerîm b. Afîf el-Has'amî'nin kendisine baktığını görünce ona, "Sizin yarınız öldürülecek yarınız ise kurtulacaktır." dedi. Bunun üzerine İbn Nimrân, "Allah'ım benden razı olarak beni kurtulmuş olanlardan eyle!" dedi. Abdurrahman b. Hayyân el-Anezî de "Beni de benden razı olarak zafiyetlerinden dolayı kendilerine ikramda bulunduklarından eyle!" dedi. Böylece sekiz kişi ayrıldı. Kalanlara Ali'den (ra) uzaklaşma-

ları teklif edildi. Bunun üzerine Kerîm b. Afîf ile Abdurrahman b. Hayyân dediler ki: "Bizi Muâviye'ye götürün, onun dediğini yerine getireceğiz." deyince bu ikisini de onlardan ayırdılar. Kalanlar ise bunu reddettiler.

Dediler ki: Her bir adam, birisini yakalayarak onu öldürdü. Hucr ise onlardan iki rekât namaz kılmasına müsaade etmelerini istedi. Onlar da izin verince, Hucr kısaltarak iki rekât namaz kıldıktan sonra "Allah'a yemin ederim ki şu ana kadar hiç bu kadar kısa bir namaz kılmamıştım. Ancak ben sizi, 'öldürülme korkusuyla namazı uzattı' demenizden endişe ederek namazı kısaltmak durumunda kaldım." dedi. Bunun üzerine A'ver b. Feyyâd onu kılıçla öldürdü. Başka bir rivayete göre, "Onu (koyun boğazlar gibi) boğazladı. Kerîm b. Afîf el-Has'amî ile Abdurrahman b. Hayyân Muâviye'ye getirildiler. Muâviye el-Has'amî'ye, "Ali hakkında ne diyorsun?" dedi. O da "Senin, 'Ben Ali'nin üzerinde bulunduğu dinden uzağım' dediğin gibi derim." dedi. Muâviye bunun üzerine onu bir ay süreyle hapsetti. Bu arada, Şemir b. Abdullah el-Has'amî onunla ilgili ricada bulundu. O da Kûfe'ye girmemek şartıyla onu serbest bıraktı. Böylece Musul'a giderek orada ikamet etti ve Muâviye'den bir ay önce orada vefat etti. İbn Hayyân'a, "Ali hakkında ne dersin?" dedi. "O, Allah'ı çok zikredenlerden; gizli açık daima hakkı tavsiye edenlerden idi. Bu nedenle bana başka şey sormasan senin için daha hayırlı olur." dedi. Bunun üzerine onu Ziyâd'a göndererek, "Onu en kötü şekilde öldür!" diye ona talimat verdi. Ziyâd da onu Kussu'n-Nâtif[139] denilen yere göndererek orada diri diri toprağa gömdürdü.

Heysem b. Adî dedi ki: Hüdbe b. Feyyâd, Hucr'un üzerine kılıç kaldırınca, Hucr korunmak istedi. Bunun üzerine Hüdbe, "Ölümden korkmadığını iddia etmiyor muydun?" dedi. Hucr da "Ben çekilmiş bir kılıç, yayılmış bir kefen ve kazılmış bir kabir görmekte ve neden dolayı gönderildiğimi anlayamamaktayken benim için ne engel var?" dedi. İşte onlar, böylece öldürülüp kefenlenip, kabre konuldular.

Heysem, Avâne'nin şöyle dediğini söyledi: Hucr dedi ki: "Allah bizimle halkımız arasında şahittir; Irak halkı ise aleyhimizde tanıklıkta bu-

139 Burası Fırat'ın doğu kıyısında bulunan Kûfe'ye yakın bir yerleşim yeridir. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân,* IV, 349.

lundular; Şam halkı da bizi öldürdüler. Allah'a yemin ederim ki burayı ben fethettim, burada da şehit olmak isterim." Daha önce Mercü Azrâ'yı[140] o fethetmişti.

Dedi ki: Hucr idam edilmeden önce iki rekat namazı kısaltarak tamamladıktan sonra "Eğer önceki namazlarımın bana bir faydası yoksa bu kıldığım namazın da bana bir faydası olmayacaktır." dedi.

Medâinî dedi ki: Hucr'un ölümünden sonra Muâviye iki adam yakaladı. Bunlardan birisi, Sa'd b. Bekr oğullarından Utbe b. Ahnes, diğeri ise de Saîd b. Nemrân el-Hemdânî idi. Onları yakalamak üzere de Yezîd b. Huceyye et-Teymî ile Âmir b. Esved el-İclî'yi göndermişti.

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı. O İbn Avâne'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye, Abdurrahman b. Esved b. Abduyağûs Zührî'yi çağırarak ona, "Git de Hucr ve arkadaşlarını öldür!" dedi. O da "Sen Allah'ı tanımama konusunda benden daha cahil ve onun emirleri noktasında benden daha kör birisini bulamadın mı?" dedi. Muâviye bunu üzerine Hüdbe b. Feyyâd el-A'ver'i çağırarak ona bir kılıç verip onunla birlikte birkaç kişi daha gönderdi. Onlara, tutuklulara Ali'den (ra) uzak olduklarını söylemeyi teklif etmelerini, kabul ettikleri takdirde onlara dokunmamalarını, aksi takdirde onları öldürüp, gömmelerini emretti; aynı zamanda onlarla beraber (onlar için hazırlanmış) kefenler de gönderdi. Bunlar da gelerek talimatını onlara ilettiler. Onlar bu teklife olumlu cevap vermeyince öldürüldüler. Hucr da (koyun boğazlanır gibi) boğazlandı. Bu durum onun annesine ulaşınca çığlık atarak öldü.

Ali b. Gadîr de şunları dile getirdi:

Eğer Hucr, Becîle kabilesinden olmuş olsaydı
Buraya getirilmez ve beyaz keskin bir kılıçla kafasına vurulmaz idi
Onların Yezîd'i, kendi esirlerini kurtardı
Kalanlar da hayvan boğazlanır gibi boğazlandılar

Burada "Onların Yezîd'i" derken, Yezîd b. Kürz el-Becelî'yi kastetmektedir. Bu zat, Hâlid b. Abdullah b. Yezîd el-Kasrî'nin dedesidir. Zira bu zat,

140 Burası Dımaşk şehrinin Guta bölgesine bağlı meşhur bir köydür. Hucr b. Adî el-Kindî ve arkadaşlarının boynu burada vuruldu.

Becîle kabilesinden olan üç kişinin serbest bırakılmasıyla ilgili Muâviye nezdinde girişimde bulununca, bu üç kişi de ona bağışlanmıştı.

Bana Gıyâs b. İbrâhim tarafından şöyle dediği anlatıldı: Muâviye, Ebü'l-Heyzâm'ın dedesi İbn Huzeym el-Mürrî'yi Hucr ve arkadaşlarını öldürmek üzere gönderdi. Onların yanına vardığında onlara, "Siz necisiniz?" dedi. "Biz Müslümanız." dediler. İbn Huzeym, "Lânet olsun Muâviye'ye! Beni Müslümanları öldürmek için mi göndermiş?" diyerek oradan ayrıldı. Daha sonra da Hâlid b. Abdullah'ın babası Abdullah b. Yezîd'i gönderince, o gidip onları öldürdü.

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı. O Sa'îd b. Âmir'den, o Hişâm b. Hassân'dan, o da İbn Sîrîn'den şöyle dediğini rivayet etti: Hucr Muâviye'ye getirilince, "Allah'ın selamı rahmeti ve bereketi üzerine olsun ey Müminlerin Emiri!" dedi. Muâviye, "Ben Müminlerin Emiri miyim?" Onun boynunu vurun!" dedi. Hucr, "Bana iki kısa rekât namaz kılmama izin verin." dedi. Sonra "Şayet 'Ölümden korktu' demenizden endişe etmeseydim, o iki rekâtı uzatırdım. Ömrüme yemin ederim ki önceki namazlarımın bana bir faydası yoksa bunların da şu anda bana bir faydası olmayacaktır." dedi. Ailesine de "Benim için kimseye kılıç kaldırmayın, benim kanımı da yıkamayın, ben Muâviye ile en yüksek caddede buluşacağım." dedi. İbn Sîrîn'e şehidin yıkanması sorulduğunda o bu olayı anlatırdı. Ancak bu konuda ittifak edilen nokta, Hucr'un Muâviye ile görüştürülmediğidir.

Heysem b. Adî dedi ki: Hucr ve arkadaşlarını kefenleyen kişi, Uzre kabilesinin kardeşleri olan Selâmân oğullarından Hüdbe'dir.

Medâinî dedi ki: Hüdbe, beraberinde Kerîm b. Afîf olduğu hâlde gidip Hucr'un kabrine bakarak şunları söyledi:

Ölen bir kimsenin uzaklaşması açısından ikamet yeri olarak kabir yeterlidir.

Yakınlarla olan ipin kesicisi olarak da ölüm yeterlidir
Ey Hucr, Allah rahmetinden uzaklaştırmasın!

Hişâm b. Ammâr dedi ki: Bazı büyüklerimizin şöyle dediklerini duydum: Hucr'a boynunu uzat dediler. O da bu bir cinayettir; buna yardımcı

olacak değilim." dedi. Bundan dolayı ayakta durdurularak boynu vuruldu. Allah ona rahmet eylesin.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Saîd b. Âmir'den o, Hişâm b. Hassân'dan o da İbn Sîrîn'den şöyle dediğini rivayet etti: Hucr Muâviye'ye getirildiğinde, "Allah'ın selamı ve rahmeti üzerine olsun ey Müminlerin Emiri!" dedi. Muâviye, "Ben senin katında Müminlerin Emiri miyim?" dedikten sonra "Onun boynunu vurun!" dedi.

Dediler ki: Mâlik b. Hübeyre bazı gruplar toplayarak Hucr'un salıverilmesi için girişimde bulunup olumlu cevap alamaması sonucunda onun öldürülmesine tepki gösterdi. Muâviye de ona 100.000 dirhem göndererek onu memnun edinceye kadar hep kendisine kibar davrandı. Ali b. Gadîr de bu konuda şunları söyledi:

Senin korktuğun küçük, büyük iki felaketin alametlerinin yükselmesinden sonra
Siz Hübeyrî'nin tutumu karşısında yumuşadınız!
Bunun üzerine yüce gönüllü de taraftarı olduğu (zatı) feda etti
Aynı zamanda Hıms'ta, Sekûn ve Himyer'in kendisiyle konuştukları bir bayrağı da feda etti
Oysa onlarla beraber Kur'ân ayetlerini okurdu
Gönlü de Azrâ halkının musibetzedelerinden dolayı üzüntülü ve duyarlıdır

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Bize İsmail b. Ayyâş anlattı. O Şürahbîl b. Müslim'den şöyle dediğini rivayet etti: Hucr ve arkadaşları Muâviye'ye getirildiklerinde onları Mercü Azrâ'da hapsetti. Hucr vasiyette bulunarak, "Beni ve yere değen kanımı benimle beraber gömün! Benim kılıcımı da atmayın. Zira yarın Muâviye ile karşılaşacağım. Vallahi ben hiçbir kimseyi öldürmemiş, hiçbir bidat icat etmemiş ve icat edilen bir bidate de taraftar olmamıştım." dedi.

Bize Amr en-Nâkıd anlattı; dedi ki: Bize İsmail b. İbrâhim yani İbn Uleyye anlattı. O İbn Avn'dan, o da Nâfi'den şöyle dediğini rivayet etti: İbn Ömer'e Hucr'un öldürüldüğü haberi ulaştığında bulunduğu yerde dizlerini göğsüne doğru çekip oturuyırdu. Haberi duyunca ayağa kalkarak, uzun süre sesli bir şekilde ağlayarak kendisinden geçti.

Dediler ki: Azrâ'da öldürülenler; Hucr b. Adî, Şerîk b. Şeddâd el-Hadramî et-Tübba'î, Sayfî b. Feşîl eş-Şeybânî, Kabîsa b. Dubay'a b. Harmele el-Absî, Muhriz b. Şihâb el-Minkarî, Hümeym oğullarından Küdâm b. Hayyân el-Anezî'dir. -Bazıları da Abdülkays kabilesinden olan el-Asarî'nin de olduğunu söylemişlerdir- Abdurrahman b. Hayyân ise Kûfe'de diri diri toprağa gömülmüştü. Onlar arasında kurtulanlar ise Kerîm b. Afîf el-Has'amî, Abdullah b. Haviyye es-Sa'dî, Âsım b. Avf el-Becelî, Erkam b. Abdullah el-Kindî, Sa'd b. Bekr oğullarından Utbe b. Ahnes ve Saîd b. Nemrân el-Hemdânî'dir. Hucr ve kendisiyle beraber öldürülenlerin cenaze namazları kılındı. Allah onlara rahmet eylesin!

Denilmiştir ki: er-Rib'î b. Hırâş da Hucr ile beraber Muâviye'ye gönderilenler arasında bulunuyordu. Muâviye, Yezîd b. Hurr'un kendisiyle görüşmesi sonucunda onu serbest bırakmıştı.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Hüdbe b. Feyyâd eline kılıcını alarak Hucr'un üzerine gidince Hucr titredi. Hüdbe, "Asla! Hani sen ölümden korkmadığını iddia ediyordun." dedi. O da "Ben korksam dahi, Rabbimi kendimden küstürecek bir şey söylemem." dedi. Hüdbe onu öldürdükten sonra bağından tutularak yerden sürüklendi.

Kinde'den olan bir kadın, Hüdbe'nin Hucr'u öldürmesiyle ilgili şunları söyledi:

Gözlerimden sağanak yağmur gibi yaşlar akıyor
Hucr'a ağlar ve aralıksız ağlamaya devam ederler
Şayet onun çocukları, din adına kızmış olsalardı
Tek gözlü adam ona kılıç kaldıramazdı

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasının şöyle dediğini rivayet etti: Müslümanlar Şam'a doğru gazaya gittiklerinde Hucr Mercü Azrâ'yı fethetmişti. Kendisini orada öldürmek istediklerinde, "Eğer ben burada öldürülecek olursam, buranın köpeklerinin kendisine havladığı ilk kişi benim. Buranın gölgesinde ilk yürüyen benim, buranın vadilerinde ilk tekbir getiren de benim." dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem'den, o Ebû Cenâb'dan şöyle dediğini rivayet etti: Hucr ve arkadaşlarına kefen getiren Muâviye değildir. Onların aşireti onlar için kefen getirip onları kefenleyerek defnettiler.

Bana Ebû Firâs eş-Şâmî de anlattı. O Hişâm b. el-Kelbî'den, o da babasından Mesrûk'un şöyle dediğini rivayet etti: Hucr öldürüldüğünde Âişe dedi ki: "Muâviye, Kûfe halkında bir direnç ve gayretin olduğunu bilseydi, Hucr ve arkadaşlarını öldürmeye cesaret edemezdi. Ancak ciğer yiyen kadının oğlu, (yiğit) insanların gittiğini anlayınca buna cesaret edebildi. Allah Lebîd'in hayrını versin, o şöyle demişti:

Kendilerinin sayelerinde yaşanılan kişiler gitti
Onların gerisinde uyuz bir deri gibi ben kaldım

Dediler ki: Muâviye, Hüseyn'e bir adam göndererek, Hucr'un ölüm haberini kendisine vermesini ve bu haber karşısında nasıl bir tepki göstereceğine dikkat etmesini söyledi. Adam da giderek Hüseyn'e, "Muâviye Hucr ve arkadaşlarını öldürdü." dedi. Hüseyn, "Sonra ne yaptı?" diye sordu. Adam da "Onları kefenleyerek defnetti." dedi. Hüseyn (ra) "Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki ona düşmanlık yaptılar." dedikten sonra ona Allah'tan rahmet diledi.

Dediler ki: Âişe, Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'ı Muâviye'ye göndererek, Hucr ve arkadaşlarını affetmesini istemesini söyledi. O da gittiğinde onun öldürülmüş olduğunu gördü. Muâviye'ye, "Hucr'u öldürdün öyle mi?" diye sordu. O da "O, elini itaatten çekmiş, halkın birliğini bozmuş ve daha neler neler yapmıştı…" dedi. Abdurrahman, "O zaman senin ve Harb ailesinin sendeki hoşgörüsü nerede kaldı?" dedi. O da "Ben kendi kavmimden senin gibi halim insanları kaybedince, bendeki hoşgörü de kayboldu." dedi.

Bize Abdurrahman el-Cu'fî Müşküdâne anlattı. O Abdullah b. Mübârek'ten, o Ubeydullah b. Ebû Yezîd'den, o da İbn Ebû Müleyke'den şunu rivayet etti: Muâviye hacca gidince, Âişe'nin (ra) kapısına giderek girmek üzere izin istedi. Ancak Âişe (ra) ona izin vermedi. Bu durum karşısında Muâviye'nin kölesi Zekvân, Âişe izin verinceye kadar onun kapısında beklemeye devam etti. Nihayetinde Âişe (ra) Hucr'un durumunu hatırlatın-

ca, "Onun yüzünden bir fitnenin meydana gelmesinden endişe ettim. Bu nedenle onun öldürülmesi, bir savaşın patlak verip de kan akmasından, haramların mubah kılınmasından daha hayırlıdır. Siz beni Allah'la baş başa bırakın, Allah benim hakkımda dilediğini yapar." dedi. Bunun üzerine Âişe de "Vallahi seni Allah'a bırakıyoruz, vallahi seni Allah'a bırakıyoruz." dedi.

Bana Amr b. Muhammed anlattı; bize Affân anlattı; bize Hammâd b. Seleme anlattı; bize Ali b. Zeyd haber verdi; dedi ki: Saîd b. Müseyyeb'den şöyle dediğini duydum: Muâviye Âişe'nin (ra) ziyaretine geldiğinde ona "Yazıklar olsun sana, istediğin her şeyi yaptın, sonunda Hucr ve arkadaşlarını da öldürdün! Seni öldürmek için bir adam tutmamdan hiç korkmuyor musun?!" dedi. O da "Sen bunu yapamazsın, çünkü ben (şu anda) güven evinde bulunmaktayım,[141] hem de Resûlullah'tan (sav) 'İslâm, (bu gibi bir yerde suçluyu) öldürümeyi engellemiştir.' dediğini duydum. Sonra ben senin ihtiyaçlarını karşılamama rağman aramızda ne var şimdi?" dedi. Âişe (ra) "Barış var." dedi. Muâviye, "O hâlde Rabbimize kavuşuncaya kadar bizi ve onları baş başa bırak." dedi.

Bana Şeybân b. Ferrûh anlattı. O Osman el-Berrî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye'den bahsedildiği zaman Hasan, "Hucr ve arkadaşlarına yaptığından dolayı Muâviye'ye yazıklar olsun, hem de çok yazıklar olsun." derdi.

Medâinî dedi ki: Hucr'un, Ziyâd tarafından yakalanarak Muâviye'ye gönderildiği haberi kendisine ulaştığında Âişe (ra), Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'ı bu durumla ilgili olarak Muâviye'ye gönderdi. Ancak Abdurrahman, yanına ulaştığında Muâviye onu ve arkadaşlarını öldürtmüştü. Abdurrahman bunun üzerine Muâviye'ye, "Senin bu hilmin nerede kaldı?" dedi. O da "Senin gibi kavmimin halim olanlarını kaybedince, benim de hilmim kayboldu. Sümeyye'nin oğlu beni buna teşvik etti; ben de bu cürmü işledim." dedi.

---

141 Muaviye (ra), bu ifadesiyle Bakara sûresinin 125. sırada yer alan *"Biz Beyti (Kâbe'yi) insanlar için bir toplanma mahalli ve güvenli bir yer yaptık."* âyetine işaret etmek istemiştir. (çev)

Bana Bekr b. Heysem anlattı. O Abdürrezzâk'tan, o Ma'mer'den, o da Kelbî ve Katâde'den şöyle dediklerini rivayet etti: Muâviye haccettiği sırada Âişe'ye (ra) uğradığında Âişe (ra) ona, O da "Onları ben değil, onların aleyhine şahitlik yapanlar öldürdü." dedi. Âişe (ra) bunun üzerine, "Yazıklar olsun sana! Bu durumu tespit ettirseydin ya! Bu salih insanları öldürmene karşılık, benim senin için bir adam ayarlayıp seni öldürmesi için pusu kurmasından emin kılan nedir?" dedi. O da "Ben güven ve eman evine (Beytu'l-Haram'a) girmiş bulunmaktayım. İslâm ise bu durumda olan bir insanın öldürülmesini engellemiştir." dedi. Muâviye böylece Âişe'nin (ra) evinden ayrıldı ve bir daha da buraya dönmedi.

Bize Sa'deveyh anlattı. O Hüşeym b. Avvâm b. Havşeb'den şöyle dediğini rivayet etti: Bize Âişe'nin (ra) şöyle dediği anlatıldı: Eğer biz bir şeye niyetlenip de beyinsizlerimizin (ileri geri konuşmalarıyla) bize galip gelme durumları olmasaydı, Hucr ve arkadaşlarını öldürmesinden dolayı benimle Muâviye arasında bir durum meydana gelirdi.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bize Ebû Âsım en-Nebîl anlattı. O İbn Avn'dan, o da amcasından şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye'nin Hucr'u öldürdüğü haberi, müminlerin annesine ulaştı. Daha sonra Muâviye, onun ziyaret etmek istedi; ancak Âişe (ra) ona izin vermedi. Bunun üzerine Muâviye, Âişe (ra) kendisine izin verinceye kadar kapısından ayrılmadı. Muâviye (Aişe'nin evine) girdiğinde Âişe (ra) ona, "Sen (daha önce) Hucr'un arkadaşıydın, değil mi!" dedi. O da "Beni bundan engelleyecek kimse yoktu." dedi.

İbn Avn dedi ki: Bize Nâfi'in şöyle dediği haber verildi: İbn Ömer, çarşıda dizlerini çekerek sarığıyla bağlamış bir vaziyette oturmuşken, kendisine Hucr'un öldürüldüğü haberi geldi. Bunun üzerine sarığını fırlatarak çarşıda sesli bir şekilde ağlaya ağlaya giderken onun sesli ağlayışını duymuştum.

Bana Bekr b. Heysem anlattı. O Abdullah b. Sâlih'ten, o Ebû Lehî'a'dan, o Hâlid b. Yezîd'den, o da Saîd b. Ebû Hilâl'den şunu rivayet etti: Muâviye Medine'de Âişe'nin (ra) yanına geldiğinde Aişe ona, "Resûlullah'tan (sav) şöyle dediğini duydum: "Azrâ'da yedi kişi öldürülecektir. Sema ve yer ehli, onları katledenlere lânet etsin!" dedi.

Bana yine Bekr, Abdullah b. Sâlih'ten, o İbn Lehî'adan, o da Ebû Kabîl'den şöyle dediğini rivayet etti: Hucr b. Edber ile arkadaşları öldürüldüğünde Muâviye b. Hudeyc İfrîkıyye'de bulunmaktaydı. Hucr'un öldürüldüğü haberi kendisine ulaşınca, ayağa kalkarak arkadaşlarına, "Ey akrabalıkta kardeşlerim, yolculukta arkadaşlarım ve memlekette komşularım, biz Kureyş'in saltanatı için savaştık; ancak onlar, işleri yoluna girince bizi de öldürmeye başladılar." dedi.

Medâinî, Mesleme ve başkalarından şunu rivayet etti: Muâviye öleceği zaman, onu sağa sola çeviriyorlardı. Bir ara, "Siz İbn Adî'den kurtarabilecek hangi cesedi evirip çeviriyorsunuz?" dedi.

Bana Hüseyn b. Ali b. Esved anlattı. O Ebû Bekr b. Ayyâş'tan, o da Ebû Husayn'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye'nin ölümüne neden olan hastalığı sırasında Abdullah b. Hâlid b. Esîd, onun yanına gelip (acılardan dolayı) kederlendiğini görünce, "Bu ne tasa ey Müminlerin Emiri, eğer ölürsen cennete gireceksin, sağ kalırsan da Allah sana müminlerin ihtiyaçlarını sağlama imkânını verir!" dedi. O da "Allah babana rahmet eylesin. Eğer o hayatta olsaydı, İbnü'l-Edber'in (Hucr'un) öldürülmemesi konusunda bize öğüt verirdi." dedi.

Medâinî dedi ki: Muâviye Ziyâd'a mektup yazarak, "Hucr'un durumu benim kalbimi tırmalıyor. Şehir halkından faziletli, âlim ve dini bütün birisini bana gönder." dedi. Ziyâd Abdurrahman b. Ebû Leylâ'yı Muâviye'ye gönderdi. Gönderirken de Muâviye'nin yanına gittiğinde Hucr'u öldürmesinden dolayı onu eleştirmemesini tavsiye etti. Yaptığı takdirde kendisini ölümle tehdit etti. İbn Ebû Leylâ dedi ki: "Ben Muâviye'nin yanına geldiğimde, bana hoş geldin dedikten sonra "Yolculuk elbiselerini çıkar, ikamet elbiselerini giy!" dedi. Ben de elbiselerimi değiştirerek yanına geldim. Muâviye, "Vallahi keşke Hucr'u (ve arkadaşlarını) öldürmeseydim, keşke onu ve arkadaşlarını hapsetseydim! Ya da onları Şam'ın çevresindeki kasabalara dağıtsaydım da onların başına gelecek taunlar onlara karşı benim için yeterli olsaydı! Veya onları aşiretlerine bağışlamakla onlara iyilikte bulunsaydım." dedi. Ben de "Evet vallahi, keşke bunlardan birisini yapsaydın, çok daha iyi olacaktı." dedim. Daha sonra bana izin verince döndüğümde, Ziyâd'dan gizlenmeye karar verdim. Kûfe'ye gelerek bir mescitte

namaz kılıp imam namazdan ayrılınca bir adam gelerek Ziyâd'ın ölmüş olduğunu haber verdi. Ben o zamana kadar, Ziyâd'ın ölümüne sevindiğim kadar hiçbir şeye sevinmemiştim."

Bana Osman b. Miksem el-Berrî'den, ona da Hasan'dan yapılan rivayetle anlatıldı. O, Rebî b. Ziyâd'la beraber Horasan'ın bir bucağında iken şöyle dedi: Hucr ve arkadaşlarının öldürülme haberi Rebî'e ulaştığında, "Biliniz ki artık fitne meydana gelmeye başlamıştır. Ancak bu öldürmeye sabredilmemiş (acele edilmiştir); Hucr ve arkadaşları kesinlikle acıklı bir şekilde öldürülmüşlerdir. Bunların intikamını alacak, bunlara yardım edecek ve bu fenalığı ortadan kaldıracak kim var?" diyerek, bunu birkaç defa tekrarladığı hâlde hiç kimse ona bir cevap vermedi. Bunun üzerine Rebî, "Eğer bunları yapmaktan imtina ederseniz, siz de zulmen acıklı bir şekilde öldürülmekle sınanacaksınız!" dedi.

Rivayet olunduğuna göre Hasan b. Rebî, "Rabbim, Hucr idam edilerek öldürüldü. Ya bu durumu değiştir ya da canımı al!" dedi. Hasan b. Rebî aynı gece vefat etti.

Dediler ki: Muâviye Hucr'un arkadaşlarından affettiklerini birbirinden ayırarak farklı yerlere gönderdi. Öyle ki bunlardan iki kişi bile bir mahallede bir araya gelemedi.

Avâne dedi ki: Âişe (ra) Muâviye'ye şöyle dedi: "Sen Hucr ve arkadaşlarını öldürdün ha! Muâviye de "Ben mi öldürdüm? Onları öldüren, onların aleyhine tanıklık yapanlardır." dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Muhammed b. Bicâd'dan, o da Âişe bt. Sa'd b. Ebû Vakkâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Hucr b. Adî öldürüldüğünde babam şöyle demişti: Eğer Muâviye Hulvân köprüsünün üzerinden geçerken Hucr'un gösterdiği yararlılıkları görmüş olsaydı, onun İslâmî yönden ne kadar büyük bir zenginliğe sahip olduğunu anlardı.

Hişâm b. Muhammed babasından şunu rivayet etti: Hucr b. Adî el-Edber b. Cebele, hem Cahiliye, hem de İslâm dönemini yaşadı.

Hişâm b. Muhammed, babasından rivayet ederek şöyle dedi: Hucr b. Adî el-Edber, hem Cahiliye, hem İslâm döneminde yaşadı. Onun babası Adî bir savaşta arkasından vurulduğundan, kendisine "Edber" denilmiştir. Hucr, kardeşi Hâni b. Adî ile Resûlullah'ın (sav) yanına gitti. O, 2500 dirhem atıyye alanlar arasındaydı. Kâdisiyye savaşına katılmış ve Şam'ın Mercü Azrâ bölgesini fethetmişti. Muâviye de bilahere onu burada öldürdü. Hucr, Ali (ra) ile beraber Cemel ve Sıffîn olaylarında bulunmuştu. Kendisi, "Ebû Abdurrahman" olarak künyelenirdi.

Dediler ki: Hind adındaki Kindeli bir kadın -Heysem'e göre ise bu kadın Hind bt. Mahreme el-Ensârî'dir- şöyle dedi:

Ey etrafı aydınlatan dolunay!
Bir düşün, Hucr'un yürüdüğünü görüyor musun?
O yürüyor ama Muâviye b. Sahr'a doğru yürüyor!
Ta ki Emir istediği için Muâviye onu öldürsün diye!
Senin adına ölüm nedenlerinden endişeleniyorum
Çünkü Şam'da kükreyen bir yaşlı vardır
Vezir, toplumuna bir kötülük gelmesin diye
Seçkinleri öldürmede bir hakkının olduğunu düşünmekte
Hey! Keşke Hucr normal bir şekilde ölseydi de
Devenin kesildiği gibi kesilmeseydi
Hucr'dan sonra zorbaların hükmü uzadı
Onlara kral sofrası ve tahtı helâl oldu!

Dediler ki: Heysem b. Esved en-Neha'î, Hucr'un aleyhine yaptığı şahitlikten ötürü ayıplanmıştı. Onu ayıplayanlar arasında, Umeyr Ebû Amarrata ile Amr b. Ferve de vardı. Heysem bununla ilgili olarak şunları dile getirdi:

Beni kınayan Umeyr ve Amr'dan kim benim yerime özür dileyebilir?
Zaman Hucr'un aleyhine döndü diye?
Ziyâd da onun (Hucr'un) ve arkadaşlarının bellerini kırmak isteyince
Benim bunda ne günahım var?
Bazıları yalandan benim aleyhimde konuşmuşlar
Güya büyük bir felaketi kasten ben, ona göndermişim diye

Madem sen hür bir kişiydin, o zaman kendin onu kurtaraydın!
Oysa esmer mızrak saplar gibi onun namına hep kınadın

Şair, Şeybân oğullarından olan Hind oğullarını teşvik ederek şöyle dedi:

İbn Feşîl, Mürre ehlini bir seferinde davet etti
Ancak öbür taraftan da keskin kılıcı el ve bilekleriyle tuttu
Kuteyle Hind oğullarına ağlasın!
Sayfî'nin gelininin matem tutarak ağladığı gibi

Abdullah b. Halîfe de Hucr'un öldürüşü üzerine uzun bir kaside ile ağıt yakarak şöyle demiştir:

Ey Hucr, boğazlanıp kanı akan atlar ile
Sapıtıp, azıtmış hükümdara kim ne yapabilir?

Kays b. Kahdân el-Kindî de şöyle dedi:

Dolaştı inciler, yolculuk binekleriyle
Ve sana yolculuk yaptılar, ama sen yapmadın

Uzun olan bu kasidede şöyle de diyordu:

Ey Hucr, iyi niyetli ve akıllı Hucr!
Ey faziletli ve ünlü kişi!

Ebû Mihnef dedi ki: "Muâviye namazını uzatınca karısı, 'Ey Müminlerin Emiri, ne güzel namaz kıldın! Ama keşke Hucr ve arkadaşlarını öldürmeseydin' dedi. O da 'Onlar da şöyle, şöyle işler yapmışlardı' dedi."

Dedi ki: Muâviye Hucr'u getirenlere bol yardımda bulundu, Maskale'yi de Taberistân'a vali olarak atadı. Bazıları, Maskale'nin Hucr'un aleyhine tanıklık yapmadığını, çünkü onun Ziyâd'ın valiliğinden önce öldüğünü iddia etmişlerdir.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî ve Hayseme anlattılar; dediler ki: "Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı O, babasından rivayet etti. Bize Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî anlattı. O Ziyâd'ın mevlası olan Fîl'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd Kûfe'ye vali olarak gelince Hucr b. Edber'e ikramda bulundu, onu yakın bir dost edindi ve onun aracılığını kabul etti. Kûfe'ye gitmek istediğinde, "Ey Hucr sana nasıl davrandığımı gördün.

Şimdi Basra'ya gidiyorum, senin de benimle beraber gelmeni istiyorum. Senin, arkamda kaldığın takdirde, seninle ilgili bir şeyler bana ulaşabilir. Bu nedenle seninle ilgili aklıma yanlış şeylerin gelmesinden hoşlanmam. Benimle geldiğin takdirde aklıma kötü şeyler gelmez. Ben senin Ali b. Ebû Tâlib hakkındaki görüşünü biliyorum. Daha önce onun hakkındaki görüşüm seninki gibiydi. Ancak Allah'ın idareciliği kendisinden alıp, Muâviye'ye verdiğini görünce, Allah'ın bu takdirini itham etmeyerek, ona razı oldum. Sen de Ali ve arkadaşlarının durumunun nereye vardığını gördün; Ön tarafına binenleri, helâke götüren işlerin arkasına binmekten seni sakındırırım." dedi. Hucr da ona, "Ben hastayım, seninle beraber gelemem." dedi. O da "Doğru söyledin vallahi. Sen din, kalp ve akıl hastasısın. Ancak yemin ederim ki senden hoşlanmadığım bir şey duyarsam, seni kesinlikle öldürürüm; kafana danış ve inadı bırak!" dedi. Ziyâd Basra'ya ulaşınca, Kûfe kârileri Hucr'un yanında bir araya geldiler. Ziyâd'ın âmilinin sözleri, artık onların katında geçersiz olmaya başladı. Bir âmil bir şey yapmak istediğinde mutlaka ona engel olmaya çalışırlardı. Bunun üzerine Ziyâd'ın vekili ona bir mektup yazarak, "Yemin ederim ki ben Hucr ve arkadaşlarının yanında hiçbir şey değilim, bunu sen de biliyorsun." dedi. Bunun üzerine Ziyâd katırına binerek Kûfe'ye vardı. Ziyâd gelirken Hucr da kayıplara karıştı. Ziyâd onu aradıysa da bulamadı. Günün birinde Ziyâd oturmuş, aralarında Eş'as'ın da bulunduğu ileri gelenler onun etrafında oturmuşlarken, Eş'as'ın oğlu koşarak gelip Hucr'un evlerine sığındığını söyledi. Ziyâd, "Oğlun ne dedi?" dedi. O da "Hiçbir şey." dedi. Ziyâd, "Oğlunun sana ne söylediğini bana bildirdiğin takdirde ancak senin bana doğru söylediğini anlarım. Yoksa seni burada öldürürüm." dedi. Eş'as'ın oğlu, onun niyetini anlayınca durumu kendisine bildirdi. Bunun üzerine Ziyâd, Kûfe eşrafından olan bir adama, "Kalk onu bana getir!" dedi. Adam da "Allah işini rast getirsin, beni bundan muaf tut, onu başkasına söyle." dedi. Ziyâd, "Allah sana lanet etsin, pis herif! Ya gider onu getirirsin veya kesinlikle seni öldürürüm." dedi. Adam Hucr'un yanına giderek ona, "Cerîr b. Abdullah'a haber gönder, seninle ilgili Ziyâd'la konuşsun! Sana acilen bir şey yapmasından endişe ediyorum." dedi. O da haber gönderince, Cerîr b. Abdullah gelerek Ziyâd'la görüştü. Ziyâd, "O kendisini öldürmemden emin olabilir, ancak onu Muâviye'ye göndermeliyim." dedi. Böylece onu

bir kafile ile Kûfe'den çıkardıktan sonra Muâviye'ye yazdığı bir mektupla, "Senin bana ihtiyacın varsa, beni ondan (Hucr'dan) kurtarmalısın!" dedi. Muâviye de onu çağırarak kendisiyle Azrâ'da karşılaştı. Böylece Hucr ve arkadaşları orada öldürüldüler. Ziyâd, Irak valisi olarak, 53 yılında öldü.

Amr b. Hamık el-Huzâî

Dediler ki: Ziyâd, Hucr ve arkadaşlarını ararken, Amr b. Hamık b. Kâhin el-Huzâî ile Rifâa b. Şeddâd el-Becelî Medâin'e kaçtılar. Daha sonra Enbâr'a, oradan da Musul'a geçtiler. Musul'da da oranın Cezîre'ye bakan bir dağına sığınıp orada saklandılar. er-Rustâk[142] valisine, iki kişinin buraya saklandıkları haberi ulaşınca, durumlarından pek hoşlanmayarak endişe duymaya başladı. Oranın valisi de Hemdân'dan Abdullah b. Ebû Tel'a adındaki bir kişiydi. Yanına halktan da bazı kişiler alarak onların yanına gitmek üzere yola çıktı. Onların bulundukları yere varınca, ikisi de çıkıp ona doğru yürüdüler. Bunlardan Amr hasta olup midesi bozulduğundan karşı koyma imkânı bulamadığı için yakalandı. Ancak Rifâa, ona göre daha genç, güçlü ve çevik olduğundan, hemen atının üstüne atlayarak gelen kalabalığın üzerine yürüdü ve onları yardıktan sonra hızla oradan ayrıldı. Süvariler, onu yakalamak üzere peşine düştüler. Rifâa, aynı zamanda iyi bir okçu olduğundan kendisine her yaklaşan kişiyi, fırlattığı bir okla yaralıyordu. Böylece onlardan uzaklaşınca, süvariler sonunda peşini bırakmak durumunda kaldılar. Denildiğine göre, Rifâa, Amr b. Hamık'a, "Seni de savunayım mı?" diye sordu. O, "Hayır, sen kendini kurtarmaya bak!" dedi. Onun kim olduğunu Amr'a sordular; ancak Amr söylemedi. Abdullah b. Ebû Tel'a, onu Muâviye'nin kız kardeşi olan Ümmü'l-Hakem'in oğlu Abdurrahman'a gönderdi. Abdurrahman, dedesi Osman es-Sekafî'nin, Ali (ra) tarafından Huneyn savaşında öldürüldüğü kişi olup, bu sırada Cezîre ile Musul'un valisi olarak bulunmaktaydı. Bazı rivayetlere göre Abdurrahman, Musul ve bölgesiyle beraber Şehrizûr'un da valisiydi. Vali, Amr b. Hamık'ı görünce onu tanıdı ve hapsetti. Dayısı Muâviye'ye de mektup yazarak onu yakalamayı başardığını bildirdi. Muâviye de ona mektup yaza-

142 er-Rustak (الرستاق) Farsçada bazı mezra ve küçük köylerden meydana gelen yerleşim birimlerine verilen bir isimdir. Bu nedenle farlı yerlerde bulunan Rustaklar, bulundukları bölgenin adıyla anılırlar. Bk. Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, Dâru Sâdır, I, 37, Beyrut, 1995 (çev.)

rak, "O, Osman'ı dokuz yerinden yaraladığını iddia ediyor; biz daha fazlasını yapmak istemiyoruz. Sen de onun Osman'ı dokuz yerinden yaraladığı gibi ona dokuz kere mızrak sapla!" dedi. Amr b. Hamık hapisten çıkarıldı ve dokuz yerinden mızraklandı. Adam ilk veya ikinci mızrakla öldü. Ardından onun kafasını keserek Muâviye'ye gönderdi. Bu, Muâviye'ye göderilen ilk kesik baş olmuş oldu. Deniliyor ki tıpkı Osman'a yaptığı gibi onun için küçük demirli oklar hazırlandı ve oklar ona saplandı. Şöyle ki: Birisi göğsünün üzerine oturdu ve beraberinde olan dokuz küçük demirli oku ona sapladı. Onlardan iki tanesinin saplanmasıyla öldü. İbnü'l-Kelbî ise babasından rivayetle "Ümmü'l-Hakem'in oğlu, Amr b. Hamık'ı Cezîre bölgesinde öldürdü." demiştir.

Heysem b. Adî dedi ki: Ümmü'l-Hakem'in oğlu Musul valisiyken Amr b. Hamık oraya kaçıp bir dağdaki mağaraya sığınmıştı. Onun orada olduğu bilgisi Ümmü'l-Hakem'in oğlu Abdurrahman'a ulaşınca, Amr'ın üzerine bazı süvariler gönderdi. O da mağaranın arkasına sığınmaya çalışırken, bir yılanın kendisini sokması sonucunda ölünce, kafası koparılıp Ziyâd'a gönderildi; Ziyâd da onu Muâviye'ye gönderdi. Böylece İslâm tarihinde ilk defa bir insan başı kesilerek bir şehirden bir şehire gönderilmiş oldu.

Bize Muhammed b. Sabbâh, Şerîk b. Ebû İshak'tan şöyle dediğini rivayet etti: İslâm tarihinde ilk defa kesilip Muâviye'ye gönderilen baş, Amr b. Hamık'ın başı idi.

Başka bir rivayete göre, Amr b. Hamık Azerbaycan'a gitti, orada Becîle'den olan bir adama misafir oldu. Misafir olduğu kişinin yanında vefat etti. Böylece onun başı kesilerek Ümmü'l-Hakem'in oğluna getirildi, o da Muâviye'ye gönderince, Muâviye de onu halk görsün diye bir meydana dikti. Daha sonra da Muâviye tarafından hapsedilmiş bulunan hanımı Âmine bt. Süveyd'e gönderilince, "Siz onu uzun süre sürgün ettiniz, ölü olarak da hediye ettiniz; nefret edilmeyen bir hediye olarak ona merhabalar olsun!" dedi. Muâviye daha sonra hanımını da Hıms'a sürgüne gönderdi ve kadın orada vefat etti.

Bize Halef b. Hişâm anlattı; dedi ki: Bize Hüşeym anlattı. O Yûnus b. Ubeyd'den o da Humeyd b. Hilâl'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd,

Ebû Bürde'yi bazı sadakalar (zekât mallarının toplanması ve dağıtımı) ile görevlendirdi. Sonra ona, "Ben kendimi ve seni mal konusunda yetimin velisi gibi görmekteyim. Kim zengin ise o malda iffetli davransın (alma girişiminde bulunmasın), kim de fakir ise dinin ve örfün hoş gördüğü şekilde ondan yararlansın!" dedi.

Medâinî dedi ki: Cemûh b. Amr el-Fehmî, Sıffîn savaşında Ali (ra) ile beraber bulunmuştu. Muâviye ona eman verdi. Ziyâd'a da mektup yazarak, "Ben onun hatasını biliyor ve kendisini Ebû Süfyân ile müttefikliğinden dolayı affetmiş bulunuyorum." dedi. Bunun üzerine Ziyâd kendisini çağırarak, beytülmale tayin etmek istedi. Ancak kendisi kabul etmedi. Bunun üzerine Ziyâd ona, "Sen Ali b. Ebû Tâlib ile beraber kan döktüğün hâlde, yaptığım teklifi red mi ediyorsun?" dedi. O da "Ey Ziyâd, sen de mi böyle söylüyorsun? Oysa sen babanı reddederek kendini, başka birine nispet ettin. Sen de şu anda onunla beraber kan döküyor ve ona harac topluyorsun. Böylece bugün, daha hayırlı oldun öyle mi?" dedi. Ziyâd ona yüz sopa vurarak saç ve sakallarını kestirdi. Bunun üzerine Muâviye ona sert içerikli bir mektup göndererek, "Ben neredeyse bir adam gönderip sana kısas uygulayacaktım." dedi. Cemûh Muâviye'nin yanına gittiğinde, Muâviye de ona verdiği önem ve değeri açıkça ortaya koyunca, Cemûh bunu şiirinde şöyle dile getirdi:

Ey Muâviye, semanın fevkinde Allah görüyor ki
Sen günahkârsın, günaha da güven olmaz
Günah, Âd oğullarını saldırgan yaptı; ancak onlardan kalan olmadı
Âd kavminin ise ne bir göleti ne de bir pınarı kaldı
Ziyâd, sizin aile grubuna sokulmuş bulunmaktadır
Ancak o sizin için bir talihsizliktir. Talihsizliğin en büyüğü de problem olmaktır
O sizi lânet üzerine lânet içinde bırakmaktadır
Sağlıklı bir kişi için en büyük bela, uyuzluğun bulaşmış olmasıdır
Yemin ederim ki "Ziyâd, Harb'den ayrıdır."[143] *demenden başka*
Ziyâd'ı azgınlığından engelleyecek bir şey yoktur

143 Cemuh, Muâviye'ye hitaben kullandığı bu ifade ile "Sen, 'Ziyâd Ebû Süfyân'dan değildir' demedikçe, o şımarıklığından vazgeçmeyecektir; çünkü o, kendsini ona nispet etmekle bu şımarıklıklarını sürdürmektedir." demek istemiştir. (çev.)

Bunun üzerine Muâviye, "Ne istiyorsan söyle. Zira sen Ebû Süfyân'ın müttefiki idin." dedi. Daha sonra kendisinin giymiş olduğu bir elbisenin getirilmesini istedi; elbiseyi ona giydirdi ve: "Haydi bakalım, Kureyş arasında yürüdüğün gibi yürü bakalım!" dedi. Ardından da ona bir baston vererek, "Yürürken buna dayanırsın." dedi.

Bana İbrâhim b. Hasan el-Allâf anlattı; dedi ki: Bize Ebû Avâne anlattı. O Muğîre'den, o da Şa'bî'den şunu nakletti: Ziyâd Âişe'ye, Ümmü Seleme'ye ve Safiyye'ye birer hediye gönderdi. Âişe'ye ayrıca bir de çadır gönderdi. Âişe'ye farklı davrandığından dolayı da Ümmü Seleme ile Safiyye'den özür dilemesini elçisine emretti. Bunun üzerine Ümmü Seleme ile Safiyye, "Birisi onu bize öyle bir tercih etmişti ki onun tercihi, Ziyâd'ın onu bize tercihinden daha ağır gelirdi."[144] dediler.

Medâinî, Abdullah b. Mübârek'ten, o da Davud b. Abdurrahman'dan şunu nakletti: Ziyâd Muâviye'ye mektup yazarak, "Kureyş'in beyinsizlerinden başıma gelenleri sana şikâyet ediyorum." dedi. Muâviye de ona mektup yazarak, "Kureyş'in beyinsizlerinden şikâyetçi olduğunu yazmışsın. Onlara karşı sabret, zira Kureyş'in halim insanları da sana tahammül etmişler ve seni bulunduğun konuma getirmişlerdir." dedi.

Medâinî dedi ki: "Ziyâd Kûfe minberi üzerindeyken, ona çakıl atıldı. O da kapıların kapatılmasını emretti. Yanına getirilip de (kendisine çakıl atmadıklarına dair) yemin edenleri serbest bıraktı, yemin etmeyenlerin de ellerini kesti. O gün mescitte seksen kişinin eli kesilmiş oldu."

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd bir kişiyi cezalandırmak istediği zaman, evvela üç gün hapseder, daha sonra onu çağırtırdı. Eğer cezalandırmak isterse, cezalandırırdı. Daha sonra da "Sırf öfkemden dolayı onu cezalandırma endişesinden başka, (aynı gün) onu cezalandırmaktan beni engelleyen bir şey yoktu." derdi.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o Ebû Mihnef'ten, o Kâsım b. Nadr el-Absî'den, o babasından, o da amcasından şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd, Ali'den (ra) uzaklaşarak ona lânet etmemiz için bize

---

144 Hz. Peygamber, İslâm'ı kavrayış yeteneği ve ilmî dirâyetinden dolayı Hz. Aişe'yi daha çok severdi. Ümmü Seleme ve Safiye validelerimiz ise yukarıdaki bu ifadeleriyle, Hz. Peygamber'in (sav) bu nedenle ona gösterdiği sevgiyi, kıskandıklarını ifade etmişlerdir. (çev.)

haber göndermişti. Bir araya gelmiş olduğumuz bir sırada, ben de biraz uyuklamıştım. Rüyada siyahî bir adam gördüm. Onun da bana baktığını görünce, "Kimsin?" dedim. O da "Ben en-Nakkâd Zu'r-Rakabe'yim. Şu küfürbaz, er-Rahabe'nin sahibine (onun canını almak üzere) gönderildim." dedi. Uyandığımda Ziyâd'ın elçisinin gelerek, "Hükümdar hastalanmış, dağılabilirsiniz." dediğini gördüm. Ziyâd vebaya yakalanıp, üç gün sonra da öldü. Ben de bunun üzerine şöyle dedim:

(Ziyâd) bize yapmak istediği zulme bir türlü son vermedi
Sonunda en-Nakkâd Zu'r-Rakabe'ye, onun işini bitirme fırsatı verilince
er-Rahabe'nin sahibini aramaya koyulup yakaladığında
Onun kafasına ani bir darbe indirdi

Medâinî dedi ki: Kûfe'de veba hastalığı yayıldığında, Ziyâd iki şehrin halkından oluşan bir heyetle Muâviye'nin yanına geldi. Muâviye ona, "Yanımızda kal." deyince, orada üç ay kaldı. Daha sonra Muâviye, "Memleketinden ne haber var ey Ebü'l-Muğîre?" dedi. O da "Vebanın gittikçe yükseliş haberi var." dedi. Muâviye, "Bana da haber o şekilde gelmişti, istersen oraya bir git bak!" dedi. Ziyâd da Kûfe'ye geldikten kısa bir müddet sonra öldü."

Dediler ki "Ziyâd Heysem b. Esved ile Muâviye'ye bir mektup göndererek, "Ben Irak'ın durumunu yoluna koyarak orayı sol ve sağ elimle -veya sağ ve sol elimle- zapt altına aldım; bana Hicâz bölgesini de boş olarak uhdeme ver!" dedi.

Bu durum İbn Ömer'e ulaşınca kıbleye dönerek, "Allah'ım, onu bizden uzak tut, başka bir şeyle meşgul et!" şeklinde dua etti. Kûfe'ye gelişinin üzerinden yirmi gün geçer geçmez, Ziyâd'ın serçe parmağında bir yara meydana gelir. Başka bir rivayete göre, İbn Ömer, "Allah'ım, istediğin kulların için öldürülmelerinden dolayı bir kefaret vardır. Ben senden, Sümeyye'nin oğlu için öldürülme değil, ölüm istiyorum." dedi. Bunun üzerine Ziyâd'ın parmağında bir sivilce çıktı; üzerinden bir Cuma geçmeden (ondan kaynaklı hastalanarak) öldü. Başka bir rivayete göre üzerinden otuz saat geçmeden öldü.

Abdullah b. Mutî dedi ki: "Ey Medine halkı, Muâviye'ye bir mektup yazarak ondan Ziyâd'ı valilikten muaf tutmasını isteyin. Ziyâd'a da bir mektup yazın; onu okumaya koyulduğunda boynu vurulsun!" İbnü'z-Zübeyr, "Kişi aşiretinin menfaati için gerekirse kanını feda edebilir." dedi.

Bana A'yen anlattı; bize Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn anlattı. O Süfyân'dan, o Yûnus'tan, o da Hasan'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd'ın Ali taraftarlarını takip ettirerek onları öldürttüğü haberi, Hasan b. Ali'ye ulaşınca, "Allah'ım, öldürülmesinden dolayı kişiye günah keffareti vardır. O nedenle sen ona (öldürülme değil) yalnızca ölüm ver!" dedi.

Medâinî dedi ki: Heysem b. Esved, Ziyâd'ın döneminde Hicâz'a geldi; kendisine "Heysem senin güvencenle Hicâz'a gelmiştir." denildiğinde, "Bir bardak soğuk su içmem, benim için Esved'in oraya gitmesinden daha hayırlıdır." dedi. Aradan fazla bir zaman geçmeden de öldü.

Dediler ki: Ziyâd, (Kadı) Şüreyh'e danışmadan bir şey yapmazdı. Bir gün ona, "Ey Ebû Ümeyye, sen bu parmağımın kesilmesi konusunda ne dersin?"[145] dedi. O da "Onu tıp ehline sor!" dedi. Bunun üzerine Ebû Bekr b. Vâil'in mevlası olan Dînâr'a haber gönderdi. Geldiğinde kendisine, "Sen parmağının neresinden acı duyuyorsun?" dedi. O da "Ben kalbimden acı duyuyorum." deyince Dînâr ona, "O zaman, doğru bir şekilde yaşa ve doğru bir şekilde de öl. Nefsinin isteğine göre hareket etme!" dedi. Ebû Bekr b. Ayyâş, "Ziyâd'a elinin kesilmemesi gerektiğini söyleyen kişi Tabip Ebû Cüheym Mâlik el-Esedî'dir." demiştir.

Dediler ki: Şüreyh Ziyâd'ın yanından ayrıldığında, Mesrûk b. Ecda, Müseyyeb b. Necebe ile Süleyman b. Surad, Urve b. Muğîre, Hâlid b. Urfuta ve Ebû Bürde b. Ebû Musa ona "Ziyâd'ı ne hâlde bıraktın?" diye sordular. "O, bir takım emirler veriyor ve yasaklamalarda bulunuyordu." dedi. Şüreyh bu ifade ile Ziyâd'ın vasiyetini yaptığını, kefeninin hazırlanmasını ve öldüğü takdirde üzerine ağıt yakılmamasını ve kimsenin ağlamamasını istediğini söylemek istemişti.

---

145 Bu ifadeden, parmağında çıkan bir sivilceden dolayı Ziyâd'ın çok acı çektiği, o acının da gittikçe şiddetlenerek kalbine vurduğu, parmağı kesildiği takdirde de çektiği acıların dinebileceğini düşündüğü anlaşılmaktadır. (çev.)

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O İbn Künâse ve Avâne'den şöyle dediklerini rivayet etti: Ziyâd, parmağının kesilmesi konusunu Şüreyh ile istişare ettiğinde ona, 'Eğer ecelin gelmiş ise parmağını kestirmekle Rabbine kavuşmaktan kaçmış olursun, yok eğer ecelin gelmemiş ise parmağı kesik bir şekilde yaşarsın ama onunla senin çocukların ayıplanır.' dedi." Bunun üzerinden fazla bir zaman geçmeden Ziyâd öldü.

Oğlu: "Senin için 60 elbiselik kefen hazırladım." deyince, "Yavrucuğum, bundan daha hayırlı olan elbiseler ve hayırlı olmayan bir soyunma babana yakın olmuştur." dedi. Ziyâd'ın ölümü Kûfe'de vuku buldu.

O zaman Ziyâd'ın harac divanıyla görevli bulunan mevlası Süleym, Şüreyh'e "Emir'e vasiyet etmesini işaret et, o sana muhalefet etmez." dedi. Şüreyh de öyle yapınca Ziyâd ona, "Vasiyetimi yapmam konusunda seninle kim konuştu?" diye sordu. O da "Süleym benimle konuştu." dedi. "O, vasiyet veya arabuluculuk konularında hiç itham altında kalmamıştır." dedi ve ardından vasiyetini üç nüsha olarak yazdırdı. Bunlardan bir tanesini Şüreyh'e, bir tanesini Süleym'e, diğerini de ümmü veledine teslim etti.

Kendi yerine de Abdullah b. Hâlid b. Esîd'i Kûfe valisi olarak vekil bıraktı. Semüre'yi de Basra'ya vekil bırakmaya karar verdi. Başka bir görüşe göre, Muâviye kendi görüşünü belirleyinceye kadar her iki vilayete de Abdullah'ı vekil bıraktı.

Ziyâd ölünce, onların erkek ve kadınları ona çok ağladılar. Namazı kılınmak üzere cenazesi getirildiğinde, oğlu Ubeydullah öne çıkarak namazı kıldırmak istedi. Ancak Mihrân omuzundan çekerek ona, "Geri çekil!" dedi. Bunun üzerine Şüreyh de Ubeydullah'a, "Emir sen değilsin." dedi. İkisi Abdullah b. Hâlid'i ileri sürünce o, Ziyâd'ın cenaze namazını kıldırdı. Ubeydullah daha sonra yönetici olunca, Mihrân'a karşı hep olumsuz bir tavır içinde oldu ve ona hep zarar verirdi.

Abdullah b. Hâlid ise Şüreyh ve Süleym'e, "Niçin beni ileri sürdünüz?" dedi. Onlar da "Vali sensin, bu nedenle saraya in!" dediler. O da oradan inerek saraya gitti. Muâviye'ye bu haber ulaşınca, "Hayır vallahi, onu ne o iki şehre, ne de başka bir yere atarım." dedi. Böylece onu bir yıl

bıraktıktan sonra ona haber göndererek, "Dilersen hesabını görür, sana 1.000.000 dirhem veririz; dilersen de hiçbir hesap vermeden ve herhangi bir hediye almadan ayrılabilirsin." dedi. Bunun üzerine Abdullah, Hâlid ve Ümeyye adındaki iki oğlunu çağırarak, "Siz ne dersiniz?" dedi. Onlar da biz sana 20.000.000 aldık; muhasebeyi ve hediyeyi isteme!" dediler. Böylece Muâviye onu azlederek Kûfe valiliğine Dahhâk b. Kays el-Kindî'yi atadı.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd b. Müslim'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd Muâviye'nin yanındayken Irak'ta veba hastalığı görülmeye başladı. Bunun üzerine Muâviye ona, "Ey Ebü'l-Muğîre, ben vebanın sana geçeceğinden endişe ediyorum." dedi. Ziyâd Muâviye'nin yanından, Kûfe'ye döndüğünde, o da bu hastalığa yakalanarak bir ay sonra öldü.

Dediler ki: Ziyâd'ın ölümü, h. 53. yılının Ramazan ayındaydı. Öldüğü sırada 65 yaşındaydı.

Bana Hirmâzî, Utbî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ziyâd'ın vasiyeti şöyle idi: "Bu, Ziyâd b. Ebû Süfyân'ın Allah'ın emrinin beklenmedik bir zamanda geldiğinde yapmış olduğu vasiyetidir. Allah'ın inkâr edilmez kudretinden bazı şeyleri görünce, şunları vasiyet eder:

Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun bir olup hiçbir ortağı olmadığına tanıklık yapar. Rabbini tanıyan ve günahlarını itiraf eden bir kişinin tanıklığıyla tanıklık eder. Muhammed de O'nun kulu ve elçisi olup, onu hidayet imamı olarak gönderdi. Kendisinden öncekiler (peygamberler) onu tasdik ettiler; kendisinden sonrakiler ise onunla yollarını bulabildiler. Allah'ın salât ve selamı onun üzerine olsun! Müminlerin Emiri ile Müslüman toplumuna Allah'tan hakkıyla sakınmalarını, sadece Müslümanlar olarak ölmelerini, onları yasaklamış olduğu yerde görmemesini ve onların izini de kaybetmemesini, işlerinin büyük veya küçüğünü taahhüt altına almalarını tavsiye ederim. Allah kullarına akıl verdi, bunun için de masiyetlerinden dolayı onları cezalandırdı; itaatlerinden dolayı da onları mükâfatlandırdı. Allah'ın iyilik erbabının üzerine nimeti, kötülük erbabına karşı da hucceti vardır. Böyle olunca, Allah'ın nimetlerinin üzerinde tamamlandığı bir insanın ve ibreti kendi nefsinde gören bir insanın, dünyayı, Allah'ın koyduğu

yere koyarak üzerinde bulunduğu nimetlerden vermesi ve ondan kendisine ait olmayanlarla övünmemesi ne kadar isabetli bir şeydir! Zira dünya diyarı geçici olup, onu ölümsüz kılmanın hiçbir yolu yoktur. İnsanları, kendisinden sakındıran (Allah'tan) sakınmanızı tavsiye ederim. Acizlerin erteleyip de daha sonra yapamadıklarından ötürü hasret çekip pişmanlık duydukları güzel şeyleri gerçekleştirmede erken davranmanızı tavsiye ederim. Ben falan ve falanı terekemle ilgili görevlendirdim. Onda iyi veya kötü yaptıklarını önce Allah, sonra da Müminlerin Emiri arkadan gözetmektedir. Tanık olarak Allah yeter."

Bize Halef b. Hişâm el-Bezzâr anlattı. O Ebû Bekr b. Ayyâş'tan o da Ebû İshak'tan şöyle dediğini rivayet etti: "Allah'a yemin olsun ki Ziyâd'dan sonra onun benzerini göremedik." Ebû İshak, Ömer b. Abdülazîz'i gördüğü hâlde, onu bile istisna etmemesine hayret ettik.

Bana, Süfyân b. Uyeyne'nin, onun Mücâlid'den, onun Şa'bî'den, onun da Kabîsa b. Câbir'den şöyle dediğine ilişkin yaptığı rivayet anlatıldı: Ben Ziyâd kadar arkadaşları bol, gizlisi, açığı aynı olan bir kimse görmedim.

Muâviye'ye Ziyâd'ın ölüm haberi gelince, şöyle dedi:

Sen torbada kalmış tek bir ok durumundaydın
Böyle bir ok ya fırlatılacak veya birisi tarafından kırılacaktı

Bana, Amr b. Muhammed anlattı; dedi ki: Bize Ebû Nu'aym anlattı. O Musa b. Kays'tan, o da Seleme b. Küheyl'den, "İslâm'ın kulak deliğine ilk basan Ziyâd'dır." dediğini rivayet etti.

Ziyâd, Ebû Musa el-Eş'arî'nin kabrinin yanına defnedilmesini vasiyet etti. Onun kabri de Abdülhamîd b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb'ın dükkânına yakın bir yerde bulunmaktaydı. Burası Kûfe'de evlerin bittiği yerdeydi.

Bana Esrem anlattı. O İbnü'l-Kelbî'den, o da Ebû Ubeyde'den şunu rivayet etti. Ziyâd, Abdullah b. Hâlid b. Esîd b. Ebü'l-Îs b. Ümeyye'yi Fâris diyarına görevlendirip onu Cüvânbûzân b. Müka'bir'in kızıyla evlendirdi. Bu kadın ona, Hâris b. Abdullah'ı dünyaya getirdi. Ziyâd da ölmeden onu Kûfe'ye yerine vekil bıraktı. O da onun cenaze namazını kıldırdı.

Medâinî dedi ki: Ziyâd Muâviye'ye mektup yazarak, "Canlılar, akşamlar ve sabahlar. Bir gün bana bir şey olduğunda, yerime birisini bulmada güçlük çekeceğimden endişe ediyorum. Müminlerin Emiri, Kureyşli olup evi barkı olan, dini bütün bir adamı bana gönderse de bana bir şey olduğunda onu yerime vekil bıraksam, buna ne derler?" dedi. Bunun üzerine Muâviye de "Bana (özelliklerini belirttiğin) kişinin adını ver!" dedi. Ziyâd, Abdullah b. Hâlid'in adını verince Muâviye onu Ziyâd'a yönlendirdi. Ziyâd da onu, Erdeşîrhurre'ye tayin etti. Kızını Ümeyye b. Abdullah ile evlendirdi.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Hâlid b. Esîd, Ömer b. Sa'd'a yüz vermedi. Bunun üzerine Ömer onu Muâviye'ye şikâyet etti. Muâviye de "Doğrusu onu çok akıllı biri olarak görmüştüm." dedi. Ömer b. Sa'd ise "Vallahi eğer onunla eşit şekilde hareket etmiş olsaydım o bu makamda olmayacaktı. Ancak o şimdi, yetkisiyle beni yenmiş bulunmaktadır." dedi.

Dışarı çıkınca Muâviye arkasından ona bakarak, "Annemin, yeryüzünde bundan başka bir Kureyşliyi dünyaya getirmesini istemezdim." dedi.

Medâinî ve başkaları dediler ki: "Basra'ya, Ziyâd'ın ölüm haberini getiren Mes'ûd b. Amr'dır." Bunun üzerine Ziyâd'ın yakın dostu olan Hârise b. Bedr el-Gudânî şunları dile getirdi:

Ezd'in kardeşi Mes'ûd, bir akşam vakti gelerek
Prangaları açık, çirkin bir felaket haberini getirdi
Sanki bütün toplum şerre bürünmüş
Haber getiren de aldatıcı değildi
Sen, görmedin mi? Ziyâd'ı kaybetmekten dolayı yeryüzü
Ovaları ve dağlarıyla dehşete kapılmış!
Dünyadaki ecelini tamamlayarak
Kendisiyle kin ve nefretten kurtulan bir ümmet bıraktı
Gerektiği kadar dünyadan sakındırdı
Dünyevî işleri, istikamete sokuncaya kadar düzeltti
Ümmetin hastalarına baktı; aralarında da adil davrandı
Tam da işlerine akılların erdiği anda, kendisi ortalıktan kayboluverdi

Başka bazı beyitlerinde, şunları da dile getirdi:

Allah şu ölüye rahmet eylesin, temize çıkarsın!
İkametgâhının arkasından şimdi rüzgâr toz koparıyor
Kureyş, efendilerinin cenazesine koştu
Onda büyük bir cömertlik, kararlılık ve hayır vardı
Ey Muğîre'nin babası, dünya çok acı çektirir
Onun aldattıkları da yoldan çıkmıştır
Sende iyiliğe yönelik bir ilgi vardı
Kötülüklere karşı da bir nefret vardı
Sertliğe zorlandığın zaman yumuşamazdın
Kolaylık gösterildiğinde de bütün işlerin kolaydı
Gömüldüğünden beri, halk yolunu şaşırdı
Karanlıklarını da hiçbir nur aydınlatamadı

Ayrıca şunları da dile getirdi:

Allah şu ölüye rahmet eylesin ve onu temize çıkarsın!
Seviyye'de[146] *bakınca hiçbir günahını görmedik*
Harb ailesinden olan birisi eceliyle buluşunca
Defnedildiği gün, kararlılık kayboluverdi
Ey Muğîre'nin babası, dünya acı çektiricidir
Bir yudum da olsa, ondan keder şerbetini içmeyen var mı?

Dediler ki: Ziyâd öldüğünde, 10.000 dirhemden daha az bir varlığa sahipti. İki gömlekle bir şalvardan başka elbisesi de yoktu. O, "Biz iktidarda olduktan sonra dünyanın tümü bizimdir. Dünya malı bizden gidince, kendisiyle cezalandırılacağımız miktar az olur." derdi.

Miskîn ed-Dârimî de şunları dile getirdi:

Ziyâd bizimle vedalaşınca
İslâm'ın ilerleyişinin gerilediğini açıkça gördüm

146 Seviyye (الثوية), Kûfe'de Ebû Musa el-Eşarî, Muğîre b. Şube ve Ziyâd'ın kabirlerinin bulunduğu yerin ismidir. Bk. ez-Zebîdî, *Tacü'l-Arus*, Dâru'l-Hidâye, XXXVII, 307, ts (çev.)

Ferezdak, (Miskîn'e hitaben) dedi ki:

Ey Miskîn, Allah gözlerini ağlattı da
Gözlerinin yaşları, dalalette akıp gitti
Öyle bir kişiye ağladın ki onun annesi Meysân[147] *halkından idi*
Zamanına ağlayan Kisrâ ve Kayser gibi
Onun ölüm haberini getiren adam bana gelince dedim ki
Kum çölündeki toprak rengi ceylan ölmesin de Ziyâd ölmüş önemli değil

Miskîn de dedi ki:

Sadece itiraz mahiyetinde dilimi eğerek konuştuğumdan başka
Ey kendisiyle hiç konuşmadığım adam
Haydi, benim amcam gibi bir amca, babam gibi bir baba
Veya dayım gibi sadık bir dayı bul bakalım!

Ferezdak da bu sefer şöyle dedi:

Öldüğü yere gittiğin zaman Ziyâd'a şunu bildir ki
"Artık güvercin Haremden uçmuştur"
Uçmuşlar ama izinden gelenler de sürekli çoğalmaktadır
Öyle ki doğruca nehir ve çalılık yerlere ulaşmıştır
Sen kabımı devireceğimi mi sanıyorsun?
Ben içimi dışıma hiç çevirir miyim?
Allah Ziyâd'ı kahrederek benden uzaklaştırmışken

Dediler ki: Ubeydullah b. Ziyâd, Muâviye'ye gelerek, ondan (babası) Ziyâd'ın yerine kendisini atamasını istedi. O da "Şayet kardeşim sende bir hayır görmüş olsaydı, o seni yerine vekil bırakırdı." dedi. Ubeydullah, "Ey Müminlerin Emiri, Allah aşkına halkın, 'Baban ve amcan sende bir hayır görselerdi, onlardan birisi seni tayin ederdi' demeleri daha mı iyi olur?" dedi. Bunun üzerine Muâviye onu Basra'ya atadı. Ancak Abdullah b. Amr, daha sonra onun bir şüphe üzerine Dabbe oğullarından bir adamı kesmesinden dolayı ondan şikâyetçi oldu.

---

147 Meysân, Basra bölgesinde bir yerşleşim biriminin adıdır. Hz. Ömer, Numan b. Nadle'yi, buraya yönetici olarak tayin etmişti. Bk. el-Endelüsî, *Mu'cemü Mestu'cime*, IV, 1283.

Haccâc b. İlât, Benî Mahzûm'un bir mevlasının babası olduğunu iddia etti ve cahiliye döneminde onun annesiyle beraber olduğunu ileri sürdü. Muâviye Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd'in lehine karar verdi. O Mevla ile ilgili tartışma Nasr b. Haccâc ile Abdurrahman b. Hâlid arasındaydı.

Nasr b. Haccâc şöyle demişti:

Ey Müminlerin Emiri, sana öyle bir durum için geldim ki
O durum (adeta) saçlarımı ağarttı ve kafamı yordu
Muâviye, ya hakkımızı verirsin
Veya kılıçlarımıza başvururuz, kötülük de bir yerde kalmaz!

Nasr, bunları diğer beyitler arasında söylemişti. Biz daha sonra Benî Mahzûm'un nesebi hakkında bilgi vereceğiz. İki kişinin, hakkında birbirlerine düştüğü Abdullah b. Riyâh, zarif bir kişi olup, Yezîd b. Muâviye ile içki arkadaşlığı yapmış ve Yezîd onunla ilgili olarak şöyle demişti:

Ey Riyâh'ın mutlu oğlu, gece boyunca benimle sohbet ettiğinde
Hurma yaprakları üzerinde oturmak bile bize rahat gelir

Muâviye b. Ebû Süfyân'ın (ra) Çocukları

1. Abdurrahman b. Muâviye: Muâviye bu oğluyla künyelenirdi. Annesi, Fâhite bt. Karaza b. Abduamr b. Nevfel b. Abdümenâf denen ümmü veleddir. Abdurrahman'ın nesli devam etmemiştir.
2. Abdullah
3. Hind: Bu iki çocuğunun anneleri de Fâhite bt. Karaza'dır.

Abdullah, Muâviye'nin çocukları arasında en zayıf karakterlisi ve en ahmağı idi. O, bu yüzden "ahmak" anlamına gelen "Mübakka" olarak künyelendirildiği gibi "Ebû Süleyman" olarak da künyelenirdi.

Mevaliden birisi Yezîd'in teyzesiyle evlenince şunları söylemişti:

Ey atlı, Yezîd'e şunu muhakkak söyle ki
"Teyzeni köleler nikâhlamışken, bundan sonra lider olmayı nasıl umarsın?"

O, zekât develerinden kendi başına otlamaya çıkıp, gelen bir deve hakkında da şöyle demişti:

Hey! Bana bu deve gibi dört, beş tane gönderin
Onlar benim için evinde mahpus duran Yezîd'den daha iyidir

Abdullah, Kelb kabilesinden olan bir topluluğa uğramıştı. O kabilenin de ayakları kamış gibi ince, sırtları yaratılıştan acayip biçimde olan bir atları vardı. Bunu dışarı çıkardıklarında halk sık sık sahiplerinden şikâyetçi olurlardı. Abdullah için de atı çıkardıklarında, "Ayakları nedendir?" diye sordu. Onlar da "Söğütten." diye cevap verdiler. Abdullah bu sefer, "Peki, sırtı nedendir?" diye sorunca onlar, "İncir ağacından." diye cevap verdiler. O da "Öyle olduğunu siz de görüyorsunuz değil mi?" dedi. Babası (Muâviye) ona, "Ne ihtiyacın varsa, benden iste!" dedi. "Benimle beraber yürüyecek ve korumalığımı yapacak kölelere ihtiyacım var." dedi. O, bu şekilde övülür, annesi de bundan dolayı sevinir ve onu övenlere hediyeler verirdi. Ayrıca onları hoş karşılanmalarını Muâviye'den talep ederdi.

Ahtal, kendisiyle (Abdullah'la) ilgili yazdığı bir kasidenin başlangıcında şöyle demişti:

Develer uzaklaşınca, heyecanlandırdılar beni komşularım
Ve uzaklaştırdılar seni, komşuluktan ve yakınlaşmaktan sonra
Ben halifenin oğluna bir medhiye yazacağım
Onu da tüm şehirlere dağıtacağım
Ümeyye ailesi içinde bir efendi var
Onlar içinde ne bir kusurlu, ne de korkak birisi var
Süleyman'ın babasının başına yemin ederim ki
Onun bana uzanan eli olmasaydı çıplak bir kambura (tabuta) yapışır, kalırdım

Abdullah Mercü Râhit savaşında Dahhâk b. Kays ve Kaysîlerle beraber savaştı. Daha sonra oradan firar edince, Abdülmelik onu güvencesine aldı.

Medâinî dedi ki: Haccâc Irak'a geldiğinde Abdullah b. Muâviye'nin, Hâlid b. Abdullah b. Esîd'e göndermiş olduğu bir deri çadırı gördü. Haccâc, Abdülmelik'e bir mektup yazarak, "Abdullah b. Muâviye'nin, Mus'ab'a göndermiş olduğu bir deri çadırı buldum." dedi. Abdülmelik de buna

kızarak Abdullah'a hitaben, "Sen düşmanlarıma hediye mi gönderiyorsun? Sen Merc'den firar eden adam değil miydin?" deyince Abdullah, "O, yalan söylemiştir; ben onu ona değil, Hâlid b. Abdullah'a gönderdim." dedi. Abdülmelik de onun dediklerini doğru kabul etti.

Muâviye'nin kızı Hind Abdullah b. Amr b. Küreyz'in eşiydi. Daha sonra da Osman b. Anbese b. Ebû Süfyân'la evlendi ve onunla evliyken öldü.

4. Remle: Bunun annesi, Kenûd bt. Karaza'dır. Osman b. Affân'ın oğlu Amr'ın eşiydi.
5. Safiyye: Bir ümmü veledden olup, Muhammed b. Ziyâd b. Ebû Süfyân'ın eşiydi.
6. Yezîd
7. Emetü'ş-Şârik: Bazıları bunun adının "Emetü Rabbi'l-Meşârik" olduğunu söylemişlerdir. Yezîd ile Emetü'ş-Şârik'in annesi, Kelb kabilesinden Meysûn bt. Bahdel'dir. Emetüş-Şârik küçükken öldü. Yezîd ise halife oldu.

Ebü'l-Yakzân, Abdullah b. Muâviye'nin Âtike adında bir kızının olduğunu ve şairin onun hakkında şöyle dediğini söyledi:

Ey yabancılık endişesiyle uzak durduğum Âtike'nin evi!
Oysa gönül oraya takılıdır
Geri durmayı bir hediye gibi bahşediyorsam da
Geri durmakla beraber, yemin ederim ki gönlüm daha çok meyilli

Yezîd b. Muâviye

Yezîd b. Muâviye, Ebû Hâlid olarak künyelenirdi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o İbn Ayyâş ve Avâne'den onlar da Hişâm b. el-Kelbî'den, o babasıyla Ebû Mihnef ve başkalarından şöyle dediklerini rivayet etti: Yezîd b. Muâviye, ilk defa açıkça içki içen bir kişidir. O, şarkıya ve ava merak salmış, kadın ve erkek şarkıcı edinmişti. Varlıklı şımarıkların yaptığı gibi sırf güldürü için maymun bulundurur, köpek ve horoz dövüştürme eğlenceleri düzenlerdi. Daha sonra da Hüseyn'in (ra) ve Harre halkının öldürülmesi, Kâbe'nin mancınıklara tutulup yakılması gibi olaylar, onun eliyle gerçekleşti. Ancak tüm bunlarla beraber,

sağlam bir iradeye sahipti. Verdiği kararı, neye mal olursa olsun, hiçbir şeyi önemsemeden gerçekleştirirdi.

Dediler ki: Yezîd'in erkek şarkıcıları ile Amr b. Saîd el-Eşdak'ın şarkıcıları arasında meydana gelen bir kavgadan dolayı öfkelenerek o şarkıcıların getirilmesini emretti. Bunlar getirilince, "Güç, öfkeyi giderir." diyerek onların serbest bırakılmalarını emretti.

Medâinî dedi ki: Yezîd, Ümmü Hâlid'i kendisiyle beraber olmak için çağırdı. O da gecikince, cariyeleri arasında esmer birisini getirdiler. Onunla beraber olduktan sonra Ümmü Hâlid de gelince Yezîd şunları söyledi:

Ümmü Hâlid! Sen uzak dur
Nice arzulu kişiler vardır ki bazen yaşlı bir kadına bile razı olurlar
Şu gördüğün kadın da beni su başında büyüledi
Zekerinin tümünü soğuk olmayan bir ferce sokmaktadır

Medâinî, Heysem ve başkaları dediler ki: Yezîd'in "Ebû Kays" diye künyelendirdiği bir maymunu vardı. Onu getirtir ve şöyle derdi: "Bu maymun İsrâîl oğullarından yaşlı bir kişi iken yapmış olduğu çirkin bir davranıştan dolayı, maymuna dönüştürülmüştür." Ona nebiz içirir ve yaptığı şaklabanlıklardan dolayı gülerdi. Onu yabani bir eşeğe bindirir, atlarla beraber gönderir ve onlarla yarıştırırdı. Bir gün yine onu eşeğe bindirmiş ve şöyle demişti:

Ebû Kays, onun yularından iyi tut!
Zira düşüp ölürsen, onun ödeyeceği bir tazminat yoktur
O bütün atları geçtiği gibi
Müminlerin Emiri'nin atını da bir eşek geçmiş oldu

Şam halkından yaşlı bir adam, Yezîd'in ölüm sebebini bana şöyle anlattı: Yezîd bir gün sarhoş iken maymununu dişi eşeğe bindirdi. Sonra kendisi de arkasına binip koşturunca düşüp boynu kırıldı veya içinden bir şeyler koptu. [Bu da onun ölümüne neden oldu.]

Bana Muhammed b. Yezîd er-Rifâî anlattı; dedi ki: Amcam bana, İbn Ayyâş'ın şöyle dediğini anlattı: Yezîd sarhoş olduğu hâlde iki beyaz cariye ile avlanmaya çıkmıştı. Yanında dişi bir yaban eşeği vardı. Üzerine bindir-

diği maymunun arkasına bindi ve yaban eşeğini koşturmaya başladı. O şöyle diyordu:

Ey Ebû Halef, bul kendin için bir hile
Bir tazminat yoktur onun üzerinde, eğer helâk olursan

Bunun ardından düştü ve boynu kırıldı.

Dediler ki Yezîd hacca, oradan da Yemen'e gitmek istiyordu. Bunun üzerine Tenûh'tan[148] olan bir adam şöyle dedi:

Yezîd maymun dostudur; çevremizi bezdirdi
Bundan dolayı Yezîd, maymunlar diyarına özendi
Başımıza halife kesilen adama yazıklar olsun ki
Onun en yakın arkadaşları maymunlardır

Medâinî dedi ki: Yezîd, Muâviye'nin mevlası olan Sercûn'la, içki arkadaşlığı yapardı.

Yezîd'in bir şiiri vardır. O şiirin bir kısmı aşağıdaki beyitlerdir:

Onun[149] *Mâtirûn'da,*[150] *karıncaların*
Topladıklarını yemeye başladığı bir mevsimde kaldığı bir evi vardı
Bahara girinceye kadar orada kalırdı
Bahar olunca da Cillak'taki[151] *manastıra yerleşirdi*
Bahçeler arasında zarif görünümlü olarak
Çevresinde olgunlaşmış zeytinlik vardı

---

148 Günümüzde Halep'e yakın bir mesafede bir köy olarak bulunan Kınnesrîn adındaki yerleşim birimi, daha önce büyük bir şehir durumundaydı. Bu şehrin çeşitli kesimlerinde de farklı kabileler yaşardı. Bu kabilelerin en büyüğü ise en-Nu'mân'ın zürriyetinden olan Tenuh (تنوخ) kabilesi idi. Bunlar köken olarak Arap olup, din olarak Hristiyan idiler. Resûlullah'a (sav) yardımcı olmuş ve Ona sadık kalmışlardır; hatta Resûlullah (sav); bunların yaşadığı Kınnesrîn, Bahreyn ve Medine olmak üzere üç yerden istediği birisine hicret etmede vahiyle serbest bırakılmış, kendisi, hicret için Medine'yi tercih etmişti. Hz. Ömer de bu hatıraya binaen, onlarla olan güzel ilişkilerin sürdürülmesine önem vermiştir. Bk. Mustafa el-Balî, *Nehrü'z-Zeheb fi Tarih-i Haleb*, Dâru'l-Kalem, III, 294, Halep, 1419 (çev.)

149 Burada Yezîd'in isim vermeden zamirle işaret ettiği kişi, kendisine âşık olduğu ve onunla ilgili gazel yazdığı Hristiyan bir rahibedir. Bk. el-Cevherî, *es-Sihah,* II, 830 (çev.)

150 el-Mâtirûn: Şam'a yakın bir yerleşim birimidir. Köken olarak A'cemî (Arapça olmayan) bir isimdir. Daha sonra yağmur yüklü bulutlara benziltilmek sûretiyle Arapçalaştırılmıştır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, II, 42 (çev.)

151 Burası da Şam'a yakın bir köy adıdır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, II, 154 (çev.)

Yezîd Ümmü Hâlid için de şunları söyledi:

Bir mil kadar yürüdüğüm veya bir saat geciktiğimde
Ümmü Hâlid'in sevgi çağrışımları beni sarardı

O şunları da söyledi:

Ümmü Hâlid, ihtiyacım için yanınıza geldiğimde
Dil o zevki anlatmaktan aciz kalırdı

Yine şöyle dedi:

Deyrü Mürrân'ın bir odasında yastıklara yaslanmış
Ümmü Külsûm da yanımdayken
Onların tümünün Karkazûne'de[152] *sıtma veya suçiçeğine*
Yakalanmış olmaları beni hiç etkilemez

Bu sırada da halk [İstanbul'un fethi için] gazaya çıkmış, orada hastalık ve açlıkla karşı karşıya kalmıştı. Bu durumda Yezîd'in bu şiiri Muâviye'ye ulaşınca, "Allah'a yemin ederim ki ya o da gazaya gider veya ölür!" dedi. Muâviye böylece Antakya, Ba'lebek ve başka yerlerin atlılarının eşliğinde gaza için onu da Rum diyarına gönderdi. Yezîd, böylece arkadan giderek sonunda Karkazûne'de bulunan Süfyân b. Avf komutasındaki orduya yetişince, onunla beraber Haliç'e ulaşıncaya kadar savaşmaya devam etti. Bundan sonra da dönüp geldi. Ümmü Külsûm Abdullah b. Âmir'in kızı idi.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Câfer Yezîd'in yanına geldiğinde ona, "Babam sana yılda kaç dirhem verirdi?" diye sordu. Abdullah da "1.000.000" diye cevap verdi. Yezîd, "Ben sana bir kat daha vereceğim." dedi. Abdullah b. Câfer, "Babam anam sana feda olsun. Allah'a yemin ederim ki bu sözü senden önce hiç kimseye kullanmamıştım." dedi. Bunu üzerine Yezîd, "Sana bir kat daha vereceğim." dedi. Yezîd'e, "Yani ona 4.000.000 mu vereceksin?" denildiğinde O, "Evet, o malını infak eder. Bu nedenle kendisine vereceğim mal, Medine halkına verilmiş demektir." dedi.

---

152 Karkezûne, bu isim *Mu'cemü'l-Büldân*'da "Hazkazûne" ve "Gazkazûne" olarak da geçmektedir. *er-Ravdü'l-Mu'tar'da* ise "et-Tuvvane" olarak geçmektedir. Bunlar Suriye'nin Akdeniz kıyılarında bulunan koylarına verilen genel bir addır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân,* II, 534; el-Himyerî, er-*Ravdü'l-Mu'tar*, I, 252 (çev.)

Dediler ki: Yezîd, esmer kıvırcık saçlı, doymak bilmeyen, iri gözlü, boydan boya yüzünde çiçek hastalığı izleri bulunan bir kişiydi. Başka bir görüşe göre ise o beyaz tenli, güzel hafif sakallıydı.

Medâinî, Ebû Abdurrahman el-Abdî'den, o da Abdülmelik b. Umeyr'den şöyle dediğini rivayet etti: Adamın biri Saîd b. Müseyyeb'e, "Bana Kureyş'in hatipleri hakkında bilgi verir misin?" dedi. O da "Muâviye ile oğlu Yezîd, Abdülmelik b. Mervân ve oğlu, Saîd b. Âs ve oğludur. İbnü'z-Zübeyr de onlardan aşağı kalmaz." dedi.

Dediler ki: Yezîd bir konuda yanlış yaptı. Bunun üzerine öğretmeni ona, "Çocuk, yanlış yaptın!" dedi. Yezîd, "Koşu atı da sürçer." dedi. Öğretmeni, "Doğru söylüyorsun vallahi, ata da vurulur ve düzeltilir." dedi. Yezîd, "Doğru vallahi, ona vurulunca da seyisinin burnuna tekme vurabilir." dedi.

Medâinî, Abdurrahman b. Muâviye'den şöyle dediğini rivayet etti: Âmir b. Mes'ûd el-Cumahî dedi ki: Biz Mekke'de iken, bir de baktık ki berîd görevlisi gelmiş, Muâviye'nin vefat haberini vermektedir. Biz de kalkarak İbn Abbas'ın yanına gittik. O sırada yanında bulunan misafirleri için sofra kurulmuş, ancak henüz yemek getirilmemişti. Biz kendisine, "Ey Ebü'l-Abbas, berîd görevlisi gelerek Muâviye'nin öldüğünden bahsediyor." dedik. Bunun üzerine uzun bir süre suskun kaldıktan sonra "Allah'ım, Muâviye'nin kabrini geniş eyle. Yemin ederim ki kendisinden önce gelenlerin dengi değildi. Kendisinden sonra da ona denk kimse gelmeyecektir. Oğlu Yezîd, kendisinden sonra ailesinin işini düzene koyacaktır. Onun yanına gidip gelin, ona itaat edeceğinizi söyleyin ve ona biat edin. Haydi delikanlı yemeğini getir!" dedi. Dedi ki: Biz bu durumdayken, Mekke Valisi Hâlid b. Âs'ın elçisi gelerek, onu biat etmeye davet etti. İbn Abbas, "Ona söyle: Sen işini ve yanındakilerin işini gör, biz akşam yanına geliriz." dedi. Daha sonra elçi dönerek Hâlid'e, "O kesinlikle yanına gelecek." dedi. İbn Abbas da onun yanına giderek ona biat etti.

Medâinî dedi ki: Yezîd b. Muâviye, Fâhite ile evlendi. O, Habbe bt. Ebû Hâşim b. Utbe b. Rebîa'dır. Ondan Muâviye, Hâlid, Büyük Abdullah ve Ebû Süfyân adlarını verdikleri çocukları dünyaya geldi. Daha sonra Ümmü Külsûm bt. Abdullah b. Âmir ile evlendi. Ondan da Küçük Abdullah, -aynı zamanda kendisine "Üsvâr" da denirdi- Ömer, Yezîd b. Abdülmelik'in annesi Âtike dünyaya geldi. Ayrıca Gassân'dan kendisiyle evlendiği bir kadın da Remle adını verdikleri bir kız çocuğu dünyaya getirdi.

Yezîd, Fâhite hakkında şöyle demişti:

Hâlid'in annesi, Allah seni belalardan korusun!
Nice çalışanlar vardır ki kendilerini değil başkalarını kazandırırlar

Ümmü Külsûm hakkında da şöyle demişti:

Ümmü Külsûm, Deyrü Mürrân'da yanımda olup da
Odalarının birisinde yastıklara yaslanmışken, keyfime bir diyecek kalmaz!

Bir ara Yezîd Ümmü Hâlid'e kızmıştı. Kendisi onun üzerinde çok etkiliydi. Bunun üzerine ifa ettiği bir hac esnasında Ümmü Miskîn bt. Ömer b. Âsım b. Ömer b. Hattâb'la evlendi ve şöyle dedi:

Ümmü Hâlid, bakıyorum sen bağırıp çağırıyorsun
Alış verişin üzerine, Ümmü Miskîn alış veriş yaptı diye
Uğurlu kadınlardan uğurlu bir kadındır Ümmü Miskîn
Hani, iki güzel cariye ile seni Taybe'de[153] *ziyaret etmişti*
Hani o beldede sen de bulunmaktaydın
Ümmü Hâlid! Sabır dinin gereğidir
Senin kendisine karşı cilvelendiğin kişi
Senin kendisi hakkında zanda bulunduğun gibi değildir

Yezîd, sonunda Ümmü Miskîn'i boşamak durumunda kaldı. Daha sonra onunla Ubeydullah b. Ziyâd evlendi. Ümmü Miskîn, Yezîd'e olan öfkesinden dolayı onunla evlenmeye razı olmuştu. Kendisiyle evliyken İbn Ziyâd'ın öldürülmesinden sonra da Muhammed b. Münzir b. Zübeyr ona talip olunca Ümmü Miskîn, onun talebini kabul ederek kendisiyle evlendi.

---

153 Taybe, Resûlullah'ın (sav) şehri olan Medine'nin adıdır. Havasının ve topraklarının güzelliği ve esen güzel kokusundan dolayı Medine'ye bu isim verilmiştir. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, IV, 53 (çev.)

Daha sonra da ondan nefret ederek şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki seni sevdiğimden değil, daha önce içine düşmüş olduğum pisliği yıkamak istediğim için seninle evlendim."

Medâinî, Ya'kûb b. Davud'dan şunu rivayet etti: Atâ b. Ebû Sayfî b. Nadle b. Kâif es-Sekafî, Muâviye'nin ölmüş olduğu bir sırada Yezîd'in yanına geldi ve şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emiri, sen Halife'den ayrıldın ama hilafet de sana verilmiş oldu. Yaşadığın bu büyük musibete karşı Allah mükâfatını versin! Sana bahşettiği güzel lutfuna karşı da şükretmeyi nasip etsin!" dedi.

İbn Hemmâm da bu nesirden ilham alarak şu manzumeyi dile getirdi:

Yezîd, sen güvenilir bir kişiden ayrılmış bulunmaktasın, sabret!
Sana bahşettiği bu saltanattan dolayı Allah'a şükret!
Hiçbir kavimde bilmediğimiz bir felaket örneğiyle
Karşı karşıya kaldın, ama kimsenin sonucu da senin sonucun gibi
değildir
Sana yeryüzündeki tüm insanların itaati verildi
Sen onları gözetirsin, Allah da seni gözetsin!
Muâviye'den sonra bize bir halef kaldı
O öldü, fakat senden ağıt işitmek istemiyoruz

Ayrıca şunları da söyledi:

Ey Harb oğulları, sabırla teselli bulun!
Dünyada ebedi kalmayı uman birisi mi var?
Halifeliği Yezîd babasından devraldı
Muâviye, sen de Yezîd'den alasın!
Dünyanız sizin için düzene girdi
Siz de dünya halkını doğru bir istikamette yönetin!
Eğer size karşı dünya bir inatçılık yaparsa
Kanayan yaranızı sıkı bir şekilde sarın!

Kendisi veya bir başkası şunları da söyledi:

Ey Yezîd, ey Ebû Süfyân'ın oğlu!
Kopuksuz bir övgü ve dostluğu istemez misiniz?
Biz söyleriz, ama Allah takdir ettiğini yapar

Rabbimizin hangi güzelliği dilerse, o devam eder
Nasihatkârlarınızın yolundan git Yezîd
Muâviye'ye de de ki:[154] *Sen de o öğütleri al, âcizlik ve bıkkınlık göstermeden!*
Onu evinizin dışında bir yere bırakma!
Aksi takdirde, sizin pişmanlığınız ve tereddüdünüzden endişe ederim
Şayet halifelik ailenizden üçüncü bir kişiye verilirse
Onun madenleri sizde sabit kalır ve artık oradan atılmaz
Heyetler artık sizin yurdunuza gidip gelecek
Hep cömertliğe doğru koşan bir aydınlığın gölgesinde

Yezîd, oğlu Muâviye'ye veliaht olarak biat aldı. Başka bir görüşe göre, öleceği sırada ona biat aldı.

Yezîd'in şurtasının başında Humeyd b. Hureys b. Bahdel bulunmaktaydı. Daha sonra bu göreve Ürdün halkından Âmir b. Abdullah el-Hemdânî getirildi.

Medâinî, Ebû Amr el-Medenî'den şöyle dediğini rivayet etti: Cerîr b. Atıyye b. el-Hatafî, ile şairler heyeti Yezîd'in yanına geldiler. Hacibi çıkarak, "Emir, sadece kendi şiiri olanları içeri almamı emretti. Bana onun şiirini okuyun sizi öyle alayım." dedi. Bunun üzerine Cerîr "Şunu diyen benim." dedi ve şöyle dedi:

Ben ihtiyaçlarımı arz ettim, sen ise kendi tutumunu sürdürdün
O hâlde senin durumun sana, benim durumum da banadır
Arzularımı gecelerime açıklamakla mağrur oldum
Senin malın, benim malımdır diye
Hangi kayışla kılıcı taşıyacaksın?
Kalan gücü de belinden kestikten sonra!
Hangi kılıcın ucunu halka batıracaksın?
Kılıcı kınından çıkarıp attıktan sonra!

Hacib girip bu beyitleri okuyunca Yezîd, "Bunların sahibini al!" dedi. İçeri girince kendisine, "Sen kimsin?" dedi. O da "Ben Cerîr b. Atıyye b. el-Hatafî el-Yerbûî'yim." dedi. Yezîd, "Ben senin bu beyitlerini ağızdan

154 Bu Muâviye, Ebû Süfyân'ın oğlu Muâviye değil, Yezîd'in oğlu Muâviye'dir. (çev.)

ağıza dolaşırken duymuştum, ancak kime ait olduğunu bilmiyordum. Bir gün Müminlerin Emiri Muâviye'yi eleştirerek bu beyitleri kendisine okudum, o da bunların kendi sözlerimden olduğuna inanıyordu." diyerek, Cerîr'e yardımda bulundu.

Medâinî dedi ki: Abdurrahman b. Ziyâd Horasan'dan geldiğinde, Yezîd onun Abdullah b. Câfer'e 500.000 dirhem vermesini söyledi. O da ona 1.000.000 dirhem vererek, "500.000 dirhem Yezîd'den, 500.000 de benden." dedi.

Medâinî, Ali b. Mücâhid'den, o da Hişâm b. Urve'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Safvân, Abdullah b. Zübeyr ile beraber bir yerde bulunurken Yezîd'i yererek onun gıyabında konuştu. Kendisine, "Sen ona biat etmemiş miydin?" denilince, "Ben ona biat etmede bir yanlışlık görerek biatımı geri aldım." dedi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî, Ebû Eyyûb el-Kureşî'den şöyle dediğini rivayet etti: […] Yezîd b. Muâviye gelince "Bana Hemmâm b. es-Selûlî'yi gönder!" diye yazdı. Yezîd, onun söylediği aşağıdaki beyitleri sebebiyle ona öfkelenmişti:

O kadar öfkeyle dolmuştuk ki
Biz Ümeyye oğullarının kanlarını içsek doyamayız

İbn Ziyâd da onu yakalayınca bilge adamının kendisine kefil olmasını ondan istedi. Bu bilgenin adı ise Mâlik idi. O da öyle yaptı. Ancak İbn Hemmâm kaçınca bilge adamı onun yerine tutuklandı. İbn Hemmâm Yezîd'in yanına gitti. Ona Muâviye'den dolayı taziyelerini, halife olduğundan dolayı da tebriklerini iletti. Bu sırada Yezîd'in oğlu Muâviye'ye gelerek onun korumasına sığındı. Yezîd eman vererek affettiği gibi İbn Ziyâd'a mektup yazarak, kendisini rahatsız etmemesini ve ona iyi davranmasını tembih etti.

İbn Hemmâm da döndüğünde şöyle dedi:

Sen karı kızlarla uğraşmayı kendine hobi edindin
Öyle ki yaşlılık bile seni bundan sakındıramadı
Ben Osman'a "Bana sövme, kabalıktan ayıl" dedim

Bir garip kardeşlerini anmıştı da
Onlar da onu öldürücü bir hastalığa yakalanmış olmakla hicvettiler
Sizin arazileriniz beni nefret ettirdi
Orada bitirici bir aslan gördüm diye
Onun tırnaklarından korktuğumda
Mâlik'i rehin bırakarak kendim kurtuldum
Zillet diyarında ikamet eden bir tanıdık olarak
Beni helâk edecek kişiyi yumuşat diye
Beyaz tenli, onurlu, şerefin doruğuna yükselmiş
Çevik kişiye doğru yöneldim
Devemi onun kapısında çökertince
İşte baktım halifemiz burada
Dedim ki: "Hâlid'in babası, beni kurtar!
Veya beni ölmüş kişiye bağışla!"
Böylece bize cömert davrandı da
Daha sonra da "Ey Safiyye ve ey Âtike, bize acı!" dedim
Bunun üzerine, iyi niyetli ve merhametli kadın
Ağır yüklerle bize iyilikte bulunup, merhamet etti; karmaşık akrabalık bağlarını küçük düşürmedi
Allah nice sıkıntılarını gidersin!
Kapılarının halkalarını da açsın!
Senin arkanda dişi bir aslan vardır
Sen kalbinin özüyle ondan kurtulabilirsin
Ey Ziyâd'n oğlu, sen kişilikli birisiydin
İddia ettikleri gibi ibadetine düşkün, takva sahibiydin
Benim yanımda Yezîd'den aldığım bir zimmet vardır
Bugün zulme uğramaktan veya senin bir yalancı, günahkâr ve iftiracıya inanmandan
Ben senin İslâmiyetine sığınırım
Eğer şefaatlerinin ağırlıkları yanında
Halifenin de bana verdiği taahhüdü olmasaydı, ben yanına gelmezdim
Bana ince bir kâğıda yazıp da sana gönderdiği mektupta
Sana gelen haberler endişesiyle onda bana verilen bir eman vardır
Sakın ona karşı ahdini bozma! Yüksek mertebeli bir kişi

Hayatından duyduğu endişeyle o taahhüdü benim için yazdı
Mazeretimle ilgili şahitler tuttum
Ya kabul edilir veya reddedilir
İnsanlar İmâm'ın yanında tanıklık yaptılar ki
Ben senin düşmanının düşmanıyım

Heysem b. Adî ve İbnü'l-Kelbî, Avâne'den şunu rivayet ettiler: Yezîd, İbn Hemmâm'a bir mektup yazarak kendisinden memnuniyetini, ona hediyeler tahsis ettiğini, kendisini anladığını, mazeretini kabul ettiğini ve (yerine rehin tutulan) tanıdığını da serbest bıraktığını bildirdi. Yezîd, Hemmâm'ın tanıdığını, kendisi dönünceye kadar yanında rehin tutmuştu. Ayrıca Amr b. Nâfi ile Ensâr'ın mevlası Hassân adındaki iki kâtibine, onun hediyelerini vermeleri için talimat vermişti. Amr onun hediyelerini hazırlarken, Hassân da ona yardım ediyordu.

Bir gün İbn Ziyâd'ın yanına geldiğinde ona, "Bir ihtiyacın var mı?" diye sordu. O da şöyle dedi:

"Evet, yaz sıcaklığı boyunca yüklendiğim
Kışa varıncaya kadar iki soğuk arasında nöbetleştiğim bir ihtiyacım var"
diye cevap verdi
Hassân ile Amr b. Nâfi onu birbirlerine havale ederler
Hassân onu diriltir; Amr da onu öldürürdü

İbn Hemmâm Amr b. Nâfi hakkında şöyle dedi:

Sen Cercerâyâ'da[155] *Kefnâ b. Ferzen isen*
Bizim aramızda da Ebû Osman Amr b. Nâfi vardır
Cûhâ'da[156] *senin şeyhine ait kaybolmuş mirasından*
Bir miktar kaldığını duydum; sakın onu orada bırakma!
Onlar da yıpranmış üç çeşit karakterden ibarettir

155 Burası Fâris eşrafının diyarından olan aşağı Nehrevân şehirlerinden birisidir. Bk. İbn İshâk, *el-Büldân,* I, 158 (çev.)
156 Burası, Bağdad'ın doğusuına düşen geniş bir bölgeden geçen bir nehirdir. Bk. Yâkûtü'l-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân,* II, 179 (çev.)

Belîn,[157] *Mincel*[158] *ve Ümmü Cerâ'dır ki bunlar otlaklar arasında korunurlar*
Ey Kefnâ b. Ferzen aileleri, eyvahlar olsun size!
Sizden niceleri var ki heyecanlanarak ve hareketlenerek kavgaya koşanlar vardı

Bazı raviler, İbn Hemmâm'ın isyan ettiğini, İbn Ziyâd'ın onu aradığını ancak onun yerine bilge adamını yakaladığını, kendisinin ise Yezîd'in yanına kaçtığını iddia etmişlerdir.

Medâinî, İbrâhim b. Hakîm'den, o Âsım b. Urve b. Mes'ûd es-Sekafî'den şöyle dediğini rivayet etti: "Atâ b. Ebû Sayfî es-Sekafî, Yezîd b. Muâviye'nin yanına geldiğinde Yezîd ona "Niçin Sakîf kabilesi birbirlerine karşı anlaşma yaparak Gıyere oğulları, Sa'd b. Avf, Es'ad b. Gadira kabileleri bir taraf, Mâlik oğulları bir taraf oldular? […][159] Hiçbir kavim düşüklük ve azlıklarından başka bir sebeple başkasıyla anlaşma yapmaz." dedi. Bunun üzerine Amr b. Abduamr söz alarak, "Ben hayatımda, bunun gibi doğruluktan ve gerçekten son derece uzak bir söz hiç duymamıştım. Yemin ederim ki ey İbn Ebû Sayfî, ya bundan vazgeçersin veya senin için insana acı çektiren zehirli ottan başka hiçbir bitkinin yetişmediği harap olmuş bir diyara gelirim." dedi. Atâ da "Eğer diyarıma gelecek olursan oraların çayır çimenlerle dolu, tatlı suları bol bir yer olduğunu görmüş olur, halkını da başıbozuk, öfkeli bir şekilde bulmuş olursun." dedi. O da "Gelirsem orayı mesafesi kısa, toprağı kuru, koruluğu basit, tepeleri basık yerler olarak görmüş olurum." dedi. O da "Oraya geldiğinde meraları sağlığa elverişli, toprakları ıslak, korulukları güçlü, savaşı senin gibilerine zarar verecek yerler olarak görürsün." dedi. Amr ise "Oraya gelirsem rüzgârı şiddetli, kurtları aç, kupkuru bir çöl olarak görürüm." dedi. Atâ da "Aksine, otlakları güzel bir diyar olmakla beraber, senin gibilerine uzandığı yer bile kendisine dar gelir." dedi. Bunun üzerine Yezîd, "Yeter; ikiniz de güzel şeyler söylediniz; çirkin hiçbir şey söylemediniz." dedi. Atâ da "Ey Müminlerin Emiri! Biz

157 Burası Suriye'nin Halep kentine bağlı İdlib ilçesinin mahallelerinden birisidir. Bk. Mustafa el-Balî, *Nehru'z-Zeheb fi Tarih-i Haleb,* Dâru'l-Kalem, I,44, Halep 1419 (çev.)

158 Ensâb kitaplarında Mincel olarak bir kaç kişinin adı geçmektedir. Ancak bu kişinin, el Bezazine kabilesinin reisi olan Mincel b. Sakban olduğu ihtimali güçlüdür. Bk. el-Azavî, *Aşâirü'l-Irak*, I, 327 (çev.)

159 Yazmada eksiklik bulunmaktadır.

asılda beraberiz; ancak şekilde ihtilaf ettik. Ben bunu kabul ediyor ve itiraf ediyorum." dedi.

Medâinî şöyle dedi: Âsım el-Cahderî, "Yezîd'e biat edilmesiyle ilgili haber, Basra'ya gelince, ben de o sırada Mushaf yazmaktayken, "اذا السماء انشقت"[160] ayetini yazıyordum." dedi.

Medâinî dedi ki: "Yezîd, kendisine aynı zamanda "Feyrûz Husayn" da denilen Abdurrahman b. Ümmü Bürsün'ü vali olarak tayin etti. Ümmü Bürsün ise Dubay'a oğullarından bir kadın olup, koku sürünerek Ubeydullah b. Ziyâd'ın ailesi arasına karışırdı. Öbür taraftan kimsesiz bir çocuk vardı. Ümmü Bürsün bu çocuğu alarak büyüttü. O da yakışıklı, şerefli ünlü bir adam hâline geldi. Ümmü Bürsün onun hakkında Ubeydullah b. Ziyâd'ın hanımlarıyla konuştu; onlar da durumu Ubeydullah'a anlattılar. O da onu vali tayin etti. Bir gün, onun bir kölesinin fırlattığı bir şiş, onun oğlunun kafasına değdi. Şişin beynine isabet etmesi sonucunda çocuk öldü. Köle yakalanıp kendisine getirildiğinde, "Haydi git yavrucuğum, bundan sonra serbestsin, sen oğlumu yanlışlıkla öldürmüşken, ben seni asla kasten öldürecek değilim!" dedi. Bir müddet sonra da gözlerini kaybetti. İbn Ziyâd kendisini vali olarak atayıp daha sonra onu azlederek 200.000 dirheme mahkûm edince, Yezîd'in yanına gitti. Şam'a bir merhale kala, kendisine bir çadır kurup, yaptırdığı bir hücrede oturdu. Bu sırada boynunda altın tasma bulunan dişi bir av köpeği soluya soluya içeri giriverdi. O tasmayı hayvanın boynundan aldıktan sonra Yezîd atına binmiş olarak kendisine gözüktü. Onun bu durumunu görünce hücreye buyur ederek, atının bağlanmasını emretti. Ardından başka atlılar da geldi. Çok geçmeden Yezîd ona, "Sen kimsin, neyin var?" dedi. O da başından geçenleri anlattı. Yezîd derhal Ubeydullah b. Ziyâd'a mektup yazarak, kendisinden aldığı 200.000 dirhemi, ona iade etmesini emretti. Aynı gün otuz köle azat ettikten sonra "Kim burada kalmak isterse kalabilir, gitmek isterse de gidebilir." dedi.

Medâinî dedi ki: Fedale b. Şerîk, Âsım adında Kureyş'ten olan bir adamı hicvetti.

---

160 İnşikak, 84/1. Bu âyette ifade edildiği üzere, göklerin yarılması, kıyamet ahvalinden birisidir. Âsım, "Tam bu âyeti yazdığım sırada Yezid'e biat edildiği haberi geldi." demekle, "Bu âyete göre bizim de kıyametimiz koptu." demek istemiştir. (çev.)

Medâinî dedi ki: Ben o adamın Âsım b. Ömer olduğunu düşünüyorum. Âsım da onu tehdit ederek korkutunca, Yezîd b. Muâviye'ye sığındı ve onun hakkında şunları söyledi:

Kureyşliler iki tarafla övünürken
Ey Yezîd, sen de eski şerefinle övündün
O da Müminlerin Emiri'nin şerefidir
Baban, hep Allah'ın güvenilir bir kulu ve ciddi bir yol gösterici olarak kaldı
Allah onunla halkı yok olmaktan korudu
Vakarlı bir toplum içinde bir saygınlığa erişti

Bunun üzerine Yezîd, Âsım'a bir mektup yazarak, "Fedale'yi güvenceme aldım, sen de onu bana bağışla!" dedi. Ardından da ona mali yardımda bulundu.

İbnü'z-Zübeyr Yezîd'i hal ettiğinde Mervân'ın kardeşi Abdurrahman b. Hakem, onun hakkında şunları söyledi:

Annen seni kaybedesi! Sen bir toplumun önderiyken
(Devlet) işlerinde senin görüşlerin ortadan kaybolup gitti mi?
Bir adam yastığına yaslanmışken tüylü bir sırtlan
Veya tüylü sırtlanlar gelip onu parçalamışlar
Sırtlanların peçesi, seni o kadar oyaladı ki onu göremez oldun
Nihayet sana erişirken bile hâlâ oyalanmakta ve eğlenmekteydin!

Bana Hirmâzî anlattı. O Ebû Süveyd eş-Şâmî'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Yezîd b. Muâviye dedi ki: "Sohbet dostunu ve arkadaşını koruyup onlara ikramda bulunmak, hailfeliğin cömertliğinden ve nimetin hakkını eda etmektendir."

Medâinî dedi ki: Hâlid b. İsmail, bir kölesiyle livatada bulunup, mevlalarından iki erkek, iki kadın ve henüz büluğa ermemiş bir çocuk aleyhinde tanıklık yapınca, Yezîd ondan nefret ederek ona had uyguladı.

Dediler ki: Yezîd bir şiirinde şöyle dedi:

İnsanların en kötüsü, kölelerdir ve kölelerin oğludur
Hele kölelerin de kölesi olanların yürüyüşünden nefret ederim

Onun şiirlerinden birisi de şudur:

Kederlere diren, gecesini hızla katılaştıran "Zû Sebîb"in gecesini
Dağdan aşağı bırak!
Henüz Baytar'ın delmeyip, kesmediği
Sargısını hazırlamadığı (çocuğun) göbeğini sen kes!
Ta ki çocuk büyüsün de bir mal ve mülkü nemalandırsın
Veya kendisine bir delikanlı denilsin de sonunda gençleri ayıran ölümle karşılaşıp, o da ölsün
Mürüvvetini fidye veren bir gencin benim yanımda hiçbir değeri yoktur
Çünkü o fidyeyi, korumayı beceremeyene verir

Şöyle de dedi:

Nice mal peşinde koşup da onu çokça biriktirenler vardır ki
Kötü bir şekilde düşmanlarını kendilerine varis etmiş olurlar
Zenginlik peşinde nice koşanlar vardır ki sonunda ona kavuşamazlar
Son kazancı da toprakla buluşmak olur
Kim zamanın belalarından dolayı kınamalarda bulunursa
Günün birinde yapmış olduğu o kınama kendisini de yorar

Şöyle de dedi:

Benim yanımda değerli olan sohbet arkadaşım
Şüphesiz arzularından memnun olan kişidir
Bir bardak fazla içmesi hakkında şöyle söyleyecek değilim
"Sarhoş hâliyle onu yere yıkacaktır da hissettiği hâlde kalkmak istemeyecektir"
Aksine, onu selamlar ona ikramda bulunur
Onu kendisinden gidermeye çalışır ve arzuladığı kadar ona içiririm
O, benim yanımda uyuduğunda, onu kimse uyandırarak rahatsız etmeyecektir
Uyanık iken de kendisini rahatsız edecek bir şey duyacak değildir

Yezîd şunları da söyledi:

Bana öyle içir ki kemik başlarım bile ona doysun
Ziyâd'ın oğluna da o kadar doldur!

O benim yanımda sır ve emanet küpüdür
Benim cihatta elde ettiğim ganimetler konusunda da güvenlidir

Yezîd, şiirinde "Ziyâd'ın oğluna da böyle bir bardak doldurun." derken, o zaman Horasan valisi bulunan Selm b. Ziyâd'ı kastetmiştir.

Müslim b. Amr el-Bâhilî Ebû Kuteybe de Yezîd'in sohbet arkadaşlarından birisi olup, onunla beraber şarkı söylerdi. Yezîd b. Mühelleb Horasan valiliğinden azledilip yerine Kuteybe vali tayin edilince, şair şunları söyledi:

Zil çalarak bir yerlere varan ile
Savaş kızışmışken kılıçla aynı yere varan arasında ne kadar da büyük bir fark vardır

Medâinî dedi ki: Abdurrahman b. Hassân, Yezîd'in yanına gelip onun tutumunda bir kabalık ve ilgisizlik görünce, kendisini ağırcanlılıkla eleştiren bir şiir yazdı. Bunun üzerine Husayn b. Nümeyr veya Müslim b. Ukbe Yezîd'e, "Abdurrahman'ı öldür! Zira Müminlerin Emiri Muâviye'nin yumuşaklığı bunları cesaretlendirdi." dedi. Yezîd de "Ona kaba davranıp kendisini yardımdan mahrum bırakmakla biz de bunu hak ettik." diyerek ona 30.000 dinar gönderdi. Abdurrahman bu sefer Yezîd'i övmeye başladı.

Hüseyn b. Ali, Abdullah b. Ömer ve İbnü'z-Zübeyr'in, Muâviye'den sonra Yezîd'e Biat Edilmesi Konusundaki Tutumları

Ebû Mihnef, Avâne ve başkaları dediler ki: Yezîd halife olduğunda babasının valileri Kûfe'de Numân b. Beşîr el-Ensârî, Basra'da Ubeydullah b. Ziyâd, Medine'de Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân, Mekke'de Amr b. Saîd el-Eşdak'tı. Bazıları dediler ki: Mekke'de Hâris b. Hâlid, Medine'de ise Eşdak görevliydi. Ancak birinci görüş daha doğrudur.

Yezîd halife olunca Âmir b. Lüey oğullarından olan Abdullah b. Amr b. Üveys'le Velîd'e gönderdiği mektubunda şunları yazmıştı: "Sadede gelince Muâviye b. Ebû Süfyân Allah'ın kullarından bir kul idi. Allah ona ikramda bulunarak halifelik nasip etti. Ona cömertçe ihsanda bulunup bol imkânlar bahşetti. Bir süre yaşadıktan sonra da eceliyle öldü. Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun. Saygın bir şekilde yaşadı, iyilik ve takva üzere de öldü. Selamlar."

Ona ayrıca fare kulağı misali küçük bir sayfaya da şunları yazarak gönderdi: "Hüseyn'i, Abdullah b. Ömer'i ve Abdullah b. Zübeyr'i biat etmeleri için kıskıvrak yakala! Bunlara biat edinceye kadar, hiçbir ruhsat ve tolerans yoktur. Selamlar."

Dediler ki: Mektup İbn Utbe'ye ulaşınca, Muâviye'nin ölüm haberi, ona çok ağır geldiğinden dehşete kapıldı. Kendisinden önce de Mervân b. Hakem Medine'de vali olarak bulunmaktaydı. Utbe Mervân'dan sonra vali tayin edilince, Mervân da bir mazeret ve zorunlu bir durum olmadıkça onun yanına pek gelmezdi. Mervân'dan sonra buraya atanınca Velîd b. Utbe, kendisine uğramama noktasında Mervân'a sitem edince, yanına giderek sohbet ettiler.

Muâviye'nin ölüm haberini bildiren Yezîd'in mektubu Velîd'e gelince, onu Mervân'a okuyarak biat konusunda kendisiyle istişarede bulundu. Mervân ona, "Bu adamları hemen çağırarak onları biat etmeye davet etmen, kabul ettiklerinde onların biatını alman, reddettiklerinde ise onlar henüz Muâviye'nin ölümünü öğrenmeden boyunlarını vurman isabetli olur. Eğer onlar Muâviye'nin öldüğünü öğrenirlerse, her birisi bir tarafa kaçar, muhalefet ve rekabetlerini açığa vurarak halkı kendilerine biat etmeye davet ederler " dedi.

Velîd de "Ben İbn Ömer'e güzellikle halifelik verilmesi durumu hariç, kendiliğinden halkı biat etmeye çağıracağını, bu noktada gerekirse savaşı tercih edeceğini düşünmüyorum." dedi.

Velîd, henüz bir delikanlı olan Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân'ı, Hüseyn ile Abdullah b. Zübeyr'e göndererek onları yanına çağırdı. Abdullah onları mescitte bir arada oturmuş olduklarını gördü. Abdullah'ın onların yanına geldiği saat Velîd'in insanlarla görüşmek için makamına oturduğu bir saat değildi. Abdullah onlara, "Emir'in davetine icabet edin!" dedi. Onlar da "Sen şimdi git, biz daha sonra geliriz." dediler. Velîd başka elçiler de göndererek onların gelmelerinde ısrar etti. Hüseyn, aile efradı ve kendisinin görüşünde olanların desteğiyle gitmeyi reddetti. Abdullah b. Zübeyr de aynısını yaptı. Bu arada Hüseyn de ona bir elçi göndererek, "Bu konuda durumu mütalaa etmek üzere biz de siz de düşünelim, görüş teatisinde bu-

lunalım." diyerek kendisini hemen o anda çağırmaktan vazgeçmesini istedi. İbnü'z-Zübeyr de "Acele etmeyin size geleceğim." diye ona haber gönderdi. Bunun üzerine Velîd mevlalarını ona gönderdi. Ona hakaret ettiler ve "Ey Kâhileli kadının oğlu, ya Emir'in yanına gelirsin ya da seni öldürürüz." dediler. O da "Peki, hemen geliyorum, hemen geliyorum." demeye başladı. Câfer b. Zübeyr ise Velîd'in yanına giderek, "Allah sana rahmet eylesin, Abdullah'tan vazgeç! Sen onu elçilerinle korkuttun ve ürküttün. O yarın inşaallah yanına gelecektir." dedi. Velîd de o gün bu ısrarından vazgeçti. Ancak İbnü'z-Zübeyr aynı gece eşyasını yükleyerek h. 60. yılının Receb ayının 27'sine tevafuk eden Cumartesi gecesinde ayrıldı. Böylece Abdullah, kardeşi Câfer İbnü'z-Zübeyr'le beraber ana yoldan kaçınarak Fur[161] yolundan gitmeye devam ettiler. Ertesi gün Velîd, onu arayıp bulamayınca Mervân ona, "O, Mekke'den başka bir yere gitmez." dedi. Velîd, Ümeyye oğullarının mevalisinden olan Habîb b. Kürre'nin yönetiminde, onu aramak üzere mevaliden oluşan 30 kişilik süvarî grubunu onların arkalarından gönderdiyse de onlara yetişemediler. Onlar, İbnü'z-Zübeyr'i aramakla meşgul olduklarından Hüseyn'i de getirme fırsatını kaçırdılar. Böylece Hüseyn de 60 yılının Receb ayının 28'ine rastlayan Pazar gecesinde Medine'den ayrıldı.

Abdullah b. Zübeyr, kardeşi Câfer'in Mütemmim b. Nüveyre el-Hanzalî'nin şu beytini durumlarına misal getirmek üzere okuduğunu duydu:

Her bir annenin oğlu, mutlaka bir gece akşamlayacaktır
Arkalarında da tek kişi bile kalmayacaktır

İbnü'z-Zübeyr, bu şiiri uğursuz görerek kardeşine, "Bu beyti okumakla ne demek istedin?" dedi. O da "Ben iyilikten başka bir şey kastetmedim." dedi. İbnü'z-Zübeyr Mekke'ye vardığında Mekke'nin başında vali olarak bulunan Amr el-Eşdak b. Saîd b. Âs b. Ümeyye'ye gelerek ona, "Ben sadece bir sığınmacıyım." dedi. Ancak Abdullah onlarla beraber namaz kılmaz, Kâbe'nin yanı başına gelerek gün boyunca burada namaz kılar ve tavaf yapardı. İki günde bir veya üç günde bir Hüseyn b. Ali'nin yanına giderek ona görüşünü bildirirdi. Bununla beraber Hüseyn, halk arasında kendisine en fazla ağır gelen bir kimseydi. Zira o, Hüseyn'in Mekke'de bulunduğu sürece,

161 Fur': Mekke ile Medine arasında bir mevki adıdır. Bk. *Mu'cemu Lisani'l-Arab*, "f,r,a,ayn" maddesi.

Mekkelilerin gönlünde daha büyük yer alacağını, itaate daha layık olarak karşılanacağını bildiğinden, kimsenin kendisine biat etmeyeceğini iyi biliyordu. Bir gün Hüseyn'in yanına giderek onunla bir saat kadar konuştuktan sonra ona, "Bu halkı terk ederek onlardan niçin vazgeçtiğimizi bilemiyorum. Oysa biz muhacirlerin çocukları ve onlardan olan, yönetimin sahipleriyiz. Ne yapmak istediğini bana söyler misin?" dedi. Hüseyn ona, "Vallahi kendi kendime, Kûfe'ye gideyim diye düşünüyorum. Çünkü benim taraftarlarım orada olduğu gibi oranın eşrafı da bana mektup yazarak, onların yanına gitmemi istiyorlar. Ben de Allah'tan hayırlısını diliyorum." dedi. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr, "Benim orada sizin gibi taraftarlarım olsaydı, hiçbir yeri oraya denk tutmazdım." dedi. Daha sonra Hüseyn'in kendisini itham edeceği endişesiyle ona, "Şayet Hicâz'da kalacak olursan, Allah'ın izniyle sana muhalefet edilmeyecektir." dedi. Yanından ayrılırken Hüseyn, "Benim Hicâz'dan çıkmam kadar dünyada ona hoş gelen başka bir durum yoktur. Zira o, benimle birlikteyken yönetim işinden kendisinin bir payı olmayacağını biliyor." dedi.

Bu arada Velîd, Abdullah b. Ömer'e, "Yezîd'e biat et!" diye haber gönderdi. O da "Halk ona biat ederse, ben de biat ederim." diye haber gönderdi. Bunun üzerine, onun zühdüne ve ibadete olan düşkünlüğüne güvendiklerinden biat konusunda ona ısrar etmekten vazgeçtiler.

Velîd, Abdullah b. Zübeyr'i seven ve ona meyilli olan kimseleri yakalattı. Abdullah b. Mutî b. Esved b. Hârise el-Adevî bunlardan birisiydi. Bu zata, ninesinin adının Acmâ olması hasebiyle ona nispetle "İbnü'l-Acmâ'" da denirdi. Bu kadın Huzâ'a kabilesine mensup idi.

Bunlardan diğer biri de Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf Zührî idi. Velîd, bu iki kişiyi hapsedince Adî oğulları Abdullah b. Ömer'in yanında toplanarak, "Bizim adamımız suçsuz yere hapsedilmiştir." dediler. Bu bilgi Velîd'e ulaşınca, İbn Ömer'in yanına geldi. İbn Ömer Allah'a hamd ve senada bulunup Resûlullah'a (sav) salât ve selam getirdikten sonra "İdarenizi hakka dayandırmaya çalışın. Zulmün peşinde koşmayın. İşlerinizi hakka dayalı bir şekilde düzene koyma konusunda Allah'tan yardım dileyin. Biat etmeyi zulmen hiç kimseden istemeyin. Eğer istikamet üzere olursanız, yardım ve destek görürsünüz. Eğer zulmederseniz kendi başınıza kalırsınız.

Allah sana merhamet etsin, adamımızı hapsetmekten vazgeç ve onu serbest bırak. Onu hapsetmeniz için haklı bir sebebinizin olduğunu düşünmüyoruz." dedi. Velîd ise "Ben onları Müminlerin Emiri'nin emriyle hapsettim. Böylece biz yazar, siz de yazarsınız." dedi. Bunun üzerine İbn Ömer yanından kalkıp gitti. Ardından, Adî oğullarından olan bir grup genç bir araya gelerek mahpus bulunan İbn Mutî'in yanına izinsiz giderek onun hapisten çıkardılar. O da İbnü'z-Zübeyr'e katıldı, daha sonra Medine'ye dönerek orada ikamet etti.

Bir rivayete göre Hüseyn, Velîd'in yanına geldiğinde Velîd ona, "Muâviye'nin, mevalisi ve gençleri arasında ölmüş olduğunu bilmenin zamanı artık gelmiştir." dedi. Hüseyn de Mervân'ın orada olduğunu görünce, Velîd'le aralarındaki malum küskünlükten dolayı Velîd'e, "Alakadarlık, kopukluktan; barış ise düşmanlıktan daha hayırlıdır. Bu nedenle sizin de artık bir araya gelmenizin zamanı gelmiştir. Allah aranızı düzeltsin." dedi. Ancak ikisi de ona herhangi bir karşılık vermediler.

Velîd ona Yezîd'in mektubunu okuttu ve Muâviye'nin öldüğünü bildirdi. Bu nedenle Yezîd adına kendisine biat etmesini istedi. O da "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râci'ûn. Allah, Muâviye'ye rahmet eylesin, senin de mükâfatını artırsın. Biat meselesine gelince, benim gibi birisine gizli bir biat yaraşmaz. Sen de benim halk arasında açıkça biat etmemden başka bir biat şekline de razı olmazsın. Öyleyse halkı biata davet edersin, onlar biat etmek üzere bir araya gelirlerse, ben de gelirim aynı görüşü paylaşmış olarak birlikte biat etmiş oluruz." dedi.

Velîd yumuşaklıktan yana bir kişiliğe sahip olduğu için Hüseyn'e, "Allah'ın adıyla git, Müslümanlar biat ettiğinde, sen de o zaman gelir biat edersin." dedi. Bunun üzerine Mervân, "Sen bu saatte bundan ayrıldıktan sonra aranızda birçok adam öldürülmeden onu bir daha getirtemezsin. Adamı hapset. Ya biat etsin veya boynunu vur!" dedi. Bunun üzerine Hüseyn yerinden fırlayarak, "Ey İbnü'z-Zerkâ! Allah'a yemin ederim ki yalan söyledin ve kötü konuştun. Ne sen ne de o, benim boynumu vuramazsınız." diyerek oradan ayrıldı. Ardından Mervân Velîd'e, "Kesinlikle, ondan vazgeçtiğine pişman olacaksın!" dedi. Velîd ise "Sen bana dinimi mahvedecek bir şey yapmamı tavsiye ediyorsun. Allah'a yemin ederim ki

Hüseyn'in öldürülmesi karşılığında dünyanın baştanbaşa benim olmasını bile istemem. Hüseyn'in kanı konusunda hesaba çekilecek olanın, kıyamet gününde Allah katındaki terazisi hafif gelecektir." dedi.

İlim ehlinden bazıları dediler ki: Velîd, Irak halkının Hüseyn'le görüşmelerine engel olunca, Hüseyn ona, 'Ey kendisine haksızlık eden ve Rabbine karşı gelen adam! Senin ve amcan Muâviye'nin bilmezlikten geldiğiniz bir hakkımı itiraf eden bir toplumla bir araya gelmekten, beni niçin engelliyorsun?' dedi. Velîd de "Keşke, bizim sana karşı olan iyi niyetimiz, başkalarının sana karşı cahillik yapmasına yol açmasaydı. Senin dilinle yaptığın hataların, sana bağışlanmıştır. Ancak elinle yapacağın tehlikeli bir şeye karşılık, sana da onun benzerinin yapılmamasını dilerim!" dedi.

Hüseyn daha sonra Mekke'de çocukları, kardeşleri ve yeğenleriyle, hatta Muhammed b. el-Hanefiyye hariç tüm aile fertleriyle bir araya geldi. Muhammed b. el-Hanefiyye ona, "Kardeşim, sen benim yanımda insanların en değerlisisin. Biatınla Mervân'dan ve şehir halkından uzak dur. Halka haber gönder. Eğer sende ittifak ederlerse, Allah'a hamdet. Şayet başkası üzerinde ittifak ederlerse, Allah senin dininden, mertliğinden ve faziletinden hiçbir şey eksiltmez! Ben senin bazı şehirlere gidip de onların senin hakkında ihtilafa düşerek birbirlerini öldürmelerinden endişe ediyorum; böylesi bir durumda halkı birbirinden ilk ayıran sen olmuş olursun; o zaman halkın en iyisinin kendisinin, annesinin, babasının canı tehlikeye girer ailesi de aşağılanmış olur." dedi. Hüseyn de "Peki o zaman ben nereye gideyim kardeşim!" dedi. Muhammed b. el-Hanefiyye de "Mekke'ye yerleşirsin, orası hoşuna giderse ne âlâ, değilse Yemen'e gidersin. Orada rahat edersen ne âlâ, değilse dağların iç kısımlarına yerleşir, oradan halkın durumunu seyredersin. Bu şekilde konuyla ilgili görüşün de netleşmiş olur." dedi.

Hüseyn böylece Mekke'ye gelerek oraya yerleştiğinde şairin şu beyitlerini misal getirdi:

Ben sabahın aydınlığında yılan ve akreplerden korkarak kaçmadığım gibi
Yezîd tarafından çağırılmış da değilim
Bana zulmen korku verilmek istendiği günde
Ölümler de korkup vazgeçerim diye beni gözetliyordu

Daha sonra Hüseyn Irak'a gidince orada öldürüldü. Biz bu olayı, Ebû Tâlib ailesiyle ilgili bahiste anlatmıştık.

Medâinî dedi ki: Yezîd, İbnü'z-Zübeyr'e mektup yazarak onun kendisine biat etmesini istediğinde, o da kendisini şûraya davet etti. Yezîd'in yazmış olduğu mektup kapsamında şunlara da yer verilmişti:

Eğer boğazımı sudan başka bir şey tıkarsa da[162]
Ağacın suyla dallandığı gibi benim gelişmem hep suyla olmuştur

Böylece seni Allah ile baş başa bırakıyorum. Sen Kureyş'in yaşlılarındansın. Senin temiz bir geçmişin ve itibarın var. O hâlde geçmişinin iyiliklerini korumaya ve yaptığın güzellikleri iptal etmemeye çalış. Halkın (biat konusunda) girdiği ittifaka sen de gir. Onların fitneye dönmelerine sebebiyet verme ve Allah'ın haram kıldıklarını helâl kılma!" dedi. İbnü'z-Zübeyr ise ona biat etmeyi reddederek, toplumun birlikte ona biat etmesi durumu hariç, başka bir şekilde ona biat etmeyeceğine dair yemin etti.

Hüseyn'in (ra) Öldürülmesinden (Şehit Edilmesinden) Sonra Abdullah b. Zübeyr'in Durumu

Dediler ki: Hüseyn (as) öldürülünce İbnü'z-Zübeyr, Mekke halkı arasında bir konuşma yaparak, Hüseyn'in öldürülmesinin büyük bir felaket olduğuna dikkat çekti. Özel anlamda Kûfe halkını ayıplarken genel anlamda da Irak halkını kınayarak şöyle dedi: "Onlar Hüseyn'i başlarına halife yapmak üzere çağırdılar. Hüseyn de onların yanına gittiğinde onu karşılayanlar, 'Sen, ya bize teslim olursun da hakkındaki kararını vermek üzere seni Ziyâd b. Sümeyye'nin oğluna göndeririz ya da savaşırsın' dediler. Hüseyn de kendisi ve arkadaşlarının çokluğa karşı az olduğunu görünce, şerefli bir ölümü, onursuz bir hayata tercih etti. Allah Hüseyn'e rahmet eylesin, katillerine de lânet eylesin! Yemin ederim ki onların kendisini mağlup etmeleri ve ona isyan etmelerinde bizim için bir ibret dersi ve onlardan sakınmaya dair bir öğüt vardır. Lâkin Allah'ın takdir ettiği başa gelir! Allah'a yemin olsun ki o, gece boyunca namaz kılar, çoğu günleri de oruçla geçirirken onu, oruçlu olduğu bir günde öldürdüler. O, bu evsafıyla onların üzerinde bulundukları duruma

162 Yezîd, bu mısrada sözünü ettiği "sudan başka bir şey" ile eleştirildiği şarabı kastetmiş olabilir. (çev.)

(halifeliğe) onlardan daha layıktı. Yemin ederim ki o, şarkı söylemeyi Kur'ân okumaya; deve şarkısı söylemeyi Allah korkusundan dolayı ağlamaya; haram şeyler içmeyi, oruç tutmaya ve köpeklerden bahsetmeyi, Allah'ı zikretmeye tercih eden birisi değildi. -Bununla Yezîd b. Muâviye'yi üstü kapalı eleştirdi.- Buna rağmen onu öldürdüler! Bu sebeple de onlar, "*Cehennemin gayyasını boylayacaklardır*."[163] Onun bu konuşması üzerine, arkadaşları etrafına üşüşerek, "Biatını açıklasana be adam! Hüseyn gittikten sonra hiç kimse sana muhalefet etmeyecektir." dediler. Aslında İbnü'z-Zübeyr gizlice şûraya dayalı olarak biatları kabul ediyor, açıktan ise Beyt'e (Kâbe'ye) sığındığını söylüyordu. İbnü'z-Zübeyr de onlara, "Acele etmeyin!" dedi. Bu sırada Mekke'de vali olarak bulunan Amr b. Saîd el-Eşdak, aslında İbnü'z-Zübeyr ve arkadaşlarına karşı katı tutumlu iken, bu durum karşısında onlara nazik ve kibar davranıyordu. Yezîd katında halkın Abdullah'ın etrafına toplandığına ve biatları açıkça kabul ettiğine ilişkin haberler kesinlik kazanınca Yezîd, onun bir zincire bağlanarak getirtilmesine dair Allah'a vaat etti. Yezîd bunun için gümüş bir zincir gönderdi. Postacı da bu zinciri Medine'de bulunan Velîd b. Ukbe ile Mervân'a getirerek geliş sebebini ve getirdiği zincirin mahiyetini onlara anlattı. Bunun üzerine Mervân şöyle dedi:

Onu al! Güçlü için bunda küçük düşürücü bir şey yoktur
Bunda zaaf gösterenler için ibretlik bir söz vardır

Rivayete göre, Mervân, bu beyti, Abdülazîz b. Mervân ile Velîd'e gönderdi.

Bu beytin şöyle olduğu daha doğrudur:

Onu al! Güçlü için bunda küçük düşürücü bir şey yoktur
Bunda boyunlarını eğenler için ibretlik bir söz vardır

Daha sonra postacı onların yanından kalkarak Abdullah b. Zübeyr'in yanına gitti. Mektupta, Mervân'ın örnek gösterdiği beyti de yazılıydı. Abdullah bunu okuyunca, "Vallahi ben, zaaf gösterecek birisi değilim." diyerek, postacıyı nazik bir şekilde geri gönderdi. İbnü'z-Zübeyr'in durumunun açığa çıkması üzerine, Medine halkı kendisiyle yazışmaya başladı.

---

163 Meryem, 19:59.

Hişâm İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bana Avâne anlattı dedi ki: Yezîd Abdullah b. Zübeyr'e haber göndererek, "Seni bir zincire bağlayarak getirtmeye ilişkin Allah'a bir ahdim var!" deyince İbnü'z-Zübeyr "Allah onun yeminini geçersiz kılsın ahdini de kabul buyurmasın!" dedi. Bunun üzerine kardeşi Urve b. Zübeyr veya başka biri, "Amcan oğlunun yeminini yerine getirmende ne sakınca var?" dedi. O da "İkimizin gönlü de birdir." dedi. Bunun üzerine Ebû Dehbel el-Cumahî -Bu zat, Vehb b. Vehb b. Zem'a b. Esîd b. Uhayha b. Halef b. Vehb b. Huzâfe b. Cumah'tır- şöyle dedi:

Seni bir bağ ve bir zincire vurmasın!
Ta ki "Kelepçelenerek bize geldi." denilmesin
Soylu ve safi taraftarlar ve dostlar arasında
O düşmanlara karşı çekilmiştir bir kılıçtır

Bu arada İbnü'z-Zübeyr'e, halkın biat etmesinden sonra o, İbn Abbas'tan da kendisine biat etmesini istedi. Ancak İbn Abbas, yaklaşık bir yıla kadar ona biat etmekten kaçınmakla beraber, daha sonra kendisine biat etti. Başka bir görüşe göre vefat edinceye kadar ona biat etmedi. İbn Abbas'ın İbnü'z-Zübeyr'e biat etmediği haberi Yezîd'e ulaşınca, onun bu çekimserliğini, kendisine yapılan biata olan bağlılığının gereği olduğunu zannetmişti. Bunun üzerine Yezîd ona mektup yazarak şöyle dedi: "Sadede gelince ben inkârcı İbnü'z-Zübeyr'in seni çağırarak, kendisinin itaatine girmeni ve batılda kendisini desteklemeni, günaha ortak olmanı istediğinde, senin de bize olan vefandan, bizim kesinlikle haklılığımızın bilinciyle Allah'a karşı olan itaatinden dolayı ona biat etmekten kaçındığının haberini almış bulunmaktayım. Allah seni, ahdine vefa gösterenlerin, yakın akrabalık hukukunu hakkıyla yerine getirenlerin mükâfatıyla mükâfatlandırsın! Ben bir şeyi kolay kolay unutmam. Ancak senin iyiliğini, güzel mükâfatını ve senin yakınlığını hiç unutmayacağım. Sen de kendinden öncekilere bak ve uzaklardan gelerek inatçının kendilerini büyülediği ve parlak sözlerine kanıp da bir anda türeyenlere dikkat et. Onlara güzel sözlerinle bana itaat etmeleri ve biatıma bağlı kalmaları yönünde onlara nasihatte bulun! Onlar sana daha çok itaat eder ve gelip de oraya konan, bize savaş açan, yoldan çıkmış inatçının sözünden ziyade senin sözlerini daha çok dinlerler! Selamlar."

İbn Abbas da kendisine verdiği (aşağıdaki) uzunca cevabî mektupta şunları söyledi: "Sen benden, halkı sana yönlendirmemi, onları İbnü'z-Zübeyr'e yardım etmekten vazgeçirmemi ve onların kendisini yalnız bırakmalarını sağlamamı istemişsin. Ben bunda ne bir keramet ne de bir fayda görmekteyim. Hüseyn'i öldürdüğün hâlde, sana yardım etmemi ve dostluğuna devam etmemi istiyorsun. Bu, asla olamaz! Senin ağzın toprak dolsun. Nefsin seni istediği gibi güttüğüne göre sen basit görüşlü, bozuk fikirli, helâk olmuş birisisin. Senin Hüseyn'i ve Abdülmuttalib'in karanlıktaki yıldızlar misali gençlerini öldürmeni umursamayacağımı mı zanediyorsun? Hani senin askerlerin onların hepsini bir arada öldürdükten sonra kanları kumlara bulaşmış, üstleri soyulmuş, kefensiz, definsiz bir şekilde ortada bırakıp, rüzgârların kendilerini savurmasına, kurtların kendilerine ulumasına ve aksak sırtlanların cenazelerini yemesine terk etmişlerdi. Sonunda onları öldürme noktasında sana katılmayan bir topluluğa Allah bir fırsat takdir etti de onların cenazelerini kefenleyerek defnettiler. Böyle olunca ben her şeyi unutsam da senin, bir fahişe ve facire olan Mercâne'den doğma, babası ve anası bozuk, merhametsiz piç oğlu piçi onlara musallat etmeni asla unutamam. Hani o kişi, kendisinin babasından (deden Ebû Süfyân'dan) olduğunu iddia etmesiyle baban, dünya ve ahirette bir utanç ve rezalet vesikası kazanmıştı. Sen, babamın çocuklarını öldürmüş, kılıcın henüz benim kanımla damlarken ve sen, (aslında) kendisine kısas uygulamam gereken birisi iken, (buna rağmen) yine de benden dostluk ve yardım talebinde bulunman kadar hayret verici bir şey yoktur." İbn Abbas bundan başka birkaç söz daha da söyledi.

Yezîd, ona mektup yazarak, Velîd b. Utbe'nin yanına giderek kendisi adına ona biat ettiğini bildirmesini, Osman'ın öldürülmesiyle bir ilişkisinin olmadığını, aksine ona destek verdiğini anlatmasını istedi. İbn Abbas da ona yine bir mektup yazarak şunları söyledi: "Ben, Osman'dan uzak bir yerde kalıyordum. Ancak senin baban sürekli onun durumunu gözetliyordu. Ona yardım etmede gevşek davrandığı gibi Osman bizzat yardım istediğinde de kendisine yönelenleri hapsetti. İş işten geçtikten sonra kendisine ulaşılamayacağını anlayınca, ona adamlar göndererek kendisine yardım edemediğinin mazeretini bildirmeye çalıştı; sonunda da Osman (ra) katledildi.

Vâkıdî dedi ki: Mervân'ın Yezîd'e mektup yazarak Velîd b. Utbe'nin gevşek davrandığını, yönetimde zafiyet gösterdiğini ve kendisine yağcılık yapıldığını bildirmesi üzerine Yezîd onu azlederek, onun yerine Medine'ye Amr b. Saîd el-Eşdak'ı, Mekke'ye ise Yahyâ b. Hakem b. Safvân b. Ümeyye b. Halef el-Cumahî'yi tayin etti.

Hişâm İbnü'l-Kelbî dedi ki: Mekke'ye vali olarak atanan kişi, Yahyâ b. Hakîm b. Safvândır. Onu Mekke'ye Amr b. Saîd görevlendirmişti. Daha sonra da Medine'nin valisi oldu.

Vâkıdî dedi ki: İbnü'z-Zübeyr Yahyâ b. Hakîm'e gelerek, Yezîd adına ona biat etti ve şöyle dedi: "Ben emri dinledim ve itaat ettim. Şu kadar var ki Velîd şaşkın bir adam idi. Bu yüzden onun civarında bulunmak istemedim. Muâviye ile ilgili, başkasından duymadığımız bazı şeyleri bize anlattı. Ben de kendisine güvenemediğim bir durumdan ötürü Beyt'e (Kâbe'ye) sığınmak durumunda kaldım."

Ebû Mihnef ve Avâne dediler ki: Yezîd, Velîd b. Utbe'yi azlettikten sonra Amr b. Saîd'i hem Mekke hem de Medine'ye vali tayin etti. Amr haccederek Mekke'de namaz kıldırdı. Ancak İbnü'z-Zübeyr ve arkadaşları ona tabi olmayarak ayrı namaz kıldıkları gibi onlar Mina'dan Mekke'ye inerken de onlarla beraber inmediler. Daha sonra Medine'ye gelerek, oradan Yezîd'in kendisine gönderdiği bir mektup üzerine İbnü'z-Zübeyr'e karşı bir ordu gönderdi.

Vâkıdî dedi ki: Yezîd, Numân b. Beşîr el-Ensârî ile Hemmâm b. Kabîsa en-Nümeyrî'yi İbnü'z-Zübeyr'e göndererek onlara şöyle dedi: "Onu bana biat etmeye davet edin, benim adıma onun biatını alın ve kendisine, bana yaptığı yeminin gereğini yerine getirmesini tavsiye edin." İkisi Medine'ye geldiklerinde Abdullah b. Mutî b. Esved b. Hârise b. Nadle b. Abdüluzzâ b. Hursân b. Avf b. Abîd b. Avîc b. Adî b. Kâ'b ile karşılaştılar. Ona Hârise b. Nadle Avf b. Abîd de denilirdi ki bu rivayet daha sağlamdır. Bu zat, "Ey Beşîr'in oğlu, hilafet noktasında İbnü'z-Zübeyr, Yezîd'den daha layık olduğu hâlde onu Yezîd'e biat etmeye mi davet ediyorsun?" dedi. Numân ona, "Bir dakika! Fitnenin akıbeti çok vahim ve çok tehlikelidir. Buranın halkının gücü ise Şam halkına yetmez." dedi. Daha sonra Mekke'ye giderek

İbnü'z-Zübeyr'e Yezîd'in selamını söylediler ve kendisine biat etmesini istediler. O da Yezîd hakkında çirkin şeylerden bahsetti. Daha sonra Numân'la baş başa kalarak ona, "Allah aşkına söyler misin senin katında ben mi üstünüm, Yezîd mi üstün?" diye sordu. Numân, "Sen üstünsün." dedi. "Peki, hangimizin baba ve annesi daha üstündür?" diye sordu. O da "Senin baban ve annen. Ancak halk kendisine biat etmede ittifak ettiği takdirde, bir fitneye vesile olmaktan sakınmanı isterim." dedi. Böylece Numân ile Hemmâm geri döndüler. Başka bir rivayete göre, o zaman Numân'a eşlik eden, Abdullah b. İdâh idi. Ancak Numân'ın Hemmâm ile geldiğine dair rivayet daha sağlamdır. Böylece ikisi Yezîd'in yanına gelerek İbnü'z-Zübeyr'in verdiği karşılığı bildirince Yezîd kızarak hiddetlendi ve biatını kabul etmemesi durumunda ellerini boynuna bağlayan bir bukağıyla yanına getirtileceğine ilişkin yeminini tazeledi. Bunun üzerine Abdullah b. Câfer ile Muâviye b. Yezîd ona şöyle dediler: "Ey Müminlerin Emiri, İbnü'z-Zübeyr mağrur, inatçı bir adamdır. Onu kendi hâline bırak ve ihtiyacının olmadığı bir şey yüzünden onu alevlendirme!" dediler. Ancak Yezîd bu sefer ona Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî, Müslim b. Ukbe el-Mürrî, Züfer b. Hâris el-Kilâbî, Abdullah b. İdâh el-Eş'arî, Ravh b. Zinbâ el-Cüzâmî, Mâlik b. Hübeyre es-Sekûnî, Mâlik b. Hamza el-Hemdânî, Ebû Kebşe es-Seksekî, Zeml b. Amr el-Uzrî, Abdullah b. Mes'ade el-Fezârî, Nâtil b. Kays el-Cüzâmî ve Dahhâk b. Kays'ın içinde bulunduğu bir heyeti ona gönderdi. Onlara, kendilerini sadece onu protesto etmek üzere gönderdiğini, kendisine karşı artık mazur olduğunu, bu itibarla yeminini yerine getirdiği takdirde, kendisine büyük bir önem ve değer verileceğini aksi takdirde, kendileriyle gönderdiği bukağı ile geleceğini bildirmelerini emrederek onlara bir gümüş bukağı teslim etti. Heyet böylece İbnü'z-Zübeyr'e geldiğinde İdâh ona, "Ey Ebû Bekr, Mazlum Halife[164] ile ilgili Yevmü'd-Dâr'daki fedakârlığını ve ona yaptığın yardımı hiç kimse inkâr edemez. Numân ile Hemmâm'ın daha önce sana sundukları teklifi kabul etmemene Müminlerin Emiri çok kızmış bulunmaktadır. Sadece yemini yerine gelsin diye hafif (gümüş) bir bukağı göndererek onunla yanına gelmeni söyledi. Bunu tak, görünmemesi için de üzerinden bir bornoz giyersin. Böylece sen, gerek görevlendirme yönünden, gerekse de mali

164 "Mazlum Halife" tabiriyle Hz. Osman, "Yevmü'd-Dâr" tabiriyle de âsiler tarafından kuşatılarak kendisinin içinde şehit edildiği ev ve gün kastedilmektedir. (çev.)

yönden Halife nezdinde tercihli bir kişi olursun. Halife ise bu konulardaki vadine muhalefet etmez." dedi. Diğer insanlar da kendisine benzer şeyler söylediler. İbnü'z-Zübeyr de "Allah'a yemin ederim ki ben aşağılığı kendime yediremem ve alçaklığa asla razı olamam. Beni davet ettiğiniz şeyi yapmam ise bana helâl olmaz. Yezîd de yaptığı bu yeminini, şimdiye kadar bozduğu yeminlerinden birisi saysın!" dedi. Eyyûb b. Züheyr b. Ümeyye el-Mahzûmî, "Yezîd'in İbnü'z-Zübeyr hakkında, bozduğundan dolayı kefaretini ödemekle mükellef olduğu bu yemin, ilk ve son bir yemin değildir." dedi. Ardından İbnü'z-Zübeyr Yezîd b. Muâviye'ye dil uzatarak onu şu sözleriyle eleştirdi: "Aldığım habere göre o sarhoş olarak sabahlamakta ve o şekilde de akşamlamaktadır." diyerek şairin şu sözlerini misal getirdi:

Ben, haktan başka benden istenen hiçbir şey karşısında asla yumuşamam
Taş, onu çiğneyenin dişine yumuşak gelinceye kadar

İbnü'z-Zübeyr şöyle devam etti: "Ey İbn İdâh, Allah'a yemin ederim ki ben halkın en korkağı ve onların en umutsuzu değilim. Rabbimden gelen kesin bir delil ve dinimin basireti üzereyim. Öldürülürsem, bu benim için daha hayırlıdır. Şayet kendi ecelimle ölürsem, Allah benim ne istediğimi ve O'nun mülkü olan yeryüzünde masiyetle iş yapılmasından hoşlanmadığımı bilmektedir." Diğerlerinin sorularını da bu gibi sözlerle cevapladı.

Vâkıdî ve Heysem b. Adî rivayetlerinde şunları söylediler: İbnü'z-Zübeyr, İbn İdâh'a dedi ki: "Ben bu mescidin güvercinlerinden birisiyim. Yoksa siz, bu Mescidin bir güvercinin katili mi olmak istiyorsunuz?" İbn İdâh da kölesine, "Delikanlı şu ok ve yayımı getirir misin?" dedi. O da getirince, oklardan birisini aldı ve onu yayın ortasına yerleştirip, güvercinlerden birisine doğrultarak "Ey güvercin, Yezîd şarap içer mi? Haydi sen de 'Evet' de bakalım; Allah'a yemin ederim ki eğer öyle dersen seni öldürürüm! Ey güvercin, sen Müminlerin Emirini hal eder de (tanımayarak) toplumu böler misin? Bunların sana helâl olması için mi Harem'de ikamet edersin?" dedi. İbnü'z-Zübeyr de "Yazıklar olsun sana ey İbn İdâh, kuş hiç konuşur mu?" dedi. O da "Evet konuşmaz ama buranın bir kuşu olarak sen konuşuyorsun. Allah'a yemin ederim ki isteyerek ve istemeyerek ya biat edersin veya öldürülürsün!" dedi. Şayet seninle savaşmakla emredilmiş olsaydık da sen de Kâbe'ye girmiş olsaydın, Kâbe'yi başına yıkar veya ya-

kardık. İbnü'z-Zübeyr, "Sen Harem'i helâl mi edersin?" dedi. O da "Sadece oradaki bir inatçıdan dolayı helâl ederdim." dedi.

Lût b. Yahyâ Ebû Mihnef dedi ki: Eşdak, Medine'ye vali olarak geldiğinde, o yıl mevalisinden olan bir grupla haccetmek isterken İbnü'z-Zübeyr'den korkuyordu. Yezîd onu hac mevsiminde görevlendirmişti. İbnü'z-Zübeyr yanına gelince rahatladı. Amr, [Mekke'de olan] İbn Abbas'a giderek İbnü'z-Zübeyr'i ona şikâyet edince, "Ona yumuşak davranın, zira onun yakınlığı ve hakkı vardır." dedi. Daha sonra Eşdak Medine'ye döndü.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı. O babasından, o Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî'den rivayet etti. Bana Muâviye'nin mevlası olan Zürayk anlattı; dedi ki: Muâviye öldüğünde Yezîd beni, Velîd b. Ukbe'ye gönderdi. Onun yaşayışında bir sıkıntı yoktu. Ona Muâviye'nin öldüğünü bildirerek, falanca gruplara biat etmek üzere haber göndermesini istedi. Dedi ki: Ben gece Medine'ye girdiğimde Velîd'den izin istedim. Velîd Yezîd'in mektubunu okuyup Muâviye'nin öldüğü haberini alınca, aşırı bir şekilde telaşlandı. Birkaç kere ayağa kalkıp kendisini yatağına atmaya başladı. Daha sonra Mervân'a haber göndererek onun gelmesini istedi. Mervân geldiğinde üzerinde beyaz bir gömlek ve gül renginde eski bir çarşaf vardı.. Velîd ona Muâviye'nin ölüm haberini bildirdikten sonra Yezîd'in falanca grubun kendisine biat etmelerini istediğini anlattı. Mervân, Muâviye'ye rahmet diledikten sonra ona, "Derhal onlara haber gönder ve kendilerinin biatını almaya çalış. Eğer biat ederlerse ne âlâ, değilse onların boynunu vur!" dedi. Velîd ise "Sübhanallah, ben Hüseyn'i ve İbnü'z-Zübeyr'i mi öldüreceğim yani?!" dedi. Mervân, "Sana dediğim gibi!" dedi. Bunun üzerine Velîd; Hüseyn'e, İbnü'z-Zübeyr'e, İbn Ömer'e ve İbn Mutî'a haber gönderdi. Bu haber üzerine ilkin Hüseyn, üzerinde kahverengi bir gömlek ve za'feranla boyanmış bir izar ile geldi, izarını salıvermiş bir şekilde onlara selam vererek oturdu. Ondan sonra da İbnü'z-Zübeyr, dizlerinin aşağısına kadar sıvanmış iki kalın elbise giymiş bir vaziyette geldi. O da selam vererek oturdu. Daha sonra Abdullah b. Mutî saçları dağınık gözleri kızarık bir şekilde gelerek o da selam verip oturdu. Bundan sonra Velîd, Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra Muâ-

viye'nin ölüm haberini kendilerine bildirdi. Ardından da onların Yezîd'e biat etmelerini istedi. İbnü'z-Zübeyr, sanki zayıf kalacaklarından endişe ederek ilkin kendisi söz aldı. Muâviye'ye rahmet diledikten sonra ona dua etti. Velîd'den söz ederek ona da hayırlı mükâfatlar diledikten sonra "Sen bize güzel bir şekilde valilik yaptın. Yakınlarımıza yardımda bulundun. Sen bizim Yezîd'e biat etme konusundaki görüşümüzü ve onun yine de bize karşı öfkelendiğini biliyorsun. Ne zaman kapı üzerimize kapalı olduğu hâlde biat ettiysek, bu biatın, onun kalbindeki endişeyi gideremeyeceğinden endişe ettik. Akrabalık bağlarımızın sağlam kalmasını ve aramızdaki dostluğun baki kalmasını istiyorsan bizi serbest bırakmalısın. Daha sonra halkı topluca namaz kılmaya davet eder ve minbere çıkarak halkın, onun adına sana biat etmesini istersin. Halk böylece biat ettiğinde biz de gelerek baskı altında kalmadan kendi isteğimizle biat ederiz." dedi. Dedi ki: Mervân her seferinde Velîd'e onların boynunu vurmasını işaret ederdi. Dedi ki: Onlar çıkınca Mervân, "Vallahi sabaha kalmaz bunlardan hiçbirisi burada kalmaz." dedi. Gerçekten bunlardan her biri, evlerine gittiklerinde bineklerinin getirilmesini isteyip, hazırlıklarını tamamladıktan sonra Mekke'ye gitmek üzere yola koyuldular. Sabah olunca da Velîd, onlardan hiçbirisini evlerinde bulamadı.

Bize Ahmed b. İbrâhim ve Ebû Hayseme anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye öldüğünde Velîd Mekke ve Medine valisiydi. Daha önce ise Mekke'de onun anne bir kardeşi Abdurrahman b. Nübeyh bulunmaktaydı. Yezîd ona mektup yazarak kendisinden Hüseyn b. Ali ile Abdullah b. Zübeyr'in biatını almasını istedi. Bu konuda gevşeklik gösterince onu azletti. Onun yerine Amr b. Saîd el-Eşdak'ı Mekke ve Medine'ye emir olarak tayin edip ona İbnü'z-Zübeyr'i boynunda bir bukağı olduğu hâlde yanına göndermesini ve bunu tehir etmemesini emretti. Bu konuda Numân b. Beşîr, İbn Mes'ade el-Gıfârî, İbn İdâh el-Eş'arî'yi görevlendirerek onlarla bir gümüş bukağı gönderip, bu konuda yaptığı yeminin yerine getirmesini istedi. Bunlar da İbnü'z-Zübeyr'e geldiklerinde, onlardan birisi ona duyuracak şekilde şunları söyledi:

Onu al, aziz bir kişi için utanılacak bir şey yoktur
Tezellül gösteren bir kişi için bunda ibretler vardır

İbnü'z-Zübeyr ise onlarla beraber çıkmak istemeyerek, "Yezîd'e söyleyin, bu yeminini kefaretini ödediği yeminlerinden birisi saysın!" dedi.

Amr b. Zübeyr b. Avvâm'ın Öldürülmesi

Vâkıdî rivayetinde dedi ki: Yezîd'in elçileri beraberlerinde İbnü'z-Zübeyr olmadığı hâlde döndüklerinde onun söylediklerini kendisine bildirdiler. Yezîd bunun üzerine Amr b. Saîd el-Eşdak'a bir mektup yazarak atıyye alan ve divanda kayıtlı olan insanlardan bir ordu oluşturup savaşmak üzere Abdullah b. Zübeyr'in üzerine göndermesini ve onların başına da kararlı ve nasihatkâr bir adam getirmesini emretti. Amr b. Zübeyr ise -onun annesi, Emete bt. Hâlid b. Saîd b. Âs'ın kızı idi- o zaman Amr b. Saîd el-Eşdak'ın şurtalarının başıydı. Amr kardeşi Abdullah'a muhalif idi. Onu açıkça ayıplamakta ve onu çokça eleştirmekte idi. Amr aynı zamanda çok kibirli, kendisini çok beğenmiş, üstüne üstük çok da zalim olup, halka haksızlık yapmak gibi kötü huylu bir adamdı. Abdullah'a dost olanlardan tanıdığını yakalayıp kırbaçlardı. Onunla konuşan, konuştuğuna pişman olduğu için "Amr'la konuşulmaz." denilirdi. Münzir b. Zübeyr, Muhammed b. Münzir, Osman b. Abdullah b. Hakîm b. b. Hizâm, Hubeyb b. Abdullah b. Zübeyr ve Muhammed b. Ammâr b. Yâsir, onun kırbaçladığı kişilerden bazıları idi. Kureyşli bir topluluktan, kardeşi Abdullah'ın görüşünü öğrenmelerini istedi. Bunlar da gizlice Mekke'ye girdiler. Bunun üzerine Râfi b. Hadîc el-Ensârî, Amr b. Saîd el-Eşdak'ın yanına gelerek, "Allah'tan kork ve Mekke'ye asker gönderme! Zira Allah orada savaşmayı haram kılmıştır. Onun hürmeti, Allah'ın Nebisine sadece gündüzün bir saati kadar helâl kılınmış, daha sonra onun hürmeti yeniden geri gelmiştir. Amr da ona, "Senin onunla ne ilgin var? Senin ve arkadaşlarının Kureyş hakkında bilemediğiniz bir şeyler var." dedi. Bunun üzerine Râfi ayrılıp gitti.

Ebû Mihnef rivayetinde dedi ki: "Amr b. Saîd el-Eşdak Medine'ye gelerek orada bir ordu hazırlayıp Mekke'de bulunan İbnü'z-Zübeyr'in üzerine yürümek istedi. Bu sırada Amr b. Zübeyr, Amr b. Saîd'e giderek, "Hazırlayacağın bu orduya beni komutan tayin et. Senin yerine ben kardeşimin

hakkından gelirim. Onunla aramızdaki anlaşmazlığı bilyorsun. O, benim hakkımı önemsemeyerek beni ondan mahrum etmiştir." dedi. Amr da onu bu ordunun başına getirdi. Bu ordunun ekserisi ise paralı asker olup, Abdullah b. Zübeyr'i seviyorlardı. Amr'ın komutasındaki bu ordu harekete geçerek sonuçta Mekke'ye vardı. Abdullah b. Zübeyr de onlara Hicâz bölgesinin dini bütün, faziletli, ileri görüşlü, sebatkâr ve düşünceli kişilerinden bir grup gönderdi. İki grup karşılaşınca Amr b. Zübeyr'in ordusu hemen dağılıverdi. Ubeyde'nin kendisini koruması altına alıp ona güvence vermesinden sonra Amr b. Zübeyr yakalanarak (kardeşi) Abdullah'a getirildi. Abdullah, "Kim Amr tarafından bir haksızlığa uğramışsa, gelsin ondan hakkını alsın." dedi. Abdullah onu halk arasına çıkardı. Onun haksızlığına uğramış kimi insanlar tarafından ya tokatlanarak azarlanır, kimisi tarafından kısas olarak ya kafasına sopayla veya taşla vurularak kafası kırılır, ardından da hapse atılırdı. Daha sonra yeniden ortaya çıkarılır ve ona aynısı yapılırdı. Böylece kendilerini daha önce darp ettiği kişilerin bir kısmı onu kırbaçlar, kimisi de onu affederdi. Sonunda Hüzeyl b. Müdrike kabilesinden Cünâde b. Esved adındaki bir kişi, Abdullah'a gelerek "Amr yüzüme öyle bir çarptı ki hâlâ kafamdaki acısı devam etmektedir." dedi. Abdullah da kısasen aynısını yapmasına izin verince, Cünâde onun alnına öyle bir çarptı ki onunla yere yıkılarak bayıldı. Abdullah kısas olarak bir kişi yerine onu kırbaçladıktan sonra birkaç gün iyileşmesini beklerdi. İyileşince bir başkası adına ona vurmaya başlardı. Böylece Amr, kısas için hazır bulundurulurdu. Bu durum onu bitkin ve zayıf düşürmüştü. Son olarak Hüzeylli adam, kısas olarak ona çarpınca, Amr sadece bir gece kalabildikten sonra hayatını kaybetti.

Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr el-Esedî, İbnü'z-Zübeyr'e yönelik ilk kuşatmanın ardından yazdığı kasidesinde şunları dile getirdi:

Ey süvarî! Avvâm oğullarından karşılaşıp da
"Kime gitmek istiyorsun?" denildiğinde; kesinlikle şunu bildir ki
Ömrüme yemin olsun, Ubeyde komşusunu
Öyle çirkin, öyle gaddarca öldürdü ki bunun gömülmesi bile mümkün değildi
Siz aptalca kardeşinizi kırbaçla öldürdünüz

Yazıklar olsun sana ey bozuk ve fena görüşlü adam!
Madem onu öldürecektiniz, onu normal bir şekilde öldürseydiniz!
Ama siz onu kırbaçlayarak ve hapsederek öldürdünüz
Öğlen vakti sopalarınızla onun sırtına
Sabah olunca da onun karnına vururdunuz
Karşılaştığın herkese, Kâbe'ye sığındığını bildirirken
Kendin Rükün ile Zemzem arasında birçok cinayetler gerçekleştiriyordun

Vâkıdî rivayetinde dedi ki: Mervân b. Hakem, Mekke'ye yönelik bir ordunun gönderilmemesi noktasında Amr b. Saîd'in dikkatini çekti ve şöyle dedi: "Siz eğer İbnü'z-Zübeyr'den vazgeçerseniz, ölünceye kadar onun azığını vermekle yetinirsiniz." demişti. Ancak Amr bunu reddetti. Dedi ki: Amr b. Zübeyr Eşdak'ın ordusunun başında yürürken önünde Amr el-Eşdak'ın kendisi için düzenlediği bir sancak bulunmaktaydı. Amr 400 asker, Ümeyye oğullarından bir topluluk ve divanda kayıtlı insanların dışından da bir grupla yürüdü. Harem'i savunmak üzere Tâif çevresinden gelen halk da İbnü'z-Zübeyr'in yanına akmaya başladı. Öbür taraftan Misver b. Mahreme de Medine'den Mekke'ye geldi. Amr b. Sa'îd onu sordu. Kendisine Mekke'ye gittiği haber verildi. Bunun üzerine "Fitne sevgisi kendisini helâk edecek derecede Misver'i sarmıştır." dedi. İbnü'z-Zübeyr işlerinde kendisine danışırdı. Öbür taraftan Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf, Ubeyd b. Umeyr, Abdullah b. Safvân b. Ümeyye b. Halef el-Cumahî -bu zat, Abdullah et-Tavîl olarak bilinirdi- Abdullah b. Zübeyr'in yanına gittiler. Eşdak Amr b. Zübeyr'e, savaşta sabırlı olmasını, kaçanları takip etmesini ve yaralıları öldürmesini tavsiye etti. Ayrıca Abdullah b. Zübeyr'in esir alınması veya boynuna bukağı takılarak Yezîd'e gelmesinden başka hiçbir teklife razı olmamasını ona tavsiye etti. Amr Medine'den ayrıldıktan sonra pişmanlık duyarak, "Ben Abdullah ve arkadaşlarına artık kalplerinden çıkmayacak bir şey yapmış oldum." dedi. Mekke'ye geldiğinde İbnü'z-Zübeyr'in yanında donanımlı birçok kişi bulunmaktaydı. Önce oğlu Abbâd b. Abdullah öne atıldı. Daha sonra insanlar birbirleriyle karşılaştı. Bu arada Amr ile kardeşi arasında Yezîd'in beyati konusunda karşılıklı haber göndermeler başladı. Bu kapsamda Amr, "Yezîd'in bukağıyı boynuna takarak yanına gitmene ilişkin teklifini neden reddediyorsun? Sonra Yezîd seni tekrar sevecekti." dedi. Abdullah ise "Ben Yezîd'e itaat

üzereyim. Şehre girdiğinde Mekke valisine biat etmiştim." dedi. O sırada Amr b. Zübeyr'in askerleri ise Zû Tuvâ'da[165] bulunmaktaydı. Onların başında da Üneys b. Amr el-Eslemî bulunmaktaydı. Başka bir rivayete göre ise onlar, Hacûn denilen yerde bulunmaktayken Zû Tuvâ'da fark edildiklerinde kendilerinden birçok kişi öldürüldü. Bunun üzerine Abdullah b. Safvân b. Ümeyye, Abdullah b. Zübeyr'e, "Bu senin en azılı düşmanındır. Onu öldür." dedi. O da "Olur." dedi. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr'in mevalisinden bir grupla kendisi ve arkadaşları saldırıya geçerek ileri atıldılar. Böylece aralarında şiddetli çatışmalar başladı, o esnada Üneys b. Amr el-Eslemî öldürülüp, Amr da esir alındı. O arada da kardeşi Ubeyde b. Zübeyr, "Seni korumama alıyorum." demiş ve o da onlara teslim olmuştu. Amr, yüzü yaralanmış, ayaklarından kan akar bir vaziyette Abdullah'a getirilince onun hakkında şu şiiri misal getirdi:

Yaralarımız kanar bir şekilde topuklarımız üzerinde yürümezdik
Ancak kan damlarken ayaklarımız üzerinde yürürdük

Onu azarlayarak, "Ey Allah'ın düşmanı, Allah'ın haremini hafife aldın." dedi. Daha sonra onun hapsedilmesini emretti. Bunun üzerine Ubeyde b. Zübeyr, "Ben onu korumama almış bulunmaktayım." deyince Abdullah, "Halkın onun üzerinde bir takım hakları var. Bu nedenle kısasen onların hakkını kendisinden almalıyım." dedi. Abdullah, Amr'ın Medine'de her bir kimseye vurduğu her kırbaç başına bir kırbaç vurmaya başladı; başkasına attığı her bir tokat karşılığında ona bir tokat attı. Böylece ölünceye kadar onu dövdü. Başka bir rivayete göre ise Abdullah b. Zübeyr'e biat edilinceye kadar Amr hapiste kaldı, daha sonra da hapisten çıkartılarak ölünceye kadar kendisine kısas uygulandı. Sonunda Amr'ın birliği Medine'ye geldiğinde, Eşdak onları dövmekle cezalandırdı. Bundan dolayı da Yezîd kendisini kınadı.

Vâkıdî başka bir rivayetinde şöyle dedi: Savaşta Üneys öldürülüp Amr'ın etrafındakilerin tümü dağılınca, Abdullah b. Zübeyr onun üzerine Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf'ı gönderdi. Mus'ab, Amr'ı esir alarak getirdi. Bu-

165 Burası Mekke'nin meşhur bir vadisinin adı olup Feth sûresinde Allah Teâlâ'nın "Mekke'deki dere yatağı" şeklinde bahsettiği yer burasıdır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân,* Dâru Sâdır, V, 182, Beyrut, 1995 (çev.)

nun üzerine Ubeyde onun yanına gelerek, "Ey Amr, ben seni korumama alıyorum." dedi. Kardeşine onu güvencesine aldığını bildirince Abdullah, "Onun halka yaptıklarından dolayı kendisine kısas uygulamam lâzım." dedi. Böylece onun hapsedilmesini emretti. Beraberinde ise Muhammed b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm b. Muğîre el-Mahzûmî'nin bir kölesi de vardı. Başka bir rivayete göre bu köle Zühre oğullarının kölesi olup adı Zeyd, lakabı da Ârim idi. Başka bir rivayete göre ise bu köle Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf'ın kölesi idi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: "Mus'ab b. Abdurrahman'ın kölesi Ârim lakaplı Zeyd esir alındığında ona, genişliği ve uzunluğu iki zirâ olan bir yer inşa edildi ve oraya konuldu. Bu bina hapishane dâhilinde bir bina olduğundan buraya "Sicnü Ârim" [Ârim'in Hapishanesi] adı verildi. Böylece Ârim ve beraberindeki birkaç arkadaşı için yapılan bu dar hücrelerin üstleri kapatıldıktan sonra onlar buralara konuldular ve ölünceye kadar da buralarda kaldılar.

Küseyyir İbnü'l-Hanefiyye'yi anarken ve Abdullah'ı da hicvederken şunları söylüyordu:

Sen karşılaştığın herkese, "Ben Allah'ın evine sığınmışım." diyorsun
Asıl sığınmacı ise Ârim Hapishanesi'nde tutuklu olandır
Dünya yaprağı sahibine kalıcı değildir
Büyük felaketi de tokatla savmak gerekli değildir

İbnü'z-Zübeyr hutbe verirken şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki ben barış ve hakkı ikame etmekten başka bir şey istemiyorum. Kesinlikle mal toplama ve stoklama derdinde de değilim. Benim karnım bir karış veya ondan daha da azdır. Bu nedenle ona dolduracak kadarı benim için yeterlidir." derdi.

İbnü'z-Zübeyr, kardeşi Amr'ı (kısasen) öldürünce, Yemen'in önde gelenlerinden Dahhâk b. Firûz ed-Deylemî şöyle dedi:

Sen bize, "Bana bir avuç yiyecek bile yeter." dersin
Karnın da bir karış veya ondan daha az olmakla beraber
Sen bir şeyi ele geçirince de ateşin sedir ağacını
Yok ettiği gibi onu ortadan kaldırıyorsun

Sizin için Fârûk'un sünnetine uymaktan başka bir şey yakışmaz
Aynı zamanda Nebi'nin (sav) sadık arkadaşı olan Ebû Bekr'in sünnetine de
Eğer kendisinden başka hiçbir şeyin olmadığı Allah'tan korkuyorsan
O zaman Amr'a çok, çok acımalısın!

Buna ek olarak şöyle dediği de rivayet olunur:

Eğer bir mükâfatı kazanmak veya bir nimete kavuşmak istiyorsan
O zaman senin Amr'a merhamet göstermen lâzım

Mahzûm oğullarının mevlası olan Ebû Hurre dedi ki:

O sürekli A'râf suresindeki ayetleri okur
Kalbinin ipekten daha yumuşak olduğunu söyler
Karnın şayet bir karış kadar küçük olup da doymuşsan
Yoksullara birçok ihsanda bulunmuşsundur
Şayet başına bir bela gelirse
Biz senin ne dinin, ne de dünyan için ağlarız

Medâinî dedi ki: Amr'ın arkadaşları etrafından dağılınca, bazı şairler şöyle dediler:

Cumahî'nin birliğinden nefret ettim
Akrabalık ve merhametin ölümle kesildiğini görünce
Dedim ki: Ey Ebû Ümeyye, ya şehit olarak ölür
Veya yardım olunursun!

Burada Ebû Ümeyye ile İbn Safvân'ı kastetmektedir.

Heysem b. Adî dedi ki: Amr b. Zübeyr, Âsî'nin çocukları olan dayılarına meylederdi. Bu sebeple Eşdak onu kardeşiyle savaşmak üzere Mekke'ye yönlendirdi. Abdullah b. Zübeyr de Abdullah b. Safvân b. Ümeyye el-Cumahî'yi ona yönledirince el-Cumahî, Amr'la savaşarak onu mağlup edip esir aldı. Abdullah onu görünce, "Yazıklar olsun sana, sen ne yaptın? Hakkımla ilgili her şeyi ben kardeşliğimize bağışladım. Ama insanlara yaptığın zulümlere gelince onların hakkını senden almam lâzım." dedi. Böylece onu aylarca hapsetti. Her gün onu çıkarır; birileri de gelir, "Bu bana yumruk attı." der, o da onu yumruklar; başka biri gelir, "Bana sille vurdu." der, o da onun yüzüne sille atar; başka biri gelir, "Bu benim sakal-

larımı yoldu." der, o da onun sakallarını yolmaya başlardı. Nihayet Süheyl b. Abdurrahman b. Avf gelerek, "Bu adam suçsuz yere bana yüz kırbaç vurdu." dedi. Bunun üzerine soyulmasını emrederek, "Sen de ona yüz kırbaç vur!" dedi. O da ona yüz kıbaç vurdu. Bunun sonunda sırtı yaralanarak iltihap kaptı, bu da onun ölümüne neden oldu. Daha sonra Abdullah'ın emri üzerine asıldı. Böylece, Amr halkın kendisinden intikam aldığı ilk kişi olmuş oldu.

Bana Ömerî de anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Abdullah b. Ayyâş el-Hemdânî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ben İbnü'z-Zübeyr döneminde Mekke'de ikamet ettim. O sırada onun kadar cimri ve ahmak birisini görmedim. Hâricîler ona geldiklerinde onları dalaletle itham eder ve onları, Osman hakkında söylediklerinden ötürü ayıplardı. Bunun sonunda, Nâfi b. Ezrak el-Hanefî ile Mâhûz b. Buhdüc oğulları ondan ayrıldılar. Yemâme'ye giderek orası ile çevresinin halkına galip geldiler. Nihayet Hadramût'a kadar olan bütün Yemen topraklarını ele geçirdiler. Abdullah ayrıca, Hâşim oğulları hakkında da kötü konuşmaya başladı ve onlardan dolayı Nebî'yi (sav) anmaz oldu ve şöyle dedi: "Onun bazı kötü akrabacıkları vardır; ondan bahsedildiği takdirde, bundan dolayı boyunlarını uzatacaklardır." Daha sonra İbnü'l-Hanefiyye'yi Şi'b'de hapsedince, başlarında Ebû Abdullah el-Cedelî olmak üzere Kûfe'den birçok kişi geldi. Ancak İbnü'z-Zübeyr ona bir zarar vermedi. Bu nedenle Şîa onu terk ederek kendisini tekfir etmeye başladı. Daha önce Muhtâr da onunla beraber iken onun tutarsızlığını ve görüşünün karışıklığını görünce o da kendisinden ayrılarak Kûfe'ye döndü. Husayn b. Nümeyr de ona şöyle diyordu: "Benimle beraber Şam'a gel, ben orada sana biat ederim, halk da sana biat eder." Ancak Abdullah onun bu teklifini reddetti. Husayn kendisiyle gizlice konuşmaya başladı. Ancak onlara Yezîd'in ölüm haberi gelince, sesini yükselterek konuştu. Husayn, "Senin dâhi olduğunu kim söylüyor? Ben seninle gizli konuşurken, sen sesini yükselterek benimle konuşuyorsun?" dedi. Abdullah, kendisinin Beyt'e sığındığını ileri sürerek halkın kendisine biat etmesini isteyince, halk da peş peşe kendisine biat etmeye başladı. O da biatları kabul etmeye başladı.

Heysem b. Adî dedi ki: Bedevi Araplardan bazıları İbnü'z-Zübeyr'e yardım etmeye geldiklerinde onlara, "Sizin silahlarınız eski, sözleriniz bozuktur. Siz bollukta düşman, kıtlıkta fakirsiniz." dedi. Bedevinin birisi yanına gelerek, "Bana maaş bağla." dedi. O da "Onu bağlayın!" deyince, onu bağladılar. Bu sefer, "Bana bir şeyler ver!" dedi. O da "Önce savaş, sonra sana bir şeyler vereyim." dedi. Bedevi, "İşte bu kötü oldu. Benim kanım peşin olacak, senin paran ise vadeli olacak. Allah'a yemin ederim ki bu mümkün değil." dedi. Dedi ki: İbnü'z-Zübeyr, Hâris b. Husayn b. Hâris b. Kays el-Cu'fi'yi Vâdi'l-Kurâ'ya tayin etti. Orada da bol miktarda zekât hurmaları vardı. O da bu hurmaları kendisiyle beraber olanlar arasında bölüştürdü. İbnü'z-Zübeyr ona o hurmaları muhafaza etmesini söylemişti. Onun yanına geldiğinde, ona kırbaçla vurarak, "Sen hurmalarımı yedin, emrime de karşı geldin!" dedi.

Ebû Mihnef rivayetinde dedi ki: Velîd b. Utbe ile beraberinde bir grup insan Amr b. Saîd el-Eşdak ile ilgili bir haber yayarak, "Eğer Amr isterse, İbnü'z-Zübeyr'i yakalayabilir." dediler. Bu sırada da Yezîd, Velîd b. Utbe'yi Hicâz'a göndererek onu vali olarak tayin edip, Amr b. Saîd'i de görevden azletti. Amr Şam'a gelip de Yezîd onu azarladığında, "Ben onu yakalamak için zayıf bulunuyordum. Şayet askerim olsaydı, onunla savaşırdım." dedi. Bunun üzerine Yezîd, "Senden en hoşlanmadığım şey, İbnü'z-Zübeyr'e karşı koyacak askerin olmamakla beraber, asker ve teçhizat ihtiyacını bana yazmamış olmandır." dedi.

Dediler ki: Hüseyn (ra) şehit edilince, Necde b. Âmir Yemâme'de ayaklandı. Kendisiyle beraber hacca gidenlerle birlikte haccını yaptı. Velîd b. Utbe de beraberinde olanlarla Arafât'tan inmekteydi. Bir taraftan İbnü'z-Zübeyr arkadaşlarıyla, öbür taraftan Necde arkadaşlarıyla vakfe yapmaktaydı. Ardından herkes kendi durumuna göre Arafât'tan iniyordu.

Dediler ki: İbnü'z-Zübeyr Yezîd'e mektup yazarak, "Sen başımıza sert mizaçlı, hiçbir şekilde doğruya yönelmeyen, iyi niyetli kişilerin öğütlerine aldırış etmeyen birisini göndermişsin. Şayet bize yumuşak huylu, halim selim bir insanı gönderirsen, zor gibi görünen işlerimizin kolaylaşacağını, dağınıklığımızın toparlanacağını umuyorum. Bunun gereğine bk. Zira

bunda özelimizin de genelimizin de faydası vardır." dedi. Mektup Yezîd'e ulaşınca, Velîd'i azlederek onun yerine, Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyân'ı tayin etti. Böylece onlara, henüz yaşça genç, olgunlaşmamış, tecrübesiz, gün görmemiş birisi gelmiş oldu.

Medâinî dedi ki: Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb Yezîd'e gelip "Sen amca oğlunla ilgili aşırılığa kaçtın. Keşke ona razı olacağı başka şey verseydin." deyince Yezîd, "O zaman ben seni Mekke'ye tayin ettim, haydi git onu nasıl ikna edersen et!" dedi. O da İbnü'z-Zübeyr'e aşırı bir şekilde meyledince, onu da azlederek yerine, Abdullah b. Mu'în b. Abdülesed el-Mahzûmî'yi tayin etti.

Ravi dedi ki: Mervân İbnü'z-Zübeyr'in yanına gelerek, "Onlar idarelerini başkalarına bırakmak istemediklerinden sürekli onu savunuyorlar." diyerek İbnü'z-Zübeyr'i Şam halkıyla korkutmaya başladı. O da onun işaret ettiği şeylerden hiçbirisi hakkında bir cevap vermedi.

Heysem dedi ki: Utbe b. Ebû Süfyân'ın mevlası olan Sa'd, 50 kişilik bir grup arasında Tâif'e sığındı. İbnü'z-Zübeyr onları oradan çıkardıktan sonra Harem'de hepsinin boynunu vurdu. Bunun üzerine İbn Ömer, "Subhanallah bu ne ahmak bir adamdır! Birisi birisini Harem'de öldürdüğü zaman katilin de orada öldürüleceğini bilmiyor mu?" dedi. İbn Abbas da "Harem'de babamın katiliyle karşılaşsam onu orada öldürmem." dedi.

Harre Olayı

Vâkıdî ve başkaları rivayetlerinde dediler ki: Abdullah b. Zübeyr kardeşi Amr'ı öldürünce, halka hitap ederek Yezîd'den bahsederek "Yezîd içkici bir adamdır, Yezîd facirdir, Yezîd kaplancıdır, Yezîd maymuncudur, Yezîd köpekçidir, Yezîd sarhoştur, Yezîd çöl düşkünüdür." dedi ve halkı açıkça onu hal etmeye ve ona karşı cihad etmeye davet etti. Aynı zamanda bu davetini, Medine halkına da yöneltti. Bu şekilde Hicâz halkı İbnü'z-Zübeyr'in durumunu görüşmek ve ona itaat etmek üzere bir araya geldiler. Medine'de de Abdullah b. Mutî onun adına halkın biatını kabul etti. Öbür taraftan İbn İdâh ve onunla beraber gelen arkadaşları Yezîd'e, Medine halkının temayüllerinin İbnü'z-Zübeyr'den yana olduğunu söylediler. Ayrıca Amr b. Zübeyr'in durumu ile Abdullah'ın halifeliğini ilan ettiği ve Medine

halkının Yezîd'e karşı adavetini açığa vurduğuna ilişkin haber kendisine gelince Yezîd, valisi olan Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyân'a mektup yazarak, söylediklerini dinlemek ve temayüllerini öğrenmek üzere kendisine bir heyet göndermesini emretti. O da Münzir b. Zübeyr b. Avvâm, Abdullah b. Ebû Amr b. Hafs b. Muğîre el-Mahzûmî, Abdullah b. Hanzale el-Gasîl b. Ebû Âmir el-Ensârî ve diğer eşraftan oluşan bir heyeti ona gönderdi. Bu heyet geldiğinde Yezîd onlara ikramda bulundu ve her birisine 50.000 dirhem hediye ederken, Münzir'e 100.000 dirhem verdi. Bu heyet yanından ayrılıp, Medine'ye ulaştıklarında, "Biz içki içen, saz çalan, yanındaki şarkıcı kadınlarla âlem yapan, köpeklerle oynayan fasık bir adamın yanından geliyoruz." dediler. Bunu üzerine halk, Yezîd'i hal etmek üzere onlarla sözleşerek başlarına da Abdullah b. Hanzale el-Gasîl'i lider seçtiler. Heyette bulunan Münzir b. Zübeyr Basra'ya gelince, İbn Ziyâd ona ikramda bulundu, ona çok iyi davrandı ve kendisine 100.000 dirhem verilmesini emretti.

Avâne dedi ki: Misver b. Mahreme, Osman b. Muhammed'in valiliğinden önce Yezîd'in yanına gelip geri döndüğünde, kendisinin aleyhinde fıskına ve şarap içtiğine dair tanıklık yapmaya başladı. Durum Yezîd'e bildirilince, o da valisine mektup yazarak Misver'e had uygulamasını emretti. Ebû Hurre bu durumla ilgili olarak şunları söyledi:

Ebû Hâlid,[166] *misk kokulu kırmızı şarabı içerken*
Misver'e had mi tatbik edilecek?

Hişâm b. el-Kelbî dedi ki: Ebû Mihnef bana haber verdi; dedi ki: Yezîd'e, halkın kendisini halifelikten hal ederek idarelerini İbn Gasîl'e tevdi ettikleri haberi ulaşınca, İbn Ziyâd'a mektup yazarak Münzir b. Zübeyr'i kendisine göndermesini emretti. Ancak İbn Ziyâd, Münzir'in kendisinin misafiri olarak bulunması ve babası Ziyâd'ın yakın dostu olması nedeniyle bu emri yerine getirmekten hoşlanmadı. Yezîd'e mektup yazarak, Münzir'in adamlarından ayrılarak ve onların görüş ve eylemlerine muhalefet ederek yanına geldiğini bildirdi. Sonra Münzir'in halkın başına geçip hacca gitmesi konusunda kendisinden izin istemesini söyledi. İbn Ziyâd, mektup-

166 Bu künye ile Yezîd kastedilmektedir.

laşmayı kendisinden gizledi. O da bu doğrultuda izin talebinde bulunup, İbn Ziyâd kendisine bu izni verince Hicâz'a geldi. Burada daha önce heyetin Yezîd hakkında söylediklerinin aynısını söyleyerek şu açıklamayı yaptı: "Yezîd bana 100.000 dirhem verdi. Ancak bu davranışı beni onunla ilgili durumu size iletmekten engelleyemez. Allah'a yemin ederim ki o, namazı bırakacak kadar içki içip sarhoş oluyor." Deniliyor ki: Münzir, Medine'de kalıp Harre olayını gördü, sonra da Mekke'ye gitti. Harre olayından önce Mekke'ye gittiği de söylenmiştir.

Yezîd, Numân b. Beşîr'e haber göndererek ona, "Ensardan Medine'de bulunanların tamamı senin kendi kavminin insanlarıdır. Onlara git ve kendilerini bu sevdalarından vazgeçir!" dedi. Bunun üzerine Numân kavminin yanına gelerek, onları kendi arzularına göre hareket etmemeleri, Şam ordularına karşı gelmemeleri noktasında uyarıp, Yezîd'e biat etmeye teşvik etti. Abdullah b. Mutî el-Adevî ona, "Ey Numân, sen gelip aramızı bozmak istedin ve Allah'ın düzeltmiş olduğu işimizi bozmaya çalıştın!" dedi. Numân da ona, "Ben de seni katırına binmiş, onun iki yanına vurarak Mekke'ye gideceğin zaman, bu zavallı ensar halkını da mescit ve meskenlerinde ölümle baş başa bırakacağını seninle berabermişim gibi görmekteyim." dedi. O sırada Numân'ın yanında Yezîd'in mektubunun bir nüshası da bulunmaktaydı. O mektubunda şöyle diyordu: "Allah'ın kulu Müminlerin Emiri Yezîd'den Medine halkına… Sadede gelince ben size farklı bir şekilde baktım. Size yumuşak davranmamın sonunda sizin katınızda aciz kabul edildim. Ben sizi başım, gözlerim ve boynum üzerinde taşıdım. Allah'a yemin ederim ki eğer sizi ayaklarımın altına alırsam, sizlerin başına öyle felaketler getiririm ki onlar ancak Âd ve Semûd kavminin başına gelmiş olur." dedi ve şu iki beyti örnek getirdi:

Kavmimin yumuşaklığımı aleyhime kullandıklarını sanıyorum
Yumuşak kişiler ise daima zayıf kabul edilirler
İnsanların durumunu inceledim, onlar da beni incelediler
Bunların bir kısmı bana karşı eğik dururken, kimisi de dik durmaktaydı

Medine halkı, Osman b. Muhammed ve Medine'de bulunan Ümeyye oğulları ile onların mevlaları ve Kureyş'ten onlardan yana olan herkesin üzerine yürüdüler. Bunların sayısı 1.000 civarındaydı. Halk bunları Me-

dine'den çıkarmak istedi, onlar da çıkarak nihayet Mervân'ın evine geldiler. Halk bunları Mervân'ın evinde kendisi ve oğlu Abdülmelik'in de bulunduğu bir ortamda zayıf bir şekilde kuşatarak Yezîd'i hal ettiklerini duyurdular. Bunun üzerine Mervân, Habîb b. Kürre aracılığıyla Yezîd'e durumu bildiren bir mektup gönderdi. Habîb Yezîd'in yanına geldiğinde, Yezîd ayaklarını serinletmek üzere suya koymuş bulunmaktaydı. Mektubu kendisine arz edince Yezîd, "Ey Habîb, Ümeyye oğulları Medine'de 1.000 adam değil miydi?" dedi. O da "Evet, ey Müminlerin Emiri!" dedi. Yezîd, "Peki, onlar gündüzün bir saatinde bile kendilerini savunamadılar mı?" dedi. Yezîd mektubu Amr b. Saîd el-Eşdak'a da okuyarak kendisinin Medine'ye yürümesini teklif edince dedi ki: "Ben memleketi [Medine'yi] sana zapt etmiş, işleri yerine koymuş, adamı ya yumuşaklıkla yakalamak veya onu yalnız başınayken bir hileyle öldürmek istemiştim; [sen kabul etmedin]. Ben de şimdi Kureyş'in kanının dökülmesini istemiyorum." dedi. Bu sefer mektubu Müslim b. Ukbe el-Mürrî'ye gönderdi. O da Yezîd'in yanına gelerek dedi ki: "Ey Müminlerin Emiri, bu acayip bir şeydir. 1.000 kişi olmalarına rağmen bir saat bile kendilerini savunamadılar mı?" dedi. Yezîd ona Medine'ye gitmesini emretti. Münadisi, katılanların atıyyelerinin tam olarak ödenmek, her şahsa ayrıca 100 dinar yardım verilmek üzere Hicâz'a gidileceğini ilan etti. 12.000 kişi görevlendirildi. Yezîd kendisi de bir ata bindi; kılıcını kuşanıp omuzuna bir yay asarak atını sürerken şunları dile getiriyordu:

Bekr'in babasına bildir ki ordu karşıdan çıkagelmiştir
Halk da Vâdi'l-Kurâ tepesine çıkmıştır
O zaman göreceksin, bunlar sarhoşlar topluluğu mudur
Yoksa gece yürüyüşünün kendilerini harekete geçirdiği ayıklar topluluğu mu?
Yazıklar olsun inatçıya, yazıklar olsun!
Dinde kandırıkçılık yapar, peşinden de ayrılıkçılık yapar

Yezîd ordusunun çıkageldiği haberi Medine'ye ulaşınca halk, Mervân'ın evini daha sıkı bir kuşatma altına alarak, "Kendilerini Medine'den çıkardığımızda, başımıza iş çıkaracak bir azgınlıkta bulunmayacaklarına, bizim hiçbir sırrımızı açığa çıkarmayacaklarına ve hiç kimseyi aleyhimize teşvik etmeyeceklerine dair kendilerinden kesin söz almadan onlardan vazgeçme-

yeceğiz." dediler. Onlar da bu şekilde söz verince, onları eşyalarıyla birlikte Medine'den çıkardılar. Onlar da Şam yolunu tutup gittiler.

Yezîd, Müslim b. Ukbe'ye dedi ki: "Sen ordu komutanısın, eğer sana bir şey olursa, Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî ordu komutanı olsun. Medine'ye vardığında halka üç sefer çağrıda bulun. Sana olumlu cevap verirlerse ne âlâ, aksi takdirde onlarla savaş! Onlara galip geldiğin takdirde, üç gün her şeyi mübah kıl. Mal, eski eşya, silah yiyecek ne varsa onların hepsi askerlerindir. Üç gün geçtikten sonra halktan artık vazgeç. Ali b. Hüseyn b. Ali'ye iyi davran ve ona olumlu yaklaşım göster. Çünkü o, halkın içine girmiş olduğu pozisyona girmedi. Müminlerin Emiri Muâviye'nin yumuşaklığının kendilerini yozlaştırdığı, kendilerine hiçbir elin uzatılamayacağını zanneden, cahil ve küstah bir toplumun üzerine gittiğini unutma! Şam halkını da onlara yapmak istedikleri muameleden engelleme! Ali b. Hüseyn ise o sırada Ebân b. Mervân b. Hakem'in annesi Âişe bt. Osman b. Affân'ın evinde kalıyordu. Halkın durumuyla ilgili hiçbir şeyi görmek istemediğinden Medine'ye yakın bir köyde köşesine çekilmişti.

Ümeyye oğulları Şam'a giderken, Vâdi'l-Kurâ'da Müslim b. Ukbe ile karşılaşarak ona selam verdiler. Müslim, Amr b. Osman'ı çağırarak ona halkın durumunu sordu. Amr, Medine halkına durumlarıyla ilgili hiçbir şey söylemeyeceğine dair daha önce yemin etmiş olduğundan ona hiçbir bilgi vermedi. Bunun üzerine Müslim, "Eğer Osman'ın oğlu olmasaydın senin boynunu vururdum. Yemin ederim, senden sonra hiçbir Kureyşli için böyle bir şeyi affetmeyeceğim." dedi. Mervân, yeminini bozmamış olmak için ona oğlu Abdülmelik'i gönderdi. Müslim'in sorması üzerine, o da halkın durumunu ona anlatınca, "Ey Mervân'ın oğlu, maşallahın var senin! Baban, henüz hayattayken yerine geçecek birisi olarak tam da seni bulmuştur." dedi.

Deniliyor ki: Yezîd askerlerini hazırlarken bir taraftan da İbnü'z-Zübeyr'e bir elçiyle kibar bir mektup gönderdi. Başka bir rivayete göre ise mektup olarak değil şifahi olarak şunları söyledi:

Sen, semadaki Rabbinden yardım dile
Ben de Eş'ar ve Akk'ın adamlarını gönderiyorum
Kelb, Sekûn ve onlara bağlı Lahm kabilesinden

Aynı zaman da Cüzâm kabilesinin önünde de Himyer'in birlikleri vardır
Ey Hubeyb'in babası, sen bunlardan nasıl kurtulabileceksin?
O hâlde henüz sana asker gelmeden başının çaresine bak!

Şamlılar ise Yezîd'in şöyle dediğini ileri sürdüler:

Sen Ebtah adamlarını topla!
Ben de sana karşı, Ak ve Eş'ar'ın adamlarını çağırayım

Dediler ki Müslim yola çıkarak Medine'ye geldiğinde Harre'ye yürüdü. Sonunda, şehrin doğu tarafından Medine'ye ilerledi. Buradan gelmeyi Abdülmelik b. Mervân kendisine salık vermişti. Müslim Medinelilere üç gün mühlet vererek, "Eğer halkın içinde bulunduğu biata siz de girerseniz sizden vazgeçer, Mekke'deki inatçının üzerine giderim. Eğer reddederseniz, size mazeretimi ileterek sizinle savaşırım. Bu sırada Medineliler de bir hendek kazmışlardı. Bu hendeğin girişlerinden birinde büyük bir topluluk bir araya gelmişti. Bunların başında da Abdurrahman b. Ezher b. Avf Zührî bulunmaktaydı. Bu topluluk, Medine'de (kıyam eden halktan) dörtte birlik bir grup idi. Abdullah b. Mutî Medine'nin aşağısındaki bir yerde bulunan diğer dörtte birliğin başında; Ma'kıl b. Sinân el-Eşca'î bunun gibi bir dörtte birlik grubun başında, Abdullah b. Hanzale el-Gasîl ise Harre'ye yakın bir yerde konuşlanan diğer bir dörtte birlik grubun başında bulunmaktaydı. Diğer gruplar ise başkomutanlık ve eğitim işlerini Abdullah b. Gasîl'e tevdi etmişlerdi. Bir rivayete göre, her bir grup kendi hendeğini kendileri kazmıştı. İbnü'l-Gasîl ile İbn Mutî, ensar arasında; Ma'kıl, Muhâcirler arasında; Yezîd b. Hürmüz ise mevalinin başında bulunmaktaydı. Kendisine "[Musa] Şehevât" denilen bir şair şöyle dedi:

Hendeği saran şeref bulutunda
Sarhoşluk erbabı için (güçlü) bir darbe vardır
Sen de bizden değilsin, dayın da bizden değildir
Ey arzuları için namazını terk eden adam!
Sen git de ayıya çul giydir; maymunu katıra bindir
Git de çöllerdeki vahşilerin diyarında konakla!
Şayet bizi mağlup edersen
Zaferini kutlarken, vakit namazlarınla beraber cumaları da bırak!

İbnü'l-Kelbî dedi ki: "Şair, bu beyitten dolayı Şehevât olarak adlandırılmıştır." Başkalarına göre ise kendisine "Şehevât" denilmesinin nedeni, Abdullah b. Câfer'den arzuladığı şeyleri istediğinde, Abdullah'ın kendisine arzuladığı yemekleri hazırlamış olmasıdır. Medâinî dedi ki: "Bu şiir Muhammed b. Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'e ait olup, Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb'ın Mekke'den ayrılması nedeniyle kendisini hicvetmiştir. Medine halkının bu şiiri Yezîd'e yazdıklarını zikredeni duydum." Kelb kabilesinden bir adam şöyle dedi:

Sen bizdensin ama dayın bizden değildir
Ey davetlerden dolayı namaza icabet eden!

Dediler ki: Müslim b. Ukbe'nin Medine halkına tanıdığı üç günlük süre bittikten sonra onlara, "Ey insanlar, Müminlerin Emiri kanlarınızın akmasını istemediği için size bir zaman tanımıştır. Zira siz onun kökenisiniz. Bu nedenle nefsinizle ilgili olarak Allah'a karşı gelmekten sakının!" dedi. Bunun üzerine halk, hem kendisine hem de Yezîd'e söverek ve kendisini facirlikle itham ederek, "Biz aksine savaşır, sonra yine savaşırız." dediler. Bunun üzerine Müslim'in verdiği emir üzerine büyük bir çadır kuruldu. Daha sonra Medine halkının üzerine yürümeye başladı. Beraberindekilerle birlikte İbnü'l-Gasîl'in karargâhına yöneldi. İbnü'l-Gasîl de adamlarını bineklerine bindirerek gele gele (Müslim'in kurdurduğu) çadıra kadar geldiler. Müslim de süvarilerine seslenerek onları harekete geçirince savaş başladı ve uzun süre devam etti. Bu sırada Fadl b. Abbas b. Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib, İbnü'l-Gasîl'e, "Süvarilerini bana doğru yönlendir." dedi. O da askerlerini onun yanına gitmelerini emretti. Gasîl'in askerleri, Fadl'ın yanında yer aldıktan sonra birlikte harekete geçerek Müslim'in taraftarlarına üstünlük sağladılar. Sonunda sadece dizleri üzerine oturmuş, mızraklarına sarılmış 50 kişilik bir grup arasında kaldı. Onun üzerine baskın düzenleyerek hem kendisini hem de kendisiyle beraber, Zeyd b. Abdurrahman Zührî, Nu'aym b. İbrâhim b. Abdullah en-Nahhâm da beraberindeki Medineli adamlarla beraber öldürüldü.

Deniliyor ki: Savaş gününde Müslim hastalanmış bulunuyordu. Bu nedenle iki saf arasında kendisi için konulmuş bir sedye veya sandalyeye oturtulmuş bir vaziyette, Şam halkını Medine halkına karşı savaşmaya hep teşvik ederek savaşı yönetiyordu. Kılıçların eğildiği, mızrakların kırıldığı şiddetli çarpışmalar başladı. Fadl, halkın ileri gelenleri ve atlılarıyla beraber sandalyesi veya sedyesi üzerinde oturmakta olan Müslim'e varmak üzere ona doğru yürüdü. Müslim'in isteği üzerine kendisini otağının önüne çıkardılar. Fadl kırmızı tenli bir adam olduğundan, Müslim kendi adamlarına seslenerek, "Neredesiniz ey hürlerin çocukları, kızıl adam beni öldürecek! Ona mızraklarınızla karşı koyun!" dedi. Adamları da mızraklarıyla Fadl'ın karşısına çıkıp sapladıkları mızraklarıyla onu atından düşürdüler.

Dediler ki: İbnü'l-Gasîl'in atlıları ve yayaları harekete geçip, Müslim'e ulaşmak üzereyken, o da (Müslim) atına binerek, "Ey Şam halkı, siz insanların hayırlısı değilsiniz; ancak siz idarecilerinize yaptığınız itaat ve düşmanlarınıza karşı gösterdiğiniz sabırla zafer kazandınız." dedi. Daha sonra saf tutmuş askerlerine yaklaşarak onlara İbnü'l-Gasîl'e karşı atağa geçmelerini emretmesi üzerine askerleri İbnü'l-Gasîl'e karşı şiddetli bir hamle yaptılar. Husayn b. Nümeyr ise Hıms halkı arasına inerek onlara doğru yaya olarak yürüdü. İbnü'l-Gasîl, onların sancakları altında yürüdüklerini görünce, "Sizin düşmanlarınız, size karşı cephe aldılar. Sizin ve onların aralarında Allah hükmünü verinceye kadar gündüz bir saat bile boş durmayacaklar." dedi. Bunun üzerine önce bir oğlu öne çıktı. Savaş kızışınca oğulları, bir bir öldürüldüler. Daha sonra Abdullah b. İdâh b. el-Kerker el-Eş'arî ve arkadaşları da yaklaştılar 500 okçu arasında yürürken onları ok yağmuruna tuttular. Bu arada İbnü'l-Gasîl, "Siz neden oklara hedef oluyorsunuz? Kim cennete daha çabuk gitmek istiyorsa, benim sancağımın altında toplansın!" dedi. Bunun üzerine ölmeyi arzulayan herkes ona doğru yöneldi. Böylece halk hareketlendi ve savaş daha çok şiddetlenerek kızışmaya başladı. Bu sırada İbnü'l-Gasîl şunları söylüyordu:

Bozgunculuk yapmak üzere saldırıya geçen ve azıtanlara
İstikamet ve hidayet yolundan uzaklaşanlara yazıklar olsun!
Rahman ise sadece âsileri rahmetinden uzaklaştırır

Daha sonra ileri atılarak meydan okudu ve öldürülünceye kadar mücadele etti. Kendisiyle beraber, anne bir kardeşi Muhammed b. Sâbit b. Kays b. Şemmâs el-Ensârî ile Muhammed b. Amr b. Hazm en-Necarî de öldürüldü.

Vâkıdî'nin rivayetlerinden biri de şudur ki Mervân ve Emevîler, ilk defa Medine'ye dönerek Medine halkını kınamadılar. Onlar Yezîd'in ölümünden sonra İbnü'z-Zübeyr oradan çıkmalarını emredinceye kadar orada kaldılar.

Dediler ki: Mervân İbnü'l-Gasîl'i gördüğünde ona, "Allah sana merhamet eylesin, senin sütunların yanı başında uzun uzadıya namaz kıldığını gördüm." dedi.

Dediler ki: Muhammed b. Sa'd b. Ebû Vakkâs, meydana çıkarak hezimete uğrayıncaya kadar halkı kılıcıyla savmaya çalıştı. Kendisiyle beraber nice insanlar da gitti. Müslim de üç güne kadar askerlerine Medine'de her şeyi mübah kılınca, askerleri bu sürede insan öldürme, halkın malını gasp etme ve kadınlara tecavüz gibi Allah'ın sevmediği çirkin hareketlerde bulundular. Bu arada Ebû Saîd el-Hudrî de çıkarak bir mağaraya girdi. Birisi de onu korkutmak için kılıcını çekerek yanına girip karşısına dikilince, şu ayeti okudu: "*Eğer beni öldürmek üzere bana elini uzatsan bile, seni öldürmek üzere elimi sana uzatacak değilim; çünkü ben Âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.*"[167] Bunun üzerine bu Şamlı adam, "Allah aşkına sen kimsin?" dedi. O da "Ben Ebû Saîd el-Hudrî'yim." dedi. Adam, "Yani sen Resûlullah'ın arkadaşısın öyle mi?" dedi. O da "Evet" deyince, adam onu bırakarak, "Benim için Allah'tan mağfiret dile!" dedi.

Avâne b. Hakem dedi ki: "Şamlılar, Hârise oğulları yurdu cihetinden Medine'ye girerek, orada talan edilmedik bir ev bırakmadılar. Ancak bir köpeğin korumuş olduğu Resûlullah'ın (sav) mevlası olan Zeyd b. Hârise'nin oğlu Üsâme'nin evi ile Himyerîlerin koruduğu Himyerli bir kadının evine dokunmadılar. Şamlılar Medinelilere, "Hey Yahudiler!" diye hitap ederek onlarla savaşıyorlardı.

---

167 Mâide, 5/27.

Vâkıdî rivayetlerinin birinde, "Ensar, İbnü'l-Gasîl'i başlarına komutan seçtiklerinde halk dayanışma içerisine girdi. Müslim (ordusuyla beraber) yaklaşınca Harretü Vâkım denilen yerde karargâh kurarak orada bir hendek kazdılar. Öbür taraftan İbnü'z-Zübeyr de Ümeyye oğullarıyla onların mevalisinin Mekke ve Medine'den çıkartılarak Şam'a gitmelerini emretmişti. Bu konuda İbn Kays er-Rukayyât[168] şunları söylüyordu:

Bakî, Durü'l-Belât ve Mescit
İbn Affân'ın grubuna ağlasınlar!
Onlarla beraber; Merve, Sünh[169]
Usfân[170] *ve Hacerü'l-Esved de ağlasın!*

İddia ettiklerine göre, Ümeyye oğullarından 4.000 kişilik bir topluluk Mekke ile Medine'yi terk ederek Şam'a doğru yola çıkıp Vâdi'l-Kurâ'ya geldiklerinde, Müslim onlara kendisiyle beraber geri dönmelerini söyledi. Bunun üzerine bunlardan önemli bir grup Yezîd'in yanına giderken, bazıları da Müslim'e katılarak Medine'ye döndüler. Müslim böylece Medine'ye yaklaştığında, Hârise oğullarının evlerine yakın bir yerde pusu kurdu. Bu şekilde iki topluluk karşı karşıya gelmiş oldu. Müslim'de gut hastalığı vardı. Bu nedenle askerlerinin safının önüne, kalkan siperinde taşınarak orada bir sandalyeye oturtulunca, "Ey Şam halkı, ya liderinizi tam olarak savunun veya onu bırakın!" dedi. Bunun üzerine savaş başladı. Medine halkı sabırla en şiddetli şekilde savaştı. Ancak farkına varamadıkları bir pusuya düşürülerek arkadan vurulmakla hezimete uğradılar. Bu şekilde Abdullah b. el-Gasîl ve onların kadısı İbn Amr b. Hazm el-Ensârî öldürüldü. İbnü'l-Mutî ise kaçarak İbnü'z-Zübeyr'e katıldı. Daha sonra Müslim'in askerleri, Medine'de halkın malını yağmaladılar.

Üç gün geçtikten sonra Müslim oturup, milleti biata davet etti. Onlardan ilk biata gelen, Yezîd b. Abdullah b. Zem'a b. Esved oldu. Onun annesi Ebû Seleme'nin kızıydı. Onun ninesi ise Resûlullah'ın (sav) hanımı Ümmü Sele-

168 Bu şairin "er-Rukayyât" adıyla anılmasının nedeni, adları "Rukayye" olan üç kadına medhiyeler dizmiş olmasıdır. Bk. İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve'ş-Şuarâ',* Dâru'l-Hadis, I, 530, Kahire 1423 (çev.)

169 Burası, Medine'de el-Haris b. Hazrecoğullarının evlerinin bulunduğu mıntıka olup, burasıyla Resûlullah'ın evi arasında bir kadar bir mesafe bulunmaktadır. Bk. el-Endelüsî, *Mu'cemü mâ Üstü'cime min Esmai'l-Bilad ve'l-Mevadi',* Âlemü'l-Kutub, et-Tab'atu's-Sâlise, II, 760, Beyrut, 1403 (çev.)

170 'Usfan, Cuhfe ile Mekke arasındaki yol üzerinde bulunan su kaynaklarından birisinin adıdır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân,* Dâru Sâdır, et-Tab'atü's-Sâniye, II, 121, Beyrut, 1995 (çev.)

me idi. Bu kişi geldiğinde Müslim ona, "Senin, bir köle oğlu köle olduğuna ve Müminlerin Emiri adına mal ve canında tasarruf edeceğine dair ona biat et!" dedi. O da "Ben onun adına Allah'ın Kitabı ve Nebisinin sünneti üzerine onun amcası oğlu olduğuma dair sana biat ediyorum." dedi. Bunun üzerine onun boynunu vurup, "Vallahi, sen bundan sonra Müminlerin Emiri hakkında artık hiçbir tanıklıkta bulunmayacaksın!" dedi. O daha önce Yezîd'in yanına gelmiş, o da ona maddi yardımda bulunmuştu. Döndüğünde ise onu günah işlemekle itham etmiş ve içki içtiğine dair tanıklık yapmıştı. Daha sonra Ma'kıl b. Sinân el-Eşca'î getirildi. Müslim ona, "Muhammed'in babasına merhabalar olsun!" dedi ve elinden tutarak oturduğu halının üstüne oturttu. Bu arada Ma'kıl bir su isteyince, Müslim, "Ona bir bardak bal şerbeti getirin ve beraberimizde getirdiğimiz kardan da bir miktar koyun!" dedi. Onlar da öyle yaptılar. Ma'kıl onu içtiğinde, "Allah Emir'e cennet şarabından içirsin!" dedi. O da "Vallahi sen de sana kaynar sudan içirildiğinde, cehennem şarabından başka bir şey içemeyeceksin!" dedi. Bunun üzerine Ma'kıl, "Allah ve İslâm aşkına ne demek istedin?" dedi. Müslim de "Hatırlar mısın? Hani sen Taberiyye'den geçerken ben sana, 'Nereden geliyorsun?' diye sorduğumda sen, 'Biz bir ay boyunca yürüdük, sırtımızla çalıştık, sıfırla döndük, onu içki içerken gördük. Vallahi biz Medine'ye geldiğimizde o fasık oğlu fasıkı hal ettikten sonra Muhâcirlerin evladından birisine biat edeceğiz.' demiştin. Ben de o gece nerede fırsat bulursam orada seni öldüreceğime dair kendi kendime söz vermiştim. Eşca'[171] nerede, hilafet ve hilafetten hal etme nerede? Haydi, onu getirin ve boynunu vurun!" dedi. Onlar da onun boynunu vurdular. Bunun üzerine şair şunları söyledi:

Hey askerî birliklerine ağlayan ensar!
Eşca'îler ise Ma'kıl b. Sinân'a ağlamaktadır

Heysem b. Adî Avâne'den rivayet ederek dedi ki: "Muhammed b. Cehm gelerek, 'Ben Allah'ın ve Resûlü'nün sünneti üzerine sana biat ediyorum.' deyince boynunun vurulması emredildi." Daha sonra da "Müminlerin Emiri seni korudu, sana yardımda bulundu, sen de onun şarap içtiğine dair aleyhinde tanıklık yaptın! Allah'a yemin ederim ki bundan sonra onun aleyhinde

171 Eşca' b. Reys b. Gatfab b. Sa'd b. Kays b. Aylân'a nispet edilen meşhur bir kabile adıdır. Bk. İbnü'l-Esîr, *el-Lübab fi Tehzibi'l-Ensab*, Dâru Sâdır, I. 64, Beyrut, ts (çev.)

artık yalan yere tanıklık yapamayacaksın!" dedi. Ardından Osman b. Affân'ın oğlu Amr'ın getirtilmesini emretti. Daha önce ise Amr'dan Medine halkı hakkında bilgi istediğinde Amr ona hiçbir bilgi vermemişti. Müslim ona kaba davranarak, "Eğer sen Müminlerin Emiri'nin oğlu olmamış olsaydın, seni öldürürdüm. Sen iyi bir kişinin kötü bir oğlusun. Medine halkı öne çıkınca sen, 'Ben de sizdenim.' derdin, Şam halkı öne çıkınca da 'Ben Müminlerin Emiri'nin oğluyum' diyorsun!" dedi ve kölesine, "Bunun sakallarını yol!" dedi. Bunun üzerine bir tel kalmayacak derecede onun sakalları yolundu. Daha sonra şunları söyledi: "Bunun annesi, aptal bir kadın idi. Avurdunda bir şeyler saklar, Osman'a "Avurdumda olanla seni yendim." derdi. Oysa avurdunda sakladığı şey, ona zarar veren bir şey idi. Denildiğine göre bir seferinde bu kadın bir pislik böceğini avurduna alarak o konuda Osman'la tartışmıştı. Başka bir rivayete göre, Müslim bir kırbaçla ona vurarak, "Biz sizin devletinizi savunurken, sen ona tuzak kurmaktasın!" dedi. Mervân, onun hakkında Müslim'le konuşarak, "O benim amcamın oğludur." deyince Müslim, "Peki, ya Ma'kıl?" diye sorunca Mervân, "O da benim amcamın oğludur." dedi. Başka bir rivayete göre Müslim onu Mervân'a bağışlayıp ona vurmayarak serbest bıraktı. Onun annesi Devs kabilesinden olup ona "Ümmü Amr bt. Cündeb" denirdi. Mervân ile Abdülmelik, Ali b. Hüseyn b. Ali'yi getirerek onun hakkında kendisinden eman dilediler. Müslim buna karşılık, "Eğer Müminlerin Emiri'nin ona iyi davranmaya yönelik bana vermiş olduğu emri olmasaydı ve ben de onun günahsız olduğunu bilmemiş olsaydım, siz onun hakkında şefaatçilik yapamazdınız." dedi. Sonra kendi katırı üzerinde gitmesine izin vererek hediyelerle mükâfatlandırdı. Daha sonra Yezîd'e biatta bulunmak isteyenler arasına, Ali b. Abdullah b. Abbas'ın da girmesini söyledi. O da orada bir otağın kurulu olduğunu görüp onun kime ait olduğunu sordu. Onun Husayn b. Nümeyr b. Nâtil es-Sekûnî'ye ait olduğu kendisine söylenince, yanına giderek ondan himaye istedi. O da dayılık hasebiyle ona himaye verdi. Zira Ali b. Abdullah'ın annesi, Kindeliydi. Böylece onunla Müslim'in elçilerinin arasına girdi. Hıms halkı da Husayn b. Nümeyr'e olan bağlılıklarından dolayı onları ondan engellediler ve Abdullah'tan vazgeçinceye kadar onlara kırbaç salladılar. Daha sonra Husayn, onu yanına alarak Müslim'in yanına gitti ve duyup itaat etmek üzere Yezîd'e biat etti.

Heysem b. Adî dedi ki: Ali b. Abdullah Müslim'e getirilince, onu öldürmek istedi; ancak orada hazır bulunan Husayn b. Nümeyr'in onun hakkında kendisiyle konuşması üzerine onu serbest bıraktı. Bunun üzerine Ali b. Abdullah şunları söyledi:

Babam Abbas, Lüey oğullarının efendisidir
Dayılarım da Velî'a oğullarının krallarıdır
Onlar benim onurumu korudular
Müsrif ile Lekî'a oğullarının birliklerinin geldiği gün!
O bana karşı şerefsizlik yapmak istedi
Ancak bazı yüce eller onu bana yetiştirmediler
Onlar Esed ve Üd oğullarıyla idare ettiler
Aynı zamanda Kays kabilesiyle Rebî'a'dan Amâir'i de
Kadim memleketin madeni olan Kinde'ye gelince
Onların davranışları cömertliğin en büyüğünü süslemektedir

Heysem b. Adî dedi ki: Resûlullah (sav), Üsâme b. Zeyd'i Gatafân oğullarına gönderdiğinde, Müslim b. Ukbe b. Mürrî'yi de esir aldıkları kişiler arasında Resûlullah'ın (sav) huzuruna getirdi. Ensardan bir kadın onu bir süre gizledikten sonra onu azat etti. Ancak Harre gününde ensar ona haber göndererek "Katındaki ahdimizi koru." dedi. O da "Ben ne de güzel korurum, ancak siz Osman'ı öldürdünüz." dedi.

Dediler ki: Müslim, Yezîd adına biatları istediği şekilde kabul ettikten, Medine'yi gasp ettikten ve halkının kadınlarını teftiş ettikten sonra askerlerinin arasına girerek Yezîd'in kendisine verdiği emir üzerine Mekke'deki İbnü'z-Zübeyr'e yöneldi. Medine'den ayrılırken, yerine Ravh b. Zinbâ el-Cüzâmî'yi vekil bıraktı. Nihayet el-Müşellel'e, bir rivayete göre de Akabetü Herşâ'ya gelince, burada şiddetli bir hastalığa yakalandı. Zaten karnında ur veya kendisinde başka bir hastalık vardı. Öleceği sırada, "Beni yaslandırın!" deyince kendisini arkasına yaslandırdıklarında, ellerini kaldırarak şöyle dedi: "Allah'ım, sen bilirsin ki ben Halife'ye açık veya gizli bir şekilde ihanet etmedim. Benim 'Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve Resûlü olduğuna tanıklık yaparım.' şeklindeki şehadetimden sonra yaptığım en iyi işim Harre'deki adamları öldürmemdir. Eğer onları öldürdüğümden dolayı ateşe girersem o zaman ben bedbahtım de-

mektir." dedi. Daha sonra Husayn b. Nümeyr b. Nâtil b. Lebîd b. Ci'sine es-Sekûnî'ye hitaben, "Ey eşek semeri, başıma bir şey gelmesi durumunda, Emir'in bu orduya komuta etmen yönündeki emri olmasaydı, ordu komutanlığına Hubeyş b. Dülce'yi getirirdim. Mekke'ye vardığında düşmanlarının hakkından gelmelisin. Sen sen ol, Kureyş'lilere kulak verme! Zira onlar, kandırıkçı bir kavimdir. Düşmanlarınla karşılaştığında önce acele etmeden temkinli davran, sonra mızraklarınla onları kırıp geç, daha sonra da onları o hâlde bırak git!" dedi. Sonra ordu komutanının Husayn olduğunu duyurdu.

Medâinî Avâne ve Yezîd b. İyâd'dan şöyle dediğini rivayet ettiler: "Müslim Husayn'a dedi ki: "Müminlerin Emiri, seni ordu komutanı olarak tayin etmemi emretti. -Ancak Müslim, öleceği sırada onu yerine tayin etmekten hoşlanmıyordu.- Eğer böyle olmasaydı, komutan Hubeyş b. Dülce olacaktı. Zira o, bu konuda senden daha elverişlidir." Müslim ölünce el-Müşellel'in[172] üst tarafına defnedildi. Daha sonra Husayn ordusuyla Mekke'ye doğru ilerledi.

Medâinî, İbn Cu'dübe'den şunu rivayet etti: Yezîd, Müslim b. Ukbe'yle beraber bir doktor göndermişti. Ona dedi ki: "Benden uzak dur! Ben Osman'ın katillerinden intikam alıncaya kadar hayatta kalmak istiyordum. Bu noktada ben kavuşmak istediğime de kavuştum. Başka bir şey yapmadan önce, yaptığım bu temizlik üzere ölmekten, bana daha hoş gelen bir şey yoktur. Allah beni bu pislik adamları öldürmekle temiz kıldı."

Dediler ki: Yezîd b. Abdullah b. Zem'a'nın Buharalı olan ümmü veledi, bazı çocuklarıyla beraber Müslim b. Ukbe'nin kabrine varınca, Farsça şöyle dedi: "Ey haddini aşan adam, sen evleri harap ettin, kalpleri yaktın." diyerek onun cenazesini çıkartarak bir hurma ağacına astı. Bir rivayete göre ise bir hurma kütüğüne astıktan sonra onun cenazesini yaktı. Başka bir rivayete göre iki oğlu öldürülen Kureyşli bir kadın gelerek onun cenazesini çıkartarak yakmıştır. Ancak birinci görüş, daha doğrudur.

---

172 Burası, Kudeyd'e bakan bir tepedir. Müslim b. Ukbe buraya defnedildikten sonra cenazesi çıkartıldıktan sonra asılmıştır. Bk. el-Endelüsî, *Mu'cemü Me'stu'cime min Esmâi'l-Bilâdi ve'l-Mevâdi'*, Âlemü'l-Kütub, et-Tab'atü's-Sâlise, IV, 1233, Beyrut, 1403 (çev.)

Denildiğine göre Müslim b. Ukbe, Husayn'a şöyle dedi: Sana diyeceklerimi aklında tut! Mekke'de fazla kalmayı düşünme. Zira oranın sıcaklığı yakıcı olduğundan hayvanlar için elverişli değildir. Şam halkının hamle yapmasına engel olma! Kureyşlilere kulak verme; zira onlar kandırıkçı bir kavimdir. Önce uzlaşmaya, (olmadıktan) sonra ele geçirmeye dikkat etmelisin! Eğer ben Harre halkını öldürdüğümden dolayı ateşe girersem, o zaman bedbahtım demektir.

Vâkıdî dedi ki: Harre olayı, hicretin 63. yılında Zilhicce ayının bitimine üç gün kala Cuma günü meydana gelmiştir. Müslim'in Medine'den çıkışı ise hicretin 64. yılının Muharrem ayının yarısında olmuştur. Yine 64. yılının Muharrem ayının bitimine yedi gün kala ölmüştür. Başkaları ise Harre olayının, Çarşamba günü meydana geldiğini ileri sürmüşlerdir.

Harre Olayında Eşraftan Öldürülenlerin Adları

1. Fadl b. Abbas b. Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib,
2. İsmail b. Hâlid b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt,
3. Yahyâ b. Nâfi b. Uceyr b. Abdüyezîd b. Hâşim b. Muttalib b. Abdümenâf,
4. Mâzin b. Mansûr oğullarından Ubeydullah b. Utbe b. Gazvân,
5. Muğîre b. Abdullah b. Sâib b. Ebû Hubeyş b. Muttalib b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusay,
6. İyâd b. Humeyr b. Avf Zührî. Bunlar Kureyş ve ensar arasında yer alan eşraftan olan kimseler idi.

Ebû Mihnef dedi ki: Harre olayında Kureyş'in ileri gelenlerinden 700 küsur kişi öldürüldü. Ensardan öldürülenler bundan hariçtir. Bunun üzerine Muhammed b. Eslem b. Becre es-Saîdî şöyle dedi:

Eğer Harretü Vâkım'da[173] *bizi öldürmüş olsalar*
İlk defa İslâm üzere öldürülenler, biz olmuş olacağız
Bedir'de biz sizi aşağı düşürerek öldürmüş
Kılıçlarımızla sizden ganimet alarak dönmüştük

173 Burası Medine kalelerinden birinin adıdır. Bk. İbnü'l-Esîr, *Garîbü'l-Hadis*, el-Meketebetü'l-İlmiyye, V, 216, Beyrut, 1979 (çev.)

Kâbe'ye sığınan birisi kurtulmuşsa da
Bizi zayıflatsa bile, vermedi bize büyük bir zarar

Heysem b. Adî dedi ki: "Hicretin 62. yılında, Harre günü halkın her kesiminden yaklaşık 6.500 kişi öldürüldü."

Dediler ki: Harre olayı ile ilgili haber Yezîd b. Muâviye'ye ulaşınca şunları söyledi:

Keşke benim Bedir'de öldürülen büyüklerim
Kılıçlar indirildiğinde Hazreclilerin çıkardığı feryadı görmüş olsalardı

Bu şekilde kasidenin tamamını okudu.

Bana Ebû Hayseme Züheyr b. Harb, Halef b. Sâlim ve Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı. O İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Müsrif[174] b. Ukbe Şam'dan gelip Medine'nin aşağı tarafına inince "Beni, halkla savaştığımda, güneş arkama gelecek, onların da karşılarına gelecek şekilde bir yere konuşlandırın!" dedi. Böylece ordusu Harretü Vâkım'a konuşlandı. Medine halkının komutasını da Abdullah b. Mutî el-Adevî ve Abdullah b. el-Gasîl el-Ensârî üstlenmişlerdi. Bu durum ise henüz İbnü'z-Zübeyr ile işbirliği yapılmadan önceydi. İki ordu, sabah namazından sonra karşı karşıya geldiler. Çok geçmeden Medine halkı hezimete uğradı. Bahreyn'in Dârîn halkından olan ve koku ticaretiyle meşgul olan 400 kişilik gruba varıncaya kadar Medine halkının tamamı dışarı çıkartıldı. Onlar, "Bizim bu işlerle ne alakamız var? Biz sadece tüccarız." dedilerse de teklifleri kabul edilmeyerek onlara da bir sancak tahsis edildi. Ancak halk arasında ilk hezimete uğrayan kesim bunlar oldu. Onlar sancaklarını dikerek etrafına taşlar örüp oradan ayrılmışlardı. Daha sonra keskin bakışlılar tarafından fark edilerek, sancaklarının dikili olup etrafında savaştıkları görüldü. O zamana kadar neredeyse Şam halkı yok olacaktı. O sırada Müsrif şöyle demeye başladı: "Eyvah yazıklar olsun size! Bu sancak kimin?" dedi. Kendisine, Dârînli koku tüccarlarına ait olduğunu söylediklerinde, "Kokuculardan bana ne?" dedi. Müsrif, Harrelilerin işini bitirince, onların durumunu Yezîd'e bildirdi. Yezîd durumu Bahreyn'deki valisine mek-

174 Kastedilen Müslim b. Ukbe'dir.

tupla yazdı. O da onlara 400.000 dirhem tazmin ettirdi. O gün de İbn Hanzale el-Gasîl, Muhammed b. Amr b. Hazm, Abdullah b. Ebû Amr b. Hafs el-Mahzûmî, Âsım b. Ömer b. Hattâb'ın iki oğlu olan Ubeydullah ile Süleyman da öldürülmüşlerdi. Müsrif'in, askerlerine verdiği serbestlik üzerine üç gün boyunca yatakların yünlerini bile çıkararak yağmaladılar. Müsrif, Medine'den çıktığında hasta olduğundan Müşellel denilen yere gelince orada öldü ve oraya da defnedildi. Ölmeden önce, yerine askerlerinin başına Husayn b. Nümeyr'i getirmişti.

Bize Halef ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar; bize Vehb b. Cerîr anlattı. Onlar Cüveyriye'den, o da Medine'nin yaşlılarından şunu rivayet ettiler: Muâviye, oğlu Yezîd'e şöyle dedi: Bir gün Medinelilerle aranda anlaşmazlık olacak. Eğer böyle bir şey olursa onlara karşı Müslim b. Ukbe'yi gönder. Zira biz onu nasihati dinlenen bir kişi olarak tanımaktayız. Yönetim Yezîd'e geçince Medine halkından bir grup ona geldi. Onların arasında, Abdullah b. Hanzale (Gasîlü'l-Melâike) de vardı. Hanzale Uhud'da şehit olunca cenazesini melekler yıkamıştı. Abdullah ise Medine'nin eşrafından olan ibadetine düşkün bir adamdı. O sırada beraberinde sekiz çocuğu da vardı. Yezîd'e geldiklerinde ona 100.000, her bir çocuğuna da 10.000 dirhem verdi. Kendilerine verilen elbiseler ve yüklerle verilen diğer mallar bundan hariç idi. Ancak Abdullah Medine'ye döndüğünde Yezîd'in durumu kendisine sorulduğunda, "Öyle bir adamın yanından geliyorum ki Allah'a yemin ederim ki eğer bu çocuklarımdan başkasını bulabilirsem, onlarla kendisine karşı mücahede ederdim." Onlar, "Duyduğumuza göre Yezîd size hediyeler ve atıyyeler vermiş." dediler. Buna karşılık o da "Ben sadece ona karşı daha güçlü olmak üzere verdiklerini kabul ettim." dedi. Bunun üzerine ona biat ettiler. Bu durum Yezîd'e ulaşınca, onlara Müslim b. Ukbe'yi gönderdi. Bunun üzerine Medine halkı, Şam halkıyla aralarındaki tüm su kaynaklarına birer kırba katran döktüler. Bunun ardından da yağmurlar başladı. Şam ordusu Medine'ye varıncaya kadar bir tek kova bile su içemediler. Buna karşılık Medine halkı, emsali görülmemiş bir şekilde sayıca büyük bir topluluk hâlinde dışarı çıktılar. Şam ordusu onları bu durumda görünce korkarak onlarla savaşmaktan kaçındı. Müslim ise bu arada hastalıktan şiddetli acılar çekiyordu. Sedyesinin iki ordunun safla-

rı arasına konulmasını emretti. Bunun üzerine kendisini sedyesinin üzerindeyken iki safın arasına bıraktılar. Daha sonra çağrıcısının gelmesini emredip, "Ey askerler, (burada) beni ya savunursunuz veya beni (burada) bırakırsınız!" dedi. İnsanlar en şiddetli bir şekilde savaşmaktayken bir anda (Medine halkı) farkında değilken Şam ordusu Hârise oğulları tarafından çıkageldi. Başka bir görüşe göre Hârise oğulları kendilerini kuşatıp, arkadan tekbir seslerini duyunca halk hezimete uğradı. Bu esnada hendekte yaralananlar, ölenlerden daha çoktu. Şam ordusu bu şekilde Medine'ye girmeyi başardı. Bu arada Abdullah b. Hanzale, yorgun bir biçimde oğullarından birisine dayanmış bir şekilde uyukluyordu. Oğlu kendisini uyandırıp, halkın ne yaptığını görünce, büyük oğlunu önünden gönderdi. O, önünde öldürülünce, diğer oğullarını teker teker gönderdi. Sonuçta oğullarının her birisi teker teker önünde öldürüldü. Kılıcının kabzası kırılınca, sonunda kendisi de öldürüldü. Müsrif Medine'ye girerek, Yezîd'in onların mal ve canları hakkında istediği şekilde tasarruf etmesi adına halkın kendisine biat etmesini istedi. Sonuçta, Yezîd'in bir dostu olan İbn Zem'a getirildiğinde şöyle biatta bulundu: "Ben Müminlerin Emiri'nin amcası olarak onun mal ve canımda istediği gibi davranması koşuluyla biat ediyorum." Böyle demesine rağmen onu, kendisinin önüne getirdiklerinde derhal onun da boynunu vurdu.

Bana Hafs b. Ömer Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o Ebû Züheyr'den, o da Ebû Esmâ es-Seksekî'den şöyle dediğini rivayet etti: Müslim b. Ukbe Medine'ye geldiğinde, şarkıcı Tuveys, Hibetullah ve Sâib Hâsir'le karşılaştı. Onlar o sırada Medine'den çıkmak istiyorlardı. Müslim, "Bunlar kimdir?" diye sordu. Onlar da "Biz şarkıcılar topluluğuyuz, istersen sana da bir şarkı söyleyelim, şu anda da huzurunuzdayız." dediler. O ise "Veyş![175] Biz şarkı ve eğlence için mi buraya geldik? Bunların boyunlarını vurun!" dedi. Bunun üzerine bunlar da öldürüldüler.

Bize Halef b. Sâlim de anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O Ebû Akîl ed-Devrakî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ben Ebû Nadra'nın şöyle dediğini duydum: Ebû Saîd el-Hudrî, Harre gününde bir mağaraya girdi. Boynunda bir kılıç asılı olduğu hâlde onun bulunduğu yere Şamlı

175 Veyş, Hımıslıların "Vay be!" anlamında kullandıkları hayret bildiren bir sözcüktür. (çev.)

bir adam girdi. Ebû Saîd kılıcını indirerek "Hem benim günahımı hem kendi günahını yüklenerek ateşe gir!" dedi. O da "Sen Ebû Saîd el-Hudrî misin?" deyince, o da "Evet" dedi. Bunun üzerine, "Allah seni bağışlasın! Benim için de Allah'tan mağfiret dile!" dedi. Halef ile Vehb dediler ki: "Bu Şamlı adamın, Yezîd b. Şecere er-Rühâvî olduğu ve sadece tanımak üzere Ebû Saîd'e baktığı söylenmektedir."

Bize Halef b. Sâlim ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O Cüveyriye'den, o da Medine'nin yaşlılarından bazılarından şöyle dediklerini rivayet etti: Müsrif Mekke'ye doğru ilerleyince, o artık ağır hastalanmış, ölmek üzereydi. Ebvâ'dan çıkınca da öldü. Ölmeden önce Husayn b. Nümeyr el-Kindî'yi yanına çağırarak ona, "Seni niçin çağırdığımı bilmiyorsun! Seni yerime ordu komutanı olarak atıyorum. Şimdi sen ordunun başına mı geçersin, yoksa boynunu mu vurayım?" dedi. Husayn ise "Allah hayrını versin, ben senin okun gibiyim. Beni istediğin yere atabilirsin." dedi. Müsrif dedi ki: Sen kara kuru bir Arapsın, Kureyş'in bu kolu ise öyle bir topluluktur ki kiminle konuşurlarsa onu görüşleriyle mağlup etmemeleri mümkün değildir. Bu ordunun başına geç, karşı tarafın insanlarıyla karşılaştığın zaman, acele etmeden planını yap, hazırlıklarını tamamladıktan sonra harekete geç. Onların seninle konuşmalarına fırsat verme! Husayn bu direktifler üzerine İbnü'z-Zübeyr'i kuşatmak üzere Mekke'ye doğru yürüdü ve Yezîd ölünceye kadar İbnü'z-Zübeyr ve Mekke halkını kuşatmaya devam etti. Yezîd'in ölüm haberi İbn Nümeyr'den önce İbnü'z-Zübeyr'e ulaştı.

Bize Ebû Hayseme anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O Cüveyriye'den, o da Medine'nin büyüklerinden şunu rivayet etti: İbn Zem'a'nın bir ümmü veledi, Müsrif'in ölüm haberini alınca bir kölesiyle beraber yola çıkıp onun öldüğü yere gediğinde kabrini açıp cenazesini çıkarmaya çalıştığında, cesedinin yanmış bir odun gibi kapkara kesildiğini gördü. Onun cesedini kaldırmaya çalışan kölesi de onun bu hâlinden hayrete düştü. Kadın belini bağlayıp eline aldığı bir baltayla onun kapkara kesilmiş bu cesedine vurarak parçalamak istediyse de böyle yapmaktan vazgeçerek onu bir ağacın üstüne bırakmak suretiyle oradan ayrıldı.

Medâinî dedi ki: Müslim b. Ukbe, Mekke'ye gitmek üzere yola çıktığında şunları söyledi:

Hubeyb'in babası! Onu kendine al!
Bu alaca atın alnı gibi olan bir savaştır

Müslim bunları söylerken önünde Hudar kabilesinin savaşçılarından olan Âmir el-Hudarî yürümekteydi. Ona, "İçinde vasfımın olduğu nusayb türünden bir şiir söyle." dedi. O da şunları söyledi:

Onun etrafındaki kralların parçalandığını görürsün
O, savaşta günahkâr olanları da günahsız olanları da öldürmektedir

Âmir bunları söyleyince Müslim, "İşte ben onun gibiyim." diyerek ona bazı hediyeler verdiği gibi bazı hediyeler de vadetti.

Medâinî rivayetinde dedi ki: "Müslim'de gut hastalığı vardı. Kudeyd'de bir ata bindikten sonra yere düştü. Yere düştükten sonra da at onu ayakları altına alarak çiğnemeye başladı. Bunun sonucunda ağır hastalanarak öldü. Bunun üzerine şair şunları dile getirdi:

Yüzükoyun yere düştükten sonra at da onu ayaklarıyla ezdi
Ölüm her taraftan kendisini kuşattığından kendisi için kurtuluş zamanı kalmamıştı

Müslim öleceği sırada Husayn dedi ki: "Allah'ım, halife için sıkıntı çıkarmadığımı ve birlikten de ayrılmadığımı biliyorsun. Sen beni bağışla!" dedi.

Yezîd b. Muâviye Döneminde İbnü'z-Zübeyr'e Yönelik Yapılan İlk Mekke Kuşatması

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Ebû Mihnef'ten şöyle dediğini rivayet etti: Müslim b. Ukbe el-Mürrî, Harre olayından sonra adamlarıyla beraber Mekke'ye doğru harekete geçti; yerine de Ravh b. Zinbâ el-Cüzâmî'yi bıraktı. Ancak Müşellel tepesine gelince ölüm burada kendisini yakaladı. Husayn b. Nümeyr'i çağırarak ona, "Ey eşek semeri! Bana kalsaydı, sana ordu komutanlığını vermezdim. Ancak Müminlerin Emiri seni komutan olarak tayin etmemi tavsiye etmişti. O hâlde çabuk ol, her tarafa haber gönder ve derhal sorumluluğu üstlen!" dedi. Müslim'in ölümü, Muharrem ayının bitimine bir hafta kala meydana gelmişti. Husayn da askerleriyle 64. yılın sonunda Mekke'ye girdi.

Medâinî dedi ki: Ölüm Müslim'i yakalamak üzereyken, "Allah'ım, benim Halife'ye sıkıntı çıkarmadığımı, birlikten ayrılmadığımı, gizli veya açıktan hiçbir imamı (lideri) kandırmadığımı biliyorsun. Allah'a ve Resûlü'ne imandan sonra bana daha sevimli gelecek bir şey de yapmadım. Harre halkını öldürmeyi kendiliğimden arzu etmedim. Benim günahlarımı bağışla, gitmekte olduğum yeri de bana mübarek eyle!" dedi. Sonra şöyle dedi: "Hanımım falanca, kapısını üzerine kapattığı her şey kendisinindir. Benim Havrân'daki evim de Mürre oğullarının muhacirlerine sadakadır." dedi. Daha sonra Husayn b. Nümeyr'i, Hubeyş b. Dülce el-Kaynî'yi ve Abdullah b. Mes'ade el-Fezârî'yi çağırarak onlara, "Halife bana Husayn b. Nümeyr'i orduya komutan olarak atamamı emretti. Bu ölüm zamanında ise onu yerime vekil bırakmaktan da hoşlanmıyorum." dedi. Daha sonra da Husayn'a şunları söyledi: "Hubeyş b. Dülce, komutanlık yönünden senden daha evladır. Ancak bu, Müminlerin Emiri'nin emridir. Şimdi sana söyleyeceklerimi dikkatlice dinle! Mekke'de uzun süre kalmamaya çalış. Zira oranın arazisi çorak olduğundan hayvanları fazla taşımaz. Şam halkını da hamle yapmaktan engelleme! Kureyş'e kulak verme; zira onlar kandırıkçı bir kavimdir. Senin durumun, önce uzlaşmak, (olmayınca) yakalamak, sonra da orayı terk etmek olsun! Şimdi anladın mı Husayn?" O da "Evet" deyince şöyle devam etti: "Korunaksız, silahsız ve teçhizatsız bir toplumun üzerine gidiyorsun. Onlara bakan dağların bulunduğunu biliyorsun. O dağların üzerine mancınıklar yerleştir. Eğer onlar Beyt'e sığınırlarsa, elinden geldiği kadar mancınıklarla oraya doğu atışlar yap!" Böylece Husayn Merrü'z-Zahrân'da üç gün kaldı.

Vâkıdî dedi ki: Husayn 64. yılın Muharrem ayının bitimine üç gün kala Mekke'ye girdi.

Dediler ki: İbnü'z-Zübeyr de halka hitap ederek onları Şamlılarla savaşa teşvik ederek onlardan biat istedi. Mekke halkı da savaşmak üzere ona biat ettiler. Harre'de savaşanlardan geride kalanlar da geldiler. Böylece etrafında büyük bir topluluk oluştu. Aralarında Necde b. Âmir el-Hanefî ve Hassân b. Buhduc'un da bulunduğu bir grup Hâricî de Beyt'i Şamlılara karşı savunmak üzere yanına geldiler. Abdullah b. Zübeyr, kardeşi Münzir b. Zübeyr'e, Şam halkını kastederek, "Bunlar beni ve seni öldürmekten başka

bir şey istemiyorlar." dedi. Ebû Mihnef dedi ki: Münzir Harre olayında bulunduktan sonra Mekke'ye gelerek kardeşine katıldı. Başkaları ise Münzir Harre olayında bulunmadı demişlerdir. Bunun üzerine Münzir bir anda onlara karşı ayağa kalktı. Şam halkından olan bir adam onu mübarezeye çağırdı. Bu şekilde ikisi birbirlerine ikişer darbe indirince Münzir ile Şamlı yere düşerek öldüler. Bazılarına göre ise Münzir bu kuşatmada değil, ikinci kuşatmada öldürüldü.

Mus'ab b. Abdullah Zübeyrî bana dedi ki: "Raviler bu kuşatmanın bilgilerini ikinci kuşatmayla, ikinci kuşatmanın bilgilerini ise birincisiyle karıştırdılar." Dedi ki: "Yezîd'in ölümünden sonra Abdullah halkı yanına (biat etmeye) davet etti. Böylece onun hilafetinde icma yapıldı. Oysa daha önce halkı şûraya davet ediyordu."

Medâinî dedi ki: Husayn Mekke'ye yöneldiğinde askerlerini Meymûn kuyusu ile[176] Hacûn arasındaki yerde[177] konuşlandırdı. Abdullah b. Safvân karşısına çıkınca ona nasihatlerde bulunarak, Şam ordusunun, hasmını ezmesinin ağır olacağıyla korkuttu. O da Husayn'a kaba davranarak, "Allah'ın Haremine atlarıyla saldırmakla oranın saygınlığını çiğnemeyi mübah kılan sadece Meymûn'dur ki o, Şu'be el-Hadramî'nin oğlu Ebû Ammâr'dır." dedi.

Ebû Mihnef dedi ki: Abdullah b. Zübeyr'in bir oğlunun yere oturup, arkadaşlarına, "Savaşın!" demesi üzerine akşama kadar savaştılar. Bu esnada Misver b. Mahreme öldürüldü. Ancak Yezîd'in ölüm haberi geldiği gün, ona bir taşın isabet etmesi sonucu ölmüş olduğu da ileri sürülmüştür. Şam ordusu, Safer ayı çıkıncaya kadar savaşmaya devam etti. Rebîülevvel ayından üç gün geçtikten sonra Beyt'e (Kâbe'ye) bakan dağlara kurdukları mancınıklarla Kâbe'yi vururken, recez türü şarkıların eşliğinde şunları söylüyorlardı:

---

176 Bi'r-u Meymun, Mekke'nin en geniş vadisi olan Ebtah'da, Ka'be ile Hacûn arasında bulunan bir kuyunun adıdır. Bu kuyu, Cahiliye döneminde, Ümeyye oğullarının müttefiki olan Alâ' b. el-Hadramî'nin kardeşi Meymun b. el-Hadramî tarafından kazdırıldığı için, onun adına izafeten "Meymun'un Kuyusu" anlamında, "Bi'r-u Meymun" diye adlandırılmıştır. Bk. el-Endelüsî, *Mu'cemu Mestu'cim*, Âlemü'l-Kütub, IV, 1286, Beyrut, 1403 (çev.)

177 Hacûn; Mekke'ye bakan bir dağ adı olup, burada halkının medfun olduğu bir mezar vardır. Bk. el-Hemedânî, *el-Emâkin*, Dâru'l-Yemâme, I,322, byy. 1415 (çev.)

O, (yoğurttan) tereyağı çıkaran yayığın sarkacı gibidir
Onunla Mescide (Kâbe'ye) sığınanlara atış yaparız

Kâbe'ye yönelik bu atışları gerçekleştiren kişi, Filistinli Zübeyr b. Huzeyme el-Has'amî'dir. İlk defa recez türünden bu iki beyti dile getiren de kendisidir. Onlar şöyle demeye devam ettiler:

Ümmü Ferve'nin yaptıklarını nasıl gördün?
Onları (böylece) Safâ ile Merve arasında yakalamaktayız

Bana Mus'ab b. Abdullah Zübeyrî anlattı; dedi ki: "Şamlılar, ilk kuşatmada recez türü beyitler söyledikleri gibi aynı beyitleri ikinci kuşatmada da söylediler. Ancak ikinci kuşatmada bunlara bazı şeyler eklediler.

Medâinî dedi ki: Husayn, Dârü'n-Nedve'ye bakan kırmızı dağın tepesine bir mancınık kurdu. Bu arada Misver de birçok mevalisi ve silahlarıyla İbnü'z-Zübeyr'e yardım ederek bunlarla savaşıyordu. İlk çarpışma ise Safer ayının on üçü Pazartesi günü meydana gelmişti. İlk gün Husayn'ın taraftarlarından üç, İbnü'z-Zübeyr'in taraftarlarından ise dört kişi öldürülmüştü. Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekafî ise birkaç gün bekleyerek savaşmamış olan İbnü'z-Zübeyr'e, "Kalk halkı harekete geçir!" diyerek şunları ekledi: Allah, *"Mescidü'l-Harâm'ın yanında onlar sizinle savaşmadıkça siz onlarla savaşmayınız, eğer onlar sizinle savaşırlarsa, siz de onlarla savaşınız!"*[178] buyuruyor. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr beraberinde Ömer b. Dubey'a'nın da aralarında bulunduğu yetmiş kişilik bir grupla harekete geçtiğinde kendisine, "Sen bu çığırdan çıkmış kimselerle beraber mi savaşacaksın?" denildi. O da Şam halkına karşı şeytanlar bile bana yardımcı olsa, onlarla beraber onlara karşı savaşırım." dedi ve şunları ekledi: "Şu ana kadar cesarette emsaline hiç rastlamadığım Muhtâr gibi birisi, benimle beraber savaştıktan sonra ben daha Allah'tan ne isterim." Bu arada İbnü'z-Zübeyr, savaşta Selmân veya Süleyman adındaki bir kölesinin yararlılık göstermesi üzerine onu azat etti. Şairin biri, bu konuda şunları söyledi:

Ebû Bekr kapıda öyle bir direnç gösterdi ki
O direnç, Husayn'a selam verilip ona ikram edilmesini bile engelledi
Ben orada ne Husayn b. Nâtil'den, ne de

178 Bakara, 2/191.

Yüzü deve penisinin derisine benzeyen Has'amlı Numân'dan korkarım
Numân ise Şam ordusunun komutanlarından birisiydi

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Adî'den, o İbn Ayyâş ve Mücâlid'den, onlar da Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet ettiler: İbn Nümeyr Kâbe'nin üst tarafına mancınığı yerleştirdikten sonra oradan bir bulut yükseldi. Bu bulut Ebû Kubeys dağının etrafında bir müddet döndükten sonra gök gürültüsü ile yıldırım düştü. Yıldırım ateşi mancınık ve altında bulunanların tümünü yaktı. Bundan sonra artık mancınıkla atış yapamaz oldular.

Bunun üzerine A'şâ Hemdân şöyle dedi:

(İbn Nümeyr) Beyt'e mancınıkla taş fırlattı
Allah ise Zübeyr'in mancınığını yaktı

Şairin burada kastettiği Zübeyr, Zübeyr b. Huzeyme el-Has'amî'dir. Bu kişi, Husayn b. Nümeyr ile beraber mancınıkla Kâbe'ye yönelik atış yapan bir adamıydı. Bu esnada İbnü'z-Zübeyr, onları mağlup ederken kendi başına onları kovaladığı sırada şunları söylüyordu:

Mengene bizim mızraklarımızın ucunu
Sıktığı zaman biz direniriz

Bunun üzerine İbn Nümeyr'e, "Bir adamın kendi başına yaya olarak bizi kovalayıp da hiçbirimizin ona yüzümüzü dönemediğini görmüyor musun?" denildiğinde şöyle dedi:

Herkes belalardan kaçınır
Ölümün kendisini yakalamasından korkar

Daha sonra şöyle devam etti: "Sevdiği mülkünü ciddiyetle ve cesaretle savunmaya çalışan bir aslanla, kim karşı karşıya gelmek ister?" Daha sonra İbnü'z-Zübeyr, Husayn'a haber göndererek karşısına çıkmaya davet etti. O da "Allah'a yemin ederim ki bende korkaklık yok. Ancak benim korktuğum şey şudur ki dediğin şekilde hareket edersem, sen beni öldürdüğün takdirde arkadaşlarımı kaybederim; ben seni öldürdüğümde, tedbirimde hata etmiş ve kararlılığımı kaybetmiş olurum." dedi. Daha sonra Muhtâr "Ey düşmanlarına hamle yapanların çocukları, ey ülke ve namuslarını korumaya çalışanlar; haydi savaşın!" diyerek çağrıda bulundu. Bunun üzerine

başlayan savaş esnasında, Şam halkından birçok adam öldürüldü. Bununla ilgili şairlerden birisi şöyle dedi:

Muhtâr, öyle şiddetli bir darbe vurdu ki
O darbe, Yezîd'i yellendirerek onun iç organlarını söktü

Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf da birkaç kişiyi öldürdüğünde, Hâricîlerden Selmâ adındaki bir kadın da onları takip ederek öldürüyordu. Bunun üzerine Şamlılardan bir adam şöyle dedi:

Ben Selmâ'nın bizi kovalayarak
Sürdüğü günleri hiç unutamam!

Bu arada İbn Buhduc'un savunmaya geçmesiyle Şamlılardan birçok kişiyi öldürmeleri üzerine Kudâa kabilesinden bir adam şöyle dedi:

Hey Arkadaşlar! Atlarınıza binin ve buradan basın gidin
Sakın Husayn'ın yanında tutuklu kalmayın!
Kurmay katında kalmamızda bizim için büyük bir zarar vardır
Şimşek gibi kılıçlar ise habire canlar almaktadır
Genç adam, önce savaşa atıldı, sonra da durmak durumunda kaldı

Abdullah b. Mes'ade el-Fezârî de yaralanarak Yezîd'in ölüm haberi gelinceye kadar savaşamadı. Onu yaralayan kişi ise Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf idi.

Medâinî dedi ki: Abdullah bir gün Münzir'e, "Onlara hamle yap!" O da "Bana böyle söylemen senin açından çok kolay. Beni Şam Nabtîleriyle karşı karşıya bırakıyorsun." diyerek Verd adındaki katırına bindi. Hayvan silahların şakırtısından ürkerek dağa doğru kaçtı. Bunun üzerine Abdullah, "Ey Ebû Osman, kurtul!" dedi. Ancak Şam halkı onu yakalayarak öldürdü. İbnü'l-Müferriğ şöyle dedi:

İbnü'z-Zübeyr için Münzir'e emrettiği bir sabah vakti
Amaç bakımından bütün gün savaşmaktan daha hayırlıdır
Parmakları buruşuk kulaçları kısa (cimri)
Bir adam için güzelce sabretmek daha evladır

Medâinî dedi ki: Münzir b. Zübeyr, Ebû Bekr b. Zübeyr, Huzâfe b. Abdurrahman b. Avvâm ve Mikdâd b. Esved b. Avvâm öldürüldü. Şam halkından beş kişiyi öldürdükten sonra kılıcı eğilince Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf da öldürüldü. O şöyle demişti:

Biz onu (kılıcı) beyaz olarak elimize alır, sonra kırmızıya boyarız
Onun ilk düzgünlüğünden sonra şimdi onda açık bir eğilme var!

Mus'ab b. Abdurrahman, bir gün eli uyuşuncaya kadar savaştı. Bu durum karşısında İbnü'z-Zübeyr bir koyun getirilmesini ve sütünün onun elinin üzerine sağılmasını söyledi. Sağılan sütle eli yumuşadı. İbnü'z-Zübeyr, "Muhtâr yanımda olduktan sonra birilerinin ayrılmasına aldırış etmem. Ben onun kadar iyi şavaşan birisini hiç görmedim." dedi.

Dediler ki: "Mekke halkı, Kâbe'nin etrafına, onu savunmak üzere bazı mancınıklar veya tahtalar koyup onları derilerle örtmüşlerdi."

Medâinî, İbarahim b. Ebü'z-Zinâd'dan, o da Hişâm b. Urve'den şunu rivayet etti: en-Necâşî, Kâbe'yi savunmak üzere Habeşlilerden bir grup insan göndererek onlarla İbnü'z-Zübeyr'e yardım etti. O da onları, kardeşi Mus'ab b. Zübeyr'in güçlerine kattı. Onlar, Mus'ab'la beraber savaşırlarken bir gün ortaya çıkarak ve özür beyan ederek, "Biz mızrakçıyız, ortaya çıkanlara mızrak fırlatırız." dediler.

Ebû Mihnef de rivayetinde şöyle dedi: Şam ordusu, Rebîülevvel ayının on dördünde Yezîd ölünceye kadar İbnü'z-Zübeyr'le savaşmaya devam etti. Onların kırk güne kadar Yezîd'in ölümünden haberleri olmadı. Onun ölüm haberi Husayn'dan önce İbnü'z-Zübeyr'e ulaşmıştı. O sırada Şam ordusu, Mekke'yi sıkı bir şekilde kuşatmış, çemberi daraltmışlardı. Bu esnada İbnü'z-Zübeyr onlara, "Ey Şam halkı, sizin diktatörünüz öldüğü hâlde hâlâ niye bizimle savaşıyorsunuz?" dedi. Ancak Sâbit b. Munka en-Neha'î gelinceye kadar, İbnü'z-Zübeyr'in dediğine inanmamışlardı. Munka'ın esas adı ise Kays idi. Kûfeli olup Husayn'ın dostlarından olan bu adam, ona Yezîd'in ölüm haberini bildirdi.

Medâinî dedi ki: Yezîd 64. yılın Rebîülevvel ayının ortalarında öldü. Ancak bu haber Medine'ye ulaştığında yönetim kademesinde olanlar haberi fazla önemsemediler. Bu nedenle Medine valisinin namaz

kıldırmasına müsaade etmediler. Ancak onların müsaadesi üzerine Sa'd el-Karaz namazı kıldırdı. Zaten bu kişi de onların müezzini idi. Haber Mekke halkına ulaşınca, Husayn onları korkuttu, daha sonra da onlara güvence vererek, "Ey Kureyş topluluğu, yönetici olan sizsiniz. Biz ise yine sizden olan ve şu anda ölmüş bulunan birisine itaat etmeniz konusunda sizinle savaşıyorduk. O hâlde Kâbe'yi tavaf etmemize izin verin." dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Safvân, "Onları tavaf yapmaktan engellememiz bizim için helâl olmaz." diyerek kendisine danışmak üzere Misver'i yanına çağırdı. Ancak onun ağır hasta olduğunu gördü. Misver, "Onlar her ne kadar buna lâyık olmasalar da senin onlara izin vermenin doğru olacağını düşünüyorum. Zira Allah Teâlâ, *"Allah'ın mescitlerini, içlerinde Allah'ın adının zikredilmesinden yasaklayan ve onları tahrip etmeye çalışan kimselerden daha zalim kim olabilir?"*[179] buyurmaktadır." dedi, sonra baygınlık geçirdi. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr, önce onların oradan ayrılmalarını söyleyerek onların tavaf yapmalarını engellemek istediyse de daha sonra onlara izin verdi.

Avâne dedi ki: İbnü'z-Zübeyr, Husayn ve arkadaşlarına tavaf izni verince, Hâricîler onları engellemek istediler. Daha sonra "Bırakalım tavaf yapsınlar, sonra da Allah'ın lânetine doğru gitsinler. Zaten onların tavafı onlara şerden başka bir şey kazandırmaz." dediler.

Dediler ki: Husayn, kendisine Yezîd ile onun oğlu Muâviye'nin ölüm haberi gelince, İbnü'z-Zübeyr'e haber göndererek, Ebtah'ta gece kendisiyle buluşmak üzere sözleşti. Nihayet bir araya geldiklerinde Husayn ona, "Bugünden itibaren bu işe en lâyık olan kişi sensin. Haydi, ver elini sana biat edelim. Sonra da bizimle beraber Şam'a gel. Senin de bildiğin gibi benim orada bir konumum var. Bu askerler de Şam'ın eşrafından ileri gelenlerinden oluşan süvari birlikleridir. Bunlar arasından iki kişiden fazla sana muhalefet edecek kimse çıkmaz. Allah izin verirse, Şam, bugünden itibaren hilafetin başkenti olacaktır." Husayn bunları İbnü'z-Zübeyr'e gizli bir şekilde anlatırken o ise yüksek sesle bu söylenenleri kabul etmediğini ilan ediyordu. Bunun üzerine Husayn ona, "Allah aşkına, seni dâhilikle ilişkilendiren kişi, nasıl bilebilmiş? Ben bu

179 Bakara, 2/114.

gibi şeyleri sana gizli anlatırken, sen ona dair bana aleni olarak cevap veriyorsun!" dedi.

Dediler ki: İbnü'z-Zübeyr arkadaşlarına, "Yüzlerinizi koruduğunuz gibi kılıçlarınızı da koruyunuz!" derdi.

Medâinî dedi ki: Ubeyd b. Umeyr el-Leysî, vedalaşma günlerini anlatırken Şam halkı ona, "Ey salih kişi, sen içinde bulunduğun konuma (zühd ve takvaya) geri dön ve Allah'ın yeryüzündeki halifesini küçük düşürme! Zira onun saygınlığı, Beyt'in saygınlığından daha da büyüktür." derlerdi.

Medâinî dedi ki: Nâfi b. Ezrak, bir grup Hâricî ile beraber dönüp giderken, Ubeydullah b. Ziyâd onlarla karşılaşınca onları, daha önce Hâricîleri hapsettiği yere hapsetti.

Medâinî dedi ki: Husayn, İbnü'z-Zübeyr'e yaptığı davetin aynısını, Abdullah b. Ömer'e de yaptı. Ancak o da onu reddederek, "Benim bu işe isteğim yok." dedi.

Dediler ki: İbnü'z-Zübeyr'in taraftarlarından bazılarının taşıdıkları ateşi rüzgâr etrafa uçuşturunca kıvılcımlar, Kâbe'yi korumak için etrafına yerleştirilen şeylerle beraber Kâbe örtüsünü de tutuşturdu. Meydana gelen bu yangın, Kâbe'nin çatlamasına neden olunca İbnü'z-Zübeyr, onu yeniden inşa etti. Bunun üzerine şair şunları söyledi:

Herkes Müminlerin Emiri'ne bildirsin ki
İbnü'z-Zübeyr Kâbe'ye sığınmıştır

İbn Kays er-Rukayyât şöyle dedi:

Allah'ın, komşusu bulunduğumuz ev kadar
Saygınlık atfedip de ilgi duyulan başka bir ev yoktur
Allah bu değeri özel bir şekilde ona atfetti
Böylece gerek dışarıda, gerekse Mekke'de kalanlar, Kâbe'de eşit oldular
Kelb, Ak, Himyer ve Sudâ kabilelerine mensup adamlar
Buraya geldiklerinde onlar onu yaktılar
Onlar yaktıktan sonra biz onu yeniden inşa ettik
Böylece Kâbe'nin tavanı düzelip binası temeli üzerinde durabildi

Şairlerden biri de şöyle dedi:

İbnü'z-Zübeyr, ne kötü bir şey üstlendi!
Çünkü o, Makam-ı İbrâhim ile Musallâ'yı yaktı
Yani haccederek telbiye getiren hacıların kıblesini

Temîm kabilesinden olan bir adam da şunları söyledi:

Ben Allah'ın dostuna derim ki Allah'ın evini yakan adam
Onlara geldiğinde heyecanlanarak ağladılar
Allah Şam halkının cezasını versin, yazıklar olsun onlara!
Allah onları alevli bir ateşe atsın!

Amr b. Velîd b. Ebû Mu'ayt da şöyle dedi:

Şam'ın Gûta bölgesinden sizin için atlarımızı çıkarıp
Beytullah'ın bulunduğu topraklara geldik; çıkılan bu yer de ne kadar uzak imiş!
Kureyş'in tümü onun sancağına sığındı
Ta ki Beytullah, Kureyş'ten onların özü ve en iyisini çıkarsın

Huzâ'a'nın mevlası olan Ebû Harre de şunları söyledi:

Ey Rabbim! Şam askerleri gerçekten çoğalmış
Beyt'in örtüsüne de saygısızlık yapmışlar
Ey Rabbim benim gücüm zayıf, zulme uğramış bulunmaktayım
Kendi katından bana yardım edecek askerler gönder

A'şâ Hemdân da şunları söyledi:

Zübeyr, Beyt'e mancınıkla taşlar attı
Sonunda Allah Zübeyr'in mancınığını yaktı

Buradaki Zübeyr'den kasıt, Zübeyr b. Huzeyme el-Has'amî'dir. O, mancınıkla attığı taşlarla Kâbe'yi dövüyordu. Sonunda çıkan öldürücü bir gürültü, onun mancığını yaktı.

Bana Medâinî anlattı. O Mesleme b. Alkame'den, o Hâlid'den, o da Ebû Kılâbe'den şunu rivayet etti: Muâviye, İbnü'z-Zübeyr'e (ra) dedi ki: "Cimrilik ve hırs, seni dar bir geçitte kıstırıncaya kadar onlar senin peşini bırakmayacaklardır. Dilerdim ki o gün senin yanında olsaydım da seni

oradan kurtarsaydım." İbnü'z-Zübeyr Mekke'de kuşatıldığında, "İşte bu, Muâviye'nin bana daha önce bildirdiği gündür. Onun bugün hayatta olmasını dilerdim." dedi.

Vâkıdî dedi ki: İbnü'z-Zübeyr'in taraftarları, Mescid'in etrafından Merve'ye ve daha ilerisine kadar dağılmışlarken, Husayn da Hacûn'dan Bi'ru Meymûne'ye kadar olan yere askerlerini konuşlandırmış, o civara bir de mancınık yerleştirerek Kâbe'yi vurmaya başlamıştı. O sırada, gürültülü bir ateş de onun mancınığını ve çevresinde bulunan kişilerin tümünü yakmıştı. Bunun üzerine Husayn, artık Kâbe'ye atış yapmaktan vazgeçmişti.

Dedi ki: Husayn Mekke'ye geldiğinde Ömer b. Abdülazîz'in evinin civarında duraklayıncaya kadar savaşmaktan kaçındı. Buraya geldiğinde İbnü'z-Zübeyr'in arkadaşlarına, "Sizin arkadaşınız eğer Müminlerin Emiri'nin yeminini gerçekleştirirse, onun katında arzuladığı en büyük iyilik ve yardımları görecek ve onun tarafından Hicâz bölgesinin valisi olarak atanacak." dedi. Onlar ise şöyle söylemeye başladılar: "Biz Allah'ın evine sığınmış insanlarız. İbnü'z-Zübeyr de bizden birisidir. Şu kadar var ki o burada bize namaz kıldırmaktadır." İbnü'z-Zübeyr de bu arada arkadaşlarını bazı yerlere dizdi. Aralarında bulunan bazı Hâricîler ise Kâbe'nin kuşatılmasını kabul edilmez görerek orayı savunmaya başladılar. Böylece İbnü'z Zübeyr'in komutasında buralarda bulunan her bir silahlı güç, Husayn'ı kendi bölgelerinden savmaya çalışıyordu. Pazar günü, savaşmaya başladılar. Gündüzleri ok atıyor, geceleri de mızraklarla hamle yaparak karargâhlarına dönüyorlardı. Bu sırada Şamlı askerlerden üç kişi ölmüştü. İbnü'z-Zübeyr'in taraftarlarından ise birçok kişi yaralanmış, dört kişi de ölmüştü. İki taraf, birkaç gün böyle devam etti. Daha sonra Misver b. Mahreme, bazı silahlar çıkartarak onları mevalisine dağıttı. Kendisi de silahlı bir şekilde yayaların yanında durmaktaydı. İbnü'z-Zübeyr, Cübeyr b. Şeybe, Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf ve Ubeyd b. Umeyr, Misver'in yanında toplanarak Şamlıları Ebtah'a doğru kovmaya çalışıyorlardı. Derken, onlara Yezîd'in ölüm haberi ulaştı. Bu şekilde savaş, altmış dört gün sürmüştü. Yezîd, Rebîülevvel ayının on dördünde ölmüş, onun ölüm haberi ise on altı gün sonra Mekke'ye

ulaşmıştı. Şam halkı ise İbnü'z-Zübeyr'e, "Ey iki kemerli[180] kadının oğlu!" diyerek hakaret etmeye çalışıyorlardı. O da şunları söylüyordu:

Ben onu seviyorum diye
Jurnalciler onu ayıpladılar
Bu ise senin tarafından yapılan
Açıkça ayıp bir şikâyettir

İkinci kuşatmada da onu küçük düşürmeye çalıştıklarında, o bu beyitle onlara karşılık verdi.

Vâkıdî dedi ki: Yezîd'in ölüm haberi Husayn'a gelince İbnü'z-Zübeyr, Misver ve arkadaşlarına, tavaf ettikten sonra Şam'a döneceklerine dair haber gönderdi. Bu nedenle tavaf etmek üzere Kâbe'nin kapılarının kendilerine açılmasını istedi. İbnü'z-Zübeyr önce olumsuz cevap verdi. Daha sonra onlara izin verdi. Onlar da tavaflarını yaptıktan sonra Şam'a döndüler. Bu arada Husayn İbnü'z-Zübeyr'e, "Benimle beraber Şam'a gel. Artık halk görüş birliğine varmıştır. Bu durumda hilafete en lâyık kişi sensin." dedi. İbnü'z-Zübeyr ise "Ben Harre'de öldürülen bir kişiye karşılık Şamlılardan on kişi öldürmeden olmaz." dedi. Husayn ise "Adama bak, ben kendisiyle gizlice konuşurken, o benimle yüksek sesle konuştuğu hâlde, bir de kendisinin dâhi olduğunu ileri sürüyor. Ben kendisini hilafete davet ederken, o bana adam öldürmekle tehditler savuruyor. Artık sonucu kendisi öğrenecektir." diyerek Şam'a döndü. Medine'ye geldiğinde halkın kendisiyle savaşmak istediğine dair bir bilgi aldı. Bunun üzerine Ravh b. Zinbâ Medine minberine çıkarak, "Ey Medine halkı, sizden duyduğumuz şeylerin aslı nedir?" dedi. Onlar da kendi adlarına özür beyan ederek bu haberi yalanladılar. Böylece Husayn ve beraberindekiler Şam'a döndüler.

---

180 İki kemerli kadın anlamına gelen ذات النطاقين tabiri ile Zübeyr b. el-Avvâm'ın hanımı, Abdullah İbnü'z-Zübeyr'in annesi ve Ebû Bekr es-Sıddîk'ın kızı Esma (rha) kastedilmektedir. Bir rivâyete göre, kemerinin yırtılması üzerine onu bir iple bağladığından ona, "iki kemerli kadın" anlamına gelen ذات النطاقين denilmiştir. Başka bir rivâyete göre ise babası Ebû Bekr (ra) ile Resûlullah (sav) mağarada iken, bir kemeri, elbisesinin üzerinden bağlayarak, ikinci bir kemerle de taşıdığı yemek torbasını bağlayarak onlara yiyecek getirdiğinde, onun bu hâlini gören Resûlullah, *"Onun için cennette iki kemer vardır."* buyurmuştur. Bunun üzerine Esma, (rha) bu isimle anılır olmuştur. Bk. ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, Dâru'l-Meârif, et-Tab'atü's-Sâlise, I, 276, Kahire, ts.; el-Belâzürî, *Ensabü'l-Eşraf*, Dâru'l-Fikr, et-Tab'atü'l-Ûlâ, I, 260, Beyrut, 1996 (çev.)

Kâbe'nin Yanması ve Yeniden İnşası

Vâkıdî dedi ki: Mancınığın taşları Hacerü'l-Esved'e çarpınca, İbnü'z-Zübeyr onu gümüşle kapladı.

Dedi ki: Kâbe'nin yanması, Yezîd'in ölümünden yirmi dört gün öncesine tevafuk etmektedir. Bu çıkan yangın, mancınığa isabet eden gürültülü ateşten sonradır. Bu yangının çıkış sebebi ise İbnü'z-Zübeyr'in arkadaşlarından birisinin rüzgârlı bir günde, mızrağının ucuna bir lif bağlayarak onu yakması üzerine etrafa saçılan kıvılcımların Kâbe örtüsünü tutuşturmasıdır. O sırada da Kâ'be etrafında onların hurma lifleri ve derilerle örtülü evleri bulunmaktaydı.

Dedi ki: Bir sıçanın Kâbe civarındaki bir evin yanmakta olan kandilinin fitilini çekip kaçırmasıyla ev eşyalarının yanmasına, dolayısıyla da Kâbe'deki yangının çıkmasına sebebiyet verdiği söylenmektedir.

Dedi ki: İbn Nümeyr Mekke'den ayrıldıktan sonra İbnü'z-Zübeyr, Kâbe görününceye kadar etrafındaki binaları yıktırdı ve Mescit'teki taşların temizlenmesini emretti. Bu durumda Kâbe çökmek üzereydi, Rükün ise ateşten kapkara kesilmişti. Bu durum karşısında Kâbe'nin yıkılıp yeniden yapılması konusunda istişarede bulununca Câbir b. Abdullah el-Ensârî ve Abdullah b. Ömer yıkmaktan yana görüş bildirdiler. İbn Abbas ise bu durumu hoş karşılamayarak, "Ben senden sonra gelecek olanların (bunu örnek alarak) Kâbe'yi yıkmalarından endişe ediyorum." dedi. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr, ustaları bir araya getirerek, Kâbe duvarlarını yer seviyesine kadar yıktırdı. İbn Abbas, "Biz Hicr'i (Hicru İsmail'i) hep Beyt'in dâhilinde bilirdik." dedi. Bunun üzerine Kâbe yeniden inşa edilirken Hicr binanın içine alındı. Yer seviyesinden biri giriş, diğeri çıkış olmak üzere Kâbe'de iki kapı bırakıldı. Hacerü'l-Esved ise ipek bir kumaş parçasına sarılarak, bir sandığa konuldu. Bunun gibi Kâbe'ye ait olan her bir şey sandıklara konmaya başlandı. Halk, inşaat tamamlanıncaya kadar Kâbe'nin temelleri etrafında tavaf etmeye ve temeline doğru yönelerek namaz kılmaya devam etti. Daha sonra Rükün bir bezle kapatıldı. Hacerü'l-Esved ise İbnü'z-Zübeyr ve oğlu tarafından yerine konuldu. Ancak bu durumdan Kâbe'nin perdedarları hoşlanmadılar. Başka bir görüşe göre Hacerü'l-Esved'in

yerine konulması İbnü'z-Zübeyr, oğlu Hamza ve perdedarlardan bir grup tarafından üstlenildi. İbnü'z-Zübeyr, Âişe'den (ra) Resûlullah'ın (sav) kendisine şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Eğer senin kavminin şirk dönemi üzerinden kısa bir zaman geçmemiş olsaydı, dışarıda bıraktıkları yeri Kâbe'ye dâhil ederdim." İbnü'z-Zübeyr, bu hadise göre hareket ederek, Kâbe'nin inşasını bitirdikten sonra oraya ait olan her şeyi tekrar yerine bırakıp, üstünü ipek bir örtüyle kapattı. Bu sefer Haccâc Kâbe'yi yıkınca, İbnü'z-Zübeyr'den kalma her şeyi yine yerine koymakla beraber, yeniden inşa ederken, Hicr'i dışarıda bıraktı ve kapısını yerden yükseltti.

Bazıları dediler ki: İbnü'z-Zübeyr, Yemen'e haber göndererek, binanın harcını daha iyi tutması için ona katılmak üzere, kireç yerine vers denilen güzel kokulu, sarı renkli bitkinin gönderilmesini istedi. Ona, "Bu bitki, harcı tutmaz." denilince, binasının harcında kireç kullandı.

Abdülmelik dedi ki: "Şayet Âişe'den gelen rivayet, Haccâc'ın Kâbe'yi inşa etmesinden önce bana ulaşmış olsaydı, ben ona İbnü'z-Zübeyr'in inşa ettiği tarzda inşa etmesini emreder ve gereği kadar sorumluluk yüklerdim." dedi.

Vâkıdî dedi ki: Misver'in yanağına bir taş parçası isabet edip de ondan dolayı vefat ettiği günün akşamında Yezîd'in de ölüm haberi geldi. Mus'ab b. Abdurrahman ise İbn Nümeyr'in kuşatması esnasında vefat etti. Bir görüşe göre ise o, bu esnada öldürülmüştü. Bu iki kişi, İbnü'z-Zübeyr'in danışma meclisi üyesiydi. Bunlar vefat edip İbn Nümeyr ortaya çıkınca Mekke'de hilafet konusunda İbnü'z-Zübeyr'e biat edildi. Abdullah b. Safvân ise herkesten önce ona biat eden kişi unvanını aldı. Onun ardından ise Ubeyd b. Umeyr, Abdullah b. Mutî el-Adevî, Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebîa gelir. Bazılarının dediğine göre Medine'ye Münzir b. Zübeyr'i vali olarak atadı. Başka bir görüşe göre ise Münzir bu kuşatma esnasında öldürülmüş olduğundan Münzir'in dışındaki birisini atamıştır. Kûfe'ye Abdullah b. Mutî'i, Basra'ya Hâris b. Abdullah el-Mahzûmî'yi, Şam'a ise Dahhâk b. Kays el-Fihrî'yi atadı. Bu zat ona meyilliydi.

Bana Bessâm el-Hammâl, Hammâd b. Seleme'den, o Ali b. Zeyd'den, o da Hasan'dan rivayet ederek dedi ki: Yezîd b. Muâviye öldüğünde Dahhâk

b. Kays, Kays b. Heysem'e mektup yazarak, şunu dile getirdi: "Yezîd b. Muâviye ölmüş bulunmaktadır. Siz ise bizim kardeşlerimiz ve parçalarımızsınız. Bu nedenle biz kendimiz için bir tercihte bulunmadan bizim adımıza bizden önce harekete geçmeyin." Hammâd dedi ki: "Dahhâk bu şekilde İbnü'z-Zübeyr'i tercih etti." Dedi ki: İbnü'z-Zübeyr Mısır'a İbn Cahdem'i atadı. Diğer yerlere de âmillerini tayin etti.

Vâkıdî dedi ki: Münzir b. Zübeyr bu kuşatma esnasında öldürüldü. Başka ravilere göre ise ikinci kuşatmada öldürüldü. Bunun dışında Ebû Bekr b. Münzir b. Zübeyr, Zübeyr b. Münzir, Huzâfe b. Abdurrahman b. Avvâm, Zübeyr b. Mikdâd b. Esved b. Avvâm, Âmir b. Urve b. Zübeyr, Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf, -bir görüşe göre bu zat, bu kuşatma esnasında kendi eceliyle ölmüştür- ve Zeyd b. Abdurrahman b. Avf da öldürülenler arasındaydı. Misver ise bu esnada bir taşın kendisine isabet etmesi sonucunda öldü. Ebû Amr b. Abdullah b. Übey b. Halef el-Cumahî de bu kuşatma esnasında öldürülenler arasındaydı.

Medâinî dedi ki: İbn Nümeyr, İbnü'z-Zübeyr'e, Züfer b. Hâris el-Kilâbî ile İbn Mes'ade el-Fezârî'yi göndererek, ondan tavaf etmelerine izin verilmesini istedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı. O Cüveyriye b. Esmâ'dan şöyle dediğini rivayet etti; dedi ki: Bana İbnü'z-Zübeyr ailesinin mevlası olan Bürd şunu anlattı: Husayn, İbnü'z-Zübeyr'e haber göndererek, "Seninle bir araya gelmek istiyorum; Mekke'nin üst tarafında olan Ateme'de buluşalım." dedi. İbnü'z-Zübeyr de halka namaz kıldırdıktan sonra onun dediği yere silahsız bir şekilde çıktı. İbn Nümeyr ise üzerinde zırh ve yağmurluk, elinde de kılıç olduğu hâlde kendisine doğru yöneldi. Oturmak istediğinde kılıcın kabzası gözükünce İbnü'z-Zübeyr, "Ey İbn Nümeyr, bu bir tuzak mıydı?" dedi. O da "Hayır, ben senin arkadaşlarından korktum." dedi ve şunları ekledi: "Ben yarın Rükün ile Makam arasında, tüm arkadaşlarımla beraber sana biat edeceğim. Sen de bizimle beraber Şam'a gelir, oraya yerleşirsin. Biz de kanımızın son damlasına kadar sana muhalefet edenlerle savaşacağız." dedi. O da "Maiyetimde komutanlarım var. Onlara danışmadan bir şeyi kendi başıma kesinleştirecek değilim. Ben onlarla görüşüp, yarın görüşümü sana

bildiririm." dedi. Böylece İbnü'z-Zübeyr dönüp durumu İbn Safvân ve arkadaşlarına bildirince dediler ki: "Sen Allah'ın sana yardım ettiği bir beldeden çıkıp, Allah'ın Hareminden ve güveninden ayrılarak, Allah'ın evini mancınıklarla taşa tutan, kurtuluşları olmayan bir toplumdan yardım talebinde mi bulunacaksın?" Bunun üzerine Husayn'a haber göndererek, "Arkadaşlarım Şam'a gelmeyi kabul etmiyorlar." dedi. O da haber göndererek, "Arkadaşlarımla beraber Kâbe'yi tavaf edip memlektimize dönünceye kadar güvenliğimi sağlamaya söz veriyor musun?" dedi. O da onların güvenliğini sağlayınca, Kâbe'yi tavaf ettikten sonra dönüp gittiler.

Ayrıca bize Züheyr b. Harb Ebû Hayseme anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize Cüveyriye anlattı. O Nâfi'den şunu rivayet etti: Yezîd ölünceye kadar İbnü'z-Zübeyr için (insanlar) hilafete davet edilmedi. Nâfi de dedi ki: O kendisine biat edilmesine davette bulunduğunda, ben onun minberinin altında oturmaktaydım. Bundan önce ise kendisi şûraya davet ederdi.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Mes'ade el-Fezârî, yaralandı; durumları dağılıncaya kadar savaşmadı. Onu yaralayan ise Mus'ab b. Abdurrahman idi. Mus'ab b. Abdurrahman gün boyunca elleri tutuluncaya kadar savaşmaya devam etti. İbnü'z-Zübeyr ise bir koyun getirtip, elleri yumuşayıncaya kadar sütünü onun ellerinin üzerine sağmaya devam etti. Öbür taraftan Necâşî de ona 200 kişilik bir kuvvet gönderince, onları kardeşi Mus'ab'a bağlı askerlerin arasına kattı. Bu şekilde belirli bir bölgede onlarla beraber savaşmaya devam ettiler.

Cüveyriye dedi ki: Bana Nâfi'in dışında bazıları da şunu anlattı: Eslem'in mevlası olan Ebû Hurre, cesur bir şair olup şunları söylüyordu:

Mevali Halife'yi eleştirerek,

Açlık ve savaştan şikâyetçi oluyorlar
Bize ne olur ve bizi ne etkiler

Etrafımızdaki hükümdarlardan hangisi bizi mağlup edebilir?

Ayrıca şunları da söyledi:

Sen karşına çıkana, "Ben Beyt'in sığınmacısıyım." diye bildiriyorsun
Oysa Zemzem ile Rükün arasında çok sayıda adam öldürüyorsun!

Cüveyriye dedi ki: Hâricîler, Allah'ın evine yardımcı olmak ve onu savunmak üzere İbnü'z-Zübeyr'le beraber savaşıyorlardı. Çünkü o da oraya sığınmıştı. Şam askerleri mancınıklarla Kâbe'yi taşa tutunca onların öfkesi daha da arttı. Dedi ki: Muhtâr da onunla beraber savaştı. Daha sonra ondan ayrılarak Irak'a döndü.

Medâinî, şeyhlerinden şöyle dediklerini rivayet etti: İbnü'z-Zübeyr, halkı kendisine biat etmeye davet ettiğinde, halk da Allah'ın Kitab'ı, Nebi'sinin sünneti ve salih halifelerin uygulamalarına uyacağına dair ona biat etmeye başladılar. Böylece ona Ubeydullah b. Ali b. Ebû Tâlib de biat etti. İbn Mutî ise onun elini tuttu. Mus'ab da kalkıp biat ettiğinde insanlar, "Mus'ab biat etti, ancak İbn Mutî biat etmedi. Bu da sıkıntılı bir durumdur, doğru olan ise itaattir." dediler. Bu arada Abdullah b. Câfer de biat etti. İbnü'l-Hanefiyye ise önce biat etmek isterken daha sonra bundan vazgeçti. İbn Ömer ise biat etmeyi reddederek, "Ben bir grup içinde bu konu için el sıkışmam; topluluk ve uzlaşma içerisinde ise bunu esirgemem." dedi. O da ona, "O zaman Medine'ye git!" dedi. Huzâ'a'nın mevlası olan Ebû Hurre ona, "Sabretseydin de biz seni seçerek sana biat etseydik daha iyi olmaz mıydı?" dedi ve şunları dile getirdi:

Karşılaştığında Ümeyye'ye
İbnü'z-Zübeyr'e ve tüm Araplara benden şunu bildir ki
Mevali kendilerini feda etti
Onlar halifeyi açlık ve savaş konusunda eleştirmektedirler
Biz sizin kardeşleriniziz; eğer sahalarınıza bir bela inerse
Bizim için ondan başka bir neden göremezsiniz
Biz Allah'a söz veriyoruz ve onda asla kusur etmeyiz
Bazılarının gitmelerinden sonra biz artık asırlarca asla şûrayı kabul etmeyiz

Bunun ardından çevre bölgelerin biatı de İbnü'z-Zübeyr'e ulaştı. Ürdün hariç Şam bölgesinin de biatı geldi. Numân b. Beşîr de Hıms'ta, Züfer b. Hâris el-Kilâbî Kınnesrîn'de, Dahhâk b. Kays el-Fihrî Dımaşk'ta onun lehinde çağrıda bulundu. Kûfe'de oranın halkını davet etti. Onlar Âmir b. İsmail el-Cumahî üzerinde uzlaştılar. Basra'da Seleme b. Züeyb er-Riyâhî, onun adına çağrıda bulunması sonucunda Ubeydullah b. Ziyâd'ı şehirden kovdular. Horasan'da Abdullah b. Hâzim es-Sülemî, Yemen'de ise Bahîr b. Reysân çağrıda bulundu. Bu zat daha önce burada Yezîd b. Muâviye'nin valisi olarak bulunmaktaydı. İbnü'z-Zübeyr, Câbir b. Esved b. Avf ez-Zührî'yi vali olarak atadı.

Medâinî dedi ki: İbnü'z-Zübeyr Medine'ye de Ebû Kays diye künyelenen bir kişiyi veya yöneticilerden birisini atadıktan sonra bu kişi kötü icraatlarda bulununca halk, "Burada Yezîd b. Muâviye'nin Ebû Kays adındaki valisinin kimseye ne faydası ne de zararı vardı. İbnü'z-Zübeyr'in Ebû Kays adındaki valisinin ise zararı var, faydası yok." demeye başladılar.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: İbnü'z-Zübeyr, Câbir b. Esved b. Avf'ı Medine'ye atadı. Ancak Hubeyş b. Dülce Şam'dan geldiğinde, kendisi oradan çıkarak Mekke'ye gitti. İbnü'z-Zübeyr, Hubeyş Medine'den çıkarak er-Rebeze'ye gitmek istediğinde onun yerine Ubeyde b. Zübeyr'i atadı. Yolda Hantef b. Sicf'le karşılaşarak onu öldürdü. Daha sonra oraya Mus'ab b. Zübeyr'i yönlendirince, Hantef'in Hubeyş'in arkadaşlarından esir aldığı kişileri öldürüp Mekke'ye döndü. İbnü'z-Zübeyr, Ubeyde'yi azlederek yerine Abdümenâf oğullarının müttefiki olan İbn Ebû Sevr'i atadı. Onun döneminde halk bir kıtlık yaşadı ve fiyatlar yükseldi. O da onlara hitap ederek, "Allah'tan sakının, O'nun Nebisi'ni örnek alın, masiyetlerden kaçının. Zira Allah, değeri 500 dirhem olan bir dişi deveden dolayı Sâlih kavmini helâk eyledi." Bu zat böyle dediğinden kendisine, "Deveye fiyat biçen adam" anlamında "Mukavvimü'n-Nâka" denilmiştir. Halk bu dönemde, geceden geceye ancak buğday ve mercimek çorbası yiyebiliyordu. Daha sonra onu da azlederek yerine Hâris b. Hâtıb el-Cumahî'yi atadı. Ardından onu da azlederek, yerine Câbir b. Esved'i atadı. Onu da azlederek yerine Câbir b. Zübeyr'i, daha sonra da Zübeyr'in mevlası olan Vehb b. Ebû Mu'attab'ı atadı. Daha sonra Ebû Kays'ı atadı. Medine'nin zekâtlarını toplamada da Abdurrahman b.

Muhammed b. Eş'as'ı görevlendirdi. Kûfe'ye Abdullah b. Yezîd el-Hatmî'yi atadı. İbrâhim b. Talha'yı da buranın haracını toplamakla görevlendirdi. Daha sonra ikisini de azlederek onların yerine Abdullah b. Mutî el-Adevî'yi atadı. O da İbnü'z-Zübeyr adına onların biatını kabul etti.

Çoban Ubeyd b. Husayn, Yezîd'i bir şiirinde överek şunları dile getirdi:

Onun akşam veya sabah yolculuğu yaptığı gibi yolculuk yapar
Geniş adımlı yetişkin bir dişi deve üzerinde yol alan bir binici var
Ebû Süfyân ailesine güvenli bir şekilde defalarca gelirdi
Gerçekleştirilmiş bir vaadin gereği olan parlak hediyelerle

Medâinî dedi ki: Yezîd'in şurtasının başında, Humeyd b. Hureys b. Bahdel bulunmaktaydı. Onun emirberi ise Sercûn b. Mansûr idi. Onun kadısı ise Ebû İdris el-Havlânî idi. Yezîd 38 yaşındayken Huvvârîn'de öldü. Başka bir görüşe göre 39 yıl ve birkaç ay yaşadı. Onun idareciliği ise üç yıl sürdü. Bir görüşe göre ise üç yıl, dokuz ay sürdü. Başka bir görüşe göre ise üç yıl, yedi ay ve yirmi iki gün sürdü. Onun ölümü, 64. yılının Rebîülevvel ayının on dördü Salı gününe tevafuk etmektedir. Cenaze namazını oğlu Muâviye kıldırdı.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Yezîd hicretin 60. yılının Receb ayında hilafeti üstlendi. Böylece üç yıl, sekiz ay idarecilik yaptı. 64. yılın Safer ayının 19'unda 36 yaşındayken öldü.

Vâkıdî dedi ki: Yezîd öldüğünde, Şam'da Bâbü's-Sağîr kabristanına defnedildi. Kendisi Huvvârîn'de ölmüş, oradan buraya taşınarak defnedilmiştir. Babası Muâviye de buraya defnedilmişti.

Vâkıdî dedi ki: Yezîd'in öldüğü günde, Müslim el-Havlânî'ye, "Sen Yezîd'in cenaze namazını kıldırmaz mısın?" denildi. O da "Huvvârîn'deki ceylanlar onun namazını kılmaktadırlar." dedi. Bazıları ise onun Huvvârîn'de defnedildiğini söylemiştir.

Medâinî, Ebû Eyyûb el-Kureşî'den, o Hâlid b. Câbir'den, o da İbn Câbir'den şöyle dediğini rivayet etti: Yezîd 39 yaşındayken öldü. Onun Mekke'deki valisi ise Hâris b. Hâlid b. Âs b. Hişâm idi. Bazılarına göre Hâlid b. Âs b. Hişâm idi.

Ahtal, Yezîd'in ölümü üzerine şu mersiyeyi okudu:

Ömrüme yemin olsun ki Hâlid kabre bir cenaze bıraktı
O ne Ebü'z-Zinâd'ın ne Gumr'un cenazesine benzerdi
O Huvvârîn'de ikamet ediyordu. Ancak bu uğurlu bir şey değildi
Sabah bulutları onun misafirhanesi ve kabrini suladılar
Mevali Ümmü Hâlid'i gördüklerinde galeyana geldiler
Kırmızı mendil ve ipek parçasıyla bağladı diye
Kadınlardan bir grup geldiğinde
İlla dış elbise ve başörtülerini indirmeyi âdet edinirler

İbn Arâde es-Sa'dî de şöyle dedi:

Ey Ümeyye oğulları! Sizin son mülkünüz
Huvvârîn'de bulunan bir cesetten ibarettir
Ölüm onun kapısını çaldı da
Onun yastığının yanında bir kupa bir de kankırmızı şarap akıtan bir sürahi vardı
Bir de onun şarhoşluklarına yüksek sesle ağlayan bir kadın vardı
Bir saat oturarak zil çalar, bir saat de ayakta durarak

Kendisine Ebû Bekr b. Hanzale denilen Aneze kabilesinden olan bir adam da şöyle diyordu:

Ey Huvvârîn'de ölen adam!
Sen bütün insanların hayırlısı hâline geliverdin

Onun şöyle dediği de rivayet olunur:

Ey Huvvârîn'deki kabir!
Sen insanların hayırlısını yanına aldın

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Yezîd, 60. yılda yönetimi üstlendi, üç yıl ve birkaç ay sonra da öldü.

Yezîd b. Muâviye'nin Çocukları

1. Muâviye,
2. Hâlid,
3. Abdullah el-Ekber,
4. Ebû Süfyân. Bu dördünün anneleri, Ümmü Hâlid bt. Ebû Hâşim b. Utbe b. Rebîa b. Abdüşems'dir. Esas adı Fâhite olup, "Habbe" diye lakaplanmıştır.
5. Abdullah el-Asğar. Buna Üsvâr da denirdi.
6. Ömer,
7. Âtike. Abdülmelik b. Mervân bu kızla evlenerek ondan Yezîd b. Abdülmelik adını verdikleri bir çocuğu dünyaya gelmiştir. Bu üç çocuğunun annesi ise Ümmü Külsûm bt. Abdullah b. Âmir b. Küreyz'dir.
8. Abdurrahman,
9. Abdullah. Buna, "Küçüklerin küçüğü" denirdi.
10. Osman,
11. Utbe el-A'ver,
12. Yezîd,
13. Muhammed,
14. Ebû Bekr,
15. Ümmü Yezîd. Bunlar, değişik ümmü veledlerdendi.
16. Ümmü Abdurrahman,
17. Remle.

Asbağ b. Abdülazîz b. Mervân Ümmü Yezîd ile evlendi. Abbâd b. Ziyâd ise önce Remle ile onun ardından da Ümmü Abdurrahman ile evlendi. Abbâd'ı evlendiren ise Hâlid b. Yezîd'dir. Abdülmelik bundan dolayı kendisini kınayarak şöyle demiştir: "Onun nesebini bildiğin hâlde onu evlendirdin!" Hâlid de ona, "Onun nesebi benim nesebime nispet edilmiş olduğu gibi senin de bacanağındır. Şayet nesebi başkasının nesebine nispet edilmiş olsaydı, onu evlendirmezdim." dedi.

Muâviye b. Yezîd

Babası Yezîd, ölmeden önce sağlığında onu veliahtı olarak tayin etmişti. Yezîd'in, vefat edeceği sırada insanların kendisine veliaht olarak biat ettiği de söylenmektedir. Yezîd ölünce halk da kendisine biat etti. İbnü'z-Zübeyr taraftarları hariç, çevre halkının biat haberi kendisine ulaştı. Üç ay kadar yöneticilik yaptı. 40 günlük bir süreyle yöneticilik yaptığı da söylenmektedir. Başka bir görüşe göre ise 20 gün yöneticilik yapmıştır. Yöneticiliği süresince hep hasta kaldı. Bu nedenle Dahhâk b. Kays halka namaz kıldırıyordu. Hastalığı ağırlaştığında kendisine, "Bir veliaht tayin edersen iyi olur." denildiğinde, "Allah'a yemin ederim ki hayattayken bana hiçbir faydası dokunmayan halifeliğin sorumluluğunu, öldüğümde hiçbir şekilde taşımak istemem. Yemin ederim ki Ümeyye oğullarının, halifeliğin kısa süreli zevkini sürmeleri için, onun uzun süreli acısını çekmek istemem! Öldüğümde cenaze namazımı Velîd b. Utbe kıldırsın. İnsanlar, hoşlanacakları birini buluncaya kadar da Dahhâk b. Kays onlara namaz kıldırsın!" dedi.

Öldüğünde Velîd onun cenaze namazını kıldırdıktan sonra Mervân b. Hakem kabrinin başında, "Siz kimi defnettiğinizi biliyor musunuz?" diye sordu. İnsanlar, "Evet, Muâviye b. Yezîd'i defnettik." dediler. Mervân onu zayıf dirayetli kabul ettiğinden, halk da böyle zayıfları, "Ebû Leylâ" olarak nitelendirdiğinden Mervân, "Hayır, siz Muâviye b. Yezîd'i değil, Ebû Leylâ'yı defnettiniz." dedi. Bunun üzerine Fezâre kabilesinden birisi şöyle dedi:

Sakın kandırmaya çalışma, zira durum farklıdır
Ebû Leylâ'dan sonra kim üstün gelirse, hâkimiyet onundur

Dahhâk, Şam'da halkın işlerini yürütmeye başladı. Muâviye b. Yezîd babasının valilerinden hiç kimseyi azletmemişti. Onlara ne değişik bir emir vermiş, ne de yasaklama getirmişti. Kendisi bir rivayete göre 19 yaşındayken, bir rivayete göre 20 yaşındayken, bir rivayete göre de 18 yaşındayken, başka bir rivayete göre de 21 yaşındayken 64. yılda vefat etti ve Şam'da defnedildi.

Bana İbnü'l-Kelbî'nin şöyle dediği anlatıldı: Ebû Leylâ Muâviye b. Yezîd, 40 günlük bir süreyle idarecilik yaptı. Kendisi 24 yaşından 18 gün almış iken vefat etti.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; bize Sadaka b. Hâlid anlattı; bana Zeyd b. Vâkıd anlattı; dedi ki: Yezîd b. Muâviye, göreve geldikten iki yıl sonra karaciğerinden rahatsızlandı. İyileşip yeniden göreve başladığında, Hassân b. Mâlik b. Bahdel'e, "Ben, (oğlum) Muâviye b. Yezîd'e [veliaht olarak] biat almak istiyorum dedi. O da "Nasıl istiyorsan öyle yap!" dedi. Bunun üzerine Yezîd, oğlu Muâviye'yi çağırarak onu veliaht tayin etmek amacıyla elini sıktı. Ardından başta Hassân b. Mâlik olmak üzere bu sırada hazır bulunan insanlar da kendisine biat etmeye başladı. Muâviye, kibar ve yumuşak huylu olduğundan, ona "Ebû Leylâ" denirdi. Bu tabir ise zayıf kişiler için kullanılan bir künye idi.

Hişâm b. Ammâr dedi ki: Ben Velîd b. Müslim'in şöyle dediğini de duydum: Muâviye b. Yezîd'in annesi olan Ümmü Hâşim bt. Ebû Hâşim b. Utbe b. Rebîa b. Abdüşems, öne çıkmış akıllı bir kadındı. Bir gün Yezîd, oğlu Muâviye'yi annesinin de hazır bulunduğu bir sırada çağırarak ona bir şeyler yapmasını emretti. Muâviye o işi yapmak üzere oradan ayrıldığında Muâviye'nin annesi Ümmü Hâşim, "Muâviye'yi kendine veliaht olarak tayin etsen iyi edersin." dedi. O da "Öyle yaparım." dedi. İşlerinde kendisine yardımcı olan Hassân b. Mâlik b. Bahdel el-Kelbî de aynı görüşte olup bu konuda kendisini teşvik edince Yezîd, halkı toplayarak, oğlu Muâviye'yi kendisine veliaht olarak tayin ettiğini ilan etti. Bu esnada İbn Bahdel ve halktan hazır bulunanlar da ona biat ettiler. Yezîd'in Huvvârîn'de ölmesi üzerine, kendisi pek istekli olmamakla beraber Muâviye'ye biat edilmiş oldu. Yezîd'in ölüm nedeni ise onun bir ata binip, onu dörtnala koşturduğunda, düşerek vücudunda kırıkların meydana gelmiş olması veya boynunun kırılmış olması idi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; bana Vehb b. Cerîr anlattı; bize babam şunu anlattı: Yezîd b. Muâviye, oğlu Muâviye'yi veliaht olarak tayin edince kendisinden sonra iki ay veya 40 günlük bir süre ile idarecilik yaptıktan sonra o da öldü. Muâviye b. Yezîd'e vefat edeceği sırada, "Yerine birisini tayin etsen iyi edersin." denildiğinde, "Hayattayken yüklenmek

istemediğim bir şeyin vebalini, ölümümden sonra da mı üstleneyim?" diyerek bu teklifi reddetti.

Ravi dedi ki: Babam [ravi'nin babası] ona dair: "Fena bir genç değildi, on dokuz yaşında vefat etti." dedi.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî, babasından şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye b. Yezîd Halifelikten hoşlanmıyordu. Dedesinin künyesi olan "Ebû Abdurrahman" künyesiyle künyelenirdi. 23 yaşındayken vefat etti. Şam'daki "Babu's-Sağîr" kabristanına defnedildi.

Bana Muhammed b. Yezîd er-Rifâî anlattı; bana amcam Kesîr b. Muhammed anlattı, o İbnü'l-Ayyâş el-Hemdânî'den, o da Ebû Esmâ es-Seksekî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye b. Yezîd, ibadete düşkün bir kişi olup dünyevî işleri fazla önemsemediğinden kendisine "Ebû Leylâ" denirdi. Kendisine görev tevdi edildiğinde halka hitap ederek şöyle dedi: "Ey insanlar! Eğer bu iş hayırlı ise zaten Ebû Süfyân ailesi bu görevde gereği kadar kaldı. Eğer şer ise onu bırakan ne iyi eder! Allah'a yemin ederim ki ben dünyayı onlara (aileme) bırakarak ahirete gitmek istemiyorum! Aklınızda kalsın, namazlarınızı Hassân b. Mâlik kıldırsın. İşlerinizi şûraya dayalı olarak halletmeye çalışın. İşlerinizde hüküm verirken, en doğrusu ve en hayırlısını seçmede Allah size kararlılık versin!" Daha sonra minberden inerek kapısını kilitledi ve ardından hastalanarak ölünceye kadar hiçbir işe bakmadı. Hassân halka namaz kıldırmakla beraber halk, yönetim işlerinde durumlarından memnun değildi. Sonunda İbnü'z-Zübeyr, Dahhâk b. Kays'ı vali olarak tayin edince ona biat ettiler. Hassân da hemen Ürdün sınırına giderek orada ikamet etmeye başladı.

Ayrıca bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd b. Müslim'den şöyle dediğini rivayet etti: Mervân b. Hakem, Muâviye b. Yezîd'in yanına gelerek ona, "Sen kendini önemsiz, değersiz bir kimsenin konumuna düşürdün." dedikten sonra sesini yükselterek şöyle devam etti: "Kim, Harb b. Ümeyye ailesinden farklı bir kimseyi görmek istiyorsa, işte şu adama baksın!" Bunun üzerine Muâviye de ona, "Ey İbnü'z-Zerkâ, çık yanımdan! Allah, huzuruna geleceğin günde, senin hiçbir mazeretini kabul buyurmasın!" dedi.

Bana Muhammed b. Musaffâ el-Hımsî anlattı dedi ki: Yaşlılarımızdan bazılarının şöyle dediğini işittim: Muâviye b. Yezîd b. Muâviye, istemeyerek halifeliği kabul etmek durumunda kaldı. Babası öldüğünde, biatıyla ilgili diğer bölgelere mektup göndermekle beraber, henüz onlardan bir cevap gelmeden vefat etti. O düzgün, istikametli bir genç olup, uhrevî işlerini daha çok düşünen bir kişiliğe sahipti.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Yezîd b. Muâviye, oğlu Muâviye b. Yezîd'i kendisinden sonra halifeliğe veliaht olarak tayin etti. Ancak kendisi bu işten hoşlanmıyordu. Babası öldüğünde minbere çıkarak halka şöyle hitap etti: "Eğer halifelik hayırlı bir şey ise Ebû Süfyân ailesi bu işte çokça bulundu. Eğer şerli ise bizim buna ihtiyacımız yok. Kendinize bu işte benden daha meraklı birisini bulmaya çalışın ve beni bu işten muaf tutun. Siz de bana verdiğiniz biattan artık muafsınız." Bunun üzerine annesi Ümmü Hâşim ona, "Yavrum, ölüp unutulmuş olmanı, böyle bir zafiyette bulunmana yeğlerdim." dedi. O da "Evet ben de ölüp unutulmayı, cehennemi duymaya yeğlerim." dedi. Vefat edeceği sırada kendisine, "Kardeşin Hâlid b. Yezîd'i kendinden sonra halife olarak tayin etsen! O senin anne baba bir kardeşindir." denildiğinde de "Sübhanallah, ben hayatımda halifelikten vazgeçmişken, onun sorumluluğunu boynumda bırakabilir miyim? Hassân, sen de öncekilerin çizgisini takip etmeye çalış. Müslümanlar, kendisinden hoşlanacakları ve üzerinde ittifak edecekleri bir imam buluncaya kadar halka namazlarını kıldırmaya devam et!" dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. Bana İsmail b. Ayyâş anlattı. O Abdullah b. Dînâr'dan, o da Muâviye'nin bir mevlasından aynısını rivayet etmekle beraber şunları da ekledi: Muâviye öldüğünde halkın çoğunluğu İbnü'z-Zübeyr'e meylederek dediler ki: "O yaşça olgun bir insandır ve Müminlerin Emiri Osman b. Affân'a da yardım etmiş bir kişidir. Aynı zamanda Resûlullah'ın (sav) dostlarından birisinin de oğludur. Annesi Ebû Bekr b. Kuhâfe'nin kızıdır. O, özellikli bir kişi olup başkasına benzemez." Çok geçmeden İbnü'z-Zübeyr'in Dahhâk b. Zübeyr'i Şam'a vali olarak atadığına ilişkin kararnamesi de gelince, halk İbnü'z-Zübeyr'e itaat ederek ona biat etmeye koştu. Dahhâk da kendisine yapılan biatı kabul etmeye

başladı. İbn Bahdel ise Filistin'e çekilerek bundan sonra olup bitenlere seyirci kalmak üzere köşesine çekildi. O aynı zamanda Hâlid b. Yezîd'i de bir taraftan zaman zaman çağırarak durumu kendisine hatırlatırdı. Yezîd b. Muâviye'den önce Filistin ve Ürdün onun elinde bulunmaktaydı. Onun yöneticileri buralarda kaldıkları sürece o da oralarda kalmaya devam etti.

Medâinî dedi ki: Yezîd'in Muâviye ve Hâlid adındaki iki oğlunun annelerinin adı Fâhite idi. Önce Ümmü Hâşim olarak künylendirilmiş iken, daha sonra Yezîd onu, oğlu Hâlid üzerinden "Ümmü Hâlid" olarak künyelendirmişti. Ayrıca "Habbe" olarak da lakaplandırılmıştı.

Hâlid b. Yezîd b. Muâviye

Ebû Hâşim olarak künyelendirilmişti. O şair bir kişiliğe sahipti, kimya ve ilm-i nücûm ile beraber başka ilimlerle de meşgul olurdu. Uzun süre suskun kalmayı tercih ettiğinden bir gün onun bir mevlası kendisine, "Ben, senin kadar bilgiye sahip olmayan insanların birçok konuda konuştuklarını, senin ise suskun kaldığını görüyorum." dedi. Buna karşılık o da "Yazık sana! Ben başta hadis olmak üzere diğer ilimlerle de meşgul oldum ve onları tashih ettim. Ben bu ilimleri neşrettiğim takdirde, halkın onları ezberlemesinden korkuyorum." dedi. O da "Canım sana feda olsun, tükürükle de olsa, onlara karşı Allah sana yeter." dedi. Hâlid, Abdullah b. Câfer'in kızıyla evlenerek onun hakkında şunları söyledi:

O, Abdümenâf kabilesinden beyaz tenli bir kızdır
Yine Abdümenâf kabilesinden beyaz tenli, meşhur bir köleye bol bir sevgi verdi
Nebi Muhammed'den (sav), Zü'l-Cenâheyn Câfer'e kadar gelen
Tertemiz bir nesildendir

Abdullah b. Câfer, "Hâlid şiirinde, köle anlamına gelen 'abd' kelimesini kullanmakla iyi bir şey yapmamıştır. Onun yerine, efendi anlamına gelen 'ḳarm' kelimesini kullanarak 'O, Abdu'l-Menaf'lı bir efendidir.' deseydi, daha iyi ederdi." dedi.

Hicâzlılardan biri, Hâlid için Abdullah b. Câfer'in kızıyla ilgili düzenlediği şöyle bir şiiri bana okudu:

Kara ve gri katırlar onu bize getirdiler
Temiz ahlaklı soyu, şerefli bir (gelin) olarak
Onun soyunun bir tarafında Nebi Muhammed
Öbür tarafında da güzel hasletli Ali ve Câfer var
Menâf kabilesinden meşhur beyaz bir köleye
Halis sevgisiyle büyük cömertlik etti

Bazılarına göre ise Hâlid bu kızla evlenmediği için, bu şiir uydurmadır.

Hâlid evlendiği Zübeyr b. Avvâm'ın kızı Remle hakkında da şunları söylemiştir:

Onun sevgisinden dolayı Avvâm oğullarının tümünü severim
Onun sevgisinden ötürü Kelb kabilesinden olan dayılarını da severim
Onun hakkında fazla ileri geri konuşmayın!
Zira ben onu, Zübeyr'in kızı olarak özellikle seçtim
Eğer sen Müslüman olursan biz de Müslüman oluruz
Hristiyan olursan, bazı adamlar gözlerinin arasına haç işareti yapacaklardır
Kadınlar halhallarla dolaşırlar
Ancak ben, Remle'nin ne bir halhalını, ne de bir bileziğini gördüm!

Bana Ömer b. Bükeyr anlattı. O Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'den, o da Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Hâlid b. Yezîd b. Muâviye, Haccâc'ın Abdullah b. Zübeyr'i öldürdüğü yıl haccetmiş ve o sırada Remle bt. Zübeyr'e talip olmuştu. Bu durum Haccâc'a ulaşınca, perdedarını ona gönderip, ona şöyle söyle dedi: "Bana danışmadan nasıl olur da Zübeyr ailesinden birisine talip oluyorsun? Onlar senin dengin olmadıkları ve hilafet konusunda babanla savaştıkları ve ona her türlü kötülüğü yaptıkları hâlde nasıl olur da onlara talip olursun?" Mektup Hâlid'e ulaştığında, ona uzun uzadıya baktı; sonra "Eğer elçilerin cezalandırılmaları âdet olmuş olsaydı, ben seni parça parça eder, adamının kapısının önüne bırakırdım. Sen de ona de ki: 'Kureyşlerden birisiyle evlenmem konusunda sana danışmamı isteyecek kadar kendini yetkili görmekle bu kadar ileri gideceğini hiç zannetmemiştim. Bir de kalkmış, 'Onlar senin dengin değildir.' demişsin. Ümmü'l-Haccâc'ın oğlu! Allah seni kahretsin; Resûlullah

Hadîce bt. Huveylid ile evlenmemiş miydi? Avvâm, Safiyye bt. Abdülmuttalib ile evlenmemiş miydi? Bununla beraber sen kalkmış, onların Ebû Süfyân ve Ümeyye oğullarının dengi olmadıklarını ileri sürüyorsun! Öbür taraftan, 'Onlar hilafet konusunda senin babanla savaştılar ve ona her türlü kötülüğü yaptılar.' diyorsun. Her iki taraf olarak birbirleriyle vuruşanlar, Kureyşli idi. Sonunda Allah, durumun gereken yerde kalmasına karar verdi; halifelik, onların yumuşak huylusu ve faziletlisine döndü." Böylece Haccâc'ın elçisi dönerek Hâlid'in söylediklerini ona iletti. Hâlid de Mus'ab b. Zübeyr'in anne-baba bir kardeşi olan Remle ile evlendi. Onların annesi ise Kelb kabilesinden olan Rebâb'dır. O, Üneyf b. Ubeyd b. Masâd b. Ka'b b. Cenâb'ın kızıdır. O, daha önce Osman b. Abdullah b. Hakîm b. Hizâm'ın eşiydi.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Hâlid, Osman b. Abdullah b. Hakîm'den sonra onunla evlendi. Onun hakkında şunları dile getirdi:

Onda asaletin apaçık olduğunu gördüğümde
Onlardan Zübeyr'in kızını kalben tercih ettim

Farklı olarak şöyle dediği de rivayet edilmektedir:

Onu değerli, arabulucu bir kadın ve
Zübeyr'in kızı olarak bir toplumun özünden gönlümle tercih ettim

Dediler ki: Bu Rebâb; akıcı konuşması, akıllılığı ve üstün kabiliyetiyle de bilinen bir kadındı. Âmir b. Lüey oğullarından olan Şedîd b. Şeddâd, onunla ilgili şunları dile getirdi:

Biri kopabilen gevşek bir ip olarak
Diğeri sağlam ve güçlendirilmiş bir ip olarak ikisi eşit olamaz
Ey Müminlerin Emiri, Hâlid'e dikkat etmelisin!
Hâlid'de kaçınmasını istediğin bir şeyler vardır
Biz, Hâlid'in evlenmesine baktığımızda, onun
Kimi arzuladığını ve nereye gitmek istediğini anlamış bulunmaktayız

Dediler ki: Üsvâr b. Yezîd, Hâlid'e dedi ki: "Allah'a yemin ederim ki bugün Velîd b. Abdülmelik'i neredeyse öldürmeye yeltenmiştim." Hâlid "Ne kötü bir şeye yeltenmişsin! O, Müminlerin Emiri'nin oğlu ve

Müslümanların veliahtıdır." dedi. O da "O benim atlarımı kaçırdı ve onlarla oynadı." dedi. Bunun üzerine Hâlid, Abdülmelik'in yanına gelerek kardeşinin kendisi hakkında yaptığı şikâyeti ona iletti. O da kafasını kaldırıp gülerek, *"Krallar bir memlekete girdi mi, orayı harap ederler ve halkının ileri gelenlerini zelil hâle getirirler. İşte onlar böyle yaparlar."* [181] ayetini okudu. Hâlid de *"Biz bir memleket halkını helâk etmek istediğimizde, oranın şımarık müreffeh kesimine (itaati) emrederiz de onlar da orada yoldan çıkarlar; böylece onları helâk etme sözü gerçekleşir de biz oranın altını üstüne getiririz."*[182] ayetini okudu. Bunun üzerine Abdülmelik "O dili bozuk olmakla beraber, dilinin gücüyle sizi yormasına rağmen hâlâ benimle onun hakkında mı konuşuyorsun?" dedi. O da "Velîd seni nasıl yormuş ise o da bizi öyle yormuştur." dedi. Abdülmelik, "Onun dili bozuk olsa da kardeşi Süleyman'ın ifadesi düzgündür." dedi. Hâlid de "Eğer Abdullah'ın dili bozuk ise kardeşi Hâlid'in dili düzgündür." dedi. El-Velîd Hâlid'e, "Sen, ne kervanda ne de savaşta bulunmamakla beraber[183] (hiçbir işe yaramamakla beraber) benimle böyle konuşuyorsun!" dedi. Bunun üzerine Hâlid, "Ey Müminlerin Emiri, bunun ne dediğini duymuyor musun? Allah'a yemin ederim ki ben, hem kervanda hem de savaşta bulunan babaların evladıyım. Kervanın başı dedem Ebû Süfyân olduğu gibi savaşın komutanı dedem Utbe b. Rebîa idi. Eğer Tâif'te elde edilen birkaç ip ve birkaç ganimetten bahsediyorsan onda haklı olabilirsin. Allah Osman'a rahmet eylesin!" dedi. Daha sonra Abdülmelik Velîd'e, Abdullah b. Yezîd'le şakalaşmayı yasakladı.

Medâinî dedi ki "Velîd Abdullah b. Yezîd, Üsvâr'a ait bir bahçenin duvarından içeriye atladı; o da onu kardeşine şikâyet edince aralarında bu diyalog geçti. Ancak o esnada attan bahsetmedi. Kendisine, 'Sen ne kervanda, ne de savaşta bulundun.' diyen kişi ise Hakem oğullarından birisiydi. Bu sözü Ebü'l-Kâsım b. Ebû Süfyân b. Hâlid b. Yezîd'e Hişâm'ın ordusunda söylemişti. Hişâm da onu ordusundan kovmuştur."

---

181 Neml, 27/34.

182 İsrâ, 17/16.

183 Bedir Savaşı esnasında, Kureyşlilerden ne Şam'dan gelen kervanda, ne de Resûlullah'a (sav) ve arkadaşlarına karşı düzenlenen Bedir Savaşında bulunmayanlara, "Hiçbir işe yaramaz." anlamında, "لا في العير ولا في النفير" tabiri kullanılmıştır. Bk. el-Ezherî, Tezhibu'lluğa, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, XV, 152, Beyrut, 2001 (çev.)

Hâlid Kureyşlilerden birisine, "Sen basitliğinden ötürü aza razı oldun!" deyince Kureyşli de ona, "Asıl benden daha basit olan; annesi düzülen,[184] üzerinden hilafet soyulan ve hiçbir şey anlamadığı kimya ile meşgul edilendir!" dedi.

Hâlid, Kelb kabilesinden olan babasının dayılarına çok düşkün olduğundan, Kays ve Kelb oğulları arasında çıkan savaşta, Kays oğullarına karşı Kelb kabilesine yardım etmişti. Bunun üzerine Gays oğullarının şairi şunları dile getirmişti:

Ey Ebû Süfyân'ın oğlu Hâlid, bizim kalplerimiz kırıktı
Ovalar ve dağlar da daraldı
Kelb kabilesinin bizi cahilane öldürmelerini sen mi tavsiye ediyorsun?
Onları, tarafımızdan öldürülmekten de sen mi koruyorsun?
Öbür tarafında da güzel hasletli Ali ve Câfer var
Develer de onun verdiği sıkıntıdan gözyaşlarını silemiyor

Mervân b. Hakem, Hâlid b. Yezîd'in annesiyle evlenmişti. Bir gün Hâlid yanına geldiğinde, Mervan onu küçük düşürmek için kendisine,"-Yumuşak, taze tenli kadının oğlu!" diye hitap etti. O da "Adam, güvenli bir deneyimlidir (tecrübeler konuşur)" dedikten sonra "Eğer onun (annemin) ahmaklığı olmasaydı, ona bunu söylemezdin!" diyerek (kızgın bir şekilde) annesinin yanına giderek (olanları) kendisine bildirdi. O da (Ümmü Hâlid), cariyeleriyle beraber uykudayken Mervân'ı bir yastıkla boğarak öldürdü. Başka bir görüşe göre, Mervân'a zehirli bir süt içirerek onu öldürdü.

Hâlid b. Yezîd şunları söyledi:

Tilkileri, eşrafa karşı ayaklanmış bir zaman görüyorum (yaşıyorum)
Aslan edasıyla, onlara tehlike saçıyordu
Köpeklerin av artıklarından bıraktıklarına da
Kurnaz tilki, (oldukça) memnun gözüküyordu

184 Kureyşli adam, bu ifadeyi kullanmakla Yezîd'in karısı ve Hâlid'in annesi olan Ümmü Hâlid'in Yezîd'den sonra Mervân b. Hakem ile nikâhlanmış olmasına atıfta bulunmak istemiş olabilir. (çev.)

Hâlid şunları da söyledi:

Saflığımı bıraktım, hilmimi salıverdim
Hoş görümden dolayı bana itirazlar var!
Ela gözlü hasta, beni çağırdığında
Ona icabet etmeyi, bir görev bildim diye

Hâlid, Hıms valisi iken oranın mescidini inşa etti. Bu mescitte (inşaatında) çalışan dört yüz kölesi vardı. İnşaatı bitirdiklerinde, Hâlid onların hepsini azat etti. Burada da kardeşi Ebû Leylâ'nın (Muâviye b. Yezîd'in) cenaze namazını kendisi kıldırdı. Başka bir görüşe göre ise Velîd b. Utbe kıldırdı.

Abdülmelik b. Mervân, Karkîsiyâ'da[185] bulunan Züfer b. Hâris el-Kilâbî'nin durumunu görüşürken Hâlid de onun yanında hazır bulunmuştur.

Hâlid, Remle'ye talip iken, kısa boylulukla anıldığı haberi kendisine ulaşınca Hâlid kısa boyluları bir araya toplayıp başına da bir şapka alarak onlar arasında yürümeye başladı. Bu durumda (onu diğerlerinden farklı gören) Remle, kendisiyle evlenmeye razı oldu.

Hâlid, Abdülmelik b. Mervân döneminde vefat etti.

Medâinî dedi ki: Ebû Bekr b. Hanzale Hâlid b. Yezîd'den kopuk durduğundan, o da ondan uzak durarak şunları söyledi:

Senden, ummadığım şeyler bana gözüktü
Benden başka senden uzak bir kenarda kalan korkacaktır
Bunlar, bana uzanan dillerden başka bir şey değildir
Bunlar da yedilerden186 ibarettir
Ebû Hâşim! Benden yüz çevirirsen de aynısını yapacak değilim
Yaptıklarına da boyun eğecek değilim
Ancak olcaksa güzel ve onurlu bir yüz çevirme olsun
Olacaksa düzgün bir uzaklaşma olsun, yine de ayrılık acıdır

---

185 Burası el-Busayra olup, ayrıca el-Busraya olarak da adlandırılmaktadır. Burası Suriye'de Habur'un Fırat'la birleştiği yerde bulunan bir yerleşim birimidir.

186 Eserin aslının hamişinde destekçi, yardımcı veya kambur anlamlarına gelebilecek الضوالع şeklinde yazılı bulunmaktadır.

Dedi ki (Ravi): Ahmak birisi olmakla beraber Muâviye b. Mervân b. Hakem, Hâlid b. Yezîd'e karşı övünmeye başladı. Bunun üzerine Sâlim b. Vâbisa şunları söyledi:

Ümeyye oğulları bir gün övündüklerinde,

Kureyş başını eğerek, "onlar fazilet ve cömertlik kaynağıdır." dediler
"En iyinizi getirin" denildiğinde
İnsanların en iyisinin, "Hakem" olduğuna mutabık kaldılar
Siz ülkemizin kurtarıcısı olan Mervân oğulları değil misiniz?
Hani kuraklık yılı,(sizinle ilgili) suskunluğnu bozmuştu

Hâlid b. Yezîd Dedi ki:

İdareyi (ona talip olmayı) bırakın Ey mevaliler![187]
İdare sizin (işiniz) değil, Asaletli Gâlib (b. Fihr)'in hakkıdır
Benî Mürre oğulları olarak tercih hakları vardır
Değerli ve asaletli olmalarıyla hükûmetler, kendilerine bırakılırdı

Hâlid b. Yezîd, Saîd b. Âs b. Saîd b. Âs b. Ümeyye'nin kızı Âmine ile evliydi. Bu kadın, Saîd adını verdikleri bir çocuk dünyaya getirdi. Hâlid'in ayrıca bir ümmü veledinden de Yezîd isimli bir oğlu vardı. O cömert bir kişiliğe sahipti. Bir görüşe göre Sehm oğullarının, bir görüşe göre de Teym oğullarının, başka bir görüşe göre Adî oğullarının, başka bir görüşe göre de ayrı bir kabilenin mevlası olan şair Musa Şehevât, onunla ilgili olarak şunları söyledi:

Daha sonra Dımaşk'a girdiğinde
"Ey Yezîd b. Hâlid b. Yezîd!" diye seslen!
Ey Yezîd b. Hâlid! Eğer çağrıma cevap verirsen
Kuşum, beni mutlu Sa'd'a kavuşturur
Şam, arkamdayken, cömertliğini arzuladım
Esirin, bağlarının çözülmesini istediği gibi
Arzum, umudumu boşa çıkarmadı
Hatta arzum, arzumun üstünde, umudumu artırdı

---

187 Orijinal metinde "Benî İstihâ" geçmektedir. Bu ifadeyle Mevali kastedilmektedir. Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra,* Dâru Sâdır, VI, 251, et-Tab'atü'l-Ulâ, Beyrut, 1968 (çev.)

Bu Yezîd b. Hâlid'in neslinden Şam'da yaşayanlar vardır.

Âmine bt. Sa'd hakkında Hâlid b. Yezîd aşağıdaki şiiri dile getirmiştir. Âmine'nin annesi, Ümmü Amr bt. Osman b. Affân'dır. Onun da annesi, Remle bt. Şeybe b. Rebîa b. Abdüşems'tir.

Kendisi genç kızdır; babası sarıklı onun oğlu ve Osman da öyle
O'nun (Âmine'nin) denginde fazla kimseler bulunmaz
Eğer kendisiyle beraber halifelikten de yararlanırsan
Minberin ve tahtın en nefisine dönmüş olursun

Ayrıca onun hakkında şunları söyleyerek onu boşadı:

Yanımda değerli bir kadın olmakla beraber, Âmine'yi boşamaya karar verdim
Onu boşamak ise bana ağır gelmedi
Ondan sonra da huyu düzelmediği takdirde
Günün birinde başka birilerinin de iplerini keseceğim

Medâinî dedi ki: "Muhammed b. Amr b. Saîd b. Âs, gaza maksadıyla Şam'a geldiğinde Hâlid'in hanımı kendisinin de teyzesi olan Âmine'yi ziyaret etti. Hâlid dedi ki: "Hicâz'dan buraya gelen hiçbir kişi yoktur ki bizde kalmayı Medine'ye tercih etmiş olmasın." Muhammed de "Onları tarımsal sulama develeri üzerinde Medine'den buraya gelerek anneni nikâhlayıp, malını elinden alarak seni hadis toplamak, kitap okumak ve elde edilmesi mümkün olmayan kimyayla meşgul etmekten ne engelleyebilirdi?" dedi.

Hâlid'in ayrıca Harb b. Hâlid adında bir oğlu daha vardı ki değerli ve akıllı bir kişiliğe sahipti. Şam'da onun neslini devam ettiren çocukları vardı. Bunun annesi bir ümmü veled idi. Davud b. Selm, sitâyişle ondan bahsederdi. Bir gün Davud ona misafir olarak gittiğinde, Harb'in köleleri kendisini karşılamak üzere koşarak geldiler; kendisini bineğinden indirip onu eve buyur ettiler. Harb da ona büyük ikramlarda bulunup, değerli hediyeler verdi. Daha sonra Davud, kendisinden dönüş izni isteyince ona izin vererek kendisine 1.000 dinar verilmesini emretti. Ancak Harb'in uşakları, karşılamada gösterdikleri ilginin aynısını uğurlamada kendisine göstermeyerek, "Biz bize gelene zevkle hizmet eder ve yardımcı oluruz; ancak bizden ayrılana, gittiğinden dolayı aynı sevinci gösteremeyiz." dediler.

Davud, ikram ve iltifatına karşı Harb hakkında şunları söyledi:

Onların kapılarına yöneldiğimde
Harb'le kavuştuğumda, başarıya ermiş oldum
İhtiyaçları karşılananların, kendisine teşekkür etmekte olduklarını
Onu zorluğa karşı, hep hoşgörüyle davranır gördüm

Bunun üzerine Davud el-Gâdırî, Medine'de onun durumunu ve Harb'in uşaklarının kendisini karşılama ve uğurlamadaki durumunu anlatırken, "Eğer onun uşaklarının sana gösterdikleri ilgi, senin onun hakkında söylediğin bu şiirden daha iyi değilse, ben zinacı kadının çocuğu olayım." dedi.

Hammâd er-Râviye de Hâlid b. Yezîd hakkında aşağıdaki beyitleri dile getirdi:

Yeni sarayların eskimesi vardır
Dünyada hayat sarayından da yıkılış vardır
Kim, bu dünyada bir meta edinmiştir de
O metaı kendisini uzun süre yaşatmıştır?
Veya kim bir şeyden yararlanmış da
Ondan yararlanışı, hep devam etmiştir?
Kaynaşmış hangi toplum vardır ki
Çatlaklığı, dağılmasına neden olmasın?
İlk geçmişlerin, kalanlar üzerinde
Kendilerine uyma gibi bir hakları vardır
Darb-ı mesellerinde
"Onu duymuş olman, şer olarak sana yeterlidir." demiştir

Abdullah el-Üsvâr b. Yezîd b. Muâviye

Kendisi bir binici olup, koşu atları vardı. Saîd b. Âs'ın kızı Ümmü Osman ile evliydi. Ümmü Külsûm Abdullah'a, Ebû Süfyân ve Ebû Utbe adını verdikleri iki çocuk dünyaya getirdi. O, aynı zamanda Hâlid b. Amr b. Osman b. Affân'ın çocukları olan Saîd ve Remle'nin de annesiydi. Saîd b. Hâlid'e "Abdullah seni küçük düşürdüğü gibi sen de onu küçük düşürmek üzere Abdullah b. Âmir'in kızı ve Abdullah'ın annesi olan Ümmü Kül-

sûm'u iste!" denilince o da onu istedi. O sırada Ümmü Külsûm, sahrada 1.000 dinara satın aldığı deriden yapılmış büyük bir çadırda yaşamaktaydı. Saîd, henüz genç bir delikanlı olmasına, Ümmü Külsûm ise yaşlı olup, dişleri altın köprülerle takviye edilmesine rağmen yanına gelerek, "Benimle evlenir misin?" dedi. O da "Hoş geldin kardeşimin oğlu, eğer Kureyşli birisiyle evlenecek olsaydım, seninle evlenirdim. Ben yaşlı bir kadınım, annen ise henüz daha gençtir. Ben birilerinin, 'Senin annenle evlendiği gibi sen de onun annesiyle evlen.' demiş olduklarını düşünüyorum. Haydi, kardeşimin oğlu Allah'ın güven ve korumasıyla git!" dedi. O da mahcup bir şekilde eli boş olarak kalkıp geri döndü.

Müdrik b. Hısn el-Esedî, Abdullah Üsvâr'ı hicvederek, şöyle dedi:

Allah kendisiyle Üsvâr'a bağlandığım nesebi kahretsin!
Ondan başka da ben kimseyi kötülemem
Fezâre kabilesi tüm eşeklerin tenasül organlarını yedikten sonra
O da Fezâre'nin iki boyunu yedi
Ey Sahîneler188 (bulamaççı Kureyşliler)! Siz akşamları
aç karna yatan
Sabahları da tıka basa yiyenlersiniz

Üsvâr'ın çocuklarından birisi de Ebû Muhammed b. Abdullah es-Süfyânî'dir. O, Medine'de bir çadırda gizlenmişken öldürülmüştür.

Abdurrahman b. Yezîd b. Muâviye

Bu kişi, züht sahibi, kendisini Allah'a teslim etmiş bir kimseydi. Günün birinde kendisine görme engelli bir adam gelerek ondan bir şeyler istedi. O da yardımcısına, "Yanında olanı ona ver." dedi. O zaman onun yanında da 8.000 dirhem bulunmaktaydı. Yardımcısı, "Ona, bizde var olandan daha azını versek senin açından yine yeterli gelir. Bu nedenle bu paradan bir kısmını ona versem mi?" deyince Abdurrahman, "Sözümün eylemimden üstün olmasından hoşlanmam." dedi. Bunun üzerine yardımcısı, yanında bulunan 8.000 dirhemin tamamını görme engelliye verdi.

---

188 Sahîne (سخينة), Kureyşlilerin kıtlık günlerinde su, yağ ve undan bulamaç şeklinde yaptıkları ve hurmayla birlikte yedikleri bir çeşit yemekleri olduğundan kınama kabilinden bu adla anılmışlardır. Bk. el-Hervî, *Tezîbulluğa*, et-Tab'atü'l-Ûlâ, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, VII, 82, Beyrut, 2001 (çev.)

Abdullah b. Mübârek dedi ki: Abdurrahman b. Yezîd b. Muâviye, yanında oturan bir arkadaşına "Sen bu hâlinle ölmeye razı mısın?" dedi. Arkadaşı "Hayır." dedi. Abdurrahman bu sefer, "Peki, ölmeye razı olacağın bir hâle geçiş için bir birikim yapıyor musun?" diye sorunca adam yine "Hayır." dedi. Bunun üzerine Abdurrahman, "Ben şimdiye kadar akıllı bir kişinin böyle bir hâle razı olduğunu hiç görmedim. Kardeşim, pişman olmadan önce yapmaya çalış!" dedi.

Ömer b. Yezîd

Bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den şunu rivayet etti: "Ömer yıldırım çarpması sonucu vefat etti." Başka bir rivayete göre ise şiddetli bir gök gürültüsünden korkması sonucunda ölmüştür. Bunun üzerine İbn Hemmâm şunları söylemiştir:

Ey babasının benzeri, hayırlı Ömer
Şayet yaşasaydın Yezîd'in halefi olurdun
Ölüm bulut içinden kendisine musallat edildi
Böylece bulut, temiz bir ruhu almış oldu
Ey Abdüşems'ten olan iki süvarî
Şam halkı ve askerlerine şunu duyurun ki
Gençlerin en hayırlısı sabahleyin kabre konulmuş
Akşamleyin de kaybedilmiş değerli kişilerden olmuştur

Ebû Bekr b. Yezîd b. Muâviye

Hâlid b. Yezîd onu hicvederken şunları söylemiştir:

Yetimlerin malıyla katırları etlenmiş
Aklı dağınık, arkadaşları saçma sapan kimselerdir

Hâlid, Ebû Bekr hakkında şunları da söylemiştir:

O hâlde Ebû Bekr'i her büyük felakete
Ebû Cehil'i de tirit lokmalarına ayır!

Burada söz konusu edilen Ebû Cehil, Ebû Cehil Harb b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye'dir. Onun, Abdullah b. Süleyman b. Yezîd b. Muâviye olduğu da söylenmektedir. Doğru olan ise onun, Süleyman b. Utbe b. Yezîd b. Muâviye'nin oğlu olduğudur.

Bu Ebû Bekr ise şöyle diyordu:

Köle kapıyı arkamdan kapattığı zaman
Yol sırtını da bana yasaklamış değil ya!

Medâinî dedi ki: Ebû Bekr b. Yezîd, yemeklerine oldukça özen gösterirdi. Aynı zamanda hayırsever bir insandı. Günün birinde Abbâd b. Ziyâd b. Ebû Süfyân'a ait Şam'a bağlı bir köyden geçerken, beraberinde Teymullah b. Abbâd b. Sa'lebe kabilesinden olan bir adam vardı. Bu köy de "Tenhec" diye adlandırılırdı. Köy halkı onları misafir etmek istemeyince et-Teymî şunları söyledi:

Tenhec'de[189] *geçen bir gece bize çok uzun geldi*
Yemek saatleri ve akşam yemeği vakti de bizi hayal kırıklığına uğrattı
Bizi misafir etmeleri için biz onlara seslenirken
Dediler ki: "Bolluk olursa, misafir ederiz"
Onların bollukları için de ilkbahara daha iki ay vardır
Uygun olursa kuşluk vakti, yürümeye devam edeceğiz
Ben kapı önündeyken Hâlid'e seslenirim
Ancak hazıra konup, başkasına yük olandan nasıl bir cevap beklersin?

Bir görüşe göre yukarıdaki beyitler Ebû Bekr'e ait iken, et-Teymî ondan intihal etmiştir.

Hâlid b. Abbâd, bu şiirin et-Teymî'ye ait olduğuna dair görüşlere cevap olarak şunları söylemiştir:

Cömertler uluyan köpeğin aç olduğunu ne bilsin?
Oysa ulumak, köpeğin âdetidir
Teymüllât kabilesi ki onlardan hiçbir hayır beklenmez
Çünkü kadınlar bile Teymüllât'tan üstündür

---

189 Tenhec; el-Belka' denilen bölgenin yakınlarında olan ve kalesi bulunan bir köy adıdır. Bk. *Mu'cemü'l-Büldân*.

Utbe b. Yezîd: Onun nesli, Şam'da devam etmiştir.

Yezîd b. Yezîd: Onun da nesli Basra'da devam etmiştir.

Osman b. Yezîd: Osman, Kâmile bt. Ziyâd el-Kelbiyye ile evliydi. Bazıları ise onun, Ziyâd b. Ebû Süfyân'ın kızı olduğunu söylemişlerdir.

Muhammed b. Yezîd: Muhammed b. Yezîd'in Muhammed b. Muhammed adını verdikleri, ümmü veledinden bir çocuğu vardı.

Ziyâd b. Ebû Süfyân'ın Çocukları

1. Abdurrahman,
2. Muğîre: Ziyâd onunla künyelenirdi.
3. Muhammed,
4. Ebû Süfyân: Buraya kadar olan çocuklarının anneleri, Ukay kabilesinin Hafâceoğulları kolundan Muâze adlı kadındır.
5. Selm b. Ziyâd: Bunun annesi ümmü veleddir.
6. Osman,
7. Abbâd,
8. Rebî,
9. Ebû Ubeyde,
10. Yezîd. Buraya kadar olan çocuklar, farklı ümmü veledlerdendir.
11. Anbese,
12. Ümmü Muâviye: Bu ikisinin annesi Osman b. Ebü'l-Âs es-Sekafî'nin kızıdır.
13. Amr: Bunun annesi Ka'kâ b. Zürâre'nin kızıdır.
14. Gusn,
15. Utbe b. Ziyâd,
16. Ebân b. Ziyâd,
17. Câfer b. Ziyâd,
18. İbrâhim,
19. Saîd: Buraya kadar olanların anneleri de değişik ümmü veledlerdir.
20. Ümmü Habîb: Bunun annesi Huzâ'a'dandır.
21. Remle,
22. Reyta,
23. Sahra,

24. Ümmü Ebân: Bunun annesi, Lübâbe bt. Evfâ el-Hareşî'dir.
25. Cüveyriye,
26. Abdullah,
27. Ubeydullah: Bunların annesi Mercâne adındaki bir ümmü veleddir.

Bunlardan Cüveyriye, Abdurrahman b. Abbas b. Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib'in eşiydi.

Ümmü Ebân ise Kureyş'ten Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymî'nin eşiydi.

Sahra, Ubeydullah b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'ın eşiydi.

Remle, Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in eşiydi. Reyta, Revvâd b. Ebû Bekre'nin eşiydi.

Ümmü Habîb, Ebü's- Sahbâ b. Âmir'in eşiydi.

Abdurrahman b. Ziyâd, Ebû Hâlid olarak künyelenirdi. Muâviye kendisini Horasan'a vali olarak atayınca orada büyük bir mal elde edip şunları söyledi: "Ben yüz yıl yaşayacak olsam, günde 1.000 dinar harcayabilirim." Ancak daha sonra Basra'ya geldiğinde, ölümünden önce o malların tümünü orada kaybetti. Daha sonra Basra'da vefat ederek onun nesli orada devam etti. Utbe b. Ebû Süfyân'ın kızı Fâhite'yle evliydi.

Muğîre b. Ziyâd'ın nesli ise devam etmemiştir.

Muhammed, Muâviye'nin kızı Safiyye ile evli olup nesli devam etmemiştir.

Ebû Süfyân ise Hakîm b. Kays b. Âsım'ın kızıyla evliydi. Cârif taunundan dolayı badiyeye kaçtı, ancak orada taundan öldü. Onun nesli Basra'da devam etmiştir.

Selm'e gelince, "Ebû Harb" olarak künyelenirdi. O, Ziyâd oğullarının en cömerti idi. Yezîd b. Muâviye'nin Horasan valiliğini yapmıştır. Ziyâd el-A'cem onun hakkında şunları söylemiştir:

Harb'in babası ve Harb'in oğlu Selm'e
Sabahleyin güzel huylu ve süratli katırlar getirildi
Ne sağ bir el, senin sağına denk gelebildi
Ne de sol bir el, senin soluna denk gelebildi

Arâde es-Sa'dî de onun hakkında şöyle dedi:

Diyorlar ki "Selm'i sevdiğinden dolayı özür dile!"
O zaman Allah, hiçbir mazeretimi kabul etmez
Krallara gitmekle Selm'e gitmek arasında serbest bırakıldım
Yolculuğum Selm'de son buldu da tercihimde zarar etmedim

Selm Yezîd ölünceye kadar Horasan'da kaldı. Onun ölümü üzerine Basra'ya geldi. İbnü'z-Zübeyr Mekke'de ortaya çıkınca onun yanına gitti. Kendisini hapsederek onu 4.000.000 dirhem ceza ödemekle yükümlü tuttu. Daha sonra İbnü'z-Zübeyr'in hapishane sorumlusunu kandırınca kendisini Haccâc'ın gelişi esnasında serbest bıraktı. O da Abdülmelik b. Mervân'a katıldı. Abdülmelik, onu Horasan'a vali olarak atamak üzere kararnamesini imzaladı. Bir müddet burada kaldıktan sonra Basra'ya döndüğünde burada vefat etti. Onun nesli orada devam etti.

Abbâd b. Ziyâd da "Ebû Harb" olarak künyelenirdi. Muâviye onu Sicistân'a vali olarak atadı. Başka bir görüşe göre ise onu kardeşi oraya atamıştır. Onun Şam'da bir evi ile koşu atları vardı. Onlarla yarışlara katılırdı. Bunun üzerine şair şunları dile getirdi:

Abbâd yarışa katıldı ve namaz kıldı
A'veciyât[190] *denilen atlarıyla kısa bir zamanda üçte birlik pay aldı*

Ahtal ise onun hakkında şunları söyledi:

Abbâd'ın hangi arazisine gidersen, orada ne bir üzüntü
Ne de develerini kuraklıklarda görürsün!
Memleketin fakirleri için orası bir ilkbahardır
Ülker yıldızının rüzgârları, Saba ve güneyden estiği zaman
Bana keskin bir kılıç ile
Berberîlerden güzel ve cilveli şarkıcı bir cariye hediye etti
Gözüküp sonra kaybolan bir hilâlmiş gibi
O tarafa bakanlar hep onu gösterirler
Eğer Ebû Harb ve onun üzerimizdeki deniz cömertliği olmasaydı

---

190 A'veciyât; Beni Hilâl kabilesine ait bir çeşit asil yarış atlarına verilen bir isimdir. Bk. *Lisanü'l-Arab,* II, 333; *Mucemu'l-Vasît,* II, 634.

Çağımız bizi birçok tehlikelerle karşı karşıya bırakırdı
Ağırlamada kavmin en cömerti olarak ikramda kusur etmez
Savaşta mızrak uçlarının ortaya çıktığı zamanda da korkaklık göstermez

Ahtal diğer bazı beyitlerinde de şunları söylemiştir:

Hiçbir arkadaşının kendisini geçemediği bir gencin yanına gidiyorum
Güzel et yemekleri yapıldığında onun sofrası misafirlerden eksik olmazdı
Evi hep ziyaretgâh olup, hasletleri güzeldi
Barış külfetini yüklendiğinde, bir sıkıntı duymaz ve engel tanımazdı

Onun nesli, Şam ve Basra'da devam etmiştir. 100 yılında Cerûd'da vefat etmiştir. Onun Ali b. Abdullah b. Abbas ile dostluğu vardı. Ali b. Abdullah Velîd tarafından dövülerek güneşte bırakıldığında onun serbest bırakılmasıyla ilgili olarak Velîd ile konuşmuştur.

Rebî b. Ziyâd: Aksak bir yapıya sahip olup Tâce bt. Ka'kâ b. Şevr ez-Züheylî'yle evliydi. Basra'da onun neslinden gelen az sayıda kişiler bulunmaktadır.

Ebû Ubeyde: Selm b. Ziyâd kendisini Kâbül'e vali olarak atamıştır. Esir edildiğinde kendisini 700.000 dirhem karşılığında esaretten kurtardı. Basra'da, onun neslinden gelen kişiler vardır.

Yezîd b. Ziyâd: Selm onu Sicistân'a vali olarak atadı. Düşman tarafından öldürülmüştür. Nesli devam etmemiştir.

Gusn: Genç yaşta vefat etmiş olduğundan çocukları olmamıştır.

Amr: O da genç yaşta vefat ettiğinden çocukları olmamıştır.

Utbe: Basra'da onun neslini devam ettiren kişiler vardır.

Ebân: Bunun da çocukları olmamıştır.

Câfer: İnsanların en sert olanlarından birisiydi; çocukları olmamıştır.

İbrâhim b. Ziyâd: İbnü'l-Eş'as'la birlikte öldürüldü. Nesli devam etmemiştir.

Saîd b. Ziyâd: Onun nesli de devam etmiştir.

Abdullah: Basra'da onun neslinden gelen az sayıda kişi vardır.

Ubeydullah b. Ziyâd

Ebû Hafs olarak künyelenirdi. Yüzü benekli olan yakışıklı bir gençti. Muâviye onu Horasan'a vali olarak atadı. Babasının ardından Basra'ya, İbn Ümmü'l-Hakem'den sonra da Kûfe'ye vali olarak atadı. El-Hüseyn b. Ali b. Ebû Tâlib'i (as) öldüren odur. Kendisi ve Hüseyn hakkındaki bilgileri Ebû Tâlib ailesiyle ilgili bahiste yazmıştık. Yezîd'in ölümünden sonra halk kendisini Basra'dan çıkarınca, Şam'a gitmek durumunda kaldı. Daha sonra Musul'da Zap suyuna yakın olan Hâzar nehrinde öldürüldü. Müferriğ el-Himyerî onunla ilgili olarak şunları söylemiştir:

Kendisine güvenerek gaddarca yaşayan kişi, odur
Allah tarafından Zap'ta bir köle olarak öldürülen de odur[191]

Yezîd b. Ziyâd b. Rebîa b. Müferriğ el-Himyerî, Saîd b. Osman b. Affân'ın samimi dostu idi. Muâviye Saîd'i Horasan'a atadığında Yezîd b. Ziyâd'ın da kendisiyle oraya gelmesini istedi. Ancak o bu teklifi kabul etmeyip, Abbâd b. Ziyâd Sicistân'a vali olarak atanınca ona eşlik etti. Fakat Yezîd, Abbâd'dan beklediğini göremeyince ondan uzaklaşarak, kendisini hicvetmeye başladı. Bunun üzerine Abbâd, İbnü'l-Müferriğ'in alacaklılarına emrederek kendisini sıkıştırmalarını istedi. Onlar da öyle yapınca, İbnü'l-Müferriğ, bizzat kendisinin yetiştirdiği Bürd adındaki kölesiyle Erâke adındaki cariyesini satarak borçlarını ödeyip şunları dile getirdi:

Sonucu pişmanlık olan her bir işe, eyvahlar olsun!
Cömert Saîd'i bıraktım; oysa o, bir evi ayakta tutan sütunlar gibidir
İlâc oğullarının kölesiyle arkadaşlık yapmaya başladım; bu da kıyametin alametlerindendir.

191 *Dîvanü Yezîd b. Müferriğ*, thk. Abdülkuddus Ebu Salih, Müessesetü'r-Risale, 2. Baskı, Beyrut 1402/1982, s. 81.

Ben Bürd'ü sattım; ama keşke Bürd'den sonra bir baykuş olaydım Müşakkar[192] *ile Yemâme*[193] *arasında eşini çağıran o baykuş olaydım!*

Daha sonra Yezîd b. Ziyâd oradan kaçınca Abbâd, Müferriğ'in kendisini hicvetmesiyle ilgili olarak kendi kardeşi Ubeydullah'a mektup yazdı. O da o sırada ziyaret amacıyla Muâviye'nin yanında bulunuyordu. Mektup kendisine sunulunca, Muâviye'den İbnü'l-Müferriğ'i öldürmeye dair izin istedi. Muâviye ise onu öldürmenin dışında, kendisine bir cezanın verilmesinden yana oldu. Bu arada İbnü'l-Müferriğ de Basra'ya gelerek Münzir b. Cârûd el-Abdî'nin yanında saklandı. Münzir'in kızı Ubeydullah b. Ziyâd'ın eşiydi. Ubeydullah Basra'ya gelince Münzir'den, İbnü'l-Müferriğ'in kendisinin yanında olduğuna dair delilleri ileri sürerek, onu kendisine teslim etmesini istedi. Münzir'in haberi olmadığı hâlde İbnü'l-Müferriğ'i getirecek bir adamı Münzir'e gönderdi. Münzir her ne kadar bağışlanması konusunda İbn Ziyâd'la konuştuysa da İbn Ziyâd kabul etmedi ve İbnü'l-Müferriğ'i kelepçeleyerek hapse attı. Daha sonra da bir yaşlı deve isteyerek İbnü'l-Müferriğ'i ona bindirdi. Başka bir görüşe göre ise onu bir eşeğe bindirip kendisine müshil içirdi. Bir dişi domuzu da ona bağlayarak sokaklar ve mahalleler arasında dolaştırdı. Domuzun sıkı bağlanmasından dolayı her bağırması üzerine İbnü'l-Müferriğ, "*Sümeyye, ipin kendisini sıkıştırmasıyla bağırmaya başladı*"[194] derdi.

---

192 el-Müşakkar (المشقر) Bahreyn'deki bir saray adıdır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'l-Büldân*, V, 134 (çev.)

193 Yemâme, sözlükte "yabani güvercin" anlamına gelmektedir. Burası, Mekke'ye on beş konak mesafede bulunan, Basra'ya yakın bereketli bir yerleşim yeridir. Hz. Peygamber'in vefatındandan sonra irtidat hadiselerinin yaşandığı yerlerden birisi olup, Müseylemetül-Kezzâb adındaki yalancı peygamber, buradan çıkıp İslâm için tehlikeli olmaya başlamıştır. Hz. Ebû Bekr döneminde, Hâlid b. el-Velid tarafından burası fethedilmiştir. Rivâyete göre bu bölgenin adı daha önce Cevva iken, İkinci Tubba'ın büyük ordusuyla buraya bir gün ve gecelik bir mesafe ile yaklaşmışken, askerlerinin susuzluktan kırılacaklarını anlamaları üzerine her birisi kendi kabrini kazmaya başladı. O sırada Tubba' buradan yabani bir güvercinin uçmakta olduğunu görünce, "Bu güvercini takip edin; çünkü o bir su yerini aramaktadır." dedi. Askerleri, güvercini bir müddet takip ettiklerinde gide gide onun Fırat nehrine konduğunu gördüler. Tubba' bunun üzerine, buraya gelerek, "yabani güvercin" anlamında "Yemâme" olarak adlandırdı. Bundan itibaren burası, Cevva yerine Yemâme olarak anılmaya devam etti. Bk. el-Endelüsî*, el-Mesalik ve'l-Memâlik*, I, 180; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân,* V, 441 (çev.)

194 İbnü'l-Müferriğ, birlikte sokak sokak dolaştırdığı dişi domuza "Sümeyye" demekle, Ziyâd'ın annesi olan Sümeyye'yi kastetmiştir. Ziyâd, sırf Muâviye yanında siyasi bir mevki kazanmak uğruna, Ebû Süfyân'ın, bir gece annesiyle yatmasıyla kendisinin Ebû Süfyân'dan olduğuna, böylece kendisinin Muâviye'nin üvey kardeşi olduğuna dair kanıtlar ileri sürmeye çalışmıştır. İbnü'l-Müferriğ de kendisine yapılan bu aşağılayıcı davranışa karşılık, intikam duygusuyla yukarıdaki ifadeyi kullanmış olabilir. Aynı durum, aşağıdaki beyitlerde de gözlenmektedir. Bk. ilgili bahis. (çev.)

İbnü'l-Müferriğ [müshilin etkisiyle] elbisesini kirletmeye başladı. Denildiğine göre Ubeydullah, bu hâlde bile onu kırbaçlıyordu. Onu bu hâlde gören İranlı bir adam ona Farsça olarak, [În şist?] "Bu ne hal?" dedi. İbnü'l-Müferriğ de elbisesini kirleten ishal için Farsça olarak, [Âb est, nebîz est, usârât-i zebîb est, Sümeyye rûsî est] "Bu [Ubeydullah için] içecek sudur, nebizdir, üzüm suyudur. Sümeyye de oruspunun tekidir." dedi. İbnü'l-Müferriğ bu konuyla ilgili olarak şunları söyledi:

Senin yaptıklarını su yıkayarak temizler; ama
Benim şiirim, senin çürümüş kemiklerine kadar işler

Bazıları, Muâviye hakkında söylenen ve İbnü'l-Müferriğ'e dayandırılan aşağıdaki şiirden dolayı Muâviye'nin ona çok öfkelendiğini söylemişlerdir.

Hey yolcu! Benden Muâviye b. Harb'e
Yemenliden yaygın bir haber olarak ilet ki
"Baban iffetlidir." denilince sen öfkelenirsin de
"Zinakârdır." denilince memnun mu olursun?
Yemin ederim ki senin Ziyâd'la olan bağın
Eşek sıpasının fil ile yakınlığı gibidir

Bazıları ise (yukarıdaki) şiirin İbn Katte'ye ait olduğunu söylemişlerdir.

Daha sonra Şam'ın Yemen kökenli ileri gelenleri İbnü'l-Müferriğ'in bağışlanması konusunda Muâviye ile görüşerek, "O bizim şairimiz olduğu hâlde İbn Ziyâd ona haksızlık yapıp kendisini rezil etmiştir." diye aralarında konuştular. Bunu Muâviye'ye bildirmek için de Talha et-Talahât[195] yola çıktı. Bu kişi gelip durumu Muâviye'ye anlatınca, Muâviye onu serbest bırakması için İbn Ziyâd'a mektup yazdı. İbn Ziyâd da bir taraftan onu serbest bırakırken bir taraftan da onu kınayınca İbnü'l-Müferriğ, "Bundan sonra benimle ilgili size hiçbir dedikodunun ulaşmaması için Kirmân'a gideceğim." dedi. O da Kirmân'daki valisine mektup yazarak kendisine yardımcı olmasını ve ona bir koyun sürüsü vermesini emretti. İbnü'l-Müferriğ Kirmân'a geldiğinde İbn Ziyâd'ın valisi, onun hakkında kendisine verilen emri yerine getirdi. İbnü'l-Müferriğ, İbn Ziyâd'ın Bas-

195 Bu kişinin asıl adı, Talha b. Abdullah'tır. Babası Abdullah Cemel Olayı'nda Hz. Aişe'nin yanlılarından olarak öldürülmüştür. Bk. el-Kelbî, *Nesebu Ma'd ve'l- Yemeni'l-Kebîr*, II, 452 (çev.)

ra'dan Şam'a kaçtığı güne kadar hep Kirmân'da kaldı. Bu olaydan sonra o da Basra'ya döndü.

Bana Ebû Adnân el-A'ver anlattı. O Ebû Zeyd el-Ensârî'den şöyle dediğini rivayet etti: Abbâd b. Ziyâd, kardeşi Ubeydullah b. Ziyâd'a İbnü'l-Müferriğ'in aşağıdaki şiiri ile ilgili mektup yazdı. İbnü'l-Müferriğ bu şiirinde şunları dile getirmişti:

Harb'in oğlu Muâviye ölünce
Müjdele, kâsendeki çatlağın parçalanacağını
Annenin, Ebû Süfyân'la buluşmadığına
Başörtüsünü bile indirmediğine tanıklık yaparım
Ancak aşırı bir korku ve endişeye dayalı
Ortalıkta karışık bir durum vardır

Ubeydullah, Muâviye'yi ziyarete geldiğinde ona bu şiiri okuyarak, kendisinden İbnü'l-Müferriğ'i öldürmeye ilişkin izin istedi. Muâviye de "Hayır onu öldürme, ancak ona gerekli dersini ver!" dedi.

İbnü'l-Müferriğ Abbâd b. Ziyâd'dan kaçarak Basra'ya gitti. Ahnef'ten kendisini korumasına almasını istedi. Ahnef, "Sümeyye'nin oğluna karşı seni koruyamam; ancak dilersen seni Temîm oğullarının şairlerinden koruyabilirim." dedi. O da "Bu, benim önemsediğim bir şey değil." diyerek, Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in yanına gitti. Hâlid de kendisiyle ilgili İbn Ziyâd'la konuşacağına dair söz verdi. Aynı konuyla ilgili olarak Amr b. Ubeydullah b. Ma'mer de söz verdi. İbnü'l-Müferriğ daha sonra Münzir b. Cârûd'un yanına gelince Münzir onu korumasına aldı. Onun Bahriyye adındaki kızı, o zaman İbn Ziyâd'ın eşiydi. Ubeydullah Basra'ya geldiğinde, bir kişi onu İbn Ziyâd'a jurnal ederek getirince, Ubeydullah ona bir müshil içirip de elbiselerini kirletince, onu bu hâliyle bir eşeğe bindirip etrafta dolaştırdı. Bunun üzerine İbnü'l-Müferriğ şunları söyledi:

Kureyş'in komşuluğunu bırakarak
Müşakkar halkı olan Kays oğullarına komşu olduğumda
Beni güvencelerine alan kişilerin çevresinde
Iraklıların yaygın yellenmeleriyle bir kasırga kopmuştu
Ancak komşum bu sırada rahatça uyumuştu
Ciddi kişilerden başkası komşularını koruyamaz

Başka bir şiirinde ise şunları söyledi:

Ben ne Irak'ın Bekr oğullarından olabildim ki bana yardımcı olsunlar
Ne de Mudar oğullarından olabildim ki bana yapılanlardan rahatsız olsunlar
Kendileri hazırken, müttefiklerinin yardımcısı Şam'da kaybolduğu zaman
Müttefikleri hakkında Kureyş'le konuşulmadı

Yemenli kabileler, İbnü'l-Müferriğ'in bağışlanmasıyla ilgili, Muâviye ile konuşunca, Muâviye Ubeydullah'a bir elçi göndererek onun İbnü'l-Müferriğ'i bir ata bindirip beraberinde getirmesini emretti. Ubeydullah da daha önce onu Sicistân'da bulunan kardeşi Abbâd'ın yanına göndermişti. Bu emir üzerine İbnü'l-Müferriğ oradan geri getirilerek Muâviye'ye gönderildiğinde yolda şunları söyledi:

Abbâd'ın senin üzerinde hiçbir etkinliği yoktur
Sen kurtuldun, taşıdığın bu adam da artık serbesttir
Ömrüme yemin olsun ki bir imam ve hükümdardan gelen
Sağlam bir ip, seni helâkın derin çukuruna düşmekten kurtardı
Senin gösterdiğin üstün lutfuna teşekkür edeceğim
Benim gibilere de iyilik yapana teşekkür etmek düşer

İbnü'l-Müferriğ Muâviye'nin huzuruna girdiğinde ağlayarak şikâyette bulunarak, "Suçsuz ve kabahatsiz olarak bana yapılanlar, hiçbir Müslümana yapılmamıştır." dedi. Muâviye ise *"Hey yolcu benden Muâviye b. Harb'e / Yemenli adamdan yaygın bir haber olarak bildir."* şeklinde başlayan şiiri düzenleyen sen değil misin?" dedi ve ona isnat edilip de kendisine ulaşan diğer bazı şiirleri daha okudu. Bunun üzerine İbnü'l-Müferriğ yemin ederek bu şiirlerin kendisine ait olmadığını beyan etti. Muâviye ise "Haydi git; ben seni affettim. Hangi şehri istiyorsan, gidip oraya yerleşebilirsin." dedi. İbnü'l-Müferriğ bunun üzerine Musul'a gitti. Daha sonra oradan Basra'ya intikal ederek, Ubeydullah'ın yanına gidip ondan güvence aldı.

Dediler ki: Muâviye hayatta olduğu sürece Ubeydullah, Basra'da hep vali olarak kaldı. Onun ölümünden sonra oğlu Yezîd de kendisini, babasının tayin ettiği Basra valiliğinde bıraktı.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı. O Musa b. İsmail'den, o Abdülhamîd b. Abdullah'tan, o da Sâbit el-Bünânî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ben Hasan'ın yanındayken, görme özürlü bir dilenci gelerek, "Kendisine rehberlik edecek kimsesi ve yol gidecek gözü olmayan şu kişiye bir sadaka verir misiniz?" dedi. Bunun üzerine Hasan, "Bu adam -Ubeydullah b. Ziyâd'ı kast ediyor- bu konağın sahibi değil mi? Şimdi, bir hayra ulaşması için ona eşlik edecek ve ona yol gösterecek akrabalarından ne bir rehberi vardır ne de ona fayda sağlayacak gören bir gözü vardır." dedi.

Dediler ki: Ubeydullah b. Ziyâd, halkla muaraza ettiğinde onların kendisine yönelik eleştirilerine cevap olmak üzere onların ayıp ve kusurlarını araştırıp bir araya getirmeye çalışan ilk kişidir.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: "Berîdin tangırtısı ve hutbelere hazırlanma durumu olmasa, yöneticilik ne güzel bir şeydir!"

Heysem b. Adî dedi ki: Ubeydullah, Ahnef'e, "Hangi içecek daha güzeldir?" dedi. O da "Şaraptır." dedi, Ubeydullah, "Bunu nasıl bildin?" dedi. O da "Ben bazılarının onu helâl olmasını istemekle beraber onu ihlâl etmediklerini, bazılarının da onu haram görmekle beraber içmede sakınca görmediklerini görünce, bunun hoş bir şey olduğunu anladım." dedi. Bunun üzerine Ubeydullah gülerek, "Doğru söyledin." dedi.

Dedi ki: İbn Ziyâd şairlerin arasını bozmaktan hoşlanırdı. Günün birinde Hârise b. Bedr el-Gudânî'ye, "Enes b. Züneym'i hicvet!" deyince o, "Beni bundan muaf tut." dedi. Ancak İbn Ziyâd bunda ısrar edince, şunları dile getirdi:

Enes'in güvenilmez olduğu
Emenate hıyanet ettiği bana anlatıldı
Dostun zarar gördüğü şeyleri iyi görür
Dostların en kötüsü ise görmezlikten gelendir

Enes de bunun üzerine şunları söyledi:

Bana nahoş bir mesaj geldi
Ama benim cevabım onu bağışlamaktır

Medâinî, Mesleme'den şunu rivayet etti: İbn Ziyâd, Ahnef'in amcası olan Cez b. Muâviye'yi Fırat'a atadı. Cez'in 100.000 dirhem tutarındaki bir para konusunda ihanet ettiğini öğrenen Ahnef, durumu İbn Ziyâd'a bildirdi. Ubeydullah da Cez'e, "Mührünü getir!" dedi. O da mührünü getirince, o mührü birkaç elçisiyle Cez'in ailesine göndererek, "İşte bu Cez'in mührüdür, getirmiş olduğu o malı göndermenizi istedi." dedi. Onlar da o 100.000 dirhemi İbn Ziyâd'ın elçileriyle gönderince Cez, Ahnef'e "Akrabalık hukukuna riayetsizliğinden dolayı Allah hayrını vermesin!" dedi. Ahnef de "Allah sana da emanete ihanet ettiğinden dolayı hayrını vermesin!" dedi. Kimisine göre, bu muameleyi İbn Ziyâd değil, Ziyâd'ın kendisi yapmıştır.

Abdullah b. Sâlih el-Mukri anlattı. O Ebû Zübeyd'den, o da Ebû Husayn'dan şöyle dediğini rivayet etti: Hüseyn'in (as) Kûfe'ye çıkacağı haberi Yezîd b. Muâviye'ye ulaşınca Yezîd endişelendi ve morali bozuldu. Bunun üzerine onların mevlası Sercûn'a haber göndererek gelmesini istedi. Sercûn onun hem kâtibi hem sohbet arkadaşıydı. Sercûn geldiğinde Kûfe'ye kimi atayacağı konusunda kendisiyle istişare etti. O da Ubeydullah b. Ziyâd'ı tavsiye edince Yezîd "Onda hiçbir hayır yoktur." dedi. Bunun üzerine Sercûn, "Şayet Muâviye hayatta olup onu tavsiye etseydi onu oraya atamaz mıydın?" deyince Yezîd, "Evet, atardım." dedi. Bunun Üzerine Sercûn bir belge çıkararak, "İşte bu, Muâviye'nin Ubeydullah'ı oraya atadığına dair yazdırıp mühürlediği kararnamesidir. Bu belgeyi şu ana kadar sana göstermememin sebebi ise senin ona karşı buğzundan başka bir şey değildir." dedi. Yezîd de bunun gereğini yerine getirerek Numân b. Beşîr'i oradan azlettikten sonra Ubeydullah İbn Ziyâd'ı oraya atayarak ona şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bir kişi, önceleri övülürken, günün birinde kınanır hâle gelir. Kınanan bir kimseyken de övülen bir kişi olur. Günün birinde de içinde bulunduğun durumdan daha önemli bir mertebeye yükseltilebilirsin, nitekim öncekiler şöyle demiştir:

Sen yükseltilerek göklere hatta onların da üstüne çıkartıldın
Senin güneş sistemi içinde bir makamın vardır

Bana Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bize Musa b. İsmail anlattı; yine bana Yûsuf b. Musa el-Kattân da anlattı. Onlar dediler ki: Bana Hakkâm anlattı. O Amr b. Ma'rûf'tan, o Leys'ten, o da Mücâhid'den şöyle dediğini

rivayet etti: Ali (as) Kûfe'deyken Kûfelilere, "Güçlüleri zayıflarını taşıyarak Peygamberinizin (sav) ehl-i beyti yanınıza geldiğinde onlara nasıl davranırsınız?" diye sordu. Onlar da "(Yardımcı olma anlamında) Biz şöyle, şöyle yaparız." dediler. Ali (ra) başını sallayarak, "Siz önce (yardıma) gelir, sonra da kaçarsınız. Daha sonra da (Allah'tan) affınızı istersiniz ama sizin için af söz konusu olmayacaktır." dedi.

Bana bir dostum anlattı. O Yûsuf b. Musa'dan, (Ali'nin) konuşması esnasında şunu da söylediğini rivayet etti: "Siz o zaman onlara (ehl-i beyte) karşı gerek nesebi, gerek gidişatı bakımından zamanın en kötüsünden yana olacaksınız."

Bana Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bize Kâsım b. Mâlik anlattı; bize Mis'ar b. Kidâm anlattı. O Ma'bed b. Hâlid'den şöyle dediğini rivayet etti: Mervân bize, "İbn Ziyâd'la namazlarınızı kılın ama onunla kıldığınız namazlarınızı bir tesbih (nafile namazı) olarak kabul edin."[196] dedi.

Bana Yûsuf b. Musa anlattı; bize Cerîr anlattı. O Muğîre'den, o da İbrâhim'den şöyle dediğini rivayet etti: "Mu'avvizeteyn'i (Felak ve Nas surelerini) namazda ilk defa cehren okuyan Ubeydullah b. Mercâne'dir."

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; bize Ebû Davud anlattı, bize el-Mes'ûdî anlattı. O Ali b. Müdrik'ten şöyle dediğini rivayet etti: İbn Ziyâd İbn Müka'bir'i getirterek onun elini, ayaklarını kestirip, gözlerini patlattı. Bunun üzerine Alkame dedi ki: "Ben İbn Mes'ûd'dan şöyle dediğini duydum: İnsanların (Allah katında) en âsisi, ehl-i imanın katilleridir."

Dediler ki: İbn Ziyâd, Kûfe mescidini inşa etti. Daha sonra mescit binasının bazı yerleri çökünce, oraları Yûsuf b. Ömer yeniden inşa etti.

Dediler ki: İbn Ziyâd, Esmâ bt. Hârice el-Fezârî'nin kızı Hind'le evlenince, Muhammed b. Utârid ile Muhammed b. Eş'as b. Kays, Esmâ'yı bundan dolayı kınadılar. İbn Ziyâd ardından, Muhammed b. Eş'as'ın kızı olan Ümmü'n-Numân'la evlendiği gibi kardeşi Osman b. Ziyâd'ı, Muhammed b. Umeyr'in kızıyla, kardeşi Abdullah'ı da Amr b. Hureys el-Mahzûmî'nin kızıyla evlendirdi. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr el-Esedî şunları söyledi:

---

196 Mervân'ın bu ifadesinden, "Ziyâd'ın arkasında namaz kıldığınız takdirde, o namazınızı iade edin!" demek istediği anlaşılmaktadır. (çev.)

Sen komiklik endişesiyle bir köleyi evlendirdin
Oysa kölenin damadı olmak, daha büyük bir komikliktir

Bazılarına göre Ukbe el-Esedî, bir kılıç kuşanarak Hind'i öldürmek istedi. Bunu başaramayınca da şunları söyledi:

Ben ona yönelik bir şey yapmak istedim; ancak Allah'ın takdiri başka imiş
Allah'ın hükmünü de bozacak hiçbir şey yoktur
Yemin ederim ki onu görseydim, ona keskin bir kılıç darbesi giydirirdim
O da vurulanı keserken ona acı çektirirdi

Ayrıca şunları da dile getirdi:

Allah senin hayrını versin Esmâ!
Emirin penisini memnun ettin
Devenin döşü kadar büyük
Misk gibi vajinan ile
Onun merkezinde öyle bir köz vardı ki
Onun harareti ateşin alevi gibiydi

Heysem b. Adî dedi ki: İbn Ziyâd henüz Kûfe'ye vali olmadan bir mevlasını Basra'da bulunan Esmâ'ya göndererek kendisi için kızını istetti. Esmâ da kızını ona verince Amr b. Hureys ona, "Onun senin üzerinde herhangi bir yetkisi ve etkisi olmadığı hâlde neden kızını ona verdin?" dedi. Daha sonra İbn Ziyâd Kûfe'ye geldiğinde bu sefer kardeşini, Amr b. Hureys'in kızıyla evlendirdi. Dedi ki: Ubeydullah b. Ziyâd, Cerîr b. Abdullah el-Becelî'ye, "Kızını bana verir misin?" deyince o da "Onu Amr b. Hureys'le evlendirmiş bulunmaktayım." dedi. O da Amr'a sorarak, "Öyle mi Amr?" dedi. Amr da "Evet, öyledir." dedi. İkisi oradan çıktıklarında, Cerîr (gerçekten) kızını Amr'a verdi.

Medâinî Cerîr b. Hâzim'den, o Hasan ve Hüşeym'den, onlar Muğîre'den, o da İbrâhim'den şöyle dediklerini rivayet etti: Biz İbn Ziyâd kadar kötü bir adam görmedik.

A'meş ise İbn Ziyâd'la ilgili olarak, "Onun kalbi, şer ve kötü niyetle doluydu." dedi.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Hemmâm, Ümeyye oğullarının mevlası olan Amr b. Nâfi'i hicvetti. Amr da daha önce Kûfe'de Ziyâd'ın divan kâtipliğini yapmıştı. Ubeydullah vali olunca, Amr Abdullah'ı ona jurnalledi. O da onu arayınca Yezîd b. Muâviye'nin yanına kaçıp, Osman b. Anbese b. Ebû Süfyân'ı överek ondan şu şiiri ile eman istedi:

Bir Emire karşı bana güvence verdiğinde
Seni güven ve yakınlık açısından, tutunulacak sağlam bir ip olarak gördüm
Ben sana fakirliğimi döküp saymıyorum
Sadece aşağıya atılmaktan sana sığınıyorum
Ey Harb'in oğlu, cezalandırılmaktan
Suçlandığım durumdan sana sığınıyorum

İbn Ziyâd ise birisine öfkelendiği zaman onu saray damından aşağıya atardı.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den şöyle dediğini rivayet etti: İbn Ziyâd genel bir izin verince halk onu ziyaret etmeye başladı. Bu arada Asbağ b. Nübâte el-Mücâşi'î'nin kardeşi olan Gassân b. Nübâte (kalabalıktan dolayı) Amr b. Zübeyr ile itişti. Sonunda İbn Ziyâd'ın makamına girip yerlerine oturduklarında, Amr elini kaldırıp Lebîd b. Utârid b. Hâcib b. Zürâre'ye bir tokat attı. Temîm oğulları da onun bu davranışına öfkelendiler. İnsanlar Lebîd ile konuşarak onu razı etmeye çalıştılarsa da Lebîd, "Ben kesinlikle (barışmak) istemem." dedi. Bu durum Kûfe halkına ulaşınca Abdullah b. Zübeyr el-Esedî şöyle dedi:

Allah, Lebîd'in burnundan yükselen kin ve buğzuna dayalı
Bir yemini keskinleştirmesin!
Kötü kadının çocukları, kat kat tokat atmaya döndüler
O tokatların sayısını kendileri de bilemiyordu
Zübeyr ve Hâşim'in kökenleri seninle gelişti
Bir köken de Hâlid b. Saîd'den gelişti

Amr'ın annesi, Ümmü Hâlid'dir. O, Ebû Uhayha Hâlid b. Saîd b. Âs'ın kızıdır. Zübeyr'in annesi ise Safiyye bt. Abdülmuttalib b. Hâşim'dir.

Miskîn ed-Dârimî -o İbn Âmir b. Neyf b. Şüreyh b. Amr b. Udüs'tü.- O, *şunları söyledi:*

(Atlarım), süratle Dumeyr'e vardıklarında
Üzengilerimle karşılaşılmaktan Allah saklasın
Asırlar boyu veya Lebîd razı oluncaya kadar (durum böyle devam eder)
Misafir ise ikram hakkına sahiptir
Ya Münzir'e bir tokat atarsın veya Amr'ın yüzüne bir sille vuracaksın
Onlar Yesrib'de devenin kıçına girmiş olsalar da
Bir tokat atmayı başarsanız bile
İbnü'z-Zübeyr'in intikamını almayı hiç başaramayacaksınız!

Ubeydullah Kûfe'ye vali olduğunda Münzir, bir dostu olarak onu ziyaret etmeye gelmişti. Aralarında Nu'aym b. Ka'kâ b. Ma'bed b. Zürâre'nin de bulunduğu Temîm oğullarından bazı adamlar, Temîm'in kardeşleri olan Zâ'ine oğullarından olan bazı adamlar kendisini takip etmeye başladılar. Bunlar da Abdullah b. Dârim oğullarının müttefikleri idi. Bir Cuma günü Münzir mescide giderken, bunlar üç kişi olarak onun önüne çıkıp kendisine birer tokat attı. Münzir, Ubeydullah'ın yanına gelince ona, "Senin yanına gelinceye kadar karşılaştığım her bir duvarın bile bana tokat atacağını sandım." dedi. Ubeydullah da Muhammed b. Umeyr'e haber göndererek yanına çağırdı. Kendisi Münzir'i tokatlayanlardan olmamakla beraber, onlara öyle yapmaya teşvik ettiğinden dolayı, Ubeydullah onu hapse attı. Öbür taraftan Nu'aym ve arkadaşlarını yakalatarak onları da kırbaçladı. Bazılarının dediğine göre ise onların ellerini kestirdi.

İbnü'l-A'rabî, Müfaddil ed-Dabbî'nin şöyle dediğini söyledi: Amr'ın, Lebîd'e tokat atmasından sonra Münzir b. Zübeyr İbn Ziyâd'ın yanına gelince, Muhammed b. Umeyr de Münzir'i tokatladı. Bunun üzerine İbn Ziyâd Muhammed b. Umeyr'i yakalayarak ona vurmaya başladı. Esed b. Huzeyme oğulları da gelerek Temîm oğullarını tokatlamaya başladılar. Denildiğine göre, Temîm oğullarından dövülmedik kimse kalmamıştı. Bununla ilgili şair şunları söyledi:

Biz bir Cuma günü Münzir'i dövdük
Ellerimiz dinlendikten sonra onu yeniden dövmeye başlardık
Kanamaları durmuşken
Burunları kanayıncaya kadar onu döverdik
Münzir, itici büyük dalgayı gördü
(Kendisini tokatlayan) ellerin çokluğunu da gördü; fakat kendisini savunacak hiç kimse bulamadı
O hâlde Avvâm oğullarına söyle de akılsızlarını cahillikten sakındırsınlar!
Değilse tokatlardan dolayı yanaklarındaki yara kabuk bağlamayacaktır

Bazıları şunu rivayet ettiler: Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs, Muâviye'nin yanında İbn Ümmü'l-Hakem'le tartıştı. İbn Ümmü'l-Hakem ise Hanzale oğullarından yana idi. O sırada, Muâviye kalkarak ailesinin yanına gitti. Bunun üzerine Ömer b. Sa'd, "Ey Kureyş topluluğu, "Sizden, bu Temîm köpeğini başımdan savacak birisi yok mu?" dedi. Bunun üzerine Amr b. Zübeyr kölesine, "Şu kırmızı sarıklının yanına git ve burnunu kır da gel!" dedi. Köle de onun dediği gibi yapınca Lebîd, "Ey Müminlerin Emiri, senin meclisinde bana böyle mi yapılmalıydı?" diyerek bağırdı. Muâviye çıkıp geldiğinde, kölenin dövülmesini emretti. Lebîd, "Bu beni ikna etmez." dedi. Muâviye, "Seni köle dövmüşken, ben Amr'ı mı dövmeliyim? Senin dediğini yapacak değilim." dedi. Bu durum Temîm oğullarına ulaşınca yapmak istediklerini yaptılar. Allah en iyi bilendir.

Medâinî dedi ki: İbn Ziyâd, ailesinin Abdullah b. Hâris b. Nevfel'e karşı gönüllerinde besledikleri bir kinden dolayı onu hapsedip öldürmek istedi. Bu haber, teyzeleri olan Ebû Süfyân'ın kızlarına ulaştı. Zira Abdullah b. Hâris'in annesi, Ebû Süfyân'ın kızı Hind idi. Teyzeleri Yezîd'le konuştuklarında, "Biz İbn Ziyâd'dan emin değiliz." dediler. Yezîd de derhal bir elçiyle İbn Ziyâd'a mektup göndererek onu serbest bırakmasını istedi. Ayrıca elçi için de bir güvenlik emirnamesi yazdı. Elçi gelir gelmez Ubeydullah, Abdullah b. Hâris'i serbest bıraktı. İbn Ziyâd onu hapsettiğinde, daha önce hapsettiği Muhtâr'ın yanına vermiş olduğundan Abdullah, hapiste Muhtâr ile aynı yerde kalmaktaydı.

Dediler ki: Ziyâd sabah-akşam halka yemek ziyafeti verirdi. Ancak Cuma günleri, sadece akşam yemeklerini verip sabah yemeği vermezdi.

Verdiği bu ziyafetinden kimse geri çevrilmezdi. Sabahları yanına gelenler hurma yer, üzerinden de süt içerlerdi. Ubeydullah b. Ziyâd ise herkese değil özel kişilerine ve korumalarına yemek çıkarırdı. Ubeydullah kendisi oburca günde beş öğün yemek yerdi. Son öğünden sonra da önüne konulan ballı peynirden yerdi. Her gün kendisi için seçilip hazırlanan bir erkek veya dişi oğlağın etini tek başına yerdi. Bir gün et-Taff'a uğradığında Esed oğullarından bir adam ona, "Allah Emir'in hayrını versin, öğlen yemeğini alırlar mı?" dedi. Onun da onay vermesi üzerine, adamın hazırladığı yemek esnasında sofrasında bulunan on kaz pilici ile bir zenbil üzümü İbn Ziyâd kendi başına yedi. Daha sonra oraya geri döndüğünde, bu sefer on kaz pilici, bir zenbil üzüm ile bir oğlak yedi.

Bize Medâinî anlattı. O Abdullah b. Selm ve Âmir b. Fâid'den şöyle dediklerini rivayet etti: Hasan dedi ki: Ubeydullah b. Ziyâd varlıklı, şımarık ve fasık bir genç olarak bize geldi. Günde beş öğün yemek yerdi. Bir öğünü kaçırdığı takdirde sol tarafı üzerine uzanır, sağ eliyle nefesi tıkanıncaya kadar tıka basa yerdi. Sonunda da "Bana hazmı kolaylaştırıcı bir şeyler bulun." derdi. Annen seni kaybedesi, sen böylece ancak dinini kırıp dağıtıyorsun!

İbn el-Kelbî ve başkaları dediler ki: "Ubeydullah, Muhtâr b. Ebû Ubeyd'i öldüreceğine dair yemin etmişti. Esmâ b. Hârice ile Urve b. Muğîre bu haberi duyunca Muhtâr'ın yanına giderek bu durumu kendisine anlattıktan sonra "Bize malınla ilgili vasiyetini yap ve dilini de tut!" dediler. O da "Allah'a yemin ederim ki fahişe olan Mercâne'nin oğlu yalan söylüyor, aslında ben onu öldürüp ayağımı yanağının üzerine koyup bastıracağım." dedi. Bunun üzerine Esmâ, "Ey Ebû İshak, senden bize bazı şeyler intikal ederdi de (onlara pek inanmak istemezdik); ama şu anda kendimiz bizzat (aynı şeyleri) senden duyuyoruz. Böyle olunca artık senden ne hayır beklenir?" dedikten sonra onun ahmaklığına hayret ederek yanından ayrılıp gitti. Ertesi gün sabahleyin İbn Ziyâd'ın yanına geldiklerinde, bir de ne görsünler! Zâide b. Kudâme es-Sekafî de orada… O sırada Zâide, Yezîd b. Muâviye'den İbn Ziyâd'a bir mektup getirmişti. Yezîd o mektubunda İbn Ziyâd'a, Abdullah b. Ömer'in kendisine bir mektup göndererek Zâide'nin serbest bırakılmasını kendisinden rica ettiğini bildirmekteydi.

Bunun üzerine İbn Ziyâd Zâide'ye, "Ey Cümâne'nin oğlu, iki adamdan hangisini tercih edersin? Hapsimde bulunmakta olan yalancıyı mı, yoksa benden izinsiz dışarı çıkanı mı?"[197] dedi. Daha sonra emretmesi üzerine dövüldükten sonra "Onu hapse atın!" dedi. Bunun üzerine Müslim b. Amr el-Bâhilî ayağa kalkarak, onu hapisten kurtarıncaya kadar hep kendisinden ricada bulundu. Muhtâr'a da yönelerek, "Hey yalancı, ben sana üç sefer fırsat verdim; artık yanımdan kaybol!" dedi. Bunun üzerine Uzeybe'de (ki hapiste) bağları[198] çözüldü.

Ukaybe el-Esedî –o, Ukaybe b. Hübeyre b. Ferve b. Ubeyd b. Es'ad b. Cezîme b. Mâlik b. Nasr b. Ku'ayn b. Hâris b. Sa'lebe b. Dûdân b. Esed'dir- şöyle dedi:

Ziyâd'ın oğlu, haram olmakla beraber ipek giydi
Ancak Ziyâd'ın asıl libası yünden idi
Fihrin kökeni, kendi nitelendirmeleriyle bellidir
Ancak Ziyâd'ın kökeni bilinmemektedir
Siz Kureyşli değil, Nabatlısınız
Sakal ve perçem kızıllığı, bir tüy kızıllığıdır

Ubeydullah b. Ziyâd, bu şiiri her hatırladığında, "Fahişenin oğlu yalan söylüyor." derdi.

Bana Hirmâzî anlattı; dedi ki: Saîd b. Şeddâd el-Yerbûî bir öğretmen idi. İbn Ziyâd da ondan hoşlandığı için sık sık yanına çağırırdı. Bir gün İbn Ziyâd'ın kendisine verdiği armağanlar gecikip de İbn Ziyâd'ın da "Benim hizmetçilere ne kadar da ihtiyacım var!" dediğinde, Saîd eğittiği çocukların okuluna yönelip onlara birer elbise giydirdikten sonra onları İbn Ziyâd'ın yanına getirerek, "İşte bunlar hizmetçilerdir." dedi. İbn Ziyâd da onları (köleymiş gibi) kendisinden satın aldı. Akşam olunca da çocuklar ağlayarak evlerine gitmek istediklerini söylediler. İbn Ziyâd (durumu anlayıp) onları serbest bıraktıktan sonra Saîd'e, "Böyle yapmanın sebebi nedir?" dedi. O da "Bana yaptığın yardımların gecikmesidir." dedi. Bunun üzerine

197 İbn Ziyad'dan izinsiz dışarı çıkan, bizzat Zâide'dir. Bk. Tarihu't-Taberî, c. 5, s. 570-571.

198 Uzeyb عذيب, عذب kelimesinin tasgiridir (küçültme ismidir). Kûfe'nin dışındaki bir vadide, Temîm oğullarına ait bir tatlı suyun adıdır. Bk. İbn Esîr, *en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*. el-Mektebetü'l-İlmiyye, III, 129, Beyrut. 1979; el-Endelüsî, *Mu'cemü Mestu'cim*, Âlemü'l-Kütüb, III. 927; Beyrut, 1403 (çev.)

İbn Ziyâd, gülerek çocukların fiyatlarını (hediyelerini) bolca verdiği gibi ona yaptığı yardımı da artırmaya başladı.

Dediler ki: İbn Ziyâd, Yezîd b. Muâviye ölünceye kadar Irakeyn'in (Basra ve Kûfe'nin) başında bulunuyordu. O, bu sırada Basra'da otururdu. Kûfe'nin başında ise kendisi tarafından vali olarak atanan Amr b. Hureys bulunmaktaydı. Ebû Leylâ'nın, babasından kısa bir süre sonra vefat etmesi üzerine vali olarak atanan Amr'ı, Kûfe halkı şehirden çıkardıktan sonra Âmir b. Mes'ûd el-Cumahî'nin vali olarak atanmasında uzlaştılar. Âmir kısa, esmer bir yapıya sahipti.

İbn Ziyâd, Hâricîleri yakalamak üzere arama yaparken, Ubeydullah b. Ebû Bekre, Urve b. Üdeyye'ye kefil oldu; ancak o firar edince İbn Ziyâd ona, "Ya onu bana getirirsin veya (onun yerine) seni öldürürüm." dedi. O da onu titiz bir şekilde aramaya başladı ve onu bulana (önemli) bir mükâfat vaat etti. Urve daha sonra Süfyân oğullarından birisinin evinin dehlizinde bulundu. Ubeydullah onun (yakalanma) hikâyesini okudu. "Biz Urve'yi bir evde içki içerken bulduk."[199] deniyordu. İbn Ziyâd gülerek, "Yalan söylüyorsunuz, keşke o içiyor olsaydı!" dedi. Orada hazır bulunanlardan biri, "Aslında o bir dehlizde bulunmuştu." dedi. Urve yanına getirilince İbn Ziyâd Ubeydullah b. Ebû Bekre'ye, "Öldürmem için dostunu bana getirmiş oldun!" dedi. O da "Yemin ederim ki ben onun sağ kalmasını istedim ama o (firar etmekle) bunu kabul etmedi; oysa ben onun hayatı konusunda çok titizdim." dedi. Daha sonra Urve'ye, "Sen onun dini üzere misin?" diye sordu. O da "Hepimiz aynı Rabb'e ibadet ediyoruz." dedi. Sonra "Peki, sen benim hakkımda ne dersin?" dedi. O da "Evvelin, (Ziyad'ın babaannesi Sümeyye'yi kastederek) bir zaniyeden; ahirin de (Ziyad'ın gerçek babası Ubeyd olduğu hâlde, Ebû Süfyân'dan olduğunun ileri sürüldüğünü kastederek) iddia edilen bir babadandır." dedi. İbn Ziyâd, "O zaman seni işkenceyle öldüreceğim." dedi. O da "İstediğin şekilde bana kısas uygulayabilirsin." dedi. İbn Ziyâd'ın emretmesi üzerine onun elleri ve ayakları kesildiğinde İbn Ziyâd ona, "Beni nasıl görüyorsun?" dedi. O da "Seni, dünyamı harap etmiş, kendimi de senin ahiretini harap etmiş olarak görüyorum; ancak başıma gelenin başkasının

199 Başka bir kayda göre, metinde geçen "Urve'yi, evinde içerken bulduk." cümlesinde geçen "Yeşrebu" kelimesi yerine "bi sirbin" kelimesinin yazılı bulunduğu ifade edilmektedir. Buna göre cümle, "Biz Urve'yi evindeki bir dehlizde bulduk." anlamını alır. Bk. Arapça metin, s. 386, 3. dipnot.

başına gelmesini istemem." dedi. Bunun üzerine ağaca asılmasını emretti. Asılıp da ağaçtan düşünce, ""*Müşriklerin hoşuna gitmese de*"[200] hüküm sadece Allah'ındır." dedi ve ardından tekrar asıldı.

İbn Ziyâd, daha önce Urve'ye hizmet etmiş olan bir adamı çağırtarak Urve'yi ona sorunca adam, "Kendisiyle arkadaşlık yaptığım sürece, hiçbir gece onun yataklarını hazırlamadığım gibi gündüzleri de hiçbir zaman kendisine yemek hazırlamadım." dedi.

Daha önce de Hanîfe oğullarından bir adam kaybolmuş, İbn Ziyâd onun yerine kefilini öldürmüştü. Bunun üzerine Rehîn b. Sehm el-Murâdî, şunları dile getirdi:

Ey nefsim, dünyadaki arzularıma kanmam uzun sürdü
Zamanın geçmesiyle muradıma ereceğime dair bana güvence vermeye kalkışma!
Allah'tan dilerim ki ben nefsimi hapsetmekle onu (Allah'a) satmak isterim
Ta ki Firdevs'te Hurkûs ile karşılaşayım
Aynı zamanda İbnü'l-Menîh, Mirdâs ve kardeşleriyle de orada bir araya geleyim
Çünkü onlar dünyanın cazibesinden aç olarak ayrılmışlardı
Her savaşta onların ölüm için saf tutuşlarını
Hayal edersen, onları sağlam taşlardan örülmüş bir sur gibi görürsün![201]

Bize Ebû Hayseme ve Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı. Onlar Vehb b. Cerîr b. Hâzim'den, o babasından, o da İsa b. Âsım'dan şöyle dediğini rivayet etti: İbn Ziyâd kendisine ait koşu atlarıyla geldi. (Koşuya katılacak diğer) atları beklemek üzere oturduğunda aralarında Urve b. Üdeyye'nin de bulunduğu bir grup insan gelerek etrafında toplandı. Urve, İbn Ziyâd'a yönelerek, "Bizden önceki toplumlarda bulunan beş haslet, artık bizde de görülmeye başladı. Allah Teâlâ şöyle buyurur: '*Siz her yüksek bir yere bir alamet dikerek eğlenir misiniz? Temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı ediniyorsunuz? Yakaladığınız zaman zorbalar gibi mi yakalıyorsunuz?*'"[202] dedi. Dedi ki: "Urve iki haslet daha söylemişti ama ben onları hatırlayamadım."

---

200 Tevbe 9/33.
201 İhsan Abbas, *Şi'ru'l-Havâric,* Dar*u*'s-Sekafe, Beyrut (t.y.), s. 62.
202 Şu'arâ 26/127-130.

İbn Ziyâd, Urve'nin bu sözü sadece kendi arkadaşları arasında bulunduğundan dolayı kendisine söylemiş olduğuna inandı ve atlarını bırakarak oradan kalkıp ayrıldı. Bunun üzerine Urve'ye, "Sen ne yaptın? Yemin olsun o kesinlikle seni öldürecektir." dediler. Bunun üzerine Urve gizlenmeye başladı. İbn Ziyâd'ın kendisini aradığını anlayınca Kûfe'ye kaçtı. İbn Ebû Bekre onu yakaladıktan sonra İbn Ziyâd'a mektup yazarak, "Onu bir dehlizde yakaladım." dediği hâlde, İbn Ziyâd, "Ben onu içerken yakaladım." şeklinde dediğini anlamıştı. Urve İbn Ziyâd'ın yanına getirildiğinde, emri üzerine onun el ve ayakları kesildiğinde ona "Beni nasıl görüyorsun?" dedi. O da "Sen benim dünyamı harap ettin, ben de senin ahiretini harap ettim." dedi. Daha sonra onun başını keserek kızına gönderdi. Cenazesi İbn Ziyâd'ın önüne atılmış bir şekilde dururken kızı geldiğinde İbn Ziyâd ona, "Sen de onun dini üzere misin?" dedi. Kızı, "Ondan hayırdan başka bir şey görmediğim hâlde nasıl onun dini üzere olmayayım?" dedi. İbn Ziyâd'ın emri üzerine kızı da babası gibi öldürüldü.

Bana Ebü'l-Kürdî el-İbâdî, İmrân b. Hittân veya Saîd b. Mescûh hakkında şu şiiri okudu:

Ebû Bilâl, hayattan nefret etmemi ve
Hayattan çıkmaktan hoşlanmamı artırdı
Ardından, Allah rahmet eylesin!
Faziletli ve üstün hasletli Urve de öyleydi
Kendi yatağımda ölmekten endişe ederim
Yüksek zirvelerin eteğinde ölmek isterim
Şayet Ebû Bilâl gibi öleceğimi bilsem
O zaman ölüme hiç aldırış etmem

Mâlik en-Nümeyrî

Dediler ki: İbn Ziyâd, Mâlik b. Nümeyr adında bir adamı yakalayarak, Nümeyle b. Mâlik'e bu adamı tanıyor musun?" dedi. O da "Ebû Azze eş-Şuratî onu tanır; zira o Nümeyroğullarındandır." dedi. Bunun üzerine İbn Ziyâd, "Kalk ya Ebû Azze, onu öldür!" dedi. O da "Benim kanım, dinime fedadır." dedi. Bunun üzerine İbn Ziyâd, "Ebû Azze, kendisini Abdullah b. Ömer'e benzetmek istedi." diyerek Ebû Azze'nin hapse atılma-

sını emretti. Nümeyle, Ebû Azze hakkında İbn Ziyâd'la konuşunca, onu serbest bıraktı. Bu sefer Ebû Azze'den başkasına emredince adam kalkıp, Mâlik'i öldürdü. Ebû Azze de konuyla ilgili şunları söyledi:

Nümeyle! İtaat yönünden Allah
Mahlûkata karşı İbn Ziyâd'dan daha lâyıktır!
Kanım dinime feda; "cinayetin tevbesi yoktur"
Ey Nümeyle, böyle söyler münadi!

el-Yeşkürî'nin Kölesi Süleym

Dediler ki: Yeşkür oğullarından birisinin Süleym adında bir kölesi vardı. Bu adam Hâricîlerin görüşünü benimsiyordu. Bunun üzerine mevlasıyla arası açılınca efendisi onu hapsetti. Böylece Hâricîlerden olan diğer arkadaşlarıyla bağı kesilmiş oldu. Bunun üzerine Aneze'den bir grup insan gelerek onu efendisinden satın almak istedilerse de efendisi kabul etmedi. Daha sonra arkadaşları onu hiç göremeyince, onun efendisi tarafından öldürülmüş olduğunu zannettiler. Böylece onlardan bir grup geceleyin gelerek el-Yeşkürî'nin devesini kestiler. Onların şairi şöyle dedi:

Humrân ve Câbir kılıcıyla
Dişi develerin en büyüğünü kestik
Yeşkürî ise ne kötü sabahlamış oldu!

Böylece Yeşkür ile Aneze kabileleri arasında söz düellosu başlamış oldu. Humrân el-Anezî devenin değerini ödeyinceye kadar neredeyse bu sebeple savaşacaklardı. Bunun üzerine Şeybân oğullarından bir adam da şunları söyledi:

Devenin etrafına üşüşüp, başını eğdiler
Semer bağlamak isteyenlere, eşeklerin başlarını eğdiği gibi

Hâlid b. Abbâd es-Sedûsî

Dediler ki: Muâviye döneminde, başka bir görüşe göre Yezîd döneminde İbn Ziyâd, kendisine Hâlid b. Abbâd veya Ubâd denilen bir kişiyi yakaladı. Hâricîlerin âbidlerinden ve müçtehitlerinden idi. O, Amr b. Sedûs b. Şeybân b. Züheyl b. Sa'lebe oğullarındandı. İbn Ziyâd, onun hakkında kendisiyle

konuşulunca onu serbest bıraktı. Başka bir görüşe göre o, Hâricîlerin görüşünde olmadığı hâlde, kendisi hakkında yalan söylenmişti. Ona bu konuda bir kayınbiraderi kefil olmuştu. Kaynı, onun hep evinde kaldığına dair İbn Ziyâd'a taahhütte bulunduğundan, geceleri uyumazdı. Bir gece onu bulamayınca ve evinde olmadığına dair kendisine haber gelince, gidip durumu İbn Ziyâd'a bildirdi. İbn Ziyâd da Hâlid'i çağırtarak kendisine, nerede gecelediğini sordu. O da "Geçen gece bazı arkadaşlarımla zikrederek Kur'ân okuduk." dedi. İbn Ziyâd, "Onları bana göster!" deyince, "Şayet onları sana gösterirsem onları öldüreceksin. Onlar da bu şekilde mutluluğa ve şehadet mertebesine erişecekler; ancak ben onları korkutmak istemiyorum." dedi. İbn Ziyâd, "O zaman Nehrevân halkına lânet getir bakalım!" dedi. O da "Eğer onlar Allah'ın düşmanı iseler, Allah onlara lânet etsin!" dedi. İbn Ziyâd, "Peki o zaman Muâviye veya Yezîd b. Muâviye'ye dost olduğunu söyle!" dedi. O da "Eğer onlar birer mümin iseler ben zaten müminlerin dostuyum." dedi ve bundan başka bir şey söylemedi. Orada hazır bulunanlardan birisi, "Ey Emir, ben senin yerine onun hakkından gelebilirim." deyip Hâlid'in yanına gelerek ona, "Sen takıyye yapıyorsun bugün, Allah'a karşı takıyye yapılacak gün değildir." dedi. Bunun üzerine İbn Ziyâd, "Bunu dışarı çıkarın ve çarşıda öldürün." dedi. Hâlid, çok ibadet ettiğinden dolayı zayıf kalmıştı. Onu çarşıya çıkardıklarında kendisini öldürmek üzere kimse ileri atılmadığı gibi onu birbirlerinden korumaya çalıştılar. Nihayet Vâil veya Ferrâs oğullarından olan Müsellem b. Mesrûh el-Bâhilî adında bir şurta gelip üzerine yürüyerek onu öldürdü. Bunun üzerine Hâricîler onu takibe aldılar. Onun bir süt devesini pazarladığını gördüklerinde, onlardan birisi ona, "Bende de şu şu nitelikte bir süt devesi var. Gel de onu sana göstereyim. Fiyatında da sana kolaylık gösteririm." dedi. Müsellem atının üzerindeyken, adam onunla beraber yaya yürüdü. Daha sonra bir eve girdi, ardından Müsellem de oraya girdi. O evde bulunan Hâricîler, Müsellem'in üzerine atılarak onu orada öldürdüler. Onu öldüren de Hureys b. Hacl idi. Cenazesini de evin bir tarafına gömerken beraberindeki paraları karnına yerleştirdiler. Evdeki kan izlerini de kazıyarak sildiler. Akşam olunca da onun atını salıverdiler. Müsellem aranıp bulunamayınca, onun hakkında Sedûsoğullarını itham ettiler ve İbn Ziyâd'ı onların aleyhine kışkırttılar. Bâhile'den olan bir topluluk Muâviye veya Yezîd'in yanına gittiğinde o, Sedûsoğullarının [cina-

yet konusunda] yemin etmelerine hükmetti.[203] Onlar da yemin ederek, "Biz onu ne öldürdük, ne de onun katilini biliyoruz." dediler. Bunun üzerine İbn Ziyâd, [Müsellem'in diyetini ödemek üzere] Sedûsoğullarına verilen devlet yardımından dört diyetlik mal aldı. Sonra İbn Ziyâd şöyle dedi:"Ne yapacağımı bilmiyorum doğrusu. Bu haddini aşan gruptan kimi öldürtmüş isem, onlar da mutlaka onun katilini öldürmüşlerdir." dedi. Bununla ilgili olarak, Ebü'l-Esved ed-Düelî şunları söyledi:

Keşke dişi devenin sahibiyle yürüyüp
Onunla pazarlık yapmasaydım da
Kaybolan Müsellem, dönüp gelmiş olsaydı
Onun gövdeli, kızıl renkli, güçlü bir deve olduğunu söyledi
Pazarlık adıyla yaklaşarak onu öldürüp, cinayetin üstünü de kapattı
Artık halkın gözünden kaybolmuş oldu
Oysa gecelerken, elbisesinden kan damlıyordu

Daha sonra Ebü'l-Esved ed-Düelî, "Müsellem'i, sadece onun tamahı öldürdü." dedi.

Bâhile Kabilesinden Ukbe b. Verd el-Ciâvî

Dediler ki "Müslim b. Amr, Benî Kuteybe Mescidi'nin yanında, Ukbe'yi kılıçlı bir hâlde gördü. O müçtehit bir Hâricîydi. Huceyr el-Ciâvî, Ubeydullah b. Ziyâd'ın yanından gelmişti. Ubeydullah Hâricîlerden bir topluluğu öldürmüş, onların kanından bir şeyler de Huceyr'in üzerine sıçramıştı. Ukbe mescide giderken onun bundan mutlu olduğunu gördü. Kılıcıyla Huceyr'e vurarak onu mescitte öldürdü. Aynı zamanda Rebîa b. Amr'a da vurdu. Bu sırada mescitte bulunan Evdoğullarından olan bir adam, üzerindeki peştemali onun üstüne atarak onu yere yıktı. Bunun üzerine Ciâveoğulları, "Biz intikamımızı aldık." dediler, Evdoğulları da "Biz de intikamımızı aldık." dediler. Oysa bu her iki kabilenin babaları olan Ciâve ile Evd, iki kardeş olup, Bâhile kabilesinden olan Ma'n b. Vâil'in

203 Arapça metinde "Kasâme ile hükmetti." deniliyor. Kasâme İslâm hukukunun cinâyetlerle ilgili özel bir terimidir. Sözlükte "yemin etmek, yemin eden topluluk; barış ve yüz güzelliği" gibi anlamlara gelen kasâme İslâm hukukunda, fâilin kesin delille belirlenemediği bir cinâyet işlendiğinde suç mahallinden sınırlı sayıda bir topluluğun haklarındaki suç isnadını defetmek veya maktulün yakınlarının suç isnadında bulunmak amacıyla mahkeme huzurunda yaptığı özel yeminlerin adıdır. [Bk. TDV İslam Ansiklopedisi, "Kasâme" maddesi.] (ed.)

çocukları idiler. Aynı zamanda Ferrâs da onların kardeşiydi. Onun boynu vurularak bir kuyuya atılmıştı.

Heshâs b. Sevr es-Sedûsî

Dediler ki: Heshâs b. Sevr'in bir amcazadesi, onu İbn Ziyâd'a şikâyet etti. Süveyd b. Mencûf b. Sevr ise onun hakkında İbn Ziyâd'la konuşarak, "Amcam suçlandığı şeylerden berîdir." dedi. Ubeydullah ise kendisine, "Sünnetsiz kadının oğlu!" diye hitap ederek ona hakaret edince o da (Süveyd), "O zaman Sedûs kadınları yalan söylüyorlar." dedi. Bunun üzerine Ubeydullah, Süveyd'e karşı mahcup olarak Heshâs'ı bırakıverdi. Bunun üzerine Şakîk b. Sevr (Heshâs'a), "Sen anlaşılan görüşünden vazgeçmeyeceksin; o hâlde bu beldeden çık git!" dedi. O da et-Taff'a[204] giderek orada vefat etti.

Bazılarına göre, İbn Ziyâd Heshâs'ı sürgün ederken onu Üdam'a,[205] bazılarına göre ise Üdem'e gönderdi.

Dediler ki: Ümmü'l-Fadl b. Şakîk de İbn Ziyâd'a şikâyet edilince, İbn Ziyâd onu da hapse attı. Kendisi hakkında İbn Ziyâd'la görüşülmesi sonucunda serbest bırakıldı. Kendisini İbn Ziyâd'a şikâyet eden kişi ise Mecze'e b. Sevr oğullarından kendisine Fedekî denilen bir adam idi.

Lüey b. Şakîk, Fedekî'yi hicvettiği bir şiirinde (Ümmü'l-Fadl'a hitaben) şöyle dedi:

Sen halkın evlerinde, hiçbir sâliha kadın bulamazsın ki
Kötü evlerde de onun düşmanları olmasın!

Ebü's-Selîl

Dediler ki: "Künyesi Ebü's-Selîl olan bir Hâricî, mescide çıkarak 'Lâ hükme illa lillah' diyerek slogan attı. Bunun üzerine Ezd kabilesinden olan Ukbe b. Vessâc el-Bürsânî, ayağa kalkıp üzerindeki hırkayı onun

---

204 et-Taf الطف; Irak'ın bucaklarındandır. Kûfe kenti sınırlarında ve Basra'ya iki fersah uzaklıkta olan bir yerleşim biriminin adı olup, Hz. Huseyn'in (ra) şehit edildiği meşhur Kerbela olarak bilinmektedir.

205 Üdam veya Üdem, Irak topraklarında doğuda dağa yakın, batıdan Azerbeycan sınırlarına yakın bir kasaba adıdır. el-Endelüsî, *Mu'cemü Mestu'cim,* Âlemü'l-Kütüb, et-Tab'atu's-Sâlise, I, 129, Beyrut, 1403 (çev.)

üzerine atarak onu yere düşürdü. Hâricî de kılıcını çekerek onunla onu öldürdü.

Cez'a ve Arkadaşı

Dediler ki: Bir erkek ve kadın Basra mescidinde beraberlerinde birer kılıç bulunduğu hâlde "Lâ hükme illa lillah" diyerek slogan attılar. Daha sonra çıktıklarında kadın Süleymoğulları yurduna doğru, adam da Temîmoğulları yurduna doğru giderken kadının uzaklaştığını gören adam bağırarak, "Ey Cez'a bana yetiş!" dedi. Kadın da "*Allah'ın dostları için hiçbir korku yoktur; onlar mahzun da olmazlar.*"[206] ayetini okudu. Bunun üzerine halk, her ikisini de öldürdü. Başka bir görüşe göre, onlar İbn Ziyâd'a götürülerek onun emri üzerine öldürüldüler. Diğer bir görüşe göre de İbn Ziyâd adamı öldürttü, kadını da hapse attırdı.

Bize Medâinî anlattı; dedi ki: Adamın birisi Basra mescidine girerek orada "Lâ hükme illa lillah" diyerek slogan atmaya başlayınca, Temîmoğullarından olan bir adam ayağa kalkarak onu öldürdü. Onunla ilgili haber İbn Ziyâd'a ulaşınca, "Mescitte başka kim vardı?" diye sordu. Kendisine, "Orada Semüre b. Cündeb el-Fezârî'nin mevlası olan Humeyle de vardı." denildi. İbn Ziyâd böyle diyen adama, "Niye kendin değil de başkasının onu öldürmesini bekledin?" diyerek onu eleştirdi. O da "Şayet ben kalksaydım, onun başını duvarlara vurarak beynini dağıtmam gerekirdi. Ancak iki kişi birleşerek bir adamı öldürdüler denilmesinden hoşlanmadım." dedi.

Ebü'l-Vâzı er-Râsibî

Dediler ki: Urve b. Üdeyye öldürüldüğünde -Ona Urve b. Amr denilirdi. Kendisi Rebî b. Hanzale b. Mâlik b. Zeydümenât b. Temîm kabilesindendi- Ebü'l-Vâzı, Mâhûz oğullarına, "Ben satıcıyım, siz de satıcı olun.[207] Artık yataklarınızda uyumayı bırakın, çok uyudunuz. Uzun süre azgınlara karşı gafil kaldınız. Sonunda bu gafletiniz, onları peşinize taktı da sizleri, kulübelerindeki köpekleri öldürür gibi yataklarınızda öldür-

---

206 Yûnus 10/62.

207 Ebû Vâzı böyle demekle, Tevbe sûresinin 111. âyeti olan, "Allah müminlerden mallarını ve canlarını kendilerine verilecek cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşır, öldürür ve ölürler." meâlindeki âyete işaret etmiştir. (çev.)

meye başladılar." dedi. Ezârika'nın lideri olan Nâfi b. Ezrak el-Hanefî'ye yönelik, "Sana keskin bir dil ve kör bir kalp verilmiştir. Keşke kalbin gibi dilin de kör olsaydı veya dilinin gücü kalbinde de bulunsaydı! Bu fani dünya sevgisinin kalbine galip gelmesinden dolayı, ona meyletmiş olmakla beraber dilinle dünyada zühd içinde olduğunu ifade etmenden endişeliyim." dedi. Bunları söylemesinin sebebi, Nâfi'in hükümdarın zulümlerini dile getirerek arkadaşlarına öğütler verip onları cihada teşvik ettiğini duymuş olmasıdır. Bunun üzerine Nafi, "Asla ey Ebü'l-Vâzı! Ben böyle bir şey yapmadım. Ancak fırsat kolluyorum. Biraz sabret, arkadaşlarının ileri gelenleri bir araya gelsinler." dedi. O da "Asla olmaz! Ölümün sabah ve akşamında kaçırmaktan endişe ettiğim acil bir durum var." deyip şunları dile getirdi:

Ben canımı Allah'a satacağım, O'ndan başka da bir sahibim yoktur
Ve başka bir şey istemem, şiddetli vuruşlu beyaz kılıçtan başka
Yok edici zulüm kendisini iyice göstermiştir
Ne var ki çok yalancı bir toplum da bunda ittifak etmiştir

Birkaç beyit daha söylemiştir.

Daha sonra Ebü'l-Vâzı bir kılıç satın alarak, Hâricîlere söven ve onların nerede olduğunu (yönetime) ihbar eden bir bileyicinin yanına gelerek, "Bana bu kılıcımı biler misin?" dedi. O da onu biledikten sonra kılıcı eline alıp sağlamca tutarak onunla onu öldürdü. Bunun üzerine halk yanından kaçtı. Daha sonra Yeşkür oğulları yurdunda "Lâ hükme illa lillah" diyerek slogan atarken yakalandı. Adamın birisi onu kuşatmak için üzerine Ebrasbec denilen bir örtü attı ve onu öldürdü. İbn Ziyâd da onun cenazesinin orada asılmasını emretti. Ancak halk onun asıldığı yerin Hâricîlerin ziyaretgâhı olmasından endişe duydu.

Sâbit b. Va'le er-Râsibî

Dediler ki: Sâbit, Hâricîler arasında saygın ve önemli şahsiyetlerden biriydi. Arkadaşlarından bir grup Sâbit'in evinde sohbet ederlerken Zübeyr b. Ali'nin, Hâricîlerle ilgili bir mersiye okuması üzerine ağlamaya başladı ve arkadaşlarına, "Allah'ın selamı üzerinize olsun, Allah'a yemin ederim ki bugünden sonra zorda kalmadıkça kardeşlerimden geri dur-

mayacağım." dedi. Bir Cuma günü ortaya çıkarak, Haruriyye mescidinin yurdunda "Lâ hükme illa lillah" diyerek slogan attıktan sonra şunları dile getirdi:

Ben arkadaşlarımın ardından gidip, onların bardağından içeceğim
Elde de iki tarafı keskin Hind kılıcı varken

O günde Hârisoğullarının bir mevlası ile Nehdoğullarından birini öldürmüştü. Onlar ise İbn Ziyâd'ın emriyle onun amcazadelerinden birisini öldürmüşlerdi. Daha sonra halkın saldırısıyla karşılaşarak öldürüldü. Ona saldıranların yoğunluğundan dolayı kendisini kimin öldürdüğü belli olmamıştı. Ardından cesedi orada asıldı.

İsa el-Hattî

Dediler ki: O, Vedî'a b. Mâlik b. Teymullah b. Sa'lebe b. Ukâbeoğullarından olan İsa b. Hudayr'dır. Bazılarına göre ise İsa b. Âtik el-Hurûc'dur. Kendisi idareye isyan etmek üzere ortaya çıkmak istediğinde, kızları kendisine sarılarak ağlamaya başladılar ve "Bizi kime bırakacaksın?" dediler. Bunun üzerine İsa şunları dile getirdi:

Kızlarımın zayıf tabakadan olmaları
Benim dünyaya karşı sevgimi artırdı
Benden sonra fakirlik ve yoklukla buluşup
Temiz su içmekteyken, bulanık su içmek zorunda kalıp
Genç kızlar giyinirken, kendileri çıplak kalıp da
Böylece gözlerin, narin yapılı, pembe yanaklıları görmekten hoşlanmaz hâle gelmesinden endişe ettiler
Eğer siz olmasaydınız, mührümü gönderirdim
Rahmân ise zayıflar için yeterlidir

İsa yönetimi eleştirir ve onları ayıplardı. Bu tutumundan ötürü arkadaşları kendisini kınarlar ve "Cüretinle kendini de bizi de ölümle karşı karşıya bırakma konusunda Allah'tan kork! Sen Ubeydullah b. Ziyâd'ın, ne yapmakta olduğunu görüyorsun." dediler. O da bir kasidesinde şunları söyledi:

Ben eğer Ubeydullah'ın hükmüne razı olursam
Allah'ın azabına uğramaktan korkarım
Azgın ve inkârcıların harekete geçmiş büyük ordusunu
Korkutmadan Allah'ın huzuruna çıkmaktan sakınırım
Bundan başka da ona ait birçok şiirler vardır

Recâ en-Nemerî

Dediler ki: Şamlıların, Medine'ye doğru halkla savaşmak üzere ilerlediği haberi Yemâme halkına ulaşınca, Recâ en-Nemerî, Şurât'tan olan bir topluluğa, "Şam halkı Medine'ye doğru harekete geçmiş bulunmaktadır. Şu bir gerçektir ki Şamlılar orada galip geldikleri takdirde Mekke'ye de saldıracaklardır. Haydi, çıkın da birlikte onları Mekke'den engelleyelim. Allah'ın Haremi ve Kâbe'yi onlara karşı savunalım." dedi. Bunun üzerine onlardan 80 kişilik bir grup olumlu cevap verdi. Bunların arasında Necde b. Âmir, Buhducoğullarından Hassân ve Abdurrahman ile üçüncü bir kardeşleri; Temîmoğullarından Huceyye b. Evs el-Utâridî, Ebü'l-Ahnes el-Hizzânî ve Ebû Mâlik; Mâzinoğullarından Ebû Tâlût Sâlim b. Matar, başka bir görüşe göre onların mevlası ve Atıyye Esved de bulunmaktaydı. Bunlar yola çıktıklarında Evs el-Utarıdî, oğlu Huceyye'ye ulaşarak ona, "Annende şiddetli bir karın ağrısı meydana geldi, ona bir uğra, daha sonra arkadaşlarına dönersin." dedi. Ancak geldiğinde, onu eve hapsederek gitmesine müsaade etmedi. Arkadaşları kendisini üç gün bekledikleri hâlde gelmeyince, başlarında Recâ bulunduğu hâlde yollarına devam ettiler. Başka bir görüşe göre başlarında Hassân b. Buhduc bulunmaktaydı. Şamlılar Mekke'ye gelmeden Mekke'ye ulaştılar. Şair konuyla ilgili şunları söyledi:

Ey İbnü'z-Zübeyr, sen babanı zulmen öldürmüş
Gerilerinde hiçbir kimse bırakmamış bir topluma razı olur musun?
Kurban bayramında Osman'ı öyle bir kurban ettiler ki
Çiğnediği saygınlık ne kadar da büyüktü!

Daha sonra şunları söyledi: "Evet Şamlılara karşı şeytan bile bana yardım edecek olsaydı kabul ederdim." Onlara İsa el-Hazzî ile Ömer b. Dubay'a er-Rekâşî de katıldıktan sonra Hâricîlerden on iki kişilik bir süvari grubu olarak Basra'dan çıkıp İbnü'z-Zübeyr'le beraber oldular. Kimisine

göre, ona biat ettiler, kimisine göre de biat etmediler, ama onun yanında yer alarak Şam ordusuna karşı savaştılar. Birinci kuşatma sona erip, Yezîd b. Muâviye'nin ölüm haberi geldiğinde Hâricîlerden bir grup Basra'ya döndü. Bazıları da orada kalarak, "Şam ordusu Mekke'den çıkmış bulunmaktadır. Artık şimdi İbnü'z-Zübeyr'in Osman ve Ali hakkındaki görüşünü öğrenmemiz lâzım. Eğer görüşü bizimkiyle örtüşürse onunla beraber kalırız, değilse ondan ayrılırız." dediler. Bunun üzerine İsa el-Hattî, Ebû Tâlût, Atıyye ve Necde onun yanına giderek Osman ve Ali hakkındaki görüşünü sordular. Onlardan farklı bir görüş beyanında bulununca İbn Buhduc'u kendilerine başkan seçip Basra'ya dönerek orada dağıldılar. Bu olay 64 yılında vuku buldu. Şam ordusuyla savaşırken Recâ ile bazı arkadaşları yaralandığından Huceyye b. Evs onlara ağlayarak şunları söyledi:

Gönlüm, Recâ ve arkadaşlarını hatırladığında
Neredeyse bazı durumlardan dolayı onu kınayacaktım
İbnü'z-Zübeyr'in siyah tepeciğinde ikamet eden grubun benzerini
Hangi göz görebilmiştir!
Akbabaların tek ayakları üzerinde sıçrayarak onların etrafında dolaştıklarını
Cılız bazı cesetleri evirip çevirdiklerini görürsün!
Eyvah keşke ben onları, Mekke ile Haylân'da
Yaralarından kan akarken görmemiş olsaydım

Ayrıca şunları söyledi:

Recâ ve arkadaşlarını bıraktığıma pişman oldum
Ömrüme yemin olsun ki bu söylenmek bile istenmeyen bir hataydı

Şam halkından bazıları, Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'yi anarken onun Mekke'de Şam ordusunun başında bulunduğunu söylediler. Onun hakkındaki bilgileri, İbnü'z-Zübeyr ile ilgili bahiste ele almıştık.

Arkadaşlarım! Artık yola çıkın ve yumuşak davranın
Husayn katındaki bir hapishanede kalmayın!
Büyük güç vardır, büyüklerin yanında
Ve can alan parlak kılıçlar vardır
Delikanlılar tahkim yapıp[208] *hamle yaptıklarında*

---

208 Tahkim yapmak, Hâricîlerin sembolü olan "*Lâ hükme illa lillah*" deyip slogan atmalarıdır. (çev.)

Yezîd b. Muâviye'nin Ölümünden Sonra Ubeydullah b. Ziyâd'ın Durumu ve Mes'ûd b. Amr'ın Öldürülmesi

Hişâm b. el-Kelbî kendi isnadıyla naklettiği rivayette şöyle dedi: Ubeydullah b. Ziyâd Basra'da iken kendisine Yezîd b. Muâviye'nin ölüm haberi ulaştı. O sırada Yezîd'in Kûfe valisi, Amr b. Hureys el-Mahzûmî idi. Ubeydullah Basra halkına, "İsterseniz hilafet için bana biat edin! İnsanların [bu biat karşısında] ne yapacaklarını ve sizin dışınızdakilerin ne düşündüklerini bir görelim!" dedi. Onun bu sözü üzerine Basra halkı ona [halife sıfatıyla] biat ettiler. Akabinde Ubeydullah Benî Kays b. Sa'lebe'den olan Âmir b. Misma ile Sa'd b. el-Karhâ'yı, "Basra halkının yaptıklarını Kûfe halkına bildirmek ve sonunda insanlar bir halife üzerinde uzlaşsınlar diye halife olması için İbn Ziyâd'a biat etmelerini talep etmek üzere" Basra'dan [Kûfe'ye] gönderdi.

[Kûfe valisi] Amr b. Hureys insanları topladı ve durumu onlara arz etti. Âmir b. Misma'a konuşmasını emretti. O da konuştu; onları Ubeydullah'a biat etmeye çağırdı ve şöyle dedi: "Kûfe ve Basra bir sayılır. Öyleyse işlerimiz de bir olsun!" Sa'd b. el-Karhâ ayağa kalktı ve o da benzer şeyler söyledi. Ardından Yezîd b. Hâris b. Rüveym eş-Şeybânî ayağa kalktı ve onları taşladı. Sonra insanlar da o iki kişiyi taşladılar ve "Biz İbn Mercâne'ye mi biat edeceğiz? Hayır, vallahi onun hiçbir saygınlığı yoktur" dediler. [Taş atarak o iki kişinin kovulma sürecini başlatan] Yezîd, bu tutumuyla şehirde saygınlık kazandı ve yüceldi. [Taşlanarak kovulan] iki kişi Basra'ya dönüp olup bitenleri insanlara anlattılar. Bunun üzerine Basra halkı, "Kûfe halkı onu azledecek, biz ise ona biat edeceğiz, öyle mi? Böyle şey olmaz!" diyerek Ubeydullah'a saldırdı. O sırada Ubeydullah şöyle diyordu: "Ziyâd'ın başına ne vakit bir bela gelse sadece Ezd kabilesinden yardım ve himaye ister." Akabinde Ma'n b. Mâlik b. Fihr b. Ganm b. Devs'in çocuklarından Mes'ûd b. Amr el-Ezdî'den himaye istedi. Mes'ûd'a güzelliğinden dolayı "kamer/ay" deniliyordu. Söylendiğine göre o el-Vecnâ el-Hublâ'nın dedesidir. Mes'ûd, İbn Ziyâd'ı himayesine aldı ve onu korudu. İbn Ziyâd, Yezîd'in ölümünden sonra Basra'da kırk gece kaldı. Sonra İbn Ziyâd Mesûd'u yerine vekil bırakarak Şam'a doğru yola çıktı.

Mes'ûd onunla beraber gidenleri Şam bölgesinde güvende olacakları yere yönlendirdi. Benî Temîm ve Benî Kays şöyle dediler: "Cemaatimizin razı olduğu bir adamın dışında hiçbir kimseye razı olmayız ve başımıza yönetici yapmayız." Bunun üzerine Mes'ûd "Beni, Ubeydullah vekil tayin etti. Ben bu görevi asla bırakmam." dedi ve akabinde kavmiyle birlikte hükûmet konağına kadar giderek konağa girdi. Benî Temîm, Ahnef b. Kays'ın başına toplanıp ona "Ezd kabilesi mescide girdi!" dediler. Ahnef de "Mescide girdilerse bırakın onları! Mescit hem sizin hem onlarındır. Aynı şekilde siz de mescide girebilirsiniz." dedi. Sonra onlar dediler ki: "Mes'ûd konağa girdi ve minbere çıktı." Hâricîler, Ubeydullah Şam bölgesine gittiği sırada yola çıkmış ve el-Esâvire kanalının kıyısında konaklamışlardı. Ahnef'in, bu Hâricîlere şöyle bir haber gönderdiğini iddia ettiler: "Hükûmet konağına yerleşen adam hem bizim hem sizin düşmanınızdır. İşe onunla başlamaktan sizi ne alıkoyuyor?"

Bunun üzerine Hâricîlerden bir grup mescide geldi. O sırada Mes'ûd minberde kendisine gelenlerden biat alıyordu. Derken "Müslim" denilen İranlı kaba-saba, iri-yarı bir adam kılıçla Mes'ûd'a vurdu. Bu Müslim, İran'dan Basra'ya gelip Müslüman olmuş ve Hâricîlere katılmıştı. Kılıçla vurup Mes'ûd'u öldürdü ve dışarı çıkıp gitti. Bu olay üzerine halkın içinde bir dalgalanma oldu ve insanlar "Mes'ûd öldürüldü, onu Hâricîler öldürdü!" dediler. Akabinde Ezd kabilesi bu Hâricîlere karşı çıkıp onlarla savaştı. Onlardan bir kısmını öldürdüler; geriye kalanlarını kovdular ve Basra'dan çıkardılar. Mes'ûd b. Amr'ı defnettiler. Bazı kişiler gelip Ezd kabilesine dediler ki: "Benî Temîm'den Kays boyuna mensup olanların, Mes'ûd'u kendilerinin öldürdüklerini iddia ettiklerini biliyor musunuz?" Ezd kabilesi bu iddiayı soruşturup durdu. Bir de ne görsünler! Bir grup insan Ahnef'in mektubunu konuşup anlatıyor.

Bunun üzerine Ezd kabilesi Ziyâd b. Amr b. el-Eşref el-Atekî'nin yanına gidip onu kendilerine başkan yaptılar. Sonra Benî Temîm'e yöneldiler. Ezd ile beraber Bekr b. Vâil [kabilesi] içinde Mâlik b. Misma da yola çıktı. Benî Temîm Ahnef'in yanına varıp "İnsanlar geldi, onların huzuruna çık!" dedi. Ahnef, kendi kavmi olan Benî Temîm'den bir kadın gelinceye kadar bekleyip durdu. Kadın ona başparmağını gösterip "Ey Ahnef! Bunun üze-

rine otur!" dedi. Kadın bu sözüyle onun erkek değil, kadın olduğunu söylemek istiyordu. Ahnef kadına "Senin dübürün ona daha layıktır!" dedi. [O zamana kadar] Ahnef'ten bundan daha çirkin bir söz asla duyulmamıştı. Kadının ona tütsü çubuğuyla geldiği; Ahnef'in kadına "Senin dübürün tütsü ağacına daha layıktır!" dediği de söylenmektedir. Sonra Ahnef sancağıyla dua etti ve şöyle dedi: "Ey Allah'ım! Bu sancağı muzaffer kıl, zelil etme! Kanlarımızı [damarlarımızda] tut ve aramızı düzelt!"

Kays boyu Benî Temîm ile beraberdi. Ahnef, önünde kız kardeşinin oğlu, Benî Abdüşems b. Sa'd'dan İyâs b. Katâde b. Evfâ olduğu halde [düşmana doğru] yürüdü. [Muhalif iki gruptan oluşan] insanlar karşı karşıya geldiler ve şiddetli bir savaşa tutuştular. Pek çok ölü verdiler. Benî Temîm dedi ki: "Ey Ezd topluluğu! Hem kendi kanlarınız hem de bizim kanlarımız hakkında Allah'tan korkun, Allah'tan! Aramızda Kur'ân ya da Müslümanlardan dilediğiniz bir kişi hakem olsun! Mes'ûd'un katli konusunda elinizde bizim aleyhimize bir delil varsa bizden en faziletli adamı seçin ve onun katline karşılık kısas olarak öldürün! Şayet deliliniz yoksa biz Allah'ın adıyla size yemin ediyoruz ki onu biz öldürmedik ve öldürülmesini emretmedik. Hâricîler kendiliklerinden arkadaşınıza kastettiler. Ancak biz onun katilini bilmiyoruz. Eğer bu sözümüzden memnun olmadıysanız arkadaşınız [Mes'ûd] için 100.000 dirhem diyet verelim." Böylece iki kabile anlaşmaya vardılar.

Ahnef, Mudar'ın ileri gelenleriyle birlikte -oradakilerle buluşmak üzere- Ziyâd b. Amr el-Atekî'nin evine gitti ve onlara şöyle dedi: "Ey Ezd topluluğu! Sizler bu diyarda bizim komşularımız, savaş sırasında ise kardeşlerimizsiniz. Kininizi söndürmek ve düşmanlığınızı gidermek için evlerinize geldik. Hüküm size aittir. Size teklif ettiğimiz mallarımıza itimat edin! Mallarımızdan hiçbir şey sizinle aramızın iyi olmasından daha önemli değildir. Siz bize Kûfe'nin Temîm'inden daha sevimlisiniz." Onun bu sözlerine karşılık Ezd mensupları "Arkadaşımız için on diyet vereceksiniz!" dediler. Ahnef "On diyet sizindir" dedi. Böylece insanlar oradan anlaşmış olarak ayrıldılar.

Hişâm b. el-Kelbî, babasından naklen şunları söyledi: Onlar Mes'ûd'u Ubeydullah b. Ziyâd zannederek öldürdüler. Akabinde bundan ötürü savaştılar. Sonra İyâs b. Katâde kendisine yüklenen on diyeti üstlendi. Ezd kabilesi Benî Temîm ile savaşırken şöyle diyordu:

İyâs'a razı olmayız
Ahnef'ten [bir şey] almayız!

Mes'ûd 80 yaşında öldürüldü. Heysem b. Esved en-Nehâ'î Ebü'l-Uryân b. Heysem b. Esved şöyle dedi:

Mes'ûd'un ölüm haberi yükseldi [semaya], dedim ki onlara
Ey ölüm habercisi! Ne güzel bir Yemenlinin ölüm haberini veriyorsun!
Seksenini devirdi, hiç kimsenin gücü yetmez [o yaşa çıkmaya]
Sonunda çağırdı onu çağıran sayılı [günlerin] başına
Yolları kapanmışken İbn Harb'in, aldı onu himayesine
Açtıkça açtı, yolu ona!

Ubeydullah b. Hur el-Cu'fî şöyle dedi:

Ezd'den ümitvar olmaya devam ettim, görünceye kadar
Aralarında uzun olanın kısa kaldığını
İntikamını almadılar Mes'ûd'un, öldürüldüğü zaman
Ezd'in kılıçları tırpanlar gibi oldu [o zaman]
Üstün akıl, Ezd'e zilleti bırakmadı miras
Hayatta olanları zilletle aşağılanır meclislerde

Dediler ki: İbn Ziyâd Şam'a gittiği zaman Yezîd b. Ziyâd b. Rebîa b. Müferriğ el-Himyerî Kirmân'dan gelmiş ve şöyle demişti:

Ey Ubeyd! İlk atlı sen olsaydın ya!
Savaş gününde çağıran çağırdığında seni zamanına
Mızraklar yükseldiğinde anneni teslim ettin ya!
Korkuların gecesi olaydım, keşke ben sana
Sabahleyin toplarlar, İbnü'z-Zübeyr onun işini
Layıktır her günün sonunda bir olaya
Layıktır güzel bir sabır, şu adamdan dolayı ki
O eli sıkı bir cimri, cömertliği az bir pinti

İbnü'l-Kelbî, Ebû Mihnef ve başkalarından kendi isnadıyla naklen şunu söyledi: İnsanlar barışıp da ayrıldıklarında Abdullah b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib'i kendilerine namaz kıldıracak imam olarak tayin ettiler ve ondan memnun oldular. Daha sonra İbnü'z-Zübeyr, el-Kubâ'ı Basra'ya vali olarak atadı. Onun adı Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebî'a el-Mahzûmî'dir. Basra halkı kendisine bir ölçek getirdiğinde onlara "Bu Kubâ nedir?" dediği için ona "el-Kubâ" lakabı verilmiştir. el-Kubâ "içi boş olan şey" anlamındadır. Ebü'l-Esved ed-Düelî onun hakkında şöyle demiştir:

Ey Ebû Bekr! Allah senin iyiliğini versin!
Kurtar bizi, Benî Muğîre'nin el-Kubâ'ından

Şiirde geçen Ebû Bekr, Abdullah b. Zübeyr'dir.

Dedi ki: Kûfe halkı, Âmir b. Mes'ûd b. Ümeyye b. Halef el-Cumahî üzerinde ittifak etti. Kısa boylu olduğu için ona "Duhrûcetü'l-Cü'al" [Pislik böceğinin yuvarladığı top] lakabı verilmişti. Onun hakkında Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî şöyle demiştir:

Ey Müminlerin Emîri İbnüz-Zübeyr!
Ulaşmadı mı sana, valilerin ne iş yaptıkları?
Sattılar dünyanın yemeğini ve paylaştı onlar
Hırsla haracın bel kemiğini, ganimet paylaşır gibi
Huzuruna çıkardılar senin, yalancı biçâre bir ihtiyarı
İhtiyar, ne zaman bir şey söylese sana, yalancıdır sözünde
Hakkı talep eden müzâbene209 sahibidir denildi
Celadetli bir olan, zayıf ve aciz [biri gibi] değildir
Güçlendir ellerini Zeyd ile, şayet elde edebilirsen onu
Kurtar pislik böceğinin yuvarladığı toptan, dul kadınları!

Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî [bu şiirinde] Mersed b. Şerâhîl'i kastetmektedir. Bu kişi alış verişte hile yapan biriydi. Şiirin sonunda adı geçen Zeyd ise Attâb b. Verkâ er-Riyâhî'nin mevlası ve onun bekçisiydi. Âmir, altı ay vali olarak kaldıktan sonra İbnü'z-Zübeyr onu azletti ve onun yerine Abdullah b. Yezîd el-Hatmî'yi tayin etti.

---

209 Müzâbene, henüz ağaçların başında bulunan yaş hurmaları, kurutulmuş hurma karşılığında satmaktır.

Bana Ömerî, Heysem b. Adî'den naklen şunu anlattı: Mes'ûd, İbn Ziyâd'a sığındı. Akabinde İbn Ziyâd onu bir topluluğun içinde ve bir adamın refakatinde Şam bölgesinde, emniyetli bir yere gönderdi. Ayrıca İbn Ziyâd, Mes'ûd'u kendine vekil yaptı. Mes'ûd minbere çıktı ve onlardan biat almak üzere insanlara hitap etti. Benî Ümeyye ile aynı şeyi arzu eden bir grup ona biat etti. Bu durum geceye kadar devam etti. Sonra insanlar oradan ayrılıp dağıldılar. Böylece Mes'ûd küçük bir grubun içinde kaldı. Benî Temîm'in içine girince Hâricîler ona saldırıp onu öldürdüler. Bu yüzden Benî Temîm onun katliyle suçlanır oldu ve birtakım insanlar şöyle demeye başladılar: "Ahnef onları gizlice [diğer zümreye dâhil olmaya] sevk etti. Ve [böylece] Zübeyr taraftarı olmalarını sağladı." Yani o öldürülünceye kadar, gizli bir şekilde Zübeyr için çalıştı.

Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ bir rivayetinde şöyle dedi: İbn Ziyâd, Abdullah b. Nâfi b. Hâris b. Kelede es-Sekafî'yi ziyaret etti. Ardından onun yanından çıktı ve Yezîd'e gönderdiği mevlası Humrân ile karşılaştı. Mevlası gizlice İbn Ziyâd'a, Yezîd'in öldüğünü ve Şam halkının [yeni halifenin tayini konusunda] ihtilafa düştüklerini haber verdi. Bunun üzerine Ubeydullah emir verdi; cemaatle namaz kılınması ve önemli işlerin görüşülmesi için halk, tellâl ile mescide çağırıldı. Daha sonra Ubeydullah insanlara hitap etti; Yezîd'in ölüm haberini verdi ve onları kendisine itaat etmeye teşvik edip "Kendiniz için yönetici seçin ve ona dokunun!" dedi. Akabinde de biat almaya başladı. İnsanlar ona biat etmelerinin bir göstergesi olarak onun elini tutmak yerine ellerini duvarlara sürüyorlardı. Onun hapishanesinde Nâfi b. Ezrak, Necde b. Âmir el-Hanefi, Abdullah b. İyâd, Ubeydullah b. Hilâl el-Anezî ile Benî Mülâdis b. Abşems b. Sa'd b. Zeydümenât b. Temîm'den Amr el-Kanâ b. Umeyre bulunuyordu. Kâbe için öfkelenmişler ve bundan dolayı zafer elde edemeyeceğini düşündükleri halde İbnü'z-Zübeyr ile birlikte savaşmışlardı. Ancak onlar Şam halkıyla cihat etmeyi uygun gördüler. Sonra Basrâ'ya geldiler. İbn Ziyâd onları buldu ve hapsetti. Onun hapishanesinde Hâricîlerden 140 kişinin olduğu söylenir.

Ebû Ubeyde dedi ki: İbn Ziyâd, Ezd kabilesine kaçınca Basra halkı Bebbe'yi vali olarak tayin etti. Onun Şam'a kaçması Mes'ûd'un öldürülmesinden sonraydı.

Ebû Ubeyde bir rivayetinde dedi ki: Yezîd b. Muâviye ölüp de İbn Ziyâd bu haberi Basra'da ifşa edince Fakih Seleme b. ez-Züeyb er-Riyâhî silahını kuşanıp yanına bir de sancak alarak kıratına bindi ve halkın arasına çıktı. İnsanları İbnü'z-Zübeyr'e biat ve itaat etmeye çağırdı ve onlara, "Size Kâbe'ye sığınan ve Allah Resûlü'nün (sav) havarisinin oğlu olan zat lazımdır" dedi. Bunun üzerine ona İbnü'z-Zübeyr adına az bir topluluk biat etti.

Bu haber İbn Ziyâd'a ulaşınca insanlara bir konuşma yaptı. Konuşmasında kendisinin ve babasının Basra'da yaptığı ilk işleri anlattı; oranın halkıyla yaşadığı sıkıntıları sayıp döktü. Akabinde şöyle dedi: "Bana biat ettiniz. Sonra ellerinizi duvarlara sürdünüz ve söylediklerinizi söylediniz. Şimdi şu Seleme b. Züeyb denen adam, sizin birliğinizi dağıtmak amacıyla ve birbirinizin boynunu vurmanız için sizi ihtilafa çağırıyor." İbn Ziyâd'a Seleme b. Züeyb'in durumunu haber veren kişi, künyesi "Ebu'l-Hurr" olan Abdurrahman b. Ebû Bekre idi. Ahnef ile bazı insanlar "Biz sana Seleme'yi getiririz" dediler. Ancak Seleme'ye gittiklerinde bir de ne görsünler, onun yanında yoldan gelmiş kalabalık bir topluluk var! Yarık genişlemiş ve bela büyümüştü. Ona ulaşmak, onlar için imkânsız hale gelmişti. Bu durumu gördüklerinde Seleme'yi alıp İbn Ziyâd'a gitmekten vazgeçtiler ve ona gitmediler. Bunun üzerine İbn Ziyâd onlara "Vallahi biz ipek elbiseler giydik. Tenlerimiz de onun rahatlığına alıştı. Onun ardından günlerce demir zırhlar giymek istemeyiz. Vallahi bir keçinin boynuzunu kırmak için toplansanız onu kıramazsınız" dedi ve Buhâralılar ile sultanın adamlarını kendisiyle birlikte savaşmaya çağırdı. Çağırdıkları insanlar, onun davetine icabet etmeyip kendisine saldırınca Mes'ûd'un evinde el-Ezd kabilesine sığındı.

Ebû Ubeyde dedi ki: "İbn Ziyâd'ın beytülmalında takriben 8.000.000 dirhem vardı. İnsanlara hitap ettiğinde şöyle demişti: "Bu sizin ganimetinizdir. Kendi rızkınızı, ailelerinizin ve çocuklarınızın rızkını alın!" Ayrıca beytülmalden sorumlu memurlara "İnsanlara istediklerinin verilmesini ve onlara verilenlerin kaydedilmesini" emretti. Ancak insanların itaat etmeyerek kendisinden geri durduklarını ve Seleme olayında ortaya çıkanları görünce bundan vazgeçti. Kaçtığı zaman beytülmaldeki malla-

rın nakledilmesini emretti. Böylece o mallar Ziyâd ailesi içinde dolaşıp duruyordu.

Kardeşleri ona dedi ki: "Vallahi kendisi için savaşacağın ve sana saldırmasından emin olacağın hiçbir halife yoktur. Dolayısıyla sen böyle bir durumda mahvolur ve perişan olursun; mallarımız da kaybolur gider." İbn Mercâne diye bilinen kardeşi Abdullah ona, "Vallahi sen bir kavimle savaşırsan, ben şu kılıcımla kesinlikle kendimi öldüreceğim" dedi. Ubeydullah bunu görünce Hâris b. Kays b. Suhbân el-Cehdamî'ye haber saldı ve ondan "Mes'ûd'dan kendisini himaye etmesini" talep etmesini istedi. O da bunu Mes'ûd'dan talep etti; ancak Mes'ûd bundan kaçındı. Hâris ona dedi ki: "Ey Ezd topluluğu! Siz Ziyâd'ı himaye ettiniz. Böylece size onun şerefi, yâd edilmesi ve övüncü kaldı." Bunun üzerine Mes'ûd şöyle dedi: "Ubeydullah için kendi şehrimizin halkıyla düşman olacağımızı mı düşünüyorsun? Hâlbuki onun babasının yüzünden başımıza gelmeyen bela kalmamıştı. Buna karşılık o ne bizi ödüllendirdi ne de bize teşekkür etti. Senin bu görüşe sahip olman hoşuma gitmiyor."

Hâris onun bu sözlerine şu karşılığı verdi: "Biat edenlerle beraber sen de ona biat etmiştin. Ona vefadan dolayı hiç kimse asla sana düşman olmayacaktır." Mes'ûd, İbn Ziyâd'ı himaye etmeye yanaşmayınca Hâris kendisinin amcasının kızı ve Mes'ûd'un da eşi olan Ümmü Bistâm'ın yanına gitti ve ona dedi ki: "Ben Mes'ûd'u hayırlı bir işe davet ettim. Ama o bundan kaçındı. Şimdi ben seni sonsuza dek kavminin kadınlarının efendisi olmaya çağırıyorum." Akabinde İbn Ziyâd'ın himaye edilmesi konusunda onunla konuştu; o da bu teklifi kabul etti ve İbn Ziyâd'ı himayesine aldı. Bu teklifi kabul ettirmek için Hâris'in bu kadına İbn Ziyâd'ın beraberinde olan 100.000 dirhemi verdiği de söylenir. İbn Ziyâd ile beraberindeki eşyaları içeriye aldı ve ona, kocasının elbiselerinden birini giydirdi. Mes'ûd geldiği zaman hanımı ona olanları anlattı. Öfkelenen Mes'ûd, onun başını tutup hırpaladı.

Nihayet Ubeydullah ile Hâris çıkıp onların arasına girdiler. Ubeydullah, Mes'ûd'a "Eşin sana rağmen beni himayesine aldı; bana senin elbiseni giydirdi; senin ekmeğinden yedim ve evinin kapıları bana açıldı" dedi ve Hâris'le birlikte onu güzel sözlerle yumuşatıp sonunda bu işe razı ettiler. Ubeydullah, Mes'ûd öldürülünceye kadar onun evinde kalmaya devam et-

ti. Sonra Şam'a yöneldi. Ebû Ubeyde dedi ki: "Ziyâd'ın ailesi, İbn Ziyâd'ın Mes'ûd'un öldürülmesinden önce oradan ayrılmasını ve Mes'ûd'un onunla birlikte kendi korumalarını göndermiş olduğunu inkâr etmektedir."

Yezîd b. Rebîa b. Müferriğ, İbn Ziyâd'ın yönetim sarayından kaçıp Ezd kabilesine sığınmasını; Mes'ûd'dan desteğini çekmesini ve onun ölümünden sonra Şam'a gitmesini; annesi ile eşi Hind el-Fezâriyye'yi bırakıp kaçmasını bir şiir ile dile getirdi:

Aydınlandı gözüm, Ubeydullah annesine isyan etti diye
Annesi çağırdı onu, o ise kaçarak dübürünü döndü ona
Annesine dedi ki: "Sabır gerekir sana! İstersen esir ol!
[Eskiden] olduğun gibi; ya da öl! Ölüm daha yakındır!"
[Eşi] Hind ona gizlice fısıldadı: "Bana ne emredersin?
Açıkla bana ve haber ver, nereye gideceğimi!"
Ubeydullah dedi ki: "Ezd kabilesini düşünüyorum, yurtlarının ortasında
Ve Bekr'i… Onlardan uzak durmak yakışmaz bana!"
İki elinle yaptıklarından dolayı yoktur kaçacak yer sana
Bir gün insanlardan, kanlar oluk oluk akarken
Şayet sen omurgalı ya da hamiyet sahibi olsaydın
Saldırırdın Hind'e, o hakkı gasp ederken
Mes'ûd'u terk ettin, onu ölümün eşiğinde bırakarak
Lime lime kesilmişken ve içindeki kanı kusarken
Şayet topuk darbesini kaçırmasaydı daireler çizerdi
Gökyüzünde onun davetiyle uzaktan gelen Anka kuşu

Yine o şöyle dedi:

Mes'ûd'u öne attın, ateşinde yansın diye
Kurtuldun sen, tellal onun ölüm haberini verdiğinde
Onun ardından idmanlı olarak saldırmadın mı?
O yara aldığında… Bir çağırıcı, senin helâkine çağırdı
Terk ettin anneni, mızraklar [havada uçuşmaya] başlarken
[Ey Mes'ûd'un annesi!] Keşke ben senin için korkuların gecesi olsaydım
Asla saygıdeğer olamaz, annesinden ayrılan kişi!
Ve kızlarından… Issız bir evde ayrılan kişi

Mes'ûd'u yardımsız bıraktın, sırtını dönerek uçtun
Tıpkı ovada izini takip ettiğin deve kuşu gibi

Ebû Ubeyde dedi ki: Bu, İbn Ziyâd'ın Mes'ûd'dan sonra Şam'a kaçtığına, Mes'ûd öldürülürken onun şehirde olduğuna ve henüz oradan ayrılmadığına delildir.

Ebû Ubeyde dedi ki: İbn Ziyâd Şam'a kaçtığı zaman insanlar valisiz kaldılar. Kendileri için bir vali olmayınca Numân b. Suhbân er-Râsibî ile Kays b. Heysem'in kendileri için bir vali seçmelerine razı oldular. Kays'ın görüşü Abdullah b. Esved Zührî'yi, Numân b. Suhbân'ın görüşü ise Bebbe'yi seçtirmekti. Numân dedi ki: "O Hâşimî'dir ve otoritenin kendilerinde olduğu kavmin kız kardeşinin oğludur." Çünkü Bebbe'nin annesi Hind bt. Ebû Süfyân'dır. -Numân Şiî idi, Ali ile birlikte Sıffîn'e katılmıştı.- İnsanlar Bebbe'ye yöneldiler. Bunun üzerine Bebbe vali için tahsis edilen saraya gelip yerleşti.

Ebû Ubeyde dedi ki: Bu olay Ezd kabilesi ve diğerleri dâhil diğer insanların rızasıyla olmuştu. Bir grup ise bunda Ezd kabilesinin rızası olmadığını söylerler. Onların bu sözü asılsızdır.

Ferezdak şöyle dedi:

Birçok kişiye biat ettim ve onlara verdiğim sözü tuttum
Ve Bebbe'ye biat etmiştim pişman olmadan

Bazıları ikinci mısraın sonundaki "pişman olmadan" ibaresi yerine, "o uyurken" ifadesini koymuşlardır.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: "Bebbe şurta teşkilatının başına, Himyân b. Adî'yi getirdi. Numân b. Suhbân'ı getirdiği de söylenir. Ancak Himyân b. Adî'yi getirdiğine dair olan görüş daha sağlamdır. Himyân, Ziyâd'ın mevlası Fîl adlı şahsın evine geldi. Ev, Benî Süleym kabilesinin ikamet ettiği mahallenin içindeydi. Himyân, Medine'den Bebbe'nin yanına misafir olarak gelen bir adamı konuk etmek için evin boşaltılmasını emretti. Fîl evden kaçmış ve kapılarını kilitlemişti. Ancak Benî Süleym, Himyân b. Adî'nin yapmak istediği şeye engel oldular ve sonunda onunla savaştılar. Abdülmelik b. Abdullah b. Âmir b. Küreyz'den yardım istediler.

Abdülmelik onlara Buharalı savaşçıları ve mevlalarını silahlı olarak gönderdi. Böylece Benî Süleym, Himyân b. Adî'yi kovdu. Ertesi gün Abdülmelik, Bebbe'ye selam verip [hayırlı olsun demek] maksadıyla valilik sarayına gitti. Onu kapıda Kays b. Sa'lebe kabilesinden bir adam karşıladı. Ona "Sen dün bizim düşmanlarımıza yardım eden kişisin!" dedi ve elini kaldırıp onu tokatladı. Bunun üzerine Buharalı savaşçılarından biri Kays kabilesine mensup o adamın eline bir kılıç darbesi indirdi ve elini kopardı. Onun elini çolak bırakacak bir darbe indirdiği de söylenir. İbn Âmir öfkelendi ve döndü. Mudar kabilesi de ona öfkelendi ve toplandı. Bekr b. Vâil kabilesi, Eşyem b. Şakîk b. Sevr'e gelip ondan yardım istedi. Yanında Mâlik b. Misma olduğu halde gitti. Sonra grupların arasına girildi ve Bekr ile Mudar kabilesi ayrıldılar. Akabinde Bekr kabilesi, Ezd kabilesi ile anlaşma yaptı. Hârise b. Bedr el-Gudânî şöyle dedi:

Çekip aldık ve emîr tayin ettik. O sırada Bekr b. Vâil kabilesi
Anlaşma yapacak kimseleri aramak üzere husyelerini çekiyordu
Zamanın bir gecesinde geceleyen hiçbir Bekr kabilesi mensubu yoktur ki
Zilleti bilmeden sabahlamış olsun!

Ebû Ubeyde dedi ki: Züheyr b. Hüneyd bana Amr b. İsa'nın şöyle dediğini anlattı: Mâlik b. Misma mescitte oturuyordu. Etrafındaki halka içinde Abdullah b. Âmir b. Küreyz'in çocuklarından bir adam bulunuyordu. Aniden Mâlik, bir Kureyşli ile tartışmaya girdi. Kureyşli ona sert davranınca Bekr kabilesinden bir adam onu tokatladı. Bunun üzerine orada Mudar ve Rebî'a kabilesinden olan kişiler galeyana geldiler. Rebî'a kabilesinden olanlar mescitte çoğunlukta idi. Adamın biri "Haydi Temîm ailesi!" diye bağırdı. Benî Dabbe'den bir grup mescit bekçisinin mızrak ve kalkanlarını kaptılar ve akabinde Rebî'a kabilesi mensuplarına saldırıp onları hezimete uğrattılar. Bu haber o gün Bekr b. Vâil kabilesinin reisi olan Eşyem b. Şakîk b. Sevr'e ulaştı. O da mescide gitti ve "Rebî'a kabilesine mensup biri Mudarlı birini bulur bulmaz onu öldürsün!" dedi. Bu olay Mâlik b. Misma'a ulaşınca silah kuşanarak oraya gitti. İnsanları teskin edip onları birbirinden ayırdı ve Ezd ile Rebî'a arasındaki dostluk anlaşmasının yenilenmesini istedi.

Bize Medâinî anlattı: Anlaşma yaptıklarında Ahnef, Mâlik b. Misma'a "Bu anlaşma İslâm üzerine yapılan bir anlaşma mıdır?" diye sorunca Mâlik şöyle dedi: "Ben siyah Hindliler ve Hindli deniz korsanlarına karşı bu anlaşmayı yaptım" Bunun üzerine Ahnef şöyle dedi: "Maazallah! Senin bu sözünden Allah'a sığınırım." Buna karşılık Mâlik "Ey Ebû Bahr! O, senden önce elde ettiğimiz bir nimet idi" dedi. Ahnef sözüne şöyle devam etti: "Vallahi ben onu kastetmedim. Muhakkak ki sen ondan taze kan sağacaksın. And olsun, öyle bir kavimle anlaşma yaptın ki eğer onlara tabi olursan, seni zillete düşürürler. Şayet onlara muhalefet edersen seni ezip kahrederler."

Medâinî bazı rivayetlerinde şöyle dedi: Anlaşmayı yenilediklerinde ve Mes'ûd ile beraber büyük mescide gittiklerinde Temîm kabilesi Ahnef'in yanına gitti. Onun sarığını bir mızrağın başına sarıp Seleme b. Züeyb er-Riyâhî'ye verdi. O da önünde süvariler olduğu halde, Mes'ûd insanlara hitap ederken mescide girdi. Akabinde onu minberden indirip öldürdüler. Sonra "*La hükme illa lillah*" diyerek slogan atmaya başladılar. Onu, Hâricîlerin öldürdüğü söylendi. Ezd kabilesi onu Ahnef'in emriyle Ezârika'nın öldürdüğünü iddia etti; böylece fitne ortaya çıktı. İki kabile arasında Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer ile Ömer b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm elçilik yaptı. Nihayet Ezd kabilesi Mes'ûd'un katledilmesine karşılık kendilerine on diyet verilmesine razı oldu. Bu arada Bebbe evine kapandı. Bebbe dindar biriydi. Bu fitnede kadılık yapan kişi Hişâm b. Hübeyre'dir.

İbnü'z-Zübeyr Basra valiliği için söz verdiği Ömer b. Ubeydullah'a, bu emri tebliğ sadedinde bir mektup yazdı. Ömer b. Ubeydullah, umreye gitmek üzere yola çıktığı sırada mektup kendisine ulaştı. O da kardeşi Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer'e "İnsanlara namaz kıldır!" diye mektup yazdı. Ubeydullah, Ömer b. Ubeydullah gelinceye kadar namaz kıldırdı. Ebü'l-Hasan dedi ki: Bebbe evine kapandığı zaman Basra halkı Abdullah b. Zübeyr'e bu durumu bildiren bir mektup yazdı. Abdullah da Enes b. Mâlik'e mektup yazıp ondan insanlara namaz kıldırmasını istedi. Bu mektup üzerine Enes 40 gün namaz kıldırdı.

Ebû Ubeyde dedi ki: Fitne sırasında anlaşmayı yenilediklerı zaman Ezd kabilesi şöyle dedi: "Başkan bizden olmadıkça anlaşmaya razı olmayız."

Bu şart üzerine Mes'ûd'u başkan yaptılar. Mes'ûd, Ubeydullah'a "Seni evde konuk edinceye kadar bizimle beraber yürü!" dedi. Ubeydullah bir hizmetçisini atlı olarak Mes'ûd'la beraber gönderdi. Bir kürsü getirildi ve Mes'ûd'un kapısının önüne kondu. Mes'ûd Rebî'a kabilesi içindeki Mâlik b. Misma'ı öne çıkardı. Şehrin mührünü aldılar. Mirbed mızraklarla doldu. Mes'ûd geldi, minbere çıktı. O sırada Bebbe hükûmet konağındaydı. Ona şöyle denildi: "Rebîa ve Yemen kabileleri geldiler ve insanlar arasında kötülük rüzgârları estirdiler. Onların arasını bulsan ve Benî Temîm ile beraber bineğin üzerinde onlara gitsen iyi olur." Bunun üzerine Bebbe, "Allah onları uzaklaştırsın! Vallahi onların ıslahı için kendi nefsimi ifsat etmem" dedi. Mes'ûd'un taraftarlarından bir adam şöyle söylenip duruyordu:

Bebbe'ye kubbe tavanlı çadırda
Mutlaka bir cariye nikâhlayacağız
O cariye maskara bir ahmağın saçını tarıyor olacak

Kimse Mes'ûd'un minbere çıkmasına engel olamayınca Mâlik b. Misma bir bölük asker ile birlikte yerleşim merkezinin dışındaki bayram namazı kılınan yeri aştı; Benî Temîm'in evlerine ulaştı ve Benî Adeviyye'nin mahallesine girerek onların evlerini yakmaya başladı. Bunun sebebi şuydu: Benî Dabbe'den bir adam Benî Yeşkür'den bir adamla tartışıp birbirlerine sataştılar. Benî Dabbe'den olan adam diğerini öldürdü. O bu cinayeti işlerken kendisine Mes'ûd'un öldürüldüğü haberi geldi.

Benî Temîm, Ahnef'e gelip dediler ki: "Ey Ebû Bahr, sen bizim efendimizsin. Ezd ve Rebî'a kabileleri toplandı." Ahnef "Sizin efendiniz şeytandır" deyince ona, onların meydana vardıkları söylendi. Ahnef, "Siz oraya, onlardan daha layık değilsiniz" dedi. Sonra "Onlar mescide girdiler" dediler. Ahnef "Siz mescide, onlardan daha layık değilsiniz" dedi.

Seleme b. Züeyb şöyle dedi: "Ey Mudar topluluğu! Bu kişi iki kulağından tutulup çekilen bir keçidir. Ondan size hiçbir hayır yoktur." Benî Temîm'in toplanması için çağrı yaptı. Böylece onlardan 500 kişi toplandı. O gün onu yolda, 400 okçusu ile beraber süvarilerin reisi karşıladı. Seleme onlara "Nereye gidiyorsunuz?" diye sorunca, "Size" dediler. Bir kadın tütsü ağacı ile birlikte Ahnef'in yanına geldi ve "Sen kim, reislik kim be?

Sen ancak [kadınlar gibi] tütsü yak" dedi. Ahnef ona, "Kadının dübürü tütsü ağacına daha uygundur!" diye karşılık verdi. Kadın onu bu sözünden dolayı kınadı. Ahnef, o günlerde, kendi eviyle Benî Âmir b. Ubeyde arasında mekik dokudu. Ona gelip şöyle dediler: "Able bt. Nâciye er-Riyâhî ile -bu kadın Matar'ın kız kardeşidir- başka bir kadın, gaspedilerek eşyaları alındı. Hatta atları dışında sevik yemekleri de ellerinden alındı. Mescidin kapısında bir kötürüm ile senin yolunun üzerindeki bir boyacı öldürüldü. Mâlik b. Misma, el-Adeviyye oğullarının evlerini yaktı." Bunun üzerine Ahnef "Bunu tespit edin!" dedi. Onlar da bunu tespit ettiler. Ayrıca Abbâd b. el-Husayn'ın yakalanmasını istedi. Ancak o bulunamadı. Akabinde Abs b. Talk -Talîk de denir- es-Sa'dî'yi çağırdı. Sonra kafasındaki sarığa sardığı bezi çıkardı; dizlerinin üzerine çöktü ve o bezi bir mızrağın ucuna bağlayıp Abs'a verdi ve şöyle dedi:

Ben bir övünç ve utanç görmüyorum
Sarık bezimi sancak yaptığım zaman

Daha sonra Abs'a "Yürü!" dedi. Abs arkasını dönüp gidince Ahnef şöyle dedi: "Ey Allah'ım! Onu bugün rezil rüsva etme! Şüphesiz ki sen geçmişte onu rezil rüsva etmemiştin." Abs yürüdü. O sırada gözcü kadın "Zebrâ harekete geçti" diye bağırdı. Zebrâ, Ahnef'in cariyesidir. Bu sözle Ahnef'i kastediyorlardı. Ahnef dedi ki: "Ey Benî Temîm! İnsanların en kötüsü kaçmaktan utanmayan kişidir." Derken, Abbâd altmış süvari ile geldi. Ancak Abs'ın sancağı altında yürümeye yanaşmadı. Birbirine düşman iki gruptan oluşan topluluklar karşı karşıya geldiler ve savaşa tutuştular. Süvariler 2.000 oku topluca onların üzerine doğru attılar. Onlar bu okları mızraklarıyla karşıladılar. Süvariler bu kez 2.000 oku topluca yine onların üzerine attılar. Akabinde onlar dar sokak ağızlarından geçerek mescidin kapılarının önünde dikildiler ve orada savaştılar. Süvariler tekrar onlara ok atıp onları kapılardan söküp çıkardılar. Böylece Temîm kabilesi mescide girdi ve Mes'ûd minberde iken orada da savaştılar. Hakem b. Mahreme el-Abdî, kavmini durdurmaya çalıştı ve "Ezd kabilesi ile birlikte kardeşlerinizi mi öldürüyorsunuz?" diyerek onları engelledi. Bu olay mescidin kapısında olmuştu.

İshak b. Süveyd el-Abdî şöyle dedi: Mes'ûd minberde iken onun yanına vardılar; onu indirip öldürdüler. Bu hadise hicretin 64. yılının Şaban ayın-

da meydana geldi. Mes'ûd'un katledilmesiyle mensup olduğu taraf hezimete uğradı. Eşyem b. Şakîk kaçtı. Bir adam ona ok ya da mızrak atıp onu yaraladı. Eşyem bir köşeye çekilip ortadan kayboldu. Ferezdak şöyle dedi:

Şayet Eşyem, mızraklarımızı geçmeseydi
Ve kapıyı ıskalamasaydı, ateşimiz tutuştuğu zaman
O, Mes'ûd'a; Mes'ûd da ona [ölümde] arkadaş olurdu o zaman!
Onun bağırsakları ve ciğeri, yere dökülmüş olduğu halde!

Dedi ki: Bir ara İbn Ziyâd Mes'ûd'un ne yapacağını beklerken kendisine, "O minbere çıktı" denildi. İbn Ziyâd bunun üzerine hemen binmeye hazırlandı. O henüz bu durumdayken kendisine, "Mes'ûd öldürüldü" denildi. Bunun üzerine İbn Ziyâd hayvanına bindi ve Şam'a gitmek için yola çıktı. Bu olay, hicretin 64. yılının Şaban ayının başındaydı. Dedi ki: Bazılarına göre İbn Ziyâd Şevvâl'ın başında yola çıkmıştı. Mes'ûd'un öldürülmesi Şevvâl ayındaydı. Ancak birinci görüş daha doğrudur. İbn Ziyâd'ın Mes'ûd'un evine inmesi, hicretin 64. yılı, Cemaziyelâhir ayındaydı.

Medâinî dedi ki: Hâris b. Muâviye, Mes'ûd günlerinde vefat etti. Bunun üzerine Ahnef b. Kays, "Allah rahmet etsin sana ey Ebü'l-Muverrik! Sana en çok ihtiyaç duyduğumuz bir zamanda bizi bıraktın" dedi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî, Âmir b. Hafs'tan naklederek dedi ki: İbn Ziyâd, kendisini destekleyen bazı insanlarla birlikte kaçarak Basra'dan Şam'a gitti. Bir gece İbn Ziyâd şöyle dedi: "Kuşkusuz develere binmek bana ağır gelmeye başladı. Bana toynaklı bir hayvan [at, katır veya eşek] hazırlayın." Hemen bir kadife parçası bir eşeğin üzerine atıldı. İbn Ziyâd ona bindi. Eşeğin ön ayakları yere batıyordu. Yanındaki bazı adamlar, onun uzun süre konuşmadan sukût ettiğini görünce, "Düne kadar Irak valisi olan bu zat bugün bir merkebin üzerinde uyuyor. Eğer merkepten düşerse onu ciddi şekilde sıkıntıya sokar" dedi. Sonra ona yaklaştı ve "Sen uyuyor musun?" dedi. Bunun üzerine İbn Ziyâd, "Hayır, uyumuyorum" dedi. Adam, "O halde bu ne sessizliktir?" dedi. İbn Ziyâd, "Hasbihal ediyorum" dedi. Adam, "Ne düşündüğünü sana söyleyeyim mi?" dedi. İbn Ziyâd, "Söyle bakalım" dedi. Adam, "Sen, 'Keşke Hüseyn'i öldürmemiş

olsaydım, keşke Beydâ[210] sarayını inşa etmemiş olsaydım, keşke dihkânlara [köy ağalarına] görev vermemiş olsaydım, keşke öldürdüklerimi öldürmemiş olsaydım' diyorsun" dedi. Bunun üzerine İbn Ziyâd şöyle dedi: "Vallahi sen doğru konuşmadın; ben de bir hatadan dolayı susmadım. Hüseyn'e gelince, kuşkusuz o beni öldürmeye gelmişti. O beni öldüreceğine ben onu öldürmeyi tercih ettim. Beydâ'ya gelince, ben onu Abdullah b. Osman es-Sekafî'den satın aldım. Yezîd bana 1.000.000 dirhem gönderdi; parayı ona harcadım. Eğer kalırsa o benim aileme aittir. Eğer kalmazsa onun için üzüntü duymam. Benim dihkânları görevlendirmeme gelince, Abdurrahman b. Ebû Bekre ile Zâzânferrûh Muâviye'nin yanında benden şikâyetçi oldular. Muâviye de onları azletmem veya onlardan tazminat almam konusunda beni serbest bıraktı. Onları azletmeyi uygun görmedim. Ben Araplardan bir adam görevlendirdiğimde, haracı kırdığı [zimmetine geçirdiği] zaman ya üzerine gider ve aşiretini öfkelendiririm ya da onu borçlandırır ve kavminin atıyyelerini kesip onlara zarar veririm. Eğer onu kendi haline bırakırsam, yerini bildiğim halde Allah'ın malını onda bırakmış olurum. Baktım ki dihkânlar harac toplamayı daha iyi beceriyor, emaneti daha iyi muhafaza ediyor ve onlara daha kolay ulaşabiliyorum. [Bu yüzden onlara görev verdim.] Öldürdüklerime gelince, kelime-i şehadetten sonra Hâricîleri öldürmem kadar beni Allah'a yaklaştıracak bir amel işlediğimi bilmiyorum. Fakat ben nefsimle şunu konuşuyordum: Keşke Basra halkıyla savaşsaydım. Çünkü onlar önce bana biat ettiler, sonra biatlerini bozdular. Doğrusu savaşmak istedim; fakat Ziyâd oğulları yanıma gelip, 'Eğer onlarla savaşırsan ve onlar sana galip gelirlerse bizden bir tek kişiyi sağ bırakmazlar. Hepimizi öldürürler. Eğer onları bırakırsan adam bizden kaybolur; dayılarının, kayınpederlerinin ve diğer akrabalarının yanına gider' dediler. Bir de 'Keşke hapistekileri çıkarıp boyunlarını vursaydım' dedim. Bu iki işi yapmadığıma göre, keşke onlar bir şeye karar vermeden Şam'a yetişebilseydim de ben de onlarla birlikte karar vermiş olsaydım."

Dedi ki: İbn Ziyâd seyir halindeyken bir de ne görsün! Elinde mızrak bulunan bir süvari çıkageldi ve "Sen dönersen ben dönmeyeceğim" dedi. İbn Ziyâd, "Ya da senin için bundan daha hayırlısına ne dersin? 1.000

210 Beydâ, Ubeydullah b. Ziyâd'ın sarayıdır.

dinara…" dedi. Adam ona meyletti. Biz de onun üzerine hamle yaptık ve onu yakaladık. İbn Ziyâd ona, "Endişelenme!" dedi. Biz Şam'a varıncaya kadar bize rehberlik yaptı. Adam şöyle dedi: "Gördüğümüz kadarıyla İbn Ziyâd her gün birkaç kez yemek yerdi. İlk olarak ya bir keçi ya da bir oğlak getirilirdi. [Bunlardan birisi] onun için seçilirdi. Kendisi Şam'a giderken, bizden birisinin yediğinden az yerdi. İbn Ziyâd, 'Yemek, güç ve sevinçle birlikte güzel olur' derdi."

Ebû Ubeyde dedi ki: Yûnus b. Habîb şöyle dedi: Mes'ûd'u öldürdüklerinde ve İbn Ziyâd Şam'a kaçtığında Mes'ûd'un kızı Fa'me geldi. Kendisi, üzerinde palanı bulunan bir hayvana ters binmişti. Ayrıca saçlarını salmış ve cilbabını üzerine örtmüştü. Yanında da ağıt yakan bir kadın vardı; şöyle diyordu:

Ey Mes'ûd! Kim öldürülecek sana karşılık?
Ey Ahnef! Fakat bize verilmezsin sen

Sonra Mâlik'in yanına geldi. Mâlik de Mirbed'in ana yolunda oturuyordu. Mâlik, Benî Adeviyye'nin evlerini yakmaktan henüz dönmüştü. Kıza, "Dön geri" dedi. Kız, "Hayır, bana Ahnef'in başı getirilmeden dönmeyeceğim" dedi. Bunun üzerine ona öldürülmüş olanların başlarından büyük bir baş getirildi. Kız dişleriyle onun burnunu ısırdı. Kızın iki yeni, kellenin boğaz tarafında kalan kana bulanmış oldu. Sonra göçünün yanına döndü; daha sonra evlendi.

Dedi ki: Mudar'dan bir grup Mâlik'in evine geldiler ve Mâlik'e karşı öfke kustular. Bunun üzerine Gatafân b. Üneyf el-Ka'bî bu hususta şöyle dedi:

Bizi ve Emîr'i nasıl görüyorsun?
Mirbed'in düzlüğünde, helak olduğunda
Orada, aksi atlardan oluşan büyük bir orduyu yönettiğimizde
Çivili zırhlarla mücehhez büyük bir topluluk
Ve heybetli, üzerinde iz bulunan keskin bir kılıç
Keser uzunlamasına, deveyi kesen kasabın kılıcı gibi
Mes'ûd emîr olmayı arzu ettiğinde
Ve İbn Misma mahsûr kaldığında
Ve biz onun etrafında ateşi alevlendirdiğimiz zaman

Ubeydullah b. Ziyâd kaçınca arandı, fakat bulunamadı. Bunun üzerine ona ait ne bulunduysa talan edildi. Vâkıd b. Halîfe es-Sa'dî bununla ilgili olarak şöyle dedi:

Havlaması yüksek nice cebbârların
İçimizde kaldı bugün, tacı ve eşyası
Eğer kurtarmazsa İbn Ziyâd'ı, bizden kaçışı
Yetişir, onu paramparça edecek bir güne
Götürdü Mes'ûd'u, ona sofra hazırlayan bir sıkıntı
Üzüntüsü apaçık olan bir dağın içine

Şair Cerîr b. Atıyye şöyle dedi:

Ve daldık bir bayrağa, Ubeydullah gününde
Ve içinde Temîm kabilesi olan kalabalık bir topluluk

Su'r ez-Zi'b es-Sa'dî şöyle dedi:

Mızrakladık Mescid günü Ezd kabilesini
Ve Bekr'den bir kabileyi, Mirbed gününde
Her türlü savunan, nazik ve titrek mızrakla
Bilenmiş, keskin ve nemlenmemiş
Onlar adeta çabuk öldürülen, yavaş öldürülen
Bir de el ve ayaklarıyla yeri eşeleyenlerdir onlar
Gece bulutlarından ve Mescidin yolundaki
Ölüm için dikilen hurma kütükleri
Mes'ûd son nefesini verip de başının altına yastık konulmadığı zaman

Yine Cerîr şöyle dedi:

Sor Yemen asıllılara, onlarla karşılaştığın zaman
Ve Ezd kabilesi, bize Mes'ûd'un iyiliklerini anlattıkları zaman
Karşılaştı onlarla, 20.000 kişi, pür silah bir şekilde
Parlayan silahları ve demirleri kuşanmış olarak
Bıraktılar Mes'ûd'larını başları dik ve güçlü bir şekilde
Terk ettiler onu toprağa, büyük ve güçlü olarak

[Yezîd'in Ölümünden Sonra Basra'nın Durumu]

Ebû Ubeyde şöyle dedi: Bir kavim dedi ki: Mes'ûd bir dostunu ziyaret etmekten döndü. Benî Temîm mahallesine geldiğinde, Hâricîlerden bir adam karşısına çıktı ve onu öldürdü. Bu bir iftiradır ve batıldır. Bir kavim de şöyle dedi: Mes'ûd minbere çıktığında ve insanlar Hâricîlerden gaflet ettiklerinde, Hâricîler hapisten çıktılar ve mescide girdiler. Kiminle karşılaştılarsa onu öldürdüler. Nihayet Mes'ûd'u da kavminden 12 kişiyle birlikte öldürdüler. Sonra oradan Ehvâz'a geçtiler. Bu arada Benî Minkar'dan bir kavim gelip Mes'ûd'u evlerine götürdüler ve orada ona müsle yaptılar. Bu haber de batıldır.

Ebû Ubeyde dedi ki: Mes'ûd öldürülünce Ezd kabilesi başlarına Ziyâd b. Amr b. Eşref el-Atekîyi getirdiler. Ertesi gün çıktılar. Rebîa da çıktı. Başlarında Mâlik b. Misma vardı. Onlar, kendilerinden öldürülenlerin kanlarını talep ediyorlardı. Abdülkays kabilesini ve Hecer halkından etrafında kümelenmiş grupları, başlarında Hakem b. Muharrebe olduğu halde sol kanadına, Bekr kabilesini ve Aneze ve Nemir'den onun etrafında kümelenmiş olan grupları da başlarında Mâlik b. Misma olduğu halde sağ kanadına yerleştirdiler. Ezd kabilesinin başında Ziyâd b. Amr vardı. Onlar merkezdeydiler. Yine başlarında Ahnef b. Kays olduğu halde Mudar kabilesi çıktı. Benî Sa'd, çevresinde kümelenmiş olan el-Esâvire, el-Endiğân, Dabbe, Adî ve Abdümenât'tan oluşan kabileleri, Kabîsa b. Hureys b. Amr b. Dırâr ed-Dabbî'nin komutasında bir araya getirdi. Benî Sa'd'ın ve el-Esâvire'nin geri kalan kısmının başında Abs b. Talk es-Sarîmî vardı. -Bazıları bunun "Talîk" olduğunu söylediler.- Onları Ezd kabilesinin karşısına yerleştirdiler. Kays Aylân'ı başlarında Kays b. Heysem es-Sülemî olacak şekilde hazırladılar. Onları da Ezd ve Abdülkays kabilelerinin karşına yerleştirdiler. Benî Amr b. Temîm, başlarında Abbâd b. Husayn el-Hanzalî olduğu halde bir birlik hazırladılar. Yanlarında Benî Hanzale b. Mâlik, ayrıca etrafında kümelenmiş olan Benî Am, ez-Zut ve es-Seyâbice'den oluşan gruplar da vardı. Hepsinin başında da Seleme b. Züeyb er-Riyâhî vardı. Onları Bekr'in karşısına dikti. Bu hususla ilgili olarak Benî Amr ya da Benî Hanzale'den bir şair şöyle diyor:

Kâfidir sana, Kehmes'in kardeşi Abs
Mirbed'de, Ezd kabilesinin savaşında
Kâfidir sana Kays ve beraberindeki kabileler
Lükeyz b. Efsâ ve diğer saydıkları kabileler
Bekr'e ve beraberindekilere kâfiyiz, kuşkusuz
Genç delikanlıların yaşlandığı bir darbeyle

Savaşmaya başladılar. Sonra Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer ve Ömer b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm, barıştırmak için aralarına girdiler. Nihayet Ahnef, Mâlik ve Umrân barışta fikir birliğine vardılar. Fakat Ahnef b. Kays pazarlıkta hafif şartlar ileri sürdü. Mâlik ise ağır şartlar ileri sürdü. Bunun üzerine iki Kureyşli [iki Ömer] Ahnef'e, "Ey Ebû Bahr! Senin güzel ahlakın halk tarafından bilindiği halde, neden işi hafife alıyorsun? Mâlik de işi ağırdan alıyor?" dediler. Ahnef, "Mâlik öyle bir kavme dönecek ki onun söylediklerine muhalefet etmezler. Fakat ben öyle bir kavme döneceğim ki bana itiraz edeceklerdir" dedi. Böylece aralarında barış sağlanamadı. Rebîa ve Yemenliler bir araya gelip ölülerini yazmaya başladılar. Mes'ûd'un diyetine geldiklerinde ona 10 diyet yazdılar. Çünkü ona müsle yapılmıştı. Bunun üzerine Ahnef, "Bir Müslüman'ın diyetini artırmayız" dedi. Bu yüzden el ve nalınlarla dövüşmeye başladılar. Sonra tekrar savaşmaya döndüler ve birkaç gün daha savaştılar.

Sonra Ömer b. Ubeydullah ve Ömer b. Abdurrahman Ahnef'in yanına geldiler. Her ikisi de İslâm'ı yücelttiler; İslâm'a gösterilmesi gereken saygıdan ve komşuluk haklarından söz ettiler ve "Sizler ancak kardeşsiniz; akrabasınız ve düşmana karşı bir güçsünüz" dediler. Bunun üzerine Ahnef, "Gidin, istediğiniz şeye göre anlaşma yapın ve bu ayıbı benden uzaklaştırın" dedi. Onlar da Yemen ve Rebîa kabilelerine geldiler. Yaklaştıklarında, serseriler onlara ok ve taş atmaya başladılar. Onlar da koşarak, okların ve taşların kendilerine ulaşmayacağı bir yere geldiler. Abs, Ahnef'in emriyle süvarileri onların üzerine gönderdi; süvariler ölülerin olduğu yeri terk ettiler. Onlardan akıl sahipleri, "Barış için aranızda yürüyen iki adamı taşladınız" dediler. Sonra taraflar, iki Ömer'in hükmettikleri şeye razı oldular. Ömer b. Ubeydullah dokuz diyeti üstlendi. Deniliyor ki: İki Ömer [diyeti] aralarında paylaştılar ve şöyle dediler: "Ahnef bir diyette ısrar etti. Bizden

karar vermemizi istedi. Aslında biz bu şeyi üstlenmekte daha fazla hak sahibiyiz." Dedi ki: Deniliyor ki: Benî Temîm, "Biz diyetleri üstlenelim" dedi. Abdullah b. Hakîm b. Ziyâd b. Huvey b. Süfyân b. Mücâşi b. Dârim, "Ben bu diyetlerle, elinizde rehin olurum" dedi. Onlar da kabul ettiler. Ferezdak şöyle dedi:

Bizdendir, iki elini rehin bırakan adam
Nizâr'ın iki saldırganının yanında… Kellelerin vurulmasından önce
Korkuyordu her kadın, yeteri kadar oğlu için
Ve onlar bileklerini kaldırmış, ayaktaydılar
İkisini de Mirbed'de, kuşattığı zaman
Keskin kılıçlardan çıkan ölümün tozu-dumanı
Gördük, Nizâr'ın iki oğlunun ve diğerlerinin, barış için daha layık olduklarını
Aralarında, derinleşen çatlağın ıslah edilmesi için
Akıtmadık Müslümanların kanlarını; bizim için
Hac mevsimlerinde bizden, övünçle söz edilen bir nimete dönüştü

Medâinî, Muhammed b. Hafs el-Bâhilî'den, o da Hilâl b. Ahvez'den şöyle dediğini nakletti: Gadbân b. el-Kaba'serâ, Ahnef b. Kays'ın yanına geldi ve ona, "Ey Ebû Bahr! Senin hüküm verebileceğin bir iş için yanına geldim" dedi. Ahnef, "Benim ve senin aranda sulh sağlayacak mı?" dedi. Gadbân, "Evet" dedi. Ahnef, "Aramızdaki sulh konusunda Allah aleyhime hüküm vermesin! Nedir o şey?" dedi. Gadbân şöyle dedi: "Üç şeyden birisini seçin: İsterseniz bu şehirden çıkın. Böylece Mudar kabilesinden kimse bu şehirde kalmamış olur ve kanlar da heder edilmiş olur. Eğer isterseniz, siz bizim ölülerimizin diyetlerini ödeyin, ama biz sizin ölülerinizin diyetini ödemeyiz. Mes'ûd için de on diyet ödersiniz. Ya da savaşmayı seçersiniz." Bunun üzerine Ahnef b. Kays şöyle dedi: "Lâ havle velâ Kuvvete illâ billah! Siz bize zillet içinde olanların planını sundunuz. Şehirden çıkışımıza gelince, kuşkusuz bize hicret yerimizi, merkezimizi ve Allah'ın bize nasip ettiği ganimeti bırakıp hicretten sonra gurbete gitmeyeceğiz. Savaşmaya gelince, savaş konusunda sizden daha şefkatli değiliz. Sizin ölülerinize diyet ödeyip bizim ölülerimizin diyetsiz bırakılmasına gelince, bu bizim için bir barış değildir. Mes'ûd'a gelince, o Müslüman bir adamdır; onun diyeti

de Müslümanlardan birisinin diyetinden farksızdır." Sonra Ahnef, "Rebîa kabilesinde şiddetli bir kendini beğenmişlik vardır" dedi.

Medâinî isnadında şöyle dedi: Anlaşıp da diyetlere razı olduklarında Ahnef b. Kays hitabede bulundu ve şöyle dedi: "Ey Ezd ve Rebîa topluluğu! Siz bizim din kardeşlerimiz, akrabalıkta ortağımız, bu yurtta komşularımız ve düşmana karşı gücümüzsünüz. Yemin olsun ki Basra'daki Ezdliler, benim yanımda Kûfe'nin Temîm'imden daha sevimlidirler. Yine Kûfe'deki Ezdliler, benim yanımda Şam'ın Temîm'inden daha sevimlidirler. Yaranız deşilip közünüz [yanmış yüreğiniz] ısınınca, göğüslerinizdeki kininiz, kalbinizin yumuşamasını engeller. Bizim mallarımızda ve aklımızda, bize ve size yetecek bir genişlik vardır. Bu diyetlerin[211] beytülmaldeki atıyyelerimizden karşılanmasına razı mısınız?" Onlar, "Evet, razı olduk" dediler. Ahnef diyetleri üzerine aldı. İyâs b. Katâde b. Evfâ ve Ahnef'in ailesinden bir cariye diyetlerle ilgilenecekti. Ahnef bu teklifi Benî Temîm'in diğer ileri gelenlerine götürdü; onlar reddettiler. Ezd ve Rebîa İyâs'a, "Biz sana razı olduk. Çünkü sen şerif bir adamsın. Müslüman ve takva sahibisin" dediler. İyâs evine döndü. Kavmi ona, "Bizim kanlarımız boşa gitti ama Ezd ve Rebîa'nın kanları ödenecek" dediler. İyâs da onlar için diyetleri üstlendi. İyâs ibadete düşkün bir adamdı. Benî Temîm'e, "Ben gençliğimi size verdim. Siz de bana ihtiyarlığımı verin" dedi. Sonra vefat edinceye kadar mescidinde müezzinlik yaptı. Hasan el-Basrî onun için, "Vallahi o, kabrin yağı yediğini fakat imanı yemediğini anlamıştı" dedi.

Ebû Ubeyde şöyle dedi: İki Kureyşli veya onlardan birisi dokuz diyeti üstlendiler. Ezd kabilesi Mes'ûd'un kanına karşılık buna razı oldular. el-Kulâh [şair İbn Hazn] urcûzesinde şöyle dedi:

Sonra İyâs'ı gönderdik, onlara
İçinde büyük develerin de bulunduğu yüklerin hamalı olan İyâs

Amr b. Derrâk el-Abdî şöyle dedi:

Ezd'in ölülerine karşılık iki mislini öldürdük. Ayrıca
Diyetler katlandı ve heder ettik, Temîm'in kanlarını
Vefat eden İbn Amr için on diyet alındı

---

211 Ezd kabilesinin diyetlerini kastediyor.

Ve taksit kabul edilmedi, ödemelerde
Kabul ettiniz, saygın adam İbn Misma'ın hükmünü
Zalim ve intikam alma peşinde olanın hükmünü

Ebû Ubeyde şöyle dedi: Bebbe evindeydi. Kimseye yardım etmez ve bir işe müdahil olmazdı. İnsanlar da ondan razıydılar. Kendisi mütedeyyin bir adamdı. Bu sarsıntılar 8 veya 9 ay devam etti.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî şöyle dedi: Nâfi b. Ezrak Bebbe'nin zamanında hurûc etti ve Ahvâz'a geldi. İnsanlar ondan korktular. Bunun üzerine Müslim b. Ubeys b. Küreyz onunla savaşmak için ortaya çıktı. Bebbe onun için sancak bağladı. Hemen Nâfi'in üzerine gitti. Müslim Ahvâz'ın Dûlâb beldesinde öldürüldü ve insanların işi birbirine karıştı. Bunun üzerine Bebbe hemen nalınlarını aldı ve evine gitti. Kendisi mütedeyyin bir adamdı. Bebbe, "Nefsimi ve dinimi issat ederek sizi ılah etmek sevimli değildir" dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o Habîb b. eş-Şehîd'den, o da Hasan'dan nakletti; dedi ki: Mes'ûd geldi ve üzerinde atlas kumaşından bir cübbe vardı. Kavmi de etrafındaydı. Nihayet minbere çıktı. Onlar onun için, "Güneştir" diyorlardı.

Ebû Ubeyde şöyle dedi: Bize Sellâm anlattı. O Hasan'dan nakletti; dedi ki: Mes'ûd şuradan geldi. -Parmağıyla Ezd kabilesinin yerine işaret etti- Kuş gibiydi. Üzerinde sarı renkte, atlastan bir cübbe vardı ve siyahla işaretlenmişti. Mes'ûd sünneti emrediyordu.

[Yezîd'in Ölümünden Sonra Meydana Gelen Muhtelif Olaylar]

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Ebû Uyeyne anlattı; dedi ki: Bana Şehrek anlattı; dedi ki: Yezîd b. Muâviye'nin ölüm haberi geldiği zaman Ubeydullah b. Ziyâd'ı gördüm; hitap etmek üzere minbere çıktı. Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle dedi: "Ey Basra halkı! Bana sövüyor musunuz? Vallahi babamın hicret yerinin, doğum yerimin ve evimin içinizde ve aranızda olduğunu göreceksiniz. Vallahi size tayin edildiğim zaman savaşçı kayıtlarınızda sadece 40.000 savaşçı vardı. Divanda tahsis edilen atıyye sayısı ise sadece

70.000 idi. Oysa bugün kayıtlarınızda 80.000 savaşçının sayımı bana verildi. Ayrıca divanda tahsis edilen atıyye sayısı 120.000'dir. Hapse atmadığım hiçbir zanlıyı aranızda bırakmadım. Kuşkusuz Müminlerin Emîri vefat etmiştir. Ondan sonra işin başına oğlu Muâviye b. Yezîd getirilmiştir. Elbette ki sizler bugün sayı bakımından insanların en çoğusunuz. Ganimet bakımından insanların en genişi ve insanlara en az muhtaç olanlarısınız. Kendiniz için, dininiz ve cemaatiniz hususunda razı olacağınız bir adam seçin. Seçtiğiniz takdirde, ona razı olacak, ona biat edecek, ona nasihatı ve malıyla yardım edecek ilk kişi ben olacağım. Şam halkı dinleri için bir adama razı oldukları zaman sizler de Müslümanların dâhil olduklarına dâhil olursunuz."

Bunun üzerine Basra halkının hatipleri ayağa kalkıp, "Ey vali! Senin sözlerini işittik. Bu hususta senden daha güçlüsünü bilmiyoruz. Ver elini, sana biat edelim" dediler. Ubeydullah b. Ziyâd, "Hayır, benim buna ihtiyacım yok. Kendiniz için bir adam seçin" dedi. Onlar aynı sözlerini tekrar edince Ubeydullah b. Ziyâd elini uzattı ve kendisine biat etmeye davet etti. Onlar da biat ettiler. Sonra "Acaba İbn Mercâne, birlik ve ayrılık zamanında ona boyun eğeceğimizi mi sanıyor? Vallahi yalan" diyerek sözlerinden döndüler. Sonra ona saldırmaya başladılar.

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize Gassân b. Mudar anlattı. O Saîd b. Yezîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Basra halkı Ubeydullah b. Ziyâd'a biat etti; sonra "Kardeşlerimizi hapisten çıkar" dediler. Hapisler Hâricîlerle doluydu. Ubeydullah b. Ziyâd, "Yapmayın böyle. Onlar sizi ifsat ederler" dedi. Ancak onlar, "Mutlaka onları çıkarmalısın" dediler. Onlar hapisten çıkıp ona biat ediyorlar. Fakat sonuncuları gelmeden birden ona karşı sertleştiler.

Bana Ebû Hayseme Züheyr b. Harb anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı; dedi ki: Bize babam anlattı. O Mus'ab b. Yezîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Yezîd b. Muâviye vefat ettiğinde İbn Ziyâd onun ölüm haberini verdi ve "Kendiniz için bir adam seçin" dedi. Onlar, "Biz sana razı olduk" dediler. Sonra dışarı çıktılar ve ellerini hükûmet konağının duvarlarına sürtüp, "Bu İbn Mercâne'nin biatidir" diyorlardı. İnsanlar İbn Ziyâd'a karşı cesaretlendiler. Hatta onun hayvanlarını ağılından çıkarıyorlardı.

Bana Ahmed b. İbrâhim ve Halef b. Sâlim anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize Esved b. Şeybân anlattı. O Hâlid b. Sümeyr'ten şöyle dediğini rivayet etti: Şakîk b. Sevr, Mâlik b. Misma ve Hudayn b. Münzir, hükûmet konağı Mes'ûd'un eline geçmeden, geceleyin hükûmet konağına, Ubeydullah b. Ziyâd'ın yanına geldiler. Gece boyunca onun yanında kaldılar; sonra çıktılar. Yanlarında, üzerine mal yüklenmiş bir katır da vardı. Benî Sedûs'tan bir adam, "Onları korkutmak için, 'filancalar ve filancalar kanlarını talep etmek üzere toplanmışlar' diye bağıracağımı söyledim. Bana 500 dirhem verdiler" dedi.

Bana Ebû Hayseme ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize Kâsım b. Fadl el-Huddânî anlattı; dedi ki: İbn Ziyâd, kendisinden talep edilince Harûriyye'yi [Hâricîleri] hapisten çıkardı. Onlar da Nâfi b. Ezrak'la birlikte hurûc ettiler ve Mirbed'de konuşlandılar. İbn Ziyâd bunu görünce, kendi nefsi için onlardan korkmaya başladı. Bu yüzden durumunu Basra'nın eşrafına arz etti. Ancak onlar onu korumak istemediler. Bunun üzerine Hâris b. Kays'a haber yolladı ve Mes'ûd'un evine geçti.

Bana Ebû Hayseme ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı; dedi ki: Bana İbnü'z-Zübeyr b. Hırrît anlattı. O Ebû Lebîd'den, o Hâris b. Kays'tan şöyle dediğini rivayet etti: İbn Ziyâd bana şöyle dedi: "Senin kavminde bulunan kötü bir düşünceyi biliyorum. Fakat yine de onlar cömert insanlardır. Onlar benim babamın yanında değerli insanlardı." Ona acıdım; geceleyin katırımın üzerine, arkama bindirdim ve onu Benî Süleym'in yanına götürdüm. İbn Ziyâd, "Kim bunlar?" dedi. Ben, "Bunlar Benî Süleym'dir" dedim. İbn Ziyâd, "Selametteyiz, inşaallah" dedi. Sonra Benî Nâciye'nin yanından geçtik; onlar oturuyorlardı. Yanlarında da silahları vardı. O günlerde insanlar kendilerini koruyorlardı. Onlardan bir adam, "Vallahi, Hâris b. Kays'ın arkasındaki bu adam İbn Mercâne'dir" dedi ve ona bir ok attı. Ok, İbn Ziyâd'ın sarığına isabet etti. Bunun üzerine İbn Ziyâd, "Kim bunlar, ey Ebû Muhammed?" dedi. Ben, "Onlar, Kureyş'ten olduklarını iddia ettiklerindir. Onlar Benî Nâciye'dir" dedim. İbn Ziyâd, "Kurtuldum, inşaallah" dedi.

Vehb dedi ki: Bana Kâsım b. Fadl el-Huddânî bunun benzerini anlattı. Ayrıca rivayete, "Biz Benî Tâhiye'nin yanından geçtik. Adamlar bize saldırdılar ve öldürmek istediler. Nihayet fidye vererek kendimizi onlardan kurtardık" şeklinde bir ilavede bulundu.

Bana Ebû Hayseme ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı; dedi ki: Bana Zübeyr b. Hırrît anlattı. O Ebû Lebîd'den, o Hâris b. Kays'tan şöyle dediğini rivayet etti: İbn Ziyâd bana, "Sen çok güzel yaptın ve hoş bir iş becerdin. Benim sana söyleyeceklerimi yapar mısın? Mes'ûd b. Amr'ın şerefini, yaşını ve kavminin ona itaatini biliyorsun. Beni ona götürebilir misin? Ben onun evinde kalmak istiyorum; çünkü onun evi Ezd kabilesinin ortasındadır" dedi. Dedi ki: Ben onu götürdüm. Biz yanına girinceye kadar Mes'ûd'un bir şeyden haberi olmadı. Kendisi oturuyordu; onun için bir kerpicin üzerinde biraz kamış yakılıyordu. Mes'ûd iki mestini ayağından çıkarıyordu. Hatta birisini çıkarmış, diğeri ayağında kalmıştı. Yüzümüze bakınca bizi tanıdı ve "Doğrusu geceleyin kapı çalan kötülerden Allah'a sığınılırdı. Siz de gece çat-kapı gelen kötülersiniz" dedi. Hâris dedi ki: Ben ona, "Sana sığınan bir adamı evinden çıkaracak mısın?" dedim. Dedi ki: Mes'ûd İbn Ziyâd'ın, Gâfir b. Mes'ûd ile eşi Hayre bt. Hufâf b. Amr'ın evine yerleşmesini istedi. Sonra Mes'ûd o gece, yanında Hâris ve kavminden bir cemaat olduğu halde Ezd kabilesini dolaşmaya başladı. Onlar meclislerinde oturuyorlardı. Mes'ûd, "İbn Ziyâd kaybolmuş ve başına bir iş getirilmeyeceğinden emin değiliz. Sabahleyin hemen silahlanın" dedi. Bunun üzerine Ezd kabilesi sabahleyin silahlandılar. İnsanlar İbn Ziyâd'ı kaybettiler ve "Nereye gitmiş olabilir acaba? O olsa olsa Ezd kabilesinin içindedir" dediler. Benî Ukayl'den yaşlı bir kadın, "Vallahi o babasının çalılığında [Ezd kabilesini kastediyor] saklanmıştır. Çünkü onun babası İbnü'l-Hadramî'nin Dâr günlerinde[212] onların içindeydi" dedi.

Vehb dedi ki: Cerîr b. Hâzim şöyle dedi: Harûriyye Ezd kabilesine geldi. Ezd kabilesi karşılarına çıkıp, onları yok edene kadar onlarla savaştılar. Ve ortalık karışmaya başladı.

---

212 Hz. Ali döneminde hicretin 38. (658) yılında Mu'âviye tarafından Basra'ya gönderilmiş olan Abdullah b. Amr b. el-Hadramî ve yanında bulunan 70 kadar arkadaşının Câriye b. Kudâme komutasındaki Ezd ve Temîm'den insanların içinde olduğu birlik tarafından sığındıkları bir evde yakılmaları olayına işaret etmektedir. Bu olay daha önce Hz. Ali dönemi olayları ele alınırken anlatılmıştı. (ed.)

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize Gassân b. Mudar anlattı. O Saîd b. Yezîd'den nakletti; dedi ki: İbn Ziyâd gecenin birinde Mes'ûd'a, "Ezd'den bir adamı yanıma gönder; onunla istişarede bulunayım" dedi. Mes'ûd da ona, "Hadş el-A'ver" denilen bir adam gönderdi. Adam üstündeki battaniyesini çekiştirip geldi. Mes'ûd ona, "Bu İbn Ziyâd'dır; seninle istişarede bulunmak istiyor" dedi. Adam İbn Ziyâd'a, "Vallahi bize yapacağın bir iyilik için gelmedin. Sen hep bizi uzaklaştırıyor, küçümsüyor, bizi zemmediyor ve bize kötülük yapıyordun. Bununla da kalmadın, kanımızı akıtmak için içimize girdin" dedi. Sonra adam Mes'ûd'a yöneldi ve "Ey ahmak yaşlı! Bu adamı saklayıncaya kadar kimseye gösterme! Ta ki yere düşüp sonra tekrar uçan kuş gibi olmasın" dedi. Bunun üzerine İbn Ziyâd, "Bundan önce böyle düşüncelerle karşılaşmazdık" dedi. Mes'ûd İbn Ziyâd'ın yanına Ezd kabilesinden 60 veya 70 kişilik bir grup vererek onu Basra'dan çıkardı.

Bize Ebû Hayseme anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o Zübeyr b. Hırrît'ten, o Hayre bt. Hufâf'tan şöyle dediğini rivayet etti: İbn Ziyâd, bana gelir, üzüntüsünden şikâyet ederdi. Odamdayken birden eşi Hind bt. Esmâ el-Fezâriyye onun yanına geldi. İbn Ziyâd onunla konuştu ve gülüştü. Böylece, sanki ona hiçbir şey olmamış gibi İbn Ziyâd'dan keder gitti. İbn Ziyâd, eli en seri olan insanlardandı. Bir gün kendim için bir elbise yamalıyordum. Bana, "Sende bir atiklik görmüyorum" dedi; elbiseyi benden aldı ve kendisi yamayı dikti. Onu en seri ve atik insan olarak gördüm.

Bize Ahmed b. İbrâhim anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o Zübeyr b. Hırrît'ten şöyle dediğini rivayet etti: Mes'ûd İbn Ziyâd'ı Şam'a götürünceye kadar onunla beraber 100 adam gönderdi Başlarında Ferve b. Amr vardı.

Bana Ebû Hayseme anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o Zübeyr b. Hırrît'ten nakletti; dedi ki: İbn Ziyâd Mes'ûd'un yanında yaklaşık üç ay kaldı.

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o Zübeyr b. Hırrît'ten, Ebû Lebîd'den şunu rivayet etti: Basra halkı bir araya gelerek başlarına bir adam tayin etmeleri için yet-

kilerini, Numân b. Suhbân el-Ezdî er-Râsibî'ye ve Mudar'dan bir adama verdiler. Sonra onlara, "Siz ikiniz kime razı olursanız biz de ona razı oluruz" dediler.

Vehb dedi ki: Ebû Lebîd'in dışındaki raviler şöyle dediler: Başa getirilecek o adam Kays b. Heysem es-Sülemî idi. Dedi ki: Mudarlı adamın düşüncesi Benî Ümeyye'den bir adamdan yanaydı. Numân'ın görüşü de Benî Hâşim'den olan bir adamdan yanaydı. Numân Mudarlı adama, "Bu iş için filancadan [Benî Ümeyye'den bir adamı kastediyor] daha layık kimse göremiyorum" dedi. Mudarlı adam, "Bu gerçekten senin görüşün mü?" dedi. Numân, "Evet, bu benim görüşüm" dedi. Mudarlı adam, "O zaman ben yetkimi sana verdim. Senin razı olacağın adama ben de razı oldum" dedi. Sonra insanların yanına çıktılar; insanlar onlara, "Ne yaptınız?" dediler. Mudarlı adam, "Numân'ın razı olacağı adama razı oldum. O hangi ismi önerirse ben de ona razı olurum" dedi. Bunun üzerine insanlar Numân'a, "Peki, sen ne diyorsun?" dediler. Numân, "Abdullah b. Hâris'ten [yani Bebbe'den] daha iyi kimseyi görmüyorum" dedi. Bunun üzerine Mudarlı adam, "İsmini verdiğin bu adam da neyin nesi?" dedi. Numân' "O, odur" dedi. İnsanlar ona razı oldular ve Bebbe'ye biat ettiler.

Vehb şöyle dedi: Bana İbn Ebû Uyeyne anlattı. O Sebre b. en-Nahf'tan şöyle dediğini rivayet etti: Basralılar Abdullah b. Hâris'e [Bebbe'ye] biat ettiler. Ertesi gün de Ezd kabilesi Mes'ûd'a biat etti.

Bana Halef b. Sâlim el-Mahzûmî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize Gassân b. Mudar anlattı. O Saîd b. Yezîd'den, o da İbrâhim b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etti: Ezd ve Rebîa kabileleri mescide gelinceye kadar yürüdüler. Mes'ûd minbere çıktı. Sonra mescitten çıktı; biz de onunla birlikte çıktık. Bir de baktık ki Mes'ûd katırının üzerindedir ve etrafında, izdiham oluşturan kalabalık bir insan topluğu var. Sonunda Mes'ûd katırdan düştü. Bu arada Benî Süleym tarafında 40 kişilik bir grupla gelen İbnü'l-Ezrak "*Lâ hükme İllâ lillah*" diyerek slogan atmaya başladı. Ezd ve Rebîa ona doğru gittiler ve kılıçlarıyla onu vurmaya başladılar. Sonunda onu öldürdüler.

Halef dedi ki: Vehb şöyle dedi: Denildiğine göre Ahnef b. Kays Hâricîlere haber yollayıp onları bu işe teşvik etmişti.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Kâsım b. Fadl el-Huddânî anlattı; dedi ki: Basra halkı Abdullah b. Hâris'e biat ettikleri zaman Ezd kabilesi biat için Mes'ûd'la beraber gitti. Ancak Bekr b. Vâil Mirbed'de bekledi. Ertesi gün olunca Benî Bekr de biat etmek üzere gidecekti. Tam o sırada kavimlerinden Harûriyye'ye mensup olan bazı adamlar gelerek, "Biat etmeye gitmeyin. Çünkü biz sizin için Harûriyye'den korkuyoruz. Ancak eğer Ezd kabilesiyle birlikte yola çıkacaksanız o başka" dediler. Rebîa kabilesi bu hususta Mes'ûd'la görüştü. Abdullah b. Havzân ona, "Onlarla beraber gitmeyecek misin?" dedi. Mes'ûd, "Biz dün biat ettik; onlar ise Mirbed'de durmaya başladılar. Onları bırak biat etsinler; biz onlar için Mirbed'de bekleyeceğiz. Onların başına bir şey gelirse imdatlarına gider ve onlara yardım ederiz" dediler. Fakat Benî Bekr, "Hayır, muhakkak bizimle gelmelisiniz" dediler. İbn Havzân Mes'ûd'a, "Vallahi eğer gidersen geri dönemezsin. Vallahi ben seninle gelmeyeceğim. Sen dönmezsin diye tahmin etiğimiz için biz dün çıkmadık" dedi. Fakat Mes'ûd Benî Bekr'le birlikte yola çıktı. İbn Hevzân ve Ezd'den bazı insanlar geride kaldılar. Mes'ûd açık alana geldiğinde insanlar başına üşüştüler. Adam farkında olmadan, Harûriyye'den bir grup gelip onu öldürdü. Etrafındaki insanlar da kaçtılar.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bana Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o da Mus'ab b. Yezîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Mes'ûd'a bir grup insan kendisine biat ettiği halde o Benî Ümeyye için çalışıyordu. Hâricîler de Basra'da ortaya çıkmış Mes'ûd'u arıyorlardı. Hâricîlerden bir grup onu öldürdü. O sırada Mes'ûd mescitten dönüyordu. Ezd döndüğü zaman, Benî Minkar kabilesinde kendisine müsle yapıldığını gördüler. Mes'ûd'un öldürülmesi Temîm'in boynuna atıldı. İki grup savaştı; sonra barıştılar. Sonra Basra halkı Abdullah b. Hâris üzerinde bir araya geldi ve ona biat ettiler. Sonra kötülükler ve savaşlar çoğaldı. Abdullah b. Hâris de onları terk etti.

Bize Halef b. Sâlim anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O Muhammed b. Ebû Uyeyne'den şöyle dediğini rivayet etti: Bana anlatıldığına

göre Mes'ûd öldürüldüğü zaman Benî Minkar onun cesedini Benî İbrâhim'in evlerine çektiler. Sabah oldu; ona müsle yapılmıştı. Sabah olunca onun katli Benî Temîm'in boynuna atıldı.

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bana Kâsım b. Fadl el-Huddânî haber verdi. O şeyhlerinden rivayet etti; dediler ki: Mes'ûd öldürülünce Ezd kabilesi Ziyâd b. Amr el-Atekî'yi kendilerine reis yaptılar. O günlerde Mühelleb b. Ebû Sufre hazır değildi. Gelince Ziyâd ona geldi ve "Sen yokken senin kavminin işini üzerime aldım. Sen gelince artık onlarla sen ilgilen" dedi. Ezd kabilesi geldi ve Mühelleb'in yanına girdiler. Mühelleb onlara, "Bu köleyi [İbn Ziyâd'ı kastediyor] korudunuz ve kendi beldenizin halkından uzaklaştınız" dedi. Bunun üzerine Ezd kabilesinin adamları kızdılar ve "Bizim reisimiz ancak bizim öfkemizle öfkelenen ve bizim rızamıza razı olandır" deyip çıktılar. Bu durum Mühelleb'in zoruna gitti ve İbnü'z-Zübeyr'in yanına gitti. Abdullah b. Zübeyr'in yanına gitmesi için onunla mektuplaştığı imajını verdi. Temîm kabilesi Ahnef b. Kays'ın yanına gitti ve ona, "Ezd kabilesi aleyhimizde bir araya gelmişler. Mutlaka bizim başımıza gelmelisin" dediler. Ahnef şöyle dedi: "Hayır; ancak eğer yetkilerinizi bana verip benim imzaladığım her şeyi kabul edip imzalarsanız o başka… Sizler Mes'ûd'un kanıyla itham ediliyorsunuz ve onun kanından kurtulmuş değilsiniz." Bunun üzerine Benî Temîm yetkilerini ona verdiler. Ahnef onlarla birlikte Mirbed'e gitti. Ezd kabilesi ve Bekr b. Vâil de oraya geldiler. İki taraf savaşmaya başladı. Sonra karşılıklı durdular. Ahnef b. Kays hemen Ziyâd b. Amr'a, "Çabucak gel ve aramızda bir barış temin et" diye haber yolladı. Onlar Gadbân b. el-Kaba'serâ eş-Şeybânî'yi gönderdiler. Gadbân Ahnef'in yanına geldi ve ona, "Onların ölülerinin diyetini ödersiniz, senin ölülerinin kanı heder olur. Mes'ûd'un diyeti olarak da 100.000" dedi. Bunun üzerine Ahnef, "Mes'ûd'un diyetine gelince, o sıradan bir Müslüman'ın diyeti gibidir" dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ve Ebû Hayseme Züheyr b. Harb anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Zeyd haber verdi; dedi ki: Bize Hâlid el-Hazzâ haber verdi. O Müsennâ b. Affân'tan şöyle dediğini rivayet etti: Ahnef'in mescitte tedirgin bir şekilde gidip gel-

diğini gördüm. Şöyle diyordu: "Siz yarın düşmanınızla karşılaşacaksınız. Sizin gibi onların da canı acıyacaktır."

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Ebû Uyeyne anlattı; dedi ki: Bana anlatıldığına göre Ahnef b. Kays, "Ey Ezd topluluğu! Allah'tan korkun. Biz Mes'ûd'u öldürmüş değiliz. Onu ancak Hâricîler öldürdü" dedi. Bunun üzerine Ezd kabilesi, "Biz onu sizin yanınızda ve sizin evlerinizde bulduk. Biz onu öldürülmüş olarak kimin yanında bulmuş isek kanını onlardan talep ederiz" dediler. Ahnef ise "Peki, siz neye razı olursunuz?" dedi. Onlar, "Üç şeyden birisi… Ya buradan çıkıp kendi çölünüze gider ve bizi şehrimizle baş başa bırakırsınız; ya da bu yurt ikimizden birine kalıncaya kadar savaşırsınız veya Mes'ûd için on diyet olmak üzere bizim ölülerimizin diyetini ödersiniz; sizin ölüleriniz de heder olur" dediler. Ahnef, "Biz bunu kabul ettik; ama diğer iki seçeneği asla kabul etmeyiz" dedi. Ahnef diyet için kavminden bazı adamlar çağırdı; ancak onlar diyetleri üstlenmek istemediler. Bu iş için İyâs b. Katâde'yi çağırdı. İyâs kabul etti. İyâs, kendisinin ve kavminin atıyyelerinden ve mallarından karşılanmak üzere diyetleri üstlendi. Ferezdak şöyle dedi:

Bizdendir, iki elini rehin bırakan adam
Nizâr'ın iki saldırganının yanında… Kellelerin vurulmasından önce
Korkuyordu her kadın, yeteri kadar oğlu için
Ve onlar bileklerini kaldırmış, ayaktaydılar

Dedi ki: Ahnef, sabahleyin savaşacakları sabahın gecesinde kavmini Ezd kabilesine karşı tahrik etti. Onun bu hareketi, aleyhine kullanılıyordu.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb anlattı. O Kâsım b. Fadl el-Huddânî'den, o da şeyhlerinden rivayet etti; dediler ki: Benî Temîm bu durumda kaldılar; el-Kubâ Abdullah b. Zübeyr tarafından vali olarak gelinceye kadar, Mes'ûd için bir Müslüman diyetinden fazla diyet vermeyi reddettiler. el-Kubâ, Hâris b. Abdullah el-Mahzûmî idi. Ahnef'in, Mes'ûd'un diyeti için 100.000 vermek istemediği haberi kendisine verildi. el-Kubâ, "Ben onu beytülmalden karşılayacağım" dedi. Bunun üzerine Ezd, "Bunu kim bize verecek?" dedi. Ahnef, İyâs b. Katâde'yi çağırdı. İyâs onun kız kardeşinin oğluydu. İnsanlar barıştılar. Benî Temîm, Ezd

kabilesinin ölülerinin diyetlerini ödediler ve kendi ölülerinin kanları heder oldu. el-Kubâ [Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebî'a b. Muğîre] beytülmalden 100.000 dirhem ödedi. İyâs b. Katâde bu işle ilgilendi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o da Muhammed b. Zübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Hâris [Bebbe] Basralılara dört ay valilik yaptı. Nâfi b. Erzak Ahvâz'da hurûc etti. İnsanlar Bebbe'ye, "İnsanlar birbirlerini yediler. Kadın yol ortasından alınıp ırzına geçiliyor ve kimse mani olamıyor" dediler. Bebbe, "Peki, ne istiyorsunuz?" dedi. Onlar, "Kılıcını çekecek ve elini açacaksın" dediler. Bebbe ise "Kendi işimi bozarak sizin işinizi düzeltecek değilim" dedi; sonra ayrılıp ailesine gitti. İnsanlar başlarına Ömer b. Ubeydullah'ın kardeşi Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymî'yi vali yaptılar.

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı; dedi ki: Bana babam anlattı. O Mus'ab b. Yezîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Taûn hastalığı Basra'ya gelmişti. O sırada Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymî Basra'nın valisiydi. Tâun'dan dolayı onun annesi vefat etti. Onu defnedecek kimse bulamadılar. Sonunda dört tane köylü adam kiraladılar da onu kabrine taşıdılar. Ubeydullah b. Ubeydullah da o zaman valiydi.

Hişâm b. el-Kelbî şöyle dedi: Bebbe birkaç ay onlara namaz kıldırdı. Sonra kendilerine Ömer b. Ubeydullah'ı vali yaptılar. O da kardeşini vekil yaptı.

Dediler ki: Süfyân b. Harb ailesinin mevlalarından birisi de Anbese'nin mevlası Abdullah b. Hürmüz idi. Abdullah ordunun defterlerine bakıyordu. O vefat edince, oğlu onun bu görevini üstlendi. Onun hakkında şair şöyle diyor:

Bir olan Allah'a sığınırım
Hürmüz'den ve çocuklarından

Onların Basra'daki kıymetleri büyüktü. Aynı zamanda zengindiler. Bir de Muâviye'nin mevlası Abdullah b. Derrâc vardı. Onu Kûfe haracının ve ilk yardım teşkilatının başına tayin etmişti. Bu zat, Abdullah b. Zübeyr

zamanında Mekke'ye gitti; Abdullah onu öldürdü. Bunun üzerine şair, İbnü'z-Zübeyr için şöyle dedi:

Ey Mekke'ye sığınan adam!
Nice kanlar döküyorsun, haksız yere
Bir tarafta, Ka'be'ye sığınan bir el
Diğer tarafta Harem'e gelenleri öldüren bir el

Süfyân b. Ümeyye'nin Çocukları

Hâris, Talîk ve Hamne… Hamne Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın annesidir. Süfyân'ın, kendi zamanında bir değeri vardı. Hakîm b. Talîk müellefe-i kulûbdandı. Resûlullah (sav) Huneyn'de ona 100 deve verdi. Onun "Muhâcir" adında bir oğlu vardı. Ziyâd b. Sümeyye onun kızıyla evlendi. Ancak soyu kesildi.

Benî Süfyân b. Ümeyye'den birisi de Süfyân b. Ümeyye b. Ebû Süfyân b. Ümeyye idi. Bu şahıs, Ali'nin ölüm haberiyle Hicâz'a gelmişti.

Âs b. Ümeyye'nin Çocukları

Saîd Ebû Uhayha ve Ümmü Habîb: Benî Âmir b. Lüey'den Ömer b. Ubeydullah b. Ebû Kays, Ümmü Habîb'le evlendi. Onun vefatından sonra kocasının bir kardeşi onunla evlendi. Ebû Uhayha kavmi içinde değeri bilinen birisiydi. Başına sarık sardığında, ona gösterilen saygıdan dolayı kimse onun sarığının renginde sarık sarmazdı. Ona "*Zü't-Tâc*" ve "*Zü'l-Amâme*" de denilirdi. Gurur ve azamet sahibiydi. Resûlullah'a (sav) yetişti. Ölüm döşeğinde ağlamaya başladı. Ebû Cehil ve Ebû Leheb ona, "Seni ağlatan ne?" dediler. Ebû Uhayha, "Vallahi ölümden korktuğum için ağlamıyorum. Fakat benden sonra İbn Ebû Kebşe'nin [Resûlullah'ı (sav) kastediyor] ilahına ibadet edilmesinden korkuyorum. Ben Uzzâ'ya ve ondan ayrılışıma ağlıyorum" dedi. Ebû Uhayha öldü ve ez-Zuraybe'ye defnedildi. Ebû Uhayha'nın annesi, Kinâne'den Reyta bt. el-Beyyâ b. Abdüyâlîl idi.

Ebû Uhayha'nın çocuklarından birisi *Uhayha b. Saîd'd*ir. Bu şahıs el-Ficâr savaşında öldürüldü. Huza'â kabilesi onu öldürdü ve onun soyu devam etti. Onun annesi Hind bt. Muğîre'dir.

Âs b. Saîd ve *Ubeyde b. Saîd*: Bu ikisi Bedir'de kâfir olarak öldürüldüler. Ubeyde'yi Zübeyr öldürdü. Onun annesi Safiyye bt. Muğîre'dir. Âs b. Saîd'e gelince onu Ali b. Ebû Tâlib öldürdü. Onun annesi de Hind bt. Muğîre idi.

Uhayha'nın çocuklarından birisi de *Hâlid b. Saîd b. Âs*'tır. Künyesi "Ebû Saîd" idi. Onun annesi Sakîfliydi. Hâlid ilk Müslümanlardandır. Bir gün rüyasında sanki cehennemin kenarında oturduğunu gördü. Hâlid, daha fazlasını ancak Allah'ın bilebileceği cehennemin vasıflarını anlattı. Yine sanki babasının onu cehenneme ittiğini, Resûlullah'ın da (sav), cehenneme düşmesin diye onu iki böğründen tuttuğunu gördü. Hâlid Ebû Bekr ile karşılaştı ve gördüğü rüyayı ona anlattı. Ebû Bekr, "Hayra kavuşacaksın. Bu Allah'ın elçisidir, ona tabi ol. Seni cehenneme düşmekten alıkoyan İslâmiyet olacaktır. Baban ise cehennemdedir. Eğer ona itaat edip onun arkasından gidersen onunla birlikte olursun" dedi. Sonra Hâlid Resûlullah (sav) ile karşılaştı ve ona, "Ey Muhammed, sen neye davet ediyorsun?" dedi. Resûlullah (sav), "Bir olan, ortağı olmayan Allah'a, Muhammed'in de onun kulu ve elçisi olduğuna inanmaya, görmeyen, duymayan, menfaat ve zarar vermeyen, ayrıca kendisine ibadet edenleri ibadet etmeyenlerden ayıramayan taşlara ibadeti terk etmeye davet ediyorum" dedi. Hâlid, "Ben Allah'tan başka ilah olmadığına, senin de onun elçisi olduğuna şehadet ediyorum" dedi. Resûlullah (sav) onun İslâm'a girmesi üzerine sevindi.

Deniliyor ki: Hâlid rüyasında, Zemzem'den çıkan bir ateş gördü. Ateş iki ufku kaplamıştı. Sonra bir adamın, "Lât ve Uzzâ helak oldular" dediğini işitti. Bunun üzerine Peygamber'in (sav) yanına geldi; rüyasını ona anlattı ve Müslüman oldu. Hâlid Müslüman olduğu zaman ortadan kayboldu. Onunla ilgili haber babasına ulaştı. Onu aramak üzere Tâif'e adam gönderdi; ancak Hâlid orada bulunamadı. Kendisine onun Mekke'nin yüksek yerlerinde, Ebû Düb el-Huzâî'nin vadisinde olduğu haberi verildi. Bunun üzerine babası, kardeşleri Ebân, Amr ve mevlası Râfi'i onun yanına gönderdi. Onu namaz kılarken buldular. Kardeşleri onu alıp babalarına getirdiler. Babası Hâlid'i azarladı ve ona hakaret etti. Sonra kırılıncaya kadar elindeki sopayla onu dövdü. Sonra ona, "Muhammed'in, kendi kavmine muhalefet ettiğini, ilahlarına getirdiği ayıbı, geçmiş babalarına yaptığı

hakareti ve ölümden sonra içine atılacakları bir ateş bulunduğunu iddia ettiğini gördüğün halde Muhammed'e mi tabi oldun?" dedi. Hâlid, "Evet, ona tabi oldum. Vallahi o doğru söylüyor" dedi. Babası, "Sen de onu tasdik ediyorsun, öyle mi?" dedi. Hâlid gördüğü rüyayı babasına anlattı. Ebû Uhayha ona sövdü ve "Çek git alçak! İstediğin yere git. Vallahi artık sana azık vermeyeceğim" dedi. Sonra çocuklarına, onunla konuşmamalarını emretti.

Hâlid, Ebû Süfyân b. Harb'le karşılaştı. Ebû Süfyân ona, "Şerefini beş paralık ettin" dedi. Hâlid, "Tam tersine, şerefimi güçlendirdim ve tamir ettim" dedi. Ebû Süfyân, "Sen genç bir adamsın. Eğer sana işkence yapılırsa geri adım atarsın" dedi. Hâlid ayrıldı ve Resûlullah'ın (sav) yanına geldi. Kureyş'in ona karşı azarlamaları artmaya başladı. Bir gün Ebû Uhayha, Ebû Cehil'in yanına geldi. Ebû Cehil ona, "Zaafa mı düştün, görüşün mü hastalandı yoksa tarafgirlik mi sana ulaştı, anlayamıyorum" dedi. Ebû Uhayha, "Vallahi Muhammed'in durumu beni çok öfkelendiriyor. O nesep yönünden bizim vasat olanımızdır. Muhammed, doğru sözlü ve emanete riayet eden birisi olarak yetişti. Fakat şimdi yeni bir din getirmiş; onunla cemaatimizi birbirinden ayırdı; işlerimizi dağıttı ve kıymetimizi silip götürdü. Vallahi eğer onun hakkındaki tahminim beni doğrularsa, Muhammed bize galip gelecek bir kavmin yanına çıkarılacaktır." dedi. Bunun üzerine Ebû Cehil, "Bunu söyleme. Bizim için esenlik ancak onun yanımızdan çıkması ve yurdumuzdan ayrılmasıyla olur. Ancak bu şekilde eski dostluğumuz geri gelir" dedi.

Ümmü Hâlid bt. Hâlid b. Saîd'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: Benim babam Müslümanların beşincisiydi. Ondan önce Ali b. Ebû Tâlib, Zeyd b. Hârise, İbn Ebû Kuhâfe ve Sa'd b. Ebû Vakkâs İslâm'a girmişlerdi.

Dediler ki: Osman b. el-Huveyris b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusay, Kaysar'ın yanına geldi. Kendisi putları reddedip Hristiyan olarak vefat etmişti. Kaysar'ın tercümanı, Osman'ın ona söylediklerini yanlış aktarıyordu. Bu yüzden Kaysar'ın yanında istediğini bulamıyordu. Bir gün Kaysar'ın şehrinde yürürken, Rum kıyafetleri içinde Arapça konuşan ve beyit söyleyen bir adamın sesini işitti. Hemen ona yaklaştı ve "Ey adam, nerelisin sen?" dedi. Adam, "Ben Arabım ve Benî Esed kabilesindenim. İşittiğini gizli tut"

dedi. Osman Kaysar'ın kabalığını ona şikâyet etti. Adam, "Senin haberin bana geldi. Fakat bu tercümandan kaynaklanıyor" dedi. Bunun üzerine Osman Kaysar'ın yanına girdi. Kaysar onun için tercümanı çağırdı. Osman tercümana, "Hükümdara, yalancı adamın fasık ve hain olduğunu söyle" dedi. Hükümdar, "Eee" dedi. Osman tercümanın bu sıfatlarla muttasıf olduğunu söylemeye çalıştı.

Kaysar, "Bu Arab'ın anlatacakları var" dedi ve ona başka bir tercüman çağırdı. Osman onunla konuştu; tercüman da onun konuşmalarını Kaysar'a aktardı. Osman Kaysar'a, "Kureyş ticaret için geldiğinde onlara, her yıl hükümdara ödeyecekleri yıllık vergi koyacağım" dedi. Sonra Mekke'ye geldi Kureyş'e ve diğer kabilelere, "Kuşkusuz Kaysar sizin ona vergi ödemenizi istiyor. Aksi takdirde onun ülkesine gitmenizi engelleyecek" dedi. Kureyşliler onu azarladılar. Ona karşı sertleştiler ve dinini ayıpladılar. Ona karşı en fazla şiddetli davrananlar da Ebû Uhayha ve Velîd b. Muğîre idi. Daha sonra Ebû Uhayha Şam'a geldi; yanında, Benî Âmir b. Lüey'den birisi olan Ebû Züeyb Hişâm b. Şu'be b. Abdullah b. Ebû Kays da vardı. Ebû Züeyb, Ebû Uhayha'nın kız kardeşinin oğluydu. Osman onları Kaysar'ın yanına götürdü. Kaysar'a, "Bu ikisi bana itirazda bulundular ve Kureyş'i bana karşı muhalefet etmeye sevk ettiler" dedi. Bunun üzerine Kaysar Ebû Uhayha, Velîd b. Muğîre ve Kureyş'ten diğer bazı adamları hapse attı. Ebû Züeyb hapiste vefat etti. Osman diğerleri için Kaysar'la görüştü; onları serbest bıraktılar. Bunun üzerine Ervâ bt. Hâris b. Abdülmuttalib şöyle dedi:

Bildir, amca çocuklarına bir mesaj
Şeref ve şöhret sahibi olan Harb'a ve Affân'a
Rebîa'nın iki oğluna ve bütün Âs ailesine
Ve Arapların efendileri olan Benî Abdüşems'e
Ne oluyor, sizi evinizde oturur görüyorum
Ki sizin en hayırlınız, yanındaki komşusuna hayırlı olandır
Ve büyük işlere sahip çıkmanızdır
Zamanın felaketleri keder ve sıkıntı getirdikleri zaman
Ebû Uhayha mahpustur, bir hükümdarın yanında
Şam'da, suçsuz ve hiçbir suç şüphesi olmadan
Eğer sizden bazıları onun hapsinin dışında olsaydı

Onu çok üzüntülü ve hastalıklı bulurdunuz
Kuşkusuz, onu sizden ve sizi ondan alıkoyan kişi
Kötü bir kölenin kölesi olan ve sürgün edilen bir kişidir
Eğer içinizde kökünüze karşı samimi olan varsa
Giderir onun kederini, yalan olmadan

Ebû Uhayha'nın çocuklarından birisi de *Amr b. Saîd b. Âs*'tır. Künyesi Ebû Utbe'dir. Kardeşi Hâlid'in söylediklerini duydu; Hâlid onu İslâm'a davet etti. O da Resûlullah'a (sav) geldi ve Müslüman oldu. Hâlid ve Amr Habeşistan'a hicret ettiler. Câfer b. Ebû Tâlib geldiğinde gemiyle gelenlerle dönene kadar orada kaldılar. Hayber'de Resûlullah'a yetiştiler. Resûlullah (sav) Hâlid ve Amr'a ganimetten hisse verilmesi için Müslümanlarla konuştu. Müslümanlar onlara ganimetten hisse verdiler.

Deniliyor ki: Hâlid Habeşistan'a hicret etti. Sonra Amr Peygamber'in (sav) yanına gelip Müslüman oldu. Akabinde Habeşistan'a, Hâlid'in yanına gitti. Resûlullah (sav) Hâlid'i, Yemen'deki zekâtı toplamakla görevlendirdi. Deniliyor ki: Resûlullah (sav) onu özel olarak Benî Zübeyd'in durumuyla ilgilenmesi için görevlendirmişti. Resûlullah (sav) vefat ettiğinde Hâlid Yemen'deydi. Ebû Bekr'e biat edildikten sonra Yemen'den döndü. Yaklaşık üç ay kadar evinde oturdu. Bir gün Ebû Bekr gün ortasında yanından geçti. Hâlid evindeydi. Ebû Bekr ona selam verdi. Hâlid, "Sana biat etmemi ister misin?" dedi. Ebû Bekr, "İnsanların dâhil olduğu şeye dâhil olmanı isterim" dedi. Hâlid ona, "Akşam buluşuruz" dedi. Akşam geldi; Ebû Bekr minberin üzerindeydi; hemen ona biat etti.

Denildiğine göre Hâlid Yemen'den geldiği zaman Osman ve Ali'ye, "Ey Abdümenâf! Başkasının size emîr olmasına nasıl rıza gösterdiniz?" dedi. Ebû Bekr bu söze tahammül etti; ancak Ömer bu sözden çok kinlendi. Hâlid Şam'da, Mercu's-Suffer gününde şehit oldu. Deniliyor ki: Hâlid Yermûk günü şehit oldu. Hâlid Resûlullah (sav) için kâtiplik yapanlardan birisiydi. Amr b. Ma'dîkerib "es-Samsâme" adlı kılıcını Hâlid'e hibe etti ve şöyle dedi:

Hediye ettim bunu, Kureyş'ten kerim bir adama
Sevindi onunla ve korundu kınamalardan

Hâlid de buna karşılık, ona üzerinde bulunan altın bir yüzük verdi.

Resûlullah (sav) Amr b. Saîd'i, Arap şehirlerine vali tayin etti. Tebûk, Hayber ve Fedek bunlardandır. Amr, Şam'da Ecnâdeyn savaşında şehit düştü. Deniliyor ki: Ürdün'de Fihl günü şehit oldu. Onun annesi Safiyye bt. Muğîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'dur.

Ebû Uhayha'nın çocuklarından birisi de *Ebân b. Ebû Uhayha*'dır. Onun annesi Safiyye bt. Muğîre'dir. Hâlid ve Amr b. Uhayha Habeşistan'dan dönünceye kadar, Ebân Mekke'de ikamet ediyordu. İki kardeşi Hâlid ve Amr, mektup yazarak onu İslâm'a davet ettiler. Ebân onlara olumlu cevap verdi ve Medine'ye gelip Müslüman oldu. Sonra onlarla birlikte Hayber'e katıldı. Osman b. Affân Umretü'l-Kazâ için Mekke'ye geldiğinde Ebân onu korumuş ve misafir etmişti. Ebân o zaman kâfir idi. Hâlid ve Amr'ın Müslüman olduklarını gören Ebû Uhayha bu durumdan dolayı kederlendi. Mekke'den Tâif'e gitti ve orada bulunan bir malının başında yalnız yaşamaya başladı. Ebû Uhayha, hicretten bir veya iki yıl sonra 90 yaşlarında vefat etti. Resûlullah (sav) Tâif'e gazaya gidince Ebû Bekr Ebû Uhayha'nın kabrini açıkta gördü ve "Allah bu kabrin sahibine lanet etsin. O Allah'a ve onun Resûlü'ne düşmanlık yapanlardandı" dedi. Onun çocukları Ebân ve Amr Resûlullah (sav) ile beraberlerdi. Ebû Bekr'in bu sözünü duyduklarında, "Aksine, Allah Ebû Kuhâfe'ye lanet etsin. O misafir ağırlamaz ve zulmü engellemezdi" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (sav), "Ölülere sebbetmek yaşayanlara eziyet veriyor. Bu yüzden sebbettiğiniz zaman [isim vermeden] umumileştirin" buyurdu.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o İbn Harrebûz'dan, Mekke'nin bazı şeyhlerinin şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Uhayha ez-Zureybe'de vefat etti. O sırada oğulları Hâlid ve Amr Habeşistan'da muhacir olarak bulunuyorlardı. Onlar kardeşleri Ebân'a mektup yazarak onu İslâm'a girmeye ve kendilerine katılmaya davet ettiler. Ebân şöyle dedi:

Ah! Keşke ez-Zureybe'de bulunan bir ölü görseydi
Amr ve Hâlid'in dine [putperestliği kastediyor] yaptıkları iftiraları
Kötü insanların emîrlerine itaat etmeye başladılar ve oluverdiler
Hazmedemediğimiz düşmanlarımıza yardım ediyorlar

Hâlid ona cevaben şöyle dedi:

Kardeşimdir o; ben kardeşimin ırzına sövecek değilim
O da kötü söz söylemekten geri durmuyor
İşi zorlaştığı zaman der ki
Keşke ez-Zuraybe'deki ölü dirilseydi!
Bırak ölüyü; o yoluna gitmiştir artık
Ve hazır olan hakka yönel, kardeşim

Ebân, kardeşi Câfer b. Ebû Tâlib'le birlikte Habeşistan'dan döndüğü zaman Müslüman oldu ve Resûlullah'ın (sav) yanına geldi. Resûlullah (sav) onu bir göreve tayin etti. Ebân, Ecnâdeyn günü Şam'da şehit oldu. Bazılarına göre Ebân hicretin 29. yılında vefat etti. Denildiğine göre Ebân, Fihl günü, Şam'da vefat etti. Ancak birinci görüş daha sağlamdır.

Ebû Uhayha'nın çocuklarından birisi de *Saîd b. Saîd b. Âs*'tır. Onun annesi, Amr'ın annesi Safiyye'nin kız kardeşi Hind bt. Muğîre'dir. Saîd, Ebân'dan sonra Medine'ye geldi. Resûlullah (sav) onu bazı işler için görevlendirdi. Tâif gazvesinde Resûlullah'ın (sav) yanında iken şehit oldu.

Onlardan birisi de *Hakem b. Ebû Uhayha*'dır. Onun annesi de Hind b. Muğîre'dir. Fetihten önce Müslüman olarak kardeşlerinin yanına geldi. Resûlullah (sav) ona "Abdullah" ismini koydu. Abdullah, Resûlullah'ın emriyle Medine'de hikmet öğretiyordu. Mu'te gazvesinde şehit oldu. Bazılarına göre Yemâme günü şehit oldu. Deniliyor ki; Resûlullah (sav) Medine'den Mekke'ye giderken, Resûlullah'ın yanına gelip Müslüman olanlarla beraber o da Müslüman olmuştu.

Kelbî'nin dışındakilere göre Ebû Uhayha'nın Ayyâş adında bir oğlu daha vardı ve küçükken vefat etti.

Benî Uhayha'dan birisi de *Saîd b. Âs b. Saîd b. Âs b. Ümeyye*'dir. Onun annesi, Âmir b. Lüey'in evladından olan Ümmü Külsûm'dur. Künyesi "Ebû

Osman" idi. Bazılarına göre "Ebû Amr" idi. Kendisi cömert ve eli açık biriydi. Osman b. Affân onu Kûfe'ye vali yapmıştı. Orada, "Eşrafın vay haline! Onların benden çekecekleri var" demişti. Bir de "Kûfe ovası ancak Kureyş'in bostanıdır" demişti. Bunun üzerine Kûfe'nin sahipleri onu oradan çıkardılar. Muâviye onu Medine'ye vali tayin etti; aynı zamanda onu hac mevsiminde görevlendirmişti. Hutay'e onun hakkında şöyle diyor:

Saîd… Ne yaparsa Saîd, o şeriftir
Çünkü bir şerif terbiye etti onu, şerifler yurdunda
Saîd… Etinin azlığı kandırmasın seni
O sapasağlamdır, ondan et azalmasına rağmen
Kaybolduğunda bizden, baharımız kayboluyor
Yağmur döken bulutla sulanırız, döndüğü zaman

Saîd esmer ve zayıf bir adamdı. Üzerinden gömleğini çıkarmazdı. Hicretin 59. yılında vefat etti. İbrâhim b. Mütemmim b. Nüveyre onun hakkında şöyle dedi:

Bir vali ve bir dost olarak feda olsun Saîd'e
Cübbem ve üzerine kılıç bağlarının eklendiği şeyler
Geldi bana ölüm haberi ve ben eş-Şerebbe'deydim
Haberlerin bir kısmı doğru, bir kısmı da batıldır, kuşkusuz
Sabahladım, bilemedim; hayatta ve iyi halde mi?
Ta ki sevineyim; yoksa felaketler mi onu kuşattı?

Bana Muhammed b. el-A'râbî anlattı. O el-Mufaddal ed-Dabbî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Ubeyd b. Husayn er-Râ'î, başında,

"Kerimdir o; ondan uzaklaşır bahaneler
Bir gün ziyaret edileceği zaman"

dediği kasidesinde Saîd'i methettiği zaman, Saîd vekiline, "Yanında ne kadar para var?" dedi. Vekil, "3.000 dinar" dedi. Saîd, "Ver ona" dedi ve az olduğundan yakındı…

Saîd b. Âs, babası Âs Bedir'de öldürüldüğü zaman küçüktü. Onu, amcası Hakem b. Saîd büyüttü. Fetih günlerinde Resûlullah (sav) Mekke veya

Medine'de onu yanında gördü. Hakem'e, "Bu çocuk kim?" dedi. Hakem, "Kardeşimin oğludur" dedi. Resûlullah (sav) onun başını okşadı ve Yemen'de yapılan çizgili bir elbiseyi istedi ve ona giydirdi. O elbiseden Saîd için bir cübbe kesildi. O günden beri çizgili bütün elbiselere Saîd b. Âs'a nispet edilerek "Saîdî elbise" denildi. Deniliyor ki Resûlullah (sav) ona çizgili bir elbise ve dikili bir cübbe giydirdi.

Hişâm b. el-Kelbî dedi ki: Saîd b. Âs, her darlık zamanında, Resûlullah'ın (sav) kendisine giydirdiği elbiseye teberrükenYemen'e yönelir ve onun için çizgili bir elbise yapılırdı. Saîd onu giyer, giydirir ve hediye ederdi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o İbn Ayyâş'tan, o da Saîd b. Âs'ın ailesinden olan bir adamdan şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah'ın (sav) Saîd b. Âs'a giydirdiği elbisesi, vefat edinceye kadar onun yanındaydı ve onunla birlikte defnedildi.

Medâinî, Ebü'l-Yakzân'dan şöyle dediğini rivayet etti: İlk defa develerin burnuna halka geçiren Saîd b. Âs'tır. Burunluk, halkanın burnun içinden geçirilmesidir. Ona "el-Haşâş" denilir. Çünkü Saîd, Muâviye'nin yanına giderdi. Devesinin yularını çeke çeke halkası kırılırdı. O da devenin bir parçası elinde olmadıkça bir daha develere binmeyeceğine yemin etti ve burnuna halka geçirdi.

Medâinî, İbn Cu'dübe'den, o da Ebü'z-Zinâd'dan şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Zübeyr şöyle dedi: "Zübeyr Saîd b. Âs'a haber yollayıp ondan 100.000 dirhem borç talep etti. Saîd hemen istenilen parayı ona gönderdi. Zübeyr öldürüldüğü zaman Saîd'e, "Malını al; hâlâ mührü üzerindedir" dedim. Saîd, "Bana gönder" dedi. Ben de "Onu bizzat senin kabzetmeni istiyorum" dedim. Bana geldiğinde malı ona çıkardım. Saîd, "Ne istersin?" dedi. Ben de "Onu almamanı isterim" dedim. Bu sözüm üzerine Saîd o malı bıraktı ve bir tek dirhem bile almadı."

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı; dedi ki: Süfyân b. Uyeyne'den işittim; şöyle dedi: Evlenmesi konusunda zorluk çekilen bir yetim hakkında Saîd b. Âs'la konuşuldu. Saîd, "Vallahi şimdilik yanımda onu evlendirecek miktarda para yok. Onun için ne gerekiyorsa beni ona borçlandırın" dedi. Onlar da onu 10.000 dirhem borçlandırdılar. Saîd b. Âs vefat edince

onun oğlu Amr b. Saîd'in [el-Eşdak] yanına geldiler ve durumu ona haber verdiler. Amr b. Saîd, "Sübhanallah! Vallahi eğer o borç 100.000 bile olsaydı, onu öderdim" dedi ve borcu ödedi.

Saîd b. Âs'tan, yanında bulunamayacak derecede büyük miktarda mal istenirdi. İstenilen mal yanında olmayınca isteyen kişiye, "Karz-ı hasen olarak benim üzerime yaz" derdi.

Bana Mansûr b. Ebû Muzâhim anlattı. O Şu'ayb b. Safvân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Saîd b. Âs vefat döşeğinde iken, oğlu Amr b. Saîd el-Eşdak'a, "Borçlarıma bakın" dedi. Baktılar ki 90.000 dinar borcu var. O borçlardan 70.000'i, hayır ve sıla-i rahim işinde kullanılan borçlardı. Bir de ne görsünler; Saîd bütün bunları senetli bir şekilde kendi nefsi üzerine yazmış. Bunun üzerine Amr el-Eşdak bu senetleri kendi üzerine aldı ve hepsini ödedi.

Bana Mansûr anlattı. O Şu'ayb'dan nakletti. Ayrıca bana Ömer b. Bükeyr anlattı; o Heysem b. Adî'den, o da Dahhâk b. Reml es-Seksekî'den şöyle dediğini rivayet etti: Bir gün Saîd b. Âs öğle vakti Muâviye'nin yanından çıktı. Saîd yalnızdı; bir adam onu gördü ve onunla birlikte evine doğru yürüdü. Eve yaklaşınca Saîd ona, "Bir ihtiyacın mı var?" dedi. Adam, "Hayır, seni yalnız gördüm. Yanında yer alıp seninle biraz arkadaşlık yapmak istedim" dedi. Saîd onu bırakıp evine ulaşınca hazinedarına, "Yanında ne kadar var?" dedi. Haznedar, "2.000 dinar" dedi. Saîd, "O adama ondan 1.000 dinar ver. Gerisi de bizim nafakamız için kalsın" dedi. Saîd adama, "Her yıl senin için bu kadar para yanımda olacaktır" dedi.

Medâinî, Ebü'z-Zinâd'dan şöyle dediğini rivayet etti: Saîd b. Âs'a ait bir oluk yolun ortasına akmaya başlamıştı. Ensâr'dan bir adam, "Saîd'in olukları bize eziyet vermeye başladı" dedi. Bunun üzerine Saîd b. Âs bütün oluklarını kendi evine doğru çevirdi.

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı; dedi ki: Bana İbn Künâse el-Esedî anlattı. O Anbese b. Yahya b. Saîd b. Âs'ın bazı çocuklarından rivayet etti; dedi ki: Saîd yaşlı olmasına rağmen cömert idi. Kendisi şöyle derdi: "Bir adam geceleyin yatağında sıkıntıdan bir o yana, bir bu yana dönüyor. Acaba kim benim arzumu ve ihtiyacımı yerine getirebilir diye, insanları göz önüne getiriyor. İnsanların arasından umutla bana itimat edip derdinin giderilme-

si için beni seçiyorsa, onun ihtiyacını giderip umudunu gerçekleştirdiğim takdirde, bu benim ona olan iyiliğimden çok, onun bana olan büyük bir iyiliğidir."

Bana Mansûr b. Ebû Muzâhim anlattı. O Şu'ayb b. Safvân'dan, o da Abdülmelik b. Umeyr'ten şöyle dediğini rivayet etti: Ölüm Saîd b. Âs'a yaklaştığında çocuklarını çağırdı ve "Hanginiz borçlarımı üstlenecektir?" dedi. Amr el-Eşdak, "Ben üstleneceğim baba, borcun ne kadar?" dedi. Saîd, "90.000 ya da 70.000 dinardır" dedi. Amr, "Baba, bunları nereden borçlandın?" dedi. Saîd, "Irzımı korumaya çalıştığım kötü bir adamdan veya ırzını muhafaza etmeye çalıştığım ve dostluğunu kazandığım kerim bir adamdan" dedi. Amr hemen onun borçlularını çağırdı ve senetlerini kendi üzerine çevirdi. Sonra Saîd şöyle dedi: "Oğlum! Bir arpa tanesinin yarısı kadar bile olsa denkleri olmadıkça kızlarımı evlendirme. Dostlarıma da bak! Onların yüzlerini kendinden çevirtme ve onlara yaptığım iyilikleri kesme."

Bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı. O İbn Cu'dübe'den ve başkalarından rivayet etti; dedi ki: Saîd b. Âs oğluna şöyle dedi: "Oğlum! Vallahi ben adam olduğum günden beri hiçbir adama sövmedim ve dizimle ona sıkıntı vermedim. Ayrıca, benim iyiliğimi uman bir insanı, bana yüzsuyunu döküp benden istemeye mecbur etmedim."

Medâinî, Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Saîd b. Âs şöyle diyordu: "Dört kişi vardır ki bütün malımı onlara versem bile onların iyiliğini karşılamış olamam. Bir adam var ki ailesiyle dolu olan kalabalık bir mecliste ayağa kalkıp beni kendi yerine oturtuyor. Bir adam var ki insanların saflarını yara yara bana geliyor; hiçbir korkusu veya talebi olmadan bana selam veriyor. Bir adam var ki beni yalnız görüyor; konuşmasıyla bana arkadaşlık etmek için yanımda yer alıp benimle birlikte yürüyor. Bir adam da var ki geceleyin düşünüp beni derdine çare olarak görüyor. Sabah olunca gelip isteğini bana iletiyor."

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî haber verdi. O babasından, o Avâne'den, o da İbn Harrebûz ve başkalarından nakletti; dediler ki: Saîd b. Âs b. Saîd b. Âs b. Ümeyye şöyle derdi: "Allah, kendiliğinden verilmeyen iyiliğin be-

lasını versin. Eğer bir adam senden bir ihtiyacını talep ediyor fakat verip vermeyeceğini bilmediği için alnı su gibi terlemiş, yüzünden kan fışkıracak halde tedirgin ve dili, istemenin verdiği zillet içinde tutukluluk yapıyorsa, vallahi bütün malımı böyle bir adama verirsem onu memnun etmiş sayılmam ve ona hakkını vermiş olamam."

Bana Ali b. Muğîre el-Esrem anlattı. O Ebû Ubeyde'den nakletti; dedi ki: Ziyâd Ferezdak'ı arayıp da Ferezdak Basra'dan çıkınca Medine'ye gelmişti. Ferezdak Medine valisi Saîd b. Âs'ın yanına girdi. Ona, içinde aşağıdaki beyitler bulunan şiirini okudu:

Sana kaçtım geldim; senden ve Ziyâd'dan korkarak
Düşünmüyorum kanımın, size helal olduğunu
Görüyorsun, Kureyş'ten olan şerefli ve ulu insanları
Hadiselerde iş sıkıntıya girdiği zaman
Bakıyorlar ayakta, Saîd'e doğru
Bir ay gibi görüyorlar onu, adeta

Orada hazır bulunan Mervân b. Hakem Ferezdak'a, "Sen [*Bakıyorlar ayakta*] şiirinde bizi oturmuş yapsaydın!" dedi. Ferezdak, "Hayır, asla yâ Ebû Abdülmelik; sen onların içinde üç sütun üzerindesin" dedi. Ferezdak Bilâl b. Ebû Bürde'ye bir şiir yazdı. Bilâl ona, "Neden Saîd'i, filan ve filanı methettiğin gibi beni methetmedin?" demişti. Ferezdak şöyle dedi:

Bana onların hasepleri gibi bir hasep getir;[213]
Onlar hakkında dediğimi senin için de diyeyim

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, İbn Ayyâş el-Hemdânî'den şöyle dediğini rivayet etti: Bir gün Saîd b. Âs oturuyordu. Yanında bazı insanlar vardı ve onlarla konuşuyordu. Tam o sırada bir duvar bazılarının üzerine düştü. Bir genç dışında orada oturanların hepsi çekildiler. Saîd konuşmasını bitirinceye kadar genç orada kaldı. Saîd kölesine, "Vekilimizi çağır" dedi. Vekil gelince Saîd ona, "Bizim hakkımıza saygı gösterdiği ve bizimle güzel bir şekilde oturduğu için bu gence 10.000 dirhem ver" dedi.

---

213 Orijinal metnin hamişinde (حَتّى تُحْسِنَ كَاِحْسَانِهِمْ) "Ta ki sen de onlar gibi ihsanda bulunasın" kaydı yer almaktadır.

Bana ilim ehlinden bazıları anlattılar; dediler ki: Uzre b. Zeyd'in kardeşi Hüdbe b. Haşram b. Küreyz b. Ebû Habbe b. el-Esham b. Âmir b. Sa'lebe b. Kurre b. Hubeyş b. Amr b. Sa'lebe b. Abdullah b. Zabyân b. Hâris b. Sa'd b. Zeyd, amca çocuklarından bir grupla beraber yolculuğa çıktılar. Yanlarında ayrıca Hâris b. Sa'd'ın çocuklarından olan Ziyâde b. Mâlik b. Sa'lebe de vardı. Hüdbe ile beraber kız kardeşi Fâtıma bt. Haşram da vardı. Ziyâde ile beraber de kız kardeşi Ümmü'l-Kâsım vardı. Hüdbe ve Ziyâde, recez bahrinden şiir söyleyen iki şairdi. Ziyâde onları sevk ediyor ve şöyle diyordu:

Bak bize taraf, sonra bekle ey Fâtıma!
Görmüyor musun, gözyaşlarımın sicim gibi aktığını?

Hüdbe, Ziyâde'nin kendi kız kardeşi Fâtıma'ya tarizde bulunduğunu sandı. Sonra Hüdbe kervanı sevk etti ve şöyle dedi:

Gösterdi beni ve kararlı oğlanı
Sürüyoruz hastalıklı binekleri, zayıflatırcasına
Ne vakit görürsen, koşturulan develeri
Hatırlatırlar,[214] *Kâsım'ı ve Ümmü'l-Kâsım'ı*

Ziyâde bunun üzerine kızdı. Hüdbe ise "Vallahi senin düşündüğün gibi bir şey söylemiş değilim. Senin kız kardeşini de kastetmedim. Ama sen benim kız kardeşimi kastettin" dedi. Sonra tartışıp küfürleştiler. Ziyâde ile Hüdbe'nin aileleri nalınlarla birbirlerine girdiler. Sonra her birisi arkadaşını hicvetmeye başladı. Akabinde birbirlerine karşı övünmeye başladılar. Ziyâde kavmiyle birlikte geceleyin Hüdbe'nin yanına geldi. Onun babasını on yerinden yaralayıp boğazladılar. Ziyâde şöyle dedi:

Yaraladık Haşram'ı, başının on yerinden
Korkmadık Hudeybe'den, bizi hicvettiği zaman

Sonra Hüdbe ve ailesi ile Ziyâde ve ailesi savaşmaya başladılar. Ziyâde Hüdbe'nin burnunu kesti; Hüdbe de Ziyâde'yi öldürdü. Hüdbe ve yanındaki adamlar kaçtılar ve Yemen'e gittiler. Hüdbe şöyle dedi:

---

214 ZZ'de (يُذَكِّرُنَ) "hatırlatırlar" şeklinde geçen kelime, RK'nin hamişinde (يُدْرِكُنَ) "yetişirler" şeklinde yer almaktadır.

Ah! Keşke boyun eğdirilseydi rüzgârlara
İhtiyaçlarımız için; sabah erkenden, ya da dönerken
Haber verseydi bize kuzey rüzgârları, karşılaştığımızda
Cenup rüzgârları da haber götürselerdi, bizden ailemize

Daha sonra Ziyâde'nin ailesi, Hüdbe'ye karşı Muâviye b. Ebû Süfyân'dan yardım istedi. Muâviye onlar için Saîd b. Âs'a mektup yazdı. Mektubunda acil bir şekilde Hüdbe'yi arayıp bulmasını ve onun yakın akrabalarını tutuklamasını emretti. Saîd de Hüdbe'nin amcasını ve yakınlarını tutuklayıp bir müddet hapse koydu. Hüdbe bunu duyunca, amcasını ve ailesini kurtarmak maksadıyla gelip valiye teslim oldu. Bunun üzerine Saîd, Hüdbe'nin hapsedilmesini ve yakınlarının salıverilmesini emretti. Ayrıca onlara mal da verdi. Ziyâde'nin akrabaları, işleriyle ilgilenmesi için Saîd'den talepte bulundular. Ancak Saîd bunu tehir etti ve ağırdan aldı. Hüdbe onu methetmişti. Saîd, Hüdbe'nin yakınlarının üç diyet vermelerini, Ziyâde'nin akrabalarına önerdi. Ancak onlar reddettiler ve "Bizi Müminlerin Emîri Muâviye'nin yanına sevk et" dediler. Bunun üzerine Hüdbe şöyle dedi:

Hey! Ne gariptir, felaketlere ve musibetlere duçar olan kavim!
Ve farkında olmadan, nefsini helak eden şahıs
Ve Toprak… Üzerinde bir araya gelen nice sâlihler vardır!
Barındırmıştır onu, bir çölde ve ıssız bir yerde
Hapse girdiğim zaman, ey Ümmü Ma'mer!
Andım seni, etraf çivili zırhların içinde iken

Ziyâde'nin akrabaları Saîd'in üzerine ısrarla gittiler; sonunda onları Muâviye'nin yanına gönderdi. Saîd gizliden Hüdbe'ye elbise ve atıyye verdi. Muâviye onların durumuna baktı ve Hüdbe'ye kısas uygulanmasına hükmetti. Bunun hakkında, Saîd'e bir mektup yazarak Ziyâde'nin akrabalarıyla gönderdi. Saîd, Hüdbe'yi öldürmemelerine karşılık onlara on diyet teklif etti; fakat onun kardeşi ve ailesi kabul etmediler. Bunun üzerine hapisten çıkarılıp öldürüldü. Hüdbe hapisten çıkarıldığı zaman şöyle dedi:

Eğer öldürürseniz beni prangalar içinde, kuşkusuz ben
Kardeşinizi bağsız ve serbest bir şekilde öldürdüm

Bunun üzerine Saîd'e, "Ellerini açmadan onu öldürme" denildi. Sonra öldürüldü.

Saîd b. Âs'ın çocuklarından birisi, *Amr b. Saîd'd*ir. Kendisi cömert ve güzel konuşan bir adamdı. Avurtlarına inen ve avurdunu meyilli hale getiren bir felçlikten dolayı ona "el-Eşdak" deniliyordu. Ona ayrıca, "*Lâtîmü'l-Cin*" [cinlere yumruk atan] ve "*Latîmu'ş-Şeytân*" da denilirdi. Deniliyor ki: Muâviye Benî Ümeyye'den olan bir grup çocuğun içinde onu da çağırdı ve onları konuşturdu. Amr, "Başlangıç zor bir binektir. Bugünle beraber yarın da vardır" dedi. Sonra Muâviye onu tek başına çağırdı. Amr Muâviye'nin hoşuna gidecek bir konuşma yaptı. Bunun üzerine Muâviye, "Saîd'in oğlu el-Eşdak'tır [avurdu geniştir]" dedi. Onun çocukları bunu söylerlerdi. Amr'ın künyesi "Ebû Ümeyye" idi. Onun annesi Ümmü'l-Benîn bt. Hakem b. Ebü'l-Âs'tır. Ümmü'l-Benîn Mervân'ın kız kardeşi ve Abdülmelik b. Mervân'ın halasıdır. Amr el-Eşdak, Yezîd b. Muâviye döneminde Medine valiliği yapmıştır.

Benî Ümeyye'nin Medine'den Çıkarılması

Bana Ebû Hişâm Muhammed b. Yezîd er-Rifâî anlattı; dedi ki: Bana amcam Kesîr b. Muhammed anlattı; dedi ki: Bana Abdullah b. Ayyâş el-Hemdânî haber verdi; dedi ki: Bana Ümeyye b. Amr anlattı. O babasından, o da Muhammed b. Amr el-Mu'aytî'den şöyle dediğini rivayet etti: İbnü'z-Zübeyr Abdullah b. Mutî'a mektup göndererek Benî Ümeyye'nin Medine'den Şam'a sürülmesini emretti. O sıralarda Mervân onların lideriydi. Onun oğlu Abdülmelik de Benî Ümeyye'den ibadete düşkün olan ve Mervân'ın görüşünde olmayan bir adamdı. Abdülmelik'te bir çiçek hastalığı baş göstermişti. Benî Ümeyye'nin Medine'den çıkarılmalarıyla ilgili karar onları büyük bir sıkıntıya düşürdü. Abdullah b. Zübeyr, bir şeyi aklına koyduğu zaman istişare etmeden ve kimseye danışmadan derhal onu uygulamaya koyan bir adamdı. İbn Mutî onları Medine'den çıkardı. Mervân, oğlu Abdülmelik'i bir deveye bindirdi ve onu güzelce bağladı.

Akabinde Kureyş'in ileri gelenleri ve yaşlıları Abdullah b. Zübeyr'e giderek ona şöyle dediler: "Benî Ümeyye'nin Şam'a sürülmeleriyle ilgili olarak verdiğin emrin haberi bize geldi. Sen başına öyle yılanlar saldın ki onlardan kurtulan kişi bile iyileşmez. Mervân ve Benî Ümeyye gibisi Şam'a gönderilir mi?" Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr hemen İbn Mutî'a bir elçiyle bir mektup gönderip Benî Ümeyye'nin gönderilmemesini ve Medine'de bırakılmalarını emretti. İbn Mutî onların peşine düştü; onları ancak Şam topraklarının aşağısında bir yerde buldular. Geri dönmeyi onlara teklif ettiler; ancak kabul etmediler. Hastalığından henüz yeni kurtulmuş olan Abdülmelik elçiye, "Ebû Hubeyb'e söyle; biz 'Yapan Allah'tır. Bunun dışında bir güç ve bir çaba yoktur' diyoruz" dedi.

Amr b. Saîd el-Eşdak ve dayısı Mervân b. Hakem de onlarla birlikte Şam'a gönderilenlerdendi. Ayrıca Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye de onlarla beraberdi. Bu ikisi, Mervân'a ve Abdülmelik'e bağlı insanlardı. Bunlar Şam'a ulaştılar. O sırada, kendisi istemediği halde insanlar Muâviye b. Yezîd'e biat etmişlerdi. Mervân Şam'da çok fazla kalmamıştı ki Muâviye b. Yezîd vefat etti. Böylece hilafet için Mervân'a biat edildi. O da oğlu Abdülmelik b. Mervân ve ondan sonra da Abdülazîz b. Mervân için biat aldı. Amr b. Saîd el-Eşdak ise Mervân'ın işi konusunda en ciddi olan, ona yardım etmek konusunda en iyi çalışan ve Abdullah b. Zübeyr'in işinin bozulması için en ciddi çaba sarf edenlerden biriydi. Amr el-Eşdâk, Merc [Mercü Râhit] günü Mervân'ın yanında savaştı. İbnü'z-Zübeyr kardeşi Mus'ab'ı Filistine gönderdi. Bunun üzerine Mervân, Amr el-Eşdak'ı büyük bir ordunun başında onun üzerine gönderdi. Mus'ab Filistin'e girmeden Amr onu karşıladı ve adamlarını mağlup etti; sonunda Medine'ye dönmek zorunda kaldı. Mervân, kendisinden sonra Amr el-Eşdak'a hilafeti vadediyordu. O bununla, onun itaatini sağlıyor ve samimi olmasını temin ediyordu. Amr el-Eşdak, "Mervân'dan sonra hilafet benimdir. Çünkü Mervân beni veliaht yapmıştır" derdi.

Mervân'ın işi düzelip Amr el-Eşdak'ı İbnü'z-Zübeyr'in Mısır valisi İbn Cahdem'in -O, Abdurrahman b. Utbe b. Ebû İyâs b. Hâris b. Abd b. Esed b. Cahdem b. Amr b. Âbis b. Zarib b. Hâris b. Fihr'dır- üzerine gönderip de Mısır fethedilince ve akabinde Mervân Dımaşk'a dönünce, Hassân b.

Mâlik b. Bahdel el-Kelbî'ye, "Ben kendimden sonra Abdülmelik'i, ondan sonra da Abdülazîz'i veliaht yapmak istiyorum. Amr b. Saîd, kendisinin benden sonra hilafete namzet olduğunu iddia ediyor. Hâlid b. Yezîd de bunu iddia ediyor" dedi. Hassân Mervân'a, "Ben senin için onların hakkından gelirim" dedi. Hassân hemen insanları topladı. Sonra ayağa kalkarak bir konuşma yaptı ve şöyle dedi: "Müminlerin Emîri'nin kulağına ve bizim kulağımıza geldiğine göre bazı adamlar olmayacak temennilerde bulunuyor, batılı iddia ediyor ve Allah'ın onlara vermediği bir hakkı kendi kendileri için konuşuyorlar. Kuşkusuz bu tür insanlar doğru yolda değillerdir. Ey insanlar! Hemen kalkın ve Abdülmelik'e, ardından da Abdülazîz'e biat edin." Bunun üzerine insanlar çabucak kalkıp biat ettiler; sonunda biat etmeyen bir tek kişi bile kalmadı.

Medâinî, Hâlid b. Atıyye'den şöyle dediğini rivayet etti: Yezîd b. Muâviye, Amr b. Saîd el-Eşdak'ı Medine'ye vali tayin etti. Medineliler onu Yezîd'e şikâyet ettiler; Yezîd de onu azletti. Onun yerine Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyân'ı tayin etti. Medine'ye yaklaştığı zaman, Medineliler yolda, Zû Huşub denilen yerde onu karşıladılar ve Amr'ı ona şikâyet ettiler. Osman geldiğinde onlara bir konuşma yaptı; onlara iyilikte bulundu ve vaatlerde bulundu. Sonra Amr'a kızdı ve "Bir Kureyşli bunu bir Kureyşliye yapmaz" dedi. Bunun üzerine Amr minberin altından şöyle dedi: "Yavaş ol, ey Osman! Vallahi ben tatlı dilli değilim. Kuşkusuz zarar beni çirkin sözlü yapmıştır. İşler beni tecrübeli yapmış ve devrin olayları beni perişan etmiştir. Bir kez korkudan, bir kez de güvenden dolayı… Kureyş bilir ki ben geceleyin sakin, gündüzün ise dirayetliyim. Kaşlarımı hareketsiz kılmam, benim benzerimden rahatsız olunmaz ve ben babamın dışında kimseye nispet edilmem."

Amr b. Saîd b. Âs'a, "Baban seni kime tavsiye etti?" denildi. Amr, "Bana bazılarını tavsiye etti; fakat beni kimseye tavsiye etmedi" dedi.

Amr b. Saîd b. Âs'ın [el-Eşdak'ın] Öldürülmesi

Ebû Mihnef rivayetinde ve başkaları şöyle dediler: Amr b. Saîd, hilafete gelinceye kadar Mervân'ın işi konusunda insanların en gayretlisi ve ona en çok yardım edeniydi. Onunla birlikte Mercü Râhit günü, Dahhâk b.

Kays'le savaştı. Mervân vefat edip de Abdülmelik'e biat edilince, Mus'ab b. Zübeyr b. Avvâm'ın Irak'tan Cezîre'ye doğru geldiği haberi Abdülmelik'in kulağına geldi. Bunun üzerine Abdülmelik yola çıktı. Nihayet Fırat nehrine geldi. Yanında Amr b. Saîd el-Eşdak da vardı. Amr Abdülmelik'e, "Sen Irak'a gidiyorsun; baban, kendisinden sonra hilafeti bana vereceğini vadetmişti. Ben bu ideal üzerine onun işlerini yaptım ve onunla birlikte savaştım. Bari sen kendinden sonra emri bana ver" dedi. Abdülmelik onu sevindirecek bir cevap vermedi. Bunun üzerine Amr, Abdülmelik'in yanından ayrılıp Dımaşk'a geri döndü. Orada, "Mervân beni kendisinden sonra hilafete tayin etmişti. Bu yüzden onun muzaffer olması için çalıştım, çabaladım ve sizin bildiğiniz işleri yaptım" dedi. Abdullah b. Yezîd b. Esed b. Kürz -O Ebû Hâlid b. Abdullah el-Becelî el-Kasrî'dir- ona biat etti. Sonra Dımaşk halkı ona biat etti ve ona meylettiler. Çünkü o cömert ve eli açık bir insandı. Çulları, odunları, bezleri ve doldurulmuş yatakları Dımaşk surlarının üzerine attı ve kuşatma için hazırlık yaptı.

Haber Abdülmelik'e ulaştı. Hemen hızlı bir şekilde döndü ve Dımaşk'a gelinceye kadar süratli bir şekilde yürüdü. Amr Dımaşk'ın kapılarını kapatmıştı. Dımaşk şurtasının başına da Abdullah b. Yezîd'i getirdi. Abdülmelik dışarıdan onu kuşattı. Sürekli ona haber yolluyor ve ona vaatlerde bulunuyordu. Abdülmelik onu beytülmalin ve divanın başına getireceğine söz verdi. Ayrıca onu kendisinden sonra ve Abdülazîz'den önce veliaht yapacağını söyledi. Üstelik ona verdiği sözleri bir kâğıda yazdı.

Bunun üzerine Amr b. Saîd Abdülmelik'in yanına geldi. Abdülmelik askerinin içindeydi. Karargâhta olan bir konağa yerleşmişti ve askerleri etrafındaydı. Amr b. Saîd yanına girince hemen onu yakaladı. Sonra ona, "Ey Ebû Ümeyye! Boynuna zincir takacağıma ve seni, elleri boynuna bağlayan bir bukağı ile bağlayacağıma yemin ettim. Ancak sana zarar verilmeyecek" dedi. Hemen bağlandı ve boynuna zincir takıldı. Bunun üzerine Amr el-Eşdak, "Ey Müminlerin Emîri! Ben insanların yanına çıkayım; onların yanında istediğin gibi hareket edip istediğini onlara söyleyeyim" dedi. Aslında Amr, Abdülmelik'in onu yanından çıkarmasını ve adamlarının kendisini kurtarmasını istiyordu. Çünkü onun adamları konağın etrafında dolaşıyorlardı. Bunun üzerine Abdülmelik, "Heyhat! Zincirin içinde mi

bir plan düşünüyorsun ey Ebû Ümeyye?" dedi. Sonra Bişr b. Mervân'a, "Kalk onu öldür" dedi. Bişr onu öldürmeyi reddetti. Bu kez Abdülazîz'e, "Onu öldür" dedi. Abdülazîz de onu öldürmeyi reddetti. Abdülmelik onlara bağırıp çağırdı, sövüp saydı ve onları taciz etti.

Sonra mevlası Ebü'z-Zu'ayzi'a el-Berberî'ye, "Al bunu yanına ve onu öldür" dedi. O da onu zinciriyle çekti. Amr, "Yavaş çek, yavaş" dedi. Amr yüzükoyun yere düştü; ağzı ve yanakları sürtündü. Bunun üzerine, "Ah, ağzım… Ağzım" dedi. Abdülmelik, "Allah'ım! Onu perişan et! Ne kadar ahmak bir adam! Ölüme götürülüyor, adam yavaşlıktan ve ağzının ağrısından şikâyet ediyor" dedi. Sonra Ebü'z-Zu'ayzi'a'ya, "Namazdan dönene kadar beni bundan kurtar" dedi. O da Abdülmelik namazdan dönmeden onu kılıçla boğazlayarak öldürdü. Abdülmelik namazdan dönünce başının kesilmesini ve konağın kapısında bekleyen adamlarına atılmasını emretti. Onlarla birlikte Amr'ın kardeşi Yahya b. Saîd de vardı. Konağın kapısında ayakta olan Yahya, [Amr'ın kesilmiş kafasını görünce] Velîd b. Abdülmelik'in üzerine kılıçla saldırdı. Velîd, onun geldiğini görünce çekildi; Yahya onun kalçasına vurdu. Velîd acele edip içeri girdi. Abdülmelik [Amr'la birlikte isyan eden] siyah-beyaz herkese güvence verdi. Yahya'ya da ne o zaman, ne de diğer zamanlarda ilişmedi. Sonra insanları atıyyelere davet etti. Yahya b. Saîd Mus'ab b. Zübeyr'in yanına gitti ve onunla birlikte hareket etti. Mus'ab onu görünce, "Ey Yahya! Kervan kurtuldu ve kuyruk hızlanmaya başladı" dedi. Yahya b. Saîd, "O kuyruğun kılıdır" dedi.[215]

Bana Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî anlattı; dedi ki: Bize Sadaka b. Hâlid el-Kureşî anlattı. O Hâlid b. Dihkân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Amr b. Saîd, Abdülmelik'in ordusundaydı. Abdülmelik Dımaşk'tan ayrılmış, Irak'a doğru gidiyordu. Amr b. Saîd Abdülmelik'e, "Senin baban, kendisinden sonra hilafeti bana vereceğini vadetti. Baban senin için ve eğer olursa senden sonra Abdülazîz için biat aldı. Bari sen kendinden sonra beni

215 Metinde geçen "el-Helb" kelimesi "kuyruk kılı" anlamındadır. Bazılarına göre sertleşen kıllardır. Bunun için, Ebû Ubeyd'in *el-Emsâl* adlı kitabının 320. sayfasına bk. Yahyâ şunu kastetmiştir: "Kıllarını dağıtmadan veya kuyruğunun kıllarını dağıtmadan kurtuldu." (Süheyl Zekkâr). Araplar helakten kurtulanlar için (أَفْلَتَ وَانْحَصَّ الذَنَبُ) derler. Edipler bunu, "Kanın kırmızılığından kurtuldu ve hayatın yeşilliğine geldi" şeklinde yorumlarlar. Avam tabakası ise "Saçını ellerinden çıkardı ve böylece başını da kurtarmış oldu" şeklinde anlarlar (Bk. Ebû Mansûr es-Saâlibî, *Kitâbu Hassü'l-Has*, s. 37; Beyrut, trsz.) Yahyâ'nın, "O kılıdır" sözü bu manayı hatıra getiriyor. (çev.)

veliaht tayin et" dedi. Abdülmelik ona, "Ey Latîmu'ş-Şeytân! Senin gibiler hilafete uygun olur mu? Sen kibir sahibi, korkak, müsrif, kendini beğenmiş ve açık iftira sahibi bir adamsın. Hayır, vallahi bu asla olmayacak; bir göz aydınlığı bile…" dedi. Bunun üzerine Amr ondan ayrıldı ve Dımaşk'a geldi. Orada kendi hilafeti için insanları biate davet etti. Amr cömert bir adamdı. Ona biat edildi. O da şehrin kapılarını kapattı ve kuşatma için hazırlık yaptı. [Durumdan haberdar olan] Abdülmelik seferini terk etti ve döndü. Amr'ı kuşattı; sürekli ona haber yolluyor, ona vaatlerde bulunuyor ve ona yumuşak bir şekilde muamele ediyordu. Ayrıca yemin ederek onu kendisinden sonra veliaht yapacağını söylüyordu. Amr bunu kabul etti ve Abdülmelik'in yanına çıktı. Denildiğine göre, Amr Abdülmelik'in yanına girdiğinde o bir konakta, askerlerinin arasındaydı. Amr'ın adamları da etrafındaydılar. Abdülmelik aynı gün onu öldürdü.

Sadaka dedi ki: Hâlid b. Dihkân'ın dışındakiler şöyle dediler: Amr b. Saîd Dımaşk kapılarını Abdülmelik'e açtı. Abdülmelik şehre girdi ve hilafet sarayına yerleşti. Amr birkaç gün onun yanına gidip geliyordu. Sonra Abdülmelik onun boynuna bukağı taktı. Amr ona, "Ey Müminlerin Emîri, Allah aşkına beni bu zincirle insanların arasına çıkarma da insanlar beni bu halde görmesin" dedi. Amr bu sözüyle dışarı çıkarılmayı istemediğini ona göstermek istiyordu. Amacı, Abdülmelik'in onu dışarı çıkarması ve Amr'ın adamlarının onu kurtarmalarıydı. Abdülmelik, "Zincirin içinde mi bir plan düşünüyorsun ey Ebû Ümeyye?" dedi. Sonra mevlası Ebü'z-Zu'ayzi'a'ya onu öldürmesini emretti o da onu öldürdü. Bu kez, [Amr'ın öldürülmüş olduğundan habersiz olan] kardeşi Yahya b. Saîd ve sarayın kapısında olan adamları, "Ey Ebû Ümeyye ne haber? Sesini bize duyur!" demeye başladılar. Bunun üzerine Abdülmelik Amr'ın kafasının kesilip onlara atılmasını emretti. Kafası onlara atılınca sustular. Sonra Amr'ın adamları Dımaşk'taki beytülmale saldırıp yağmaladılar. Abdülmelik bunun için kimseye bir şey söylemedi. Nihayet işler yola girdiğinde, bundan dolayı onları muaheze etti. Talan edilen paraları geri aldı ve beytülmal 100.000 dirhem fazla verdi.

Hişâm dedi ki: Bazı şeyhlerimizden işittim; şunu anlatıyorlardı: Abdülmelik namaza gitti ve namazdan dönmeden onu öldürmesi için

Ebü'z-Zu'ayzi'a'ya emir verdi. Abdülmelik namazına başlayınca Amr'ın adamları gürültü çıkarıp, "Onu yanımıza çıkarın" dediler. Abdülmelik, sanki burnu kanıyormuş gibi elini burnunun üzerine koydu, hızla çıkıp hilafet sarayına girdi ve başının kesilmesini emretti. Başı kesildi ve adamlarının içine atıldı. Böylece sustular.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd b. Müslim'den nakletti; dedi ki: Bana Saîd b. Âs'ın çocuklarından birisi anlattı; dedi ki: Abdülmelik ikindi namazına gitti. Abdülmelik, ikindi namazını kılmak için çıktı. Yahya b. Saîd, bir grup insanla gelerek "Ey Ebû Ümeyye! Neredesin? Yanımıza çık. Sesini bize duyur." diye seslenmeye başladılar. Bu durum Abdülmelik'i tedirgin etti. "Sanırım abdestim yok" diyerek çıkıp abdest almak istiyormuş gibi saraya girdi. Baktı ki Amr öldürülmüş haldedir. Başının kesilmesini, adamlarına ve diğer insanlara atılmasını emretti. Sonra onlara mal verdi ve onları atıyye almaya çağırdı. Böylece sustular.

Medâinî, Ali b. Mücâhid'den, o Abdüla'lâ b. Meymûn b. Mihrân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Amr b. Saîd Abdülmelik ile anlaşma yapınca Abdülmelik Dımaşk'a girdi ve orada kaldı. Amr da ikramlı bir şekilde yanına girip çıkıyordu. Bir gün Amr onun yanına girdi; Abdülmelik onunla sert bir şekilde konuştu. Amr da ona karşı sertleşti ve "Ben hilafet konusunda senden daha fazla hak sahibiyim. Eğer istersen barışı boz ve savaşa dön" dedi. Abdülmelik, boynuna bir zincir takılmasını emretti ve gümüşten bir kelepçeyle elleri boynuna bağlandı. Sonra Abdülazîz b. Mervân'a, "Kalk boynunu vur" dedi. Abdülazîz kabul etmedi. Bunun üzerine mevlası Ebü'z-Zu'ayzi'a'ya, "Namazdan dönünceye kadar onu öldürüp beni ondan kurtarmış olacaksın!" dedi. İkindi namazına çıktı. Döndüğünde, Ebü'z-Zu'ayzi'a'nın onun boynunu vurduğunu gördü. Abdülmelik emretti; başı adamlarının arasına atıldı. Onlar dışarıda toplanmış, onun çıkmasını bekliyorlardı. Kardeşi Yahya b. Saîd de onlarla beraberdi.

Hişâm b. Ammâr dedi ki: Anlatanlardan işittim; şöyle diyorlardı: Ebü'z-Zu'ayzi'a kılıcını Amr'ın sırtına sokup karnından çıkardı. Sonra onu çekti; Amr ruhunu teslim etti.

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Adî'den, o İbn Ayyâş el-Hemdânî ve Ebû Habbâb'dan rivayet etti; dediler ki: Kabîsa b. Züeyb el-Huzâî

şöyle dedi: Ben, Hassân b. Mâlik b. Bahdel el-Kelbî, onun çocukları, kardeşleri ve Abdülmelik'in mevlası Ebü'z-Zu'ayzi'a Abdülmelik'in yanındaydık. Kapıcı geldi ve Amr b. Saîd'in girmesi için izin istedi. Abdülmelik ona izin verdi. O sırada şöyle diyordu:

Sakın düşmanından, sana sahte dost olmasından kork!
Hakkından gel, onu öldürmek istediğin zaman
Yakınlaştırdım kendime, ruhu sakinleşsin diye
Ta ki kararlı ve gücü yeten birisinin hamlesi gibi saldırayım
Öfkeyle ve dinimi korumak için… Kuşkusuz ki
Kötünün yolu, iyi insanın yolu gibi değildir

Sonra bana ve Hassân'a yöneldi ve "İsterseniz siz kalkın" dedi. Biz kalktığımız zaman ve Amr geldiğinde Abdülmelik gülerek şöyle dedi: "Ey Hassân! Sen Kabîsa'dan daha uzunsun" dedi. Biz dışarı çıktık. Hassân bana, "Vallahi Amr'ı öldürecek. Çünkü Abdülmelik, mantıksız bir insan değildir. Bizimle şakalaşıyordu ki onu ürkütmesin ve sonra ona saldırsın" dedi.

Dedi ki: Amr selam verdi, sonra Abdülmelik'le beraber tahtının üzerine oturdu. Bir saat kadar onunla sohbet etti. Sonra Ebü'z-Zu'ayzi'a geldi ve kılıcı Amr'ın omuzundan indirdi. Bunun üzerine Amr, "Ey Müminlerin Emîri! Kılıcım alınır mı?" dedi. Abdülmelik güldü; sonra "Senden başkası babasız kalasıca! Yoksa bir kılıçla benimle birlikte oturmayı mı umuyorsun, senden olanları gördükten sonra?" dedi. Bu söz üzerine Amr başını önüne eğdi. Sonra Abdülmelik ona, "Ey Ebû Ümeyye! Eğer gözüm seni kesip de sana gücüm yeterse ellerini boynuna bağlayacak sonra sana pranga vuracağım diye Allah'a söz verdim" dedi. Abdülazîz b. Mervân, "Sonra ne yapacaksın, ey Müminlerin Emîri?" dedi. Abdülmelik, "Sonra onu serbest bırakacağım tabii… Ebû Ümeyye'ye ne yapacağımı umuyorsun ki? Kalk ey Ebü'z-Zu'ayzi'a, bir bukağı ve bir ayak kaydı [kelepçeyi] getir" dedi. Ebü'z-Zu'ayzi'a onları getirdi. Onlar önceden onun için hazırlanmışlardı. Onu boynuna ve ayaklarına taktı. Bunun üzerine Amr, "Allah aşkına ey Müminlerin Emîri, beni bunlarla insanların arasına çıkarmayasın" dedi. Abdülmelik, "Hile mi yapacağım sana ey Ebû Ümeyye? Yemin olsun seni bunlarla çıkarmayacağım. Onları da ancak yukarıdan çıkaracağım" dedi.

Sonra Ebü'z-Zu'ayzi'a onu kötü biçimde çekti; Amr yüzükoyun yere düştü. Tahtın direği ağzına değdi ve dişi kırıldı.

Bunun üzerine Amr, "Allah aşkına ey Abdülmelik, bir kemiğimin kırılması seni ondan daha şiddetli bir işkence yapmaya mı davet edecek?" dedi. Abdülmelik, "Ey Ebû Ümeyye! Eğer Araplar ve Acemler sahipsiz kalsaydılar da sadece Kureyş'in işi yoluna girseydi, seni göz bebeklerinin kanıyla kurtarırdım. Fakat vallahi iki aygır bir sürüde bir araya geldikleri zaman mutlaka birisi arkadaşını öldürür. Kalk ey Abdülazîz boynunu vur!" dedi. Sonra Abdülmelik ikindi namazı için dışarı çıktı. Bir de ne görsün, Yahya b. Saîd, Hıms ehlinden olan 1.000 kadar mevlalarıyla gelmiş, bekliyorlar. Abdülmelik onu hissedince, kan akmış gibi burnunu eliyle tuttu ve İbn Ümmü'l-Hakem'i öne geçirdi. İbn Ümmü'l-Hakem onun arkasındaydı. İbn Ümmü'l-Hakem insanlara namaz kıldırdı; Abdülmelik de saraya girdi. Abdülazîz'e, "Ne yaptın?" dedi. Abdülazîz, "Ey Müminlerin Emîri, Allah ve akrabalık için onu öldüremedim" dedi. Abdülmelik, "Allah, topuklarına bevleden anneni kahretsin! Ondan başkasına benzemedin zaten" dedi. -Abdülazîz'in annesi, Leylâ bt. Zebbân b. Asbağ el-Kelbî idi- Sonra "Onu bana yaklaştır ey çocuk" dedi. Amr onun için yere yatırıldı. Sonra onu kılıçla boğazladı. Keserken şöyle diyordu:

Ey Amr! Bana sövmeyi ve beni küçük düşürmeyi terk etmezsen
Vururum seni; öyle ki başın, "Ne olur! Beni sulayın"[216] *diyecek*

Dedi ki: Namaz sona erdi. Yahya b. Saîd mevlaları ve adamlarıyla birlikte dışarı çıktılar. Dışarıda onların gürültüleri çoğalmaya başladı ve "Sesini bize duyur, ey Ebû Ümeyye!" diyorlardı. Bunun üzerine Velîd b. Abdülmelik, Abdülmelik'in mevlaları ve diğerleriyle birlikte onların yanına çıktı ve onlarla çarpışmaya başladı. Bir darbe Velîd'in kalçasına isabet etti. Doğru olan görüş budur. Denildiğine göre darbe başına isabet etti. Hemen İbn Erkam onu alıp bir eve soktu ve üzerine kapıyı kapattı. Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem [sarayın] mescid kapısından girdi ve Abdülmelik'e, "Ne yaptın be adam! Mesele büyüdü" dedi. Abdülmelik, "Onu öldürdüm" dedi. Abdurrahman, "Allah sana hayrı ve doğru yolu versin" dedi. Sonra

216 Arapların inancına göre insanın ruhu başındadır. İnsan zulmen öldürüldüğü zaman maktulün kafası, intikamı alınıncaya kadar kabrinin etrafında döner ve "Lütfen beni sulayın" der.

Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem Amr'ın başını aldı ve onun adamlarına attı. Umutları kalmayınca bozguna uğradılar.

Abdülmelik beytülmalin açılmasını emretti; beytülmal açıldı. Abdülmelik, "Gelin atıyyelerinizi alın" diye çağrıda bulundu. İnsanlar içinde bulundukları [psikolojik] ortamı terk edip beytülmale yöneldiler. Abdülmelik için bir taht konuldu; üzerine oturdu ve "Velîd nerede? Vallahi eğer ona vurmuşlarsa intikamlarını aldılar demektir" diyordu. Velîd'in yeri ona haber verildi ve kendisine sağ olduğu bildirildi. Böylece Abdülmelik rahatladı. Sonra "Kim Yahya b. Saîd'i ya da Saîd'in çocuklarından herhangi birisini getirirse ona 1.000 dinar var" diye çağrı yapıldı. Hepsi de aynı saatte yakalandılar. Abdülmelik onların Kûfe'ye sürülmelerini emretti. Böylece Yahya b. Saîd Mus'ab b. Zübeyr'in yanında yer aldı.

Medâinî, Suhaym b. Hafs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Amr b. Saîd için ortaya çıkıp savaşan bir kavim vardı. Abdülmelik onlara bir grup gönderdi ve onlarla savaştılar. Başlarında Hâlid b. Hakem b. Ebü'l-Âs vardı.

Dediler ki: Avâne b. Hakem şöyle dedi: Abdülmelik, Amr b. Saîd'in katlinden önce şu beyitle misal getirirdi:

Ey Amr! Bana sövmeyi ve beni küçük düşürmeyi terk etmezsen
Vururum seni; öyle ki başın, "Ne olur! Beni sulayın" diyecek

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o dedesinden, o Ebû Sâlih'ten, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet etti: Amr el-Eşdak'ın katli kendisine ulaştı. Abdullah b. Abbas, "Ey insanlar! Abdülmelik, güvence verdikten sonra amcasının ve halasının oğlunu öldürdü. Sakın ona güvenip de onu tasdik etmeyin" dedi. Dediler ki: İbnü'l-Hanefiyye, yola çıkmış Abdülmelik b. Mervân'ın yanına gitmek istiyordu. Abdülmelik'in, amcasının oğlu Amr'a güvence ve taahhüt verdikten sonra onu öldürmüş olduğu haberi kendisine gelince ürktü ve Hicâz'a geri döndü.

Yahya b. Hakem b. Âs şöyle dedi: [Denildiğine göre bu beyitleri Bişr b. Mervân söylemiştir.]

Ey gözlerim! Bolca akıtın yaşlarını, Amr için
Hilafeti ihanetle donattığımız akşam
Benî Mervân onu öldürdüklerinde
Sanki şirret olan bir grup kuş, çullanmıştı kartalın üzerine
Gittik ve küfredenler de gittiler, onun naaşıyla birlikte
Bir kaya parçası vardı sanki omuzlarında
Allah lanet etsin, ehlini ateşe koyan dünyaya
Ve mahremlerin namusunu ayaklar altına alan dünyaya
Aciz değildi Amr, fakat ona
Ölüm bir anda gelmişti, kendisi bilmeden

el-Eşdak'ın kardeşi Yahya b. Saîd de şöyle dedi:

İhanet ettiniz Amr'a, ey batıl yolun çocukları!
İhanet üzere bina ederler evleri, sizin gibiler
Yemin olsun Ka'be'ye, kurtarmak isterdim onu
Ve içkiden dolayı had vurulduğu gün, Abdülazîz'i

Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf, şarap içtiği için Abdülazîz'e had uygulamıştı. Deniliyor ki: Ona Amr b. Saîd had uygulamıştı.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı. O babasından, o da şeyhlerinden nakletti; dedi ki: Abdülmelik'e Şam ve Cezîre halkı biat etti. Sadece Karkisiyâ'yı ele geçirip oradaki kaleye sığınan Züfer b. Hâris el-Kilâbî ona biat etmemişti. Abdülmelik onun üzerine gitti; vekâleti de kendisinden sonra hilafete gelecek olan Amr el-Eşdak'a verdi. Bunu fırsat bilen Amr, Dımaşk'ı ele geçirdi ve Dımaşk halkına çok atıyyeler verdi. Haber Abdülmelik'e gelince hemen döndü; Amr şehrin kapılarını kilitledi ve kaleye sığındı. Bunun üzerine Abdülmelik ona, "Kuşkusuz sen ailenin işini ifsat ettin ve düşmanlarını onlar hakkında umutlandırdın. Senin bu yaptığın işte Abdullah b. Zübeyr'e destek vardır. Lütfen biatine ve itaatine geri dön. Ben seni veliaht yapacak ve [halka] verdiğin bütün malları geçerli kabul edeceğim" dedi. Bunun üzerine Amr razı oldu ve şehrin kapılarını açtı. Abdülmelik de şehre girdi. Amr'ın yanında 500 adam vardı; o nereye gitse onlar da onunla birlikte giderlerdi.

Bir gün Abdülmelik kapıcısına, "Yazık sana, Amr b. Saîd geldiği zaman, onu içeri alıp adamları girmeden onun üzerine kapıları kilitleyebilir misin?" dedi. Kapıcı, "Evet, yapabilirim" dedi. Abdülmelik, "O zaman yap" dedi. Amr bayağı kibirliydi; kimseyi kendisinden daha faziletli görmez; yürüdüğü zaman sağa-sola bakmazdı. Amr geldiği zaman kapıcı onun için kapıyı açtı. Kapıcının yardımcıları dışarıda, Amr'ın adamlarının gerisindeydiler. Amr sağa-sola bakmadan yürüdü. O, adamlarının her zamanki gibi içeri girdiklerini sanıyordu. Abdülmelik uzun zaman onu azarladı. Abdülmelik, şurtasının başındaki Ebü'z-Zu'ayzi'a'ya boynunu vurmasını tembihlemişti. Abdülmelik Amr'la konuştu ve ona karşı sertleşti. Amr Abdülmelik'e, "Üzerime gelip benden daha faziletli olduğunu mu sanıyorsun? Eğer istersen ikimiz arasındaki ahdi bozar, sonra sana karşı harp ilan ederim" dedi. Abdülmelik, "Ben istedim" dedi. Amr ise "Ben de yaptım" dedi. Sonra Abdülmelik, "Ey Ebü'z-Zu'ayzi'a! Bitir onun işini" dedi. Amr baktı ki adamlarından hiçbirisi sarayda yok, yaptığı hatayı anladı [ve birden yıkılıverdi.] Abdülmelik'e yaklaştı. Abdülmelik, "Seni bana yakınlaştıran nedir?" dedi. Amr, "Yakın akrabalık ile akraba hukuku adına senden merhamet diliyorum" dedi. Abdülmelik, Ebü'z-Zu'ayzi'a'ya "Haydi bitir işini!" dedi. Bunun üzerine Ebü'z-Zu'ayzi'a onu öldürdü. Abdülmelik, "Onun başını adamlarının arasına atın" dedi. Onun adamları, başını görünce hemen dağılıverdiler. Ardından Abdülmelik bir konuşma yaptı. Konuşmasında, Amr'dan ve onun kötülüğünden, onun hakkını ne kadar çiğnediğinden, ne kadar haddini aştığından, hakkı olmayan şeyleri iddia etmesinden ve nihayet onu öldürdüğünden söz etti; sonra şöyle dedi:

Nefreti sakinleşsin diye, yakınlaştırdım kendime
Ta ki kararlı ve gücü yeten birisinin hamlesi gibi saldırayım
Öfkeyle ve dinimi korumak için… Kuşkusuz ki
Kötünün yolu, iyi insanın yolu gibi değildir

Abdülmelik bir adamı tehdit ettiği zaman, "Amr'ın bukağısı yanımdadır. Vallahi, onun içine giren bir adamın boynu, ancak [kesilerek] yukarıdan çıkar" derdi. Bu sözünü Kûfe'deki hutbesinde dile getirmişti.

Saîd b. Âs'ın el-Eşdak dışındaki çocuklarından biri *Yahya b. Saîd* idi. Künyesi "Ebû Eyyûb" idi. Velîd b. Abdülmelik'e saldırıp Mus'ab'ın yanına

giden odur. Abdülmelik ona karşı öfkeliydi. Mus'ab öldürülünce Abdülmelik birkaç kişi dışında herkese eman verdi. Onlardan birisi de Yahya b. Saîd idi. Daha sonra Yahya için onunla konuşuldu; o da onu bıraktı. Onun Kûfe ve Vâsıt'ta çocukları vardır.

Hişâm b. el-Kelbî dedi ki: Yahya b. Saîd dünyaya geldiğinde Benî Kinâne'nin yanına sütanneye verildi. Bir gün Benî Kinâne'den bir grup bağ kurmak için yanına geldiler ve sütkardeşi olduklarını gündeme getirdiler. Ancak Yahya onlara hiçbir iyilik yapmadı. Bunun üzerine onlardan bazıları şöyle dedi:

Ve büyüttü seni bizden, Nevfel'den yaşlı bir kadın
Kerim olan Benî Dîl'de kökleri vardır
Gördüm ki Ebû Eyyûb inkâr ediyor akrabalığı
Sen bu akrabalığa ey Yahya, layık değilsin kuşkusuz
Besledik seni ey Yahya, hayır olsun senin için
Fakat mükâfatımız kabalık ve hukuku çiğnemek oldu

Yahya bunu duyunca onlardan özür diledi ve ihtiyaçlarını giderdi.

Yahya b. Saîd'in çocuklarından birisi *Anbese b. Yahya*'dır. Şair el-Advânî onun hakkında şöyle diyor:

Anbese b. Yahya'ya geldiğin zaman
Kuşanmış olarak dönersin, Huneyn'in iki mestiyle
Ondan bir yiyecek talep ettiğin zaman, sanır ki sen
Ona gelmiş, borç talep eden bir borçlusun
Beklenmez Kureyş'ten böyle şeyler
Ve Benî Âs'ın içinde o güzel değildir

Saîd b. Yahya b. Saîd: Onun çocukları Cu'fî'dedir ve o şerefli bir insandır.

Medâinî, Ali b. Mücâhid'den, o da Abdüla'lâ b. Meymûn b. Mihrân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Abdülmelik, Saîd b. Yahya b. Saîd'i 40 gün hapsetti. Sonra onu çağırdı. Yanında da onun yakın adamları vardı. Onu öldürüp öldürmeme konusunda onlarla istişarede bulundu. Bazıları, "Onu öldür" dediler. Bazıları da "Onu öldürme" dediler. Abdullah b. Mes'ade el-Fezârî, "Ey Müminlerin Emîri! O senin yakın akrabandır. Af

takvaya daha yakındır. Sen de fazilet için daha çok hak sahibisin. Onu affedip düşmanlarının yanına gönder. Senin süvarilerinden biri onun hakkından gelir" dedi. [Abdülmelik onu affetti]; o da Abdullah b. Zübeyr'in yanına gitti. Abdullah ona, "Mus'ab'ın yanına git" dedi.

Muhammed b. Saîd b. Âs: Onun çocukları Şam'dadır. Onun ve el-Eşdak'ın annesi birdir.

Abdullah b. Saîd: Onun çocukları Kûfe ve Vâsıt'tadır. Ahtal'ın methettiği adam budur:

Kim ki Benî Saîd'i soracak olursa
Abdullah nisap bakımından onların en büyüğüdür
Nevfel'i ve Benî İkeb'i içinde barındırır mı?
Bu her iki kabile, kime isabet ederlerse kurtarıyorlar, onları

Abdülmelik, "Ahtal yalan söylemiştir. Osman b. Saîd nisap bakımından onların en büyüğüdür" dedi.

Osman b. Saîd'in annesi Osman b. Affân'ın kızıdır. Onun çocukları Kûfe'dedir. Abdullah'ın annesi, Cübeyr b. Mut'im b. Adî b. Nevfel b. Abdümenâf'ın kızıdır. Onun annesinin annesi Benî Tağlib'den Benî İkeb boyundandır.

Anbese b. Saîd b. Âs: Haccâc'ın yanında çok etkin bir şahıstı. Sürekli onunla beraberdi ve ondan ayrılmıyordu. Onun annesi, "Asmâ" adında bir cariye idi. Onun çocukları Medine ve Kûfe'deydi. Haccâc'ın vefatından sonra da yaşadı. Vefat ettiğinde yaşlanmıştı. Künyesi "Ebû Hâlid" idi.

Dediler ki: Anbese dünyaya geldiği zaman Saîd oğlu Yahya'ya, "Onun adına bir sadaka ver" dedi. Yahya, "O bir cariyenin oğlu iken ne sadakası vereceğim?" dedi. Sonra onun adına bir tavuk sadaka verdi. Bunun üzerine Saîd, "Eğer adam doğru söylediyse, bu çocuk bütün çocuklarımdan daha fazla evlat sahibi olacaktır" dedi.

Anbese'nin çocuklarından birisi Abdullah b. Anbese'dir. Davud b. Ali'den önce Mekke'de, Hicâz valisiydi.

Abdurrahman b. Anbese b. Saîd: Kendisi Kûfe'de şerif birisi idi.

Ebân b. Saîd b. Âs b. Ebû Uhayha: Ebân uzlet için Eyle'ye yerleşmişti. Osman b. Affân'ın kızı Âişe'yi istedi. Âişe [kabul etmeyerek] "Onu Eyle'ye düşüren alçaklığıdır" dedi ve şu beyti okudu:

Bir keler deliğinde kalıyor; ne zarar verirsin düşmana
Ne de bir menfaat verirsin, menfaat talep edene

Abdullah b. Anbese b. Saîd -kardeşinin oğludur- onun hakkında şöyle diyor:

Medine'yi terk ettin; ehlinden yüz çevirerek mi?
Ve yerleştin Kunfüz [kirpi] kilisesine

Ebân da ona cevaben şöyle dedi:

Bir toprağa yerleştim ki buğdayı toprağı gibidir
Fakirlik onun madenidir, en yüksek bir sarayda

Ebân'ın çocukları Kûfe'dedir.

Abdurrahman b. Saîd: Onun oğlu Saîd b. Abdurrahman b. Saîd, Yezîd b. Ömer b. Hübeyre ile beraberdi. Halef b. Halîfe onun hakkında şöyle der:

Saîd'e gelince, yürüdüğü zaman
Kendisi için ebe istenen bir hamile gibi

Onun karnı büyüktü. İbn Hübeyre ile birlikte öldürüldü. Anbese b. Saîd'in "Haccâc b. Anbese" denilen bir oğlu vardı. Haccâc [b. Yûsuf] ona kendi ismini vermişti. Mansûr ona güvence verdi. Onun soyu devam etmektedir.

Amr el-Eşdak'ın çocuklarından birisi *Musa b. Amr*'dır. İbn Kuney en-Nasrî onun hakkında şöyle diyor:

Benî Âs'ın tümüne teşekkür ettim, verdikleri için
Fakat ben Musa için, verme konusunda kınayıcıyım
O oturuyorken, kimseye bir şey vermez
Ayaktayken kâfidir sana, bir şahsın cimriliği
Eğer cömert bir kavimden ise kuşkusuz o
Kuyruk ve kanadın ön tüyleridir; kuşun düz gitmesini engelleyen

Anlattıklarına göre Hâlid b. Saîd şöyle dedi: "Vallahi Musa yaşlanıncaya kadar hiç kimseye bir iyilik yapmadı" dedi.

Onlardan birisi de İsmail b. Amr b. Saîd'dir. O el-A'vas'ın arkadaşıdır. A'vas hakkında Ömer b. Abdülazîz şöyle demişti: "Vallahi eğer elimde yetki olsaydı el-A'vas'ın arkadaşını vali yapardım."

Onlardan birisi de İsmail b. Ümeyye b. Amr el-Eşdak'tır. Kûfe'de Kureyş'in en bilginiydi ve kendisi Kûfe'de doğmuştu. Davud b. Mütemmim b. Nüveyre onun hakkında şöyle diyor:

Eğer Bişr b. Mervân kaba davranırsa kâfidir bana
Cömertlik sahibi Saîd b. Amr b. Saîd
Bir genç ki hayırlı işlerin, baba ve dedelerinin mesailerini
Kendisine takdim ettiğini görmüştür

Amr b. Ümeyye b. Amr b. Saîd: Şairdir. Ebü'l-Yakzân'ın dediğine göre, Mu'aykıb b. Ebû Fâtıma ed-Devsî, Ebû Uhayha'nın mevlası veya anlaşmalısıydı. Onun Resûlullah (sav) ile sohbeti vardı. Onda cüzam hastalığı vardı. Saîd b. Âs'ın "Ebû Râfi" adında bir mevlası vardı. Onun "Râfi" ve "Ubeydullah" adlarında oğulları vardı. Resûlullah (sav) Râfi'i özgürlüğüne kavuşturmuştu. Bu sebeple Resûlullah'ın (sav) mevlası olduğunu iddia ediyordu. Bunun üzerine el-Eşdak, "Senin mevlanım" diyene kadar onu kamçıyla dövdü. Bununla ilgili haberi "Resûlullah'ın mevlaları" bölümünde anlattık. el-Eşdak öldürülünce Ubeydullah b. Ebû Râfi' şöyle dedi:

Sağlık olsun, felç olmasın ve düşmanına zarar versin!
Bir el ki İbn Saîd'in kanını akıtmıştır
İşleri doğru olan Mervân'ın oğlunu gördüm
Onurlu, demir gibi azimli ve ahmak değildir
O İbn Ebü'l-Âsî'dir; fakat nispet olunur
Temiz olan bir aileye ve temiz olan dedelere

Ebü'l-Îs b. Ümeyye'nin Çocukları

Onlardan birisi *Esîd b. Ebü'l-Îs*'tir. Onun annesi Ervâ bt. Esîd b. İlâc es-Sekafî'dir. Onun annesi ise Safiyye bt. Vehb b. Hâris b. Zühre'dir. Esîd es-Sekafî'nin annesi siyahî bir kadındı. Ebû Süfyân ve onun çocukları siyahîlere sövüyorlardı. Ervâ bt. Ebü'l-Îs'in annesi Mahzûm kabilesinden Rukayye'dir. Ervâ, Ebû Cehil b. Hişâm ile evlendi. Esîd b. Ebü'l-Îs kör oldu ve İslâm'a yetişmedi.

Esîd b. Ebü'l-Îs'in çocuklarından birisi *Attâb b. Esîd b. Ebü'l-Îs*'tir. Mekke'nin fethi günü Müslüman oldu ve İslâm'ı güzel oldu. Resûlullah (sav) onu Mekke'ye vali olarak görevlendirdi. Attâb, "Ey Allah'ın Resûlü! Senin sohbetinde bulunup seninle beraber olmak istiyorum" dedi. Resûlullah (sav) ona, "Seni Allah'ın evinin halkı üzerine görevlendirmemden memnun değil misin?" dedi. Resûlullah (sav) vefat edinceye kadar da orada vali olarak görevde kaldı. Resûlullah (sav) onu ayrıca Tâif için de görevlendirmiş ve Tâif üzümlerinin, hurma ağaçlarının ıslah edildiği [budandığı] gibi ıslah edilmelerini ona emretmişti. Ebû Bekr halife seçilince hilafeti boyunca onu valilikte bıraktı. Her ikisi de [Attâb ve Ebû Bekr] vefat ettiklerinde, birisinin diğerinden haberi olmadı. Attâb vefat edeceği zaman, yerine Mihrez b. Hârise b. Rebîa b. Abdüluzzâ b. Abdüşems'i vekil bıraktı. Ömer b. Hattâb (ra) onun vali olarak kalmasını onadı.

Heysem b. Adî şöyle dedi: Attâb Ömer'in hilafetine kadar kaldı ve Mekke'de vefat etti. Ancak bu bir vehimden ibarettir. Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî şöyle dedi: Attâb vefat edeceği sırada, kendisine Ebû Bekr'in vefat haberi geldi.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Ebû Âsım en-Nebîl'den, o Hâlid b. Ebû Osman'dan şöyle dediğini rivayet etti: Attâb b. Esîd, "İşimden iki elbise dışında hiçbir şey kazanmadım. Onları da kölem Keysân'a giydirdim" dedi.

Attâb b. Esîd'in *Abdurrahman b. Attâb* adında bir çocuğu vardı. Onun annesi Cüveyriye bt. Ebû Cehil idi. Onun annesi Ervâ bt. Ebü'l-Îs'tir. Abdurrahman Kureyş'in önemli adamlarındandı. Cemel günü Âişe ile birlikte savaştı ve öldürüldü. Ali b. Ebû Tâlib yanından geçti ve "Bu Kureyş'in

ya'sûbudur[217] [lideridir]" dedi. Deniliyor ki: Abdurrahman b. Attâb'ın avucu kesilmişti. Bir kartal onu almış ve o gün Yemâme'de bir taşın üzerine koymuştu. Sonra parmağındaki yüzüğünden tanındı.

Bu Abdurrahman'ın *Saîd* adında bir oğlu vardı. Siyah olduğu için ona, "et-Tırs" da deniliyordu. Ubeyd b. Husayn er-Râ'î onun hakkında şöyle der:

Bildir Saîd b. Attâb'a, benden bir mesaj
Eğer gerisinde felaketler bulunan toprakta seni helak etmezse

Ma'bed b. Alkame el-Mâzinî onun yanındaydı. Yanından çıktı, semerinin yıpranmış olduğunu gördü. Onun yerine ona yeni bir semer vermedi. O da şöyle dedi:

Hey! Bildirin İbn Ebû Saîd'e
Allah ona bir kötülük versin, bir kavmin efendisinden
Eğer semerim delinmişse, Talha'nın evinde
Bana yeni bir semer vermeliydi
Binemedim gece vakti, bir keçenin üzerine
Ve bir katırın keskin olan sırtının üzerine

Bineğe yalnız binildiğinde "İ'ravraytu'd-dâbbete" denilir.

Onun çocuklarından birisi de *Ümmü'l-Celâs bt. Saîd b. Abdurrahman b. Attâb*'dır. Onun annesi Kureyş'in Teym boyundandır. Onunla Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî evlendi.

Attâb b. Esîd'in çocuklarından birisi de Huleylân'dır. O Attâb b. Attâb b. Saîd b. Abdurrahman b. Attâb b. Esîd b. Ebü'l-Îs b. Ümeyye'dir. Onun annesi bir cariyedir. Huleylân Basra'nın delikanlılarındandı. Kendisi hamama gider ve avlanırdı. Eğlence ve içkiye düşkündü. Gençler, müzikseverler, satranç ve tavla meraklıları onun peşinde dolaşırlardı. Bir adam onu, bir mal konusunda, başka bir adamın üzerine şahit tuttu ve onu, Mansûr'un Basra'daki kadısı Sevvâr b. Abdullah el-Anberî'nin yanına, şahitlik yapmaya davet etti. Huleylân, kâdının kendi şahitliğini kabul etmeme riskine karşı, şahitlikten kurtulmak için adamın tüm malını borçlandı. Kendisi

217 Bal arısının kraliçesine "Ya'sûb" denir. Büyük reis manasına da gelir.

zengin ve cömert bir adamdı. Şarkı besteler ve insanlara şarkı da söylerdi. Huleylân'ın "Saîd" adında bir oğlu vardı. O da nebiz içerdi. Bununla beraber cömert ve güzel ahlaklı bir adamdı.

Attâb b. Esîd'in künyesi "Ebû Abdurrahman" idi. Onun ve *Hâlid b. Esîd* b. Ebü'l-Îs'in annesi, Zeyneb bt. Ebû Amr b. Ümeyye idi. Hâlid Mekke'nin fethinden sonra Müslüman oldu ve Mekke'de vefat etti. Denildiğine göre kendisi Yemâme'de şehit oldu. Bazılarının dediğine göre Resûlullah (sav) yanından geçmiş, ona selam vermiş; fakat Hâlid onun selamını almamıştı. Bunun üzerine Resûlullah (sav), "Allah'ım! Onları zaferden uzak tut ve onları acizlik içinde bırak" diye beddua etmiştir. Bu beddua sebebiyle onun çocuklarından hiçbirisi yoktur ki savaşta hezimete uğramış olmasın.

Hâlid b. Esîd'in *Ümeyye*, *Abdullah* ve *Ebû Osman b. Hâlid* adlarında çocukları vardı.

Abdullah b. Hâlid, kendisine değer verilen bir adamdı. Ziyâd onu Fâris bölgesindeki Erdeşîr Hurra'ya vali olarak tayin etmişti. Deniliyor ki: Onu tüm Fâris bölgesine tayin etmişti. Ayrıca ona Cuvânbûzân b. el-Muka'bir'in kızını hediye etmişti. Kız onun Hâris b. Abdullah adlı oğlunu dünyaya getirdi. Ziyâd Muâviye'ye bir mektup yazdı. O sırada Abdullah b. Hâlid onun yanındaydı. Ziyâd mektubunda, yakınında duracak ve başına bir iş geldiğinde kendi yerine vekil yapacağı Kureyş'ten bir adam göndermesini istiyordu. Muâviye de ona, "İstediğin adamı seç" diye mektup yazdı. O da Abdullah b. Hâlid'i seçti. Abdullah Ziyâd'ın yanındaydı. Hatta Ziyâd vefat ettiğinde onun cenaze namazını kıldırdı. Ziyâd onu kendisine vekil tayin etmişti. Dahhâk b. Kays el-Fihrî Kûfe'ye vali olarak gelinceye kadar Abdullah b. Hâlid orada vali olarak kaldı. Kubey en-Nasrî Abdullah b. Hâlid için şöyle diyor:

Ve sen kerimsin, Lüey b. Gâlib'densin
Senin kavmin kavimdirler, sen de şerif bir adamsın

Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in *Ümeyye*, *Hâlid* ve *Abdurrahman b. Abdullah* adlarında çocukları vardı. Onların annesi, Şeybe b. Osman el-Abderî'nin kızıydı. Kadına "Ümmü Hucr" denilirdi.

Abdülazîz ve *Abdülmelik b. Abdullah*: Bunların annesi Ümmü Habîb bt. Cübeyr b. Mut'im'dir.

İmrân, *Kâsım*, *Ömer*, *Muhammed*, *el-Muhârık*, *el-Husayn* ve *Ebû Osman b. Abdullah*: Bunlar değişik ümmü veledlerdendir.

Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid: Bunun künyesi "Ebû Abdullah" idi. Ziyâd onu es-Sûs şehrine tayin etti. Sonra el-Übülle'ye ve Dicle'nin çevresindeki bölgeye tayin etti ve onu Ramle bt. Ziyâd ile evlendirdi. Ümeyye cömert bir adamdı. Ümeyye, Bahreyn'de bulunan Ebû Füdeyk Abdullah b. Sevr el-Hâricî'nin üzerine gitti. Ebû Füdeyk kaçtı. Ferezdak bunun üzerine şöyle dedi:

Rüzgâra binip geldiler, ya da kanatlarla uçtular
Yürüdüler üç günde, Hecer'den el-Celhâ'ya

Bize Halef b. Sâlim anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o amcası Mus'ab b. Zeyd ve Muhammed b. Ebû Uyeyne'den rivayet etti; dediler ki: Ebû Füdeyk Bahreyn'de hurûc etti; Ümeyye b. Abdullah onun üzerine gitti ve hezimete uğradı. Bunun üzerine Ümeyye, el-Mihricân denilen asil atına bindi ve iki gecede Basra'ya ulaştı. Bir gün Basra'da iken, "el-Mihricân'ın üzerinde iki gecede Basra'ya ulaştım" dedi. Bunun üzerine bazıları [onunla alay ederek], "Sen Mihricân'la iki gecede geldin; eğer Nevrûz'a binseydin, demek bir gecede gelirdin" dediler.

Bize Halef ve Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o Mus'ab b. Zeyd'den ve başkalarından nakletti; dedi ki: Hâlid b. Abdullah Basra'ya geldi ve Harûriyye ile savaşmak için hazırlık yapmaya başladı. Sonra onlar Tîrî nehrindeyken onların üzerine gitti. Karşısında Katarî [b. Fücâe] vardı. Bu sırada Ebû Füdeyk de Bahreyn'de hurûc etti. Hâlid, kardeşi Ümeyye'yi Ebû Füdeyk'in üzerine gönderdi; Ümeyye hezimete uğradı. Sonra Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'i gönderdi; Ömer onu öldürdü. Sonra Abdülmelik, Ümeyye'yi Horasan'a vali yaptı. Bir müddet orada durdu; ardından Dımaşk'a geldi ve orada vefat etti. Abdülmelik onun cenaze namazını kıldırdı ve "Bana gelince, benim ondan sonra kalışım az olacaktır" dedi.

Ümeyye, oğlu Abdullah b. Ümeyye'yi Sicistân'a vali yapmıştı. Ebû Huzâbe[218] şöyle dedi:

Kuşkusuz ben ne kadar yaşlı ve gurbette de olsam
Uzaklaştırıyor fakirlik beni, uzak beldelere
Borç sahiplerinden uzaklaştırdı, tümüyle terk ederek
Ben övücüyüm kuşkusuz ve yeterliyim, övücü olarak
Irz konusunda bulmazsam, zarar veren birisini
Abdullah için berrak bir yüz vardır, [yanımda]
Ve sâlihler içinde bir sâlih nesep
Cömertlik kokusunu yaydıkça yayan bir sülale

Abdullah b. Ümeyye, İbnü'l-Eş'as ile birlikte hurûc etti. Sonra Haccâc ona güvence verip onu Abdülmelik'e gönderdi. Abdullah Haccâc'ın yanına girince, "Yazık sana! İbnü'l-Eş'as ile birlikte mi hurûc ettin?" dedi. Abdullah, "Benim ve senin misalin şairin şu sözü gibidir" dedi ve şu beyti okudu:

Sevgi sıçrayışları kınamayı oluşturunca aramızda
Dönüş yaparız, sevgi ve muhabbet de geri döner

Haccâc, "Yalan söyledin ey ahmak" dedi ve onu affetti.

Abdullah b. Ümeyye'nin *Abdullah* adında bir çocuğu dünyaya geldi. Onun annesi Dırâr el-Ka'kâ'ın kızıydı.

Ebû Osman, *İbrâhim* ve *Abdülazîm*: Abdülazîm faziletli ve ibadete düşkün bir adamdı. Anlattıklarına göre Abdülazîm, Hasan el-Basrî'ye satranç oynamanın hükmünü sordu. Hasan, "Üzerinde yemin etmezseniz zararı yok" dedi. Muhammed b. Süleyman b. Ali, onun kızı Nüheyye ile evlendi. Onun vefatından sonra İshak b. Süleyman onunla evlendi ve Nüheyye onun yanında vefat etti.

Abdullah b. Ebû Osman b. Abdullah b. Ümeyye b. Hâlid b. Esîd, Basra valiliğine tayin edildi. Şöyle ki: Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik öldürülüp de Yûsuf b. Ömer'in Basra'daki vekili olan Kâsım b. Muhammed es-Sekafî kaçınca Basra halkı onun vali olması konusunda anlaştılar. O şöyle diyendir:

---

218 Asıl adı Velîd b. Hanîfe'dir. Emevî devletindeki Temîm şairlerinden birisidir. Kendisi bedeviydi. Sonra şehre geldi ve Basra'da yaşamaya başladı. (*el-Ağânî*, XXII, 260)

Kureyş inkâr edecek değildir
"Ben Kureyş'in en kerimiyim" dediğim zaman

Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz onu Basra valiliğinde bıraktı. Deniliyor ki: O Abdullah b. Ömer'in Basra'daki nehrini kazmak için görevlendirilmişti. Sonra işi zorlaşmaya başladı. Çünkü yanında asker yoktu. Bunun üzerine Amr b. Süheyl b. Abdülazîz b. Mervân Basra'ya vali olarak atandı ve onu azletti. Bu İbn Ebû Osman, ne zaman onun üzerinde anlaşsalardı, her gün bir saat kaybolur ve evine giderdi. Basra'nın ileri gelenleri gelip onu geri getirirlerdi.

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da İbn Ayyâş'tan şöyle dediğini rivayet etti: Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd babasına, "Vallahi evlenmek istediğim halde senin yanında, bana destek olacak bir şey yok. Bana öyle geliyor ki Ziyâd'ın yanına gidip onun kızını isteyeceğim" dedi. Bunun üzerine babası, "Oğlum! Kendi sadeyağını onun iç yağına karıştırmanı istemiyorum" dedi. Dedi ki: Onun oğlu Ümeyye b. Abdullah Basra'da bulunan Ziyâd'ın yanına gitti. Ziyâd ona, "Ey kardeşimin oğlu! Seni buraya getiren nedir?" dedi. Ümeyye, "Bana yardım edip beni evlendirmen için geldim" dedi. Ziyâd, "Hay hay… Hem de bütün göz aydınlığımla" dedi ve onu Âmine bt. Ziyâd ile evlendirdi. Sonra haracla görevli kâtibini çağırdı ve "Onun için, içinde yaşayacağı, çukur ovadan yüksek, fakat dağların sıkıntılarından ve soğuğundan uzak olan bir köy ara ve bul" dedi. Kâtip, "es-Sûs onun için elverişlidir" dedi. Ziyâd hemen onu es-Sûs'a tayin etti. Bunun üzerine Ümeyye, "Vallahi ancak ipek halıları döşer, sadece ipek giyer ve ancak şekerli içecekler içerdim. Oradan azledildim. Fakat [benim gibi] hiç kimsenin sadece ipek giydiğini ve sadece şeker yediğini tahmin etmiyorum" dedi. Sonra Ziyâd onu Dicle bölgesine tayin etti. Abdülmelik onu Horasan'a tayin etti. Sonra onu azletti ve Horasan'ı Haccâc'a bağladı.

Bana Ali b. Muğîre el-Esrem anlattı. O Ma'mer b. Müsennâ'dan şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Hâlid b. Esîd, Ümmü Hucr el-Hacebiyye ile evliydi. Kadın zengindi. Bir ara Abdullah büyük bir sıkıntının içine girdi. Ümmü Hucr'a, "Ben Muâviye'nin yanına gidiyorum. Yanıma

hizmet edecek bir cariye ver" dedi. Ümmü Hucr da ona, Fizzânlı[219] siyahî bir cariye verdi. Abdullah, Muâviye'nin yanına gitti; bu cariye de yanındaydı. Muâviye ona iyilikte bulundu ve değerli hediyeler verdi. Abdullah evine döndü; cariye hamile kalmıştı. Ümmü Hucr cariyeye hamileliğinin [kimden] olduğunu sordu. Cariye, "O Abdullah b. Hâlid'dendir" dedi. Abdullah ise "Vallahi asla onunla birleşmedim. Benim gibi birisi onunla birleşir mi?" dedi ve cariyenin yalan söylediğine yemin etti. Sonunda cariye bir oğlan çocuk dünyaya getirdi. Ona "Reşîd" ismi verildi. Reşîd [büyüyünce] onlara hizmet ediyordu. Abdullah vefat ettiğinde Reşîd 40 yaşlarına gelmişti. Ümmü Hucr onu özgürlüğüne kavuşturdu. Reşîd "Ebû Osman" künyesini kullanmaya başladı ve Abdullah b. Hâlid'in oğlu olduğunu iddia etti.

Abdüla'lâ b. Ebû Osman, Halef el-Aktâ'a bir şey emretti; ancak o bu emri yerine getirmedi. Bunun üzerine Halef şöyle dedi:

Görüyorum seni, hayırlı bir iş yapmak istediğin zaman
Bir kötülüğü emrediyorsun, hayrı engellemek için
Engellediler senin için bunu, Ahâbîş'ten üç anne
Kötülüğün asıl kaynağıdır, onlar
Azat edilmedi baban Ebû Osman, alışkanlıktan
Ancak uzun bir zaman sonra azat edildi
Onun annesi alçağın biri değil miydi?
Ümmü Hucr'un Fizzânlı cariyesi
Sardı başına kötülüğü, bir tecavüz üzerine
Helalinin izni veya bir mehir olmadan

Bu Ebû Osman, Sürre Men Reâ'nın kadısı Hasan b. Muhammed b. Ebü'ş-Şevârib Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah b. Ebû Osman b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in dedesidir.

Hicretin 69. yılında Basra'da Cereyan Eden el-Cüfre Gününün Haberi

Önceleri ona "Cüfretü Nâfi" deniliyordu. Sonradan "Cüfretü Hâlid" diye adlandırıldı.

---

219 Bu metin ZZ'de (جارية لَهَا فزانية) şeklinde iken RK'de, (جارية لَهَا قزانية) şeklindedir. Biz ZZ'yi esas aldık ve çeviriyi buna göre yaptık. (çev.)

Dediler ki: Hâlid b. Abdullah b. Esîd cömert bir adamdı. Künyesi "Ebû Saîd" idi. Hâlid Şam'da Abdülmelik ile beraberdi; onu seviyor ve onunla arkadaşlık yapıyordu.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da kendi isnadıyla Ebû Mihnef'ten şöyle dediğini rivayet etti: Bir gün Hâlid, Abdülmelik'e "Beni Şamlılardan bir grupla Basra'ya gönder. Senin için onlardan biat alayım ve insanları sana itaat etmeye davet edeyim" dedi. Abdülmelik ona, "Bu mektuplarımı da Basra'nın ileri gelenlerine götür. Ancak gizlice git. Ben arkandan, güvendiğim bir adamla büyük bir ordu göndereceğim" dedi. Hâlid yola çıktı; nihayet Basra'ya girdi. O sırada Basra'nın başında, Mus'ab b. Zübeyr tarafından atanmış olan Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer el-Kureşî et-Teymî bulunuyordu. Mus'ab, Muhtâr es-Sekafî'nin öldürülmesinden sonra onu Kûfe'den Basra'ya göndermişti. Onun şurtasının başında da Benî Temîm'den Abbâd b. Husayn el-Habatî vardı. Mus'ab, Basra'da olsun veya olmasın, işlerin yürütülmesi için onu Basra'ya vekil tayin etmişti.

Hâlid, Ali b. Asma el-Bâhilî'nin evine misafir oldu. Fakat Ali, üzerine Abbâd geldiği takdirde onu savunmak ve korumak konusunda aciz kalacağını ifade etti. Ona, Benî Cahder b. Dubey'a b. Kays b. Sa'lebe b. Ukâbe'den biri olan Mâlik b. Misma b. Şihâb'ı gösterdi. Bunun üzerine Hâlid, Mâlik'in yanına geldi ve ondan korunma talep etti. Ayrıca ona Abdülmelik tarafından yazılan bir de mektup verdi. Abdülmelik'in mektupta yazdığı sözler ve verdiği vaatler Mâlik'i sevindirdi; o da Hâlid'e koruma sağladı. Ayrıca, güvendiği ve Abdülmelik b. Mervân'ın mektup yazdığı Basra'nın diğer ileri gelenlerine de haber yolladı. Ziyâd b. Amr el-Atekî, Mühelleb ailesi dışında kalan Ezd kabilesi adına onun yanına geldi. Yine Şakîk b. Sevr es-Sedûsî ailesi dışında kalan Bekr b. Vâil'in süvarileri de onu korudu. Yine Osmaniyye'den[220] olan Benî Ümeyye Şîası da onun yanında toplandı. Keza Ahnef b. Kays'ın kardeşi Sa'sa'a b. Muâviye de onun yanına geldi. Abdülmelik'in mektup yazdığı ve Hâlid'in yanına gelenlerden birisi de Ubeydullah b. Ebû Bekre idi.

---

220 Hz. Osman taraftarları.

Daha sonra Abdülmelik'in söz verdiği gibi Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân, Hâlid'e destek olmak üzere Şam'dan bir orduyla geldi. Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân Mus'ab'dan vazgeçmiş ve Abdülmelik'in yanına gelmişti. Çünkü Mus'ab onun kardeşi en-Nâbi b. Ziyâd'ı öldürmüştü. Bu yüzden ona kinlenmişti. Ubeydullah, Mus'ab'la savaşmak için Irak'a gönderilecek ordunun başında kendisinin olmasını istedi. Abdülmelik de onu, bu ordunun başında Hâlid'in yardımına gönderdi; Ubeydullah'a onu dinlemesini ve ona itaat etmesini emretti.

Ordu, "Cüfretü Hâlid" olarak bilinen Cüfre'de toplandı. Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer, Zübeyrîler ve onların yanında yer alan Basralılardan oluşan bir orduyla onların üzerine gitti. İki taraf çok şiddetli ve acımasız bir şekilde savaştı. O gün Mâlik b. Misma'ın gözü yerinden çıktı. Sonra kavim savaşmak istemedi. Kılıçtan geçirilip tümüyle yok olmaktan korktular.

Mus'ab b. Zübeyr, Hâlid'in haberi kendisine geldiği, Abdülmelik'in de Amr [b. Saîd] ve Züfer b. Hâris'le meşgul olduğunu fark ettiği ve Abdülmelik'in Hâlid'e, "İşlerimin dağınıklığı sebebiyle bu yıl Irak'a gelemeyeceğim" şeklinde bir mektup gönderdiğini anladığı zaman Kûfe'den Basra'ya geldi. Böylece Hâlid'in durumu zayıfladı. Hâlid'e yardımda bulunan Mâlik b. Misma b. Şihâb ve diğerleri Ömer b. Ubeydullah'tan eman dilediler. Ömer de onlara eman verdi. Hâlid b. Abdullah kaçtı; nihayet Abdülmelik'in yanına geldi. Yine [Ömer b. Ubeydullah'tan eman alan] Mâlik b. Misma, Bekr b. Vâil'e ait olan Yemâme'nin "Sâc" denilen bir köyüne kaçtı. Abdülmelik Züfer b. Hâris el-Kilâbî ile anlaşana kadar Mâlik b. Misma orada kaldı. Oradan Şam'a döndü; sonra Irak'a geldi ve Mus'ab'ı öldürdü.

Deniliyor ki: Mâlik, Hamza b. Abdullah b. Zübeyr günlerinde Basra'ya geldi; sonra tekrar Sâc'a döndü. Yine deniliyor ki: Basra'ya döndüğünde onun için Mus'ab'dan güvence istenildi; o da ona güvence verdi.

Abdülmelik, işler kendi lehine düzeldikten sonra Hâlid b. Abdullah b. Esîd'i Basra'ya vali olarak gönderdi. Hâlid Basra'da Mâlik'e ve onunla birlikte kendisini koruma altına alıp onunla birlikte savaşanlara ikramda

bulundu. Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân, Cüfre olayından sonra Şam'a gitti. Abdülmelik'le beraber Irak'a geldi. Deniliyor ki: Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân, Abdülmelik Irak'a yönelinceye kadar bazı bölgelerde kaldı. Abdülmelik Irak'a gelince yanına geldi.

Bana Ali b. Muğîre b. el-Esrem anlattı. O Ma'mer b. Müsennâ'dan, o Ebû Amr'dan şöyle dediğini rivayet etti: "Ebû Kebîr" olarak künyelenmiş olan Kays b. Heysem, İbnü'z-Zübeyr günlerinde Hâris b. Ebû Rebîa'nın [el-Kubâ'ın] Basra'daki vekiliydi. Bu zat, Zübeyrîlerle beraber Mâlik b. Misma'a karşı savaşanlardandı. O savaşırken kuvvetli bir atın üzerindeydi. Ayrıca yanında savaşmak üzere bazı adamları ücretle tutmuştu. O adamlar savaşırlarken recez bahrinden şöyle diyorlardı:

Yaptığın çok kötü, zillerin sahibi!
Para borcadır, mızrak darbesi ise acildir
Üstelik sen suyu vermekte bile cimrisin.

Bize Halef b. Sâlim anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize babam anlattı; -Babam, ben onun ancak Mus'ab b. Zeyd'den bana naklettiğini biliyorum, dedi- ve şöyle dedi:

Irak'ın eşrafından olan bazı insanlar Abdülmelik b. Mervân'a mektup yazarak onu yanlarına davet ediyorlar ve ona biat edeceklerini bildiriyorlardı. Mühelleb b. Ebû Sufre ailesi dışında, ona mektup yazmayan bir tek şerif kalmadı. Bunun üzerine Abdülmelik, itaati için savaşmak üzere Hâlid b. Abdullah b. Esîd'i Irak'a gönderdi. Hâlid geldi. Helak edici taun hastalığı da Basra'yı kasıp kavuruyordu. Bu olay hicretin 69. yılındaydı. Basra'da ölümler çoğaldı; o kadar ki bir evde olan herkes, son ferdine kadar vefat ediyordu da onları defnedecek kimseyi bulamıyorlardı. Basra'nın valisi o günlerde Abdullah b. Ma'mer idi. Mus'ab b. Zübeyr onu oraya tayin etmişti.

Hâlid, Mâlik b. Misma'ın evine geldi ve Cüfretü Hâlid'de karargâh kurdu. Birçok insan ona meyletti. Ezd kabilesinden ona ilk gelen Ma'n b. Muğîre b. Ebû Sufre idi. Ma'n, yardım etmekte geciktiği için Mühelleb ailesini kınamıştı. İnsanlar sabahleyin Mirbed'e geliyorlar, sonra dağılıyorlardı. Onlardan bir grup Hâlid'in yanına, bir grup da Mus'abcıların yanına gidiyordu. Döndüklerinde iki kardeşten birisi oradan, diğeri de beri taraf-

tan dönüyordu. Oradan gelen adam, "Sizi bitirdik" diyordu. Beri taraftan gelen de "Biz sizi bitirdik" diyordu. Hâlid b. Abdullah kaçıp da adamları dağılınca ve Mâlik b. Misma da Yemâme'ye kaçıncaya kadar Basra halkı bu minval üzere kaldı.

Abdülmelik Mus'ab'ı öldürüp Kûfe'ye girince Hâlid'i Basra'ya vali olarak gönderdi. Kardeşi Bişr b. Mervân'ı da Kûfe'ye vali yaptı. Bu durum, Yemâme'de bulunan Mâlik b. Misma'a ulaştı. Geldi, nihayet Basra'ya girdi. Devesinin üzerinde valilik konağına geldi. Kapı onun için açıldı. Konağa girdi ve Hâlid'in halıları üzerine devesini çöktürdü. Abdülmelik ona çok miktarda arazi verdi ve ona iyilikte bulundu. Abdülmelik, Harûriyye'nin karşısında duran Mühelleb'e mektup gönderdi. Mektubunda şunları yazdı: "Kuşkusuz insanlar biatim konusunda bir araya gelmiş bulunuyorlar. Eğer insanların dâhil olduğuna sen de dâhil olursan senin makamını ve şerefini tanıyacağız. Eğer dâhil olmazsan, senin aleyhinde Allah'tan yardım dileyeceğiz." Mühelleb ona cevaben şunu yazdı: "İnsanların bir araya gelmiş olmasına gelince, kuşkusuz ben Müslümanların birliğinin parçalanmasına sebebiyet vermeyeceğim, Müslümanların kanını dökmeyeceğim ve birliklerini dağıtmayacağım." Mühelleb böylece yoluna devam edeceğini Abdülmelik'e yazdı.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den nakletti; dedi ki: Emevî taraftarları [Emevîler] ve Abdullah b. Zübeyr'in taraftarları [Zübeyrîler] Basra'da karşı karşıya geldiler. Mâlik b. Misma'ın gözü çıktı. Vehb b. Ebcer el-İclî şöyle dedi:

Biz kestik Bekr b. Vâil'in emrini
Ve sen Sâc'daydın; ne acıya ne de tatlıya yarıyordun
Terk ettin Lüceym'i, daha fazla mal elde etmek için
Ve onlara sığındın, sarsıntı ve sıkıntı zamanında
Artık bir hayır bekleme, İbn Misma'ın kapısında
Eğer sen Hanîfe ya da İcl kabilesinden isen

Dedi ki: Cerîr şöyle dedi:

Bir savaş yaptık ve henüz barış sağlanmış değil
Tıpkı, Rebîa'nın Hâlid'i kavmine katması gibi

Bize Halef b. Sâlim anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O Muhammed b. Ebû Uyeyne'den, o da Ebû Uyeyne'nin mevlası Zekvân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Hâlid Basra'ya gelip de Harûriyye Ahvâz'da toplanınca, Hâlid Basra ve Kûfe halkından ve Bişr b. Mervân'ın verdiği destekten oluşan 90.000 kişilik bir orduyla Harûriyye'nin üzerine gitti. Hâricîler onunla savaştılar ve onu perişan ettiler. Hatta "Ey Hâlid! Ey Muhannes!" diye sesleniyorlardı. Hâlid Basra'ya geldi. O sırada Hâricîlerin başı Katarî [b. Fücâe] idi. Hâlid ayrıca, Ebû Füdeyk'in katledilmesinden sonra kardeşi Abdülazîz'i, Fâris taraflarına yanaşmış olan bir grup Hâricînin üzerine göndermişti. Hâricîler onu hezimete uğrattılar ve kötü biçimde perişan ettiler. Bunun üzerine Hâlid, Hâricîlerin durumunu bir mektupla Abdülmelik'e bildirdi. Mühelleb'e de "Müminlerin Emîri hakkında ne düşünüyorsun?" dedi. Mühelleb, "Sanıyorum, yaptıklarından dolayı seni görevden alacaktır" dedi. Hâlid, "Akrabalığımı hafife alıp onun için çektiklerimi unutacağını mı düşünüyorsun?" dedi. Mühelleb, "İnsanlar yeni bir fitneden çıkmışlardır. Üstelik Hâricîlerden aldığın mağlubiyet haberi ona ulaşmıştır. Yine kardeşin Abdülazîz'in mağlubiyet haberi de ona ulaşır. Abdülmelik, senin canibindeki olaylara umut bağlanmasından ve sana karşı cüret gösterilmesinden, böylece işlerin dağılıp çabanın zayi edilmesinden endişe edecektir" dedi. [Mühelleb'in dediği gibi] Abdülmelik Hâlid'i azletti; hem Kûfe hem de Basra'yı, kardeşi Bişr b. Mervân'a bağladı.

Dediler ki: Abdülmelik Mus'ab'ı öldürüp Kûfe'ye girince, Şam'a dönmek istediği zaman Katan b. Abdullah b. Husayn el-Hârisî'yi 40 gün veya iki ay Kûfe'ye tayin etti. Sonra onu azledip kardeşi Bişr'i tayin etti. Amr b. Hureys'i Basra'ya tayin ettiği zaman kardeşi Bişr'i de Kûfe'ye tayin etti. Sonra Basra'ya geldi ve orada birkaç ay kaldı. Sonra Bişr'in vefatı yaklaştı; Hâlid'i yerine vekil bıraktı. Nihayet Haccâc geldi. Hâlid beytülmale hamle yaptı ve içindeki bütün malları çıkarıp insanlara verdi. İddia ettiklerine göre Hâlid iki mecliste oturdu; 1.000.000 dirhemi dağıtmadan kalkmadı. Haccâc onun hapsedilmesini ve hesaba çekilmesini istedi. Fakat Abdülmelik ona sataşmamasını emretti. Haccâc da peşini bıraktı. Hâlid Basra'dan ayrılınca Kureyşliler onu yolcu ettiler. O esnada onlara 300.000 dirhem dağıttı.

Medâinî ve Ebû Ubeyde şöyle dediler: Abdülmelik Şam'dan gelip Irak'a gitmek istiyordu. Yanında da Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd vardı. Hâlid ona, "Eğer beni Irak'a yollayıp ardımdan küçük bir süvari birliğini göndersen, Basra'yı senin için hallederim" dedi. Abdülmelik onu gönderdi. Hâlid, yakın adamları ve mevlalarıyla gizli bir şekilde Basra'ya girdi. Nihayet Ali b. Asma el-Bâhilî'ye misafir oldu. Ali b. Asma, İbn Ma'mer'in şurtasının başında bulunan Abbâd b. Husayn'a şöyle bir haber gönderdi: "Ben Hâlid'e himaye sağladım. Kuşkusuz bunu bilmeni ve bana destek olmanı istiyorum." Abbâd ona, "Vallahi, süvarilerle senin üzerine gelmeden atımdan inmeyeceğim" şeklinde haber yolladı. Bunun üzerine İbn Asma Hâlid'e, "Seni aldatmayacağım; Abbâd şu anda üzerimize geliyor ve ben seni koruyamam. Fakat sen Mâlik b. Misma'ın yanına git" dedi. Deniliyor ki: Hâlid'in Basra'ya ilk inişi, Amr b. Asma'ın evineydi. Abbâd da ilk etapta ona, "Bana gelen habere göre Hâlid senin evine inmiş bulunuyor. Ben süvarilerle sana geliyorum" şeklinde bir haber yolladı.

Medâinî, Mesleme ve Avâne'den nakletti; dediler ki: Hâlid İbn Asma'ın yanından çıktı, hızla koşuyordu. Üzerinde de Kûhî ve ince bir elbise vardı. Elbiseyi iki baldırının üzerinden çekmiş ve iki ayağını üzengiden çıkarmıştı. Bu şekilde Mâlik b. Misma'ın yanına geldi. Hâlid, "Sana gelmeye mecbur kaldım; beni koru" dedi. Mâlik, "Elbette ki koruyacağım" dedi. Hemen kardeşlerinin oğullarıyla çıktı; Bekr b. Vâil ve Ezd kabilesine haber yolladı. Ona ilk gelen sancak Benî Yeşkür sancağıydı. Abbâd b. Husayn süvarilerle geldi ve yolda karşılaştılar; ancak savaşmadılar. Ertesi gün, daha sonra Hâlid'in yanında yer alan Nâfi b. Hâris Cüfre'ye gitti. Hâlid'in yanında, onu koruyan Temîm'den bazı adamlar vardı. Onlar da Sa'sa'a b. Muâviye, Abdülazîz b. Bişr ve Mürre b. Mihkân er-Rubey'î idi. Yanında ayrıca Ubeydullah b. Ebû Bekre, Humrân ve Muğîre b. Mühelleb de vardı. Zübeyrîlerin başında Kays b. Heysem es-Sülemî vardı. Kays ücretle adamlar tutuyor ve onunla birlikte savaşıyorlardı. Bir adam ücretini istedi. Kays, "Yarın sana vereceğim" dedi. Kays'ın atının boynunda ziller vardı. Kendisine "Gatafân b. Üneyf" denilen ve Benî Ka'b b. Amr b. Temîm'den olan bir adam şöyle dedi:

Yaptığın çok kötü, zillerin sahibi!
Para borcadır, mızrak darbesi ise acildir
Üstelik verme işinde cimrisin sen

Benî Hanzale'nın atlarının başında Amr b. Vebere el-Uceyfî vardı. Onun bir kölesi vardı; her gün için 30 dirhem ücret alıyordu. Ancak Amr b. Vebere onar onar veriyordu. Kendisine şöyle denildi:

Ne kadar kötü hükmediyorsun, ey İbn Vebere!
Otuz veriliyor sana, ama onar onar veriyorsun.

Mus'ab b. Zübeyr, Zahr b. Kays el-Cu'fî'yi 1.000 kişilik bir kuvvetle İbn Ma'mer'in yardımına gönderdi. Abdülmelik de Benî Âiş b. Mâlik b. Teymullah b. Sa'lebe b. Ukâbe'den biri olan Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân b. el-Ca'd'ı, yardım olarak Hâlid'e gönderdi. Ubeydullah yetişti; ancak insanlar Hâlid'in yanından dağılmışlardı. O da hemen Abülmelik'in yanına geri döndü.

Bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı. O bir adamdan, o da es-Seken b. Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti: İki ordu, 24 gün boyunca savaştı. Mâlik b. Misma'ın gözü çıktı ve savaştan bıktılar. Elçiler iki taraf arasında gidip geldiler. İçlerinde Yûsuf b. Abdullah b. Osman b. Ebü'l-Âs es-Sekafî de vardı. İbn Ma'mer, Hâlid'i Basra'dan çıkarmaları üzerine onlarla anlaştı. Diğerleri güvencede kalacaklardı. Hâlid hemen çıktı ve Şam'a gitti. Mâlik b. Misma Mus'ab'ın, Ömer b. Ubeydullah'ın veya Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer'in emanını tanımamasından endişe etti. Bu yüzden Mâlik Sâc denilen bir köye gitti. Ferezdak şöyle dedi:

Hayret ettim doğrusu, babaları Temîm olan bazı adamlara
Üstelik onlar Benî Sa'd'ın içinde, büyük makamlara sahiptirler
Onlar insanların en şereflileriydi; sakallarını sarıya boyayarak
Ezd'in ve Mâlik b. Misma'ın yanına gitmeden
Siz Havârî'nin oğlu Mus'ab'ı ne sanıyorsunuz?
Dişlerini hafif tebessümle gösterip, kahkahayla gülmediği zaman
Biziz, Mâlik'i memleketinden sürenler
Gözünü kısa mızraklarla çıkaran da biziz

Benî Hanzale'den bazıları şöyle dediler:

Bildir Ebû Hassân'a: Eğer dönersen
Temîm de sana döner, keskin olan kılıçlarla
Bir göz istediler senden, sonunda verdin
Ve gittin; diğer gözün için de üzerinde düşmanlar vardır

Gatafân b. Üneyf şöyle dedi:

Nasıl buldun, valiye olan yardımımızı?
Mirbed'in avlusunda, ıslah edildiğinde
Komuta ediyordu orada, sebat sahibi bir orduyu
Atları ve sert tırnaklı erkek develeri
Keskin ve güzel görünüşlü kılıçları
Ve İbn Misma mahsur kalıverdi
Görüyor gerisinde, konakları ve evleri

Şair Mus'ab'a şöyle dedi:

Gönder, Benî Ümeyye'yi Hicâz'a ve Hâlid'i
Vur, Mâlik'in arta kalan gözüne ey Mus'ab!
Yaparsan eğer, onu öldürmekle güçlenirsin
Ve berraklaşır senin için Irak'ta, su içeceğin yer

Bir başkası şöyle dedi:

Korkuyorum senin için, Irak'ın Ziyâd'ından
Ve endişe ediyorum, Benî Misma'dan

Mus'ab, "Allah onların hakkından gelir" dedi.

Dediler ki: Mus'ab'a biat edilip de Abdülmelik Amr el-Eşdak sebebiyle Dımaşk'a geldiği zaman, Basra dışında kaygı duyduğu bir şey yoktu ve Hâlid'e yetişmek istiyordu. Mus'ab Basra'ya gelince, Hâlid'in Basra'dan çıktığını gördü. Bir de baktı ki İbn Ma'mer, Cüfre savaşına katılanlara güvence vermiştir. Bunun üzerine Mus'ab İbn Ma'mer'e kızdı ve onu bir daha görevlendirmeyeceğine yemin etti. Ayrıca Cüfre savaşına katılanlara haber yolladı; onlara küfretti ve onları rezil etti. Onlara, "Allah Resûlü'nün (sav) havarisinin oğluna karşı, Allah Resûlü'nün (sav) kovdu-

ğu adamın oğluna yardım ettiniz, öyle mi?" dedi. Sonra Ubeydullah b. Ebû Bekre'ye yöneldi ve "Ey Mesrûh'un oğlu! Sen ancak bir dişi köpeğin oğlusun. Köpekler onun üzerine çıkmış; bir sarı, bir kırmızı bir de siyah köpek doğurmuş; üzerine çıkan her köpeğe benzeyen bir köpek… Senin baban ise ancak köleydi ve Tâif'in kalelerinden Resûlullah'a sığınmıştı. Ebû Süfyân'ın annenizle zina yaptığını iddia ediyorsunuz. Vallahi eğer sağ kalırsam sizi nesebinize ilhak edeceğim" dedi. Sonra Humrân'ı çağırdı ve ona, "Ey Yahudi kadının oğlu! Sen ancak Nabatlı ve kaba bir köylü olup Aynü't-Temr'de esir alındın. Senin baban da "Ebâ"[221] diye çağrılırdı." dedi.

Sonra Hakem b. Münzir b. Cârûd'a yöneldi ve ona şöyle dedi: "Ey alçak pis kadının oğlu! Biliyor musun sen kimsin ve Carûd kimdir? Cârûd İbn Kâvân adasında İranlı bir kaba köylüydü. Oradan Arap sahiline geldi ve Abdülkays'a nispet edildi. Hayır… Vallahi onlar gibi sağlam bir dübüre sahip olan bir canlı bilmiyorum. Sonra kız kardeşi el-Muka'bir'i bir İranlı ile evlendirdi ve bundan daha büyük bir şeref asla elde edemedi. İşte bunlar onun çocuklarıdır, ey İbn Kubâz."

Sonra Abdullah b. Fedâle ez-Zehrânî yanına getirildi. Mus'ab ona, "Sen Hecer ehlinden değil miydin? Sonra Semâhîc ahalisinden… Vallahi ben seni asıl soyuna geri çevireceğim" dedi. Sonra kendisine Ali b. Asma getirildi. Ona, "Sen bir kere Benî Temîm'in bir kölesiydin; bir kere de Bâhile'den bir Arap'tın" dedi. Sonra Abdülazîz b. Bişr b. Henât kendisine getirildi. Mus'ab ona, "Ey Meştûr'un [alt dudağı yarık kişinin] oğlu! Senin amcan, Ömer zamanında hırsızlık yapmadı mı? Akabinde elinin kesilmesi için götürülmedi mi? Vallahi, sadece senin kız kardeşinle evleneni ayıplıyorum" dedi. Onun kız kardeşi, Mukâtil b. Misma'ın eşiydi.

Sonra kendisine Ebû Hâdır el-Esedî getirildi. Ona, "Ey Istahriyye'nin oğlu! Sen kim, eşraftan olmak kim? Sen ancak Benî Esed'de soy iddiasında bulunan birisisin" dedi. Sonra kendisine Ziyâd b. Amr getirildi. Ona, "Ey Kirmânî'nin oğlu! Sen ancak Kirmân'dan kaba bir köylünün oğlusun. Ora-

221 Bu kelime ZZ'de (وَكَانَ أَبُوكَ يُدْعَى أَبِي) şeklinde geçerken, RK'de ise (وَكَانَ أَبُوكَ يُدْعَى أَمِي) şeklinde geçiyor. BAE de RK'ye uymuş ve (أَمِي) şeklinde kaydetmiştir. Humrân'ın babasının adı "Ebân" olduğu için kısaca kendisine "Ebâ" deniliyormuş. Mus'ab bunu kastediyor. Bu yüzden çeviride ZZ'deki metni esas aldık. (çev.)

dan İran'a geldi ve tuzcu oldu. Sen kim, savaşmak kim? Sen halat çekmeyi daha iyi bilirsin" dedi. Sonra kendisine Abdurrahman b. Osman b. Ebü'l-Âs getirildi. Mus'ab ona, "Sen Hecer ehlinden kaba bir köylü olduğun halde bana karşı mı efeleniyorsun? Baban gelip Tâif'e yerleşti. Tâifliler, onlarla güçlenmek için sağdan-soldan gelenleri kendilerine katıyorlardı. Vallahi seni aslına döndüreceğim" dedi. Sonra kendisine Şemh b. Numân getirildi. Ona, "Ey kötü kadının oğlu! Sen Zendeverd[222] ehlinden kaba bir köylüsün. Annen kaçtı ve baban öldürüldü. Benî Yeşkür'den bir adam onun kız kardeşiyle evlendi. Kadın iki erkek çocuk doğurdu. Seni onların nesebine ilhak edeceğim" dedi.

Sonra Mus'ab onlara yüzer değnek vurdu; saçlarını ve sakallarını tıraş etti. Evlerini yıktı ve üç gün onları güneşte bekletip, hanımlarını boşamaları için onları zorladı. Ayrıca çocuklarını toplayıp Basra'nın çevresinde onları dolaştırdı. Bir de hür kadınlarla evlenmemeleri konusunda onlara yemin içirdi. Abdülmelik'in işi yoluna girince evlerini yaptırdı. Mus'ab b. Zübeyr ayrıca, Hâlid'in adamlarından kaçanları bulup getirmesi için Hıdâş b. Yezîd'i gönderdi. Hıdâş, Mürre b. Mihkân'a yetişti. Mihkân şöyle dedi:

Ey Benî Esed! Eğer öldürürseniz beni, Temîm'le savaşırsınız
Çünkü ikinci defa çıkarılan savaş, alevlenir
Ey Benî Esed! Hiç yumuşaklık var mı, yanınızda?
Affetmeniz için… Her ne kadar nalınlarım ezilmiş olsa da
Acaba Hıdâş sokaklarda emniyet içinde yürür mü?
Mızraklar kanımı içip yükselmiş iken

Hıdâş ona vurdu ve öldürdü. O zaman Hıdâş Mus'ab'ın şurtasının başındaydı. Mus'ab ayrıca Mâlik b. Misma'ın evini de yıktı ve içindeki eşyayı aldı. Oradan aldıkları arasında bir cariye de vardı. Bu cariye onun için Ömer b. Mus'ab'ı dünyaya getirdi. Mus'ab hep Basra'da kaldı. Nihayet Kûfe'ye, oradan da Meskin'e[223] geldi ve orada öldürüldü.

Dediler ki: Mus'ab b. Zübeyr öldürülünce Himrân b. Ebân ve Ubeydullah b. Ebû Bekre saldırıya geçerek Basra vilayetini ele geçirmek için kavga etmeye başladılar. İbn Ebû Bekre, "Ben senden daha zenginim. Ben Cüfre

222 Zendeverd, Vâsıt'a yakın bir köydür. (*Mu'cemü'l-Büldân*)
223 Meskin, Düceyl nehri kenarında, Evânâ'ya yakın ve Celâsik kilisesinin yanında bir yerdir. (*Mu'cemü'l-Büldân*)

günü Hâlid b. Abdullah'ın adamları için harcama yaptım" dedi. Humrân'a, "Sen İbn Ebû Bekre'nin hakkından gelemezsin; Abdullah b. el-Ehtem'den yardım iste" denildi. O da Abdullah b. Ehtem'den yardım aldı ve Basra'yı ele geçirdi. İbnü'l-Ehtem'i de Basra şurtasının başına getirdi. Benî Ümeyye'nin yanında Humrân'ın bir değeri vardı. Dediklerine göre Humrân'ın ridası omuzlarından düştü; Mervân ve Saîd b. Âs, hangisi daha erken düzeltebilir diye birbiriyle yarıştılar. Yine deniliyor ki Humrân ayaklarını uzattı; Muâviye ve İbn Amr, hangisi daha erken parmaklarıyla yoklar diye birbiriyle yarıştılar. Haccâc Humrân'ı hapse koymuştu. Çünkü Hâlid b. Abdullah [el-Kasrî] için Sabûr valiliğini yapmıştı. Abdülmelik'e şunu yazdı:

Eğer suyun dışında bir şey tıkasaydı boğazımı
Tıkacı kaldırmam, su ile boğazı tıkanan gibi olurdu

Abdülmelik Haccâc'a,"Humrân, bizden geçip gidenlerin kardeşi ve kalanların amcasıdır. O Benî Ümeyye'nin dörtte birisidir. Ona sataşma, ona ikramda bulun ve hakkını tanı" şeklinde bir mektup yazdı. Bunun üzerine Haccâc ondan özür diledi; kendisinden aldığı malları da geri verdi. Bu malları, ona hibe ettiği birkaç köleyle gönderdi. Haccâc'ın ona gönderdiği miktar, 100.000 dirhem idi. Humrân bu paraları arkadaşları arasında dağıttı ve kölelere de "Sizler özgürsünüz" dedi.

Medâinî dedi ki: Hâlid b. Abdullah Basra'da iki yıl kadar valilik yaptı. Valiliği sırasında kardeşi Ümeyye'yi, Bahreyn'e, Ebû Füdeyk'in üzerine gönderdi. Ebû Füdeyk onu hezimete uğrattı. Kardeşi Abdülazîz b. Abdullah'ı da Fâris bölgesindeki Ezârika'nın üzerine gönderdi. Onlar da onu mağlup ettiler ve karısı Ümmü Hafs bt. Münzir b. Cârûd'u alıp öldürdüler. Ferezdak şöyle dedi:

Siyahîlerin tüm çocukları kaçtılar, ciddi bir şekilde
Sadece bir kaçış kaldı, Hâlid'in yanında
Rezil ettiniz Kureyş'i kaçışla ve sizler
Kolları kısa ve savaşta, ters-yüz olmuş oklar gibisiniz

Hâlid Ferezdak'ı yakalamak için aradı. Ferezdak Bişr b. Mervân'ın yanına gitti ve şöyle dedi:

Vazgeçmedi Hâlid benden, bir takıyye'den dolayı

Fakat boyun kıran aslanlar ortaya çıktı, benim arkamda
Mâlik'ten gördüğü gün, ağacının altında
Arkamda ve gerimde tehlikelerden [savaştan] korkanları
İstisna yaptın yemininde, beni öldüreceğine yemin ettiğin vakit
Yemin kefareti ver, gücün yetiyor diye yemin ettiğin zaman
Beni korkutuyor musun, arkamda iki Mâlik varken?
Sa'd ve iç içe geçmiş insan toplulukları arkamdayken
Korudular onlar beni Ziyâd'dan
Ziyâd gördü konumumu… Ziyâd zorbaydı insanlara karşı
Mus'ab'dan da korudular; el-Kubâ çekiniyordu benden
Artık bana bir tesiri yoktur, kükremelerin

Yine Ferezdak İbn Ebû Bekre hakkında şöyle dedi:

Yetişti bana Hâlid'den, geçtikten sonra bana
Azı dişleri ve pençeleri

Ebü'l-Hasan şöyle dedi: Mus'ab öldürülünce bir elçi, Sâc'da bulunan Mâlik b. Misma'a onun katledildiği müjdesini vermek üzere koşarak gitti. Mâlik geldi. Hâlid b. Abdullah da vali olarak Basra'ya gelmişti. Mâlik geldi ve Hâlid'in halıları üzerine devesini çöktürdü. Bunun üzerine el-Udeyl b. el-Farh şöyle dedi:

Halının üzerine deve çöktürüldü
Kızmadı Hâlid, daha önce Hâlid'e düşman olanlara inat

Sonra Mâlik evine döndü. Fakat evi yıkılmıştı. Oradan ayrıldı ve Benî Cahder'in evine misafir oldu. Mâlik sadece 17 gün kaldı ve vefat etti. Mâlik, İsa b. Süleyman'ın evinin yanında defnedildi. Ondan sonra aynı yere Bişr b. Mervân da defnedildi. Mâlik Basra'ya geldi ve Mus'ab'ın aldığı cariye konusunda kadıya şikâyette bulundu. Ancak lehine hüküm verilmeden vefat etti.

Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd Basra'da olduğu sırada Ahtal onun yanına geldi ve onu methederken şöyle dedi:

Çıktık yola, Hâlid'e doğru; nihayet yükümüzü indirdik Hâlid'in yanında
Kendisine umut bağlanan ne güzel bir gençtir o!

Ey Hâlid! Geniştir yurdunuz, gelenler için
Yağmurun bir imdattır, kabilesinden kopanlar için
Senin sert olan ağacın, salâbet dışında kabul etmedi bir şey
Sana yeter, senden istenildiğinde mutlaka veriyor olman
Ey Hâlid'e yetişmek için çabalayan kişi!
Vazgeç ve geri kal, yaptıklarının bazısından
Eğer Hâlid süreyi uzatırsa senin için, sen hiç
Denk olur musun ya da üstlenir misin, onun üstlendiğini?

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı. O İbn Avâne'den, o da Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in iki oğlu Hâlid ve Ümeyye Abdülmelik b. Mervân'ın yanındaydı. Bir gün Haccâc b. Yûsuf'un Irak'tan gönderdiği mal yüklü kervanı Abdülmelik'e geldi. Abdülmelik şöyle dedi: "Vallahi bu mallar cömert ve saygın adamın mallarıdır, sizin değil. Sana gelince ey Hâlid; Basra mallarla yıkıldığı bir zamanda seni oraya vali yaptım. Sen tutup nerede bir fasık kurt varsa onu iş başına getirdin. On dirhemden bir dirhemi yüklüyor, dokuzunu kendine kaldırıyordu. Sana gelince ey Ümeyye; ben seni Horasan ve Sicistân'a vali yaptım. Bu iki yer de altın ve gümüş kesiyorlardı. Ama sen bana aksak bir beygir, iki ipek elbise ve içinde bir rıtıl altın olan bir anahtar gönderdin. Onun, Fîl şehrinin anahtarı olduğunu söyledin. Ne Fîl şehriymiş, Allah belasını versin! Size görev verdiğimiz zaman kötülük yapıyor ve kusur işliyorsunuz; sizden başkasını görevlendirdiğimizde ise "Bizi mahrum bıraktı, sıla-i rahmimizi kesti ve başkalarını bize tercih etti" dediniz. Devlet ise ancak adamlarla ayakta durur. Adamları ayakta tutan da mallardır. Mallar ise ancak namuslu davranmak, ihtiyat ve emanete riayet etmekle bir araya gelir."

Bunun üzerine Hâlid, "Sen beni Basra'ya gönderdiğinde insanlar orada iki kısımdı. Bir adamın arzusu senden yanaydı, bir adam da başkasından yanaydı. Sevgisini kazanmak ve itaatini devam ettirmek için senden yana olanlara mal verdim. Sana karşı olanın arzusunu değiştirmek, kalbini kazanmak ve onu bağlılıktan vazgeçirmek için, ona da mal verdim. Doğrusu adam kazanmak, benim yanımda mal toplamaktan daha sevimli ve daha isabetliydi. Haccâc ise malları topladı fakat hışımla adamların göğsüne vurdu. Bana öyle geliyor ki onlar Haccâc'a karşı isyan etmek üzeredirler. O

zaman sen [durumu düzeltmek için] bu malları ve onların kat kat fazlasını harcayacaksın" dedi. Irak halkı Haccâc'a karşı hurûc edince Abdülmelik, "Ey Hâlid bu, senin söylediğinin doğru olduğunun delilidir" dedi.

Bana Hasan b. Ali el-Hirmâzî anlattı. O Ebü'l-Hasan el-Medâinî'den, o da Abdullah b. Müslim'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdülmelik b. Mervân, "Biz adama görev veririz; adam ihanet eder ve yönetmekten aciz kalır" dedi. O sözüyle sanki Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'e tarizde bulunuyordu. Bunun üzerine Hâlid, "Acizliğe gelince, kuşkusuz senin bu meclisinde oturup kalkan birisi aciz olamaz. İhanete gelince, görev, ancak iyilik yapılması için istenir. Osman zamanından beri insanlar bu maldan istifade ediyorlar. Sen de başkaları da…" dedi. Abdülmelik sustu.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o Ebû Miskîn el-Medenî'den nakletti; dedi ki: Hâlid b. Abdullah babasının meyvelerini sattı ve parasını takkesine koydu. Ebû Sahr el-Hüzelî onunla karşılaştı ve ona, "Bana bu takkendeki dinarları ver" dedi. Hâlid, "Vallahi sen beni hiç methetmemiştin" dedi. Ebû Sahr, "Evet, doğmadan seni methetmiştim" dedi. Hâlid, "Ne demiştin?" dedi. Ebû Sahr dedi ki: Şöyle demiştim:

Hâlid ailesinden bir çocuk gözlerini açınca
Bir cömertlik baş gösterir, bakanların hoşuna giden

Bunun üzerine Hâlid, "Al bunlar senindir" dedi. Sonra babası Abdullah b. Hâlid'in yanına geldi. Babası meyvenin parasını sordu. Hâlid durumu ona bildirdi. Babası, "İyi yaptın" dedi. O para 300 dinardı.

[Akîdu'n-Nedâ]

Saîd b. Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd cömert bir adamdı. Ona, "Akîdu'n-Nedâ" [cömertliğin katılaşmış hali] denilirdi. Musa Şehevât onu şöyle methetmişti:

Feda olsun, Abşemî olan cömert adam İbn Hâlid'e
Çocuklarım, malım, eldeki mal ve mirasım
Akîdü'n-Nedâ… O yaşadıkça cömertlik yaşar onunla
Ölürse eğer, cömertlik razı olmayacak bir Akîde
Hâlid'in babası, yani Saîd b. Hâlid'i kastediyorum

İyiliğin kardeşidir o… Saîd'in kızının oğlunu kastetmiyorum
Fakat Âişe'nin oğlunu kastediyorum; o çocuk ki
Her iki babası da Hâlid b. Esîd'dir
Çağırın, çağırın onu… Siz uyuyorsunuz
Fakat o sizin iyiliğinizden uyumuş [habersiz] değil

Akîdu'n-Nedâ'nın annesi, lakabı "el-Cevvâd" olan Talhatu't-Talahât'ın kız kardeşi Âişe bt. Abdullah b. Halef el-Huzâî idi. Babası Hâlid, dedesi de Hâlid b. Esîd idi. Onların her birisi de Esîd'in oğludurlar. Saîd'in kızının oğluna gelince, o Saîd b. Hâlid b. Amr b. Osman b. Affân idi. Onun annesi Âmine -bazılarına göre Humeyde- bt. Saîd b. Âs b. Uhayha idi. O Saîd'in kızının oğluydu. Denildiğine göre o altı ay kadar aklını kaybeder, altı ay da ayık olurdu. Ayık olduğu zaman insanların en sağlıklısı ve en cömertiydi. Bunu Ebü'l-Yakzân zikretmiştir.

Bana Abdullah b. Sâlih el-Mukri anlattı. O İbn Avâne'den, o babasından, o da dedesinden şöyle dediğini rivayet etti: Saîd b. Hâlid b. Amr b. Osman b. Affân, [yukarıdaki şiirden dolayı] Musa Şehevât'ı Süleyman b. Abdülmelik'e şikâyet etti ve "Adam beni hicvetti" dedi. Bunun üzerine Süleyman Musa'ya, "Anasız kalasıca, sen Saîd b. Hâlid'i mi hicvediyorsun? Oysa o Müminlerin Emîri Osman'ın oğludur" dedi. Musa Şehevât şöyle dedi: Ey Müminlerin Emîri, ikimizin kıssasını sana anlatayım. Dımaşk'ta bir cariyeye âşık olmuştum. Sahipleri onu 200 dinardan aşağı vermek istemediler. Ben de Saîd b. Hâlid'in yanına geldim ve o cariyeyi bana satın almasını istedim. Adam bana, "Mübârek olsun sana" dedi. Bunun üzerine Süleyman, "Burası, 'sana mübarek olsun' denilecek yer değildir" dedi. Sonra Saîd b. Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in yanına geldim. Durumu ona arz ettim. Saîd hemen bir ipek çarşaf getirtti ve yere serildi. Sonra "Ey cariye! Bunun her köşesine 200 dinar, ortasına da 200 dinar serp" dedi. Sonra bana, "Çarşafı, içindekilerle birlikte al" dedi. Ben de 1.000 dinar aldım ve yukarıdaki beyitleri söyledim. Bir beyit daha ilave etti. O da şudur:

Söyle, hayrı talep edenlere: Hâlid vefat etti, diye
Cömertlik de öldü, ancak Saîd'in faziletleri hariç

Dedi ki: Süleyman b. Abdülmelik, "İstediğini söyle; kınanmayacaksın" dedi.

Medâinî, Suhaym'dan nakletti; dedi ki: Abdülazîz b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd şerif bir adamdı. Kardeşi Hâlid, onu Fâris bölgesindeki Hâricîlerin üzerine gönderdi. Onların başında Katarî vardı. Hâricîler Abdülazîz'i mağlup ettiler ve adamlarını öldürdüler. Ayrıca onun karısı Ümmü Hafs bt. Münzir b. Cârûd'u elinden aldılar. Abdülazîz [kaçarken] Mühelleb'in yanından geçti. Mühelleb onu giydirdi; ona iyilikte bulundu ve ona binek temin etti. Şair bunun üzerine şöyle dedi:

Ey Abdülazîz! Rezil ettin tüm askerlerini
Ve bıraktın onları her yolda, başıboş olarak
Sabretseydin ya, şehit Mukâtil'le beraber
Asil bir at üzerinde, kaçarak gittiğin zaman
Bıraktın karını, mızraklar doğrultulmuş iken
Ölünceye kadar, upuzun bir ayıptır bu, senin için

Şiirde geçen Şehîd'den maksat, Mukâtil b. Misma'dır. Mukâtil Abdülazîz ile beraberdi. Abdülmelik bundan sonra Abdülazîz'i Mekke'ye vali yaptı. Benî Hâris b. Ka'b'dan bir adam onu methederek şöyle dedi:

Ey Ebû Hâlid! Ben Hâlid'e sığınıyorum
Onun koruması, aldanmış ve zillete düşürülmüşün koruması değildir
Giydiği iki hırkasına sığınıyorum
Çehresi kerim ve giydiği elbiseler hoş olan birisi

Abdülmelik, Abdülazîz'i Mekke valiliğinden azletti; yerine kardeşi Amr b. Abdullah'ı tayin etti. Amr, Abbasî devletine kadar o görevde kaldı.

Abdülmelik b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'e gelince, onun Basra'da bir şerefi ve soyu vardır.

Abdurrahman b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in çocuklarından birisi de Âliye bt. Abdurrahman b. Abdullah b. Abdurrahman b. Hâlid b. Esîd'dir. Onunla Müminlerin Emîri Mansûr evlendi. Mansûr mevlası İshak el-Ezrak'ı gönderdi; onu Hicâz'dan getirdi. Bir de Talha b. Ubeydullah et-Teymî'nin çocuklarından olan bir başka kadını da yanında getirtti ve onunla da evlendi.

Ebü'l-Âs b. Ümeyye'nin Çocukları

Affân ve *Afîf b. Ebü'l-Âs*: Küçük yaşlarda vefat ettiler.

Avf: Cahiliye döneminde vefat etti.

Safiyye: Bunların annesi, Benî Adî'den Âmine bt. Abdülazîz b. Hâris'tir. Ayrıca *Hakem*, *Muğîre* ve *Reyhâne* vardı. Bişr b. Abd b. Dühmân es-Sekafî Reyhâne ile evlendi. Bunların annesi Rukayye bt. Hâris b. Ubeyd b. Ömer b. Mahzûm'dur. Safiyye'ye gelince, onunla Ebû Süfyân b. Harb evlendi.

Saîd b. Ebü'l-Âs: Bu da erken yaşta vefat etti.

Hâlide: Onunla Ahnes b. Şerîk es-Sekafî evlendi.

Lübâbe: Onun annesi Safiyye bt. Rebîa b. Abdüşems idi. Onunla Geylân b. Seleme b. Mu'attib es-Sekafî evlendi.

Ümmü'l-Habîb bt. Ebü'l-Âs: Onunla şair Ümeyye b. Ebü's-Salt es-Sekafî evlendi.

Muğîre b. Ebü'l-Âs: Onun Muâviye b. Muğîre adında çocuğu vardı. Onun annesi Safvân b. Nefvel b. Esed b. Abdüluzzâ'nın kızıydı. Muâviye b. Muğîre'nin Âişe adında bir kızı vardı. Âişe Abdülmelik b. Mervân'ın annesidir. Muâviye b. Muğîre, Hamza b. Abdülmuttalib'in burnunu kesti. Bu şahıs, Kureyş'in Uhud'dan çekilmesinden üç gün sonra öldürüldü. Âişe'den başka soyu yoktur. Âişe'nin annesi, Ukbe b. Ebû Mu'ayt'ın kızıydı.

Muâviye b. Muğîre b. Ebü'l-Âs'ın "Ümmü Cemîl" adında bir kızı vardı. Onunla Süfyân b. Abdülesed el-Mahzûmî evlendi. Onun "Amre" denilen üçüncü bir kızı daha vardı. Onunla Hristiyan olan Ebû Ticrâh evlendi. Onlar bu yüzden ayıplanıyorlardı.

Medâinî dedi ki: Resûlullah (sav), mümin olanların dışında Hakem'e ve çocuklarına lanet okudu. Resûlullah (sav) onu Vecc vadisine sürdü.

Medâinî dedi ki: Hakem ailesi Cahiliye döneminde fakirlerdi. Hassân onlar hakkında şöyle dedi:

Gördüm sizi, uzaktan değil
Bulamazdınız, evde bir sergi
Benim babam zamanında, yiğitçe davranırdı size
Ve ben size ışık oldum, İslâmî dönemde

Bunun üzerine Abdullah b. Ömer, "Bu [onlar için] kötü bir damga oldu" dedi. Abdülmelik, "İbnü'z-Zübeyr bizi neyle ayıplıyordu?" dedi. Etrafındakiler, "Fakirlikle" dediler.

Affân b. Ebü'l-Âs'ın *Osman b. Affân* adında çocuğu vardı. Künyesi "Ebû Amr" ve "Ebû Abdullah" idi. Ayrıca *Âmine* ve *Erneb* vardı. Bunların annesi Ervâ bt. Küreyz b. Rebîa b. Habîb b. Abdüşems idi. Benî Muğîre'nin anlaşmalısı Hakem b. Keysân, Âmine ile evlendi. Daha sonra onunla Ebû Ümeyye b. Muğîre'nin anlaşmalısı Abdullah b. Ebû Sa'd -İbn Sa'd da denilir- evlendi. Deniliyor ki o Sa'd el-Aşîre'dendir.

Affân, el-Fakîh b. Muğîre ile beraber el-Gumeysâ'da[224] öldürüldü. Deniliyor ki o ticaret için gittiği Şam'da vefat etti. Affân ve Harb b. Ümeyye bir ayda öldüler. Şair olan Hâris b. Ümeyye el-Asğar b. Abdüşems şöyle dedi:

Vallahi eğer Harb [b. Ümeyye] bir sütun olmasaydı
Sağırlara işittirecek şeyler söylerdim, Affân hakkında
Bir ayın yarısında mı, birlikte oldu vefatları?
Ehlullah[225] *geldi, dilsizleri konuşturacak şeylerle*

Osman'ın anneden kardeşleri Velîd, Hâlid, Umâre ve Ümmü Külsûm'dur. Bunlar, Ukbe b. Ebû Mu'ayt'ın çocuklarıdır. Medâinî dedi ki: Affân'ın şeref ve şöhreti yoktu. Şair onun hakkında şöyle dedi:

Elbiselerinizi ilk diken adamdır, Affân
Eskiden beri… Kendisi "Kötülerin arkadaşı" diye çağrılırdı

Fakat vallahi İslâm geldi ve Affân Osman'la şereflendi. Allah'a hamd olsun.

Rahmân ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

---

224 el-Gumeysâ, Mekke'ye yakın çöldeki bir yerdir. (*Mu'cemü'l-Büldân*).
225 RK'nin hamişinde, "Mekke halkını kastediyor" kaydı yer almaktadır.

Osman b. Affân'ın Durumu, Faziletleri, Sireti ve Katledilmesi

Osman'ın annesi Ervâ bt. Küreyz'dir. Ervâ'nın annesi de Ümmü Hakîm el-Beydâ bt. Abdülmuttalib'dir. Ümmü Hakîm, Resûlullah'ın (sav) babası Abdullah'ın ikizidir. Osman Cahiliye döneminde "Ebû Amr" diye çağrılırdı. Rukayye bt. Resûlullah (sav) onun Abdullah adındaki bir çocuğunu dünyaya getirince Osman "Ebû Abdullah" diye künyelendi. Müslümanlar da onu bu şekilde künyelediler.

Osman b. Affân küçükken, Ümmü Hakîm bt. Adülmuttalib onu hoplatır ve şöyle derdi:

Doğruluk ve iyiliktir, ona karşı zannım
İyilik emreder ve iyilik yapar
Beyaz ve sabırlı gençlerdendir
Irzları ve namusları koruyan
Vurur kibirli koçlara
Yatırıncaya kadar vurur
Liderlerden ve diğerlerinden

Medâinî dedi ki: Akfân b. Kays el-Yerbû'î, Ervâ bt. Küreyz'e misafir oldu. Orada ağırlandı ve ona ikram edildi. Sonra şöyle dedi:

Gönder Ervâ'ya selamı benden; çünkü
Misafire düşen görev, iffetli davranmak ve teşekkür etmektir

Bana Benî Hâşim'in mevlası Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî Muhammed b. Ömer'den, o Muhammed b. Sâlih'ten, o da Yezîd b. Rumân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Osman ve Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm'ın hemen ardından Resûlullah'ın (sav) yanına girdiler. Resûlullah (sav) onlara İslâm'ı anlattı ve Kur'ân okudu. Her ikisi de iman edip onu tasdik ettiler. Osman b. Affân, "Ey Allah'ın Elçisi! Şam'dan yeni geldim. Ben Ma'ân ile[226] -ismini zikrettiği- bir yer arasındayken; bir de ne göreyim bir tellal, "Ey uyuyanlar! Uyanın! Ahmed Mekke'de ortaya çıktı"

---

226 Belâzürî'de bu cümle, (فَلَمَّا كُنْتُ بَيْنَ مَعَانْ وَمَوْضِعٍ سَمَّاهُ إِذَا مُنَادٍ يُنَادِي) şeklindedir. Belâzürî'nin kaynaklarından birisi olan İbn Sa'd'ın Tabakât'ında ise cümle, (فَلَمَّا كُنَّا بَيْنَ مَعَانٍ وَالزَّرْقَاءِ فَنَحْنُ كَالنِّيَامِ إِذَا مُنَادٍ يُنَادِينَا) şeklindedir. Tabakât'ın daha doğru olduğunu düşünüyoruz. Çünkü Belâzürî hadisleri olduğu gibi almıyor. Çoğunlukla daha özet şekilde, bazen de daha uzun alabiliyor. (çev.)

şeklinde çağrıda bulunuyor. Geldik ve seni duyduk. Kendimi tutamadım ve sana geldim" dedi.

Dediler ki: Osman b. Affân Müslüman olduğu zaman onun amcası Hakem b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye onu bir direğe bağladı ve ona, "Atalarının dininden vazgeçip yeni bir dine mi giriyorsun? Vallahi senin bağını çözmeyeceğim" dedi. Onun dinindeki salâbetini [metanetini] görünce onu bıraktı. Annesi Ervâ bt. Küreyz de Osman Muhammed'in dinini terk etmedikçe ona yemek yapmayacağına, bir elbise giydirmeyeceğine ve ona bir içecek vermeyeceğine yemin etti. Ervâ, [küserek] kardeşi Âmir b. Küreyz'in evine geldi ve orada bir yıl kadar kaldı. Ondan ümidini kesince de evine döndü.

Dediler ki: Osman Ebû Uhayha'ya geldi ve ona, "Ben Muhammed'e inandım ve ona tabi oldum" dedi. Ebû Uhayha, "Sana ve yaptığın işe yazıklar olsun" dedi. Osman onun yanından çıktı, Ebû Süfyân b. Harb'in yanına geldi ve ona Müslüman olduğunu bildirdi. Ebû Süfyân da onu azarladı. Osman her iki Habeşistan hicretine katılanlardandı. Bunlar, Kureyş'in elinden dinlerini kurtarmak, onların eziyet ve sıkıntılarından uzaklaşmak için hicret etmişlerdi. İkinci Habeşistan hicretinde Osman ile beraber Rukayye bt. Resûlullah (sav) da vardı. Resûlullah (sav), "İbrâhim ve Lût'tan sonra bu ikisi, Allah'a hicret eden ilk kişilerdir" dedi. Osman sonra Medine'ye hicret etti. Mekke'den Medine'ye hicret edince Benî Neccâr'dan Evs b. Sâbit el-Ensârî'nin evine misafir oldu. Resûlullah (sav) onun Medine'deki evini ona tahsis etti. Onunla Abdurrahman b. Avf'ı kardeş olarak ilan etti. Yine onu ve Evs b. Sâbit'i de kardeş ilan etti. Deniliyor ki: Resûlullah (sav) onu ve Ensâr'dan "Ebû Ubeyd" olarak künyelenen Sa'd b. Osman ez-Zurakî'yi kardeş ilan etti.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Mâlik b. Enes'ten, o el-Alâ b. Abdurrahman'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Osman, bir malı, yarıcılık kuralına göre ortağa verirdi.

İbn De'b, Davud b. Husayn'dan rivayetle anlattı. O Abdullah b. Amr b. Osman'dan nakletti; dedi ki: Osman şöyle dedi: Abdülmuttalib'in kızı olan teyzemi ziyaret etmek için yanına girdim. Yanında Resûlullah (sav) da vardı. Ben ona, "Ey Ebü'l-Kâsım! Senin yanımızdaki konumuna rağ-

men hakkında söylenenler ne kadar acayip" dedim. Resûlullah (sav), "Ey Osman! *Lâ ilâhe İllellah*" dedi. Allah bilir ya, benim tüylerim diken diken oldu. Sonra "*Gökte rızkınız ve size vadedilen şeyler vardır. Göğün ve yerin Rabbine yemin olsun ki size vadolunanlar sizin konuşmanız gibi gerçektir*"[227] dedi. Sonra çıktı; ben de onu takip ettim ve Müslüman oldum.

Medâinî, Saîd b. Hâlid'den, o Sâlih b. Keysân'dan, o da Saîd b. Müseyyeb'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav) Osman'a baktı ve "Bu takva sahibi, mümin ve şehit adam İbrâhim'in benzeridir" buyurdu.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Utbe b. Cebîre'den, o Husayn b. Abdurrahman b. Amr b. Sa'd b. Muâz'dan, o da Muhammed b. Lebîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ı bir katırın üzerinde gördüm; üzerinde iki sarı elbise, arkasında iki örük vardı.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Hâlid b. Mahled'den, o Hakem b. Salt'tan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ı gördüm; kınayla boyanmıştı ve üzerinde siyah bir aba vardı.

Medâinî, Şu'be'den, o da Husayn'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Vâil'e, "Ali mi daha faziletlidir yoksa Osman mı" diye sordum. Ebû Vâil, "Olaylara sebep olana kadar Ali daha faziletliydi; ama şimdi Osman daha faziletlidir" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı; dedi ki: Bize Affân b. Müslim anlattı; dedi ki: Bize Yezîd b. Harun anlattı. O İbn Ebû Zi'b'den, o da Abdurrahman b. Sa'd'dan şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ı, sakalını sarıya boyamış olarak bir katırın üzerinde gördüm.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Abdullah b. Muhammed'den, o Sâbit b. Aclân'dan, o da Süleym Ebû Âmir'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ın üzerinde, değeri 100 dinar olan bir hırka gördüm.

Bize Affân b. Müslim anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı; dedi ki: Bize Abdullah b. Osman b. Huseym haber verdi; dedi ki: Bize İbrâhim haber verdi. O İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etti: İbn Abbas, "*[Biri dilsizdir hiçbir şeye gücü yetmez; efendisine sadece*

227 Zâriyât, 51/22-23.

bir yüktür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz.] Bu, adaletle emreden ve doğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu?"[228] ayetindeki "adaletle emreden" kısmı için, "O, Osman b. Affân'dır" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Ebû Sebre'den, o da Mervân b. Ebû Saîd'den şöyle dediğini rivayet etti: "Resûlullah'ın (sav) ashâbı, daha çok hanımların korunmalarına vesile olan ve onları güzelleştiren elbise satın alıyorlardı" Sonra "Osman'ın üzerinde, değeri 100 dinar olan ipek karışımı bir rida [şal] gördüm" derdi. Osman, "Bu eşim Nâile'nindir. Giymesi için ona verdim. Eşimi sevindirmek için bunu giyiyorum" dedi.

Bize Abdullah b. Sâlih anlattı. O İbn Ebü'z-Zinâd'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Osman yüzüğü sol ele takıyordu.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den isnadında şöyle dediğini rivayet etti. Osman orta boyluydu. Ne uzun, ne de kısaydı. Güzel yüzlü ve zarif ciltliydi. Yüzü esmer ve gür sakallıydı. Omuz başları iri, iki omuzunun arası genişti. Saçı boldu ve sakalını sarıya boyardı.

Bize Muhammed b. es-Sabbâh el-Bezzâz anlattı; dedi ki: Bize Hüşeym b. Beşîr anlattı. O Husayn'dan, o Amr b. Ca'vân'dan, o da Ahnef b. Kays'tan şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ın üzerinde sarı renkli bir dış giysi [şal, cübbe] gördüm.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o da Vâkıd b. Ebû Yâsir'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ın dişlerini altınla desteklediğini gördüm. Vâkıd b. Ebû Yâsir dedi ki: Bana Abdullah b. Ebû Dârre anlattı; dedi ki: Osman idrarını tutamıyordu. Bu yüzden, her namaz için bir abdest alıyordu.

Bize Amr b. Muhammed en-Nâkıd ve Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattılar; dediler ki: Bize Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme anlattı. O Ali b. Mes'ade el-Bâhilî'den, o da Abdullah ed-Devmî'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman geceleyin kendi başına abdest alırdı. Kendisine, "Bazı hizmetçilere emretsen, sana yardımcı olurlar" denildi. Osman, "Hayır, gece onlar için istirahat zamanıdır" dedi.

---

228 Nahl, 16/76.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı; dedi ki: Bize Affân anlattı; dedi ki: Bize Vüheyb b. Hâlid haber verdi. O Yûnus'tan, o da Hasan'dan şöyle dediğini rivayet etti: Osman b. Affân'ı Mescitte yatarken gördüm; ridasını kendisine yastık yapmıştı.

Bize Halef b. Hişâm el-Bezzâr anlattı; dedi ki: Bize Hüşeym anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Kays haber verdi. O Musa b. Talha'dan rivayet etti; dedi ki: Osman'ı Cuma günü minberin üzerinde gördüm. Müezzinler de ezan okuyorlardı. Ezan okunurken Osman insanlarla konuşuyor ve onların ticaretlerini, haberlerini ve hastalarını soruyordu.

Vâkıdî Musa b. Talha'dan rivayetle isnadında şöyle dedi: "Osman'ı minberin üzerinde gördüm" dedi ve bir önceki rivayetin benzerini anlattı. Ayrıca isnadına şunu ekledi: "Müezzin sustuğu zaman ucu çengelli demir asasına dayanarak ayağa kalkar ve asa elindeyken hutbe okurdu. Sonra tekrar oturur ve insanlarla konuşmaya başlardı. İlk seferde olduğu gibi onlara sorular sorardı. Sonra ayağa kalkar ve hutbeye devam ederdi. [Hutbeyi bitirince] müezzinler kamet getirirlerdi."

Bize Affân anlattı; dedi ki: Bize Süleym b. Ahdar anlattı. O İbn Avn'dan, o da İbn Sîrîn'den şöyle dediğini rivayet etti: Ashâbın içinde hac menasikini [ibadet konularını] en iyi bilen Osman'dı. Ondan sonra İbn Ömer geliyordu.

Bize Affân b. Müslim anlattı; dedi ki: Bize Vüheyb b. Hâlid anlattı; dedi ki: Bize Hâlid el-Hazzâ anlattı; dedi ki: Bana Ebû Kılâbe anlattı. O Enes b. Mâlik'ten şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav), "Hayâ bakımından ümmetimin en doğru olanı Osman'dır"[229] buyurdu.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı; dedi ki: Bize Abdullah b. Nümeyr anlattı. O Kays'tan, o Ebû İshak'tan, o da kendisinin isimlendirdiği bir adamdan şöyle dediğini rivayet etti: Hoş kokulu, temiz elbiseli bir adam gördüm; Ka'be'ye doğru namaz kılıyordu. Arkasında da bir genç vardı. [Öndeki adam kıraatten] aciz kaldıkça o genç ona hatırlatıyordu. Ben, "Bu adam kim?" dedim. Onlar, "O, Osman'dır" dediler.

---

229 RK'nin hamişinde (أَصْدَقُ أُمَّتِي) yerine (أسد أُمَّتِي) kaydı yer almaktadır.

Bize Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe anlattı; dedi ki: Bize Zeyd b. Hubâb anlattı; dedi ki: Bize İbn Lehî'a haber verdi. O Yezîd b. Ömer el-Ma'âfirî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Sevr el-Fehmî'den işittim; şöyle diyordu: Abdurrahman b. Udeys el-Belevî [Hudeybiye'de ağacın altında biat edenlerdendi] dedi ki: Osman kuşatılmışken yanına girdik. Osman, "İslâm'da dördüncü kişiyim" dedi.

Bana Muhammed b. Ebân ve Medâinî anlattılar. Onlar Ebû Hilâl'den, o da Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti: Bir adam Kûfe'de, "Ben Osman'ın şehit olarak öldürüldüğüne şahitlik yaparım" dedi. Adam Ali'ye getirildi. Ali, "Bunu sana kim bildirdi?" dedi. Adam şöyle dedi: "Sen biliyorsun; bir gün Resûlullah'ın (sav) yanına geldim; sen de oradaydın Ondan bir şey istedim, bana verdi. Ebû Bekr'den istedim, bana verdi. Ömer'den istedim, bana verdi. Osman'dan istedim bana verdi. Ben Resûlullah'a, 'Ey Allah'ın Elçisi bana bereket için dua et' dedim. Resûlullah da (sav), 'Bir nebi, bir sıddîk ve bir şehit sana verdikleri halde Allah nasıl malına bereket koymaz' dedi."

Bana Halef el-Bezzâr anlattı; dedi ki: Bize Ebû Şihâb anlattı. O Hâlid b. Ebû Kılâbe'den, o da Enes'ten şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Sizin en merhametliniz Ebû Bekr'dir. Dinde en şiddetli olanınız Ömer'dir. En güzel Kur'ân okuyanınız Übey'dir. Hayâ bakımından en doğru olanınız Osman'dır. Helal ve haramı en iyi bileniniz Muâz'dır. Faraizi en iyi bileniniz Zeyd'dir. Herkes şunu bilsin ki her ümmetin bir emini vardır; bu ümmetin emini de Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tır."

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Yahya b. Haccâc anlattı. O Ebû Mes'ûd el-Cüreyrî'den, o da Sümâme b. Hazn el-Kuşeyrî'den[230] şöyle dediğini rivayet etti: Osman evinden çıkıp bize geldi ve "Sizi başıma toplayan iki arkadaşınızı bana getirin" dedi. O iki şahıs ona getirildiler. Sanki iki merkep gibiydiler. Osman onlara şöyle dedi: "Allah için size soruyorum. Biliyor musunuz ki Resûlullah (sav) Medine'ye geldiğinde; Medine'de Rûme kuyusu dışında tatlı bir su bulunmuyordu. Resûlullah (sav), 'Kim Rûme kuyusunu satın alır; kovasını Müslümanla-

230 Bunun asıl künyesi "İbn Harb" olup hatalı şekilde okunmuştur. Bk. İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, Osman b. Affân maddesi, s. 339; M 1984; Ayrıca, İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzîb*, Sümâme maddesi.

rın kovasıyla birlikte içine salar ve kendisi için cennette daha hayırlı bir şeyle [bir çeşme ile] değiştirir?' buyurdu.[231] Ben bu kuyuyu öz malımdan aldım." Adamlar, "Allah için evet" dediler. Yine Osman şöyle dedi: "Allah için size soruyorum. Biliyor musunuz ki Mescid, ehline dar gelmeye başlamıştı. Resûlullah (sav), 'Kim falanca ailenin bir parça arazisini satın alır ve kendisi için cennette daha hayırlı bir yerle değiştirir?' dedi. Ben onu öz malımdan aldım." Adamlar, "Allah için evet" dediler. Yine Osman, "Allah için size soruyorum. 'Ceyşü'l-Usre'[232] denilen [ve Tebûk'a giden] orduyu kendi öz malımdan donattığımı bilir misiniz?" dedi. Adamlar, "Allah için evet" dediler. Yine Osman şöyle dedi: "Allah için size soruyorum. Bilir misiniz ki bir gün Resûlullah (sav) Sebîr -veya Hirâ, dedi- dağındaydı. Dağ hareket etmeye başladı. Hatta taşları vadiye doğru yuvarlanmaya başladı. Resûlullah (sav) ayağıyla bastı ve 'Dur! Senin üzerinde bir peygamber veya bir sıddîk veya bir şehit vardır' dedi?" Onlar, "Allah için evet" dediler.

Bana Ahmed b. İbrâhim ve Muhammed b. Hâtim b. Meymûn anlattılar; dediler ki: Bize Abdullah b. İdris anlattı; dedi ki: Husayn'dan işittim; Amr b. Ca'vân'dan naklediyordu. O da Ahnef b. Kays'tan şöyle dediğini rivayet etti: Hac ibadeti için Mina'daydık. Baktık bir adam geldi ve "İnsanlar mescitte toplanmışlar" dedi. Biz de gittik. Bir de ne görelim; insanlar, mescidin ortasında bir adamın başında toplanmışlar. Bir de baktık ki Ali, Zübeyr, Talha ve Sa'd b. Ebû Vakkâs da oradadırlar. Biz o durumdayken baktık, üzerinde sarı renkte bir dış giysi olduğu halde Osman da geldi. O giysiyle başını da örtmüştü. Osman şöyle dedi: "Kendisinden başka ilah bulunmayan Allah için size soruyorum. Bilir misiniz ki Resûlullah (sav), 'Kim falanın mirbedini [avlusunu] satın alırsa Allah onu affeder' buyurdu? Ben de onu 20.000 -ya da 25.000- dirheme satın aldım. Resûlullah (sav), 'Bunu mescidimize kat; sevabı senin olsun' buyurdu?" Onlar, "Allah

231 Rivâyete göre Resûlullah (sav) Medine'ye geldiği zaman Rûme kuyusundan başka tatlı su kuyusu yoktu. Bu kuyu Benî Gıfâr ailesinden bir adama ait idi. Adam kırbasını bir avuç hurmaya satıyordu. Tatlı su sıkıntısı artınca bir gün Resûlullah (sav) adama, "Bu kuyuyu, cennetteki bir çeşme karşılığında bana satar mısın?" dedi. Adam, "Yâ Resûlallah! Benim ve çoluk-çocuğumun bundan başka gelirimiz yoktur" dedi. Osman b. Affân bu durumdan haberdar oldu ve kuyuyu adamdan 35 bin dirheme satın aldı. Sonra Resûlullah'ın (sav) yanına gelerek, "O adama verdiğini bana da veriyor musun?" dedi. Resûlullah (sav), "Evet, verdim" buyurdu. Bunun üzerine Osman, "Ben de onu Müslümanlara vakfettim" dedi. (Bk. Fethü'l-Barî, *Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, V, 407; Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, tarihsiz. Ayrıca Bk: Buhârî, "Kitabü'l-Vasâyâ", 33) (çev.)

232 Zorluk ordusu.

için, evet" dediler. Yine Osman şöyle dedi: "Allah için size soruyorum: Bilir misiniz ki Resûlullah (sav), 'Kim Rûme kuyusunu satın alırsa Allah onu affeder' buyurdu? Ben de onu şu kadar paraya satın aldım. Resûlullah (sav), 'Onu Müslümanların içmesi için vakfet; sevabı senin olsun" buyurdu." Onlar, "Allah için, evet" dediler. Yine Osman şöyle dedi: "Allah için size soruyorum. Bilir misiniz ki Resûlullah (sav) insanların yüzüne baktı ve 'Kim bunları -Ceyşü'l-Usre'yi kastediyordu- donatırsa Allah onu affeder' buyurdu; ben de bir yuları ve bir kaydı [ayak zinciri] bile arayıp bulmalarına fırsat vermeden orduyu donattım?" Onlar, "Evet" dediler. Osman, "Allah'ım şahit ol! Allah'ım şahit ol!" dedi.

Bana Ömer b. Bükeyr anlattı. O Hişâm b. el-Kelbî'den, o babasından, o Ebû Sâlih'ten, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etti: Osman ve Zübeyr bir şeyde tartıştılar. Zübeyr, "Ben Safiyye'nin oğluyum" dedi. Osman da "Vallahi o seni gölgeye yaklaştırmış; eğer o olmasaydı açıkta kalırdın" dedi.

Bana Ravh b. Abdülmü'min el-Mukri anlattı; dedi ki: Bize Müslim b. İbrâhim anlattı; dedi ki: Bize Kurre b. Hâlid anlattı. O Muhammed b. Sîrîn'den rivayet etti; dedi ki: Osman Kur'ân'ı Resûlullah'ın (sav) döneminde bir araya getirdi.[233] Muhammed b. Sîrîn, "Hıfzetti" diyor.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Ebû Sebre'den, o da Müslim b. Yesâr'dan şöyle dediğini rivayet etti: Osman Kur'ân'ı Ömer b. Hattâb devrinde bir araya getirdi. Vâkıdî dedi ki: Bu görüş, rivayet edilenler içinde en sağlam olanıdır.

Bize Şeybân b. Ferrûh el-Übüllî anlattı; dedi ki: Bize Selâm b. Miskîn ve Ebû Hilâl anlattılar; dediler ki: Bize Muhammed b. Sîrîn anlattı; dedi ki: Osman'ı öldürmek istediklerinde Osman'ın hanımı, "Eğer onu öldürürseniz veya bırakırsanız; vallahi o bir rekât namazda bir hatim okumakla geceyi ihya ediyor" dedi.

Bana Hüseyn b. Ali b. Esved anlattı; dedi ki: Bize Ebû Üsâme haber verdi. O Muhammed b. İbrâhim'den, o da Abdurrahman et-Teymî'den şöyle dediğini rivayet etti: Geceleyin Hicr'de namaz kılmak için kalktım.

---

233 Ezberlediği kastedilmektedir.

Ben, "Kimse bu gece beni mağlup edemez" dedim. Bir adam arkamdan yanaştı ve parmağıyla beni dürttü. Dönmek istemedim. Sonra bir daha dürttü. Yine dönmek istemedim. Üçüncüsünde beni dürtünce, döndüm; bir de ne göreyim: Osman'dır. Ben Hicr'den geri çekildim. Osman bir rekâtta Kur'ân'ı okudu, sonra ayrıldı.

Bize Şeybân el-Âcurrî anlattı; dedi ki: Bize Ukbe b. el-Asam anlattı; dedi ki: Hasan'ın şöyle dediğini işittim: Osman Bedir'de hazır bulunmadığı halde Resûlullah (sav) Bedir ganimetinden ona hisse verdi. Kendisi [hasta olan] Rukayye için savaştan geri kalmıştı.

Bana Ahmed b. Hişâm b. Behrâm anlattı; dedi ki: Bize Şu'ayb b. Harb anlattı; dedi ki: Bize Ubeyd b. Buht anlattı; dedi ki: Bize Rib'î b. Hirâş anlattı; dedi ki: Resûlullah'ın (sav) Ömer b. Hattâb'a, "Sana, Osman'dan daha hayırlı bir damat, Osman'a da senden daha hayırlı bir damat göstereyim mi?" dedi. Ömer, "Evet, göster ey Allah'ın Elçisi" dedi. Resûlullah (sav), "Kızını bana nikâhla; ben de kızımı Osman'a nikâhlayacağım" dedi.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Rebîa el-Kilâbî anlattı; dedi ki: Bana Ali b. Gurâb'ın ninesi Ümmü Gurâb anlattı. O da Bünâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman abdest aldıktan sonra azalarını kuruturdu. Kuruttuğu zaman ona elbisesini getirirdim. Bir gün, "Bana bakma! Çünkü senin için helal değildir" dedi. Üzerinde de eşine ait sarı bir hulle vardı. Dedi ki: Onun sakalı beyazdı.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İshak b. Yahya'dan, o da Musa b. Talha'dan şöyle dediğini rivayet etti: Osman hilafeti döneminde Talha'ya 200.000 dinar verdi.

Bana Halef el-Bezzâr anlattı; dedi ki: Bize Abdülvahhâb anlattı. O Atâ'dan, o Saîd b. Ebû Arûbe'den, o Mutarrif b. Abdullah b. eş-Şihhîr'in kardeşinin oğlundan, o da Mutarrif'ten şöyle dediğini rivayet etti: Cemel günü Ali ile karşılaştım. Hayvanıyla hızla bana doğru geldi. Ona, "Ben sana koşarak gelmeliydim" dedim. Ali, "Sanıyorum, bize gelmekten Osman seni alıkoydu" dedi. Gidip ondan özür diledim. Ali, "Eğer onu seviyorsan bil ki o bizim en iyimizdi ve sıla-ı rahme en fazla dikkat edenimizdi" dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih ve Ebû Nasr et-Temmâr anlattılar; dedi ki: Bana Hâtıb'ın ailesinden biri haber verdi. O babasından nakletti; dedi ki: Osman minberin üzerinde olduğu halde, üzerinde Kûhî (ince) bir elbise vardı.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı; dedi ki: Bize Hâlid b. Mahled anlattı. O İshak b. Yahya b. Talha'dan, o da Musa b. Talha'dan şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ı gördüm; üzerinde kırmızıya boyanmış iki elbise vardı.

Medâinî, Abdülhamîd b. Mihrân'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Sâlim b. Abdullah b. Ömer'in yanına bir adam girdi. Bu adam Ali'yi metheden ve Osman'ı zemmedenlerden birisiydi. Sâlim o adama Osman'ın faziletlerinden söz etti; sonra şöyle dedi: Resûlullah (sav) Tebûk gazvesine çıktı. Orada karşılaştığı kadar hiçbir gazvede susuzluk ve açlıkla karşılaşmamıştı. Osman yiyecek, katık ve Resûlullah (sav) ile müminlere yarayacak şeyler satın aldı. Osman karşıdan gelirken Resûlullah (sav) ona baktı; ellerini kaldırdı ve "Allah'ım! Ben ondan razıyım. Sen de ondan razı ol" dedi ve bunu üç kere tekrarladı.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman Âişe'nin evine geldi ve Resûlullah'ı (sav) sordu. Âişe, "Resûlullah (sav) ailesi için yiyecek aramaya gitti. Kuşkusuz yedi günden beri onun evlerinde ateş yanmamıştır" dedi. Bunun üzerine Osman, "Allah sana hayrını versin; madem durum budur, neden bana bildirmiyorsun?" dedi. Osman döndü ve her eve yiyecek ve birer koyun gönderdi. Resûlullah (sav) dönünce, "Bunlar ne, ey Âişe?" dedi. Âişe, "Osman onları gönderdi" dedi. Resûlullah (sav), "Bunun bir kısmını diğer hanımlara da gönder" dedi. Âişe, "Bunun gibisi kendisine gönderilmemiş olan hiçbir hanım yoktur" dedi. Resûlullah (sav) elini kaldırdı ve "Allah'ım! Bunu Osman'ın hasenat defterine yaz" dedi.[234]

---

234 Hadisin metni (اللَّهُمَّ لا تَنْسَهَا لِعُثْمَانَ) "Allah'ım! Osman için bunu unutma!" şeklindedir. Ancak bu hadisin senedinde yer alan ricalin zayıf olduğu bilinmektedir. (Bk. el-Hâfız Ebû Ahmed Abdullah el-Curcânî, *el-Kâmil fî Dua'fai'r-Ricâl*, III, 407; Beyrut, H. 1404) Hatta bu hadisin mevzu olduğu kabul edilmiştir. (Bk. Ali Hasan el-Halebî, *Mevsûa'tu'l-Ahâdis'i'l-Mevdua'*, VIII, 243, Riyad, H. 1419) Hadisin lafzı Allah'a unutkanlığı nispet ettiği için çeviriyi, "Allah'ım! Bunu Osman'ın hasenat defterine yaz." şeklinde yaptık. (çev.)

Bana Vehb b. Bakıyye anlattı. O Yezîd b. Avvâm b. Havşeb'den şöyle dediğini rivayet etti: Muhammed b. Hâtıb Ali'ye şöyle dedi: "Bu adamlar yarın bize Osman'ı soracaklar; ne diyelim?" dedi. Ali, "Biz deriz ki. O, '*İman edip Allah'a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve sâlih amel işledikleri, sonra Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine Allah'a karşı gelmekten sakındıkları…*'[235] ayetine mazhar olmuş kişilerdendir."

Bana Ebû Ömer ed-Dûrî el-Mukri anlattı. O Abbâd b. Abbâd Mühellebî'den, o Hişâm b. Urve'den, o da Urve'den rivayete etti; dedi ki: Osman vasiyetini yaptı ancak vasiyet için şahit tutmadı. Abbâd dedi ki: Eğer bir adam şahit tutarsa iyi olur. Eğer şahit tutmazsa bir zararı yoktur.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı; dedi ki: Bize Hâlid b. Mahled anlattı. O İshak b. Yahya b. Talhâ'dan şöyle dediğini rivayet etti: Bir adam Osman'a, "Sen insanların en güzelisin" dedi. Osman, "O Resûlullah (sav) idi" dedi.

Bize Amr en-Nâkıd anlattı; dedi ki: Bize Kabîsa b. Ukbe anlattı. O Süfyân es-Sevrî'den şöyle dediğini rivayet etti: Bana gelen habere göre Osman'ın bir çocuğu dünyaya geldiği zaman çocuğun bir bez içinde getirilmesini ister ve onu koklardı. Kendisine, "Neden böyle yapıyorsun?" denildi. Osman, "Eğer başına bir şey gelirse, onun için kalbime bir şeyin düşmesini istiyorum" dedi. Yani, sevgi ve rikkat gibi bir şeyin kalbine girmesini istiyor.

Medâinî, Ebü'l-Yakzân'dan, o da Ebü'l-Mikdâm'dan şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav) Osman'a bir şey gönderdi. [Bir cariye olan] elçi geç döndü. Elçi dönünce Resûlullah (sav), "Görüyorum ki sen Osman'a ve Rukayye'ye, hangisi daha güzeldir diye bakıyordun" dedi.

Bana Alân el-Verrâk anlattı. O el-Cumahî'den, o da İbn De'b'den şöyle dediğini rivayet etti: Saîd b. Yerbû b. Ankese el-Mahzûmî şöyle diyordu: Ben daha çocuk iken [Medine'ye] girdim. Yanımda bir kuş vardı; onu uçurmak istiyordum. Vakit tam da sıcaklığın olduğu öğle vaktiydi. Bir de ne göreyim; yaşlı bir adam uyuyor; başının altında da bir kerpiç var. Ben onun güzelli-

235 Mâide, 5/93.

ğine hayran kalarak durup ona bakmaya başladım. Yaşlı adam gözünü açtı ve "Sen kimsin ey çocuk?" dedi. Ben durumu ona haber verdim. Hemen 1.000 dirhem ve bir elbise istedi. Sonra emretti; elbise bana giyidirildi ve bin dirhem bana verildi. Sonra babama döndüm ve durumu ona haber verdim. Babam bana, "Oğlum, bu Müminlerin Emîri Osman'dır" dedi.

Bana Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî anlattı. O babasından, o şeyhlerinden, o da Abdullah b. Zübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman'a dil uzatan bir grupla karşılaştım. Benimle tartıştılar. Ben Ebû Bekr ve Ömer'in gidişatlarını ve onların bazı şeyleri yaptıklarında ayıplanmadıkları halde, Osman yaptığında ayıplanmasına yol açan şeyleri anlattım. Onları susturdum. Onlar adeta boyunlarındaki karanfil gerdanlığını yiyen çocuklar gibi bana bakakalmışlardı.

Bana Vehb b. Bakıyye anlattı. O Yezîd b. Harun'dan, o Kâsım el-Huddânî'den, o Muhammed b. Ziyâd'ın kardeşi Saîd'den, Ali'den şöyle dediğini rivayet etti: "Vallahi ben Osman'ın gittiği izin üzerindeyim. Allah için Osman'ın çok güzel amelleri geçmiştir. Allah bunlardan sonra bir daha ona azap vermeyecektir."

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Ebü'z-Zinâd'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Sakîf kabilesine mensup bir adam Osman'la arkadaşlık yapıyordu. Adam şarap içtiği için kendisine had uygulandı. Bunun üzerine Osman ona, "Vallahi bundan böyle üçüncü bir kişi yanımızda olmadıkça asla benim meclisimde ve benimle yalnız olamayacaksın" dedi.

Bana Amr en-Nâkıd anlattı; dedi ki: Bize İshak b. Yûsuf el-Ezrak anlattı. O Avf'tan, o Muhammed b. Sîrîn'den, Ali b. Ebû Tâlib'in şöyle dediğini nakletti: "Umarım ben ve Osman, Allah'ın onlar hakkında *'Biz onların kalplerindeki kini söküp attık. Artık onlar sedirler üzerinde kardeşler olarak karşılıklı otururlar'*[236] dediği kimselerden oluruz."

Bana Amr en-Nâkıd anlattı. O Amr b. Âsım'dan, o Câfer b. Ebû Vahşiyye Ebû Bişr'den, o Hâtıb'ın mevlası Yûsuf b. Saîd'den, o da Muhammed b. Hâtıb'dan rivayet etti. Bu zat Ali ile beraber Basra'ya gelmişti. Dedi ki:

236 Hicr, 15/47.

Ali b. Ebû Tâlib, Osman'dan bahsetti. Yanında, yere vurduğu bir değnek vardı; vururken şöyle dedi: "Allah, '*Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükâfat hazırlanmış olanlar var ya; işte onlar cehennemden uzaklaştırılmışlar*'[237] buyuruyor. Bunlar, Osman ve Osman'ın adamlarıdırlar."

Medâinî, Hasan b. Dînâr'dan, o İbn Sîrîn'den, o da Ebû Musa el-Eş'arî veya Abdullah b. Amr b. Âs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Peygamber (sav) bir bahçede, ayağını bir kuyunun içine sarkıtmıştı. Ebû Bekr yanına gelmek için izin istedi; Resûlullah (sav), "İzin ver ve onu cennetle müjdele" dedi. Ebû Bekr girdi ve ayağını kuyunun içine sarkıttı. Sonra Ömer geldi. Resûlullah (sav), "Ona izin ver ve onu cennetle müjdele" dedi. O da girdi ve ayağını kuyunun içine sarkıttı. Sonra Osman geldi. Peygamber (sav), "Ona izin ver ve başına gelecek şiddetli bir musibet karşılığında onu cennetle müjdele" dedi. Osman, gözleri yaşardığı halde içeri girdi.

Medâinî, Esved b. Şeybân'dan, o İbn Sîrîn'den, o da Âişe'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav) uzanmış olduğu halde yanına Ebû Bekr girdi. Resûlullah'ın (sav) üzerinde gece elbisesi vardı. Ebû Bekr işini gördü ve çıktı. Sonra Ömer girdi; işini gördü ve çıktı. Sonra Ali geldi; işini gördü ve çıktı. Sonra Osman geldi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) [uzandığı yerden] kalkıp oturdu. Ben ona, "Neden bunu hiç kimseye yapmadın?" dedim. Resûlullah (sav), "Osman çok utangaçtır. Eğer beni bu halde görseydi ihtiyacını yerine getirmekten sıkılır ve ondan geri kalırdı" dedi.

Medâinî, Abbâd b. Râşid'den, o da Hasan'dan, Resûlullah'ın (sav) şöyle dediğini rivayet etti: "Kim bu orduyu [Ceyşü'l-Usre'yi kastediyor] taahhüt edilen bir şefaat karşılığında donatır?" dedi. Bunun üzerine Osman, "Taahhüt edilen bir şefaatle mi ey Allah'ın Elçisi?" dedi. Resûlullah (sav), "Evet, Allah ve Resûlü'ne ait bir şefaat" dedi. Osman, "Ben donatacağım ey Allah'ın Elçisi" dedi. Osman orduyu 70.000 [dirheme] donattı.

Bir diğer hadiste Resûlullah (sav), "Meleklerin utandığı birisinden ben nasıl utanmayayım?" dedi.

---

237 Enbiyâ, 21/101.

Bana Ahmed b. Hişâm b. Behrâm anlattı; dedi ki: Bize Şu'ayb b. Harb anlattı; dedi ki: Bize İsrail haber verdi; dedi ki: Bize Ebû İshak haber verdi. O Hârise b. Mudarrib'den şöyle dediğini rivayet etti: Ömer'le beraber hacca gittim; develere şarkı söyleyen adamın, "Bundan sonraki emîr İbn Affân'dır" dediğini duydum.

Bana Ahmed b. Hişâm anlattı; dedi ki: Bize Vekî b. Cerrâh anlattı. O A'meş'ten, o da Ebû Sâlih'ten şöyle dediğini rivayet etti: Develere şarkı söyleyen adamın Osman için şöyle şarkı söylediğini duydum:

Ondan sonraki emîr Ali'dir
Zübeyr'de de razı olunan bir halef vardır

Ka'b, "Hayır, ondan sonraki emîr beyaz katırın sahibidir" [Muâviye'yi kastediyor] dedi. Bunun üzerine Muâviye Ka'b'ın yanına geldi ve "Resûlullah'ın şu kadar ashâbı varken bu nasıl olabilir?" dedi. Ka'b, "Sen hilafetin sahibisin ey Ebû Abdurrahman" dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Üsâme anlattı; dedi ki: Bize İsmâil b. Ebû Hâlid haber verdi. O Kays b. Ebû Hâzim'den, o Osman'ın mevlası Ebû Sehle'den, o da Âişe'den, Resûlullah'ın (sav) hastalığında şöyle dediğini rivayet etti: "Bazı sahabîlerimin yanımda olmalarını isterdim." Ben ona, "Ey Allah'ın Elçisi! Ebû Bekr'i sana çağıralım mı?" dedim. Resûlullah (sav) sustu. "Ömer'i çağıralım mı?" dedim. Sustu. "Osman'ı sana çağıralım mı?" dedim. Resûlullah (sav), "Evet, çağır" dedi. Onu çağırdım. Osman gelince, Resûlullah (sav) bana "Uzaklaş" diye işaret etti. Osman geldi ve oturdu. Resûlullah (sav) bir söz söylüyordu; Osman'ın rengi değişiyordu. Osman kuşatıldığında kendisine, "Savaşmayacak mısın?" dedim. Osman, "Resûlullah (sav) bana bir söz söyledi ve ben ona varıyorum" dedi. Ebû Sehle dedi ki: "İnsanlar, Resûlullah (sav) bugün olanları, o gün ona söylediğini düşünüyorlardı."

Medâinî, Yezîd b. İyâd'dan, o İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Osman, Kureyş içinde sevilen birisiydi. Şair şöyle dedi:

Yemin olsun, Rahmân'a; seviyorum seni
Kureyş'in Osman'ı sevdiği kadar
Mizânı çağırdığı zaman

Bize Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o Hâlid b. Saîd el-Ümevî'den rivayet etti; dedi ki: Saîd b. Âs b. Ebû Uhayha, Hind bt. el-Ferâfisa[238] b. Ahvas el-Kelbî ile evlendi. Bu durum Osman'a ulaştı. Saîd'e haber göndererek, eğer hanımının kız kardeşi [baldızı] varsa, kendisi için istemesini söyledi. Saîd, "Kızını Müminlerin Emîri ile evlendir. Çünkü ondan söz etti" diye Ferâfisa b. Ahvas el-Kelbî'ye -o Hristiyan idi- haber gönderdi. Bunun üzerine Dab b. el-Ferâfisa'ya, "Kızı Müminlerin Emîri ile evlendir; çünkü sen de onun dinindensin" dedi. Ferâfisa'nın oğlu, Nâile'yi Osman'la evlendirdi. Ferâfisa, Nâile'ye, "Sen Kureyş kadınlarının yanına gidiyorsun. Onlar senden daha fazla koku bulmaya muktedirdirler. Kendini sürme ve suya mahkûm etme. Suyla öyle temizlenirsin ki senin kokun, sanki su damlaları değmiş tulumun kokusuna döner" dedi. Medine'ye gönderildiği zaman kızı şöyle dedi:

Allah aşkına ey Dab, görmez misin ki ben
Eş olmuş, biniyorum Medine'ye doğru
Takvanın kardeşi Müminlerin Emîri'ni istiyorum
Makam ve binek olarak Kureyş'in en hayırlısını

Osman ona mehir olarak 10.000 dirhem verdi. Osman [kölesi] Keysân Ebû Selîm'i ve eşi Rümmâne'yi onun hizmetine verdi. Rümmâne Kirmân esirlerindendi. Nâile, Osman'dan sonra Şam'a giderken, Keysân ve eşi Rümmâne onunla beraber Şam'a gitmişlerdi. Nâile onları azat etti.[239] Deniliyor ki: Keysân Kelb'in mevlalarındandı. Nâile ile beraber geldi; yine onunla birlikte Şam'a gitti.

---

238 Orijinal metnin hamişinde şöyle bir not vardır: "İbn Mâkûlâ şöyle dedi: İbn Habîb dedi ki: Araplar içinde ne kadar (الفرافصة) ismi varsa, el-Farafisa b. Hâris b. Husayn el-Kelbî dışında hepsi "el-Furâsife" şeklinde okunmaktadır. (Bk: İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, VII/64; *Muhtelifü'l-Kabâil ve Mu'telefuhâ li İbn Habîb*; Riyâd, 1980, s. 233. Bu iki kaynakta "Hısn el-Kelbî" şeklinde geçiyor.)

239 Bu cümle, hem RK'de hem de ZZ'de, (فأعتقتها نائلة وَهُوَ خرج معها إِلَى الشام بَعْد عُثْمَان) şeklindedir. BAE'nin dip notunda baştaki kelimenin, (فأعتقتهما) şeklinde olması gerektiği vurgulanmıştır. (Bk. *Ensâbü'l-Eşrâf*, Tahkik: Dr. Yûsuf Maraşlî, 4. Kısım, 1. Cüz, s. 496; Beyrut, H. 1430; M. 2009.) Bunun doğru olduğuna kanaat getirdik ve çeviriyi buna göre yaptık. Çünkü Rümmâne, Nâile ile beraber Şam'a giderken yanında eşi Keysâne de vardı. Makul olan, Nâile'nin her ikisini de azat etmiş olmasıdır. Dolayısıyla doğru olan, cümlenin (فَأَعْتَقَتْهُمَا نائلةُ وَهُما خَرَجَا مَعَهَا إِلَى الشامِ بَعْد عُثْمَان) şeklinde olmasıdır. (çev.)

Nâile Osman'ın yanına girince Osman bir sedirin üzerinde oturdu; onu da başka bir sedirin üzerine oturttu. Sonra sarığını çıkardı. Böylece onun kelliği ortaya çıktı. Osman, "Başımda gördüğün kellikten sıkılma. Onun arkasında seveceğin şeyler vardır" dedi. Nâile, "Ben öyle kadınlardanım ki onların yanında en sevimli koca, bey olan yaşlı kocadır" dedi. Osman, "Ya sen bana gelmelisin, ya da ben sana gelmeliyim" dedi. Bunun üzerine Nâile, "Semâve'nin uzun mesafesine katlanmaktan sıkılmadım, evin genişliğinden mi uzaklaşacağım?" dedi. Sonra kalktı ve Osman'ın yanına oturdu. Osman elini onun başına sürdü ve onun için dua etti. Sonra "Üstündeki dış elbiseni çıkar" dedi. Nâile çıkardı. Osman, "Başörtünü de çıkar" dedi. Onu da çıkardı. Osman, "Yeleğini de çıkar" dedi. Yeleğini de çıkardı. Osman, "Eteğini de çıkar" dedi. Nâile, "Tamam, sen ve bu baş başasın" dedi.

Osman öldürülünceye kadar da Nâile onun yanındaydı. Nâile'nin kalçaları büyüktü. Mısır halkı Osman'ın üzerine girince, onlardan bir adam eliyle onun kalçasına vurdu. Bunun üzerine Nâile, "Ben senin fasık olduğuna, Allah için öfkelenmediğine ve dini korumak için gelmediğine şahitlik ederim" dedi. Onlardan bazıları Osman'ı vurmak için geldiğinde, Nâile onu eliyle korudu. Kılıç onun iki parmağını kesti.

Nâile Osman'ın Meryem adında bir kız çocuğunu dünyaya getirdi. Onunla Amr b. Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt evlendi. Meryem kötü huylu bir kadındı. Kocasına, "Serinlik ve selamet olarak sana geldim" derdi. Kocası da ona, "Senin kötü huyun, serinlik ve selametini bozmuştur" derdi. Muâviye Nâile'yi istedi ve onun için ısrar etti. Bunun üzerine Nâile iki dişini söktü. Muâviye de ondan vazgeçti. Nâile ayrıca Osman için Ümmü Ebân, Ümmü Hâlid ve Ümmü Ervâ'yı da dünyaya getirdi. Osman öldürüldüğü zaman Nâile şöyle dedi:

Ebû Amr'ın faziletleri bizden kaybolup gittiği halde
Neden ağlamıyor ve akrabalarımı ağlatmıyorum?
Bir gün ona geldiğinde umuyordun, onun vermesini
Görünürdü sana beyaz siması, tıpkı ayın on dördü gibi

Dedi ki: Cündeb b. Amr b. Humeme ed-Devsî muhacir olarak Medine'ye geldi. Sonra gazi olarak Şam'a geldi. Kızını Ömer b. Hattâb'ın yanında emaneten bırakmış ve Ömer'e, "Eğer bana bir şey olursa kızımı denk -velev ki ayakkabı bağından başka bir şeyi olmasın- birisiyle evlendir" dedi. Ömer ona, "Kızım" diye seslenirdi; o da Ömer'e, "Baba" diye seslenirdi. Babası şehit düşünce Ömer, "Kim bu şerefli kızla evlenir?" dedi. Osman, "Ben evlenirim" dedi. Ömer, Osman'ın verdiği bir mehir üzerine kızı onunla evlendirdi. Osman mehri Ömer'in yanına getirdi ve kızın odasına koydu. Kız, "Bu ne?" dedi. Osman, "Senin mehrindir" dedi. Kız mehri ona geri verdi. Ömer, kızı ikna etmesini Hafsa'ya emretti. Osman onunla evlendi. Kız onun için çocuk dünyaya getirdi. Osman, "Bir kadında bulunmasını arzu ettiğim her şey bu kızda var" derdi.

Osman ayrıca 30.000 veya 40.000 dirhem karşılığında Şeybe b. Rebîa'nın kızıyla da evlendi. Yine 40.000 dirhem karşılığında Hâlid b. Esîd'in kızıyla evlendi. Yine 30.000 dirhem karşılığında Ümmü Abdullah bt. Velîd b. Abdüşems b. Muğîre ile evlendi. Osman ayrıca, Ömer'in vefatından sonra Fâtıma bt. Ömer b. Hattâb'ı da istedi ve ona 100.000 dirhem mehir takdir etti. Bunun üzerine [Fâtıma'yı Osman'a vermek istemeyen] İbn Ömer, "Onun amcasının oğlu ona daha çok layıktır" dedi. Abdullah Fâtıma'yı Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb ile evlendirdi. Osman ayrıca 500 dinar karşılığında Uyeyne'nin kızıyla da evlendi.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o kendisine anlatanlardan, o Hüseyn b. Abdullah b. Abdullah b. Abbas'tan, o babasından, o da Abdullah b. Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etti: Osman Ali'yi Abbas'a şikâyet etti ve ona, "Dayı, Ali benimle sıla-i rahmi kesmiş ve insanları bana karşı kışkırtıyor. Vallahi ey Benî Abdülmuttalib! Eğer sizler bu işi Benî Teym [Ebû Bekr'in ailesi] ve Benî Adî'nin [Ömer'in ailesi] ailesine bırakmışsanız, Abdümenâf ailesi, bu iş için onlarla tartışmamak ve onlara haset etmemek konusunda daha çok hak sahibidirler." Abdullah b. Abbas dedi ki: Babam uzun müddet başını eğdi ve "Yeğenim, eğer Ali'den hoşnut değilsen, biz onun hatırına senden hoşnut olmayız. Kuşkusuz senin akrabalık ve imametteki hukukun bir kenara atılacak ve inkâr edilecek bir hukuk değildir. Eğer o başını kaldırdığında sen eğersen veya sen başını kal-

dırdığında o başını eğerse birbirinize yaklaşmış olursunuz. Bu sıla-i rahme daha uygun ve daha güzel olur" dedi. Bunun üzerine Osman, "Ben işi sana havale ettim. Bizi birbirimize yaklaştır" dedi.

İbn Abbas dedi ki: Osman'ın yanından çıktığımızda yanına Mervân girdi. Mervân onu görüşünden vazgeçirdi. Fazla geçmeden Osman'ın elçisi babamın yanına geldi ve yanına dönmesini söyledi. Babam yanına dönünce Osman, "Dayı, düşünebilmem için sana söylediğim konuyu biraz tehir etmeni istiyorum" dedi. Babam onun yanından çıktı; sonra bana döndü ve "Bak oğlum, bu adamın elinde bir şey yok" dedi. Sonra "Allah'ım! Beni fitnelerin gerisinde bırak. Beni, yaşamanın hayırsız olduğu bir zamana bırakma!" dedi. Bir hafta geçmeden vefat etti.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bana Ebû Davud et-Tayâlisî anlattı. O Şu'be'den, o Amr b. Mürre'den, o Zekvân'dan, o da Abbas'ın mevlası Suheyb'den şöyle dediğini rivayet etti: Abbas Osman'a şöyle dedi: "Amcan oğlu, dayının oğlu, enişten ve Resûlullah (sav) ile birlikte arkadaşın olan [Ali] hakkında seni uyarıyorum. Bana gelen habere göre sen ona ve adamlarına karşı dikilmek istiyorsun." Osman şöyle dedi: "Sana vereceğim ilk cevap şudur ki ben senin şefaatini kabul ettim. Kuşkusuz eğer Ali isterse, herkes benim yanımda onun gerisinde olur. Fakat Ali kendi görüşünden başka görüş kabul etmiyor." Sonra Abbas Osman'a söylediğinin benzerini Ali'ye söyledi. Ali, "Vallahi eğer Osman evimden çıkmamı bana emrederse çıkarım" dedi.

Abdullah b. Sâlih el-İclî'ye ait bir kitapta gördüm. Kitapta anlatılanlara göre Osman Zübeyr'le tartıştı. Zübeyr, "Eğer istersen atışalım" dedi. Osman, "Neyle?" dedi. Zübeyr, "Hayvan tersiyle ey Ebû Abdullah" dedi. Osman, "Hayır vallahi, fakat Habbâb'ın damgalısı ve el-Muk'ad'ın [ok] kanadıyla" dedi. Habbâb, kılıçları damgalıyordu; el-Muk'ad de oklara kanat yapıyordu.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o dedesi Muhammed b. Sâib el-Kelbî'den, o da Muhammed b. Sehl b. Sa'd es-Sâidî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ali ve Talha, su sırası hakkında tartıştılar. Ali sıranın olduğu gibi kalmasını istiyordu. Talha ise iptal edilmesini istiyordu. İkisi Osman'ın yanına gittiler. Osman onlarla birlikte binip suyun olduğu

yere geldi. Şam'dan gelen Muâviye de onlarla beraberdi. Muâviye, tartışılan konu hakkında taraf tuttu ve "Eğer su sırası Ömer zamanında karara bağlanmış olsaydı, Ömer'in karara bağladığı bir şeyi kim bozabilirdi?" dedi. Osman meseleyi idrak etti ve "Bu, Ömer'in değiştirmediği bir su sırasıdır. Biz de Ömer'in karara bağladığı bir şeyi bozmayız" dedi. Bunun üzerine Talha, "Sen Ömer'in hangi kararı üzerindesin ki?" dedi.

Medâinî dedi ki: Sâlim b. Dâre -Dâre Sâlim'in annesiydi. Onun babası, Benî Abdullah b. Gatafân'dan Musâfi b. Ukbe'dir- ve Zümeyl b. Übeyr el-Fezârî -bu zat İbn Ümmü Dînâr'ın oğluydu- arasında bir tartışma oldu. Zümeyl onu dövdü ve yaraladı. Sâlim Medine'ye götürüldü ve Osman'ın yanına taşındı. Osman doktora emretti; ona baktı. Doktor, "Yarası derin değil" dedi ve tedavi edilmesini önerdi. Osman'ın eşi [Uteybe'nin kızı] gizlice doktora birkaç dinar verdi. Doktor yarasına biraz zehir ekti; yara bozuldu ve Sâlim vefat etti. Deniliyor ki: Manzûr, doktora iki dinar verdi ve doktor yarasını zehirledi. Sâlim ölmek üzereyken babasına şöyle dedi:

Bildir Ebû Sâlim'e benden bir mesaj
Kavmin en gerisinde olma, ayıp konusunda
Alma benden, işaretlenmiş yüz dinarı
Her ne kadar İbn Seyyâr sana getirip verse bile

Şûrâ ve Osman'ın (ra) Biati

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Hişâm b. Sa'd'dan, o Zeyd b. Eslem'den, o babasından, o da Ömer'den şöyle dediğini rivayet etti: "Bazı adamlar diyorlar ki: Ebû Bekr'in biati ani olmuştu ve Allah [ümmeti] onun şerrinden korudu. Ömer'in biati ise meşveretsiz olmuştu. Benden sonra iş şûra ile olacaktır. Dört kişinin görüşü birleşince iki kişi dört kişiye uysun. Eğer her üç kişinin görüşleri ayrı ayrı olursa, o zaman [içinde] Abdurrahman'ın [yer aldığı grubun] görüşüne tabi olun. Onu dinleyin ve ona itaat edin. Eğer Abdurrahman [biat eder gibi] bir elini diğerinin üzerine koyarsa ona tabi olun."

Bize Ubeydullah b. Muâz el-Anberî anlattı; dedi ki: Bize babam anlattı; dedi ki: Bize Şu'be haber verdi; dedi ki: Bize Katâde haber verdi. O Sâlim b. Ebü'l-Ca'd'dan, o da Ma'dân el-Ya'merî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer bir Cuma günü hitap etti. Önce Resûlullah'ı (sav) ve Ebû Bekr'i anlattı. Sonra şöyle dedi: "Rüyada sanki bir horozun beni gagaladığını görüyordum. Bundan ancak ecelimin geldiğini anlıyorum. Bazı insanlar da bir halife belirlememi istiyorlar. Kuşkusuz Allah dinini, hilafetini ve Peygamberinin getirdiğini zayi edecek değildir. Eğer ecelim çabuk gelirse hilafet, Resûlullah (sav) vefat ettiğinde kendilerinden razı olduğu şu altı kişi arasında şûra iledir. Ellerimle darp ettiğim bazı kavimlerin, İslâm'a darbe indireceklerini öğrenmiş bulunuyorum. Eğer böyle bir şey yaparlarsa onlar Allah'ın sapık düşmanlarıdırlar."

Bana Hüseyn b. Ali b. Esved anlattı; dedi ki: Bize Abdullah b. Musa anlattı; dedi ki: Bize İsrail haber verdi. O Ebû İshak'tan, o da Amr b. Meymûn'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ömer'in [hançerle] yaralandığı gün orada hazır bulunuyordum. -[Amr b. Meymûn] uzun bir hadis anlattı; sonra dedi ki:- Ömer, "Bana Ali, Osman, Talha, Zübeyr, Abdurrahman ve Sa'd b. Ebû Vakkâs'ı çağırın" dedi. [Hepsi geldiler.] Ömer, Ali ve Osman dışında kimseyle konuşmadı. Ömer şöyle dedi: "Ey Ali, umarım buradakiler senin Allah'ın Resûlü'ne olan yakınlığını, damadı oluşunu ve Allah'ın sana verdiği ilim ve fıkhı biliyorlar. Eğer bu işe tayin edilirsen bu konuda Allah'tan kork." Sonra Osman'ı çağırdı ve ona şöyle dedi: "Ey Osman, umarım bu insanlar senin Resûlullah'ın damadı oluşunu ve yaşını biliyorlar. Eğer bu işe atanırsan Allah'tan kork ve Ebû Mu'ayt ailesini insanların enselerine bindirme." Sonra Ömer, "Bana Suheyb'i çağırın" dedi. Suheyb çağrıldı. Ömer ona, "İnsanlara üç gün namaz kıldır. Bu şûra üyeleri de yalnız olarak bir evde toplansınlar. Onlar bir adamın üzerinde ittifak ettikleri zaman [o halifedir]. Kim onlara muhalefet ederse onun boynunu vurun" dedi. Onlar Ömer'in yanından çıktıkları zaman Ömer, "Eğer Eclah'ı [Ali'yi] hilafete getirirlerse onları doğru yola koyar" dedi. Bunun üzerine İbn Ömer, "Onu tayin etmene ne engel oldu ey Müminlerin Emîri?" dedi. Ömer, "Hem sağ iken hem de öldükten sonra hilafetin vebalini üstlenmekten korktum" dedi.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı; dedi ki: Bize Vâkıdî anlattı. O Muhammed b. Ubeydullah Zührî'den, o Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den, o İbn Abbas'tan, o da Ömer'den şöyle dediğini rivayet etti: Ömer, yara-

lanmadan önce şöyle diyordu: "Bu ümmet-i Muhammed'e ne yapacağımı bilmiyorum" Ben de ona, "Onların başına halife olarak koyacağın birisini bulabildiğin halde neden onları itham ediyorsun?" dedim. Ömer, "Sizin adamınızı mı?" Ali'yi kastediyordu. Ben de "Evet, o hilafet için ehildir. Resûlullah'a olan yakınlığı, damadı oluşu, geçmişi ve fedakârlıklarıyla layıktır" dedim. Ömer, "Onda biraz tembellik ve mizahçılık var" dedi. "Talha'ya ne diyorsun?" dedim. Ömer, "Ya kibir ve gurur ne olacak?" dedi. "Peki, Abdurrahman?" dedim. Ömer, "Onda zafiyet olmakla beraber sâlih bir insandır" dedi. "Ya Sa'd?" dedim. Ömer, "O süvarilerin sahibi bir savaş adamıdır. Hilafeti üzerine alırsa bir yerde durmaz"[240] dedi. "Peki, ya Zübeyr?" dedim. Ömer, "Alaycıdır. Mümin gibi rıza sahibi fakat kâfir gibi öfkeli ve cimridir. Kuşkusuz bu iş ancak güçlü fakat sert olmayan, yumuşak fakat zafiyet göstermeyen, cömert fakat müsrif olmayan birisi için uygun olur" dedi. Ben ona, "Peki, ya Osman hakkında ne dersin?" dedim. Ömer, "Eğer Osman bu işe atanırsa Ebû Mu'ayt oğulları insanların boynuna binerler. Böyle yaparsa insanlar onu öldürürler" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Abdullah b. Câfer'den, o Abdurrahman b. Abdullah'tan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Ömer halife olabilecek kişileri anlattı. Kendisine, "Osman için ne dersin?" denildi. Ömer, "Eğer onu halife yaparsam Ebû Mu'ayt oğulları insanların enselerine binerler" dedi. "Ya Zübeyr?" denildi. Ömer, "Zübeyr, mümin gibi rıza sahibi kâfir gibi öfkelidir" dedi. "Ya Talha?" denildi. Ömer, "Talha'nın burnu semada, dübürü sudadır" dedi. "Ya Sa'd?" denildi. Ömer, "O süvarilerin sahibidir. Onun, çok köyleri vardır" dedi. "Ya Abdurrahman?" denildi. Ömer, "Ailesini yönetse onun için yeterlidir" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o es-Sevrî'den, o Husayn'dan, o da Amr b. Meymûn'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ömer şûra üyeliğine altı kişiyi seçti ve "Abdullah b. Ömer sizinle olacak ama onun bu işle bir ilgisi yoktur" dedi.

---

240 Bu cümle ZZ'de, (لا يقول بقرية) şeklindedir. Bunun yanlış olduğunu düşündük. Nitekim RK'de ve BAE'de bu cümle (لا يقوم بقرية) şeklindedir. Bir sonraki hadiste geçen "Onun, çok köyleri vardır" şeklindeki cümle bunu doğrulamaktadır. Biz çeviriyi buna göre yaptık. (çev.)

Bize Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî anlattı; dedi ki: Mâlik b. Enes'ten işittim; şöyle diyordu: Ömer b. Hattâb, "Hilafete getirmem için, kim bana iyi ve takva sahibi bir adam gösterecek?" dedi. Muğîre b. Şu'be, "Ben sana göstereceğim ey Müminlerin Emîri" dedi. Ömer, "Kim o?" dedi. Muğîre, "Abdullah b. Ömer" dedi. Ömer, "Allah belanı versin! Vallahi bu sözünle Allah'ı kastetmedin" dedi. Hişâm dedi ki: Bize gelen habere göre Osman hilafete getirilince Muğîre ona, "Vallahi eğer başkası atansaydı ona biat etmezdim" dedi. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf, "Yalan söyledin ey tek gözlü adam. Vallahi eğer başkası atansaydı ona biat eder, ona da bunun gibi bir söz söylerdin" dedi.

Vâkıdî'nin rivayetine göre Amr b. Âs şûra üyeleri arasına girebilmek için epey uğraştı. Ömer ona, "Allah'ın sana verdiğine razı ol. Vallahi Resûlullah'a silah doğrultan birisini bu işe koymayacağım" dedi.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı; dedi ki: Bana Şihâb b. Ubâde anlattı; dedi ki: Bize İbrâhim b. Humeyd anlattı. O İbn Ebû Hâlid'den, o da Cübeyr b. Muhammed b. Mut'im'den şöyle dediğini rivayet etti: Bize verilen habere göre Ömer, Ali b. Ebû Tâlib'e "Eğer insanların başına getirilecek olursan Abdülmuttalib ailesini insanların enselerine bindirme" dedi. Sonra Osman'a, "Eğer insanların başına getirilecek olursan Ebû Mu'ayt oğullarını insanların boyunlarına bindirme" dedi.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den isnadında şöyle dediğini rivayet etti: Ömer b. Hattâb yaralandığı zaman, "Suheyb insanlara üç gün namaz kıldırsın. Siz de işinizi aranızda istişare edin. Yetki bu altı kişidedir. Kim bozgunculuk yaparsa boynunu vurun" dedi.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Nâfi b. Ebû Nu'aym'dan, o Nâfi'den, o da İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etti: Ömer, "[Altı kişiden] az olanlar çok olana tabi olsun. Size karşı gelenin boynunu vurun" dedi.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den isnadına göre Misver b. Mahreme şöyle dedi: Ömer b. Hattâb sağlıklı iken, kendisinden bir halife belirlemesi istenirdi; ancak bunu kabul etmedi. Sonra minbere çıktı ve bazı sözler söyledikten sonra şöyle dedi: "Eğer ölürsem yetkiniz bu altı ki-

şidedir. Çünkü bunlar Resûlullah'tan (sav) ayrıldıklarında Resûlullah (sav) onlardan razıydı: Ali b. Ebû Tâlib ve arkadaşı Zübeyr, Abdurrahman b. Avf ve onun arkadaşı Osman, Talha ve onun arkadaşı Sa'd b. Mâlik… Dikkatli olun! Hüküm vermek, adalet ve mal dağıtmak konusunda Allah'tan korkmanızı tavsiye ediyorum."

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o Ebû Mihnef'ten isnadında şunu rivayet etti: Ömer yaralandığı zaman, Abdullah b. Cüd'ân'ın mevlası Suheyb'e, Muhacir ve Ensâr'ın ileri gelenlerini yanında toplamasını emretti. Muhacir ve Ensâr yanında bir araya gelince Ömer onlara şöyle dedi: "Ben işinizi şûra olarak, ilk muhacirlerden olan bu altı kişiye havale ettim. Resûlullah (sav) vefat ettiğinde bunlardan razıydı. Bunlar kendi aralarından size bir imam seçeceklerdir." Ömer onların isimlerini söyledi. Sonra Ebû Talha Zeyd b. Sehl el-Hazrecî'ye şöyle dedi: "Ensâr'dan 50 adam seç; onlar seninle beraber olsunlar. Ben vefat ettiğim zaman, [şûra heyeti üyelerinin] kendileri için ve ümmet için bir adam seçmelerini teşvik et. İşlerini üç günden fazla geciktirmesinler" Ömer Suheyb'e, bir imam üzerinde ittifak edene kadar imamlık yapmasını emretti. Talha hazır değildi; malı için es-Serâ'da bulunuyordu. Ömer, "Eğer Talha üç gün içinde gelirse ne ala; gelmezse onu beklemeyin. İşi bitirin, kesinleştirin ve üzerinde ittifak ettiğiniz kişiye biat edin. Size muhalefet edenin boynunu vurun" dedi.

Dedi ki: Talha'ya, gelmesini teşvik edecek ve acilleştirecek bir elçi gönderdiler. Talha, ancak Ömer'in vefatı ve Osman'a yapılan biat esnasında Medine'ye geldi. Talha evinde oturdu ve "Benim gibi birisi mi devre dışı bırakılır?" dedi. Osman onun yanına geldi. Talha ona, "Eğer işi reddetsem sen de reddeder misin?" dedi. Osman, "Evet" dedi. Bunun üzerine Talha, "Ben onayladım" dedi ve ona biat etti.

Bazı ravilere göre Talha, Ömer'in vefatında ve şûrada vardı. Ancak birinci görüş daha sağlamdır.

Ebû Mihnef şöyle dedi: Ömer şûra üyelerine üç gün içinde, işlerini kendi aralarında görüşmelerini emretti. Her iki kişi birer ayrı adam üzerinde ittifak ederlerse, tekrar istişareye döneceklerdi. Dört kişi bir adam üzerinde ittifak ettikleri halde, bir kişi bunu kabul etmezse o kişi de dört

kişiye uyacaktı. Her üç kişi ayrı birer adam üzerinde ittifak ederlerse, şayet üzerinde ittifak edilen kişi dininde ve görüşünde sıka ve Müslümanlar tarafından güvenilir bir kimse ise Abdurrahman b. Avf hangi taraftaysa diğerleri de o gruba tabi olacaklardı.

Bize Muhammed b. Sa'd ve Velîd b. Sâlih anlattılar. Onlar Vâkıdî'den, o Abdullah b. Ebû Rebî'a'nın çocuklarından olan İsmail b. İbrâhim'den, Abdullah'ın [İbn Mes'ûd'un] şöyle dediğini rivayet etti: "Eğer Ali'ye biat ederseniz, dinler ve kabul ederiz. Eğer Osman'a biat ederseniz dinler ve kabul ederiz. Ey İbn Avf Allah'tan kork."

Bana Vâkıdî'den, o Hişâm b. Sa'd'dan, o Zeyd b. Eslem'den, o babasından şunu rivayet etti: Ömer dedi ki: "Eğer her üç kişi birer ayrı kişi üzerinde ittifak edecek olursa, Abdurrahman b. Avf'ın bulunduğu yarıya tabi olun; onları dinleyin ve itaat edin."

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Ebû Mihnef'ten şunu rivayet etti: Ali b. Ebû Tâlib, Ömer'in "İçinde Abdurrahman b. Avf'ın bulunduğu tarafa tabi olun" şeklindeki sözünü amcası Abbas'a şikâyet etti ve "Vallahi, bu iş tamamen elimizden çıkmıştır" dedi. Bunun üzerine Abbas, "Nasıl bunu söylersin yeğenim?" dedi. Ali, "Vallahi Sa'd, amcasının oğlu olan Abdurrahman b. Avf'a muhalefet etmez. Abdurrahman da Osman'ın arkadaşı ve yakın akrabasıdır. Kuşkusuz bunlardan hiçbirisi arkadaşına muhalefet etmez. Eğer İbn Avf diğer tarafta yer alırsa, Zübeyr ve Talha benimle beraber olurlarsa bunun bana bir faydası olmaz" dedi.

İbnü'l-Kelbî şöyle dedi: Abdurrahman b. Avf Ümmü Külsûm bt. Ukbe b. Ebû Mu'ayt'ın kocasıydı. Onun annesi de Ervâ bt. Küreyz idi. Ervâ aynı zamanda Osman'ın annesiydi. Bu yüzden Ali, "Abdurrahman b. Avf Osman'ın yakın akrabasıdır" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Ebû Bekr b. İsmail'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Talha, es-Serâ'da, mallarının başındaydı. Hac mevsimi münasebetiyle gitmiş, sonra mallarının başına geçmişti. Ömer de acele ediyordu. Ömer yaralanıp da Talha'nın ismini şûra içinde zikredince, bir elçi hızlı bir şekilde ona gönderildi. Talha

da hızlı bir şekilde döndü. Fakat geldiğinde insanların Osman'a biat ettiklerini gördü. Talha evinde oturdu ve "Benim gibi birisi devre dışı bırakılmaz. Ben işimin başındayken siz acele ettiniz" dedi. Abdurrahman b. Avf onun yanına geldi. İbn Avf İslâm'a saygının öneminden ve ayrılıklardan çok korktuğundan söz etti.

Bana Muhammed anlattı. O Vâkıdî'den, o Muhammed b. İsmail'den, o da Muhammed b. Zeyd'den şöyle dediğini rivayet etti: Talha geldiği zaman Osman onun yanına geldi; ona selam verdi. Talha, "Ey Ebû Abdullah, Ne düşünüyorsun; eğer ben işi reddedersem, aramızda bir şûraya dönüşmesi için sen de işi reddeder misin?" dedi. Osman, "Evet, ey Ebû Muhammed" dedi. Talha, "Ben kesinlikle reddetmeyeceğim. Eğer istersen makamında sana biat edeyim; istersen de mescitte sana biat edeyim" dedi ve ona biat etti. Bunun üzerine Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, "Talha gösterdiği uyumlu tavrı gösterinceye kadar da bu işin bozulacağından korkuyordum. Kalbine merhamet girdi" dedi. Osman, kuşatılıncaya kadar da hep Talha'ya hürmet etti. Talha, Osman'a karşı en şiddetli olanlardan biriydi.

Vâkıdî isnadında dedi ki: Ömer vefat etmeden bir saat önce şöyle dedi: "Ey Ebû Talha! Kavminden 50 kişiyle birlikte şûra üyelerinin yanında ol. Vefatım üzerinden üç gün geçmeden aralarından birisini seçinceye kadar onları bırakma!" Dedi ki: Ömer vefat edince Ebû Talha adamlarının içine gitti ve şûra üyelerini bekledi. Üyeler seçim için yetkilerini Abdurrahman b. Avf'a verdiklerinde, Osman'a biat edinceye kadar Ebû Talha [50 kişilik ekibiyle birlikte] Abdurrahman b. Avf'ın kapısında bekledi.

Ebû Mihnef isnadında şöyle dedi: Ali b. Ebû Tâlib Abdurrahman, Osman ve Sa'd'ın, ittifak etmelerinden korkuyordu. Bu yüzden Sa'd'ın yanına geldi; beraberinde Hasan ve Hüseyn de vardı. Ali ona, "Ey Ebû İshak! Senden, amcaoğlunun hakkını bana vermeni, ya da beni ona tercih etmeni, bana biat edip onu terk etmeni istemeyeceğim. Fakat eğer [Abdurrahman b. Avf] kendisine ve Osman'a üçüncü bir arkadaş olmanı isterse bunu kabul etme. Çünkü sana olan yakınlık ve akrabalık hukuku bakımından Osman'ın ortaya koymasından çok daha fazla hakka sahip olduğumu ispat edebilirim" dedi. Ayrıca onun Hasan ve Hüseyn ile ve Resûlullah'ın annesi Âmine ile olan akrabalığına dikkatini çekti. Bunun üzerine Sa'd, "İstediğin

olacaktır" dedi. Sonra Sa'd Abdurrahman'ın yanına geldi. Abdurrahman ona, "Gel toplanalım" dedi. Sa'd ona, "Eğer Osman senden ayrılmış da işin sende kalmasını istiyorsan seninle beraber olacağım. Ama eğer sen Osman'ın halife olmasını istiyorsan bana göre Ali bu işe daha layıktır ve bana, Osman'dan daha çok sevimlidir" dedi.

Dedi ki: Ebû Talha geldi, [işi bir an önce bitirmeleri için] onları teşvik etti ve ısrarcı oldu. Bunun üzerine Abdurrahman şöyle dedi: "Arkadaşlar! Bu iş için hırslı davrandığınızı ve bu işin olmasını geciktirdiğinizi görüyorum. Allah hayrınızı versin, hepiniz halife mi olmak istiyorsunuz?" dedi. Ebû Talha onlardaki hırsı görünce ağladı ve "Ben onlardan, bu hırsın tersi bir şey umuyordum. Şimdi ise onların hilafet yüzünden birbirleriyle mücadele etmelerinden korkuyorum" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İsmail b. İbrâhim b. Ukbe'den, o Musa b. Ukbe'den, o da Mekhûl'den şöyle dediğini rivayet etti: Sa'd şûra heyetinin içinde yoktu. Dedi ki: Bana İbn Ebû Zi'b anlattı. O Zührî'nin şöyle dediğini nakletti: Sa'd şûra heyetinin içinde yoktu.

Medâinî, Abdullah b. Selm el-Fihrî ve İbn Cu'dübe'den rivayet etti; dediler ki: Ömer oğlu Abdullah'ı da şûra heyetinin içine dâhil etmişti. Ancak Abdullah b. Ömer sadece seçiciydi ve halife adayı değildi. Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: "Ancak ilim ehli tarafından bu görüş üzerinde ittifak edilmedi."

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o Ebû Mihnef'ten bir isnadında şöyle dediğini rivayet etti. Ömer defnedilince şûra ehli ve Ebû Talha gün boyunca hiçbir şey yapamadılar. Sabahladıklarında Ebû Talha, bir araya gelmeleri için onları hazine binasına götürdü. Ömer pazar günü defnedilmişti. Yaralandığı günün dördüncü günüydü. Suheyb b. Sinân onun cenaze namazını kıldırdı. Dedi ki: Abdurrahman b. Avf şûra heyetinin uzun süre gizli konuştuklarını, tartıştıklarını ve her birisinin kendi arkadaşını savunduğunu görünce, "Arkadaşlar, sizden dört kişi kendi aranızda bir halife seçebilmeniz için kendimi ve Sa'd'ı heyetten çıkarıyorum. Kuşkusuz gizli konuşmalar uzadı. İnsanlar ise halifelerini ve imamlarını görmek istiyorlar. Dışarıdan gelenler artık beldelerine dönmek istiyor-

lar" dedi. Ali b. Ebû Tâlib dışında, heyette olan herkes Abdurrahman'ın bu teklifini olumlu buldu. Ancak Ali Abdurrahman'a, "Bekle" dedi.

Ebû Talha onların yanına geldi. Abdurrahman heyete yaptığı teklifi ve Ali dışında heyetin kendisine verdiği cevabı Ebû Talha'ya anlattı. Bunun üzerine Ebû Talha Ali'ye yöneldi ve "Ey Ebü'l-Hasan! Ebû Muhammed senin için ve Müslümanlar için güvenilir birisidir. Kendisi hilafetten çekildiği ve başkası için kötülük düşünmeyeceği halde, neden onun görüşüne muhalefet ediyorsun?" dedi. Ali b. Ebû Tâlib Abdurrahman b. Avf'ın nefsine meyletmeyeceğine, hakkı tercih edeceğine, ümmet için çaba sarf edeceğine ve bir akrabaya iltimas yapmayacağına yemin etmesini istedi. Abdurrahman, Ali için yemin etti. Bunun üzerine Ali, "Doğrudan birisini sen seç" dedi. Bu toplantı hazine binasında oluyordu. Deniliyor ki: Misver b. Mahreme'nin evinde yapılmıştı.

Sonra Abdurrahman onlara, bir adama biat ettiği takdirde muhalefet etmeyeceklerine ve kimi niyet ederse onunla birlikte hareket edeceklerine teker teker ağır yeminler ettirdi; onlardan sözler ve ahitler aldı. Sonra Ali'nin elinden tuttu ve "Allah'a verdiğin söz ve ahit adına sana biat ettiğim takdirde Abdülmuttalib oğullarını insanların enselerine bindirmeyeceğine, Resûlullah'ın (sav) yolunda yürüyeceğine, o yoldan sapmayacağına ve eksik bir şey bırakmayacağına söz verir misin?" dedi. Bunun üzerine Ali, "Ulaşamayacağım ve kimsenin de ulaşamayacağı bir mesele için Allah adına söz veremem. Kim Resûlullah'ın yolunda yürüme imkânına sahip olabilir ki? Ancak ben çabam nispetinde, imkânım ve ilmim kadar onun yolunda yürüyebilirim" dedi. Abdurrahman b. Avf onun elini bıraktı. Sonra Osman'a, Benî Ümeyye'yi insanların enselerine bindirmeyeceğine, Resûlullah'ın, Ebû Bekr ve Ömer'in yolunda yürüyeceğine ve onlara muhalefet etmeyeceğine yemin ettirdi ve ondan sözler aldı. Osman yemin etti. Bunun üzerine Ali, "Ebû Abdullah senin razı olacağın sözü verdi. Serbestsin. Ona biat et" dedi.

Sonra Abdurrahman tekrar Ali'ye döndü ve bu yemini yapmasını, Resûlullah'ın (sav), Ebû Bekr'in ve Ömer'in yolundan gedeceğine yemin etmesini arz etti." Ali, "Çaba gösteririm [yapmaya çalışırım]" dedi. Osman ise "Evet, Resûlullah'ın, Ebû Bekr ve Ömer'in yollarına muhalefet etme-

yeceğime ve eksik bırakmayacağıma, söz veriyorum. Bu hususta Allah'ın ahdi, misakı ve peygamberlerinden aldığı en ağır ahdi benim üzerimde olsun" dedi. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf Osman'a biat etti ve elini onun eline vurdu. Diğer şûra üyeleri de ona biat ettiler. Ali ayaktaydı, hemen oturdu. Abdurrahman ona, "Biat et, aksi takdirde boynunu vuracağım" dedi. O gün kılıç sadece Abdurrahman da vardı. Deniliyor ki: Ali o gün öfkeyle dışarı çıktı. Şûrâ üyeleri ona yetiştiler ve "Biat et, aksi takdirde sana karşı cihat ederiz" dediler. Bunun üzerine Ali, onlarla birlikte yürüdü; nihayet Osman'a biat etti.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o Ebû Sâlih'ten, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etti: Abdurrahman b. Avf'tan sonra şûra adamlarından ilk olarak Osman'a biat eden Ali idi. Ali ihtiyatlı davranmadı.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Muhammed b. Abdullah b. Cübeyr'den, o Hâlid b. Keysân'dan, o da Kesîr b. Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etti: Osman halife seçilince Ali, Abbas'ın yanına girdi. Abbas ona şöyle dedi: "Ne zaman seni öne geçirdiysem hep geride kaldın. Sana, 'Bu ölüm, Resûlullah (sav) yüzünde apaçıktır. Gel bu işi ona soralım' dedim. Sen bana, 'Bu işin bizde olmayacağından korkuyorum. Böyle olduğu takdirde bir daha kimse bizi bu göreve getirmez' dedin. Sonra Resûlullah (sav) vefat etti ve hep sana bakılıyordu. Ben sana, 'Gel sana biat edeyim, kimse sana karşı çıkmaz' dedim; sen bunu da kabul etmedin. Sonra Ömer vefat etti. Ben sana, Allah senin elini serbest bıraktı. Kimsenin sana bir baskısı yok. Şûraya girme; belki daha hayırlı olur' dedim."

Vâkıdî şöyle dedi: Ömer yaralandığı zaman Abbas Ali'ye, "Evinde otur ve şûraya girme. İki kişi bile senin hakkında ihtilaf etmeyecek" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Saîd el-Mükettib'den, o Seleme b. Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf'tan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: İlk olarak Osman'a biat edenleri gördüm. Abdurrahman b. Avf ve Ali b. Ebû Tâlib idi.

Bize Affân b. Müslim anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı; dedi ki: Bize Âsım b. Bahdele haber verdi. O Ebû Vâil'den şöyle dediği-

ni rivayet etti: Osman halife seçilince Abdullah b. Mes'ûd sekizinci defa Medine'den Kûfe'ye gitti. Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle dedi: "Hamd ve senadan sonra bilin ki Müminlerin Emîri Ömer b. Hattâb vefat etti. O gün kadar hıçkırığa tutulduğumuz bir gün görmedik. Muhammed'in ashâbı olarak toplandık ve pay sahibi olan en hayırlımızı ihmal etmedik. Bizler Osman b. Affân'a biat ettik; siz de ona biat edin."

Bize Halef b. Hişâm el-Bezzâr anlattı; dedi ki: Bize Ebû Muâviye ed-Darîr anlattı. O A'meş'ten, o da Abdullah b. Sinân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Osman b. Affân halife seçilince Abdullah b. Sinân, "Pay sahibi en yücemizi ihmal etmedik" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Ebû Muâviye, Ubeydullah b. Musa ve Fadl b. Dükeyn'den, onlar Abdülmelik b. Meysere'den, o da en-Nezzâl b. Sebre'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Mes'ûd, "Kalanların en hayırlısını halife yaptık ve onu ihmal etmedik" dedi.

Vâkıdî isnadında şöyle dedi: Hicertin 23. yılı, Zilhicce'nin bitmesine bir gece kala, Pazartesi günü Osman'a biat edildi. Onun hilafetiyle birlikte hicretin 24. yılı, Muharrem ayı gelmiş oldu. Osman, hicretin 24. yılında insanlara hac yaptırmak üzere Abdurrahman b. Avf'ı görevlendirdi. Sonra Osman, on yıl devam eden hilafeti boyunca, kuşatıldığı yıla kadar, her yıl hac ibadeti yaptı. Bu yıl, yani hicretin 35. yılında, hac için Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib'i görevlendirdi. Abdullah b. Abbas insanlara hac yaptırdı.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Muhammed b. Ömer Vâkıdî'den nakletti; dedi ki: Bana İsmail b. İbrâhim b. Abdurrahman anlattı. O babasının şöyle dediğini rivayet etti: Osman'a biat edilince insanların yanına çıktı ve hitap etti. Önce Allah'a hamd ve sena etti. Sonra şöyle dedi: "Ey insanlar! İlk biniş zordur. Bugünden sonra nice günler olacak. Eğer yaşayacak olursam, usulüne uygun olarak size hitap edeceğim. Kuşkusuz biz hatip değiliz. Allah bize öğretecektir."

Ebû Mihnef, Osman'ın minbere çıktığı zaman şöyle dediğini rivayet etti: "Bu öyle bir makamdır ki ben onun için ne bir hutbe süslemiş ne de bir konuşma hazırlamış bulunuyorum. Döneceğiz ve konuşacağız inşaallah…"

Medâinî, Gıyâs b. İbrâhim'den nakletti; dedi ki: Osman minbere çıktı ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Bizler hatip değildik. Eğer yaşayacak olursak hutbeler, usulüne uygun bir şekilde size gelecektir, inşaallah. Allah'ın bir kazası olarak Ubeydullah b. Ömer, Hürmüzân'ı öldürmüş bulunuyor. Hürmüzân Müslümanlardandı ve Müslümanlardan başka bir varisi yoktu. Ben sizin imamınız olarak Ubeydullah'ı affettim; siz de affediyor musunuz?" dedi. Mescitteki Müslümanlar, "Evet, affediyoruz" dediler. Bunun üzerine Ali b. Ebû Tâlib, "Fasık'a kısas uygula. O büyük bir suç işlemiş bulunuyor. Çünkü masum bir Müslüman'ı öldürdü" dedi. Sonra Ali Ubeydullah'a, "Ey fasık! Eğer bir gün elime geçersen, Hürmüzân'a karşılık seni öldüreceğim" dedi.

Vâkıdî bir rivayetinde şöyle dedi: Osman insanlara hitap etti ve şöyle dedi: "Hamd Allah'a mahsustur. Ona hamd ediyor, ondan yardım diliyor, ona iman ediyor ve ona tevekkül ediyorum. Allah'tan başka ilah bulunmadığına, onun tek olduğuna ve ortağının bulunmadığına, Muhammed'in de onun kulu ve elçisi olduğuna şehadet ederim. Kim Allah'a ve onun Resûlü'ne itaat ederse o doğru yola ulaşmıştır. Kim Allah'a ve onun Resûlü'ne isyan ederse o doğru yoldan sapmıştır. Ey insanlar! Kuşkusuz ben başınıza tayin edildim. Allah'tan yardım diliyorum. Doğrusu eğer bu işi üstlenmemiş olsaydım benim için daha hayırlı ve daha güvenli olacaktı. Benden önce iki arkadaşım bu görevi üstlendiler. Allah onlara rahmet eylesin. Onlar benim için selef ve örnektirler. Ben ancak bir tabiyim. Güçlü ve Azîz olan Allah'tan güç ve kuvvet diliyorum. Doğru işler yapmam için bana dua edin." İnsanlar ona dua ettiler; sonra ona biat etiler.

Vâkıdî bir rivayetinde şöyle dedi: Osman hitap etti ve şöyle dedi: "Öyle bir Allah'a hamd olsun ki hamd ancak ve ancak ona layıktır. Bizi İslâm'a hidayet eden, bizi Muhammed (sav) ile şereflendiren Allah'a hamd olsun. Hamd ve salâttan sonra bilin ki ey insanlar! İşinizin gizlisinde de açığında da Allah'tan korkun. Hayır, iyilik ve sıla-i rahim konusunda yardımcılar olun. Açıkta kardeşler, gizlide ise düşmanlar olmayın. Biz böylelerinden sakınırız. Sizden kim bir kötülük görürse onu değiştirsin. Eğer ona gücü yetmiyorsa bana havale etsin. Yanlış yolda olanlarınızı sefahatten vazgeçirin ve elinizi onlara karşı sertleştirin. Çünkü sefih sopalandığı zaman gizlenir

ve vazgeçer. Fakat kendi haline terk edildiği zaman [dine] muhalif hareket etmeye devam eder." Sonra oturdu ve insanlar ona biat ettiler.

Rivayet edildiğine göre Osman hitap etti ve "Kuşkusuz Ebû Bekr ve Ömer bu makam için konuşmalar hazırlıyorlardı. Allah o imkânı verecektir, [inşaallah]" dedi.

Ferezdak şöyle dedi:

Üç gün namaz kıldı Suheyb, sonra indirdi onu
İbn Affân'ın üzerine, zorlanmadan
Ebû Hafs'ın bir vasiyetiydi bu, altı kişiye
Onlar dostlardı; mehdî ve memurdular

Osman b. Affân'ın (ra) Halk Tarafından Beğenilmeyen Gidişatı ve Emirleri

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Abdullah b. Câfer'den, o Ümmü Bekr bt. Misver b. Mahreme'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Osman'dan işittim şöyle diyordu: "Ey insanlar! Ebû Bekr ve Ömer bu mal konusunda 'kendilerini ve akrabalarını ondan men etmek' şeklinde bir yoruma gittiler. Ben ise bu malı sıla-i rahmime [akrabalarıma harcamaya] yordum."

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den şöyle dediğini rivayet etti: Bana Muhammed b. Abdullah'tan, Zührî'nin şöyle dediğini nakletti: Osman hilafete getirilince 12 yıl hilafette kaldı. Müslümanların başında kaldığı ilk altı yılda, insanlar onu herhangi bir şey için tenkit etmiyorlardı. Kuşkusuz Osman, Kureyş'in yanında Ömer'den daha sevimliydi. Çünkü Ömer sert, Osman ise onlara karşı son derece yumuşaktı. Sonra Osman onların işinde zafiyet gösterdi; son altı yılda akrabalarını ve yakın ailesini idarî görevlere getirdi ve diğerlerini ihmal etti. İfrîkıyye'nin [ganimetlerinin] beşte birini Mervân b. Hakem'e tahsis etti. Akrabalarına mal verdi ve bunu Allah'ın emrettiği "sıla-i rahim" olarak yorumladı. Mal edindi, beytülmalden borç para aldı ve "Kuşkusuz Ebû Bekr ve Ömer, kendi hakları olan malları kullanmayıp bıraktılar. Ben o malı alıp sıla-i rahim olarak akrabalarıma veriyorum" dedi. İşte insanlar bu durumu hoş karşılamadılar.

Bize Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. İsa b. Sümey anlattı. O Muhammed b. Ebû Zi'b'den, o Zührî'den, o da Saîd b. Müseyyeb'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman iş başına getirilince, Resûlullah'ın (sav) ashâbından bir grup onun halifeliğini hoş karşılamadılar. Çünkü Osman kendi kabilesini seviyordu. Osman 12 yıl hac emîri görevlendirdi. Neredeyse her yıl hac emîrini, Resûlullah (sav) ile sohbeti bulunmayan Benî Ümeyye'den görevlendiriyordu. Onun valilerinden, Muhammed (sav) ashâbının hoş karşılamayacağı çok şeyler gelirdi. Valiler konusunda Osman kınanıyordu; fakat onları azletmiyordu. Hilafetinin son altı yılında amca çocuklarını tercih etmeye ve onları vali yapmaya başladı. Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'i Mısır valiliğine tayin etti. Orada yıllarca valilik yaptı. Bir müddet sonra Mısır halkı gelip, zulme uğradıklarını söyleyerek ondan şikâyetçi oldular.

Daha önce Osman b. Affân'ın Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Zer ve Ammâr b. Yâsir'e karşı bir kırgınlığı vardı. Dolayısıyla Hüzeyl kabilesi, Benî Zühre, Benî Gıfâr ve anlaşmalılarının kalbinde, Ebû Zer sebebiyle bir öfke mevcuttu. Aynı şekilde Benî Mahzûm da Ammâr'dan dolayı kin besliyorlardı. Mısır halkı gelip de İbn Ebû Serh'i şikâyet etmeye başlayınca Osman, İbn Ebû Serh'i tehdit eden bir mektup yazdı. Fakat İbn Ebû Serh, Osman'ın men ettiği konulardan elini çekmek istemedi ve kendisini Osman'a şikâyet eden bazı adamları dövdü; hatta onları öldürdü. Bunun üzerine Mısır halkından 700 kişi Medine'ye geldiler ve Mescid'e indiler. Bunlar namaz vakitlerinde, İbn Ebû Serh'in başlarına getirdiklerini Muhammed'in (sav) ashâbına anlatıyorlardı. Bunun üzerine Talha ayağa kalktı ve Osman'a sert bir konuşma yaptı. Diğer taraftan Âişe, Osman'a haber göndererek, Mısır halkının hakkını valisinden almasını istedi.

Ali b. Ebû Tâlib, kavmin konuşma temsilcisi olarak Osman'ın yanına girdi ve ona şöyle dedi: "Kavim senden bir adamı azledip yerine başka bir adam tayin etmeni istiyor. Bu adamın kendilerinden adam öldürdüklerini söylüyorlar. O halde sen de onu azlet ve aralarında hüküm ver. Eğer valinin üzerine bir hak sabit olursa onların hakkını ondan al" dedi. Bunun üzerine Osman, "Bir adam seçin; onun yerine size vali tayin edeyim" dedi. İnsanlar Muhammed b. Ebû Bekr es-Sıddîk'i ona gösterdiler ve Osman'a,

"Bize Muhammed b. Ebû Bekr'i vali yap" dediler. Bunun üzerine Osman Mısırlılara ilgili mektubunu yazdı. Mısırlılarla İbn Ebû Serh arasındaki ihtilafa çözüm getirmek için Muhacir ve Ensâr'dan oluşan çok sayıda adamı onlarla beraber gönderdi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Muhammed b. Abdullah'tan, o da Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman atlardan zekât alırdı. Onun bu hareketi hoş karşılanmadı ve "Resûlullah (sav), 'Sizleri at ve kölelerin zekâtından muaf tuttum' buyurmuştur" dediler.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Muhammed b. Abdullah'tan, o da Zührî'den rivayet etti. Ayrıca bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o dedesinden rivayet etti; -Hadislerden birinde, diğerine göre bir fazlalık vardı. Ben onları sevk edip birbirine kattım- dedi ki: Osman b. Affân b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye'nin amcası Hakem b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye cahiliye döneminde Resûlullah'ın komşusuydu. İslâmî dönemde Resûlullah'a (sav) en çok eziyet eden bir komşuydu. Hakem'in Medine'ye gelmesi Mekke fethinden sonraydı. Hakem dininde ayıplanan bir kişiydi. Resûlullah'ın (sav) arkasında yürür, kaş-göz işaretiyle onunla alay eder, onun aleyhinde konuşur, burnunu ve ağzını oynatırdı. Namaz kıldığı zaman Resûlullah'ın (sav) arkasında durur ve parmaklarıyla işaret ederdi. Hakem bu ağız-burun oynatmalarıyla kaldı; sonunda ona bir delilik arız oldu. Bir gün Resûlullah (sav) eşlerinin odalarında iken Hakem ona göründü. Resûlullah (sav) onu tanıdı ve bir kısa mızrakla yanına çıktı. Sonra "Kim beni bu lanetlenmiş kelerden kurtaracak?" dedi. Sonra "Ne o ne de onun çocukları benim bulunduğum belde de durmasınlar" dedi. Böylece Resûlullah (sav) hepsini Tâif'e sürgün etti. Resûlullah (sav) vefat edince, Osman onlar için Ebû Bekr'le konuştu ve onları geri getirmesini istedi. Fakat Ebû Bekr bunu kabul etmedi ve "Ben Resûlullah'ın (sav) kovduğu adamlara kucak açacak değilim" dedi. Sonra Ömer halife olunca Osman onlar için Ömer'le konuştu. Ömer de Ebû Bekr'in dediğinin benzerini ona söyledi. Osman halife olunca onları Medine'ye soktu ve "Onların geri getirilmesi için Resûlullah (sav) ile konuşmuştum. Resûlullah (sav), onların gelmelerine izin vereceğine bana söz verdi; ancak ondan önce vefat etti" dedi. Ne var ki Müslümanlar Osman'ın, Hakem ve ailesini Medine'ye sokmasını hoş karşılamadılar.

Vâkıdî şöyle dedi: Hakem b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye, Osman'ın hilafeti döneminde Medine'de vefat etti. Osman cenaze namazını kıldırdı ve kabrinin başında bir çadır kurdu.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Muhammed b. Abdullah'tan, o Zührî'den, o da Saîd b. Müseyyeb'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman bir konuşma yaparak güvercinin kesilmesini emretti ve şöyle dedi: "Kuşkusuz güvercin evlerinizde çoğalmaya başladı. Hatta onlara yapılan atışlar çoğaldı ve bir kısmı da bize kadar ulaştı." Bunun üzerine halk, "Güvercinlerin kesilmesini emrediyor da Resûlullah'ın (sav) kovduğu adamlara kucak açıyor" demeye başladı.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Üsâme b. Zeyd b. Eslem'den, o Zübeyr'in mevlası Nâfi'den, o da Abdullah b. Zübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman hicretin 27. yılında bizi İfrîkıyye gazvesine gönderdi. Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh büyük ganimetler elde etti. Osman, ganimetlerin beşte birisini Mervân b. Hakem'e verdi.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o Lût b. Yahya'dan [Ebû Mihnef'ten], o da kendisine anlatanlardan nakletti; dedi ki: Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, Osman'ın sütkardeşiydi ve Mağrib'deki valisiydi. Hicretin 27. yılında İfrîkıyye'ye gazaya çıktı ve orayı fethetti. Mervân b. Hakem de onunla beraberdi. Ganimetin beşte birini 100.000 veya 200.000 dinara satın aldı. İbn Ebû Serh Osman'la konuştu; onun tümünü Mervân'a bağışladı. İnsanlar Osman'ın bu hareketini hoş karşılamadılar.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Abdullah b. Câfer'den, o da Ümmü Bekr bt. Misver'den şöyle dediğini rivayet etti: Mervân Medine'deki konağını inşa edince insanları yemeye davet etti. Misver de davet edilenler arasındaydı. Mervân onlara konuşurken şöyle dedi: "Vallahi bu konağımda, Müslümanların malından bir tek dirhem ve onun üstünde bir para harcamış değilim." Bunun üzerine Misver, "Eğer yemeğini yiyip susarsan senin için daha iyidir. Vallahi sen İfrîkıyye'de bizimle birlikte gazaya çıktın. O sırada mal, köle ve yardımcılar bakımından hepimizden daha zayıf durumdaydın ve yükün hepimizin yükünden daha hafifti. İbn Affân İfrîkıyye ganimetlerinin beşte birini sana verdi. Üstelik sen zekâtları topla-

makla görevliydin ve Müslümanların mallarını aldın" dedi. Bunun üzerine Mervân onu Urve'ye şikâyette bulundu ve "Ben ona çok ikram ettiğim ve saygı duyduğum halde, o bana ağza alınmayacak laflar söylüyor" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Abdullah b. Câfer'den, o Ümmü Bekr'den, o da babasından [Misver'den] şöyle dediğini rivayet etti: Zekât develeri Osman'ın yanına geldi. Osman hepsini Hâris b. Hakem b. Ebü'l-Âs'a verdi.

Bana Muhammed b. Hâtim b. Meymûn anlattı; dedi ki: Bize Haccâc el-A'ver anlattı. O İbn Cüreyc'den, o Atâ'dan, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etti: İnsanların Osman hakkında hoş görmedikleri şeylerden birisi de Hakem b. Ebü'l-Âs'ı Benî Kudâ'a zekâtlarını toplamakla görevlendirmesiydi. Hakem onlardan 300.000 dirhem topladı. Yanına geldiğinde Osman hepsini ona bağışladı.

Ebû Mihnef ve Vâkıdî rivayetlerinde şöyle dediler: İnsanlar, Osman'ın Saîd b. Âs'a 100.000 dirhem vermesini de hoş karşılamadılar. Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd ve Abdurrahman bu hususu onunla görüştüklerinde Osman, "Onun bana akrabalığı ve yakınlığı var" dedi. Onlar, "Peki, Ebû Bekr ve Ömer'in akrabaları ve yakınları yok muydu?" dediler. Osman şöyle dedi: "Ebû Bekr ve Ömer, Allah rızasının akrabalarına vermemekte olduğunu düşünüyorlardı. Ben ise Allah rızasının akrabalarıma vermekte olduğunu düşünüyorum" dedi. Bunun üzerine onlar, "Vallahi onların hidayeti bize senin hidayetinden daha çok sevimlidir" dediler. Osman ise "*Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah*" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Ebû Sebre'den, o da şeyhlerinden şöyle dediklerini rivayet etti: İnsanlar sulara [deniz kıyılarına] geldikleri zaman, Osman zekâtları almak için görevliler gönderiyor ve onlara ahitname veriyordu. Fakat memurlar onun verdiği sınırı aşıyorlardı. Osman ise ne bunu değiştiriyor ne de tenkit ediyordu. Onların yaptığı bu hareketler Osman'a nispet edilirdi. İnsanlar bu yüzden konuşmaya başladılar ve bunu Osman için hoş karşılamadılar.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Zeyd b. Sâib'den, o da Ebân b. Osman'ın mevlası Hâlid'den şöyle dediğini rivayet etti: Mervân

Osman'ın hilafeti döneminde 30 deve üzerinde tohum ekerdi. Tohumların satın alınması için emir verirdi. Tellal tarafından, "Hey! Müminlerin Emîri, Osman bu tohumları istiyor" diye nida edilirdi. Oysa Osman'ın bundan haberi yoktu. Bir gün Talha yanına girdi ve tohum işiyle ilgili olarak onunla konuştu. Osman, ona böyle bir emir vermediğine yemin etti. Bunun üzerine Talha şöyle dedi: "Senin bunun gibi bir şeyle anılmış olman çok garip! Neden İbn Hanteme'nin yaptığı gibi yapmadın ki? -Ömer b. Hattâb'ı kastediyordu- Bir gün Ömer'in kölesi Yerfe kendisine et almak için yanına bir dirhem alıp çıktı. Kasaba, 'Ben bu eti Ömer için istiyorum' dedi. Bu söz Ömer'e ulaştı. Hemen Yerfe'e haber yolladı; yanına geldi. Ömer ona, 'Vallahi eğer bir daha böyle bir şey yapamaya kalkarsan seni prangaya vururum. Kendine et alıyorsun, sonra da 'Bu Müminlerin Emîri içindir' diyorsun, öyle mi?' demişti."

Osman'ın Kûfe'ye Vali Olarak Atadığı Velîd b. Ukbe'nin Durumu

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o Ebû Mihnef'ten ve Muhammed b. Sad'dan, o da Muhammed b. Ömer Vâkıdî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ömer b. Hattâb, kendisinden sonra gelecek olan halifeye, valilerinin bir sene yerlerinde bırakılmasını, Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın Kûfe'ye vali olarak atanmasını ve Ebû Musa el-Eş'arî'nin Basra valiliğinde bırakılmasını vasiyet etti. Osman hilafete getirilince Muğîre b. Şu'be'yi azlederek yerine Sa'd b. Ebû el-Vakkâs'ı tayin etti. Sa'd Kûfe'de bir yıl kaldı. Sonra Osman onu azlederek yerine, annesinden kardeşi olan Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt b. Ebû Amr b. Ümeyye'yi atadı. Velîd Kûfe'ye girince Sa'd ona, "Ey Ebû Vehb! Vali misin, ziyaretçi misin?" dedi. Velîd, "Valiyim" dedi. Bunun üzerine Sa'd, "Senden sonra ahmaklaştım mı ki?" dedi. Velîd, "Hayır, ne sen benden sonra ahmaklaştın, ne de ben senden sonra akıllandım. Fakat adamlar devletin başına geçtiler ve tercihte bulundular" dedi. Sa'd ise "Senin ancak doğru söylediğini düşünüyorum" dedi.

İnsanlar da "Osman, valimizi ne kadar kötü bir adamla değiştirdi! Yumuşak, kolay, bilge ve Resûlullah'ın (sav) arkadaşı olan Ebû İshak'ı azletti; fasık, facir ahmak ve arsız olan kendi kardeşini bize vali yaptı" dediler. İnsanlar bunu büyük bir olay olarak gördüler. Velîd, "Göğsü kıllı [el-Eş'aru berken]" di-

ye bilinirdi. Burada yer alan "el-Berk" kelimesi "Göğüs" anlamındadır. Diğer taraftan Osman Ebû Musa el-Eş'arî'yi Basra ve civarındaki valilik görevinden azletti; yerine dayısının oğlu Abdullah b. Âmir b. Küreyz'i atadı. Bunun üzerine Ali b. Ebû Tâlib, Talha ve Zübeyr Osman'a, "Ömer, Ebû Mu'ayt ve Benî Ümeyye ailesini insanların enselerine bindirmemeni sana tavsiye etmedi mi?" dediler. Fakat Osman onlara hiçbir cevap vermedi.

Ebû Mihnef isnadında şöyle dedi: Osman'ın yaptıkları [yanlışlıklar] şuyû bulup da bu sebeple gruplar yola çıkınca, ilk defa onun haledilip yerine Ali'nin atanmasını talep eden, Amr b. Zürâre b. Kays b. Hâris b. Amr b. Adâ en-Nehaî, Kümeyl b. Ziyâd b. Nehîk b. Hüteym en-Nehaî ve Benî Suhbân'dan bir adamdı. Amr b. Zürâre ayağa kalkarak, "Ey insanlar! Osman onu bildiği halde hakkı terk etmiş bulunuyor. Sâlih olanlarınız hakkında kandırılmış ve en kötülerinizi sizin başınıza getirmektedir" dedi. Hemen Benî Zühre'nin anlaşmalısı olan Hâlid b. Urfuta b. Ebrehe b. Sinân el-Uzrî, Velîd'in yanına gitti ve Amr b. Zürâre'nin sözünü ve insanların onun etrafında toplandıklarını Velîd'e haber verdi. Velîd bineğine binip onların yanına gitmek üzere harekete geçti. Kendisine, "İş bundan daha ciddidir. Halk toplanmıştır. Allah'tan kork ve fitneyi alevlendirme" denildi. Mâlik b. Hâris el-Eşter en-Nehaî Velîd'e, "Ben senin için onların hakkından gelirim" dedi ve onların yanına geldi. Onları vazgeçirdi; onları sakinleştirdi; onları fitneden ve ayrılıktan sakındırdı. Onlar da evlerine döndüler.

Velîd, İbn Zürâre'nin durumunu Osman'a bir mektupla bildirdi. Mektupta şunları yazıyordu: "İbn Zürâre bedevi ve ahmak bir adamdır. Onu buradan Şam'a sürgün et." Osman onu sürdü. Yanında Eşter, Esved b. Yezîd b. Kays ve Alkame b. Yezîd b. Kays da vardı. Alkame Esved'in amcasıydı. Esved ondan daha büyüktü. Bunun üzerine, Kinde'nin Benî Beddâ boyundan olan Kays b. Kahdân b. Seleme şöyle dedi:

Beyt'in Rabbi olan Allah'a yemin ederim, çalışacağıma
Sevap umuyorum bununla, gizliden ve açık olarak
Kasem ederim haledeceğim Ebû Vehb'i ve onun adamını
Yani dalaletin kalesi Osman b. Affân'ı

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Ebû Mihnef'ten isnadında şöyle dediğini rivayet etti. Velîd Kûfe'ye gelince Abdullah b. Mes'ûd'u beytülmalin başına getirdi. Velîd Abdullah'tan borç olarak biraz mal istedi. Genellikle valiler böyle yaparlardı. Sonra hazineden aldıklarını geri verirlerdi. Abdullah onun istediği malı verdi. Sonra Abdullah Velîd'den o malı geri aldı. Velîd bu konuda Osman'a bir şikâyet mektubu yazdı. Osman da İbn Mes'ûd'a bir uyarı mektubu gönderdi. Osman'ın mektubunda şunlar yazılıydı: "Sen ancak bir hazinedarsın. Velîd'in hazineden aldığı mallara karışma." Bunun üzerine İbn Mes'ûd hemen beytülmalin anahtarlarını attı ve "Ben Müslümanların mallarının hazinedarı olduğumu sanıyordum. Ben sizin hazinedarınız olacaksam buna ihtiyacım yok" dedi. İbn Mes'ûd anahtarları attıktan sonra Kûfe'de ikamet etmeye başladı.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Ma'mer'den, o Câbir'den, o da Âmir eş-Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti: Velîd Kûfe'ye geldi. Onun Kûfe'deki valiliği beş yıl devam etti. Azerbaycan'a gazaya gitti ve içki içiyordu.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı; dedi ki: Bize Hafs b. Gıyâs anlattı; dedi ki: Bize A'meş anlattı. O İbrâhim'den şöyle dediğini rivayet etti: Huzeyfe, Alkame ve Abdullah'ın bazı adamları bir gazaya gitmişlerdi. Ordu komutanı, had uygulamayı gerektiren bir suç işledi. Onun etrafındakiler ona had vurmak istediler. Fakat Huzeyfe, "O, düşmanın karşısında olduğu halde ona had mi uygulayacaksınız?" dedi. Onlar da vazgeçtiler. Hafs dedi ki: "Sanıyorum o komutan Velîd b. Ukbe idi."

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Ma'mer'den, o Câbir'den, o da Âmir eş-Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ömer b. Hattâb Velîd b. Ukbe'yi, Benî Tağlib'in zekâtlarını toplamak üzere görevlendirdi. Velîd, şair olan Ebû Zübeyd Harmele b. Münzir et-Tâî'yi onların içinde buldu ve dayıları ona zulüm yapmışlardı. Velîd onun hakkını onlardan aldı. Şair Ebû Zübeyd onu methetti. Velîd'in Kûfe'ye vali olduğunu duyunca onun yanına geldi; onun içki arkadaşlığını yapıyordu. Velîd şair Ebû Zübeyd'i, "Konuk evi" olarak bilinen, kendisine yakın bir konağa yerleştirdi.

Ebû Mihnef şöyle dedi: Ebû Zübeyd Hristiyan olduğu halde Velîd onun mescide girmesine izin verirdi. Ayrıca her ay onun için içki ve domuz eti temin ederdi. Kendisine, "Senin Ebû Zübeyd için yaptıkların sebebiyle insanların nefreti büyüyor" denildi. Velîd, onun için takdir ettiği dirhemleri değerlendirdi ve ona verdiği atıyyeye kattı.

Ebû Mihnef ve başkalarının rivayetine göre Velîd'in yanına "Natrevî" adında bir sihirbaz getirildi. Deniliyor ki: Sihirbazın adı "Besânî" idi. Cündebü'l-Hayr, -O Cündeb b. Abdullah el-Ezdî'dir. Kelbî'nin dışındaki tarihçilere göre o Cündeb b. Ka'b'dır- o sihirbazın Velîd'in önünde oynadığını gördü. Hemen, Ezd kabilesinden Kebîr b. ed-Dûl'un çocuklarından olan Sak'ab b. Züheyr el-Kebîrî'nin mevlası olan Ma'kıl'ın yanına geldi. Deniliyor ki: Benî Zabyân b. Gâmid'in bir mevlasının yanına geldi. Onlar onun kavmiydiler. Ondan emaneten keskin bir kılıç aldı. Kılıcı kuşandı ve Velîd b. Ukbe'yi öldürmek üzere yola çıktı. Giderken, Benî Teymullah b. Sa'lebe b. Ukâbe'den birisi olan Mi'dad b. Yezîd'le karşılaştı. Mi'dad ibadetine düşkün bir adamdı. Cündebü'l-Hayr yapmak istediği şeyi ona haber verdi. O da kendisine, "Velîd'in öldürülmesine gelince, kuşkusuz bir fitneye ve bir ayrılığa sebep olacaktır. Fakat sen o köylünün [sihirbazın] hakkından gel" dedi. Cündebü'l-Hayr sihirbazın üzerine hamle yaparak onu öldürdü. Sonra sihirbaza, "Eğer doğru bir adamsan nefsini ihya et" dedi.

Velîd, "Bu öldürdüğün adam oynuyor. El çabukluğu ve hafifliğiyle göz alıyor" dedi ve boynunu vurmak için Cündebü'l-Hayr'ı getirdi. Ancak Ezd kabilesi buna karşı çıktılar ve "Sen bir sihirbaz köylüye karşı bizim adamımızı mı öldüreceksin?" dediler. Bunun üzerine Velîd onu hapse attı. Gardiyan onun uzun uzun namaz kılışını ve çok oruç tuttuğunu görünce, onu hapisten çıkardı ve adam yoluna gitti. Cündeb gitti ve Medine'ye yerleşti. Künyesi "Ebû Abdullah" idi. Velîd gardiyanı yakaladı. Ona, "Dînâr" deniliyordu. Künyesi de "Ebû Sinân" idi. Velîd boynunu vurdu ve onu çorak bir yerde astı. Deniliyor ki: Onun boynunu çorak yerde vurdu ve onu asmadı. Cündebü'l-Hayr Medine'de kaldı. Nihayet Ali b. Ebû Tâlib, onun için Osman'la konuştu. Osman da Velîd'e mektup yazarak ondan vazgeçmesini emretti. Böylece Cündeb Kûfe'ye gelmiş oldu.

Ebû Mihnef ve onun dışındakiler şöyle dediler: Velîd b. Ukbe sabah namazı için evden çıktı; Velîd sağa-sola sallanıyordu. İnsanlara iki rekât kıldırdı, sonra "Daha fazla kılayım mı?" dedi. Bunun üzerine Benî Uvâfe b. Sa'd'dan şerif bir insan olan Attâb b. Allâk, "Hayır, fazla kıldırma! Allah sana hayrın fazlasını versin" dedi. Sonra yerden bir avuç dolusu kum aldı ve Velîd'in yüzne fırlattı. İnsanlar da ona taş atmaya başladılar. İnsanlar, "Vallahi, asıl acayip olan seni tayin edenin halidir" dediler. Ömer b. Hattâb, bu Attâb için, diğer eşrafla birlikte 2500 dirhem tahsis etmişti. Bazılarının dediğine göre Velîd durduğu yerde kusmaya başladı. Yezîd b. Kays el-Erhabî ve Ma'kıl b. Kays er-Riyâhî şöyle dediler: "Osman, Muhammed'in (sav) ümmetini zelil ederek kardeşinin şerefini yüceltmek istedi."

Hutay'e -O Cervel b. Evs b. Mâlik b. Cüeyye el-Absî'dir- Velîd hakkında şöyle der:

Hutay'e şahitlik yapar, Rabbine kavuştuğu gün
Velîd'in ihanetle muttasıf olmayı hak ettiğini
Bağırdı ve namazları bitmişti
"Daha fazla kılayım mı?" dedi, bilmeden, sarhoş olarak
Onlara fazla hayır kazandırmak istemişti
Eğer kabul etselerdi, on rekât ilave edecekti
Engel oldular Ebû Vehb'e; eğer yapsalardı
Bir araya gelirdi, tek ve çift
Tuttular seni, koştuğun vakit
Koşar dururdun, eğer serbest bıraksalardı

Dediler ki: Velîd'in gidişatında ve işinde bir sakınca bulunmuyordu; ancak kendisi fasık ve nefsine karşı israfçı bir insandı.

Bana Abbas b. Yezîd el-Basrî anlattı; dedi ki: Bize Abdülvehhâb es-Sekafî anlattı. O Câfer b. Muhammed'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Velîd insanlara sabah namazını kıldırdı. Sonra cemaate yönelip, "Fazla kılayım size?" dedi. Bunun için bir adam -veya birkaç adam, dedi- Osman'ın yanına gitti. Velîd getirildi ve ona had vurulmasını emretti. Ancak kimse haddi uygulamadı. Üçüncü kere Osman, "Kim ona had vuracak?" dedi. Ali, "Ben vuracağım" dedi. Ali kalktı ve onu "es-Sebtiyye"

denilen bir kırbaçla dövmeye başladı. Kırbaç iki başlıydı. Ali ona 40 kırbaç vurdu ve "Bu 80 sayılır" dedi.

Ebû Mihnef şöyle dedi: Velîd sarhoş olarak insanlara namaz kıldırınca Ebû Zeyneb, Benî Esed'den dostu olan ve "Müverri" denilen Züheyr b. Avf el-Ezdî'nin yanına geldi. Ebû Zeyneb, Velîd'in foyasını ortaya çıkarmak için kendisine yardım etmesini istedi. Bir gün onu araştırdılar ve ikindi namazı için çıktığını görmediler. Hemen, yanına girmek için kapısına gittiler. Ancak kapıcı onları engelledi. Ebû Zeyneb ona bir dinar verdi; adam sustu. İkisi Velîd'in yanına girdiler. Bir de ne görsünler; karşılarında aklı kaybolmuş bir sarhoş duruyor. Onu kaldırıp tahtının üzerine koydular. Velîd içki kustu. Ebû Zeyneb onun [aynı zamanda mühür olarak kullanılan] yüzüğünü elinden çıkardı; o ve arkadaşı Basra yoluna çıkıp gittiler. Nihayet Osman'ın yanına vardılar. Bu iki zat, Velîd'in namaz kılarken ve daha sonra yanına girdiklerinde gördüklerini aleyhinde şahitlik yaparak Osman'a anlattılar. Bunun üzerine Osman Ali'ye, "Ne dersin?" dedi. Ali, "Bana göre onu yanına çağır. Eğer bu iki şahıs onun yüzünde de şahitlik yaparlarsa ona had uygula" dedi.

Osman Velîd'i azletti. Saîd b. Âs b. Uhayha'yı Kûfe'ye vali yaptı ve Velîd'i kendisine göndermesini ona emretti. Saîd Velîd'i Osman'ın yanına gönderdi. Osman iki adamı çağırdı. Her ikisi de onun aleyhinde şahitlik yaptılar. Bunun üzerine Ali oğlu Hasan'a, "Kalk oğlum, ona had uygula" dedi. Osman, "Gördüğün bazı şeyler onun için kâfi gelir" dedi. Ali kamçıyı aldı ve yanına gidip ona vurmaya başladı. Velîd Ali'ye küfrediyordu. Kamçının iki ucu vardı. Velîd'in üzerinde "Hibr" türü bir cübbe olduğu halde Ali ona 40 kamçı vurdu.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İsa b. Abdurrahman'dan, o da İshak el-Hemdânî'den şöyle dediğini rivayet etti: Velîd b. Ukbe içki içti ve sarhoş oldu. Sonra öğle namazını iki rekât olarak kıldırdı. Selamdan sonra cemaate dönüp, "Daha fazla kılayım mı?" dedi. Cemaat, "Hayır, biz namazımızı bitirdik" dediler. Daha sonra Velîd sarhoş iken, Ebû Zeyneb ve Cündeb b. Züheyr el-Ezdî yanına girdiler. Elinden yüzüğünü çıkardıkları halde sarhoşluktan bunu fark etmedi.

Ebû İshak şöyle dedi: Bana Mesrûk haber verdi; dedi ki: Velîd [sarhoş olarak] insanlara namaz kıldırdığında, kusmadan kendine gelemedi. Onun durumuyla ilgili olarak dört kişi Osman'ın yanına gitti: Ebû Zeyneb, Cündeb b. Züheyr, Ebû Habîbe el-Gıfârî ve es-Sa'b b. Cessâme… Bunlar onun durumunu Osman'a haber verdiler. Abdurrahman b. Avf, "Ne olmuş buna, delirdi mi?" dedi. Onlar, "Hayır, fakat sarhoş olmuştu" dediler. Dedi ki: Osman onları tehdit etti ve Cündeb'e, "Sen benim kardeşimin içki içtiğini gördün mü?" dedi. Cündeb, "Allah'a sığınırım, görmedim. Ancak ben onu sarhoş olarak gördüm; karnından içki kusuyordu. Üstelik sarhoş ve aklı başında değilken, onun yüzüğünü elinden çıkardım" dedi. Ebû İshak dedi ki: Şahitler Âişe'nin yanına geldiler; kendileriyle Osman arasında cereyan edenleri ve Osman'ın kendilerine laf saydığını ona anlattılar. Bunun üzerine Âişe, "Kuşkusuz Osman hadleri iptal etmiş ve şahitleri tehdit etmiştir" diye seslendi.

Vâkıdî şöyle dedi: Osman'ın bazı şahitlere birkaç kamçı vurduğu da söyleniyor. Bunun üzerine şahitler Ali'nin yanına geldiler ve durumu ona şikâyet ettiler. Ali Osman'ın yanına geldi ve şöyle dedi: "Hadleri iptal etmiş ve senin kardeşinin aleyhinde şahitlik yapanları da dövmüşsün. Sen hükmü ters-yüz etmişsin. Oysa Ömer, 'Benî Ümeyye'yi ve özellikle de Ebû Mu'ayt ailesini insanların enselerine bindirme' demişti." Osman, "Peki, sen ne düşünüyorsun?" dedi. Ali, "Bana göre onu azlet ve Müslümanların hiçbir işini ona verme. Ayrıca şahitlerden sorarsın. Eğer suizan veya adavet ehli insanlar değillerse, adamına had uygularsın" dedi.

Dedi ki: Denildiğine göre Âişe [bu olay üzerine] Osman'a sert sözler söyledi. O da ona sert sözler söyleyip, "Senin bu işle ne ilgin var? Sen ancak evinde oturmakla emrolunmuş birisin" dedi. Bazı insanlar [Âişe hakkında] Osman'ın dediklerinin benzerini söylediler. Başkaları da "Bu konuda ondan daha fazla hak sahibi kim olabilir?" dediler ve birbirlerine nalınlar attılar. Resûlullah'tan (sav) sonra Müslümanlar arasında çıkan ilk kavga buydu.

Heysem b. Adî şöyle dedi: Velîd sarhoş iken onun yanına giren kişiler Ziyâd b. İlâka et-Teymî ve Cündeb b. Züheyr el-Ezdî idi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî ve Abbas b. Hişâm'dan, o babasından, o da dedesinden rivayet etti. Ayrıca Ebû Mihnef ve diğerleri de rivayet ettiler; dediler ki: Talha ve Zübeyr Osman'ın yanına geldiler ve ona, "Biz Velîd'e, Müslümanların işlerinden hiçbir görev vermemen konusunda seni uyardık. Fakat sen reddettin. Şimdi ise içki içtiği ve sarhoş olduğu hakkında aleyhine şahitlik yapılmıştır. Onu azlet" dediler. Ali de Osman'a, "Onu azlet ve eğer şahitler yüzüne şahitlik yaparlarsa ona had uygula" dedi. Bunun üzerine Osman Saîd b. Âs'ı Kûfe'ye tayin etti ve Velîd'i kendisine göndermesini ona emretti. Saîd Kûfe'ye varınca minberi ve hükûmet konağını yıkadı ve Velîd'i gönderdi. Yüzüne şahitlik yapılıp da Osman ona had uygulamak istediğinde ona "Hibr" türü bir cübbe giydirdi ve onu bir eve koydu. Osman, ona had uygulamak üzere Kureyş'ten bir adam gönderdiğinde Velîd ona, "Allah aşkına benimle olan sıla-i rahmini kesme ve Müminlerin Emîri'ni kendine karşı öfkelendirme" diyordu. O da vurmaktan vazgeçiyordu. Ali b. Ebû Tâlib bu durumu fark edince kamçıyı aldı ve Velîd'in bulunduğu eve girdi. Yanında oğlu Hasan da vardı. Velîd daha önce söylediklerinin aynısını Ali'ye de söyledi. Hasan babasına dönerek, "Doğru söylüyor baba" dedi. Bunun üzerine Ali, "Eğer böyle yaparsam ben mümin değilim" dedi ve iki başlı bir kamçıyla 40 celde vurarak ona had uyguladı. Vururken cübbesini çıkarmadı. Üzerinde ayrıca bir elbise vardı. Ali kendi tarafına çekerken elbise üzerinden çıktı. Ali ona vurdu ve koltuk altları görünmedi.

Dediler ki: Osman'dan, onu tıraş etmesi istendi. Denildiğine göre Ömer onun gibileri tıraş da ediyordu. Osman, "Evet, Ömer böyle yapardı; fakat sonra terk etti" dedi.

Resûlullah (sav) Velîd b. Ukbe'yi, Benî Mustalık kabilesinin zekâtlarını almakla görevlendirmişti. Velîd Resûlullah'ın (sav) yanına geldi ve "Zekâtı vermediler" dedi. Bunun üzerine onun hakkında, "*Eğer bir fasık size bir haber getirirse, araştırın…*"[241] ayeti nazil oldu.

Bana Abbas b. Yezîd el-Bahrânî anlattı; dedi ki: Bize Abdurrahman b. Osman anlattı. O Saîd b. Ebû Arûbe'den, o Abdullah ed-Dânâc'dan, o da

241 Hucurât, 49/6.

Hudayn b. Münzir'den rivayet etti; dedi ki: o Velîd'in içki içtiğine dair Osman'ın yanında şahitlik yaptı. Ali b. Ebû Tâlib onun durumu hakkında Osman'la konuştu. Osman, "Al, amcaoğlunu" dedi. Bunun üzerine Ali, "Kalk ey Abdullah b. Câfer" dedi. Abdullah kalktı ve ona had uyguladı. Ali de [kamçıları] saydı. Abdullah b. Câfer 40 kamçı vurunca Ali, "Yeterlidir -veya 'Bırak' dedi- Resûlullah (sav) ve Ebû Bekr 40 celde vuruyorlardı. Ömer bunu 80'e tamamladı. Her ikisi de sünnettir" dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Bize İsa b. Yûnus anlattı. O İsmail b. Ebû Hâlid'den, Benî Mahzûm'un mevlası Ziyâd'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ali Velîd b. Ukbe'ye had uygulayınca Velîd, "Ya sabır… Ya sabır…" diyordu.

Dediler ki: Velîd'e had uygulandığı zaman şöyle dedi:

Allah uzaklaştırsın, beni sizlerden
Akraba ve nesepten olan Benî Ümeyye'den
Mal çok olunca kötülenmez yaptıklarınız
Eğer fakir yaşarsa mevlanız, zarar eder

Abdullah b. Mes'ûd el-Hüzelî'nin (ra) Durumu

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Ebû Mihnef ve Avâne'den rivayet etti. Onlar isnadlarında şöyle dediler: Abdullah b. Mes'ûd beytülmalin anahtarlarını Velîd b. Ukbe'ye atınca şöyle dedi: "Kim [Resûlullah'ın sünnetini] tağyir ederse, Allah onun elindekini tağyir eder. Kim tebdil ederse Allah ona karşı öfkelenir. Gördüğüm kadarıyla sizin adamınız tağyir ve tebdil ediyor. Sa'd b. Ebû Vakkâs gibi bir adam azledilip de yerine Velîd b. Ukbe gibi bir adam atanır mı?" Abdullah b. Mes'ûd, hiçbir zaman terk etmediği bir sözü söylerdi. O da şudur: "Kuşkusuz sözlerin en doğrusu Allah'ın kitabıdır. Rehberliğin en güzeli Muhammed'in getirdiği rehberliktir. İşlerin en kötüsü sonradan ihdas edilenlerdir. Sonradan ihdas edilen her şey bidattir. Bütün bidatler dalalettir ve bütün dalaletler ateştedir"

Velîd onun bu sözlerini Osman'a yazdı ve "İbn Mes'ûd seni ayıplıyor ve sana dil uzatıyor" dedi. Osman da Velîd'e mektup yazarak onu yanına göndermesini istedi. Kûfeliler onu yolcu ettiler. İbn Mes'ûd Allah'tan

korkmayı ve Kur'ân'a yapışmayı onlara vasiyet etti. Kûfeliler ona, "Allah seni hayırla mükâfatlandırsın. Vallahi cahillerimize ilim öğrettin ve âlimlerimizi de yerlerinde sabit kıldın. Bize Kur'ân okuttun ve dinimizi bize öğrettin. Sen ne güzel bir İslâm kardeşi ve ne güzel bir dostsun!" dediler ve onu uğurlayıp evlerine döndüler.

İbn Mes'ûd Medine'ye geldi. O sırada Osman Resûlullah'ın (sav) minberi üzerinde hitap ediyordu. Osman onu görünce, "Hey! Bilin ki kötü bir hayvancık size gelmiş bulunuyor. Onun yiyeceğine bakan kusar ve altına yapar" dedi. Bunun üzerine İbn Mes'ûd, "Ben böyle değilim. Fakat ben Resûlullah'ın (sav) Bedir günündeki ve Rıdvân biatindeki arkadaşıyım" dedi. Âişe, "Ey Osman! Sen bunu Resûlullah'ın (sav) arkadaşına mı söylüyorsun?" diye seslendi. Sonra Osman, İbn Mes'ûd'un sert bir şekilde mescitten çıkarılmasını emretti. Ayrıca Abdullah b. Zem'a b. Esved b. Muttalib b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusayy onu itip yere düşürdü. Denildiğine göre Osman'ın kölesi Yahmûm onu omuzuna alarak yere attı. İbn Mes'ûd'un ayakları onun boynunda sallanıyordu. İbn Mes'ûd'un kaburgası kırıldı. Bunun üzerine Ali b. Ebû Tâlib, "Ey Osman, Velîd b. Ukbe'nin sözüyle mi bunu Resûlullah'ın (sav) arkadaşına yapıyorsun?" dedi. Osman, "Bunu Velîd'in sözüyle yapmadım. Fakat ben Zübeyd b. Salt el-Kindî'yi Kûfe'ye gönderdim. İbn Mes'ûd ona, 'Osman'ın kanı helaldir' dedi." Bunun üzerine Ali, "Sen bunu, güvenilmez olarak Zübeyd'den almışsın" dedi. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Zübeyd b. Salt, Kesîr b. Salt el-Kindî'nin kardeşidir.

Ali Abdullah b. Mes'ûd'la ilgilendi ve onu evine getirdi. Abdullah b. Mes'ûd Medine'de kaldı. Osman, onun dışarı çıkmasına izin vermiyordu. İyileştiği zaman gazaya çıkmak istedi; ancak Osman onu men etti. Mervân Osman'a, "İbn Mes'ûd Irak'ı sana karşı fesada uğrattı; bu kez Şam'ı mı sana karşı ifsat etmesini istiyorsun?" dedi. İbn Mes'ûd, hiç ayrılmamak üzere, Osman'ın öldürülmesinden iki yıl önce vefat edinceye kadar hep Medine'de kaldı. Medine'de üç yıl ikamet etmişti. Bazılarına göre İbn Mes'ûd, Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın evine misafir olmuştu.

Abdullah b. Mes'ûd, vefatına sebep olan hastalığına yakalanınca Osman ona hasta ziyaretine geldi. Osman İbn Mes'ûd'a, "Ne şikâyetin var?" dedi. İbn Mes'ûd, "Günahlarımdan şikâyetçiyim" dedi. Osman, "Ne

arzu edersin?" dedi. İbn Mes'ûd, "Rabbimin rahmetini" dedi. Osman, "Sana doktor çağırmayayım mı?" dedi. İbn Mes'ûd, "Zaten doktor beni hasta etti" dedi. Osman, "[Daha önce senden kesilen] atıyyenin sana verilmesini emredeyim mi?" dedi. İbn Mes'ûd, "Ben ona muhtaç iken atıyyemi kestin. Şimdi ihtiyacım olmadığı zaman bana vereceksin, öyle mi?" dedi. Osman, "Senin çocuklarına kalır" dedi. İbn Mes'ûd, "Onların rızıkları Allah'a aittir" dedi. Osman, "Ey Ebû Abdurrahman! Benim için Allah'tan istiğfarda bulun" dedi. İbn Mes'ûd, "Hakkımı senden almasını Allah'tan istiyorum" dedi. Sonra öldüğü takdirde Osman'ın cenaze namazını kıldırmamasını vasiyet etti. İbn Mes'ûd vefat ettikten sonra Bakî mezarlığına defnedildi, ancak Osman'ın haberi olmadı. Osman öğrenince kızdı ve "Onun ölümü hakkında bana bilgi vermediniz" dedi. Ammâr b. Yâsir, "O senin onun cenaze namazını kıldırmamanı vasiyet etmişti" dedi. Zübeyr şöyle dedi:

Tanırım seni, ölümümden sonra ağıt yakarsın bana
Hayatımda ise bir lokma ekmek vermezsin bana

Zübeyr, İbn Mesûd'un malının ve evlatlarının vasisi idi. Zübeyr, ölümünden sonra atıyyesinin ödenmesi için Osman'la konuştu. Sonunda çocukları için atıyyesini çıkardı. İbn Mes'ûd, Ammâr b. Yâsir'in, cenaze namazını kıldırmasını vasiyet etmişti. Bazılarına göre İbn Mes'ûd'un vasisi [vasiyet ettiği şahıs] Ammâr idi. Ancak Zübeyr'in onun vasisi olmasıyla ilgili rivayet daha sağlamdır.

Bana İshak el-Fervî Ebû Musa anlattı; dedi ki: Bize Abdullah b. İdris anlattı. O Abdurrahman b. Abdullah'tan, o da İshak'ın ismini unuttuğu bir adamdan şöyle dediğini rivayet etti: Osman, İbn Mes'ûd'un hastalığında yanına girdi. Her birisi arkadaşı için istiğfarda bulundu. Osman ayrılınca orada bulunanlardan bazıları, "Vallahi onun kanı helaldir" dediler. Bunun üzerine İbn Mes'ûd, "Karşılığında Uhud kadar altınlarım olsa bile, [değil onu öldürmeyi] ona isabet etmeyen bir ok bile doğrultmak istemem" dedi.

Vâkıdî dedi ki: Abdullah b. Mes'ûd hicretin 32. yılında, 60 küsûr yaşlarında vefat etti ve Bakî'de defnedildi. İbn Mes'ûd zayıf, kısa boylu ve

çok esmerdi. Başında ve sakalındaki beyaz kılları boyardı. Künyesi "Ebû Abdurrahman" idi.

Osman Döneminde Korulukların Durumu ve Diğerleri

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Ma'mer'den, o da Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman en-Nakî bölgesini [Ömer tarafından oluşturulan koruluğa ilave olarak] Müslümanların atları için koruma altına aldı.[242] Her yıl oraya 500 at ve 1.000 deve götürülürdü. Develer, Rebeze tarafında, kendilerine ayrılan bir korulukta otluyorlardı. Vâkıdî dedi ki: en-Nakî, Medine'den iki gece uzaklıktadır.

Ebû Mihnef isnadında şöyle dedi: Osman'ın aleyhine yadırganan konular arasında koruluk oluşturması, Ebû Musa el-Eş'arî'nin taşıdığı 1.000.000 dirhemden 100.000'ini Zeyd b. Sâbit'e vermesi ve ona, "Bu senin hakkındır" demesi de vardı. Bunun üzerine, Osman'ın Bakî'de defnedilmesine engel olmak isteyen Hazrec'den Eslem b. Evs b. Becre es-Sâidî şöyle dedi:

Kulların Rabbi olan Allah'a yemin ederim ki
Allah, hiçbir yaratığı başıboş bırakmamıştır
Melûn'u davet ettin de onu yaklaştırdın
Senden önce gidenlerin sünnetine muhalif olarak

-Şiirde geçen "Melûn" veya "el-Laîn"den maksat Hakem b. Ebü'l-Âstır-

Ve verdin Mervân'a, halkın hakkının beşte birisini
Halka zulmederek [yeni] koruluk oluşturdun
Eş'arî'nin ganimetten sana getirdiği malı
Talan ettirdin, tanıdıklarına
[Senden önceki] iki emine gelince
Onlar yolu, üzerindeki yırtıcılardan temizledikleri zaman
Haksız yere bir dirhem bile almadılar
Ve bir tek dirhemi boşa harcamadılar

---

242 Koruluk sistemi, Müslümanların yayılım hayvanlarının serbestçe otlamasına bir kısıtlama getirdiği için sünnete aykırı kabul edilmişti. Çünkü Resûlullah (sav) (لا حِمَى إلا لله ولِرَسُولِه) (Buhârî, Cihat, 146; Müsâkat, 11) buyurarak, Allah ve onun Resûlü dışında kimsenin koruluk alanlar oluşturamayacağını ifade ediyor. Hz. Peygamber (sav) cihat için beslenen zekât atlarının otlatılması için böyle alanlar oluşturmuştur. Osman ise Ömer'in en-Nekî'de oluşturduğu koruluğa ilaveler yaparak serbest alanları kısıtladığı için onun bu hareketi de yadırganmıştı. (çev.)

Bana Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî anlattı. O Mâlik b. Enes'ten, o da Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman Resûlullah'ın (sav) mescidini genişletti. Malından cami için 10.000 dirhem harcadı. Bunun üzerine insanlar, "Resûlullah'ın (sav) mescidini genişletiyor fakat onun sünnetini değiştiriyor" dediler.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Muhammed b. Abdullah'tan, o Zührî'den, o Sâlim b. Abdullah'tan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Mina'da Resûlullah (sav) ile birlikte iki rekât namaz kıldım. Ebû Bekr'le, Ömer'le ve Osman'ın hilafetinin ilk zamanlarında onunla da kıldım. Sonra Osman bunu dörde tamamladı. İnsanlar konuşmaya başladılar ve dedikodular çoğaldı. Bundan dönmesi istendi; ancak kendisi dönmedi.

Vâkıdî şöyle dedi: Bize gelen habere göre Abdurrahman b. Avf Osman'a, "Sen bu mekânda Resûlullah (sav) ile birlikte iki rekât kılmadın mı? Sonra kalkıp kendi hilafetinde bu şekilde kılıyorsun" dedi. Osman, "Evet, kıldım" dedi. Abdurrahman b. Avf, "Peki, bu nedir?" dedi. Osman şöyle dedi: "Bak ey Ebû Muhammed, sana anlatayım: Yemen'in bazı hacıları ve bazı cahil adamlar bu hac mevsiminde, 'Mukim olanın namazı dörttür. Bizim imamımız Osman Mekke'de kendisi için bir aile tutmuştur; dolayısıyla o da mukim sayılır. Ancak namazı iki rekât kılıyor.'dediler. Bunun üzerine dört kılmayı düşündüm." Bunun üzerine Abdurrahman, "Fesubhanallah! Senin eşin Medine'dedir. İstersen onu getirir, istersen de çıkarsın" dedi. İnsanların bu olayı yadırgamaları çok fazla oldu. Bu hac hicretin 29. yılındaydı. Mina'da ilk kurulan çadır, Osman için kurulan çadırdı.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Abdullah b. Câfer'den, o İsmail b. Muhammed'den, o da Sâib b. Zeyd'den şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav) namaz için evden çıktığı zaman, müezzin ezan okur, sonra kamet getirirdi. Durum Ebû Bekr, Ömer ve Osman hilafetinin ilk zamanlarında bu şekildeydi. Sonra Osman hilafetinin yedinci yılında üçüncü bir çağrı ihdas etti. İnsanlar bunu ayıpladılar ve "Bu bidattir" dediler.

Dedi ki: Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib Cahiliye döneminde Osman'ın ortağıydı. Abbas b. Rebîa b. Hâris Osman'a, "Benim için İbn

Âmir'e bir mektup yaz; bana 100.000 dirhem borç versin" dedi. Osman ona mektup yazdı. O da ona 100.000 dirhemi, sıla-i rahmin bir iyiliği olarak verdi. Ayrıca Abbas b. Rebîa'nın evinin arsasını da ona verdi. Orası onunla bilinir.

Saîd b. Âs b. Ebû Uhayha'nın, Velîd'den Sonraki Kûfe Valiliği

Bize Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o Ebû Mihnef'ten isnadında şöyle dediğini rivayet etti: Osman b. Affân, Velîd b. Ukbe'yi Kûfe valiliğinden azledince oraya Saîd b. Âs'ı atadı ve halkına karşı mudârât yapmasını [durumu idare etmesini] ona emretti. Bu yüzden Saîd Kûfe'nin kurralarının ve ileri gelenlerinin yanında oturur ve onların gece sohbetlerine katılırdı. Onlar da onun yanında toplanırlardı. Yanında bir araya gelenlerin bir kısmı şunlardı: Mâlik b. Hâris el-Eşter en-Nehaî, Suhân el-Abdiyyân'ın iki oğlu Zeyd ve Sa'sa'a, Hurkûs b. Züheyr es-Sa'dî, Şüreyh b. Evfâ b. Yezîd b. Zâhir el-Absî, Ka'b b. Abde en-Nehdî -Abde b. Sa'd için, 'Zü'l-Habeke' denilirdi. Ka'b ibadetine düşkün bir adamdı. Büsr b. Ertât'ın Teslîs'te öldürdüğü kişi bu zattır- Adî b. Hâtim el-Cevvâd b. Abdullah b. Sa'd b. Haşrec et-Tâî -Bunun künyesi Ebû Tarîf'tir- Benî Mâlik b. Mâlik b. Sa'lebe b. Dûdân b. Esed b. Hüzeyme'den biri olan Küdâm b. Hadramî b. Âmir, Benî Seleme b. Yerbû'den Mâlik b. Habîb b. Hırâş, Kays b. Utârid b. Hâcib b. Zürâre b. Udüs b. Zeyd b. Abdullah b. Dârim, Benî Teymullah b. Sa'lebe b. Ukâbe'den Ziyâd b. Hasafe b. Sakf, Yezîd b. Kays el-Erhabî ve diğerleri…

Bunlar onun yanında oluyorlardı. İkindi namazını kıldıklarında dağı ve Sevâd'ı [ovayı] tartışırlardı. Onlar ovayı tercih edip, "Sevâd [ova], dağın bitirdiği bitkileri bitiriyor. Bu hurma bahçesi de Vali'nin olsun" diyorlardı. Bu hususta ilk konuşan Hassân b. Mahdûc b. Bişr b. Havt b. Sa'ne ez-Zühlî idi. Bunun üzerine şurtasının başında bulunan Abdurrahman b. Hüneys el-Esedî, "O bahçenin valinin olmasını isterdim. Bundan daha iyisinin de sizin olmasını isterdim" dedi. Eşter, "Vali için en iyisini temenni et. Fakat bizim mallarımızın onun olmasını temenni etme" dedi. Abdurrahman ise "Benim temennimin sana ne zararı oldu ki kaşlarını çatıyorsun? Vallahi eğer isterse onun olur" dedi. Eşter, "Vallahi eğer bunu talep edecek olursa

gücü yetmeyecektir" dedi. Bunun üzerine Saîd kızdı ve "Sevâd [ova], ancak Kureyş'in bostanı olabilir" dedi. Eşter ise "Sen mızraklarımızın merkezini ve Allah'ın bize ganimet olarak verdiğini kendine ve kavmine bostan mı yapıyorsun? Vallahi eğer birisi bunu isterse, kendisine onu zillet içinde bırakacak bir darbe vurulacaktır" dedi. Sonra İbn Hüneys'e saldırı yapıldı ve eller onu kavradı.

Saîd b. Âs bu durumu Osman'a yazdı ve "Ben, kurra olarak bilinen aslında sefih olan Eşter ve adamlarının olduğu Kûfe'de hiçbir şeye sahip olamam" dedi. Osman ona, "Onları Şam'a sürgün et" diye yazdı. Osman ayrıca Eşter'e de "Gördüğüm kadarıyla sen bir şeyler gizliyorsun. Eğer o gizlediğin şeyi açığa çıkarırsan kanın helal olur. Seni hayattan koparacak bir darbe başına inmeden bu işten vazgeçeceğini de sanmıyorum. Mektubum sana geldiği zaman, çevrendeki insanları ifsat edip onlara zarar vermekten geri kalmayacağın için Şam'a git" şeklinde bir mektup yazdı. Bunun üzerine Saîd Eşter'i ve Eşter'le beraber saldıranları Şam'a sürdü. Eşter'le beraber Şam'a sürülenler şunlardı: Suhân'ın iki oğlu Zeyd ve Sa'sa'a, Benî Temîm'den Âiz b. Hamele et-Tuhevî, Kümeyl b. Ziyâd en-Nehaî, Cündeb b. Züheyr el-Ezdî, Benî Hûs b. Sebû'dan, Sebî b. Sebû b. Sa'b'ın kardeşi Hâris b. Abdullah el-A'ver el-Hemdânî, Yezîd b. Mükeffef en-Nehaî, Sâbit b. Kays b. Munka b. Hâris en-Nehaî ve Benî Mu'akkıl'dan As'ar b. Kays b. Hâris b. Vakkâs el-Hârisî…

Bunun üzerine kurradan bir cemaat Osman'a bir mektup yazdılar. Onlar şu isimlerden oluşuyordu: Ma'kıl b. Kays er-Riyâhî, Abdullah b. Tufeyl el-Âmirî, Hucr b. Adî el-Kindî, Amr b. Hamık el-Huzâî, Süleyman b. Surad el-Huzâî, -künyesi Ebû Mutarrif idi- Müseyyeb b. Necebe el-Fezârî, Zeyd b. Hısn et-Tâî, Ka'b b. Abde en-Nehdî, Ziyâd b. Nadr b. Bişr b. Mâlik b. Deyyân el-Hârisî ve Kâre'nin Benî Hevn b. Hüzeyme b. Müdrike'den Mesleme b. Abd el-Kâri… Bunlar mektupta şunları yazmışlardı: "Kûfe valisi Saîd, takva, fazilet ve iffet sahibi adamların üzerine çokça gitmeye başladı. Onların durumu hakkında seni, hiçbir dinde helal olmayan ve duyulması güzel olmayan bir iş yapmaya sevk edecektir. Bizler Allah için Muhammed ümmetine acımanızı istiyor ve ümmetin fesadının senin elinle olmasından endişe ediyoruz. Çünkü sen babanın çocuklarını ümmetin enselerine bindirdin. Bilmiş ol ki sana yardım eden

bir zalim ve senden nefret eden bir mazlum vardır. Ne zaman zalim sana yardım eder ve mazlum senden nefret ederse iki grup ortaya çıkar ve kelimenin birliği dağılır. Bizler Allah'ı senin aleyhinde şahit tutuyoruz. Şahit olarak Allah kâfidir. Allah'a itaat ettiğin ve istikamette olduğun sürece bizim emîrimizsin. Allah dışında ne bir sığınılacak yer ne de bir kurtuluş yeri bulabilirsin."

Bu mektubu yazanların hiçbirisi ismini yazmamıştı. Mektubu, Aneze kabilesinden Ebû Rebîa denilen bir adamla gönderdiler. Ayrıca Ka'b b. Abde kendi adına da bir mektup yazdı ve onu da Ebû Rebîa'ya verdi. Ebû Rebîa Osman'ın yanına gelince ona mektubu yazanların isimlerini sordu. Adam isimlerini ona söylemedi. Osman onu darp edip hapse koymak istedi. Fakat Ali b. Ebû Tâlib onu bundan men ederek "O ancak bir elçidir ve kendisine yüklenilen emaneti getirmiştir" dedi. Osman Saîd'e bir mektup yazarak Ka'b b. Abde'ye 20 kırbaç vurmasını ve onun divan kayıtlarını Rey şehrine göndermesini emretti. O da söyleneni yaptı. Sonra Osman pişmanlık duydu ve onu yanına göndermesi için valiye mektup yazdı. Vali onu gönderdi. Ka'b Osman'ın yanına varınca Osman ona, "O zaman bende bir tedirginlik hali vardı" dedi. Sonra elbisesini çıkardı ve kırbacı ona uzatarak, "Bana kısas yap" dedi. Ka'b ise "Seni affettim ey Müminlerin Emîri" dedi.

Deniliyor ki: Osman Ka'b'ın mektubunu okuyunca Saîd'e mektup yazarak kendisine gönderilmesini emretti. Saîd de Ka'b'ı, Benî Esed bedevilerinden bir adamla Osman'ın yanına gönderdi. Bedevi onun namazını, ibadete düşkünlüğünü ve faziletini görünce şöyle dedi:

Keşke Ka'b ile olan yürüyüşümden nasibim
Onun affi ve günahlarımın mağfireti olsaydı

Bedevi Ka'b'ı Osman'ın yanına getirince Osman, "Mu'aydî'yi işitmen onu görmenden daha hayırlıdır"[243] dedi. Ka'b, genç ve zayıf bir adamdı. Sonra Osman ona yöneldi ve "Sen mi bana hakkı öğreteceksin? Üstelik

---

243 "Mu'aydî'yi işitmen onu görmenden daha hayırlıdır" şeklinde tercüme ettiğimiz cümle (لَأَنْ تَسْمَعَ بِالْمُعَيْدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ) bir darb-ı meseldir. Araplar, bir kişi hakkında gıyabında bilgi sahibi olup da onu gördüklerinde duyduklarından daha kötü bir manzara ile karşılaştıkları zaman bu sözü söylerlerdi. (Fazla bilgi için Bk. Meydânî, *Mecmaü'l-Emsâl*, I,129; Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trsz.) (çev.)

ben Allah'ın kitabını okurken, sen henüz müşrik babanın sulbundaydın?" dedi. Ka'b ona şöyle dedi: "Kuşkusuz Müslümanların emîrliği, ancak şûranın gerektirdiği şekilde senin olabilir. Yani nefsinin aleyhine olarak Allah Resûlü'nün yolundan gideceğine ve hiçbir şeyi eksik bırakmayacağına söz verdiğin zamanki gibi olmalıdır. Eğer bir daha senin hakkında bizimle istişarede bulunurlarsa seni o görevden alırız. Ey Osman! Bil ki Allah'ın kitabı, onu okuyan ve tebliğ eden kimse içindir. Biz onu okumak konusunda seninle ortağız. Ne zaman Kur'ân okuyucusu onun içindekilerle amel etmezse Kur'ân onun aleyhinde delil olur." Bunun üzerine Osman, "Vallahi sen Rabbinin nerede olduğunu bilmiyorsun, sanırım" dedi. Ka'b, "O Mirsâd'dadır [gözetleyicidir]" dedi. Mervân, "Senin yumuşak huyluluğun, bunun gibi adamı sana karşı cesaretlendiriyor" dedi. Osman, Ka'b'ın elbisesinin çıkarılmasını emretti ve ona 20 kırbaç vurularak Dübâvend'e sürüldü. -Deniliyor ki: Ka'b, Duhân dağına sürüldü- Ka'b, Saîd'in yanına varınca, onu Bükeyr b. Himrân el-Himyerî ile Dübâvend'e gönderdi. Ka'b'ın, yanına gittiği köyün ağası, "Neden gördüklerim bu adama reva görüldü?" dedi. Bükeyr, "Çünkü o kötüdür" dedi. Dihkân, "Vallahi kötüleri böyle olan bir kavim iyidir" dedi.

Sonra Talha ve Zübeyr, Ka'b ve diğerlerinin durumu hakkında Osman'ı kınadılar. Talha, "Kalp bozulduğunda, sıtmanın yol açtığı sonuç övülür" dedi. Bunun üzerine Osman Ka'b'ın geri getirilmesi ve yanına gönderilmesi için valiye mektup yazdı. Ka'b geldiğinde Osman elbisesini çıkardı ve "Ey Ka'b, kısas yap" dedi. Ka'b ise onu affetti. Allah hepsinden razı olsun.

Kûfe Halkından Şam'a Sürülenlerin Durumu

Dediler ki: Kûfe kurralarından olanlar sürgüne gönderildikleri zaman Dımaşk'ta toplandılar ve Amr b. Zürâre'ye misafir oldular. Muâviye onlara iyilik yaptı ve onlara ikramda bulundu. Sonra Muâviye ile Eşter arasında bir tartışma oldu. Hatta ikisi çok sert konuştular. Bunun üzerine Muâviye onu hapse attı. Amr b. Zürâre, "Eğer onu hapse atarsan, onu savunacak adamlar göreceksin" dedi. Muâviye Amr'ın da hapsedilmesini emretti. Muâviye geri kalan sürgünlerle konuştu. Onlar, "Komşuluğumuzu iyi yap ey Muâviye" dediler, sonra sustular. Muâviye onlara,

"Siz neden konuşmuyorsunuz?" dedi. Zeyd b. Sûhân, "Konuşup da ne yapacağız? Eğer biz zalim isek Allah'a tövbe ederiz. Eğer mazlum isek Allah'tan afiyet dileriz" dedi. Muâviye, "Ey Ebû Âişe! Sen doğru bir adamsın" dedi ve Kûfe'ye gitmesi için ona izin verdi. Muâviye ayrıca Saîd b. Âs'a bir mektup yazdı. Mektupta şunları yazdı: "Sadede gelince bil ki ben Zeyd b. Sûhân'ın Kûfe'deki evine gelmesine izin verdim. Çünkü onda bir fazilet, bir adalet ve güzel bir hidayet gördüm. Ona güzel komşuluk yap ve ona eziyet etme. Ayrıca yüzünle ona yönel ve ona sevgini göster. Kuşkusuz o bana, kendisinden bir daha nahoşluk sadır olmayacağına dair söz verdi."

Zeyd, Muâviye'ye teşekkür etti. Onun yanından ayrılırken hapse attıkları adamları çıkarmasını istedi. Muâviye de dediğini yaptı. Ancak Muâviye, Dımaşk halkından bazı adamların Eşter ve adamlarının yanında oturdukları haberini aldı. Bunun için Osman'a şöyle bir mektup yazdı: "Sen, şehirlerini ifsat edip berbat eden bazı adamları bana göndermişsin. Doğrusu buradaki insanların itaatlerini ifsat etmeyeceklerinden ve halka, hakkından gelemeyecekleri şeyleri öğretmeyeceklerinden emin değilim. Ta ki onların selametleri bir gaile ve istikametleri bir eğrilik olmasın…" Osman da ona mektup yazarak onları Hıms'a sürmelerini emretti. O da onları Hıms'a sürdü. Deniliyor ki: Osman Kûfe'ye geri gönderilmeleri için Muâviye'ye mektup yazdı. Fakat Saîd ikinci kez onlardan rahatsız oldu. Osman da onları Hıms'a göndermeleri için Saîd'e mektup yazdı. Onlar Hıms'a sürüldüler ve oradan sahile geldiler.

Dediler ki: Osman, halkta görülen sıkıntılar ve şikâyetler üzerine, yanına gelmeleri için valilerine mektup yazdı. Muâviye Şam'dan, Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh Mağrib'den, Abdullah b. Âmir b. Küreyz Basra'dan ve Saîd b. Âs Kûfe'den geldi. Muâviye Osman'a şöyle dedi: "Beni ve diğer valilerini işlerimize geri gönder ve bizi elimizin altındaki şeyle sorumlu tut" dedi. Ayrıca Şam'a gelmesini söyledi; ancak Osman kabul etmedi ve şöyle dedi: "Ben Resûlullah'ın (sav) hicret yerinden, onun kabrinin civarından ve ezvac-ı tahiratın kaldıkları yerden ayrılmam." Muâviye ayrıca, Osman'ın yanında kalacak ve onu koruyacak bir ordu göndermeyi teklif etti. Osman, "Allah Resûlü'nün (sav) ashâbını ve Ensâr'ını bir orduyla ezenlerin ilki ol-

mak istemem" dedi. Saîd b. Âs ise "İnsanları şikâyete ve kötü sözlere sevk eden boşluktur. Sen insanları gazaya göndermekle onları meşgul et" dedi. İbn Âmir ise "İnsanlar mal yüzünden senden nefret ediyorlar. Onlara bol mal ver" dedi. Osman onları işlerine geri gönderdi.

Ali b. Ebû Tâlib ona, "Ey Osman! Hak ağır fakat hazmı kolaydır. Batıl ise hafif fakat vebalıdır. Ne zaman sana doğru bir şey söylenirse öfkeleniyorsun. Ne zaman da sana yalan söylenirse razı oluyorsun" dedi. Talha da ona, "Sen, insanların daha önce bilmedikleri şeyler icat ettin" dedi. Osman ise "Ben bir şey icat etmedim. Fakat sizler kötü niyetlisiniz ve insanları bana karşı kışkırtıyorsunuz" dedi.

İlbâ b. Heysem es-Sedûsî, Saîd b. Âs'ı takriz etmek ve onu övmek için Saîd b. Âs'la birlikte Medine'ye gelmişti. Çünkü Saîd bunu kendisinden istemişti. İlbâ ise Ali ile konuşmak, Osman'ın durumunu ve olacak şeyleri ona anlatmak istiyordu. Osman'ın valilerini göndermeye karar verdiğini görünce, İlbâ devesine binerek aceleyle Kûfe'ye gitti. Kûfe'ye gelince, "Ey Kûfeliler! Sevâd'ın kendi bostanı olduğunu söyleyen valiniz geliyor" dedi.

Diğer taraftan Kûfeliler, Muâviye'nin Şam'da olmayışını ganimet bilerek, Hâni b. Hattâb el-Erhabî ile Hıms'ta bulunan arkadaşlarına bir mektup gönderdiler. Mektupta onları gelmeye davet ediyor, onları cesaretlendiriyor ve bunca yadırgamalara rağmen artık Osman'a itaat edilmeyeceğini onlara bildiriyordu. Hâni b. Hattâb, hızlı bir şekilde ve çölden giderek Hıms'a vardı. Hıms'takiler arkadaşlarının mektubunu okuyunca Eşter ve Hıms'a sürülen diğer Kûfeliler yola çıkıp Kûfe'ye geri döndüler. Bütün Kurralar ve Kûfe'nin ileri gelenleri, Saîd b. Âs'ı vali olarak Kûfe'ye sokmayacaklarını Eşter'e söz verdiler. Mektup yazıp Hâni b. Hattâb'a verenler şunlardı: Mâlik b. Ka'b b. Abdullah el-Hemdânî el-Erhabî, Yezîd b. Kays b. Sümâme el-Erhabî, Şüreyh b. Evfâ el-Absî, Abdullah b. Şecere es-Sülemî, Cemre b. Sinân el-Esedî, Hurkûs b. Züheyr es-Sa'dî, Ziyâd b. Hasafe et-Teymî, Abdullah b. Kafel el-Bekrî et-Teymî, Ziyâd b. Nadr el-Hârisî, Amr b. Şürahbîl Ebû Meysere el-Hemdânî, Alkame b. Kays en-Nehaî ve onlar gibi bazı adamlar…

Mâlik b. Hâris el-Eşter ayağa kalkıp, "Kuşkusuz Osman [sünneti] tağyir ve tebdil ediyor" dedi ve Saîd b. Âs'ın Kûfe'ye sokulmaması için insanları tahrik etmeye başladı. Bunun üzerine, Amîre b. Huzâr'ın çocuklarından olan Kabîsa b. Câbir b. Vehb el-Esedî, "Ey Eşter! Kesintin uzun olsun, izin silinsin; sen yokluğu uzattın, bize hüsranı getirdin. Sen bize fitneyi, ayrılığı, biatimizi bozmayı ve halifeyi haletmeyi mi emrediyorsun?" dedi. Eşter, "Ey Kabîsa b. Câbir! Senin bu işle ne ilgin var? Vallahi senin kavmin ancak zorla Müslüman oldular ve fakirlikten hicret ettiler" dedi. Sonra insanlar Kabîsa'ya saldırıp onu dövdüler ve kaşının üstünde yara açtılar. Eşter de "Avf'ın vadisinde kimse özgür değildir. Havuzunu savunmayanın havuzu yıkılır"[244] demeye başladı. Sonra insanlara Cuma namazını kıldırdı ve Ziyâd b. Nadr'a, "Diğer namazları insanlara sen kıldır ve hükûmet konağından ayrılma" dedi. Ayrıca Kümeyl b. Ziyâd'a emrederek Sâbit b. Kays b. el-Hatîm el-Ensârî'yi hükûmet konağından çıkardı. Saîd b. Âs, Osman'ın yanına giderken onu vekil bırakmıştı.

Diğer taraftan Eşter Kûfe ile Hîre arasında karargâh kurdu. Âiz b. Hamele'yi 500 kişilik silahlı bir birlğin başında, Kesker ile Basra'nın arasına ve Kesker'in aşağısına gönderdi. Eşter ayrıca Cemre b. Sinân'ı, kendisiyle Şam arasında silahlı bir grup oluşsun diye 500 kişilik bir askerî birlikle Aynü't-Temr'e gönderdi. Hâni b. Ebû Hayye b. Alkame el-Hemdânî el-Vâdiî'yi de dağdaki yolu korumak amacıyla, 1.000 kişilik bir süvari birliğinin başında Hulvân'a gönderdi. Dînever yakınlarında Kürtlerle karşılaştı. Onlar ortalığı ifsat etmişlerdi. Hanî onlarla savaştı ve onlardan büyük miktarda insan öldürdü. Eşter ayrıca Yezîd b. Huceyye et-Teymî'yi Medâin toprağına ve Cûhâ'ya gönderdi. Urve b. Zeydü'l-Hayl et-Tâî'yi de Medâin'in gerisine tayin etti. Eşter, emîrlerine bir tek dirhem bile zimmete geçirmemelerini, insanları sakinleştirmelerini ve etrafı zapturapt altına almalarını söyledi. Ayrıca Saîd b. Âs'la karşılaşıp onu geri çevirmek için Mâlik b. Ka'b el-Erhabî'yi, 500 kişilik süvari birliğinin başında Uzeybe'ye gönderdi. Yanında, Benî Âizbillâh b. Sa'dü'l-Aşîre b. Mâlik b. Üded b. Zeyd'den biri olan Abdullah b. Kebâse de vardı. Mâlik b. Ka'b el-Erhabî, Saîd b. Âs'la

244 Züheyr b. Ebû Sülmâ'nın mua'llekatından alınmış bir darb-ı meseldir. Yani, Avf'ın yanına gelen her kim olursa olsun ona boyun eğip zelil olacaktır. (Bk. Ebû Ubeyde, *Kitâbü'l-Emsâl*, s. 94. Mesel no: 213.) (çev.)

karşılaştı, onu geri çevirdi ve ona "Hayır, vallahi sen Fırat suyundan bir damla bile içemeyeceksin" dedi. Said Medine'ye geri döndüğünde Osman ona durumu sordu. Said, "Kötü" dedi. Osman; Ali, Zübeyr ve Talha'yı kastederek ona, "Bunların hepsi şunların işidir" dedi.

Eşter, Velîd b. Ukbe'nin konağını talan etti. Orada Saîd'in malı ve eşyaları vardı. Sonunda kapıları bile söküldü. Eşter Kûfe'ye girdi ve Ebû Musa'ya "Sen Kûfe halkına namaz kıldır. Huzeyfe de Sevâd'a ve harac işine baksın" dedi.

Osman Eşter ve adamlarına bir mektup yazdı ve Abdurrahman b. Ebû Bekr ve Misver b. Mahreme'yle gönderdi. Osman mektubunda onları itaat etmeye davet etti ve ayrılığı ümmetin içine sokan ilk kişiler olduklarını bildirdi. Ayrıca Allah'tan korkmayı, hakka dönmelerini ve ne arzu ediyorlarsa kendisine yazmalarını emretti. Mâlik Eşter de ona şunları yazdı: "Mâlik b. Hâris'ten, başına bela alan, hatalı davranan, Peygamberi'nin sünnetinden ayrılan ve Kur'ân'ın hükmünü arkasına atan Halife'ye mektuptur. Sadede gelince, senin mektubunu okuduk. Sen kendini ve valilerini zulümden, saldırıdan ve sâlih insanları sürgüne göndermekten vazgeçir; biz de sana itaat edelim. Bizim nefsimize zulmettiğimizi söylemişsin. Bu, seni helak eden zannındır. Bu zannın sana zulmü adalet ve batılı hak göstermiştir. Bizim arzu ettiğimize gelince, kendini kötülüklerden çek ve Allah'a tövbe et. İyi insanlarımıza yaptığın saldırılardan, sâlihlerimizi sürgüne göndermenden, bizi memleketimizden çıkarmandan ve genç [tecrübesiz] insanları bize idareci yapmandan dolayı istiğfarda bulun. Senden istediğimiz Abdullah b. Kays Ebû Musa el-Eş'arî'yi ve Huzeyfe'yi bize idareci yapmandır. Biz onlardan razıyız. Lütfen Velîd'ini, Saîd'ini ve seni hevaya çağıran ailenden olanları bizden uzak tut inşaallah. Vesselam…"

Onların mektubunu Yezîd b. Kays el-Erhabî, Mesrûk b. Ecdâ el-Hemdânî, Abdullah b. Ebû Sebre el-Cu'fî -Ebû Sebre'nin ismi "Yezîd"dir- Alkame b. Kays Ebû Şibl en-Nehaî, Benî Temîm'den Hârice b. Salt el-Bercemî ve diğer bazıları götürdüler. Osman mektubu okuyunca, "Allah'ım! Ben tövbe ediyorum" dedi. Ayrıca Ebû Musa ve Huzeyfe'ye mektup yazarak, "Sizler Kûfe halkının razı olduğu kimselersiniz. Bizim de güvendiğimiz insanlarsınız. Onların işini üzerinize alın ve Kûfe'de hakkı uygulayın. Allah

bizi ve sizleri affetsin" dedi. Bunun üzerine Ebû Musa ve Huzeyfe yönetimi üzerlerine aldılar. Ebû Musa halkı sakinleştirdi. Utbe b. Vağl şöyle dedi:

Sadaka ver bize ey İbn Affân ve Allah'a sığın
Ve tayin et başımıza el-Eş'arî'yi, birkaç gece

Osman, "Hay hay; hem de birkaç ay; eğer kalırsam" dedi.

Cebele el-Ensârî ve Cehcâh el-Gıfârî'nin Osman'a (ra) Söyledikleri Sözler

Kelbî şöyle dedi: O [Cehcâh] Bedir ashâbından olup Ruhayle b. Sa'lebe el-Beyâdî'dir.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den isnadında şöyle dediğini rivayet etti: Osman b. Affân, Cebele b. Amr es-Sâidî'nin yanından geçti. Cebele evinin kapısındaydı. İnsanlar da Osman'ı birçok meselede yadırgamışlardı. Cebele Osman'a, "Ey ahmak ihtiyar! Vallahi seni öldürecek, seni bir deveye yükleyip çöle götürecek ve ateşin sıcaklığına atacağım" dedi. Sonra Osman minberde iken yanına geldi ve onu minberden indirdi. İlk defa Osman'a karşı bu denli cüret gösteren ve galiz tabirlerle yüzüne karşı çirkin sözler söyleyen Cebele idi. Bir gün bir bukağı ile Osman'ın yanına geldi ve "Vallahi ya bu kötü ahbaplarını terk edeceksin ya da bunu senin başına geçireceğim. Sen Hâris b. Hakem'e çarşı-pazarı yedirdin; şöyle ve şöyle yaptın…" dedi. Osman Hâris'i çarşı-pazardan sorumlu yapmıştı. Hâris gelen malları, kendi koyduğu fiyatla satın alıyor ve piyasa fiyatıyla satıyordu. Ayrıca çarşı esnafının yerinden vergi alıyor ve yadırganacak işler yapıyordu. Hâris'in, çarşı-pazarın sorumluluğundan alınması için Osman'la konuşuldu; ancak Osman yapmadı. Osman'la ilgili olarak Cebele ile konuşuldu ve ondan vazgeçmesi istenildi; Cebele, "Vallahi '*Ey Rabbimiz! Biz önderlerimize ve büyüklerimize itaat ettik de onlar bizi yoldan saptırdılar*'[245] diyerek Allah'a kavuşmak istemiyorum" dedi.

Vâkıdî bir isnadında şöyle dedi: Osman bazı vakitlerde konuşma yaptı. Cehcâh b. Saîd el-Gıfârî ona, "İn ey Osman! Sana bir aba giydirip seni

245 Ahzâb, 33/67.

yaşlı bir deveye bindirelim. İnsanların iyilerini sürdüğün gibi seni de Cebelü'd-Duhân'a sürelim" dedi. Bunun üzerine Osman, "Allah seni ve senin dediklerini kahretsin" dedi. Cehcâh Osman'a karşı çok öfkeli bir insandı. Dâr günü [kuşatma] olduğunda Osman'ın yanına girdi. Osman'ın elinde Resûlullah'ın (sav) üzerine dayandığı bir sopa vardı. Cehcâh sopayı aldı ve dizlerinde kırdı. Cebele'nin dizine kurtlar düştü.

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı; dedi ki: Bana Ebü'r-Rebî Süleyman b. Davud ez-Zehrânî anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Zeyd haber verdi. O Yezîd b. Hâzim'den, o da Süleyman b. Yesâr'dan şöyle dediğini rivayet etti: Cehcâh el-Gıfârî Osman'ın yanına girdi; Resûlullah'ın (sav) dayandığı sopayı elinden aldı ve onu dizlerinde kırdı. Dizi kurtlandı. Cehcâh (ra) ağaç altında [Rıdvân Biati'nde] Resûlullah'a biat edenlerdendi.

Ammâr b. Yâsir el-Ansî'nin (ra) Durumu

Bize Abbas b. Hişâm b. Muhammed, Ebû Mihnef'ten isnadında şöyle dediğini rivayet etti: Medine'deki beytülmalde, içinde ziynet eşyası ve mücevher bulunan bir sepet vardı. Osman, ailesi için ondan bazı ziynetler aldı. İnsanlar bu yüzden açıkça ona dil uzattılar ve bu konuda çok sert şekilde konuşmaya başladılar. Sonunda Osman'ı kızdırdılar. Bunun üzerine Osman bir konuşma yaparak şöyle dedi: "Bazıları bundan hoşlanmasa da biz bu ganimetten ihtiyaçlarımızı alacağız" Ali b. Ebû Tâlib Osman'a, "O zaman bundan men edilir ve seninle ganimet arasına engel konulur" dedi. Ammâr b. Yâsir ise "Allah'ı şahit tutuyorum ki bundan dolayı ilk rahatsız olacak olan benim" dedi. Bunun üzerine Osman, "Ey idrarını tutamayan kadının oğlu! Bana karşı mı cüret gösteriyorsun? Yakalayın onu" dedi. Ammâr yakalandı. Osman makamına girdi ve onu çağırdı. Bayılıncaya kadar Ammâr'ı dövdü. Sonra çıkarıldı ve bindirilip Resûlullah'ın (sav) eşi Ümmü Seleme'nin evine götürüldü. Ammâr o gün öğle, ikindi ve akşam namazlarını kılamadı. Ayılınca abdest aldı, namaz kıldı ve "Allah'a hamd olsun. Bu, Allah uğruna eziyet çektiğimiz ilk gün değildir" dedi.

Ammâr, Benî Mahzûm'un anlaşmalısıydı. Hişâm b. Velîd b. Muğîre ayağa kalktı ve "Ey Osman! Ali ve babasının çocuklarına gelince sen onları korudun. Bize gelince, sana yapılanlara karşı yüreğini soğutmak için bize

karşı cüretkârlık yaptın ve kardeşimizi dövdün. Vallahi eğer Ammâr ölürse, ona karşılık Benî Ümeyye'den göbek deliği büyük bir adam öldüreceğim" dedi. Osman ona, "Ey İbnü'l-Kasriyye! Sen şurada dur" dedi. Hişâm, "Onların ikisi de Kasrîdirler" dedi. Hişâm'ın annesi ve anneannesi, Becîle kabilesinin Kasr boyundandırlar. Osman ona küfretti ve dışarı çıkarılmasını emretti. Hişâm, Ümmü Seleme'nin yanına geldi; bir de ne görsün! Ümmü Seleme Ammâr için çok kızmış. Ammâr'a yapılanlar Âişe'nin de kulağına gitti. Âişe de öfkelendi; Resûlullah'ın saçından bir saç, onun nalınlarından bir nalın ve elbiselerinden bir elbise çıkardı ve "Henüz çürümemiş saçı, nalını ve elbisesi elimizdeyken, ne çabuk Peygamberinizin sünnetini terk ettiniz!" dedi. Bunun üzerine Osman çok öfkelendi; hatta ne dediğini bilmiyordu. Mescit yankılanmaya başladı. İnsanlar, "Sübhanallah, Sübhanallah" demeye başladılar. Osman Amr b. Âs'ı Mısır'dan azlederek yerine Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'i tayin ettiği için, Amr b. Âs da Osman'a karşı kırgındı. Amr b. Âs çokça tesbih çekerek hayretini ifade etti. Hişâm b. Velîd, Benî Mahzûm'dan onunla birlikte yürüyenlerin Ümmü Seleme'nin yanına gittikleri ve Ümmü Seleme'nin Ammâr için çok öfkelendiği yolundaki haber Osman'a ulaştı. Bunun üzerine, "Bu toplanma nedir?" diye ona haber yolladı. Ümmü Seleme ise Osman'a, "Bırak bu işleri ey Osman! Yönetiminde, insanları hoşlanmayacakları işlere sürükleme" şeklinde haber yolladı. İnsanlar, Osman'ın Ammâr'a yaptığını çok çirkin buldular ve bu konu halk arasında yayıldı. Sonuçta insanların Osman'ı yadırgamaları daha da şiddetlendi.

Deniliyor ki: Mikdâd b. Amr, Ammâr b. Yâsir, Talha, Zübeyr ve Resûlullah'ın (sav) ashâbından birkaç kişi, birlikte bir mektup yazdılar. Mektupta Osman'ın yaptığı işleri zikrediyor ve onu Allah'tan korkmaya davet ediyorlardı. Ayrıca bu işleri terk etmediği takdirde, üzerine gideceklerini ona bildiriyorlardı. Ammâr mektubu aldı ve Osman'a getirdi. Ammâr mektubun başını okudu. Osman, "Onların arasından sen mi üzerime geliyorsun?" dedi. Ammâr, "Çünkü onların içinde sana karşı en çok samimi davranan benim" dedi. Osman, "Yalan söyledin, ey Sümeyye'nin oğlu!" dedi. Ammâr, "Vallahi ben hem Sümeyye'nin hem de Yâsir'in oğluyum" dedi. Bunun üzerine Osman hemen bazı kölelerine, el ve ayaklarının

uzatılmasını emretti. Onun el ve ayaklarını uzattılar. Sonra Osman, mest içinde olan ayaklarıyla onun testisleri üzerinde tepindi. Sonunda fıtık oldu. Ammâr yaşlı ve zayıf bir adamdı; bu yüzden bayıldı.

Yine deniliyor ki Osman yeni bir kabrin yanından geçti. Kabrin kime ait olduğunu sordu. Kendisine, "Abdullah b. Mes'ûd'un kabridir" denildi. Bunun üzerine Osman Ammâr'a, vefatını kendisinden gizledi diye çok kızdı. Çünkü Ammâr İbn Mes'ûd'un cenaze namazını kılmak ve diğer işlerini takip etmekle görevlendirilmişti. Bu sırada ayaklarıyla Ammâr'ı ezdi ve Ammâr fıtık oldu.

Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh Mısır'a vali olduğu yıl, Muhammed b. Ebû Bekr b. Ebû Kuhâfe ve Muhammed b. Ebû Huzeyfe Mısır'a gittiler. Muhammed b. Ebû Huzeyfe Mısır'da, Osman'ın ayıplarını ve kendisi hakkındaki dedikoduları açıkladı. Sonra "Osman, Resûlullah'ın Fetih günü kanını helal ettiği, küfrü hakkında Kur'ân nazil olan ve '*Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim*'[246] diyen bir adamı vali yaptı" dedi.

Zâtü's-Savârî gazvesi hicretin 34. yılı, Muharrem ayındaydı. Başında da Abdullah b. Sa'd vardı. Abdullah insanlara namaz kıldırdı. İbn Ebû Huzeyfe öyle yüksek sesle tekbir aldı ki Abdullah b. Sa'd'ı korkuttu. Bunun üzerine Abdullah, "Eğer sen genç ve ahmak bir adam olmasaydın, iki bacağını birbirine yaklaştırırdım" dedi. Sürekli ona İbn Ebû Huzeyfe'den ve İbn Ebû Bekr'den, onu rahatsız edecek şeyler ulaşıyordu. İbn Ebû Huzeyfe, "Ey Mısır halkı! Biz savaşı arkamızda bıraktık" diyordu. Osman'ın savaşını kastediyordu. Osman içki sebebiyle İbn Ebû Huzeyfe'ye had uygulamıştı. Bu yüzden Osman'a karşı kin ve öfke doluydu. Üstelik babasının Yemâme harbinde şehit edilmesinden sonra İbn Ebû Huzeyfe'yi büyüten Osman'dı. Bunun üzerine Abdullah b. Sa'd Osman'a, "Kuşkusuz Muhammed b. Huzeyfe ve Muhammed b. Ebû Bekr Mağrib'i bana karşı ifsat edip berbat hale getirdiler" şeklinde bir mektup yazdı. Osman ona cevaben şöyle dedi: "Muhammed b. Ebû Bekr'e gelince, ben onu Ebû Bekr es-Sıddîk ve müminlerin annesi Âişe için bırakıyorum. Muhammed b. Ebû Huzeyfe'ye gelince, o benim oğlum [sayılır] ve kardeşimin oğludur. Ben onu büyüttüm. O Kureyş'in çocuğudur."

---

246 Enâm, 6/93.

Bana Halef b. Sâlim anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O İbn Cu'dübe'den, o Sâlih b. Keysân'dan, o da Ömer b. Abdülazîz'den şöyle dediğini rivayet etti: İnsanlar Osman'ın aleyhinde çokça konuşmaya başladıkları zaman Muhammed b. Ebû Bekr ve Muhammed b. Ebû Huzeyfe Mısır'a geldiler. Mısır'ın başında da Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh vardı. Bu ikisi, Mısır'da Abdullah b. Sa'd ile birlikte çalışan Muhammed b. Talha b. Ubeydullah ile buluştular. İbn Ebû Huzeyfe Mısır'a geldiği ilk gün sabah namazına yetişemedi. Bu yüzden tek başına namaz kıldı ve yüksek sesle okudu. İbn Ebû Serh onun kıraatini duydu ve kim olduğunu sordu. Kendisine, "Beyaz, uzun boylu ve parlak yüzlü bir adamdır" denildi. İbn Ebû Serh, namazı kıldığında kendisine getirilmesini emretti. İbn Ebû Serh onu görünce, "Seni benim ülkeme getiren nedir?" dedi. İbn Ebû Huzeyfe, "Gazi olarak geldim" dedi. İbn Ebû Serh, "Yanında kim var?" dedi. İbn Ebû Huzeyfe, "Muhammed b. Ebû Bekr" dedi. İbn Ebû Serh, "Vallahi siz sadece fitne çıkarmak için gelmişsiniz" dedi ve hapse atılmalarını emretti.

Bu ikisi, Muhammed b. Talha'ya haber gönderip, gazadan geri kalmamaları için İbn Ebû Serh ile konuşmasını istediler. [Muhammed b. Talha konuştu]; İbn Ebû Serh onları serbest bıraktı. İbn Ebû Serh İfrîkıyye gazvesine çıktı. Halkı ifsat etmemeleri için onlara özel bir kayık verdi. Muhammed b. Ebû Bekr hastalandı. Bu yüzden geride kaldı. İbn Ebû Huzeyfe de onun için geride kaldı. Sonra bunlar bir grup insanla ortaya çıktılar. İnsanların kalplerini Osman'a karşı kışkırtmadan gazalarından dönmediler. İbn Ebû Serh [gazadan dönüp] Mısır'a varınca, onun Medine'ye gelmesini emreden Osman'ın mektubu da geldi. Bunun üzerine İbn Ebû Serh Medine'ye gitti. Giderken Mısır'a, Muhammed b. Ebû Bekr ve Muhammed b. Ebû Huzeyfe ile kafa dengi olan bir adamı vekil bıraktı. Bu adam, dedikoduları yayan ve Mısırlıları Osman'ın üzerine gitmeye teşvik eden adamlardan birisiydi.

Dediler ki: Osman, İbn Ebû Huzeyfe'ye 30.000 dirhem ve üzerinde giysi bulunan bir deve gönderdi. İbn Ebû Huzeyfe onların mescide konulmasını emretti ve "Ey Müslümanlar! Osman'a bakar mısınız? Beni dinim hakkında kandırıp bana rüşvet vermek istiyor" dedi. Bunun üzerine Mısır halkı Osman'ı daha fazla ayıplamaya ve ona dil uzatmaya başladılar.

Sonra İbn Ebû Huzeyfe'nin yanına gelip onu kendilerine reis yaptılar. Osman bunu duyunca hemen Ammâr b. Yâsir'i davet etti; yaptıklarından dolayı ondan özür diledi ve Allah'ın kendisini affetmesini diledi. Ayrıca Ammâr'dan, yaptığından dolayı kendisine karşı kin tutmamasını istedi. Ammâr'a, "Sana güvenmiş olmam, senden emin olmam için yeterlidir" dedi. Ayrıca ondan Mısır'a gitmesini, İbn Ebû Huzeyfe'nin batıl fikirleri hakkında kendisine doğru haber getirmesini istedi. Yine onu özür dilemeye çağırmasını ve yanına gelenlerin kötülükten vazgeçmeleri için onlara kefil olmasını Ammâr'dan istedi.

Ammâr Mısır'a varınca insanları Osman'a karşı kışkırttı; onu haletmeye çağırdı ve işi onun aleyhinde alevlendirdi. İbn Ebû Huzeyfe ve İbn Ebû Bekr'in görüşlerini destekleyerek onları Medine'ye gitmeye teşvik etti. İbn Ebû Serh Osman'a mektup yazarak, Ammâr'ın durumunu bildirdi ve onu cezalandırmak için ondan izin istedi. Osman onun mektubuna cevaben, "Senin görüşün ne kadar kötü bir görüştür ey İbn Ebû Serh! Sen Ammâr'ın hazırlığını güzel yap ve onu bana gönder" dedi. İbn Ebû Serh denileni yaptı. Mısır halkı galeyana geldi ve "Ammâr sürgüne gönderildi" dediler. İbn Ebû Huzeyfe harekete geçip Osman'ın üzerine gitmeleri için onlara çağrıda bulundu. Onlar da ona olumlu cevap verdiler.

Bana Ravh b. Abdülmü'min el-Mukri ve Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattılar; dediler ki: Bize Behz b. Esed anlattı; dedi ki; bize Husayn b. Nümeyr anlattı. O Cüheym el-Fihrî'den nakletti; dedi ki: Ben Osman'ın başına gelenler sırasında oradaydım. Dedi ki: Sa'd, Ammâr ve ikisi birlikte olanlar Osman'ın kapısına hep beraber geldiler ve Osman'a, "Biz seninle yeni meydana gelen bazı şeyleri müzakere etmek istiyoruz" diye haber yolladılar. Osman ise onlara, "Ben bugün meşgulüm; dönün ve falan gün gelin" dedi. Sa'd döndü; ancak Ammâr dönmedi ve elçiyi tekrar Osman'a gönderdi. Osman da ilk söylediği sözün benzeriyle ona cevap verdi. Ancak Ammâr dönmeyi kabul etmedi. Bunun üzerine Osman'ın elçisi yanına geldi. Randevu üzerinde anlaştıkları sırada Osman onlara, "Siz benim neyimi yadırgıyorsunuz?" dedi. Onlar, "Bunların ilki senin Ammâr'ı darp etmendir" dediler. Osman, "Benim emrim ve rızam dışında elçim onu dövdü" dedi ve birkaç kelam daha etti.

Benî Kinâne b. Hüzeyme'den Ebû Zer b. Cündeb b. Cünâde el-Gıfârî'nin (ra) Durumu

Dediler ki: Osman Mervân b. Hakem'e vereceğini verince ve Hâris b. Hakem b. Ebü'l-Âs'a 300.000 dirhem, Zeyd b. Sâbit el-Ensârî'ye de 100.000 dirhem verdiğinde Ebû Zer, "Para biriktirenlere elim bir azabı müjdele" demeye başladı. Sonra Allah'ın, "*Altın ve gümüşü biriktirip onları Allah yolunda harcamayanları, elem dolu bir azapla müjdele*"[247] ayetini okuyordu. Mervân, Ebû Zer'in bu durumunu Osman'a şikâyet etti. Osman da Ebû Zer'e, "Senden bana ulaşan sözlerine son ver" demesi için mevlası Nâtil'i ona gönderdi. Ebû Zer, Osman beni Allah'ın kitabını okumaktan ve Allah'ın emrini terk edenlerin ayıbını söylemekten mi menedecek? Vallahi benim için Osman'ın bana kızmasıyla Allah'ı razı etmem, Allah'ı kızdırmakla onu razı etmekten daha iyidir" dedi. Ebû Zer'in bu sözü Osman'ı kızdırdı ve içinde sakladı. Sabretmeye çalıştı ve ondan vazgeçti.

Osman bir gün, "Zengin olduğunda geri ödemek şartıyla, imamın hazineden kendisi için [karz-ı hasen yoluyla] mal alması caiz midir?" dedi. Ka'bü'l-Ahbâr, "Bunun bir zararı yok" dedi. Ebû Zer, "Ey Yahudilerin çocuğu! Bize dinimizi mi öğreteceksin?" dedi. Bunun üzerine Osman, "Senin bana verdiğin eziyet ve arkadaşlarıma sataşman ne kadar da çoğaldı! Çabuk divanda kayıtlı olduğun yere git" dedi. Ebû Zer'in divan kaydı Şam'daydı. Ancak kendisi hacı olarak gelmiş ve Resûlullah'ın kabri civarında oturmak için Osman'dan izin istemiş; Osman da ona izin vermişti. Onun Şam divanında kayıtlı olmasının anlamı şudur: Ebû Zer, Medine'de binaların Sel[248] dağına ulaştıklarını görünce Osman'a, "Ben Resûlullah'ın (sav), 'Bina Sel dağına ulaşınca buradan kaçın' dediğini duydum. Lütfen Şam'a gitmem ve orada gazaya katılmam için bana izin ver" demişti. Osman da ona izin vermişti.

Ebû Zer, Muâviye'nin yaptığı bazı şeyleri yadırgıyordu. Muâviye ona 300 dinar gönderdi. Bunun üzerine Ebû Zer, "Eğer bunlar, geçen yıl bana vermediğiniz atıyyem ise kabul ettim. Ama eğer iyilik ise benim ona

247 Tevbe, 9/34.
248 Medine-i Münevvere'de bir dağın adıdır.

ihtiyacım yok" dedi. Yine Habîb b. Mesleme el-Fihrî ona 200 dinar gönderdi. Ebû Zer, "Benden daha zelil bir adam görmedin mi ki bu paraları bana gönderdin?" dedi ve geri çevirdi. Muâviye Dımaşk'ta "el-Hadrâ" sarayını inşa etti. Ebû Zer, "Ey Muâviye! Eğer bu konak Allah'ın malından ise bu bir ihanettir. Eğer senin malından ise bu bir israftır" dedi. Muâviye sesini çıkarmadı.

Ebû Zer şöyle derdi: "Vallahi tanımadığım bazı işler ortaya çıkmıştır. Vallahi bunlar ne Allah'ın kitabında ne de Resûlullah'ın (sav) sünnetinde var. Vallahi sönen bir hak, hayat bulan bir batıl, tekzip edilen bir doğru sözlü, takvasız bir iş ve tercih edilmeyen iyilikler görüyorum." Habîb b. Mesleme Muâviye'ye, "Kuşkusuz Ebû Zer Şam'ı sana karşı ifsat ediyor. Eğer Şam halkına ihtiyacın varsa elden çıkmalarını engelle" dedi. Bunun üzerine Muâviye Ebû Zer hakkında Osman'a mektup yazdı. Osman Muâviyeye, "Sadede gelince, Cündeb'i en kötü ve en sert bir bineğe bindir ve bana gönder" şeklinde bir mektup yazdı. Muâviye, onu durmadan gece ve gündüz yürütecek bir adamla Medine'ye gönderdi. Ebû Zer Medine'ye gelince şöyle demeye başladı: "Çocukları vali yapıyor; koruluklar oluşturuyor ve tulekânın[249] çocuklarını kendine yaklaştırıyor" dedi. Osman ona bir adam göndererek, "İstediğin yere git" dedi. Ebû Zer, "Mekke'ye gideceğim" dedi. Osman, "Hayır" dedi. Ebû Zer, "Beytü'l-Makdis'e" dedi. Osman, "Hayır" dedi. Ebû Zer, "Kûfe'ye veya Basra'ya" dedi. Osman, "Hayır! Fakat ben seni Rebeze'ye[250] sürgün edeceğim" dedi. Osman onu Rebeze'ye sürdü. Ebû Zer vefat edinceye kadar orada kaldı.

Deniliyor ki: Ebû Zer Şam'dan geldiği zaman Osman ona, "Ey Ebû Zer, senin için bize yakın olman bize uzak olmandan daha iyidir. Develer sabah sana gelecek ve akşam dönecekler" dedi. Ebû Zer, "Sizin dünyanıza ihtiyacım yok. Fakat ben Rebeze'ye gidiyorum" dedi. Gitmesi için ona izin verildi. Ebû Zer oraya gitti ve orada vefat etti.

---

249 Hz. Peygamber (sav) Mekke'nin fethi günü, Kâbe'nin içindeki ve çevresindeki putları ve diğer şirk alametlerini temizlettikten sonra Kâbe'nin içinde iki rekât namaz kıldı. Bilâl-i Habeşî'nin Kâbe'nin damına çıkıp ezan okumasıyla Kureyşliler, kadınlı erkekli Rasûl-i Ekrem'in (sav) huzuruna gelerek Müslüman oldular. İslâm'a göre, fethedilen bir yerin halkına esir muamelesi yapılırdı. İşte, kendilerine esir muamelesi yapılmayarak serbest bırakılan bu kişilere "tulekâ" (serbest bırakılanlar) denilmiştir. (çev.)

250 Rebeze, Medine'den Kûfe'ye gidilirken yol üzerinde bir yerdir.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o da Hişâm b. Gâz'dan şöyle dediğini rivayet etti: Bize Mekhûl anlattı; dedi ki: Habîb b. Mesleme İrmîniyye'den geldi. Rebeze'de Ebû Zer'in yanından geçti. Yanında bulunan iki hizmetçiyi ve nafakayı ona teklif etti. Ebû Zer bunu kabul etmedi. Habîb ona, "Seni buraya getiren nedir?" dedi. Ebû Zer, "Nefsimdir. Buraların benim için daha güvenli olduğunu gördüm" dedi.

Bana Muhammed anlattı. O Vâkıdî'den, o Abdullah b. Muhammed b. Sem'ân'dan, o da babasından şunu rivayet etti: Osman'a, "Ebû Zer, senin onu Rebeze'ye sürgün ettiğini söylüyor" denildi. Osman, "Sübhanallah! Böyle bir şey asla olamaz. Ben onun faziletini ve ilk Müslümanlardan oluşunu biliyorum. Bizler Resûlullah'ın (sav) ashâbı arasında, gayret göstermede ondan daha güçlü kimseyi bilmezdik" dedi.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o Ebû Mihnef'ten, o Fudayl b. Hudeyc'den, o da Kümeyl b. Ziyâd'dan şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ın Ebû Zer'i Şam'a sürgün ettiği zaman Medine'deydim. Yine ertesi yıl, onu Rebeze'ye sürdüğü zaman da Medine'deydim.

Bana Bekr b. Heysem anlattı. O Abdürrezzâk'tan, o Ma'mer'den, Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Zer, Osman'ın hoşuna gitmeyen bir şey konuştu. Osman onu tekzip etti. Bunun üzerine Ebû Zer, "Resûlullah'ın (sav), 'Dil açısından Ebû Zer'den daha doğru bir adamı ne yer taşımış ne de gök gölgelemiştir' sözünden sonra kimsenin beni tekzip ettiğini görmedim" dedi. Sonra Osman onu Rebeze'ye sürdü. Ebû Zer, "Hak [sözü söylemek] benim için dost bırakmadı" derdi. Rebeze'ye varınca, "Osman beni hicretten sonra bedevi yaptı" dedi.

Dedi ki: Ali, Ebû Zer'i yolcu etti. Fakat Mervân, onu bundan vazgeçirmek istedi. Bunun üzerine Ali, onun devesinin iki kulağı arasına bir kamçı vurdu. Bu yüzden Ali ile Osman arasında bir tartışma çıktı. Hatta Osman, "Sen benim yanımda ondan daha faziletli değilsin" dedi ve ikisi birbirine sert sözler söylediler. İnsanlar Osman'ın Ali'ye söylediklerini yadırgadılar; sonra aralarına girip onları barıştırdılar.

Yine rivayet edildiğine göre Ebû Zer'in Rebeze'de vefat ettiği haberi Osman'a gelince, "Allah ona rahmet etsin" dedi. Bunun üzerine Ammâr b. Yâsir,

"Evet, Allah onu, nefsimizin ona verdiği eziyetten kurtardı" dedi. Osman, "Ey babanın zekerini ısıran adam! Onu sürdüğüme pişman olduğumu mu düşünüyorsun?" dedi. Sonra Ammâr'ın kafasına bir yumruk vurulmasını emretti ve "Sen de onun yerine git" dedi. Ammâr çıkış için hazırlık yapınca Benî Mahzûm kabilesi Ali'nin yanına geldi ve Ammâr için Osman'la konuşmasını istediler. Ali ona, "Ey Osman! Allah'tan kork! Sen Müslümanlardan sâlih bir adamı sürdün ve senin sürmen sebebiyle orada vefat etti. Şimdi kalkıp onun benzeri bir adamı daha sürmek istiyorsun" dedi ve ikisi arasında sözlü bir tartışma çıktı. Sonra Osman Ali'ye, "Aslında sen ondan daha çok sürülmeyi hak ediyorsun" dedi. Bunun üzerine Ali, "Eğer istersen bunu talep et" dedi. Sonra Muhacirler toplandılar ve "Eğer seninle konuşan her adamı sürgüne gönderecek olursan bu akla ve dine sığmaz. Ammâr'dan vazgeç" dediler.

Bana Muhammed anlattı. O Vâkıdî'den, o Musa b. Ubeyde'den, Abdullah b. Hirâş el-Ka'bî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ben Ebû Zer'i Rebeze'de, bir kıl çadırda gördüm. Ebû Zer, "Hayatımda hep emr-i bi'l-marûf ve nehy-i ani'l-münkeri uyguladım. Sonunda hakkı [söylemek] benim için dost bırakmadı" dedi.

Bana Muhammed anlattı. O Vâkıdî'den, o Şeybân en-Nahvî'den, o A'meş'ten, o İbrâhim et-Teymî'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Zer'e, "Seni Rebeze'ye götüren ne oldu?" dedim. Ebû Zer, "Muâviye ve Osman'a yaptığım nasihat" dedi.

Bana Muhammed anlattı. O Vâkıdî'den, o Talha b. Muhammed'den, o Bişr b. Havşeb el-Fezârî'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Benim ailem Şerebe'deydi. Kendime ait bir koyun sürüsünü Medine'ye götürürken Rebeze'den geçtim. Bir de ne göreyim! Orada saçı-sakalı beyaz bir yaşlı var. Ben çevredekilere, "Kim bu?" dedim. Onlar, "Resûlullah'ın (sav) arkadaşı Ebû Zer" dediler. Baktım bir çadırdadır; yanında da birkaç koyun var. Ben, "Vallahi bu belde Benî Gıfâr'ın yeri olamaz" dedim. Ebû Zer, "Zorla çıkarıldım" dedi. Bişr b. Havşeb, "Ben bu hadisi Saîd b. Müseyyeb'e anlattım. Saîd, Osman'ın onu Medine'den çıkarmış olduğunu kabul etmedi ve "Ebû Zer'in kendisi, oradaki insanlarla birlikte yaşamayı arzu ederek çıktı" dedi.

Ebû Mihnef şöyle dedi: Ebû Zer Rebeze'de vefat etmek üzereyken Kûfe halkından bir kervan oraya geldi. İçlerinde Cerîr b. Abdullah el-Becelî, Mâlik b. Hâris el-Eşter en-Nehaî, Esved b. Yezîd b. Kays b. Yezîd en-Nehaî, Esved'in amcası Alkame b. Kays b. Yezîd ve birkaç kişi daha vardı. Bunlar ona selam vermek için onu sordular; ancak onun vefat ettiğini gördüler. Cerîr, "Bu, Allah'ın bize gönderdiği bir ganimettir" dedi. Cerîr, ona koku sürdü; kefenledi ve namazını kılıp defnetti. Deniliyor ki: Cenaze namazını Eşter kıldırdı. Sonra hanımını bindirip Medine'ye getirdiler. Ebû Zer'in vefatı, Osman'ın hilafetinin bitmesinden dört yıl önceydi. Vâkıdî şöyle dedi: "İbn Mes'ûd, hicretin 31. yılının Zilkâde ayında, Rebeze'de onun cenaze namazını kıldırdı."

Bize Affân b. Müslim anlattı; dedi ki: Bize Mu'temir b. Süleyman anlattı; dedi ki: Bize Eyyûb anlattı; dedi ki: Biz Süleyman b. Muğîre anlattı; dedi ki: Bize Humeyd b. Hilâl anlattı; dedi ki: Bir topluluk hac veya umre için Kûfe'den yola çıktı. Rebeze'ye geldiklerinde, bir koyun almak için bir adam gönderdiler. Adam bir çadırın yanına geldi ve "Sizde kesilecek bir hayvan var mı?" dedi. Ümmü Zer, "Bundan daha hayırlı bir şey ister misin?" dedi. Adam, "Nedir ki o?" dedi. Ümmü Zer, "Ebû Zer vefat etti ve burada kimse yok. Onu yıkayacak ve onu defnedecek kimse de yok. Vefat etmeden, kendisini yıkayacak ve defnedecek sâlih adamlar göndermesi için Allah'a dua etti" dedi. Adam hemen döndü ve arkadaşlarına haber verdi. Onlar da aceleyle geldiler. Yanlarında kefen ve koku da vardı. Nihayet işiyle ilgilenip onu defnettiler.

Vâkıdî O Huşeym'den isnadında şunu rivayet etti: Ebû Zer vefat etti. Onun hanımı şöyle dedi: Ben bir ara onun yanında oturuyorken, o vefat etmişti. Baktım bir kervan çıkageldi. Selam verdiler ve "Ebû Zer nasıl?" dediler. Ben de "İşte o burada, vefat etti. Onun gaslinden ve defninden aciz kalmış bulunuyorum" dedim. Hemen durdular; ona kabir kazıp, onu yıkadılar. Cerîr b. Abdullah koku ve kefen çıkardı. Ona koku sürdü ve onu kefenledi. Sonra onu defnedip, hanımını da bindirip Medine'ye götürdüler. Hanımı şöyle dedi: Bana Ebû Zer anlattı; dedi ki: Resûlullah (sav) bana, "Sen garip bir yerde vefat edeceksin. Sâlih bir heyet gelip seni defnedecek" dedi.

Bana Hişâm yoluyla anlatıldı. O Avvâm b. Havşeb'den, o Benî Sa'lebe b. Sa'd'dan bir adamdan şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Zer'i gördüm. Bazı adamlar Osman'ı kastederek ona, "Bu adam sana şöyle şöyle yaptı. Ona karşı bir bayrak dikip insanların senin etrafında toplanmalarını istemez misin?" dediler. Ebû Zer, "Eğer İbn Affân beni en uzun bir kütüğün üzerinde assaydı bile onu dinler, ona itaat eder, sevap umar ve sabrederdim. Çünkü sultanı zelil yapanın [ona isyan edenin] tövbesi yoktur" dedi. Onlar da geri döndüler.

Abdurrahman b. Avf'ın Osman (ra) Hakkındaki Sözü

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İbrâhim b. Sa'd'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Zer Rebeze'de vefat edince Ali ve Abdurrahman b. Avf, Osman'ın yaptıklarını müzakere ettiler. Ali Abdurrahman'a, "Bu senin işindir" dedi. Abdurrahman ise "İstersen sen kılıcını al; ben de kılıcımı alayım [ve onu görevden alalım]. Kuşkusuz Osman bana verdiği söze muhalefet etti" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Muhammed b. Sâlih'ten, o Ubeyd b. Râfi'den, o da Osman b. Şerîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdurrahman b. Avf'ın vefatına sebep olan hastalığında Osman'ın sözü geçti. Abdurrahman, "Yönetiminde inatlaşmadan acil olarak onu görevden alın" dedi. Bu söz Osman'a ulaştı. Abdurrahman'ın hayvanlarının sulandığı Osman'a ait bir kuyu vardı. Hemen haber yollayıp Abdurrahman'ı kuyudan men etti. Bunun üzerine Abdurrahman, "Allah'ım! O kuyunun suyunu çekiver" diye dua etti. Kuyuda bir damla su bulunmadı.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Muhammed b. Abdullah'tan, babası Abdullah b. Sa'lebe b. Su'ayr'ın şunu söylediğini rivayet etti: Abdurrahman b. Avf, bir daha Osman'la konuşmayacağına yemin etti.

Bana Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî anlattı. O İbrâhim b. Sa'd'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Abdurrahman b. Avf, Osman'ın kendi cenaze namazını kılmamasını vasiyet etti. Zübeyr veya Sa'd b. Ebû Vakkâs onun cenaze namazını kıldırdı. Abdurrahman b. Avf, hicretin 32. yılında vefat etti.

Benî Temîm'den Âmir b. Abdükays b. Nâşib el-Anberî'nin Durumu

Ebû Mihnef Lût b. Yahya ve diğerleri şöyle dediler: Âmir b. Abdükays et-Temîmî, Osman'ın yaptıklarını ve gidişatını yadırgıyordu. Osman'ın mevlası Humrân b. Ebân Osman'a mektup yazarak onun durumunu ihbar etti. Bunun üzerine Osman Abdullah b. Âmir b. Küreyz'e mektup göndererek Âmir'in yanına gönderilmesini emretti. Âmir b. Abdükays zühd ve ibadete düşkün olduğu için insanlar, Osman'ın onu Basra'dan bindirip getirtmesini ve onu memleketinden celp edip sıkıntıya sokmasını çok büyük bir olay olarak değerlendirdiler. Yanına geldiğinde, Osman onu görür görmez ona lütufla yaklaştı, ona ikramda bulundu ve onu Basra'ya geri gönderdi. Kûfe halkı, Velîd b. Ukbe'den şikâyetçi olduklarında Osman, Velîd'le ilgili doğru haberi getirmesi için Humrân'ı Kûfe'ye gönderdi. Fakat Velîd ona rüşvet verdi. Humrân Osman'ın yanına geldiğinde Velîd hakkında yalan söyledi ve onu methetti. Sonra aynı Humrân, Mervân'la karşılaştı. Mervân, Velîd'in durumunu sordu; Humrân, "İş ciddidir" dedi. Mervân, Osman'ı bundan haberdar etti. Bunun üzerine Osman, kendisine yalan söyledi diye Humrân'a kızdı ve onu Basra'ya sürgüne gönderdi. Basra'da ona bir de ev verdi. Velîd için "göğsü kıllı" [el-Eş'aru berken] denilirdi. "el-Berk" kelimesi, "Sadr" [göğüs] manasındadır.

Abdullah b. Erkam Zührî'nin Durumu

Ebû Mihnef şöyle dedi: Osman'ın beytülmalinin başında Abdullah b. Erkam b. Abduyağûs b. Vehb b. Abdümenâf b. Zühre b. Kilâb vardı. -Bazı raviler, onun Abdullah b. Erkam b. Üheyb b. Abdümenâf b. Zühre olduğunu söylerler- Osman beytülmalden 100.000 dirhem borç aldı. Abdullah b. Erkam, Müslümanların hakkı olarak bu borcu Osman'ın üzerine yazdı. Şahit olarak da Ali, Zübeyr, Talha, Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Abdullah b. Ömer'i yazdı. Borcun süresi geldiğinde Osman borcunu ödedi. Sonra Abdullah b. Hâlid b. Esîd b. Ebü'l-Îs, yanında bazı adamlarla birlikte, gaziler olarak Mekke'den geldiler. Osman Abdullah b. Hâlid'e 300.000 dirhem, yanındakilere de 100.000'er dirhem verilmesi için Abdullah b. Erkam'a mühürlü yazı gönderdi. Abdullah b. Erkam bu meblağı çok buldu ve yazıyı Osman'a geri gönderdi. Deniliyor ki: Osman Abdullah'tan kendisi için de

bir huzur hakkı[251] yazmasını istemiş, ancak Abdullah bunu reddetmişti. Sonuç itibariyle İbnü'l-Erkam, adamlara para verilmesini kabul etmedi. Osman ona, "Sen ancak bizim bir hazinedarımızsın. Bu yaptığın şeye seni sevk eden nedir?" dedi. İbnü'l-Erkam, "Ben kendimi Müslümanların hazinedarı olarak görüyordum. Senin hazinedarın senin kölendir. Vallahi bir daha senin için beytülmalin başında kalmayacağım" dedi ve anahtarları getirip minbere astı. Deniliyor ki: Anahtarları Osman'ın üzerine attı. Osman da onları mevlası Nâtil'e verdi. Sonra Zeyd b. Sâbit el-Ensârî'yi beytülmal sorumlusu yaptı ve anahtarları ona verdi. Deniliyor ki: Mu'aykîb b. Ebû Fâtıma'yı beytülmalin başına getirdi. Abdullah b. Erkam'a da 300.000 dirhem gönderdi; ancak Abdullah kabul etmedi.

Şehir Halklarının Osman'ın Yanına Gitmeleri ve Medine Halkıyla Birlikte Onun Yanında Toplanmaları

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o Ebû Mihnef'ten rivayet etti. Ebû Mihnef isnadında dedi ki: Osman'ın öldürülmesinden bir yıl önce üç şehrin [Basra, Kûfe ve Mısır] halkları Mescid-i Harâm'da bir araya geldiler. Kûfe halkının reisi Ka'b b. Abde en-Nehdî idi. Basra halkının reisi Müsennâ b. Muharribe el-Abdî, Mısır halkının reisi de Kinâne b. Bişr b. Attâb b. Avf es-Sekûnî et-Tücîbî idi. Bu halklar kendi aralarında, Osman'ın gidişatını, [sünneti] değiştirmesini, kendi nefsine ve Allah'a verdiği sözü terk etmesini müzakere ettiler ve "Böyle bir şeye rıza göstermemiz mümkün değildir" dediler. Her üç grubun kendi şehrine dönmesi konusunda fikir birliğine vardılar. Ayrıca Osman'a muhalif olup da Mekke toplantısında hazır olanlar, buradan gittiklerinde, memleketlerinde kendileri gibi düşünenlere birer elçi olacaklardı. Diğer taraftan, ertesi yıl Osman'ın konağı önünde buluşmak konusunda sözleştiler. Oraya vardıklarında onu, kendilerini razı etmeye davet edeceklerdi. Eğer razı ederse ne ala; eğer etmezse ona ne yapacaklarını düşüneceklerdi. Dedikleri gibi yaptılar.

---

251 Halkın resmi işlerini gören bazı yöneticilerin, fazla çalıştıklarını düşünerek aldıkları maaş dışında, kendileri için ücret takdir edilmesine "Hakk-ı huzur" denir. Günümüzde ise ticaret hukukunda şirketlerin yönetim kurulu üyelerine maaş yerine, ya toplantı başına ya da dönem sonunda ödenen toplu paraya huzur hakkı denir. (çev.)

Sözleştikleri zaman gelince Eşter 200 kişiyle Medine'ye geldi. Hukeym b. Cebele el-Abdî 100 kişiyle geldi. Sonra 50 kişi daha ona yetişti. Böylece 150 kişi oldular. Mısır halkı 400 kişi olarak geldiler. Bazılarına göre 500 kişi geldiler. Mısır'dan gelenlerin sayısının 700 veya 600 olduğu da söylenir. Başlarında dört reis vardı. Dörtlü sistemden oluşan bir birliğin başında Ebû Amr b. Büdeyl b. Verkâ b. Abdüluzzâ el-Huzâî, bir birliğin başında Abdurrahman b. Udeys el-Belevî, bir birliğin başında Kinâne b. Bişr et-Tücîbî, bir birliğin başında da Urve b. Şiyeym b. el-Beyyâ el-Kinânî el-Leysî vardı. Osman'ın evine geldiklerinde, Medine halkından bazı adamlar da saldırıya geçtiler. Ammâr b. Yâsir el-Ansî, Rifâa b. Râfi el-Ensârî -Bedir ehlindendi- Haccâc b. Gaziyye -sahabîydi- ve Benî Kinâne'den biri olan Âmir b. Bükeyr onlardandı. Bunlar Osman'ın evini birinci defa kuşattılar.

Vâkıdî isnadında şöyle dedi: Hicretin 34. yılı olunca Resûlullah'ın (sav) ashâbı birbirine mektup yazarak Osman'ın gidişatından ve onun sünneti tağyir ve tebdilinden şikâyetçi oldular. Ayrıca insanların onun valilerinden çektiklerinden, çokça Osman'ın üzerine gitmelerinden ve eğer cihat isterlerse Medine'ye gelmeleri gerektiği hususunda birbirlerine soru sormalarından söz ettiler. Zeyd b. Sâbit, Ebû Üseyd es-Sâidî, Ensâr'dan Benî Seleme'den Ka'b b. Mâlik b. Ebû Ka'b ve Hassân b. Sâbit el-Ensârî dışında, Resûlullah'ın (sav) ashâbından hiçbirisi Osman'ı savunmuyor ve aleyhinde söylenenleri yadırgamıyordu.

Muhacirler ve diğerleri Ali'nin yanında toplandılar. Osman'la konuşmasını ve ona nasihat etmesini istediler. Bunun üzerine Ali Osman'ın yanına geldi ve şöyle dedi: "İnsanlar arkandadır. Senin durumun hakkında benimle konuştular. Vallahi sana ne diyeceğimi bilmiyorum. Bilmediğin bir şey yok ki sana tanıtayım. Tanımadığın bir şey yok ki sana göstereyim. Kuşkusuz sen bildiğimiz şeyleri biliyorsun. Senden önce bir şey yapmadık ki sana haber verelim. Resûlullah (sav) ile arkadaşlık yaptın; bizim işitip gördüğümüz kadar sen de işitip gördün. İbn Ebû Kuhâfe ve İbnü'l-Hattâb senden daha fazla hakka layık insanlar değildir. Kuşkusuz sen akrabalık bakımından Resûlullah'a (sav) daha yakınsın. Resûlullah'ın (sav) akrabalığı konusunda ulaştığın seviyeye, Ebû Bekr ve Ömer ulaşamadılar. Nefsin

konusunda Allah'tan kork. Ne görmediğin bir şey sana gösterilebilir ne de bilmediğin bir şey sana öğretilebilir."

Bunun üzerine Osman şöyle dedi: "Vallahi eğer benim yerimde olsaydın seni sıkmaz ve seni teslim etmezdim. Vallahi bir akrabaya sıla-i rahimde bulunduğun için, bir dostluğu yola koyduğun için, yolunu kaybetmiş birisine kucak açtığın için ve Ömer'in idareci yaptıklarını idareci yaptığın için seni kınamazdım. Allah aşkına ey Ali! Ömer, Muğîre b. Şu'be'yi vali yapmadı mı?" Ali, "Evet yapmıştı" dedi. Osman, "Muâviye'yi vali yapmadı mı?" dedi. Ali, "Muâviye, Yerfe'den [Ömer'in kölesi] daha fazla Ömer'den korkuyor ve ondan daha fazla ona itaat ediyordu. Ama o şu anda senden habersiz işler çeviriyor ve haberin olmadan hüküm veriyor. İnsanlara da 'Bu Osman'ın emridir' diyor. Üstelik iş sana ulaşıyor ama değiştirmiyorsun" dedi. Sonra Ali çıktı. Osman da onun arkasından çıktı ve minbere çıkıp şöyle dedi:

"Sadede gelince, kuşkusuz her şeyin bir afeti ve her işin bir belası vardır. Bu ümmetin afeti ve bu nimetin belası ayıpçılar ve fitnecilerdir. Hoşunuza giden şeyleri size gösterirler ve hoşlanmadığınız şeyleri sizden gizlerler. Tıpkı deve kuşu gibi ilk gürültü çıkaranın peşine düşerler. En çok uğramak istedikleri yerler uzak olan yerdir. Vallahi Ömer b. Hattâb için uygun gördüklerinizi benim için ayıpladınız. Fakat Ömer ayaklarıyla sizi ezdi, eliyle sizi evirip çevirdi ve diliyle sizi vurdu. Ama siz istediğiniz ve istemediğiniz her konuda ona boyun eğdiniz. Ben omuzlarımı size yumuşak tuttum; elimi ve dilimi sizden çektim, bana karşı cüret gösterdiniz." Mervân kalkıp konuşmak istedi. Bunun üzerine Osman ona, "Sus! Beni arkadaşlarımla baş başa bırak" dedi.

Vâkıdî rivayetinde şöyle dedi: Muhammed b. Ebû Bekr ve Muhammed b. Ebû Huzeyfe, Mısır'da, Osman hakkında tahrikten geri durmuyorlardı. Abdurrahman b. Udeys el-Belevî, Sûdân b. Humrân el-Murâdî, Amr b. Hamık el-Huzâî ve Urve b. Şiyeym el-Leysî, 500 kişilik bir grupla yola çıktılar ve umreye gittiklerini açıkladılar. Onların yola çıkışları Receb ayındaydı. Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, onların durumunu, 11 günde Mısır'dan Medine'ye yetişen bir elçiyle Osman'a bildirdi. Konaklaya konaklaya yürüdü-

ler. Nihayet "Zû Huşub"[252] denilen yere geldiler. Osman, "Bunlar umreye gitmek istediklerini açıklıyorlar. Vallahi bunlar ancak fitneye geliyorlar. Vallahi ömrüm insanlara çok gelmeye başladı. Eğer onlardan ayrılacak olursam benim dönemimden bir günü [çok] arayacaklar" dedi.

Sonra Osman, Ali'nin evine geldi ve şöyle dedi: "Ey amcaoğlu! Benim akrabalığım yakındır ve hakkım büyüktür. Bana gelen habere göre insanlar sabahleyin yanıma gelip beni öldürecekler. Ben biliyorum ki insanların yanında bir değerin var ve onlar seni dinlerler. Binip onlara gitmeni, senin gördüğün ve göstereceğin noktaya geleceğimi, senin emrinden çıkmayacağımı ve sana muhalefet etmeyeceğimi onlara söyleyerek onları geri çevirmeni istiyorum." Ali hemen binip yola çıktı. Yanında Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl Ebü'l-A'ver, Ebü'l-Cehm b. Huzeyfe el-Adevî, Cübeyr b. Mut'im, Hakîm b. Hizâm, Saîd b. Âs ve Abdurrahman b. Attâb b. Esîd vardı. Ensâr'dan da Ebû Humeyd es-Sâidî, Ebû Üseyd es-Sâidî, Zeyd b. Sâbit, Hassân b. Sâbit, Ka'b b. Mâlik ve Muhammed b. Mesleme vardı. Bazılarına göre Ammâr b. Yâsir de onlarla beraberdi. Ali ve Muhammed b. Mesleme onlarla konuştular. Nihayet Mısır'a dönmek üzere ayrıldılar. Sonra fazla kalmadan [Ali ve arkadaşları] dönüp Osman'dan bazı şeyler talep ettiler. Osman bunları yapmayacağına yemin etti.

Bana Bekr b. Heysem anlattı; dedi ki: Bana Münebbih el-Yemânî'nin ailesinden İsmail b. Abdülkerîm anlattı; dedi ki: Bana Abdürrezzâk anlattı. O Ma'mer'den, o da Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ali b. Ebû Tâlib'in ilk Müslümanlardan olması, fazileti ve Resûlullah'a olan yakınlığı sebebiyle insanlar onun yanına geliyorlardı. Ali'nin kendisi, insanlardan gelmelerini istemiyordu. Mervân ise Osman'a gelerek Ali'nin insanları Osman'a karşı kışkırttığını, Mısır'dan ve diğer yerlerden gelenleri onun başına sardığını söylüyordu. Hatta Mervân'ın Osman'a söylediğine göre güya Mısır'dan bazı adamlar gelmişler; Ali bunların sayısını az bulmuş ve onlara, "Dönün ve hazırlanın. Irak'a haber yolladım. Iraklılardan bana, bu zalim gidişatı iptal edecek, halkı Mervân ve benzerlerinden kurtaracak büyük bir ordu gelecek" demişti. Bunun üzerine Osman, "Allah'ım! Halifelik sevdası,

252 Zû Huşub, Medine'ye bir gecelik mesafede olan bir vadidir. Mecdüddin Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Meğânimü'l-Mutâbe fî Me'âlimi Tâbe,* thk. Ahmed el-Câsir, Dâru'l-Yemâme, Riyad 1389/1969, s. 129.

Ali'nin gözünü kör etmiş. Halifeliği onun için mübarek kılma Allah'ım!" diye dua etti.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Cüreyc ve Davûd b. Abdurrahman el-Attâr'dan, onlar Amr b. Dînâr'dan, o da Câbir b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etti: Mısırlılar Zû Huşub'a vardıklarında Osman onlara, Ensârdan 50 kişilik bir grubu gönderdi. Ben de onların içindeydim. Muhammed b. Mesleme dönünceye kadar onlarla kaldı. Ancak Mısırlılar, üzerinde zekât damgası olan bir deve gördüler. Üzerinde de Osman'ın bir kölesi vardı. O köleyle beraber bir mektup buldular. Mektupta, "Şunları ve şunları öldür" yazılıydı. Bu yüzden hemen dönüp onu kuşattılar.

Ebû Mihnef'in rivayetine göre, Mısırlılar Medine'ye gelip kuşattılar. Onların dışındaki insanlar, ilk baskında Osman'ın konağındaydılar. Osman onlara göründü ve "Ey insanlar! Neden beni ayıplıyorsunuz? Ben sizin rızanızı alacak ve sevginizin yanında olacağım" dedi. Onlar, "Zekât develeri için oluşturulan Ömer'in koruluğuna ilaveler yaptın" dediler. Osman, "Bunların sayısı benim hilafetimde arttı" dedi. Onlar, "Allah'ın kitabını yaktın" dediler. Osman, "İnsanlar kıraat konusunda ihtilafa düştüler. Birisi, 'Benim Kur'ân'ım senin Kur'ân'ından daha hayırlıdır' dedi. Diğeri, 'Benim Kur'ân'ım senin Kur'ân'ından daha hayırlıdır' demeye başladı. Bunu ilk olarak yadırgayan ve konuyu bana getiren Huzeyfe idi. Ben de insanları, Resûlullah'ın (sav) huzurunda yazılmış olan Kur'ân'ın üzerinde bir araya getirdim" dedi.

Onlar, "Neden Mushafları yaktın? Üzerinde insanları bir araya getirdiğin kıraat şekli bu Mushaflarda yok muydu? Neden Mushafları kendi haline bırakmadın?" dediler. Osman, "Sadece Resûlullah'ın (sav) huzurunda yazılanlar ve Resûlullah'ın (sav) zevcesi Hafsa'nın yanındaki Mushaf'ta olanlar kalsın istedim. Ben Allah'tan af ve mağfiret diliyorum" dedi. Onlar, "Bedir'de bulunmadın" dediler. Osman, "Resûlullah (sav) beni kızı için geride bıraktı" dedi. Onlar, "Sen Rıdvân Biati'nde de bulunmadın" dediler. Osman, "Resûlullah (sav) beni Mekke'ye gönderdi ve kendi eliyle benim yerime biat aldı. Onun sol eli benim sağ elimden daha hayırlıdır" dedi. Onlar, "Sen cepheden kaçtın" dediler. Osman, "Al-

lah bunu affetti" dedi. Onlar, "İyilerimizi sürdün; bedenlerimizi darp ettin ve ailenizin en sefih olanlarını bize yönetici yaptın" dediler. Osman, "Sürdüklerimi ancak fitne korkusundan dolayı sürdüm. Onlardan vefat edenler için, Allah'ı benim ve onun arasında hakem yapın. Sağ olanları geri getirin. Ayrıca kimi darp etmişsem gelsin bana kısas yapsın. Valilerime gelince, siz kimin azledilmesini isterseniz onu azledeceğim; kimin yerinde kalmasını isterseniz onu yerinde bırakacağım" dedi. Onlar, "Ya akrabalarına verdiğin Allah'ın malı ne olacak?" dediler. Osman şöyle dedi: "Onları, Müslümanların malları olarak benim üzerime senetle kaydedin. Gücümün yettiği kadar ödemekte acele edeceğim. Geri kalanını da ödemek için çaba göstereceğim. Ben Resûlullah'tan (sav) işittim; şöyle diyordu: 'Müslüman bir şahsın kanı ancak üç şeyle helal olur. Evlilikten sonra zina yapmakla, imandan sonra küfür ile ve [haksız yere] bir mümini katletmekle…' Vallahi ben ne cahiliye döneminde ne İslâmî dönemde zina ettim. Haksız yere de bir nefis öldürmedim. Allah beni İslâm'a hidayet ettikten sonra dinim yerine başka bir din de aramadım. Vallahi Resûlullah'a (sav) biat ettiğim günden beri, onun mübarek eline hürmeten elimi avretimin üzerine koymuş değilim" dedi.

Osman bu sözü söyleyince onların ağırbaşlı olanları rahatladılar. Fakat Kinâne b. Bişr et-Tücîbî ve Urve b. Şiyeym ona adavet etmeye devam ettiler. Onlar ne kalkıp gidiyor, ne de ondan vazgeçiyorlardı. Muğîre b. Şu'be Osman'ın yanına geldi ve "İzin ver, kavmin yanına gidip ne istediklerine bakayım" dedi. Onlara doğru gitti. Onu gördükleri zaman, "Dön ey şaşı adam, dön ey fâcir adam, dön ey fasık adam" diye bağırdılar. O da döndü. Osman Amr b. Âs'ı çağırdı ve ona, "Kavmin yanına git; onları Allah'ın kitabına ve hoşlarına gitmeyen şeylerin razılığına davet et" dedi. Amr b. Âs onlara yaklaşınca selam verdi. Onlar, "Allah seni selamete kavuşturmasın! Dön ey Allah'ın düşmanı! Dön ey Nâbiğa'nın oğlu! Sen yanımızda ne emin ne de me'munsun" dediler.

İbn Ömer ve diğerleri Osman'a, "Onlar ancak Ali b. Ebû Tâlib'i dinlerler" dedi. Osman Ali'ye haber yolladı. Ali onun yanına gelince, "Ey Ebü'l-Hasan! Onların yanına git de onları Allah'ın kitabına ve peygamberinin sünnetine davet et" dedi. Ali, "Tamam, eğer senin adına kefil olaca-

ğım her şeyi yerine getirmeye söz veriyorsan gideyim" dedi. Osman, "Evet, söz vereceğim" dedi. Bunun üzerine Ali en güçlü ve en muhkem şekilde Allah'ın adına ondan söz aldı ve kavmin yanına gitti. Onlar, "Dön geriye" dediler. Ali, "Hayır, önüme bakacağım. Allah'ın kitabına göre size hükmedilecek ve sizi kızdıran her şey için memnun edileceksiniz" dedi ve Osman'ın verdiği sözleri onlara arz etti. Onlar, "Sen onun adına bunlara kefil olur musun?" dediler. Ali, "Evet" dedi. Onlar, "Biz de razı olduk" dediler. Onların ileri gelenleri ve eşrafı Ali'yle beraber Osman'ın yanına girdiler. Onlar Osman'ı kınadılar; Osman onları her şeyden razı edeceğine söz verdi. "Bunu yapacağına dair bir belge yaz" dediler. Osman şunları yazdı:

"Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla… Bu, Allah'ın kulu Müminlerin Emîri Osman'dan, onu yadırgayan Müslümanlara ve müminlere bir belgedir. Sizin şartınıza uygun olarak, içinizde Allah'ın kitabı ve Resûlullah'ın sünnetine göre hareket edeceğim. Mahrum olanlara atıyye verilecek, endişe duyanlara güvence verilecek, sürülenler geri döndürülecek, heyetler toplatılmayacak ve ganimet bol verilecektir. Ali b. Ebû Tâlib, bu belgede yer alan şartları yerine getireceğine, müminler ve Müslümanlar için Osman'ın kefilidir. Bu belgenin yazılmasına Zübeyr b. Avvâm, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Mâlik b. Ebû Vakkâs, Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Sâbit, Sehl b. Huneyf ve Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd şahitlik yaptılar. Bu belge, hicretin 35. yılı, Zilkâde ayında yazıldı." Her kavim belgeden bir nüsha alıp döndü.

Ali b. Ebû Tâlib, Osman'a şöyle dedi: "Çık, insanların duyacağı ve senden alıp taşıyacakları bir konuşma yap! Kalbindekine Allah'ı şahit tut. Memleket sana karşı çalkalanıyor. Artık Basra'dan, Kûfe'den ya da Mısır'dan başka bir kervan sana geldiğinde sen, 'Ey Ali, onları durdurmak için yanlarına git' diyemeyeceksin. Üstelik ben gitmediğim zaman, 'Ali benimle akrabalık ilişkisini kesiyor, hakkımı hafife alıyor' şeklinde konuşamayacaksın" Osman çıktı ve insanlara hitap etti. Yaptığı kötü şeyleri ikrar etti ve Allah'tan af-mağfiret diledi. Sonunda, "Resûlullah'tan (sav) işittim; şöyle diyordu: 'Kimin ayağı kayarsa tövbe etsin.' Bu hadisten ilk ibret alan ben olayım. Buradan indiğim zaman sizin eşrafınız gelsin ve görüşlerini bana söylesinler. Vallahi eğer bir köle beni hakka döndürürse ona tabi olurum. Kaldı ki Allah'tan başka gidilecek bir yer yoktur."

İnsanlar onun verdiği hutbeden dolayı çok memnun oldular. Onun kapısında durarak, ondaki değişikliği heyecanla izliyorlardı. O sırada Mervân onların yanına çıktı; onları azarladı ve "Yüzleri çirkin olasıcalar! Ne diye burada toplanmışsınız?" dedi. Müminlerin Emîri meşguldür; sizinle ilgilenemez. Eğer sizlerden birisine ihtiyacı olursa onu çağıracaktır" dedi. Onlar da döndüler. Bu durum Ali'ye ulaştı. Ali kızgın bir şekilde Osman'ın yanına geldi ve şöyle dedi: "Senin Mervân'dan razı oluşun, onun senden razı oluşu, sadece senin dinini ifsat etmek ve seni kandırmaktan başka bir şey değildir. Ben öyle görüyorum ki o seni tehlikenin içine atacak ama seni kurtarmayacaktır. Bu saatten sonra bir daha seni kınamak için dönmeyeceğim." Osman'ın hanımı Nâile bt. el-Ferâfisa, "Ali b. Ebû Tâlib'in Mervân hakkında söylediğini duydun. Üstelik bir daha sana dönmeyeceğini de haber veriyor. Mervân'ın halkın nezdinde ne gücü ne de itibarı olduğu halde sen hep Mervân'ın sözünü dinledin" dedi. Bunun üzerine Osman, gelmesi için Ali'ye haber gönderdi; ancak Ali gelmedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Şürahbîl b. Ebû Avn'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Abdurrahman b. Esved b. Abduyağûs'un, Mervân'dan söz ederken şöyle dediğini işittim: "Allah onun belasını versin. Osman halkın yanına çıktı; onları hoşnut etti ve yağmur gibi gözlerinden yaş akıncaya kadar minberin üzerinde ağladı. Fakat Mervân, onu kandırmak için aşağıdan girip yukarıdan çıktı ve nihayet onu görüşünden vazgeçirdi."[253] Dedi ki: Ben Ali'nin yanına geldim. Onu kabir ile minber arasında [Ravza'da] buluyorum. Yanında Ammâr b. Yâsir ve Muhammed b. Ebû Bekr de vardı. Onlar şöyle diyorlardı: "Mervân halka yapacağını yaptı; onları azarladı; nihayet onları, en kötü bir çehre ile Osman'ın kapısından kovdu." Ali bana döndü ve "Sen Osman'ın hutbesinde hazır bulundun mu?" dedi. Ben, "Evet, bulundum" dedim. Ali, "Peki, Mervân'ın halka söylediklerini duydun mu?" dedi. Ben, "Evet, duydum" dedim.

---

253 Cümlenin aslı (فما زالَ يَفْتِلُ في الذُّروة والغَارب) şeklindedir ve bu bir darb-ı meseldir. Darb-ı mesel, birisine hile yapmak amacıyla onu kandırmaya çalışanlar için kullanılmaktadır. (الذُّروة) kelimesi hörgücün üst tarafının adıdır. (الغَارب) de aynı manaya gelmektedir. Devenin sahibi, huysuzlaşan devenin hörgücnü okşayarak onu ikna etmeye ve üzerine yük bindirmeye çalışır. Darb-ı mesel buradan alınmıştır. (Bk. Meydânî, *Mecmaü'l-Emsâl*, II, 69; Beyrut, trsz) (çev.)

Ebû Mihnef şöyle dedi: Osman'ın yazdığı belgeden sonra Mısırlılar ülkelerine dönerken Eyle'den [veya Eyle'den önceki bir beldeden] geçtiklerinde Mısır'a gitmek üzere bir yolcunun arkalarından geldiğini gördüler. Onlar ona, "Kimsin sen?" dediler. Adam, "Müminlerin Emîri'nin Abdullah b. Sa'd'a gönderdiği bir elçi… Ben Müminlerin Emîri'nin kölesiyim" dedi. Adam esmer birisiydi. Mısırlılar birbirlerine, "İnsek de üstünü arasak; belki onun adamı bizim hakkımızda bir şeyler yazmış olabilir" dediler. Araştırdılar; bir şey bulamadılar. Birbirlerine, "Onu serbest bırakın" dediler. Fakat Kinâne b. Bişr, "Vallahi matarasına bakmadan onu serbest bırakmayacağım" dedi. Arkadaşları, "Sübhanallah! Hiç su içinde mektup olabilir mi?" dediler. Kinâne, "İnsanlar hilekârdırlar" dedi. Sonra Kinâne matarayı açtı; bir de ne görsün: İçinde ağzı mühürlü[254] -ya da 'içinde bir şey olan' dedi- bir şişe var. Şişenin içinde, kurşundan bir boru içinde bir mektup var. Mektubu çıkardı; mektup okundu. Bir de ne görsün, içinde şunlar yazılıdır: "Sadede gelince, Ebû Amr b. Büdeyl yanına geldiğinde onun boynunu vur. Ayrıca İbn Udeys'in, Kinâne ve Urve'nin ellerini kes. Sonra bırak, ölünceye kadar kanları içinde debelenip dursunlar. Sonra onları hurma kütüklerine bağla."

Deniliyor ki: Mervân, Osman'dan habersiz olarak o mektubu yazmıştı. Mektupta yazılanları anladıklarında, "Osman'ın işi bitmiştir" dediler. Sonra geldikleri gibi döndüler. Nihayet Medine'ye girdiler. Ellerinde mektupla Ali b. Ebû Tâlib ile karşılaştılar. Mektubun mührü de kurşundandı. Ali mektupla birlikte Osman'ın yanına girdi. Ancak Osman Allah'a yemin ederek bunun kendi mektubu olmadığını ve böyle bir mektuptan haberdar olmadığını söyledi. Osman, "Hatta gelince, o kâtibimin hattıdır. Mühre gelince o benim mührümdür ve üzerine basılmıştır" dedi. Bunun üzerine Ali, "Peki, kimden şüpheleniyorsun?" dedi. Osman, "Senden ve kâtibimden şüpheleniyorum" dedi. Ali öfkeyle dışarı çıktı. "Aksine, o senin işindir" diyordu.

Ebû Mihnef şöyle dedi: Osman'ın mührü başlangıçta Humrân b. Ebân'ın elindeydi. Humrân Basra'ya gönderilince Mervân mührü eline aldı ve mühür onun yanındaydı.

---

254 RK'nin hamişinde (مَحْشُوَّةٌ) "Dolu" kaydı yer almaktadır.

Mısırlılar Osman'ın konağına geldiler ve onu kuşattılar. Osman onlara göründü. Onlar, "Ey Osman! Bu senin mektubun mu?" dediler. Osman yemin edip inkâr etti. Onlar, "Eğer bilmediğin bir şey senin adına yazılıyorsa, bu kötü bir şeydir. Senin gibi birisi Müslümanların halifesi olamaz. Hemen hilafetten çekil" dediler. Osman, "Allah'ın bana giydirdiği bir gömleği çıkarmayacağım" dedi. Benî Ümeyye de "Ey Ali! İşimizi bozdun, hilekârlık yaptın ve tahrik ettin" dediler. Bunun üzerine Ali, "Ey ahmaklar! Sizler bilirsiniz ki benim bu işte ne dişi devem ne de erkek devem vardır. Üstelik ben Mısırlıları Osman'dan çevirdim. Sonra birbiri ardınca onun durumunu düzelttim. Bunda benim suçum ne?" dedi. Sonra döndü. Dönerken, "Allah'ım! Ben onların dediklerinden ve eğer başına bir iş gelirse onun kanından da beriyim" diyordu.

Dedi ki: Osman, kendisini kuşattıklarında bir mektup yazdı; Abdullah b. Zübeyr mektubu halka okudu. Mektupta şöyle diyordu: "Vallahi ben o mektubu yazmadım ve yazdırmadım. Onun öyküsünü de bilmiyorum. Hoşunuza gitmeyen her şeyde rızanız alınacaktır. Şehirlerinize istediğiniz kimseyi vali olarak tayin edin. Bu da sizin beytülmalinizin anahtarlarıdır. Bunları istediğinize teslim edin." Onu kuşatanlar, "Biz seni o mektubu yazmakla suçluyoruz; görevden çekil" dediler. Bazılarına göre, Osman'ın mektubunu okuyan kişi bizzat Zübeyr'in kendisiydi. Ancak birinci görüş daha sağlamdır.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Davud el-Attâr'dan, o Amr b. Dînâr'dan, o da Câbir b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etti: Mısırlılar kendisine doğru geldiklerinde Osman, Muhammed b. Mesleme'yi Ensâr'dan 50 kişiyle onlara gönderdi. Ben de onların içindeydim. Osman onları hoşnut etti; onlar da döndüler. Yoldayken, üzerinde zekât damgası olan bir deve gördüler. Hemen onu yakaladılar. Bir de ne görsünler: Yakaladıkları adam Osman'ın bir kölesidir. Bir de baktılar ki mataranın içinde kurşundan bir kamış, kamışın içinde de Mısır valisine yazılmış bir mektup vardır. Mektupta, "Filancaya şöyle yap; filancayı böyle yap" diye yazılıdır. Bunun üzerine topluluk Medine'ye geri döndü. Osman Muhammed b. Mesleme'yi onlara gönderdi; ancak dönmediler ve Osman'ı kuşattılar.

Bana Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî Ebü'l-Velîd anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Sümey anlattı. O Muhammed b. Ebû Zi'b'den, o İbn Şihâb ez-Zührî'den, Saîd b. Müseyyeb'den şöyle dediğini rivayet etti: Mısırlılar gelip Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'ten şikâyetçi olduklarında, Osman'dan onu azledip yerine Muhammed b. Ebû Bekr'i tayin etmesini istediler. Osman hemen onu tayin etti ve onunla ilgili ahitnameyi yazdı. Abdullah b. Sa'd ile Muhammed b. Ebû Bekr arasındaki tartışmayı çözüme kavuşturmak üzere çok sayıda Muhacir ve Ensâr'ı da onlarla birlikte Mısır'a gönderdi. Mısırlılar ve Muhammed b. Ebû Bekr, hep birlikte yola çıktılar. Medine'den üç gecelik bir mesafe uzaklaştıklarında bir de ne görsünler: Siyah bir köle, bir devenin üzerinde geliyor. Tıpkı birisini arayan veya birileri tarafından aranan bir adam gibi şiddetli bir şekilde deveye vurup duruyor. Muhammed b. Ebû Bekr'in adamları ona, "Öykün nedir? Durumun nicedir? Sanki kaçmış ya da aranan bir adamın hali vardır sende" dediler. Adam bir kez onlara, "Ben Müminlerin Emîri'nin kölesiyim" dedi. Bir defasında da "Ben Mervân'ın kölesiyim. Mısır valisine bir mektup götürmek üzere beni gönderdi" dedi. Onlar, "Mektup sende mi?" dediler. Adam, "Hayır, mektup bende değil" dedi. Onun üstünü aradılar; ancak bir şey bulamadılar. Yanında, kurumuş bir matara vardı; içinde sallanıp duran bir şey vardı. İçindekini çıkarmak için salladılar; fakat çıkmadı. Hemen matarayı yardılar. Bir de ne görsünler: İçinde Osman'dan Abdullah b. Sa'd'a yazılmış bir mektup var. Muhammed beraberinde bulunan Muhacir ve Ensâr'ı ve diğerlerini topladı. Sonra mektubu onların huzurunda açtı. Baktı ki içinde şunlar yazılıdır: "Sana Muhammed b. Ebû Bekr ve filan ve filan geldiklerinde onları öldür ve Muhammed b. Ebû Bekr'in valilik ahitnamesini iptal et. Sana yeni görüşüm gelinceye kadar işine devam et. Sana gelen ve senden şikâyetçi olanları hapse at. İnşaallah…"

Mektubu okuduklarında korktular; öfkelendiler ve hemen Medine'ye geri döndüler. Muhammed b. Ebû Bekr mektubu, yanında bulunan bazı adamların mühürleriyle mühürledi ve onlardan bir adama verdi. Nihayet Medine'ye geldiler. Ali'yi, Talha'yı, Zübeyr'i, Sa'd'ı ve Resûlullah'ın (sav) ashâbından diğer bazılarını topladılar. Sonra mektubu onların huzurunda açıp kölenin öyküsünü onlara anlattılar. Mektubu onlara okuttular. Me-

dine halkından, Osman'a karşı kinlenmeyen hiç kimse kalmadı. Diğer taraftan İbn Mes'ûd, Ammâr ve Ebû Zer için öfkelenmiş olanlar daha da öfkelendiler. Resûlullah'ın ashâbı evlerine döndüler. Hepsi de mektubun içeriğinden dolayı çok üzgündüler.

İnsanlar Osman'ı kuşattılar. Muhammed b. Ebû Bekr, Benî Teym ve diğerlerini de çağırdı. Talha b. Ubeydullah da bu konuda ona yardım etti. Âişe onu çokça çimdikliyordu [ona kızıyordu]. Bu arada hepsi de Bedir ashâbından olan Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd, Ammâr ve Resûlullah'ın (sav) diğer bazı sahabîleri Osman'ın yanına girdiler. Ali'nin yanında mektup, köle ve deve vardı. Ali Osman'a, "Bu köle senin mi?" dedi. Osman, "Evet, benim kölem" dedi. Ali, "Deve de senin mi?" dedi. Osman, "Evet, deve de benim" dedi. Ali, "Peki, sen mi bu mektubu yazdın?" dedi. Osman, "Hayır" dedi; mektubu yazmadığına, yazdırmadığına ve mektuptan haberi olmadığına dair yemin etti. Bunun üzerine Ali Osman'a, "Peki, mühür senin mi?" dedi. Osman, "Evet, benim" dedi. Ali, "Peki, senin kölen, üzerinde mührün bulunan bir mektupla senin deveni alacak ve sen bundan habersiz olacaksın! Bu, nasıl olabilir?" dedi. Osman, Allah'a yemin ederek mektubu yazmadığını, yazdırmadığını, bu köleyi de Mısır'a göndermediğini söyledi. Oradakiler hattın Mervân'ın hattı olduğunu anladılar. Bunun üzerine Mervân'ı kendilerine teslim etmesini istediler. Fakat Osman kabul etmedi. Mervân konakta, onun yanındaydı. Bunun üzerine Muhammed'in (sav) ashâbı öfkelenerek yanından çıktılar. Osman'ın yalan yere yemin etmediğini biliyorlardı.

Ancak bazı adamlar şöyle dediler: "Osman, işin hakikatini araştırmak, mektubun durumunu öğrenmek ve Muhammed (sav) ashâbının haksız yere öldürülmesi için nasıl emir verildiğini bilmek için Mervân'ı bize vermedikçe o bizim yanımızda masum değildir. Eğer Osman'ın kendisi o mektubu yazmışsa onu azlederiz. Eğer Osman adına Mervân bu mektubu yazmışsa Mervân'a ne yapacağımıza bakarız." Adamlar evlerine gittiler. Osman Mervân'ı [yanından] çıkarmayı kabul etmedi. Bunun üzerine halk Osman'ı kuşattı ve ona su vermediler. Nihayet insanların önüne çıktı ve "İçinizde Ali var mı?" dedi. Oradakiler, "Hayır" dediler. Osman, "İçinizde Sa'd var mı?" dedi. Oradakiler, "Hayır" dediler. Osman sustu. Sonra "İçi-

nizde bize su verecek birisi yok mu?" dedi. Bu söz Ali'ye ulaştı. Hemen su dolu üç kırba gönderdi. Fakat neredeyse ona ulaşamıyordu. Hatta ulaşıncaya kadar, Benî Hâşim ile Benî Ümeyye'nin bazı mevlaları yaralandı.

Ali'ye topluluğun Osman'ı öldürmek istediği ulaştı. Ali, "Biz Mervân'ı istedik. Osman'ın öldürülmesine gelince, bu asla olmaz" dedi. Sonra Hasan ve Hüseyn'e, "Kılıcınızla gidin ve Osman'ın kapısında durun. Hiç kimsenin ona ulaşmasına izin vermeyin" dedi. Zübeyr de oğlu Abdullah'ı gönderdi. Talha da istemeyerek oğlunu gönderdi. Resûlullah'ın (sav) ashâbından çok sayıda zat, insanların Osman'a ulaşmamaları için oğullarını gönderdiler ve Mervân'ın kendilerine verilmesini Osman'dan istediler. Muhammed b. Ebû Bekr bu durumu görünce, bu sırada Osman'a oklar atılmıştı. Hatta Hasan onun kapısında kana bulanmıştı. Mervân konaktayken kendisine bir ok isabet etmişti. Muhammed b. Talha kana boyandı. Ali'nin mevlası Kanber yaralandı. Bu sırada Muhammed b. Ebû Bekr, Benî Hâşim'in Hasan ve Hüseyn'in durumları için kızmalarından ve bunun fitneye yol açmasından korktu. Muhammed iki adamın elinden tuttu ve onlara şöyle dedi: "Eğer Benî Hâşim gelip de Hasan'ın yüzünde kan görürse insanları Osman'ın başından savarlar ve istediğiniz şey de boşa çıkmış olur. Fakat bizimle gelin, evin içine tırmanıp kimse görmeden Osman'ı öldürelim." Bunun üzerine Muhammed b. Ebû Bekr ve iki arkadaşı, Ensâr'dan bir adamın evinden tırmanıp Osman'ın evine girdiler. Onunla birlikte olanlardan kimsenin haberi yoktu. Onlar evlerin üzerinden geldiler. Osman'ın yanında sadece hanımı vardı. Muhammed b. Ebû Bekr iki arkadaşına, "Osman'ın yanına ilk ben gireceğim. Onu yakaladığımda siz de içeri girin, ona vurun ve öldürün" dedi. Muhammed yanına girdi ve sakalını tuttu. Osman ona, "Vallahi eğer baban seni görseydi, senin bu yaptığını çok çirkin bulurdu" dedi. Muhammed'in eli gevşedi. Sonra diğer iki adam girdi ve onu öldürene kadar vurdular. Geldikleri yerden de kaçtılar.

Onun hanımı insanlara doğru bağırdı. Konaktaki gürültüden dolayı sesini kimseye duyuramadı. Sonra insanların yanına çıktı ve "Müminlerin Emîri öldürüldü" dedi. Hasan ve Hüseyn ve yanlarında bulunanlar içeri girdiklerinde Osman'ı, kafası kesilmiş olarak buldular. Üzerine kapanıp ağlamaya başladılar. Onlar çıktılar; bu kez insanlar girdiler ve Osman'ı,

kafası kesilmiş olarak buldular. Haber Ali b. Ebû Tâlib, Talha, Zübeyr, Sa'd ve Medine'de bulunan diğer büyük sahabîlere ulaştı. Hemen çıktılar; kendilerine gelen haberden dolayı akılları başlarında değildi. Onu öldürülmüş olarak buldular ve istircâda[255] bulundular. Ali iki oğluna, "Siz kapıdayken nasıl Müminlerin Emîri öldürülüyor?" dedi. Elini kaldırıp Hasan'a bir yumruk vurdu ve Hüseyn'in göğsüne de bir yumruk attı. Sonra Muhammed b. Talha'ya küfretti ve Abdullah b. Zübeyr'e lanet etti.

Ali öfkeyle çıktı; Talha'nın da onlara yardım ettiğini düşünüyordu. Talha onunla karşılaştı; Ali'ye, "Ne oluyor sana ey Ebü'l-Hasan? Hasan ve Hüseyn'i dövmüşsün?" dedi. Ali, "Allah belanı versin! Bu iş beni kötü duruma düşürene kadar [işi] kabul etmedin. Müminlerin Emîri, Bedir ashâbından birinin öldürülmesini gerektirecek kesin bir delil ortaya çıkmadan öldürülüyor" dedi. Bunun üzerine Talha, "Eğer Mervân'ı teslim etseydi öldürülmezdi" dedi. Ali ise "Eğer Mervân'ı yanınıza çıkarsaydı, hakkında hüküm kesinleşmeden öldürülürdü" dedi.

Ali çıktı ve evine geldi. Peygamber'in (sav) ashâbı ve diğerleri, insanların tümü, "Müminlerin Emîri Ali'dir" diyerek Ali'ye doğru koşuyorlardı. Nihayet onun evine girdiler ve ona, "Uzat elini, sana biat edeceğiz. Bize mutlaka bir emîr lazım" dediler. Ali, "Bu sizin işiniz değil; bu ancak Bedir ehlinin işidir. Bedir ehli kime rıza gösterirse o halifedir" dedi. Bunun üzerine Bedir ehlinin tümü Ali'nin yanına geldiler ve "Bu işe senden daha müstahak olan kimse görmedik. Uzat elini, sana biat edelim" dediler. Ali, "Talha ve Zübeyr neredeler?" dedi. Diliyle Ali'ye ilk biat eden Talha, eliyle ilk biat eden de Sa'd [b. Ebû Vakkâs] idi. Ali bu durumu görünce minbere çıktı. İlk kez [biat için] minbere çıkan [halife] Ali idi. Talha eliyle ona biat etti. Talha'nın parmağı felçliydi. Ali bundan huylandı; uğursuzluk hissetti ve "Sözünden cayması ne kadar da ona yakışır!" dedi. Sonra Zübeyr, Sa'd ve Peygamber'in (sav) diğer ashâbı ona biat ettiler. Sonra indi; insanları davet etti, Mervân'ı ve Ebû Mu'ayt ailesini istedi. Onların hepsi Ali'den kaçtılar.

Âişe ağlayarak evden çıktı ve "Osman öldürüldü; Allah ona rahmet eylesin" dedi. Ammâr b. Yâsir ona, "Sen dün insanları onun aleyhine kışkır-

---

255 İstircâ, "*İnnâ lillah ve innâ ileyhi râcîûn*" âyetini söylemektir. (çev.)

tıyordun, şimdi de onun için ağlıyorsun" dedi. Ali, Osman'ın hanımına geldi ve ona, "Osman'ı kim öldürdü?" dedi. Kadın, "Bilmiyorum; yanına iki adam girdi; onları tanımıyorum. Ancak yüzlerini görsem tanırım. Muhammed b. Ebû Bekr o iki adamla beraberdi" dedi ve Muhammed'in neler yaptığını Ali'ye ve diğer insanlara haber verdi. Bunun üzerine Ali, Muhammed b. Ebû Bekr'i çağırdı. Osman'ın eşinin anlattıklarını ona sordu. Muhammed, "Kadın yalan söylemiyor. Vallahi ben Osman'ın yanına girdim ve onu öldürmek istedim. Osman babamı andı; hemen onu bıraktım ve tövbe ettim. Vallahi ben ne onu öldürdüm; ne de yakasından tuttum" dedi. Osman'ın karısı, "Doğru söylüyor; fakat o iki adamı içeri sokan o idi" dedi.

Bana Muhammed b. Hişâm b. Behrâm anlattı; dedi ki: Bize Vekî anlattı. O A'meş'ten, o da Ubeyd b. Umeyr'den Ali'nin şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ın üzerine atılmanızı emretmiyorum. Eğer [benim sözümü] kabul etmeyip üzerine giderseniz, bu yumurta [daha çok] civciv çıkarır.

Bana Amr b. Muhammed anlattı. O Kabîsa b. Ukbe'den, o Süfyân'dan, o Ebû İshak'tan, o da Amr b. Asam'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ben Zû Huşub'dan gönderilenlerin içindeydim. Bize, "Resûlullah'ın ashâbına danışın; en sonunda da Ali'ye danışın" dediler. Biz de Resûlullah'ın (sav) ashâbına danıştık; bize, "Gelin" dediler. Ancak Ali'ye sorduğumuzda, "Gelmenizi emretmiyorum. Eğer [dediğimi] kabul etmezseniz, bu yumurta [daha çok] civciv çıkarır" dedi.

Bize Muhammed b. Hâtim el-Mervezî anlattı. O Ebû Muâviye'den, o A'meş'ten, o da Ebû Sâlih'ten şöyle dediğini rivayet etti: Ali şöyle dedi: "Eğer işin bu seviyeye ulaşacağını bilseydim işin içine girmezdim."

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrâkî anlattı; dedi ki: Bana Muhammed b. el-A'râbî anlattı; dedi ki: Bize Ezher b. Sa'd es-Semmân Ebû Bekr anlattı; dedi ki: Bize İbn Avn, Hasan'ın şöyle dediğini anlattı: Osman hutbe okudu. Bir adam kalktı ve "Biz Allah'ın kitabını istiyoruz" dedi. Osman ona, "Otur! Senden başka Allah'ın kitabını isteyen yok mu?" dedi. Adama çakıl taşı atıldı ve insanlar birbirlerine çakıl taşı atmaya başladılar. Bunun üzerine yaşlı adam [Osman] indi; neredeyse boynu hiç düz olmadı; [boynu

bükük olarak durdu.] İbn Avn Hasan'a, "O zaman kaç yaşındaydın?" dedi Hasan, "14-15 yaşında" dedi.

Ebû Mihnef ve diğerleri şöyle dediler: Kavim Osman'ı korudu ve kimsenin yanına girmesine izin vermediler. Saîd b. Âs Osman'a, ihrama girip telbiye[256] etmesini ve çıkıp Mekke'ye gitmesini söyledi. "O takdirde kimse onun üzerine gelmeyecektir" dedi. Saîd b. Âs'ın sözü kuşatmacılara ulaştı. "Vallahi eğer evden çıkarsa Allah aramızda hüküm vermeden onun peşini bırakmayacağız" dediler. Talha b. Ubeydullah, Osman'ın kuşatmasını daha da sıklaştırdı ve yanına suyun konulmasını engelledi. Sonunda Ali b. Ebû Tâlib kızdı ve su kaplarını içeri soktu.

Dediler ki: Osman, Abdullah b. Âmir b. Küreyz ve Muâviye b. Ebû Süfyân'a mektup yazarak, Mısır, Irak ve Medine halkından zalim ve düşman olanların evini kuşattıklarını ve katlinden veya Allah'ın giydirdiği elbiseyi [halifelik] çıkarmaktan başka hiçbir şeyin kendilerini razı etmeyeceğini onlara bildirdi. Osman bunlardan yardım istiyor, kendisine tuzak kuranların tuzaklarını uzaklaştırmak için güçlü ve görüş sahibi adamlar göndermelerini istiyordu. Onun İbn Âmir'e gönderdiği elçisi Cübeyr b. Mut'im idi. Muâviye'ye gönderdiği elçisi ise Misver b. Mahreme ez-Zührî idi. İbn Âmir Osman'a, Mücâşi b. Mes'ûd es-Sülemî komutasında 500 kişi gönderdi ve her birisine 500'er dirhem verdi. Züfer b. Hâris el-Kilâbî de 100 kişilik bir birlikle Mücâşi'in yanına geldi. Muâviye ise Habîb b. Mesleme el-Fihrî'nin komutasında 1.000 süvari gönderdi. Habîb, Becîle kabilesinden Hâlid b. Abdullah b. Yezîd el-Kasrî'nin dedesi Yezîd b. Esed el-Becelî'yi önden gönderdi. Osman'ın İbn Âmir'e ve Muâviye'ye yazdığı mektupların haberi Mısırlılara ve onlarla beraber olanlara ulaştı. Bu durum, onların kuşatmayı daha da sıkılaştırmalarına ve onu öldürmeye daha fazla hırs göstermelerine sebep oldu.

Medâinî, Hubbân b. Musa'dan, o Mücâlid'den, o da eş-Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman Muâviye'ye, "Bana yardım et" diye mektup gönderdi. Bunun üzerine Muâviye Yezîd b. Esed el-Becelî'nin komutasında 4.000 kişilik bir kuvvet gönderdi. Fakat insanlar onu Osman'ın öldü-

256 Telbiye, hac veya umre niyetiyle ihrama girenlerin "*Lebbeyk Allahümme lebbeyk*" diyerek sesli olarak ve hep bir ağızdan zikir yapmalarıdır. (çev.)

rülmesiyle karşıladılar. Bu yüzden Yezîd yoldan döndü ve "Eğer Osman sağ iken Medine'ye girseydim, reşit olan bir tek insan orada bırakmazdım. Çünkü kâtil ve hain aynıdır" dedi.

Osman'ın (ra) Savaş İstememesi

Ebû Mihnef, Vâkıdî ve başkaları şöyle dediler: Muğîre b. Şu'be es-Sekafî Osman'a mevlalarını ve maiyetinde bulunan aile mensuplarını silahlandırmasını söyledi. Böylece kuşatmacılar onları görecek ve ondan vazgeçeceklerdi. O da denileni yaptı. Silahlı unsurlar onların yanından geçiyorlardı. Sonra Osman onların ayrılmalarını ve savaşmamalarını emretti. Bunun üzerine Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt şöyle dedi:

Çekti ellerini, sonra kapattı kapısını
Allah'ın gâfil olmadığına inanıyordu
Ev halkına, "sakın savaşmayın" dedi
Allah savaşmayan herkesi affetsin, dedi
Ne düşünürsün; eğer Allah akrabalık bağından sonra
Atmışsa onların kalbine, kin ve düşmanlık tohumlarını
Nasıl görürsün, ondan sonra hayrın nasıl da insanlardan gittiğini?
Doğum sancısı çeken hamile develerin çekip gitmeleri gibi

Dediler ki: Silahlananlar Osman'ın evinden ayrılınca Sîdân b. Humrân el-Murâdî -onun Sûdân b. Humrân olduğu da söyleniyor- çıktı; nihayet onlara yetişti. Mervân ona döndü ve kılıçlarıyla birbirlerine sataşmaya başladılar; fakat bir şey yapmadılar. Osman, "Fesubhanallah! Bütün bunlar benim çekilmem ve hilafetim için mi? Ey Nâile! Mervân ve yanındakilerin derhal bana gelmeleri için benden onlara kesin bir talimat gönder" dedi. Bunun üzerine Mervân geldi ve konağa girdi.

Dediler ki: Osman kuşatılmış haldeyken Katan b. Abdullah b. Husayn Zu'l-Gussa el-Hârisî Osman'ın yanına geldi. Osman'ı, kendisine itaat eden ve taraftarı olanlarla [evini kuşatanları] kendisinden savmaya davet etti. Osman ise "Ben onları Allah'a havale ediyorum ve onlarla savaşmayacağım. Kuşkusuz bu, onların aleyhine bana delil olması bakımından daha önemlidir" dedi. Katan, teşekkür edilmiş ve ikna olmuş bir şekilde geri döndü. Kendisi, "Ah! Keşke Osman'la birlikte öldürülmüş olsaydım" derdi.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı; dedi ki: Bize Ebû Muâviye anlattı. O A'meş'ten, o Ebû Sâlih'ten, o da Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti: Dâr [kuşatma] günü Osman'a, "Ey Müminlerin Emîri, onları döverek senden uzaklaştıralım mı?" dedim. Osman, "Hayır, eğer onlardan bir tek adam öldürürsen bütün insanları öldürmüş gibisin" dedi. Ebû Hüreyre dedi ki: Ben de döndüm ve savaşmadım.

Bana Muhammed b. Hâtim b. Meymûn anlattı; dedi ki: Bize Abdullah b. İdris el-Ezdî anlattı. O Hişâm b. Hassân'dan, o da İbn Sîrîn'den şöyle dediğini nakletti: Zeyd b. Sâbit Osman'ın yanına geldi ve "Ensâr kapıdadır. Eğer isterse ikinci kez Allah'ın Ensârı oluruz diyorlar" dedi. Osman, "Öldürmeye gelince, hayır" dedi.

Bana Yahya b. Maîn anlattı; dedi ki: Bize İbn İdris anlattı. O Yahya b. Saîd'den, o da Abdullah b. Âmir b. Rebîa'dan şöyle dediğini rivayet etti: Dâr günü Osman, "Benim yanımda en zengin olanınız, elini ve silahını [insanlardan] çekendir" dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Ebû Davud et-Tayâlisî anlattı. O Kurre b. Hâlid'den, o Muhammed b. Sîrîn'den, o da Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ın öldürüldüğü Dâr günü onun yanındaydım. Şöyle dediğini duydum: "Bize kulak veren ve bize itaat edenlere kesin olarak silahlarını atmalarını söyledik." Bunun üzerine Mervân dışında herkes silahını attı. Mervân, "Ben de silahımı asla bırakmayacağıma söz verdim" dedi. Ebû Hüreyre dedi ki: "Mervân cesur bir adamdı. Ben de silahımı attım. Onu kimin aldığını bilmiyorum."

Bize Yahya b. Eyyûb ez-Zâhid anlattı; dedi ki: Bize İsmail b. Uleyye[257] anlattı. O İbn Ebû Müleyke'den, o da Abdullah b. Zübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti: Dâr gününde Osman'a, "Senin yanında, Allah'ın dinine yardım edecek ileri görüşlü bir cemaat var. İzin ver, savaşalım" dedim. Osman, "Allah için, benim uğrumda kan akıtan birisini istemiyorum" dedi.

---

257 O Benî Esed b. Hüzeyme'nin mevlası İsmail b. İbrâhim b. Mukassim'dir. Uleyye onun annesidir. Künyesi "Ebû Bişr" idi. H. 193'te Bağdat'ta vefat etti. Bk. *Tabakatu Halife*, s. 613, Beyrut, 1993.

Bana Yahya b. Eyyûb anlattı. O İsmail b. Uleyye'den, o İbn Avn'dan, o da İbn Sîrîn'den şöyle dediğini rivayet etti: Dâr günü Osman'la birlikte 700 kişi vardı. Eğer onları bıraksaydı Allah'ın izniyle onları evin çevresinden uzaklaştırana kadar onları vururlardı. Ali'nin iki oğlu Hasan ve Hüseyn ile Zübeyr'in oğlu onlardandı.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Ebû Üsâme anlattı. O Hişâm b. Urve'den, o babasından, o da Abdullah b. Zübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti: Dâr günü Osman'a, "Öldür onları! Vallahi onları öldürmek senin için helal olmuştur" dedim. Osman, "Vallahi hiçbir zaman onlarla savaşmayacağım" dedi. Onlar Osman'ın yanına girdiler ve onu öldürdüler. Osman oruçluydu. İbnü'z-Zübeyr'i konağa yönetici yapmış ve "Bana itaat eden bir kimse Abdullah b. Zübeyr'e itaat etsin" demişti.

Ebû Mihnef ve diğerlerinin rivayetine göre, Osman kuşatma altındayken Osman b. Ebü'l-Âs es-Sekafî yanına girdi ve savaşmak istediğini ona arz etti. Fakat Osman kabul etmedi. Bunun üzerine Basra'ya gitmek için ondan izin istedi. Osman ona izin verdi; o da Basra'ya gitti.

Amr b. Âs ve Diğerlerinin Durumu

Dediler ki: Amr b. Âs ilk kuşatmada Osman'a, "Ey Osman! İnsanları birçok tehlike ile karşı karşıya getirdin. Allah'tan kork ve ona tövbe et" dedi. Bunun üzerine Osman ona, "Ey Nâbiğa'nın oğlu! Ben seni Mısır'dan azlettim diye bir sürü ayak takımını bana karşı kışkırttın" dedi. Bunun üzerine Amr b. Âs Filistin'e giderek kendisine ait oradaki arazisine yerleşti. Orada da insanları, hatta koyun çobanlarını bile Osman'ın aleyhine kışkırtıyordu. Osman'ın öldürülme haberi kendisine gelince, "Ben Ebû Abdullah'ım. Bir yarayı kaşırsam eğer, kabuğunu kaldırırım" dedi.

Dediler ki: Mücemmi b. Câriye el-Ensârî, Talha b. Ubeydullah'ın yanından geçti. Talha, "Ey Mücemmi! Adamın ne yaptı?" dedi. Mücemmi, "Vallahi, sanıyorum onu öldüreceksiniz" dedi. Bunun üzerine Talha, "Eğer öldürülecekse ne mukarreb [Allah'a yakın] bir melek, ne de gönderilmiş bir peygamberdir" dedi.

Dediler ki: Osman Abdullah b. Selâm'a, "Çık onların yanına ve onlarla konuş" dedi. Abdullah b. Selâm yanlarına çıktı. Onlara vaaz verdi ve Medine'nin saygınlığını anlattı. Sonra onlara, "Bugüne kadar hiçbir halife öldürülmemiştir ki onunla birlikte 35.000 kişi daha öldürülsün" dedi. Onlar, "Yalan söyledin ey Yahudi oğlu Yahudi" dediler.

Dediler ki: Osman'ın aleyhine iş şiddetlenince Osman, Mervân b. Hakem ve Abdurrahman b. Attâb b. Esîd'in Âişe'nin yanına gitmelerini emretti. Âişe o sırada hacca gitmek üzereydi. Onlar Âişe'ye, "Burada kalsan… Belki Allah sayende belayı bu adamdan defeder" dediler. Âişe, "Develerimi yaklaştırdım ve haccı kendi nefsime vacip kıldım. Vallahi yapmayacağım" dedi. Bunun üzerine Mervân ve arkadaşı kalktılar. Kalkarken Mervân şöyle diyordu:

Yaktı Kays memleketleri, bana karşı
Öyle ki daha keskin bir şekilde yanmaya başladı

Bunun üzerine Âişe, "Vallahi ey Mervân! Bu adamın, çuvallarımdan birinde olmasını ve onu götürüp denize atmayı isterdim" dedi. Osman Abdullah b. Abbas'ı hac mevsiminden sorumlu yapmıştı. Âişe konaklama yerlerinden birindeyken Abdullah b. Abbas yanından geçti. Âişe, "Ey İbn Abbas! Allah sana akıl, idrak, anlama ve açıklama yeteneği vermiştir. Sakın insanları bu azgın adamın üzerinden çevirme" dedi.

Bize Halef b. Hişâm el-Bezzâr anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Zeyd anlattı. O Yahya b. Saîd'den, o da Ebû Ümâme el-Bâhilî'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman kuşatma altındayken onun yanındaydık. Bir gün ihtiyacı için [helâya] girdi. Kaldırımda olanların sesini işitmişti. Sonra yanımıza geldi; rengi değişmişti. Osman şöyle dedi: "Onlar beni öldürmekle tehdit ediyorlar. Vallahi ben Resûlullah'tan işittim; şöyle diyordu: 'Bir Müslümanın kanı ancak üç şeyle helal olur. İman ettikten sonra küfre girmekle, evlendikten sonra zina yapmakla ve haksız yere bir nefsi öldürmekle…' Vallahi ne cahiliye döneminde ne İslâmî dönemde zina ettim. Allah beni hidayet ettiği günden beri dinimin yerine başka bir din temenni etmedim. Hiçbir nefsi de öldürmüş değilim. Beni ne diye öldürecekler?"

Bize Affân anlattı. O Hammâd'dan, o Yahya b. Saîd'den, o da Ebû Ümâme b. Sehl'den bunun benzerini söylediğini rivayet etti.

Bana Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm anlattı; dedi ki: Bize Kesîr b. Hişâm anlattı; dedi ki: Bize Câfer b. Burkân haber verdi. O Meymûn b. Mihrân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Osman evinde kuşatılınca, [dışarıya] bir adam gönderdi ve ona, "Git, bakayım insanlar ne diyorlar" dedi. Adam Osman'a geldi ve "Bazılarından işittim; 'Katli helaldir' diyorlardı" dedi. Bunun üzerine Osman "Bir Müslümanın kanı ancak imandan sonra küfürle, evlilikten sonra zina yapmakla, bir adamı [haksız] yere öldürmekle veya yeryüzünde fesat çıkarmakla helal olabilir" dedi.

Bana Hüseyn b. Ali b. Esved anlattı; dedi ki: Bize Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme anlattı. O Abdülmelik b. Ebû Süleyman'dan, o da İbn Ebû Leylâ el-Kindî'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman kuşatma altındayken onu gördüm. Başını bir küçük pencereden çıkardı ve "Ey insanlar! Beni öldürmeyin! Vallahi eğer beni öldürürseniz bir daha birlikte namaz kılamayacak, birlikte cihat edemeyeceksiniz ve şöyle olana kadar ihtilafa düşeceksiniz" dedi ve parmaklarını birbirine kenetledi. Sonra "*Ey kavmim! Bana karşı olan düşmanlığınız, Nûh kavminin veya Hûd kavminin yahut Sâlih kavminin başına gelenin benzeri gibi bir felaketi sakın sizin de başınıza getirmesin. (Ve unutmayın ki) Lût kavmi sizden uzak değildir*"[258] ayetini okudu. Sonra Abdullah b. Selâm'ı çağırdı ve "Ne görüyorsun?" dedi. İbn Selâm, "En iyisi çekilmek. O hüccet bakımından daha etkileyicidir" dedi.

Bize Affân b. Müslim Ebû Osman anlattı; dedi ki: Bize Cerîr b. Hâzim anlattı; dedi ki: Bize Ya'lâ b. Hakîm haber verdi. O Nâfi'den şöyle dediğini rivayet etti: Bana İbn Ömer anlattı dedi ki: Osman kuşatma altındayken "Muğîre b. Ahnes'in bana söylediği şey hakkında ne dersin?" dedi. Dedi ki: Ben, "Sana ne söylemişti ki?" dedim. Osman şöyle dedi: "Muğîre, 'Bu insanlar senin çekilmeni istiyorlar. Eğer vazgeçersen sorun yok. Eğer vazgeçmezsen seni öldürecekler. Onların işini onlara bırak' diyor." Ben ona, "Peki, eğer hilafetten vazgeçmezsen seni öldürmekten başka bir şey yaparlar mı?" dedim. Osman, "Hayır" dedi. Bunun üzerine ona, "Bana göre İslâm'da böyle bir geleneği ortaya koyman doğru değildir. O zaman kim emîrine kızacak olursa onu görevden almaya çalışır. Allah'ın sana giydirdiği gömleği çıkarma" dedim.

---

258 Hud, 11/89.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o Ebû Mihnef'ten rivayet etti. Ebû Mihnef isnadında şöyle dedi: Osman insanlara göründü. Bazılarının bazılarına, "Onu öldürmeyelim; fakat onu azledelim" dediğini işitti. Osman, "Benim azlime gelince, bu mümkün değildir. Katlime gelince bu, olabilir" dedi. Osman, içlerinde Talha'nın bulunduğu bir cemaate selam verdi; kimse selamını almadı. Bunun üzerine Osman, "Ey Talha! Sana selam verdiğim halde selamımı almayacak bir zamanı göreceğimi sanmıyordum" dedi.

Dedi ki: Zübeyr Osman'ın yanına geldi ve ona, "Resûlullah'ın mescidinde, sana zulüm yapanlara engel olan ve seni hakka davet eden bir cemaat var. Çık ve onları Resûlullah'ın (sav) zevcelerinin yanına götür" dedi. Osman Zübeyr'le beraber çıktı. İnsanlar ona silahla saldırdılar. Bunun üzerine Osman, "Ey Zübeyr, ne hakkı tanıyan ne de zulmü engelleyen kimseyi görüyorum" dedi ve evine girdi. Zübeyr de evine gitti.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Şebâbe b. Sevvâr anlattı. O İbrâhim b. Sa'd'dan, o babasından, o da dedesinden şöyle dediğini rivayet etti: Osman b. Affân'dan işittim; şöyle diyordu: "Eğer Allah'ın kitabında ayaklarımı kayıtlara koymayı emreden bir ayet bulursanız, ayaklarımı kayda koyun."

Ebû Mihnef ve Vâkıdî rivayetlerinde şöyle dediler: Resûlullah'ın (sav) eşi ve Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe, bir matarayla Osman'ın yanına geldi. Onun etrafındaki kuşatma çok şiddetlenmişti. Kuşatmacılar onun girmesine engel oldular. Bunun üzerine Ümmü Habîbe, "Osman bizim vasiyetlerimiz ve yetimlerimizin durumuyla görevlendirilmişti. Ben bu hususla ilgili olarak onunla görüşmek istiyorum" dedi. Ona izin verdiler. O da girdi ve matarayı Osman'a verdi.

Bana Abdullah b. Sâlih, Abdülcebbâr b. Verd'den şöyle dediğini rivayet etti: İbn Ebû Müleyke'den, Cübeyr b. Mut'im'in şöyle dediğini işittim: Osman kuşatıldı. Öyle ki sadece evinin içindeki kuyudan su alabiliyordu. Ben Ali b. Ebû Tâlib'in yanına girdim ve "Halanın oğlu kuşatılıp, hatta vallahi sadece evinin içindeki kuyudan su almasına razı mısın?" dedim. Ali, "Sübhanallah! İş bu raddeye mi ulaştı?" dedi. Ben de "Evet" dedim. Ali hemen su kaplarına yöneldi ve yanına sokup ona su verdi.

Bana İshak el-Fervî Ebû Musa anlattı; dedi ki: Bize Abdullah b. İdris anlattı; dedi ki: Bize Yahya b. Saîd anlattı; dedi ki: Talha, kuşatma esnasında insanların işini üstlenmişti. Osman Abdullah b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib'i şu beyitle Ali'nin yanına gönderdi.

Sen beni ye, eğer yenileceksem
Değilse yetiş bana, ben henüz parçalanmadan[259]

Hişâm b. el-Kelbî şöyle dedi: Bu beyit Mümezzak el-Abdî'nindir. Onun ismi Şe's b. Nehâr b. Esved b. Hazîl'dir. Bu beyitten dolayı ona "Mümezzak" denilmiştir.

Dediler ki: Üsâme b. Zeyd b. Hârise Ali b. Ebû Tâlib'e, "Ey Ebü'l-Hasan! Vallahi sen benim yanımda, gözlerimden ve kulaklarımdan daha azizsin. Beni dinle ve Yenbû'daki arazine git. Eğer sen buradayken Osman öldürülürse kanından sorumlu tutulursun" dedi. Bunun üzerine İbn Abbas Üsâme'ye, "Ey Ebû Muhammed! Gözle gördükten sonra iz mi arıyorsun? Kureyş'ten olan üç halifeden sonra Ali'nin çekilmesi onun için uygun olur mu?" dedi.

Ebû Mihnef şöyle dedi: Osman kuşatma altında iken Ali arefe günü insanlara namaz kıldırdı. Bunun üzerine Osman Mümezzak'ın şu beytini Ali'ye gönderdi:

Sen beni ye, eğer yenileceksem
Değilse yetiş bana, ben henüz parçalanmadan

Ona bu beyti getiren Abdullah b. Hâris idi. Ali insanları Talha'nın başından dağıttı. Talha bunu görünce Osman'ın yanına girdi ve ondan özür diledi. Osman ona, "Ey Hadramiyye'nin oğlu! Beni öldürmek için insanları aleyhime kışkırttın. İstediğini elde edemeyince şimdi gelip özür diliyorsun. Allah, senin özrünü kabul edenden [hiçbir şeyi] kabul etmesin" dedi.

Ebû Mihnef rivayetinde dedi ki: Mervân b. Hakem, [Osman'ı korumak için kapısında bekleyen] Hüseyn b. Ali'ye baktı ve "Seni buraya getiren nedir?" dedi. Hüseyn, "Biatimin gereğini yapmak" dedi. Mervân b. Hakem, "Çık yanımızdan! Baban insanları bize karşı kışkırtıyor, sen de burada bi-

259 Bu beytin Arapçası şöyledir: (فإنْ كنتُ مَأْكُولًا فكُنْ أَنتَ آكِلِي * * * وإلاَّ فـأَدْرِكْـنِـي ولَـمَّـا أُمَـزَّقِ)

zimlesin" dedi. Osman Hüseyn'e, "Çekil git; ben savaş istemiş değilim; bu hususta emir de vermedim" dedi.

Bize Amr en-Nâkıd anlattı. O Abdullah b. Câfer er-Rakkî'den, o Ubeydullah b. Amr'dan, o İshak b. Râşid'den, o da Ebû Câfer'den şöyle dediğini rivayet etti: Bize Ebân b. Osman haber verdi; dedi ki: Bize taşların atılması çoğalınca Ali'ye geldim ve "Amca, bize çokça taş atılmaya başlandı" dedim. Ali benimle yürüdü ve eli yoruluncaya kadar onlara taş attı. Sonra "Yeğenim, mevlalarınızı ve sizin aileden olanları toplayıp yola koyun ve durumunuzu korumaya çalışın" dedi.

Ebû Mihnef rivayetinde şöyle dedi: Zeyd b. Sâbit el-Ensârî, "Ey Ensâr topluluğu! Siz Allah'a ve onun elçisine yardım ettiniz. Onun halifesine de yardım edin" dedi. Onlardan bir kavim ona cevap verdi. Bunun üzerine Sehl b. Huneyf, "Ey Zeyd! [Anlaşılan] Osman seni Medine'nin hurmalarından [*el-Adîde*] doyurmuş" dedi. -Sehl b. Huneyf'in sözünde geçen *el-Adîde*, üzerindeki meyveleri elle toplanılabilen ve ağacı kısa olan bir hurma türüdür- Bunun üzerine Zeyd, "Yaşlı adamı öldürmeyin; kendi eceliyle vefat edinceye kadar onu bırakın; eceline ne kadar da yaklaştı!" dedi. Benî Neccâr'dan biri olan Haccâc b. Gaziyye el-Ensârî, "Vallahi eğer onun ömründen sadece öğle ile ikindi arası kadar bir zaman bile kalmış olsa, onun kanıyla Allah'a yakınlaşacağız" dedi. Bu arada Rifâa b. Râfi b. Mâlik el-Ensârî ez-Zurakî, bir odun ateşiyle geldi. İki kapıdan birisinde o ateşi yaktı. Kapı yandı ve düştü. İnsanlar diğer kapıyı açtılar ve eve hücum ettiler. Adî b. Hâtim et-Tâî, "Öldürün onu ey insanlar! Vallahi bu adamın intikamı alınmaz" dedi. Mervân ve yanında bulunan birçok kimse savaş için hazırlık yaptılar. Fakat Osman onları engelledi. Onlar Osman'ın talimatına uymadılar ve eve girenlere hamle yaparak onları çıkardılar. Sonra Benî Hazm b. Zeyd b. Levzân el-Ensârî'nin evinden Osman'a taş atıldı. Ayrıca, "Biz sana taş atmıyoruz; Allah sana taş atıyor" diye bağırdılar. Osman, "Eğer Allah bana taş atsaydı, hata yapmazdı [isabet ederdi]" dedi. Muğîre b. Ahnef kılıcına davranıp hamle yaptı ve şöyle dedi:

Bildi kuşkusuz, uzun boylu cariye
Kuşağı ve atkısı olan güzel kız
Savaştığım kimselere korku saldığımı

Rifâa b. Râfi ona hamle yaptı ve şöyle diyordu:

Bildi kuşkusuz, tar u taze ve eteklerini çeken, kız
Sarkıtmış saç bölüklerini, atkuyruğu gibi
Benim savaştaki dengimin vay haline

Rifâa kılıçla onun başına vurdu ve onu öldürdü. Deniliyor ki: Onu sıradan bir adam öldürdü. O gün Abdullah b. Zübeyr, birkaç yerden yaralanıncaya kadar savaştı. Mervân b. Hakem şöyle diyerek çıktı:

Bildi kuşkusuz, mil gibi saç bölüklerinin sahibi
Terütaze avuç ve tırnakların sahibi
Döneceğimi, topluluğun ilkinde

Sonra sağına ve soluna vuruldu. Haccâc b. Gaziyye ona hamle yaptı ve şöyle dedi:

Bildi kuşkusuz, beyaz ve taze olan güzel
Açık kalçalı ve kalkık dübürlü kadın
Savaş sabahında atılgan bir yiğit olduğumu

Mervân'ın boynuna vurdu; fakat kılıcı kesmedi. Mervân yüzükoyun yere kapaklandı. O arada Belî'den Fâtıma bt. Şerîk el-Ensâriyye geldi. Fâtıma, Abdülmelik b. Mervân bu adamı Yemâme'ye vali görevlendirdiği İbrâhim b. Arabî el-Kinânî'nin annesiydi. Fâtıma, aynı zamanda Mervân'ı büyüten kadındı. Fâtıma Mervân'ın başında durdu. Sonra Mervân kaldırıldı ve içinde kitaplar olan bir eve konuldu.

Diğer taraftan, Bedir ehlinden olan Âmir b. Bükeyr el-Kinânî, Saîd b. Âs b. Saîd b. Âs b. Ümeyye'nin üzerine hamle yaptı. Onun kafasına bir darbe vurdu ve onu yere yıktı. Osman'ın eşi Nâile bt. el-Ferâfisa onun başında durdu. Sonra onu kaldırdı; bir odaya koydu ve kapısını kilitledi.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den, o da Hâlid b. Harb'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ın öldürüldüğü gün Benî Ümeyye Ümmü Habîbe'ye sığındı. O da Âs, Harb, Ebü'l-Âs ve Esîd ailesini, eski eşyanın konulduğu bir mahzene koydu. Diğerlerini de başka bir yere koydu. Bir gün Muâviye, yürüyüşünde böbürlenen Amr b. Saîd'e baktı ve şöyle dedi: "Yemin olsun ki Ümmü Habîbe seni depoya koyarken, bu kabileyi ne kadar da iyi tanımış" dedi.

Dediler ki: İnsanlar Osman'a doğru yürüdüler. Hatta Benî Hazm el-Ensârî'nin evinden onun evine tırmandılar. Osman'ı savunmak üzere Kureyş'ten üç kişi çarpıştı. Benî Esed b. Abdulüzzâ b. Kusay'dan biri olan Abdullah b. Vehb b. Zem'a b. Esved, Abdullah b. Avf b. Sebbâk b. Abdüddâr b. Kusay ve Abdullah b. Abdurrahman b. Avvâm b. Huveylid… Abdullah b. Abdurrahman b. Avvâm, "Ey Allah'ın kulları! Aramızda Allah'ın kitabı var" diyordu. Bunun üzerine Abdurrahman b. Abdullah el-Cumahî onun üzerine hamle yaparken şöyle diyordu:

Vuracağım kuşkusuz, bugün keskin kılıçla
Kâfirlerin ve Ahzâb'ın bakiyesine
Kuşku duymayan bir kişinin darbesi gibi
Sen mi bizi kitaba davet ediyorsun?
Diğer zamanlarda arkana attığın kitaba

Onu öldürdü. İnsanlardan bir grup da Abdullah b. Vehb b. Zem'a[260] ve Abdullah b. Avf b. Sebbâk'ın üzerine hamle yaparak onları evin kenarında öldürdüler.

Medâinî dedi ki: Resûlullah'ın (sav) eşlerinden Safiyye bt. Huyey b. Ahtab'ın mevlası Kinâne, silahlı bir şekilde Osman'ı savunan dört kişiyi çıkardı. Bunlar Hasan b. Ali, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Hâtıb ve Mervân b. Hakem idi. Onu öldüren ise Cebele b. Eyhem adında Mısırlı bir adamdı. Bu Cebele, üç gün Medine'de dolaşarak, "Na'sel'in katili benim" diyordu. Ali de evindeydi.

Dediler ki: Mâlik Eşter Osman'ın yanına kadar geldi. Yanında kimseyi görmeyince geri döndü. Hemdân şehrinden olan Müslim b. Küreyb el-Kâbidî ona, "Ey Eşter! Bizi bir adamı öldürmek için çağırdın; sana olumlu cevap verdik. Nihayet gidip ona baktın ve gerisin geriye dışarı çıktın" dedi. Eşter ona, "Allah senin hayrını versin; görmüyor musun ki onu ne bir koruyan ne bir savunan var" dedi. Eşter dönüp gideceği sırada Osman'ın mevlası Nâtil, "Eyvah ki eyvah! Vallahi bu adam, ülkeleri Mü-

260 Rivâyetin başında bu isim hatalı bir şekilde "Abdullah b. Zem'a b. Esved" olarak geçmişti. Doğru olan, "Abdulah b. Vehb b. Zem'a"dır. Buradan anlaşıldığına göre bu şahıs, Osman'ın kuşatılması sırasında (Dâr gününde) öldürülmüştür. Oysa Ensâb'ın başka bir yerinde, Abdüluzzâ b. Kusay'ın nesebi anlatılırken bu şahsın "el-Harre" gününde öldürüldüğü bildirilmiştir. (Bk. Belâzürî, *Ensâb*, IX, 460) Bir yerde hata olma ihtimali vardır. (çev.)

minlerin Emîri'ne karşı ayaklandıran Eşter'dir. Allah öldürsün beni, eğer onu öldürmezsem" dedi. Hemen ardından gitti, Tam bu sırada Hemdânlı Amr b. Ubeyde el-Hârisî, "Arkanda adam var ey Eşter" dedi. Eşter hemen Nâtil'e döndü ve ona bir darbe indirdi; Nâtil'in sol elini uçurdu. Eşter, "Ey Amr b. Ubeyd, adam sana emanet" dedi. Amr da Nâtil'in arkasından gitti ve onu öldürdü.

Mervân Dâr günü şöyle dedi:

Ben Dâr günü kavme, "Bitirin savaşı, yavaş yavaş" demedim
"Hayatı öldürmeye tercih edin" de demedim
Fakat ben o gün kavme, "Savaşın kılıçlarınızla" dedim
Savaşın ki ulaşmasın kimse yaşlı adama

Medâinî, Kays b. Rebî'den, o da Ebû Husayn'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ali şöyle dedi: "Eğer, Benî Ümeyye'ye yemin ettiğimde, kalplerindekini gidereceğini bilseydim, Rükün ile Makam arasında gidip gelerek onlara 50 kez, 'Osman'ı ben öldürmedim ve katline meyletmedim' şeklinde yemin ederdim."

Medâinî, Ebû Cezî'den, o Eyyûb ve İbn Avn'dan, o da İbn Sîrîn'den şöyle dediğini rivayet etti: Peygamber'in (sav) ashâbından hiç kimse Talha kadar Osman'a karşı şiddetli değildi.

Medâinî, Ebû Cezî'den, o Katâde'den, o da Ebû Musa'dan şöyle dediğini rivayet etti: Eğer Osman'ın katli hidayet olsaydı, onunla süt sağarlardı. Fakat dalalet olduğu için ondan kan sağdılar.

Medâinî, Ebû Cezî'den, o da Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti: Ali, Hasan'ın abdest aldığını gördü. Ona, "Abdestin hakkını ver" dedi. Hasan ona, "Siz her namaz için abdestin hakkını veren bir adamı öldürdünüz" dedi. Bunun üzerine Ali, "Senin Osman üzerindeki yasın uzadı" dedi.

Osman'ın Rüyası ve Öldürülmesi

Dediler ki: Osman, öldürüldüğü gün, oruçlu olarak sabahlamıştı. O sabah adamlarına, "Ben maktûlüm" dedi. Ashâbı, "Bu nasıl oluyor?" dediler. Osman şöyle dedi: "Resûlullah'ı (sav), Ebû Bekr ve Ömer'i gördüm; gece rüyama geldiler. Resûlullah (sav) bana, 'Yarın akşam bizde iftarını aç ey Osman' dedi."

Bana Ahmed b. Hişâm b. Behrâm anlattı; dedi ki: Bize Yezîd b. Harun anlattı; dedi ki: Bize Ferec b. Fedâle haber verdi. O Mervân b. Ebû Ümeyye'den, o da Abdullah b. Selâm'dan şöyle dediğini rivayet etti: Osman kuşatma altındayken yanına vardım. Yanına girdiğimde bana, "Merhaba kardeşime. Bu gece Resûlullah'ı (sav) gördüm. Bana, 'Ey Osman seni kuşattılar mı?' dedi. Ben de 'Evet, ey Allah'ın Elçisi' dedim. Bana, 'Seni susuz mu bıraktılar?' dedi. Ben, 'Evet, ey Allah'ın Elçisi' dedim. Resûlullah (sav) bana bir kova uzattı; kanıncaya kadar ondan içtim. Ben şu anda o suyun serinliğini iki memem ve omuzlarım arasında hissediyorum. Sonra Resûlullah (sav), 'Eğer istersen iftarını bizim yanımızda aç. Eğer istersen onlara karşı yardım olunursun' dedi. Ben onun yanında iftarımı açmayı tercih ettim" dedi ve o gün öldürüldü.

Bize Affân b. Müslim anlattı; dedi ki: Bize Vüheyb b. Hâlid anlattı; dedi ki: Bize Musa b. Ukbe anlattı. O Abdurrahman b. Avf'ın mevlası Alkame'den, o da Kesîr b. Salt el-Kindî'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman, öldürüleceği Cuma gününde uykudan uyanmıştı; şöyle dedi: "Bu uykumda Resûlullah'ı (sav) gördüm. Bana, 'Sen bugün cumada bizim yanımızda olacaksın' dedi."

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize babam anlattı; dedi ki: Ya'lâ'dan işittim; Nâfi'den rivayetle şöyle diyordu: Osman, öldürüleceği günün gecesinde rüya gördü. Resûlullah (sav) kendisine geldi ve ona, "Yanımızda iftarını aç ey Osman" dedi. Osman oruçlu iken öldürüldü.

Vâkıdî şöyle dedi: Muhammed b. Ebû Bekr Osman'ın yanına girdi. Hatta önünde oturup sakalını tuttu ve "Ey Na'sel! -Na'sel, İsfahân dihkânının adıydı. Kendisi güzel ve hoş sakallı birisiydi. Osman'ı da ona benzetmişlerdi- Allah'ın sana yaptığını nasıl görüyorsun?" dedi. Osman, "Hayırdır, Allah'tan kork ve sakalımı bırak yeğenim. Kuşkusuz senin baban eğer sağ olsaydı, bu şekilde önümde oturmaz ve sakalımı tutmazdı" dedi. Muhammed b. Ebû Bekr, "Eğer babam sağ olsaydı ve bu işleri yaptığını görseydi seni yadırgardı" dedi. Osman Mushaf'ı alıp odasına koydu. Sonra "Ey Allah'ın kulları! Kur'ân'ın içinde ne varsa o sizin olsun ve hoşlanmadığınız şeyler konusunda hoşnut edileceksiniz. Allah'ım! Şahit ol!" dedi. Bunun

üzerine Muhammed b. Ebû Bekr, "*Şimdi mi? Oysa daha önce isyan etmiş ve müfsitlerden olmuştun*"[261] dedi. Sonra elinde bulunan bir tutam okla kulağının arkasına vurmaya başladı. Hatta bu oklar onun şah damarlarına isabet etti. Oklar damarı çizdi ama kesmedi. Bunun üzerine Osman, "Öldürmeyin beni, ey Allah'ın kulları!" dedi. Onlar da pişman olup geri çekildiler.

Kinâne b. Bişr b. Attâb et-Tücîbî, yanında bulunan demirden bir direkle onun alnına vurmaya başladı. Osman yere düştü. Sûdân b. Humrân -veya Sîdân b. Humrân- el-Murâdî ona kılıçla bir darbe vurdu. Osman'ın kanından ilk kez bir damla Mushaf'taki "*Allah onlara karşı seni koruyacaktır*"[262] ayetinin üzerine düştü. Bu arada Amr b. Hamık el-Huzâî onun göğsü üzerine oturdu ve yanında bulunan demirli oklarla dokuz kez göğsüne vurdu. Amr, "Onun göğsüne dokuz kez vurdum; ilk üçünde öldüğünü biliyordum. Fakat son altı vuruşu, içimdeki kin ve öfkeden dolayı yaptım" derdi. İnsanlar Osman'ın evinden çekildiler ve Osman maktûl olarak evinde bir veya iki gün terk edildi. Nihayet biri kadın olan dört kişi onun cenazesini kaldırdı. O dört kişiden birisi Cübeyr b. Mut'im idi.

Medâinî dedi ki: Denildiğine göre ilk olarak Osman'ın kanını akıtan Niyâr b. İyâd el-Eslemî idi. Niyâr yüzüne demirden bir ok sapladı ve yüzünü kanattı. Medine'de iki "Niyâr" vardı. Buna, "Niyârü'ş-Şer" [kötü niyâr], diğerine de "Niyârü'l-Hayr" [iyi Niyâr] denilirdi.

Ebû Mihnef Lût b. Yahya'nın rivayetine göre Osman Cuma günü öldürüldü ve evinde maktûl olarak terk edildi. Bunun üzerine Cübeyr b. Mut'im, Abdurrahman b. Ebû Bekr, Misver b. Mahreme ez-Zührî ve Ebü'l-Cehm b. Huzeyfe el-Adevî, cenaze namazını kılmak ve onu defnetmek için geldiler. Ensâr'dan bazı adamlar gelip, "Cenaze namazını kılmanıza izin vermeyeceğiz" dediler. Ebü'l-Cehm, "İzin vermezseniz de melekler cenaze namazını kılmışlardır" dedi. Haccâc b. Gaziyye, "Eğer sen yalancıysan Allah seni onun yerine koysun" dedi. Ebü'l-Cehm, "Allah beni onunla haşretsin" dedi. İbn Gaziyye ise "Allah seni onunla ve Şeytanla haşredecektir. Vallahi seni de ona ulaştırmamış olmam bir hata

261 Yûnus, 10/91.
262 Bakara, 2/137.

ve bir acizliktir" dedi. Bunun üzerine Ebü'l-Cehm sustu. Sonra insanlar Osman'ın işinden gafil kalıp meşgul oldular. Bu adamlar dönüp onun cenaze namazını kıldılar ve onu defnettiler. Cübeyr b. Mut'im onlara imamlık yaptı. Osman'ın hanımı Ümmü'l-Benîn bt. Uyeyne b. Hısn onlara lamba tuttu. Hurma yapraklarından küçük bir kapının üzerinde taşındı; ayakları dışarı çıkmıştı.

Dedi ki: Ensâr'dan bir kavim Osman'ın cenazesini taşıyanlara rastladı ve onlarla savaştılar. Hatta onu [omuzlarından] fırlattılar. Sonra Umeyr b. Dâbi b. Hâris b. Ertât et-Temîmî el-Bürcümî onun karnı üzerinde tepindi. Tepinirken, "Bundan daha yumuşak karınlı bir kâfir görmedim" diyordu. Umeyr, Osman'a karşı insanların en şiddetlisiydi. Çünkü onun babası Dâbi, Osman'a suikast düzenlemek için bir plan yapmıştı. Fakat Osman işin farkına vardı ve onu hapse attı. Hapiste iken şunları söylemişti:

Niyet ettim, fakat yapmadım; az daha yapıyordum
Keşke yapsaydım; o zaman ona ağlayanlar eşleri olacaktı
Suikast, ancak kin sahibi bir adam için geçerlidir
Korkutulduğu zaman, titremez korkudan azaları
Suikast, emredildiğin bir iş değildir
Ve karşılaşıp da yapacağını haber verdiğin bir iş de değil
Verilmesin benden sonra kimseye, bir zulüm hali
Ölümle karşılaşmaktan sakın! Ölüm zaten yetişir

Umeyr b. Dâbi Dâr gününde hazır bulunmuştu. Osman'a karşı en şiddetli olan insanlardan birisiydi. O gün şöyle diyordu: "Bana Dâbi'yi göster! Bana Dâbi'yi canlandır!" diyordu. Yani "Dâbi gelsin; Osman'a neler yaptığımı görsün" demek istiyordu. Haccâc b. Yûsuf bu tavırlarından dolayı onu öldürdüğü gün azarlaşmıştı. Dâbi'nin haberlerinden birisi de şudur: Dâbi, Benî Cervel b. Nehşel'den bir köpek talep etmiş; onlar da ona vermişlerdi. Sonra Benî Cervel'den bir grup onun yanına gelip köpeği geri aldılar. Köpeğin adı "Kurhân" idi. Dâbi onlar hakkında şöyle dedi:

Geçti tarafıma Kurhân'ın kervanı çölde
Koşturuyorlardı develer onunla, bitkin oldukları halde
O sizin annenizdir; kalbini kırmayın, annenizin
Zira büyük günahtır, ebeveynin kalbini kırmak
Sizden akıl sahibi olanlar, bilirler
Kuşağın altında ne olduğundan haberdardırlar
Çevirdim kardeşlerini, savuşup gittiler
Sanki vermişti emir onlara, Hürmüzân'ın tacını

Adamlar, anneleri ve kendileri hakkında söylediklerinden dolayı Osman b. Affân'dan yardım istediler. Deniliyor ki: Osman Dâbi'yi tedip edip serbest bıraktı. Yine denildiğine göre onu hapse atıp sonra serbest bıraktı. Daha sonra adam Osman'ı öldürmek istedi. Osman onu fark etti ve hapse attı. Dâbi hapiste öldü. Hapiste şöyle demişti:

Niyet ettim, fakat yapmadım; az daha yapıyordum
Keşke yapsaydım; o zaman ona ağlayanlar eşleri olacaktı
Suikast, ancak kin sahibi bir adam için geçerlidir
Korkutulduğu zaman, titremez korkudan azaları

Dediler ki: Osman Haşşu Kevkeb'e defnedildi. Burası, Kevkeb adında bir adama ait eski bir hurmalıktı. Sonra defnedildiği zaman insanlar biat etmek için Ali'nin yanına geldiler. Ona biat ettiler ve Osman'ı Bakî'e defnetmek istediler. Ancak bir kavim onları bu işten men etti. İçlerinde Eslem b. Becre es-Sâidî de vardı. Deniliyor ki: Cebele b. Amr es-Sâidî vardı. İbn De'b'e göre Osman'ın cenaze namazını Misver b. Mahreme kıldırdı.

Medâinî, Vakkâs'tan, o da Zührî'den rivayetle şöyle dedi: Osman'ı defnetmekten imtina ettiler. Bunun üzerine Ümmü Habîbe Mescid'in kapısında durarak, "Ya bu adamı defnetmek için bize izin vereceksiniz, ya da Resûlullah'ın örttüğü örtüyü kaldıracağım" dedi. Bunun üzerine [defin konusunda] onları serbest bıraktılar.

Vâkıdî şöyle dedi: Osman'a hicretin 24. yılı, Muharrem'in ilk günü biat edildi. Hicretin 35. yılı, Zilhicce'nin 18'inde, Cuma günü, ikindiden sonra öldürüldü. Cumartesi günü, akşam ile yatsı arasında, Bakî'in yanında, Haşşu Kevkeb'e hurmalık yerine defnedildi. Kevkeb bir adamın ismidir.

Bugün orası Benî Ümeyye'nin kabristanıdır. Osman'ın hilafet müddeti 12 yıldan 12 gün azdı. Osman öldürüldüğünde 82 yaşındaydı. Onu kabre taşıyanlar, Cübeyr b. Mut'im b. Adî b. Nevfel b. Abdümenâf -Cübeyr, Hudeybiye barışı döneminde Müslüman olanlardandı- Hakîm b. Hizâm b. Huveylid b. Abdüluzzâ, Ebü'l-Cehm b. Huzeyfe b. Gannâm el-Adevî -onun ismi Ubeyd idi- ve Niyâr b. Mükrem el-Eslemî idi. Denildiğine göre Muhammed b. Ebû Bekr ve Misver b. Mahreme ez-Zührî de onlarla beraberdiler.

Vâkıdî şöyle dedi: Muâviye hacca gittiği zaman Eslem kabilesinin evlerine baktı; çarşı içinde yükseldiklerini gördü. Sonra "Onların evlerini üzerlerine karartın; Allah kabirlerini de üzerlerine karartsın. Çünkü onlar Osman'ın katilleridir" dedi. Bunun üzerine Niyâr b. Mükrem el-Eslemî, "Ben Osman'ı taşıyan ve defneden dört kişiden biri olduğum halde, üzerime evimi yıkacaksın öyle mi?" dedi. Dedi ki: Muâviye onu tanıdı ve "Onun evi karşısında ev yapmayın" dedi. Sonra onu yalnız olarak çağırdı ve "Anlat bana, nasıl yaptınız o gün?" dedi. Niyâr, "Onu Cumartesi gecesi, akşam ile yatsı arasında taşıdık. Ben idim, Hakîm'di, Cübeyr ve Ebü'l-Cehm b. Huzeyfe idi. Cübeyr öne geçti ve cenaze namazını kıldırdı. Sonra onu kabrine indirdik" dedi. Vâkıdî şöyle dedi: "Denildiğine göre Osman Zilhicce'nin onunda öldürüldü." Ancak birinci görüş daha sağlamdır.

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî şöyle dedi: Avâne ve başkaları dediler ki: Osman'ın öldürülmesi, Ömer b. Hattâb'ın öldürülmesinden 11 yıl, 11 ay, 18 gün sonraydı. Tam ikindi namazı vakti öldürüldü. İnsanlar, hicretin 35. yılı, Zilhicce'nin 19. gecesi, Cumartesi günü Ali'ye biat ettiler

Bize Affân b. Müslim es-Saffâr anlattı; dedi ki: Bize Mu'temir b. Süleyman anlattı; dedi ki: Babamdan işittim; şöyle diyordu: Bize Ebû Osman en-Nehdî şunu anlattı: Osman b. Affân teşrîk günlerinin ortasında öldürüldü.

Vâkıdî şöyle dedi: Osman ne uzun ne de kısa bir adamdı. Güzel yüzlü, zarif ciltli ve sakalı büyükçeydi. Esmer tenli, omuz başları iri, geniş omuzlu ve gür saçlıydı. Sakalını sarıya boyar ve dişlerini altınla bağlardı.

Ebû Mihnef rivayetinde şöyle dedi: Osman'ın Tâif'teki valisi olan Kâsım b. Rebîa b. Ümeyye b. Ebü's-Salt es-Sekafî, Osman'a yardım etmek için

geldi. Akîk'a geldiğinde, kendisine onun öldürüldüğü haberi ulaştı. Oradan geri döndü. Osman'ın Mahâlîfü'l-Cened'deki valisi olan Abdullah b. Ebû Rebîa el-Mahzûmî yardım etmek için geldi. Batnu Nahle denilen yere geldiğinde devesinden düştü ve ayağı kırıldı. Bu yüzden ailesine döndü. O şair Ebû Amr [b.] Abdullah b. Ebû Rebîa el-Mahzûmî'dir. Abdullah b. Âmir'in Basra'dan gönderdikleri arasında Mücâşi b. Mes'ûd es-Sülemî de vardı. Yolda iken karşıdan bir yolcunun geldiğini gördü. Mücâşi ile beraber olan Züfer b. Hâris el-Kilâbî onunla buluştu. Adama, "Arkanda ne var?" dedi. Adam, "Müslümanlar Na'sel'i öldürdüler" dedi. Züfer, "Yazık sana, ne diyorsun sen?" dedi. Adam, "Gerçek bu! Bunlar da onun saçından bir tutamdır" dedi. Bunun üzerine Züfer ona, "Allah sana, senin önündekine ve arkandakine lanet etsin" dedi ve onu öldürdü. Osman sebebiyle ilk öldürülen adam buydu.

Diğer taraftan Numân b. Beşîr el-Ensârî Şam'a gitmek üzere yola çıktı. Resûlullah'ın (sav) zevcesi Ümmü Habîbe bt. Ebû Süfyân ona Osman'ın kanlı gömleğini verdi. Numân b. Beşîr gömlekle birlikte hızlıca yürüdü. Nihayet Vâdi'l-Kurâ'da Yezîd b. Esed el-Becelî'ye rastladı. Yezîd, Habîb b. Mesleme'nin öncü kuvvetlerinin başındaydı. O da Habîb'in yanına döndü ve hep birlikte döndüler. Muâviye Habîb'i, Osman'a yardım için süvarilerin başında Şam'dan gönderirken Kadı Şüreyh Habîb hakkında şöyle dedi:

Her şahıs "Habîb" diye çağrılır
Eğer onun mürüvveti ortaya çıkarsa, feda eder Benî Fihr'in Habîb'ini
Atları süren bir emîrdir; onlar adeta
Çayın ateş gibi sıcak kumlarına basıyorlar

Dediler ki: Osman'ın öldürülme haberi, Filistin'de bulunan Amr b. Âs'a ulaştı. Amr, "Ben Ebû Abdullah'ım. Bir yara kaşıdığım zaman, kanatır ve kabuğunu kaldırırım" dedi.

Dediler ki: Osman öldürüldüğü zaman Huzeyfe b. Yemân, "Kuşkusuz Osman bir seçim yaptı; ama seçimini kötü yaptı. Biz de tepki gösterdik ama kötü biçimde tepki gösterdik. Halk onun bazı işlerini gördüler ve bunu eleştirdiler. Ne var ki bundan daha kötüsünü görecekler ve eleştiremeyecekler" dedi. Amr b. Âs şöyle dedi: "Osman bazı insanları kızdırdı; bazılarını da razı etti. Razı ettiği adamları tercih etti. Öfke sahipleri bu

tutumdan rahatsız oldular ve tercih edilenlere galip geldiler. Sonunda Osman öldürüldü."

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı; dedi ki: Bize babam anlattı. O Yûnus b. Yezîd el-Eylî'den, o da Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ın ayıplanmasına sebep olan konulardan birisi de Sa'd b. Ebû Vakkâs'ı görevden alıp yerine Velîd b. Ukbe'yi tayin etmesi, ayrıca Hakem ailesine arsa tahsis edip bina etmesi, onlar için mallar satın alması, Mervân b. Hakem'e İfrîkıyye ganimetlerinin beşte birini vermesi, Benî Ümeyye'den ve kendi ailesinden bazı insanları özel konumlara getirmesiydi. İnsanlar ona şöyle dediler: "Senden önce iki halife bu göreve getirildiler. Onlar bu malları kendi nefislerine ve ailelerine vermediler." Osman ise "Onlar Allah rızası için bunu yaptılar. Ben ise Allah rızası için sıla-i rahimde bulundum" dedi. İnsanlar ona, "Ebû Bekr hazineden biraz para borçlanmıştı. Âişe onun vefatından sonra borcunu ödedi. Ömer beytülmalden bir şey borç aldığında Abdullah ve Hafsa, hisselerini satarak onun yerine ödediler. Sen ise beytülmalden 500.000 dirhem borç aldın ve onu ödemedin" dediler. [Bu durumu fark eden] beytülmalin hazinedarı Abdullah b. Erkam, "Al bizden anahtarlarını" dedi. Fakat Osman anahtarları almadı. Üstelik sürekli borç alıyor ve borcunu ödemiyordu. Bunun üzerine Abdullah ve arkadaşı anahtarları getirip minberin üzerine koydular ve "Bunlar beytülmalinizin [veya hazinelerinizin] anahtarlarıdır. Bizler bunlardan beriyiz" dediler. Osman anahtarları aldı ve Zeyd b. Sâbit'e verdi.

Zührî dedi ki: Hazinede, içinde ziynetler bulunan bir sepet vardı. Osman o sepetten aldı ve ailesinden bazılarına ziynet yaptı. Bunun üzerine Müslümanlar ona daha çok dil uzatmaya başladılar. Bu durum ona ulaştı. Osman bir konuşma yaparak şöyle dedi: "Bu Allah'ın malıdır. O malı istediğime veririm istediğimden de menederim. Allah bundan hoşlanmayanların burnunu sürtsün." Ammâr, "Vallahi bu işten dolayı ilk olarak burnu sürtülecek olan benim" dedi. Osman, "Sen bana karşı mı cüret gösteriyorsun, ey İbn Sümeyye?" dedi ve bayılıncaya kadar Ammâr'ı dövdü. Ammâr, "Bu, Allah yolunda gördüğüm ilk eziyet değildir" dedi. Vehb'in anlattığına bakılırsa, Âişe Resûlullah'ın (sav) saçından bir tutam, iki nalınını ve elbiselerinden birini aldı ve "Ne çabuk, peygamberinizin sünnetini terk

ettiniz!" dedi. Amr b. Âs ise "Bu Peygamberinizin minberi, bu elbisesi ve bu da kıllarıdır. Bunlar henüz içinizde çürümeden [onun sünnetini] tağyir ve tebdil ettiniz" dedi.

Bunun üzerine Osman kızdı ve ne dediğini bilmez hale geldi. Mescit çalkalandı; Amr b. Âs, [Osman'ın aleyhinde kullanmak için] bu durumu ganimet bildi. Osman, Amr b. Âs'ı Mısır valiliğinden azlettikten sonra "Senden sonra Mısır'daki sağmal develerin sütleri bollaştı" dedi. Amr b. Âs ise "Çünkü siz onların evlatlarını sütten kestiniz" dedi. Osman ona, "Mısır'dan azledildiğinden beri cübben bitlendi bakıyorum" dedi. Amr b. Âs şöyle dedi: "Ey Osman! Sen insanları tehlikeli tepelere tırmandırdın; onlar da seni tırmandırdılar. Bundan böyle ya adil olacaksın ya da azledileceksin" dedi. Osman ona, "Ey Nâbiğa'nın oğlu! Seni Mısır valiliğinden azlettim diye, sen de mi bunu konuşuyorsun?" dedi ve onu tehdit etti.

İnsanlar Osman'a dil uzattıkça uzattılar. Osman Saîd b. Âs, İbn Âmir ve Muâviye gibi valilerine haber gönderip onları bir araya getirdi ve onlara, "İnsanlar sizin de gördüğünüz gibi bana dil uzatıp duruyorlar. Bana bir yol gösterin" dedi. Saîd b. Âs, "Onları topla ve orduları üzerlerine gönder. Ta ki onlardan birisinin hayvanının arkasında olması, konuşmaktan daha önemli hale gelsin" dedi.[263] İbn Âmir ise "Mushaf'ın iki kapağı arasındaki [hükümleri] onlara ver; herkesi razı edersin" dedi. Muâviye şöyle dedi: "Bu iki zat söyledikleriyle sana yol gösterdiler. Onlara emret de kendi çalışma bölgelerinde bunu uygulasınlar. Ben Şam halkı için sana kâfi olacağım" dedi.

Nihayet hicretin 35. yılının başına gelindiğinde Mısırlılar Osman'ın yanına gelmek için yola çıkıp Zû Huşub denilen yere geldiler. Ali b. Ebû Tâlib onları karşıladı ve geri çevirdi. Bazı insanlar -Cerîr b. Hâzim'e göre bazısından maksat Mervân'dır- "Ali onları az buldu. Toplanmalarını ve daha büyük bir kalabalıkla gelmelerini emretti. Onlar da döndüler; sonra öncekinden daha fazla bir sayıyla geri geldiler" dedi. Şehir halklarından bazı insanlar Medine'ye geldiler. Osman Cuma namazına çıktı. Osman orta boylu, güzel yüzlü ve güzel saçlı, kel kafalı ve ayakları birbirinden uzaktı. Osman minbere çıkınca Tücîb'den olan ve üzerinde ipek karışımı

263 Yani o kadar perişan olsunlar ki kendisini ve hayvanını kurtarmak için hayvanının arkasına takılsın. (çev.)

sarı bir cübbe bulunan Mısırlı bir adam ayağa kalktı; onu ayıpladı ve ona sövmeye başladı. Ayrıca, "Sen böyle yaptın ve şöyle şöyle yaptın" dedi. Osman sağa-sola bakmaya başladı. Kimseden ses çıkmıyor ve kimse adama cevap vermiyordu. Adam oturdu. Hemen ardından Cehcâh b. Saîd el-Gıfârî ayağa kalktı ve onun sözlerinin benzerini söyledi. Sonra Osman'ın elinde bulunan bir asayı aldı ve ikiye böldü. Bu adama da hiç kimse ne mani oldu, ne de cevap verdi. Bunun üzerine Osman dehşet içinde kaldı; birkaç kelime konuştu ve namaza durdu. Namazdan sonra Benî Ümeyye ve diğerlerinden birçok insan onun etrafında birikti; nihayet onun evine kadar gittiler ve onu kuşattılar.

Ensâr da Zeyd b. Sâbit'in yanında toplandı ve "Ne diyorsun, bu işe ey Ebû Saîd?" dediler. Zeyd, "Siz bana itaat edin" dedi. Onlar da "Hayhay, inşaallah" dediler. Zeyd, "Siz Resûlullah'a yardım ettiniz; dolayısıyla Allah'ın ensârı oldunuz. Onun halifesine de yardım edin; böylece ikinci defa Allah'ın ensârı olursunuz" dedi. Haccâc b. Gaziyye, "Vallahi eğer bu bağıran ineğin ne dediğini bilseydin, vallahi eğer onun ömrü, sadece ikindiden geceye kadar bir zaman dilimi bile kalmış olsaydı, onun kanıyla Allah'a yaklaşmaya çalışırdık" dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Selâm, "Sakın sakın! Bu adamın kanı hakkında Allah'tan korkun! Vallahi onun az bir ömrü kalmıştır. Bırakın onu, yatağında vefat etsin. Eğer siz onu öldürecek olursanız, kınından çıkarılmış Allah'ın kılıcı size çekilecek, sizden 35.000 kişi öldürülmeden o kılıç kınına girmeyecektir" dedi.

Zübeyr ve Talha [kuşatma] işine hâkim durumdaydılar. Talha, Osman'a suyun verilmesini bile engellediler. Talha Medine'ye bir mil mesafede olan bir arazisindeydi. Ali, "Bırak bu adamı; kendi suyundan ve kuyusundan -Rûme kuyusunu kastediyor- su içsin ve onu susuzluktan öldürmeyin" diye ona haber gönderdi. Ancak Talha bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Ali, "Eğer Zû Huşub günü, 'Şayet Osman bana itaat etmezse, kimseyi ondan çevirmeyeceğim' dememiş olsaydım, onun yanına su götürürdüm" dedi.

Dedi ki: Osman kuşatmacıların, "Biz onu öldüreceğiz" dediklerini işitti. Osman, "Onlar beni öldürmek mi istiyorlar? Vallahi benim katlim onlar için helal değildir. Kuşkusuz ben ilk Müslümanlardanım. Resûlullah

(sav) vefat ettiğinde benden razıydı. Ondan sonra Ebû Bekr ve Ömer de benden razıydılar" dedi. Sonra bir belge yazılmasını emretti; belge yazıldı. Abdullah b. Zübeyr'e onu insanlara okumasını emretti. Fakat Abdullah b. Zübeyr Osman'ın evinden çıkar çıkmaz insanlar, onun belgeyi okumasına fırsat vermediler. Nihayet onu kalkanla korudular. Sonra en yüksek sesiyle belgeyi okudu. Belgeyi bitirmeden de çekilmedi. [Belgeyi bitirir bitirmez] ona ok atmaya başladılar. Osman'ın yazdıkları arasında şunlar vardı: "Benden rahatsız olduğunuz her şeyden çekileceğim. Yaptığım her çirkinlikten tövbe edeceğim. Resûlullah'ın (sav) zevceleri ve sizlerden rey sahibi olanların uygun göreceği şeyler dışında hiçbir emir vermeyeceğim. Ancak ne Allah'ın bana giydirdiği bir gömleği çıkaracağım ne de biatinizi yok sayacağım."

Osman, Abdullah b. Hâris b. Nevfel'i Ali'nin yanına gönderdi. Abdullah'a şöyle dedi: "Ali'ye şunu söyle: Sen en hayırlı yiyen ol, eğer yenileceksem…[264] Sen halanın oğlunun öldürülmesine ve senin devletinin senden alınmasına rıza mı göstereceksin?" Ali, "Doğru söylüyor. Vallahi İbnü'l-Hadramiyye'nin [Talha'nın] onu yemesine izin vermeyeceğim" dedi. İnsanlar ancak öğle namazında Ali'nin yanına geldiler. Ali onlara, "Ey insanlar! Bana gelin" diyordu. Ali öne geçti ve onlara namaz kıldırdı. İnsanlar ona meylettiler. Bayram günü de onlara namaz kıldırdı. Osman da evinde kuşatılmış durumdaydı.

Osman Abdullah b. Abbas'ı hac mevsimi için [hac emîri olarak] görevlendirmişti. İbn Abbas yola çıkınca, Osman'ın öldürülme haberi kendisine yolda ulaştı. Abdullah, "Osman'ın katline tepki olarak, onu öldüren kişi gelip beni de öldürene kadar buradan ayrılmamayı arzu ederdim" dedi.

Âişe ve Ümmü Seleme o yıl hacca gitmişlerdi. Âişe insanları Osman'a karşı kışkırtıyordu. Mekke'de iken Osman'ın öldürülme haberi kendisine gelince, çadırının Mescid-i Harâm'da kurulmasını emretti ve şöyle dedi: "Osman'ın, kavmini uğursuz bir yola sokacağını düşünüyorum. Tıpkı Ebû Süfyân'ın Bedir'de kavmini uğursuz bir yola soktuğu gibi…"

264 "el-Mümezzak el-Abdî" olarak şöhret bulan şairin bir kasidesinden alınan bu beyit, daha önce de "Amr b. Âs'ın Osman'ın Katliyle İlgili Durumu" başlığı altında verilen rivâyetlerin dipnotunda geçti. Buradaki şekli şöyledir: (فإنْ كنتُ مَأْكُولاً فكُنْ أنتَ خَيْرَ آكِلِي * وإلاَّ فـأَدْرِكْـنِـي ولَـمَّـا أُمَـزَّقِ) "Sen en hayırlı yiyenim ol, eğer yenileceksem. Değilse yetiş bana, ben parçalanmadan…". (çev.)

Osman öldürüldü. Bazı insanlar onun teşrik günlerinde[265] öldürüldüğünü söylediler. Bazıları da Zilhicce'nin 18'inde, Cuma günü öldürüldüğünü söylediler. Onun öldürülmesini Muhammed b. Ebû Bekr, yanında da Sûdân b. Humrân olmak üzere üstlendiler. İnsanlar Ali'ye biat etti. Osman maktûl olarak evinde bir veya iki gün kaldı. Nihayet onun akrabaları, hurma dallarından yapılmış küçük bir kapının üzerinde onu dışarı çıkardılar. Ayakları kapının üzerinden çıkıyordu. Bazı insanlar onlarla karşılaşıp savaştılar. Hatta onu kapının üzerinden fırlattılar; bazıları da onu ezdiler. Sonra tekrar onu taşıdılar. Bakî'in yanında onun için bir kabir kazılmıştı. Onu oraya defnettiler.

Âişe Mekke'den çıktı. Nihayet Serif denilen yere geldi. Yanından bir yolcu geçti. Âişe, "Arkanda ne var?" dedi. Yolcu, "Osman öldürüldü" dedi. Âişe, "İnsanların Talha'ya biat ettiklerini görür gibiyim. Onun [felçli] parmağı da ellerine dokunup duruyor" dedi. Sonra başka bir yolcu geldi ve "Osman öldürüldü ve insanlar Ali'ye biat ettiler" dedi. Bunun üzerine Âişe, "Vah Osman, vah!" dedi ve hemen Mekke'ye geri döndü. Tekrar çadırı Mescid-i Harâm'da kuruldu. Âişe, "Ey Kureyşliler! Osman öldürüldü ve onu Ali b. Ebû Tâlib öldürdü. Vallahi Osman'ın bir tek parmağı -veya bir gecesi, dedi- Ali'nin bütün hayatından daha hayırlıdır" dedi. Ümmü Seleme Medine'ye gitti; fakat Âişe Mekke'de kalmaya devam etti.

Bana Ebû Ubeyd anlattı; dedi ki: Bize İbn Uleyye anlattı. O İbn Avn'dan, o Hasan'dan, o da Vessâb'dan nakletti; -Vessâb Dâr günü Osman ile beraberdi. Dağlanmış gibi iki yerden de yaralanmıştı- dedi ki: Osman beni gönderdi. Eşter'i çağırdım. Osman ona, "Ey Eşter, insanlar benden ne istiyorlar?" dedi. Eşter, "Seni iki şeyden birini tercih etmekle karşı karşıya bırakıyorlar. Ya istifa edip yetkilerini onlara vereceksin, ya da nefsini cezalandıracaksın. Değilse seni öldürecekler" dedi. Osman, "İstifaya gelince, Allah'ın bana giydirdiği bir elbiseyi [hilafet] çıkarmayacağım. Kısasa gelince, vallahi sen biliyorsun ki iki arkadaşım [Ebû Bekr ve Ömer] da cezalandırılıyorlardı. Fakat bedenim kısas [ceza] için uygun değildir. Öldürülmeme gelince, eğer beni öldürürseniz bir daha ebediyyen dost olamaz ve birlikte düşmanla savaşamazsınız" dedi.

---

265 Bayramın ilk gününden sonraki üç gün.

Bana Halef b. Hişâm el-Bezzâr anlattı; dedi ki: Bize Ebû Şihâb anlattı. O Leys'ten, o bir adamdan, o da Huzeyfe'den şöyle dediğini rivayet etti: "Allah'ım! Ben Osman'ın kanından uzak olduğumu sana arz ediyorum. Önce ona söz verdiler; sonra vazgeçirdiler, sonra da öldürdüler."

Bana Hüdbe anlattı; dedi ki: Bize Ebü'l-Eşheb anlattı. O Avf'tan, o Muhammed b. Sîrîn'den, o da Huzeyfe b. Yemân'dan şöyle dediğini rivayet etti: "Allah'ım! Eğer Osman'ın katli hayırlı ise benim onda bir payım olmasın. Eğer şer ise ben ondan uzağım. Eğer onun katli hayır ise ondan süt sağacaklardır. Eğer onun katli şer ise ondan kan emeceklerdir."

Bana Hüdbe b. Hâlid anlattı; dedi ki: Bize Ebû Hilâl anlattı; dedi ki: Hasan'dan işittim; şöyle diyordu: Osman 12 yıl halifelik yaptı. Sonra bir takım fasıklar geldiler ve "Ey Osman! Allah'ın kitabını bize ver" dediler ve Mescid'in çakıl taşlarını ona attılar. Hatta tozdan gökyüzü görünmüyordu. Onu kuşattılar; sonra konağın kapısını kapattılar."

Hasan dedi ki: Bana Osman'ın mevlası Vessâb anlattı; dedi ki: Ben yaralanmıştım; bir kan akıyordu benden, bir ayağa kalkıyordum. Bunun üzerine Osman bana, "Abdest alıcak suyun var mı?" dedi. Ben de "Evet, var" dedim. Osman abdest aldı, sonra Mushaf'ı aldı ve fasıklardan korundu. Tam bu sırada, adeta kurt gibi bir kedi geldi. Kedi göründü, sonra geri döndü. Biz, "Herhalde bu kedi onlara bir emir götürdü ve onları bu işten men etti" dedik. Derken Muhammed b. Ebû Bekr içeri girdi, hatta iki dizi üzerine çöktü. Osman güzel sakallı bir adamdı. Muhammed b. Ebû Bekr, sakalından tutup salladı; hatta dişlerinin sesi işitildi. Muhammed, "Muâviye sana ne fayda verdi? İbn Ebû Serh sana ne fayda verdi? İbn Âmir sana ne fayda verdi?" dedi. Osman, "Yeğenim, yavaş ol. Vallahi senin baban benim yanımda bu şekilde oturmazdı" dedi. Dedi ki: Muhammed'e babasının konumunu hatırlattı. Birden haykırdılar ve onu öldürdüler. Vallahi ihbar edilen hiç kimse onlardan kurtulamadı.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bana Muhammed b. el-A'râbî er-Râviye anlattı; dedi ki: Bana Saîd b. Selm anlattı. O İbn Avn'dan nakletti; dedi ki: Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekr'den işittim; secdede iken şöyle diyordu: "Osman'dan dolayı babamın günahını afet, Allah'ım!"

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Kureyş b. Enes anlattı. O Süleyman et-Teymî'den, o Ebû Nadre'den, o da Ebû Esîd'in mevlası Ebû Saîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Mısırlılar Osman'ın yanına girdiler. Onlardan birisi eline bir darbe vurdu. Elinden bir damla kan Musahaf'a, "*Allah onlara karşı seni koruyacaktır*"[266] ayetinin üzerine damladı. Bunun üzerine Osman, "Vallahi bu, Mufassal'ı ilk yazan eldir"[267] dedi.

Bize Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Ebû Adî anlattı. O İbn Avn'dan, o da İbn Sîrîn'den şöyle dediğini rivayet etti: İnsanlar İbn Affân'ın evine inince İbn Ömer Osman'a şöyle dedi: "Resûlullah (sav) ile arkadaşlık yaptım. Onun bir gün veya bir gece benden razı olmadığı bir zaman dilimini bilmiyorum. Sonra Ebû Bekr'le arkadaşlık yaptım. O da aynı şekildeydi. Sonra Ömer'le arkadaşlık yaptım. Onun için iki hak tanıdım; birisi babalık hakkı, diğeri de imâmet hakkıydı. O da aynı şekilde benden razıydı. Sonra seninle arkadaşlık yaptım ey Müminlerin Emîri! Daha öncekilerde gördüğümün aynısını sende de gördüm" Ya da bunun benzeri bir şey söyledi. Osman ona, "Allah sizi hayırla mükâfatlandırsın ey Ömer ailesi" dedi ve ona insanların durumunu sordu. İbn Ömer, "Onlara Allah'ın kitabını arz et. Eğer reddederlerse onlar için kötü fakat senin için hayırlıdır. Eğer kabul ederlerse hem onlar için hem de senin için hayırlıdır" dedi. Osman, Ali b. Ebû Tâlib'i gönderdi. Ali onlara Allah'ın kitabını arz etti. Onu kabul ettiler ve hepsi şunu şart koştular: "Sürgüne gönderilenler geri getirilecek; mahrum olanlara atıyye verilecek. Ganimet dağıtılacak ve dağıtımda adalet sağlanacak. Ayrıca güçlü ve emin olanlar vali yapılacak." Dedi ki: Osman'ın evinde 700 kişi olduğu halde Osman öldürüldü. Hasan b. Ali ve Abdullah b. Zübeyr de onlardandı. Eğer onlara izin verilseydi saldırganları Medine'nin çevresinden çıkaracaklardı.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı; dedi ki: Bize Yezîd b. Harun ve Muhammed b. Yezîd el-Vâsıtî anlattılar. Onlar Avvâm b. Havşeb'den, o Habîb b. Ebû Sâbit'ten, o da Ebû Câfer b. Muhammed b. Ali'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman, kuşatılmış olduğu halde gelmesi için Ali'ye haber yolladı. Ali ona gelmek istedi; ancak dışarıdaki adamlar onu

266 Bakara, 2/137.
267 Mufassal, Kur'ân'ın son yedinci bölümüdür; Kâf sûresinden Nâs sûresine kadarki bölüm. (çev.)

tutup girmesine engel oldular. Bunun üzerine Ali b. Ebû Tâlib defalarca "Allah'ım! Ben katlini istemiyorum ve katlini emretmiyorum" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı; dedi ki: Bize Kesîr b. Hişâm anlattı; dedi ki: Bize Câfer b. Burkân anlattı; dedi ki: Bana Râşid Ebû Fezâre el-Absî anlattı; dedi ki: Osman kuşatılmış olduğu halde gelmesi için Ali'ye haber yolladı. Ali ona gelmek istedi. Fakat ailesinden birisi onu içeride tuttu ve "Şu önündeki bölükleri görmüyor musun? Üstelik ona ulaşamazsın" dedi. Ali, başındaki siyah sarığı parçaladı; sonra onu Osman'ın elçisine attı ve "Gördüğünü ona söyle" dedi. Sonra Ali Medine çarşısına çıktı ve "Allah'ım! Onu öldürmek veya onun katline meyletmiş olmak hususunda, kanından uzak olduğumu sana arz ediyorum" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Ya'kûb b. Abdullah el-Kummî'den, o Câfer b. Ebü'l-Muğîre'den, o Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Mısır halkı geri dönüp da konağı kuşatınca Osman, gelmesi için Ali b. Ebû Tâlib'e haber gönderdi. Ali, oğlu Hüseyn'i yanına gönderdi. Yanına gelince Osman ona, "Yeğenim seni buraya getiren nedir?" dedi. Hüseyn, "Biatimin hakkını vermek için geldim" dedi. Osman, "Yeğenim, sen beni insanlardan korumaya muktedir misin?" dedi. Hüseyn, "Hayır, değilim" dedi. Osman, "Bana verdiğin biatten muafsın. Babana söyle, yanıma gelsin" dedi. Hüseyn Ali'nin yanına geldi ve Osman'ın ona anlattıklarını babasına haber verdi. Ali Osman'a gelmek için ayağa kalktı. Hemen İbnü'l-Hanefiyye ayağa kalktı; onun iki kolundan tuttu ve gitmesine mani oldu. İbn Ebzâ dedi ki: Ben gördüm; Ali ona kızıyor ve "Anasız kalasıca" diyordu. Nihayet onun öldürüldüğünü ifade eden feryad-figan sesi geldi. Ali ellerini kıbleye doğru açtı ve "Allah'ım! Osman'ın kanından uzak olduğumu sana arz ediyorum" dedi.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı; dedi ki: Bize Ebû Muâviye anlattı. O A'meş'ten, o Münzir Ebû Ya'lâ'dan, o da İbnü'l-Hanefiyye'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ı öldürmek istedikleri gün Mervân, "Bu adamı korumak için yanına gelmez misin? Sen toprağın içinde bile olsan, sensiz bir iş yerine getirmiyorlar" diye Ali'ye haber gönderdi. Dedi ki: Ali, gitmek için ayağa kalktı; İbnü'l-Hanefiyye iki omuzundan -veya yan taraf-

larından, dedi- tuttu ve "Vallahi seni sadece rehin tutmak istiyorlar" dedi. Ali oturdu ve onları vazgeçirmek için onlara sarığını gönderdi.

Bana Hüseyn b. Ali el-İclî anlattı. O Ubeydullah b. Musa'dan, o İsrail'den, o Abdula'lâ'dan, o da Muhammed b. Ali'den şöyle dediğini rivayet etti: Vallahi Osman öldürüldüğünde Ali evindeydi. Ne onu ne de onu öldürenleri biliyordu.

Bana Amr b. Muhammed anlattı. O Abdullah b. Câfer er-Rakkî'den, o Ubeydullah b. Amr'dan, o Zeyd b. Ebû Enîse'den, o Muhammed b. Ubeyd el-Ensârî'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ın öldürüldüğü gün Ali'nin yanına geldim. Ali evindeydi. Bana, "Arkanda ne var?" dedi. Ben, "Müminlerin Emîri öldürüldü" dedim. Ali istircâ yaptı; sonra "Dostunu sev, ancak bir gün düşmanın olabileceğini hesaba kat. Düşmanına kız, ancak bir gün dostun olabileceğini hesaba kat" dedi. Dedi ki: Ali'nin defalarca, "Allah'ım! Osman'ın katlinden uzak olduğumu sana arz ediyorum" dediğini işittim.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Musa b. Davud anlattı; dedi ki: Bize Nâfi b. Ömer el-Cumahî anlattı. O Amr b. Dînâr'dan şöyle dediğini rivayet etti: Osman kuşatma altında iken, Medine halkı Abdullah b. Abbas'tan, kendilerini hacca götürmesini rica ettiler. Osman bu konuda ona izin verdi ve "Onları hacca götür" dedi. Sonra döndüğünde Osman öldürülmüştü. Abdullah b. Abbas Ali'ye, "Eğer sen hilafeti üzerine alırsan, insanlar kıyamete kadar seni Osman'ın kanından sorumlu tutacaklardır" dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı; dedi ki: Bize Behz anlattı; dedi ki: Bize Husayn b. Nümeyr anlattı. O Cüheym el-Fihrî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ben Osman'ın işinde hazır bulunuyordum. Ammâr hakkında birkaç söz söyledi. İnsanlar razı bir şekilde döndüler. Sonra Mısır'daki valisine yazılmış bir mektup buldular. Mektupta valiye Mısır reislerinin boyunlarının vurulmasını emrediyordu. Mektubu Ali'ye verdiler. Ali mektupla Osman'ın yanına geldi. Osman yemin ederek mektubu yazmadığını ve mektuptan haberdar olmadığını söyledi. Bunun üzerine Ali ona, "Kimden şüpheleniyorsun?" dedi. Osman, "Ey Ali, kâtibimden ve senden şüpheleni-

yorum. Çünkü sen kavmin yanında itaat edilen biri olduğun halde onları benden geri çevirmedin" dedi. Dedi ki: Osman'ı kuşattılar.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Dahhâk b. Mahled Ebû Âsım en-Nebîl anlattı. O Sa'dân b. Bişr el-Cühenî'den, o da Ebû Muhammed el-Ensârî'den şöyle dediğini rivayet etti: Dâr günü Osman'ı gördüm. Hasan b. Ali onu savunuyordu. Hasan yaralandı. Ben onu yaralı olarak taşıyanlardan biriydim. Dedi ki: Bir adam geldi ve Osman'ı vurdu. Ben kanın Mushaf'ın üzerine damladığını gördüm.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı; dedi ki: Bize Süleyman b. Harb anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Zeyd Ebû Seleme haber verdi. O Ebû Nadre el-Abdî Münzir b. Mâlik'ten, o Ebû Esîd'in mevlası Ebû Saîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Mısırlılar ve onlarla beraber olanlar Osman'la konuştular ve yadırgadıkları konuları onlara anlattılar. Osman onlara hoşnutluk verdi ve buldukları Kur'ân'ın üzerine yemin etti. Bunun üzerine Eşter, "Ey Kavim! Dönün! Vallahi ben öyle bir adamın yeminini işittim ki ona hile yapılmış ve onun adı kullanılarak size de hile yapılmıştır" dedi. Bir adam, "Senin akciğerin kabardı ey Eşter -ey Mâlik-" dedi. Sonra onu öldürünceye kadar hareketlendiler.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı; dedi ki: Bize babam anlattı. O Humeyd b. Hilâl'den şöyle dediğini rivayet etti: Dâr günü Osman'ın yanına giren bir adam konuştu ve şöyle dedi: "Onu öldürdüler. Sonra onun bir sandığını açtılar. Ondan ceviz çıkarıp yiyor ve gülüyorlardı. Ben içimden, "Bu adamlara ebediyyen bir hayır isabet etmez. Müminlerin Emîri'ni öldürdüler. Sonra yiyip gülüyorlar" dedim.

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı; dedi ki: Bize İbn Ebû Adî anlattı. O İbn Avn'dan, o da Nâfi'den şöyle dediğini rivayet etti: İbn Ömer Dâr gününde iki kere zırh giydi.

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize Cüveyriye b. Esmâ anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Hâris b. Zehdem anlattı. -O İbn Fâhite'dir. Amcası Mâlik b. Enes'tir.- O Mâlik b. Ebû Âmir'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ı taşıdık. Onu Bakî'in en uzak yerine kadar götürdük. Burası bir bahçeydi. Osman, kabristanla

birleştirmek için orayı satın almıştı. İnsanlar, Bakî ehli hakkında zikredilen dua sebebiyle o bahçeye defnedilmekten kaçınıyorlardı. Kendisine, "Ey Müminlerin Emîri, sen insanları [buraya defnedilmesi hususunda] buna zorlasan?" denildi. Osman, "Bırakın onu; belki oraya sâlih bir insan defnedilir de böylece insanlar [ölülerini] orada defnetmeye alışırlar" dedi. Osman oraya ilk defnedilen kişiydi.

Medâinî, İbn Cezî'den, o Amr b. Dînâr'dan, o da Tâvûs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Osman katledilince Ebû Musa, "Bu fitnenin sapkınlıklarından bir sapkınlıktır. Geride ağır ve büyük bir fitne kaldı. Kim onun içine girerse, fitne onu alıp götürür. Kim uzaktan seyrederse fitne de ona uzaktan bakar" dedi.

Medâinî, Vakkâsî'den, o da Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Saîd b. Müseyyeb, Osman'ın öldürüldüğü yılı "Hüzün yılı" diye adlandırmıştı.

Medâinî, İbn Cezî'den, o Amr'dan, o da Tâvûs'tan şunu rivayet etti: Tâvûs bir adamın,"Ben filanca kadar Allah'a karşı cüretkâr bir adam görmedim" dediğini işitti. Tâvûs ona, "Sen Osman'ın kâtilini görmedin" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Hakem b. Kâsım'dan, o da Misver b. Mahreme'nin mevlası İbn Avn'dan şöyle dediğini rivayet etti: Mısırlılar vazgeçiyorlardı. Ta ki Osman'ın valilerinden yardımın geldiği haberi onlara ulaşıncaya kadar… O zaman acele edip Osman'ı öldürdüler.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Abdullah b. Ebû Sebre'den, o da Abdülmecîd b. Süheyl'den şöyle dediğini rivayet etti: Sa'd b. Ebû Vakkâs Eşter, Hukeym b. Cebele ve Abdurrahman b. Udeys'i görünce, "Bu adamların emîr oldukları bir iş kötüdür" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Ebü'z-Zinâd'dan, o da Benî Mahzûm'un mevlası Ebû Câfer el-Kârî'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ı kuşatan Mısırlılar 600 kişiydiler. Başlarında Abdurrahman b. Udeys el-Belevî, Kinâne b. Bişr b. Attâb el-Kindî, Amr b. Hamık el-Huzâî vardı. Kûfe'den gelenler 200 kişiydiler ve başlarında Mâlik b. Eşter en-Nehaî vardı. Basra'dan gelenler 100 kişiydiler. Onların reisi Hukeym b. Cebele el-Abdî idi. Yanında da güvenilirlikleri kalmamış ve akılları kaybolmuş, insanların en kötüsü olan bazı kimseler vardı. Osman'ı desteklemeyen Resûlullah'ın (sav) ashâbı ise işin katletme derecesine ulaşacağını dü-

şünmüyorlardı. Yemin olsun, eğer ashâbdan bazıları kalkıp o isyancıların yüzüne biraz toprak serpseydi, çekilip giderlerdi.

Vâkıdî rivayetinde şöyle dedi: Muhammed b. Ebû Bekr, Kinâne b. Bişr, Sûdân b. Humrân el-Murâdî ve Amr b. Hamık el-Huzâî, Amr b. Hazm'ın evinden Osman'ın evine girdiler. Baktılar ki Osman eşi Nâile'nin yanında Mushaf'ta Bakara suresini okuyor. Muhammed öne geçti ve sakalından tuttu. Sonra "Allah seni rezil etti ey Na'sel!" dedi. Osman ise "Ben Na'sel değilim, fakat Allah'ın kulu ve Müminlerin Emîri'yim" dedi. Muhammed, "Muâviye ve filan ve filan sana ne yapabildiler?" dedi. Osman, "Yeğenim, bırak sakalımı! Senin baban bu mecliste oturmaz ve senin tuttuğunu tutmazdı" dedi. Muhammed, "Sana yapmak istediğim bundan daha şiddetlidir" dedi. Osman, "Sana karşı Allah'tan yardım diliyorum" dedi. Hemen öldürmek için başına üşüştüler.

Medâinî, Ebû Hilâl'den, o da İbn Sîrîn'den şöyle dediğini rivayet etti: İbn Büdeyl Osman'ın yanına geldi. İkisi arasında bir husumet vardı. İbn Büdeyl'in yanında kılıç vardı ve "Ben kesinlikle onu öldüreceğim" diyordu. Osman'ın cariyesi ona, "Sen Allah'ın yanında, böyle bir işi yapamayacak kadar hakîrsin" dedi. Adam Osman'ın yanına girdi ve ona bir darbe vurdu. Fakat darbenin ondan neyi aldığını bilmiyorum.

Vâkıdî rivayetinde dedi ki: Muhammed b. Ebû Bekr demir oklarıyla Osman'a vurunca, Osman, "Bismillah, tevekkeltu alallah" [Allah'ın adıyla… Allah'a güvendim] dedi. O sırada sakalından kan damlıyordu. Nihayet "*Allah onlara karşı seni koruyacaktır*"[268] ayetinin üzerine damladı ve Osman Mushaf'ı kapattı.

Kelbî şöyle dedi: Kinâne b. Bişr et-Tücîbî bir direkle, Osman'ın alnına ve başının ön tarafına vurdu. Bunun üzerine Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt şöyle dedi:

Hey! Üç kişiden sonra insanların en hayırlısı
Mısır'dan gelen Tücîbî'nin maktulüdür

268 Bakara, 2/137.

Dedi ki: Velîd veya başkası şöyle dedi:

Direkle vurdu ona, Tücîbli
Başını ve alnını zayıflattı onun

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı; dedi ki: Bize Affân anlattı; dedi ki: Bize Havsere b. Beşîr anlattı; dedi ki: Bana Ebû Halde anlattı; dedi ki: Ali hutbe okurken Osman'ı anlattı ve şöyle dedi: "Kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a yemin ederim ki ben ne Osman'ı öldürdüm, ne onu öldürmeye meylettim, ne de o bana bir kötülükte bulundu."

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Abdullah b. Câfer'den, o bir adamdan, o da Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman ikindi namazı vakti öldürüldü. Siyah bir köle, [Osman'ın katillerinden olan] Kinâne b. Bişr'e hamle yapıp onu öldürdü. [Osman'ın katillerinden olan] Sûdân b. Humrân da o siyahî köleye hamle yapıp onu öldürdü. Çarpışma Osman'ın konağının etrafında devam etti. Onlardan birisi, "Osman'ın kanı helal olur da malı helal olmaz mı?" diye bağırdı. Bunun üzerine ev eşyalarını talan ettiler. Osman'ın eşi Nâile, "Hırsız bunlar, Kâbe'nin Rabbine yemin olsun. Vallahi siz onu öldürmekle Allah rızasını aramadınız. Oruç tutan ve bir rekâtta Kur'ân'ın tümünü okuyup namaz kılan birini öldürdünüz" dedi. İnsanlar konaktan çıktılar ve kapı üç maktûl üzerine kilitlendi. Osman, Osman'ın bir kölesi ve Kinâne b. Bişr…

Muhammed b. Sa'd dedi ki: Vâkıdî şöyle dedi: Sağlam olan görüşe göre, Muhammed b. Ebû Bekr Mısır'da öldürüldüğü zaman Kinâne b. Bişr de Mısır'da öldürüldü. Kinâne'nin bu rivayette zikredilmiş olması bir vehimdir.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Gıyâs b. İbrâhim'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman vefat ettiğinde 85 yaşındaydı. Vâkıdî ve İbnü'l-Kelbî şöyle dediler: Osman vefat ettiğinde 82 yaşındaydı.

Medâinî, Ebû Mihnef ve Mesleme b. Muhârib'den rivayet etti; dediler ki: Osman'ın eşi Nâile bt. el-Ferâfisa Muâviye'ye bir mektup yazdı. Mektubunda Osman'ın durumunu ve katlini bildiriyordu. Ayrıca Mısır halkının yetkilerini Ali b. Ebû Tâlib, Muhammed b. Ebû Bekr ve Ammâr b. Yâsir'e verdiklerini, onların da Osman'ın öldürülmesini emrettiklerini bildiriyor-

du. Mektubunda ayrıca kuşatmacılar arasında Huzââ, Sa'd b. Bekr'in bulunduğunu, Cüheyne, Müzeyne ve Yesrib Nabatîlerinden kimselerin yer aldığını bildirdi. Osman'ın eşi ayrıca Osman'ın [kanlı] gömleğini de Muâviye'ye gönderdi. Bunun üzerine Şamlılardan bir kavim, "Vallahi Ali'yi öldüreceğiz" dediler.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O İsrail'den, o Abdurrahman b. Ziyâd b. En'um'dan, o da Müslim b. Yesâr'dan şöyle dediğini anlattı: Abdullah b. Ömer'e, "Ali hiç Osman'ın katline ortak oldu mu?" diye sordum. İbn Ömer, "Hayır, vallahi ne açıktan ne de gizliden böyle bir şey öğrenmedim. Ancak Ali, kendisine sığınılan bir liderdi. Dolayısıyla olmayan şeyler de ona nispet edildi" dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı. O İbn Ebü'z-Zinâd'dan, o da babasından nakletti; dedi ki: Osman'ın eşi Nâile, Osman'ın defnedildiği gece dışarı çıktı. Yanında bir lamba vardı. Yakasını yırtmış ve "Vah Osman! Vah Müminlerin Emîri vah" diye bağırıyordu. Cübeyr b. Mut'im ona, "Lambayı söndür, kapıdaki insanları görüyorsun"[269] dedi. Nâile lambayı söndürdü. Osman'ın cenazesini Bakî'a götürdüler. Cübeyr cenaze namazını kıldırdı. Onun arkasında da Hakîm b. Hizâm b. Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ, Ebû Cehm b. Huzeyfe, Niyâr b. Mükrem ve eşleri Nâile ile Ümmü'l-Benîn bt. Uyeyne b. Hısn vardı. Niyâr, Ebû Cehm ve Cübeyr onun kabrine indiler. Hakîm ve Osman'ın iki eşi, defnedebilmesi için cenazeyi yukarıdan erkeklere sarkıttılar. Kabrini yaptılar ve kabrin üzerine bir sarık sarıp dağıldılar.

Nâile Şam'a gitti. Muâviye onunla evlenmek istedi. Fakat Nâile [Muâviye vazgeçsin diye] dişlerini söktürdü ve ona olumlu cevap vermedi.

Ebû Hüreyre, [Osman'ın vefatından sonra] çok genç olan eşi Fâhite bt. Gazvân'la evlendi. Ebû Hüreyre şöyle derdi: "Ben karın tokluğuna ve ayakkabı karşılığında İbn Affân'ın ücretlisiydim. Geldikleri zaman onlara hizmet ediyor ve bindikleri zaman onları sevk ediyordum. Bir gün bana karşı öfkelendi ve 'Gün gelecek, yalın ayak yürüyeceksin' dedi. Sonra onun hanımıyla evlendim"

---

269 Yani, "Sen onları gördüğün gibi onlar da senin yırtık yakanı görebilirler" demek istiyor. (çev.)

Ebü'l-Hasan el-Medâinî rivayetinde şöyle dedi: Osman kuşatma esnasında Uyeyne'nin kızı [Ümmü'l-Benîn'i] boşadı. O da babası gibi sert yapılıydı. Resûlullah'ın (sav), "Müzeyne, Cüheyne, Eslem ve Gıfâr kabileleri Temîm, Âmir ve Gatafân'dan daha hayırlıdırlar" dediği kadının kulağına gitmişti. Bunun üzerine Uyeyne, "Benim için bu kabilelerle ateşin içinde olmak, diğerleriyle birlikte cennette olmaktan daha iyidir" dedi. Kızı Ümmü'l-Benîn de "Vallahi babam uzak bir görüş belirtmemiştir" dedi.

Bana Hüdbe b. Hâlid el-Basrî anlattı; dedi ki: Bize Mübârek b. Fedâle anlattı. O Hasan'dan şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ı yadırgadıkları konular hakkında Osman'la bir araya geldim. İnsanların üzerinden bir gün geçmiyordu ki bir hayra nail olmasınlar. Kendilerine, "Yarın atıyyelerinizi alın" denilirdi; hemen ertesi gün alıyorlardı. Yine, "Yarın giysilerinizi alın" denilirdi; hemen alıyorlardı. Hatta zaman zaman kendilerine bal ile yağ verilirdi. Atıyyeler çok boldu. Düşman mağlup edilmişti ve Müslümanlar arasında barış vardı.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Süleyman b. Harb anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Zeyd anlattı. O Yahya b. Saîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman zamanında kadın gelir; yiyecek, elbise ve diğer şeylerden oluşan yükü yüklenir sonra "Allah'ım! Değiştir bu halifeyi" derdi. Osman katledilince Hassân b. Sâbit şöyle dedi:

Yadırgadığınız şeyler, elbiseler ve bedellerdi
Bir de köleler, cariyeler ve altınlar

Bedir ashâbından olan Ebû Humeyd es-Sâidî şöyle dedi: "Vallahi onun öldürüleceğini düşünmüyorduk. Allah'ım! Şunu yapmayacağıma ve sana kavuşuncaya kadar gülmeyeceğime söz veriyorum."

Bize Süleyman b. Davud Ebü'r-Rebî anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Zeyd anlattı; dedi ki: Bize Hişâm b. Hassân, İbn Sîrîn'den şöyle dediğini haber verdi: Osman'ın öldürüldüğü gün, hiç kimse Ali'yi onu öldürmekle itham etmiyordu.

Bana Ahmed b. Hişâm b. Behrâm anlattı; dedi ki: Bize Vekî anlattı; dedi ki: Bize A'meş haber verdi. O Sâbit b. Ubeyd el-Ensârî'den şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ın katledildiği gün Ali'yi gördüm; başında siyah bir

sarık vardı ve kadınların gölgeliğinde kılıcına dayanıyordu. Ondan işittim; "Kurusun elleriniz, geri kalan zamanda" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Hakem b. Salt'tan, o Muhammed b. Ammâr b. Yâsir'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ın öldürüldüğü gün Ali'yi Resûlullah'ın minberi üzerinde gördüm; şöyle diyordu: "Vallahi onun katlini ne istedim ne de çirkin gördüm. Katlini ne emrettim, ne de men ettim."

Bize Süreyc b. Yûnus Ebü'l-Hâris ez-Zâhid anlattı; dedi ki: Bize Ebû Muâviye ed-Darîr anlattı; dedi ki: Bize Leys haber verdi. O Tâvûs'tan, Abdullah b. Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ın öldürüldüğü gün Ali'nin, "Vallahi öldürmedim ve katlini emretmedim. Fakat yenildim" dediğini ve bunu üç kere tekrarladığını işittim.

Bize Amr b. Muhammed en-Nâkıd Ebû Osman anlattı; dedi ki: Bize Abdullah b. Nümeyr anlattı; dedi ki: Bize Şerîk anlattı. O Abdullah b. İsa'dan, o da İbn Ebû Leylâ'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ali'yi Ahcârü'z-Zeyt tarafında gördüm; ellerini kardırmış şöyle diyordu: "Allah'ım! Osman'ın kanından uzak olduğumu sana arz ediyorum."

Bana Amr b. Muhammed anlattı. O İshak b. Yûsuf el-Ezrak'tan, o Mis'ar b. Kidâm'dan, o Abdülkerîm'den, o Tâvûs'tan, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etti: Ali'nin, Osman'ın katlinde, "Ben ondan sakındırdım. Kuşkusuz katlini istemiyordum. Fakat mağlup oldum" dediğine şahitlik ederim.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Abdullah b. İdris anlattı. O Leys'ten, o Ziyâd b. Ebü'l-Melîh'ten, o da Ebü'l-Melîh'ten şöyle dediğini rivayet etti: İbn Abbas şöyle dedi: "Eğer insanlar Osman'ı katletmek hususunda ittifak etselerdi, tıpkı Lût kavminin taşlandığı gibi taşlanırlardı."

Bize Ahmed b. İbrâhim anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Ya'lâ b. Ubeyd'den işittim. O da Nâfi'den, İbn Ömer'in şöyle dediğini anlatıyordu: "İbn Abbas Osman'ın katlini o kadar engellemeye çalıştı ve şanını o kadar yüceltti ki ben neden onun dediği gibi demiyorum diye, kendi nefsimi kınamaya başladım."

Bize Ebû Hayseme Züheyr b. Harb ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o Numân b. Râşid'den, o Zührî'den, o Urve'den, o da Âişe'den şöyle dediğini rivayet etti: "Keşke Osman'ın hilafetinden önce unutulup gitseydim. Vallahi onun için ne istedimse mutlakla onun benzeriyle imtihan edildim. Hatta onun öldürülmesini isteseydim, ben de öldürülecektim."

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı; dedi ki: Bize Ebû Davud et-Tayâlisî anlattı; dedi ki: Bize Vekî haber verdi. O Kays b. Müslim'den, o da Ümmü'l-Haccâc el-Avfiyye'den şöyle dediğini rivayet etti: Âişe'nin yanındaydım. O sırada Osman da kuşatılmıştı. Eşter geldi ve Âişe'ye, "Ey Müminlerin annesi, bu adamın durumu hakkında ne diyorsun?" dedi. Birden bire yüksek sesli ve açık sözlü bir kadın konuştu ve "Müslümanların kanının akıtılmasını, imamlarının katledilmesini ve hürmetlerinin helal edilmesini emretmekten Allah'a sığınırım" dedi. Bunun üzerine Eşter, "İş ciddileşinceye kadar bize mektup yazdın; şimdi de bizi menediyorsun öyle mi?" dedi.

Bize Ahmed b. İbrâhim anlattı. O Ebû Davud'dan, o Hazm el-Kutaî'den, o Ebü'l-Esved'den, o da Talk b. Huşşâf'tan şöyle dediğini rivayet etti: Osman'ın katlinden sonra Medine'ye vardım. Onun katledilişini Âişe'ye sordum. Âişe, "Allah onun katillerine lanet etsin. O mazlum olarak öldürüldü" dedi. Allah Ebû Bekr'in oğlundan intikam aldı. Oklarından birisini Eşter'e gönderdi ve İbn Büdeyl'in kanını akıttı. Vallahi, Osman'ı kuşatan kavimden, Âişe'nin bedduasının isabet etmediği hiçbirisi kalmadı.

Medâinî, Nadr b. İshak'tan, o da Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti: Benî Sedûs'tan bir adam şöyle dedi: "Ben Osman'ı öldürmeye gidenlerin arasındaydım. Onlardan, benden başka başına bir musibet gelmeyen hiçbir adam kalmadı." Katâde dedi ki: O adam da kör olmadan vefat etmedi. Ebû Davud şöyle dedi: Büdeyl'in iki oğlu Sıffîn'de öldürüldüler.

San'â emîri ve sahabî olan Ebû Sümâme b. Adî, "Osman öldürüldü mü?" dedi. Yanındakiler, "Evet, öldürüldü" dedi. Sümâme, "İşte bu, nübüvvet hilafetinin çekilip işin saltanata ve ceberruta dönüştüğü andır. Kim bir işin başına gelirse onu yiyecektir" dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı; dedi ki: Bana Abdurrahman b. Mehdî anlattı. O Süfyân'dan, o Musa el-Cühenî'den, o Abdullah b. Ukeym Ebû Ma'bed el-Cuhenî'nin kızından rivayet etti; dedi ki: Babam Osman'ı seviyordu. Abdurrahman b. Ebû Leylâ da Ali'yi seviyordu. İkisi arasında samimi bir dostluk vardı. Babamın Ali ile ilgili olarak, Abdurrahman'a [Ali'nin aleyhinde] bir söz söylediğini işitmedim. Ancak bir gün şöyle dediğini duydum: "Eğer senin adamın sabretseydi; insanlar ona gelirlerdi" dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı. O İbn İdris'ten, o Muhammed b. Ebû Eyyûb'dan, o Humeyd b. Hilâl'den, o da Abdullah b. Ukeym el-Cühenî'den şöyle dediğini rivayet etti: "Osman'dan sonra hiçbir halifenin kanının akıtılmasına yardım etmeyeceğim." Bunun üzerine kendisine, "Ey Ebû Ma'bed, sen onun kanının akıtılmasına yardım ettin mi?" denildi. O ise "Ben onun kötülüklerini sayıp dökmeyi, kanının akıtılmasına yardım olarak kabul ediyorum" dedi.

Bize Abdullah b. Ebû Şeybe anlattı; dedi ki: Bize Ebû Muâviye anlattı. O A'meş'ten, o da Ebû Sâlih'ten şöyle dediğini rivayet etti: Osman'a yapılanlar anlatıldığı zaman Ebû Hüreyre ağlardı. Hatta "hih… hih." ederek hıçkırdığını duyar gibiyim.

Medâinî, Seleme b. Osman'dan, o Ali b. Zeyd'den, o da Hasan'dan şöyle dediğini rivayet etti: Bir gün Ali kızlarının yanına girdi. Onların gözlerini sildiklerini gördü. Ali, "Size ne oluyor, neden ağlıyorsunuz?" dedi. Kızları, "Osman'a ağlıyoruz" dediler. Bunun üzerine Ali, "Ağlayın" dedi ve kendisi de ağlamaya başladı.

Bana Süreyc b. Yûnus ve Muhammed b. Sa'd anlattılar; dediler ki: Bize Ebû Muâviye anlattı; dedi ki: Bize A'meş anlattı. O Hayseme'den, o Mesrûk'tan, o da Âişe'den Osman öldürüldüğünde şöyle dediğini rivayet etti: "Onu kirden temizlenmiş bir elbise gibi terk ettiniz, [masum bir halife olarak biat ettiniz]; sonra koçun kurban edilmesi gibi onu boğazladınız. Bu iş daha önce [yani halife olmadan önce] olsaydı ya?" Bunun üzerine Mesrûk ona, "Osman'ın katli senin işindir. Ona karşı hurûc etmeleri için insanlara mektup yazdın" dedi. Âişe, "Hayır, müminlerin iman ettiği ve kâfirlerin inkâr ettiği Allah'a yemin olsun ki bu oturduğum yere oturuncaya kadar

onlara beyaz üzerine bir siyah yazmadım, [yani onlara mektup yazmadım.]" dedi. A'meş, "Âişe'nin adına mektuplar yazıldığını düşünüyorlardı" dedi.

Bana Hüdbe b. Hâlid anlattı; dedi ki: Bize Ebü'l-Eşheb anlattı. O Hasan'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muhammed b. Ebû Bekr sadece "el-Fâsık" diye anılırdı.

Mus'ab ez-Zübeyrî şöyle dedi: Osman oğlu Amr'ı, buluğ yaşına gelinceye kadar Zübeyr'e vasiyet etti.

Bana Muhammed b. Hâlid et-Tahhân el-Vâsıtî anlattı; dedi ki: Bize Yezîd b. Harun anlattı. O Yemân b. Muğîre'den, o da İshak b. Yûsuf'tan şöyle dediğini rivayet etti: Hassân b. Sâbit Osman'a şöyle bir mersiye yazdı:

Ağlıyorum Ebû Amr'a, sınavının güzelliğinden dolayı
Rehin kaldı, Bakî'ü'l-Garkad'da Ebû Amr
Sanki akşam vakti, Resûl'ün ashâbı
Kesilen sığırlardı, Mescidin kapısında

Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî şöyle dedi: Velîd b. Ukbe, Osman'ın mevlası Bicâd'la, Mirâd'da karşılaştı. O Medine'den geliyordu. Velîd ona olup biteni sordu. Bicâd ona Osman'ın katledildiğini bildirdi. Velîd şöyle dedi:

Keşke helak olsaydım, bir haberden önce
Soyuldu cismim ve ürktü ondan, kalbim
Bicâd'la karşılaştığım gün Mirâd'da
Keşke ben helak olsaydım, Bicâd'dan önce

Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt Osman hakkında birkaç beyitte şöyle dedi:

Ey Benî Hâşim! Geri verin, kız kardeşinizin oğlunun silahını
Talan etmeyin onu, helal değildir size talanı
Onlar öldürdüler onu, yerine geçmek için
Tıpkı Kisra'nın merzubânları, ona ihanet ettikleri gibi
Nasıl umacaklar yanımızda, kanından beri olmayı?
Ali'nin yanında varken, kılıcı ve asil silahları
Eğer onun katili değilseniz
Fark etmez yanımızda, onu tutanlarla onu vuranlar

Hassân b. Sâbit de şöyle dedi:

Eğer olmuşsa Benî Affân'ın evi, sessiz- sedasız
Yıkılıp atılmış bir kapı, yanmış bir diğeri ve harap bir ev
Bulurdu kuşkusuz hayrın talipleri, o evde ihtiyacını
Ona sığınırdı, güç ve şeref sahipleri
Ey insanlar! Çıkarın nefsinizdekini, orta yere
Bir değildir Allah'ın yanında, doğruluk ve yalan
Eğer tövbe etmezseniz Rahmân'a, görürsünüz
Toplulukların saldırısını, arka arkaya
Önlerinde Habîb[270] *olacak, kavmin imamı*
Zırhlı olarak, yüzünde gazap emareleri olduğu halde

Hassân yine şöyle dedi:

Ey hür insanların çocukları! Sabredin, sabr-ı cemil olarak
Gevşemeyin! Bazen fayda verir sabır, sıkıntılarda
Ah keşke! Keşke bir kuş haber verseydi bana!
Ali'nin ve İbn Affân'ın durumlarını
İşiteceksiniz hızlı olarak ülkenizde
Allah daha büyüktür, ey Osman'a saldıranlar!

Ali b. Gadîr b. Mudarris el-Ganevî -Bazılarına göre aşağıdaki beyitlerin sahibi İhâb b. Hemmâm b. Sa'sa'a b. Nâciye b. İkâl'dır. Bazılarına göre de İbnü'l-Garîre en-Nehşelî'ye aittir- şöyle dedi:

Yemin olsun babanın ömrüne, yalan söyleme bana
Hayrın tümü gitti, azı kaldı
Fitneye maruz kaldılar insanlar, dinlerinde
Terk etti İbn Affân [katline razı olmasıyla], büyük bir kötülüğü

Habîb b. Avf el-Abdî şöyle dedi:

Görüyorum, geri dönmüş gözümün çapağı
Kapanmıyor ki uykusu fayda versin ona
Kerîh görmüştü Şeyh'le yapılan savaşı
[Çünkü] bir savaş görüyorum, pişman olacak onu üstlenen

270 Habîb b. Mesleme b. Mâlik el-Fihrî el-Kırşî. (çev.)

İhsan etti Rahmân, ümmetimize bir iş
Ve kaldırdı cemaatinden, karanlığını
Barış koydu aralarına; hatta gördük onu
Kendisinden başka bir ümmetle savaşmaya başladı

A'ver eş-Şennî şöyle dedi:

Ağladı, İbn Affân'a ağlayanın gözü
Mushaf yaprakları her yere dağıldıktan sonra
Helak etti, hakkı terk edip hevesine tabi olanları
Bir savaş miras bıraktı ki yavrusu bile darbelidir
Sığındım Rahmân'a, Na'sel'in dininden
Ve İbn Sahr'ın dininden, ey iki adam!

Abdurrahman b. Hakem şöyle dedi:

Ortak oldu Zureyk, Ervâ'nın oğluna
Sapıttı hepimizi, bu Zurayk

Bana Medâinî, İbn Cu'dübe'den şöyle dediğini rivayet etti: Ali, Ebû Süfyân ailesine ait evlerden birinin yanından geçti. Kızlarından bazısının bir tef çalıp şöyle dediğini işitti:

Zübeyr'in yanındadır, Osman'ın mazlumiyeti
Bizim için bundan daha şiddetlisi de Talha'dır
Bu ikisi alevlendirdiler [fitneyi], her şeyiyle
Bunlardır, rezilliğe layık olanlar
Tıpkı köpek havlaması gibi havlıyorlar
Eğer açık yapsalar, havlama gibi olurdu[271]

Ali, "Allah kahretsin onu; ne de intikam yerini iyi biliyor!" dedi.

Osman b. Affân'ın Çocukları

Abdullah el-Asğar: Bunun annesi Utbe b. Gazvân'ın kız kardeşi Fâhite bt. Gazvân idi.

Abdullah el-Ekber: Annesi Rukayye bt. Nebî (sav) dir. Bir horoz, gözünü gagaladı ve vefat etti. Bunu daha önce anlattık.

271 Bu son iki beyit, RK'de yer almamaktadır. (çev.)

Amr, *Eban, Hâlid*, *Ömer* ve *Meryem*: Bunların annesi, Ezd kabilesinden Ümmü Amr bt. Cündeb b. Amr b. Humeme ed-Devsî'dir.

Saîd, *Velîd* ve *Ümmü Saîd*: Bunların annesi Ümmü Abdullah bt. Velîd b. Abdüşems b. Muğîre el-Mahzûmî idi. Onun ismi Fâtıma idi. Muğîre'nin annesi Esmâ bt. Ebû Cehil b. Hişâm idi.

Abdülmelik: Onun annesi Müleyke bt. Uyeyne b. Hısn el-Fezâriyye idi. Bu aynı zamanda Ümmü'l-Benîn idi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Osman Ümmü'l-Benîn bt. Uyeyne b. Hısn ile evlendi. Osman'ın yanındayken bir gün Uyeyne geceleyin kızının evine gitti. Osman o sırada iftarını açıyordu. Onu akşam yemeğine davet etti. Uyeyne, "Ben oruçluyum" dedi. Bunun üzerine Osman, "Fesubhanallah! Geceleyin oruç mu tutulur?" dedi. Uyeyne, "Ben gece orucu ile gündüz orucunu mukayese ettim; gece orucunun bana göre daha hafif olduğunu gördüm" dedi. Osman tebessüm etti.

Ümmü Ebân, *Ümmü Amr* ve *Âişe*: Bunların annesi Remle bt. Şeybe b. Rebîa b. Abdüşems'dir. Remle muhacire kadınlardandı. Hind bt. Utbe onun için şöyle diyor:

Yok ettik, bütün Sâbiîleri Vec'de
Mekke'de ve el-Hacûn'un etrafında
Babasını öldüren bir topluluğun dinine giriyor
Babanın katli sana iman mı getirdi?

Meryem es-Suğrâ: Onun annesi Nâile bt. Ferâfisa el-Kelbî'dir. Onun ayrıca *Ümmü Hâlid*, *Ervâ* ve *Ümmü Ebân es-Suğrâ* adlarında kız kardeşleri de vardı.

Ümmü Amr'a gelince, onunla Saîd b. Âs b. Ümeyye evlendi. Ümmü Amr onun yanında vefat etti. Bu kez Saîd b. Âs onun kız kardeşi Meryem el-Kübrâ bt. Osman ile evlendi. Sonra Saîd vefat etti. Onunla Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî evlendi. Meryem onun yanında vefat etti.

Âişe'ye gelince, onunla Hâris b. Hakem b. Ebü'l-Âs evlendi. Onun vefatından sonra onunla Abdullah b. Zübeyr evlendi.

Ümmü Ebân'a gelince, onunla Mervân b. Hakem b. Ebü'l-Âs evlendi. Ümmü Saîd'e gelince, onunla Abdullah b. Hâlid b. Esîd b. Ebü'l-Îs evlendi. Meryem es-Suğrâ'ya gelince, onunla Amr b. Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt evlendi. Amr'a gelince, o Benî Osman'ın en büyük ve en eşref çocuğuydu. Mervân, kendisine biat etmesi için onu Şam'a davet etti. Fakat kabul etmedi ve Mina'da vefat etti.

Müslim b. Ukbe, Harre'de, Medine halkıyla savaşmaya geldiği zaman Amr b. Osman Medine halkıyla beraberdi. Müslim b. Ukbe onu çağırdı ve şöyle dedi: "Eee… Ey Fasık; Medine halkı isyan ettiği zaman sen, 'Ben sizden bir adamım' dedin. Şam halkı ortaya çıkınca da 'Ben Osman'ın oğluyum' dedin." Sonra kendisiyle beraber olanlara döndü ve şöyle dedi: "Bu Habîs b. Tayyib'dir. Fakat annesine çekmiştir. Bana gelen habere göre onun annesi ağzına bir şey koyar, sonra Müminlerin Emîri'ne, 'Bil ağzımdakini, seninle yatarım' derdi. Oysa ağzında onu kötü yapacak ve onu uzaklaştıracak bir şey vardı." Sonra emretti ve kamçıyla dövüldü.

[Amr b. Osman'ın Çocukları]

Osman el-Ekber ve *Hâlid*: Bunların annesi Remle bt. Muâviye b. Ebû Süfyân idi.

Abdullah el-Ekber: Onun annesi Hafsa bt. Abdullah b. Ömer b. Hattâb idi. Onun annesi ise Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekafî'nin kız kardeşi Safiyye bt. Ebû Ubeyd idi. Onun annesi de Âtike bt. Esîd b. Ebü'l-Îs idi.

Osmanü'l-Asğar b. Amr: Onun annesi Umâre b. Hâris b. Avf b. Ebû Hârise el-Mürrî idi.

Abdullah el-Asğar ve *Muğîre*: Muğîre şair idi.

Anbese, *Ömer* ve *Velîd*: Bunlar farklı ümmü veledlerdendi.

Abdullah el-Ekber b. Amr b. Osman'a gelince, çok güzel olduğu için kendisine "el-Mutraf" denilirdi. Ferezdak onun hakkında şöyle diyor:

Ey Abdullah! Sen büyük toplulukların yanında
Yürüyen ve çabalayanların en hayırlısısın
Senin dedendir Farûk ve babandır İbn Ervâ
Sen gündüzün içinden ortaya çıkmışsın
Her iki baban da sağdırlar, Allah'ın yanında
Şehittirler, en hayırlı menzillerde

Şiirde geçen "iki baba"dan maksat Osman ve Ömer'dir. Mutraf hakkında da es-Sa'lebe kabilesinden olan Abbâd şöyle der:

Güzel çehreli ve açık renklidir, basmamıştır sert bir yere
Ve acımamıştır bir musibetle, onun parmağı
Yakın adamlardandı; öyle kimseler ki kapıya geldiklerinde
Ve kötüler korktuklarında, şakırdatıyorlardı
Vakta ki Yemenli esmer adamlar
Dokumuşlardı iki hırkasını ve genişletmişlerdi

Hâlid b. Amr'a gelince, onun Saîd b. Hâlid adında çocuğu vardı. Onun annesi Saîd b. Âs'ın kızıdır. Onun annesi ise Cerîr b. Abdullah el-Becelî'nin kızıdır. Bu Saîd b. Hâlid b. Amr cimri bir adamdı. Musa Şehevât onu zemmederken şöyle diyor:

Saîd b. Hâlid'i kastediyorum, cömertliğin Saîd'idir o
İyiliğin kardeşidir o, Saîd'in kızının oğlunu kastetmiyorum

Yine Küseyyir onu methederken şöyle dedi:

Hatırlat Saîd'e, ondan önceki hasletleri
Babasının mirası olan hasletleri; ırk neseple geçer, kişiden kişiye
Ey kerim insanları ve çabaları övülenlerin oğlu!
Öyle bir adamın oğlu ki katli sebebiyle cezalandırıldı, Araplar

Onun bir kızı Hişâm b. Abdülmelik'in eşiydi. Bir başkası da Velîd b. Yezîd'in eşiydi. Velîd halife olmadan önce onu boşadı. Sonra halife iken onun diğer kızını aldı. Ferezdak onun için şöyle diyor:

Razı olur herkes, ne kadar kâmil de olsa
Ulaştığında Saîd b. Hâlid'in yarısına

Vardır onun yanında, Kureyş'in iyisinden ve köklüsünden [iki eş]
Her ne kadar her kıskanç kişi, annesinin avucunu dişlese de

Gök gürlediği zaman şöyle dermiş: "Yağ, istediğin yere yağ! Sen ancak içinde malım bulunan bir beldeye yağarsın." Hâlid, 200 ile 1.000 arasında deveye sahipti. Dîbâc b. Mutraf yanından geçer ve ona sıla-i rahimde bulunurdu. Kendisine, "Neden onunla birlikte yürüyor ve ona meylediyorsun?" denildi. "O bana her seferinde 1.000 dinar veriyor ve benim nazarımda güzel bir konuma sahip oluyor" derdi.

Osman b. Amr b. Osman'a gelince, ona "Har'ü'z-Zenc" lakabı verilirdi. Kendisi zayıf bir aklı vardı. Şair onun hakkında şöyle diyor:

Yemin olsun ömrüne, Har'ü'z-Zenc Osman b. Amr
Bir fayda sağlamadı, asil bir aileden olsa da

Anbese b. Amr'a gelince, şair onun için şöyle der:

Ey Râyi'de[272] *bulunan Anbese'nin sarayı!*
Hep yaşa, art arda gelen bolluklar içinde
Nice lezzetlere ve sevinçlere ulaştım
Senin güzel ve geniş bahçende

[Abdullah b. Amr b. Osman (el-Mutraf)][273]

Bana Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâinî anlattı. O Suhaym b. Hafs'tan ve başkalarından nakletti; dediler ki: Güzelliği ve yakışıklılığından dolayı Abdullah b. Amr b. Osman'ın lakabı "el-Mutraf" idi. Yine deniliyor ki onun için, "Bu Amr b. Zübeyr'den sonra en yakışıklı ve en güzeldir" denildiğinden dolayı ona bu lakap verilmiştir. Abdullah b. Amr çok yakışıklıydı. Bir gün Müdrik el-Fak'asî yanına geldi ve "Ben senin amcaoğlunum" dedi. Abdullah b. Amr, "Sen kimsin?" dedi. Fak'asî, "Ben Benî Esed'den Müdrikü'l-Fak'asî'yim" dedi. Abdullah b. Amr, "Benim amca çocuklarım Kureyş'tendir" dedi. Bunun üzerine Müdrik şöyle dedi:

272 Medine'nin avlularından birisidir. (*el-Meğânimü'l-Mutâbe*)
273 RK'nin hamişinde, "Müellif Abdullah b. Amr'ın hayatını anlatmaya geri döndü" kaydı yer almaktadır.

İbn Amr'ın yanına girdiğim zaman
Dört köşeli bir sığınağa girdim, sanki
Refah içinde bir aile, doğru babaları vardır
er-Revâbî'nin üst tarafına düşüyor evleri
Gıyaplarında hainlik edersin ve
Onların aleyhinde sayılanlardan biri de es-Sibâb günüdür

Osman b. Hayyân el-Mürrî Medine'de vali olduğu zaman, Haccâc'dan kaçan Mescûr b. Gaylân'ı, Abdullah b. Amr b. Osman Mutraf'ın evinde yakaladı. Mescûr b. Gaylân Irak'tan kaçmıştı. Mutraf, kendisine ait [çalınan] zırhlarla ilgili olarak iddiada bulundu ve Medine valisi Osman'a, "Senin arkadaşların zırhlarımı götürdüler" dedi. Bunun üzerine Osman b. Hayyân, "Senin zırhların ancak kadınların zırhlarıdır ey muhannes" dedi. -Deniliyor ki: ona, 'Ey Menkûh'[274] demiştir- Süleyman b. Abdülmelik halife seçilip de Osman b. Hayyân azledilerek yerine Ebû Bekr b. Amr b. Hazm vali olarak atanınca yeni vali, Osman b. Hayyân'a bu sözünden dolayı had uyguladı.

Mutraf'ın Çocukları:

Hâlid ve *Âişe*: Bunların annesi Esmâ bt. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm b. Muğîre el-Mahzûmî idi. Bunun annesi de Ümmü'l-Hasan bt. Zübeyr b. Avvâm idi. Onun annesi de Esmâ bt. Ebû Bekr es-Sıddîk idi.

Abdülazîz, *Ümeyye* ve *Ümmü Abdullah*: Bunların annesi Ümmü Abdülazîz bt. Abdullah b. Hâlid b. Esîd idi.

Muhammed el-Asğar, *Kâsım* ve *Rukayye*: Onların annesi Fâtıma bt. Hüseyn b. Ali b. Ebû Tâlib idi.

Muhammed el-Ekber: Annesi ümmü veleddir. O, el-Hâzûk olarak isimlendirilen kişidir.

Amr ve *Sa'de*: Bunların annesi de Ümmü Amr bt. Ebân b. Osman b. Affân idi.

---

274 Menkûh, nikâh yapılan ve cima edilen kişi anlamında kullanılan bir hakaret ifadesidir. Muhannes ise çift cinsiyetli (hünsâ) anlamındadır. (çev.)

Âişe bt. Mutraf'a gelince onunla Abdullah b. Süleyman b. Abdülmelik evlendi. Yezîd b. Abdülmelik Sa'de ile evlendi. Velîd b. Abdülmelik de Ümmü Abdullah ile evlendi.

[Muhammed el-Asğar b. Mutraf ed-Dîbâc]

Güzel olduğundan dolayı Muhammed el-Asğar b. Mutraf için "ed-Dîbâc" denilirdi. Onun bir değeri ve şerefi vardı ve uzunca namaz kılardı.

Bana Zübeyr b. Bekkâr anlattı. O amcası Mus'ab b. Abdullah'tan nakletti; dedi ki: ed-Dîbâc'ın -o Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman'dır- annesi, Fâtıma bt. Hüseyn b. Ali b. Ebû Tâlib'dir. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib onu Hüseyn'den istemişti. O da onları evlendirmişti. Hasan b. Hasan vefat etmek üzereyken Fâtıma'ya, "Sanki gözün, hep saçını tarayan ve hullesini giyip sana tarizde bulunan Abdullah b. Amr b. Osman Mutraf'tadır. Fakat ondan başka kiminle evleniyorsan evlen" dedi. Fâtıma da rağbet edilen güzel bir kadındı. Onunla evlenmeyeceğine dair kocasına yemin etti. Hasan b. Hasan vefat etti ve cenazesi çıkarıldı. Mutraf, Abdullah b. Amr b. Osman da hemen Fâtıma'nın yanında hazır oldu. Fâtıma'ya baktı, üzüntüyle yüzünü yumrukladığını gördü. Mutraf, "Senin yüzüne ihtiyacımız var, yavaş ol" diye Fâtıma'ya haber gönderdi. Bu haberle birlikte onda gevşeme görüldü ve yüzünü örttü. Sonra iddeti sona erince onu istedi. Fâtıma, "Peki, yeminime ne yapayım?" dedi. Mutraf, "Her bir şeyin yerine sana iki şey vereceğim" dedi ve yemininin kefaretini vererek onunla evlendi. Fâtıma onun Muhammed adlı oğlunu dünyaya getirdi. Bu Muhammed'e "ed-Dîbâc" denilirdi. Cemîl Büseyne'ye, "Ne zaman Abdullah b. Amr b. Osman'ın kaldırımda yürüdüğünü görürsem, evin uzak da olsa, o seni görür veya sen onu görürsün diye mutlaka kıskançlık damarım kabarır" derdi. Musa Şehevât onu methederken şöyle dedi:

Sende yoktur, insanların "kusur" diyeceği bir şey
Bize göründüğü kadarıyla… Ne var ki sen fanisin
En hayırlı meta olurdun, eğer baki kalsaydın
Fakat ne yazık ki baki değildir insan

Uveym b. Sâ'ide'nin çocuklarından birisi onun hakkında şöyle dedi:

Ey Osman'ın ve Kureyş'in en hayırlısının oğlu!
Bana yardım et, beni Kubâ'da bırakacak şeyler konusunda
Islatmıştır beni çoğu kez, cömertlik yağmurun
Ve silmiştir alnımdan, borç sahiplerinin tozlarını

Bana Medâinî anlattı; dedi ki: Dîbâc şerif bir insandı. İnsanlar şöyle dediler: O [Muhammed b. Abdullah ed-Dîbâc] Peygamber'in (sav) adaşıydı. Onun babası da Peygamber'in (sav) babasının adaşıydı. Aynı zamanda Peygamber'in (sav) zürriyetinden ve mazlum halifenin neslindendir. Bu yüzden halkın gözünde büyüdü ve özellikle Şam halkının yanında durumu çok yücelmiş ve ona biat etmeye bile niyetlenmişlerdi. Kendisi çok evlenen ve çok boşayan birisiydi. Bir gün hanımlarından birisi ona, "Senin misalin dünya misali gibidir. Nimetleri devam etmez ve felaketlerinden emin olunmaz. Müminlerin Emîri Mansûr, Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali'nin [hurûc ettiği] günlerinde onu Ebû Tâlib sülalesinden olanlarla birlikte yakalayıp kılıçla boynunu vurdu. Onun başını Hindistan'a gönderdi ve onun Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın başı olduğunu açıkladı.

Ebü'l-Yakzân şöyle dedi: Dîbâc kızını Muhammed b. Abdullah [veya İbrâhim] b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali ile evlendirdi. Bu yüzden Müminlerin Emîri Mansûr onu Medine'ye davet etti ve Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın çocuklarına meylettiği için onu azarladı. Sonra ona 60 kamçı vurup hapsedilmesini emretti. Muhammed ve İbrâhim hurûc ettiklerinde Mansûr onu getirdi; Hâşimiyye'de boynunu vurdu ve "Vallahi iki arkadaşının hurûc etmesiyle gözün aydınlanmayacak" dedi. Başını Horasan'a gönderdi. Dîbâc Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın anneden kardeşiydi. İkisinin annesi Fâtıma bt. Hüseyn idi.

Kâsım b. Mutraf, dili ve nefsi şiddetli olan bir adamdı. Hişâm b. Abdülmelik halife iken onun kızını oğlu için istedi. Kâsım, kendi şartlarına ve hükmüne uygun olmadıkça evlendirmeyi kabul etmedi. Hişâm'ın hilafeti devrinde öldü; Hişâm onun kızını oğluyla evlendirdi.

[Hâlid b. Mutraf]

Hâlid b. Mutraf'a gelince, o şerif bir insandı. Yezîd b. Abdülmelik'in yanına gitti. Yezîd onun kız kardeşini istedi. Hâlid şöyle dedi: "Benim babam Abdullah b. Amr b. Osman, evlenecek kızları için 20.000 dinar [mehir] şart koşmuştu. Eğer bana verirsen olur; eğer vermezsen seninle evlendirmeyeceğim" dedi. Bunun üzerine Yezîd ona, "Mal olmazsa bizi denk bulmuyor musun yani?" dedi. Mutraf, "Evet, vallahi siz amca çocuklarımızsınız" dedi. Yezîd, "Ben sanıyorum; eğer başka bir Kureyşli senin kız kardeşini istemiş olsaydı bana söylemiş olduğun maldan daha az bir miktar karşılığında ona verirdin" dedi. Mutraf, "Hayatıma yemin ederim doğru; çünkü benim kız kardeşim onun yanında mal sahibi ve malları mülkiyetine geçiren biri olurdu. Senin yanında ise kendisi mal olacak ve kahır altında yaşayacaktır" dedi ve kız kardeşinin Yezîd'le evlenmesine izin vermedi. Bunun üzerine Yezîd, Mutraf'ın güçlü bir deveye bindirilerek hızlı bir şekilde Medine'ye götürülmesini emretti. Yezîd ayrıca Medine'deki valisi Abdurrahman b. Dahhâk b. Kays el-Fihrî'ye bir mektup göndererek, Hâlid b. Abdullah el-Mutraf cahillerden olduğu için, elinden tutacak ve ona Kur'ân öğretmesi için her gün onu Şeybe b. Nessâh el-Mukri'ye götürecek bir adam tutmasını emretti. Şeybe'nin yanına getirildi. Kendisine, "Müminlerin Emîri 'Ona Kur'ân'ı öğret; o cahillerdendir' diyor" denildi.

Şeybe'nin yanında Kur'ân okuyunca, Şeybe, "Onun kadar güzel Kur'ân okuyan birisini görmedim. Onun cahil olduğunu söyleyen ondan daha cahildir" dedi. Sonra Yezîd valisine şöyle bir mektup yazdı: "Bana gelen habere göre Hâlid Medine sokaklarında gidip geliyor. Yanındaki adamlara emret; onu hırpalasınlar." Bunun üzerine valinin adamları onu dövdüler. Hâlid hastalandı ve sonunda öldü. Soyu Medine'de devam etmiştir.

[Abdülazîz b. Mutraf]

Abdülazîz b. Mutraf'a gelince, Kudeyd'de İbâdiyye ile savaşan ordunun başındaydı. Harekete geçtiği gün onun sancağı yere düştü. Arkadaşları bunu uğursuzluk saydılar; sonunda hezimete uğradı. O gün kardeşi Ümeyye b. Mutraf öldürüldü. Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik bu Abdülazîz'i Mekke ve Tâif'e vali olarak atadı.

Medâinî dedi ki: el-Mutrâf, "Ben İbn Ebü'l-Âs'ım" dedi. Muhammed b. Münzir b. Zübeyr ona, "Bunun gerisinde senin boynunu delecek şeyler vardır" dedi. Affân'ı kastediyor. Affân, kadın gibi kırıtan bir adamdı.

[Ömer b. Amr b. Osman el-Arcî]

Ömer b. Amr b. Osman'a gelince, onun çocuklarından birisi *Abdullah b. Ömer* b. Amr b. Osman b. Affân'dır. Onun annesi, Ömer b. Osman b. Affân'ın kızıdır. Abdullah Tâif'in Arc bölgesinde kalırdı. Bu sebeple "el-Arcî" lakabıyla bilinirdi. Şair, cömert bir adam olup, hali vakti yerindeydi. Bana anlatıldığına göre Ömer b. Ebû Rebîa el-Mahzûmî, Şam'da vefat edip de vefat haberini işittiğinde, Benî Mervân ailesine ait olan Mekke cariyelerinden birisi onun üzerine ağladı. Cariye onun için acı çekiyor ve kendini dövüp, "Mekke'nin Ebtah vadisindeki insanlara kim sahip çıkacak, ondan sonra?" diyordu. Ömer b. Ebû Rebîa Mekke'nin güzelliğini ve kadınlarının hoşluğunu anlatırdı. Bunun üzerine cariyeye, "[Merak etme,] Osman b. Affân'ın çocuklarından bir genç yetişmiş, Tâif'in Arc bölgesinde kalıyor. Şairdir. O da Ömer b. Ebû Rebîa'nın yolunda yürüyor" denildi. Bunun üzerine cariye, "Ona bir halef yaratan Allah'a hamd olsun; sevindirdiniz beni vallahi" dedi. Hişâm b. Abdülmelik zamanında Arcî'ye sarhoşluktan had uygulandı.

Dediler ki: Arcî Kureyş'in delikanlılarından birisiydi. Kureyş'in gençleri ve diğerleri onun yanına gelirler; Arcî onlara iyilikte bulunur ve onlara hediyeler verirdi. Süleyman b. Abdülmelik'in hilafetinin son zamanlarında Mesleme b. Abdülmelik'le birlikte gazaya çıktı. Tüccarlara, "Ey tüccar topluluğu! Yoksul gazilerden bir şey isteyen olursa onlara verin" dedi. Bunun üzerine yoksul gazilere 20.000 dinar verdiler. Ömer b. Abdülazîz halife seçilince, "Beytülmal, tüccarların Arcî üzerinden verecekleri maldan daha evladır" dedi ve ödemeleri beytülmalden karşıladı.

Hişâm b. Abdülmelik tarafından Medine'ye vali yapılan İbrâhim b. Hişâm b. İsmail b. Hişâm b. Velîd b. Muğîre el-Mahzûmî, onu hapse atıncaya kadar Arcî, Kureyş'in delikanlısı olmaya devam etti. Hapse konulmasının sebebi, Arcî'nin İbrâhim'i hicvetmesiydi. İbrâhim insanları hacca götürmüştü; Arcî şöyle dedi:

Hac yılı değildir, sanki bu yıl
Değişti, mevsimler ve durumlar
Göndermişler, Ceydâ'ya bir elçi
Ona haber vermek için, dönmesin elçi

Ceydâ İbrâhim'in annesiydi. Selamette olduğunu, bir elçiyle annesine bildirmişti. Yine şöyle demişti:

Nihayet oturan Ca'dâ'ya iletildi
Sıkıntıda bıraktı, Allah'ın evinin ehlini

Arcî, vefat edinceye kadar hapiste kaldı. Hapisteyken şöyle dedi:

Ah! Keşke kuşlar haber verseydi bana
Girecek miyim acaba, deriden yapılı kırmızı çadıra?
Teslim etti beni, ailem ve çevrem; hepsi birden
Âd ve İrem kavmindenim ben sanki

Medâinî, Abdullah b. Selm el-Fihrî'den şöyle dediğini rivayet etti: İbn Hişâm b. İsmail, Hişâm b. Abdülmelik'in Mekke valisiydi. İbn Hişâm, Hişâm b. Abdülmelik'in dayısının oğluydu. Onun annesi, Ümmü Hişâm bt. Hişâm b. İsmail b. Hişâm b. Velîd b. Muğîre'dir. İbn Hişâm, Abdullah b. Ömer'in bir mevlasını öldürmek suçlamasıyla, Abdullah b. Ömer b. Amr b. Osman'ı hapse attı. Suçlamaya göre Abdullah b. Ömer'in mevlasını öldürmüştü. Vefat edinceye kadar hapiste kaldı. Hişâm b. Abdülmelik ona işkence yaptırıyordu. Hapisteyken şöyle dedi:

Zayi ettiler beni; hangi delikanlıyı zayi etmişler
Kötü bir gün ve bir gediği kapatmak için

Medâinî dedi ki: Denildiğine göre bu beyit, Muhammed b. Kâsım es-Sekafî'ye aittir. Arcî onunla temsil getirmiştir.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Denildiğine göre İbrâhim b. Hişâm, Arcî'yi hapse atmıştır. Yine deniliyor ki İsmail b. Hişâm b. İsmâil onun hapse atmıştır.

Mus'ab ez-Zübeyrî şöyle dedi: Arcî, bir mevlasını, ailesinin hizmetini yapmakla görevlendirmişti. Mevlası, kadınlarının yanına gidip geliyormuş.

Bu durum Arcî'nin yanında gerçekleşince mevlasını öldürdü; sonra da onu yaktı. Bunun üzerine mevlasının eşi, Muhammed b. Hişâm b. İsmail'den yardım istedi. Muhammed, Arcî kendisini hicvetmiş diye ona karşı kinliydi. Bu yüzden onu hapse attı, darp edip onu teşhir etti.

Arcî'nin, Muhammed b. Hişâm'ın eşinde gözü vardı. Bu yüzden şöyle dedi:

Bak bize taraf, ey hevdecin sahibesi!
Daralırsın, yapmazsan bunu eğer
Bekliyoruz, tam bir yıl boyunca
Karşılaşmıyoruz, sadece yol üstünde

Yine onun zevcesi hakkında şöyle der:

Bak bize taraf, selam ver ey kahraman!
Durmak nerede olacak, siz yolcu iken

Vâkıdî şöyle dedi: Arcî'nin İbn Hişâm'ın hapsinde söylediği şiirinden birisi de şudur:

Yardım eder halife bana, Rabbimden sonra
Öfkelenir, ona sevkim haber verildiğinde
Bir aba var üzerimde, toprak renginde
Geçmiyor baldırımı, musibetime rağmen
Öfkelenir Kusay'ın tümü, benim için
Evin ve ince kumlu yerin cariyeleri

Dedi ki: Hapis müddeti uzayıp da yardımına gelen olmayınca şöyle dedi:

Zayi ettiler beni; hangi delikanlıyı zayi etmişler
Kötü bir gün ve bir gediği kapatmak için
Terk ettiler beni, ölümün meydan savaşında
Göğsüme doğrultulmuş iken, ölümün kılıçları
Sanki hiç olmadım, içlerinde bir soylu
Ve olmadı nesebim, Amr ailesinden

Bu ifadeyle Amr b. Osman'ı kastediyor. Yine şöyle dedi:

Ah! Keşke görseydi bizi Selmâ, aramızda çekişme olmadığını
Birlikte indiğimiz zaman, Ebtah'ın çarşısına
Ve sırıtsaydık, köle bukağıları kanatsaydı bizi
Tıpkı boynuz misali dişlerini çıkaran aslan gibi
İki gruptu insanlar: Birileri öfkeli ve kindar
Ve gözyaşlarını tutup içine akıtanlar
Ve satıhlarda, taş bebek gibi duran kızlar
Gizliyorlar, katıksız aşktan gelen üzüntülerini
Bir de bizi görmek için, uzun saçlarını açıp yayan kızlar
Ve saçını ortadan bölüp gül takan korkusuz kızlar
Vuruyorlar güzel yüzlere ki esmerleştirmez onları
Ne zehirlerin sıcaklığı, ne de yaz günlerinin güneşi
Her vadinin kenarından çıkan uzun boyunları
İbriklerin boyunları gibiydi tıpkı

[Âsım b. Ömer]

Ömer b. Amr b. Osman'ın, Arcî'nin dışındaki çocuklarından birisi de Âsım b. Ömer'dir. Şair[275] onun hakkında şöyle diyor:

Yürüyün; örttü karanlık üstünüzü, kuşkusuz
Âsım'ın yanında ağırlanmayı uman fakirin vay haline
İşlemedim ona karşı bir suç, bildiğim kadarıyla
Sadece ziyaret ettim onu, oruçlu değilken

Kinâne'den olan Şair yine şöyle dedi:

Söyle, Osman b. Affân'ın oğlu Âsım'a
Geldi sana doğru asil bir deve, uzun oldu yolculuğu
Getirdi bizi size, hak ve hürmet ifade ederek
Öyle bir yer kat ediyoruz ki kaldırılmaz kaya kuşları
Karşılaştı cimri, lanetlenmiş ve korkak birisiyle
Savaş alevlerini parlattığı zaman

275 Şair el-Hazîn el-Kinânî, Amr b. Ubeyd b. Vüheyb b. Mâlik'tir. (Bk. *el-Ağânî*, XV/323)

Yükündekilerini vermeyen cimridir; ancak o
Dostunun karısıyla yalnız kaldığında, enseler onu

Bunun üzerine Âsım: "Şimdi dağlama yerini olgunlaştıracağım" dedi.

Bana anlatıldığına göre Arcî veya Kureyş'ten bir başkası bir kadına haber gönderdi. Kadın bir eşek üzerinde ona geldi. Yanında da dişi eşek üzerinde bir cariye vardı. Eşek, dişi eşeğin üzerine atladı. Onun kölesi de kadının cariyesinin üzerine çıktı. O da kalktı ve kadınla cima yaptı. Sonra "Bu, ayıplayanı olmayan bir gündür" dedi.

Arcî, Ümmeyye el-Asğar'ın çocuklarından biri olan Ebû Cerâb'ın cariyesini, hakkında söylediği bir şiirden dolayı suçladı. Bunun üzerine Ebû Cerâb cariyeyi deveye bindirerek onu Mekke'ye götürdü; rükün ile makam arasında onun yalan söylediğine yemin ettirdi. Cariye yemin etti. Ebû Cerâb da ondan razı oldu.

[Velîd b. Osman b. Affân]

Velîd b. Osman b. Affân'a gelince, kendisi, cömertlik, delikanlılık ve şeref bakımından Kureyş'in gençlerinden birisiydi. Ebü'l-Yakzân şöyle dedi: Osman'ın çocuklarından birisi, "Allah Velîd'in belasını versin. Babası Osman öldürülürken, o koku sürünmüş halde yatak odasındaydı" dedi.

Abdurrahman b. Ertât b. Sîyhân el-Muhâribî, Velîd'in yanında, kendisine gönderilen ve içinde şarap olan bir matara görünce onun hakkında şöyle dedi:

Uzaklaştırma; atılmış bir mataradır o
Eskiden beri, yıllanmış şarap içindir
Ey Velîd! Yemin olsun anneme ve babama
Ne vakit yıldızlar çıkıp, güneş belirmeye başlayınca
Biz ona geldiğimizde, şerefli bir insana gelirdik
Bolluk içinde büyük sofralar ve [etrafında] insanlar
Ağırlardı ve ağırlamayı güzel yapardı
Ve ihtiyaçlarımız giderilirdi, en güzel bir şerifin yanından

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Abdurrahman b. Ebü'z-Zinâd'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: İbn Sîyhân, şair, tatlı sözlü birisi olup Benî Harb b. Ümeyye'nin anlaşmalısıydı. Bununla beraber şarap müptelasıydı. Bu yüzden Benî Ümeyye'nin gençlerine takılırdı. Yine Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân'la da içerdi. Bu arada, Velîd b. Osman b. Affân da Velîd b. Utbe'nin içki arkadaşıydı. O İbn Sîyhân ile beraber geldi. Velîd b. Utbe sarhoş oldu ve İbn Sîyhân'ı çağırıp ona, "İç" dedi. İçinde biraz içki bulunan bir matara getirildi; o da içti. Sonra [kalkması için] ona yardım ettiler. O şöyle dedi:

Ey Velîd! Yemin olsun anneme ve babama
Ne vakit sabah olup, güneş belirmeye başlayınca
Ağırlardı ve ağırlamayı güzel yapardı
Ve ihtiyaçlarımız giderilirdi, en beyaz bir şerifin yanından
Nice atıyyeler ve cömertlikler vardır, onun yanında
Bereketli güzel huylar ve davranışlar
Yolanlar [aşıranlar] için bir cömertlikti; malını yoldukları zaman
Hak olarak ve doğru bir söz olarak
Velîd'e yönelik olarak elim rehindir, size ve başkalarına
Onun susan ve konuşan malı üzerinde
Uzaklaştırma; atılmış bir mataradır o
Eskiden beri, yıllanmış şarap içindir

Bana Medâinî anlattı; dedi ki: Denildiğine göre bu şiir Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt hakkında söylenmiştir. Ancak birinci rivayet daha sağlamdır.

Velîd b. Osman'ın, Abdullah b. Velîd adında ibadete düşkün bir oğlu vardı. Kendisi Ali'ye lanet okuyor ve "Dedem Osman'ı ve Zübeyr'i öldürmüştür" diyordu. Onun annesi Zübeyr b. Avvâm'ın kızıydı. Bir arefe akşamı, Hişâm b. Abdülmelik minberdeyken ayağa kalktı ve "Ey Müminlerin Emîri, bu öyle bir gündür ki halifeler bu günde Ebû Turâb'ı lanetlemeyi seviyorlar" dedi. Hişâm ona, "Ey Abdullah! Bizler buraya insanlara sövmek ve onları lanetlemek için gelmedik" dedi.

[Hâlid b. Osman b. Affân]

Hâlid b. Osman'a gelince o, babasının hilafeti döneminde vefat etti. Bir hayvanı koşturdu. [Yerden] bir parça ona isabet etti ve vefat etti. Onun soyu devam etmektedir. Kendisi için "el-Kesîr" [ayağı kırılan] denilen şahıs budur. Osman öldürüldüğünde odasında bulunan Osman'ın Mushafı, çocuklarının yanındaydı. Vâkıdî dedi ki: Mushaf, Sukyâ[276] denilen yerdeydi. Hâlid, babasıyla birlikte Cuma namazını kılmak üzere bir katıra bindi ve hızlı koşturdu. Katır bir çukura düştü ve Hâlid'in [ayağı] kırıldı.

Zeyd b. Amr b. Osman, Sükeyne bt. Hüseyn b. Ali ile evlendi. Ancak Süleyman b. Abdülmelik onu Sükeyne'den vazgeçirdi; Zeyd b. Amr da onu boşadı. Çünkü Abdülmelik, Mus'ab b. Zübeyr'den sonra onu istemiş; fakat Sükeyne onu reddetmişti.

[Saîd b. Osman b. Affân]

Saîd b. Osman b. Affân'a gelince, künyesi "Ebû Osman" idi. Muâviye onu Horasan'a vali yaptı. O da Semerkand'ı fethetti. Bir gözü Semerkant'ta kör olmuştu. Şair onun hakkında şöyle diyor:

Görmez, Saîd b. Osman b. Affân, üzerinde
Arkadaşı için, bir borç ve bir atıyye

Yine İbnü'l-Müferriğ onun hakkında şöyle diyor:

Hem yardımcım hem de beni kendi kavminden sayan
Saîd b. Osman b. Affân'ın cömertliğini terk edişim
Süt ve cimriliğin kardeşine tabi olmam
Bir eksiklik ve uzak bir hedefin kayboluşudur, kuşkusuz
Gece karanlıkken, üzgün bir adamın sözünü söyledim
Ah! Keşke ölseydim, Saîd'i terk etmeden önce

İbnü'l-Müferriğ onu terk edip İbn Ziyâd[277] ile beraber çıktığı zaman bu beyitleri söylemişti.

---

276 es-Sukyâ, Medine'ye iki gün uzaklıkta olan bir köydür. (*el-Meğânimü'l-Mutâbe*)
277 RK'de "İbn" kelimesi yoktur. (çev.)

Saîd'in yanında, rehine olarak bırakılan Soğd krallarına ait çocuklar vardı. Muâviye, onun hilafet davasına kalkışmasından korkup onu azlettiği zaman, o çocukları beraberinde getirdi. Medine'ye geldiği zaman, çocukların giysilerini ve kuşaklarını alıp çocuklarına veriyor ve onlara yün cübbeler giydiriyordu. Ayrıca onları su çeken develerin ve zor işlerin başına koyuyordu. O gençler bir gün Saîd'in meclisinde yanına girip ona suikast düzenlediler. Sonra intihar ettiler. Bunun üzerine Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt şöyle dedi:

Hey! Nefis ve baba olarak, insanların en hayırlısı
Acemlerin maktûlü Saîd b. Osman'dır

Abdurrahman b. Sîyhân el-Muhâribî şöyle dedi:

O gün konakta değildim diye, ayıplıyorlar beni
Oysa Hâlid kaçmıştı onlardan, zırhlı olduğu halde
Eğer [tellal] ses vermiş de o sesi işitmiş isem
Kurusun ellerim ve kapansın kulaklarım, benim

Şiirde geçen Hâlid'den maksat Hâlid b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt'tır. Mervân b. Hakem zamanında Medine'de kadıydı. Bunun üzerine Hâlid şöyle dedi:

Yemin olsun ömrüme, gördün onları gözlerinle
Ve terk ettin onları; çünkü genişti konaktaki yürüme yerin

Dediler ki: Yezîd b. Muâviye'ye biat edildiği zaman Medinelilerin çocukları, köleleri ve kadınları şöyle demeye başladılar:

Vallahi ulaşmaz ona Yezîd
Demir başına ulaşmadıkça
Ondan sonraki emîr, Saîd'dir

Saîd b. Osman Muâviye'nin yanına girdi. Muâviye ona, "Yeğenim, Medine halkının söyleyip de bana ulaşan [bu dedikodular] nedir?" dedi. Saîd şöyle dedi: "Neden bundan rahatsız oluyorsun ey Muâviye? Vallahi babam Yezîd'in babasından hayırlıdır; annem onun annesinden hayırlıdır; ben de ondan hayırlıyım. Üstelik seni vali olarak bıraktık ve seni görevden almadık. Sana iyilik yaptık, sıla-i rahmi kesmedik. İşimiz senin eline düştü; ama sen bizi tümüyle [her şeyden] men ettin" Bunun üzerine Muâviye, "Doğru

dedin; senin baban benden, annen de Yezîd'in annesinden daha hayırlıdır. Çünkü senin annen Kureyş'tendir; onun annesi ise Kelb kabilesindendir. Bir kadının, kabilenin saliha kadınlarından olması, şeref olarak ona kâfidir. Senin, Yezîd'den daha hayırlı olduğun yönündeki sözüne gelince, vallahi senin gibi adamların, benimle Irak arasında uzatılan bir ipe dizilmesi beni sevindirmeyecektir" dedi. Sonra Muâviye ona, "Ziyâd amcana yetiş; seni Horasan'a tayin etmesi, haracın başına da kararlı bir adamı vermesi için ona emir verdim" dedi. Ziyâd onu Horasan'a tayin etti. Eslem b. Zür'a el-Kilâbî'yi de haracın başına getirdi. Sonra Muâviye, [Saîd'in kendisine rakip olmasından] korkarak onu azletti.

Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî şöyle dedi: Soğd'un gençleri Saîd'i öldürdüklerinde konakta, onunla birlikte Abdurrahman b. Ertât b. Sîhân da vardı. Bunun üzerine Hâlid b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt şöyle dedi:

Ey gözlerim! Akıt yaşlarını, şarıl şarıl
Ve ağla, Saîd b. Osman b. Affân için
Doğru değildir sevgisi, zayıf olan [el-Müvâkil] kişinin
Ve kaçtı ondan, İbn Ertât b. Sîhân denilen adam

Şiirde geçen "*el-Müvâkil*" kelimesi zayıf olan kişi demektir. Bununla, İbn Ertât'ı kastediyor. Çünkü onun sevgisi doğru değildi ve [tehlike anında] ondan kaçtı. Bunun üzerine İbn Sîhân şöyle dedi:

Dostum der ki: "Çağırdı seni, gitmedin"
Bu söz değerlidir, senin gibilerden gelirse
Eğer [tellal] ses vermiş de o sesi işitmiş isem
Kurusun ellerim ve kapansın kulaklarım, benim

O gün konakta zırhsızdım diye, ayıplıyorlar beni
Oysa Hâlid kaçmıştı onlardan, zırhlı olduğu halde

Bazıları İbn Sîhân'a şöyle dedi:

Sen işitmedin ama gördün onu gözünle
Çünkü genişti, konaktaki yerin
Teslim ettin onu Soğdlu gençlere, yaraları kanarken
Bıraktın onu, bağırma sesi konakta yayılırken

Cimri Hâlid orada değildi; mazeret beyan ederek
Eşittir onun için, ister sağır olsun, ister işiten
Ve siz hâlâ zemmedilmiş kötü bir durumdasınız
Ve dolaşıyor başınızda, bela ve musibetler

Dedi ki: Ebû Mu'ayt'ın bazı çocukları şöyle dediler:

Ey nefis! Öl hasretten
Oğlunu kaybedesice; ağla Saîd'in üzerine
Ağla, şerefli bir liderin üzerine
Velîd ile Halife arasında
İhanete uğradın kuşkusuz
Ve hayatını kaybettin, uzaktan [olanlar sebebiyle]

Dedi ki: Velîd veya Hâlid b. Ukbe şöyle dedi:

Hey! Nefis ve baba olarak, insanların en hayırlısı
Acemlerin maktulü Saîd b. Osman'dır
Eğer istemişse, dehrin hadiseleri Saîd'in vefatını
Kalır mı zaman içinde, ölümden kurtulmuş birisi?

Medâinî, Suhaym b. Hafs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Hüseyn b. Ali Saîd'le karşılaştı. Soğd'un çocukları da onunla beraberdi. Hüseyn b. Ali misal getirerek şöyle dedi:

Ey Ebû Umâre, eğer ağır yükün varsa
Sırtlanlar yememiş senin kavmini

Osman'ın çocuklarından bazıları, "Hüseyn'in gözünden başka hiçbir şey onu öldürmedi" diyorlardı. Dedi ki: Bir gün Saîd, kendisine ait bir bahçenin içindeydi. O Soğdlu gençler de çapayla bahçeyi düzeltiyorlardı. Birden bahçenin kapısını kapatıp Saîd'i öldürdüler. Mervân b. Hakem onların yanına girmek için geldi; fakat Saîd'i bulamadı. Soğdlular kendilerini de öldürdüler. Adamlar bahçeyi kuşattılar; sonra kapıyı açıp Saîd'in [cenazesini] çıkardılar.

[Ebân b. Osman b. Affân]

Ebân b. Osman b. Affân'a gelince, künyesi "Ebû Saîd" idi. Âişe ile birlikte Cemel vakasında bulundu. İlk hezimete uğrayıp kaçan oydu. Kendisi kel, şaşı ve sağırdı. Mâlik b. Reyb el-Mâzinî onun hakkında şöyle der:

Eğer Harbin çocukları olmasaydı, kanlarınız
Kesîr, A'ver ve kertenkele karnında olduğu gibi
Osman'da yoktur bir ayıp, bildiğim kadarıyla
Ama hariçtir bundan, ondan sonra gelen soyu

Şair, "kertenkele karnı" ile kelliği kastediyor. Abdülmelik Alkame b. Safvân b. el-Muharris'i Mekke'ye tayin etti. Alkame minber üzerinde Talha ve Zübeyr'e küfretti. Minberden inince Ebân'a, "Müminlerin Emîri Osman hakkında yağcılık yapan bu iki şahıs için [söylediklerimle] seni razı edebildim mi?" dedi. Ebân, "Hayır vallahi, bilakis bana kötülük yaptın. Bu iki şahsın onun kanına ortak olmaları musibet olarak bana kâfidir" dedi.

Abdülmelik zamanında Ebân, Medine valiliğine atandı. Bunun üzerine Urve b. Zübeyr, "Allahu Ekber; hadiste varid olduğuna göre Benî Ümeyye'nin helakı şaşı bir adamın valiliği sırasında olacaktır. Umarım bu o olsun" dedi. Asıl şaşı olan Hişâm idi. Ebân'ın yanında Ümmü Külsûm bt. Abdullah b. Câfer vardı. Onun vefatından sonra onunla Haccâc evlendi. Ebân, işinde zulüm ve rüşvet sahibiydi.

Vâkıdî şöyle dedi: Vefatından bir yıl önce Ebân şiddetli bir felçlik geçirdi. O zamanlar Medine'de beddua ettiklerinde, "Ebân'ın felçliği sana değsin" diyorlardı. Yezîd b. Abdülmelik'in hilafetinde vefat etti.

Abdurrahman b. Ebân b. Osman: Onun annesi Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî'nin kızıdır. Abdurrahman çok namaz kılardı. [Denildiğine göre] her gün 1.000 rekât namaz kılıyordu. Ayrıca çokça hac ve umre yapardı. Yardımsever, mürüvvetli, salih ve çokça sadaka veren birisiydi. Bir sadaka verdiği zaman, "Allah'ım! Bu sırf senin kerim olan yüzün içindir. Ölüm [sekeratını] benden hafiflet" derdi. Bir gün hacca gitmek üzere yola çıktı. Sabah namazını kılıp yattı. Yol arkadaşları onu kaldırmak istediler; ancak vefat ettiğini gördüler. Onun yasını Medine'de tuttular.

Eş'ab Ebü'l-Alâ et-Tam geldi. Başına ve yüzüne çamur sürmüştü. Deniliyor ki: Başının üzerine çamurdan bir takke koymuştu. Eş'ab de kadınlarla birlikte çırpınıp duruyordu. Çünkü Abdurrahman b. Ebân ona çok iyilikte bulunmuştu.

Abdurrahman b. Ebân hac için Mekke'ye giderdi. Yanında adamları da oluyordu. Kölesine, "Ey Hıdâş! Yemeğimizi getir. İnsanlar yemek için birbirlerini öldürüyorlar" derdi.

Ebân'ın Endülüs'te bir oğlu vardı. Ayrıca Ebân'ın "Mervân" denilen bir oğlu daha vardı. Bu kişi, rezil ve alçak bir adamdı. Fuhuş yaptırmak üzere erkeklerle kadınları bir araya getiren muhannes bir kişiydi. Öldüğünde, Resûlullah'ın (sav) mescidinde olanlardan, onun öldüğü haberini alıp da ona lanet etmeyen ve kötülükle anmayan kimse kalmadı. Bunun üzerine Rebîatü'r-Re'y, "Eğer yapabilselerdi, onun ölümünü saklasalardı daha güzel olurdu" dedi.

Bana Kureyş'in Adî boyundan biri anlattı; dedi ki: Velîd b. Abdülmelik, halife iken Medine'ye geldi. Dört iskemle konuldu. Üzerine Kureyş'in eşrafından olan dört kişi oturdu. Oturanların hepsinin annesi Adî oğullarına mensuptu. Birisi Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân Mutraf idi. Onun annesi Hafsa bt. Abdullah b. Ömer b. Hattâb idi. Birisi Muhammed b. Münzir b. Zübeyr idi. Onun annesi Âtike bt. Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl idi. Birisi Talhatu'n-Nedâ b. Abdullah b. Avaf b. Hâris b. Zühre idi. Onun annesi Mutî b. Esved el-Adevî'nin kızıydı. Birisi de Benî Âmir b. Lüey'den Nevfel b. Müsâhik b. Abdullah b. Mahreme b. Abdüluzzâ b. Ebû Kays b. Abduvüd idi. Onun annesi yine Mutî b. Esved el-Adevî'nin kızıydı.

Bir gün Muhammed b. Münzir ile Mutraf arasında bir tartışma oldu. Muhammed, "Ben seni ancak bir kız sanırdım. Hatta seni babandan isteyecek oldum" dedi. Bunun üzerine Mutraf, "Ben Abdullah Ebû Muhammed b. Amr b. Osman'ım" dedi. Muhammed, "Bundan daha fazla sana sevimli gelen bir ismin daha var" dedi. "el-Mutraf"ı kastediyordu.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den şöyle dediğini rivayet etti: Muğîre b. Amr b. Osman b. Affân şair idi. O şöyle diyendir:

Kandır suya, bilinen ahdin için
Bize de ver; sevilen sevgin için
Kuşkusuz senin yanında bir yudum su, ey Ervâ!
Şifadır, suya geldiği zaman, susuz birisinin aşkına
Dikkat et! Geri çevrilmeyelim senden, bir güçle
Ya da yüz çevirmekle; yüz çevirmeye düşkün olursun o zaman
Ey Ervâ! Ben barışığım senin ailenle
Sıla-i rahimde bulun bana ve yerine getir, verilen sözlerimi

Bana Zübeyr b. Bekkâr anlattı. O amcasından ve başkalarından nakletti; dedi ki: Bükeyr b. Amr b. Osman, kızı ÜmmüS Osman bt. Bükeyr'i, Âmir b. Hamza b. Abdullah b. Zübeyr ile evlendirdi. Onun annesi Sükeyne bt. Mus'ab b. Zübeyr idi. Bu, İbrâhim b. Hişâm el-Mahzûmî'ye ulaştı. İbrâhim o sırada Medine valisiydi. Gelmesi için Bükeyr'e haber gönderdi ve ona şöyle dedi: "Kızını bir Zübeyrî ile evlendirmene seni sevk eden nedir? Üstelik kızlarını onlara arz etmediğin Benî Hakem b. Ebü'l-Âs'ın ailesinden onların dengi gençler vardır ve onlar senin amcanın çocuklarıdır." Bükeyr, "[Osman'ın kuşatıldığı] Dâr gününde, Abdullah b. Zübeyr'in bize olan desteğini biliyorsun" dedi. Bunun üzerine vali sustu.

Bana Zübeyr b. Bekkâr anlattı; dedi ki: Fâtıma bt. Hüseyn kızını Abdullah el-Mutraf ile evlendirdiğinde, Fâtıma ve Sükeyne bt. Hüseyn Hişâm b. Abdülmelik'in yanına girdiler. Hişâm Fâtıma'ya, "Ey Hüseyn'in kızı! Amcanın oğlundan olan oğlunu anlat bize. -Hasan b. Hasan'ı kastediyor- Bir de bizim amcamızın oğlundan olan oğlunu da anlat" -Mutraf'ı kastediyor- dedi. Fâtıma şöyle dedi: "Abdullah b. Hasan'a gelince, O bizim seyidimiz, şerifimizdir ve bizde ona itaat edilir. Hasan b. Hasan b. Hasan'a gelince, o bizim dilimiz ve kavmin efendisidir. İbrâhim b. Hasan'a gelince, O, şemâil olarak, renk olarak ve yürüyüşteki hızı bakımından Resûlullah'a (sav) en çok benzeyen bir insandır. -Resûlullah (sav) yürüdüğü zaman ne hızlı ne de yavaş yürürdü. Neredeyse topukları yere değmeden yürürdü- Sizin amcanızın oğlundan olan diğer ikisine gelince, Muhammed b. Abdullah -Dîbâc'ı kast ediyor- kendisiyle övündüğümüz bir cemalimizdir. Kâsım ise güç aldığımız azı dişimizdir. Yanak ve nefis bakımından da Ebü'l-Âs b. Ümeyye'ye en çok benzeyendir." Bunun üzerine Hişâm b. Abdülmelik,

"Vallahi ey Hüseyn'in kızı, onları güzel anlattın" dedi ve kalkmaya çalıştı. Sükeyne hemen Hişâm'ın ridasından tuttu ve "Vallahi ey şaşı! Sen bizi küçümsemeye başladın. Vallahi, bizi senin için ortaya çıkaran sadece Taf günüdür"[278] dedi. Hişâm güldü ve "Sen şerli bir kadınsın. Fakat yaşlısın ve biz sana hürmet ediyoruz" dedi.

Zübeyr şöyle dedi: Amcam bana, Ebû Vecze es-Sa'dî'ye,[279] Dîbâc Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân hakkında şu şiiri okudu:

Bulduk, Kureyş'ten halis olan beyazı
Halife[280] *ile Resûl arasında bir genç*
Geldi sana şeref, şuradan, ta uzaklardan
Sen şerefle, tıpkı sel sularıyla boğuşan gibisin
Senden başka geceleyeceği yer yoktur, şerefin
Ve şerefin kaylule[281] *yeri yoktur, senden başka*
Feda olsun hakkı savunanlar sana
Ve az bir şeyle kardeşini razı edenler
Kervanım yüklü olarak koyulmazdı yola, sen olmasaydın
Sen olmasaydın, övülmezdi gidişim

Medâinî dedi ki: ed-Dîbâc Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman bir kadın istedi. Aynı kadını, Abdülazîz b. Abdullah b. Abdullah b. Ömer b. Hâttâb da istedi. Abdülazîz için de "ed-Dîbâc" deniliyordu. Kız, hangisi daha güzel diye araştırmaya başladı. Kız araştırmaya devam ederken, bir gece dışarı çıktı ve iki Dîbâc'ı gördü. Mehtaplı bir gecede ikisi kızın durumunu veya başka bir konuyu tartışıyorlardı. Abdülazîz'in yüzü kıza dönüktü. Onun beyazlığını ve uzun boyluluğunu gördü ve "Bu benim için yeterlidir" dedi. Abdülazîz onunla evlendi ve Muhammed b. Abdullah'ı düğün yemeğine davet etti. Düğünde ona ikramda bulundu. Yemeğini yiyince onu tebrik etti ve çıktı. Çıkarken şöyle dedi:

Onun sahibi olmayı beklerken
Razı oldum kızın düğün yemeğinden, sıcak bir tabak yemeğe

---

278 Kerbela vakasını kastediyor.
279 Onun adı Yezîd b. Ubeyd veya Yezîd b. Ebû Ubeyd'tir. (*el-Ağânî*, XXII, 239)
280 RK'nin hamişinde, "Osman b. Affân'ı kastediyor" kaydı yer almaktadır.
281 Öğle uykusu.

Bana Zübeyr anlattı; dedi ki: Remâh b. Meyyâde -o İbn Ebred'dir- Medine'ye geldi. Medine valisi Abdülvâhid b. Süleyman idi. Abdülvâhid'in, "Evlenmem çok önemlidir. Benim için bir dul arayın" dediğini işitti. Remâh, "Ben sana göstereceğim" dedi. Abdülvâhid, "Kimi ey Ebû Şürahbîl?" dedi. Remâh şöyle dedi: "Sizin mescidinize girdim; baktım ki mescide ve içindekilere en çok benzeyen cennet ve cennet ehlidir. Ben yürürken, birden bir adamın güzel kokusu beni yönlendirdi. Gözüm onu görünce, güzelliği beni büyüledi. Konuşmaya başladı; sanki Kur'ân veya Zebûr okuyordu. Nihayet sustu. Eğer valiyi tanımamış olsaydım, 'Vali budur' derdim. Kim olduğunu sordum. Onun iki halife olan Osman ve Ali'nin iki ailesinden olduğu, Resûlullah'tan (sav) gelen bir soyun ona ulaştığı, bu yüzden alnında parlak bir nur olduğu bana haber verildi. Eğer onun kızıyla evlenmek suretiyle ikiniz bir çocuk dünyaya getirirseniz, o çocuk halkın efendisi olur ve namı ülkelerde yayılır." Vali Abdülvâhid, "Ey Ebû Şürahbîl, o dediğin zat, Fâtıma bt. Hüseyn'den doğma Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân'dır" dedi. Bunun üzerine İbn Meyyâde şöyle dedi:

Şeref ve yücelik vardır onlar için; Allah vermemiş onlardan başkasına[282]
Allah'ın her atâsı, dağıtılan birer fazl-ı ilahidir

[Muhammed el-Ekber el-Hâzûk b. Mutraf]

Dedi ki: "el-Hâzûk" lakabıyla bilinen Mutraf'ın oğlu Muhammed el-Ekber, en pahalı hulleleri giyerdi. İnsanlar bir hulleyi beğendikleri zaman, "Bu Hâzûk'un hullesidir" derlerdi. Bir kimse bir hulle ile iftihar ettiği zaman, "Eğer Hâzûk'un hullesi olsaydı, benzeri olmazdı" derlerdi.

[Ümeyye b. Mutraf]

Dedi ki: Ümeyye b. Mutraf Kudeyd'de öldürüldü. Abdülvâhid b. Süleyman onu Esed ve Tay kabilelerine görevlendirmişti. Fezâre kabilesinden 70 kişi ona geldi. Bu olay, Mervân b. Muhammed zamanındaydı. Bu adamlar, Tay kabilesinde bulunan intikamları sebebiyle, Tay'a saldırmak için ondan

---

282 Hem RK'de, hem de ZZ'de beytin başında (لهم نبزة) ifadesi yer almaktadır. Fakat *el-Ağânî* ve İbn Meyyâde'nin divanında (İbn Meyyâde, *Şi'ru İbn Meyyâde*, s. 223, Dımaşk, 1982) (لَهُمْ نبوة) olarak geçmektedir. (النُّبُوةُ) kelimesi yücelik ve şeref manasındadır. (النَّبْزُ) kelimesi ise lakap anlamındadır. Doğrusunun (النُّبُوةُ) olduğunu düşünerek çeviriyi buna göre yaptık. (çev.)

kendileriyle beraber gelmesini istediler. O da onlarla beraber çıktı. Maden sahiplerinden bazı insanlar, ganimet için etrafında bir araya geldiler. Ma'dân et-Tâî, Tay'dan bir cemaatle, Münteheb[283] denilen bir yerde onlarla karşılaştı. Tay kabilesi onu mağlup etti. Tay kabilesi, Fezâre'yi geri çevirmesini ve istediği adamlarla gelip mallarının zekâtını almasını ona teklif etti. Bu konuda, Ma'dân, Abdülvâhid'den ve Medine halkından özür diledi. Ayrıca Fezâre'yi geri çevirmeleri ve kendilerine zekâtlarını vermeleri için Ümeyye'ye yaptığı hatırlatmadan söz ederek şöyle diyor:

Hey! Geldi mi, Medine'ye dilekçemiz
İyilikten, hali bilinen bazı hasletler içeren
Yöneticilerimize yönelik… Kılıçlar saklı kalacak
Kınlarında… Demirleri ayrılmayacak onlardan
Baş-göz üstüne geldik, Firtâc[284] *toprağına*
Zekâtı ödüyoruz; vakti geldiğinde
Gitmedik daha önce, fakat heyetlerimiz gitti
Feyd'e285 gittik; hatta adamları sayılmayacak kadardı
"Akın yap insanlarla, verir sana Tay kabilesi" dediler
Atlar topraklarını ezdiğinde ve malları helak edildiğinde
Toz-duman vardır, Ümeyye'nin temennisinin gerisinde
Geçmişteki vuruşlardan; gölgesi aralanmayan
Nizâr'ı çağırdılar, biz Tay kabilesine yanaştık
O zaman, Nizâr kabilesinin nalınları kaydı ayaklarından

Yezîd b. Abdülmelik Abdülazîz b. Mutraf'ı Mekke ve Tâif'e vali tayin etti.

Mervân b. Hakem

Benî Ebü'l-Âs b. Ümeyye b. Abdüşems'ten birisi de Mervân b. Hakem b. Ebü'l-Âs'tır. Mervân Osman'ın amcasının oğludur. Künyesi "Ebû Abdülmelik" idi. Onun annesi Âmine bt. Alkame b. Safvân b. Ümeyye b. Muharris b. Cemel b. Şık b. Akabe b. Muhdec b. Âmir b. Sa'lebe b. Hâris b. Mâlik b. Kinâne b. Hüzeyme'dir.

---

283 Münteheb, Tay dağından biri olan Selmâ dağı yanında bir köydür. (*Mu'cemü'l-Büldân*)
284 Firtâc, Tay kabilesinin topraklarında bulunan bir yerdir. (*Mu'cemü'l-Büldân*)
285 Feyd, Mekke'den Kûfe'ye giderken yolun ortasında bir yerdir. (*Mu'cemü'l-Büldân*)

Mervân'ın babası Hakem, Müslümanlığı konusunda ayıplanan birisiydi. Mekke'nin fethinde Müslüman olduğunu ortaya koydu. Hakem Resûlullah'ın (sav) arkasında yürür, burnunu oynatır, gözleriyle işaret ederdi. [Hayatı boyunca] bu "alay etme" karakteri üzerinde kaldı. Sonunda ona bir delilik arız oldu. Abdurrahman b. Hassân b. Sâbit el-Ensârî Mervân'a şöyle dedi:

Melundur, senin baban; at kemiklerini
Eğer atarsan, doğru yoldan çıkmış ve mecnun birini atmış olursun
Aç karınlı olur takva sahipleri
Kötülük yapanlarsa, şişman olurlar

Bir gün Hakem Resûlullah'a (sav) göründü. Resûlullah (sav) eşlerinden birisinin odasındaydı. Resûlullah (sav) kısa bir mızrakla yanına çıktı. Sonra "Kim beni bu lanetlenmiş kelerden kurtaracak?" dedi. Hakem Resûlullah'ın (sav) konuşmalarını ifşa ederdi. Resûlullah (sav), onu lanetleyerek Tâif'e sürdü. Yanında Osman el-Ezrak ve çocuklarından Hâris ve diğerleri de vardı. Resûlullah (sav), "Bu adam benim bulunduğum yere gelmeyecektir" dedi. Osman onları getirene kadar hep orada kaldılar. Osman'ın bu hareketi, aleyhinde yadırganan şeylerden birisiydi.

Medâinî şeyhlerinden naklen dedi ki: Mervân Kureyş'in [ileri gelen] adamlarındandı. Kur'ân'ı en iyi okuyanlardan birisiydi. Kendisi, "Hiç Kur'ân'ı ihlal etmedim" derdi. Yani, fuhşiyât ve kebairi hiç işlemedim, demek istiyordu.

Rivayet edildiğine göre Resûlullah (sav) Hakem için, "Rüyamda onun oğullarını gördüm; sanki minberime çıkıp iniyorlardı" dedi. Mervân'ın künyesi önceleri "Ebü'l-Kâsım"dı. Sonra "Ebû Abdülmelik" olarak künyelendi.

Bize Ravh b. Abdülmü'min el-Mukri anlattı; dedi ki: Bize Müslim b. İbrâhim anlattı. O Câfer b. Süleyman'dan, o Saîd b. Zeyd'den, o Ali b. Hakem'den, o Ebü'l-Hasan el-Cezerî'den, o da Amr b. Mürre el-Cühenî'den şöyle dediğini rivayet etti: Hakem b. Ebü'l-Âs Resûlullah'ın (sav) yanına girmek için izin istedi. Resûlullah (sav), "Ona izin verin; Allah'ın laneti, ona ve müminler dışında, onun sulbundan çıkacak olanlara olsun. Onlar da çok az olacak. Onlar dünyada şeref kazanacaklar; fakat ahirette alçalacaklar" dedi.

Medâinî dedi ki: Cahiliye döneminde Hakem, Hâtim-i Tâî'nin evine misafir oldu. Evs b. Hâris ailesinden bir grup ona sataştılar. Hâtim kızdı ve şöyle dedi:

Şu anda, semanız kan yağdırdığı zaman
Sen başını kaldırmışsın, kibirli adamın başı gibi

Dediler ki: Mervân ince ve uzun olduğu için ona "Batıl ip" lakabı verilmişti. Güneşte görülen ipe benzetilmişti. Şair -Deniliyor ki bu şair, onun kardeşi Abdurrahman b. Hakem'dir- şöyle dedi:

Yemin olsun ömrüne, bilmiyorum; ama soruyorum
Ne yaptı acaba, kafasına vurulanın [Mervân'ın] hanımı?
Allah kahretsin, Batıl İp'i [Mervân'ı] kendisine emîr yapanları
İstediğini verir insanlara, istediğini de engeller

Mervân Dâr günü kafasından darbe almıştı. Mervân ve kardeşlerinin annesi Âmine'nin annesi Safiyye idi. Denildiğine göre adı "es-Sa'be" idi. Ebû Talha el-Abderî'nin kızıydı. Onun annesi ise Kinde kabilesinden Mâriye bt. Mevhib idi. O, kendisiyle ayıplandıkları ez-Zerkâ [mavi gözlüydü] idi. Onlara "Benî Zerkâ" denilirdi. Mevhib de köleydi.

Muâviye b. Ebû Süfyân Mervân'ı Bahreyn'e ve iki defa da Medine'ye tayin etti. Talha b. Ubeydullah'a Basra'da ok atan Mervân'dı. Talha onun okundan dolayı vefat etti.

Ebû Mihnef ve Vâkıdî rivayetlerinde şöyle dediler: Müslim b. Ukbe el-Mürrî, Harre olayında vefat edinceye kadar da Mervân b. Hakem Medine'deydi. Sonra Şam'a gönderildi. Muâviye b. Yezîd b. Muâviye'den sonra hilafeti üstleninceye kadar Şam'da kaldı.

Medâinî dedi ki: Mervân hep Medine'deydi. Nihayet Yezîd'in ölümünden ve Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'nin Medine'den ayrılmasından sonra Abdullah b. Zübeyr, Benî Ümeyye'nin sürgüne gönderilmeleri konusunda İbn Mutî'a emir verdi. Hem Mervân'ı hem de diğer Benî Ümeyye ailesini Medine'den sürdü. Mervân Şam'a geldiğinde Muâviye b. Yezîd'e biat edilmişti. Mervân gönderilince birkaç deve kiraladı; kendisi ve oğulları onlara

bindiler. Kendisinin ve onların acele bir şekilde götürülmelerini emretti. Recez bahrinde şiir söyleyen şairleri şöyle dedi:

Harâm etti, Mervân onlara uykuyu
Ancak az bir uyku vardı; kavim de onlara uydu
Nihayet biraz kaylule veya Devm'de geceliyorlardı

Devm denilen yer, Medine'ye iki gecelik mesafededir. Abdülmelik b. Mervân hastaydı. Onları rahatsız etmekle görevlendirilen elçiye, "Ebû Hubeyb'e söyle; Allah yapacağını yapar" dedi. Ebû Katîfe -onun ismi Amr b. Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt'tır. Ona "Ebû Katîfe" denilmiş; çünkü gür saçlı ve büyük sakallıydı. Ebû Katîfe, Abdullah b. Zübeyr'in Şam'a sürdüklerinden birisiydi- bu konuda şöyle demiştir:

Ağladı Uhud, halkı taşınmaya başlayınca
Vecd sahibi olan kavme [kavmin yokluğuna] nasıl alışacaktır?

Yine Ebû Katîfe ve ondan başkası da şöyle dedi:

Hey! Gelecek mi ona, senden sonra [bir daha]
Olaylar çok iken; sürüldüler, Allah'ın kulları

Mervân evini yaptığı zaman Ebû Hüreyre ona, "Sağlam yap; uzağı umut et; az yaşa ve iyi çiğne. Buluşma Allah'ın yanındadır" dedi.

Mervân ezanı işittiği zaman, "Adil davrananlara merhaba, namaza ve namaz ehline merhaba" derdi. Bu, Muâviye'den de rivayet edilmiştir.

Mervân, oğlu Abdülmelik'i Filistin'e vali olarak tayin ettiğinde ona Allah'tan korkmayı emretti ve şöyle dedi: "Her gün kapına gelecek olanları sana bildirmesi için hacibine emir ver. Ya girmelerine izin verir ya da engel olursun. Yanına girenlerin sana açılmaları için onlarla dostça konuş. Bir konuda tereddüde düşersen hemen cezalandırma yoluna gitme. Çünkü istediğin zaman ceza verebilirsin ama ceza verdikten sonra onu geri getirmeye gücün yetmez." Deniliyor ki: Oğlu Abdülazîz'i Mısır'a gönderdiği zaman aynı vasiyeti ona da yapmıştı. Ancak birincisi daha sağlamdır.

Ebû Leylâ Muâviye b. Yezîd b. Muâviye vefat ettiği zaman Abdullah b. Zübeyr, kendisine rakip olacak kimsenin kalmadığını anladı. Bunun

üzerine Dahhâk b. Fihr el-Kaysî'yi Dımaşk'a vali olarak atadı. Dahhâk İbnü'z-Zübeyr'e meyleden birisiydi ve onunla mektuplaşıyordu. Dahhâk'a tayin ahitnamesiyle birlikte halkı itaate davet eden bir de mektup verdi. Numân'ı da bir ahitname ile Hıms'a gönderdi. Numân da ona meyleden birisiydi. Nâtil b. Kays b. Zeyd el-Cüzâmî'yi de Filistin'e gönderdi. Nâtil Filistin'e gitmeye arzuluydu.

Deniliyor ki: Nâtil Mekke'de, Abdullah b. Zübeyr'in yanındaydı. Abdullah ona, "Benim için kavmine gitmez misin?" dedi. Bunun üzerine Nâtil yola çıktı ve Filistin'e geldi. O sıralarda Filistin ve çevresindeki Ürdün'ün valisi, Yezîd b. Muâviye tarafından gönderilen Hassân b. Mâlik b. Bahdel idi. Her iki bölge Hassân'ın elinde kaldı. Her ikisinde de memurları vardı. Nâtil ona, "Ya benim kavmimin beldelerinden çıkarsın, ya da yanına girip seni öldüreceğim" diye ona elçi gönderdi. İbn Bahdel onunla ve kavmi Cüzâm'la baş edecek gücü olmadığını anladı ve Filistin'den çıkıp Ürdün'ün Taberiyye şehrine geldi. Filistin'de İbnü'z-Zübeyr için biat alındı. Dahhâk b. Kays da Dımaşk'ı onun için sağlamlaştırdı; halktan biat aldı ve memurlarını her tarafa gönderdi.

Diğer taraftan Numân b. Beşîr el-Ensârî de Hıms halkından biat aldı. Böylece Ürdün dışında bütün Şam bölgesi İbnü'z-Zübeyr'e itaat ediyordu. Sağlam olan görüş budur. Deniliyor ki: Ürdün halkından bazıları, Hassân b. Mâlik b. Bahdel'den ayrılıp Nâtil'e meyletmişlerdi. Şam'da Zübeyrîler şöyle diyorlardı: "Abdullah b. Zübeyr hilafete, zamanının ehlinden daha evladır. Çünkü o Resûlullah'ın (sav) havarisinin oğludur. Ayrıca mazlum olarak öldürülen Osman'ın kanını talep etmektedir. Üstelik cesur, faziletli ve yaşlı bir adamdır." Abdullah b. Zübeyr, Abdurrahman b. Utbe b. Cahdem el-Fihrî'yi Mısır'a gönderdi. Abdurrahman onun için Mısır'ı zapturapt altına aldı.

Öte yandan Hassân b. Mâlik b. Bahdel, Hâlid b. Yezîd b. Muâviye için Ürdün'de biat aldı ve onun için kararlı bir şekilde çalıştı. Kelb kabilesinde dolaştı, oradan Câbiye'ye kadar geldi.[286] Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî, Mâlik b. Hübeyre es-Sekûnî, Ravh b. Zinbâ el-Cüzâmî, Zeml b. Amr el-Uz-

286 el-Câbiye, Sûriye'nin Havrân şehirindeki Nevâ kasabasına yakın olan bir yerdir.

rî, Abdullah b. Mes'ade el-Fezârî, Abdullah b. İdâh el-Eş'arî ve Ebû Kebşe Hayveyl b. Yesâr es-Seksekî de Câbiye'ye, onun yanına geldiler. Mervân b. Hakem de onun yanına geldi; fakat Mervân hilafeti düşünmüyordu. Ayrıca Hâlid b. Yezîd b. Muâviye, Amr el-Eşdak b. Saîd b. Âs ve diğer Emevîler orada bir araya geldiler. Hassân, Belkâ ve Ezriât halkından bazılarını çağırdı, olumlu cevap verdiler. Bunun üzerine İbn İdâh el-Eş'arî ona, "Bakıyorum, bu işi Hâlid b. Yezîd için düşünüyorsun. O daha gençtir" dedi. Hassân, "O devletin madeni, siyasetin ve reisliğin toprağıdır" dedi.

Bunun üzerine İbn İdâh, beraberinde bulunan ileri gelen adamlarla birlikte Hâlid b. Yezîd'in yanına geldi. Onu, sabahleyin yatıyor buldular. İbn İdâh, "Ey kavmim! Bu saatte uyuyan bu çocukla birlikte boğazlarımız oklara ve mızraklara hedef mi yapılsın? Bu işin asıl sahibi ciddi, hazırlıklı, kararlı ve uyanık olan adamdır. Sonra Mervân b. Hakem'in yanına geldi. Onu bir çadırda buldu. Bir de ne görsün: Zırhı yan tarafında, mızrağı asılı, atı da çadırının yanında bağlı, önünde Mushaf ve Kur'ân okuyor. Bunun üzerine İbn İdâh, "Ey kavmim! İşte bu işi yapabilecek asıl arkadaşımız budur. Üstelik o Müminlerin Emîri Osman'ın amcasının oğlu, Kureyş'in şeyhi ve yaşlısıdır" dedi.

Bunun üzerine adamlar Hassân b. Mâlik'in yanına dönüp Hâlid ve Mervân'ın durumunu ona anlattılar. Ayrıca Mervân üzerinde ittifak ettiklerini, çünkü Mervân'ın Kureyş'in büyüğü ve şeyhi olduğunu ona bildirdiler. Bunun üzerine İbn Bahdel, "Ben de size tabiyim. Hilafetin İbnü'z-Zübeyr'e kaymasından ve bu aileden çıkmasından endişe etmiştim" dedi. Sonra Hassân ayağa kalktı ve bir konuşma yaptı. Önce Allah'a hamd ve sena etti. Sonra Mervân'dan söz etti ve şöyle dedi: "O Kureyş'in büyüğü ve yaşlısıdır. Mazlum halifenin amcasının oğlu ve herkesten önce onun kanını talep edenlerdendir. Ona biat edin, Allah size merhamet etsin. O Osman'ın mirasına, hilafeti iptal eden ve Allah'a açıkça isyan eden mülhid İbnü'z-Zübeyr'den daha çok hak sahibidir." Oradakiler hemen ona biat ettiler; onunla tokalaştılar ve ona dua ettiler. Benî Ümeyye de ona iltifat ederek, "Bu işi bizden çıkarmayan Allah'a hamd olsun" dediler.

Mervân şöyle dedi: Bir geceyi ihya ederek hep uyanık kaldım. Şafak sökünce namaz kıldım ve uyudum. Sabah olunca Ömer [b. Hattâb] geldi

ve "Mervân'ın nesi var? Neden namaza gelmedi?" dedi. Ona, "O, geceyi ihya etti; sabah namazını kılınca da uyudu" denildi. Bunun üzerine Ömer, "Yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılmayı, onları öldürecek bir geceyi ihya etmeye tercih ederim" dedi.

Mervân hilafete getirilince şöyle dedi: "Kendimi Ömer'in yanında, Kureyş'ten bir grup gencin içinde gördüm. Benden başka herkes ona yaklaşırdı. Ben hep hakkı tercih ederdim. Nihayet Ömer önemli işleri için beni görevlendirmeye başladı. Şayet eşeğin iki su içimi arasındaki süre kadar ömrüm kalsa, sonra dünya ve ahirete ait iki işten birisini tercih etmekle karşı karşıya kalsam, ahirete ait işi tercih ederim."

Mervân ile Amr b. Âs arasında bir tartışma vardı. Amr b. Âs ona, "Ey İbnü'z-Zerkâ" dedi. Mervân da ona, "Eğer annem Zerkâ [mavi gözlü] ise Nâbiğa'nın [Amr'ın annesi] benzerini dünyaya getiremediği birini dünyaya getirmiştir" dedi.

Medâinî dedi ki: Mervân Hubeyş b. Dülce'ye, "Seni ahmak bir adam sanıyorum" dedi. Hubeyş ise "En büyük ahmak, yaşlı bir adamın, kendi zannıyla amel etmesidir" dedi.

Medâinî, Mesleme'den nakletti; dedi ki: Mervân'ın Zû Huşub'daki arazisinde Cüreyh adında bir kölesi vardı. Bir gün ona, "Ey Cüreyh, ürünlerimizden bir şey yetişti mi?" dedi. Cüreyh, "Neredeyse yetişmek üzere… Gelebilirsin" dedi. Mervân binip tarlasına gitti; yolda bazı hamallarla karşılaştı. Onlara, "Bunları nereden getiriyorsunuz?" dedi. Onlar, "Zû Huşub'daki köyünden" dediler. Mervân tarlaya geldi ve "Ey Cüreyh! Ben seni hain zannediyorum" dedi. Cüreyh, "Vallahi ey emîr ben de seni aciz görüyorum. Sen beni satın aldığında yün bir abanın içindeydim. Bugün zengin oldum; hizmetçiler aldım ve evler bina ettim. Vallahi ben sana ihanet ediyorum; sen de Müminlerin Emîri'ne ihanet ediyorsun; Müminlerin Emîri de Allah'a ihanet ediyor. Allah bu üç kişiden en kötüsüne lanet etsin" dedi.

Medâinî dedi ki: Mervân Mekke'de iken ona, "Amr el-Kinânî senin evinde yatıyor" denildi. Mervân, İbn Cahş el-Kinânî'ye, evde bulduğu herkesi kendisine göndermesini emretti. İbn Cahş, Mekke'den Medine'ye, "el-Zenûc" denilen devesinin üzerinde yolculuk yaptı. Deniliyor ki: Devesinin

omurga kemiklerinden birisi fazlaydı. İbn Cahş geceleyin eve geldi; evde bulduğu Mervân ailesinden kim varsa hepsini bindirip Mekke'ye götürdü. Şöyle diyerek eve girdi:

Ey ahmak ve inat kişi!
Çık; çıkışın yakınlaştı
Ben İbn Cahş'ım, bu da ez-Zelûc
Sanki ağzı, eğri bir semer gibi

Bir bedevi Mervân'ın yanına geldi ve "Bana borç ver" dedi. Mervân, "Defteri kapattık ve işi bitirdik" dedi. Bedevi adam şöyle dedi: Ben ise şöyle diyenim:

Kerim adam methedildiğinde, arttırır hayrı
Cimri adam methedildiğinde, arttırmaz

Bu bedevi adam, önce Mervân'ı methetmiş, sonra onu hicvetmişti: Mervân, "Sana mutlaka bir şeyler vermek lazım" dedi ve onun için bir tahsisatta bulundu.

Medâinî dedi ki: Cârûd b. Ebû Sebre şöyle dedi: Mervân'ın yanına girdim, bir de ne göreyim! Kırmızı, mavi gözlü; tıpkı Horasanlı adamlara benzeyen birisidir. Elimle iki boyun damarını sıkmak istesem sıkardım. Mervân Dâr günü kafasından darbe almıştı. Bunun üzerine Abdurrahman b. Hakem şöyle diyor:

Yemin olsun, bilmiyorum; ama soruyorum
Ne yaptı acaba, kafasına vurulanın [Mervân'ın] hanımı?
Allah kahretsin, Batıl İp'i [Mervân'ı] kendisine emîr yapanları
İstediğini verir insanlara, istediğini de engeller

Mervân'ın şurtasının başında Yahya b. Kays el-Gassânî vardı.

Medâinî, Ebû Mihnef, Avâne ve Mesleme b. Muhârib'den nakletti; dediler ki: Mervân Merc [ü Râhit] ehliyle savaştı; zafer kazandı ve Dahhâk'ı öldürdü. Sonra Dımaşk'a geldi; insanlar ona yeniden biat ettiler. Ensâr'dan bazıları veya başkaları şöyle dedi:

Allah sana, ondan üstün olmayan bir şey verdi
Ama mülhitler bunu senden almak istiyorlar
Allah ise ister istemez onu sevk ediyor, sana doğru
Sonunda koyacaklar gerdanlığını, senin boynuna

Deniliyor ki: Bu şiir Abdülmelik hakkında söylenmiştir. Bunu söyleyen de Küseyyir b. Abdurrahman'dır.

Dediler ki: Ziyâd el-A'cem Medine'de Mervân'ın yanına girdi. Mervân ona, "Ey Ebû Ümâme, bana biraz şiir söyle" dedi. Ziyâd 1.000 dinara şunları söyledi:

Gördüm seni dün, Benî Lüey'in en hayırlısı olarak
Bugün ise dünden daha hayırlısın sen
Ve sen hayrı kat kat arttıracaksın, yarın
Böylece sen, Abdüşems'in efendisi olacaksın

Dediler ki: Yezîd b. Muâviye'nin vefatından sonra Basra halkı Ubeydullah b. Ziyâd b. Ebû Süfyân'ı Basra'dan çıkarınca Dımaşk'a geldi. Oradayken kendisine İbn Bahdel'in Câbiye'ye geldiği yolundaki haber ulaştı. O sırada Dahhâk b. Kays el-Fihrî Dımaşk'taydı. İnsanlar İbnü'z-Zübeyr için ona biat etmişler ve onun emrine tabi olmuşlardı. İbn Ziyâd Dahhâk'a, "Senin arkadaşına biat edilmiş; bölgeler ona bağlanmış, sen ise Dımaşk'a kapanıp durmuşsun. Çık dışarıya ve bir tarafta askerî karargâh kur. Her taraftan insanlar sana geleceklerdir. Çünkü sen Kureyş'in büyüğü ve gözdesisin" dedi. Bunun üzerine Dahhâk Mercü Râhit'a gitti ve orada askerî karargâh kurdu. Daha henüz çıkmıştı ki Amr b. Saîd el-Eşdak Dımaşk'a geldi ve kapılarını üzerine kilitledi. Çünkü Dahhâk'ın hareket ettiği haberi kendisine ulaşmıştı. İbn Ziyâd ise Amr b. Saîd'e, Dımaşk'a gelmesi için mektup yazdı. Bu yüzden Dımaşk'a yaklaştı ve girmek için hazırlıklarını yaptı. İbn Ziyâd Câbiye'de olan Mervân'ın yanına geldi ve ona, "Ben Dahhâk'ı Dımaşk'tan çıkarıp çöle gönderdim ve Amr b. Saîd'i şehre soktum" dedi.

Avâne b. Hakem şöyle dedi: Yezîd b. Muâviye vefat edip de İbn Ziyâd Basra'dan çıkarılınca Dımaşk'a geldi. O sırada Dımaşk'ın başında, Abdullah b. Zübeyr'in valisi olarak Dahhâk b. Kays b. Hâlid el-Fihrî vardı. Züfer

b. Hâris el-Kilâbî de Kınnesrîn'de ayaklanmış, İbnü'z-Zübeyr için biat alıyordu. Numân b. Beşîr de Hıms'ta İbnü'z-Zübeyr'in itaatindeydi. Hassân b. Mâlik b. Bahdel de Yezîd b. Muâviye'nin Filistin valisiydi. Filistin'de ayrıca, Abdullah b. Zübeyr'e meyilli Nâtil b. Kays vardı. Nâtil, Filistin halkının efendisiydi. Hassân, Ravh b. Zinbâ el-Cüzâmî'yi Filistin'de vekil bıraktı ve Ürdün'e geldi. Nâtil hemen Ravh b. Zinbâ'a saldırdı ve onu Filistin'den çıkardı. Filistin'i ele geçirdi, Abdullah b. Zübeyr'i sevdiği için ona biat aldı. Abdullah b. Zübeyr o sırada Benî Ümeyye'nin Medine'den sürülmelerini emretmişti. Medine'deki valisi onları Şam'a sürdü; sürülenlerin içinde Mervân da vardı. Filistin'de insanlar, Hassânîler ve Zübeyrîler diye iki gruba ayrılmışlardı. Bunun üzerine Mervân'ın kardeşi Abdurrahman b. Hakem şöyle dedi:

İnsanlar ya Bahdelî'dirler, taraftarlıktan ötürü
Ya da Zübeyrî'dirler, isyan edip Zübeyrî olmuşlardır

Hassân Ürdün'de bir konuşma yaptı ve "Ey Ürdünlüler! Abdullah b. Zübeyr ve Harre ehlinin katli hakkında ne diyorsunuz?" dedi. Onlar, "Abdullah münafıktır ve Harre'de öldürülenler ateştedir" dediler. Hassân, "Peki, Yezîd b. Muâviye ve Şam halkından Harre'de öldürülenler hakkında ne diyorsunuz?" dedi. Onlar, "Yezîd cennettedir ve öldürülenlerimiz de cennettedirler" dediler. Bunun üzerine Hassân, "Eğer o gün Yezîd hak üzerinde ise kuşkusuz taraftarları da hak üzeredirler. Eğer Abdullah b. Zübeyr batıl üzerindeyse, o bugün de batıl üzeredir" dedi. Onlar, "Doğru söyledin. Sana muhalif hareket edenlere ve İbnü'z-Zübeyr'e itaat edenlere karşı savaşmak ve bizleri bu iki çocuktan [Hâlid b. Yezîd ve kardeşi Abdullah b. Yezîd'den] kurtarmak üzere sana biat ediyoruz. Bunların yaşları küçüktür. Doğrusu, insanlar bir yaşlı [reisle] gelirlerken biz onlara bir çocukla gitmek istemiyoruz" dediler.

Dahhâk b. Kays, Dımaşk'ta Abdullah b. Zübeyr için, Benî Ümeyye ve Kelb kabilesi endişesiyle gizli bir şekilde biat almıştı. İbn Bahdel Dahhâk'a, içinde Abdullah b. Zübeyr'e küfrettiği bir mektup gönderdi. Ayrıca mektupta Benî Ümeyye'nin hakkını yüceltiyor, onların İbnü'z-Zübeyr'e yaptığı ihsanları ve onun için yaptıkları iyilikleri anlatıyordu. Mektubu, Kelb kabilesinden Sa'leb b. Vebere'nin çocuklarından Nâisa adında bir adamla

gönderdi. Mektubun bir nüshasını da adama verdi ve "Eğer Dahhâk bu mektubu açıklamaz ve gizlerse, sen onu insanlara oku" dedi.

Adam mektubu Dahhâk'a ulaştırdı. Dahhâk mektubu okudu, ancak açıklamadı. Bunun üzerine Nâisa elindeki nüshasını okudu. Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân ayağa kalkıp, "Hassân doğru söylüyor, İbnü'z-Zübeyr yalancıdır" dedi ve ona küfretti. Yezîd b. Ebü'n-Nims -Ebü'n-Nims'in ismi Esved b. Ma'd b. Şerâhîl el-Gassânî'dir- ayağa kalkarak, Hassân'ın yazdıklarını tasdik etti ve İbnü'z-Zübeyr'e küfretti. Süfyân b. Ebred el-Kelbî ayağa kalkıp benzer şeyler söyledi. Sonra Ebû Recâ Ömer b. Zeyd el-Hakemî ayağa kalkıp, Hassân b. Mâlik'e küfretti. Onu yalancılıkla suçladı ve Abdullah b. Zübeyr'i methetti. İnsanlar birbirlerine nalınlarını atmaya başladılar. Sonra Dahhâk; Velîd b. Utbe, Yezîd b. Ebü'n-Nims ve Süfyân'ın tutuklanmalarını emretti. İnsanlar birbirlerine girdiler. Kelb kabilesi Ömer b. Zeyd el-Hakemî'ye saldırdı. Bunun üzerine Hâlid b. Yezîd b. Muâviye minberin iki basamağına çıkarak konuşmaya başladı ve insanları sakinleştirdi. Kelb kabilesi geldi ve Süfyân'ı hapisten çıkardı. Aynı şekilde Gassân geldi ve İbn Ebü'n-Nims'i hapisten çıkardı. Bunun üzerine Velîd b. Utbe, "Eğer ben Kelb'den veya Gassân'dan olsaydım hapisten çıkarılırdım" dedi. Hâlid b. Yezîd ve Abdullah b. Yezîd geldiler; yanlarında dayıları olan Kelb kabilesi vardı. Velîd b. Utbe'yi hapisten çıkardılar. Şam halkı bugüne, "Ceyrûn" günü diyorlardı. Ceyrûn, Dımaşk'ta, mescidin yanındaki bir yerin adıdır.

Dedi ki: Dahhâk b. Kays Dımaşk mescidine geldi. Mescitte oturdu ve Yezîd b. Muâviye'nin aleyhinde konuştu. Kelb kabilesinden bir adam ayağa kalktı ve elindeki asayla onu dövdü. İnsanlar, üzerlerinde kılıçlarıyla halkada oturmuşlardı. Bazıları kalkıp savaşmaya başladılar. Kays kabilesi İbnü'z-Zübeyr'e ve Dahhâk'a yardım etmeye çağırıyordu. Kelb de Benî Ümeyye'ye ve Hâlid b. Yezîd'e çağırıyor ve Yezîd b. Muâviye için örgütleniyorlardı.

Dedi ki: Dahhâk vilayet konağına girdi ve sabah namazı için çıkmadı. Benî Ümeyye'ye haber gönderip onlardan özür dileyerek şöyle dedi: "Sizden birisi ortaya çıkmadı. Bu adam [Abdullah b. Zübeyr] da bana mektup yazarak beni buraya tayin etti" Dahhâk ayrıca Benî Ümeyye'yi sevdiğini, onların istemedikleri bir şeyi yapmayacağını onlara söyledi. Dahhâk, "Siz de Hassân'a mektup yazın, biz de yazalım. Nihayet o da Câbiye'ye gelsin,

biz de oraya gidelim ve sizden bir adama biat edelim" dedi Benî Ümeyye buna razı oldular. Dahhâk Hassân'a mektup yazdı; onlar da yazdılar. İnsanlar ve Benî Ümeyye buluşmak için çıktılar. Bu arada Sevr b. Ma'n b. Yezîd es-Sülemî Dahhâk'ın yanına geldi. -Deniliyor ki: gelen kişi Ma'n b. Yezîd b. Ahnes'in kendisiydi- Ona, "Hayret sana doğrusu; sen bizi bir adamın biatine davet ettin; biz sana biat ettik. Şimdi de Kelb kabilesinden olan bu bedevinin yanına gidiyorsun. Ta ki cahil bir çocuk olan kız kardeşinin oğlu Hâlid b. Yezîd'i halife yapsın" dedi. Dahhâk Sevr'e, "Peki, görüş nedir?" dedi. Sevr, "Gizlemekte olduğumuz İbnü'z-Zübeyr'in biatini açıklaman ve ona itaat edilmesi için savaşmamız" dedi. Dahhâk hemen yanındakilerle birlikte sıvıştı; onlara sevgi gösterdi ve Mercü Râhit'a ulaşıncaya kadar yola devam etti. Orada İbnü'z-Zübeyr'in biatini açıklayıp Benî Ümeyye'nin biatini iptal etti.

Benî Ümeyye Câbiye'ye geldi. Hassân da oraya, onların yanına geldi. Hassân 40 gün onlara imamlık yaptı. İnsanlar istişareler yapıyorlardı. Dahhâk, Hıms'ta bulunan Numân b. Beşîr'e, Kınnesrîn'de bulunan Züfer b. Hâris'e ve Filistin'de bulunan Nâtil'e birer mektup gönderdi. Onlar ona yardım gönderdiler. Birçok insan Mercü Râhit'ta bir araya geldi. Fakat Câbiye'deki görüşler muhtelifti. Husayn b. Nümeyr Mervân'ı halife yapmak istiyordu. Mâlik b. Hübeyre, Hâlid b. Yezîd'i halife yapmak istiyordu. Mâlik b. Hübeyre Husayn'e, "Gel Hâlid b. Yezîd'e biat edelim. Bizim onun babasının yanındaki konumumuzu biliyorsun" dedi. Bunun üzerine Husayn, "Hayır vallahi, onlar bir yaşlıyla biz de bir çocukla karşılarına çıkamayız" dedi. Mâlik, "Sana ne oluyor; yazık sana… Mervân ve ailesi, senin kamçını, ayakkabı bağını, hatta gölgelendiğin gölgeyi bile kıskanırlar. Mervân on çocuğun babası, on adamın kardeşi ve on adamın amcasıdır. Eğer ona biat ederseniz onlara köle olursunuz. Fakat kız kardeşinizin oğlu Hâlid'e biat edin" dedi.

Husayn ise "Mervân Kureyş'in şeyhi ve mazlum halifenin kanını arayan adamdır. O bizi yönetir ve idare eder. Bizim onu idare etmemize ihtiyacı yoktur. Onun dışındakiler ise idare edilmeye ve yönetilmeye muhtaçtırlar" dedi. Bazıları Abdullah b. Ömer b. Hattâb'ın ismini zikrettiler. Ravh b. Zinbâ şöyle dedi: "Siz Abdullah b. Ömer ve faziletini anlatıyorsunuz.

Gerçekten o sizin dediğiniz gibidir. Fakat o zayıf bir adamdır. Kuşkusuz zayıf adam Muhammed'in ümmetine yaramaz. Abdullah b. Zübeyr'den söz ediyorsunuz. Vallahi o Resûlullah'ın (sav) havarisinin ve Zâtü'n-Nitâkayn [iki kuşak sahibi] Esmâ bt. Ebû Bekr es-Sıddîk'in oğludur. Evet, kıdemi itibariyle dediğiniz gibidir. Fakat o bir münafık olup iki halifeyi görevden almıştır. Yezîd b. Muâviye'yi ve Muâviye b. Yezîd'i… Ayrıca kan dökmüş ve asayı ikiye bölmüştür.[287] Mervân'a gelince, İslâm'da ne zaman bir çatlak olmuş ise mutlaka Mervân orayı doldurmuştur. Dâr günü, Müminlerin Emîri Osman için çarpışan o idi. Cemel günü Ali b. Ebû Tâlib ile savaştı. Osman'ın intikamını almak için Talha'ya ok attı. Biz küçüğe biat edip büyüğü bırakacak mıyız?" Böylece Mervân'a, ondan sonra Hâlid b. Yezîd'e, ondan sonra da Amr b. Saîd el-Eşdak'a biat etmek üzere görüş birliğine vardılar. Mervân'a biat edildi. Nihayet Mervân Mercü Râhit'a, Dahhâk b. Kays'ın karşısına geldi. Onunla konuştu ve insanları kendisine davet etti. Bazı insanlar onun yanında yer almaya başladılar.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd ve Kâsım b. Sellâm anlattılar; dediler ki: Bize Muhammed b. Yezîd el-Vâsıtî anlattı. O İsmail b. Ebû Hâlid'den, o Şa'bî'den, o da Eymen b. Hureym b. Fâtik el-Esedî'den şöyle dediğini rivayet etti: Mervân beni kendisiyle birlikte savaşmaya davet etti ve "Çıkıp bizimle birlikte savaşmaz mısın?" dedi. Ben ona, "Hayır, çünkü babam ve amcam Bedir şehitleridirler. Bana *Lâ ilâhe İllelah Muhammedün Resûlullah* diyen hiç kimseyle savaşmamamı vasiyet ettiler. Eğer beni ateşten kurtaracak bir berat senedi getirirsen senin yanında savaşırım" dedim. Mervân, "Git bakayım; sana ihtiyacımız yoktur" dedi. Ben de şöyle dedim:

Savaşacak değilim, namaz kılan birisiyle
Kureyş'ten başka bir hükümdarın hatırına
Hükümdarlığı ona, günahım da bana kalacak
Allah'a sığınırım, ahmaklıktan ve akılsızlıktan
Öldüreceğim, suçsuz yere bir Müslüman'ı
Bana fayda vermez o zaman, yaşadığım hayat

287 "Şakkü'l-Asâ" veya "İnşikâkü'l-Asâ", ümmetin birliğini muhafaza edememek ve bölünmeyi teşvik etmek anlamına gelir. (çev.)

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da dedesinden nakletti; dedi ki: 40 gün boyunca, Hassân b. Mâlik b. Bahdel'e halife selamı verildi. Sonra onu Mervân'a devretti ve şöyle dedi:

Eğer olmazsa bizden, halifenin kendisi
Kimse onu elde edemez, bizler şahit olmadıkça

Kelb kabilesinden bazıları şöyle dediler:

İndik sizin için hükümdarın minberinden
Siz gölge ettikten ve minber sahibi olamadıktan sonra

Mercü Râhit Gününün Haberi

Avâne b. Hakem ve diğerleri şöyle dediler: Mervân ordunun sağ taraftaki birliklerin başına Amr b. Saîd el-Eşdak'ı, sol taraftaki birliklerin başına da Ubeydullah b. Ziyâd'ı görevlendirdi. Dahhâk b. Kays da sağ taraftaki birliklerin başına Ziyâd b. Amr b. Muâviye el-Ukaylî'yi, sol taraftaki birliklerin başına Hıms ehlinden Zahr b. Ebû Şemir el-Hilâlî'yi görevlendirdi. Yezîd b. Ebü'n-Nims Dımaşk'ta ayaklandı; şehre hâkim oldu ve Dahhâk'ın valisini oradan çıkardı. Ayrıca hazineleri ve beytülmalleri de ele geçirdi. Sonra orada Mervân için biat aldı; onu silah, mal ve adamlarla destekledi. Abbâd b. Ziyâd, mevalilerinden ve diğer insanlardan oluşan 2.000 kişilik bir birlikle Huvvârîn'den geldi. Dahhâk 60.000 kişilik bir kuvvetin başındaydı. Mervân Merc'de tam 20 gece çarpıştı. Sonra Merc ehli hezimete uğrayıp öldürüldüler. Kays'tan, hiç kimseden öldürülmemiş kadar çok sayıda insan öldürüldü. Dahhâk da öldürüldü. Dahhâk ile beraber eşraftan 80 kadar adam öldürüldü. Hepsi de kadife [değerli giysi] alırlardı. Her birisinin bir kadife ile birlikte 2.000 dirhem atıyyesi vardı. Şam halkından da çok sayıda insan öldürüldü. Sevr b. Ma'n es-Sülemî de öldürüldü. Kelb kabilesinden bir adam Dahhâk'ın kafasını getirdi. Mervân onu görünce, "Şimdi, yaşlanıp kemiklerim inceldiği ve bir eşeğin iki su içimi arası kadar bir ömür aralığına girmiş iken, gelmiş taburları çarpıştırıyorum…" dedi.

Heysem dedi ki: Abdülmelik b. Mervân, takvadan dolayı Merc gününde hazır bulunmadı.

İbn Mukbil şöyle dedi:

Ey Hemmâm'dan sonra kesilen Kays'ın burunları!
Onu koruyan şerefli adamlarından kovulan

Şiirde geçen Hemmâm'dan maksat, Hemmâm b. Kabîsa'dır. Merc günü öldürülenlerden birisiydi. Ferezdak da şöyle dedi:

Eğer gücünüzün kılıçları Hassân'ın çocukları olmasaydı
Dönerdi hükümdarlığın nisabı, Benî Hâşim'e
Fakat reddetti Mervân kabul etmeyi
Ebü'l-Âs ailesinin mevsimlerde sövülüp sayıldığı şeyi

Deniliyor ki: Mervân iki oğlu Abdülmelik ve Abdülazîz için biat aldığı zaman Ferezdak bu beyitleri söylemişti. Kelbî şöyle dedi: Merc günü bir adam geçti ve şöyle dedi:

Kureyş'in hangi lideri galip gelirse
Onlara zararı olmaz, nefislerin ölümü dışında

Deniliyor ki: Mervân, bir adamın yere düştüğünü gördü. Onu tanıyordu. O zaman bu beyti misal getirdi. Deniliyor ki: Mervân'ın oğlu Abdülazîz ona, "Baba, sakın kimse senden bunu duymasın" dedi. Mervân, "Doğru söylüyorsun oğlum! Baban için bunu gizle" dedi.

Medâinî dedi ki: Ziyâd b. Amr el-Ukaylî ve Sevr b. Ma'n es-Sülemî'nin başı Mervân'a getirildi. Mervân bu beyti söyledi. Bu beyt, Eymen b. Hureym el-Esedî'nindir.

Bana Abbas b. Yezîd el-Basrî anlattı. O Abdülazîz b. Abdülhamîd'den, o da Avâne'den şöyle dediğini rivayet etti: Vâzi b. Züâle el-Kelbî Haccâc b. Yûsuf'un yanına gitti. Onun gözü Merc günü kör olmuştu. Haccâc ona, "Cesaret nedir?" dedi. Vâzi şöyle dedi: "Allah'ın insanlarda yarattığı bazı duygulardır. Bazen bir insan cesur olur ama onun aklı olmaz. Bu tür cesaret, sahibine zarar eren bir cesarettir. Çünkü bu cesaret, onu gerekmeyen bir yerde öne çıkarır. Yine geri kalınmaması gereken bir yerde onu geri bırakır. Sonuçta helak eder ve helak olur. Sahibini yerinde ve zamanında öne çıkaran ve yine yerinde ve zamanında onu geri bırakan cesaret, sahibine faydalıdır. Allah emîri ıslah etsin; hatırlıyorum; Mercü Râhit gününde Hemmâm b.

Kabîsa en-Nümeyrî karşımda duruyordu. Arkadaşları da yanından çekilmişlerdi. Cesur olduğu için durmuş, ne yapacağını bilmiyordu. Eğer kaçsaydı, kaçabilirdi. Fakat gurur meselesi yaptı ve hamle yapıp üzerime geldi. Ben de ona hamle yaptım ve ondan önce boynuna bir darbe vurup onu hayvanından düşürdüm. Sonra kafasını kesmek için indim; adam yüzüme tükürdü. Sonra şöyle dedi:

Ey bızır sahibinin oğlu! Bitir bir adamın işini ki
Daha hayırlı ve daha şerefli görür, ölümü kaçmaktan
Bırakma beni, can çekişir durumda; çünkü ben
İleri atılırım, senin gibi insanlar geri kaldığında

Onun kafasını aldım; Mervân'a götürdüm ve "Bu Hemmâm b. Kabîsa'nın kafasıdır" dedim. Mervân, "Onu sen mi öldürdün?" dedi. "Evet, ben öldürdüm" dedim. Mervân, "Kimse sana yardım etti mi?" dedi. Ben, "Evet, Allah ve onun ecelinin sona ermiş olması" dedim. Mervân, "Vallahi o şairin dediği gibidir" dedi ve şu beyitleri söyledi:

Ve gücüne karşı konulmayan savaşın süvarisi gibi
Öyle bir saldırısı vardı ki ondan kaçardı süvariler, sağa-sola
Tıpkı aslanların korkup kaçtığı güçlü aslan gibi
Ve dehşete kapılır, [onu gören] uluyan kurtlar
Cesurdur öne geçmekte, korkak değildir
Kibirlendirmez onu, savaşın içine dalan cesur adamlar

Dediler ki: Mervân Mercü Râhit günündeki savaşta şöyle dedi:

İşin zor olduğunu gördüğümde
Kolaylaştırdım onlar için, Gassân ve Kelb kabilelerini

Rivayete göre şöyle demiştir:

İnsanların bir tarafa meylettiklerini gördüğümde
Ve zayıfların güçlü adamlara yanaştıklarını
Ve kölelerin demirler içinde ağır-aksak yürüdüklerini
Ve Tay kabilesinin, ancak vurmaya çalıştıklarını
Ve sebat edenlerden zor kibirliler olduğunu

Mülkü ancak gasp ederek aldıklarını görünce
[Dedim ki:] Eğer Kays yaklaşırsa, ona, "Yaklaşma" de!

Ebû Mihnef şöyle dedi: Ubeydullah b. Ziyâd ve Abdurrahman b. Abdullah es-Sekafî -Bu zat, Muâviye'nin kız kardeşi Ümmü'l-Hakem'in oğludur- Mervân'ın yanına geldiler. Abdurrahman, "Ey Mervân! Benî Ümeyye'nin bütün mevlalarını yanına topla. Hepsini senin için silahlandırırım" dedi. Ubeydullah b. Ziyâd da "Ben de düşmanına karşı istediğin kadar sana mal ve güç vereceğim" dedi. Şam'ın ileri gelenleri, kimi halife yapacaklarını görmek için toplandılar ve "Gençleri halife yapmanızda hayır yoktur. İşte bu Mervân'dır. Kureyş'in şeyhi ve Benî Ümeyye'nin efendisidir. Bu aynı zamanda rey ve tecrübe sahibi ve harbin hilelerini bilen birisidir" dediler. Hemen kalkıp Mervân'a biat ettiler. Sonra Ürdün ehline haber yollayarak onları getirttiler ve onları alıp Dahhâk'ın üzerine sevk ettiler. Dahhâk sahrada ilerleyerek nihayet Mercü Râhit'ta askerî karargâh kurdu ve İbnü'z-Zübeyr'in valilerinden yardım istedi. Onlar da ona asker yardımı yaptılar. Mervân ordunun sağ taraftaki birliklerin başına Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'yi koydu. Sol taraftaki birliklerin başına da Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem'i görevlendirdi. Süvarilerin başına ise Hassân b. Mâlik b. Bahdel ve Mâlik b. Hübeyre b. Hâlid es-Sekûnî'yi görevlendirdi. Piyadelerin başına da Ubeydullah b. Ziyâd'ı görevlendirdi. Sonra onlara saldırdılar ve günlerce savaştılar. Sonra Dahhâk b. Kays öldürüldü.

Kelbî ve Şarkî b. el-Kutamî dedi ki: Dahhâk'ı öldüren Benî Teymullah b. Rufeyde b. Sevr b. Kelb b. Vebere'den Zuhne b. Abdullah el-Kelbî idi. Dahhâk'ın başını, Uleym b. Rakîm et-Temîmî aldı. Şair Ruveyfi el-Belevî şöyle dedi:

Hani Dahhâk'ın bize karşı
Şarktan ve garptan düşman topladığı gün!
Şişledi onu, Sa'lebe'den İbn Teymullât
Tıpkı alevli bir ateş parçasına benzeyen bir mızrakla

Dediler ki: Mervân'ın biati Câbiye'deydi. Biat, hicretin 64. yılı, Zilkâde'nin üçünde, Çarşamba günü alınmıştı. Deniliyor ki biat, hicretin 64.

yılı, Receb ayında alınmıştı. Mercü Râhit savaşı ve Dahhâk b. Kays'ın öldürülmesi, hicretin 64. yılında olmuştu. Kelb kabilesinin Benî Ubeyd kolundan olan Sümâme b. Kays b. Hısn şöyle dedi:

Sizi şahit tutarım ki ben Mervân'ı dinleyen ve ona itaat edenim
Ve Dahhâk'a da isyan edip muhalefet edenim

Dediler ki: Mervân Merc'e geldiğinde insanlar, "Ey Ebû Üneys! Yiğitlikten sonra acizlik mi?" demeye başladılar. Mervân, "Evet, bazen yiğitlikten sonra acizlik gelir" dedi.

Dediler ki: Merc günü Bişr b. Mervân ile birlikte bir bayrak vardı. Bişr onunla savaşıyor ve şöyle diyordu:

Kuşkusuz bir hak vardır, her reisin üzerinde
Mızrağı kana boyaması, ya da kırılması

Mervân Muhârib kabilesinden, tek başına savaşan bir adam gördü. Ona, "Sen de insanlara iltihak etseydin; tek başınasın" dedi. Adam, "Gökten bize yardım vardır" dedi. Mervân bu söze sevindi ve güldü. Sonra bir grubun onun yanına gitmesini emretti. Sehm b. Hanzale şöyle dedi:

Yardım etti Allah, Benî Ümeyye'ye
Kime hilafet nimetini verirse, o kişiye yardım edilir
Muhammed'in devletine varis olanlardır, bunlar
Mühür tezkeresine ve minber ağacına
Dahhâk'la karşılaştıklarında, arttı dalaleti
Bir ölüm gününde, korkaklar için hayret verici
İndirdiler kılıçlarını, iliğinin ipiyle birlikte
Ve parçaladılar başını, miğferin gerisinden
At silahı ey Ebû Hubeyb, kuşkusuz o
Ayıptır senin için; tak, genç kızların iki kuşağını
Eğer yetişirse atlarımız, dalaletteki Züfer'e
Bırakırlardı onu, sırtlanlara ve akbabalara

Dabsem el-Kelbî şöyle dedi: Ben Abdülazîz b. Mervân'ın yanında durdum. Yanımda kavmimin bayrağı da vardı. Abdülazîz şöyle dedi:

Çık bununla öne ey Debsem
Ölmek eskiden beri daha şereflidir

Bir de ne görelim! İnsanları yarıp gelen bir adam geliyor. Geldi, nihayet Abdülazîz'in etrafındaki topluluğumuzu dağıttı. Sonra ona bir mızrak vurdu ve onu yere düşürdü. Sonra onu mızrağıyla dürttü ve "Şükredilen veya nankörlük yapılan bir el olarak, al sana!" dedi. Sonra döndü. Onu sordum; "Bu Hâlid b. Husayn el-Kilâbî'dir" denildi. Hâlid Merc günü öldürüldü. Onu öldüren Bişr b. Mervân ve Amr b. Saîd idi.

Züfer b. Hâris el-Kilâbî Karkisiyâ'ya kaçtı. Orada İyâd da vardı. İyâd, Züfer'in şehre girmesine mani oldu. Bunun üzerine Züfer b. Hâris ona, "Sana talak ve itâkla[288] söz veriyorum; hamama girip çıkacağım" dedi. Bunun üzerine İyâd ona izin verdi. Züfer b. Hâris şehre girdi; hamama girmedi ve orada ikamet etmeye başladı. İyâd'ı da oradan çıkardı ve oraya yerleşti. Kays kabilesi de onun yanında yer almaya başladılar. Bu, "Züfer b. Hâris Merc vakasında hazır bulunmadı" diyenlerin sözüdür.

Bu arada Nâtil b. Kays el-Cüzâmî de Filistin'den kaçtı. Hicâz'a, Abdullah b. Zübeyr'in yanına gitti.

Vâkıdî şöyle dedi: Nâtil'in kavmi, Mervân'ın gücünü görünce, "Biz Mervân'la baş edemeyiz. Kendini kurtarman için İbnü'z-Zübeyr'in yanına git; biz de emniyette kalalım" dediler. Nâtil de İbnü'z-Zübeyr'in yanına gitti.

Heysem, Avâne'den naklen şöyle dedi: Abdullah b. Safvân el-Cumahî, Ebü'l-Abbas el-A'mâ'ya, "Bana Merc gününden ve Mervân'dan haber ver" dedi. Ebü'l-Abbas, "Benzerini hiç duymadım. Kuşkusuz o gün, tıpkı Husayn b. Humâm el-Mürrî'nin dediği gibidir:

Görürsün ölümü [o gün], şeref ve sabır için ondan kaçılmaz
Her ne kadar közler üzerinde durulsa bile
Dedelerimizin bize miras bıraktığını muhafaza etmek için
Ve sabır için… İnsanlarda sabırdan daha hayırlısı yoktur
Bunu vasiyet etti bize İbn Avf, bizler hep
Bir mülkün üzerinde gidiyoruz; sıkılmayız zamanın felaketlerinden

288 Talak ve itâkla söz vermenin manası şudur: "Eğer sözümde durmazsam hanımım boş olsun; köle ve cariyelerim de serbest olsunlar". (çev.)

Bunun üzerine şöyle dedi: "Ne gördün Abdülmelik'in babasında? Eğer Allah İbnü'z-Zübeyr için bir şey takdir etmiş ise Abdülmelik var olacaktır. Galip olan zannıma göre Abdülmelik ve çocukları devlete sahip olacaklardır. Çünkü Osman [Abdülmelik bebek iken] onu göğsüne dayadı ve 'Rüyamda, bornozumu alıp bunun başına koyduğumu gördüm' dedi. Üstelik babası Ebü'l-Âs onu iki kez dünyaya getirmiştir."[289]

Dediler ki: Abdullah b. Muâviye b. Ebû Süfyân, Merc günü Dahhâk ile birlikte savaştı. Onun annesi Fâhite bt. Karaza b. Abduamr b. Nevfel b. Abdümenâf'tır. Abdullah'ın biraz ahmaklığı vardı. Esir alındı ve Amr b. Saîd el-Eşdak'a götürüldü. Amr ona, "Ey Ebû Süleyman! Biz sizin devletinizi sağlamlaştırmak için savaşıyoruz, sen de onu zayıflatmak için savaşıyorsun?" dedi. Abdullah ona, "Sus ey şeytanın yetimi" dedi.[290]

Yine Ebû Mihnef'in rivayetine göre, Ubeydullah b. Ziyâd Basra'dan çıktığında Şam'a geldi. Benî Ümeyye'nin Tedmür'de olduğunu gördü. İbnü'z-Zübeyr onları Mekke, Medine ve Hicâz'dan sürmüştü. Bir de baktı ki Abdullah b. Zübeyr tarafından atanan Dahhâk b. Kays Şam'da vali olarak bulunuyor. Mervân da biat etmek ve Benî Ümeyye'ye eman almak için Abdullah b. Zübeyr'in yanına gitmek üzereydi. İbn Ziyâd ona, "Allah aşkına, sen Kureyş'in şeyhi olduğun halde Ebû Hubeyb'in yanına gidip ona biat mi edeceksin? Üstelik o, karışık görüşlü bir münafıktır. Fakat sen Tedmür halkını davet et; onların biatini al. Sonra onlarla ve yanında bulunan Benî Ümeyye'nin mevlaları ve kendilerine tabi olanlarla Dahhâk'ın üzerine git ve onu Şam'dan çıkar" dedi. Amr b. Saîd de "Vallahi Ubeydullah doğru söylüyor" dedi. Sonra Amr Mervân'a, "Sen Kureyş'in efendisi ve çocuğusun. Bu işe herkesten daha fazla layıksın. İnsanlar bu çocuğa -Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'yi kastediyor- bakıyorlar. Onun annesiyle evlen; çocuk senin evinde kalır" dedi.

Dedi ki: Mervân denilenleri yaptı. Hâlid b. Yezîd'in annesine, oğlunu kendisinden sonra veliaht yapmak için söz verdi ve onunla evlendi. Hâlid'in annesi Fâhite bt. Ebû Hâşim b. Utbe b. Rebîa'dır. Lakabı Habbe'dir. Bütün Ümeyye oğulları bir araya gelerek hilafet için Mervân'a biat etti.

---

289 Hem anne hem de baba tarafından Ebü'l-Âs oğullarından olduğunu söylüyor.
290 Onun bu sözünden, ahmak olmadığı anlaşılmaktadır. (çev.)

Ayrıca Benî Ümeyye'nin mevlaları, kendilerine tabi olanlar ve Tedmür halkı da ona biat ettiler. Sonra büyük bir toplulukla Dahhâk'ın üzerine gitti. Dahhâk o gün Dımaşk'ta idi. Mervân'ın kendisine doğru yola çıktığı haberini alınca yanındaki Dımaşk halkı ve diğerleriyle birlikte çıktı. İçlerinde Züfer b. Hâris de vardı. İki grup Mercü Râhit'ta karşı karşıya geldiler ve şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Dahhâk ve birçok adamları öldürüldü. Geri kalanlar da hezimete uğrayıp dağıldılar. Züfer Karkîsiyâ'ya gitti. Kays kabilesi onun yanında bir araya gelerek onu kendilerine reis yaptılar. Bu zamanda Züfer b. Hâris şöyle demişti:

Göster bana silahımı, babasız kalasıca! Kuşkusuz ben
Görüyorum ki savaş arttıkça, devamlık arz eder
Mervân'dan gıyaben şöyle bir haber geldi, bana
Kısas olarak kanımı dökecek ya da dilimden bir parça kesecekmiş
Asil develerde kurtuluş vardır, yerde de kaçış yeri vardır, benim için
Biz takdim ederiz onlara, Kur'ân'ı, o zaman
Beni gafil sanmayın, eğer ortada yoksam
Ve sevinmeyin, yanınıza geldiğim zaman
Bazen otlak yerin gübresi üzerinde biter
Nefislerin korkusu ise eskisi gibi kalır
Acaba Kelb kabilesi, mızraklarımızın ulaşmadığı bir yere mi gidecek?
Ve Râhit'ın maktullerini olduğu gibi bırakacağız, öyle mi?

Züfer b. Hâris ile beraber Süleym kabilesinden iki adam vardı. Merc günü dolaşmaya başlayınca onları terk etti ve kurtuldu. Bu yüzden Züfer şöyle diyor:

Görülmemiştir bundan önce benden, bir yanlışlık
Kaçışım ve iki arkadaşımı arkamda terk edişim

Cevvâs b. Ka'tal -Ka'tal'ın ismi Sâbit'tir. O Benî Hısn b. Damdam b. Cenâb el-Kelbî'dir- ona şöyle cevap verdi:

Yemin olsun ömrüme bırakmıştır, Râhit vakası
Bir hastalık bırakmış, Züfer'in üzerinde kalıcı olarak
Ağlıyor, Süleym, Âmir ve Zübyân'ın maktulleri üzerine
Mazeret beyan ederek ve ağlatıyor kadınları

Silah istedi, sonra geri çekildi
Görünce Cenâb'ın kılıçlarını ve uzun boylu atları
Atların üzerinde, Necde gençleri vardı, tıpkı çöl aslanları gibi
Mızrak vurma gününde, yükseklere doğrulttukları zaman

Kelbî şöyle dedi: Hişâm b. Abdülmelik kendi zamanında Hanzale b. Safvân el-Kelbî'yi İfrîkıyye valiliğinden azletmişti. Onun yerine Ubeyde b. Abdurrahman es-Sülemî'yi tayin etti. Ubeyde, orada bulunan Kelb kabilesi mensuplarına zarar verdi ve onlara karşı taassup gösterdi. Bunun üzerine Ebü'l-Hattâr Hüsâm b. Dırâr şöyle dedi:

Heder ettirdi kanımızı Benî Mervân, Kays kabilesine
Adil davranmazsanız, Hakem ve Adl olan Allah yapar bu işi
Sizler sanki görmemiş gibisiniz, Mercü Râhit'ı
Ve orada üstünlüğün kimde olduğunu, bilmiyormuş gibisiniz
Koruduk sizi, boğazımızı mızraklara hedef yaparak
Yoktu sizin için bizden başka, ne bir süvari ne de bir piyade

Kelbî şöyle dedi: Mervân Merc günü az daha öldürülüyordu. Onu kurtaranlar, Benî Hüzeym b. Adî b. Cenâb el-Kelbî'den biri olan Muhriz b. Huzeyb b. Mes'ûd ve Benî Nevfel b. Adî b. Cenâb'dan biri olan Harrâk b. Husayn b. Garâr'dı. Cevvâs b. Ka'tal, Abdülazîz b. Mervân'dan bir kabalık gördü; ayrıca Harrâk'ı kendisine takdim ettiğini gördü. Bunun üzerine ona şöyle dedi:

Hey! Hısn'ın türünden [Darbu Hısn] olan kişi ne kadar kötüdür!
Zayi etti akrabalığımı ve Harrâk'a iltimas gösterdi

Beyitte geçen "*Darbu Hısn*" ifadesi, [Hısn türü] anlamındadır. Araplarda, (فِي بَنِي فُلانٍ ضَرْبُ نِسَاءٍ مِنْ فُلاَنٍ) "Filanca kabilede, filancaların kadınlarından bir tür vardır" denilir. Abdülazîz'in annesi, Kelb kabilesinin Benî Hısn ailesindendir.

Ve bir muhterem insan vardır, asil bir görüş üzerinde
Onun basiretli adamı, kuşağını bağladığı zaman
Engel oldu bir kavim, zulmü ikrar etmeme
Bir kavim ki boğazları gevşetti, Mervân için
Kuşkusuz ben, dönmesini biliyorum

Eğer arkadaşım ayrılmak isterse
Eğer valiler ayıplamamı ve gıyabında nasihatimi kabul etmezlerse
Ben heybet duymuyorum, ihtilaftan ve kavgadan

Dedi ki: Hemmâm b. Kabîsa öldürüldü. Umeyre bt. Âmir el-Ca'veniyye ona mersiye söyleyerek şöyle dedi:

Acıttı beni hadiseler, şerefli bir beyle ilgili olarak
Nümeyr b. Âmir'den gelen haberle
Yürürken adamlar, şereflerine doğru
Şereflenirim doğru babalarla; dedeleri şanssız olmayan
Ölüme geliyorlar bir kirişle, gelmesi hoş olduğu zaman
Avuçlarda olan hafif kılıçlarla
Eğer Hemmâm'a ölüm gelmiş ise
Durduracak değildir, çarpışmanın sabahında
Ve ayrılacak değildir, akranlarından
Kays'ın süvarileri, engelleyici mızraklarla geldikleri zaman
Hamle yaptı kuşkusuz öne atılarak, ölüm ona gelinceye kadar
Ve korudu iki aldanmışı, keskin olan bir bıçakla
Eğer Kelb kabilesi onu kastetmiş ise
Çoğu zaman atış yapmıştır, Kelb kabilesine, büyük felaketlerle
Terk etti onları, gedikleri olan muhtelif topluluklar
Deve sürülerine ait her pınarın başında

Bize Halef b. Sâlim el-Mahzûmî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı. O babasından, o da şeyhlerinden rivayet etti; dediler ki: Muâviye b. Yezîd b. Muâviye vefat edip de kimseyi halife tayin etmeyince, Ürdün halkı bir araya gelerek Hâlid b. Yezîd'e biat ettiler. O zaman Hâlid genç bir çocuktu. Onun annesi Ümmü Hâşim bt. Ebû Hâşim b. Utbe'dir. Bu arada Irak ve Hicâz halkı da Abdullah b. Zübeyr'e biat etmişlerdi. Basra halkı da Ubeydullah b. Ziyâd'ı Basra'dan çıkarmışlar ve onu Şam'a göndermişlerdi. Ezd kabilesinden Mes'ûd b. Amr, yanındakilerle beraber onu Şam'a ulaştırmışlardı. İbn Ziyâd, Ürdün'de bulunan Benî Ümeyye'nin yanına geldi. O sırada Benî Ümeyye Hâlid b. Yezîd'e biat etmişlerdi. İbn Ziyâd onlara, "Siz Hâlid'e biat etmekle hatalı davranmışsınız. Çünkü insanlar, yaşlı, dinde salih ve fazilet sahibi olan Resûlullah'ın (sav) havarisinin

oğluna biat etmişler. Siz ise hiç tecrübesi olmayan genç yaşta bir çocuğa biat etmişsiniz. Sonra da bu çocuk marifetiyle, İbnü'z-Zübeyr'le mücadele etmek istiyorsunuz?" dedi. Onlar, "Peki, sen ne düşünüyorsun?" dediler. İbn Ziyâd, "Bana göre Mervân b. Hakem'e biat etmelisiniz. Çünkü onun yaşı, fıkıh bilgisi ve fazileti vardır. Ancak, kendisinden sonra Hâlid b. Yezîd'e biat edilmesini ona şart koşarsınız" dedi. Onlar da onun dediğini yaptılar. Abdullah b. Zübeyr, Dahhâk b. Kays el-Fihrî'yi Şam'a gönderdi. Dahhak, Şam havalisini ve Cezîre'yi ele geçirdi. Mervân Mercü Râhit'ta onunla savaştı ve onu öldürdü.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Anlattıklarına göre Mervân şöyle dedi: "Dahhâk'ın benimle savaşmasına hayret ettim. Oysa onun babasını Haballakî[291] bir teke öldürmüştü. [Teke babasını tosladı]; yetiştiklerinde onda hayat eseri kalmamıştı. Bu tekeyi, onun oğlu Abdurrahman öldürdü ve utanılacak bir şey yaptı."

Mervân İbn Ziyâd'a, "Sakın kaçmayasın, ey İbn Ziyâd" dedi. Bunun üzerine İbn Ziyâd şöyle dedi:

Taş kalpli kadının oğlu Mervân bilecektir ki ben
Çekilecek değilim, iki at karşılaşınca

Mervân, "Annelerimden hangisi taş kalplidir? İbn Ziyâd bühtan atmıştır. Annem hastalığını bana verdi ve doğurdu beni" dedi. Bir adam [öldürmek üzere] Mervân'a doğru geldi. Mervân, "Ey İbn Ziyâd, adama dikkat et!" dedi. İbn Ziyâd hemen hamle yapıp onu öldürdü.

Habîb b. Kürz şöyle dedi: Merc günü Mervân'ın bayrağı benimle birlikteydi. Kılıcının kınındaki demirle bana dokundu ve "Yaklaş, babasız kalasıca! Eğer bu adamlar yaranın acısını hissederlerse dağılacaklardır" dedi.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den, o da babasından nakletti; dedi ki: Mervân Mısır halkı üzerine gazaya gitti. Mısırlılar ondan korundular ve kalelere sığındılar. Fakat Mervân galip gelinceye kadar onlarla savaştı. Sonra Ürdün'e dönüp Hâlid'in annesini istedi. Kadın oğlunu çağırdı ve durumu kendisine bildirdi. Hâlid annesini men etti ve "Vallahi onun sana

291 Büyümeyen küçük bir koyun veya keçi türü.

ihtiyacı yok. O sadece beni küçük düşürmek, eksik göstermek ve insanlar arasındaki konumumu düşürmek istiyor" dedi. Bunun üzerine Hâlid'in annesi, oğlunu evlendirmek şartıyla onunla evleneceğini söyledi. Gerdek gecesi kadın Mervân'ın yanına konulunca kadın onunla birlikte yatağında oturdu. Mervân evin tavanına baktı, kendi kendine konuştu ve sabaha kadar kadınla hiç konuşmadı. Mervân namaza çıktı. Bunun üzerine kadın şurtanın başındaki adama, "Arkadaşının beni ne kadar küçük düşürdüğünü görmüyor musun? Üstelik ben onun için insanlara isyan ettim" şeklinde haber yolladı. Şurtanın başındaki adam Mervân'ın yanına girip durumu ona anlattı. Mervân şöyle dedi: "Kadın doğru söylüyor; ben bunu yaptım. Ben genç iken ahiretime yönelmiş bir insandım. Hiçbir şeyi buna tercih etmem. Yaşım ilerleyip ecelim yaklaşınca dünyamı ahiretime tercih etmeye başladım. İki iş bana arz edilince, mutlaka dünyalık işi tercih eder oldum. Tam böyle bir anda kadın yanıma getirildi. İşlerim beni ondan alıkoydu."

Sonra Mervân Yezîd'in oğlu Hâlid'i küçümsedi ve kendisinden uzak tuttu. Bir gün Hâlid bir şey için Mervân'ın yanına girdi ve onunla konuştu. Mervân ona sert davrandı ve ona hücum etti. Hâlid aynı şekilde ona karşılık verdi. Bunun üzerine Mervân, "Görüyorum ki bana cevap veriyorsun ey fahişenin oğlu?" dedi. Hâlid ona, "Sen de fuhşa tanık olmuş tecrübeli bir muhafızsın"[292] dedi. Sonra genç Hâlid annesine gitti ve durumu ona bildirdi. Annesi, "Yapayım mı?" dedi. Hâlid, "Yap" dedi. Dedi ki: Bazı insanların dediğine göre kadın ona zehirli bir süt içirdi ve onu öldürdü. Bazılarına göre, Mervân yatsıdan sonra geç vakitte yatağına uzandığında, kadın yüzüne bir yastık kapattı. Kendisi ve cariyeleri üzerine atlayıp canı çıkıncaya kadar onu nefessiz bıraktılar. Sonra"Mervân aniden öldü" diye bağırmaya başladılar. Mervân'ın biati ile ölümü arasında bir yıl vardı. Mervân oğlu Abdülmelik, ondan sonra da oğlu Abdülazîz için biat almış ve Hâlid'in biatini bozmuştu. Abdülmelik işbaşına gelince kardeşi Abdülazîz'i Mısır'a vali yaptı. Abdülazîz vefat edinceye kadar Mısır'da kaldı.

Medâinî, Hüleyd b. Aclân'dan nakletti; dedi ki: Kelb kabilesinin Tâbiha oğulları boyundan yedi kardeş vardı. Onlardan her birisi bir baş getirip

---

292 Mervân Hâlid'in annesiyle evli olduğu için Hâlid bu sözüyle, "Eğer ben fahişenin oğluysam, sen de o kadının fahişelik yaptığını görmüş ve onu korumuş birisin" demek istiyor. (çev.)

önüne koyuyor ve "Ben İbn Zürâre'yim" diyordu. Bunun üzerine Mervân, "Zürâre kötü ve çok ahlaksız bir adamdı" dedi. Ona, "Vazgeç bunu söylemekten. Aksi takdirde hiçbirisi senin yanında savaşmayacak" denildi.

Vâkıdî bazı rivayetlerinde şöyle dedi: Mervân'a biat edildiği zaman İbn Ziyâd ona, "Ben Dahhâk b. Kays'a gideceğim; Abdullah b. Zübeyr için ona biat edip sizin aleyhinizde olduğumu ona söyleyeceğim" dedi. İbn Ziyâd Dahhâk'ın yanına geldi; ona biat etti. Dahhâk buna çok sevindi. Fakat İbn Ziyâd halk arasında dolaşıyor, onları ifsat ediyor ve Mervân'a davet ediyordu. İbn Ziyâd, Mervân'a büyük miktarda mal vermişti. Mervân bu malı orduya harcamıştı. İbn Ziyâd bu minval üzere devam etti. Sonunda onunla Dahhâk'ın arası çok güzel oldu ve Dahhâk ona güvendi. Bir gün İbn Ziyâd Dahhâk'a, "Vallahi, sen bu işe daha layık olduğun halde Abdullah b. Zübeyr'e biat etmene hayret ediyorum doğrusu. Sen bugün Kureyş'in şeyhi ve efendisisin. İnsanları kendi biatine davet etsen ya" dedi. Bu şekilde onunla olmaya devam etti. Nihayet Dahhâk İbnü'z-Zübeyr'e verdiği biati bozup kendi nefsine biat etmeye davet etti. Bunun üzerine ordusu ihtilaf etmeye başladı. Sonra işine geri döndü. Bunun üzerine İbn Ziyâd, "Ben adamı çevirdim ve işini karıştırdım" diye Mervân'a mektup gönderdi. Mervân durmadan Mercü Râhit'a geldi.

Dahhâk Dımaşk'ın kapılarını kapatıp oraya sığınmak istiyordu. Fakat İbn Ziyâd ona, "Bütün insanlar seninle birlikte olduğu halde yaptığından utanmıyor musun? Çık ona karşı ve onunla savaş. Ben de seninle beraberim" dedi ve onu Dımaşk'tan çıkardı. İki ordu karşı karşıya gelince İbn Ziyâd, yanındakilerle birlikte Mervân'ın yanına döndü. Dahhâk öldürüldü; onunla birlikte Kays kabilesinden çok sayıda insan da öldürüldü. Kays kabilesi, Mervân'ın yanında yer alan az sayıdaki insanlar dışında Abdullah b. Zübeyr'in tarafındaydılar. Bu yüzden şair şöyle diyor:

Unutulmuşsun, eğer Râhit'ın maktullerinden isen
Su verin, oradaki cesetlere ve başlara

Mervân Dımaşk'a girdi; Dımaşk halkı ona biat ettiler. Şam ve Cezîre halkı, biat etmek üzere ona gönderildiler.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Avâne'den nakletti; dedi ki: Vâzi b. Züâle el-Kelbî Hemmâm b. Kabîsa'yı öldürdü. Vâzi, bazı valileri kınayarak şöyle dedi:

Unuttun mu yoksa Râhit günü yaptığımı
Merc geniş olduğu halde, sana dar gelmeye başlamıştı, hani
Geldi ölümü sevk eden, koşturuyordu hiddetle
Savaş süvarileriyle, hiçbir korkunun ürkütmediği
Büyükler vardı başlarında ve Kudâ'a'dan beyler
Övülmüş güzel ahlakları ve tabiatları vardı
Bir savaş alevlendiğinde, okşardı onların kılıçları
Ve uzun eller ki ihanet etmezdi ellere, mafsalları
Görüyorlar, gerçek ölümün onlara geldiğini
Kaçtıkları zaman gafiller, ölümün gelmesinden
Nice şerefli insanlar bıraktık, kılıçların iziyle, ortalıkta
Ve üzerine yolların kapandığı nicelerini daha

Dedi ki: Umeyre el-Ca'veniyye Hemmâm'a şu mersiyeyi söyledi:

Yemin olsun ömrüme, aydınlandı birçok göz
Hemmâm'ın katliyle, o ölümden kaçan biri değildi
Karşılaştı ölüm onunla, tecrübeli olarak
Tıpkı bir aslan gibi kılıçların uzaklaştırılmasında, sabırlı olarak
Engel oldun hep, ırzına bir halel gelmedi
Ve daldın, kırmızı ölüm sıtmasının içine

Numân b. Beşîr el-Ensârî'nin Öldürülmesi

O, Benî Hâris b. Hazrec'den, Numân b. Beşîr b. Sa'd b. Sa'lebe'dir.

Dediler ki: Mercü Râhit günü hezimet haberi ve Dahhâk b. Kays el-Fihrî'nin öldürülmesi, Abdullah b. Zübeyr tarafında Hıms'ta tayin edilen Numân b. Beşîr el-Ensârî'ye (ra) ulaşınca geceleyin Hıms'tan kaçarak, Medine'ye gitmek üzere yola çıktı. Yanında eşi Nâile bt. Umâre el-Kelbî, ayrıca yükleri ve çocukları da vardı. Fakat gece boyunca yolunu şaşırdı. Sabah olunca Hıms halkı onu aramaya başladılar. Onu ısrarla arayan Kilâî-lerden Amr b. Halî adında bir adamdı. Numân b. Beşîr içkiden dolayı ona

had uygulamıştı. Bu adamın yanında Hıms'ın serserileri de vardı. Yolda ona yetişti ve onu öldürdü.

Onun başını, eşi Nâile'yi ve çocuklarını getirdi. Onun başını, Numân b. Beşîr'in kızı Ümmü Ebân'ın odasına attı. Ümmü Ebân, daha sonra Haccâc b. Yûsuf'la evlenmişti. Bunun üzerine Numân'ın eşi Nâile, "Onun başını bana verin. Ben o hususta daha çok hak sahibiyim" dedi. Adam onun başını Nâile'nin odasına attı. Sonra onları Hıms'a getirdi. Hıms'ta bulunan Kelb kabilesinden olanlar geldiler; Nâile'yi ve çocuklarını aldılar; onları ve yükünü Medine'ye gönderdiler. Deniliyor ki: Numân'ın eşini ve çocuklarını Medine'ye götürdüler.

Numân (ra), Medine'de ilk doğan Ensâr çocuğudur. Yemenlilerden olan Dahhâk b. Firûz b. ed-Deylemî birkaç beyitte şöyle dedi:

Ey Devser! Ayılttın mı kalbini, yoksa söküp aldın mı?
Yoksa eğilip bükülmüş müsün, Devser'in beyitlerinden dolayı?
Dediklerine göre, fazilet ve cömertliğin kardeşini
Öldürdü Himyer hainlikle, köpek gibi ürüdüğü zaman
Numân b. Sa'd'a ihanet ettiler, büyük bir ihanet
Himyer'in lideri de onun gibi haindi veya daha fazla

Abdurrahman b. Hakem şöyle dedi:

Eğer fırsat verirse Allah Hâ (خاء),[293] *Hakem ve Cüzâm kabilelerine*
Öldüreceğiz Harem'in sahibini
Yararız kin ve öfkeyle, bazı kavimlerin başlarını
Bir yarma ki ibret-i müessire olur diğer kavimlere

Amr b. Muhellâ el-Kelbî şöyle dedi:

Mervân'a iade ettik hilafeti
Her berîd Zübeyrîlere çalıştıktan sonra

Yine Amr şöyle dedi:

İsabet etti kavmin mızrakları, Bişr'e, Sâbit'e ve Sevr'e
Yüz karasıdır bunların tümü, aşiret için

---

293 (خاء) ile başlayan bir kabileyi kastediyor. (çev.)

Yetişti Hemmâm'a, keskin bir kılıçla
Benî Amr'dan, sabırlı ve savunmacı bir genç

Züfer ona şu cevabı verdi:

İftihar etmişsin, gördüğün bir şeyle, ey eşek torbasının oğlu!
Vurmuş sana Merc'de, savunduğun şahıslar
Öyle bir kavim sana vurmuştur ki savaş alevlendiğinde
Sanki onların arasında, eğri gezen bir tilki gibiydin

İbn Turâme el-Kelbî şöyle dedi:

Nümeyr kabilesinin dübürü açık adamları
Sesleniyorlar, örtüsüz bir şekilde
Sizden 2.000 kişi öldürdük, boynunu vurarak
Ve 2.000 kişiyi de yükseklerde ve tepelerde vurduk

Mervân'ın Mısır'ı Fethetmesi

Dediler ki: Mervân için Şam'da işler yoluna girince, hicretin 65. yılının Cemaziyelevvel ayında Mısır'ın üzerine gitti. Giderken oğlu Abdülmelik'i vekil bıraktı. Mısır valisi, Abdullah b. Zübeyr tarafından atanan Abdurrahman b. Utbe b. Ebû İyâs b. Hâris b. Abduesed b. Cahdem b. Amr b. Âbis b. Zarib b. Hâris b. Fihr'di. İbn Cahdem Mervân'ın üzerine 3.000 süvari gönderdi. Başlarında Sâib b. Hişâm b. Amr b. Rebîa el-Âmirî vardı. Mervân Filistin'den geçerken Ravh b. Zinbâ, Filistîn'de bulunan iki oğlunu almasını istedi. Deniliyor ki: Onlar Refah'taydılar ve onun yanında rehindiler. Bir kavim dedi ki: O sözü edilen iki çocuk, İbn Cahdem'in iki oğluydu. Sâib Fustât'a ulaşmadan Mervân'ın ordusuyla karşılaşınca iki çocuğu, iki süvari grubu arasında durdurmasını emretti. Ona şöyle denildi: Müminlerin Emîri sana şöyle diyor: "Şu iki çocuğu görüyorsun. Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun, ya süvarilerini Fustât'ın gerisine çekeceksin; ya da ikisinin boynunu vuracak ve kafalarını sana atacağım." Bunun üzerine Sâib hemen Fustât'a geri döndü. İbn Cahdem ise öfkelendi. Küreyb b. Ebrehe el-Himyerî şöyle dedi: "Kim Sâib gibi böyle bir belaya duçar olduğunda, onun yaptığını yapsaydı razı olurdu" dedi.

Mervân, Amr b. Saîd el-Eşdak'ın komutasında 4.000 kişilik bir orduyu İbn Cahdem'in üzerine gönderdi. İbn Cahdem ona karşı süvarilerden oluşan bir birlik çıkardı. Savaştılar ve Mısırlılar hezimete uğradı. İbn Cahdem, Mısır'ı terk edip güvenli bir yere gitmek üzere Mervân'la anlaştı. İbn Cahdem İbnü'z-Zübeyr'in yanına gitti. Böylece Mısır Mervân'a kaldı. İbn Cahdem ile Amr b. Saîd arasında elçilik yapan kişi, Küreyz b. Ebrehe b. Sabbâh el-Himyerî idi.

Kelbî şöyle dedi: Abdurrahman b. Utbe b. Ebû İyâs b. Cahdem öldürüldü. Cerîr şöyle dedi:

Sorsaydın ya onlara, düşen Mısır'ı?
Ya da Râhit'ı, hayvan gibi insanların bayrak ısıttıkları gün

Mervân Mısır'ı fethetmek için Fustât'a girdi. Mısır'ı korumak, namazını kıldırmak ve vergilerini toplamakla Ukbe b. Nâfi el-Fihrî'yi görevlendirdi. Mervân vefat edinceye kadar Ukbe b. Nâfi bu görevde kaldı. Mervân'dan sonra Abdülmelik kardeşi Abdülazîz'i oraya tayin etti. Denildiğine göre, Mervân, işin kendisine dönmesi halinde Abdülazîz'i oraya tayin etmesini Abdülmelik'e vasiyet etmişti. Mervân Mısır'dan Dımaşk'a dönünce Abdülmelik'i Filistin'e tayin etti.

Dediler ki: Mervân Dımaşk'a dönmek üzere yola çıkınca, Nâtil'in kaçtığını ve kendisine doğru geldiğini haber alan Abdullah b. Zübeyr'in, kardeşi Mus'ab'ı Filistin tarafına gönderdiğini haber aldı. Mervân, Amr b. Saîd el-Eşdak'ın komutasında büyük bir orduyu, Mus'ab'ın üzerine gönderdi. Mus'ab Şam'a girmeden Amr b. Saîd onunla karşılaştı. Amr onunla savaştı ve Mus'ab'ın adamlarını hezimete uğrattı. Sonra Mervân'ın yanına geri döndü. Mus'ab da Hicâz'a geri döndü.

Medâinî, Mesleme'nin ve diğerlerinin şöyle dediğini rivayet etti: Mervân Abdülmelik'i Filistin'e tayin etti. Ravh b. Zinbâ'yı ise Filistin'de Abdülmelik'in vekili yaptı. Mervân Dımaşk'a gitmek üzere yola çıktı. Ürdün'e bağlı Sınnabre'de[294] iken Mâlik b. Hübeyre es-Sekûnî'nin, "Mervân Merc'de, Belkâ'yı bana ve kavmime vereceğine dair söz verdi" dediğini haber aldı. Amr [b. Saîd] şöyle diyordu: "Mervân'dan sonra hilafet benimdir." Evet,

294 Taberiye gölünün yanında bir yer.

Mervân, itaatini elde etmek etmek ve samimiyetini temin için ona böyle bir söz vermişti. Öte yandan Hâlid b. Yezîd b. Muâviye de "Mervân'dan sonra hilafet benimdir" diyordu. Bunun üzerine Mervân, Hassân b. Mâlik b. Bahdel'e, "Bir topluluk, kendilerine sözler verdiğimi ve vaatlerde bulunduğumu söylüyorlar. Onlardan birisi de kokucu, sürmeci ve boyacı adamdır" dedi. Mâlik b. Hübeyre'yi kastediyordu. Bunun üzerine Mâlik, "Evet, [şunu bil ki] durum henüz ciddileşmemiş ve işler zor noktaya ulaşmamıştır" dedi. Mervân, "Ey Ebû Süleyman, biz seninle şakalaştık" dedi. Bunlardan birisi de Amr b. Saîd'dir. Benim onu veliaht yaptığımı söylüyor ve nefsi buna tamah ediyor. Bir diğeri de Hâlid b. Yezîd'dir; onun dediğine göre, ben ondan sonra Abdülmelik ve Abdülazîz'e veliahtlık vereceğim" dedi. Hassân şöyle dedi: "Senin için bu işin hakkından ben geleceğim" dedi.

İnsanlar Mervân'ın yanında toplanmaya başlayınca İbn Bahdel ayağa kalkıp şöyle dedi: "Bize gelen haberlere göre bazı adamlar [olmayacak] temennilerde bulunuyor ve batıl sözler iddia ediyorlar. Hemen kalkın ve Müminlerin Emîri'nin oğlu Abdülmelik'e, ardından da Abdülazîz'e biat edin!" İnsanların hepsi kalktılar ve son ferde kadar herkes biat etti. Mervân Hassân b. Mâlik b. Bahdel'e şöyle demişti: "Duyduğum kadarıyla sen, 'Ben, Mervân'dan sonra Hâlid b. Yezîd'i hilafete getireceği sözünü Mervân'dan aldım' demişsin." Hassân sözün yalan olduğunu ortaya koymak için, onun iki oğluna biat edilmesi üzerinde ciddiyetle durdu. Amr b. Saîd, Hassân b. Mâlik'e rastladı ve ona, "Ne çabuk böğürdün böyle!" dedi. Hassân, "Sus, ey şeytanın yetimi" dedi.

Sonra Mervân Ubeydullah b. Ziyâd için Dımaşk'ta bir sancak bağladı ve onu Cezîre ve Irak'a gönderdi. İbn Ziyâd Musul'da öldürüldü. Onu İbrâhim b. Eşter öldürdü. Bununla ilgili haberi, gelecekte anlatacağız inşaallah.

Heysem b. Adî şöyle dedi: Mervân Mısır'a gitti. Humâm b. Ekder el-Lahmî ve Hilâl b. Amr'ı öldürdü ve orayı fethetti. Sonra döndü. Ürdün'e geldiğinde Abdülmelik ve ondan sonra da Abdülazîz için biat aldı; Hâlid b. Yezîd'i ve Amr b. Saîd'i devre dışı bıraktı.

Rebeze Gününün Haberi

Dediler ki: Mervân Filistin'den veya başka yerden, Benî Vâil b. Cüşem'den biri olan Hubeyş b. Dülce el-Kaynî'in başkanlığında, 6.400 kişilik bir orduyu İbnü'z-Zübeyr'in üzerine gönderdi. Onların içinde Yûsuf b. Hakem es-Sekafî de vardı. Yanında Haccâc b. Yûsuf da vardı. Bunlar insanların yanına misafir oluyorlar; fakat [aldıkları] hiçbir şeyin karşılığı olarak kimseye bir ücret vermiyorlardı. Vâdi'l-Kurâ'ya yaklaştıkları zaman, orada bulunan Abdullah b. Zübeyr'in valisi kaçtı. Hemen oranın halkına vergi koydular ve halk onlara vergiyi ödedi. Sonra Zü'l-Merve'ye indiler. Oranın halkı onlardan sıkıntı çekti.

Hubeyş b. Dülce'nin başında bulunduğu ordunun haberi Medine halkına ulaştı. Salih insanlardan bazıları ortadan kayboldular. Saîd b. Müseyyeb'e, "Ortadan kaybolsaydın, ya da çöle gitseydin" denildi. Saîd, "Peki, cemaatin fazileti nerede? Vallahi Allah, kendisinden çok halktan korktuğumu görmeyecektir" dedi. Bu arada İbnü'z-Zübeyr'in Medine'deki valisi Münzir kaçtı. Bazıları valinin Ubeyde b. Zübeyr olduğunu söylediler. Deniliyor ki: Vali Câbir b. Esved b. Avf idi.

Bu ordunun harekete geçtiği haberi kendisine ulaşınca Abdullah b. Zübeyr, Basra'daki valisi Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebîa'ya -o el-Kubâ idi- bir mektup yolladı. Mektupta, kendisine büyük bir ordu göndermesini emrediyordu. Yine Kûfe'deki valisi İbn Mutî'a da benzer bir mektup gönderdi. Hâris, Benî Uceyf b. Rebîa b. Mâlik b. Hanzale'den birisi olan Hantef b. Sicf et-Temîmî'nin komutasında 3.000 kişilik bir ordu gönderdi. Deniliyor ki: 2.000 kişilik bir orduydu. Aynı şekilde İbn Mutî, Muhammed b. Eş'as b. Kays komutasında, Kûfe halkından oluşan 2.000 kişilik bir ordu gönderdi. İbnü'z-Zübeyr de Mekke'den Mesrûk en-Nasrî'yi gönderdi. Hubeyş b. Dülce Curf'ta karargâh kurdu. Mervân ona, Medine halkına sataşmamasını, sadece İbnü'z-Zübeyr'in gönderdiği adamlarla savaşmasını emretmişti.

Hubeyş ve Nasrî, Münbecis[295] denilen yerde karşı karşıya geldiler. İki taraf şiddetli bir şekilde savaştılar. Bu vaka, Abdullah b. Zübeyr'in ilk vakasıydı. Savaşın sonunda zafer Hubeyş ve Şam halkının oldu. Nasrî'nin adamlarından çok sayıda insan öldürüldü; Şam ordusu onları hezimete uğrattı. İbn Dülce, adamlarından öldürülenlerin defnedilmesini emretti. Nasrî'nin öldürülen adamları sahrada kaldılar. Yırtıcılar ve kuşlar onları yemeye başladı. Muhammed b. Eş'as b. Kays da geldi, fakat vakanın hezimetle sonuçlandığı haberini alınca onu ve adamlarını bir korku tuttu ve gerisingeriye Kûfe'ye döndüler.

Abdullah b. Zübeyr, İbn Mutî'a mektup göndererek Muhammed b. Eş'as yanına vardığında onu Musul'a tayin etmesini emretti. Rivayet edildiğine göre Muhammed zaten Musul'daydı. Ordunun başında gelip, Hubeyş'ten korkup geri dönen ise Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as idi. Allah en iyi bilendir.

Dediler ki: Hubeyş Medine'ye girdi; Mervân'ın evine indi ve Resûlullah'ın (sav) minberine çıkarak şöyle hitap etti: "Ey Medine halkı! Allah'ın "*Andolsun, eğer münafıklar, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ve Medine'de kötü haberler yayıp ortalığı karıştıranlar (tuttukları yoldan) vazgeçmezlerse, elbette seni onların üzerine gitmeye teşvik edeceğiz. O zaman orada seninle beraber fazla oturamayacaklar.*"[296] ayetinden anlaşılıyor ki sizin münafıklığınız kadimdir. Allah'ın size yaptığını nasıl görüyorsunuz? Vallahi sizden birisi bir tek kelime konuşacak olursa onu bu kılıcımla vuracağım."

Heysem b. Adî şöyle dedi: Hubeyş b. Dülce Resûlullah'ın (sav) minberi üzerinde hurma yiyor ve çekirdeklerini Medinelilere fırlatıp şöyle diyordu: "Benim amacım hurma yemek değildir; fakat sizi küçümsediğimi bildirmek istedim." Kendisine, "Medine'de Ensâr vardır ve onlar senin akrabalarındır" denildi. Hubeyş, "Onlar Müminlerin Emîri Osman'a ihanet ettiler" dedi.

Hantef b. Sicf'in [Hicâz'a] yaklaştığı haberi Hubeyş'e ulaştı. Kendisine, onu karşılaması ve Medine'ye ulaşmasına fırsat vermemesi tavsiye edil-

---

295 el-Münbecis, el-Arc vadisi veya daha aşağıda bir yerdir. İçinde bir çeşme vardır. (*el-Meğânimü'l-Mutâbe*). el-Arc, Mekke ile Medine arasında bir yerdir. (*Mu'cemü'l-Büldân*)

296 Ahzâb, 33/60.

di. Çünkü Medine'ye vardığı takdirde Medine halkı ve civarı ona yardım ederler; Abdullah b. Zübeyr'in yardımı da ona gelmiş olur. Bunun üzerine Hubeyş hemen adamlarını topladı, onları silah ve mühimmatla güçlendirdi; ardından, Hantef'i Yesrib'in dışında karşılamak üzere yola çıktı. Hubeyş 4.000 kişilik adamlarıyla birlikte yola devam etti. Kendisiyle birlikte olan diğer adamlarını Medine'de bıraktı. Şamlılardan Sa'lebe denilen bir adamı onların başında bıraktı. Medine halkından Sâib b. Yezîd'in kardeşi ve "İbn Uhti'n-Nimr" [Nimr'in kız kardeşinin oğlu] olarak bilinen Yezîd b. Yezîd de Hubeyş'le birlikte yola çıktı. Bu şahıs Kinde kabilesinden olup Kureyş'in anlaşmalısıydı. Mervân'ın mevlası Zekvân, Saîd b. el-Âs'ın mevlası Ka'b, ayrıca Ubeydullah b. İyâs b. Ebû Fâtıma ve diğer bazıları daha çıktılar.

Hubeyş Rebeze'ye varınca, Hantef'in ondan bir gün önce oraya varmış olduğunu gördü. Hubeyş onları Mervân'a itaat etmeye davet etti. Hantef de onları Abdullah b. Zübeyr'e itaat etmeye davet etti. İki ordu tam öğle vakti çarpıştı. Hantef'in çevredeki çukur bir arazide sakladığı 100 kadar süvarisi vardı. Başlarında, kavminden Rebâh adında bir adam bulunuyordu. Basralılar ve Şamlılar bir saat çarpıştılar. Şamlılar galip durumdaydı. Sonra Hantef'in pusuda beklettiği süvariler üzerlerine geldi. Onlar bir şey fark etmeden, bir anda süvarilerin arkalarında olduğunu gördüler. Hubeyş'in adamları her tarafta hezimete uğradılar. Hubeyş b. Dülce "Havâfirü'l-Hayl" denilen yerde öldürüldü ve adamları darmadağın oldu.

Deniliyor ki: Hubeyş'in adamları hezimetten sonra hamle yapıp yeniden saldırıya geçtiler. Hantef'in adamlarından bir adam, "Teke tek çarpışmaya arzulu olan var mı?" diye seslendi. Şam halkından bir adam onunla çapıştı. Fazla geçmeden Basralı asker onu öldürdü. Yanındaki kesesini aldı ve onu soydu. Bu durum Hubeyş'i kızdırdı ve "Var mı, benimle teke tek çarpışacak?" dedi. Şamlı adamı öldürüp kesesini alan adam onunla çarpışmaya çıktı. Basralı asker Hubeyş'e can çekiştirecek bir darbe vurdu. Ardından bir darbe daha vurarak onu öldürdü. Şamlılar hezimete uğradılar ve büyük zayiat verdiler. Onlardan 500 kişi esir alındı. Esir sayısının daha fazla olduğu da söyleniyor. 300 kişi Medine'ye gelip orada saklandılar. Sonra onlar da yakalanarak esirlerin içine konuldular.

Bu arada Yûsuf b. Hakem [es-Sekafî] kaçtı; arkasına da oğlu Haccâc'ı almıştı. Bir hurmaya bile eğilmeden kaçmaya devam etti. Haccâc şöyle diyordu: "Hezimet ne kadar kötüydü. Ben ve başka bir adam [babasını kastediyor] Hubeyş b. Dülce'nin ordusundaydık. Hezimete uğradık. 30 mil koşarak kaçtık. Nihayet at dikilip durdu. Sanki kavmin mızrakları omuzlarımızdaymış gibi bize geliyordu."

Dediler ki: İbn Dülce'nin adamlarından kim öldürüldüyse, üzerinde ez az 100 dinar bulunuyordu. Benî Teymullah b. Sa'lebe b. Ukâbe'den olan Tevsi'a şöyle dedi:

Kurtuldu, Yûsuf es-Sekafî, kaçarak
Yetişti, sancak düştükten sonra
Eğer yetişilseydi onlara, öldürülürlerdi
Her hatanın bir koruyucusu vardır, kuşkusuz

Şair demek istiyor ki her nefis bir hata yapar. Yûsuf'la birlikte sancak da vardı. Deniliyor ki: Şair şunu kastediyor: Hubeyş öldürüldüğü zaman, hezimetle birlikte kavmin sancağı yere düştü.

Dediler ki: Hantef b. Sicf esirlerle Medine'ye geldi. Medine halkı onu karşılamaya geldiler ve sevinç gösterisinde bulundular. Bazı insanlar, "O Hantef değil, Hatf'tır [ölümdür]" demeye başladılar. Hubeyş'in anlaşmalısı olan Sa'lebe kaçtı. Denildiğine göre Medine halkı onu kovdu. Yine deniliyor ki Medinelilerden bir grup ona saldırdılar ve öldürüldü. Allah daha iyi bilendir.

Abdullah b. Zübeyr, sadece esirleri öldürmek için kardeşi Mus'ab'ı gönderdi. Bazılarına göre onu Medine'ye vali tayin etti. Mus'ab Medineye gelince o esirlerin hepsini öldürdü. Sonra Mekke'ye döndü. Öldürülen esirlerin sayısı 800 idi. Onların öldürüldüğü yer, İbnü'l-Gasîl[297] ve adamlarının öldürüldüğü yer olan Harre idi. Mus'ab Yûsuf b. Hakem ve oğlunu yakalayıp getirene bir ödül koydu. Fakat yakalanamadılar. Sâib b. Yezîd'in kardeşi Yezîd b. Yezîd de esirlerin içindeydi. Mus'ab esirlerin ilki olarak onu çağırdı ve "Ey Allah'ın düşmanı! Harre'de yaptığını yapmadın mı? Bununla yetinmedin, kalkıp İbn Dülce ile birlikte hareket ettin. Sen din mi,

297 Bu şahıs Harre olayında öldürülen Abdullah b. Hanzale b. Ebû Âmir'dir.

yoksa dünya mı istiyorsun? İkisinde de sıfırsın" dedi Mus'ab, onun Müslim b. Ukbe'nin Harre esirlerini öldürdüğü yerde öldürülmesini emretti.

Yezîd'in kardeşi Sâib şöyle diyordu: "Yezîd'in öldürülmesinden dolayı, kadınların gösterdikleri sevinç ve şamata, bize onun öldürülmesinden daha fazla dokundu." Saîd b. Müseyyeb'e, "Kardeşinin öldürülmüş olmasından dolayı Sâib'e taziyede bulunacak mısın?" denildi. Saîd, "Allah ona rahmet etmesin! Vallahi ben Sâib'in onun ölümünden dolayı sevindiğini sanıyorum" dedi. Savaş günü Rebeze'de Mervân'ın mevlası Zekvân, Saîd b. Âs'ın mevlası Ka'b ve İbn Ebû Fâtıma da yakalandı. Mus'ab, "Kılıç onları daha çok rahatlatır" dedi ve kamçıyla onlara şiddetli darbeler vurdu.

Vâkıdî şöyle dedi: Medineli kadınlar Hantef'in yanına gelip başını öpüyor ve "Yüreğimizi soğuttun ve Harre maktûllerinin intikamını aldın" diyorlardı. Hantef, Abdullah b. Zübeyr'in kardeşi Mus'ab'ı Basra'ya vali olarak tayin ettiği zaman, Rebeze günlerinden sonra Mus'ab'la beraber Basra'ya döndü. Deniliyor ki: Abdullah b. Zübeyr Hantef'e Şam'a gidip çevresine saldırmasını emretti. Ancak Hantef Vâdi'l-Kurâ'da vefat etti. Medine halkı ise şunu söylüyorlar: Abdullah b. Zübeyr, Medine'deki valisine destek olması için Hantef'in Medine'de kalmasını emretti. Abdülmelik, Osman'ın mevlası Târık'ı Vâdi'l-Kurâ'ya gönderene kadar Hantef hep Medine'de kaldı. Hantef, Şebeketu'd-Devm denilen yerde Târık'la karşılaştı. Târık Hantef'i öldürdü. Bazılarına göre onu Vâdi'l-Kurâ'da öldürdü. Allah daha iyi bilendir.

Dediler ki: Mus'ab Medine'de bir konuşma yaparak şöyle dedi: "Ey Medineliler! Düşmanınızı beldenizin toprağından uzaklaştırmakla sizi sınadığı için Allah'a şükredin. Allah'tan korkun; dinleyin ve itaat edin. Kuşkusuz hürmetiniz çiğnendiği zaman çok öfkelendik. Nihayet Allah düşmandan intikamınızı aldı. Allah size merhamet etsin; yöneticilerinize yardımcı olun. Sizden, Müminlerin Emîri'ne hoşuna gidecek şeyler ulaşsın." Mus'ab Medine'de 5 gün kaldı; sonra Mekke'ye döndü. Hantef de onunla birlikte Mekke'ye gitti. Sonra kardeşi Abdullah b. Zübeyr onu Irak'a vali olarak tayin etti. Mus'ab Basra'ya gitti. Abdullah b. Zübeyr Medine'ye, Abdümenâf'ın anlaşmalısı olan Abdullah b. Ubeydullah b. Ebû Sevr'i tayin etti. Bu zat bir gün konuşma yaparak şöyle dedi: "Allah'a karşı takvalı olun ve ondan korkun. Çünkü O'nun azabı şiddetlidir. Allah'ın devesini kesen

[Sâlih Peygamber'in] kavmine Allah'ın ne yaptığını biliyorsunuz. Oysa devenin kıymeti ancak 500 dirhemdi." Onun bu konuşmasından dolayı ona, "*Mukavvimu'n-Nâka*" [Deveye değer biçen] ismi verildi.

Heysem b. Adî ve başkaları dediler ki: Mervân, kardeşi Ubeydullah b. Hakem'i Hubeyş'le beraber gönderdi ve ona, "Eğer Hubeyş'e bir şey olursa sen ordunun başındasın" dedi. Ancak Hantef Rebeze günü, savaş meydanında onu öldürdü.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî ve Ebû Hayseme Züheyr b. Harb anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı. O İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan şöyle dediğini rivayet etti: İbnü'z-Zübeyr bir ordu gönderdi ve Vâdi'l-Kurâ'da İbn Dülce ile karşılaştı. İbn Dülce Abdullah b. Zübeyr'in gönderdiği orduyu mağlup etti. Bu kez Hantef b. Sicf'i, 800 kişilik bir birlikte gönderdi. İbn Dülce'nin, 4.000 kişilik bir ordusu vardı. Rebeze'de savaştılar; Hubeyş ve çok sayıdaki adamı öldürüldü. Geri kalanlar da Şam'a gittiler.

Ebû Mihnef bazı rivayetlerinde şöyle dedi: İbn Dülce Medineye vardı. Medine'nin başında Câbir b. Esved b. Avf ez-Zührî vardı. Câbir kaçtı. İbn Dülce, Hantef'in kendisine doğru geldiğini anlayınca, Medine'den ona doğru yola çıktı. Diğer taraftan, Abdullah b. Zübeyr Abbas b. Sehl b. Sa'd es-Sâidî'yi Medine'ye gönderdi ve ona İbn Dülce'yi aramasını, Hantef ve Basra halkının gelişine kadar onunla savaşmasını emretti. Abbas b. Sehl ona doğru yola çıktı. Yönü Rebeze'ye doğruydu. Çünkü İbn Dülce'ye Hantef'le [dışarıda] karşılaşması ve onunla Medine'de savaşmaması emredilmişti. İbn Dülce onunla Rebeze'de karşılaştı. Hantef ve Basra halkı da henüz yeni gelmişlerdi.

İbn Dülce'nin adamlarından bazıları ona, "Basra halkıyla savaşma konusunda acele etme" dediler. İbn Dülce, "Hayır, vallahi onların kavrulmuş undan yapılan yemeklerini yemedikçe atımdan inmeyeceğim" dedi. İki taraf savaşmaya başladı. Nereden geldiği belli olmayan bir ok geldi ve İbn Dülce'yi öldürdü. Ayrıca Münzir b. Kays el-Cüzâmî de öldürüldü. Şamlılardan yaklaşık 500 kişilik bir grup Rebeze sütununun yanında saklandılar. Onları Abbas b. Sehl ve Hantef kuşattı. Hantef onlara kendi hükmüne

razı olmalarını teklif etti. Kabul etmediler. Abbas b. Sehl onlara, "Benim hükmüme razı olun" dedi. Onlar Hantef'ten çok Abbas'a güveniyorlardı. Çünkü o Ensâr'dandı ve Yemen asıllıydı. Razı oldular ve hepsinin boynu vuruldu. Hezimete uğramış ordu Şam'a döndü.

Bana Züheyr b. Harb, Halef b. Sâlim ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize Cüveyriye b. Esmâ anlattı; dedi ki: Medinelilerin konuştuklarını işittim; şöyle diyorlardı: Husayn b. Nümeyr dönüp bütün ülkeyi, hatta Ürdün'ün bir şehri olan Taberiyye dışında Şam'ı bile Abdullah b. Zübeyr için sevk etmeye başlayınca, Amr b. Saîd'in kulağına Abdullah b. Zübeyr'in valisi Dahhâk b. Kays'ın Abdullah b. Zübeyr'le samimi olmadığı yönünde haberler gitti. Bunun üzerine Mervân'a, "Sen Kureyş'in şeyhi, büyüğü ve efendisi olduğun halde ve herkesten daha fazla bu işe layık olduğun halde neden hilafeti istemiyorsun?" dedi. Mervân, "Ben Dahhâk'la baş edemem" dedi. Amr b. Saîd, "İstersen Hâlid b. Yezîd'in annesiyle evlenirsin. Böylece Muâviye ailesinin mevlaları ve onların etrafındakiler seninle birlikte olurlar" dedi. Mervân, "O zaman göreyim seni. Git Hâlid'in annesini benim için iste" dedi.

Amr b. Saîd kadının yanına geldi ve ona, "Ailenizin devletinin sana geri gelmesini istemez misin?" dedi. Kadın, "İsterim" dedi. Amr b. Saîd, "Peki, seni Kureyş'in şeyhi ve efendisiyle evlenmekten alıkoyan nedir?" dedi. Kadın teklifi kabul edinceye kadar Amr ısrarcı oldu. Böylece Mervân'ın işi güçlendi. Bu arada Dahhâk da Abdullah b. Zübeyr'e biat etmesi için Mervân'a şiddetli ısrar ediyordu. Bunun üzerine Mervân, "Merc'e çık; insanlardan bazı sözler alayım; sonra sana biat ederim" dedi. Aslında bundan önce Mervân Abdullah b. Zübeyr'e biat etmek istemişti. Ertesi gün Dahhâk'la Merc'de buluşmak için sözleştiler. Mervân Amr b. Saîd'e şöyle dedi: "Filanca atına bin, -Mervân'ın kastettiği bu at huysuzdu. Direnmeden yürümez; ayrıca yanı başındaki hayvanları ısırırdı- sonra benimle Dahhâk arasında yürü. Ben senden ve senin atından rahatsız oluyormuşum gibi yapacağım ve sana, dönüp başka bir ata binmeni emredeceğim. Sen döndüğünde şehrin tüm kapılarını üzerine kapatırsın. Allah ikimiz arasında hüküm verinceye kadar beni ve adamı baş başa bırakırsın."

Mervân, Amr ve Dahhâk birlikte yola çıktılar. Şehri geçtiğinde Amr'ın atı ısırıyor, direniyor ve doğru-dürüst gitmiyordu. Mervân ona, "Nedir bu altındaki şeytan? Dön ve başka bir ata bin" dedi. Amr hemen döndü. Amr Şam halkı tarafından seviliyordu. Dımaşk'a girdi ve şehrin bütün kapılarını kapattı. Mervân ve Dahhâk da yola devam ettiler. Dahhâk ikide bir, "Ey Mervân, Amr nerede kaldı?" diyordu. Mervân da "Bize yetişir" diyordu. Nihayet Merc'e indiler. Dahhâk, "Gel, insanlar inip toplanıncaya kadar şurada duralım" dedi. Dahhâk, kendisi için minber kurulmasını emretti.

Mervân bir tarafa çekildi. Kelb kabilesinden ve diğer Benî Süfyân ailesinden olanlar onun etrafında toplanmaya başladılar. Ayrıca "Anasız kalasıca! Sen Muhârib b. Fihr'den olduğun ve bu iş Abdümenâf'ta olduğu halde neden bu işe karışıyorsun? Her ne kadar sen Abdullah b. Zübeyr için davette bulunuyorsan da o adam Benî Esed b. Abdüluzzâ ailesindendir" şeklinde Dahhâk'a haber gönderdi. Merc'de hareketlenmeye başladılar. Yemenliler Mervân'ın yanındaydı. Kaysîler de Dahhâk'ın yanındaydı. İki grup savaştı; Dahhâk öldürüldü ve Kays hezimete uğradı. Züfer b. Hâris bu konuda şöyle diyor:

Yemin olsun ömrüme, Râhit vakası
Merc'de bir çatlak bıraktı, aramızda apaçık

Mervân Hubeyş b. Dülce'yi Abdullah b. Zübeyr'in üzerine gönderdi. Kendisine yönelik bir ordunun gönderildiği haberi Abdullah b. Zübeyr'e ulaştı. O da Basra'daki valisine, bir ordunun gönderilmesi için mektup yazdı. Vali, Hantef et-Temîmî'yi gönderdi. Hubeyş'e, "Adam Medine'ye girmeden onunla savaş" denildi. Hubeyş Hantef'i Rebeze'de karşıladı. Hantef onu öldürdü ve Şamlılar da çokça öldürüldüler.

Bana Ebû Hayseme ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar. Onlar Vehb b. Cerîr'den, o da Cüveyriye b. Esmâ'dan şöyle dediğini rivayet etti: Bana gelen habere göre Züfer b. Hâris bir gün, "Hangi musibet daha şiddetlidir?" dedi. Bazıları, "Evladını kaybetmek", bazıları, "Babasını kaybetmek", bazıları da "Kardeşini kaybetmek" dediler. Bunun üzerine Züfer şöyle dedi: "Malda bir musibete uğramak kadar ağır bir musibet yoktur. Hatırlıyorum; Râhit akşamında mağlup olmuştuk. Yanımda da dört oğlum vardı.

Büyük oğlanın yanında 200 dinar vardı. Süvariler bize saldırdığında büyük oğlana, 'Yanındaki dinarları filanca kardeşine ver ve atları üzerimizden savuştur' dedim. O da dinarları kardeşine verdi ve öldürülünceye kadar savaştı. Sonra atlara yetiştik. Ben, 'Ey filan, paraları kardeşine ver ve bizden atları savuştur' dedim. Ben bu sözü diye diye sonunda üçü de öldürüldüler. Sonra dördüncüsüne, 'Paraları filan mevlamıza ver ve atları bizden savuştur' dedim. O da dediğimi yaptı ve öldürülünceye kadar savaştı; mevlamız da öldürüldü. Paralarımın durumu sebebiyle, mevlamıza üzüldüğüm kadar hiçbir çocuğuma üzülmedim."

[Mervân'ın Vefatı]

Şam halkı Mervân'ın etrafında bir araya geldi. Fakat Mervân 8 ay sonra vefat etti. Bana gelen habere göre onunla Hâlid b. Yezîd arasında bir tartışma yaşandı. Mervân Hâlid'e, "Ey fahişenin oğlu!" dedi. Hâlid [Mervân'ı kastederek] "Vallahi eğer kendisine bir emanet bırakılsa emaneti sahibine vermez ve iyi bir şey yapmaz" dedi. Sonra Hâlid annesinin yanına girdi ve "Bana ne yaptın böyle? Mervân insanların yanında bana şöyle şöyle dedi" dedi. Annesi, "Vallahi, bir daha ondan seni rahatsız edecek bir şey işitmeyeceksin" dedi ve dediklerine göre ona zehirli bir içecek verdi. Mervân onu içince ölünceye kadar kıvranıp durdu.

Cüveyriye şöyle dedi: Bana gelen habere göre Mervân kendisinden sonra Abdülmelik ve Abdülazîz için biat aldı. Ayrıca, Mısır valiliğinin hayat boyu Abdülazîz'e ait olacağını, Abdülmelik'in onu görevden alamayacağını şart koştu.

Bana Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî anlattı; dedi ki: Mervân, Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'yi kendisinden uzak tuttu ve ona kaba davrandı. Bir gün Mervân'ın şu şiiri okuyarak yanına girdi:

İnsanlar, artık senin ahit verdiğin insanlar değil
Yurt da artık senin bildiğin yurt değil

Bunun üzerine Mervân ona küfretti ve "Senin bildiğin ve bilmediğin nedir ey fahişenin oğlu?" dedi. Hâlid b. Yezîd durumu annesine haber verdi. Annesi, Mervân'ı nefessiz bırakarak öldürdü.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den ve Âmir b. Hafs'tan rivayet etti. O Abdülhamîd'den nakletti; dedi ki: Nâtil b. Kays el-Cüzâmî Abdullah b. Zübeyr'in taraftarlarındandı. Hantef Vâdi'l-Kurâ'da vefat edince veya öldürülünce, -çünkü İbnü'z-Zübeyr onu oraya göndermiş ve oradan Şam taraflarına gitmesini emretmişti. Denildiğine göre onun Vâdi'l-Kurâ'da silahlı bir şekilde kalmasını emretmişti- Hantef'in görevini yapmak üzere Nâtil'i gönderdi. Nâtil Şam'a girdi; Abdülmelik Ecnâdeyn'de onunla karşılaştı; onunla savaştı ve onu öldürdü. Nâtil ile birlikte bazı okçular vardı. Onların okları neredeyse Abdülmelik'e kadar ulaşabiliyordu. Sonra Abdülmelik Cezîre ve Irak'a gitmek üzere Butnân Habîb'e[298] gitti. Fakat bu seferini bitiremedi ve Amr b. Saîd'le savaşmak üzere Dımaşk'a döndü. Amr Dımaşk'ın kapılarını kendi üzerine kapatmıştı. Kelb kabilesinden olan şair şöyle dedi:

Ey kavmim, öldürdük Ecnâdeyn'de Nâtil'i
Benî Kayn'dan olan Hubeyş'in karşılaştığı şeye kısas olarak

Yine şöyle dedi:

Müjde ver, Benî Kayn'a ve özellikle Vâil'e
Hubeyş'e karşılık, atış yaptık Nâtil'e
Hani, ince mızrağı ona yönlendirdiğimiz sabah
Sonunda tattırdık ona, erkenden bir ölümü

Deniliyor ki: Mervân öldüğü zaman Abdullah b. Zübeyr, daha önce Filistin'den çıkan Nâtil'e, Filistin'e gidip oraya hâkim olmasını emretmişti. Bu haber Abdülmelik'e ulaştı ve herkes arkadaşının yanında yer aldı. İki grup Ecnâdeyn'de karşı karşıya geldiler. Abdülmelik'in yanında Amr b. Saîd el-Eşdak da vardı. Nâtil öldürüldü ve Abdülmelik Butnân Habîb'e gelerek yoluna devam etti. Ancak Amr b. Saîd onun ordusundan ayrıldı ve Dımaşk'a dönerek şehrin tüm kapılarını kapattı. Bunun üzerine Abdülmelik dönüp onu öldürdü.

298 Haleb'e yakın bir yerdir. Abdülmelik, hilafete geldikten ve Irak'ta Mus'ab b. Zübeyr'in üzerine gitmeye karar verdikten sonra Butnân Habîb'e geldi. Bu yüzden rivâyetin aslı itibariyle maktû olduğu ortaya çıkıyor.

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî şöyle dedi: Mervân b. Hakem'in hilafeti bir yıl, iki ay sürdü. Onun dışındaki tarihçiler hilafet müddetinin 10 ay olduğunu söylemişlerdir. Bazıları bir yıl olduğunu söylediler.

Kelbî dedi ki: Onun vefat sebebi şudur: Mervân Ümmü Hâşim bt. Ebû Hâşim b. Utbe b. Rebîa [Yezîd b. Muâviye'nin eski eşi] ile evlendi. İsmi Fâhite'dir. Kısa boylu olduğu için lakabı "Habbe" idi. Ancak Mervân, onun oğlu Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'ye veliahtlık sözü verdiği halde sözünde durmadı. Bir gün Hâlid Dımaşk'a bir günlük mesafede bir yerde yanına girdi. Mervân, "Bu saatte seni yanıma getiren şey nedir ey fahişenin oğlu?" dedi. Hâlid, "Tecrübeli bir muhafızsın doğrusu.[299] [Annesini kastederek] Allah onu uzaklaştırsın ve onu kahretsin" dedi. Hâlid hemen annesine geldi ve Mervân'ın kendisine söylediği sözü ona bildirdi. Anne oğluna, "Bir daha bunun gibi lafları ondan asla duymayacaksın" dedi. Bir gece Mervân Hâlid'in annesinin yanına girdi. Kadın uyuyuncaya kadar onu öylece bıraktı. Sonra kuş tüyü ile doldurulmuş bir yastığa yöneldi ve onu yüzüne kapattı. Kendisi ve cariyeleri de yastığın üzerine oturdular. Sonunda nefessiz kalarak öldü. Sonra kendisi ve cariyeleri velvele çıkararak bağırdılar ve "Müminlerin Emîri aniden öldü" dediler.

Avâne şöyle dedi: Süt Mervân'ın çok hoşuna giderdi. Kadın ona zehirli bir süt getirdi. Mervân, "İftarımı açarken bana süt getir" demişti. İftarını açınca kadın ona süt getirdi. Sütü içince dili tutuldu. Kendisi ve cariyeleri bağırmaya başladılar. Mervân ise yanında toplanan çocuklarına ve diğer insanlara "Bu kadın beni öldürdü" demek için işaret etmeye çalıştı. Kadın ise [Mervân'ın yaptığı işareti farklı yorumlayarak],"Görmüyor musunuz? Beni size vasiyet ediyor ve beni korumanızı istiyor" demeye başladı.

Heysem b. Adî şöyle dedi: Bana Abdullah b. Ayyâş el-Hemdânî ve başkaları anlattılar; dediler ki: Mervân hicretin 65. yılı, Ramazan ayında, 63 yaşında vefat etti. Cenaze namazını oğlu Abdülmelik kıldırdı.

Medâinî dedi ki: Cenaze namazını Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem kıldırdı. Abdurrahman onun Dımaşk'taki vekiliydi.

---

299 Demek istiyor ki eğer annem fahişe ise şimdi o senin eşindir. O halde sen, fahişeleri koruyan tecrübeli bir muhafızsın. (çev.)

Vâkıdî şöyle dedi: Resûlullah (sav) vefat ettiğinde Mervân 8 yaşındaydı. Hicretin 65. yılında, 63 yaşındayken, Dımaşk'ta vefat etti. Bâbu's-Sağîr kabristanına defnedildi. Cenaze namazını oğlu Abdülmelik kıldırdı. Kendisi onun yanındaydı.

Mervân Ömer ve Osman'dan rivayette bulunmuştur. Recez bahrinde şiir söyleyen şair, Mervân hakkında şöyle dedi:

Mervân kayın ağacıdır, Saîd kene ağacı
Mervân verir ama hiç vermez Saîd

Şair Saîd b. Âs b. Saîd'i kastediyor.

Hakem b. Ebü'l-Âs'ın Çocukları

Mervân dışında şu çocukları vardı:

Osman el-Ezrak: Hakem'in en büyük çocuğuydu.

Abdurrahman, *Hâris*, *Sâlih b. Hakem*, *Ümmü'l-Benîn* ve *Zeyneb*: Bunların annesi Âmine bt. Alkame el-Kinâniyye idi. Bu aynı zamanda Mervân'ın da annesiydi. Onun annesi de Benî Abdüddâr'dan Safiyye bt. Ebû Talha idi. Bunun annesi de Mâriye bt. Mevhib el-Kindî idi. İşte aileyi ayıpladıkları "ez-Zerkâ" bu kadındı.

Osman el-Asğar ve *Yahya*: Abdülmelik Yahya'yı Medine'ye vali yapmıştı.

Ebân, *Ömer*, *Habîb*, *Ümmü Yahya*, *Ümmü Seleme* ve *Ümmü Osman*: Bunların annesi Müleyke bt. Evfâ b. Hâris b. Avf el-Mürriyye idi. Onun annesi de Benî Avf b. Ebü'l-Hâris el-Mürrî'den idi. Onun annesi de Müleyke bt. Kays b. Zuhal b. Zâlim el-Mürrî idi.

Yûsuf: Onun annesi Ümmü Yûsuf bt. Hişâm b. Utbe b. Rebîa b. Abdüşems idi.

Numân, *Evs*, *Amr*, *Ümmü'l-Hakem*, *Ümmü Ebân*, *Ümâme* ve *Süheyl*: Bunların annesi, Sakîf kabilesinden Ümmü'n-Numân b. Huzeyfe idi.

Ubeydullah, *Abdullah* ve *Hakem*: Bunların annesi ümmü veled idi.

Hâlid ve *Abdurrahman el-Asğar*: Bunların annesi de ümmü veled idi.

Müslim: Bu da ümmü veledden idi.

Ümmü'l-Benîn, Saîd b. Âs ile evlendi. Zeyneb, Esîd b. Ahnes es-Sekafî ile evlendi. Ümmü Yahya, Urve b. Zübeyr b. Avvâm ile evlendi. Hakem'in en küçük çocuğu buydu. Ümmü Ebân, Abdullah b. Abdülmuttalib b. Hantab el-Mahzûmî ile evlendi. Sonra onun kız kardeşi Ümmü'l-Hakem ile de evlendi. Ümâme, Benî Âmir b. Lüey'den Abdurrahman b. Hâris b. Ebû Züeyb ile evlendi.

Hâlid b. Hakem'e gelince, Abdülmelik Amr b. Saîd el-Eşdak'ı öldürdüğü gün orada hazır bulunuyordu. Bazıları Amr'ı savunmak için çarpışmaya niyetlenmişlerdi. Abdülmelik, onlarla çarpışmak üzere, Hâlid'in başkanlığında bir birlik gönderdi.

Ebân b. Hakem'e gelince, Ümmü Osman bt. Hâlid b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt ile evlendi. Ümmü Osman onun için çocuk dünyaya getirdi. Süleyman b. Abdülmelik onun çocuklarından olan Ümmü Ebân bt. Ebân ile evlendi.

Ubeydullah b. Hakem'e gelince, onu Hantef b. Sicf Rebeze günü öldürdü. Hâris b. Hakem'e gelince, Müfeddât bt. Zibrekân b. Bedr ile evlendi. Kadın onun için çocuk dünyaya getirdi. Hişâm, Hâlid b. Abdülmelik b. Hâris b. Hakem'i Medine'ye vali yaptı. Gidişatı kötü bir adamdı ve lakabı "Farkad" idi.

Abdülazîz b. Hâris b. Hakem'e gelince onun lakabı Hudeyne olan Saîd b. Abdülazîz adında bir çocuğu vardı. Yezîd b. Abdülmelik döneminde Mesleme b. Abdülmelik Irak'a vali olarak atanınca Mesleme, onu Horasan'a tayin etti. Ona "Hudeyne" denildi. Çünkü Belh Mâverâünnehr'inin bazı dihkanlarndan biri yanına girdi. Hudeyne'nin üzerinde sarı bir şal vardı ve saçını taramıştı. "Bu Hudeyne'dir" dedi. Bu kelime onların dilinde, "Hanım ağa, kocasının evinde hizmet eden kadın" manasındaydı.[300] [Bu sebeple lakabı Hudeyne kaldı.] Saîd [Hudeyne], kızını Mesleme'ye verdi.

---

300 "Hadîne" kelimesi Arapça'da "gizli dost" anlamındadır. (Bk. Nisâ, 4/25) (çev.)

Hudeyne, [savaşmak üzere] Ebân b. Dârim b. Mâlik b. Hanzale'nin çocuklarından Sevre b. Ebcûr el-Hanzalî'yi önden gönderdi. Sonra kendisi onun ardından Belh'in Mâverâünnehr'ine yöneldi. Orada İşteyhan[301] denilen bir beldeye indi. Türkler de oraya gelmişlerdi. Hudeyne onlarla savaşıp onları mağlup etti. Fakat bir daha döner ve yeni bir hamle yaparlar korkusuyla halkı, onların peşine düşmekten men etti. Sonra Türkler geldiler ve onu mağlup ettiler. Adamları arasında ölümler çoğaldı. Hudeyne Nasr b. Seyyâr'ı Tuhâristân'a tayin etti. O derdi ki: "Bana Hudeyne deniliyor; çünkü ben Yemenlileri öldüremedim. Bu yüzden beni zayıf gösterip bana böyle dediler." Şair, Saîd b. Abdülazîz Hudeyne hakkında şöyle dedi:

Ve düşmanlara gittin; oyun oynadın
Zekerin açıktaydı ama kılıcın kınında

Şiirin bir rivayetine göre, "Doksan gece düşmana gittin; Zekerin…" denilmiştir.

Öyle bir adamsın ki tecavüz ettin, ikramda bulunanın karısına
Sen üstümüzde, tıpkı kınından çıkmış kılıç gibisin

Hudeyne Esedlilerle bir şey konuşmak istedi ve ona: "Ey piç" dedi. Esed kabilesine mensup adam şöyle dedi:

Piç olduğumu söyledin, ey Hudeyne
Kuşkusuz dost tutan kadın [Hadne] için makas-tarak gerekir
Ayrıca sürmelikler ve buhurdanlık da lazım
Ve yanağında bir çizgisi vardır, cilvesinden

Horasan kavminden bazı adamlar Mesleme'nin yanına geldiler. Saîd b. Abdülazîz Hudeyne'yi şikâyet ettiler. Bunun üzerine Mesleme onu azletti ve yerine Saîd b. Amr el-Haraşî'yi Horasan'a tayin etti. Hudeyne günlerinde Cehm b. Zahr b. Kays el-Cu'fî öldürüldü. Cehm'i Hudeyne'nin yanında kötüleyen, Terfel, yani Ubeydullah b. Abdülhamîd b. Abdülkerîm b. Âmir b. Küreyz idi. Bu zatı, Ebû Müslim Horasan'da öldürdü. Ayrıca birkaç Yemenliyi daha onun yanında kötüledi. Terfel, "Onlar Yezîd b. Mühelleb tarafından tayin edilmişler. Yanlarında hile yoluyla elde ettikleri

301 Semerkand köylerinden birisidir.

mallar var" dedi ve teker teker isimlerini ona verdi. Hudeyne adamın peşine adam gönderdi ve onu Merv'in Kahendez'inde hapse koydu. Kendisine, "Onların üzerine gidilmezse bu malları hapisle ödemezler" denildi. Hudeyne Cehm'in getirilmesini emretti. Bir eşeğe bindirilerek getirildi. Fayd b. İmrân hemen ayağı kalkıp burnuna bir yumruk vurdu. Bunun üzerine Cehm ona, "Ey fasık! Neden içkiden dolayı seni darp ettiğim zaman böyle yapmadın?" dedi. Saîd Cehm'e öfkelendi ve "Benim yanında onunla böyle konuşmaya cüret gösteriyorsun, öyle mi?" dedi. Sonra ona hamle yaparak 200 kamçı vurdu. Çarşı esnafı tekbir getirdiler. Sonra Cehm ve diğer Yemenlilerin malları ödemeleri için Bâhile'nin mevlası Zübeyr b. Naşît'a havale edildiler. Zübeyr onlara işkence yaptı ve Cehm hapiste öldü. Bunun üzerine Sâbit b. Kutne -tek gözlü olduğu ve gözünün üzerine pamuk koyduğu için ona böyle denilmiştir- el-Ezdî şöyle dedi:

Ey zamanım! Sabahleyin Cehm'e verdikleri [ölüm] bardağını
Terfel'e ve adamlarına içirmeden geçip gidecek misiniz?
Ağırlamadı onu, Sa'dî Amr b. Mâlik
Ölüm havuzundan ona bir kısmet ayrılması için

Hudeyne, "Allah Zübeyr'in belasını versin; Cehm'i öldürdü" diyordu.

Abdülmelik Abdülvâhid b. Hâris b. Hakem'i Medine'ye vali tayin etti. Kutamî onun hakkında şöyle der:

Seni üzmesin, Medine halkının durumu
Ecel Abdülvâhid'e adım adım yaklaştığı zaman

Yahya b. Hakem'e gelince, o Abdülmelik'in Medine valisiydi. Künyesi "Ebû Mervân" idi. Eymen b. Hureym b. Fâtik el-Esedî onun hakkında şöyle der:

Terk ettim Benî Mervân'ı, cömertlik yapardı elleri
Yahya ile yaptığım arkadaşlık, sapkınlıklarımdan biriydi
O, Halife'nin ve oğlunun gölgesindeydi, kuşkusuz
Ve İbn Leylâ'nın gölgesindeydi; kapatmadı gediklerimi

-Şair burada Abdülazîz b. Mervân'ı kastediyor-

Bir vali… İhtiyaç için yanına gittiğimde
Bana sövmeye hazırlanır, ya da öldürmeye
Kuşkusuz sen eğer benzeseydin Mervân'a
Söylemezdin kavmime, ne çirkin bir söz ne de alaylı bir laf

Yine Amr b. Ahmer b. Amerred el-Bâhilî onun hakkında şöyle dedi:

Ey insanların meliklerinin oğlu Yahya!
Yaktı bizi, memurların zulmü; helak oldu su ve ağaç
Ey Ebü'l-Âs'ın oğlu, eğer görürsen ihtiyaçlarımızı
İhtiyacımız için ne suya varmak vardır ne de sudan dönmek

Yahya, Zeyneb bt. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'la evlendi. Abdülmelik, "[Yahya bitirmeden] beytülmale yetişin" dedi. Yine Abdülmelik onu Filistin'de vali olarak tayin etti.

Hurr b. Yûsuf b. Yahya b. Hakem Musul valisiydi. Orada valiyken vefat etti. Defnedildiği zaman Ebû Mâviyye onun için, "Allah rahmet etmesin ölünüze ve gidişatınızı şerif yapmasın" dedi. Yahya b. Hakem'in annesi Mürre kabilesindendi.

Abdurrahman b. Hakem'e gelince, künyesi "Ebû Mutarrif" idi. Bazılarına göre "Ebû Harb" idi. Abdurrahman şairdi. Abdurrahman b. Hassân'ı hicvetti. Mervân b. Hakem'e aşağıdaki beyitleri söyleyen de odur:

Ceberut oldun, kibirlendin; hatta sanki bizler
Seni içimizde bir Kaysar ve Kaysar'ın oğlu olarak gördük
Mervân'ı affetmeyecektir arşın sahibi, çünkü ben
Görüyorum ki o şerefli insanların ahlakında değildir

Yine kızı Zeyneb hakkında şöyle dedi:

Yemin olsun ömrüne, Ümmü Amr Züneyb
Kötü kızlardan değildir, hamd olsun
Görmez misin ki o nesep sahibi ve güzel olmuş
O Kureyş'in en halislerinden idi

Onunla Yahya b. Saîd b. Âs evlendi. Bu Zeyneb'in künyesi "Ümmü Amr" idi.

Mervân b. Hakem'in Çocukları

Abdülmelik, *Muâviye* ve *Ümmü Amr*: Saîd b. Hâlid b. Amr b. Osman b. Affân, Ümmü Amr ile evlendi. Bunların annesi Âişe bt. Muâviye b. Muğîre b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye'dir. Bunun annesi de Benî Cumah kabilesindendir. Muâviye b. Muğîre, Uhud günü Hamza b. Abdülmuttalib'in burnunu kesen kişidir. Kureyş'in çekilmesinden üç gün sonra yine Uhud'da öldürüldü. Onu Resûlullah'ın (sav) emriyle öldüren Ali b. Ebû Tâlib'dir. Çünkü Muâviye b. Muğîre arkada kalmış ve ele geçirilmişti.

Ubeydullah, *Ebân* ve *Davud*: Bunların annesi Ümmü Ebân bt. Osman b. Affân idi.

Abdülazîz ve *Abdurrahman* ve *Ümmü Osman*: Abdurrahman küçükken vefat etti. Velîd b. Osman b. Affân, Ümmü Osman ile evlendi. Bunların annesi Leylâ bt. Zebbân b. Asbağ el-Kelbî idi. Kardeşinin kadınlarına âşık olan [yasak aşk] Abdurrahman b. Hakem, Leylâ bt. Zebbân için şöyle dedi:

Ah Leylâ! Var mı insanlarda acaba, onun gibi bir dişi?
Gecelik ve safran rengindeki giysi arasında doğrulduğu zaman

Amr b. Mervân: Onun annesi Zeyneb bt. Ömer b. Ebû Seleme b. Abdülesed el-Mahzûmî'dir.

Bişr b. Mervân: Onun annesi Kutayye bt. Bişr b. Âmir b. Mâlik b. Câfer b. Kilâb'dır. Abdurrahman b. Hakem, Kutayye için şöyle der:

Tıpkı bir heykel gibidir Kutayye, nakış nakış işlenmiş
Ümmü Ebân ise tıpkı soğutulmuş şarap gibidir

Muhammed b. Mervân: Ümmü veleddendir.

Abdülmelik'e gelince, o halife oldu. Onun haberlerini daha sonra anlatacağız inşaallah.

Muâviye b. Mervân

Künyesi "Ebü'l-Muğîre" idi. Muâviye insanların en ahmaklarından birisiydi. Ona ait bir şahin kuşu uçtu; Muâviye tüm Dımaşk kapılarının kapatılmasını emretti. Bir gün bir tarlasının yanından geçti. Daha önce Şam halkının, "Sahibinin dübürünü görmeyen bir tarla iflah olmaz" dediklerini duymuştu. Hemen tarlaya indi ve orada abdestini bozdu.

Bir gün bir kilise görevlisinin yanından geçti. Adam odasındaydı. Muâviye yanına çıktı; baktı ki bir kitap okuyor. Muâviye adama, "Ne okuyorsun?" dedi. Adam, "İncil'dir" dedi. Sonra kilise görevlisi üst üste "Susadı" demeye başladı. Muâviye, "İncil mi susadı?" dedi. Görevli, "Hayır, benim aşağıda buğday öğüten bir eşeğim var. Boyunda da bir çıngırak var. Çıngırağın sesini duymadığım zaman eşeğin durduğunu anlıyor ve [aşağı inip] onu koşturuyorum" dedi. Bunun üzerine Muâviye ona, "Ne biliyorsun, belki de eşek durmuş; sonra [sana çıngırak sesi gelsin diye] başını hareket ettirmiştir" dedi. Görevli, "Eğer onun da emîrin aklı kadar aklı olsaydı böyle yapardı" dedi.

Bir gün Muâviye Abdülmelik'e, "Ey Müminlerin Emîri, Ramazan ayında ne zaman kurban olur?" dedi. Abdülmelik Ebü'z-Zu'ayz'a'ya göz kırptı, onu oradan kaldırdı.

Hişâm b. Ammâr şöyle dedi: Bana gelen habere göre Muâviye b. Mervân Kelb'den bir kadınla evlendi. Kızın babasını görünce, "Kızını aldım. Tıpkı minber direği gibi bir zekerle ona yaptım ve her tarafım kan oldu" dedi. Kızın babası, "Kızım, kendilerini sadece kocalarına saklayan kadınlardandır. Eğer sen iktidarsız olsaydın onu sana vermezdim" dedi.

Medâinî dedi ki: Bir adam, "Ey Ebü'l-Muğîre! Sen Mervân'ın oğlusun. Annen de Âişe'dir. Sen Benî Ebü'l-Âs ailesinde anne ve babası özel olan bir adamsın" dedi. Muâviye ise "Ben adamın dediği gibi pis kokan kadınlar arasında gidip gelen biriyim" dedi.

Muâviye b. Mervân'ın Abdülmelik, Muğîre ve Bişr adında çocukları oldu. Bazılarına göre Velîd b. Muâviye b. Mervân, Mervân b. Muhammed el-Ca'dî tarafından Dımaşk'a tayin edildi. Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbas onu kuşattı ve Dımaşk'ı fethetti. Sonra Velîd'i öldürdü ve Dımaşk surlarını yıktı.

İbnü'l-Kelbî ve Ebü'l-Yakzân şöyle dediler: Bu Muâviye'nin sadece Abdülmelik, Muğîre ve Bişr adlarında çocukları dünyaya geldi. Sağlam olan görüşe göre Dımaşk'ın sahibi Velîd b. Muâviye b. Mervân b. Abdülmelik b. Mervân idi. Birinci görüş, ilim sahibi olmayan bir grubun görüşüdür.

Ebü'l-Yakzân şöyle dedi: Hâlid b. Yezîd b. Muâviye, Muâviye b. Mervân'a, "Ey Ebü'l-Muğîre! Bakıyorum kardeşin seni bir yere tayin etmiyor ve sana önem vermiyor" dedi. Muâviye, "Eğer istersem beni tayin eder" dedi. Hâlid, "O zaman ona söyle seni "Beytu Lehyâ"ya[302] tayin etsin" dedi. Sabah olduğunda Muâviye Abdülmelik'in yanına geldi ve ona, "Ey Müminlerin Emîri, ben senin kardeşin değil miyim?" dedi. Abdülmelik, "Evet, hem de öz kardeşimsin" dedi. Muâviye, "O halde beni vali olarak tayin et" dedi. Abdülmelik, "Peki, ne istiyorsun?" dedi. Muâviye, "Beytu Lehyâ'yı istiyorum" dedi. Abdülmelik, "Ne zaman Hâlid b. Yezîd'le karşılaştın?" dedi. Muâviye, "Dün akşam" dedi. Abdülmelik, "Onunla konuşma" dedi. Sonra Hâlid yanına girdi ve "Nasıl sabahladın?" dedi. Muâviye, "Bu adam beni seninle konuşmaktan men etti" dedi.

Bir gün Hâlid b. Yezîd ona, "Eğer senin yüreğin olsaydı, sen de Müminlerin Emîri olurdun" dedi. Muâviye, "Nasıl yani?" dedi. Hâlid b. Yezîd, "Müminlerin Emîri maksûreye girince sen acele et ve ondan önce minbere çık. O seni minberde görürse sen Müminlerin Emîri olursun" dedi. Muâviye denilenleri yaptı. Abdülmelik Hâlid'le karşılaştı ve ona, "Sen mi ona bunu söyledin?" dedi. Hâlid, "Evet" dedi. Abdülmelik, "Bir daha böyle bir şey yapma" dedi.

Dediler ki: Muâviye b. Mervân'ın bir atı çalınmıştı. Bir kölesine, "Bak bakayım kim çalmış atı?" dedi. Köle, "Eğer bilmiş olsaydım alıp sana getirirdim" dedi.

Ebân b. Mervân

Ebân b. Mervân'a gelince, kardeşi Abdülmelik adına Filistin'de valilik yaptı. Haccâc b. Yûsuf onun şurtasının başındaydı. Ebân, İbn Akram en-Nümeyrî'yi yakalamış; fakat elinden kurtulmuştu. Bunun üzerine Nümeyrî onun hakkında şöyle dedi:

302 Beytu Lehyâ, (بَيْت لهيا) Dımaşk yakınlarında bulunan meşhur bir köydür.

Allah'ın talîki, iyilik yapmadı ona
Ebû Davud ve İbn Ebû Kebîr
Ne Cez ne de İbn Ebû Şerîf
Ne de Emîr'in akrabaları Emîrle beraber
Ne de Haccâc; su kuşuna benzeyen gözünü
Açıp kapatıyor gözünü su kuşu, şahinlerin korkusundan

Şiirde geçen "Ebû Dâvud" Yezîd b. Hübeyre el-Muhâribî'dir. İbn Ebû Kebîr ise Ebû Kebîr el-Münhib b. Abd b. Kusay b. Kilâb'dır. Haccâc'da gece körlüğü vardı. Bu yüzden şiirde, su kuşuna benzetilmiştir.

Davud b. Mervân

Davud b. Mervân'a gelince, onun Süleyman adında bir oğlu vardı. Kendisi [A'ver] tek gözlüydü. Abdülmelik b. Abdülazîz'in kızı Fâtıma kocasından boşandıktan sonra Süleyman b. Mervân onunla evlendi. Kendisi için "kötü mayalı ve tek gözlü" denildi.

Bişr b. Mervân

Künyesi "Ebû Mervân" idi. Merc günü savaşta hazır bulundu ve Hâlid b. Husayn el-Kilâbî'yi öldürdü. Yanında Amr b. Saîd de vardı. Şair ona ağıt yakarak şöyle dedi:

Vefat etti Hâlid Merc'de, kınanmadan ve aciz olmadan
Soğuk rüzgârların estiği yılda
Yemin olsun ömrüme, onu Bişr düşürdü, zamanında
Ve Amr… Onlar şerefli meclislere kavuştular
Ey Benî Âs! Onun yaptığı güzel şeyleri ansaydınız ya!
Kuşkusuz iyiliğe şükreden, onu inkâr eden gibi değildir
Hani, Abdülazîz toz-toprağa bulanmıştı ya
Sizden bir haramzadenin ve secde eden birinizin yanında
Barış olmayacak, Mervân'ın başı ötmeyinceye kadar elimizde
Hâlid'in kanına karşılık olarak

Hâlid Merc günü Abdülazîz'i yere sermiş, ancak onu öldürmek istememişti. Hâlid, Benî Ebû Bekr b. Kilâb'dandı.

Bişr, Abdülmelik'in hilafete gelmesinden önce Abdülazîz'e takılırdı. Abdülmelik halife olunca Bişr ona sert davrandı ve şöyle dedi:

Sen Sâlih el-Ganevî'yi benim gerimde mi bırakacaksın?
Oysa yüküm sana, yüklerin en uzağındadır
Seni bana muhtaç bırakmayan, beni de sana muhtaç bırakmaz
Giderir üzüntülerimi ve arttırır malımı
Bana gönderip yükümü yüklediğinde
Abdülazîz'e doğru, ben tasalanmam

Abdülmelik Bişr'i Kûfe'ye vali yaptı. Sonra Basra'nın yönetimini de ona verdi. O zaman Abdülazîz'e şöyle yazdı:

Zengin olduk; bizi zengin olmaktan alıkoyan ve bizi engelleyen
Sizin yanınızdaki yiyip içmelerdi

Abdülazîz, "Daha güzel bir şey yazamaz mıydın?" dedi ve ona Abdülazîz b. Zürâre el-Kilâbî'nin şu sözünü yazdı:

Sabah oldu vedalaştım, Necid ve ailesiyle
Necid'in verdiği söz yanımızda zemmedilmiş değildir

Bunun üzerine Bişr, "Ebü'l-Asbağ doğru söyledi. Allah onu muhafaza etsin; gerçekten de onun sözü zemmedilmemiştir" dedi.

Bişr'in idareciliği yumuşakçaydı. Kapısından kolay girilir, güler yüzlü ve şerif bir adamdı. Kendisi sürekli içki içerdi. Küseyyir Bişr'i methederken şöyle der:

Sen Kureyş'in delikanlısısın, ey Ebû Mervân!
Ve yaşlılarındansın, yaşlıları saydıkları zaman

el-Ahtal şöyle dedi:

Ebû Mervân'a gelip de ondan bir şey istediğinde
Bulursun onu, hasep ve nesebi tümüyle kucakladığını
Görürsün, insanların gelip ondan istediklerini
Her taraftan gelip, kapılarında onlarcasının yığıldığını
Ulaşamaz insanlar, onun en uzak iki vadisinden birisine
Veremez hiçbir cömert, onun verdiği gibi; bağışlayamaz da

Yine şöyle dedi:

Faziletleridir, beni Bişr'e davet eden kuşkusuz
Bilir kavimler, hayrın izlendiğini
Ey Bişr! Eğer ben bir konuma sahip değilsem sizde
Atar üzerime iki elini, belası çok olan zaman
Siz Kureyş'in en iyilerisiniz, nispet olunduğunda
Ve Bathâsının yüce ve şerefli olan halkısınız

Yine şöyle dedi.

Kavimler tartıldığında, bulamazsın onlarda
Bişr gibisini… Ne de tartar onları, Bişr'in mizanı
Şeriftir, başında taç vardır; abus çehreli değildir
Alıkoymaz onu Hak'tan, dünyanın ziynetleri
Kapılar açıldığı zaman, görürsün onu
Tıpkı parlatılmış olan halis bir Yemen kılıcı gibi

Heysem b. Adî şöyle dedi: Ferezdak, Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'i ve kardeşi Ümeyye'yi hicvetmişti. Bişr'den önce Basra valiliği yapan Hâlid b. Abdullah Ferezdak'ı aradı ve ele geçirdiği takdirde onu öldüreceğine yemin etti. Her tarafa, onu gözetleyecek adamlar koydu. Bu yüzden Ferezdak saklanıyor ve ortaya çıkmıyordu. Bişr Basra'ya gelince Ferezdak'ın geciktiğini gördü. Bu yüzden Ferezdak'a kızdığı yolundaki haber ona ulaştı. Sonra Benî Temîm, Ferezdak'ı Basra'ya ulaştıracak adamları onunla birlikte gönderdi. Ferezdak bir kasidesinde şöyle dedi:

Eğer iki canım olsaydı, çıksaydı onlardan birisi
Diğer birisi kalırdı, gidenler için
O zaman gelirdim, korku ve endişeyle
Fakat görmedim, kaderi yenen bir korkuyu
Güvendedir, Bişr b. Mervân'ın güvence verdiği her şahıs
Ve tehlikededir, onun korkuttuğu her insan
Sabahleyin başlar esmeye rüzgâr, yavaşlar akşam olunca
Ama sen gevşemeden, akşam da devam ediyorsun vermeye

Bişr Ferezdak'a hediyeler verdi; ona ikramda bulundu; onu güzel bir ata bindirdi ve kendisine giysiler verdi. Ferezdak bir diyet üstlendiği zaman

Bişr onun yerine ödeme yapardı. Bir şey istediğinde, hem kendisinin hem de aracı olduğu kişilerin ihtiyaçları karşılanırdı. Bişr'in konağına girer ve canı çektiği yemeği ister; kendisine getirilirdi. Hatta Bişr'le birlikte içki içtiği de söylenmiştir.

Cerîr veya başkası Bişr'in hacipliğinin gevşekliğini anlatırken şöyle der:

Kırpmıyor gözünü, uzaktan gelen küheylan
Perdelerin korkusundan… Ve üzerinde perde olmayan bir konağın kapısı
Eğer isteseydi Bişr, birikirdi kapısının gerisinde
Siyahi acemler veya kırmızı Slavlar
Fakat Bişr kolaylaştırmış kapıyı
Sonunda ona hamd ve teşekkür edecek olanlara

Ebü'l-Hasan el-Medâinî şöyle dedi: Bişr'in zamanında insanlar kıtlık çekmeye başladılar ve yağmur duasına çıktılar. Bişr de onlarla beraberdi. Duadan sonra yağmur geldi. Kûfe'den olan Mirdâs el-Bârıkî şöyle dedi:

Dua etti Bişr Rahmân'a, kabul etti duasını
Ve suladı bizi bulutlar
Bişr'in duası, sağanak yağmur oldu
Güzel yaşayıp hayat bulurlar, yağmur isabet edenler

Bir gün yağmur duasından sonra Bişr Sürâka'nın yanından geçti; Sürâka'nın evine su girmişti. Bişr, "Bu nedir ey Sürâka?" dedi. Sürâka, "Sen dua için elini kaldırmadan bu kadarını gördük ey Emîr; vallahi eğer elini kaldırmış olsaydın tufan gelirdi bize" dedi. Bişr de güldü.

A'şâ b. Şeybân şöyle dedi:

Abdüşems'in efendisi olarak gördük, Bişr b. Mervân'ı
Diğer iki genç kardeşinden farklı olarak
Ve onların dışındaki Kureyş'in de efendisi
Onların en hayırlısı olur, sabah ve akşam
Kardeşin verince hilafetini
Sa'd'a, sıkıntısız bir şekilde
Sen vasiyet edilenin üçüncüsüsün
Kararlı birisinin vasiyeti, karışıklık olmadan

Eymen b. Hureym b. Fâtik el-Esedî onun hakkında şöyle der:

Bindim el-Mukattam'dan, Cemazi ayında
Bişr b. Mervân'a berîd götürmek için
Eğer Bişr verirse sana 1.000.000
Arttırmayı hak olarak görür, üzerinde

A'şâ b. Ebû Rebîa b. Zühl b. Şeybân birkaç beyitte şöyle dedi:

Yemin olsun bütün Ma'ad kabileleri
Seni sever oldular ey Bişr b. Mervân!
Temenni edip arzu ediyorlar, halife olmanı
Tümü de umut ediyorlar seni, din ve dünya için

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî dedi ki: Bişr b. Mervân minberin üstüne çıktı ve birkaç şey söyledi. Abdurrahman b. Ertât b. Şerâhîl el-Cu'fî ayağa kalkarak, "Allah'tan kork! Sen ölecek ve hesap göreceksin" dedi. Bişr, kamçıyla darp edilmesini emretti ve adam bu darptan vefat etti.

Dediler ki: Bişr b. Mervân, Cerîr'i hicvetmesi için Sürâka el-Bârıkî'ye emir verdi. Bunun üzerine Sürâka onu hicvetti. Deniliyor ki: Bişr söylemeden kendisi onu hicvetti. Cerîr de buna karşılık şöyle dedi:

Ey Bişr! Hakkındır, sana müjde vermek
Sen emîr olduğun halde nasıl bize öfkelenirsin?
el-Bârıkî'ye şöyle demen gerekirdi
"Ey Bârık ailesi! Ne diye Cerîr'e küfrediliyor?"
Ey Sürâka! Sen Bârık ile öyle bir iş tuttun ki
Çıkışları senin için çok sarp olacaktır
Yanına girmezler, onların girişi
Pislik olur ve çıkışları temizliktir [senin için]
Verilir kadınlara mehirleri, mehir olarak
Ve yoktur, Bârık'ın kadınları için mehirler

Bişr Cerîr'in "*Senin Bârık'a şöyle demen gerekirdi: 'Ey Bârık ailesi, ne diye Cerîr'e sövülüyor?*" beytini işitince, "Allah belasını versin, benden başka bu sözü söyleyecek bir vekil bulamadı mı?" dedi.

Bana Muhammed b. el-A'râbî anlattı; dedi ki: Sürâka Cerîr ile karşılaştı. Cerîr ona, "Kimsin sen?" dedi. Sürâka, "Senin yüzünden Allah'ın rezil ettiği kişilerden biri" dedi. Cerîr, "Onlardan hangisisin sen?" dedi. Adam, "Ben Sürâka" dedi. Cerîr, "el-Bârıkî mi?" dedi. Sürâka, "Evet" dedi. Cerîr, "Eğer böyle bir insan olduğunu bilseydim, senin yanlışlığını affederdim" dedi.

Dedi ki: Bişr, Kûfe'deki şurtasının başına, Benî Teymullah b. Sa'lebe'den İkrime b. Rıbî'yi getirdi.

Hişâm b. el-Kelbî şöyle dedi: Bişr b. Mervân Musa b. Talha'ya bir miktar mal gönderdi ve bu malı Kûfe'nin kurraları arasında dağıtmasını emretti. Mürre el-Hemdânî, evinde on dirheme karşılık gelecek bir şey olmadığı halde o maldan hiçbir şey kabul etmedi. Ebû Rezîn el-Ukaylî de gönderdiğini kabul etmedi ve ondan sakındı. Ancak Amr b. Meymûn el-Evdî onun gönderdiğini kabul etti. Yine Ebû Cuhayfe es-Süvâî de gönderilen malı kabul eti. Onun adı Vehb b. Abdullah idi.

Bize Halef b. Hişâm anlattı; dedi ki: Bize Hüşeym b. Husayn anlattı; dedi ki: Kûfe'de ilk olarak iki bayramda ezanı ihdas eden Bişr b. Mervân idi. İnsanlar bunu işitince onu yadırgadılar ve hayretle başlarını kaldırıp ona dikkatle baktılar.

Bana Ubeydullah b. Muâz anlattı. O babasından, o Şu'be'den, o Husayn b. Abdurrahman'dan, o da Umâre b. Ruveybe es-Sekafî'den şöyle dediğini rivayet etti: Umâre bir Cuma günü Bişr b. Mervân'ın, minberde elini dua için kaldırdığını gördü ve şöyle dedi: "Şu fasıka bakın! Vallahi ben Resûlullah'ı (sav) gördüm ve [şehadet parmağını göstererek] bundan fazlasını ilave etmiyordu."

Medâinî dedi ki: Abdülmelik, Hâlid b. Abdullah'ı Basra valiliğinden azletti; Basra'yı Bişr b. Mervân'a verdi ve onunla ilgili ahitnameyi ona gönderdi. Sonra bütün Irak'ı ona verdi. Bişr Teyâzeritûs[303] şerbetini içerdi. Basra'da hep hastaydı. Bişr gelir gelmez Ezârika ile savaşması için Mühelleb'i görevlendirdi.

---

303 Bişr b. Mervân, kusma hastalığına yakalanmıştı. İçtiği bu şerbet, muhtemelen o hastalığın bir ilacıydı. (Bk. İbnü'l-Aşem, *el-Fütûh*, II, 442, Beyrut, M. 1992.)

Dedi ki: Ahtal, kavminin bazı diyetlerini üstlenerek Basra'ya, Benî Sedûs kabilesinin yanına geldi. Onların içinde Süveyd b. Mencûf ve Benî Es'ad b. Hemmâm'dan bir adam da vardı. Ahtal onlardan para istedi. Es'adî olan adam ona dedi ki: Sen şöyle diyen değil misin?

"Bekr kabilesiyle barıştım" dediğin zaman
Kabul etmedi, kinler ve nesebin uzaklığı
Uzun günler olacak, bizler ve onlar için
Kafayı ısıracak demir, kuşkusuz o günlerde

Sonra sözlerine devamla Ahtal'a, "[Sen bunu diyen adamsın] Hayır, vallahi sana yardım etmeyeceğiz. Bizim için zillet içinde bir akrabasın" dedi. Bunun üzerine Ahtal şöyle dedi:

Ne zaman gelsem Erâkim'e, rahatsız etmez beni
Es'adî'nin toslaması ve söyledikleri
Eğer engellerse iki dirhemini
Kuşkusuz koku hoş geliyor, karşıdan
Şüphesiz Benî Ümeyye, giydirmiştir bana
Cömertlik gölgesini, asla zail olmayan
Üstlenir o diyeti, Ebû Mervân Bişr
Her ağırlığı yüklenen biridir, bu zat
Yeterdir bana, kanaat ettiğim
Kesilmeyen ve değişmeyen bir fiil ile

Bunun üzerine Bişr, "Ey Ebû Mâlik, diyetlerin ne kadar?" dedi. Ahtal, "50.000" dedi. Bişr, ona verilmesi için emir verdi ve "Sana yardım etmek hususunda Benî Sedûs ve Benî Es'ad'dan daha çok hak sahibiyim" dedi.

A'şâ b. Ebû Rebîa Bişr için şöyle diyor:

Ey Arap ve Acem, her insanın efendisi!
Dininde ve hasebinde, insanların en efdali!

Dediler ki: Bişr içki içerdi. Basra'ya geldiğinde, içki müptelası Hakem b. Münzir b. Cârûd ve diğer bir adam arasına girdi. İnsanlar onun içkiyi terk etmeyeceğini bilirlerdi. Bu iki kişi, Bişr vefat edinceye kadar onun içki arkadaşlarıydı.

Bişr şiir de söylerdi. Hastalığı ilerleyince Abdülmelik'e şöyle dedi:

Ey halkın en hayırlısı! Öldüğüm zaman
Bulamazsın bir kardeşi, sana yaptığımı yapacak
Sıkıntı ve rahatlık zamanında, verecek sana çabasını
Bulamadığın zaman muhafaza için, sana yardımcı olacak birini
İki renk… Benim rengim siyah ve kırmızıdan
Onu, parlakla değiştim, apaçık bir renkle
Geldi bana, göndermiş olduğun nice elçiler
Ve bende olanları, sana söylemeyen elçiler

Bana Esrem anlattı. O Ebû Ubeyde'den nakletti; dedi ki: Bişr sarhoş olduğu zaman, "Elimi boyayın" derdi. Bir de "Ubeydullah b. Ebû Bekre'nin başını bana getirin" derdi. Bişr'in bu beyitleri İbn Ebû Bekre'ye ulaşınca, "Mâlik b. Reyb ondan daha şairdir; şöyle derdi" dedi ve şu beyti söyledi:

Yemin olsun, eğer Horasan başımı almış [sarhoş etmiş] ise
Ben artık uzağım, Horasan'ın iki kapısına

İbn Ebû Bekre Bişr'in vefatı için hiç kederlenmedi, hatta rahatlar gibiydi. Deniliyor ki: Abdülmelik bunu söylemişti.

Bize Ravh b. Abdülmü'min anlattı; dedi ki: Bize Avâne anlattı. O Muğîre'den, o İbrâhim'den, o da Şüreyh'ten şöyle dediğini rivayet etti: [Kadı] Şüreyh bir adamı hapse atmıştı. Bişr, "Onu çıkar" diye Kadı Şüreyh'a haber yolladı. Şüreyh şöyle dedi: "Hapis, senin hapsin; gardiyanlar da senin gardiyanındır. Ben sadece hak olarak onun hapse girmesi gerektiğini düşündüm" dedi.

Bize Saîd b. Hakem yoluyla anlatıldı. O Hayseme'den, o da Abdullah b. Şihâb'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ben şahit oldum: Bir karı-koca, anlaşmalı boşanmak üzere Bişr'in yanına geldiler. Bişr bunu caiz görmedi. Abdullah b. Şihâb şöyle dedi: "Ben Ömer b. Hattâb'ın yanındaydım. Bir karı-koca anlaşmalı boşanma için yanına geldiler. Ömer bunu caiz gördü ve [kadına] 'Senin boşaman ancak malın iledir' dedi."

Medâinî dedi ki: Bir ara Bişr, Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd, Hâlid b. Attâb b. Verkâ ve İkrime b. Rib'î birlikte içki içiyorlardı. Bişr'in hanımı, şarabın tükendiğini söylemesi için onlara bir hizmetçi gönderdi. Bişr şöyle demeye başladı:

Doldur ey İbn Rib'î, bir tek kâse doldur
Ondan sonra Hâlid'e, ondan sonra Hâlid'e
Görmez misin bu gecenin soğuk olduğunu?
Sen ey kadın, sakın "Tükendi" deme, bir şey için

Bize Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o Mücâlid'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti: Bişr b. Mervân'ın yaptığı zulümler bana gelirdi. Bir gün bir iş için yanına vardım. Baktım, mevlası A'yen de oturuyor. A'yen onun hacibi ve koruma amiriydi. Ben ona, "Ey Ebû Amr, yanına girmem için izin al" dedim. A'yen, "Akşam valinin yanına gelinmez" dedi. Ben, "Ama mutlaka ona söylemem gereken bir durum var" dedim. Benim konumumu bir kâğıda yazdı ve ona bildirdi. Bana izin verildi. Yanına girdim. Baktım, sarı bir halı üzerine oturmuş; sağında, solunda ve arkasında yastıklar var. Başının üstünde de reyhan çiçeği vardı. Yanında İkrime b. Rib'î ve Hâlid b. Attâb b. Verkâ da vardı. Bişr, "Ey Şa'bî, eğer senden başkası olsaydı [bu saatte] ona izin vermezdim" dedi. Ben ona, "Yanımda senin açından düzeltilmesi gereken üç husus var: Örtülmesi gereken şeyi örtmek; yapılanlara teşekkür etmek; bir de helal ve güzel olan şeyler için senin yanına girmek…" dedim. Sonra başımı çevirdim; baktım şarkıcı Huneyn b. Belvâ el-İbâdî bir sandalyede oturuyor. Üzerinde, koyun derisinden yapılmış dar bir kaftan vardı. Başı da Mısır'dan gelme bir mendille sarılıydı ve şarkı söylemeye başladı. Ben, "Ey Huneyn, kalın teli gevşet de ince telden çal" dedim. Bişr, "Sen bunları nereden biliyorsun?" dedi. Ben de "İşin doğrusunun burada olduğunu düşündüm; içimden böyle geldi" dedim. Bişr, "Vallahi o böyledir" dedi. Sonra "Kim beni Şa'bî için kınayabilir ki? Kalk ey Nâfi, ona 10.000 dirhem ve 30 elbise ver" dedi. Şa'bî, "Hiç kimsenin benim kadar [eli dolu bir şekilde] ailesine döndüğünü sanmıyorum. Bana verildi de verildi. Üstelik onların meşgul oldukları hiçbir şeye dâhil olmadım" dedi.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O İbn Künâse'den nakletti; dedi ki: Bişr b. Mervân Kûfe'ye gelince, Ebû Bürde b. Ebû Musa'ya, "Ben bir gece

bile bekâr yaşamak istemiyorum. Eveleneceğim bir kadın var mı?" dedi. Ebû Bürde, "Evet, Hind bt. Esmâ b. Hârice vardır" dedi. Bişr, "O zaman onu benim için iste" dedi. Ebû Bürde Hind'in babasına, "Hind'i istemek üzere yanına geldim" dedi. Babası, "Kendin için mi? Sen nesep sahibi bir denksin kuşkusuz" dedi. Ebû Bürde, "Hayır, benden daha hayırlı birisi, vali Bişr b. Mervân için" dedi. Bunun üzerine Hind, "Evlendir" dedi. Hemen, şahitlik yapmak üzere iki adam istediler. Bu iki adamı, Hind'i Bişr'le evlendirdiklerine dair şahit tuttular.

Dedi ki: Bişr Hind'in yanına girdi. Üç gece yanında kaldı. Sonra 50.000'i mehir olarak, 50.000'i de yardım olmak üzere Hind'e 100.000 dirhem gönderdi. Sonra birkaç gün kadından uzak durdu. Hind, "Buna ne oldu?" dedi. Onlar, "O şaraba müpteladır; sen ise içmiyorsun" dediler. Kadın hemen es-Selîhûn'da[304] bulunan bir mevlasına haber gönderdi. Mevlası ona güzel bir şarap gönderdi. Sonra Hind, Bişr için bir balık pişirilmesini ve bir çorba hazırlanmasını emretti. Sonra "Bundan böyle artık yemeğin yanımda olacak" diye ona haber gönderdi. Bişr Hind'in yanına geldi ve öğle yemeğinde güzel bir yemek yedi. Sonra Bişr, "Bu yeterli değil" dedi. Hind hemen şarabı getirtti. Bişr bu şarabın, kendi içtiği şaraptan daha güzel bir şarap olduğunu gördü. Bu kez Bişr, "Geriye bir tek şey kaldı" dedi. Hind, "O nedir?" dedi. Bişr, "Bizimle konuşacak birileri" dedi. Hind hemen iki kardeşine, Mâlik ve Uyeyne b. Esmâ'ya haber gönderdi. Onlar da gelip onunla birlikte içtiler. Hind onun yanında mutlu oldu ve Bişr için Abdülmelik b. Bişr adında bir çocuk dünyaya getirdi.

Dediler ki: Haccâr b. Ebcer el-İclî'nin, Bişr'in yanında özel bir konumu vardı. Bir ara Bişr tahtının üzerinde oturuyorken yanına Mütevekkil el-Leysî girdi ve birkaç beyit söyledi. Onlardan birisi de şuydu:

Yanına geldiğim gün, bana suç isnadında bulundu, Bişr
Ben de ona, "Bu ne biçim suçlamadır, ey Bişr?" dedim

Bunun üzerine Bişr, "Yazık sana; eğer bu şekilde devam etseydin boynunu vururdum" dedi. Bunun üzerine Mütevekkil, "Allah Emîr'i ıslah etsin! [bu ne biçim söz?] Bu sözden, hamileler çocuk düşürür" dedi. Haccâr

304 Hîre'ye yakın bir köy. (*Mu'cemü'l-Büldân*)

ise "Sen hamile misin ey Mütevekkil?" dedi. Mütevekkil, "Ben seninle konuşmuyorum; seni de kastetmedim" dedi. Bunun üzerine Haccâr, "Vallahi eğer bunun gibi bir şiirle benden bir dirhem isteseydin, o dirhemi sana vermez ve seni onun için layık da görmezdim" dedi. Mütevekkil, "Doğru söyledin. Vallahi eğer İsa b. Meryem de sana gelip senden bir dirhem isteseydi, ona da vermezdin" dedi. Haccâr çıkınca Bişr ona, "Yazık sana ey Mütevekkil! Bütün peygamberler arasından İsa'yı misal vermen nasıl oldu?" dedi. Mütevekkil, "Çünkü Haccâr'ın babası Hristiyan idi. Haccâr da Hristiyanlığa karşı yufka yüreklidir" dedi. Bişr güldü ve "Senin ne dediğini anladı mı sence?" dedi. Mütevekkil, "Evet anladı vallahi. Onu meclisten kaldıran da ancak onun anlamasıydı" dedi.

Bana Ali b. Muğîre el-Esrem anlattı. O Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'dan şöyle dediğini rivayet etti: Bişr b. Mervân Sürâka'ya, "Cerîr mi daha iyi şair yoksa Ferezdak mı?" dedi. Sürâka, "Ferezdak" dedi. Bişr, "Bu konuda birkaç beyit söyle" dedi. Sürâka şöyle dedi:

Haber ver Temîm'e; zayıfına, şişmanına
Hüküm bir kez adilce olur, bir kez de zulmeder
Kuşkusuz Ferezdak'ın sıpa olan yarışçıları öne geçmiştir
Cerîr ise toz-duman içinde ayrılmak zorunda kaldı
Sen, babası kendisini tökezleten ilk metin kişi değilsin
Zira kötü adam daima tökezler durur
Ferezdak, kasideler ve yüceliklerle gitti
Merâğa'nın oğlu ise geride bırakılıp mahsur kaldı

Bişr bu kasideyi yazdı ve onu bir elçiyle Cerîr'e gönderdi. Elçiye, "Cevap vermeden ayrılma" dedi. İşte Cerîr o zaman şöyle demişti:

Ey Bişr! Hakkındır, sana müjde vermek
Nasıl bize öfkelenirsin, emîr olduğun halde?
Bârıkî'ye şöyle demen gerekirdi
Ey Bârık ailesi! Ne diye Cerîr'e küfrediliyor?
Ey Sürâka! Sen Bârık ile öyle bir iş tuttun ki
Çıkışları senin için çok sarp olacaktır
Kadınlara mehir verilir, bilindiği gibi

Fakat mehirsizdirler, Bârıkîlerin kadınları
Yanına girmezler, onların girişi
Pislik olur ve çıkışları temizliktir [senin için]
Şerefli bir kadının oğlu şerefe yardım eder
Kötü kadının oğlu da kötülere yardımcıdır

Kaside Bişr'in yanında okununca, "İbnü'l-Merâğa, benden başka bir elçi bulamadı mı?" dedi. Cerîr ayrıca şöyle dedi:

Ey şiir söyleyen kadınlar ve erkekler!
Ey Sürâka! Sen sapıtmışsın kuşkusuz
Kuşkusuz ki senin gibi havlayanlar
Benden, boğazları kesen yıldırımlara çarpmışlar
Bârıkîleri yerle bir etmeyi düşündüm[305]
Ancak onları bağışladım, amcamız İshak için

Dediler ki: Bir gün Cerîr şiir söylerken Sürâka da ona, "Vallahi çok güzel söyledin" dedi. Bunun üzerine Cerîr ona, "Sen kimsin, ey delikanlı?" dedi. Sürâka, "Sayende Allah'ın rezil ettiği kişilerden birisiyim" dedi. Cerîr, "Onlardan hangisisin?" dedi. "Sürâka el-Bârıkî" dedi. Cerîr, "Eğer gördüğüm şekilde bir adam olduğunu bilseydim seni affederdim" dedi.

İbn Kays er-Rukayyât, Bişr b. Mervân hakkında şöyle dedi:

Ey Bişr! Ey İbnü'l-Câferiyye!
Yaratmadı Allah, iki ellerini, cimrilik için
Getirdiler onu dünyaya, şerefli yaşlı kadınlar
Onlar Cerm kabilesinden ya da Ukl'den değillerdi

Bunun üzerine Bişr ona, "Ne istediğini söyle" dedi. İbn Kays, "Bana 20.000 dirhem ver" dedi. Bişr, "Allah'ın belası beş tane 20.000 dirhem vereceğim" dedi ve ona 100.000 dirhem verdi. Bazı insanlara göre bu şiir İbnü'z-Zübeyr el-Esedî'ye aittir. Yine bazılarına göre A'şâ b. Ebû Rebîa'ya aittir. İçinde şu beyit de vardı:

---

305 Ensâb'ın müellifi, bir yerde zikrettiği şiiri başka bir yerde kısmen eksik veya farklı lafızlarla zikrediyor. Bu konuda çokça örnek vermek mümkündür. Mesela bu beyit, 12. cilt, s. 218'de (وَلَقَد هَمَمْتُ بِأَنْ أُدَمِّدِمَ بَارِقًا) şeklinde geçerken burada (وَلَقَد هَمَمْتُ بِأَنْ أُدَمِّرَ بَارِقًا) şeklinde geçiyor. Ayrıca şiirin tamamı da alınmamıştır. (çev.)

Öyle büyüklerin oğlusun ki
Mekke'nin içinde onların, asalet gücü vardır

İbnü'z-Zübeyr şöyle dedi:

Benî Ümeyye sanki Bişr'in çevresinde
Birer yıldızdırlar; o da aralarında ışık veren bir ay
O Kureyş içinde, önde gelen bir şereftir
İşler yoluna girdiği zaman

Bişr bu şiir üzerine ona 5.000 dirhem verdi. Bişr şairleri birbiriyle yarıştırırdı. Dediler ki: A'şâ, Benî Ebû Rebîa Bişr'e şöyle dedi:

Ümeyye kabilesi, iki kişiden sonra bildiler ki
Tartılsalar Bişr ile eğer, hepsi de mağlup olurlar

Bişr, "Sen iyi bir şey yapmamışsın" dedi. Bunun üzerine şöyle dedi:

Bulduk Bişr'i, yaşayan iki kardeşinden farklı olarak
Abdüşems'in efendisi olduğunu
Bulduk seni, Ma'ad kabilesinin en hayırlısı olarak
Ve bugün sen, dünkü Bişr'den daha hayırlısın
Ve sen yarın, kat kat arttırırsın hayrını
Bu şekilde arttırırlar, Abdüşems'in büyükleri

Bişr, "İyi bir şey yapmış değilsin" dedi. O da şöyle dedi:

Üçüncü olarak bekledin bir zaman, sonra koştun hep
Sonunda ikinci sıraya yerleştin sen

Bişr, "Evet, doğru" dedi. A'şâ, "Eğer istersen seni öne geçiririm" dedi. Bişr, "Buna gelince, hayır olmaz" dedi. Sonra ona 10.000 dirhem verdi ve onu giydirdi.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bişr b. Gâlib muhtaç duruma düştü ve sonunda evine kapandı. Onun hanımı İkrime b. Rib'î'ye gelerek, "Bana 500 dirhem borç verebilir misin?" dedi. İkrime parayı kadına ödedi. Ardından da nereye gittiğini öğrenmesi için bir elçi gönderdi. Kadının 500 dirhemi kimin için borç aldığını anlayınca 1.000 dinar aldı ve Bişr b. Gâlib el-Esedî'nin kapısını geceleyin çaldı. [Kapı açıldı. İkrime b. Rib'î],

"Al bunu, bu 1.000 dinardır. Eğer zengin olursan ödersin, ödeyemezsen senin olsun" dedi. Bişr, "Sen kimsin?" dedi. İkrime, "Parayı aldığın zaman söylerim" dedi. Bişr b. Gâlib parayı alınca adam, "Ben İkrime b. Rib'î b. Câbir Asarâtü'l-Kirâm'ım" dedi.

Bişr b. Gâlib üzüntülü bir şekilde evine girdi. Hanımı ona, "Neyin var?" dedi. Adam İkrime'nin haberini ve yaptığını ona bildirdi. Sonra "Ona malını verene kadar ya da onu memnun edene kadar ona karşı kendimi ezik hissederim" dedi. Hanımı, "Vallahi o 500 dirhemi de ondan almıştım" dedi. Bişr b. Mervân Basra'ya gelince, Bişr b. Gâlib el-Esedî'ye haber göndererek onu şurtasının başına getirmek istedi. Bişr b. Mervân bir adamı şurtanın başına getirdiği zaman ona 100.000 dirhem tahsis ederdi. Bişr b. Gâlib, "Ben emniyet ve inzibat işini yapamam. Fakat sana bunu yapabilecek bir adam göstereyim" dedi. Bişr b. Mervân, "Kim o?" dedi. Adam, "İkrime b. Rib'î" dedi. Bişr b. Mervân onu şurtanın başına getirdi ve ona 100.000 dirhem verilmesini emretti.

Medâinî dedi ki: Eymen b. Hureym b. Fâtik Mısır'da Abdülazîz b. Mervân'ın yanındaydı. Yanına Nusayb adında bir adam girdi ve Abdülazîz'i metheden bir kaside söyledi. Abdülazîz yanında bulunan Eymen'e, "Nusayb senden daha iyi şairmiş" dedi. Eymen, "Hayır, vallahi, fakat sen akıllı ve çabuk bıkan bir adamsın" dedi. Abdülazîz, "Şu kadar zamandan beri sana güveniyorum; sen nasıl bana 'çabuk bıkıyor' dersin?" dedi. Eymen'in elinde bir beyazlık vardı; kızdı ve Bişr b. Mervân'ın yanına geldi. Geldiğinde şöyle dedi:

Bindim el-Mukattam'dan, Cemazi ayında
Bişr b. Mervân'a berîd götürmek için
Eğer Bişr verirse sana 1.000.000
Arttırmayı hak olarak görür, üzerinde

Bişr ona 100.000 dirhem verilmesini emretti. Dedi ki: Nusayb Kûfe'de onun yanından geçti; Eymen şöyle dedi: "Ben suyu çekilmiş bir gölü bırakıp taşkın bir denize geldim" dedi.

Bişr b. Mervân Eymen'e fazla güvenmiyordu. Bir gün canı süt istedi. Hâcibine, "Çık bakayım, benimle içecek birisi var mı?" dedi. Hâcib çık-

tı ve Eymen b. Hureym'i içeri aldı. Bişr ondan hoşlanmadı. Bişr onun geldiğini görünce şöyle dedi: "Dün akşam canım süt istedi; benim için hazırlandı. Fakat sabah oruca niyetlendim. Süt bana getirildi; önüme konulduğu zaman oruçlu olduğumu hatırladım. Bunu içecek senden daha iyi birisi yoktu. Buyur, iç" dedi. Eymen hemen onu tüketti. Eymen elindeki beyazlığı zaferanla giderirdi.

Bana Hasan el-Varrâk anlattı. O Hişâm b. el-Kelbî'den şöyle dediğini rivayet etti: Dediklerine göre mecliste yellenmenin cezası 40 dirhem ve bir kadife idi. Bişr b. Mervân'a kalkanlar getirildi. Bişr, yanında oturanlara onları yoklamalarını istedi. Benî Hilâl'den bir adam bir kalkanı eliyle yoklarken yellendi. Etraftakiler güldüler; Bişr öfkelendi ve "Bir osuruğun diyeti kaçtı?" dedi. Meclistekiler, "40 dirhem ve bir kadife" dediler. Bişr, Benî Hilâl'den olan adama 40.000 dirhem ve 40 adet ipekli kadife verilmesini emretti. Bunun üzerine şair şöyle dedi:

Osurur mu bir osurgan, bir kalkana dokunmakla?
Emîr de keseler verir ona, osurma parası olarak
Ne iyi bir osuruk ki hayır getirmiştir ona
Ne iyi bir osuruk ki zengin etmiştir fakiri
Osurmak istedi, kavmin tümü
Nail olmak için, Emîr'in atıyyesine
Karşılar mı bir osurganı, bine karşı bin ile
Ucuzlatır o zaman fiyatı, Allah emîri ıslah etsin

Bişr şiiri okuyunca, "Onun osuruğuna ihtiyacımız yok" dedi ve ona 4.000 dirhem verilmesini emretti. Sağlam olan görüş budur. Bazılarına göre osuran kişi, Hâlid el-Kasrî'nin meclisindeydi.

Medâinî dedi ki: Ahtal, Bişr b. Mervân'ın yanına girdi. Yanında er-Râ'î Ubeyd b. Husayn vardı. Bişr Ahtal'a, "Sen mi daha iyi şairsin, yoksa bu mu?" dedi. Ahtal, "Ben ondan daha iyi şairim ve daha şerefliyim" dedi. Bişr, "Sen ne diyorsun?" dedi. Râ'î, "Onun şiirini bilmiyorum. Onun, 'Ben daha şerefliyim' sözüne gelince, eğer onun anneleri Emîr gibilerini doğurmuşlarsa doğru söylemiştir" dedi. Ahtal Bişr'in yanından çıkınca bir adam ona, "Yazık sana, sen nasıl Emîr'in dayısına 'Ben ondan daha şerefli-

yim" dersin?" dedi. Ahtal, "Ebû Nastûs el-Hammâr, kellemin içine birkaç kadeh koymuştur. Bunlarla birlikte ne dediğimi bilmiyorum" dedi. Ahtal'a ait, Bişr'i metheden bir şiir vardır.

Kelbî şöyle dedi: Basra'da Bişr'le birlikte içki içenlerden birisi de Hüzeyl b. İmrân b. Fadl et-Temîmî el-Hanzalî'dir.

Dedi ki: Kûfe Basra'ya ekleninceye kadar Bişr Kûfe'de kaldı. Kûfe, hicretin 74. senesinde Basra'ya eklenince Bişr de Basra'ya indi. Kûfe'ye Amr b. Hureys el-Mahzûmî'yi vekil bıraktı. Bişr vefat edip Haccâc Irak'a vali oluncaya kadar Amr b. Hureys de Kûfe'de kaldı.

Mâlik b. Dînâr şöyle dedi: Bişr vefat edip defnedilince Esved de vefat etti ve onun yanı başında defnedildi. Biz Esved'in cenazesinin ardından gittik ve onu Bişr b. Mervân'ın kabrinin yanına defnettik. Üzerinden birkaç gün geçince İkisinin kabrini birbirinden ayıramadım. Şairin şu sözünü hatırladım:

Eşittir, zengin ve fakirin kabri

Medâinî dedi ki: Bişr'in Basra'daki ikamet müddeti iki aydı. Yine dört ay olduğu da söyleniyor. Bişr Teyâzerîtûs şerbetini içti; bu şerbet onu hastalandırdı ve vefat etti. Basra'da ilk vefat eden vali Bişr idi. Bişr, Selm b. Ziyâd'ın kabrinin yanına defnedildi. Ferezdak onun cenazesinde yürüdü. Ferezdak'ın yanında, üzerinde yükü bulunan bir at vardı. Ferezdak onu götürüyordu. Nihayet Bişr'in defnini bitirince atı kabrin yanında kesti ve şöyle dedi:

Söylüyorum, sırtı pek kuvvetli olan ata
At yarışlarında önde giden, diğer atlar öfkeyle ona baka kalan
Ben kötü bir adam olmaz mıyım, eğer ondan sonra sana binsem?
Bir yarış günü için, ya da sabahleyin benimle koşmak için
Yemin ettim ona, ömür boyu binmem diye, ondan sonra
Dört ayağı sağlam olduğu sürece… Nihayet kalıverdi üçayakla, kabir üzerinde

Ferezdak Bişr b. Mervân'a ağıt yakıp bir kasidede şöyle dedi:

Ey gözlerim! Tebrik etmezseniz beni, kınayacağım sizi
Zira olamaz Bişr'den sonra ne taziye ne sabır
Eğer bir kavim ondan sonra ölümü alt edebilseydi
Ölümü Bişr'den ben savacaktım
Fakat birden felaket yaşadık ve büyük bir felaket oldu
Şerefi ve emri bereketli olan Bişr gibi bir adamın ölümü
Eğer ağlamadıysa [eşi] Hind onun üzerine, ağlamıştır ona kuşkusuz
Süreyya yıldızı, parlak [takım] yıldızlarıyla
Onun babasıdır, parlak alınlı Ebü'l-Âsî; sanki
On dördündeki aydan, kapılar açılmış gibidir
Bir hükümdar için… Dökülüyor yıldızlar onun yokluğuna
Ve kayalar dağlardan çekiliyor
Ulaşacak ölüm haberi, Müminlerin Emîri'ne
Ve Mısır'da vali olan kardeşi Abdülazîz'e
Kardeşleri, Bişr Ebû Mervân
Vefat etti diye, güçlü ve ihanet etmeden

Bişr vefat döşeğinde iken Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd b. Ebü'l-Îs'i Basra'ya vekil tayin etti. Bişr'in vefatından sonra Haccâc Irak'a vali oluncaya kadar bu görevde kaldı. Haccâc Hakem b. Eyyûb'u vekil olarak görevlendirdi. Deniliyor ki: Haccâc, Hâlid'den görevi teslim alıncaya kadar İbn Ebû Bekre'yi yönlendirdi. Ondan sonra Hakem b. Eyyûb'u görevlendirdi.

Ebü'l-Yakzân şöyle dedi: Bişr Basra'ya geldi ve orada altı ay kaldı. Bazılarına göre dört ay kaldı. Teyâzerîtûs şerbetini içti ve ağrıları şiddetlendi. Denildiğine göre o şerbeti Kûfe'de içti, sonra Basra'ya geldi ve orada ağzından salya akmaya başladı. Birkaç ay sonra Basra'da vefat etti.

Dedi ki: Bişr geldiği zaman şiirleri ve şairleri sormaya başlardı. Kendisi cömert bir adamdı.

İbnü'l-Kelbî ve diğerleri şöyle dediler: Abdullah b. Zübeyr, Mus'ab b. Zübeyr'in öldürülmesinden sonra Irak halkına bir mektup yazdı ve onları kendisine itaat etmeye davet etti. Mektubu Ensâr'dan bir adamla gönderdi.

Adam Nu'aym b. Ka'kâ b. Ma'bed b. Zürâre b. Udüs b. Zeyd b. Abdullah b. Dârim'in evine misafir oldu. Nu'aym Bişr'i zemmediyor; ona fasıklık ve akılsızlık isnat ediyordu. Abdullah b. Zübeyr'i de destekliyor ve gizliden onun itaatine davet ediyordu. Denildiğine göre Ensârî ile birlikte, Nu'aym'e yazılan bir mektup vardı. Derken, Havşeb b. Yezîd b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym eş-Şeybânî, Ensârî'nin ve Nu'aym'ın durumundan haberdar oldu. Hemen Nu'aym'ı Bişr'e ihbar etti. Bişr, hem Nu'aym'ı hem de Ensârî'yi öldürdü. Deniliyor ki: Nu'aym'ı Yezîd b. Hâris ihbar etti. Bu bir vehimdir. Çünkü Yezîd b. Hâris Rey şehrinde, Hâricîlerle yaptığı savaşta öldürüldü. Bazıları şöyle dedi: Ensârî adam öldürülünce, Nu'aym Bişr'i kötülükle ve Abdullah b. Zübeyr'i de hayırla anmaya başladı. Yezîd onu ihbar etti. Bişr onu davet etti ve boynunu vurdu. Bu görüşe göre Ensârî Nu'aym'ın yanına gelmemiş ve yanında da bir mektup yoktu. Allah daha iyi bilendir.

Dediler ki: Bişr b. Mervân, yakın adamlarına ve haremine yemek yedirirdi. Diğer insanlara yedirmezdi. Ondan önceki vali Mus'ab b. Zübeyr de böyleydi.

Bişr b. Mervân'ın Çocukları

Hakem b. Bişr b. Mervân: Onun annesi Ümmü Külsûm bt. Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf'tır.

Abdülazîz b. Bişr b. Mervân: Onun annesi Hâlid b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt'ın kızıydı.

Abdülmelik b. Bişr: Onun annesi Hind bt. Esmâ bt. Hârice el-Fezârî'dir. Abdülmelik cömert ve çok yemek yediren birisiydi.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından nakletti; dedi ki: Kûfe'de yemek yediren birkaç genç vardı. Birisi Abdülmelik b. Bişr b. Mervân'dı. Onların en cömerdi ve en çok yemek yedireni buydu. Bir de Abdullah b. Umâre b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt, Hâlid b. Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt ve İmrân b. Musa b. Talha b. Ubeydullah vardı. Muğîre el-A'ver b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm b. Muğîre el-Mahzûmî Kûfe'ye gelince onları devre dışı bıraktı. Denildiğine göre Hays denilen bir yemek yapardı

ve yolcular ondan yerlerdi. Yemek halıların üzerine konulurdu. Her gün sofrasında çok miktarda dinar infak ederdi. Ukayşir şöyle dedi:

Deniz geldi sana, sel altında bıraktı Kureyş'i
Muğîre'den bir genç; kırıp geçti, Bişr'in oğlunu
Oğlak da kırıp geçti, Teym'in oğlağını
İyiliğin ondan az olmadığını görünce
Yüreğimi soğuttu, Ukbe'nin çocuklarından olanlar
Hâtıbî'nin ve Sahr'ın ailesinden olanlar

Mesleme b. Abdülmelik [zamanın Irak valisi] Abdülmelik b. Bişr'i Basra'ya vali tayin etmişti. Sonra onu azletti. Ferezdak şöyle dedi:

Azledildi İbn Bişr ve İbn Amr, onlardan
Herât'ın kardeşi bunun gibisi için bekleniyor

Bir gün Abdülmelik b. Bişr şair Abdel'i gördü ve ona, "Seni bana karşı öfkelendiren nedir?" dedi. Abdel, "Bana karşı sert davranmandır. Ben bir rüya gördüm" dedi. Abdülmelik b. Bişr, "Neymiş rüyan?" dedi. Dedi ki: Ona şu beyti okudu:

Ne olmuş gözlerine, kurumuyor sicim gibi yaşları?
Bir kir mi var içinde, yoksa önemsemesi ona geri mi döndü?

Nihayet şu beyitlere kadar geldi:

Sabah vakti kestirdim; uyanık birinin uykusu gibi
Bir saatte ki onda uyumazdım, daha önce
Gördüm ki bir cariye vermişsin, bana
İşveli bir cariye, çok güzeldi hizmeti bana
Ve 100.000 dirhem, bana taşınmış ve bir de katır
Kumral ve seri bir katır, çınlıyordu yuları
Dua ettim Rabbime, sana cenneti versin diye
Ulaşsın sana, cennetin serinliği ve selameti

Bunu duyunca söylediklerinin tümünü ona gönderdi. Bir de ilavede bulundu ve ona, "Sen bunları da rüyanda görmüşsün ama hatırlayamamışsın" dedi. Deniliyor ki Abdülmelik b. Bişr, "Bunların tümü yanımda var. Fakat yanımdaki katır kumral değil, siyahtır" dedi. Şair İbn Abdel, "Eğer

sadece siyahını görmüşse ona talak lazım gelir. Fakat galiba yanlış görmüş" dedi.

Abdülmelik b. Bişr'in Ebân ve Hakem adlarında çocukları vardı. Bu ikisi İbn Hübeyre ile beraberlerdi ve Vâsıt'ta onunla birlikte öldürüldüler.

Benî Kays b. Sa'lebe b. Ukâbe'den Halef b. Halîfe el-Akta şiirinde İbn Hübeyre'nin yanına girenlerden söz etmiştir. Şöyle der:

Kalktı Kureyş, Bathâ'nın Kureyşi
Onlar, ilk giren topluluklardı
Fil yönetiyordu onları ve Zendebîl
Ve dişlek adam ve sarkık dudağın sahibi

Şiirde geçen Fil ve Zendebîl, Abdülmelik b. Bişr'in iki oğlu Hakem ve Ebân idi. Dişlek adam, Hâlid b. Seleme el-Mahzûmî idi. O aynı zamanda sarkık dudağın da sahibiydi.

Dediler ki: Abdülmelik b. Bişr, Ümmü Saîd bt. Saîd b. Hâlid b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt ile evlendi. Abdullah b. Amr b. Velîd b. Ukbe şöyle dedi:

Ey Sa'de! Bize gelecek bir yolun var mı?
Ve kıyamete kadar da kavuşma olacak mı?
Evet, muhtemelen bu olacaktır
Kocanın ölümüyle veya boşamasıyla
Boşa onu, sen o kıza denk değilsin
Mehir olarak Hind'i [Abdülmelik'in annesini] versen bile

Dediler ki: Mesleme b. Abdülmelik, Abdülmelik b. Bişr'i Basra'ya vali tayin etti. O da şurtasının başına Şerîk b. Muâviye el-Bâhilî'yi getirdi. Kadılığa da Musa b. Enes b. Mâlik'i getirdi. Mesleme Irak'ta sekiz ay kaldı. Deniliyor ki: Altı ay kaldı. Onu azledip de Amr b. Hübeyre'yi tayin edince birkaç beyitte şöyle dedi:

Bişr'i ziyarete geldim
Onun döküldüğünü gördüm vallahi

İbn Abdel el-Esedî birkaç beyitte şöyle dedi:

Ben iffetli bir kişiyim, keremim nefsime isyan ediyor
Benim yatağım, hızlı olan vahşi hayvan yatağıdır
Terk ettim İbn Bişr'i, onu kınamak için
Ebû Mervân'ı terk etmedim, tokluktan

Zü'r-Rumme şöyle dedi:

Ey İbn Bişr, güvenilir adamlarımızı saydığımızda
Seni nefsimde, parmakların ilkiyle sayacağım

Abdülazîz b. Mervân

Künyesi "Ebü'l-Asbağ" idi. Abdülazîz cömert ve şerefli bir adamdı. Abdülmelik b. Mervân'dan sonra veliaht idi. Ancak Abdülmelik'ten önce Mısır'da vefat etti. Aslında Abdülmelik onu veliahtlığını iptal edip yerine oğlu Velîd'i veliaht yapmak istedi, fakat Abdülazîz bundan önce vefat etti. Küseyyir onun hakkında şöyle der:

Gördüm İbn Leylâ'yı birçok yerde
Hilm sahibinin hilmini arttırdığı yerlerde
Ne çirkin sözler yanında etki yapar
Ne de nasihat kelimelerinin sahipleri uzaklaştırılır

Yine Küseyyir şöyle dedi:

Yeminleri azdır, fakat sadıktır yeminine
Eğer yemin etmiş ise mutlaka o yeminine sadık olur

Abdülmelik, kardeşi Abdülazîz'i Mısır'a tayin ettiği zaman Eymen b. Hureym b. Fâtik, Abdülazîz hakkında şöyle dedi:

Müjde ver Mısır halkına, gelmiştir onlara
Mısır'daki Nil ile beraber, bir Nil daha gelmiştir
Bir delikanlı ki arttırmaz dostlara
Ancak sevgilerini arttırır, dost da ona

Yine şöyle dedi:

Utanmaz mı insanlar, değiştirmeye
Abdülazîz b. Leylâ yerine, başka bir emîri?
Oysa tecrübe etmiş insanlar Abdülazîz'i
Küçük iken de büyük iken de tecrübe ettiler
Görürsün tenceresini, avluda belli yerdedir
Yenilir lokma lokma, develerden sonra develer

Kelb kabilesinden bir adam şöyle dedi.

Kureyş'in delikanlısı Abdülazîz'e
Onar onar asil develerle, yolculuk yaptık

Has'am'dan bir adam Abdülazîz'i ziyaret etmişti. Abdülazîz ona sert davrandı. Adam şöyle dedi:

Görüyorum ki Abdülazîz yüz çeviriyor benden
Merkebin zekerinin başı gibi bir burunla
Bize sahip değildir Abdülazîz
Hakaret yurdu da bizim yurdumuz değil

Abdullah b. Kays er-Rukayyât şöyle dedi:

Evet, Bâbü'l-Yûn'daki Abdülazîz'i kastediyorum
Tepsileri lebaleb dolu gelen Abdülazîz'i
Develeri ve ceylan gibi hizmetçileri bağışlayan
Ve gemleri çiğneyen atları veren Abdülazîz

Abdülazîz bu şiiri duyunca, şiirde geçen hediyelerin tümünden ona verdi. Ayrıca ona bol miktarda mal da verdi.

Küseyyir ona ağıt yakarak şöyle dedi:

İbn Leylâ'dan sonra ebediyeti umar mı, bir kişi?
İnsanlardan… Ya da servetin bir fayda sağladığını

Ebû Bekr b. Ebû Cehm el-Adevî şöyle dedi:

Senden sonra olur mu bir ihtiyaç, ey Abdülazîz?
Ve Ebü'z-Zebbân'dan sonra memnun edilir mi zaman?
Hiç gelişmedi Mısır, ikiniz gibi bir canlı sebebiyle
Ne de sulandı Mısır Nil nehriyle, sizden sonra
Senden sonra hep kuru kaldı Nil'in yatağı
Ölüyor orada kuşlar ve geciktiriliyor yağmurlar

Şiirde geçen Ebü'z-Zebbân, Asbağ b. Abdülazîz'dir. Babasından 15 gece önce vefat etti. Medâinî ve diğerlerine göre Ebü'z-Zebbân, Amr b. Saîd el-Eşdak'tır. Denildiğine göre Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf, Abdülazîz b. Mervân'a, şaraptan dolayı had uygulamıştı. Bunun üzerine şair şöyle dedi:

Yemin olsun Allah'ın evine, yerinde olmak istedim
Abdülazîz şaraptan dolayı sopalandığı zaman

Dediler ki: Ömer b. Abdülazîz, İshak b. Ali b. Abdullah b. Câfer'i, Huleyde el-Arcâ'nın evinde buldu ve Ömer ona had uyguladı. İshak ona, "Ey Ömer! Senin dostluğuna sığınarak söyleyeyim; bütün insanlara had uygulanmıştır" dedi. Bu sözüyle, Ömer'in babası Abdülazîz'e tarizde bulunuyordu.

Vâkıdî şöyle dedi: Abdülazîz b. Mervân Ümmü Âsım bt. Âsım b. Ömer b. Hattâb'ı istedi. Kız onunla evlendirildi ve Abdülazîz Mısır'da iken, Ümmü Âsım yanına götürüldü. Ümmü Âsım onun yanında Mısır'da vefat etti. Bu kez Hafsa bt. Âsım ile evlendi. Ondan önceki kocası İbrâhim b. Nu'aym en-Nahhâm el-Adevî idi. İbrâhim Harre'de öldürülmüş ve kadın dul kalmıştı. O da Mısır'a, Abdülazîz'in yanına götürüldü. Ümmü Âsım "Eyle" denilen yerden geçtiğinde, orada bulunan Şerşîr adında bunak [deli] bir adam Ümmü Âsım'a bir hediye verdi. Ümmü Âsım da ona hayır yapar ve ihsanda bulunurdu. [Ümmü Âsım'ın vefatından sonra] Hafsa oradan geçince Şerşîr, ablasına verdiği gibi ona da hediye verdi. Hafsa verdiğini araştırdı veya onu umursamadı. Bunun üzerine Şerşîr, "Heyhât… Hafsa Ümmü Âsım'ın adamlarından değildir" dedi.

Abdülazîz'in Çocukları

Ömer b. Abdülazîz: Ömer halife oldu. Onunla ilgili haberleri anlatacağız inşaallah.

Ebû Bekr b. Abdülazîz ve *Âsım b. Abdülazîz*: Bunların annesi Ümmü Âsım bt. Âsım b. Ömer b. Hattâb'dır. Onun annesi de Sakîf kabilesinden Umâre'dir.

Asbağ b. Abdülazîz: Ümmü veleddendir.

Sehl, *Süheyl* ve *Ümmü'l-Hakem*: Bunların annesi Ümmü Abdullah bt. Abdullah b. Amr b. Âs idi.

Zebbân ve *Ümmü'l-Benîn*: Ümmü'l-Benîn Velîd b. Abdülmelik'in eşiydi. Onların annesi Leylâ bt. Süheyl Câferiyye'dir.

Ebû Bekr b. Abdülazîz: Müslümanların en iyilerinden birisiydi. Ömer b. Abdülazîz onu veliaht yapmak istiyordu. Ömer onu çok beğeniyordu.

Âsım b. Abdülazîz: O hünsâ idi.

Süheyl: Amr b. Süheyl adında çocuğu oldu. Kısa boylu olduğu için ona "Keylece"[306] lakabı takılmıştı. Amr b. Süheyl, Kureyş'in ileri gelen adamlarındandı. Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz onu Basra'ya tayin etti. Amr b. Süheyl, Misver'i şurtasının başından azletti ve yerine Benî Sedûs'tan bir adam getirdi. Misver, kendisinden önceki valilerin şurtasının başındaydı. Bu yüzden Misver ondan uzaklaştı ve Benî Temîm'de tahrike başladı. Bir fitneye vesile oluyordu ki Amr b. Süheyl görevden alındı. Onunla ilgili haberi yerinde anlatacağız inşaallah.

Asbağ b. Abdülazîz, o aynı zamanda Ebü'z-Zebban'dır, âlim bir insandı. Benî Ümeyye'de onun bir değeri vardı. Balık ve kabak alıp satardı. Babasının vefatından 15 gece önce Mısır'da vefat etti. Onun çocuklarından birisi Dıhye b. Mus'ab b. Asbağ'dır. Müminlerin Emîri Musa Hâdî b. Mehdî'ye karşı hurûc etti. Savaştan sonra Fadl b. Sâlih b. Ali onu Mısır'da öldürdü ve başını Hâdî'ye gönderdi. Denildiğine göre onunla savaştı; fakat Ali b. Süleyman b. Ali onu öldürdü.

---

306 Bir ağırlık ölçü birimi.

Muhammed b. Mervân

Hişâm b. Ammâr'ın bana verdiği habere göre künyesi "Ebû Abdurrahman" idi. Onun annesi ümmü veled idi. Mervân'ın en sert, en cesur ve en güzel ahlaklı çocuklarından birisiydi. Abdülmelik, cesaretinden dolayı onu kıskanıyor ve onu küçük düşürmek istiyordu. Abdülmelik onu Mus'ab'la savaşması için gönderdi; Muhammed b. Mervân Mus'ab'ı ve İbrâhim Eşter'i öldürdü. Abdülmelik onu daha da kıskanmaya başladı. Şair onun hakkında şöyle diyor:

Bir araya getirdi, şerefli Muhammed b. Mervân
Onların İbrâhim b. Eşter ve Mus'ab b. Zübeyr'ini

Abdullah b. Yezîd b. Muâviye, Abdülmelik'in yanında Muhammed'den daha öndeydi. Çünkü Abdullah'ın kız kardeşi Âtike bt. Yezîd, Abdülmelik'in yanındaydı ve onu seviyordu. İbn Vâbisa şöyle dedi:

Kabul etme, göğüsleri ve göbeği olan birisini
Çadırı büyükçe ve topluluğu büyük olanı
Kabul etme, kılıçları sığınak yapan, şerefli biri gibi
Yürü sokağında, tıpkı silahsız yürüyen adam gibi

Biz bu şiiri Mus'ab'ın haberi bölümünde yazmıştık.[307]

Medâinî dedi ki: Abdülmelik, sabırlı oluşu, güçlü ve yakışıklı olması sebebiyle Muhammed b. Mervân'ı kıskanıyordu. Özellikle Mus'ab b. Zübeyr'in öldürülmesinden sonra daha da kıskandı. Bir ara Muhammed düşmanla savaşmak üzere İrmîniyye tarafına gazaya gitmek istedi. Devesinin getirilmesini emretti; yükünü bağladı ve tam gitmek üzereyken vedalaşmak için Abdülmelik'in yanına girdi. Muhammed, "Ben İrmîniyye'ye gazaya gitmek istiyorum" dedi ve şu beyitleri misal getirdi:

---

307 Bu şiir Mus'ab'ın haberinde geçiyor. Ancak şiir orada çok farklıdır. Burada (عَظِيمُ الْمَوْكِبِ) şeklindeki ifade orada (وَطِئُ الْمَرْكَبِ) şeklinde geçiyor. RK'de (كَأَغَرَّ يَتَّخِذُ السُيُوفَ مَعَاقِلاً) şeklinde geçen ifade, burada aynı şekilde geçerken ZZ'nin Mus'ab'ın haberi bölümünde (كَأَغَرَّ يَتَّخِذُ السُيُوفَ سُرَادِقاً) şeklinde geçiyor. Yine RK'de (يَمْشِي بِسِكَتِهِ كَمَشْيِ الأَنْكَبِ) şeklindeki mısra, burada aynı şekilde geçerken ZZ'nin Mus'ab bölümünde (يَمْشِي بِرَايَتِهِ كَمَشْيِ الأَنْكَبِ) şeklinde geçmektedir. (Bk. *Ensâbü'l-Eşrâf*, VII/98) (çev.)

Göremezsin kuşkusuz, özgür birinin uzaklaştığını
Hakirliğin bir kenarını ona yapıştırmak gibi
Eğer hepimiz bir yerde olsaydık
Koşar giderdim, sen hâlâ atın gemi konusunda tereddütteyken

Bunun üzerine Abdülmelik, "Kardeşim, sana yemin ederim ki durduğun sürece vallahi gözlerine bir toz kondurmayacağım ve hiçbir zaman benden bir hoşnutsuzluk görmeyeceksin" dedi ve onu Musul, Cezîre ve İrmîniyye'ye tayin etti.

Muhammed b. Mervân hicretin 75. yılında gazaya çıktı. Bütün Rumlar ondan kaçtılar. Bu yılda Yahya b. Hakem de Kelb kabilesine gazaya gitti ve onlardan çok kimseyi öldürdü.

Muhammed b. Mervân'ın Çocukları

Yezîd b. Muhammed b. Mervân: Onun annesi Ümmü Yezîd bt. Yezîd b. Ubeydullah b. Şeybe b. Rebîa'dır.

Abdurrahman: Onun annesi Ömer b. Hattâb'ın evlatlarından Ümmü Cemîl idi.

Abdülazîz b. Muhammed: Annesi ümmü veleddir.

Mervân b. Muhammed: Künyesi "Ebû Abdülmelik" idi. Onun annesi Kürtlerdendi. Babası onu İbnü'l-Eşter'in ordusundan almıştı. Deniliyor ki: Onu aldığında kadın hamileydi ve onun evinde doğum yaptı. Mervân b. Muhammed halife olmuştur. Onunla ilgili haberi ileride zikredeceğiz inşaallah.

Mervân b. Muhammed, Hişâm b. Abdülmelik için Cezîre ve İrmîniyye'ye vali olmuştu. Ondan sonra da Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik için valilik yaptı. Velîd'in katledildiğini duyunca Cezîre'ye çekildi. Sonra Velîd'in kanını talep etmeye başladı ve ona "el-Halîfetü'l-Mazlûm" [Mazlum Halife] adını verdi. Şöyle diyordu: "Benim durumum Muâviye'nin durumuna benziyor. O da Osman'ın kanını talep etmişti." Mervân b. Muhammed erkek gibi bir erkekti; ancak cimriydi. İbrâhim b. Velîd b. Abdülmelik'in veliahtlıktan alınmasından sonra beş yıl halifelik yaptı. Daha sonra hicretin 133. yılında Mısır'da, 69 yaşında öldürüldü. Onun haberlerini anlatacağız inşaallah.

Mervân ve Abdülmelik b. Mervân Zamanlarında Abdullah b. Zübeyr'in Durumu ve Fitnesinde Meydana Gelen Olaylar

Bana bir cemaat anlattı. Hadislerini birbirine kattım; dediler ki: Yezîd b. Muâviye'nin vefatından sonra Abdullah b. Zübeyr insanları kendisine biat etmeye davet edince, insanlar Allah'ın kitabı, Resûlü'nün sünneti ve salih halifelerin sireti üzere ona biat ettiler. Ona biat edenlerden birisi de Ubeydullah b. Ali b. Ebû Tâlib idi. İbn Mutî elini kapattı. Derken Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf ayağa kalktı ve ona biat etti. İnsanlar, "İbn Mutî biat etmekten kaçındı ve Mus'ab biat etti. Bu çetin bir işe benziyor" dediler. Ayrıca Abdullah b. Câfer biat etti. Abdullah b. Câfer Muhammed b. el-Hanefiyye'yi biat etmeye davet etti; ancak İbnü'l-Hanefiyye biat etmedi. Ayrıca İbn Ömer de biat etmek istemedi ve "Ben ayrılık üzerine kimseyle tokalaşmam ve onu bir cemaatin içinde savunmam" dedi. Sonra Abdullah b. Zübeyr'e, "Hadi, halifelerin biat edildikleri Medine'ye git" dedi; fakat İbnü'z-Zübeyr kabul etmedi.

Abdullah b. Zübeyr nefsi için biat etmeye davet edince Huzââ'nın mevlası Ebû Hurre, "Biz bunun için mi sana yardım ettik? Sen daha önce rızaya ve şuraya davet ediyordun. Neden sabredip de istişarede bulunmadın? O zaman biz de seni seçer ve sana biat ederdik" dedi. Sonra şöyle dedi:

Ulaştır Ümeyye'ye benden, eğer yeltenirsen [hilafete]
İbnü'z-Zübeyr'e ve bütün Araplara da ulaştır
Fedakalık yaptı mevali, o ise kınayıp ayıplıyor
Hâlife'yi... Açlık ve savaştan şikâyet ederek
Onlar sizin kardeşleriniz, eğer bir bela sahanıza inerse
Görmezsiniz bundan başka, bizim için bir nesep
Allah'a söz veriyoruz, sağlam bir söz; bozmayız onu
Şûrayı kabul etmeyi, gidenlerden sonra

Ürdün dışında taşra Abdullah b. Zübeyr'e biat etti. İbnü'z-Zübeyr İbn Ziyâd'ı Basra'dan çıkardı ve Basra halkı Bebbe'ye rıza gösterdiler. Sonra Hâricîler çoğalmaya başladı. Basra halkı da Mudar, Rebîa ve Ezd kabileciliği arasında hizipleşme ortaya çıktı. İşleri bozuldu; bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr'e mektup yazarak kendilerine bir vali tayin etmesini istediler.

Abdullah b. Zübeyr Enes b. Mâlik'e haber gönderdi. Enes 40 gün insanlara namaz kıldırdı. Sonra Abdullah b. Zübeyr, Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer el-Kureşî et-Teymî'yi bir ahitname ile Basra'ya tayin etti. Ömer b. Ubeydullah umre yapmak üzereyken görevi ona bildirdi. O da kardeşi Ubeydullah b. Ma'mer'e mektup gönderdi. Ömer gelinceye kadar kardeşi namaz kıldırdı ve onların işleriyle ilgilendi.

Yemen'de Büceyr b. Reysân İbnü'z-Zübeyr için biat aldı. Büceyr ondan önce Yezîd b. Muâviye'nin valisiydi. Horasan'da, Abdullah b. Hâzim es-Sülemî onun için davette bulundu. Abdullah b. Zübeyr, Câbir b. Esved b. Avf'ı Medine'ye vali yaptı. Fakat Medine halkında açlık tehlikesi baş gösterdi. Medine'nin başında, Abdullah b. Zübeyr tarafından oraya atanmış olan Abdümenâf'ın anlaşmalısı İbn Ebû Sevr vardı. İnsanlar büyük bir sıkıntı içindeydiler. Geceden geceye sadece buğday unundan ve mercimekten yapılmış bir çorbayla idare ediyorlardı. Vali onlara vaaz veriyor, günahlardan uzak durmalarını öğütlüyordu. Bir gün vaazında, "Kuşkusuz Allah, değeri 500 dirhem olan bir deve yüzünden Sâlih peygamberin kavmini helak etmiştir" dedi. Böylece adama "Mukavvimu'n-Nâka" [Deveye değer biçen] adı verildi.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Zübeyr Medine'ye Câbir b. Esved'i tayin etti. Ondan sonra Ubeyde b. Zübeyr'i tayin etti. Mus'ab b. Zübeyr'i de Hubeyş b. Dülce'nin adamlarından esir alınanları öldürmek için Medine'ye gönderdi. Ubeyde'den sonra İbn Ebû Sevr'i tayin etti. Sonra onu da azlederek yerine Hâris b. Hâtıb el-Cumahî'yi tayin etti. Onu da azletti ve yerine Câbir b. Esved'i tayin etti. Deniliyor ki: Câfer b. Zübeyr'i tayin etti. Sonra Zübeyr'in mevlası Vehb b. Mu'attib'i tayin etti. Sonra künyesi "Ebû Kays" olan bir adamı tayin etti. Bunun üzerine insanlar şöyle dediler: "Yezîd'in bir Ebû Kays'ı vardı; ne zarar ne de yararı vardı. -onlar bu sözleriyle Yezîd'in 'Ebû Kays' diye künye taktığı maymununu kastediyorlardı- Fakat İbnü'z-Zübeyr'in Ebû Kays'ı, zarar veriyor ama yararı yok."

Medâinî, Âmir b. Ebû Muhammed'den nakletti; dedi ki: Abdullah b. Zübeyr'in yanında 40 kadın savaştı. Şa'sâ adında bir kadın öldürüldü. Şam halkından bir adam şöyle dedi:

Basireti vardı savaşta, Şa'sâ'nın
Hatta ailesinin arzusu Ürdün'deydi

Meryem bt. Talha bir kılıç aldı ve "Eğer Şam halkı üzerimize gelirlerse savaşırız onlarla" dedi.

Abdullah b. Zübeyr'e bazı günlerinde güvence verildi. Verilen bu güvence ya Yezîd zamanında veya Abdülmelik zamanındaydı. Bunun üzerine Abdullah, "Vallahi ölüm hilafeti benden almadan ben onu terk etmeyeceğim. Eğer böyle bir şey yaparsam ölene kadar az bir zaman kalacağım" dedi. Sonra şu beyti misal getirdi:

Ölüm daha şereflidir, bir eksikliği vermekten
Eğer genç iken ölmeyeceksek, sonuç ihtiyarlıktır

Dedi ki: Abdullah b. Zübeyr Haccâc'ın kendisi için, "Dikkat edin, babası gibi kaçmasın" dediğini duydu. Abdullah, "O Allah'ın düşmanı; Rebeze günü kaçak oğlu kaçaktır" dedi.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Zübeyr, kendisini Ömer b. Hattâb'a benzeterek izarını [uzun gömlek] çeviriyor ve kırbaç taşıyordu. Bunun üzerine Ebû Hurre şöyle dedi:

Görmedik Fârûk'un gidişatından, yanınızda bir şey
Eski bir izar ve kırbacın dışında

Dedi ki: Abdullah b. Zübeyr'in yanında zevcesi Kahtam bt. Manzûr b. Zebbân vardı. Buna Tumâdır da deniliyordu. Ondan Hamza'yı dünyaya getirdi ve vefat etti. Bu kez onun kız kardeşi Ümmü Hâşim'le evlendi. Haccâc, "Bir adama hayret ediyorum, doğrusu… Çocuk doğurmayan bir kadınla evleniyor; kadın ölüyor; kalkıp onun kız kardeşiyle evleniyor" dedi. Hamza b. Abdullah b. Zübeyr, Haccâc'ın üzerine gitmek üzere yola çıktı. Abdullah b. Zübeyr Ümmü Hâşim'e, "Kim dışarı çıktı?" dedi. Ümmü Hâşim, "Hamza" dedi. Abdullah, "Hangi Hamza?" dedi. Bu sözüyle Hamza b. Zübeyr'i ve bu Hamza'yı kastediyordu. Bu Hamza'nın annesi Kelb kabilesindendi. Bu Hamza, aynı zamanda Mus'ab'ın Rebâb bt. Üneyf adlı annesinden kardeşiydi. Ümmü Hâşim, "el-Kelbiyye'nin oğlu Hamza dışarı çıktı" dedi. Abdullah b. Zübeyr, "Yalan söyledin! Eğer Kelbiyye

bütün insanları doğurmuş olsaydı, onlar ancak sabırlı insanlar olurlardı. Fakat senin kız kardeşinin oğlu Hamza idi" dedi.

Dediler ki: Kûfe halkı, Yezîd'in ölümü ve İbn Ziyâd'ın Şam'a kaçmasından sonra Âmir b. Mes'ûd'un vali olması üzerinde anlaştılar. Abdullah b. Zübeyr birkaç ay onu vali olarak görevde bıraktı. Sonra onu azledip yerine Ensâr'dan Abdullah b. Yezîd el-Hatmî'yi namaz imamlığına, İbrâhim b. Muhammed b. Talha'yı da harac üzerine görevlendirdi. Kısa boylu olduğu için Âmir b. Mes'ûd için "Duhrûcetü'l-Cu'al" [pislik böceğinin yuvarladığı top] denilirdi. O Âmir b. Mes'ûd b. Ümeyye b. Halef b. Vehb b. Huzâfe b. Cumah b. Amr b. Husays b. Ka'b'dır.

Âmir b. Mes'ûd Kûfe halkına hitap ederek şöyle dedi: "Her kavmin içecekleri ve lezzetleri vardır. Onu yerinde arayın. O içeceklerin helal ve güzel olanlarını size tavsiye ediyorum. Şarabınızı [şerbetinizi] su ile kırın. Bu duvarla benden saklanın." Bunun üzerine Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî şöyle dedi:

İç şarabını ve istifade et, kıskanılmadan
Kır onu suyla, isyan etme İbn Mes'ûd'a
Emîr'in içkiye ihtiyacı vardır, kuşkusuz
İç afiyetle ve tat alarak ve azaltmadan

Bir başkası şöyle dedi:

Kim haram edebilir, bulutların suyuyla
Bir bardağın dibinde karıştırılan üzüm suyunu?
Rahatsızım, ravilerin bu konuda bize yaptıkları rivayetlerden
Ve hayrete düşürüyor beni, İbn Mes'ûd'un sözü

İbn Hemmâm'ın sözü İbn Mes'ûd'a ulaşınca, "Allah eşek hurcunun dilini koparsın. Sözü çok kötü yorumlamış" dedi ve Ahtal'ın şu sözlerini söyledi:

Mızrakların gidip geldiği savaşta en kötü süvariler
Eşeğin iki hurcu, Muhârib ve Selûl'dur

Bana Ömerî, Heysem b. Adî'den şöyle dediğini anlattı: Âmir b. Mes'ûd hitap etti ve "Ey Kûfe halkı! Size Ömer b. Hattâb'ın gidişatını yaşatacağım"

dedi. Bir gün de "Ben Benî Nasr b. Muâviye'den bir kadınla evlendim. Bir aylık erzakınızı bana yardım olarak verin" dedi. Bir adam, "Peki" dedi. Âmir b. Mes'ûd onların bir aylık erzaklarını aldı. Dedi ki: Bir gün minber üzerindeyken kendisine çakıl taşları atıldı; Âmir takkesiyle yüzünü kapattı ve "Neden ama? Şimdilik bu size yeter" dedi. İbn Hemmâm es-Selûlî şöyle dedi:

Hep hayra yorardım, Ebû Hafs'ı ve gidişatını
Miskinlerin erzakıyla evlenene kadar
Ey Benî Nasr, evlendirdiniz kızınızı öyle bir yüzle ki
Lekeler, yaban öküzü sürüsünün yüzlerini
Evlendirdiniz, ama o yaşanılacak bir dünya genci değil
Cesur biri de değil, dinin asası yarıldığı zaman
Ey İbnü'z-Zübeyr! Kadınları arzulayan bir tekeyi vali yaptın
Alçak ve cimri olan biri; iktidarsız da değil
Almayacağı bir mal ortaya çıkmaz onun için
Ne de kendisine verilene "Yeterdir bana" diyen birisi

Dediler ki: Âmir bazı memurlar tayin etti. Bu memurlar işi suistimal ettiler ve ihanette bulundular. İbn Hemmâm bunun için de şöyle dedi.

Ey Müminlerin Emîri İbnü'z-Zübeyr!
Memurların işleri nasıl yaptıkları, sana ulaşmadı mı?
Tüccara sattılar yerin tahılını ve bölüştüler
Haracın omurgasını, cimrice, ganimet bölüşür gibi
Takdim ettiler sana, yalancı ve hain bir yaşlıyı
Ne zaman söylerse sana yalancı bir yaşlı, söyler

Şiirde geçen yaşlıdan maksat Mersed b. Şerâhîl'dir. Bu zat, tüccara tahıl satmak üzere görevli bir emindi.

Sende hakkı talep eden, insaf sahibi bir karakter vardır
Yetenekleri güçlü, zayıf ve korkak birisi değilsin
Elini güçlendir Zeyd'le, eğer onu ele geçirirsen
Ve kurtar dulları, Duhrûcetü'l-Cu'al'dan

Zeyd, onun hazinedarıydı ve Attâb b. Verkâ'nın mevlasıydı.

Benî Halef'ten olan büyük bir kelerle sınandığımız zaman
Tıpkı su ile balı birlikte içmek gibi görür, ihaneti

Âmir'i kastediyor.

Yakala küçük serçeyi ve yol, yavrusunun tüylerini!
Ahmaklıktan sonra bir şer ile dönünceye kadar

Burada Abdullah b. Ebû Usayfir es-Sekafî'yi kastediyor. Bu zat Medâin'in başındaydı. Ahnef'in, evinde vefat ettiği şahıs budur.

Attâb'ın emaneti sağlam değildir
Onda gözle yapılan bir işaret yok, lakin gür akan bir sudur o

Burada İsfahân'da yönetici olan Attâb b. Verkâ'yı kastediyor.

Ve Kinde'nin Kays'ı; uzun oldu, onun valilik süresi
Toprağın en verimli yerinde, dağ ve ova arasında

Hişâm b. el-Kelbî'ye göre burada geçen, Kays b. Yezîd b. Amr b. Şerâhîl b. Numân b. Münzir b. Mâlik b. Hâris el-Kindî'dir. İlim sahibi olmayan bazıları da onun Kays b. Eş'as olduğunu söylediler.

Ve al Huceyr'i ve onu teftişle hesaba çek
Özür beyan eden olursa, sakın Benî Kafal'in özrünü kabul etme!

Buradaki Huceyr'den maksat, Huceyr b. Haccâr b. Hur'dür. Deniliyor ki: Huceyr b. Cu'ayd el-Cumahî'dir. Kendisi Zevâbî veya Zâzânât'ın[308] yöneticisiydi. Benî Kafal, Benî Teymullah b. Sa'lebe'den bir boydur. Onlardan bazıları, Bekr b. Vâil'in zekâtlarını toplamakla görevliydiler.

Beni onlar hakkında kuşkuya düşüren, sadece yükselişleridir
Salamura balık ve soğan yemekten, tereyağlı hurma helvasına
Kuşkusuz barış bölgesinde bir yerde olan bir köle
Yaya olarak Destebâ'da gazaya giden gibi değildir
Yaslamış sırtını, ona geliyor yerin harac gelirleri
Kısa elbiseler içindeki cariyenin şarkısıyla alay ederek
Vâlibî'ye gelince, Mihrân'ın vali yaptığı şahıs
Mihrân ayrıldı zemmedilmiş olarak, ama o henüz yarılmış değil

---

308 Zâzânât, Rakka'da bir yerdir (*Mu'cemü'l-Büldân*).

Mihrân, Ziyâd'ın mevlasıdır. Valibî için şefaatçi olmuştu. Böylece o da valilerin statüsüne geçmiş oldu. Adam da Saîd b. Harmele b. Kâhil el-Vâlibî'dir. Deniliyor ki: o şahıs Ebû Heyyâc Amr b. Mâlik el-Vâlibî'dir.

Düş peşine İbn Ebû Uşş'un ve arkadaşının
Subey'den önce, çünkü o hayırda yarışmıştı

Burada geçen İbn Ebû Uşş, Hemdânlı bir adam olup Kûfe'ye gelmişti ve "Kavmimin efendisi kimdir?" demişti. Etraftakiler de ona, "Haccâc b. Amr ez-Zübeydî'dir" demişlerdi. Adam, "Zübeydî olan birisinin efendi olduğu bir beldede durmam" demişti. Kendisi Dînever'in yöneticisiydi. Onun arkadaşı da Abdurrahman b. Saîd b. Kays el-Hemdânî'dir.

Arpalık yapma, Allah'ın beytülmalını
Mavi gözlü ve sürmeli her Hemdânlı için
Dârimî'ye gelince, Behremân kuşatmıştır onu
Develerin otlağından dönme, bir su yerinde

Buradaki Dârimî'den maksat Lebîd b. Utârid'dir. Deniliyor ki: Mes'ûd b. Kays b. Utârid'dir.

Ve Benî Esed'den Münkız b. Tarîf
Büyük bir yükle yola çıktıkları, görevliye haber verildi

Münkız b. Tarîf b. Amr b. Ku'ayn b. Hâris b. Sa'lebe b. Dûdân b. Esed'i kastediyor. Haber verildiğine göre onlardan olan görevlinin durumu, ihanet etmeye elverişliydi. İbnü'l-Kelbî'ye göre onların görevlisi Nu'aym b. Decâce idi. Kendisi Fırat'ın aşağı taraflarındaydı.

Vefasızlık etmek istemem
Uzun süren gece kıyamının Cu'fi'yi maldan engellediği konusunda

Burada Zahr b. Kays'ı kastediyor. Deniliyor ki: Cûhâ'da yönetici olan Muhammed b. Ebû Sebre'yi kastediyor.

Ve yanlarında olan diğer iki vali
Bazı ulaşılacak mallar var, ulaşırsın, eğer üzerinde durursan
Biri Muhammed b. Umeyr; diğeri de
Bekr'in ona yalan söylediği, korku ve endişe sabahında

Muhammed b. Umeyr b. Utârid'i ve Yezîd b. Rüveym'i kastediyor. Buna Amr b. Hureys emir vermişti.

Furât'a gelince, her ne kadar takva sahibi bir adamdır, denilse de
Korkak ve çekingen olan haliyle eğer bir şeyi elde edebilirse

Furât b. Zahr'ı kastediyor. Muhtâr es-Sekafî Cebbânetü's-Sebî günü onu öldürdü.

Hârisî'ye gelince, bölüşmeye razı olacak birisi o
Eğer ilk yaptıklarından vazgeçerse

Hârisî, Nihâvend'de yönetici olan Serî b. Vakkâs'tır.

Çağır dazlakları ve uyar onları bir afetle
Ve yükle Mes'ûd'un ihanetini bir devenin üzerine

Benî Esed'den Mes'ûd'u kastediyor.

Onlar gelmişlerdi bize yaya olarak, binekleri yoktu
Ama bugün oluverdiler, at ve deve sahipleri
Kınayamazlar seni ve kaldıramayacaklar başlarını
Önce kamçıyla darp, sonra onları bukağıyla bağlamak

Burada geçen (الحِجْل) kelimesi (الحَجْلُ)'nun çoğuludur.
Kamçılar boyunlarını ısırınca
Çıkarırlar zahireleri, maldan ve ziynetlerden

Medâinî, Suhaym b. Hafs'tan, o şeyhlerinden nakletti; dediler ki: Abdullah b. Zübeyr'in künyesi "Ebû Bekr" ve "Ebû Hubeyb" idi. Abdullah sert kalpli ve sivri dilliydi. İslâmî dönemde, Medine'de ilk dünyaya gelen çocuk Abdullah b. Zübeyr idi. Kendisi cimriydi. Şair onun hakkında şöyle diyor:

Yemin olsun Rabbine, Ebû Bekr'i gördüm
İşinde galipti ve birkaç hurmayla talep ediyordu, hilafeti

Abdullah b. Zübeyr öldürüldüğü zaman 73 yaşındaydı. Deniliyor ki ömrü, 72 yıldan birkaç ayı geçkindi. Vâdi'l-Kurâ'daki valisine, "Benim hurmalarımı yedin ve emrime isyan ettin" dedi ve onu dövmeye başladı. Yanına gelen bedevilere, "Vallahi sizin silahlarınız eski, konuşmalarınız da

çirkindir.[309] Kuşkusuz sizler kuraklıkta fakir, fakat bollukta düşmansınız" dedi. Yanına borç para isteyen bir bedevi geldi. Abdullah b. Zübeyr, "Ona bir tahsisat yapın" dedi. Bedevi adam, "Bana ver" dedi. Abdullah b. Zübeyr, "Önce savaş" dedi. Bedevi adam, "Benim kanım hazır paradır, ama senin dirhemlerin veresiyedir" dedi.

Dediler ki: Abdullah b. Zübeyr'in kuşatması uzayınca, gıdayı stokladı ve "Eğer çıkarırsam bitecek. Fakat siz ona bakarken, kalpleriniz güçleniyor ve nefsinizin hoşuna gidiyor. Ama ne zaman yerseniz bitecek. Üstelik elinizle alacağınız bir zahire size gelmeyecek" dedi.

Dediler ki: Mekke halkından bir kadın Abdullah b. Zübeyr'in yanına şikâyete geldi ve "Ahmak gençlerimizi kandırdın ve atıyyelerimizi aldın. Gençlerimizden vazgeç ve atıyyelerimizi bize geri ver" dedi. Abdullah b. Zübeyr, "Bu ön dişleri dökülmüş kedi ne diyor Allah aşkına?" dedi.

Dediler ki: Suhayr b. Ebü'l-Cehm şöyle dedi: İbn Mutî'in yanına girdim; kendisi Abdullah b. Zübeyr'i kınıyordu. Kılıcım da üstümdeydi. Bana, "İndir kılıcını ve rahatla. Abdullah b. Zübeyr'in yanında ne din için ne de dünya için bir hayır vardır" dedi. Dedi ki: Ben Haccâc'ın yanına geldim; bana güvence verdi.

Bana Medâinî anlattı; o Avâne'den nakletti; dedi ki: Şam halkı, "Ey İbnü'z-Zübeyr! Ey İbnü'l-Havarî" şeklinde çağrıda bulundular. Abdullah bir mevlasına, "Onlara cevap ver" dedi. O da "Siz Resûlullah'ın (sav) havârisinden bir şeyi ayıplıyor musunuz?" dedi. Onlar, "Ey Zâtü'n-Nitâkayn'in oğlu!" dediler. Abdullah'ın mevlası şöyle dedi: "Siz onu Resûlullah'a (sav) ve Ebû Bekr Sıddîk'a (ra) yemek götürdüğü kuşağıyla mı ayıplıyorsunuz, yoksa hür kadının evinde kuşandığı kuşağıyla mı? Üstelik Resûlullah (sav) ona, 'Senin cennette iki kuşağın var' demişti" Onlar, "Ey İbnü'z-Zübeyr! Ey Uğursuz adam!" dediler. O da sustu. Abdullah b. Zübeyr, "Onlara cevap ver" dedi. Mevlası, "Onlar doğru söyledikleri halde, ben onlara nasıl cevap vereyim" dedi.

Medâinî, Müsennâ b. Abdullah'tan, o Avf'tan, o da İbn Ömer'den şöyle dediğini nakletti: Abdullah b. Zübeyr'in durumunun nereye varacağı-

309 Bu özlü cümlenin Arapçası (والله إنَّ سِلاحَكُمْ لَرَثٌّ وإنَّ حَدِيثَكُمْ لَغَثٌّ) şeklindedir. (çev.)

nı bilmeden ölmemeyi temenni ederim. Allah Ebû Bekr'e [Abdullah b. Zübeyr'e] merhamet etsin; Irak'ın paralarına talip oldu. Allah Mervân'a merhamet etsin; o da Şam'ın paralarına talip oldu.

Medâinî, Abdullah b. Fâid'den nakletti; dedi ki: Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr Şam halkına baktı ve "Ben bunlara kızıyorum" dedi. Bunun üzerine Saîd b. Hâlid b. Amr b. Osman, "Onlara kızıyorsun; çünkü senin babanı öldürdüler" dedi. Sâbit, "Doğru dedin; Şam'ın köylüleri ve kaba adamları babamı öldürdüler. Muhacir ve Ensâr da senin dedeni öldürdüler" dedi.

Medâinî, Ali b. Hammâd'dan nakletti; dedi ki: Mus'ab b. Zübeyr İbn Ömer'e "Ey Ebû Abdurrahman, Bu konuda [hilafet konusunda] Allah'ın senin üzerindeki hakkını unuttun mu?" dedi. İbn Ömer, "Evet, Abdülmelik'e mektup yazdım; Allah'tan korkmasını ve nefsini kötülüklerden muhafaza etmesini ona emrettim. O da bana, 'Eğer İbnü'z-Zübeyr bu işten vazgeçer ve işi şûraya havale ederse ben de bu işten vazgeçerim' şeklinde mektup yazdı. Senin kardeşine de mektup yazdım. O ise bana, 'Senin bu konuda hiç söz söylemeye hakkın yok' şeklinde bir mektup yazdı."

Medâinî dedi ki: İbn Ebû Müleyke şöyle dedi: "Abdullah b. Zübeyr gibi baş olduktan hemen sonra Rabbine güzelce münacatta bulunan kimse görmedim."

Medâinî dedi ki: Mus'ab b. Zübeyr cömert bir adamdı. Kardeşi Abdullah'a, "Senden bir şey isteyen olursa onu bana gönder. Eğer ona verirsem teşekkürü sana gelir. Eğer vermezsem ben kötülenirim" şeklinde bir mektup yazdı. Abdullah b. Zübeyr kimi ona gönderdiyse Mus'ab ona verdi. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr, herhangi bir kimse için mektup yazmaktan vazgeçti.

Dedi ki: Ali b. Zeyd şöyle dedi: Abdullah b. Zübeyr uzun uzun namaz kılar; çok oruç tutardı. Öfkeli bir insandı. Anneleri, nineleri ve teyzeleri şerefli olan birisiydi. Hilafet uğruna gösterdiği çabadan dolayı, onda aykırı bazı hasletler vardı: Cimrilik, darlık, kötü ahlak ve inatçılık gibi…

Medâinî, Ebû Zekeriyya el-Aclânî'den, o İbn Necîh'ten, o Mücâhid'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etti: "Bu iş [yöneticilik] nübüvvet, rahmet ve hilafet ile başladı. Fakat bugün artık o iş kısır bir krallıktır.

Benim sözümü dinleyen, Benî Ümeyye ile Zübeyr ailesinden uzak dursun. Çünkü onlar insanları ateşe davet ediyorlar."

Medâinî, Süfyân'dan, o da Amr b. Dînâr'dan şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Zübeyr, bir tokat için bile kısas yapardı.

Medâinî, Ebû Hilâl er-Râsibî'den şöyle dediğini rivayet etti: Hasan Basrî Abdullah b. Zübeyr'e şöyle bir mektup yazdı: "Hayır ehlinin bazı alametleri vardır. Onlar bu alametlerle tanınır ve bunu nefislerinden bilirler. Onlardan birisi belalara karşı sabretmek ve kazaya rıza göstermektir. İmam bir çarşıya benzer. O çarşıda ne satılırsa o maldan oraya sevk edilir. Bak bakalım, senin çarşın hangi çarşıdır?"

Medâinî, İbnü'l-Mübârek'ten nakletti; dedi ki: Ebû Berze el-Eslemî şöyle dedi: "Siz Arap topluluğu, bildiğiniz [maişette] azlık, zillet ve dalalet hali üzerindeydiniz. Aziz ve Celil olan Allah sizleri İslâm ve Muhammed (sav) ile yüceltti. Nihayet gördüğünüz bir seviyeye ulaştınız. Ancak bu dünya aranızı bozdu. Şam'dakine [Mervân'a] gelince, o sadece dünya için çarpışıyor. Mekke'deki [Abdullah b. Zübeyr] de böyle… Çarpışmaları için davet ettiğiniz kurralarınız da ancak dünya için çarpışıyorlar. İnsanların en hayırlıları olarak sadece bir topluluk görüyoruz. Bir mekânda duruyorlar; insanların mallarından karınları aç, kanlarından sırtları hafiftir."

Bana Hüdbe anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı. O Ebû Hamza'dan şöyle dediğini rivayet etti: İbn Abbas'a, "Abdullah b. Zübeyr'e biat ettim. Bana atıyye verdi ve beni bir ata bindirdi. Onunla beraber savaşayım mı?" dedim. İbn Abbas, "Onunla birlikte savaşma ve sana verdiklerini de geri ver. Sonra bir veya iki katır, bir de köle satın al ve müşriklere karşı gazaya çık. Eğer bunun üzerinde öldürülürsen inşaallah şehit olursun. Ben de İbnü'z-Zübeyr'den aldıklarımı geri verdim" dedi.

Medâinî, Kays b. Rebî'den, o İbn Ebû Leylâ'dan, o da Atâ'dan şöyle dediğini rivayet etti: Bir adam Abdullah b. Zübeyr'e getirildi. Hemen boynunun vurulmasını emretti ve "Onun karısı üç talakla boştur" diyerek kadını ona varis yaptı.

Medâinî dedi ki: Yezîd b. Muâviye, Abdullah b. Zübeyr'den biat almak için Dahhâk b. Kays'ı gönderdi. Abdullah b. Zübeyr biat etmeyi reddetti.

Bunun üzerine Dahhâk, "Eğer isteyerek biat etmezsen zorla biat edersin" dedi. Abdullah b. Zübeyr, "Ey tilki oğlu tilki! Bahîre'nin[310] tekesi olup bir çanak ekşimiş sütü bir avuç una satıyorsun. Hızlı koşmak isterken de dübürün çukura düşmüş" dedi.[311]

Medâinî dedi ki: Bir adam İbn Ömer'in yanına geldi ve "Bunlar atlarımız" dedi. İbn Ömer, "Ne atları?" dedi. Adam, "İbnü'z-Zübeyr'in atları" dedi. İbn Ömer, "Bunlar bizim atlarımız değildir" dedi. Bir başkası geldi ve "Allah'ın kitabı ve Peygamberi'nin sünneti üzere ona biat ettim; kabul etmedi" dedi. İbn Ömer, "Doğru yapmış, eğer biatini kabul etseydi bunu yerine getiremezdi" dedi. Dedi ki: İbn Ömer'e başka bir adam geldi ve "Ne emrediyorsun ey Ebû Abdurrahman?" dedi. İbn Ömer, "Allah'a itaat etmeyi ve cemaate yapışmayı emrediyor ve ayrılıktan seni menediyorum" dedi. Adam, "Sonra neyi emrediyorsun?" dedi. İbn Ömer, "Eğer bir köyün varsa köyüne git" dedi.

Medâinî, Abdullah b. Fâid'den nakletti; dedi ki: Abdullah b. Zübeyr Cuma günleri sadece vaaz vererek konuşurdu. Ancak o Sakîf kabilesine söver ve onlar için, "Kısa yanaklı, kötü talihli, siyah derili ve Semûd'un bakiyesi olanlardır" derdi.

Medâinî, Yezîd b. Zurey'den, o da Habîb b. Şehîd'den şöyle dediğini rivayet etti: Bir gün Abdullah b. Câfer Abdullah b. Zübeyr'le karşılaştı. Abdullah b. Zübeyr ona,"Hatırlıyor musun, bir gün ben, sen ve Fâtıma'nın oğullarından birisi Resûlullah'la (sav) karşılaştık?" dedi. Abdullah b. Câfer, "Evet, hatırladım. Resûlullah (sav) bizi bindirip seni bırakmıştı" dedi. Abdullah b. Zübeyr bunun üzerine sustu. Eğer Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Câfer'in 'Bizi bindirip seni bıraktı' diyeceğini bilseydi ona sormazdı.

---

310 Bahîre, beşincisi erkek olmak üzere beş batın doğuran sağılmayıp binilmeyen ve kulağı yarılarak salıverilen devedir. (çev.)

311 Abdullah b. Zübeyr'in sözünün Arapçası, (يَا ثَعْلَبَةَ بْنِ ثَعْلَبَةَ تَيْسُ بَحِيرَةٍ يَبِيعُ الصَّرْبَةَ بِالْقَبْضَةِ، أَرَادَ الْحَقْحَقَةَ فَأَخْطَأَتْ إِسْتُهُ الْحُفْرَةَ) şeklindedir. Müellif Belâzürî, bu rivâyeti 11. Cilt, 48. sayfada da zikretmiştir. Ne var ki orada (الصربة) yerine (الضربة) kelimesini zikrediyor. Ancak RK'de bu kelime (الضربة) şeklindedir. Her iki kelime de "memede kalan ekşimiş süt" için kullanılmaktadır. Ayrıca RK'de ve BAE'de (إِسْتُهُ) yerine (إِسْتُكَ) geçmektedir. Müellif 11. ciltte (الضربة) hakkında şöyle bir açıklama getiriyor: "Bu sözde geçen (الضربة) 'bir kap süt' manasındadır. Abdullah b. Zübeyr'in sözünde geçen (الحقحقة) kelimesi "hızlı yürümek" manasındadır". (çev.)

Medâinî, İbn Fâid'den nakletti; dedi ki: Muâviye, Kelb kabilesinden bir adamın şöyle dediğini işitti:

Yılandan biri; şerefli ve cesur
Engeller; bir elden verir, diğerinden engel olur

Muâviye, "Bu, bizden birisidir. Bu, Abdullah b. Zübeyr'dir" dedi.

Medâinî, Mesleme'den ve başkalarından nakletti; dedi ki: Fedâle b. Şerîk el-Esedî Abdullah b. Zübeyr'in yanına geldi ve ona "Uzak bir yoldan zahmet çekerek sana geldim. Bu yolculukta kendimi yordum, azığımı tükettim ve devemi bitkin hale getirdim" dedi. Abdullah, "Sen deveni deriyle destekle. Deriyi kuyruk kılıyla ayağına dik onu iki serin vakitte koştur; toynakları serinler" dedi. Bunun üzerine adam İbnü'z-Zübeyr'e, "Beni sana getiren devemi Allah kahretsin" dedi. Abdullah b. Zübeyr, "Ve onun binicisini de…" dedi. Adam İbnü'z-Zübeyr'in yanından ayrıldı; İbnü'z-Zübeyr ona yardım etmedi. Adam şöyle dedi:

Söylüyorum çocuklarıma, yakınlaştırın yolculuğumu
Terk ediyorum Mekke vadisini, benzim sararmış olarak
Ne oluyor bana? Ne diye Zât-ı Irk'ı kat ettiğimde
Ma'd'dan İbnü'l-Kâhiliyye'ye gidiyorum?
Ve Ebû Hubeyb'in yanında ihtiyaç gidermeye bakıyorum?
İşler zorlaşmış ve memlekette Ümeyye yoktur, artık
Ah keşke, onlardan olanlar idare etmiş olsaydı!
Onlar şerefli, cömert ve başarılı insanlar
İster Âs ailesinden, ister Harb ailesinden olsun
Şereflidirler, tıpkı asil atın alnındaki beyazlık gibi

Fedâle'nin şiiri İbnü'z-Zübeyr'e ulaşınca "İbnü'l-Kâhiliyye" sözü geçtiğinde şöyle dedi: "Eğer onun halasından daha kötü bir ninem olduğunu bilseydi, beni onunla ayıplardı." Abdullah b. Zübeyr'in söz ettiği ninesi, Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ'nın annesi ve Avvâm b. Huveylid'in ninesi, Benî Kâhil b. Esed b. Hüzeyme'den olan Zühre bt. Amr b. Hanser'dir. Kudâ'a'dan bazıları şöyle dedi:

Yok ettin Kureyş'i, senin reis olmana razı olduklarında
Üstelik sen eli sıkı ve cömert biri değilsin

Bunun üzerine Abdullah b. Haccâc şöyle dedi:

Sen İbnü'z-Zübeyr'in yanında ihtiyaç gidermeye mi bakıyorsun?
Allah için hacca gittiği sürece bir yolcu, ulaşamayacaksın ona
Bir işe giriştin ki ulaşamazsın ona
Geceler boyu ya da yıldızlara ulaşana dek
Yavaş olun ey Benî Mervân, direnecek değilsiniz
İki ordu, karşılaşma günü, karşı karşıya geldiği zaman
Tilki oluyorsunuz, yiğitler karşı karşıya geldiğinde
Ve dağ aslanı oluyorsunuz barışta, genç kızların koynunda

Medâinî dedi ki: Vehb b. Münebbih şöyle dedi: Abdullah b. Zübeyr Yemen'e çirkin ve kısa boylu bir adamı[312] vali olarak görevlendirdi. Lakabı "Acûzü'l-Yemen" [Yemen koca karısı] idi. Abdullah b. Zübeyr ona mektup yazarak haracı toplamasını emrediyordu. Vali, "Sizin arazileriniz çıplak olarak benimdir. Müminlerin Emîri'nin yanına gidin ve kendi nefsinizi savunun" dedi. Ben bir heyetin içinde Abdullah b. Zübeyr'in yanına gittim. Yanında Abdullah b. Hâlid b. Esîd vardı. Hâlid bana, "Nasıldır, Acûzü'l-Yemen?" dedi. Ben, "Süleyman'la birlikte Rabbü'l-Âlemîn'e teslim olmuştur.[313] Fakat Acûzu Kureyş, Ümmü Habl Hammâlete'l-Hatab ne yaptı?" dedim. Abdullah b. Zübeyr güldü ve Hâlid'e, "Sen kötü bir soru sordun ama o güzel cevap verdi" dedi.

Bize Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da dedesinden şöyle dediğini rivayet etti: Benî Husayn b. Sa'dâne b. Hârise el-Kelbî'den birisi olan Ebû Hamel, Abdullah b. Zübeyr'e bir mantar [deli mantar] hediye etti. Mantarı ona getirdiğinde yanında Züfer b. Hâris el-Kilâbî de vardı. Züfer, Abdullah b. Zübeyr'i ona iyilik yapmaya teşvik babında şöyle dedi:

Hey! Ulaştırın Ebû Hamel'e bir elçi
Uzaktan hediye etmişsin mantarını
Her türlü hayır verilir, senin gibi bir kişiye
Hatta cariyeler ve köleler bile hediye edilir

---

312 ZZ'de (رجلا دميما) şeklinde geçerken RK'de (رجلا ذميما) şeklindedir. Biz çeviriyi matbu nüshaya göre yaptık. (çev.)

313 Neml, 27/44. Bu âyetten bir iktibastır.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Hâlid b. Saîd şöyle dedi: Vallahi Abdullah b. Zübeyr [o mantarı getiren] adama bir şey vermedi. Oysa adam onun yanına Semâve'den gelmişti. Daha sonra bir gün Züfer b. Hâris o adamla karşılaştı. Adam Züfer'e, "Ey Ebü'l-Kevser -veya ey Ebü'l-Hüzeyl- vallahi adam bana mantarın parasını bile vermedi. Nasıl bana köleler ve cariyeler hediye edebilir?" dedi.

Hişâm b. el-Kelbî dedi ki: Bana Hâlid b. Saîd haber verdi. O babasından nakletti; dedi ki: Hamel b. Sa'dâne, "Az durdu ve savaşa katıldı Hamel" diyen adamdır. Hamel b. Sa'dâne b. Hârise el-Uleymî, bir heyetin içinde Resûlullah'ın (sav) yanına gitmiş; Resûlullah (sav) ona sancak bağlamıştı. Ebû Dehbel -ismi, Vehb b. Vehb b. Zem'a el-Cumahî'dir- şöyle dedi:

Terk eder mi Kureyş'in büyükleri, eşrafını ve reislerini
Kesilmek üzere makamın yanında
Onlar Allah evinin komşularıdır ve O'na sığınmışlar
Kanlarının heder edilmesinden korkup ona sığınıyorlar

Abdullah b. Zübeyr, "Kureyş beni sağ gördükçe şerefi ve zulme karşı duruşu bilecektir." dedi.

Medâinî dedi ki: Zübeyr, oğlu Abdullah'ı dayısı Abbas b. Abdülmuttalib'in yanına gönderdi. Onun yemek yediği zamana rastladı. Abbas, "Yaklaş yeğenim" dedi. Abdullah az bir şey yedi. Sonra bir kap süt getirildi. Abbas ona, "İç" dedi. Abdullah az bir kısmını içti. Bunun üzerine Abbas, "Yeğenim, Ebû Bekr ailesi seni zayıflatmıştır" dedi.

Bana Ebû Müslim el-Ahmerî anlattı. O Hişâm b. el-Kelbî'den, o da babasından ve Avâne'den rivayet etti; dediler ki: Mücâşi b. Dârim b. Mâlik'ten bir adam, Nevvâr bt. A'yen b. Dubey'a b. Nâciye b. İkâl'ı istedi. Nevvâr, Ferezdak b. Gâlib b. Sa'sa'a b. Nâciye'ye, "Sen benim velimsin" dedi ve evlendirilmesi konusunda Ferezdak'a razı olduğunu, şahitler huzurunda söyledi. Şahitlar çıkınca Ferezdak onlara, "Şahitliği hıfzettiniz mi?" dedi. Şahitler, "Evet" dediler. Ferezdak, "Şahit olun ki ben onu 5.000 dirhem mehirle kendimle evlendirdim" dedi. Nevvâr'a haber ulaştı, ancak kabul etmedi. Bu kez Nâciye b. İkâl geldi ve Ferezdak'a karşı ona yardım etti. Sonra Benî Minkar b. Ubeyd'den Benî Âsım'a götürdüler ve ona, Benî

Milkân b. Adî'den biri olan Benî Adî b. Abdümenât b. Üd b. Tâbiha'dan bir gündelikçi kiraladılar. Yanında da "Züheyr" adında Horasanlı bir işçisi vardı. Nevvâr yardım istemek üzere Abdullah b. Zübeyr'in yanına gitti. Deniliyor ki: Onlar onu Benî Âsım b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Yerbû'dan bir adamın yanına gönderdiler. Ferezdak şöyle dedi:

Eğer Benû Adî, "Nevvâr Hanzala'nın annesi değil midir?"
Şeklinde söylemeseydi

Ümmü Hanzala b. Mâlik b. Zeydi Menat b. Temîm'dir. Nevvâr da Cell b. Adî b. Abdi Menât'ın kızıydı. Yani Benû Adî, "Eğer nineniz bizden olmasaydı…" derler.

O zaman, benden Benî Milkân'a
Tüccarların paylaşamayacağı mallar giderdi

Beyitte geçen, Cel b. Adî'nin kardeşi Milkân b. Adî b. Abdimenât'tır. Yine Ferezdak şöyle dedi:

Hediye etmiştir size hizmetçimiz, kuşkusuz
Tüccarların paylaşamadığı bazı yerleri [şeyleri]
Züheyr'in taşıdığı yük ne kadar da kötüdür!
Çünkü Nevvâr vardır, devesinin arkasında

Yine Ferezdak şöyle dedi:

Eğer annem Adî kabilesinden olmasaydı
Ve Rebâb'ın kızmasından rahatsız olmasaydım
Saldırırdım, Benî Milkân'a
Benden, dönüşü olmayan bir orduyla

Yine Ferezdak Benî Kays b. Âsım'ı hicvederken şöyle dedi:

Ey Benî Âsım! Sizler, eğer ona sığınma verecekseniz
Beni kötülüklere çekiyorsunuz, ey kirli sarıklılar!
Ey Benî Âsım! Eğer [Nevvâr] yanınızda sağ ise
Kınayacak çocuklarını, yaşlı olan Kays b. Âsım

Bunun üzerine Benî Âsım Ferezdak'a, "Vallahi eğer bu ilk beyitten fazla yazsaydın seni öldürürdük" dediler. Ferezdak Abdullah b. Zübeyr'in yanına

gitti. Nevvâr bt. A'yen, Ümmü Hâşim bt. Manzûr b. Zebbân'ın evine, Ferezdak da Abdullah b. Zübeyr'in çocuklarının evine misafir oldu. Ferezdak onlardan şefaatçi olmalarını istedi. Ümmü Hâlim de Nevvâr için şefaatçi oldu. Bunun üzerine Ferezdak şöyle dedi:

Abdullah b. Zübeyr'in çocuklarına gelince, şefaatleri kabul edilmedi
Fakat kabul edildi, Manzûr b. Zebban'ın kızının şefaati
Kuşkusuz, sana gelen giydirilmiş şefaatçi
Sana çıplak gelen şefaatçi gibi değildir

İbnü'z-Zübeyr Nevvâr'a, "Eğer istersen sizi ayırır, onu da öldürürüm ve bir daha bizi hicvedemez. Eğer istersen onu düşmanların yurduna sürgün ederim" dedi. Nevvâr, "Bunlardan hiçbirisini istemem" dedi. Abdullah b. Zübeyr, "O senin amcan oğludur ve seni seviyor. Seni onunla evlendireyim mi?" dedi. Nevvâr, "Evet, evlendir" dedi. Abdullah b. Zübeyr onu evlendirdi. Ferezdak bu olay hakkında, "Birbirimize kızgın olarak çıktık, fakat birbirimizi severek döndük. Allah istediğini yapıyor" derdi.

Bir kavim şöyle dedi: Ferezdak [Mekke'de] Hamza b. Abdullah b. Zübeyr'in yanına indi ve şöyle dedi:

Bugün bir ihtiyacım için indim, Hamza'nın yanına
Müşârün ileyh, ismi gibi güvenilir birisidir
Ebû Umâre'ye geldim, kumları çiğneyenlerin en hayırlısına
Ve nispet edilir kökleriyle, salih insanlara
Şerefli Havarî ve Benî Hâşim arasında
Sonra arkasından gelen Halife Sıddîk ile

Yine şöyle dedi:

Ey Hamza! Hayvanı mamur olmayan bir yerde bitkin düşen
Bir ihtiyaç sahibine ne dersin?
Ve sen ihtiyacı giderecek Kureyş'in en layık olanısın
Ve sen Ebû Bekr ile Manzûr arasındasın

Onun annesi Kahtam bt. Manzûr idi. Tumâdır bt. Manzûr olduğu da söylenmektedir.

Bana Abdullah b. Hâris Bebbe'nin çocuklarından Nevfelîlerden biri anlattı; dedi ki: Bebbe ile Abdullah b. Zübeyr arasında bir tartışma yaşandı. Abdullah b. Zübeyr, onu lakabıyla ayıpladı ve "Sen Bebbe değil misin?" dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Hâris, "Sen kelerci değil misin?" dedi. Abdullah b. Zübeyr küçüklüğünde bir kelerin deliğine oturdu. Osurmayana kadar keler çıkmadı. O bununla ayıplanır ve ona "ed-Dabbâbî" [Kelerci] denilirdi. Bebbe bunu söyleyince Abdullah b. Zübeyr onu memnun etmek istedi ve onunla barıştı.

Bana Ebû Muhammed et-Tevvezî en-Nahvî anlattı. O Ebû Zeyd el-Ensârî'den, o da Ebû Amr b. Alâ'dan şöyle dediğini rivayet etti: Bir gün Abdullah b. Zübeyr bir konuşma yaptı. O arada mescit içinden bir adam da konuştu. Abdullah b. Zübeyr, "Kimdi o konuşan?" dedi. Adam sustu. Bunun üzerine Abdullah, "Ne oluyor ona Allah belasını versin! Tilki gibi ses çıkarıyor ve kirpi gibi deliğine çekiliyor" dedi.

Dediler ki: Abdullah b. Zübeyr şöyle derdi: "Gürleşmesi için sakalıma ilaç yaptım. Yaşlanınca ondan ümidimi kestim" Abdullah b. Zübeyr zayıf ve az etli birisiydi. Zübeyr şöyle derdi: "Abdullah, Ebû Bekr'e benziyor. O onun oğludur ve oğlum beni korumuştur." Hâris b. Dab el-Atekî Abdullah b. Zübeyr hakkında -Deniliyor ki bu beyitler Mus'ab hakkında söylenmiştir. Doğrusu da budur- şöyle dedi:

Geri ver hilafeti ey İbnü'z-Zübeyr!
Ehline ver, bu işten düşürülmeden
Senin için korkuyorum, Irak'ın Ziyâd'ından
Ve senin için endişe ediyorum, Benî Misma'dan
Emin olma, Hâris'in hilesinden
Zehirleri öldüren şahıslar vardır, Irak'ta
Anlattım sana, en şerefli topluluğu
Şeref ve yüce hasep sahiplerini

Bu şiirde geçen, Hâris'ten maksat, Hâris b. Kays el-Cehdamî'dir. Ziyâd'dan maksat, Ziyâd b. Amr el-Atekî'dir. Benî Misma'dan maksat da Mâlik b. Misma ve kardeşleridir.

[Hâris b. Kays el-Cehdamî, Ziyâd b. Amr el-Atekî, Mâlik b. Misma ve Kardeşleri]

Medâinî, Abdullah b. Fâid'den nakletti; dedi ki: Abdullah b. Zübeyr Tâif'e geldi. Yerine oğlu Abbâd b. Abdullah'ı vekil bıraktı. Abbâd'ın yanına şarap içen Hâlid b. Muhâcir b. Hâlid b. Velîd getirildi. Ayrıca bu adamın tavafta kadınlarla kucaklaştığı yönünde, aleyhine şahitlik yapıldı. Abbâd hemen ona had uygulanmasını emretti ve uygulandı. Benî Mahzûm onun babasının yanına geldiler ve onunla konuştular. Abdullah b. Zübeyr, "Ben ona ne yapayım?" dedi. Hâlid b. Muhâcir Kureyş'ten bir kadınla konuşuyordu. Bu durum Abdullah b. Zübeyr'e aktarıldı. Abdullah onu hapse attı ve ayaklarına pranga vurdu. Hâlid b. Muhâcir birkaç beyitte şöyle dedi:

Leylâ'nın hatırası, kısaltmaz uzunluğunu
Gün boyunca
Eğer adımlarım yaklaşırsa
Kuşatma altındaki bukağılı adamın yürümesi gibi
Ebtah vadisinde yürüdüğümde
Gelir ardımdan, izarım

Sonra Abdullah b. Zübeyr onu hapisten çıkardı ve Şam'a gönderdi. Orada Numân b. Beşîr'in kızıyla evlendi. Bir gün onunla tartıştı ve şöyle dedi:

Hatîm ile Hasme arasındaki geyikler
Gece karanlığında ve güneşte
Hacûn'da mukim olan kadınlar
Daha çok kalbin hoşuna gider
Dımaşk'ın evlerinde oturanlardan

Bu beyitleri duyan Numân b. Beşîr'in kızı şöyle dedi:

Dımaşk'ın yaşlıları ve gençleri
Bize daha sevimlidir, göçmenlerden
Onlardan birisi geldiği zaman
Süpürürüz onun için, boş evini
Bir bit misali, debelenir uçamayan çekirge gibi
Hayvan inleri gibi [yaşadıkları yer]
[Kirlilikten] hakkından gelmez güzel kokular

Kokuları, tıpkı tekelerin kokusu gibi
Memede kalan süte ve misk u anbere dadanan tekeler gibi

Kadının söylediği şiir Abdülmelik b. Mervân'a ulaştı. Abdülmelik, "Ey Hâlid, bu kadın seni göçmen yapmış" dedi. Hâlid, "Ey Müminlerin Emîri, sen de göçmenlerdensin" dedi. Hâlid b. Muhâcir Şam'da ikamet etmeye başladı. Bir gün baldırı kırıldı. Abdülmelik'e haber verildi. Abdülmelik, "Allah onu iyileştirmesin" dedi. Hâlid b. Muhâcir onun ağrısından vefat etti. Vefatı Abdülmelik'e bildirildi. Abdülmelik, "Allah rahmet etmesin" dedi.

İbnü'l-Kelbî şöyle dedi: Hâlid b. Muhâcir Şi'b'de [vadi] İbnü'l-Hanefiyye ile beraberdi. Abdullah b. Zübeyr üzerine bir içki tulumu astı ve ona içkiden dolayı had uyguladı. Numân b. Beşîr'in kızı Hind ona şöyle bir ağıt söyledi:

Hey! Ey İbnü'l-Muhâcir!
Şoke etti beni, gece gelen bir haber
Davet etti seni, yok demedin
Ve kapatamadık ardından, büyük kapıyı
Ey gözlerim! Bolca akıtın yaşları
Hâlid'in üzerine ve yarışın birbirinizle
Yardım edin bana, yaşları akıtmakla
Ve püskürtün yaşları ve kanı [beraber]

Hâlid b. Muhâcir darp edildiği zaman Ukbe el-Esedî şöyle dedi:

Yıllardan beridir hep mülhit kaldın, Mekke'de
Bir mukimin ve bir güvercinin güvende olduğu yerde
Benî Muğîre mi Huveylid ailesi gibi olacak?
Ah! Akılları hafif, ne adamlar vardır!
Kalksın ayağa Hâlid için, kavminden olanlar
Şerefli olan Hâris b. Hişâm gibi
Övgüyü satın alanlar, mallarından
Her sessizlikte ve her pazarlıkta
Ulaşacaktır suya asil develer, toprakta yayılarak
Ve şerefli meşhurların vadisini kat ederek

Bedenlerine zırhlar giymiş kişilerle
Gelen güçlü bir adamın davetinin yerine getirilmesi için

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Zübeyr şöyle dedi: "İnsanlar Safiyye bt. Abdülmuttalib'in annemiz olmasını bizim için çok önemsediler. O kadar ki Hüseyn'in kızını boşayacak oldum." Abdullah b. Zübeyr'in bu sözü Abdülmelik'e ulaştı. Abdülmelik, "Köpek, [etin] yağlı kısmına karşı daha cimri davranır" dedi.

Dediler ki: Mervân Talha'yı anlattı ve ona övgüler yağdırdı. Sonra Zübeyr'den söz etti; fakat bir şey söylemedi. Abdullah b. Zübeyr de oradaydı. Abdullah, "Kuşkusuz Ebû Muhammed [Talha] senin dediklerine layık birisidir. Fakat ben asla bir hayırla yâd edilmeyen birisini de tanırım" dedi. Mervân, "Kim o?" dedi. Abdullah b. Zübeyr, "Senin baban Hakem" dedi. Mervân hemen ona saldırdı. İkisi birbirine girdiler. Nihayet aralarına Musa b. Talha girdi. Abdullah b. Zübeyr Musa b. Talha'ya, "Bırak da Resûlullah'ın (sav) melun ilan ettiği adamın oğlu olan bu herifin gözüne yapıştırayım" dedi.

Tevvâbûnun Aynü'l-Verde'deki Durumları

Aynü'l-Verde, Cezîre'deki Re'sü'l-Ayn'dır.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da dedesinden ve Ebû Mihnef'ten rivayet etti; dediler ki: Mervân Mercü Râhit savaşını bitirince Mısır'a yöneldi. Mısır'a giderken Filistin'e uğradı. Nâtil oradan kaçmıştı. Mervân oraya Ravh b. Zinbâ'ı vali tayin etti. Sonra Mısır'a doğru hareket etti ve Mısır'ı ele geçirdi. Oradan tekrar Şam'a geldi. Bir de ne bulsun! Züfer b. Hâris el-Kilâbî Karkisiyâ'yı ele geçirmiş, orayı kendisine sığınak yapmış. Ayrıca ona Mus'ab b. Zübeyr'in Irak'a vali olarak atandığı ve Şam'a doğru geldiği haberi de ulaştı. Bunun üzerine Mervân Ubeydullah b. Ziyâd'ı Cezîre ve Irak'a gönderdi. İbn Ziyâd 60.000 kişilik bir kuvvetle yola çıktı. İçlerinde Husayn b. Nümeyr, İbn Zü'l-Kelâ el-Himyerî ve Umeyr b. Hubâb es-Sülemî de vardı. Umeyr Mervân'a biat etmiş ve onun tarafına geçmişti. İbn Ziyâd yola çıktı. Nihayet Aynü'l-Verde'deki Tevvâbûn ile savaştı. Oradan Karkisiyâ'ya geldi. Züfer'i aradı, ancak onu ele geçiremedi. İbn Ziyâd Irak'a gitmek üzere yola devam etti; ancak Mu-

sul arazisinde bulunan Hâriz nehri üzerinde öldürüldü. Mervân'ın vefatı da İbn Ziyâd'ın Cezîre'ye varmasından önceydi. Abdülmelik, babası Mervân'ın ölüm haberini İbn Ziyâd'a bildirdi; önce kendisi için, kendisinden sonra da Abdülazîz için, ayrıca babasının ordu ile ilgili atamalarının kendisi tarafından yapılması için biat almaya başladı.

Bana Abbas anlattı. O babasından, Ebû Mihnef'ten ve başkalarından rivayet etti; dediler ki: Hüseyn b. Ali öldürülüp Ubeydullah b. Ziyâd Nuhayle'deki karargâhından Kûfe'ye dönünce, Şiîler birbirlerini kınamaya ve pişmanlık duymaya başladılar. Bunun için beş Şiî lidere sığındılar. Onlar şunlardı: Süleyman b. Surad el-Huzâî, -bu zat sahabîydi- Müseyyeb b. Necebe el-Fezârî, -bu zat Ali'nin en iyi adamlarındandı- Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl el-Ezdî, Abdullah b. Vâl et-Teymî ve Rifâa b. Şeddâd el-Becelî el-Kattâbî… Bu beş Şiî lider Süleyman b. Surad'ın evinde bir araya geldiler. Şîa'nın ileri gelenlerinden bazıları da onların yanındaydılar. Önce Müseyyeb b. Necebe konuşmaya başladı. Allah'a hamd ve sena etti; sonra şöyle dedi: "Sadede gelecek olursak, bizler uzun bir ömre müptela olduk. Rabbimizden isteğimiz yarın bizleri "*Size düşünüp öğüt alacak kimsenin düşünüp öğüt alabileceği kadar ömür vermedik mi?*"[314] sözüne muhatap olanlardan eylemesin. Allah bizi imtihan etti ve bizleri peygamberimizin kızının oğlu konusunda yalancılar buldu. Oysa onun mektupları ve elçileri bize gelmişlerdi. Hüseyn ilk geldiğinde de dönerken de gizli ve açık olarak kendisine yardım etmemizi bizden istedi. Fakat biz nefsimize acıdık; sonunda yanı başımızda öldürüldü. Biz ne elimizle ona yardım edebildik, ne dilimizi ondan kesmeye çalıştık. Ne malımızla onu destekledik, ne de aşiretlerimizden onun için yardım talep ettik. Vallahi, onun katillerini ve katline yardım edenleri öldürmeden Rabbimizin yanında hiç özrümüz olmayacaktır. Kuşkusuz, sizin için mutlaka sözünü dinleyeceğiniz, emrine müracaat edeceğiniz bir emîr ve bir de onunla yanında toplanacağınız bir bayrağınız olmalıdır."

Sonra Rifâa b. Şeddâd el-Becelî konuşmaya başladı. Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle dedi: "Sen bizi fasıklara karşı cihat etmeye ve büyük günahtan tövbe etmeye davet ettin. Bu sözün dinlenmiş ve kabul

314 Fâtır, 35/37.

edilmiştir. Bir de 'Emrini dinleyeceğiniz, bayrağıyla gezip ona itaat edeceğiniz bir emîriniz olsa' dedin. Eğer sen o adam olursan, bizim yanımızda kendisinden razı olunmuş ve nasihati dinlenen biri olacaksın. Eğer uygun görürsen ve adamlarımız da uygun görürlerse, bu işteki velimiz ve Şîa'nın şeyhi, bundan böyle Resûlullah'ın (sav) sahabîsi, kıdem ve kutlu geçmişin sahibi, dini ve gücü konusunda övülen, görüşü ve tedbiri güvenilir olan Süleyman b. Surad'dır."

Sonra Abdullah b. Vâl ve Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl, Rifâa'nın konuşmasına benzer konuşmalar yaptılar ve Müseyyeb b. Necebe'nin faziletinden söz ettiler. Ayrıca kıdemi, kutlu geçmişi ve kendilerinin ondan razı olmalarından dolayı Süleyman b. Surad'dan da söz ettiler. Bunun üzerine Müseyyeb, "İsabet ettiniz ve doğruyu yaptınız. Ben de sizin düşündüğünüz gibi düşünüyorum. Başınıza Süleyman b. Surad'ı getirin" dedi.

Böylece Süleyman b. Surad'ı başlarına tayin edip onu reis yaptılar. Bunun üzerine Süleyman b. Surad bir konuşma yaparak şöyle dedi: "Yaşamanın güçleştiği ve belaların büyüdüğü bu zamana kadar tehir edilmiş olmamızın bizim için daha hayırlı olduğu konusunda endişeliyim. Peygamberimizin ehl-i beytinin gelmesi için boynumuzu uzattık; onlara yardım sözü verdik ve bize gelmeleri için onları teşvik ettik. Bize geldiklerinde gevşedik, aciz kaldık, münafıklık yaptık ve beklemeye geçtik. Sonunda Peygamberimizin evladı, sülalesi ve canından olan bazı çocukları öldürüldüler. Fasıklar onları oklarına hedef ve mızrakları için vahşi hayvan hükmüne koydular. Kardeşlerim! Onu öldürenlerin kanlarını akıtmadan ve onları helak etmeden eşlerimize ve çocuklarımıza dönmeyelim. Sakın ölümden korkmayın. Vallahi kim ölümden korkmuş ise zelil olmuştur. Tıpkı Benî İsrail'in, "*Sizler, buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tövbesini kabul etti*"[315] ayetine muhatap olan tövbe edenler gibi olun. Vallahi [bu hitaba mazhar olanlar], öldürülmeye sabretmekten başka onları kurtaracak bir şeyin olmadığını anladıkları zaman hemen sefere çıkmak için diz çöktüler ve [razı olduklarını göstermek için] boyunlarını uzattılar. Benî İsrail'in davet edildikleri

315 Bakara, 2/54.

bir şeye sizler davet edilseniz ne yaparsınız? Kılıçları bileyin, mızrakları bir araya getirin ve düşmanınız için elinizden gelen gücü hazırlayın."[316]

Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl veya onun kardeşi Hâlid, "Ben Allah'ı ve burada hazır bulunan Müslümanları şahit tutuyorum ki düşmanımla savaştığım kılıcım dışında, sahip olduğum bütün malımı, Allah'ın yolundan çıkmış bu güruhla savaşmak için sadaka yaptım" dedi. Ebü'l-Mu'temir Haneş b. Rebîa el-Kinânî ayağa kalkarak, "Ben de bunun benzerine sizi şahit tutuyorum" dedi. Yine Hucr b. İvada el-Kindî ve Esved b. Rebîa b. Mâlik b. Zü'l-Ayneyn el-Kindî de mallarını sadaka yaptı.

Öte yandan Süleyman b. Surad, Sa'd b. Huzeyfe'ye mektup yazarak onu ve yanındakileri tövbe etmeye ve Hüseyn'in kanını talep etmeye davet etti. Davete olumlu cevap verdiler. Onlar Medâin'deki Şîa idi. Oraya, Kûfe'den intikal etmişlerdi. Sa'd b. Huzeyfe onlara, "Eğer kavmin Hüseyn'i öldürdüğü haberi size gelmemiş olsaydı sizler Hüseyn'e yardım ediyor olacaktınız. O halde onu öldürenlerle savaşmak üzere ayağa kalkın" dedi.

Süleyman b. Surad ayrıca Müsennâ b. Muharribe el-Abdî'ye ve yanındaki Basralı Şiîlere de bu manada bir mektup gönderdi. Onlar da onunla beraber kıyama kalkacaklarına dair olumlu cevap verdiler. Tevvâbûn [Tövbe edenler] hareketinin başlangıcı hicretin 61. yılının sonlarındaydı. Onlar çağrıda bulunuyor ve hazırlık yapıp işi sıkı tutuyorlardı. Yezîd b. Muâviye'nin vefatı, hicretin 64. yılı, Rebîülevvel ayındaydı. Şîa'nın belirlediği buluşma tarihi, hicretin 65. yılı, Rebîulâhir ayındaydı. Onlar sözleşip Nuhayle'de bir araya geleceklerdi.

Ubeydullah b. Ziyâd, kendisine Yezîd'in ölüm haberi geldiğinde Basra'daydı. Yezîd'in ölüm haberi gelir gelmez Basra halkı İbn Ziyâd'a saldırmaya başladı. Sonunda saklandı. Sonra Oradan Şam'a gitti. Şam'da hep Mervân b. Hakem ile birlikteydi. Nihayet Mervân, Cezîre ve Irak'ı fethetmek üzere İbn Ziyâd'a sancak bağladı. Kûfe halkı onun âmili Amr b. Hureys'e saldırdı. Onu Kûfe'den çıkarıp Duhrûcetü'l-Cu'al Âmir b. Mes'ûd el-Cumahî'nin valiliği üzerinde ittifak ettiler. Âmir b. Mes'ûd cemaate namaz kıldırır ve Abdullah b. Zübeyr'e biat için davette bulunurdu. Sonunda

316 Enfâl sûresinin 60. âyetinden iktibas edilmiştir. (çev.)

Abdullah b. Zübeyr onu azletti. Yerine Abdullah b. Yezîd el-Hatmî'yi tayin etti. İbn Yezîd, Hicretin 64. yılı, Ramazan ayının bitimine 8 gün kala Kûfe'ye geldi. Deniliyor ki: Bu vakitten birkaç ay sonra geldi.

Bu arada Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekafî de Abdullah b. Yezîd'den 8 gün sonra Kûfe'ye geldi. Şîa, Hüseyn'in kanını talep ettiği zaman, "İşte Süleyman b. Surad… O Şîa'nın şeyhidir" diyorlardı. Şîa ona itaat ediyor, ona boyun eğiyordu. Yetkilerini ona vermişlerdi. Fakat Muhtâr es-Sekafî, "Süleyman savaş sanatını ve adamların siyasetini bilmiyor. [İbnü'l-Hanefiyye'yi kastederek], Ben Mehdî Muhammed tarafından görevlendirilerek, güvenilir, seçilmiş ve nasihatçi bir vezir olarak size geldim" diyordu. Muhtâr bunu diye diye nihayet Şîa'nın bir kısmı kendisinin yanında yer almaya başladı. Fakat Şîa'nın büyük kısmı Süleyman b. Surad'ın yanında kaldı. Muhtâr için, [ikna edilmesi] en zor şahıs, Süleyman b. Surad idi.

Yezîd b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym eş-Şeybânî, Abdullah b. Yezîd el-Hatmî'nin yanına geldi ve Süleyman b. Surad ile Muhtâr es-Sekafî'nin durumunu, Hüseyn'in kanıyla ilgili taleplerini ve Şîa'nın kendisini vali olarak görmek istemedikleri yönündeki isteklerini ona bildirdi. Vali Abdullah b. Yezîd insanlara hitap etmek üzere minbere çıktı ve şöyle dedi: "Bir kavim, Hüseyn'in kanını talep etmek üzere bir araya gelmişler. Allah Hüseyn'e rahmet etsin ve o insanlara da rahmet etsin. Vallahi onların toplandıkları yerler bana gösterildi; fakat onlara saldırmak istemedim. Vallahi ben Hüseyn'i öldürmüş değilim; onun katlini tasvip etmiş ve istemiş de değilim. Allah onun katillerine lanet etsin. Bu insanlar güvenli bir şekilde ortaya çıksınlar; sonra Hüseyn'i ve sizin iyilerinizi ve benzerlerinizi öldürenlerin üzerine gitsinler. Kuşkusuz onun katili size doğru geliyor. Onunla buluşma mesafesi, Menbic'den bir gecelik bir mesafedir. Onunla savaşmak ve onun için hazırlık yapmak, birbirinize düşmekten daha akıllıca ve daha sağlam bir yoldur."

Abdullah b. Zübeyr'in, Abdullah b. Yezîd dışında haraçtan sorumlu valisi, İbrâhim b. Muhammed b. Talha b. Ubeydullah idi. Abdullah b. Yezîd konuşmasını bitirdikten sonra ayağa kalkarak, "Bu yağcının sözü sizi aldatmasın. Vallahi eğer birisi bize karşı çıkarsa onu öldüreceğiz" dedi veya bunun benzeri bir söz söyledi. Bunun üzerine Müseyyeb b. Necebe İbrâhim'in sözünü keserek, "Sen mi bizi öldürmekle tehdit ediyorsun? Vallahi

sen bu işten daha hakir birisin. Sana gelince ey Vali! Allah seni hayırla mükâfatlandırsın. Sen gerçekten doğru bir söz söyledin" dedi. Halk İbrâhim'e galiz ve sert sözlerle konuştu; İbn Yezîd için de hayırlı sözler söylediler. Sonra Süleyman b. Surad'ın adamları, silah satın almak için etrafa dağıldılar. Onlar kimseden korkmadan, açıkça silahlanıyorlardı.

Hicretin 65. yılı, Rebîulâhir ayının başı olunca Süleyman b. Surad adamlarıyla birlikte Nuhayle'ye çıktı ve orada karargâh kurdu. Süleyman, Hakîm b. Münkız ve Velîd b. Gudayn b. Müslim el-Kinânî el-Gıfârî'yi, birkaç süvariyle birlikte Kûfe'ye gönderdi. Onlar, "Hüseyn'in intikamını almak için işbaşına!" diye çağrıda bulundular. Bu çağrıdan sonra bir grup daha onlara katıldı. Süleyman b. Surad'ın defterinde ismi tespit edilenlerin sayısı 16.000 kişiydi. Deniliyor ki: 12.000 kişiydiler. Adamlarını ve yanında toplananları kontrol etti; [onların gerçek sayısının] 4.000 kişi olduğunu gördü. Bunun üzerine Süleyman b. Surad, "Fesubhanallah, bana evet diyen 16.000 kişiden sadece 4.000 kişi mi kaldı?" dedi. Deniliyor ki: Süleyman, "Bana evet diyen 12.000 kişiden sadece 4.000 kişi mi kaldı?" dedi. Ona, "Muhtâr insanları senden caydırdı" denildi. Yaklaşık 2.000 kişi de Muhtâr'ın yanında birikmişti. Süleyman b. Surad, "Fesubhanallah! Bunlar Allah'a ve bize verdikleri sözü hatırlamıyorlar mı?" dedi.

Süleyman'ın Nuhayle'de kalışı üç gün sürdü. Sonra kendisinden geride kalanlara haber gönderip onlara Allah'ı ve verdikleri sözü hatırlattı. Geride kalanlardan 1.000 kişi veya 1.000 kişiye yakın şahıs ona geri döndüler. Bunun üzerine Müseyyeb b. Necebe ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Allah sana merhamet etsin; zorla getirilen kişinin sana bir faydası olmaz. Ancak halis bir niyetle çıkanlar ve günahından Allah'a firar edenler savaşır" Süleyman b. Surad şöyle dedi: "Ey insanlar! Vallahi ganimet olarak Allah'ın rızasından başka bir şey istemiyoruz. Yanımızda altın, gümüş, ipek ya da ipek karışımı kumaşlar yok. Sadece boynumuzdaki kılıçlarımız, ellerimizdeki mızraklarımız ve bizi düşmana ulaştıracak kadar azığımız var. Buna razı olmayan bizimle arkadaşlık yapmasın." Bunun üzerine insanlar her taraftan, "Biz dünyayı istemiyoruz ve dünya için çıkmadık" dediler.

Süleyman çıkmaya karar verdi. Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl, Hüseyn'in kanından sorumlu olarak Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın ve Mısır'dakilerin

söylenmesini istedi. Çünkü onlar Hüseyn'in kanına ortak olup üstlendiler. Süleyman, "Bu konu dediğin gibidir; fakat asıl Ömer b. Sa'd'ı ve orduyu oraya yönlendiren İbn Ziyâd'dır" dedi ve "İbn Ziyâd için yanımda güvence yoktur. Ona doğru yürüyün. Eğer Allah size zafer nasip ederse, onun dışında kalan hemşehrilerinizin işi onun işinden daha kolaydır" dedi.

Abdullah b. Yezîd el-Hatmî, İbn Ziyâd'ın gelişine kadar beklemesini teklif etti. Ta ki onunla savaşta ikisinin durumu bir olsun. Süleyman b. Surad bunu istemedi. Bu kez, yanında bir ordu götürmesini teklif etti ve "Sizler şehrinizin en belirgin insanlarısınız. Eğer başınıza bir iş gelirse şehriniz bozulur" dedi. Süleyman bundan da imtina etti; yola çıkmak ve İbn Ziyâd'ı karşılamak üzere harekete geçti.

Süleyman insanlara nasihatte bulundu. Sonra Nuhayle'den yola çıktı. Deyrü'l-A'ver'e varınca adamlarını kontrol etti; yaklaşık 1.000 kişinin geride kaldığını gördü. Bunun üzerine adamlarına, "Sizden geride kalanların sizinle birlikte olmalarını istemem doğrusu. Eğer sizinle birlikte sefere çıkacak olsalardı, bozgunculuktan başka size bir katkıları olmayacaktı"[317] dedi.

Süleyman ve adamları Hüseyn'in kabrine ulaştıklarında bir nara atıp ağlamaya başladılar. Süleyman, "Allah'ım! Şehid oğlu Şehid'e merhamet et" dedi. Hep birlikte "Hüseyn'in intikamı için işbaşına…" diyerek ona yaptıkları ihanetten pişmanlıklarını dile getirdiler. Sonra Süleyman yola devam etti; Cessâse'den ve Enbâr'dan geçerek Ensâr'ın köyü olan Sandevdâ yoluyla Kayâre'ye kadar geldi. Süleyman b. Surad, önden Küreyb b. Mersed el-Himyerî'yi gönderdi.

Karkisiyâ'ya vardığında Züfer b. Hâris el-Kilâbî onları karşıladı ve onların ileri gelenleri için develer kesti; ayrıca geri kalan askerler için hayvanlar kesti. Oğlu Hüzeyl'e emir vererek her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasını istedi ve onlara azık temin etti. Züfer onlara, "Kuşkusuz Ubeydullah b. Ziyâd geldi. Yanında Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî, Şürahbîl b. Zü'l-Kelâ el-Himyerî, Edhem b. Mühriz el-Bâhilî, Rebîa b. Muhârik el-Ganevî ve Hamele b. Abdullah el-Has'amî de vardı. Onlar diken üstünde telaşlı olup Rakka'ya kadar gelmişler. Siz Aynü'l-Verde'ye gidin ve onu arkanıza alın.

317 Tevbe sûresinin 47. âyetinden iktibas edilmiştir. (çev.)

O zaman su ve eşya elinizde ve ikimizin arasında olur ve güvende olursunuz" dedi. Ayrıca birlikte savaşmaları için yanında kalmalarını onlara teklif etti ve "Aslında o benim peşimde. Buradan ayrılmayın ki işimiz bir olsun" dedi. Ancak Süleyman ve adamları kabul etmediler. Züfer, "Vallahi eğer atlarım adamlarım kadar olsaydı size yardım ederdim" dedi.

Süleyman ve adamları yürüyüşü hızlandırdılar. Züfer b. Hâris'in görüşüne göre hareket ederek önce Şemsâniyye'ye, oradan Sukeyr'e, oradan da geniş adımlarla Tüneynîreyn'e gittiler. Sonra Süleyman bölükler hazırladı ve onları Şam ordusunun öncü gücüne yönlendirdi. Onlar Rakka'dan ayrılmışlardı. İbn Zü'l-Kelâ, başında Müseyyeb b. Necebe'nin bulunduğu 400 kişilik bir birlik oluşturdu. Şiddetli bir şekilde onlarla savaştılar ve onlardan çok sayıda insan öldürdüler. Onları mağlup edip güzel bir ganimet de elde ettiler. Haber İbn Ziyâd'a ulaştı. Onlara karşı Husayn b. Nümeyr komutasında 12.000 kişilik bir birlik yönlendirdi. Süleyman b. Surad onlara karşı seferberlik halinde çıktı. Karşı karşıya geldiklerinde Husayn onları Abdülmelik'e itaat etmeye davet etti. O sırada Mervân vefat etmişti. Süleyman b. Surad da onları, İbn Ziyâd'ı kendilerine teslim etmeye, Abdülmelik'i görevden almaya, İbnü'z-Zübeyr'in valilerini beldelerden çıkarmaya ve hilafeti Resûlullah'ın (sav) ehl-i beytine vermeye çağırdı.

İki grup arasında ses getiren çok şiddetli bir çarpışma oldu. İlk gün Şam halkı hezimete uğradı ve aralarına gece girdi. Ertesi gün tekrar savaştılar. Bu arada İbn Ziyâd, İbn Zü'l-Kelâ'ın komutasındaki 8.000 kişilik kuvveti Husayn'a yardım olarak gönderdi. İki taraf görülmemiş bir şekilde savaştı. Sonra ayrıldılar. İki tarafta da çok sayıda yaralı vardı. Bu arada Edhem b. Mühriz el-Bâhilî de 10.000 kişilik bir orduyla yardıma geldi. Tekrar çarpıştılar. Süleyman b. Surad el-Huzâî öldürüldü. Yezîd b. Husayn ona bir ok attı ve öldürdü. Ondan sonra sancağı Müseyyeb b. Necebe el-Fezârî aldı. O da öldürüldü. Ondan sonra sancağı Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl aldı. Alırken, "*İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir [şehit olmuştur]; bir kısmı da [şehit olmayı] beklemektedir*"[318] ayetini okuyor ve "Allah size rahmet eylesin. Sözünüzde durdunuz ve görevinizi yaptınız" diyordu.

318 Ahzâb, 33/23.

Abdullah b. Sa'd savaştı; hamle yaptı; Rebîa b. Muhârik b. Câvân[319] el-Ganevî de ona karşı hamle yaptı. Her birisi arkadaşına birer darbe vurdu. Ancak kılıçları bir şey yapmadı. Bu kez Rebîa b. Muhârik'in yeğeni, Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl'in boğaz çukuruna bir mızrak darbesi vurdu ve onu öldürdü. Bayrağı Abdullah b. Vâl et-Teymî aldı. O da öldürüldü. Deniliyor ki: Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl öldürülünce, kendisine bayrak verilmek üzere İbn Vâl çağrıldı. Baktılar ki düşmanın tam ortasında kalmış. Bu kez Rifâa b. Şeddâd hamle yaptı. İnsanlar onun önünden çekilmeye başladılar. Sonra bayrağı almak için yöneldi. Bayrağı Ezd kabilesinden Abdullah b. Hâzim el-Kebîrî almıştı. İbn Vâl'e, "Al bayrağını" dedi. İbn Vâl bayrağı aldı ve öldürülünceye kadar savaştı. İbn Hâzim de İbn Vâl'in yanı başında öldürüldü.

Gece olunca Rifâa her yaralıya baktı ve onu akrabalarına verdi. Sonra insanları alıp Tüneynîreyn'e kadar geldi. Habur nehrini geçti ve yoluna devam etti. Nehir üzerine yapılan hangi geçidin yanından geçtiyse hepsini kesti. Ertesi gün Şam halkı savaşmak üzere karargâhlarından çıktılar; ancak onların gittiklerini gördüler. Onlar da peşlerine düşmediler. Rifâa hızlı bir şekilde yürüyerek insanları götürdü. Takattan düşen adamları bindirmek ve düşen eşyaları alıp koruma altına aldıktan sonra sahibine vermek üzere Ebû Cüveyriye el-Abdî komutasında 70 kişilik bir süvari birliğini arkalarında bıraktılar. Karkisiyâ'da, Züfer'in yanından geçerlerken Züfer, daha önce yaptığı gibi tekrar onlara yemek gönderdi. Ayrıca doktor ve ilaç gönderdi. Züfer onlara, "Arzu ederseniz yanımızda kalın. Size ikram edilecek ve misafirperverlik gösterilecektir" dedi. Onlar da üç gün Züfer'in yanında kaldılar. Sonra onlara azık verdi; onlar da yollarına devam ettiler. İbn Ziyâd Züfer'in üzerine gelmek üzere yola çıktı.

Sa'd b. Huzeyfe b. Yemân Medâin'den geldi. Nihayet Hît'e kadar ulaştı. Bedeviler onu karşılayıp insanların başlarına gelenleri ona anlattılar. Oradan döndü ve Sandevdâ'da Müsennâ b. Muharribe'yi gördü ve olanları ona haber verdi. Yanlarında bulunanlarla birlikte orada kaldılar. Hatta onlara, "Rifâa size çok yakındır; onu karşılayın" denildi. Onlar da birbirlerine

319 Câvân kelimesinin Kürtçede "çoban" manasına gelen "Gavan" kelimesinden gelmiş olması muhtemeldir. (çev.)

sarılıp ağlamaya başladılar. Sa'd b. Huzeyfe yanındakilerle Medâin'e döndü; Kûfe halkı Kûfe'ye, İbn Muharribe de Basra'ya döndü.

Bazılarına göre Sa'd b. Huzeyfe, onlara geleceklerini müjdelemek, güçlerini takviye etmek ve gönüllerini hoş tutmak için İbnü'l-Hasal'i Aynü'l-Verde'ye gönderdi. İbn Muharribe de başlangıçta, Hüseyn'in kabrinde onlarla beraberdi ve onların savaşlarına şahit oldu. Allah en iyi bilendir.

Hişâm b. el-Kelbî babasından rivayetle şöyle dedi: Aynü'l-Verde'de Hucr b. İvada b. Hucr b. Mâlik b. Zü'l-Ayneyn öldürüldü. Zü'l-Ayneyn'in ismi Muâviye b. Mâlik b. Hâris b. Bedâ el-Kindî'dir. Bazı raviler bu ismi "Avda" şeklinde okurlar. Bu, hatadır.

Heysem b. Adî şöyle dedi: İki ordu karşılaştığı zaman Husayn b. Nümeyr, Süleyman b. Surad'a, "Ben senin hakkına, yaşına ve akrabalığına saygılıyım ve seninle savaşmak istemiyorum" diye haber gönderdi. Süleyman b. Surad ona, "Vallahi hayatı sevdiğim için çıkmadım" şeklinde haber gönderdi. Bunun üzerine Süleyman b. Abdurrahman el-Kelâî'yi, 5.000 kişilik bir orduyla üzerine gönderdi ve İbn Surad öldürüldü. Sonra sancağı İbn Necebe aldı. O da öldürüldü; sonra İbn Sa'd b. Nüfeyl aldı ve o da öldürüldü.

Dediler ki: Edhem b. Mühriz fethin müjdesini vermek üzere Abdülmelik'in yanına geldi. Abdülmelik minbere çıktı; Allah'a hamd ve sena etti; sonra şöyle dedi: "Asıl meseleye gelince, Kuşkusuz Allah, fitne tohumunu ekmek isteyen bir grup Irak halkını ve dalaletin başı Süleyman b. Surad'ı helak etmiştir. Herkes şunu bilsin ki kılıçlar İbn Necebe'nin başını fırıldak gibi [gövdesinden] ayırmıştır. Allah onlardan dalalette olan ve dalalete sevk eden iki adamı daha helak etmiştir: Ezd kabilesinden Abdullah b. Sa'd ve Bekr b. Vâil'den İbn Vâl… Bunlardan başka yanında savunma ve korunma kalan kimse kalmadı." Sonra minberden indi.

Rifâa b. Şeddâd ve adamları Kûfe'ye geldiklerinde, kendilerine "Arkadaşlarınıza ne oldu?" denilince şöyle diyorlardı: "Vallahi onlar sabrettiler; ama biz kaçtık, elimizle kendimizi tehlikeye atmaktan ve Şam halkının etlerimizi yemelerinden korktuk. Biz, 'Belki zaman, bizden onlara bir kötülük bırakır' dedik."

Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs, Şebes b. Rib'î er-Riyâhî ve Yezîd b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym, Süleyman b. Surad'ın hurûcundan sonra Abdullah b. Zübeyr'in Kûfe'deki valileri olan Abdullah b. Yezîd el-Hatmî'ye ve İbrâhim b. Talha b. Ubeydullah'a şöyle diyorlardı: "Muhtâr b. Ebû Ubeyd, size karşı Süleyman b. Surad'dan daha tehlikelidir. İbn Surad zikredildiği zaman Muhtâr onun hakkında şöyle diyor: 'O yaşlılardan bir pir-i fanidir. Çürük iplerden bir iptir. İşler hakkında tecrübeye sahip değildir ve harp sanatını da bilmemektedir. Ben ise bana verilen bir misale ve bana takdim edilmiş olan bir emre uygun hareket eden birisiyim.' Muhtâr ayrıca İbn Surad'ın yaptığından çok farklı olarak nefsini öne çıkarıyor. Muhtâr bu beldede olduğu takdirde burası size yurt olmaz. Onu hapse atın. Ta ki insanlar bir tek adam üzerinde birleşebilsinler." Onlar da onu kayıtlı bir şekilde hapse attılar.

Rifâa ve adamları Aynü'l-Verde'den Kûfe'ye geldiklerinde Muhtâr hapisteydi. Muhtâr onlara şunları yazdı: "Sadede gelince, yola çıktıklarında Allah'ın kendilerine ecir yazdığı ve döndüklerinde kendilerinden razı olduğu topluluğa merhabalar olsun. Kuşkusuz Süleyman b. Surad üzerindeki vazifeyi yerine getirdi ve Allah onu yanına aldı. Onun ruhu peygamberlerin, sıddîkların ve salihlerin ruhlarıyla beraberdir. O beklediğiniz kişi değildi. Fakat ben âmir, memur ve cebbârların katiliyim. Hazır olun, hazırlık yapın. Sizi Allah'ın kitabına, Peygamberi'nin sünnetine, ehl-i beytin kanlarını talep etmeye, zayıfları savunmaya ve cahil bidatçılarla savaşmaya davet ediyorum."

Onlar Muhtâr'ın davetine icabet ettiler ve "Eğer istersen seni hapisten çıkarırız" dediler. Muhtâr, "Ben zaten bugünlerde çıkıyorum" dedi. Onun kız kardeşi Safiyye bt. Ebû Ubeyd, Abdullah b. Ömer b. Hattâb'ın karısıydı. Hemen Abdullah b. Ömer'e bir mektup yazarak İbn Yezîd'in ve İbn Talha'nın kendisini suçsuz yere hapse attıklarını ona bildirdi. Abdullah b. Ömer onlara mektup göndererek onu hapisten çıkarmalarını istedi. Onlar da onu çıkardılar. Sonra Muhtâr yaptığını yaptı.

Muhtar b. Ebû Ubeyd es-Sekafî'nin Durumu ve Kıssaları

Dediler ki: Muhtâr b. Ebû Ubeyd b. Mes'ûd b. Amr b. Umeyr b. Avf b. Ukde b. Gîre b. Avf b. Kassî -Bu, Sakîflidir- b. Münebbih b. Bekr b. Hevâzin, Resûlullah'ın (sav) Mekke'den Medine'ye hicret ettiği yılda dünyaya geldi. Onun babası, Devme bt. Amr b. Vehb b. Mu'attib ile evlendi. Onunla evlenmeden önce kavminin kadınları arasında bir seçim yapardı. Bir gece rüyasında birisinin kendisine, "Devme ile evlen; o iri-yarıdır. Onun hakkında bir kınayıcının kınaması duyulmaz" dediğini gördü. Bunun üzerine onunla evlendi. Kadın Muhtâr'a hamile kalınca rüyasında bir kişinin kendisine, "Müjde sana, bir çocuğun olacak… Bu çocuk aslandan daha serttir. Adamlar sıkıntıdayken, bir beldeye galip gelmek konusunda, onun için en haklı pay vardır" dediğini gördü. Çocuk dünyaya geldiği zaman kadına, "Senin oğlun büyümeden önce ve gelişip serpildikten sonra tabileri çok, korkusu az, hızlı ve takvasız birisi olacak. Yaptığının cezasını çekecek" denildi.

Ömer b. Hattâb onun babası Ebû Ubeyd b. Mesûd'u Irak'a gönderdiğinde Muhtâr da onunla gidenlerin arasındaydı. Babası öldürüldüğü zaman Muhtâr 13 yaşındaydı. Muhtâr, "Vallahi minberden minbere yükseleceğim; Orduları üst üste hezimete uğratacağım; Haremeyn halkını korkutacağım; doğu ve batı halklarını ürküteceğim. Benim haberim eskilerin kitaplarında var" derdi.

Hasan b. Ali, Sâbât suyunda yaralandığı zaman Muhtâr amcasıyla beraber Medâin'deydi. Muhtâr amcasına onu Muâviye'nin yanına götürmesini, böylece Muâviye'ye yakınlaşmasını söyledi. Bunun üzerine içlerinde Hâris b. el-A'ver ve Zübyân b. Umâre et-Temîmî'nin de bulunduğu bir grup Şiî onu öldürmek için aramaya başladılar. Amcası Hasan b. Ali ile konuştu. O da ondan vazgeçmelerini söyledi. Muhtâr, Şîa'nın yanında Osman taraftarı olarak bilinirdi.

Hüseyn b. Ali, Müslim b. Akîl'i Irak'a gönderince Müslim Muhtâr'ın evinde misafir oldu. Muhtâr ve yanındakiler gizlice ona biat ettiler. İbn Ukayl çıktığı gün Muhatar Hutarniye'nin[320] bir köyündeydi. Müslim'in

320 Hutarniye, Irak'ta bulunan Bâbil'in nahiyelerinden birisidir. (*Mu'cemü'l-Büldân*)

çıkışı, adamlarıyla sözleşerek yaptığı bir çıkış değildi; Hâni ile ilgili olaylar yaşanırken Müslim açıkça ortaya çıkmıştı. Muhtâr hızlı bir şekilde Kûfe'ye geldi ve Fil kapısı olarak bilinen Kûfe mescidinin kapısında durdu. Hâni b. Ebû Hayye el-Vâdiî onun yanından geçti. Ona, "Ey İbn Ebû Ubeyd! Sen ne evinde duruyorsun ne de kavimle birliktesin -İbn Ziyâd'ın adamları olan Kûfelileri kastediyor-" dedi. Muhtâr, "Sorunlarınızın büyüklüğünden dolayı görüşlerim bana karışık gelmeye başladı" dedi. Bunun üzerine Hâni, İbn Ziyâd'ın vekili olan Amr b. Hureys'in yanına geldi ve Muhtâr'ın sözünü ona haber verdi. Amr b. Hureys Muhtâr'a haber yolladı ve Hâni'ye "Kaçmasına fırsat verme ve farklı bir yol tutmasına izin verme" dedi. Zâide b. Kudâme es-Sekafî ayağa kalkarak, "Ona güvence verirsen onu sana getiririm. Eğer vali Ubeydullah'a onun hakkında bir şey gitmiş ise durumunu onun yanında halledersin" dedi. Bunun üzerine Amr b. Hureys, "Benden tarafa o güvencededir. Valiye gelince, eğer ondan valiye bir şey ulaşmışsa, onun huzurunda ona şahitlik yapar ve onun için şefaatçi olurum" dedi. Amr b. Hureys'in mesajı Muhtâr'a ulaştırıldı. Muhtâr geldi; hatta gelip bayrağının altında geceledi.

Sonra İbn Ziyâd insanların yanında oturdu ve kapısını insanlara açtı. Muhtâr onun yanına girdi. Ubeydullah b. Ziyâd onu görür görmez, "Sen bu kadar topluluk içinde İbn Akîl'e yardım etmeye mi geldin?" dedi. Muhtâr, "Vallahi Amr'ın bayrağı altının dışında hiçbir yerde gecelemedim" dedi. Bunun üzerine İbn Ziyâd elindeki çubuğu kaldırıp Muhtâr'ın yüzüne vurdu ve gözünü yardı. Amr ise onun söylediğine şahitlik yaptı. Bunun üzerine İbn Ziyâd, "Eğer Amr'ın şahitliği olmasaydı, boynunu vururdum" dedi ve hapse atılmasını emretti. Muhtâr, Hüseyn öldürülünceye kadar da hapisteydi.

Sonra Muhtâr, Zâide b. Kudâme es-Sekafî'den, Abdullah b. Ömer'in yanına gitmesini rica etti. Zâide Abdullah b. Ömer'den, Yezîd b. Muâviye'ye mektup yazarak Muhtâr'ın serbest kalmasını isteycekti. Muhtarın kız kardeşi Safiyye bt. Ebû Ubeyd, Abdullah b. Ömer b. Hattâb'ın karısıydı. İbn Kudâme Abdullah b. Ömer'in yanına gitti. Abdullah b. Ömer, Muhtâr'ın istediği yönde Yezîd b. Muâviye'ye bir mektup gönderdi. Yezîd de Muhtâr'ın serbest kalması için Kûfe valisi İbn Ziyâd'a bir mektup yazdı.

İbn Ziyâd Muhtâr'ı serbest bıraktı ve ona Kûfe'den ayrılması için üç gün mühlet verdi. Muhtâr üçüncü gün Hicâz'a gitmek üzere yola çıktı. İbnü'l-Garrik, Vâkısa'nın gerisinde onunla karşılaştı. Muhtâr'ın gözündeki yarayı görünce, "İnnâ Lillah ve İnnâ İleyhi Râciûn" dedi. Bunun üzerine Muhtâr, "Benim gözümü İbnü'z-Zâniye [Ubeydullah b. Ziyâd] çubukla parçaladı. Eğer onun tırnaklarını, ayak damarlarını ve azalarını tek tek kesmezsem Allah belamı versin. Sen bu sözümü unutma!" dedi. Sonra Abdullah b. Zübeyr'den söz etti ve şöyle dedi: "Eğer beni dinlese ve kabul ederse, onun adına insanlarla ilgilenebilirim. Değilse, Araplardan bir adam olmadan bu işte yokum. Çünkü fitne başını çıkarmış ve parıltı vermiştir. Hatta sanki gönderilmiş ve yularından tutup binilmiştir."

İbnü'l-Garrik'ten rivayet edildiğine göre şöyle dedi: Bu hadisi Haccâc b.Yûsuf'a anlattım. Haccâc güldü ve Muhtâr'ın secîlerini [şiirsel sözlerini] zikredip şöyle dedi:

"Fitne kuyruğunu kaldırmış
Belasını haykırmış
Dicle'dedir veya etrafındadır

Vallahi Muhtâr'ın ne dediğini bilmiyorum. Ancak o dindar, düşmanla karşılaşmayı seven ve savaş çığırtkanlığını yapan birisidir."

Dedi ki: Muhtâr, Abdullah b. Zübeyr'in yanına geldi. Abdullah onunla merhabalaştı ve ona ikramda bulundu. Sonra ona, "Irak'ın durumu nedir ey Ebû İshak?" dedi. Muhtâr, "Onlar açıktan valilerine karşı dost gibidirler, ama gizliden düşmandırlar" dedi. Abdullah b. Zübeyr, "Bu kötü kölelerin vasfıdır. Efendilerini gördükleri zaman hizmet edip itaat ederler; efendileri gözden kaybolunca onlara küfrederler ve onları ayıplarlar" dedi. Muhtâr Abdullah b. Zübeyr'e Irak'ta kendisine yetki verip işini kendisine havale etmesini teklif etti; ancak Abdullah kabul etmedi. Muhtâr Abdullah b. Zübeyr'in yanından kalktı ve Tâif'e gitti. Orada işlerini takip etti ve bir yıl boyunca Abdullah b. Zübeyr'den uzak kaldı. Muhtâr [bir hadisten yola çıkıp ters bir mana vererek],[321] "Ben cebbârları helak edenim" diyordu.

---

321 Hadis şudur: (عن أسماء بنتِ أبي بكرٍ ، أنَّهَا قَالَتْ لِلْحَجَّاجْ : أَمَا إِنَّ رَسُولَ الله صَلَى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، حَدَثَنَا أنَّ فِي ثَقِيفٍ كَذَّاباً وَمُبِيرًا ، فَأَمَّا الْكَذَّابُ فَقَدْ رَأَيْنَاهُ ، وَ أَمَّا الْمُبِيرُ فَلَا أَحَالُكَ إلا إِيَّاهُ) "Esmâ bt. Ebû Bekr Haccâc'a şöyle dedi: Bilmelisin ki Resûlullah (sav) bize, "Sakîf kabilesinden bir kezzâb bir de mubîr (helak edici- can alıcı)

Onun bu sözü İbnü'z-Zübeyr'e ulaşınca "Eğer Allah cebbârları helak edecekse Muhtâr onlardan birisi olacaktır. Allah belasını versin; o kezzâb ve kendini beğenmişin biridir" dedi.

Bir yıl sonra Muhtâr geldi ve Mescid-i Harâm'a girdi. Abdullah b. Zübeyr tam da ondan söz ediyordu. [Onu görünce] "Hazır olmayan birisinden bahset, onu görürsün" dedi. Muhtâr geldi, Kâbe'yi tavaf etti; Hacerü'l-Esved'in yanında iki rekât namaz kıldı; sonra oturdu. Etrafında bir grup insan toplandı; ona selam verdiler. Fakat Abdullah b. Zübeyr yanına gitmedi. Bazıları Muhtâr'a, "Kalk Abdullah b. Zübeyr'in yanına git; o sana gelmedi" dediler. Muhtâr, "Ben ona bir yıl önce gelip kendimi ona arz ettim; fakat baktım benden yüz çevirdi. Vallahi benim ona ihtiyacımdan çok, onun bana ihtiyacı var" dedi. Bunun üzerine Abbas b. Sehl b. Sa'd es-Sâidî, "Sen o zaman gündüz onun yanına gelmiştin. Gündüze perdeler çekiliyor; şimdi geceleyin yanına git" dedi. Muhtâr, "Gideceğim" dedi. Gece olunca Abbas b. Sehl yanına geldi. İkisi birlikte gidip Abdullah b. Zübeyr'in huzuruna çıktılar. Abdullah b. Zübeyr ona selam verip onunla müsafaha etti. Muhtâr hemen konuşmaya başladı ve şöyle dedi: "Fazla konuşmakta hayır yok, kuşkusuz. İhtiyacı kısaltmakta da bir haz yok. Benden habersiz bir hüküm vermemen ve vereceğin hükümden ilk haberdar olacak kişinin ben olmam kaydıyla sana biat etmeye geldim. Ortaya çıktığın zaman, en iyi amelin konusunda benden yardım dilersin" dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr, "Allah'ın kitabı ve Resûlü'nün sünneti üzerine biatini alıyorum" dedi. Muhtâr ise "Benim çocuklarımın en kötü olanı bile sana gelecek olsa bu genel biatle [ifadesiyle] sana biat eder. Vallahi ben ancak bu hasletler üzerine sana biat ederim" dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr elini uzattı ve onun biatini aldı.

Muhtâr Abdullah b. Zübeyr'in yanında kaldı. Nihayet onun ilk kuşatmasını da müşahede etti. İlk kuşatma Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'nin kuşatmasıydı. Muhtâr, yanında bulunan bir cemaatle Abdullah b. Zübeyr'le birlikte şiddetli bir şekilde çarpıştı ve onu en iyi şekilde savundu.

çıkacağını anlattı. Kezzâba gelince biz onu gördük. Mubîre gelince, senden başkası olduğunu düşünmüyorum" (Bk. Müslim, Sahih, Fadâilü's-Sahâbe, 229.) Hz. Peygamber'in (sav) (مبير) sözü, "*Müslümanların maddi ve manevi hayatına kasteden, dini, ırzı, nefsi ve malı helak eden kişi*" anlamındadır. Muhtâr ise o söze, "*Cebbârları helak eden adam*" manasını veriyor. (çev.)

Husayn b. Nümeyr'in İbnü'z-Zübeyr'le savaştığı son günde Muhtâr şöyle seslendi: "Ey Şam halkı! Ben Muhtâr b. Ebû Ubeyd'im… Ben hamle yaparım; dolayısıyla savaş meydanından kaçan biri değilim. Ben öne atılırım ve geri çekilmem. Gelin bana, ey ahitlerine bağlı olup arkalarını koruyanlar!" Şam halkının son çarpışmaları, Yezîd'in ölüm haberini aldıkları gündü. Bu arada, Benî Âmir b. Hanîfe'den olup Yemâme halkından bir grup Hâricînin başı olan Abdurrahman b. Buhduc b. Rebîa, Abdullah b. Zübeyr için değil, fakat Kâbe'yi savunmak için çarpışıyorlardı.

Husayn b. Nümeyr ve Şam halkı Şam'a dönünceye kadar Muhtâr Abdullah b. Zübeyr'in yanında kaldı. Muhtâr Abdullah b. Zübeyr'in kendisini bir yere idareci yapmayacağını anlayınca çıkıp Kûfe'yi ve Kûfe halkının durumunu insanlara sormaya başladı. Ona şöyle deniliyordu: "Onlar İbn Ziyâd'ın valisi Amr b. Hureys'i çıkarmışlar ve Âmir b. Mes'ûd b. Ümeyye b. Halef'in üzerinde ittifak edip bir araya geldiler." Muhtâr bunu duyunca, "Ben Ebû İshak'ım. Ben Kûfe'ye vali olacağım; çünkü benden başka kimse Kûfe'yi yönetemez. Onun yöneticisi gizlenmişse ben onun yöneticisiyim" diyordu. Sonra develerine binip Kûfe'ye geldi. Hîre nehrinin yanından geçince yıkandı, koku süründü, yeni elbiselerini giydi, sarığını sarıp kılıcını kuşandı ve devesine binerek Sekûn mescidi ve Kinde'nin Cebbâne mescidinin yanından geçti. Muhtâr hangi mescidin yanından geçiyorsa camideki halka selam veriyordu. Nihayet Kinde'nin Benî Beddâ mescidinden geçti. Orada bulunan Ubeyde b. Amr el-Beddî'ye selam verdi ve "Ey Ebû Amr! Müjde sana… Zafer, genişlik ve sıkıntısız bir devir geliyor. Sen öyle bir görüşe sahipsin ki o görüşle birlikte ayıplar örtülür ve suçlar affedilir" dedi. Ubeyde de Ali'ye olan sevgisi ve Şiîlik konusunda insanların en şiddetlisiydi; aynı zamanda cesur bir insandı. Muhtâr'a, "Allah seni hayırla müjdelesin" dedi. Muhtâr, "Allah sana merhamet etsin; beni mescidinin halkıyla buluştur" dedi. Sonra Hemdân ve diğer kabilelerin şiîlerini dolaşarak onlara müjdeler veriyor ve İbnü'l-Hanefiyye'nin selamını götürüyordu.

Deniliyor ki: Muhtâr Kûfe'ye gitmek istediği zaman İbnü'l-Hanefiyye'ye gelmiş ve ona şöyle demişti: "Ben sizin kanlarınızı talep etmek ve size yardım etmek için Kûfe'ye gidiyorum." İbnü'l-Hanefiyye sesini çıkarmadı. Ona ne emir verdi ne de onu bu işten men etti. Bunun için Muhtâr,

"Onun sükûtu benim için bir izindir" dedi ve onunla vedalaştı. Bunun üzerine İbnü'l-Hanefiyye, "Mümkün olduğu kadar Allah'tan korkmanı sana tavsiye ediyorum" dedi. Deniliyor ki: Muhtâr ona, "Ben sizin kanlarınızı talep etmek ve size yardım etmek için Kûfe'ye gidiyorum" dediği zaman İbnü'l-Hanefiyye, "Ben Rabbimizin bize yardım etmesini ve kanlarımızı dökenleri helak etmesini istiyorum. Savaşı veya kan dökülmesini emredecek değilim. Şüphesiz Allah yardımcı olarak, hakkımızı alan ve kanımızı talep eden olarak bize kâfidir" dedi.

Bana Ubeydullah b. Sâlih b. Müslim el-İclî anlattı; dedi ki: Bize İsmail b. Mücâlid anlattı. O babasından, o da Şa'bî'den şunu rivayet etti. Şa'bî'ye, 'Muhtâr Muhammed b. el-Hanefiyye'nin görüşünde midir?' diye sorulmuştu; şöyle dedi: "Bunun için bir sebep vardı. Fakat Muhammed b. el-Hanefiyye, Muhtâr'ın amel etmediği bir şeyi ona emretmişti."

Ebû Mihnef rivayetinde şöyle dedi: Şîa Muhtâr'ın yanında bir araya gelince Muhtâr Allah'a hamd ve sena etti, sonra şöyle dedi: "Sadede gelince, Vasî'nin oğlu Mehdî Muhammed b. Ali, beni bir vezir, bir seçilmiş ve bir emîr olarak size gönderdi. Beni bidatçı cahillerle savaşmak ve tertemiz ehl-i beytin kanını talep etmekle görevlendirdi." Muhtâr'a ilk biat eden Ubeyde b. Amr idi. O sırada Şîa, Süleyman b. Surad el-Huzâî'nin etrafında toplanmıştı. Muhtâr sürekli Şîa'yı ondan caydırıyordu ve "Bu adam, ha bugün ha yarın başını koyacak bir pir-i fanidir. O ancak kendisini ve sizi öldürmek istiyor. Üstelik savaşlar hakkında bilgiye sahip değil ve siyasetten anlamıyor" demeye başladı. Ta ki Şîa'dan birçok kimse ona meyletti. Abdullah b. Zübeyr, Âmir b. Mes'ûd yerine, Kûfelilere namaz kıldırmak ve savaşları yönetmek üzere Abdullah b. Yezîd el-Ensârî'yi tayin etmişti. Sonra Benî Hatme'den birisini tayin etti. Haracın başında da İbrâhim el-A'rec b. Muhammed b. Talha b. Ubeydullah vardı.

Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs, Yezîd b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym eş-Şeybânî ve Şebes b. Rib'î er-Riyâhî bu iki yöneticinin yanına geldiler ve onlara, "Süleyman b. Surad sizin düşmanınızla savaşmak istiyor. Muhtâr da yurdunuzda size saldırmak ve aranızı bozmak hazırlığındadır" dediler. Onlar da hemen Muhtâr'ı yakalayıp zincire vurarak hapse attılar.

Muhtâr hapiste şöyle diyormuş: "Denizlerin, hurmalıkların, ağaçların, çöllerin, çorak toprağın, hayırlı meleklerin ve seçilmiş elçilerin Rabbine yemin olsun ki her cebbâr insanı öldüreceğim; her türlü mancınıkla ve keskin olan kılıçla… Cahil ve tecrübesiz, kötü ve silahsız olmayan bir takım yardımcılarla… Dinin direğini ayakta tutuncaya kadar… Müslümanların çatlağını tamir edinceye kadar… Müminlerin yüreklerini soğutuncaya kadar ve Peygamber çocuklarının intikamını alıncaya kadar… Dünyadan ayrılmak bana ağır gelmeyecek ve ölüm geldiğinde aldırmayacağım."

Muhtâr, İbn Surad'ın Cezîre'ye hareket etmesinden sonra secili [şiirsel] konuşarak şöyle diyordu: "Hazırlayın gazilerinize ondan fazla kişiyi… Bir aydan az olmak üzere… Gelsin size bir felaket haberi, etkili bir mızrak darbesi, kesilmiş bir kafa darbesi, bir topluluğun katli ve kızışan bir savaşın haberi… O gün bunu kim yapar? Ben yaparım."

Muhtâr hapisteyken [eniştesi olan] Abdullah b. Ömer'e şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, ben mazlum olarak hapse konuldum. Şehir yöneticileri hakkımda çokça suizanda bulundular. Bana birçok yalan isnat edildi. Allah sana merhamet etsin; lütfen benim hakkımda bu iki zalim valiye bir mektup gönder; belki Allah senin bereketinle beni kurtarır." Bunun üzerine Abdullah b. Ömer iki valiye şunları yazdı: "Sadede gelince, benimle Muhtâr b. Ebû Ubeyd arasında bulunan akrabalık bağını ve size olan sevgimi biliyorsunuz. Benimle sizin aranızdaki dostluk hatırına o adamı serbest bırakın." Abdullah b. Ömer'in mektubu Abdullah b. Yezîd ve İbrâhim b. Muhammed'e gelince Muhtâr'ı çağırdılar ve ona, "Bize sana kefil olacak adamlar getir" dediler. Zâide b. Kudâme es-Sekafî, Abdurrahman b. Ebû Umeyr es-Sekafî, Sâib b. Mâlik el-Eş'arî, Kays b. Tahfe en-Nehdî, Hemdân'dan Abdullah b. Kâmil eş-Şâkirî, Yezîd b. Enes el-Esedî, Ahmer b. Şumayt el-Becelî el-Ahmesî, Abdullah b. Şeddâd el-Cüşemî, Rifâa b. Şeddâd el-Becelî, Süleym b. Yezîd el-Kindî el-Cevnî, Habîb b. Münkız'ın kardeşi Saîd b. Münkız el-Hemdânî es-Sevrî, Müsâfir b. Saîd b. İmrân en-Nâitî ve Si'r b. Ebû Si'r el-Hanefî ona kefil oldular.

Bunlar ona kefil olduklarında Abdullah b. Yezîd ve İbrâhim b. Muhammed, Muhtâr'ı çağırdılar. İşbaşında oldukları sürece başlarına bir gaile açmayacağına ve kendilerine karşı hurûc etmeyeceğine dair ona

yemin ettirdiler. Muhtâr onların yanından çıkınca şöyle dedi: "Onlara karşı hurûc etmeyeceğim yönündeki yeminime gelince, bu yeminin kefaretini ödemeliyim. Çünkü benim hurûcum onlar için daha hayırlıdır. Bir kimse bir konuda yemin etse, sonra daha hayırlısını görse, onu yerine getirir ve yemininin kefaretini verir. Kölelerimi azat etmem konusundaki yeminime gelince, aradığımı elde ettiğim takdirde hiçbir zaman kölem olmamasını arzu ederim. Benim 1.000 sığırı kurban etmeme gelince, bu benim için bir tükürükten daha ehvendir."

Muhtâr hapisten çıkınca evine gitti, Şiîler ona biat etmek için üzerine üşüştüler. Adamları sürekli artmaya ve durumu güçlenmeye başladı. Nihayet Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Yezîd'i ve İbrâhim b. Muhammed'i görevden aldı ve yerlerine Abdullah b. Mutî b. Esved'i Kûfe'ye vali tayin etti. Abdullah b. Mutî hicretin 65. yılında, Ramazan ayında Kûfe'ye geldi. Yine Abdullah b. Zübeyr Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebîa el-Mahzûmî'yi -O el-Kubâ'dır- Basra'ya vali olarak gönderdi. İbrâhim b. Muhammed, Medine'ye dönmek üzere yola çıktı ve "Kuşkusuz bu bir fitnedir" diyerek Abdullah b. Zübeyr'e karşı haracı zimmetine geçirirdi. Ancak İbrâhim Kûfe'den çıkmadan önce İbn Mutî onu hapse attı. İsmail b. Talha, İbn Mutî'a şöyle bir mektup yazdı: "Vallahi ya onu bırakacaksın ya da senin için en kötü işaretin ben olduğumu ve Kûfe'nin de senin için en kötü yurt olduğunu bileceksin" dedi. Bunun üzerine İbn Mutî onu serbest bıraktı.

İbn Mutî insanları Abdullah b. Zübeyr'e biat etmeye davet etti ve "Müminlerin Emîri'ne biat edin" diyerek ismini söylemedi. Ona ilk biat eden Fedâle b. Şerîk el-Esedî idi. Deniliyor ki: İbn Hemmâm es-Selûlî idi. İbn Hemmâm şöyle dedi:

Biat için çağırdı İbn Mutî, gittim yanına
Bir biat için ki kalbim tanımıyor o biati
Çıkardı bana sert bir el, dokunduğum zaman
Sertlikten, mahlûkatın elinden değildi sanki
Kısa burunlu birisinin sert avucu, dokunmak istemedim
Latif, beyaz ve açık ellerden değildi
Kavmine bastonla vurmaya alışık
Ve firar ediyor, kılıçların konuştuğu gün

Ve isim vermedi biat ettiğimde; "Halifem kimdir?" bilmiyorum
Ve koşmadı bir şart, maceracının şartından başka

Dediler ki: İbn Mutî insanlara bir konuşma yaparak şöyle dedi: "Kuşkusuz Müminlerin Emîri, beni şehrinize ve uç bölgenize göndermiş ve ganimetlerinizi toplamakla beni görevlendirmiş bulunuyor. Rızanız olmadıkça, sizden arta kalan hiçbir şeyi kaldırmayacağım. Allah'tan korkun; ihtilafa düşmeyin ve aklı ermeyen gençlerinizin elinden tutun. Vallahi hasta ruhlu isyancılara hadlerini bildirecek, kuşku içindeki devrik yüzlü kişilerin eğriliğini doğrultacak, iyilik yapanlara fazlasıyla iyilikte bulunacak ve Ömer ile Osman'ın gidişatlarını takip edeceğim." Bunun üzerine Sâib b. Mâlik ayağa kalkarak, "Osman'ın gidişatına gelince o heves ve bencillikti ve ona ihtiyacımız yok.[322] Ömer'in gidişatına gelince, ikisinden en az zararlı olanı onun gidişatıdır. Fakat sana Ali b. Ebû Tâlib'in gidişatını tavsiye ediyoruz. Biz ondan başkasına razı olmayız" dedi. Bunun üzerine İbn Mutî, "Arzu ettiğiniz ve size kolay gelen her yolla size hizmet edeceğiz" dedi. İbn Mutî'in şurtasının başında İyâs b. Mudârib el-İclî vardı. Onu şurtasının başına getirdiğinde ona, "Sana tavsiyem, gidişatın güzel olsun ve kuşkuculara karşı sert ol" dedi.

Dediler ki: İbn Mutî, Muhtâr'ı getirmek üzere İyâs'ı onun yanına gönderdi. Muhtâr hasta numarası yaptı; bir kadife örtü istedi ve "Kendimde bir titreme hissediyorum" dedi ve adamlarını çağırarak çevredeki evlerde bir araya getirdi. Amacı Muharrem ayında Kûfe'ye bir saldırı düzenlemekti. Şibâm kabilesinden Abdurrahman b. Şüreyh adında bir adam Şîa'nın ileri gelenlerinin yanına geldi ve onlara şöyle dedi: "Muhtâr bizi hurûc etmeye sürüklemek istiyor. Ama bilmiyoruz; belki de onu bize Muhammed b. Ali [el-Hanefiyye] göndermemiştir. Bizi onun yanına götürün de onun durumunu öğrenelim. Eğer Muhtâr'a tabi olmamız için bize ruhsat verirse tabi oluruz; eğer bizi bundan menederse ondan uzak dururuz. Doğrusu hiçbir şey bizim yanımızda dinlerimizden daha değerli değildir."

---

322 Bu ifadenin ZZ'de ve BAE'deki Arapça karşılığı (أَمَّا سِيرَةُ عُثْمَانَ فَكَانَتْ هَوىً وأَثْرَةً فَلَا حَاجَةَ لَنَا فِيهَا) şeklindedir. Yazma nüsha olan RK'de ise (وأثره) yerine (وأثرةً) kelimesi tercih edilmiştir. Bu kelime "bencillik" manasındadır. Biz çeviride yazma nüshayı esas aldık. (çev.)

Bunun üzerine Abdurrahman b. Şüreyh eş-Şibâmî, Esved b. Cerâd el-Kindî ve Si'r b. Ebû Si'r el-Hanefî, yanlarında birkaç kişiyle birlikte Muhammed b. el-Hanefiyye'nin yanına gittiler. Onun yanına vardıklarında Abdurrahman, "Sizler, Allah'ın faziletle üstün kıldığı, nübüvvetle şereflendirdiği ve ümmet üzerine hakkınızı büyük tuttuğu ehl-i beyttensiniz. Bu durumdan ancak zayıf görüşlü ve nasipsiz birisi habersiz olabilir. Hüseyn'le, Allah rahmet etsin, büyük bir musibet yaşadınız. Muhtâr b. Ebû Ubeyd bize gelmiş, sizin yanınızdan geldiğini ve Hüseyn'in kanını talep ettiğini söylüyor. Sen bize emrini söyle" dedi. İbnü'l-Hanefiyye şöyle dedi: "Fazilet Allah'ın elindedir. Onu istediğine verir. Allah'ın bize verdiğine hamd olsun. Hüseyn'le gelen musibete gelince, bu musibet, hususî olarak onun ailesini, ama umumi olarak da bütün Müslümanları ilgilendiriyor. Muhtâr'ın sizi davet ettiği konuya gelince, vallahi isterim ki Allah istediği mahlûkuyla bize yardım etsin." Onun yanına gelenler, "Bu söz ondan bir ruhsattır. Eğer ruhsat olmasaydı, Allah emrini bildirinceye kadar yapmayın' derdi" dediler.

Bir aydan fazla bir zaman geçmişti ki Kûfe'ye döndüler. Önce Muhtâr'la başladılar. Muhtâr suizan besliyordu. [Muhammed b. el-Hanefiyye'nin yanına gidip gelen] bu grubun, Şîa'yı ondan soğutacak bir emirle gelmelerinden korkuyordu. Geldiklerinde Muhtâr onlara, "Kuşku duydunuz ve hayrete düştünüz. Arkanızda ne var?" dedi. Onlar, "Muhammed b. el-Hanefiyye sana yardım etmemiz konusunda bize izin verdi" dediler. Muhtâr, "Allahu Ekber… Ben Ebû İshak'ım; Şîa'yı toplayın yanıma!" dedi. Şîa'nın hepsi yanında toplanmaya başladı. Muhtâr şöyle dedi: "Sizden bazıları benim getirdiğim işin doğruluğunu bilmek istediler. Onlar hidayet imamı, seçilmiş şerif ve Nebî Mustafa'dan sonra oturup kalkanların en hayırlısının yanına gittiler ve benim getirdiğim emri ona sordular. O da onun veziri, yardımcısı ve elçisi olduğumu onlara söyledi."

Bunun üzerine Abdurrahman b. Şüreyh kalktı ve şöyle dedi: "Biz Mehdî b. Ali'nin yanına gittik. Muhtâr'a yardım edip davetine icabet etmemizi emretti. Biz de hoşnut bir nefis ve ferahlamış bir göğüsle döndük. Allah bizden şek, şüphe ve kini götürdü ve düşmanlarımızla savaşma konusunda basiretimiz doğru yolu buldu. Burada bulunanlarınız burada olmayanlara

duyursun." Heyetin içinde yer alan diğer üyeler de birer birer ayağa kalkarak Abdurrahman'ın konuşmasına benzer konuşmalar yaptılar. Böylece Şîa Muhtâr'ın etrafında toplanmaya başladı ve dediler ki: "Kûfe'nin ileri gelenleri İbn Mutî ile savaşman durumunda senin yanında yer alacaklardır. Eğer İbrâhim b. Eşter bizim yanımızda yer alırsa Allah'ın izniyle düşmanlarımıza galip geleceğimizi umut ediyoruz. O güçlü bir delikanlı olup şerefli bir adamın oğludur; güç ve şeref sahibi bir aşirettendir."

Şa'bî'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Şîa'nın ileri gelenleri İbrâhim b. Eşter'in yanına gittiler. Ben de onların içindeydim. Onu Hüseyn'in ve ehl-i beytin kanını talep etmeye davet ettiler ve şöyle dediler: "Bu büyük bir iştir. Eğer olumlu cevap verirsen, babanın insanlar nezdindeki itibarı sana geri döner. Onun şerefini, şöhretli olduğu faziletini, hakka yardım edişini, Resûlullah'a (sav) ve ehl-i beytine [düşman olanlara gösterdiği] öfkesini yaşatmış olursun." İbrâhim b. Eşter de "Beni işin başına getirmek kaydıyla, Hüseyn'in ve ehl-i beytin kanını talep etmek şeklindeki davetinizi olumlu karşılıyorum" dedi.

Onlar, "Sen bu iş için ehilsin. Fakat Mehdî Muhammed b. el-Hanefiyye Muhtâr'ı bize göndermiş bulunuyor. O savaşmakla amir ve memurdur. Bizden bir grup, Muhtâr'ın bize getirdiğinin doğruluğunu öğrenmek için Muhammed b. el-Hanefiyye'nin yanına gitti. O da bize Muhtâr'a itaat etmemizi emretti" dediler. Muhtâr birkaç gün sonra Şîa'dan bir grupla İbrâhim b. Eşter'in yanına geldi ve [sözde] Muhammed b. Ali'den kendisine gönderilen bir mektubu okudu. Mektubun nüshası şu şekildeydi:

"Muhammed Mehdî b. Ali'den İbrâhim b. Mâlik'e bir mektuptur. Sadede gelince, ben Muhtâr b. Ebû Ubeyd'i size gönderdim. O benim nasihatçim, vezirim, güvendiğim kişi ve kendisinden razı olduğum eminimdir. Onu ehl-i beytimin kanlarını talep etmek için gönderdim. Sen de nefsin, aşiretin, etbaın ve sana itaat edenlerle beraber onun yanında yer al. Eğer bana yardım eder ve vezirime destek olursan benim yanımda büyük bir fazilete sahip olursun. Dizginler, minberler ve Şam ile Kûfe arasında ele geçirdiğin bütün beldeler senin olacaktır."

Bunun üzerine İbnü'l-Eşter, "Ben Muhammed b. Ali ile mektuplaştım; o da bana mektup gönderdi. Kendi ismi ve babasının isminden başka bir şeyle bana mektup yazdığını görmedim. Kesinlikle bu mektuptan kuşkuya düştüm" dedi. Bunun üzerine Yezîd b. Enes, Ahmer b. Şumayt, Abdullah b. Kâmil b. Amr el-Hemdânî eş-Şâkirî ve Verkâ b. Âzib el-Esedî ayağa kalkarak bu mektubun İbnü'l-Hanefiyye'den geldiğine şahitlik ettiler. Bunun üzerine İbrâhim meclisin başından uzaklaştı; Muhtâr'ı oturttu ve ona biat etti.

Bir müddet durdular ve işlerini tefekkür etmeye başladılar. Nihayet hicretin 66. yılı, Rebîülevvel ayının yarısında hurûc etmeye karar verdiler. Taraftarlarını ve onlarla birlikte hareket edenleri o gece için ayarladılar. Gece güneş battıktan sonra -o gece onların buluşma geceleriydi- İbrâhim b. Eşter kalktı; birisinin "Kardeşin mi yoksa kurt mu?" dediği [kararmış] bir vakitte akşam namazını kıldı. Sonra Muhtâr'ın yanına geldi. Şa'bî dedi ki: Biz de onunla beraber geldik; üzerinde silah vardı. Fakat bu gece hurûc mümkün olmadı. Bunun üzerine Perşembe gecesi için hazırlık yaptılar.

Medâinî isnadında şöyle dedi: Muhtâr'ın Tâif'te bir meclisi vardı. Geceleyin orada oturur. Başını semaya kaldırır, sonra misal getirerek şöyle derdi:

Çokluk ve genişlik sahibi ve kervan sahibi
Bir kervan ki nereye göndersem zillet var önünde
Hoşuna gitmeyen bir beldeyi kötüleme!
Nalınların seni kaydırdığında, kayar

Vallahi Yezîd vefat etti. Bu lafları söylemesi üzerinden fazla zaman geçmeden Yezîd'in ölüm haberi geldi.

Medâinî isnadında şöyle dedi: Bir gün Muhtâr Muğîre b. Şu'be ile birlikte bindi ve çarşıdan geçti. Muğîre, "Vallahi ben öyle bir söz bilirim ki eğer akıllı bir adam bunu dava haline getirse, birçok kavimleri etrafında toplar ve ona ensâr olurlar. Özellikle kendilerine söylenenleri çabucak kabul eden acemler…" dedi. Muhtâr, "Amca, o söz nedir?" dedi. Muğîre, "İnsanları Muhammed'in ailesi etrafında toplanmaya ve kanlarını talep etmeye davet etmesidir" dedi. Bu söz hep Muhtâr'ın içindeydi. Sonunda böyle bir daveti başlattı.

İyâs b. Mudârib ve Oğlu Râşid b. İyâs'ın Öldürülmesi

Dediler ki: Muhtâr'ın hurûc etmeye karar verdiği haberi İbn Mutî'a ulaştı. O da şurtasının başındaki İyâs'a bunu bildirdi. İyâs zabıtalarıyla çıktı; oğlu Râşid'i Künâse'ye gönderdi. Kendisi de zabıtalarla birlikte çarşıda dolaşmaya başladı. Ayrıca İbn Mutî'a haber yollayarak her toplanma merkezine [kavşak noktalara], güvendiği bazı adamlarını, kendisine itaat eden bir grupla birlikte göndermesini istedi. İbn Mutî de Abdurrahman b. Saîd b. Kays el-Hemdânî'yi, Sebî kavşağına gönderdi ve ona, "Kavmini benim için yola getir" dedi. Yine Ka'b b. Ebû Ka'b el-Has'amî'yi de Bişr b. Rebîa el-Has'amî'nin [evinin bulunduğu] kavşağa gönderdi. Kezâ Zahr b. Kays el-Cu'fî'yi de Kinde meydanına [kavşağına] gönderdi. Şemir b. Zü'l-Cevşen el-Kilâbî'yi Sâlim'in meydanına gönderdi. Abdurrahman b. Mihnef'i de Murâd meydanına gönderdi. Onların her birisine korunmalarını ve işlerine sahip çıkmalarını emretti. Ayrıca Şebes b. Rib'î'yi Sebha'ya gönderdi.

İbrâhim b. Eşter Çarşamba gecesi, kalabalık bir cemaatle Muhtâr'ın yanına gitti. Adamların üzerinde zırhlar vardı ve kılıç kuşanmışlardı. Fakat zırhları kaftanlarla örtmüşler ve kılıçları da saklamışlardı. İçlerinde Şerâhîl ve oğlu Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî de vardı. Şa'bî şöyle dedi: İbrâhim genç ve cesur bir delikanlıydı. Fakat İbn Mutî'in adamlarından hiç kimseyle karşılaşmak istemiyordu. Amr b. Hureys el-Mahzûmî'nin evinin yanından geçti; zabıtalarla gelen İyâs b. Mudârib'i gördü. İyâs, "Kimsiniz siz?" dedi. İbrâhim, "Ben İbrâhim b. Mâlik Eşter'im" dedi. İyâs, "Bu topluluk ne? Senin durumun beni kuşkulandırdı doğrusu. Seni valiye götürmeden bırakacak değilim" dedi. İyâs'la birlikte "Katan" adında Hemdânlı bir adam vardı. Elinde de uzun bir mızrak vardı. Kendisi İbrâhim'in dostuydu. İbrâhim adamın yaklaşmasını söyledi. Adam İbrâhim'e yaklaştı. Hemdânlı adam, İbrâhim'in İbn Mudârib'den vazgeçmesi için kendisiyle konuşacağını sandı. İbrâhim ona bir şey söyledi. Sonra mızrağı elinden alarak İyâs'ın üzerine hamle yaptı. Mızrağı boğaz çukuruna vurdu ve onu yere düşürdü. Yanındaki adamlara emrederek kafasını kesti. İbn Mudârib'in adamları dağıldılar.

Bunun üzerine İbn Mutî Râşid b. İyâs'ı, babasının yerine zabıtaların üzerine görevlendirdi. Râşid'in Künâse'deki yerine de Abdurrahman b. Büceyr el-Minkarî, Ebü'l-Ka'kâ b. Süveyd'i görevlendirdi. Bazılarına göre o Süveyd b. Amr idi. Ancak birinci görüş daha sahihtir. İbrâhim b. Eşter hemen Muhtâr'ın yanına gitti ve ona, "Biz hurûc için yarın geceyi kararlaştırdık. [Ertesi gece Perşembe gecesiydi.] Öyle bir iş oldu ki mutlaka bu gece hurûc etmemiz lazım" dedi ve ona İbn Mudârib'in haberini bildirip başını önüne attı. Muhtâr, "Allah sana hayırlı müjdeler versin. Bu, fethin ilk adımıdır" dedi. Sonra silahını kuşandı ve [parola olarak], "Yâ Mansûr Emit" diye çağrıda bulunulmasını emretti. Yine, "Hüseyn'in intikamını almak için işbaşına" diye çağrıda bulunuldu. Muhtâr da şöyle demeye başladı:

Bildi, beyaz ve terütaze güzel
Parlak yanaklı ve büyük dübürlü
Savaş sabahı, benim atılgan bir yiğit olduğumu

İbnü'l-Eşter Muhtâr'a, "İbn Mutî'in kavşaklara koyduğu kişiler bize gelecek ve bize katılacak olan kardeşlerimizi engelliyorlar. Bana göre doğru olan, sana geldiğim bu birlikle kavmime gidip onların toplanmalarını sağlamamdır. Sonra Kûfe'nin etrafında dolaşır ve parolamızı seslendiririm. O zaman hurûc etmek isteyen çıkar" dedi. Muhtâr, "Allah'tan hayır talep et" dedi. İbrâhim istiharede bulundu. Ne zaman ona doğru gelen bir süvari olsa onu püskürtüyordu. Sonra döndü ve sokaklardan geçmeye başladı. Ancak idarecilerin bulundukları sokaklardan uzak duruyordu.

Muhtâr da adamlarından bir grupla çıktı; nihayet Sebha'ya vardı. Ebû Osman en-Nehdî Şâkir kabilesinde şöyle seslendi: "Hey! Âl-i Muhammed'in veziri hurûc etmiş ve beni de sizlere göndermiştir." Onlar da evlerden çıkarak, "Hüseyn'in intikamını almak için işbaşına!" diye bağırıyorlardı. Yolu açması için, Bişr meydanında bulunan Ka'b b. Ebû Ka'b el-Has'amî'yle çarpıştılar ve Muhtâr'ın askerlerinin yanına geldiler. Bu arada Heccâr b. Ebcer el-İclî geldi. Muhtâr onun karşısına Ahmer b. Şumayt el-Ahmesî'yi çıkardı. Ahmer Haccâr'la savaştı. İbnü'l-Eşter de onlara doğru geldi. Haccâr onun geldiğini anlayınca adamlarıyla birlikte kaçtı.

Her kabileden 100 ve 200 kişi Muhtâr'ın yanında yer almaya başladı. Adamlar karşılarına çıkan herkese saldırıyorlardı. Sonunda Muhtâr'ın yanında 3800 kişi bir araya geldi. Muhtâr onları savaşa hazırladı ve bölüklere ayırdı. İbnü'l-Eşter, Râşid b. İyâs b. Mudârib'e yöneldi. Râşid'i Murâd meydanında [kavşağında] buldu. Râşid 4.000 kişilik bir ordunun başındaydı. İki taraf savaşmaya başladı. Hüzeyme b. Nasr el-Absî ile Zeyd b. Ali b. Hüseyn'le birlikte öldürülen Hüzeyme'nin oğlu Ebû Nasr, Râşid b. İyâs'ı öldürdüler. Ebû Nasr, "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki Râşid'i öldürdüm" diye bağırdı. Râşid'in adamları dağıldılar. Onun kız kardeşi ona ağıt yakarak şöyle dedi:

Allah belalarını versin, dün Râşid'i öldürenlerin
Murâd'ın yanında, iki ev arasındaki meydanda
Doğurmaz Râşid'den sonra Benî İcl'den bir kadın
Bir çocuk; ne de bir yıldırım yağmur getirir artık

İbrâhim adamlarını teşvik ederek şöyle diyordu: "Kuşkusuz hakla beraber azlık yoktur; batılla beraber kesret olmadığı gibi… *Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır. Allah, sabredenlerle beraberdir.*"[323]

Hassân b. Fâid'in Durumu, İbn Mutî'in Kuşatılması ve Kaçışı

Dediler ki: Râşid b. İyâs'ın öldürülmesinden sonra İbrâhim Eşter, Muhtâr'ın tarafına doğru gitti. Râşid'in öldürüldüğünü müjdeleyen müjdeciler huzuruna geldiler. Adamlarının nefisleri güçlendi; İbn Mutî ve adamlarının kalbine de korku ve zafiyet girmişti. İbn Mutî, Hassân b. Fâid b. Bükeyr b. İsâf el-Absî'yi, 2000 kişilik bir kuvvetle onların üzerine gönderdi. İbrâhim Eşter ve Sabaha'daki adamları onun karşısına çıktılar. İbrâhim adamlarıyla Hassân'a doğru saldırıya geçti. Hiçbir mızrak vurmadan ve hiçbir kılıç kullanmadan Hassân ve adamları hezimete uğradı ve Hassân'ı ele geçirdiler. Hüzeyme b. Nasr el-Absî onun için İbrâhim'le konuştu ve "Bu benim amcaoğlumdur" dedi. İbrâhim onu bir ata bindirdi ve "Ailenin yanına git" dedi.

---

323 Bakara, 2/249.

İbrâhim b. Eşter, Şebes b. Rib'î'yi gözüne kestirdi. Ancak vazgeçirmek için Yezîd b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym onu savundu. Bu kez İbrâhim, Hüzeyme b. Nasr'a, Yezîd b. Hâris'e yönelmesini emretti. Böylece Hüzeyme Yezîd'i hezimete uğrattı. İbrâhim de Şebes ve adamlarını geri püskürttü. Onlar mağlup bir şekilde İbn Mutî'in yanına döndüler. İbn Mutî, İyâs ve oğlunun öldürülmesinden sonra şurtasının başına Süveyd b. Abdurrahman el-Minkarî Ebü'l-Ka'kâ'ı getirdi. Şehirde, kendi yerine görevi vekâleten yürütmesi için Şebes b. Rib'î'yi getirdi ve onu Müsâhik b. Abdullah b. Mahreme el-Kureşî el-Âmirî -deniliyor ki: Müsâhik'in oğlu Nevfel b. Müsâhik- komutasında 5.000 askerle destekledi.

İbn Mutî'in savaşçıları yanında toplandılar. İbn Mutî Künâse'ye varmıştı. İbrâhim b. Eşter onlara ağır ağır görünmeye başladı. İbrâhim adamlarına, "İnin ve filanın ailesi, filanın ailesi sizi korkutmasın. Şu gördüğünüz adamlar kılıçların şakırtısını duydukları an, tıpkı keçi gibi İbn Mutî'in arkasından dönerler" dedi. Sonra İbrâhim, kaftanının alt tarafını, hırkaların kenarından yapılan kırmızı kuşağının altına koydu ve adamlarına, "Saldırın onlara; amcam ve dayım feda olsun sizlere" dedi. Çok geçmeden hezimete uğradılar ve sokakların ağızlarında birbirinin üzerine binip izdihama yol açtılar. Sonra İbnü'l-Eşter Müsâhik'in -veya İbn Müsâhik'in- yanına gitti. Kılıcı ona kaldırdı; İbn Müsâhik ona, "Ey İbnü'l-Eşter! İkimiz arasında bir kin veya bir düşmanlık var mıdır; ya da benden taraf, almak istediğin bir intikamın var mı?" dedi. Bunu deyince İbrâhim onu serbest bıraktı. İbn Müsâhik bu olaydan sonra hep ona teşekkür ederdi.

İbn Mutî hükûmet konağına geldi; İbnü'l-Eşter onu takip etti. Muhtâr da geldi ve mescide girdi. İbrâhim b. Eşter, Ahmer b. Şumayt ve Yezîd b. Enes el-Esedî İbn Mutî'in kuşatmasını üzerlerine aldılar. Her birisi konağın bir tarafını tutmuştu. İbn Mutî üç gün konakta kaldı; çoluk çocuğuna un yediriyordu. Amr b. Hureys dışında insanların eşrafı da onunla beraberlerdi. Amr onunla birlikte konağa girmişti. Sonra kuşatmadan sıkıldı ve Kûfe'den çıktı. Şebes b. Rib'î İbn Mutî'a, kendisi için güvence alıp dışarı çıkmasını söyledi; ancak İbn Mutî kabul etmedi ve "Hicâz'da ve Basra'da Müminlerin Emîri Abdullah b. Zübeyr'in lehine durum düzelmiştir. Ben bu konuma nasıl razı olabilirim?" dedi. Bu kez Şebes b. Rib'î, "Eğer bunu

istemiyorsan, gizlice güvendiğin bazı adamların yanına git ve orada gizlen. Sonra Müminlerin Emîri'nin yanına git" dedi. İbn Mutî, Esmâ b. Hârice b. Hısn el-Fezârî, Abdurrahman b. Mihnef ve Kûfe'nin eşrafına, "Şebes'in söylediğine ne dersiniz?" dedi. Onlar, "Doğru söylüyor; görüş onun görüşüdür" dediler. İbn Mutî, "Akşamı bekleyeceğiz" dedi. O sırada konaktan bir adam çıktı ve Muhtâr'a küfretti. Amr b. Mâlik en-Nehdî Ebû Nemr ona bir ok attı. Ok isabet etti; ama onu öldürmedi. Atarken şöyle dedi:

Al bunu, İbn Mâlik'ten
Böyle yapan birisinden

Akşam olunca İbn Mutî yanında bulunan eşraftan adamları topladı ve "Allah bu itaatinizden dolayı sizi hayırla mükâfatlandırsın. Hiç şüphesiz sizin bu koruyuculuğunuzu, ciddiyetinizi ve çabanızı Müminlerin Emîri'ne bildireceğim. Bunun üzerine Şebes b. Rib'î, "Allah senin gibi valiyi hayırla mükâfatlandırsın. Sen mallarımızı korudun ve şeriflerimize ikramda bulundun, imamına karşı samimi davrandın ve üzerindeki görevleri yerine getirdin. Kuşkusuz iznin olmadıkça senden ayrılacak değiliz" dedi. İbn Mutî, "Sizden her şahıs istediği yere gitsin" dedi. Sonra çıkmak için bir plan yaptı ve Dâru'r-Rûmiyyîn tarafından çıktı. Nihayet konağı boşaltıp Ebû Musa ailesinin yanına geldi. Onun adamları güvence istediler. İbrâhim b. Eşter onlara güvence verdi. Sonra çıkıp Muhtâr'a biat ettiler.

Dediler ki: Muhtâr, İbn Mutî'in kuşatmasının 4. günü hükûmet konağına girdi ve şöyle dedi: Dostuna zafer, düşmanına hüsran vadeden ve bu kanununu kıyamete kadar sürdüren Allah'a hamd olsun. Yerine getirilen bir vaat… Hükmedilen bir kazâ… Kuşkusuz Allah'a karşı yalan uyduran mutlaka hüsrana uğramıştır. Şüphesiz bizim için bir bayrak kaldırıldı ve önümüze bir hedef konuldu. Bayrak konusunda bize, 'Bayrağı kaldırın ve düşürmeyin' denildi. Hedef konusunda da 'Ona doğru koşun ve onu aşmayın' denildi. Davet edenin davetini ve çobanın uyarılarını işittik. Nice ölüm haberi veren kadın ve erkekler savaş kargaşasında ölmüşlerdir. Yazıklar olsun, tuğyana giren, yalan söyleyip yüz çevirenlere… Ey insanlar! Girin ve bir hidayet biatiyle biat edin. Semayı ulaşılmayan bir tavan yapan ve yerde geniş yollar yapan Allah'a yemin olsun ki Ali ve Ali'nin ehl-i beytinden sonra böyle hidayet dolu bir biat yapmış değilsiniz."

İnsanlar Allah'ın kitabı, Peygamber'in sünneti, ehl-i beytin kanlarının talep edilmesi, cahil bidatçılarla cihat etmek, zayıfları müdafaa etmek, halife ile savaşanlarla savaşmak ve onunla barış içinde olanlarla barışmak, sözünü yerine getirmek, ne biat alan bu biati geri almak ne de biat edenler bu biati bozmak üzerine biat ettiler. Adam gelip bu sözleri Muhtâr'a arzettiği zaman Muhtâr, "Evet" der ve onunla tokalaşırdı. Bir gün Münzir b. Hassân b. Dırâr ed-Dabbî biat etmek üzere geldi. Yanında da oğlu vardı. Saîd b. Münkız el-Hemdânî ile birlikte oturmuş bulunan Şîa'dan bir grup onları gördü ve "Vallahi bu cebbarların reislerindendir" dedi. Orada bulunan Şiîler hemen ona ve oğluna saldırıp ikisini de öldürdüler. Saîd bağırarak, "Acele etmeyin" dedi. Bu haber Muhtâr'a ulaştı. Bundan çok rahatsız oldu; hatta rahatsızlığı, yüzünden belli oluyordu.

Muhtâr İbn Mutî'a, "Kuşkusuz ben senin yerini biliyorum. Senin kalkamayacak durumda olduğunu sanıyordum. Sana 100.000 dirhem gönderiyorum" şeklinde bir haber yolladı. İbn Mutî bu parayı kabul etti ve Kûfe'den çıktı. Muhtâr Kûfe'nin beytülmalinde 9.000.000 dirhem buldu. Bu paraları adamlarına ve kendisine biat edenlere dağıttı. Muhtâr Kûfe halkının komşuluğunu ve yeni gidişatı güzel yaptı ve şerif insanlara ikramda bulundu. Şurtasının başına Abdullah b. Kâmil eş-Şâkirî'yi getirdi. Muhafızlarının başına da Ureyne'nin mevlası Keysân'ı getirdi. Keysân'ın künyesi "Ebû Amre" idi. O Keysâniyye'nin sahibiydi. Muhtâr ayrıca valilerini de tayin etmeye başladı. Abdurrahman b. Saîd b. Kays'ı Musul'a tayin etti.

Abdullah b. Zübeyr, Muhammed b. Eş'as'ı Musul'a tayin etmesi için İbn Mutî'a bir mektup gönderdi. O da onu Musul'a tayin etti. [Muhtâr'ın valisi] Abdurrahman b. Saîd oraya varınca İbnü'l-Eş'as Tikrît'e çekildi ve bunu Abdullah b. Zübeyr'e bildirdi. Abdullah b. Zübeyr ona şunları yazdı: "Senin mektubunu anladım; yaptığın iş konusunda benim yanında hiç mazeretin yoktur. Cihat etmeden Musul arazisini, haracını ve kalelerini nasıl bırakıp çekiliyorsun? Seni oraya tayin ettiğim halde mazur olamazsın. Oradan [topladığının] çoğunu yiyor ve azını bana gönderiyorsun. Vallahi eğer imamına bağlılık göstermek ve Rabbinin sevabını talep etmek maksadıyla savaşmazsan valisi olduğun, hayrı sana ait ve ayıpları senin aleyhine olan bir belde için savaşmaya layık birisi olursun. Ama bunu öfkeyle ve

devletini korumak için yapmadın. Sen dünyan konusunda güçlü ve kararlı değilsin; keza ahiretin konusunda da Allah'tan korkan birisi değilsin. Düşmanlarına karşı aciz kaldın ve sana verdiğim valilik görevini zayi ettin. Vesselam…"

Öte yandan Muhammed b. Eş'as'ın oğlu Abdurrahman b. Muhammed, Abdullah b. Zübeyr'in yanına geldi ve ona, "Ne diye güçsüz, korumasız ve bir güç beklentisi olmadan yanınızda kalıyoruz?" dedi. Bu şekilde, nihayet Kûfe'ye geldi; Muhtâr'ın yanına girip selam verdi; ona dua etti ve tebrik etti. Sonra onun kadılığı için oturmak istediğini ona teklif etti. Ancak Muhtâr kabul etmedi ve kadılığa Şüreyh'ı tayin etti. Sonra Şüreyh hasta numarası yaptı. Muhtâr'a, "O, Osman taraftarıdır" denildi. Bunun üzerine Muhtâr kadılığa, Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd'u tayin etti. O da hastalandı. Muhtâr onun yerine Abdullah b. Mâlik et-Tâî'yi tayin etti.

Şair İbn Hemmâm es-Selûlî Osman taraftarıydı. Bir gün Şîa'dan bir adamın Osman'a sövdüğünü işitti. İbn Hemmâm onu ağır bir dille hicvetti. Fakat Şiîler galip gelip güçlendiklerinde İbn Hemmâm saklandı. Sonra Muhtâr hakkında bir şiir söyledi ve Muhtâr'ın yanına geldi. Şiiri Muhtâr'a okudu. Bunun üzerine Muhtâr onu bir ata bindirdi ve adamlarına, "Bu adam sizi methetmiştir" dedi. Kays b. Tahfe en-Nehdî ona bir at ve bir şal hediye etti. Yine de Şîa'dan bir kavim ona saldırmak istedi; fakat Abdurrahman b. Eş'as onu korudu. Onlar da ondan vazgeçtiler.

Bu arada Muhtâr bir gürültü işitti. Gürültüyü yapanların yanına çıktı ve şöyle dedi: "Size hayırlı bir söz söylendiği zaman kabul edin. Bir mükâfat vermeye muktedir olduğunuz zaman yapın. Yapamazsanız ortalıktan çekilin ve şairlerin sözünden sakının. Çünkü şairin şerri hazırdır ve sözü yaralayıcıdır" Sonra İbrâhim b. Eşter İbn Hemmâm'ı menziline kadar götürdü ve ona 1.000 dirhem ve bir at verdi. İbn Mutî hükûmet konağında kuşatma altındayken, yanındaki bazı adamlarla kendilerini sarkıtıp inmişlerdi. Bunun üzerine İbn Hemmâm şöyle dedi:

Konak kapısının kapalı olduğunu gördüğümde
Ve Hemdân sebeplere asıldığında
Ve çevremizdeki sokak ağızlarını gördüğümde

Dolmuştu, her türlü sopalar[324] *ve kıllarla*
Ve gördüm gizli iş çevirenleri; sanki onlar
İnden çıkan tilkiler gibidirler, evlerin etrafında
Anladım ki İbn Mudârib'in valiliği
Kalmadı ondan, sinek kadar bir şey

Ubeydullah b. Ziyâd, Aynü'l-Verde'de Tevvâbûn'u hezimete uğrattıktan sonra Züfer b. Hâris'i de mağlup etmek isteyip de onu ele geçiremeyince Musul'a doğru yola çıktı. Bunun üzerine [Muhtâr'ın Musul'daki valisi] Abdurrahman b. Saîd b. Kays el-Hemdânî Muhtâr'a mektup yazarak, İbn Ziyâd'ın süvarilerinin Musul'a gelmek üzere olduklarını, yanında ne at ne de adam bulunduğunu ve ona karşı aciz kalmaktan korktuğunu bildirdi; sonra Tikrît'e çekildi. Bunun üzerine Muhtâr Yezîd b. Enes b. Kilâb el-Esedî'yi Musul'a tayin etti ve ona, düşmanına yaklaşmamasını ve imkân buldukça fırsat kollamasını emretti. Ona ayrıca, "Sana peş peşe yardım göndereceğim. Bu seni desteklemek bakımından daha iyidir. Bu durum, ordun için daha güçlendirici ve düşmanın için daha çok korkutucudur" dedi. Sonra yanına Verkâ b. Âzib el-Esedî ve Si'r b. Ebû Si'r el-Hanefî'yi de verdi.

İbn Ziyâd, Rebîa b. Muhârik el-Ganevî ve Abdullah b. Hamele b. Abdurrahman el-Has'amî'yi önden gönderdi. Her birisi 3.000 kişilik bir birliğin başında olmak üzere toplam 6.000 kişilik bir ordu gönderdi. Rebîa erkenden Yezîd'in üzerine gitti. Yezîd insanlarla çıktı; fakat bir hastalığı vardı. Bu karşılaşma hicretin 66. yılı, Zilhicce ayındaydı. Yezîd insanları savaşmaya teşvik ediyor, sabırlı ve ciddi olmalarını emrediyordu. İki ordu karşı karşıya geldi. Savaş, güneşin doğuşundan kuşluk vaktine kadar devam etti. Muhtâr'ın adamları, Rebîa ve adamlarını hezimete uğratıp askerlerini kuşatma altına aldılar. Rebîa b. Muhârik öldürüldü. Onu öldüren Abdullah b. Sabire idi. Yezîd akşam olmadan vefat etti. Bunun üzerine Yezîd'in adamları, komutanlarının öldürülmesinden sonra düşmanın tekrar harekete geçmesinden endişe ederek geri çekildi.

---

324 Muhtâr'ın adamları genellikle sopalar, ağaç dalları ve odun parçalarıyla savaştıkları için beyit, sokaklarda kırılmış sopa ve baston parçalarının çokluğuna, atların yelelerinden ve kuyruklarından kopmuş olan kıllara işaret ediyor. Hatta bu yüzden Muhtâr'ın ashabı için "el-Haşebiyye" adı verilmiştir. (çev.)

Muhtâr, Yezîd'in ölümünden sonra İbrâhim b. Eşter'i Musul'a tayin etti ve Yezîd b. Enes'in ordusunu beraberinde Musul'a geri götürmesini emretti. İbrâhim b. Eşter Kûfe'den çıkınca Kûfe halkı Muhtâr'a karşı hareketlenmeye başladı ve onu ortadan kaldırmaya niyetlendiler. Muhtâr hemen İbrâhim'in geri dönmesi için mektup yazdı.

Muhtâr'ın adamları "el-Haşebiyye" diye adlandırılırlardı. Çünkü onların çoğu ağaç dallarıyla savaşıyorlardı. Yine denildiğine göre onlara "el-Haşebiyye" denilmesinin asıl sebebi şudur: Muhtâr'ın, İbnü'l-Hanefiyye'ye yardım etmek üzere Mekke'ye gönderdiği grup, İbnü'z-Zübeyr'in İbnü'l-Hanefiyye'yi ve adamlarını yakmak için topladığı odunları ellerine almışlardı. Yine deniliyor ki onlar yalın kılıçla hareme girmek istemedikleri için ellerinde sopalarla hareme girdiler ve kılıçlarını kınlarından çıkarmadılar.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından nakletti; dedi ki: Yezîd b. Enes'in yanına esirler getirildi. O da hastaydı. Enes, "Öldür, öldür" diyordu. Sonunda dili ağırlaşmaya başlayınca eliyle işaret ediyordu. Sonunda elleri de ağırlaştı. Bu kez kaşlarıyla işaret ediyordu. Nihayet bu vaziyette vefat etti.

Heysem b. Adî şöyle dedi: Muhtâr Yezîd b. Enes el-Esedî'yi Musul'a gönderince Husayn b. Nümeyr'e yöneldi. O da önden [Abdullah b.] Hamele b. Abdurrahman el-Has'amî'yi gönderdi. İki ordu Bâtelî'de karşılaştılar. Hamele [veya Abdullah b. Hamele] öldürüldü ve Yezîd'e 6.000 esir getirildi. Bütün esirlerin boyunları vuruldu. Yezîd o sırada can çekişiyordu ve vefat etti.

Mus'ab b. Zübeyr, hicretin 67. yılının başında Basra ve Kûfe'ye geldi. Bir müddet Muhtâr'ın savaşından geri durdu.

Cebbânetü's-Sebî Günü

Dediler ki: İbnü'l-Eşter Musul'a gitmek üzere yola çıkınca Kûfe halkı Muhtâr'la savaşma konusunda anlaşmaya vardılar ve "Bu Muhtâr ancak bir kâhindir" dediler. Abdurrahman b. Saîd b. Kays el-Hemdânî [Kûfe şehir merkezinde bulunan] Cebbânetü's-Sebî'a [Sebî meydanına-kavşağına] çıktı. Zahr b. Kays el-Cu'fî ve İshak b. Eş'as Kinde meydanına, Ka'b b.

Ebû Ka'b el-Has'amî Bişr meydanına, Abdurrahman b. Mihnef Ezd kabilesine, Şemir b. Zü'l-Cevşen de Benî Selûl meydanına çıktı. Şebes b. Rib'î Mudar kailesindeki Künâse'ye, Haccâr b. Ebcer el-İclî ve Yezîd b. Hâris b. Rüveym Rebîa kabilesindeki Sabaha tarafına ve Amr b. Haccâc ez-Zübeydî de Murâd meydanına çıktı. Sebî meydanında bulunanların üzerine, Muhtâr'ın geleceği haberi onlara ulaştı. Bunun üzerine çevrede bulunan Yemenli eşrafa, dostlarıyla birlikte meydana gelmeleri gerektiğini yeminle söylediler. Yemenlilerin tümü Sebî meydanında toplandılar. Deniliyor ki: Amr b. Haccâc ez-Zübeydî yanındakilerle birlikte Murâd meydanında kaldı ve onların yanına gelmedi.

İbrâhim b. Eşter, hızlı bir şekilde ve kestirme yollardan Medâin'den Kûfe'ye gelerek Muhtâr'la buluştu. Muhtâr şöyle düşündü; eğer İbrâhim'i Sebî meydanındaki kavmin üzerine gönderse başarılı olmayacak. Bu yüzden İbrâhim b. Eşter'e, "Sen Şebes b. Rib'î'nin karşısına çık ve Künâse'de Mudarlılarla savaş. Ben de Sebî meydanına gideceğim" dedi. İbrâhim onun emrini yerine getirdi. Muhtâr'ın kendisi de Sebî meydanı tarafına gitti. Ayrıca Ahmer b. Şumayt ve Abdullah b. Kâmil'i de meydandakilerin üzerine gönderdi ve onlarla savaşmalarını emretti.

İbnü'l-Eşter Yemenli Mudar kabilelerinin bulunduğu bölgeye gitti; onlarla şiddeti şekilde savaştı ve onları hezimete uğrattı. İbn Şumayt ve İbn Kâmil de Sebî meydanındaki Yemenlilerle karşı karşıya geldiler. Şemir b. Zü'l-Cevşen de onların yanına varmıştı. Deniliyor ki: Şemir oraya varmamış; Mudar kabilesine gitmişti. İbn Şumayt hezimete uğradı; sonunda o ve adamları Muhtâr'ın yanına gittiler. İbn Kâmil adamlarından bir grupla sabretti; Muhtâr ona Abdullah b. Kurâd el-Has'amî komutasında 300 adam daha gönderdi. Sonra İbn Şumayt'ın adamlarından bir grup ona geri döndüler. İbn Şumayt savaştı; onlar da savaştılar.

Muhtâr Ebü'l-Kalûs'u gönderdi; yanında Şibâm kabilesinden bir cemaat de vardı. Bunlar Cebbânetü's-Sebî'e girdiler. Girerken, "Hüseyn'in intikamını almak için iş başına" diye bağırıyorlardı. İbn Şumayt ve İbn Kâmil'in adamları da Hüseyn'in intikamını almak için çağrıda bulunuyorlardı. Saldırıya geçtiler. Fazla geçmeden Cebbânetü's-Sebî'deki herkesi hezimete uğrattılar. Mudar ve Yemenliler hezimete uğrayınca Rebî kabilesi,

Yemen ve Mudar'a mensup olan herkes dağıldı. Deniliyor ki: Onlar Muhtâr'ın adamlarına geldiler ve onlarla da hafif şekilde savaştılar; sonunda dağıldılar. Bir kavim şöyle dedi: Aksine o gün Rifâa b. Şeddâd el-Becelî de Cebbânetü's-Sebî'de Muhtâr'la beraber savaştı. Savaşırken şöyle diyordu:

Ben Şeddâd'ın oğluyum; Ali'nin dini üzereyim
Ben Osman b. Ervâ'nın dostu değilim
Atarım bugün, atılacak olanları
Savaş ateşinin sıcaklığında, eğilip bükülmeden

Başkaları şöyle dediler: Rifâa b. Şeddâd o gün Kûfe halkı ile birlikte savaştı ve öldürüldü. Denildiğine göre o Muhtâr'dan sonraya kalmıştı. Doğru olan da budur.

[Muhtâr'la İlgili Muhtelif Rivayetler]

Bize Affân anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı; dedi ki: Bize Abdülmelik b. Umeyr haber verdi; dedi ki: Bana Rifâa b. Şeddâd anlattı; dedi ki: Ben Muhtâr'ın başının üzerindeydim. Onun yalancı bir adam olduğunu anlayınca vallahi onun boynunu vurmaya niyetlendim. Ancak Amr b. Hamık'ın Resûlullah'tan (sav) bana naklettiği bir hadisi hatırladım; şöyle buyuruyor: "Kim güvence verdiği bir adamı öldürürse kıyamet günü kendisine ihanet bayrağı verilir."[325]

Bana Ebû Eyyûb er-Rakkî el-Muallim anlattı. O İsa b. Yûnus'tan, o Nusayr b. Ebû Nusayr'dan, o İsmail es-Suddî'den, o da Rifâa'dan şöyle dediğini rivayet etti: Muhtâr'ın yanına girdim; bir de ne göreyim! Oraya iki tane yastık atılmış. Muhtâr, içeri giren bir adama, "Ey filanca adam, filancaya bir yastık getir" dedi. Ben de "Şu iki yastık neyin nesi?" dedim. Muhtâr, "[Az önce] bunların birisinden Cibrîl, diğerinden Mikâîl kalktı" dedi. Vallahi kılıçla ona vurmaktan beni meneden tek şey, Amr b. Hamık'ın Resûlullah'tan (sav) bana naklettiği şu hadistir: "Bir kimse kanı konusunda bir adama güvence verir de onu öldürürse, ben ondan uzağım; maktul kâfir bile olsa…"

325 *Kenzü'l-Ummâl*, 10943. Hadis.

Heysem b. Adî, Muhtâr'ın şöyle dediğini nakletti: (العجَبْ كُل العَجَبْ بَيْنَ جمادى ورَجَبْ... أحياءٌ وأمواتٌ وجميعٌ وأشتاتٌ....والمُوجِبةُ الواجبة جَبَا جِبَهْ)[326]

Cebbânetü's-Sebî günü Numân b. Suhbân Muhtâr'la savaştı ve öldürüldü. Dedi ki: Rifâa b. Şeddâd Kûfe halkıyla beraber savaştı.

Dediler ki: Muhtâr'ın taraftarları Cebbânetü's-Sebî günü Numân b. Suhbân er-Râsibî'yi öldürdüler. Numân ibadetine düşkün Şiî bir insandı. Hüseyn'in kanını talep etmek ve Şîa ile birlikte savaşmak için Basra'dan gelmişti. Muhtâr'dan hoşlanmadığı bir söz işitti ve Cebbanetü's-Sebî halkıyla birlikte onunla savaştı. Sonunda öldürüldü. Ayrıca Furât b. Zahr, Amr b. Mihnef ve Mâlik b. Hizâm b. Rebîa da öldürüldü. Mâlik, Şair Lebîd b. Rebîa'nın kardeşinin oğluydu. Deniliyor ki: Mâlik b. Hizâm b. Rebîa Mudar kabilesinden olanlarla birlikte öldürüldü.

Dediler ki: Cebbânetü's-Sebî'de savaşanlar mağlup olunca Hemdân'daki el-Vâdi'iyyûn evlerinden 500 esir çıkarıldı ve Muhtâr'a getirildi. Muhtâr, Hüseyn'in şehit edilmesine şahit olanlardan 248 kişiyi öldürdü. 250 kişi oldukları da söyleniyor.

Sürâka b. Mirdâs el-Bârıkî bazı şiirler yazdı. Şöyle diyordu:

İyilik yap bugün bana, ey Ma'ad'ın en hayırlısı!
Selam verip telbiye eden ve secde edenlerin en hayırlısı!

Bu şiiri sebebiyle Mirdâs el-Bârıkî'nin hapse atılması için emir verildi. Bir gece hapiste kaldı; sonra onu tahliye ettiler. Bu kez, alaca atlar üzerinde Muhtâr'la birlikte savaşan melekleri gördüğünü anlatan bir şiir yazdı. Muhtâr, minbere çıkıp gördüğü rüyayı halka anlatmasını emretti. O da aynen denileni yaptı. Sonra Basra'da bulunan Mus'ab b. Zübeyr'in yanına kaçtı. Orada şöyle dedi:

---

326 Muhtâr es-Sakafî şahsına esrarengiz ve lahûtî bir görünüm vermek için sec'ili (şiirsel) konuşmayı adet edinmişti. Seçtiği kelimeler bazen anlamlı olsa da burada olduğu gibi anlamsız ve cümle içinde münasebetsiz olanları da vardı. Zaman zaman etrafındaki insanların dikkatlerini çekmek için Kur'ân'ı taklit ederek konuşurdu. Söylediği sözler Kur'ân lafızlarına benzese de anlam itibariyle boş ve değersiz sözlerdir. (çev.)

Hey! Bildir Ebû İshak'a
Alacalı ve siyah atlar gördüğümü, derin uykuda
İnkâr ettim vahyinizi ve kendime nezrettim
Sizinle savaşmayı, ölüme kadar
Gözlerim gösterdi bana, ona göstermediklerini
İkimiz de biliyoruz [uydurduğun] saçma şeyleri

Muhtâr, kendisi hakkında çok konuşan Utbe b. Farkad es-Sülemî'nin mevlası Suhaym'i yakaladı ve "Sen, kezzabla savaşın, demişsin. Peki, benim kezzab olduğumu sana kim söyledi?" dedi ve boynunu vurdu. Ubeydullah b. Hemmâm es-Selûlî -Allah ona rahmet eylesin- şöyle dedi:

Vardı, Muhtâr'ın gecesinde, alıkoyan
Oyun çağındaki gençleri dilberlerden
Çağırdı, "Hüseyn'in intikamını almak için iş başına" diye
Yöneldi bölükler, hava karardıktan sonra Hemdân'dan
Ve Geldi Mezhic kabilesinden, Reis İbn Mâlik
Yönetiyordu, toplulukla savaşmaya hazırlanmış bir topluluğu
Ve Esed kabilesinden Yezîd gelmişti, Muhtâr'a yardım için
Aslan ruhlu ve güçlü, her türlü delikanlıyla birlikte

Bazılarına göre Şebes b. Rib'î o gün öldürüldü. Bunu iddia edenler A'şâ Hemdân'ın şu şiirini delil getirmişlerdir:

Allah cezalandırsın İbrâhim'i, hemşehrilerinden ötürü
Hakkın, yüzünden uzaklaştığı bir kişinin cezasıyla
Koşarak geldi, Sâbât toprağından, mızrakla
Ölüme doğru, damızlık develerin koşması gibi
Döktü dirilerin üzerine, sağanak gibi yağmurundan
Arkasından ganimetlerin geldiği, ölüm sağanaklarıyla
Yığıldı yere, kuşluk vakti İbn Rib'î, maktûl olarak
Sanki hiç çarpışmamış, bir kerecik bile ve savaşmamış
Ebû İshak'a gelince, o geri dönüverdi yürüyerek
Mızrakları ve birlikleri toplayan orduya doğru
Sebî'de karşılaştığımızda ve bize doğru akıp geldiklerinde
Vurduk kafalarına, ağaç dallarıyla

Korkutmadı kimse bizi, Şibâm'dan başka; helak ettiler bizi
Kılıçlarıyla… Yağdırılmasın onlara bir damla yağmur
Muhtâr mı bizi öldürecek, küfrüyle beraber?
Hey gidi zaman… Daha ne acayiplikler görülecektir sende!

Şebes b. Rib'î'nin bugünde öldürüldüğünü kabul etmeyenler "Yığıldı yere, kuşluk vakti İbn Rib'î, maktûl olarak" mısraını, "Yığıldı yere, kuşluk vakti İbn Suhbân, maktûl olarak" şeklinde rivayet etmişlerdir. Doğru olan da budur. Birinci görüş yanlıştır. Kuşkusuz İbn Rib'î yatağında vefat etmiştir. Cebbâne vakası hicretin 66. yılı, Zilhicce ayındaydı. Muhtâr Cebbâne vakasını bitirince, İbn Ziyâd'la karşılaşmak, Hüseyn ve ailesini öldürenleri aramak üzere İbrâhim b. Eşter'e emir verdi. Muhtâr şiirsel sözlerinde şöyle diyordu: "Bulutları yaratana, azabı şiddetli olana, hesabı seri olana, Kitabı indirene, Azîz ve Vehhâb olana, kudret sahibi ve gâlib olana yemin olsun ki iftiracı ve kezzâb olan, ayıplanan ve kınanan, suçlu ve kuşku içinde olan Kesîr b. Şihâb'ın kabrini elimizle açacağız. Sonra kavim/kabileleri bedevilerin yurtlarına çağıracağız; sonra onların evlerini, konaklarını ve mallarını sadık, sabırlı ve hakkı dinleyip Allah'a yönelmiş olanlara miras yapacağız."

Yine şöyle derdi: "Beled-i Emîne'nin Rabbine ve Tur-i Sinâ'nın hürmetine yemin olsun ki hicivci şairi öldüreceğim; Nâitî'nin kavminden olan A'şâ'yı ve el-Bârıkîlerden olan şairi… Gezici Hânikînlerden olan cariyenin oğlunu… Bir şair ki ona iyilik yaptım; o dönüp küfre girdi; ama yarın yakalanır ve kesilir… Sonra da Sakar'ı boylar… Orada en büyük azabı tadar… Yazıklar olsun, melûn İbn Hemmâm'a… ve Esedîlerin kardeşine… Onlar şeytanların dostları ve kâfirlerin kardeşleridir. Onlar ki batıl şeylere daldılar ve bana iftiralar attılar. Ben sadık ve masdûk olduğum halde bana kezzâb dediler. Ben cevap veren ve hak ile batılı ayırdığım halde bana kâhin dediler. Ne mutlu, Abdullah'a ve Ubeyde'ye[327] ve güzel ahlak sahibi, doğru sözlü, mutlu nefsin sahibi, kovulmuş Leylâ'nın kardeşine, ne mutlu!"

Yine şöyle dedi: "Beni gören birisi olarak yaratana ve kalbimi tenvir edene yemin olsun ki bu şehirde bazı evleri yakacak, bazı kabirleri açacak ve bazı kâfir ceberrutları öldüreceğim."

---

327 RK'nin hamişinde, "İbn Kâmil ve Ubeyde b. Amr el-Kindî'yi kastediyor" kaydı yer almaktadır. BAE'de ise bu ibare (طُوبى لِعَبْدِالله و عَبيدَه) şeklinde harekelenmiştir. (çev.)

Yine şöyle dedi: "Saferü'l-Asfâr'da, her türlü ceberrut öldürülecek, Muhtâr'ın eliyle…"

Yine şöyle derdi: "Yüksek, yüce ve sessiz dağların Rabbine yemin olsun, Umân'da Ezd'i öldüreceğim, Yemenli olan her türlü Şiîyle… Mezhic ve Hemdân'dan gelenlerle… Abs ile Zübyân kabilelerini helak edeceğim ve şeytanın dostları olan Temîm'i de… Şerîf olan Zabyân dışında…"[328]

Bir de şöyle dedi: "Kalem'in ve Levh'in kerem sahibi olan Rabbine yemin olsun ki Araplar ve acemler bana boyun eğecekler ve Benî Temîm'den hizmetçiler tutacağım."

Yine şöyle dedi: "Semî ve Alîm olan, Azîz ve Kerim olan Allah'a yemin olsun; deriyi ovar gibi Uman'ı ovacağım; sonra da Temîm'den hizmetçiler tutacağım."

Muhtâr elini kızının başına sürer, "Allah İsa b. Meryem'e salât ve selâm eylesin" derdi. Çünkü dediklerine göre İsa Mesîh (as) gelip onun kızıyla evleneceğini söylüyormuş.

Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Hüseyin'in Katline İştirak Edenlerin Öldürülmesi

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Avâne'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın bir ok kuburu vardı; içinde kamçılar bulunurdu. O kamçılardan birisinin üzerinde "10", diğer bir kamçının üzerinde "20" yazmıştı ve bu "500"e kadar devam ediyordu. Bir gün kölelerinden birisine kızdı; kubura elini attı; üzerinde "100" yazılı kamçı eline geldi. Kölesine 100 kamçı vurdu. Köle, ağlayarak Sa'd b. Ebû Vakkâs'a (ra) geldi. Kanlar topuklarından akıyordu. Bunun üzerine Sa'd, "Allah'ım! Ömer'i öldür ve kanını topuklarından akıt" şeklinde beddua etti. Ömer'in kölesi öldü; Muhtâr da Ömer b. Sa'd'ı öldürdü. Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın duası kabul edilirdi.

Dediler ki: Cebbânetü's-Sebî günü insanlar hezimete uğrayınca Kûfe'nin eşrafı Mus'ab b. Zübeyr'in yanına gitmek üzere yola çıktılar. Mus'ab o sıralarda Irakeyn'e [Kûfe ve Basra'ya] vali olmak üzere gönderilmiş, Bas-

328 RK'nin hamişinde, "Zabyân b. Ubâde" kaydı yer almaktadır.

ra'da kalıyordu. Bunun üzerine Muhtâr, "Hüseyn'i öldüren insanları, yeryüzünde yürüyor halde bırakmak dinimizden değildir" dedi. Deniliyor ki: Muhtâr'a, İbnü'l-Hanefiyye'nin şu sözü ulaşmıştı: "Hayret ediyorum Muhtâr'a… Bizim kanlarımızı talep ettiğini söylüyor, Hüseyn'in katilleri de onun meclisinde oturuyor, onunla sohbet ediyor ve şehirde sanatlarını icra ediyorlar."

Bu söz Muhtâr'ı oldukça tahrik etti ve bir gün şöyle dedi: "Vallahi ayakları büyük, gözleri çukurda ve kaşları çatık bir adamı öldüreceğim. Onu öldürmekle müminleri ve melâike-i mukarrebîni [Allah'a yakın melekleri] sevindireceğim" dedi. Muhtâr'ın anlattığı bu vasıflar, Ömer b. Sa'd'ın vasıflarıydı. Muhtâr'ın yanında bulunan Heysem b. Esved bu sözü duydu. Hemen gizliden oğlu Uryân b. Heysem'i Ömer b. Sa'd'ın yanına gönderdi ve Muhtâr'ın sözünü ona nakletti. Muhtâr daha önce Ömer b. Sa'd'ı sormuş; ancak kendisine bir yerde gizlendiği bildirilmişti. Bunun üzerine Muhtâr Ömer'in nefsi ve ailesi için bir eman yazdı; şehirde ve evinde olduğu sürece hiçbir olaydan dolayı tutuklanmayacağını ona bildirdi.

Uryân babasının mesajını Ömer b. Sa'da ulaştırınca Ömer hemen şehirden çıkmak için niyetlendi. Sonra kendisine, "Bu bir teröristin sözüdür" denildi; o da evinde kalmaya devam etti. Muhtâr, muhafızlarının başında bulunan Ureyne'nin mevlası Ebû Amre Keysân'ı gizlice gönderdi ve ona Ömer b. Sa'd'ın başını getirmesini emretti. Ebû Amre Ömer b. Sa'd'ın evine girdi. Ömer'in yanında ailesi de vardı. Hemen boynunu vurdu ve başını Muhtâr'a getirdi. Muhtâr'ın yanında da Hafs b. Ömer b. Sa'd vardı ve durumdan haberdar değildi. Muhtâr Hafs b. Ömer'e, "Bu başı tanıyor musun?" dedi. Hafs, "Evet, bu Ebû Hafs'ın başıdır. Allah bundan sonraki hayatın belasını versin" dedi. Muhtâr, "Sen ondan sonra yaşamayacaksın zaten" dedi ve Hafs'ın boynunun vurulmasını da emretti. Sonra ikisinin kafasını Muhammed b. el-Hanefiyye'ye gönderdi ve "Bu Hüseyn'e karşılık; bu da Ali b. Hüseyn'e karşılık… Ancak eşit değildirler" dedi. Muhtâr'a, "Sen, bir olay çıkarmadığı sürece kendisine eman vermiştin ve o hiçbir şey yapmamıştı" denildi. Muhtâr, "Allah Allah… Ona güvence verdiğimden beri tuvalete de mi girmedi?" dedi.

Muhtâr daha sonra Muâz b. Hâni el-Kindî, Ebû Amre ve Ma'bed b. Seleme el-Hadramî'yi gönderdi. Bu üçü Hüseyn'in başını alıp götüren Havlî b. Yezîd el-Asbahî'nin evinin etrafını kuşattılar. Havlî evinin [gizli] çıkış yerinde saklandı. Onu istediler; karısı onların yanlarına çıktı. Ona, "Kocan nerede?" dediler. Kadın, "Bilmiyorum" dedi ve evin [gizli] çıkış yerini işaret etti. Yanına girdiler; başının üzerinde bir hurma sepeti buldular. Onu oradan çıkardılar. Havlî'nin yakalandığı haberini alan Muhtâr hemen ona yöneldi ve onu evinin yanı başında öldürdü. Sonra cesedin yakılmasını emretti. Cesedi kül oluncaya kadar oradan ayrılmadı. Havlî'nin karısına "el-Ayûf" denilirdi. Havlî Hüseyn'in başıyla yanına geldiğinden beri, karısı ondan nefret ediyordu. Bu yüzden sürme kullanmazdı, koku sürünmezdi ve "Vallahi o adam bir daha benden bir sevinç görmeyecektir" demişti.

Mudar kabilesi Cebbâne günü hezimete uğrayınca Şemir b. Zü'l-Cevşen çıktı ve Kûfe'nin dışında atını koşturmaya başladı. Muhtâr'ın "Zirbî" adındaki bir kölesi onu takip etti. Şemir dönüp ona hamle yaptı ve onu öldürdü. Sonra bir köye gitti ve orada kalmaya başladı. Oradan Mus'ab'a bir mektup yazdı ve özel bir ulağa verdi. Muhtâr'ın silahlı adamları ulağı yakaladılar ve mektubun sahibini sordular. Ulak, Şemir Zü'l-Cevşen'in bulunduğu köyü onlara tarif etti. Durum Muhtâr'a bildirildi. Muhtâr hemen Şemir'in bulunduğu köye bir süvari birliği gönderdi. Şemir, hiçbir şeyin farkında olmadan köyü kuşattıklarını gördü. Şemir onlara karşı çıktı ve onlarla savaştı. Savaşırken şöyle diyordu:

Gösterdim onlara, şerefli bir aslanın inini
Görülmemiştir hiçbir gün, düşmandan tısladığı
Sadece bu şekilde, ya savaşan biri, ya da öldüren

Deniliyor ki: Onu Abdurrahman b. Abdullah el-Hemdânî öldürdü. Onun boğaz çukuruna bir mızrak sapladı ve "Hüseyn'in intikamını almak için iş başına" dedi. Sonra atlar onu çiğnedi ve bu yarayla can çekişerek öldü. Sonra kafası kesildi ve Muhtâr'a getirildi; leşi de köpeklere verildi.

Hakîm b. Tufeyl et-Tâî, Hüseyn'e bir ok atmış ve Abbas b. Ali'nin elbiselerini soyup almıştı. Kendisi, "Benim okum onun şalvarına isabet etti ve ona zarar vermedi" derdi. Muhtâr ona Abdullah b. Kâmil'i gönderdi;

Abdullah onu yakaladı. Onun ailesi Adî b. Hâtim'den yardım istedi. O da İbn Kâmil ile konuştu. İbn Kâmil, "Onun durumu Emîr Muhtâr'ın elindedir" dedi. Adî b. Hâtim'in Muhtâr'ın yanına gidip onun için şefaatçi olmadan İbn Kâmil onu Muhtâr'ın yanına acilen yetiştirdi. Muhtâr adamın çırılçıplak soyulmasını emretti; adam çırılçıplak soyuldu ve ölünceye kadar ona ok atıldı.

Zeyd b. Rukâd el-Cenbî, "Ben Hüseyn'in ailesinden bir adama bir ok attım. O sırada eli alnının üzerindeydi. Elini alnında sabitleştirdim" diyordu. Bu genç de Abdullah b. Müslim b. Akîl b. Ebû Tâlib idi. Sonra bu adam ona, kalbini parçalayan bir ok atmıştı. Kendisi, "Okumu onun kalbinden çıkarırken o ölüydü. Alnına attığım okumu çıkarmak için çok uğraştım; nihayet çıkardım fakat okun ucu içinde kaldı" derdi. Muhtâr İbn Kâmil'i bir grupla birlikte onun yanına gönderdi. İbn Kâmil onun evini kuşattı. Adam yalın kılıç çıktı ve savaştı. Bunun üzerine İbn Kâmil, "Ona vurmayın ve ona mızrak atmayın. Fakat ona ok ve taş atın. Böyle yaptılar, sonunda yere düştü. İbn Kâmil bir ateş istedi ve onu yaktı. Yakarken canlıydı. Nihayet kül oldu. Deniliyor ki: Canlıyken onun derisini yüzdü ve bu şekilde öldü.

Amr b. Subeyh, "Hüseyn'in ailesine mızrak attım; onları yaraladım, ama kimseyi öldürmedim" derdi. Deniliyor ki: Ömer b. Subeyh Abdullah b. Müslim'in alnına bir ok attı. Zeyd b. Rukâd da kalbini yardı. Muhtâr Ömer'i yakalamak üzere adamlar gönderdi. Ömer geceleyin getirildi. Sabah olunca zincire vurularak Muhtâr'ın yanına sokuldu. İnsanlar da hazır oldular. Önce çırılçıplak soyuldu; sonra ölünceye kadar mızraklarla vuruldu. Daha sonra yakıldı. Onun elbisesi çıkarıldığı zaman Amr b. Subeyh, "Vallahi eğer kılıcım yanımda olsaydı, kılıcın demirine karşı titrek ve ürkek olmadığımı bilecektiniz. Doğrusu ölümümün bu şekilde olacağını bilsem, sizin gibi sihirbaz kâfirler dışında birileri tarafından öldürülmek beni sevindirmeyecekti" diyordu.

Mâlik b. Nüseyr el-Beddî, üzerinde bornoz olduğu halde Hüseyn b. Ali'nin başına vuran adamdır. Bornoz kan doldu; Hüseyn onu attı. Bu Mâlik gelip onu aldı. Muhtâr Mâlik b. Amr en-Nehdî'yi ona gönderdi. Onun yeri gösterilmişti. Mâlik onu getirdi. Muhtâr bir ateş istedi.

Meydanda geniş olarak yakıp alevlendirdi. Adamın elleri kesilip ateşin içine atıldı. Sonra ayağı kesilip ateşe atıldı. O da bakıyordu. Bu şekilde, ölünceye kadar organları birer birer ateşe atıldı.

Ayrıca Abdullah b. Esîd el-Cühenî ve Hamel b. Mâlik el-Muhâribî'nin yeri de Muhtâr'a gösterildi. Mâlik b. Amr en-Nehdî onları da getirdi. Muhtâr boyunlarının vurulmasını emretti. Yine İmrân b. Hâlid el-Anezî, Abdurrahman b. Ebû Haşkâre el-Becelî ve Abdullah b. Kays el-Havlânî'nin yeri de Muhtâr'a bildirildi. Bunlar ve beraberlerinde bulunan çok sayıdaki adam Hüseyn ve ailesinin makyaj [boya için kullanılan çivit otu] malzemelerini ve ziynetlerini almışlardı. İbn Kâmil'i onlara gönderdi. İbn Kâmil hepsini alıp getirdi. Muhtâr'ın yanına girdiklerinde Muhtâr, "Ey salihlerin katilleri! Ey Peygamber çocuklarının katilleri! Allah sizden intikamını alacaktır" dedi. Sonra "Vurun boyunlarını. Kuşkusuz çivit otu uğursuz bir günde geldi" dedi. Onların boyunları çarşıda vuruldu.

Muhtâr ayrıca Sâib b. Mâlik el-Eş'arî'yi bir süvari birliğiyle gönderdi. Sâib, Vehb el-Hemdânî'nin iki oğlu olan Abdullah ve Abdurrahman'ı alıp getirdiler. Muhtâr çarşıda boyunlarının vurulmasını emretti. Ayrıca Humeyd b. Müslim'i de aradı; fakat Humeyd kurtuldu ve şöyle dedi:

Görmez misin, dehşet içinde olduğumu?
Kurtuldum, ama az daha kurtulamayacaktım
Allah'a olan umudum kurtardı beni
Çünkü umut bağlamadım, ondan başkasına

Muhtâr Osman b. Hâlid el-Cühenî ve Hemdân'dan Nesr b. Şavt el-Kâbıdî'yi getirmek için adam gönderdi. Onlar Abdurrahman b. Akîl b. Ebû Tâlib'i öldürmüşlerdi. Onların boyunları vuruldu, sonra yakıldılar. Bunun üzerine A'şâ Hemdân diye bilinen Abdurrahman b. Hâris b. Nizâm el-Hemdânî şöyle dedi:

Ey gözüm ağla, delikanlıların delikanlısı Osman'a
Uzaklaşmasın delikanlılar Dühmân ailesinden
Hatırla, dürüst olan şerefli bir delikanlıya yaptıklarını
Yoktur onun gibi bir süvari, Hemdân ailesinde

Muhtâr ayrıca, Ali b. Hüseyn'in kâtili olan Mürre b. Münkız'ın yakalanması için de İbn Kâmil'i gönderdi. İbn Kâmil evini kuşattı. Mürre b. Münkız cesur bir adamdı. Yanlarına çıktı; bir asil at üzerindeydi ve elinde bir mızrak vardı. Mızrağıyla Abdullah b. Nâciye eş-Şibâmî'yi vurdu; onu düşürdü ama zarar vermedi. İbn Kâmil, Mürre b. Münkız'a bir darbe vurup ellerini felç etti. Ancak kurtulup Mus'ab'ın yanına gitti.

Amr b. Haccâc ez-Zübeydî kaçtı ve Vâkısa denilen yerde susuzluktan öldü.

Bana Ebû Osman Amr b. Muhammed anlattı; dedi ki: Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn'den işittim; şöyle diyordu: Amr b. Haccâc kaçtı ve susuzlıktan yere düştü. Muhtâr'ın adamları ona yetiştiler; hala canlıydı. Hemen onu boğazlayıp kafasını kestiler.

Yine, "Hüseyn'in kâtili" olarak çağrılan Sinân b. Enes en-Nehaî kaçtı ve Basra'ya gitti. Muhtâr onun [Kûfe'deki] evini yıktı.

Dediler ki: Bir ara Haccâc [b. Yûsuf] hutbe okurken "Bir iyilik yapan ve bir fayda sağlayan herkes kalksın konuşsun" dedi. Sinân b. Enes kalktı ve "Ben Hüseyn b. Ali'nin kâtiliyim" dedi. Bunun üzerine Haccâc, "Vallahi güzel bir iyilik" dedi. Sinân'ın dili hemen tutuldu ve 15 gün sonra öldü.

Harmele el-Esedî ve Abdullah b. Ukbe el-Ganevî de kaçtılar. İbn Ebû Akıb, Abdullah b. Ukbe el-Ganevî'den söz eder ve şöyle derdi:

Bir damla kanımız vardır, Ganî kabilesinde
Ve Esed kabilesinde de sayılır ve anlatılır

Deniliyor ki: Bu ikisine yetişildi ve öldürüldüler. Yine denildiğine göre susuzluktan öldüler.

Muhtâr ayrıca Havşeb el-Yursemî'yi Muhammed b. Eş'as el-Kindî'ye gönderdi ve "Onu ya ayakta sağa-sola bakarken, ya sırtını bir yere yaslamış pusu kurarken, ya da avlanıp eğlenirken göreceksin" dedi. İbn Eş'as Kâdisiye yanındaki kendi köyündeydi. Muhammed b. Eş'as kaçtı ve Basra'ya gitti.

Esmâ b. Hârice saklanıyordu. Bir gün Muhtâr, yanında adamları varken şöyle dedi: "Göğün ve yerin, karanlığın ve ışığın Rabbine yemin olsun ki gökten koyu yeşil, kırmızı ya da siyah bir ateş inecek ve Esmâ'nın evini ya-

kacaktır." Haber Esmâ'ya geldi; Esmâ, "Ebû İshak bizim hakkımızda şiirsel konuşmuştur; artık burada durulmaz" dedi. Bunun üzerine kaçarak evden çıktı ve badiyeye [çöle] geldi. Esmâ, Muhtâr öldürülünceye kadar orada kaldı. Bazen Benî Abs'ta, bazen de başkalarında kalıyordu. Muhtâr onun üç evini yıktı. Abdullah b. Zübeyr el-Esedî bir kasidesinde şöyle diyor:

Bıraktınız Ebû Hassân'ı, yıkıldı evi
Kapıları ve demirleri fırlatılarak
Eğer Kahtân kabilesinden olsaydı, Esmâ
Onun için yola çıkardı Kahtân'dan, kibirli bölükler

Eyyûb b. Sa'ne en-Nehaî ona cevaben şöyle dedi:

Atsın Allah, İbnü'z-Zübeyr'e bir felç
Dağıtsın onun her tarafına, görülmesi uzayıncaya kadar
Ağlamışsın, Esmâ'nın yıkılan bir evi için
Odaları ihanet malından ve sıvaları da
Fakat ağlamadın Allah'ın evine, Ümeyye ona yöneldiğinde
Sonunda yıktı Ümeyye'nin orduları, Allah'ın evini

Kürsü [İskemle] Meselesi

Dediler ki: Muhtâr Ca'de b. Hübeyre -Ca'de'nin annesi Ümmü Hâni bt. Ebû Tâlib'dir- ailesine, "Bana Ali b. Ebû Tâlib'in iskemlesini [kürsü] getirin" dedi. Onlar, "Vallahi bizde ona ait bir kürsü yok" dediler. Muhtâr, "Ahmaklık yapmayın ve bana getirin" dedi. Bunu söyleyince insanlar, "Bu Ali'nin kürsüsüdür" deyip ona bir kürsü getirmeleri halinde mutlaka kabul edeceğini anladılar. Ona bir kürsü getirdiler ve "İşte bu o kürsüdür" dediler. Bunun üzerine Şibâm, Şâkir ve Muhtâr'ın adamlarının ileri gelenleri çıktılar. Muhtâr'ın başına ipek ve atlastan kumaşlar sarmışlardı. Kürsü getirildiğinde ona ilk hizmet eden Musa b. Ebû Musa el-Eş'arî idi. Onun annesi Fadl b. Abbas b. Abdülmuttalib'in kızıydı. Sonra o kürsü Havşeb el-Yursemî'ye verildi. Yani, Yursem b. Himeyr… Onlar Hemdân'daydılar. Muhtâr ölünceye kadar o kürsüye sahip çıktı ve onu sakladı. Muhtâr'ın adamları kürsünün üzerine abanıp, "Bu tıpkı, içinde Sekîne bulunan Musa'nın Tâbût'u mesabesindedir" diyorlardı. Hatta onunla yağmur duasına

çıkıyor ve onunla zafer kazanmayı diliyorlardı. Bir iş yapacakları zaman onu önlerine koyuyorlardı. Şair şöyle dedi:

Ulaştır Şibâm'a ve Ebû Hâni'ye
Onların kürsülerine inanmadığımı

A'şâ Hemdân şöyle dedi:

Haşebiyye olduğunuza şahit oldum, sizin
Ve ben sizi biliyorum, ey küfrün zabitleri!
Ve yemin ederim, Sekîne değildir, kürsünüz
Eğer olursa, sarılmış onun üzerine birçok sargı
Ve o bizde Tâbût gibi değildir
Her ne kadar uğraşsa da Şibâm, Nehd ve Hârif kabileleri
Her ne kadar Şâkir onu tavaf edip elini odunlarına sürse de
Yahut sırt çevirip tedaviye cevap vermese de
Severim, Âl-i Muhammed'den bir insan olunca
Ve tercih ederim, sayfaların içine aldığı vahyi

Onun "Ebû Ümâme" adında bir amcası vardı. Bu zat Muhtâr'ın adamlarındandı. Adam kavminin meclisine gelir ve "Bugün bize bir vahiy getirdi; insanlar onun benzerini işitmiş değillerdir" derdi.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da dedesinden nakletti; dedi ki: İbn Ömer'e, "Muhtâr Ali'nin kürsüsüne dayanıyor. Onu beyaz bir katırın üzerine bağlayıp, etrafını atlas kumaşla çeviriyor. Adamları onu tavaf edip onunla yağmur duasına çıkıyor, muzaffer olma dileğinde bulunuyorlar" denildi. Bunun üzerine İbn Ömer, "O nerede, Ezd'in Cündebleri nerede? Onlardan hiçbiri bunun gibi akrepleşemez" dedi. Dedi ki: Cündeblerden maksat, Cündeb b. Züheyr, -O, Cündebü'l-Hayr'dır- Benî Zabyân'dan Cündeb b. Ka'b ve Cündeb b. Abdullah'tır.

Müsennâ b. Muharribe el-Abdî ve Amr b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî'nin Basra'daki Durumları

Dediler ki: Tevvâbûndan olanların Aynü'l-Verde'den Kûfe'ye dönüşleri sırasında Müsennâ Muhtâr'la karşılaştı. Ona biat etti ve "Bizim Basra'da Şîa'mız var. İzin ver de onların yanına gidelim ve onlara dua edelim" dedi.

Muhtâr ona izin verdi. Basra'ya gitti ve Muhtâr'ın ortaya çıktığı haberi kendisine ulaşıncaya kadar orada ikamet etti. İbn Mutî, Medine'ye gitmek üzere Muhtâr'dan 100.000 dirhem alınca, Abdullah b. Zübeyr'in yanına dönmeye utandı. Oradan Basra'ya göçtü ve orada kaldı. Muhtâr, İbn Mutî'a yaptıklarından ve onu Kûfe'den çıkarmasından dolayı İbnü'z-Zübeyr'in onun üzerine bir ordu göndermesinden korkuyordu. Bu yüzden Abdullah b. Zübeyr'e şöyle bir mektup gönderdi: "Sadede gelince, benim sana olan samimiyetimi, sana itaat etmek ve yardım etmek konusunda gösterdiğim çabayı biliyorsun. Fakat bana kendinden bir şey vermedin. Ben sana karşı vefalı davranınca sözünde durmadın ve bana vermeyi taahhüt ettiğini ikrar etmedin. Bu yüzden benimle ilgili olaylar gelişti. Eğer sen bana dönersen ben de sana dönerim. Eğer benim samimiyetimi istersen ben sana karşı samimi olurum."

Abdullah b. Zübeyr onun mektubunu okuyunca Ömer b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'ı çağırdı ve ona, "Seni Kûfe'ye tayin ettim; hemen oraya git" dedi. Ömer, "Muhtâr oradayken nasıl oraya gideyim?" dedi. Abdullah b. Zübeyr, "O beni dinleyip bana itaat edeceğini yazdı" dedi. Ömer hemen Kûfe'ye gitti. Onun geldiği haberi Muhtâr'a ulaştı. Hemen Zâide b. Kudâme es-Sekafî'yi, yanında Müsâfir b. Saîd en-Nâ'itî olduğu halde, 500 kişilik mızraklı ve zırhlı birliğin başında ona yönlendirdi ve ona şöyle dedi: "Onunla karşılaşırsan, benim ağzımdan ona şunu söyle: 'Sen yolculuğun için 35.000 dirhem harcamış bulunuyorsun. Al sana 70.000 dirhem… Bunları al ve geri dön.' Eğer bunu kabul etmezse Müsâfir'in birliğini ona göster ve onu korkut."

Zâide onunla karşılaşınca Muhtâr'ın mesajını ona iletti. Ömer, "Ben mal için gelmedim. Elbette ki Müminlerin Emîri için mal gerekecektir" dedi. Zâide süvarileri bir yerde gizlemişti, onları çağırdı ve Ömer'e, "Ben bu gördüklerinle, bir o kadar daha ve bir o kadar daha süvariyle seninle savaşırım" dedi. Ömer, "Tamam, şimdi mazeret oldu. Bu benim için daha iyidir" dedi ve 70.000 dirhemi aldı; fakat Mekke'ye dönmekten utandı. O da Basra'ya gitti ve orada ikamet etmeye başladı. Bu olaylar, Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebîa el-Kubâ'ın Basra emîrliği sırasında ve Mus'ab b. Zübeyr'in Basra'ya atanmasından önce oluyordu.

Dediler ki: Müsennâ b. Muharribe bir mescit edinerek adamlarıyla birlikte orada namaz kılıyordu. Şîa etrafında toplanmaya başladı. Kubâ, onun üzerine Abbâd b. Husayn el-Hutabî'nin başkanlığında bir süvari birliği gönderdi. Müsennâ, adamlarından bir adamı ona karşı gönderdi; onunla karşılaştı ve Abbâd mağlup oldu. Bunun üzerine Kubâ, Mudar ve adamlarından oluşan bir birliğin başında Ahnef'i gönderdi. Onlar Abdülkays'ın yanına geldiler. Mâlik b. Misma, Müsennâ'yı Abdülkays'tan korumak için Bekr b. Vâil'in başında Raba'iyye'ye geldi. Çünkü Mâlik b. Misma Müsennâ'nın görüşündeydi. Rebîa Ezd kabilesine haber yolladı; olumlu cevap verdiler. O gün Ezd kabilesinin reisi Ziyâd b. Amr el-Atekî idi. Onlar düşük tempo ile savaşıyorlardı. Hepsi de barış istiyorlardı. Ömer b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî ve Abdullah b. Mutî, iki grup arasında gidip geliyorlardı. Ömer onlara, "Ey Bekr ve Ezd topluluğu! Siz Abdullah b. Zübeyr'in itaati üzere değil misiniz?" dedi. Onlar, "Evet, ona bağlıyız; ama kardeşlerimizi Abdülkays'a teslim etmek istemiyoruz" dediler. Bunun üzerine İbn Mutî, "Kardeşlerinize söyleyin; istedikleri yere gidebilirler; onlar güvencededirler. Sizinle hemşerileriniz arasına bir ayrılık girmesin" dedi.

Bunun üzerine Mâlik b. Misma ve Ziyâd b. Amr Abdülkays'a geldiler ve onlara, "Bu kavim bizi barışa davet ettiler ve insaflı davrandılar. Biz görüşlerinizi paylaştığımız için size gelmedik. Fakat zulme uğrayıp ezilmenizden endişe ettik" dediler. Sonra Müsennâ'nın elinden tutarak ona, "Bu tarafta senin görüşlerini paylaşanlar azdır. Sen kendin için bir eman al ve adamlarının yanına git" dediler. Müsennâ bunu kabul etti.

Bu arada İbn Mutî ve Ömer b. Abdurrahman gelip barış teklif ettiler. Topluluk barışı kabul etti ve olumlu cevap verdiler. Ahnef'e gelince ikisi ona, "Topluluk barışı sevdi ve barışa davet etti" dedi. Ancak Ahnef sanki bu işten hoşlanmadı ve gerginleşti; bu yüzden ona cevap vermedi. Bunu üzerine Ömer b. Abdurrahman, "Senin halim olduğunu söyleyenlere hayret ediyorum, doğrusu. Topluluk barışı kabul etti ve insaflı davrandı; sen ise ayrılığı, kanın akıtılacağı ve hürmetin ayaklar altına alınacağı bir şeyi istiyorsun?" Bunun üzerine Ahnef, "Gel yeğenim, gel dayına" dedi. Ahnef nefsini kastediyordu. Çünkü Hâris'in annesi, Nehşel b. Dârim'in çocuk-

larındandı. Temîm onun dayıları sayılırdı. Ahnef ona, "Bak yeğenim; Ezd ve Rebîa bu şehirde çoktur. Onlar anlaşmışlar ve bize karşı yek-vücut olmuşlar. Eğer onlardan korktuğumuzu onlara gösterirsek sırtımıza binerler. Vallahi onlar benden daha fazla barış ve anlaşma taraftarı değillerdir. Şimdi git yeğenim ve istediğini yap" dedi. Topluluk anlaştı; Müsennâ döndü ve Basra'dan çıktı.

Muhtâr Mudar'ın başında bulunan Ahnef'e şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, yazıklar olsun Rebîa ve Mudar kabilelerine, yaklaşan kötü bir durumdan ötürü… Kuşkusuz Ahnef kavmini Sakar'a sürüklemektedir. Hiç şüphesiz ben kadere ve kitaplarda yazılanlara malik değilim. Yemin olsun ömrüme; eğer beni tekzip edip benimle savaşırsanız, benden öncekiler de tekzip edilmişlerdir. Ben onlardan daha hayırlı değilim."

Muhtâr ayrıca Mâlik b. Misma'a ve Ziyâd b. Amr'a şunları yazdı: "Sadede gelince, dinleyin, itaat edin ve size verilenlerin en güzeline devam edin. Dünyadan, istediğiniz size verilmiştir. O takdirde vefat ettiğinizde cenneti sizin için garantiliyorum." Mâlik mektubu okuyunca güldü ve Ziyâd'a, "Sakîfli kardeş bize fazla cömert davranmış ve işi geniş tutmuştur. Hem dünyayı hem de ahireti bize vermiş" dedi. Ziyâd güldü ve "Biz veresiye savaşmayız. Kim bize nakit verirse onunla birlikte savaşırız" dedi.

Bize Ali b. Muhammed el-Medâinî anlattı; O Ebû İsmâil el-Hemdânî'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti: Bir gün Ahnef'in yanında oturdum. Onun meclisindeki adamlardan birisi, "Ey Kûfeli adam! Sizi kölenizden kurtardık" dedi. Muhtâr'ın öldürüldüğü günü kastediyordu. Ben de "Cemel günü sizi affettik fakat şükretmediniz" dedim ve A'şâ'nın şu şiirini ona söyledim:

Gururlandınız mı, birkaç köle öldürdünüz diye?
Ve Allah'ın büyük nimetini inkâr ettiğinizde
Sevk ettik sizi onların üzerine, zorla
Ve topladık işlerinizi, darmadağın olduktan sonra
Hatırlayın, bize karşı gururlandığınızda
Cemel günü başınıza neler getirdiğimizi

Bunun üzerine adam, "Ey Kûfeli adam! Sizler peygamberlerin adamlarısınız" dedi. Muhtâr'ı kastediyordu. Dedi ki: Ben ona öyle bir cevap verdim ki Ahnef bundan hoşlanmadı. Dedim ki: "Bazı hususlarda bize iftira ediyorsunuz." Adam hemen kalktı; sarı bir sahife getirdi ve "Oku; az önce geldi" dedi. Bir de ne görsün! İçinde şunlar yazılıdır: "Muhtâr b. Ebû Ubeyd'den Ahnef'e ve onun tarafında olanlara bir mektuptur. Selamette kalın. Sadede gelince, yazıklar olsun Rebîa ve Mudar kabilelerine… Kuşkusuz Ahnef kavmini Sakar'a sürüklemektedir. Onlara baş olmaya gücü yetmeyeceği zaman… Hiç şüphesiz sizin için ancak kitaplarda yazılı olanlara malik olabilirim. Bana gelen habere göre beni tekzip ediyormuşsunuz. Peygamberler de benim gibi tekzip edildiler ve ben çoğundan daha hayırlı değilim." Bunun üzerine Ahnef, "Ey Şa'bî! Bu adam Kûfî midir, Basrî midir?" dedi ve güldü. Sonra adamlarına, "Kardeşinizin sohbetini güzel yapın" dedi.

Hemdân'da Olup Himyerli Olan Şürahbîl b. Vers el-Müdda'î'nin Haberi

Dediler ki: Şam halkının Irak'a doğru geldikleri haberi Muhtâr'a gelip de kendisinden başlanacağını anlayınca, Şam halkının Şam'dan, Basra halkının da Basra'dan üzerine gelmelerinden korktu. Bu yüzden Abdullah b. Zübeyr'e yanaşmaya çalışarak müdârât [anlaşmalı ve yüzeysel dostluk] yaptı ve Abdullah b. Zübeyr'e, "Bana gelen habere göre İbn Mervân Hicâz'a bir ordu göndermiş. Eğer yardıma gelmemi istersen yardıma geleceğim" şeklinde bir mektup yazdı. Abdullah b. Zübeyr ona şunları yazdı: "Eğer bana itaat ediyorsan bana biat et ve taraftarlarının da biatlerini al. Eğer biatin bana gelirse sözünü tasdik eder ve orduları senin memleketinden çekerim. Ayrıca İbn Mervân'ın ordusuyla karşılaşması için göndereceğin orduyu Vâdi'l-Kurâ'ya gönder. İnşaallah."

Bunun üzerine Muhtâr Şürahbîl b. Vers el-Müdda'î'yi çağırdı ve onu, çoğunluğu kölelerden oluşan ve içlerinde sadece 700 Arap bulunan 3.000 kişilik bir odunun başında gönderdi. Gönderirken ona, "Medine'ye girinceye kadar yoluna devam et. Medine'ye girdiğinde durumu bana yazıyla bildir" dedi. Muhtâr, kendi yanından Medine'ye bir vali göndermek için

Şürahbîl'in Medine'ye girmesini ayarladı. Sonra ona emredip Abdullah b. Zübeyr'i kuşatma altına almasını isteyecekti. Muhtâr'ın planladıkları hususlar Abdullah b. Zübeyr'in içine kurt düşürdü ve onun hile yapacağını anladı. Hemen Abbas b. Sehl b. Sa'd es-Sâidî'yi, 2.000 kişilik bir orduyla Mekke'den yola çıkardı ve ona, "İbn Vers'in ordusunu bul. Eğer itaatimde ise ne âlâ. Değilse onları yok edene kadar onunla savaş" dedi. Ayrıca yolda giderken bedevi Arapları da silah altına almasını emretti. O da denileni yaptı.

Abbas b. Sehl yola çıktı; nihayet Rakam'da İbn Vers'le karşılaştı. İbn Vers adamlarını savaş için hazırlamıştı. Abbas'ın adamları ise dağınıklardı ve savaş için hazır değillerdi. Abbas İbn Vers'e, "Sen Abdullah b. Zübeyr'in itaatinde değil misin?" dedi. İbn Vers, "Evet, onun itaatindeyim" dedi. Abbas, "O halde gel bizimle, onun Vâdi'l-Kurâ'daki düşmanına gidelim" dedi. İbn Vers, "Hay hay… Fakat önce Medine'ye girmek istiyorum; sonra düşüneceğim" dedi. Abbas b. Sehl onları kendi hallerine bıraktı. Nihayet silahlarını çıkarıp yükleriyle meşgul oldular. Sonra adamlarının en cesur ve en seçkinlerinden 1.000 kişinin başında olarak İbn Vers'in üzerine gitti. İbn Vers, "Ey Allah'ın zabitleri! Mülhitlerle ve şeytanın dostlarıyla savaşmak için gelin bana… Siz apaçık bir hakkın üzerindesiniz" demeye başladı. Fakat İbn Vers'in adamları ihanet edip savaşmadılar. Sonunda Abbas b. Sehl İbn Vers'in şöyle diyerek yanına vardı:

İbn Sehl'im ben, korkak olmayan bir süvariyim
Kahraman ve cesur, ok geri çekildiği zaman

Savaş fazla uzamadı. Sonunda İbn Vers 70 arkadaşıyla öldürüldü. Abbas onun adamları için eman bayrağını kaldırdı. 300 kişi dışında herkes eman bayrağına doğru geldi. Bunlar Süleyman b. Himyer es-Sevrî ile ile birlikte döndüler. İbn Sehl onlardan yaklaşık 200 kişiyi ele geçirip öldürdü. Geri kalanlar kurtuldular.

Şürahbîl ve adamlarının haberi Muhtâr'a ulaşınca, "Facir ve şerir olanlar, iyi ve hür olanları öldürmüş. Herkes şunu bilsin ki o fâsık ve necis, o pislik ve rics, öldürdü İbn Vers'i. Bu olacak bir iş ve ezelde kesinleşmiş bir hükümdü" dedi.

Muhtâr ayrıca İbnü'l-Hanefiyye'ye, "Memleketleri senin için koruma altına almak ve düşmanları zelil etmek için bir ordu gönderdim. Bu ordu Medine'ye ulaşınca Mülhid'in ordusu onunla karşılaştı, onları kandırıp aldattılar. Eğer Medine'ye büyük bir ordu ve bir süvari birliğini göndermemi istiyorsan, sen de yanından elçiler gönderip senin emrinde olduğumu ve bu orduyu senin için gönderdiğimi insanlara bildirseler iyi olur. Onların senin hakkını daha çok itiraf ettiklerini göreceksin. Onlar zalim ve mülhid olan Zübeyr' ailesinden çok, siz ehl-i beyte karşı daha fazla merhametlidirler. Vesselam." İbnü'l-Hanefiyye ona şunları yazdı: "Benim için en sevimli olan iş, Allah'a olan itaatimdir. Gizlide ve açıkta, elinden geldiğince Allah'a itaat et. Bilmiş ol ki eğer savaşı isteseydim, insanların hızlı bir şekilde bana doğru koştuklarını ve yardımcı olduklarını görürdün. Fakat onlardan vazgeçiyor ve Allah hükmünü verinceye kadar sabrediyorum. O hâkimlerin en hayırlısıdır."

İbrâhim b. Mâlik Eşter'in Musul'a Hareket Etmesi, Ubeydullah b. Ziyâd ve Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'nin Öldürülmesi

Dediler ki: Muhtâr, Kûfe'den kendisine karşı hurûc edenlerin işini bitirip, Cebbânetü's-Sebî ve Künâse'deki savaşlar sona erince, İbrâhim b. Eşter'in ordusunu arzu ettiği yöne göndermekten başka bir önemli işi kalmamıştı. Hicretin 66. yılı, Zilhicce'nin 6. gecesi -deniliyor ki 8. gecesi- İbrâhim'i Kûfe'den yola çıkardı. Yanında, Medine halkının bir grubu üzerinde komutan olan Kays b. Tahfe de vardı. Abdullah b. Cündeb de Mezhic ve Esed kabilelerinin başındaydı. Keza Esved b. Cerâd el-Kindî Kinde ve Rebîa'nın başındaydı. Yine Habîb b. Münkız Teym ve Hemdân'ın başındaydı. Onların şairleri şöyle dedi:

Art arda gönderilen meleklerin Rabbine yemin olsun
Öldüreceğiz, bir saftan sonra diğer bir saffı
Yoldan çıkmış 1.000 kişiden sonra 1.000 kişiyi daha

İbrâhim b. Eşter yaklaşık 9.000 kişilik bir orduyla yola çıktı. Muhtâr onu yolcu etti. Köprüye varınca bir de ne görsün! Kürsünün sahipleri durmuşlar; onunla zafer dileğinde bulunup dua ediyorlar. Bunun üzerine İbrâhim b. Eşter, "Rabbimiz! Ahmakların yaptıklarıyla bizi muaheze

etme. Bu Benî İsrail'in geleneği… Bir de dostu olduğum adamın geleneği…" dedi.

İbnü'l-Eşter Medâin'e geldi. Yezîd b. Enes'in adamlarından olup dönenlerle karşılaştı. Onları kendisiyle geri çevirdi. Musul toprağındaki Küheyl'e gelince, artık hazırlıklı olarak yürümeye başladı. İbn Ziyâd ondan önce Musul'a gelmiş ve Irak'a erken girmişti. İkisi Hâzir'in üzerinde, Barîtâ denilen karyenin kenarında bir araya geldiler. Hâzir ile Musul arasında beş fersah vardı. Yani, hem İbrâhim b. Eşter hem İbn Ziyâd Hâzir'in kenarındaydılar. Hâzir, Zâbî'ye yakın bir nehirdir. [İbn Ziyâd'ın sol kanadının başındaki komutan] Umeyr b. Hubâb es-Sülemî, "Ben bu gece seninle bir araya gelmek istiyorum" diye Eşter'e haber gönderdi. Cezîre'deki Kaysîler de Mercü Râhit'ta Benî Mervân'ın kendilerine yaptıklarından dolayı onlara karşı kızgındılar. İbnü'l-Hubâb onunla bir araya geldi. Aralarında çok konuşmalar oldu. İbnü'l-Hubâb, "Vallahi Âl-i Mervân'ın zafer elde etmelerine kızdığım kadar hiçbir şeye kızmıyorum. Şunu bil ki savaş başladığı zaman ben insanları hezimete uğratacağım" dedi.

İbnü'l-Eşter bu sözün doğruluğunu sınamak istedi. Ona, "Ne dersin, ben kendime bir hendek kazacağım ve iki ya da üç gün bekleyeceğim; buna ne dersin?" dedi. Umeyr b. Hubâb şöyle dedi: "Hayır, böyle yapma! Çünkü kavim sizden kat kat fazladır. Eğer savaşı sana uzatırlarsa sizin durumunuzdan haberdar olur ve size karşı cesaretlenirler. Çünkü onlar çok, siz ise azsınız. O zaman kalplerinde bulunan korkularınız çıkar. Zira onların içinde size karşı bir korku var. Onlar sizinle karşılaşmaktan korkuyorlar. Hemen onlara saldır ve öldürmeye başlayın. Çünkü savaş uzadığında az olan, çok olana güç yetiremez. Günbegün ve art arda size saldırmaları halinde sizi yenemeyeceklerinden emin değilim." Bunun üzerine İbnü'l-Eşter, "Şimdi senin samimi olduğunu anladım" dedi. Umeyr b. Hubâb, Ubeydullah b. Ziyâd'ın sol kanadının üzerindeydi. İbnü'l-Eşter o gece muhafızlarına ateş yaktırdı ve gözüne uyku girmedi.

Seher vakti olunca adamlarını hazırladı. Süfyân b. Yezîd b. el-Muğaffil'i sağ tarafındaki birliklerin başına, Ali b. Mâlik el-Cüşemî'yi sol tarafındaki birliklerin başına görevlendirdi. Şafak söker sökmez namazını kıldı; sonra adamlarını saf saf dizdi ve her sancak sahibine sancağını teslim et-

ti. Sonra büyük bir tepenin üzerinde oturdu. Ayrıca düşmanın haberini öğrenebilecek adamları gönderdi. Kendisine, "Onlar telaş içindedirler" denildi. Onun bazı elçileri ve casusları, bir adamla karşılaştıklarını, "Ey Ebû Turâb'ın taraftarları! Ey kezzâb olan Muhtâr'ın taraftarları" tekerlemesinden başka bir söz söylemediğini ona bildirdi. İbnü'l-Eşter insanları savaşa teşvik ediyor ve "Ey dinin ensârı! Ey hakkın taraftarları! Ey Allah'ın zabitleri! Bu Hüseyn'in kâtilidir! Ondan sonra hangi çabanız ve hangi mutluluğunuz için dünyada kalacaksınız? İşte Hüseyn ile Fırat suyu arasına giren, onun ve ehl-i beytinin geniş araziye çıkmalarını engelleyen adam bu! Vallahi Firavun'un Benî İsrail'e yaptıkları, kesinlikle bu fasık adamın yaptığının gerisindedir" diyordu.

Şamlılar saldırıya geçtiler. İbn Ziyâd'ın ordusunun sağ cenahındaki kuvvetlerin komutası Husayn b. Nümeyr'deydi. Sol cenahındaki kuvvetlerin komutası da Umeyr b. Hubâb es-Sülemî'deydi. Süvari birliğinin başında da Şürahbîl b. Zü'l-Kelâ el-Himyerî vardı. İbn Ziyâd piyadelerinin içinde yürüdü. İki saf birbirine yaklaşınca Husayn b. Nümeyr Kûfelilerin sol tarafına hamle yaptı. Ali b. Mâlik el-Cüşemî öldürüldü. Bayrağı onun oğlu aldı. O da koruma ekibinin içinde öldürüldü. İbnü'l-Eşter'in sol cenahı hezimete uğradı. Hemen Abdullah b. Verkâ es-Selûlî'yi oraya görevlendirdi. Böylece sol tarafı iyice tanımaya çalıştı. İbnü'l-Eşter, "Ey Allah'ın zabitleri! Bana doğru gelin; ben İbrâhim b. Eşter'im. Şüphesiz sizin en hayırlı kaçışınız, hamle yapmak için çekilmenizdir" diyordu.

İbnü'l-Eşter'in sağ tarafı, Umeyr b. Hubâb ve adamlarının üzerine hamle yaptılar. Onlar dayandılar. Umeyr firar etmekten vazgeçti ve şiddetli bir şekilde çarpıştı. İbnü'l-Eşter bu durumu görünce, "Çoğunluğun bulunduğu yere hamle yapın. Eğer onları yarabilirseniz kavim için bir sebat kalmayacaktır" dedi. Onlar da böyle yaptılar. Kılıçlarla çarpışıp mızraklarla atıştılar. İbrâhim kılıcıyla hamle yapıyor; kime bir darbe vuruyorsa mutlaka onu yere seriyordu. Düşman tarafı tıpkı koyunlar gibi onun önünden kaçıyorlardı. İbrâhim b. Eşter bayrağıyla hamle yaptığında adamları da hamle yapıyorlar; böylece bir tek adamın saldırısı gibi oluyordu. Hiçbir şey onları bükemiyordu. Onlar bu şekilde devam ettiler. Sonra Şam halkı şiddetli bir savaştan sonra hezimete uğradı. İki gruptan öldürülenler çok

fazlaydı. Deniliyor ki: Kendisinden bir özür beyanından sonra birliğini ilk hezimete uğratan Umeyr omuştur.

İbrâhim, Ubeydullah b. Ziyâd'a yetişti ve onu öldürdü. Fakat onu tanımıyordu. Bu yüzden adamlarına, "Ey kavmim! Bir adam öldürdüm; ondan mis kokusu geliyordu. Elleri doğu tarafına, ayakları da batı tarafına düştü. Arandı, İbn Ziyâd olduğu anlaşıldı. Başının kesilmesini emretti. Sonra cesedi ateşle yakıldı. Şerîk b. Cerîr et-Tağlibî Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'nin üzerine hamle yaptı. Onun İbn Ziyâd olduğunu sanıyordu. Onu öldürdü. Şürahbîl b. Zü'l-Kelâ da öldürüldü. Süfyân b. Yezîd b. el-Muğaffil el-Ezdî, Verkâ b. Âzib el-Esedî ve Abdullah b. Züheyr es-Selûlî onu öldürdüklerini iddia ettiler. Onları hezimete uğratınca peşlerine düştüler. Onlardan suda boğulanlar, öldürülenlerden fazlaydı. Onların karargâhlarını kuşattılar.

Kûfe'de ise insanlar İbnü'l-Eşter'in öldürüldüğü haberiyle sarsıldılar. Bunun üzerine Muhtâr Medâin'e çıktı. Oraya varınca, Ubeydullah b. Ziyâd'ın öldürüldüğü yönündeki müjdeler gelmeye başladı. Âmir eş-Şa'bî dedi ki: Ben Medâin'de Muhtâr'ın ordusundaydım. O bizi teşvik ediyor ve "Allah'ın Şîa'sı Nusaybin'de veya Nusaybin'e yakın bir yerde onları öldürüyorlar" diyordu. İbn Ziyâd'ın ölüm haberi gelince bazı Hemdânlılar bana, "Ey Şa'bî! İkrarda bulunup Muhtâr'ın doğru olduğunu söylemeyecek misin?" dedi. Ben, "Neyi ikrar edeceğim? Ben 'O gayb ilmini biliyor' diyeceğim. Vallahi Allah'tan başka gaybı bilen yoktur" dedim. Adam, "Muhtâr onların mağlup olacaklarını söylemedi mi?" dedi. Ben, "O Nusaybin'de veya Nusaybin'e yakın bir yerde, demişti. Oysa vaka Hâriz'de meydana gelmiştir" dedim. Adam, "Ey Şa'bî, sen azab-ı elimi görmeden inanmayacaksın" dedi.

Bize Halef b. Sâlim ve Ebû Hayseme anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasının şöyle dediğini rivayet etti: Bana İbrâhim b. Eşter anlattı; dedi ki: Hâriz günü Ubeydullah b. Ziyâd yanımdan geçti; mis kokuyordu. Ben onu tanımıyordum. Onun kavim içinde belli bir konuma sahip bir adam olduğunu sandım. Ona yöneldim ve kafasına bir darbe vurdum. Hemen beygirinin ayakları arasına düştü ve öküz gibi böğürmeye başladı. Baktım, İbn Ziyâd olduğunu anladım.

Muhtâr Kûfe'ye döndü; İbrâhim b. Eşter de Musul'a gitti. İbrâhim memurlarını oraya, Nusaybin'e, Sincâr'a, Dârâ'ya ve etrafındaki Cezîre'nin diğer yerlerine gönderdi.

Heysem b. Adî şöyle dedi: İbrâhim b. Eşter, Züfer b. Hâris'i Karkisiyâ'ya tayin etti. Hâtim b. Numân el-Bâhilî'yi, Harrân, Ruhâ, Sumeysât ve civarına gönderdi. Umeyr b. Hubâb'ı da Kefertûsâ ve Tur Abdîn'e gönderdi. Ancak bu Kelbî'nin yanında doğrulanmamıştır. İbn Ziyâd öldürülünce Umeyr b. Hubâb şöyle dedi:

İçki içmeyi ve zinayı bir araya getiren bir ordu
Muzaffer olmaya layık değildir, düşmanla karşılaştığında

İbn Ziyâd öldürülünce İbnü'l-Muferriğ şöyle dedi:

Ziyaret ettiğinde ölümler, bir zalim adamı
Kaldırır, birçok kapıcının ve kapının örtülerini
Yıkıldığı yerde derim ona
Uzak olsun, İbnü'l-Habîse, yere kapanmış olan beygirin oğlu
Sen ne bir iktidara sahip oldun ki onu koruyasın
Ne de herhangi bir yolla, bir kavme yaklaşabildin
Ne Nizârlı, ne Cizmli, ne de Yemenli birine
Tıpkı, yalçın kayalar arasından atılan bir taş misali
Kabul etmez yer ölülerini, kabre konulduklarında
Nasıl kabul eder, temiz giysiler arasında bir necaseti

[Mus'ab b. Zübeyr'in Basra Valiliğine Atanması]

Dediler ki: Muhtâr'dan veya Kûfelilerden kaçanların tümü, Basra'da bulunan Mus'ab b. Zübeyr'in yanına geldiler. Mus'ab, Kûfe ve Basra'ya vali olarak gelmişti. Şebes b. Rib'î et-Temîmî, kuyruğu ve kulaklarının kenarı kesilmiş olan bir katırın üzerinde geldi. Kaftanını yırttı ve "Yardım edin, yardım edin" diye bağırmaya başladı. Mus'ab'ın yanına girdi ve insanların Muhtâr'dan çektiklerini ona anlattı. Bu rivayet, "Şebes Kûfe'de öldürüldü" diyenlerin sözünden daha doğrudur. Yine Kûfe halkının ileri gelenleri, başlarına gelenleri Mus'ab'a anlattılar, beraber gelmesini ve kendilerine yardım etmesini istediler. Muhammed b. Eş'as da onun yanına geldi. Ancak

İbnü'l-Eş'as Kûfe vakasında bulunmamıştı. İbnü'l-Eş'as, Mus'ab'ın Kûfe'ye gelmesini ısrarla istedi. Mus'ab ise "Mühelleb yanıma gelmeden bir şey yapacak değilim" dedi. Mühelleb Fâris bölgesindeydi. Mus'ab hemen ona bir mektup yazarak gelmesini emretti. Mühelleb haracla ilgilendiğini bildirdi. Muhammed b. Eş'as, "Beni ona gönder; onu alıp sana getiririm" dedi.

Muhammed b. Eş'as Fâris bölgesine geldi. Mühelleb onu görünce, "Ey Muhammed! Mus'ab senden başka gönderecek berîd bulamadı mı?" dedi. Muhammed b. Eş'as, "Ey Ebû Saîd! Vallahi ben sadece kadınlarımızın ve çocuklarımızın berîdiyim" dedi. Mühelleb beraberinde, kimsede bulunmayan gösterişli ve şatafatlı bir toplulukla birlikte, Muhammed b. Eş'as ile beraber Basra'ya doğru yola çıktı. Nihayet Basra'ya geldi. Mühelleb daha önce Abdullah b. Zübeyr'in yanına gelmiş; Abdullah ona Horasan ahitnamesini yazmıştı. Basra'ya varınca Basra halkı Hâricîlerle savaşmasını istedi. Çünkü Hâricîler güçlenmiş ve onlara saldırmaya başlamışlardı. Mühelleb onlarla savaşmaya başladı ve Fâris bölgesine kadar gitti. Onlarla savaşıyordu. Mus'ab gelince onu Fâris bölgesinin haracını toplamak ve orada düşmanla savaşmak için görevlendirdi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o da Sa'b b. Zeyd'den rivayet etti. Sa'b da Cerîr b. Hâzim'in amcasıdır; dedi ki: Mühelleb, Abdullah b. Zübeyr tarafından Horasan'a tayin edildiği ahitnamesiyle geldi; tam o sırada Harûriyye, Basra'da, iki köprü arasına yerleşmiş; öldürüyor ve yakıyorlardı. Hattâ Ahvâz'ın köylerini ve Dicle kenarındaki yerleşim yerlerini ele geçirmişlerdi. Bunun üzerine Ahnef ve Basra'nın ileri gelenleri Mühelleb'in yanına geldiler ve ondan, Ezârika'nın savaşma görevini üzerine almasını istediler. Mühelleb, "Ben bu işe güç yetiremem. Bu Müminlerin Emîri'nin bana verdiği Horasan ahitnamesidir" dedi. Onlar ise "Biz Müminlerin Emîri'nin yanına gider, seni bu işten muaf tutmasını ve Ezârika ile savaşmak için görevlendirmesini söyleriz" dediler. Mühelleb, "Tamam, siz bilirsiniz" dedi. Onlardan bazıları yola çıkıp Mekke'ye geldiler ve İbnü'z-Zübeyr'in Mühelleb'i Ezârika ile savaşmak üzere görevlendirdiğini ifade eden mektubu getirdiler. Bazı insanlar, "O adamlar mektubu İbnü'z-Zübeyr'in dilinden uydurdular" dediler. Diğer bazıları da "Aksine,

bazı insanlar Abdullah b. Zübeyr'in yanına gelip mektubu aldılar" dedi. Mühelleb Hâricîleri Ahvâz'a sürgün etti.

Cerîr b. Hâzim şöyle dedi: Sonra Harıcîler Fâris bölgesine gittiler; Mühelleb de onları takip etti. Abdullah, Mus'ab'a mektup göndererek Mühelleb'i Fâris bölgesine tayin etmesini yazdı. Mus'ab'ın Basra'ya vali olarak gelmesi, hicretin 67. yılında, Kubâ'dan sonraydı.

Mezâr Günü ve Ahmer b. Şumayt ile İbn Kâmil'in Öldürülmesi

Dediler ki: Mühelleb b. Ebû Sufre oğlu Muğîre'yi oraya vekil bırakarak Fâris bölgesinden döndü. Deniliyor ki: Başkasını vekil bırakmıştı. Bazıları şöyle dedi: Mühelleb Fâris bölgesini adamları arasında taksim etti ve hepsinin, bulundukları bölgenin sorumlusuyla birlikte, Hâricîlerle savaşa odaklanmalarını istedi. Mühelleb Mus'ab'ın yanına girince, büyük köprünün yanında karargâh kurmasını emretti. Mus'ab, ona değer verdiği kadar hiç kimseye değer vermiyordu. Mus'ab Abdurrahman b. Mihnef'i çağırdı ve ona, "Gizli olarak Kûfe'ye git. Yapabildiğin kadar halkı oradan çıkar ve insanları Muhtâr'ın aleyhine geçir" dedi. Abdurrahman b. Mihnef gitti. Gizli bir şekilde evine yerleşti ve ortaya çıkmadı.

Mus'ab b. Zübeyr çıktı. Mühelleb'i sol kanadındaki, Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'i de sağ kanadındaki birliklerin başına komutan olarak atadı. Abbâd b. Husayn et-Temîmî'yi de öncü kuvveti olarak göndermişti. Mâlik b. Misma Bekr b. Vâil'in ordusunun başındaydı. Mâlik b. Münzir b. Cârûd da Abdülkays'ın ordusunun başındaydı. Ahnef b. Kays, Âliye ordusunun başındaydı. Bu durum Muhtâr'a ulaştı. Hemen adamlarına şöyle dedi: "Ey din ehli ve hakkın yardımcıları! Ey zayıfın ensârı, Resûlün ve ehl-i beytinin taraftarları! Ey Allah'ın zabitleri! Şu sizin kılıçlarınızdan kurtulan adamlar, kendileri gibi Basralı fasıklar adamları silah altına alıp, hakkı öldürmek, batılı yaşatmak ve Allah'ın dostlarından intikam almak için yola çıkmışlar. Ahmer b. Şumayt el-Ahmesî'nin komutasında harekete geçin. Allah size merhamet etsin."

Ahmer b. Şumayt, otağını Hamam A'yen'e kurdu. Muhtâr da ona insanları gönderdi. Öncü kuvvetinin başına, Hemdân'dan Abdullah b. Kâmil eş-Şâkirî'yi yerleştirdi. Ahmer b. Şumayt Mezâr'a gelinceye kadar yola

devam etti. Mus'ab da geldi ve ona yakın bir yerde karargâh kurdu. Her birisi kendi ordusunu savaş için hazırladı. İbn Şumayt, İbn Kâmil'i sağ kanadına, Abdullah b. Vehb b. Nadle el-Cüşemî'yi sol kanadına, Rezîn b. Abdüsselûl'u süvarilerin başına, Kesîr b. İsmail b. Kesîr el-Kindî'yi de piyade askerlerin başına görevlendirdi. Ayrıca Ebû Amre'yi mevalinin üzerine görevlendirdi.

Mus'ab ise Mühelleb'i sol kanadına, Ömer b. Ubeydullah'ı sağ kanadına, Mukâtil b. Misma'ı piyadelerin başına, Abbâd b. Husayn'ı da süvarilerin başına görevlendirdi.

İki ordu karşı karşıya geldi. Abbâd, İbn Şumayt ve adamlarına doğru hamle yaptı. Onların hiçbirisi yerinden kımıldamadı. İbn Kâmil Mühelleb'in üzerine hamle yaptı; aynı şekilde onlar da yerlerinde sabit kaldılar ve birbirlerine hamle yapmaya devam ettiler. Sonra Basra halkı hep birden İbn Şumayt'ın üzerine hamle yaptı. İbn Şumayt, öldürülünceye kadar savaştı. Kûfe halkı birbirlerine, "Ey Becîle ve Has'am topluluğu! Sabredin, sabredin!" şeklinde seslenmeye başladı. Mühelleb onlara cevaben, "Kaçın… Kaçın… Allah çabanızı boşa çıkartsın! Ne diye savaşıyorsunuz?" dedi. Sonra süvariler İbn Şumayt'ın piyadelerine yöneldiler. Abdullah b. Kâmil öldürüldü.

Mus'ab Muhammed b. Eş'as'ı, Muhtâr'dan kaçan Kûfelilerden oluşan büyük bir süvari birliğinin başında gönderdi ve onlara, "Alın intikamınızı" dedi. Muhammed b. Eş'as'ın yanında Abdurrahman b. Mihnef de vardı. Onlar Basralılardan daha şiddetli savaşıyorlardı. Hangi adamın yanından geçseler öldürüyorlardı. Bu ordudan, küçük bir süvari grubu dışında kurtulan olmadı.

İyâs b. Muâviye'nin babası Muâviye b. Kurre el-Müzenî'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: "Onlardan bir adama ulaştım. Mızrağın sivri ucunu gözüne koydum ve sokup çıkarmaya başladım." Kendisine, "Sen bunu gerçekten yaptın mı?" denildi. Muâviye, "Evet, vallahi yaptım. Çünkü onları öldürmek Türkleri ve Deylemîleri öldürmekten daha sevaptı bizim için" dedi. Muâviye Basra halkının arasında kadılık yapardı. A'şâ Hemdân şöyle dedi:

Haberler çoğalıyor. Haber verilmedi mi sana
Mezâr'da, Becîle'nin başına gelenler?
Orada büyük bir darbe fırsatı verildi, onlar için
Ve gün ortasında isabet eden bir mızrak darbesi
Müjde ver, Muhtâr'ın Şîa'sına, bu zilleti
Geçersen eğer, küçücük kalan Kûfe'den
Sevindirmedi beni kavmimin helaki, ceddine yemin olsun
Her ne kadar, hüsran içinde olsalar da
Fakat sevindim doğrusu
Ebû İshak'ın uğradığı ayıp ve rezaletten dolayı

Mus'ab Mezâr'a giderken Basra'nın başında Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymî vardı. Mus'ab onu Basra'ya vekil tayin etmişti. Mus'ab, Muhtâr'la savaşmak için çıktığında yine o Basra'daydı. Doğru olan, onun kardeşi Ömer b. Ubeydullah'ın vekil olmasıydı. Çünkü Basra'nın başında o zaman Ömer vardı. Ömer, Mus'ab'ın hem ayrılışında, hem de orada kaldığı zamanlarda Mus'ab'ın vekiliydi.

İbn Şumayt'ın, İbn Kâmil'in, ileri gelen adamlarının ve korumalarının haberi Muhtâr'a ve yanındakilere ulaştı. O sırada Kûfe'de bulunan acemlerden bazı adamlar Farsça bir şey söylediler. Açıklaması şudur: "Ebû İshak'ın sözü bu kez doğru çıkmadı." Medâinî'nin anlattığına göre bazı şairler o zaman şöyle dediler:

Biz öldürdük Ahmer'i ve topluluğunu
Muzaffer idi daha önce, liderleri çok öldüren bu adam
İskâf'ın başına kılıç kaldırdığı sabah
Düştü yere yığılarak, toprağa abanmış elleri üzerinde

Şiirde geçen İskâf'tan maksat, Muhammed b. Abdurrahman el-İskâf'tır.

Bize Halef b. Sâlim ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize Cüveyriye anlattı; dedi ki: Bize Sak'ab b. Sâbit anlattı. O babasından şöyle dediğini rivayet etti: Medâin'de Muhtâr'ın şöyle dediğini duydum: "Ebü'l-Kâsım'ın yüzünü şerefli kılana yemin olsun ki İbn Şumayt afiyet ve safa içinde Basra'ya girecektir. Bu önceden verilmiş bir hükümdür. Allah'a karşı yalan uyduran mutlaka

hüsrana uğramıştır. Ben onunla, bir elin eğirmediği, bir dokumacının da dokumadığı bir sancak gönderdim." Muhtâr o sancağı bir bezin içine koydu ve sardı, sonra onu mühürledi ve "Günün şu saatine gelmeden bunu açma. O saate gelince bayrağı aç. Kavim onu görür görmez mağlup olacaklardır" dedi.

Bana Halef b. Sâlim ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı; dedi ki: Bana babam, Ezrak'tan şöyle dediğini rivayet etti: Muhtâr İbn Şumayt'ı gönderdiğinde ona ağzı mühürlü bir çanta verdi ve "Burada ne insanların ne de cinlerin dokuduğu bir sancak vardır. Savaş meydanına vardığında onu çıkar; muzaffer olacaksın. Sakın günün ilk ışıklarıyla birlikte onu çıkarma" dedi. İbn Şumayt öldürüldü. Mus'ab Kûfe'ye gitti; Muhtâr evine sığındı; Mus'ab onu evinde kuşattı. Muhtâr geceleyin dışarı çıktı; insanlar onu tanıyıp onu ve adamlarını öldürdüler. Yaklaşık 7.000 kişiydiler. Hepsi de Muhtâr'ın emrine boyun eğmişlerdi.

Mus'ab b. Zübeyr'in Kûfe'ye Gelmesi

Bana Muhammed b. Yezîd Ebû Hişâm er-Rifâî anlattı; dedi ki: Bana amcam Kesîr b. Muhammed anlattı. O Abdullah b. Ayyâş el-Mentûf'tan, o Mücâlid'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti: "Kubâ" denilen Ubeydullah b. Ma'mer [Basra'ya] atanmıştı. Ona "Kubâ" denilmesinin sebebi şuydu: Basra halkının kullandığı bir ölçeği gördü ve "Bu Kubâ da neyin nesi?" dedi. Yani "Bu içi boş şeyi" kastediyordu. Bu yüzden Basralılar ona, "Kubâ" lakabını taktılar. Ebü'l-Esved ed-Düelî, el-Kubâ ile ilgili olarak Abdullah b. Zübeyr'e şunu yazmıştı:

Ey Ebû Bekr! Allah senin hayrını versin
Kurtar bizi lütfen, Benî Muğîre'nin Kubâ'ından

Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr onu azletti. Hem Basra'ya hem de Kûfe'ye kardeşi Mus'ab'ı tayin etti. Mus'ab Basra'ya geldi; Muhtâr Kûfe'deydi. Abdullah b. Zübeyr'in valisi İbn Mutî Kûfe'den çıkarılmıştı.

Muhtâr'ın adamları, planladıklarına göre Basra'yı ele geçirmek için Mezâr'a gelince, Mus'ab Basra'nın ileri gelenleriyle onlarla savaşmak üze-

re yola çıktı. Ömer b. Ubeydullah, kardeşi Ubeydullah b. Ubeydullah'ı Basra'ya vekil bıraktı. Künyesi, babasının künyesi olan "Ebû Muâz" idi. Mus'ab İbn Şumayt'ı ve Muhtâr'ın adamlarını öldürdü ve ordusunu dağıttı. Sonra Ömer b. Ubeydullah, yine Mus'ab'ın emriyle kardeşini Basra'ya vekil tayin etmişti. Mus'ab Kûfe'ye gitti ve Muhtâr'ı öldürdü.

Abdullah b. Zübeyr, birkaç ay sonra oğlu Hamza'yı Basra'ya tayin etti. Bu karar, Irak halkından, Benî İcl'in mevlası olan İbrâhim b. Hayyân adında bir adamın, Abdullah b. Zübeyr'e bunu teklif etmesiyle alınmıştı. İbrâhim b. Hayyân, Abdullah b. Zübeyr'e Basra halkının hilafetini çok sevdiklerini söylemişti. Abdullah b. Zübeyr, Mus'ab'a mektup göndererek, yanındaki ileri gelen adamları Hamza'ya katmasını emretti. Mus'ab kızdı ve Mekke'ye gitti. Yanına Kûfe mallarından bazı mallar aldı ve Kubâ'ı oraya vekil bıraktı.

Hamza altı kişiyle Basra'ya geldi. Kendisi cömert bir adamdı; ancak biraz ahmaktı. Bir gün Ahvâz'a gitti ve dihkânını çağırdı. Dihkânın adı "Merdânşâh" idi. Ona harac mallarını yüklemesini emretti. Dihkân biraz geciktirdi. Hamza hemen üzerine saldırıp boynunu vurdu. Yanında Ahnef [b. Kays] de vardı. Ahnef, "Emîrin kılıcı çok keskindir" dedi. Hamza Ahvâz dağına baktı ve "Tıpkı Ku'ayki'ân dağları gibi" dedi. Mekke'deki iki dağı kastediyordu. Bu yüzden Hamza'ya "Ku'ayki'ân" lakabını verdiler ve dağa da "Ku'ayki'ân" dediler.

Mus'ab, kardeşi Abdullah'ın yanına gelince, Abdullah ona, "Kûfe'ye kimi vekil bıraktın?" dedi. Mus'ab, "Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebîa'yı" dedi. Sonra Abdullah'a, "Hamza'da neyi gördün de beni azledip oğlunu oraya tayin ettin?" dedi. Abdullah, "Osman'ın Ebû Musa'yı azledip yerine İbn Âmir'i tayin ederken gördüğünü gördüm. Onu senden daha faziletli kabul ettiğim için seni azletmedim" dedi ve Mus'ab'ı yine her iki şehre vali olarak tayin etti. Kubâ'ın Kûfe'deki vekiliğini onayladı. Ayrıca Ömer b. Ubeydullah'ın Basra'daki vekâletini de onayladı. Sonra onu Fâris bölgesine tayin etti.

İbn Ayyâş şöyle dedi: Hamza birçok kimseye, hak etmediğini veriyordu. Çoğu hak edene de az veriyordu. Söz gelimi 100.000 dirhem verir,

fakat bir ayakkabı bağını vermek istemediği oluyordu. Hamza Basra'nın nehrini gördü ve "Bu göldür. Eğer halkı ona karşı nazik davranırsa [suyu] köylerine yeterlidir" dedi. Hamza, binip Basra nehrindeki adalara gitti. "Şayet iktisat yapsalardı sudan bu kadar eksilmezdi" dedi. Musa Şehevât onu şu şekilde methetti:

Teşekkürü, mal ile satın alan Hamza
Bu satışında zarar ettiğini düşünüyor
Verdiği zaman fazla veriyor Hamza
Kardeşçe veriyor; bulandırmıyor, minnet etmekle
Yıl kurak olduğu zaman
Yontar malı, tıpkı keserle yontar gibi
Ayrıldı elbisesi ondan, tertemiz olarak
Ve geri çekildi; çehresi güzel bir şekilde
Bir sadakat nuru parlıyor, yüzünde
İsabet etmedi elbisesine, kirin rengi, asla

Ferezdak karısı [Nevvâr]'la ilgili olarak ona başvurdu. O sırada Hicâz'daydı. Onunla ilgili haberi, Abdullah b. Zübeyr'in haberini anlatırken yazdık.

Dediler ki: Hamza Ahvâz'ın dihkânına yapacağını yapınca Ahnef ve Basra'nın ileri gelenleri Hamza'nın azledilmesi ve Mus'ab'ın geri gönderilmesi için Abdullah b. Zübeyr'e mektup yazdılar. Abdullah onu azletti. Hamza [Hicâz'a dönerken] Basra'nın mallarından önemli bir kısmını yükledi. Bunun üzerine Mâlik b. Misma önüne çıkarak, "Atıyyelerimizi götürmene izin vermeyeceğiz" dedi. Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer, atıyyeleri ona vereceğini taahhüt etti. O da vazgeçti. Mâlik b. Misma, Rebîa'da karargâh kurmuştu. Sonunda Hamza mal ile birlikte kurtuldu. Ancak babasını bırakıp Medine'ye geldi ve malı bazı adamlara emanet etti. Hamza'ya karşı vefalı davranan bir Yahudi hariç, diğer adamlar malı götürdüler. Hamza'nın babası, "Allah onu uzak tutsun; Benî Mervân'a karşı onunla övünmek istedim; o geri geldi" dedi.

Dediler ki: Hamza şarkıcı İbn Süreyc'i çok seviyordu. Süreyc Musa Şehevât'ın "Teşekkürü, mal ile satın alan Hamza…" beytiyle şarkı söyler-

di. Hamza İbn Süreyc'a karşı çıkmazdı. Bir adam İbn Süreyc'a, kendisine 1.000 dinar borç vermesi için Hamza ile konuşmasını rica etti. İbn Süreyc konuştu; Hamza, İbn Süreyc'e 1.000 dinar bağışladı; adama da 1.000 dinar borç verdi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı. O Vehb b. Cerîr'den, o babasından, o da Sa'b b. Zeyd'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Zübeyr oğlu Hamza'yı Basra'ya gönderdi. Hamza'da biraz akılsızlık ve ahmaklık vardı. Ahvâz'a çıktı; Ahvâz'ın dağını görünce, "Bu dağ, Ku'ayki'ân'a benziyor" dedi. Bu sebeple adı "Ku'ayki'ân" kaldı. Sa'b dedi ki: Bir gün Hâricîlerden boş kaldık; biz Ahvâz'daydık. Hamza atına binerek çıktı. Kaftanının yırtmaçlarını salıverdi. Onun uçkur ipinin, semerin kaşı üzerinde ortaya çıktığını görüyor gibiyim. Yönü Basra'ya doğruydu ve bir savaşla karşılaşmadı. Onun Basra'daki vekili Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer idi. Hamza Basra'da bir yıl kaldı. O sırada Ömer b. Ubeydullah Fâris bölgesindeydi.

[Hârûrâ Günü ve Muhtâr'ın Öldürülmesi]

Dediler ki: Mezâr gününün işi sona erince Mus'ab Vâsıt el-Kasab tarafına yöneldi. O zaman böyle bir şehir yoktu. Çünkü Haccâc daha sonra onu kurmuştu. Kendisi Kesker yolunu tuttu; zayıfları da gemiye bindirdi. Kûsân denilen bir nehirden Fırat nehrine gittiler. Basra halkı çıkıyorlar, kayıklarını çekiyorlar ve şöyle diyorlardı:

Alıştırdı bizi Mus'ab, kayıkları çekmeye
Hızlı olan uzun ve büyük gemilerle

Deniliyor ki: Basra halkı bu beyti, Mus'ab Kûfe'ye, oradan da Meskin'e gittiği zaman söylüyorlardı.

Dediler ki: Onların yola çıktıkları haberi Muhtâr'a ulaştı. Yola çıktı; nihayet Kûfe'deki Seylehûn denilen nehre geldi. Fırat bendi [küçük baraj gövdesi] de Seylehûn ve Yûsuf nehrinin üzerindeydi. Muhtâr sürekli İbn Şumayt ve adamlarını anıyor ve "Ne güzel şehitlerdi onlar" diyordu. Basralıların kayıkları artık çamur üzerinde çekiliyordu. Bunu görünce bir grup süvariyi baraja yönlendirdiler; onu kırdılar ve Kûfe'ye yöneldiler. Muhtâr

durumu fark edince yola çıktı; nihayet Hârûrâ'ya geldi; onlarla Kûfe arasına girmiş oldu. Muhtâr hükûmet konağını ve Mescidi sağlamlaştırmış, Abdullah b. Şeddâd el-Cüşemî'yi de Kûfe'ye vekil bırakmıştı.

O gün Muhtâr sağ kanadındaki birliklerin başına Süleyman b. Yezîd el-Kindî'yi, sol kanadındaki birliklerin başına da Saîd b. Münkız el-Hemdânî'yi görevlendirmişti. Şurtanın başında Abdullah b. Kurâd el-Has'amî vardı. Mus'ab'ın sağ kanadının üzerinde Mühelleb b. Ebû Sufre, sol kanadının üzerinde de Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer, süvarilerin üzerinde Abbâd b. Husayn, piyadelerin üzerinde Mukâtil b. Misma, Kûfelilerin üzerinde Muhammed b. Eş'as b. Kays ve Bekr b. Vâil'in üzerinde de Mâlik b. Misma vardı.

Muhtâr bunu görünce Basra'nın her beş kısmından bir kısmına bir adam gönderdi. Bekr b. Vâil'e, sağ kanadında bulunan Saîd b. Münkız'ı, başlarında Mâlik b. Münzir b. Cârûd bulunan Abdülkays'a, beytülmalinin başında bulunan Hemdânlı Abdurrahman b. Şüreyh eş-Şibâmî'yi görevlendirdi. Başlarında Kays b. Heysem es-Sülemî bulunan Âliye ehline, Abdullah b. Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî'yi, başlarında Ziyâd b. Amr el-Atekî bulunan Ezd kabilesine, sağ kanadında bulunan Süleyman b. Yezîd el-Kindî'yi görevlendirdi. Muhammed b. Eş'as'a da Sâib b. Mâlik el-Eş'arîyi yönlendirdi. Muhtâr'ın kendisi de geri kalan adamlarının başında kaldı.

Mühelleb, sayıları ve süvarileri çok fazla olan beş birlikten ikisinin başındaydı. Onlar da Ezd ve Temîm kabileleriydi. Ahnef de orada hazırdı. Fakat kendisini belli etmek istemiyordu. İnsanlar birbirlerine hamle yapmaya başladılar. Mühelleb de duruyordu. Kendisine, "Neden hamle yapmıyorsun?" denildi. Mühelleb, "Fırsatı yakalamadan, Ezd ve Temîm'i Kûfe'nin Haşebiyyesine boğazlatmak niyetinde değilim" dedi. İbn Ca'de Âliye ehline hamle yaptı; onları Mus'ab'ın yanına götürünceye kadar geri çekilmelerini sağladı. O sırada Mus'ab dizleri üzerine çöktü ve okunu atmaya başladı. İnsanlar da oklarını attılar. Mühelleb'e, "Senden başkası babasız kalasıca,[329] neyi bekliyorsun? Yanı başındakilerin üzerine ham-

329 Mus'ab Mühelleb'e karşı son derece saygılı olduğu için başkalarına söylenen (لا أبا لك) "Babasız kalasıca" deyimini onun için kullanmak istemediğinden, (لا أبا لغيرك) demiştir. (çev.)

le yapsana" şeklinde haber yolladı. Bunun üzerine Mühelleb 500 kişiyle Muhtâr'ın adamlarına hamle yaptı ve onları kırıp geçti. Diğer insanlar da hamle yaptılar ve Muhtâr'ın adamları hezimete uğradı.

Muhtâr'ın adamları mağlup olunca Amr b. Abdullah en-Nehdî, "Allah'ım! Bunların yaptıklarından sana sığınıyorum. Allah'ım! Sıffîn'de sahip olduğum itikad üzereyim" dedi. Sonra öldürülünceye kadar savaştı. Piyadelerin komutanı Mâlik b. Amr en-Nehdî, binmek için atı kendisine getirilince, "Vallahi binmeyeceğim; vallahi sabır ehli içinde öldürülmeyi, evimde öldürülmeye tercih ederim. Nerede sabır ehli bugün?" dedi. Birden 50 kadar adam yanına geldi. O ve yanına gelenler Muhammed b. Eş'as b. Kays'ın üzerine hamle yaptılar ve onu öldürdüler. Ona yakın bir yerdeydiler. Nehd'in çocukları onu öldürdüklerini iddia ediyorlardı. Onlara göre onu öldüren Mâlik en-Nehdî idi. Kinde kabilesi ise "Onu Abdülmelik b. Eşâs el-Kindî öldürdü" diyorlardı. Has'am da "Onu İbn Kurad el-Has'amî öldürdü" diyorlardı. Deniliyor ki: Muhtâr adamlarının içinde İbnü'l-Eş'as'ın yanından geçti ve adamlarına, "Ey Allah'ın zabitleri! Bu hilekâr tilkilere saldırın" dedi. Onlar da hamle yaptılar ve Muhammed b. Eş'as'ı öldürdüler. Bunun üzerine A'şâ Hemdân şöyle dedi:

Bir gözün ne özrü olabilir
İbn Eşec üzerine, damlalarını dökmemekte?
Uzaklaştırma Ebü'l-Kâsım'ı
Ulaşır kuşkusuz nefse, kaderi
Hârûrâ nehrinde, topladığı zaman
Senin üzerine adamları, Sakîf ve sihirbazı

Saîd b. Münkız kavminden 70 süvariyle ve Süleyman b. Yezîd el-Kindî doksan adamıyla öldürüldüler. Muhtâr, Şebes b. Rib'î'nin sokağının ağzında gece boyunca çarpıştı. Onunla birlikte Hemdân'dan ve diğer yerlerden çok sayıda insan öldürüldü. Basralılar Muhtâr'ın üzerinden çekildiler. Muhtâr bir konağa yöneldi ve oraya girdi. Savaşları Çarşamba günüydü. Abdullah b. Sevb Harûrâ'ya çıkmak isterken, "Bugün Çarşamba günü… Sema güzelleşti… Düşmanın hezimetiyle ilgili hüküm indi…" diyordu. Savaş başladığında yüzünden bir darbe aldı. Kendisine, "Hani söylediğin nerede kaldı?" denildi. Abdullah b. Sevb, "*Allah dilediğini siler, dilediği-*

ni de sabit kılıp bırakır. Ana kitap O'nun katındadır."[330] dedi. Deniliyor ki: Bu ayeti Muhtâr söylemişti. Ubeydullah b. Ali b. Ebû Tâlib Mus'ab'la beraberdi. O gün öldürüldü. Deniliyor ki: Ubeydullah b. Ali, Mezâr günü öldürüldü. Mus'ab Mühelleb'e, "Ey Ebû Saîd! Biliyor musun? Onlar, Ubeydullah'ın babasının Şîası olduklarını söyledikleri halde Ubeydullah'ı öldürdüler" dedi. Mühelleb Mus'ab'a, "Allah emîri ıslah etsin; Eğer Muhammed b. Eş'as öldürülmeseydi ne fetihti ama!" dedi. Mus'ab, "Evet, Allah Muhammed'e rahmet eylesin" dedi.

Dediler ki: Mus'ab Perşembe günü, yanındakilerle birlikte yola çıktı; Sebeha'ye geldi ve Muhtâr'dan yardımı kesti. Abdurrahman b. Eş'as'ı ve Zahr b. Kays'ı Cebbânetü'l-Murâd'a gönderdi. Ubeydullah b. Hur el-Cu'fî'yi Hemdân'ın Cebbânetü's-Sâidîn'e gönderdi. Abbâd b. Husayn'ı Cebbânetü Kinde'ye gönderdi. Bunların hepsi ondan yardımı kestiler. Mus'ab Mühelleb'e, Kûfe'de sokak kapılarını tutmalarını ve Muhtâr'ın suya ulaşmasını engellemesini emretti. Bunun üzerine Muhtâr ve adamları kuyu suyundan içiyorlardı. Muhtâr onlara yanındaki baldan veriyordu; suya katıp içilebilmesini sağlıyordu. Mus'ab ve adamları Muhtâr'ın içinde bulunduğu konağa yaklaştılar. Adamlarını değişik yerlere dağıtıp oralarda durdurdu. Bazı gençler ortaya çıkıp "Ey İbn Devme" diye seslenmeye başladılar. Muhtâr onlara görünüp, "Ayıpladığınız kişi, iki büyük şehirden olan bir adamın oğludur"[331] dedi.[332] Muhtâr'ın annesi Devme bt. Vehb b. Mu'attib b. Vehb b. Ka'b es-Sekafî'dir.

Sonra Muhtâr 200 adamıyla birlikte çıkıp Mus'ab'ın adamlarıyla çarpışmaya başladılar. Cesur bir atlı olan Yahya b. Damdam'ı vurdu. Yahya atına bineceği sırada ayağı yere takıldı. Başına isabet eden darbe, kafasını örten kemiği uçurdu ve Yahya ölü olarak yere yığıldı. Sonra insanlar onun peşine düştüler ve şiddetle saldırmaya başladılar. Muhtâr onlara güç yetiremedi ve tekrar konağa girdi. Bu kez kuşatmayı şiddetlendirdiler. Bunun üzerine Muhtâr adamlarına, "İnelim ve şerefimizle ölünceye kadar

---

330 Ra'd, 13/39.

331 Muhtâr, "İki büyük şehirden olan bir adamın oğludur" sözüyle durumunu, Zuhruf Sûresi 43/31. âyeti olan "Bu Kur'an, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya?" âyetine uydurmaktadır. (çev.)

332 RK'nin hamişinde, "İki şehrin büyük adamından maksat, Mes'ûd b. Amr ve onun dedesidir" kaydı yer almaktadır.

savaşalım. Vallahi eğer yardım edileceğinize inanıyorsanız ben yardımdan ümitsiz değilim" dedi. Ancak adamları zaaf ve acz içine düştüler. Bunun üzerine Muhtâr, "Vallahi, ellerimle teslim olmayacağım ve nefsimi hakem yapmayacağım" dedi. Abdullah b. Ca'de Muhtâr'ın ne dediğini anlayınca, konaktan indi ve arkadaşlarından bazılarının yanında saklandı.

Sonra Muhtâr karısı Ümmü Sâbit bt. Semüre b. Cündeb'e haber gönderdi. Kadın Muhtâr'a güzel koku gönderdi. Muhtâr yıkandı, kokuyu da başına ve sakalına sürdü. Sonra adamlarından oluşan 29 kişiyle birlikte dışarı çıktı. Onların içinde Sâib b. Mâlik el-Eş'arî de vardı. Muhtâr Sâib'e, "Ne görüyorsun?" dedi. Sâib, "Ben mi göreceğim, yoksa sen mi?" dedi. Muhtâr, "Aslında Allah görüyor; yazık sana, sen ahmaksın. Ben ancak Araplardan bir adamım. Baktım Abdullah b. Zübeyr Hicâz'ı ele geçirmiş; Mervân Şam'ı ele geçirmiş, Necde Yemâme'yi ele geçirmiş; ben onlardan geri kalamazdım. Sen kendi başının çaresine bak" dedi. Bunun üzerine Sâib, "Kendi başıma savaşmak benim ne işime yarar?" dedi. Muhtâr o sırada İbnü'z-Ziba'rî'nin şu sözünü misal getirdi:

Her darlık ve her nimet gidicidir
Eşittir, zengin ile fakirin kabri

Muhtâr adamlarındaki korku ve tedirginliği ve onunla birlikte dışarı çıkıp savaşmaktan kaçındıklarını görünce onlara, "Vallahi eğer öldürülecek olursam siz ancak zafiyet ve zillet içinde kalırsınız. Eğer yakalanırsanız, tıpkı koyun boğazlandığı gibi boğazlanırsınız. Onlar sizi boğazlarken, "Bu benim babamın katilidir, bu da benim kardeşimin katilidir" diyecekler. Eğer sabrederek savaşıp öldürülürseniz şerefinizle öldürülmüş olursunuz" dedi. Sonra dışarı çıktı ve savaşmaya başladı. Savaşırken şöyle diyordu:

Eğer öldürseler beni, bulurlar benim için kurbanlar
Muhammed'i öldürdüm ve Ömer'i
Ve kel olan cahil adamı, dönüp gittiği zaman

Sâib b. Mâlik öldürüldü. Sonra Muhtâr Zeyyâtîn denilen yerde öldürüldü. Aneze kabilesinden, Tarafe ve Tarîfe adlarında iki kardeş onu öldürdüler. Benî Temîm'in iddiasına göre Muhtâr'ı Benî Utârid'in Muhammed b. Abdurrahman adında bir mevlası öldürdü.

Ebü'l-Yakzân şöyle dedi: Rebîa kabilesinin dediğine göre onu Tarrâf b. Yezîd el-Hanefî öldürdü.

Muhtâr'ın diğer adamları hükme razı oldular. Abbâd b. Husayn, elleri boyunlarına bağlı bir şekilde onları indiriyordu. İçlerinde Abdullah b. Kurâd da vardı. Onu Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ın yanından götürdüler. Geçerken şöyle diyordu:

Korkmuyordum, esir olarak görülmekten
Çünkü Emîr'e muhalefet edenler
Hüsrana uğradılar ve helak olup gittiler

Abdurrahman, "Onu bana getirin" dedi. Onu yanına getirdiler. İbn Kurâd ona, "Ben senin dedenin, önce iman edip sonra küfre girdiği dinin üzerindeyim. Eş'as'ı kastediyordu. Eğer canı çıkıncaya kadar bu kılıcımla senin dedeni vurmamışsam…" dedi. Abdurrahman b. Eş'as hemen ona yaklaştı ve onu öldürdü. Ancak Abbâd b. Husayn, Mus'ab'dan izinsiz bir şekilde onu öldürdüğü için Abdurrahman b. Eş'as'a kızdı.

Benî Müsliye'den bir adam Mus'ab'a getirildi. Adam şöyle dedi: "Bizi Emîr'le sınayan ve onu da bizimle sınayan Allah'a hamd olsun. Kuşkusuz affedeni Allah da affeder; ceza veren de kısastan emin olmaz. Ey Zübeyr'in oğlu! Biz sizin kıblenizin ehliyiz ve sizin dininizdeniz. Biz sizdeniz; Rum veya Deylem kavminden değiliz. Hemşerilerimize muhalefet etmekle düşmanlık yapmadık. Ya biz isabet ettik, onlar hatalıydılar; ya da onlar isabet etti, bizler hatalıydık. Tıpkı Şam halkı kendi aralarında ve Basra halkı kendi aralarında savaştıkları gibi kendi aramızda savaştık. Onlar ayrıldılar sonra tekrar bir araya geldiler. Sizi bıktırdılar, ama siz yumuşak davranın. Siz kazandınız; o halde affedin." Mus'ab adama ve diğer esirlere acıdı. Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as ayağa kalktı ve "Ey Emîr! Ya bizi onlara tercih et; ya da onları bize tercih et" dedi. Yine Abdurrahman b. Saîd b. Kays el-Hemdânî ayağa kalkarak, "Benim babam, eşrafımız ve 500'den fazla adam öldürüldü. Kanlarımız onların elbiselerine döküldüğü halde sen onları salıvereceksin misin? Ya bizi seç ya da onları" dedi. Bunun üzerine Mus'ab öldürülmelerini emretti. Esirlerden bazıları, "Muhtâr bize bu alçak ölümle ölmememizi emretti, ama onu dinlemedik" dediler. Konaktan çıkarılanlar yaklaşık 6.000 kişiydiler.

Bana Ebû Mes'ûd anlattı. O Ali b. Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet etti: Mus'ab Muhtâr'ın adamlarını ele geçirince Âişe bt. Talha, onların affedilmeleri için Hâris b. Hâlid el-Mahzûmî'yi Mus'ab'ın yanına gönderdi; ancak öldürülmüşlerdi.

Müsâfir b. Saîd b. İmrân en-Nâitî şöyle dedi: "Ey Zübeyr'in oğlu! Seni kendi nefisleri ve kanları için hakem yapan Müslümanlardan bir ümmetin boynunu vurdun. Yarın ne diyeceksin? Üstelik içimizde, bizimle sizin savaşınıza sadece bugün katılan adamlar var" dedi. O adam da diğerleri de öldürüldü.

Bana Abdullah b. Sâlih el-Mukri anlattı. O Heysem b. Avâne'den nakletti; dedi ki: Muhtâr'ın adamları Mus'ab'ın hükmüne razı olup da Mus'ab onları öldürmek istediği zaman, onlar hakkında, aralarında Ahnef b. Kays'ın da olduğu kimselere danıştı. Ahnef b. Kays, "Bana göre onları affet. Çünkü affetmek takvaya daha yakındır" dedi. Bunun üzerine Kûfe'nin eşrafı, "Öldür onları" dediler. [Öldürüldüklerinde sabredemeyip] bağırıp çağırdılar. Onlar öldürülünce Ahnef b. Kays, "Siz onları öldürmekle bir intikam almış olmazsınız. Keşke ahirette sizin için bir vebal olmasalar" dedi.

Mus'ab şöyle dedi: "Mevali olanları öldürün; Muhtâr'a sıkı bağlı olanları affedin." Bunun üzerine Basra'daki evin sahibi olan İbnü'l-İsbahânî ve İbnü'l-İskâf, "Bu İslâm'ın hükmü değildir" dediler. Böylece hepsi öldürüldüler.

Dediler ki: Mus'ab Muhtâr'ın iki karısı olan Ümmü Sâbit bt. Semüre b. Cündeb el-Fezârî ile Amre bt. Numân b. Beşîr el-Ensârî'ye haber yollayıp çağırdı. Kadınlar getirildiler. Mus'ab onlara, "Muhtâr hakkında ne diyorsunuz?" dedi. Ümmü Sâbit, "Biz de ancak sizin dediğiniz gibi yalan ve batıl şeyler söylediğini biliyoruz" dedi. Mus'ab onu serbest bıraktı. Amre, "Allah ona rahmet etsin. Ben onu ancak Allah'ın salih kullarından bilirdim" dedi. Mus'ab onu hapse attı. Sonra Abdullah b. Zübeyr'e mektup yazarak, "Karısı Muhtâr'ın nebi olduğunu söylüyor" dedi. Abdullah b. Zübeyr, "Onu çıkar ve öldür" diye Mus'ab'a mektup yazdı. Mus'ab akşam ile yatsı arasında onu çıkardı. Öldürmesi için emniyet güçlerinden "Matar" adında bir adama emir verdi. Matar ona üç darbe vurdu; Ka-

dın "Ey babam… Ey akrabalarım… Ey aşiretim…" demeye başladı. Bir adam elini kaldırıp Matar'a bir yumruk attı ve "Ey zaniyenin oğlu! Ona işkence yaptın; can damarını kestin; sonra debelenip öldü" dedi. Bunun üzerine Matar adamı yakalayıp Mus'ab'ın yanına getirdi. Mus'ab, "Bırakın onu. Büyük ve korkunç bir durum görmüştür" dedi. Bu Matar'ın lakabı, "Tâbia" idi.

Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr el-Esedî veya Ömer b. Ebû Rebîa şöyle dedi:

En garip acayipliklerden birisi, yanımda
Beyaz, güzel ve hür bir kadının öldürülmesidir
Suçsuz yere ve zulmen öldürdüler onu
O, Allah'ın yanında, ne kadar hayrı çok bir maktûledir!
Evet, katil ve kıtâl yazılmış üzerimize
Fakat iffetli kadınların üzerine, eteklerini çekmek yazılmış

Ahvas veya başkası şöyle dedi:

Şaşkına dönmezler mi kavimler, bir kadını öldürmekten?
Aklı, dini ve şerefi bir araya getiren kadınlardan birini
Akıllı ve mümine kadınlardan
Şekten, bühtandan ve günahtan beri olan bir kadını
Onu çıkarıp, kılıçlarıyla kestiklerinde
Sanki ele geçirdiler, Arapların memleketini

Muhtâr'ın öldürülmesi, hicretin 69. yılı, Ramazan ayındaydı. Mus'ab onun ve ileri gelen adamlarının başlarını Mekke'ye, Abdullah b. Zübeyr'in yanına gönderdi. Mus'ab, Muhtâr'ın ellerini Kûfe'nin büyük mescidinin kapısına çiviledi. Haccâc Kûfe'ye gelinceye kadar da elleri orada çivilenmiş halde duruyordu. Haccâc gelince, sökülüp defnedilmesini emretti.

Mus'ab Muhtâr'ı öldürünce, Ömer b. Ubeydullah'ı Basra'ya gönderip kendisi, işlerini düzeltmek için Kûfe'ye yerleşti. Basra'daki Cüfre günü, Ömer b. Ubeydullah'ın günlerindeydi. Sonra Mus'ab da onun yanına geldi. Biz bu haberleri, Benî Ebü'l-Îs'in nesebini anlatırken zikrettik.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Avâne'den ve başkala-

rından nakletti; dediler ki: Mus'ab üç kere kardeşi Abdullah'ın yanına gitti. İlki, Muhtâr'ı öldürdükten sonra yanında İbrâhim b. Eşter olduğu halde Kûfe'den gitmişti. İkincisi, Abdullah b. Zübeyr onu azledip yerine oğlu Hamza'yı Basra'ya tayin ettiğinde, Irak'ın mallarıyla birlikte Basra'dan gitmişti. Abdullah b. Zübeyr Basra'ya, kendini beğenmiş ve hırslı bir çocuk göndermişti. Hamza eşrafı savsakladı ve elini açık tuttu. Bu yüzden insanlar Mâlik b. Misma'ın yanına gittiler. Mâlik, köprüde bir çadırın kurulmasını emretti. Sonra Hamza'ya haber yollayarak, "Yeğenim, sen babanın yanına git" dedi ve onu Basra'dan çıkardı. Bunun üzerine Uzeyl b. Ferh el-İclî şöyle dedi:

Korktuğumuz gün, bir emîrin zulüm yapmasından
Çağırdık bir gün Ebû Gassân'ı, kurdu otağı
Baş olduğunda Mâlik gibi değildir, Ma'ad kabilesindeki herkes
Onun gibi şerif ve heybetli bir görünüşe sahip değildir
Ey Benî Misma! Eğer Allah ve sizler olmasaydınız
Engellemezdi insanlar, yapılan bir kötülüğü
Siz Benî Vâil'in şerefisiniz, ey Benî Misma!
Ve cevher olarak en cömertlerisiniz ilk zamanlardan beri

Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr Mus'ab'ı Kûfe ve Basra'ya vali olarak geri gönderdi. Üçüncüsü de Abdülmelik'in Irak'a yönelmeye karar verdiği haberi kendisine geldiğinde Mus'ab, kardeşi Abdullah ile bir konuda yüz yüze görüşmek için yanına gitti. Fakat orada sadece bir gün kaldı. Sonra Basra'ya gelmek üzere develerine bindi.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o Ebû Mihnef ve Avâne'den nakletti; dediler ki: Muhtâr'ın öldürülmesinden sonra Mus'ab kardeşinin yanına geldiğinde İbn Ömer ona, "Bir kan üzerine, kıble ehlinden 6.000 kişiyi bir günde öldürdün, öyle mi?" dedi. Mus'ab, "Onlar sihirbaz kâfirlerdi" dedi. İbn Ömer, "Vallahi eğer onlar Zübeyr'in mirasından koyunlar bile olsalardı, senin yaptığın büyük bir suçtur" dedi.

Dediler ki: Abdullah b. Abbas'a Muhtâr'ın öldürülme haberi verilmişti. Abdullah b. Zübeyr, Muhtâr'ın katlinden dolayı onun yüzünde bir rahatsızlık ve bunu büyük bir günah sayma ifadesini gördü. Bu yüzden ona, "Sen İbn Ebû Ubeyd için üzülüyor ve ona 'Kezzâb' demek istemiyor musun?"

dedi. Abdullah b. Abbas, "Onun bizden cezası bu olmamalıydı. O bizim katillerimizi öldürdü, kanlarımızı talep etti ve yüreklerimizi soğuttu" dedi.

Dediler ki: Urve b. Zübeyr, Abdullah b. Abbas'ın yanından geçti ve ona, "Ey İbn Abbas! Senin Rabbin Muhtâr'ı öldürdü ve işte başı buraya getirildi" dedi. Bunun üzerine İbn Abbas, "Sizin için bir geçit kaldı. Eğer onu da tırmanırsanız siz siz olacaksınız" dedi. İbn Abbas geçitle, Abdülmelik'i ve Şam halkını kastediyordu.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Musa b. İsmail'den, o Ebû Hilâl'den, o da Ebû Yezîd el-Medenî'den şöyle dediğini rivayet etti: İbn Ömer deccâl ve kezzâbları anlatırken [Muhtâr'ı kastederek], "Onlardan birisi de şu benim kayınımdır" dedi. Dedi ki: Ben ona, "Bu senin kayının kim?" dedim. İbn Ömer, "Muhtâr" dedi.

Bana Ömer anlattı; dedi ki: Bize Ebû Davud anlattı; dedi ki: Bize Kays anlattı. O Ebû İshak'tan, o da Saîd b. Vehb'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Zübeyr'e, "Muhtâr kendisine vahiy geldiğini söylüyor" denildi. Abdullah b. Zübeyr, "Doğru söylüyor" dedi ve şu ayeti okudu: "*Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi? Onlar, her günahkâr yalancıya inerler.*"[333]

Bana Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî anlattı. O babasından, Hişâm b. Urve'nin şöyle dediğini rivayet etti: Muhtâr'ın, kendisine vahiy geldiğini söylediği, İbn Abbas'a anlatıldı. İbn Abbas, "Doğru söylüyor; vahiy ikidir: Allah'ın Muhammed'e (sav) gönderdiği vahiy ve şeytanların vahyi…" dedi sonra şu ayeti okudu: "*Kuşkusuz şeytanlar, kendi dostlarına fısıldıyorlar*"[334]

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o dedesinden, o da Ebû Sâlih'ten şöyle dediğini rivayet etti: İbn Abbas Muhtâr hakkında, "İntikamımızı almaya çalıştı ve katillerimizi öldürdü" dedi. İbnü'l-Hanefiyye onu böyle söylemekten men etti ve "Biz onu daha iyi biliyoruz; onun hakkında hayır bir şey söyleme" dedi.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, onun yanında Muhtâr'dan söz edildi. İbn Abbas, "Kiramen kâtibîn melekleri onun cenaze namazını kıldılar" dedi.

---

333 Şu'arâ, 26/221-222.
334 En'âm, 6/121.

Bize Bessâm el-Cemâl ve başkaları anlattılar; dediler ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı. O Yahya b. Saîd'den, o da babasından [İbnü'l-Müseyyeb'den] şöyle dediğini rivayet etti: Muhtâr kendisine biat etmeleri için insanları davet edince, Hâris b. Süveyd'in ona koşarak geldiğini gördüm. Ona, "Nereye gidiyorsun? Bu biatin ne olduğunu anlamıyor musun?" dedim. Hâris, "Evet anlıyorum; fakat ben İbn Mes'ûd'un, 'Eğer konuşacağım şeyler, benden iki kamçı darbesini savacaksa, mutlaka onu konuşurum' dediğini işittim" dedi.

Medâinî dedi ki: Muhtâr Kûfe beytülmalinde 9.000.000 dirhem buldu. Deniliyor ki: 1.900.000 dirhem buldu.

Medâinî dedi ki: Muhtâr Abdullah b. Zübeyr'e şöyle bir mektup yazdı: "Kuşkusuz İbn Mutî sana muhalefet etti ve Abdülmelik'le anlaştı. Sen bize, Abdülmelik'ten daha sevimlisin." Abdullah b. Zübeyr bunun üzerine, Ömer b. Abdurrahman b. Hâris'i vali olarak gönderdi; fakat Muhtâr ona bir plan yaptı. Biz onunla ilgili haberi daha önce yazdık.

Dedi ki: Muhtâr Abdullah b. Zübeyr'e, "Ben Kûfe'yi kendime yurt yaptım. Eğer bunu benim için onaylayıp bana 1.000.000 dirhem verirsen, Şam'a gidecek ve senin için o adamın hakkından geleceğim" dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr, "Ne zamana kadar bu Sakîf'in kezzâbına karşı plan yapacağım, o da bana karşı planlar çevirecek?" dedi. Sonra şu şiiri misal getirdi:

Çıplak dübürlü ve Semûd kökenlidirler
Bir köledir ama Yakdum'dan geldiğini söyler

Sonra ona, "Hayır, vallahi bir tek dirhem bile vermeyeceğim" şeklinde bir mektup yazdı ve şöyle dedi:

Tereddüt etmem şiddetten, beni kuşatıncaya kadar
Ve ben ayıptan çekinirim, işittiğim sürece

Bu mektup üzerine Muhtâr ona açıkça tavrını koydu ve düşmanlığa başladı.

Medâinî dedi ki: Rebîa kabilesi İyâs ve oğlunun öldürülmesini çok büyüttü ve "Onlara karşılık İbrâhim b. Eşter'i öldüreceğiz" dediler. Bunun üzerine Sürâka el-Bârıkî şöyle dedi:

Bizi tehdit mi ediyorsun İyâs için, ey Rebîa?
Kuşkusuz Rebîa, ne dediğini bilmiyor
Eğer onlardan kılıcımızı kaldırmamız olmasaydı
Dönerlerdi, hortlağın zamanında helak ettiklerine
Kuşkusuz İbrâhim daha güçlüdür, Süheyl'den
Korkudan akılları uçtuğu zaman
Ve daha güçlüdür taraf olarak
Gerisinde sık ağaçlar ve kaleler bulunan, cesur çöl aslanından
Daha doğrudur ondan, sıçrayış bakımından
Boyun kanadığı zaman, onun pençelerinden

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı. O Gunder'den, o Şu'be'den, o da Hakem'den şöyle dediğini rivayet etti: Kezzâb'ın zamanında Ebû Abdullah el-Cedelî'nin arkasında namaz kıldım. Kezzâb onu vekil olarak tayin etmişti. Önce "*Bismillahi'r-Rahmâni'r-Rahîm*" deyip Fatiha'yı okumaya başladı. Fatiha'yı bitirdikten sonra arkasından [*Kefâ billahi hâdiyen ve nasîran*] "Hidayet verici ve yardım edici olarak Allah kâfidir" dedi. Sonra tekrar zamm-ı sureyi okumak üzere besmeleyi okudu.

Medâinî dedi ki: Muhtâr şöyle dedi: "Kim köle olarak bize gelirse o hürdür." Bu durum Abdullah b. Zübeyr'e ulaştı. İbnü'z-Zübeyr, "O, 'Ben bir kelime bilirim; eğer onu söylersem tabilerim çoğalır' derdi. O kelime de budur. Onun tabileri çoğalacaktır" dedi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî şöyle dedi: Abbâd b. Ziyâd Mercü Râhit'tan sonra uzlete çekilmek ve fitneden kaçmak üzere Dûmetü'l-Cendel'e geldi. Muhtâr ona, 4.000 dirhemle beraber Şürahbîl b. Vers el-Hemdânî'yi gönderdi. Abbâd ise ona, "Kuşkusuz ben sadece dinim için ve fitneden uzaklaşmak için Dûmetü'l-Cendel'e geldim" şeklinde bir mesaj gönderdi. İbn Vers'in adamları ona, "Unutma ki o, fitnenin başı, ilki ve sonuncusudur. Kanı dökülmeden yerinden ayrılmamalı" dediler. Bunun üzerine İbn Vers onunla savaşmaya karar verdi. Abbâd ise mevaliden, kölelerinden ve

taraftarlarından oluşan 700 kişilik adamlarına, "Bizi bu adamların yanına çıkarın. Kuşkusuz kuşatılıp da zillete düşmeyen hiçbir kavim yoktur" dedi ve onlarla savaşmaya başladı. İbn Vers'in adamlarından 1.000 kadar adam öldürüldü. Abbâd'ın adamlarından, Ubeydullah b. Ziyâd'ın mevlası Velîd b. Kays dışında kimse öldürülmedi. İbn Vers hezimete uğradı. Bedeviler ona saldırdılar; mallarını talan edip çok sayıda adamını öldürdüler. İbn Vers, yanında kalan adamlarıyla birlikte Tay kabilesinin yurduna gitti. Ma'dân b. Seleme b. Hanzale et-Tâî ona karşı bir birlik oluşturdu. İbn Vers onunla savaştı. Savaşırken şöyle diyordu:

Ben İbn Vers'im, korkak olmayan bir süvariyim
Kahraman ve cesur, ok geri çekildiği zaman
Çıkarım, uzun boylu yiğitlerin başının üzerine
Kılıçla, savaş günü, yere serilinceye kadar

Ma'dân da şöyle diyordu:

Eee… Ey çokluğun sahibi Benî Ma'n!
Sıyırın, demirden olan kılıçları!
Ve geri koymayın kınlarına
Ve söküp atın, kölelerin çadırlarını

Onlardan 700 kişi öldürdü ve İbn Vers Kûfe'ye girdi. Bunun üzerine Ahtal şöyle dedi:

Ve sen… Ey İbn Ziyâd!
Güzeldir, yanımızdaki sınavın
Ve sen samimi ve şefkatlisin
Bir işi bağımsız tutansın
Taşıyamaz onu kavimden
Cahil, korkak ve bozguncu olanlar

Medâinî dedi ki: Umeyr b. Hubâb, Hâzir günü meyletti ve şöyle dedi: "Merc'in intikamını almak için gelin beriye." İbn Ziyâd, Husayn b. Nümeyr ve Şürahbîl b. Zü'l-Kelâ öldürüldüler.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî şöyle dedi: Mervân, Ubeydullah b. Ziyâd'ı Karkisiyâ üzerine gönderdiği zaman orada bir yıl kaldı ve bir şey yapamadı. İbn

Ziyâd oradan ayrılıp Irak'a doğru giderken Tevvâbûn'la karşılaştı. Sonra oradan Irak'a doğru giderken Hâriz'de öldürüldü. Umeyr b. Hubâb şöyle dedi:

Cezalandırdık onları, Merc gününe karşılık bir günle
Güneşin tutulması siyahtı, tıpkı gölge gibi
Seksekîlerin[335] *çoğu ayrılmadı*
Köprünün önünden; geceler boyunca

Ferezdak da şöyle dedi:

Hey! Delikanlı denilen birçok kişi, delikanlı değil
Fakat asıl delikanlı İbn Ziyâd'dır

Medâinî dedi ki: Muhtâr İbn Ziyâd'ın başını Abdullah b. Zübeyr'e gönderdi. Abdullah b. Zübeyr de İbnü'l-Hanefiyye'ye gönderdi. Muhammed b. el-Hanefiyye, "*Harâm ay haram aya karşılıktır. Hürmetler [saygı gösterilmesi gereken hususlar] kısas kuralına tabidir*"[336] ayetini okudu. Dedi ki: Denildiğine göre Muhtâr İbn Ziyâd'ın başını İbnü'l-Hanefiyye'ye gönderdi. Yine denildiğine göre Mus'ab Muhtâr'ın başını Abdullah b. Zübeyr'e gönderdi. Abdullah b. Zübeyr de onu İbnü'l-Hanefiyye'ye gönderdi. İbnü'l-Hanefiyye o zaman bu ayeti okudu. Bu rivayet gerçeğe daha yakındır.

Medâinî dedi ki: Muhtâr Abdullah b. Şeddâd el-Cühenî'yi, Ebû Osman b. Hâlid b. Esîd'i, Zeyd b. Rukâd el-Hînî'yi ve Amr b. Haccâc ez-Zebîdî'yi öldürdü. Zebîdî susuzluktan öldü. Miskîn b. Âmir ed-Dârimî kaçtı. Bu şahıs, daha önce Kûfe'de Muhtâr'la savaşanlar arasındaydı. Miskîn, Âzerbeycân'da bulunan Muhammed b. Umeyr b. Utârid'in yanına gitti. O zaman birkaç beyitte şöyle demişti:

Yanıyor yüreğim, Kureyş'in efendisi için
Kafası Muhtâr'a getirildiği gün
Ölmüş olsaydık keşke, bugünden önce
Ya da hür insanların yaptığını yapsaydık

---

335 (السَّكْسَكَةُ) kelimesi "zafiyet" manasındadır. Seksek b. Eşras, Yemen'in eski hükümdarlarından birisiydi. *es-Sekâsik* ve *es-Sekâsike* Yemenli bir kabiledir. Kökleri Seksek b. Eşras'a dayanıyor. Kabile reisi, es-Sekâsik b. Vâile b. Himyer b. Sebe'dir. (Bk. *Lisanü'l-Arab*; (سكسك) maddesi) (çev.)

336 Bakara, 2/194.

Medâinî dedi ki: Esmâ b. Hârice bâdiyeye, bedevilerin yanına gitti. Benî Abs'tan olan bir adama misafir oldu. Abslı adamın "Vakkâ" adında bir köpeği vardı. Bir gün Abslı adam, "Köpeğim için korkuyorum" dedi. Esmâ, "Ben ona bakmayı taahhüt ediyorum [o bana ait]" dedi. Esmâ, köpeği besili hale getirinceye kadar yedirmeyi emretti. Sonra Esmâ oradan ayrıldı ve Benî Kelb'in yurduna gitti. Bu kez Abslı adamın yanına, Benî Sa'lebe b. Sa'd'dan "Ebû Hayyân" künyeli başka bir adam misafir oldu. Sofraya yemek konmuştu. Köpek de sofraya geldi. Ebû Hayyân ona bir ok atıp köpeği öldürdü. Derken Esmâ [Muhtâr'ın öldürülmesiyle] güvencede kaldı. Bir gün Abslı adamın yanına indi ve "Vakkâ ne yaptı?" dedi. Abslı adam ona durumu anlattı ve "Hani sen ona bakmayı taahhüt etmiştin" dedi. Esmâ adama, "Söyle köpeğin değerini" dedi. Abslı adam, "1.000 dirhem" dedi. Esmâ ona 4.000 dirhem verdi.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bana Hayyân b. Bişr anlattı. O Yahya b. Âdem'den, o Ali b. Hişâm'dan, o da Ebü'l-Cehhâf'tan şöyle dediğini rivayet etti: Muâviye b. Sa'lebe bana şöyle dedi: Muhtâr hurûc ettiği zaman, onunla birlikte hurûc etmek istemedim. Ben Muhammed b. el-Hanefiyye'nin yanına geldim. O bana, "Ben nefsime emrettiğimi sana emrediyorum; onunla birlikte hurûc etme. Çünkü biz ehl-i beyt bu ümmetin [yönetim] işini elimize alamayız. Ali de biat almak için savaşmadı" dedi.

Asmaî, Ebû Amr b. Alâ'dan naklen şöyle dedi: Muhammed b. el-Hanefiyye Kûfe'ye gelmek istedi. Muhtâr, "Mehdî'de bir alamet vardır. O da şudur: Bir adam kılıçla ona vuracak ve o darbe ona zarar vermeyecek" dedi. Bu söz İbnü'l-Hanefiyye'nin kulağına gitti ve [gitmekten vazgeçip] yerinde kaldı. Nasr b. Âsım el-Leysî şöyle dedi:

Ayrıldım, Necde'den ve Ezârikâ'dan olan kişilerden
İbnü'z-Zübeyr'den ve Kezzâb'ın şiâsından
Ve kulakları sarı olandan; tercih ettikleri zaman
Fıkıhsız ve kitapsız bir dini

Bize Saîd b. Süleyman Sa'deveyh ve Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattılar; dediler ki: Bize Hüşeym anlattı. O Muğîre'den, o da İbrâhim'den

şöyle dediğini rivayet etti: Daha önce imamın arkasında bir şey okumuyorlardı. Muhtâr gelince, onu itham ettiler. Bu kez onun arkasında Fatiha okudular. Muhtâr onlara gündüz namazlarını kıldırır, gece [cehrî kıraatlı] namazlarını kıldırmazdı.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı; dedi ki: Bize şeyhlerimiz anlattılar; dediler ki: Şa'bî Haşebiyye için, "Ey Allah'ın zabitleri! Yere konun ve uçun" diyordu.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı. O Hafs b. Gıyâs'tan, o A'meş'ten, o da Habîb b. Ebû Sâbit'ten şöyle dediğini rivayet etti: Muhtâr'ın gönderdiği hediyeler İbn Ömer'e, İbnü'l-Hanefiyye ve İbn Abbas'a gelirdi ve onlar kabul ederlerdi.

Bana Hüdbe b. Hâlid anlattı. O Vehb'den, o İbn Avn'dan, o Nâfi'den, o da İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etti: İbn Ömer Muhtâr dışında hiçbir yöneticinin gönderdiği hediyeleri reddetmemiştir. Muhtâr İbn Ömer'e 100.000 dirhem gönderdi; ancak İbn Ömer reddetti.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bize Velîd b. Hişâm anlattı. O Vüheyb b. Hâlid'den, o İbn Avn'dan, o da Nâfi'den şöyle dediğini rivayet etti: İbn Ömer Muhtâr dışında hiçbir yöneticinin gönderdiği hediyeleri reddetmemiştir. Muhtâr İbn Ömer'e 100.000 dirhem gönderdi; ancak İbn Ömer kabul etmedi.

Bana Medâinî anlattı; dedi ki: Muhammed b. Eş'as Basra'ya geldi ve "İmdaaat! İmdaaat! Biz kılıçlarımızı bıraktık; paslanıyorlar. Kölelerin zekerleri ise ferçlerin içindedir" diye bağırdı. O sırada Basra'nın başında Kubâ vardı. Bundan sonra Mus'ab Basra'ya geldi. İbn Kays er-Rukayyât Mus'ab'ı methederken şöyle demiştir:

Şeytan'ın vaheyttiği, İbn Devme'nin
Hayatını karartan [Mus'ab] ve kılıçları susuz
Açtı Irak'ın önünü, vurdu onlara yalın kılıçla
Kuşkusuz vurmakta paha biçilmez bir değer vardır[337]

---

337 Hem RK'de hem ZZ'de bu beyit (وَفِي الضِّرَابِ جَلَاءُ) şeklindedir. Şairin divanında ise (وَفِي الضِّرَابِ غَلَاءُ) şeklindedir. Divanı şerh eden Dr. Muhammed Yûsuf Necm'e göre, (غلاء) kelimesi, "Herkesin muktedir olamadığı değerli şey" manasındadır. (Bk. *Divanu Abdullah b. Kays er-Rukiyât*, Daru Sâdır, Beyrut, tarihsiz, s. 90-91) Biz çeviriyi divandaki rivâyete göre yaptık. (çev.)

Onun devleti rahmet devletidir
Ne bir ceberrut vardır içinde, ne de ondan bir kibir ve gurur

İbnü'l-Kelbî şöyle dedi: Mus'ab Abdurrahman b. Hucr b. Adî, Abdurab b. Hucr ve İmrân b. Huzeyfe b. Yemân'a haber gönderip onları getirtti ve boyunlarını vurdu. Bunlar Muhtâr ile birlikte hurûc edenlerdi.

Bana Yûsuf b. Musa el-Kattân anlattı. O Cerîr b. Abdülhamîd'den, o da Muğîre'den şunu rivayet etti: Ubeydullah b. Ali b. Ebû Tâlib, Muhtâr günü, Mus'ab'ın yanında savaşırken öldürüldü.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o Avâne'den, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Mus'ab Muhtâr'ın katlinden sonra babasının yanına gittiğinde İbn Ömer'e, "İtaatin ipini koparan, kan döken, öldüren ve öldürülen, sonra da hezimete uğradıklarında bir kaleye sığınan ve hükme razı olmakla eman dileyen, kendilerine eman verilip de sonra çıkarılarak öldürülen bir kavim hakkında ne düşünüyorsun?" dedi. İbn Ömer, "Sayıları ne kadardı?" dedi. Mus'ab, "5.000 kişiydi" dedi. Dedi ki: İbn Ömer "Sübhanallah" dedi. Sonra "Allah sana uzun ömür versin ey İbnü'z-Zübeyr! Şayet bir adam İbnü'z-Zübeyr'in koyunlarına gelse ve onlardan 5.000 tane kesse sen o adamı müsrif görmez misin?" dedi. Dedi ki: Mus'ab sustu ve ona cevap vermedi. İbn Ömer, "Acaba içlerinde tövbe etmesi muhtemel olanlar yok muydu? Zorla savaşa götürülenler yok muydu?" dedi.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından nakletti; dedi ki: Bana Ebû Bekr b. Ayyâş anlattı; dedi ki: Bana Ebû İshak es-Sebîî anlattı; dedi ki: Kûfe halkının şarabı zebîb [kuru üzüm suyu] idi. Nihayet Ziyâd gelince hurma suyu içmeye başladılar.

Dedi ki: Bize Ebû Bekr anlattı; dedi ki: İlk defa imamın arkasında Fatiha, Muhtâr'ın zamanında okundu. Çünkü onu itham ediyorlardı.

Bize Ahmed b. İbrâhim anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o da Sa'b b. Zeyd'den şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Zübeyr Mus'ab'ı önce Basra'ya vali yaptı; sonra onu azletti ve onun yerine oğlu Hamza'yı vali yaptı. Bu, Muhtâr'ın katlinden sonraydı. Basra halkı Hamza'nın zafiyetini gördükleri zaman, Abdullah b. Zübeyr'den Mus'ab'ı geri göndermesini istediler. Mus'ab cesur, kahraman, cömert ve basiretli bir adamdı.

Basra'ya gelir gelmez Ahvâz ve Dicle kenarındaki beldelerin haracını topladı. Mus'ab, biri yılın başında, diğeri sonunda olmak üzere yılda iki kere halka atıyye vermeye başladı. Mus'ab Meskin'e gidinceye kadar Basra'da kaldı.

Bize Ebû Hayseme ve Ahmed b. İsrail anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından nakletti; dedi ki: Abdullah b. Zübeyr Abdullah b. Mutî el-Adevî'yi Kûfe'ye vali yaptı. O zaman henüz İbnü'z-Zübeyr'in yanında olan Muhtâr ona, "Ben öyle bir kavim biliyorum ki eğer ne yapıp ne yapmayacağını bilen ve ilim sahibi yumuşak bir adam olsa, onların içinden Şamlılarla savaşacak bir orduyu senin için çıkarabilir" dedi. Abdullah b. Zübeyr, "Kimdir onlar?" dedi. Muhtâr, "Ali'nin ve Benî Hâşim'in Kûfe'deki Şîası…" dedi. Abdullah b. Zübeyr, "O zaman sen o adam ol" dedi ve onu Kûfe'ye gönderdi. Muhtâr Kûfe'nin bir tarafına indi. Hüseyn b. Ali için ağlamaya başladı ve onun başına gelenleri anlattı. Nihayet Kûfeliler onu tanıyıp sevmeye başladılar ve onu Kûfe'nin ortasına götürdüler. Kûfelilerden birçok insan yanına geldi. İşi sağlamlaşıp durumu güçlenince İbn Mutî'in yanına gidip onu Kûfe'den çıkardı.

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı; dedi ki: Bize Vehb anlattı. O babasından, o da kendisine anlatan çok sayıdaki insanın şöyle dediklerini rivayet etti: Muhtâr Kûfe'yi ele geçirince kendisi için büyük bir konak yaptı. Bunun için büyük miktarda bir malı beytülmalden harcadı. Yine beytülmalden bir bostan edindi. Çok atıyyeler dağıttı ve çok harcamalar yaptı. Sonra Abdullah b. Zübeyr'e şöyle bir mektup yazdı: "Eğer beytülmalden harcadığım paralar için bana onay verirsen ben senin itaatinde olacağım. İbn Mutî'i buradan çıkarmama sebep olan şey, onun zayıflığı, beceriksizliği ve bu işin ehli olmamasıydı." Ancak Abdullah b. Zübeyr bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine Muhtâr da onu hilafetten halettiğini söyledi. Muhtâr ayrıca Ali b. Hüseyn b. Ali'ye mektup gönderip kendisine biat etmesini istedi. Ona bir miktar da mal göndermişti. Ancak Ali b. Hüseyn ne onun malını kabul etti, ne de onun mektubuna cevap verdi. Bunun üzerine Muhtâr camiye çıktı, ona sövüp saymaya başladı; onu ayıpladı ve yalancı olduğunu söyledi.

Muhtâr, Muhammed b. el-Hanefiyye'ye de mektup yazarak onun da biat etmesini istedi. Ancak Ali b. Hüseyn İbnü'l-Hanefiyye'nin yanına gelerek hiçbir teklifini kabul etmemesini istedi. İnsanların yanına çıkıp

ondan uzak olduğunu, onu ayıplamasını ve yalancı olduğunu söylemesini istedi. Ancak Abdullah b. Abbas İbnü'l-Hanefiyye'nin yanına geldi ve "Böyle bir şey yapma. Çünkü sen Abdullah b. Zübeyr'le nasıl bir ilişki içinde olacağını bilmiyorsun" dedi. İbnü'l-Hanefiyye İbn Abbas'ı dinledi ve Muhtâr'ın ayıpları konusunda sükût etti.

Bu arada Muhtâr'ın Kûfe'deki durumu güçlendi. Onun etrafında toplanan Haşebiyyesi çoğalmaya başladı. Cibrîl'in kendisine geldiğini ve Hüseyn'in katillerini izlediğini kendisine söylediğini etrafındakilere haber veriyordu. Muhtâr Hüseyn'in katillerini öldürdü. Muhtâr'ın öldürdüğü adamlardan birisi de Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs idi. Bu Ömer b. Sa'd, Hüseyn'le karşılaşıp onu öldüren kişiydi. Muhtâr Ömer b. Sa'd'ı öldürünce Kûfe halkının onu takdir etmesi, onu sevmesi ve ona itaat etmesi arttı. Bir gün Numân b. Suhbân er-Râsibî Basra'dan çıktı. Kendisi Şîa gibi düşünüyordu. Nihayet Kûfe'ye geldi ve Muhtâr'ın yanına girdi. Muhtâr ona, "Bu Cibrîl'in meclisidir; az önce buradan kalktı" dedi. Bunun üzerine Numân ve adamları çıkıp onunla savaştılar ve hepsi öldürüldüler.

Bize Ebû Hayseme anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bana babam ve Muhammed b. Ebû Uyeyne anlattılar; dediler ki: Muhtâr, Basra'yı ele geçirmek için, Ahmer b. Şumayt'ı 40.000 kişilik bir kuvvetle gönderdi. İbn Şumayt Mezâr denilen yere geldi. Mus'ab da insanları silah altına almaya başladı ve Basra'[ya yakın bir yerde, Mezâr'da] onunla karşı karşıya geldi. Mus'ab Irak'a geldiği zaman Mühelleb, İbnü'l-Mâhûs el-Hâricî'yi öldürmüştü. Mus'ab, yanına gelmesi için ona mektup göndermişti. Mühelleb Mus'ab'ın yanına [gelmek üzere yola çıktı]. Mus'ab da insanlarla birlikte yola çıktı; nihayet Mezâr denilen yerde, İbn Ebû Sufre'nın tam hizasında indi. Mus'ab ordunun sağ kanadına Mühelleb b. Ebû Sufre'yi, sol kanadına da Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'i komutan olarak görevlendirdi. Sağ tarafta Temîm ve Ezd kabileleri vardı. Sol tarafta da Rebîa kabilesi vardı. Mus'ab merkezdeydi. Yanında Âliye halkından ve farklı kabilelerden insanlar vardı. İki taraf birbirlerine saldırmaya başlayınca Ömer b. Ubeydullah onların sağ kanadına hamle yaptı ve onları hezimete uğrattı. İbn Şumayt ve adamları öldürüldü.

DİZİN

A

Abbâd b. Ahdar el-Mâzinî 202
Abbâd b. el-Husayn 441
Abbâd b. Husayn 188, 190, 193, 194, 215, 446, 497, 502, 803, 813, 814, 820, 822, 824
Abbâd b. Husayn el-Habatî 193, 215, 497
Abbâd b. Husayn el-Hanzalî 446
Abbâd b. Husayn el-Hutabî 803
Abbâd b. Husayn et-Temîmî 813
Abbâd b. Ziyâd 60, 381, 397, 400, 402, 405, 674, 830
Abbas b. Abdülmuttalib 11, 207, 543, 751, 800
Abbas b. Ali 796
Abbas b. Hişâm 33, 34, 35, 37, 40, 50, 110, 115, 118, 163, 166, 167, 168, 171, 177, 228, 261, 281, 293, 361, 384, 465, 470, 483, 497, 510, 529, 531, 532, 537, 538, 540, 542, 547, 548, 550, 552, 557, 558, 563, 572, 579, 584, 605, 674, 728, 750, 757, 788, 794, 801, 827, 828, 835
Abbas b. Mirdâs 14
Abbas b. Rebîa 348, 356, 399, 562, 563
Abbas b. Sehl b. Sa'd es-Sâidî 697, 771, 806
Abbas b. Yezîd el-Bahrânî 557
Abdullah b. Abbas 11, 13, 40, 59, 60, 110, 120, 121, 207, 221, 353, 401, 483, 531, 543, 603, 620, 625, 632, 709, 827, 828, 837
Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib 11, 207, 543
Abdullah b. Abdülmuttalib b. Hantab el-Mahzûmî 704
Abdullah b. Abdurrahman 107, 512, 609
Abdullah b. Abdurrahman b. Avvâm 609
Abdullah b. Abdurrahman b. Avvâm b. Huveylid 609
Abdullah b. Aclân 42
Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbas 709
Abdullah b. Âmir 17, 52, 54, 55, 77, 100, 157, 186, 188, 241, 307, 309, 381, 394, 437, 438, 551, 567, 583, 599, 601, 616
Abdullah b. Âmir b. Küreyz 17, 52, 100, 241, 381, 437, 438, 551, 567, 583, 599
Abdullah b. Amr 18, 74, 142, 177, 260, 301, 304, 319, 320, 453, 516, 527, 641, 642, 643, 645, 657, 659, 660, 730, 734
Abdullah b. Amr b. Âs 74, 142, 527, 734
Abdullah b. Amr b. Gaylân b. 177
Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân Mutraf 657
Abdullah b. Amr b. Osman (el-Mutraf) 641
Abdullah b. Amr b. Velîd b. Ukbe 730
Abdullah b. Anbese 487, 488
Abdullah b. Avf b. Ahmer 180
Abdullah b. Avf b. Sebbâk b. Abdüddâr b. Kusay 609
Abdullah b. Ayyâş el-Hemdânî 340, 474, 702
Abdullah b. Ayyâş el-Mentûf 816
Abdullah b. Büreyde 141
Abdullah b. Ca'de 820, 823
Abdullah b. Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî 820
Abdullah b. Câfer 38, 44, 46, 102, 159, 160, 377, 386, 535, 545, 548, 549, 558, 562, 607, 625, 629, 656, 733, 737, 748
Abdullah b. Câfer er-Rakkî 607, 625
Abdullah b. Cündeb 807
Abdullah b. Dânâc 260
Abdullah b. Derrâc 459
Abdullah b. Dînâr 143, 385
Abdullah b. Ebû Akîl es-Sekafî 273
Abdullah b. Ebû Amr b. Hafs 343
Abdullah b. Ebû Dârre 518
Abdullah b. Ebü'l-Havsâ et-Tâî 178, 179

Abdullah b. Ebû Osman b. Abdullah b. Ümeyye b. Hâlid b. Esîd 494
Abdullah b. Ebû Rebîa el-Mahzûmî 616, 775
Abdullah b. Ebû Sa'd 514
Abdullah b. Ebû Saîd 150
Abdullah b. Ebû Sebre el-Cu'fî 570
Abdullah b. Ebû Tel'a 290
Abdullah b. Ebû Usayfir es-Sekafî 742
Abdullah b. Ehtem 507
Abdullah b. el-Âmir 106
Abdullah b. el-Gasîl el-Ensârî 357
Abdullah b. Erkam b. Abduyağûs b. Vehb b. Abdümenâf b. Zühre b. Kilâb 583
Abdullah b. Erkam b. Üheyb b. Abdümenâf b. Zühre 583
Abdullah b. Erkam Zührî 583
Abdullah b. Esîd el-Cühenî 798
Abdullah b. Esved Zührî 437
Abdullah b. Fâid 35, 43, 45, 47, 78, 97, 145, 746, 748, 755
Abdullah b. Fedâle ez-Zehrânî 505
Abdullah b. Gaylân b. Muhabbak el-Hüzelî 259
Abdullah b. Hâlid b. Esîd 177, 218, 285, 296, 298, 299, 399, 405, 475, 492, 495, 496, 502, 508, 509, 510, 511, 512, 583, 639, 642, 713, 719, 727, 750
Abdullah b. Hâlid b. Esîd b. Ebü'l-Îs 298, 583, 639, 727
Abdullah b. Halîfe et-Tâî 267, 271
Abdullah b. Hamele b. Abdurrahman el-Has'amî 787
Abdullah b. Hanzale el-Gasîl 343, 347
Abdullah b. Hâris b. Nevfel 94, 232, 413, 432, 606, 620
Abdullah b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib 94, 432, 606
Abdullah b. Hâris b. Ümeyye 16, 61
Abdullah b. Hâris en-Neha'î 269
Abdullah b. Hâtıb 609
Abdullah b. Haviyye el-A'recî 272
Abdullah b. Havzân 456
Abdullah b. Hâzim el-Kebîrî 765
Abdullah b. Hâzim es-Sülemî 378, 738
Abdullah b. Hemmâm 75, 173, 267, 411, 432, 740
Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî 75, 173, 267, 432, 740
Abdullah b. Hirâş el-Ka'bî 580
Abdullah b. Hısn 235
Abdullah b. İdâh b. el-Kerker 349
Abdullah b. İdâh el-Eş'arî 330, 666
Abdullah b. İdris 521, 560, 601, 606, 632
Abdullah b. İyâd 433
Abdullah b. Kafel el-Bekrî et-Teymî 568
Abdullah b. Kâmil 774, 779, 785, 789, 796, 813, 814
Abdullah b. Kâmil b. Amr el-Hemdânî eş-Şâkirî 779
Abdullah b. Kâmil eş-Şâkirî 774, 785, 813
Abdullah b. Kays Ebû Musa el-Eş'arî 570
Abdullah b. Kays el-Havlânî 798
Abdullah b. Kays er-Rukayyât 732
Abdullah b. Kesîr 143
Abdullah b. Kurâd 789, 820, 824
Abdullah b. Kurâd el-Has'amî 789, 820
Abdullah b. Mâlik et-Tâî 786
Abdullah b. Merğad 267
Abdullah b. Mes'ade el-Fezârî 330, 362, 366, 376, 486, 666
Abdullah b. Mes'ûd 145, 543, 546, 552, 558, 559, 560, 574
Abdullah b. Mes'ûd el-Hüzelî 558
Abdullah b. Muâviye b. Ebû Süfyân 680
Abdullah b. Mübârek 35, 110, 145, 282, 293, 396
Abdullah b. Muhammed b. Sem'ân 579
Abdullah b. Mu'în b. Abdülesed el-Mahzûmî 342
Abdullah b. Müslim b. Akîl b. Ebû Tâlib 797
Abdullah b. Müslim el-Hadramî 273
Abdullah b. Mutî 27, 295, 322, 329, 332, 342, 344, 347, 357, 374, 379, 474, 775, 803, 836
Abdullah b. Mutî b. Esved 322, 329, 775
Abdullah b. Mutî b. Esved b. Hârise b.

Nadle b. Abdüluzzâ b. Hursân b. Avf b. Abîd b. Avîc b. Adî b. Kâ'b 329
Abdullah b. Mutî b. Esved b. Hârise el-Adevî 322
Abdullah b. Mutî el-Adevî 27, 344, 357, 374, 379, 836
Abdullah b. Nâciye eş-Şibâmî 799
Abdullah b. Nâfi b. Hâris b. Kelede es-Sekafî 433
Abdullah b. Nümeyr 98, 519, 632
Abdullah b. Ömer 49, 53, 91, 121, 161, 229, 319, 320, 322, 369, 373, 414, 418, 465, 495, 514, 524, 535, 536, 540, 583, 590, 630, 639, 646, 647, 657, 659, 672, 734, 767, 769, 774
Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz 495, 734
Abdullah b. Ömer b. Amr b. Osman b. Affân 646
Abdullah b. Ömer b. Hattâb 639, 657, 672, 767, 769
Abdullah b. Osman b. Huseym 517
Abdullah b. Osman es-Sekafî 16, 275, 443
Abdullah b. Rebâh el-Ensârî 200, 201
Abdullah b. Sabire 787
Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh 539, 546, 548, 567, 573, 574, 575, 586, 594
Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl 758, 759, 760, 762, 764, 765
Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl el-Ezdî 758
Abdullah b. Safvân 30, 102, 103, 175, 312, 336, 337, 339, 363, 368, 374, 679
Abdullah b. Safvân b. Ümeyye 30, 102, 175, 336, 337, 339
Abdullah b. Saîd 487
Abdullah b. Sa'lebe b. Su'ayr 582
Abdullah b. Sâlih 35, 38, 48, 52, 57, 60, 63, 78, 142, 144, 175, 224, 237, 238, 278, 284, 285, 408, 468, 469, 509, 511, 518, 524, 532, 605, 630, 825, 834
Abdullah b. Sâlih el-İclî 38, 52, 144, 175, 278, 468, 469, 509, 532, 630
Abdullah b. Sâlih el-Mukri 408, 511, 825
Abdullah b. Şecere es-Sülemî 568
Abdullah b. Şeddâd el-Cühenî 832
Abdullah b. Şeddâd el-Cüşemî 774, 820
Abdullah b. Selâm 81, 94, 603, 604, 611, 619
Abdullah b. Selm 41, 95, 102, 133, 414, 540, 647
Abdullah b. Selm el-Fihrî 41, 95, 133, 540, 647
Abdullah b. Sevb 821
Abdullah b. Şihâb 718
Abdullah b. Süleyman b. Abdülmelik 643
Abdullah b. Tufeyl el-Âmirî 564
Abdullah b. Ukbe el-Ganevî 799
Abdullah b. Umâre b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt 728
Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd 786
Abdullah b. Vâl et-Teymî 758, 765
Abdullah b. Vehb b. Nadle el-Cüşemî 814
Abdullah b. Vehb b. Zem'a b. Esved 609
Abdullah b. Verkâ es-Selûlî 809
Abdullah b. Yezîd 278, 279, 379, 389, 397, 432, 477, 599, 670, 671, 735, 740, 761, 763, 767, 773, 774, 775
Abdullah b. Yezîd b. Esed b. Kürz 477
Abdullah b. Yezîd b. Muâviye 397, 735
Abdullah b. Yezîd el-Ensârî 773
Abdullah b. Yezîd el-Hatmî 379, 432, 740, 761, 763, 767
Abdullah b. Zem'a b. Esved b. Muttalib b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusayy 559
Abdullah b. Zübeyr 27, 49, 53, 65, 66, 78, 79, 81, 92, 102, 106, 160, 161, 177, 229, 312, 320, 321, 322, 325, 326, 327, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 342, 362, 363, 387, 411, 432, 439, 457, 458, 459, 468, 474, 475, 484, 487, 498, 500, 526, 548, 593, 597, 601, 602, 608, 609, 620, 623, 638, 658, 663, 664, 665, 669, 670, 671, 673, 679, 680, 683, 684, 686, 687, 689, 690, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 701, 727, 728, 737, 738, 739, 740, 744, 745, 746,

747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 760, 761, 767, 770, 771, 772, 773, 775, 783, 785, 786, 800, 802, 803, 805, 806, 812, 813, 816, 817, 818, 819, 823, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 832, 835, 836, 837
Abdullah b. Zübeyr el-Esedî 335, 411, 800, 826
Abdullah b. Zübeyr Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebîa el-Mahzûmî 775
Abdullah el-Aclân 93
Abdullah el-A'rec b. Abdüşems 11
Abdullah el-Asğar 381, 637, 639
Abdullah el-Ekber 381, 637, 639
Abdullah el-Ekber b. Amr b. Osman 639
Abdülmelik Alkame b. Safvân b. el-Muharris 656
Abdülmelik b. Abdullah b. Âmir b. Küreyz 437
Abdülmelik b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd 512
Abdülmelik b. Bişr 720, 728, 729, 730
Abdülmelik b. Bişr b. Mervân 728
Abdülmelik b. Eşâs el-Kindi 821
Abdülmelik b. Mervân 72, 139, 140, 176, 308, 347, 381, 391, 400, 474, 475, 483, 497, 499, 509, 510, 513, 608, 664, 674, 710, 731, 737, 756
Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah b. Ebû Osman b. Abdullah b. 496
Abdülmelik b. Nevfel 81
Abdülmelik b. Umeyr 19, 52, 58, 118, 139, 256, 308, 470, 790
Abdülmuttalib 11, 13, 14, 15, 16, 18, 28, 55, 94, 207, 328, 348, 356, 388, 399, 411, 432, 463, 513, 515, 516, 531, 536, 541, 543, 562, 606, 704, 708, 751, 757, 800
Abdüluzzâ b. Abdüşems 11, 273, 490
Abdülvâris b. Saîd b. Cümhân 144
Abdümenâf b. Kusay 11, 80
Abdümenât 88, 446, 752
Abdurab b. Hucr 835
Abdürabbih b. Nâfi 61
Abdurrahman b. Abdullah 143, 153, 275, 492, 512, 535, 560, 609, 677, 796
Abdurrahman b. Abdullah b. Dînâr 143
Abdurrahman b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd 512
Abdurrahman b. Abdullah el-Cumahî 609
Abdurrahman b. Abdullah el-Hemdânî 796
Abdurrahman b. Abdullah es-Sekafî 153, 677
Abdurrahman b. Akîl b. Ebû Tâlib 798
Abdurrahman b. Anbese b. Saîd 487
Abdurrahman b. Attâb b. Esîd 491, 587, 603
Abdurrahman b. Avf 322, 336, 337, 338, 340, 366, 367, 371, 375, 484, 516, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 556, 562, 582, 611, 728, 733, 737
Abdurrahman b. Büceyr el-Minkarî 781
Abdurrahman b. Buhduc b. Rebîa 772
Abdurrahman b. Dahhâk b. Kays el-Fihrî 645
Abdurrahman b. Ebân b. Osman 656
Abdurrahman b. Ebû Bekr 36, 116, 161, 162, 163, 570, 612
Abdurrahman b. Ebû Bekre 242, 434, 443
Abdurrahman b. Ebû Bekr ve Misver b. Mahreme 570
Abdurrahman b. Ebû Haşkâre el-Becelî 798
Abdurrahman b. Ebû Umeyr es-Sekafî 774
Abdurrahman b. el-Hayyân 272
Abdurrahman b. Ertât b. Şerâhîl el-Cu'fî 715
Abdurrahman b. Ertât b. Sîyhân el-Muhâribî 650
Abdurrahman b. Eş'as 786, 822, 824
Abdurrahman b. Esved b. Abduyağûs 278, 591
Abdurrahman b. Esved b. Abduyağûs

Zührî 278
Abdurrahman b. Esved b. Abdüyeğûs 47, 105
Abdurrahman b. Ezher b. Avf Zührî 347
Abdurrahman b. Hakem 34, 76, 79, 86, 317, 637, 663, 668, 670, 688, 707, 708
Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd 119, 120, 302
Abdurrahman b. Hâris b. Ebû Züeyb 704
Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî 638, 656, 801, 803
Abdurrahman b. Hâris b. Nizâm el-Hemdânî 798
Abdurrahman b. Hâris b. Ümeyye 32
Abdurrahman b. Hassân 28, 29, 68, 70, 319, 662, 707
Abdurrahman b. Hassân b. Sâbit el-Ensârî 29, 662
Abdurrahman b. Hayyân el-Anezî 276
Abdurrahman b. Hebbâr 273
Abdurrahman b. Hucr b. Adî 835
Abdurrahman b. Hüneys el-Esedî 563
Abdurrahman b. Mes'ade el-Fezârî 120
Abdurrahman b. Muhammed 378, 693, 786, 824
Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as 378, 693, 824
Abdurrahman b. Muhriz b. Mürre el-Kindî et-Tamuhî 268
Abdurrahman b. Sa'd 517
Abdurrahman b. Saîd b. Kays 743, 780, 785, 787, 788, 824
Abdurrahman b. Saîd b. Kays el-Hemdânî 743, 780, 787, 788, 824
Abdurrahman b. Sîhân 113, 149
Abdurrahman b. Şüreyh eş-Şibâmî 777, 820
Abdurrahman b. Udeys el-Belevî 520, 585, 586, 627
Abdurrahman b. Udeys el-Belevî, Sûdân b. Humrân el-Murâdî 586
Abdurrahman b. Ümmü Bürsün 316
Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem 16, 90, 114, 158, 195, 482, 483, 677, 702
Abdurrahman b. Utbe b. Ebû İyâs b. Cahdem 690
Abdurrahman b. Utbe b. Ebû İyâs b. Hâris b. Abd b. Esed b. Cahdem b. Amr b. Âbis b. Zarib b. Hâris b. Fihr 475
Abdurrahman b. Utbe b. Ebû İyâs b. Hâris b. Abduesed b. Cahdem b. Amr b. Âbis b. Zarib b. Hâris b. Fihr 689
Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb 46, 147, 298, 342, 348, 531
Abdurrahman el-Cu'fî 282
Abdurrahman el-Ensârî 102
Abdurrahman et-Teymî 522
Abdüla'lâ b. Ebû Osman 496
Abdüla'lâ b. Meymûn b. Mihrân 81, 170, 480, 486
Abdülazîz b. Abdülhamîd 675
Abdülazîz b. Bişr 502, 505, 728
Abdülazîz b. Hâris b. Hakem 704
Abdülazîz b. İmrân 76
Abdülazîz b. Mervân 326, 381, 475, 480, 481, 495, 678, 682, 707, 724, 731, 733
Abdülazîz b. Mutraf 645, 661
Abdülazîz b. Sâib 142
Abdülazîz b. Zürâre el-Kilâbî 126, 712
Abdülcebbâr b. Verd 605
Abdülhamîd b. Abdullah 407
Abdülhamîd b. Habîb 161, 170
Abdülhamîd el-Eşec 96
Abdülkays 118, 119, 139, 185, 202, 241, 281, 446, 505, 803, 813, 820
Abdürrezzâk b. Hemmâm 142
Abdüşems b. Abdümenâf 11, 16
Abdüümeyye 11
Able bt. Nâciye er-Riyâhî 441
Able bt. Ubeyd b. Câzil 11
Abs b. Talk 441, 446
Abs b. Talk es-Sarîmî 446
Adî 21, 22, 31, 32, 51, 52, 61, 62, 74, 82, 83, 92, 101, 107, 116, 117, 120, 122, 134, 135, 137, 139, 153, 161,

166, 167, 172, 173, 177, 197, 209, 218, 220, 233, 249, 250, 257, 261, 265, 266, 268, 271, 272, 276, 277, 278, 279, 281, 285, 286, 287, 291, 304, 314, 322, 323, 329, 331, 339, 340, 341, 352, 354, 357, 359, 365, 392, 407, 410, 411, 433, 437, 438, 446, 468, 469, 471, 480, 487, 490, 495, 500, 513, 531, 556, 563, 564, 607, 615, 623, 626, 633, 657, 682, 691, 693, 697, 702, 713, 719, 740, 752, 766, 788, 791, 797, 811, 826, 835
Adî b. Cebele 166, 167
Adî b. Hâtem 268
Adî b. Hâtim 61, 107, 135, 266, 271, 563, 607, 797
Adî b. Hâtim el-Cevvâd b. Abdullah b. Sa'd b. Haşrec et-Tâî 563
Adî b. Hâtim et-Tâî 107, 607
Affân b. Ebü'l-Âs 514, 547
Affân b. Müslim 517, 519, 542, 581, 604, 611, 615
Affân b. Süleyman b. Muğîre 52
Afîf b. Ebü'l-Âs 513
Ahmed b. Hişâm b. Behrâm 523, 528, 611, 631
Ahmed b. İbrahim 450, 451, 452, 453, 454, 456, 457, 458, 459, 484, 493, 518, 520, 521, 528, 532, 576, 598, 601, 602, 605, 611, 617, 622, 623, 625, 626, 631, 632, 633, 634, 697, 698, 699, 812, 815, 816, 819, 835, 836
Ahmed b. İbrâhîm 257, 259, 288, 332, 333, 357, 358, 360, 375, 383, 407, 409, 417
Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî 450, 454, 456, 457, 458, 459, 484, 493, 518, 520, 528, 532, 576, 601, 602, 605, 611, 617, 622, 623, 625, 626, 631, 632, 697, 812, 819
Ahmed b. İbrâhîm ed-Devrakî 257, 259, 288, 332, 357, 375, 383, 407, 409, 417
Ahmed b. İsrail 836
Ahmed b. Yahyâ b. Câbir 2
Ahmer b. Şumayt 774, 779, 781, 783, 789, 813, 837
Ahmer b. Şumayt el-Ahmesî 781, 813
Ahmer b. Şumayt el-Becelî el-Ahmesî 774
Ahnef 31, 37, 41, 59, 73, 108, 176, 218, 224, 227, 405, 407, 408, 429, 430, 431, 433, 434, 439, 440, 441, 442, 444, 446, 447, 448, 449, 456, 457, 458, 497, 518, 521, 607, 742, 803, 804, 805, 812, 813, 817, 818, 820, 825
Ahnef b. Kays 108, 429, 442, 446, 447, 448, 449, 456, 457, 458, 497, 518, 521, 813, 825
Ahtal 303, 380, 400, 401, 487, 508, 712, 717, 725, 726, 740, 831
Ahvas 174, 529, 826
Ahvâz 189, 200, 205, 214, 236, 450, 459, 501, 812, 813, 817, 818, 819, 836
Âişe 15, 35, 40, 52, 108, 141, 143, 160, 162, 163, 282, 283, 284, 286, 293, 346, 374, 488, 490, 511, 513, 524, 527, 528, 546, 556, 559, 567, 573, 574, 595, 597, 603, 617, 620, 621, 633, 634, 635, 638, 642, 643, 656, 708, 709, 825
Âişe bt. Abdullah b. Halef el-Huzâî 511
Âişe bt. Muâviye b. Muğîre b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye 708
Âişe bt. Talha 825
Âiz b. Hamele 267, 564, 569
Âiz b. Hamele et-Tuhevî 564
Akfân b. Kays el-Yerbû'î 515
Akîdu'n-Nedâ 510, 511
Akra b. Hâbis 24
Alâ b. Abdurrahman 516
Ali b. Abdullah 353, 354, 401, 709, 733
Ali b. Âsım 259
Ali b. Asma el-Bâhilî 497, 502
Ali b. Ebû Tâlib 42, 118, 145, 207, 221, 270, 289, 292, 377, 402, 461, 462,

490, 526, 527, 536, 537, 538, 539, 541, 542, 544, 546, 551, 553, 557, 558, 559, 565, 568, 572, 587, 589, 590, 591, 592, 597, 599, 605, 606, 618, 621, 623, 624, 629, 642, 643, 673, 708, 737, 776, 800, 822, 835
Ali b. Gadîr 278, 280, 636
Ali b. Gadîr b. Mudarris el-Ganevî 636
Ali b. Hayyân 143
Ali b. Hüseyn 152, 346, 353, 782, 795, 799, 836
Ali b. İbrâhîm es-Sevvâk 143
Ali b. Mâlik el-Cüşemî 808, 809
Ali b. Mes'ade el-Bâhilî 518
Ali b. Mücâhid 22, 78, 81, 169, 312, 480, 486, 825
Ali b. Müdrik 409
Ali b. Muğîre el-Esrem 471, 495, 721
Ali b. Muğîre Esrem 48
Ali b. Muhammed el-Medâinî 641, 804
Ali b. Suhaym 92
Ali b. Süleyman b. Ali 734
Ali b. Zeyd 144, 230, 242, 283, 374, 634, 746
Âliye bt. Abdurrahman b. Abdullah b. Abdurrahman b. Hâlid b. Esîd 512
Alkame 63, 202, 203, 252, 370, 409, 491, 551, 552, 568, 569, 570, 581, 611, 656, 661, 703
Alkame b. Kays b. Yezîd 581
Alkame b. Kays Ebû Şibl en-Nehaî 570
Alkame b. Kays en-Nehaî 568
Alkame b. Yezîd b. Kays 551
A'meş 78, 144, 145, 410, 528, 543, 552, 580, 598, 601, 624, 631, 634, 635, 834
Âmine 11, 12, 13, 16, 218, 291, 392, 393, 495, 511, 513, 514, 539, 661, 663, 703
Âmine bt. Abdülazîz b. Hâris 513
Âmine bt. Alkame b. Safvân b. Ümeyye b. Muharris b. Cemel b. Şık b. Akabe b. Muhdec b. Âmir b. Sa'lebe b. Hâris b. Mâlik b. Kinâne b. Hüzeyme 661
Âmine bt. Alkame el-Kinâniyye 703
Âmine bt. Ebân b. Küleyb b. Rebîa b. Âmir b. Sa'sa'a 13
Âmine bt. Vehb b. Umeyr b. Nasr b. Ku'ayn b. Hâris b. Sa'lebe b. Dudan b. Esed b. Huzeyme 11
Âmine bt. Vehb el-Esediyye 12
Âmine bt. Ziyâd 218, 495
Âmir b. Abdükays b. Nâşib el-Anberî 583
Âmir b. Abdullah 73, 311
Âmir b. Bükeyr 585, 608
Âmir b. Bükeyr el-Kinânî 608
Âmir b. Esved 70, 94, 141, 278
Âmir b. Hafs 108, 442, 701
Âmir b. Hamza b. Abdullah b. Zübeyr 658
Âmir b. İsmail el-Cumahî 378
Âmir b. Küreyz 17, 53, 100, 147, 241, 381, 437, 438, 516, 551, 567, 583, 599, 705
Âmir b. Lüey 319, 388, 460, 463, 466, 657, 704
Âmir b. Mes'ûd 250, 251, 252, 308, 416, 432, 740, 741, 760, 772, 773
Âmir b. Mes'ûd b. Ümeyye b. Halef 432, 740, 772
Âmir b. Mes'ûd b. Ümeyye b. Halef b. Vehb b. Huzâfe b. Cumah b. 740
Âmir b. Mes'ûd b. Ümeyye b. Halef el-Cumahî 432
Âmir b. Misma 428
Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî 780
Âmir b. Ümeyye b. Halef 273
Amîre b. Huzâr 569
Ammâr b. Yâsir 334, 546, 560, 572, 573, 576, 579, 585, 587, 591, 597, 629, 632
Ammâr b. Yâsir el-Ansî 572, 585
Amr b. Abdullah en-Nehdî 821
Amr b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî 801
Amr b. Ahmer b. Amerred el-Bâhilî 707
Amr b. Âs 28, 31, 34, 36, 37, 42, 46, 51, 52, 55, 58, 71, 72, 74, 81, 83, 86,

90, 92, 94, 103, 106, 110, 118, 121, 122, 125, 135, 140, 142, 146, 147, 527, 536, 573, 589, 602, 616, 618, 620, 667, 734
Amr b. Âsım 254, 526
Amr b. Ca'vân 518, 521
Amr b. Cebele 113, 149
Amr b. Derrâk el-Abdî 449
Amr b. Ferve 287
Amr b. Haccâc ez-Zebîdî 832
Amr b. Haccâc ez-Zübeydî 266, 273, 789, 799
Amr b. Halî 687
Amr b. Hamık 137, 267, 290, 291, 564, 586, 612, 627, 628, 790
Amr b. Hamık el-Huzâî 290, 564, 586, 612, 627, 628
Amr b. Harb 15
Amr b. Hureys 229, 264, 266, 273, 409, 410, 416, 428, 501, 726, 744, 760, 769, 772, 780, 783
Amr b. Hureys el-Mahzûmî 264, 273, 409, 428, 726, 780
Amr b. Husays b. Ka'b 740
Amr b. İsa 438
Amr b. Mâlik en-Nehdî Ebû Nemr 784
Amr b. Ma'rûf 408
Amr b. Meymûn 172, 534, 535, 716
Amr b. Mihnef 791
Amr b. Muhammed 221, 283, 298, 518, 552, 598, 601, 623, 624, 625, 626, 632, 673, 799, 833, 834
Amr b. Muhammed en-Nâkıd 518, 552, 601, 623, 624, 626, 632, 673, 833, 834
Amr b. Muhellâ el-Kelbî 688
Amr b. Muhriz b. Şihâb el-Minkarî 186
Amr b. Mu'tak el-Yeşkürî 250
Amr b. Nâfi 314, 411
Amr b. Osman b. Affân 17, 57, 69, 320, 394, 511, 646, 657, 659, 660, 708
Amr b. Saîd 17, 49, 62, 79, 110, 113, 150, 165, 170, 176, 177, 305, 319, 326, 329, 333, 334, 336, 341, 345, 393, 464, 465, 469, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 483, 484, 485, 489, 608, 669, 673, 674, 679, 680, 690, 691, 698, 701, 704, 711, 733
Amr b. Saîd Abdülmelik 477, 478, 480
Amr b. Saîd b. Âs 62, 150, 165, 393, 464, 476
Amr b. Saîd el-Eşdak 17, 170, 305, 319, 326, 329, 333, 334, 341, 345, 469, 475, 476, 477, 669, 673, 674, 680, 690, 701, 704, 733
Amr b. Saîd el-Eşdak b. Saîd b. Âs 17
Amr b. Sa'lebe el-Kinânî 12
Amr b. Şihâb el-Minkârî 187
Amr b. Subeyh 797
Amr b. Süheyl b. Abdülazîz b. Mervân 495
Amr b. Şürahbîl Ebû Meysere el-Hemdânî 568
Amr b. Ubeyde el-Hârisî 610
Amr b. Ubeydullah b. Ma'mer 405
Amr b. Ümeyye 12, 16, 489, 492, 550
Amr b. Ümeyye b. Amr b. Saîd 489
Amr b. Vebere el-Uceyfî 503
Amr b. Velîd b. Ebû Mu'ayt 370
Amr b. Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt 530, 639, 664
Amr b. Zübeyr 79, 104, 334, 335, 336, 337, 339, 342, 411, 413, 641
Amr b. Zürâre 551, 566
Amr b. Zürâre b. Kays b. Hâris b. Amr b. Adâ en-Nehaî 551
Amre 11, 12, 190, 217, 513, 785, 795, 796, 814, 825
Amre bt. Kerib 12
Amre bt. Numân b. Beşîr el-Ensârî 825
Amr el-Eşdak 149, 175, 321, 336, 469, 470, 474, 475, 477, 483, 484, 488, 489, 504, 666
Amr el-Eşdak b. Saîd b. Âs 321, 666
Amr el-Kanâ b. Umeyre 433

Anbese b. Ebû Süfyân 17, 50, 175, 304, 411
Anbese b. Yahya b. Saîd b. Âs 469

Aneze 200, 380, 419, 446, 565, 823
Antakya 100, 307
Arâde es-Sa'dî 380, 400
A'şâ b. Ebû Rebîa b. Zühl b. Şeybân 715
A'şâ b. Şeybân 714
A'şâ Hemdân 365, 370, 792, 798, 801, 814, 821
As'ar b. Kays b. Hâris b. Vakkâs el-Hârisî 564
Asbağ b. Abdülazîz 381, 733, 734
Asbağ b. Nübâte el-Mücâşi'î 411
Âs b. Saîd 44, 392, 461, 466, 470, 608, 703
Âs b. Ümeyye 16, 44, 321, 392, 460, 466, 470, 475, 513, 516, 547, 548, 608, 638, 658, 661, 708
Âsım b. Avf el-Becelî 272, 281
Âsım b. Behdele 145
Âsım b. Ömer 309, 317, 358, 649, 733, 734
Âsım b. Urve b. Mes'ûd es-Sekafî 315
Âsım el-Ahvel 229
Âsım el-Cahderî 316
Asmaî 833
Atâ b. Ebû Sayfî b. Nadle b. Kâif es-Sekafî 310
Atâ b. Ebû Sayfî es-Sekafî 172
Atâ b. Ebü's-Sayfî es-Sekafî 315
Âtike bt. Esîd b. Ebü'l-Îs 639
Âtike bt. Mürre Ümmü Hâşim 11
Âtike bt. Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl 657
Âtike bt. Üzeyhir ed-Devsî 17
Âtike bt. Yezîd 735
Attâb b. Allâk 554
Attâb b. Attâb b. Saîd b. Abdurrahman b. Attâb b. Esîd b. Ebü'l-Îs b. Ümeyye 491
Attâb b. Esîd b. Ebü'l-Îs 490, 491
Attâb b. Verkâ er-Riyâhî 273, 432
Avâne 37, 40, 42, 43, 47, 52, 53, 57, 62, 70, 71, 79, 94, 97, 99, 100, 107, 110, 115, 116, 118, 134, 144, 161, 163, 167, 168, 171, 173, 177, 222, 223, 228, 253, 256, 261, 277, 278, 281, 286, 293, 296, 304, 314, 319, 327, 329, 343, 350, 352, 355, 368, 387, 470, 483, 502, 509, 511, 558, 615, 668, 669, 674, 675, 679, 687, 702, 718, 745, 751, 794, 825, 826, 827, 835
A'ver b. Beşâme 258
Avf b. Ka'kâ 217
Avvâm b. Huveylid 609, 749
A'yen 143, 295, 719, 751, 753, 813
Aynü'l-Verde 757, 763, 766, 767, 787, 801
Aynü't-Temr 505, 569
Ayûf 796
Ayyâş 52, 56, 60, 66, 71, 82, 86, 87, 138, 139, 143, 158, 172, 173, 175, 177, 217, 218, 250, 254, 255, 257, 258, 280, 285, 295, 298, 304, 305, 340, 365, 384, 385, 466, 468, 471, 474, 480, 495, 702, 816, 817, 835
Âzerbeycân 832
Azre b. Kays el-Ahmesî 273

B

Bahdel b. Uneyf 166
Bahdel b. Üneyf b. Dülce 166
Bahîr b. Reysân 125, 378
Bahreyn 46, 171, 189, 306, 357, 403, 493, 507, 663
Bakıyye b. Velîd 150
Ba'lebek 100, 101, 307
Barîtâ 808
Basra 31, 49, 56, 96, 103, 109, 121, 186, 188, 189, 190, 192, 193, 195, 196, 200, 201, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 224, 228, 229, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 241, 243, 244, 247, 248, 249, 253, 257, 259, 260, 261, 263, 264, 266, 289, 296, 299, 301, 316, 319, 343, 374, 378, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 405, 406, 410, 416, 422, 423, 426, 427, 428, 429, 432, 433, 434, 439, 442, 443, 446, 449, 450, 451, 452, 453, 454,

456, 459, 471, 491, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 506, 507, 508, 509, 512, 526, 550, 551, 555, 567, 569, 578, 583, 584, 590, 592, 602, 616, 627, 663, 669, 680, 683, 692, 696, 697, 699, 712, 713, 716, 717, 724, 726, 727, 729, 730, 734, 737, 738, 760, 766, 775, 783, 788, 791, 794, 795, 799, 801, 802, 804, 805, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 824, 825, 826, 827, 834, 835, 836, 837
Bathâ 20, 53, 69, 155, 730
Bebbe 433, 437, 438, 439, 440, 450, 455, 459, 737, 754
Bedir 16, 46, 67, 131, 132, 133, 356, 357, 389, 461, 467, 523, 559, 571, 585, 588, 595, 597, 608, 620, 631, 673
Behdel b. Hassân 166
Behdel b. Hassân b. Adî b. Cebele b. Selâme b. Uleym b. Cenâb el-Kelbî 166
Bekr b. Heysem 22, 142, 253, 258, 284, 579, 587
Bekr b. Vâil 250, 251, 295, 429, 438, 456, 457, 497, 498, 500, 502, 742, 766, 803, 813, 820
Bekr b. Vâil kabilesi 438
Bekr kabilesi 438
Belâzürî 2
Benî Abdüddâr 703
Benî Abs 800, 833
Benî Adeviyye 440, 444
Benî Adî b. Abdümenât b. Üd b. Tâbiha 752
Benî Âiş b. Mâlik b. Teymullah b. Sa'lebe b. Ukâbe 503
Benî Am 446
Benî Âmir b. Hanîfe 772
Benî Âmir b. Lüey 460, 463, 657, 704
Benî Âsım b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Yerbû 752
Benî Avf b. Ebü'l-Hâris el-Mürrî 703
Benî Cahder 497, 508
Benî Cahder b. Dubey'a b. Kays b. Sa'lebe b. Ukâbe 497
Benî Cervel b. Nehşel 613
Benî Dabbe 438, 440
Benî Ebü'l-Âs b. Ümeyye b. Abdüşems 661
Benî Ebü'l-Îs 826
Benî Es'ad b. Hemmâm 717
Benî Ased 55, 180, 462, 505, 506, 555, 565, 601, 609, 641, 699, 743, 744
Benî Ased b. Abdüluzzâ 55, 699
Benî Gifâr 521
Benî Gıfâr 546, 580
Benî Hanzale 446, 503, 504
Benî Hanzale b. Mâlik 446
Benî Hâris b. Hazrec 687
Benî Hazm b. Zeyd b. Levzân el-Ensârî 607
Benî Hevn b. Hüzeyme b. Müdrike 564
Benî Hısn b. Damdam b. Cenâb el-Kelbî 681
Benî Husayn b. Sa'dâne b. Hârise el-Kelbî 750
Benî Hûs b. Sebû 564
Benî Hüzeym b. Adî b. Cenâb el-Kelbî 682
Benî İcl 782, 817
Benî İkeb 487
Benî İsrail 759, 808, 809
Benî Ka'b b. Amr b. Temîm 502
Benî Kâhil b. Ased b. Hüzeyme 749
Benî Kays 428, 429, 730, 752
Benî Kays b. Sa'lebe 428, 730
Benî Kays b. Sa'lebe b. Ukâbe 730
Benî Mahzûm 18, 56, 302, 546, 558, 572, 573, 580, 627, 755
Benî Mâlik b. Mâlik b. Sa'lebe b. Dûdân b. Ased b. Hüzeyme 563
Benî Milkân b. Adî 751
Benî Minkar b. Ubeyd 751
Benî Müsliye 824
Benî Nâciye 452
Benî Nevfel b. Adî b. Cenâb 682
Benî Sa'lebe b. Sa'd 582, 833

Benî Seleme b. Yerbû 563
Benî Suhbân 551
Benî Süleym 14, 437, 438, 452, 455
Benî Tağlib 487, 552
Benî Temîm 49, 98, 182, 223, 260, 429, 430, 431, 433, 440, 441, 446, 448, 449, 457, 458, 497, 505, 564, 570, 583, 713, 734, 794, 823
Benî Teymullah b. Sa'lebe 716
Benî Teymullah b. Sa'lebe b. Ukâbe 553, 563, 695
Benî Uceyf b. Rebîa b. Mâlik b. Hanzale 692
Benî Ümeyye 35, 433, 455, 456, 474, 475, 497, 504, 507, 541, 546, 551, 556, 558, 573, 593, 596, 608, 610, 615, 617, 619, 651, 656, 663, 666, 670, 671, 672, 677, 678, 680, 681, 683, 717, 723, 734, 747
Benî Utârid 823
Benî Uvâfe b. Sa'd 554
Benî Vâil b. Cüşem 692
Benî Yeşkür 192, 440, 502, 506
Benî Zabyân 553, 801
Benî Zühre 33, 546, 551
Berâ b. Âzib 47
Beşîr b. Ubeydullah 64
Bessâm el-Cemâl 829
Beydâ 46, 51, 55, 211, 443, 515
Beytü'l-Harâm 82, 91
Beytü'l-Makdis 578
Bilâl b. Ebû Bürde 471
Bişr b. Abd b. Dühmân es-Sekafî 513
Bişr b. Abdülmelik es-Sekûnî 15
Bişr b. Gâlib 723, 724
Bişr b. Hacl 202
Bişr b. Mervân 183, 478, 483, 489, 500, 501, 507, 508, 678, 679, 708, 711, 713, 714, 715, 716, 719, 720, 721, 722, 724, 725, 726, 727, 728
Bişr b. Musa ile Ebû Taybe el-Himmânî 168
Bişr b. Rebîa el-Has'amî 780
Bişr b. Utbe et-Temîmî 190
Bükeyr b. Himrân el-Himyerî 566
Bükeyr b. Vâil 192, 194
Bükeyr b. Vâil et-Tâhî 192
Büsr b. Ebû Ertâ 208
Butnân Habîb 701

C-Ç

Câbir b. Abdullah el-Ensârî 373
Câbir b. Esved 378, 692, 697, 738
Câbir b. Esved b. Avf 378, 692, 697, 738
Câbir b. Zübeyr 378
Ca'd b. Kays en-Nemerî 232
Ca'de b. Hübeyre 800, 820
Câfer b. Abdurrahman b. Misver 58, 60
Câfer b. Ebü'l-Muğîre 624
Câfer b. Ebû Tâlib 42, 44, 143, 159, 464, 466
Câfer b. Ebû Vahşiyye Ebû Bişr 526
Câfer b. Süleyman ed-Duba'î 94, 176, 230
Câriye b. Kudâme 73, 108, 453
Cârûd b. Ebû Sebre 668
Cebbâne günü 796
Cebbânetü'l-Murâd 822
Cebbânetü's-Sebî 744, 788, 789, 790, 791, 794, 807
Cebbânetü's-Sebî günü 744, 791, 794
Cebbânetü's-Sebî Günü 788
Cebbâne vakası 793
Cebele b. Amr es-Sâidî 571, 614
Cebele b. Eyhem 50, 609
Cebele b. Eyhem el-Gassânî 50
Cebele el-Ensârî 571
Cehcâh b. Saîd el-Gıfârî 571, 619
Cehcâh el-Gıfârî 571, 572
Cehm b. Hassân 70, 149, 225
Cehm b. Zahr b. Kays el-Cu'fî 705
Cell b. Adî b. Abdi Menât 752
Cemel 15, 67, 108, 233, 287, 404, 490, 523, 656, 661, 673, 804
Cemel günü 490, 523, 673, 804
Cemre b. Sinân el-Esedî 568
Cemûh b. Amr el-Fehmî 292
Cerîr 15, 144, 145, 151, 179, 187, 205, 234, 235, 237, 255, 266, 269, 275, 288, 289, 311, 312, 332, 333, 357,

358, 359, 360, 375, 376, 383, 409, 410, 417, 445, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 484, 493, 499, 500, 501, 575, 581, 604, 611, 617, 618, 626, 632, 633, 640, 683, 690, 697, 698, 699, 714, 715, 716, 721, 722, 810, 812, 813, 815, 816, 819, 835, 836, 837
Cerîr b. Abdülhamîd 144, 151, 835
Cerîr b. Abdülhamîd, Muğîre 151
Cerîr b. Abdullah 266, 269, 275, 289, 410, 581, 640
Cerîr b. Abdullah el-Becelî 266, 269, 275, 410, 581, 640
Cervel b. Evs b. Mâlik b. Cüeyye el-Absî 554
Cessame el-Leysî 15
Cessâse 763
Cevn b. Katâde el-Abşemî 108
Cevvâs b. Ka'tal 681, 682
Ceyrûn 671
Ceyşü'l-Usre 521, 522, 527
Cezîre 16, 290, 291, 477, 484, 684, 686, 691, 701, 736, 757, 758, 760, 774, 808, 811
Cibrîl 143, 790, 837
Cübeyr b. Hayye es-Sekafî 212
Cübeyr b. Mut'im 80, 140, 487, 493, 587, 599, 605, 612, 613, 615, 630
Cübeyr b. Mut'im b. Adî b. Nevfel b. Abdümenâf 487, 615
Cübeyr b. Şeybe 371
Cüfre 496, 498, 499, 502, 504, 506, 826
Cüfretü Hâlid 496, 498, 499
Cüfretü Nâfi 496
Cünâde b. Ebû Ümeyye el-Ezdî 74
Cünâde b. Esved 335
Cündeb b. Abdullah 553, 801
Cündeb b. Amr b. Humeme ed-Devsî 531, 638
Cündeb b. Ka'b 553, 801
Cündeb b. Züheyr 555, 556, 564, 801
Cündeb b. Züheyr el-Ezdî 555, 556, 564
Cündebü'l-Hayr 553, 801
Curf 692
Cuvânbûzân b. el-Muka'bir 492
Cüveyriye 16, 20, 42, 50, 54, 58, 69, 106, 110, 113, 176, 358, 360, 375, 376, 377, 399, 490, 626, 698, 699, 700, 765, 815
Cüveyriye bt. Ebû Cehil 490

D

Dabbe 43, 182, 244, 260, 263, 301, 438, 440, 446
Dağfel en-Nessâbe 33
Dahhâk b. Feyrûz ed-Deylemî 338
Dahhâk b. Fihr el-Kaysî 665
Dahhâk b. Firûz b. ed-Deylemî 688
Dahhâk b. Kays 79, 90, 163, 171, 176, 177, 297, 303, 330, 374, 378, 382, 384, 476, 492, 645, 665, 669, 670, 671, 673, 674, 677, 678, 680, 684, 686, 687, 698, 747
Dahhâk b. Kays b. Hâlid el-Fihrî 669
Dahhâk b. Kays el-Fihrî 79, 163, 171, 177, 374, 378, 492, 645, 669, 684, 687
Dahhâk b. Mahled Ebû Âsım en-Nebîl 626
Dahhâk b. Reml es-Seksekî 469
Dahhâk b. Zübeyr 385
Dârâ 811
Dâru'r-Rûmiyyîn 784
Dâvûd 2
Davud b. Abdullah et-Tirmizî 143
Davud b. Abdurrahman 293
Davûd b. Abdurrahman el-Attâr 588
Davud b. Ali 487
Davud b. Mervân 711
Davud b. Mütemmim b. Nüveyre 489
Davud b. Selm 393
Davud el-Gâdırî 394
Dârü'n-Nedve 364
Devme bt. Amr b. Vehb b. Mu'attib 768
Devme bt. Vehb b. Mu'attib b. Vehb b. Ka'b es-Sekafî 822
Deylem 267, 824
Deyrü'l-A'ver 763
Dıhye b. Mus'ab b. Asbağ 734

Dımaşk 41, 100, 147, 172, 278, 378, 392, 475, 477, 478, 479, 480, 484, 493, 504, 511, 566, 567, 578, 660, 665, 668, 669, 670, 671, 674, 681, 686, 690, 691, 699, 701, 702, 703, 709, 710, 755
Dîbâc Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân 659
Dicâce bt. Esmâ b. es-Salt 55
Dicle 174, 186, 187, 493, 495, 770, 812, 836
Duhrûcetü'l-Cü'al 432
Duhrûcetü'l-Cu'al Âmir b. Mes'ûd el-Cumahî 760
Dûmetü'l-Cendel 830
Dübâvend 566

E

Ebân b. Dârim b. Mâlik b. Hanzale 705
Ebân b. Ebû Uhayha 465
Ebân b. Mervân 346, 710
Ebân b. Osman b. Affân 642, 656
Ebân b. Saîd b. Âs b. Ebû Uhayha 488
Ebân oğulları 13
Ebû Abdullah el-Cedelî 340, 830
Ebû Abdullah el-Hanefî 59
Ebû Abdurrahman el-Abdî 308
Ebû Abdurrahman el-Aclânî 67, 68, 83
Ebû Adnân el-A'ver 405
Ebû Amr b. Abdullah b. Übey b. Halef el-Cumahî 375
Ebû Amr b. Alâ 754, 833
Ebû Amr b. Büdeyl b. Verkâ b. Abdüluzzâ el-Huzâî 585
Ebû Amre 785, 795, 796, 814
Ebû Amr el-Medenî 311
Ebû Âsım en-Nebîl 241, 284, 490, 626
Ebû A'ver es-Sülemî 275
Ebû Bahr 37, 439, 440, 447, 448
Ebû Bekr 17, 20, 22, 23, 36, 41, 51, 60, 75, 79, 91, 111, 116, 118, 122, 126, 140, 143, 145, 147, 148, 149, 161, 162, 163, 177, 217, 242, 254, 258, 285, 295, 298, 330, 339, 364, 367, 372, 375, 380, 381, 385, 391, 396, 397, 403, 432, 461, 464, 465, 490, 520, 526, 527, 528, 531, 533, 534, 538, 541, 545, 546, 547, 549, 558, 562, 570, 574, 575, 576, 585, 586, 591, 594, 595, 596, 598, 610, 611, 612, 615, 617, 620, 621, 622, 623, 628, 629, 633, 635, 642, 673, 711, 733, 734, 744, 745, 746, 751, 753, 754, 770, 816, 835
Ebû Bekr b. Ayyâş 60, 217, 254, 258, 285, 295, 298, 835
Ebû Bekr b. Ebû Cehm el-Adevî 733
Ebû Bekr b. Kuhâfe 17, 385
Ebû Bekr b. Münzir b. Zübeyr 375
Ebû Berze el-Eslemî 747
Ebû Bilâl Mirdâs b. Üdeyye 183, 192, 198
Ebû Bürde 52, 69, 154, 158, 258, 272, 273, 292, 295, 471, 719, 720
Ebû Cehil 19, 21, 396, 397, 460, 462, 490, 638
Ebû Cehil b. Hişâm 490, 638
Ebû Cehm b. Huzeyfe 630
Ebû Davud et-Tayâlisî 143, 259, 532, 601, 633
Ebü'd-Derdâ el-Anberî 173
Ebû Dehbel el-Cumahî 327
Ebû Düb el-Huzâî 461
Ebû Esmâ es-Seksekî 359, 384
Ebû Eyyûb el-Kureşî 312, 379
Ebû Eyyûb er-Rakkî el-Muallim 790
Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd 590
Ebû Habîbe el-Gıfârî 556
Ebû Hâdır el-Esedî 505
Ebû Hâlid b. Abdullah el-Becelî el-Kasrî 477
Ebû Hamel 750
Ebû Harb 12, 13, 80, 208, 399, 400, 707
Ebû Hayseme 205, 255, 333, 357, 360, 376, 417, 451, 452, 453, 454, 457, 633, 697, 699, 810, 836, 837
Ebû Hayseme Züheyr b. Harb 205, 357, 451, 457, 633, 697
Ebû Heyyâc Amr b. Mâlik el-Vâlibî 743

Ebû Hilâl 218, 230, 284, 520, 522, 622, 628, 747, 828
Ebû Hilâl er-Râsibî 218, 747
Ebû Hişâm Muhammed b. Yezîd er-Rifâî 474
Ebû Hıdâş b. Utbe 90
Ebû Hudayr b. Amr b. Ubeyd b. Ka'b 198
Ebû Humeyd es-Sâidî 587, 631
Ebû Hüreyre 143, 230, 601, 630, 634, 664
Ebû Hurre 339, 343, 376, 377, 737, 739
Ebû İdris el-Havlânî 379
Ebû İlâka et-Temîmî 250
Ebû İshak b. Eyyûb 92
Ebû İshak es-Sebîî 835
Ebû İshak et-Temîmî 55, 124
Ebû İsmâil el-Hemdânî 804
Ebû Kebşe es-Seksekî 330
Ebû Kebşe Hayveyl b. Yesâr es-Seksekî 666
Ebû Kılâbe 370, 519, 520
Ebû Kuhâfe 20, 60, 462, 465, 574, 585
Ebû Kurre 60
Ebü'l-Abbas el-A'mâ 679
Ebü'l-Ahnes el-Hizzânî 426
Ebü'l-Amarrata Umeyr 267
Ebü'l-Âs 12, 16, 34, 44, 57, 76, 78, 398, 474, 475, 483, 503, 506, 513, 514, 516, 547, 548, 549, 577, 602, 608, 638, 639, 646, 658, 661, 662, 675, 680, 703, 707, 708, 709
Ebü'l-Âs b. Ümeyye 16, 44, 475, 513, 516, 547, 548, 658, 661, 708
Ebü'l-A'ver es-Sülemî 65
Ebü'l-Bahterî 120
Ebü'l-Beydâ en-Nehdî 211
Ebü'l-Cehhâf 833
Ebü'l-Cehm 33, 66, 79, 587, 612, 613, 615, 745
Ebü'l-Cehm b. Huzeyfe b. Gannâm el-Adevî 615
Ebü'l-Cehm b. Huzeyfe el-Adevî 33, 587, 612
Ebü'l-Cenâb el-Kelbî 265
Ebû Lebîd 452, 453, 454, 455
Ebû Leheb 15, 90, 128, 460
Ebû Lehî'a 284
Ebü'l-Esved 37, 47, 80, 125, 213, 232, 248, 421, 432, 633, 816
Ebü'l-Esved ed-Düelî 37, 47, 80, 125, 213, 232, 248, 421, 432, 816
Ebû Leylâ el-Hâricî 183
Ebü'l-Hasan el-Medâinî 63, 67, 75, 152, 172, 176, 312, 338, 396, 407, 437, 442, 450, 470, 503, 510, 540, 631, 638, 647, 714, 830, 831
Ebü'l-Hattâr Hüsâm b. Dırâr 682
Ebü'l-Heyzâm 279
Ebu'l-Hurr 434
Ebü'l-Îs 12, 298, 490, 491, 492, 583, 639, 727, 826
Ebü'l-Îs b. Ümeyye 298, 490, 491
Ebü'l-Ka'kâ b. Süveyd 781
Ebü'l-Kalûs 789
Ebü'l-Kürdî el-İbâdî 418
Ebü'l-Mu'temir Haneş b. Rebîa el-Kinânî 760
Ebü'l-Muverrik 442
Ebü'l-Vâzı er-Râsibî 423
Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî 257
Ebü'l-Yakzân 17, 73, 150, 213, 223, 304, 380, 388, 468, 489, 511, 525, 644, 650, 710, 727, 824
Ebû Meryem 183, 211
Ebû Mes'ûd el-Kûfî 86, 94, 100, 168, 281, 296, 629, 687, 719
Ebû Miclez 72
Ebû Mihnef 261, 267, 269, 288, 293, 304, 319, 329, 332, 334, 341, 343, 356, 361, 363, 367, 432, 476, 497, 537, 538, 539, 540, 543, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 557, 558, 561, 563, 572, 579, 581, 583, 584, 588, 592, 599, 600, 602, 605, 606, 607, 612, 615, 629, 663, 668, 677, 680, 697, 757, 758, 773, 827
Ebû Mihnef Lût b. Yahya 583, 612
Ebû Muhammed b. Abdullah es-Süfyânî 395
Ebû Muhammed el-Abdî 51

Ebû Muhammed el-Kureşî 47, 80
Ebû Muhammed et-Tevvezî en-Nahvî 754
Ebû Mürre b. Urve b. Mes'ûd 152
Ebû Musa 42, 52, 54, 58, 59, 69, 144, 154, 206, 272, 295, 298, 300, 527, 550, 551, 560, 561, 570, 571, 606, 610, 627, 719, 784, 800, 817
Ebû Musa el-Eş'arî 58, 154, 298, 527, 550, 551, 561, 570, 800
Ebû Nadre 144, 623, 626
Ebû Nadre el-Abdî Münzir b. Mâlik 626
Ebû Nu'aym 221, 253, 295, 298, 536, 799
Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn 295, 799
Ebû Ömer ed-Dûrî el-Mukri 525
Ebû Osman 44, 314, 366, 466, 490, 492, 493, 494, 495, 496, 604, 615, 632, 652, 781, 799, 832
Ebû Osman Amr b. Muhammed 799
Ebû Osman b. Hâlid 492, 832
Ebû Osman b. Hâlid b. Esîd 832
Ebû Osman en-Nehdî 615, 781
Ebü'r-Ruvâ eş-Şâkirî 186
Ebû Sâib 14
Ebû Saîd el-Hudrî 144, 350, 359, 360
Ebû Sâlih el-Ferrâ 24, 141
Ebû Sevvâr el-Adevî 230
Ebü's- Sahbâ b. Âmir 399
Ebü's-Salt b. Rebîa es-Sekafî 12
Ebü's-Selîl 422
Ebû Süfyân 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 50, 51, 95, 104, 117, 120, 121, 122, 131, 132, 133, 143, 144, 145, 146, 147, 151, 152, 153, 155, 159, 164, 167, 175, 210, 211, 212, 213, 219, 238, 239, 241, 245, 267, 292, 293, 297, 302, 304, 309, 310, 311, 319, 328, 342, 343, 379, 381, 384, 385, 388, 389, 390, 394, 397, 398, 399, 403, 405, 411, 413, 416, 437, 460, 462, 473, 476, 490, 505, 513, 516, 599, 605, 616, 620, 637, 639, 651, 663, 669, 671, 680
Ebû Süfyân b. Harb 11, 15, 21, 24, 120, 147, 462, 513, 516
Ebû Süfyân b. Harb b. Ümeyye 11
Ebû Süleyman el-Anberî 35
Ebû Süveyd eş-Şâmî 317
Ebû Şerîf el-Fezârî 276
Ebû Talha 537, 539, 540, 541, 663, 703
Ebû Tâlib 42, 44, 69, 116, 118, 143, 145, 146, 159, 162, 207, 221, 270, 289, 292, 325, 377, 402, 461, 462, 464, 466, 490, 526, 527, 536, 537, 538, 539, 541, 542, 544, 546, 551, 553, 557, 558, 559, 565, 568, 572, 587, 589, 590, 591, 592, 597, 599, 605, 606, 618, 621, 623, 624, 629, 642, 643, 644, 673, 708, 737, 776, 797, 798, 800, 822, 835
Ebû Tâlût Sâlim b. Matar 426
Ebû Ticrâh 513
Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile 107
Ebû Ubeyde 22, 49, 184, 194, 298, 398, 401, 433, 434, 436, 437, 438, 439, 444, 446, 449, 450, 471, 502, 520, 569, 718, 721
Ebû Ubeyde b. Cerrâh 22, 520
Ebû Ümâme 24, 603, 669, 801
Ebû Ümeyye 74, 218, 295, 339, 474, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 514, 611
Ebû Ümeyye b. Muğîre 514
Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme 518, 604
Ebû Üseyd es-Sâidî 585, 587
Ebû Utbe 175, 394, 464
Ebû Vâil 145, 517, 542
Ebû Yezîd el-Medenî 828
Ebû Zekeriyya el-Aclânî 93, 112, 170, 746
Ebû Zer 546, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 595
Ebû Zeyd el-Ensârî 405, 754
Ebû Zeyneb 555, 556
Ebû Zübeyd Harmele b. Münzir et-Tâî 552
Ebû Züheyr 359

Ebü'z-Zinâd 39, 73, 94, 99, 149, 150, 159, 367, 380, 468, 469, 518, 526, 627, 630, 651
Ebü'z-Zu'ayzi'a el-Berberî 478
Ebvâ 33, 39, 360
Edhem b. Mühriz 763, 764, 766
Edhem b. Mühriz el-Bâhilî 763, 764
Ehvâz 446
Eme bt. Ebû Hemheme 12
Emevî 124, 494, 500
Enbâr 290, 763
Endiğân 446
Enes b. Ebû Ünâs 239
Enes b. Mâlik 439, 519, 730, 738
Enes b. Züneym 407
Ensâr 314, 469, 516, 537, 547, 567, 585, 587, 593, 594, 596, 601, 607, 612, 613, 619, 668, 688, 693, 698, 727, 740, 746, 763
Enûşirvân b. Kubâz 207
Erkam b. Abdullah el-Kindî 272, 281
Erneb 514
er-Râ'î Ubeyd b. Husayn 725
Ervâ bt. Esîd b. İlâc es-Sekafî 490
Ervâ bt. Hâris b. Abdülmuttalib 463
Ervâ bt. Küreyz 55, 514, 515, 516, 538
Ervâ bt. Küreyz b. Rebîa b. Habîb b. Abdüşems 514
Esâvire 429, 446
Esed 11, 12, 15, 16, 35, 55, 118, 119, 155, 180, 258, 271, 275, 354, 356, 412, 414, 415, 462, 475, 477, 505, 506, 513, 555, 559, 563, 565, 576, 599, 601, 609, 616, 630, 641, 660, 699, 705, 743, 744, 749, 792, 799, 807
Esed b. Abdüluzzâ 12, 15, 16, 55, 356, 462, 513, 559, 630, 699, 749
Esîd b. Ahnes es-Sekafî 704
Esîd b. Ebü'l-Îs 298, 490, 491, 492, 583, 639, 727
Eslem b. Becre es-Sâidî 614
Eslem b. Evs b. Becre es-Sâidî 561
Eslem b. Zür'a el-Kilâbî 200, 654
Esmâ b. Hârice 273, 409, 414, 720, 728, 784, 799, 833
Esmâ b. Hârice b. Hısn el-Fezârî 784
Esmâ b. Hârice el-Fezârî 273, 409, 728
Esmâ bt. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm b. Muğîre el-Mahzûmî 642
Esmâ bt. A'ver 213
Esmâ bt. Ebû Bekr es-Sıddîk 642, 673
Esmâ bt. Ebû Cehil b. Hişâm 638
Esmâ bt. Sıddîk 85
Esved b. Cerâd el-Kindî 777, 807
Esved b. Ma'd b. Şerâhîl el-Gassânî 671
Esved b. Rebîa b. Mâlik b. Zü'l-Ayneyn el-Kindî 760
Esved b. Şeybân 91, 452, 527
Esved b. Yezîd b. Kays 551, 581
Esved b. Yezîd b. Kays b. Yezîd en-Nehaî 581
Eş'ab Ebü'l-Alâ et-Tam 657
Es'ad b. Gadira 315
Eş'arî 42, 58, 66, 154, 298, 330, 333, 349, 527, 550, 551, 561, 570, 571, 666, 774, 798, 800, 823
Eş'as el-Huddânî 230
Eşca 138, 178, 179, 181, 347, 352
Eşheb b. Rümeyle 231
Eşter en-Neha'î 46
Eşyem b. Şakîk 438, 442
Eşyem b. Şakîk b. Sevr 438
Evs b. Sâbit 516
Evs b. Sâbit el-Ensârî 516
Evzâ'î 170
Eymen b. Hureym 48, 173, 673, 675, 706, 715, 724, 725, 731
Eymen b. Hureym b. Fâtik 173, 673, 706, 715, 724, 731
Eymen b. Hureym b. Fâtik el-Esedî 673, 706, 715
Eyyûb b. Sa'ne en-Nehaî 800
Eyyûb b. Züheyr b. Ümeyye el-Mahzûmî 331
Ezârika 424, 439, 507, 716, 812
Ezd 11, 86, 192, 233, 267, 269, 299, 422, 428, 429, 430, 431, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 445, 446, 447, 449, 450, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 497, 499, 502,

503, 553, 638, 683, 737, 765, 766, 789, 794, 801, 803, 804, 820, 837
Ezd kabilesi 233, 429, 431, 437, 438, 439, 441, 445, 446, 449, 453, 455, 456, 457, 458, 497, 553
Ezher b. Abdullah el-Hevzenî 56
Ezher b. Sa'd es-Semmân Ebû Bekr 598
Ezriât 666

F

Fadl b. Abbas b. Abdülmuttalib 800
Fadl b. Abbas b. Rebîa b. Hâris 348, 356
Fadl b. Sâlih b. Ali 734
Fadl b. Süveyd 63
Fâhite 15, 122, 123, 124, 241, 257, 302, 309, 381, 386, 399, 626, 630, 637, 680, 702
Fâhite b. Karaza b. Abduamr b. Nevfel b. Abdümenâf 680
Fâhite bt. Âmir b. Mu'attib es-Sekafî 15
Fâhite bt. Ebû Hâşim b. Utbe b. Rebîa 680
Fâhite bt. Gazvân 630, 637
Fâkih b. Hafs 18
Fakîh b. Muğîre 514
Fâkih b. Muğîre 18
Fakih Seleme b. ez-Züeyb er-Riyâhî 434
Fâtıma 11, 19, 26, 42, 129, 159, 472, 489, 531, 584, 608, 638, 642, 643, 644, 658, 660, 694, 696, 711, 748
Fâtıma bt. Haşram 472
Fâtıma bt. Hüseyn b. Ali b. Ebû Tâlib 642, 643
Fatımâ bt. Ömer b. Hattâb 531
Fâtıma bt. Şerîk el-Ensâriyye 608
Fayd b. İmrân 706
Fedâle b. Şerîk el-Esedî 13, 749, 775
Fedâle b. Ubeyd el-Ensârî ez-Zürekî 148
Fedek 251, 465
Ferezdak 108, 109, 154, 155, 190, 204, 223, 243, 244, 245, 246, 247, 301, 448, 458, 471, 493, 503, 507, 508, 545, 639, 640, 675, 713, 721, 726, 727, 729, 751, 752, 753, 818, 832
Ferezdak b. Gâlib b. Sa'sa'a b. Nâciye 751
Ferve b. Amr 454
Ferve b. Nevfel el-Eşca'î 178, 181
Fırat 174, 182, 266, 277, 391, 403, 408, 477, 570, 743, 809, 819
Ficâr 460
Fihl günü 465, 466
Fîl 221, 288, 437, 509
Filistin 110, 177, 386, 475, 602, 616, 664, 665, 670, 672, 679, 689, 690, 692, 701, 707, 710, 757
Firavun 809
Fudayl b. Hudeyc 579
Furât b. Zahr 744, 791
Furât el-İclî 129
Fül b. Havsâ 180
Füleyh b. Süleyman 42

G

Gadbân b. el-Kaba'serâ 448, 457
Gâfir b. Mes'ûd 453
Gâlib b. Sa'sa'a 243, 751
Gasîl b. Ebû Âmir el-Ensârî 343
Gassân b. Abdülhamîd 58, 60, 112
Gassân b. Mudar 205, 451, 454, 455
Gassân b. Nübâte 411
Gatafân 251, 258, 354, 444, 502, 504, 533, 631
Gatafân b. Üneyf 444, 502, 504
Gaylân b. Hareşe 198, 199
Gumeysâ 18, 514
Gunder 830
Gûta 75, 169, 370

H

Habbe bt. Ebû Hâşim b. Utbe b. Rebîa 309
Habeşistan 464, 465, 466, 516
Habîb b. Abdüşems 11, 514
Habîb b. Ebû Sâbit 623, 834
Habîb b. eş-Şehîd 54, 450
Habîb b. Meseleme el-Fihrî 61
Habîb b. Mesleme 275, 578, 579, 599, 616, 636

Habîb b. Münkız 774, 807
Haccâc 19, 24, 58, 64, 65, 141, 144, 228, 234, 254, 266, 273, 302, 303, 374, 387, 388, 400, 487, 488, 491, 494, 495, 501, 507, 509, 510, 520, 549, 585, 607, 608, 612, 613, 619, 633, 642, 656, 675, 688, 692, 695, 710, 711, 726, 727, 739, 743, 745, 750, 770, 789, 799, 819, 826, 832
Haccâc b. Amr ez-Zübeydî 743
Haccâc b. Gaziyye 585, 607, 608, 612, 619
Haccâc b. Gaziyye el-Ensârî 607
Haccâc b. Muhammed 24, 141, 144
Haccâc b. Muhammed el-A'ver 141
Haccâc b. Yusuf 491, 509, 613, 675, 688, 692, 710
Haccâc b. Yusuf es-Sekafî 491
Haccâc el-A'ver 549
Haccâr b. Ebcer el-İclî 192, 273, 720, 789
Hacerü'l-Esved 351, 373, 771
Hadîce bt. Huveylid et-Tâhire 42
Hadramût 177, 178, 340
Hafsa bt. Abdullah b. Ömer b. Hattâb 639, 657
Hafs b. Gıyâs 552, 834
Hafs b. Muğîre b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm 18
Hafs b. Ömer 49, 62, 82, 139, 161, 173, 359, 365, 480, 495, 795
Hafs b. Ömer b. Meymûn 49
Hafs b. Ömer b. Sa'd 795
Hakem b. Ebü'l-Âs 34, 44, 76, 474, 483, 516, 547, 548, 549, 577, 638, 639, 658, 661, 662, 703
Hakem b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye 44, 516, 547, 548
Hakem b. Ebû Uhayha 466
Hakem b. Eyyûb 86, 727
Hakem b. Mahreme el-Abdî 441
Hakem b. Muharrebe 446
Hakem b. Münzir b. Cârûd 505, 717
Hakem b. Saîd 467
Hakem b. Salt 517, 632
Hakem b. Uteybe 254
Hakem b. Zuheyr 145
Hakîm b. Hizâm 388, 587, 615, 630
Hakîm b. Hizâm b. Huveylid b. Abdüluzzâ 615
Hakîm b. Hizâm b. Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ 630
Hakîm b. Kays b. Âsım 399
Hakîm b. Münkız 762
Hakîm b. Tufeyl et-Tâî 796
Halef b. Halîfe el-Akta 730
Halef b. Sâlim 237, 357, 359, 360, 452, 455, 456, 493, 499, 501, 575, 683, 698, 810, 815, 816
Halef b. Sâlim el-Mahzûmî 455, 683
Halef b. Sâlim ve Ahmed b. İbrahim 698, 815, 816
Hâlid b. Abbâd 397, 419
Hâlid b. Abdullah b. Esîd 303, 497, 498, 499
Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd 405, 475, 502, 508, 510, 511, 713, 719, 727
Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye 475
Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd b. Ebü'l-Îs 727
Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd, Hâlid b. Attâb b. Verkâ 719
Hâlid b. Abdullah b. Yezîd el-Kasrî 278, 599
Hâlid b. Abdülmelik b. Hâris b. Hakem 704
Hâlid b. Aclân 92, 98, 171
Hâlid b. Âs 175, 308, 379
Hâlid b. Âs b. Hişâm 175, 379
Hâlid b. Atıyye 476
Hâlid b. Attâb b. Verkâ 719
Hâlid b. Câbir 379
Hâlid b. Dihkân 478, 479
Hâlid b. Esîd 177, 218, 285, 296, 298, 299, 399, 405, 475, 492, 494, 495, 496, 502, 508, 509, 510, 511, 512, 531, 583, 639, 642, 713, 719, 727, 750, 832

Hâlid b. Esîd b. Ebü'l-Îs 298, 492, 583, 639, 727
Hâlid b. Hakem b. Ebü'l-Âs 483
Hâlid b. Husayn el-Kilâbî 679, 711
Hâlid b. İsmail 317
Hâlid b. Ma'dân 186
Hâlid b. Mahled 517, 524, 525
Hâlid b. Ma'mer 124
Hâlid b. Muhâcir 126, 755, 756
Hâlid b. Mutraf 645
Hâlid b. Osman b. Affân 652
Hâlid b. Saîd 79, 96, 334, 411, 461, 462, 489, 529, 751
Hâlid b. Saîd b. Âs 79, 334, 411, 461
Hâlid b. Seleme el-Mahzûmî 730
Hâlid b. Sümeyr 452
Hâlid b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt 356, 653, 654, 704, 728, 730
Hâlid b. Urfuta 179, 181, 266, 273, 295, 551
Hâlid b. Urfuta b. Ebrehe b. Sinân el-Uzrî 551
Hâlid b. Urfuta el-Uzrî 179, 266, 273
Hâlid b. Velîd b. Muğîre 125
Hâlid b. Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt 728
Hâlid b. Yezid 392
Hâlid b. Yezîd 77, 284, 381, 385, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 396, 476, 665, 666, 670, 671, 672, 673, 680, 683, 684, 691, 698, 700, 702, 710
Hâlid b. Yezîd b. Muâviye 386, 387, 665, 666, 671, 680, 691, 700, 702, 710
Hâlide 513
Hâlid el-Hazzâ 457, 519
Halîfe b. Abdullah el-Ca'ferî 266
Hamam A'yen 813
Hamel b. Mâlik el-Muhâribî 798
Hamel b. Sa'dâne b. Hârise el-Uleymî 751
Hamele b. Abdullah el-Has'amî 763
Hamele b. Abdurrahman el-Has'amî 787, 788
Hammâd b. Hasan 237
Hammâd b. Mansûr el-Minkârî 143
Hammâd b. Seleme 24, 143, 144, 230, 242, 254, 283, 374, 517, 542, 747, 790, 829
Hammâd b. Zeyd Ebû Seleme 626
Hammâd er-Râviye 394
Hamza 18, 122, 127, 141, 275, 330, 374, 498, 513, 658, 708, 739, 740, 747, 753, 817, 818, 819, 827, 835
Hamza b. Abdullah b. Zübeyr 498, 658, 739, 753
Hamza b. Abdülmuttalib 18, 513, 708
Hamza b. Mâlik el-Hemdânî 275
Hâni b. Adî 287
Hâni b. Ebû Hayye b. Alkame el-Hemdânî el-Vâdiî 569
Hâni b. Ebû Hayye el-Vâdi'î 273
Hâni b. Hattâb 568
Hâni b. Urve el-Muradî 266, 268
Hantef b. Sicf 378, 692, 693, 695, 697, 704
Hantef b. Sicf et-Temîmî 692
Hantef et-Temîmî 699
Hanzale 16, 61, 131, 132, 198, 343, 347, 358, 359, 380, 391, 413, 423, 446, 503, 504, 678, 682, 692, 695, 705, 831
Hanzale b. Safvân el-Kelbî 682
Harâm b. Yerbû 199
Harb b. Hâlid 77, 90, 393
Harb b. Ümeyye 11, 12, 15, 113, 384, 514, 651
Hârice b. Salt el-Bercemî 570
Hârice b. Zeyd b. Sâbit 159
Hâricîler 178, 180, 185, 186, 188, 192, 198, 199, 201, 202, 340, 368, 371, 377, 420, 424, 429, 430, 433, 446, 456, 458, 501, 512, 737, 812
Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebîa 374, 692, 775, 802, 817
Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebî'a b. Muğîre 459
Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebîa el-Kubâ 802
Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebî'a el-Mahzûmî 432

Hâris b. Abdullah el-A'ver el-Hemdânî 564
Hâris b. Abdullah el-Mahzûmî 374, 458
Hâris b. Dab el-Atekî 754
Hâris b. el-A'ver 768
Hâris b. Evkas es-Sülemî 12
Hâris b. Fihr 12, 475, 689
Hâris b. Hakem b. Ebü'l-Âs 549, 577, 638
Hâris b. Hâlid 319, 379, 825
Hâris b. Hâlid el-Mahzûmî 825
Hâris b. Hâtıb el-Cumahî 738
Hâris b. Hişâm 20, 103, 282, 283, 338, 399, 439, 447, 638, 642, 656, 707, 728, 756, 801, 802, 803
Hâris b. Husayn b. Hâris b. Kays el-Cu'fî 341
Hâris b. Kays 341, 435, 452, 453, 754, 755
Hâris b. Kays b. Suhbân el-Cehdamî 435
Hâris b. Kays el-Cehdamî 754, 755
Hâris b. Kelede 205, 206, 433
Hâris b. Kelede b. Amr b. İlâc b. Ebû Selime b. Abdüluzzâ b. Gıyere b. Avf b. Sakîf es-Sekafî 205
Hâris b. Nevfel b. Hâris 16, 28, 94, 432, 606
Hâris b. Ümeyye el-Asğar b. Abdüşems 514
Hârise b. Bedr el-Gudânî 153, 222, 234, 299, 407, 438
Hârise b. Cenâb el-Kelbî 166
Hârise b. Nadle Avf b. Abîd 329
Hârise b. Sahr el-Kaynî 191
Hâris el-Kindî 274, 742
Hârise oğulları 350, 359
Harmele el-Esedî 799
Harrâk b. Husayn b. Garâr 682
Harre 44, 94, 191, 304, 342, 344, 347, 354, 356, 357, 359, 361, 362, 363, 370, 372, 609, 639, 663, 670, 695, 696, 733
Hârûrâ 819, 820, 821
Hârûrâ Günü 819
Harûriyye 202, 452, 453, 456, 493, 500, 501, 812
Hasan b. Ali 27, 42, 44, 53, 117, 129, 172, 261, 295, 510, 609, 623, 626, 643, 644, 768
Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib 643
Hasan b. Hasan b. Hasan 658
Hasan b. Muhammed b. Ebü'ş-Şevârib 496
Hasan b. Rebî 286
Hasan el-Basrî 200, 220, 449, 494
Hasan el-Varrâk 725
Haşebiyye 787, 788
Hassân b. Buhduc 362, 426
Hassân b. Fâid 782
Hassân b. Fâid b. Bükeyr b. İsâf el-Absî 782
Hassân b. Mahdûc b. Bişr b. Havt b. Sa'ne ez-Zühlî 563
Hassân b. Mâlik 166, 383, 384, 475, 481, 665, 666, 670, 671, 674, 677, 691
Hassân b. Mâlik b. Bahdel 383, 475, 481, 665, 670, 674, 677, 691
Hassân b. Mâlik b. Bahdel el-Kelbî 383, 475, 481
Hassân b. Sâbit 29, 50, 251, 585, 587, 631, 635, 636, 662
Hassân b. Sâbit el-Ensârî 29, 585, 662
Hatîm el-Bâhilî 188
Hâtim-i Tâî 663
Havâfirü'l-Hayl 694
Havlî b. Yezîd el-Asbahî 796
Havşeb b. Yezîd b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym eş-Şeybânî 728
Havşeb el-Yursemî 799, 800
Havsere b. Vedâ el-Esedî 180
Hayber 246, 464, 465
Hayre bt. Hufâf b. Amr 453
Hayyân b. Zabyân 184, 185, 187
Hâzir 808, 831
Hazvere 22
Hebbâr b. Müslim 153
Heccâr b. Ebcer el-İclî 781
Hecer 446, 493, 505, 506
Hemdân 115, 268, 272, 273, 290, 365, 370, 609, 772, 774, 786, 791, 792,

794, 798, 800, 801, 805, 807, 813, 814, 821, 822
Hemdânî 107, 187, 268, 275, 311, 330, 340, 384, 471, 474, 480, 555, 564, 568, 569, 570, 702, 716, 743, 774, 779, 780, 785, 787, 788, 796, 798, 804, 820, 824, 830
Hemmâm b. es-Selûlî 312
Hemmâm b. Kabîsa 75, 87, 329, 675, 676, 683, 687
Hemmâm b. Kabîsa en-Nümeyrî 75, 329, 675
Heshâs b. Sevr es-Sedûsî 196, 422
Heysem b. Adî 21, 22, 31, 32, 52, 62, 74, 82, 83, 92, 101, 116, 117, 134, 139, 153, 161, 173, 177, 197, 209, 218, 233, 250, 257, 265, 268, 271, 276, 277, 279, 291, 304, 314, 331, 339, 340, 352, 354, 357, 359, 365, 407, 410, 411, 433, 468, 469, 471, 480, 490, 495, 500, 556, 691, 693, 697, 702, 713, 719, 740, 766, 788, 791, 811, 826
Heysem b. Avâne 825
Heysem b. Esved 274, 287, 294, 295, 431, 795
Heysem b. Esved en-Nehâ'î Ebü'l-Uryân b. Heysem b. Esved 431
Heysem b. Şeddâd 265, 267
Heysem er-Rahbî 66, 71, 82, 87, 139
Hıdâş b. Yezîd 506
Hıms 42, 125, 177, 280, 291, 349, 353, 378, 391, 482, 567, 568, 665, 670, 672, 674, 687, 688
Hicâz 27, 45, 72, 103, 121, 135, 161, 163, 226, 243, 294, 295, 322, 335, 341, 342, 344, 345, 371, 393, 460, 483, 487, 504, 512, 679, 680, 683, 690, 693, 770, 783, 805, 818, 823
Hidcinetü'l-Ezd 11
Hilâl b. Ahvez 448
Hilâl oğulları 13
Hind 16, 17, 18, 19, 20, 23, 46, 50, 51, 55, 72, 75, 82, 86, 89, 95, 96, 97, 129, 131, 135, 145, 171, 174, 205, 222, 256, 287, 288, 302, 304, 409, 410, 413, 425, 436, 437, 454, 460, 461, 466, 529, 638, 720, 727, 728, 730, 756
Hind bt. Ebû Süfyân 437
Hind bt. Esmâ b. Hârice el-Fezârî 728
Hind bt. Esmâ el-Fezâriyye 454
Hind bt. Mahreme el-Ensârî 287
Hind bt. Muğîre 460, 461, 466
Hind bt. Utbe 16, 18, 50, 638
Hind bt. Utbe b. Rebîa 16
Hind el-Fezâriyye 436
Hîre 12, 185, 569, 720, 772
Hirmâzî 70, 146, 149, 172, 225, 250, 297, 317, 415, 510
Hişâm 20, 24, 27, 28, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 41, 44, 50, 51, 56, 57, 62, 71, 78, 87, 90, 93, 97, 103, 110, 115, 118, 125, 134, 141, 142, 143, 144, 146, 153, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 175, 177, 211, 215, 216, 220, 222, 228, 239, 254, 256, 261, 279, 280, 281, 282, 283, 286, 291, 293, 297, 298, 304, 312, 327, 329, 338, 343, 361, 367, 379, 383, 384, 385, 387, 389, 399, 428, 430, 439, 447, 459, 463, 465, 468, 470, 474, 478, 479, 480, 483, 486, 490, 497, 510, 519, 522, 523, 525, 528, 529, 531, 532, 533, 536, 537, 538, 540, 542, 543, 546, 547, 548, 550, 552, 557, 558, 563, 572, 573, 579, 582, 584, 594, 598, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 611, 615, 622, 624, 631, 638, 640, 642, 644, 646, 647, 648, 651, 656, 658, 659, 674, 682, 684, 689, 700, 702, 703, 704, 707, 709, 715, 716, 725, 728, 735, 736, 742, 750, 751, 756, 757, 766, 788, 794, 801, 802, 803, 816, 827, 828, 833, 834, 835
Hişâm b. Ammâr 27, 28, 36, 37, 41, 44, 51, 56, 71, 87, 90, 93, 125, 142, 146, 162, 163, 164, 168, 169, 170, 175, 279, 280, 297, 383, 384, 385,

478, 480, 536, 546, 558, 594, 684, 700, 709, 735
Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî 478, 536, 546, 594, 700
Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî Ebü'l-Velîd 594
Hişâm b. el-Kelbî 62, 153, 211, 215, 216, 222, 282, 304, 343, 428, 430, 459, 468, 486, 522, 606, 716, 725, 742, 751, 766
Hişâm b. Gâz 579
Hişâm b. Hübeyre 439
Hişâm b. Muhammed el-Kelbî 24, 387, 615, 702, 715
Hişâm b. Urve 35, 78, 143, 312, 367, 525, 602, 828
Hişâm b. Velîd b. Muğîre 572, 646, 647
Horasan 49, 132, 176, 202, 217, 239, 240, 249, 286, 312, 319, 378, 399, 400, 402, 493, 495, 509, 644, 652, 654, 704, 705, 718, 738, 812
Hubeyb b. Abdullah b. Zübeyr 334
Hubeybe b. Hemmâm en-Nükrî 202
Hubeyş b. Dülce 355, 362, 378, 667, 692, 693, 694, 695, 699, 738
Hubeyş b. Dülce el-Kaynî 362, 692
Huceyr b. Cuʿayd el-Cumahî 742
Huceyr b. Haccâr b. Hur 742
Huceyye b. Evs 426, 427
Huceyye b. Evs el-Utâridî 426
Hucr b. Adî 51, 137, 220, 261, 272, 278, 281, 286, 287, 564, 835
Hucr b. Adî el-Edber 272, 286, 287
Hucr b. Adî el Kindî 261
Hucr b. Adî el-Kindî 220, 564
Hucr b. Edber 285, 288
Hucr b. İvada b. Hucr b. Mâlik b. Zü'l-Ayneyn 766
Hucr b. İvada el-Kindî 760
Hudayn b. Münzir 39, 127, 274, 452, 558
Hudayn b. Münzir er-Rekâşî 39, 274
Hufâf b. Nüdbe 83
Hukeym b. Cebele el-Abdî 138, 585, 627
Huleyde el-Arcâ 733
Huleylân 491, 492
Humeyd b. Hilâl 52, 291, 581, 626, 634
Humeyd b. Hureys b. Bahdel 311, 379
Humeyd b. Müslim 798
Humrân b. Ebân 583, 592
Hureym b. Evs b. Hârise b. Lâm 268
Hureys b. Hacl 420
Hurkûs b. Züheyr es-Saʿdî 563, 568
Hurr b. Yusuf b. Yahya b. Hakem 707
Husayn b. Abdullah el-Kilâbî 276
Husayn b. Abdurrahman b. Amr b. Saʿd b. Muâz 517
Husayn b. Humâm el-Mürrî 48, 679
Husayn b. Nâtil 364
Husayn b. Nemir 319
Husayn b. Nümeyr 330, 340, 346, 349, 353, 354, 355, 358, 360, 361, 362, 365, 427, 576, 625, 663, 665, 677, 698, 757, 763, 764, 766, 771, 772, 788, 807, 809, 810, 831
Husayn b. Nümeyr b. Nâtil b. Lebîd b. Ciʿsine es-Sekûnî 355
Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî 330, 346, 427, 663, 665, 677, 763, 771, 807, 810
Hutarniye 768
Hutât el-Mücâşiʿî 243
Hutay 250, 251, 467, 554
Hutay'e el-Absî 250
Hût b. Hâris 269
Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ 630, 749
Huveylid b. Muthal el-Hüzelî 14
Huveytıb b. Abdüluzzâ 16, 72
Huveytıb b. Abdüluzzâ el-Âmirî 16
Huvvârîn 171, 172, 379, 380, 383, 674
Huyey b. Hezzâl et-Temîmî 247
Huzâfe b. Abdurrahman b. Avvâm 367, 375
Huzeyfe 33, 47, 66, 79, 105, 195, 552, 570, 571, 574, 575, 576, 586, 587, 588, 612, 615, 616, 622, 630, 703, 760, 765, 766, 835
Huzeyfe bin Yemân 47
Hüdbe 63, 276, 277, 278, 279, 281,

472, 473, 622, 631, 635, 747, 834
Hüdbe b. Feyyâd 277, 278, 281
Hüdbe b. Hâlid el-Basrî 631
Hüdbe b. Haşrem el-Uzrî 63
Hüdbe el-A'ver b. Feyyâd el-Kudâ'î 276
Hürmüzân 544, 614
Hüşeym 252, 253, 254, 256, 284, 291, 410, 518, 519, 716, 833
Hüşeym b. Avvâm b. Havşeb 284
Hüşeym b. Beşîr 252, 518
Hüseyn 69, 72, 73, 74, 82, 98, 112, 116, 136, 145, 152, 159, 160, 161, 162, 217, 237, 258, 265, 270, 282, 285, 304, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 328, 332, 333, 341, 346, 353, 402, 408, 442, 443, 522, 531, 534, 539, 596, 597, 602, 604, 606, 607, 624, 625, 642, 643, 644, 652, 655, 658, 659, 660, 672, 757, 758, 760, 761, 762, 763, 766, 768, 769, 772, 777, 778, 781, 782, 789, 791, 792, 793, 795, 796, 797, 798, 799, 809, 836, 837
Hüseyn b. Abdullah el-Bürsümî 265
Hüseyn b. Ali b. Esved 98, 145, 217, 258, 285, 522, 534, 604
Hüseyn b. Nümeyr 672, 772
Hüzeyl b. Müdrike 335
Hüzeyl kabilesi 546
Hüzeyme b. Nasr 783
Huzeyme b. Nasr el-Absî 782
Hz. Ali 103, 171, 182, 220, 453
I-İ
Ikrime b. Rıbî 716
Irak 35, 36, 40, 45, 46, 95, 96, 110, 116, 121, 127, 150, 161, 163, 176, 177, 185, 191, 193, 195, 204, 210, 226, 243, 277, 290, 294, 297, 303, 315, 324, 325, 377, 406, 422, 442, 477, 478, 498, 499, 502, 504, 509, 510, 559, 587, 599, 642, 654, 683, 691, 696, 701, 704, 716, 726, 727, 729, 730, 746, 754, 757, 760, 766, 768, 770, 805, 808, 817, 827, 832, 834, 837
Irakeyn 416, 794
İbn Abbas 21, 57, 58, 60, 61, 97, 100, 103, 110, 121, 122, 128, 129, 130, 141, 146, 207, 209, 213, 221, 308, 327, 328, 332, 342, 373, 483, 517, 522, 532, 534, 542, 549, 603, 606, 620, 632, 746, 747, 828, 834, 837
İbn Abdel el-Esedî 731
İbn Affân 351, 528, 545, 548, 571, 582, 623, 630, 636, 637
İbn Ahmer 180
İbn Akram en-Nümeyrî 710
İbn Âmir b. Küreyz 147
İbn Amr b. Hazm el-Ensârî 351
İbn Arâde es-Sa'dî 380
İbn Ayyâş 52, 66, 71, 82, 87, 139, 158, 172, 173, 177, 218, 250, 255, 257, 304, 305, 365, 468, 471, 480, 495, 817
İbn Ayyâş el-Hemdânî 471, 480
İbn Bahdel 383, 386, 665, 666, 669, 670, 691
İbn Buhduc 366, 427
İbn Cahdem 375, 475, 689, 690
İbn Cu'dübe 57, 105, 147, 355, 357, 468, 470, 528, 540, 575, 637, 697
İbn De'b 46, 96, 516, 525, 614
İbn Ebû Akıb 799
İbn Ebû Huzeyfe 574, 575, 576
İbn Ebû Kuhâfe 462, 585
İbn Ebû Leylâ 285, 604, 632, 747
İbn Ebü'l-Hurr 214
İbn Ebû Müleyke 162, 282, 601, 605, 746
İbn Ebû Osman 495
İbn Ebû Sebre 518, 522, 549
İbn Ebû Sevr 378, 738
İbn Ebû Sufre 837
İbn Ebû Uyeyne 455
İbn Ebû Zi'b 517, 540
İbn Ebü'z-Zinâd 39, 94, 99, 149, 150, 159, 518, 526, 627, 630
İbn Harrebûz 465, 470
İbn Haviyye 275
İbn Hemmâm es-Selûlî 11, 152, 268, 741, 775, 786

İbn Hişâm b. İsmail, Hişâm b. Abdülmelik 647
İbn Huzeym el-Mürrî 279
İbn Hübeyre 56, 488, 730
İbn İdâh el-Eş'arî 66, 333, 666
İbn Katte 165, 404
İbn Kays er-Rukayyât 351, 369
İbn Kays er-Rukiyyât 722, 834
İbn Kuney en-Nasrî 488
İbn Künâse 38, 296, 469, 719
İbn Künâse el-Esedî 469
İbn Mercâne 428, 435, 451, 452
İbn Mes'ade el-Gıfârî 333
İbn Mutî 323, 332, 347, 377, 474, 475, 663, 692, 693, 737, 745, 775, 776, 778, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 802, 803, 816, 829, 836
İbn Mülcem 181
İbn Nümeyr 360, 365, 373, 374, 375
İbn Ömer 27, 49, 91, 116, 142, 143, 162, 226, 280, 284, 294, 320, 322, 323, 332, 342, 377, 519, 531, 534, 536, 589, 604, 623, 626, 630, 632, 737, 745, 746, 748, 801, 827, 828, 834, 835
İbn Salûbâ 153
İbn Sîhân el-Muhâribî 150
İbn Sîrîn 24, 82, 141, 229, 230, 279, 280, 519, 527, 601, 602, 610, 623, 628, 631
İbn Şumayt 789, 814, 815, 816, 817, 819, 837
İbn Tâvus 142
İbn Turâme el-Kelbî 689
İbnü'l-Ayyâş el-Hemdânî 384
İbnü'l-Garîre en-Nehşelî 636
İbnü'l-Gasîl 347, 348, 349, 350, 351, 695
İbnü'l-Hanefiyye 338, 340, 377, 483, 624, 737, 756, 761, 772, 773, 777, 779, 788, 795, 807, 828, 832, 833, 834, 836, 837
İbnü'l-İsbahânî 825
İbnü'l-İskâf 825
İbnü'l-Kâhiliyye 749
İbnü'l-Kelbî 13, 14, 28, 79, 91, 94, 156, 212, 216, 223, 291, 298, 314, 327, 329, 348, 378, 379, 383, 432, 538, 559, 629, 710, 727, 743, 751, 756, 835
İbnü'l-Mâhûs el-Hâricî 837
İbnü'l-Mübârek 90, 747
İbnü'l-Müferriğ 366, 402, 403, 404, 405, 406, 652
İbnü'l-Muhaş 236
İbn Ümmü'l-Hakem 63, 109, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 163, 177, 178, 402, 413, 482
İbnüz-Ziba'rî 823
İbnü'z-Zübeyr 33, 48, 61, 65, 66, 74, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 90, 91, 92, 97, 106, 107, 116, 124, 155, 156, 157, 162, 295, 308, 317, 319, 321, 323, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 340, 341, 342, 346, 350, 351, 354, 357, 360, 361, 362, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 382, 384, 385, 400, 409, 412, 426, 427, 431, 432, 433, 434, 439, 452, 457, 460, 474, 475, 499, 514, 602, 665, 666, 669, 670, 671, 672, 677, 679, 680, 684, 686, 690, 692, 697, 701, 722, 723, 737, 738, 741, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 753, 754, 764, 771, 772, 788, 800, 802, 812, 830, 833, 835, 836
İbnü'z-Zübeyr b. Hırrît 452
İbn Za'bân 74
İbn Zem'a 359, 360
İbn Ziml es-Seksekî 75
İbn Ziyâd 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 309, 312, 314, 315, 316, 343, 344, 403, 404, 405, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 428, 431, 433, 434, 435, 436, 437, 442, 443, 444, 445, 451, 452, 453, 454, 457, 652, 669,

680, 683, 684, 686, 691, 737, 740, 757, 758, 760, 763, 764, 765, 769, 770, 772, 787, 793, 808, 809, 810, 811, 831, 832
İbn Zü'l-Kelâ el-Himyerî 757
İbrahim 30, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 467, 484, 493, 494, 516, 517, 518, 520, 521, 522, 528, 532, 536, 538, 540, 543, 544, 552, 576, 580, 582, 598, 601, 602, 605, 608, 611, 617, 622, 623, 625, 626, 629, 631, 632, 633, 634, 644, 646, 647, 658, 662, 691, 697, 698, 699, 718, 733, 735, 736, 740, 761, 762, 767, 773, 774, 775, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 786, 788, 789, 792, 793, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 815, 816, 817, 819, 827, 830, 833, 835, 836
İbrâhîm b. Allâf el-Basrî 145
İbrahim b. Eşter 691, 735, 778, 779, 780, 781, 783, 784, 786, 788, 789, 793, 807, 808, 809, 810, 811, 827, 830
İbrâhîm b. Hakîm 315
İbrahim b. Hayyân 817
İbrahim b. Hişâm b. İsmail b. Hişâm b. Velîd b. Muğîre el-Mahzûmî 646
İbrahim b. Hişâm el-Mahzûmî 658
İbrahim b. Mâlik 778, 780, 807
İbrahim b. Mâlik Eşter 780, 807
İbrahim b. Muhammed b. Talha 740, 761
İbrahim b. Mütemmim b. Nüveyre 467
İbrahim b. Nu'aym en-Nahhâm el-Adevî 733
İbrâhîm b. Talha 379
İbrahim b. Talha b. Ubeydullah 767
İbrahim el-A'rec b. Muhammed b. Talha b. Ubeydullah 773
İfâk b. Şürahbîl b. Ebû Rühm et-Teymî 273
İfrîkıyye 285, 545, 548, 575, 617, 682
İhâb b. Hemmâm b. Sa'sa'a b. Nâciye b. İkâl 636
İkrime 21, 112, 517, 719, 723, 724
İkrime b. Hâlid 112
İlbâ b. Heysem es-Sedûsî 568
İmrân b. Hâlid el-Anezî 798
İmrân b. Hittân 202, 418
İmrân b. Huzeyfe b. Yemân 835
İmrân b. Musa b. Talha b. Ubeydullah 728
İran 189, 195, 429, 506
İsa b. Âtik el-Hurûc 425
İsa b. Hudayr 425
İsa b. Süleyman 508
İsa b. Yunus 558, 790
İsa b. Yûnus 162
İsa el-Hattî 425, 427
İsa el-Hazzî 197, 201, 426
İshak b. Ali b. Abdullah b. Câfer 733
İshak b. Ebû İsrâîl 144
İshak b. Eş'as 788
İshak b. Eyyûb 92, 97, 98, 135, 171
İshak b. Eyyûb ve Mesleme 97
İshak b. Süveyd el-Abdî 441
İshak b. Talha 272
İshak b. Vehb el-Vâsıtî 143
İshak b. Yahya b. Talha 524
İshak b. Ya'kûb 89
İshak el-Ezrak 512
İshak el-Fervî 144, 560, 606
İsmail b. Abdülkerîm 587
İsmail b. Ayyâş 56, 86, 143, 175, 280, 385
İsmail b. Ebû Hâlid 24, 254, 558, 673
İsmail b. Hâlid 61, 356
İsmail b. Hişâm b. İsmâil 647
İsmail b. İbrahim b. Abdurrahman 543
İsmail b. İbrahim b. Ukbe 540
İsmail b. Mücâlid 773
İsmail b. Talha b. Ubeydullah 272
İsmail b. Uleyye 601, 602
İsmail b. Ümeyye 19, 22, 489
İsmail b. Ümeyye b. Amr el-Eşdak 489
İsmail el-Bâhilî 234
İsmail es-Suddî 790
İsmail Sâlih Ferrâ el-Antakî 144
İsme b. Übeyr 15
İşteyhan 705

İtrîs b. Urkûb 184
İyâd b. Humeyr b. Avf Zührî 356
İyâs b. Katâde 430, 431, 449, 458, 459
İyâs b. Katâde b. Evfâ 430, 449
İyâs b. Muâviye 814
İyâs b. Mudârib el-İclî 776

K

Ka'b b. Abde 563, 564, 565, 584
Ka'b b. Abde en-Nehdî 563, 564, 584
Ka'b b. Ebû Ka'b el-Has'amî 780, 781, 788
Kâ'b b. Eşref 176
Ka'b b. Mâlik b. Ebû Ka'b 585
Ka'b b. Mâlik el-Ensârî 264
Ka'b b. Ucre 153
Ka'b b. Umeyr es-Sümnî 205
Kâbe 282, 283, 304, 321, 326, 329, 331, 336, 357, 363, 364, 365, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 376, 377, 426, 433, 434, 578, 629, 771, 772, 782
Kabîsa b. Câbir 52, 135, 298, 569
Kabîsa b. Dubay'a b. Harmele el-Absî 272, 281
Kabîsa b. Hureys b. Amr b. Dırâr ed-Dabbî 446
Kabîsa b. Züeyb el-Esedî 118
Kabîsa b. Züeyb el-Huzâî 480
Ka'bü'l-Ahbâr 577
Kâdisiye 799
Kâdisiyye 178, 287
Kadı Şüreyh b. Hâris el-Kindî 274
Kahtam bt. Manzûr 739, 753
Kahtam bt. Manzûr b. Zebbân 739
Kahzemî 153
Ka'kâ b. Nefr et-Tâî 179
Ka'kâ b. Şevr 273, 401
Karkisiyâ 484, 679, 757, 763, 765, 811, 831
Kâsım 42, 48, 159, 160, 293, 389, 409, 452, 453, 456, 457, 458, 472, 493, 494, 516, 526, 604, 615, 622, 627, 642, 644, 647, 658, 662, 673, 815, 821
Kâsım b. Fadl el-Huddânî 452, 453, 456, 457, 458
Kâsım b. Muhammed es-Sekafî 494
Kâsım b. Rebîa b. Ümeyye b. Ebü's-Salt es-Sekafî 615
Katâde 34, 108, 124, 129, 237, 258, 259, 284, 430, 431, 449, 458, 459, 503, 520, 533, 579, 610, 633
Katan b. Abdullah b. Husayn el-Hârisî 501
Katan b. Abdullah b. Husayn Zu'l-Gussa el-Hârisî 600
Katan b. Abdullah Hârisî 273
Kaysar 462, 463, 707
Kays b. Ebû Hâzim 24, 61, 528
Kays b. Heysem 375, 437, 446, 455, 499, 502, 820
Kays b. Heysem es-Sülemî 446, 455, 502, 820
Kays b. Kahdân el-Kindî 268, 288
Kays b. Kahdân el-Kindî el-Beddî 268
Kays b. Kahd el-Ensârî 250
Kays b. Sa'd 44, 54, 67, 68, 81
Kays b. Sa'd b. Ubâde 44, 54, 68, 81
Kays b. Sa'lebe 220, 250, 428, 438, 497, 730
Kays b. Sevr el-Kindî 75
Kays b. Sümey el-Kindî el-Beddî 268
Kays b. Tahfe 774, 786, 807
Kays b. Tahfe en-Nehdî 774, 786
Kays b. Utârid b. Hâcib b. Zürâre b. Udüs b. Zeyd b. Abdullah b. Dârim 563
Kays b. Velîd b. Abdüşems b. Muğîre 273
Kays b. Yezîd 268, 581, 742
Kays b. Yezîd b. Amr b. Şerâhîl b. Numân b. Münzir b. Mâlik b. 742
Kays kabilesi 671, 679, 681, 686
Kefertûsâ 811
Kehmes b. Talak et-Temîmî 202
Kerîm b. Afîf 270, 272, 276, 277, 279, 281
Kerîm b. Afîf el-Has'amî 270, 272, 276, 277, 281
Kerîm b. Afîf ile Abdurrahman b. Hayyân 277

Kesîr b. İsmail b. Kesîr el-Kindî 814
Kesîr b. Muhammed 384, 474, 816
Kesîr b. Salt el-Kindî 559, 611
Kesîr b. Şihâb 268, 273, 275, 793
Kesîr b. Şihâb b. Husayn Hârisî 273
Kesîr b. Şihâb Hârisî 268, 275
Kesker 205, 569, 819
Keysân Ebû Selîm 529
Keysâniyye 785
Kınnesrîn 306, 378, 670, 672
Kinâne 17, 18, 33, 88, 89, 102, 460, 486, 577, 584, 585, 589, 592, 609, 612, 627, 628, 629, 649, 661
Kinâne b. Bişr b. Attâb b. Avf es-Sekûnî et-Tücîbî 584
Kinâne b. Bişr b. Attâb el-Kindî 627
Kinâne b. Bişr b. Attâb et-Tücîbî 612
Kinâne b. Bişr et-Tücîbî 585, 589, 628
Kinâne b. Hüzeyme 577, 661
Kinde 268, 273, 281, 354, 551, 663, 694, 742, 772, 780, 788, 807, 821, 822
Kirmân 176, 404, 405, 431, 505, 529
Ku'ayki'ân 817, 819
Kubâ 432, 458, 459, 499, 508, 692, 775, 802, 816
Kubey en-Nasrî 492
Kulâh 449
Kudâme b. İclân el-Ezdî 273
Kudeyd 355, 361, 645, 660
Kûfe 16, 26, 46, 55, 91, 95, 96, 109, 152, 153, 154, 158, 163, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 187, 192, 193, 195, 209, 216, 217, 220, 225, 226, 228, 229, 233, 234, 237, 243, 244, 248, 249, 253, 255, 256, 260, 261, 263, 264, 265, 266, 268, 271, 274, 275, 276, 277, 281, 282, 285, 288, 289, 290, 293, 294, 296, 297, 298, 300, 319, 322, 325, 340, 374, 378, 379, 402, 408, 409, 410, 411, 412, 415, 416, 418, 422, 428, 430, 432, 449, 459, 467, 483, 485, 486, 487, 488, 489, 492, 497, 498, 500, 501, 506, 520, 543, 550, 552, 553, 555, 557, 559, 563, 564, 566, 567, 568, 569, 570, 578, 581, 583, 584, 590, 627, 661, 692, 693, 712, 714, 716, 719, 724, 726, 727, 728, 740, 743, 758, 760, 761, 762, 766, 767, 769, 770, 772, 773, 775, 776, 777, 778, 781, 783, 784, 785, 786, 788, 789, 790, 791, 794, 796, 799, 801, 802, 807, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 819, 820, 822, 825, 826, 827, 829, 831, 832, 833, 835, 836, 837
Kureyş 13, 16, 17, 21, 23, 31, 40, 44, 52, 53, 58, 60, 63, 64, 67, 73, 76, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 114, 119, 121, 146, 153, 154, 165, 167, 176, 226, 241, 273, 285, 293, 300, 308, 316, 325, 334, 344, 345, 355, 356, 360, 362, 368, 370, 372, 392, 399, 405, 406, 413, 452, 462, 463, 464, 467, 471, 475, 476, 482, 486, 489, 490, 491, 492, 495, 507, 513, 516, 528, 529, 545, 557, 564, 574, 606, 609, 623, 641, 644, 646, 650, 654, 657, 659, 662, 666, 667, 669, 672, 673, 675, 677, 680, 686, 694, 698, 707, 708, 712, 713, 714, 723, 729, 730, 732, 734, 749, 750, 751, 753, 755, 832
Kureyye 14
Kurre b. Hâlid 260, 522, 601
Kutayye bt. Bişr b. Âmir b. Mâlik b. Câfer b. Kilâb 708
Kutayye bt. Bişr b. Âmir b. Mülâ'ibü'l-Esinne 77
Küdâm b. el Hayyân el-Anezî 272
Küdâm b. Hadramî b. Âmir 563
Küheyl 260, 298, 808
Küleyb b. Ahme ez-Zaferî 14
Külsûm bt. Ali 42
Kümeyl b. Ziyâd 551, 564, 569, 579
Kümeyl b. Ziyâd b. Nehîk b. Hüteym en-Nehaî 551
Kümeyl b. Ziyâd en-Nehaî 564

Künâse 38, 296, 469, 719, 780, 781, 783, 789, 807
Küreyb b. Ebrehe el-Himyerî 689
Küreyb b. Mersed el-Himyerî 763
Küreyb b. Mürre el-Ezdî 192
Küreyb b. Seleme 273
Küreyz b. Ebrehe b. Sabbâh el-Himyerî 690
Kürsü [İskemle] Meselesi 800
Kûsân 819
Küseyyir 338, 640, 669, 712, 731, 732

L

Lakît el-Muhâribî 99
Lebîd b. Utârid 273, 411, 743
Leylâ bt. Süheyl Câferiyye 734
Leylâ bt. Zebbân b. Asbağ el-Kelbî 482, 708
Leylâ el-Uhayliyye 38
Lübâbe 11, 399, 513
Lübâbe bt. Hâris 11
Lüey b. Şakîk 422
Lût 332, 516, 548, 583, 604, 612, 632
Lût b. Yahya 548, 583, 612

M

Ma'ân 515
Ma'bed b. Seleme el-Hadramî 796
Ma'dân b. Seleme b. Hanzale et-Tâî 831
Ma'dân et-Tâî 661
Mağrib 548, 567, 574
Ma'kıl b. Kays 181, 184, 185, 554, 564
Ma'kıl b. Kays er-Riyâhî 184, 185, 554, 564
Ma'kıl b. Sinân el-Eşca'î 347, 352
Ma'kıl b. Yesâr 237
Mâlik b. Amr en-Nehdî 797, 798, 821
Mâlik b. Enes 21, 516, 536, 562, 626
Mâlik b. er-Reyb 219
Mâlik b. Habîb b. Hırâş 563
Mâlik b. Hâris el-Eşter 551, 563, 569, 581
Mâlik b. Hâris el-Eşter en-Nehaî 551, 563, 581
Mâlik b. Hizâm b. Rebîa 791
Mâlik b. Hübeyre 27, 52, 275, 280, 330, 665, 672, 677, 690, 691
Mâlik b. Hübeyre es-Sekûnî 52, 275, 330, 665, 690
Mâlik b. Ka'b b. Abdullah el-Hemdânî el-Erhabî 568
Mâlik b. Misma 429, 438, 439, 440, 441, 446, 452, 497, 498, 499, 500, 502, 503, 506, 508, 754, 755, 803, 804, 813, 818, 820, 827
Mâlik b. Misma b. Şihâb 497, 498
Mâlik b. Münzir 247, 813, 820
Mâlik b. Münzir b. Cârûd 813, 820
Mâlik b. Nüseyr el-Beddî 797
Mâlik b. Reyb el-Mâzinî 656
Mâlik en-Nümeyrî 418
Ma'mer b. Müsennâ 184, 433, 495, 499, 721
Ma'n b. Muğîre b. Ebû Sufre 499
Ma'n b. Yezîd b. Ahnes 672
Mansûr 15, 36, 109, 143, 356, 379, 469, 470, 478, 488, 491, 512, 644, 781
Mansûr b. Ebû Muzâhim 469, 470
Mâriye bt. Mevhib 663, 703
Mâriye bt. Mevhib el-Kindî 703
Maskale 95, 210, 273, 274, 275, 288
Maskale b. Hübeyre eş-Şeybânî 210
Maslaka b. Hübeyr 118
Matar 426, 441, 825, 826
Mâverâünnehr 704, 705
Mâzin b. Mansûr 15, 356
Medâin 185, 186, 290, 569, 742, 760, 765, 766, 768, 789, 808, 810, 815
Medâinî 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 124, 125, 126, 130, 132, 133, 135, 138,

140, 141, 145, 146, 147, 150, 152, 155, 157, 158, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 176, 177, 212, 214, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 227, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 241, 243, 247, 248, 249, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 273, 278, 279, 283, 285, 292, 293, 294, 295, 299, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 315, 316, 317, 319, 325, 338, 339, 342, 348, 355, 360, 361, 362, 363, 364, 366, 367, 369, 370, 375, 376, 377, 378, 379, 386, 389, 391, 393, 396, 397, 407, 410, 413, 414, 423, 437, 439, 442, 448, 449, 450, 468, 469, 470, 476, 480, 483, 486, 502, 503, 507, 510, 512, 513, 514, 515, 517, 520, 524, 525, 527, 528, 533, 540, 544, 599, 608, 609, 610, 612, 614, 627, 628, 629, 631, 633, 634, 637, 638, 641, 644, 646, 647, 651, 655, 659, 662, 663, 667, 668, 675, 684, 685, 690, 701, 702, 709, 714, 716, 719, 724, 725, 726, 733, 735, 738, 739, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 755, 757, 779, 804, 815, 829, 830, 831, 832, 834

Medine 15, 24, 25, 38, 41, 44, 55, 60, 77, 78, 96, 110, 112, 116, 125, 129, 132, 141, 147, 148, 149, 151, 159, 161, 162, 175, 176, 178, 181, 191, 220, 245, 247, 284, 295, 306, 307, 309, 319, 320, 321, 323, 326, 329, 332, 333, 334, 336, 337, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 356, 357, 358, 359, 360, 367, 372, 374, 377, 378, 393, 394, 395, 426, 437, 465, 466, 467, 468, 471, 474, 475, 476, 487, 488, 516, 520, 521, 525, 529, 531, 533, 537, 543, 546, 547, 548, 553, 559, 561, 562, 568, 570, 572, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 584, 585, 586, 587, 588, 592, 593, 594, 595, 597, 599, 600, 603, 607, 609, 612, 618, 619, 621, 623, 624, 625, 633, 635, 639, 641, 642, 644, 645, 646, 652, 653, 656, 657, 658, 660, 661, 663, 664, 667, 669, 670, 680, 687, 688, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 699, 703, 704, 706, 737, 738, 744, 768, 775, 802, 805, 806, 807, 818

Mekke 11, 17, 18, 19, 23, 25, 30, 55, 56, 69, 76, 83, 89, 116, 120, 122, 146, 161, 162, 173, 175, 176, 207, 209, 245, 308, 319, 321, 324, 325, 326, 329, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 342, 344, 347, 348, 351, 354, 355, 356, 360, 361, 362, 363, 367, 368, 369, 371, 372, 373, 374, 375, 378, 379, 400, 403, 426, 427, 460, 461, 463, 465, 466, 468, 487, 490, 492, 512, 514, 515, 516, 547, 562, 578, 583, 584, 588, 599, 620, 621, 638, 645, 646, 647, 650, 656, 657, 661, 662, 665, 667, 668, 680, 692, 693, 695, 696, 723, 745, 747, 749, 753, 756, 768, 788, 802, 806, 812, 817, 826

Merc [Mercü Râhit] günü 475

Merdânşâh 817

Mersed b. Şerâhîl 432, 741

Mervân 39, 40, 44, 49, 52, 54, 57, 70, 71, 72, 76, 77, 78, 80, 81, 90, 94, 97, 106, 110, 111, 124, 133, 139, 140, 147, 151, 158, 159, 160, 175, 176, 183, 195, 308, 317, 320, 321, 323, 324, 326, 329, 332, 333, 336, 342, 345, 346, 347, 350, 353, 381, 382, 384, 390, 391, 392, 400, 409, 471, 474, 475, 476, 477, 478, 480, 481, 483, 484, 489, 495, 497, 499, 500, 501, 507, 508, 509, 510, 513, 518, 532, 545, 548, 549, 559, 561, 566, 577, 579, 583, 586, 587, 591, 592, 594, 595, 596, 597, 600, 601, 603, 606, 607, 608, 609, 610, 611,

617, 618, 624, 639, 646, 653, 655, 657, 660, 661, 662, 663, 664, 666, 667, 668, 669, 670, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 684, 685, 686, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 719, 720, 721, 722, 724, 725, 726, 727, 728, 731, 733, 735, 736, 737, 746, 747, 750, 756, 757, 758, 760, 764, 805, 808, 818, 823, 831
Mervân b. Hakem 44, 57, 76, 77, 81, 106, 124, 140, 147, 175, 320, 336, 346, 382, 384, 390, 392, 471, 475, 545, 548, 577, 603, 606, 608, 609, 617, 639, 653, 655, 661, 663, 666, 684, 702, 707, 708, 760
Mervân b. Hakem b. Ebü'l-Âs 44, 639, 661
Mervân b. Muhammed 660, 709, 736
Mervân b. Muhammed el-Ca'dî 709
Meryem bt. Talha 739
Meryem el-Kübrâ bt. Osman 638
Meskin 195, 506, 819, 836
Mesleme b. Abd el-Kâri 564
Mesleme b. Abdülmelik 646, 704, 729, 730
Mesleme b. Muhalled 163, 177
Mesleme b. Muhârib 18, 21, 33, 45, 69, 80, 88, 90, 95, 97, 98, 135, 220, 223, 236, 293, 396, 608, 629, 668, 684, 701
Mesrûk b. Ecda 218, 295
Mesrûk b. Ecdâ el-Hemdânî 570
Mes'ûd b. Amr 299, 428, 429, 453, 683, 768, 822
Mes'ûd b. Amr el-Ezdî 428
Mes'ûd b. Kays b. Utârid 743
Mes'ûd b. Mu'attib 12
Meymûne 17, 371
Mezâr Günü 813
Mezhic 268, 273, 792, 794, 807
Mısır 15, 16, 34, 45, 52, 55, 71, 72, 90, 93, 94, 103, 110, 111, 112, 158, 163, 177, 191, 375, 475, 530, 546, 573, 574, 575, 576, 584, 585, 586, 587, 590, 592, 593, 594, 595, 599, 602, 618, 624, 625, 628, 629, 664, 665, 684, 685, 689, 690, 691, 700, 719, 724, 727, 731, 733, 734, 736, 757, 762
Mihrez b. Hârise b. Rebîa b. Abdüluzzâ b. Abdüşems 490
Mikâîl 790
Mikdâd b. Esved b. Avvâm 367, 375
Milkân b. Adî b. Abdimenât 752
Mirbed 230, 240, 241, 247, 440, 444, 445, 447, 448, 452, 456, 457, 499, 504
Mirdâs b. Âmir 14
Mirdâs el-Bârıkî 714, 791
Mis'ar b. Kidâm 409, 632
Miskîn b. Âmir 186, 832
Miskîn b. Âmir b. Üneyf ed-Dârimî 186
Miskîn b. Âmir ed-Dârimî 832
Misver 47, 58, 60, 159, 160, 336, 343, 363, 364, 368, 371, 372, 374, 375, 536, 541, 545, 548, 549, 570, 599, 612, 614, 615, 627, 734
Misver b. Mahreme 47, 58, 160, 336, 343, 363, 371, 536, 541, 545, 570, 599, 612, 614, 615, 627
Misver b. Mahreme ez-Zührî 599, 612, 615
Muâviye 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132,

133, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 187, 188, 191, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 216, 217, 220, 221, 222, 224, 226, 228, 229, 233, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 248, 252, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 315, 317, 319, 320, 323, 324, 326, 329, 330, 331, 332, 333, 346, 357, 358, 361, 368, 370, 371, 375, 378, 379, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 391, 392, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 411, 413, 414, 416, 419, 420, 427, 428, 434, 442, 443, 450, 451, 459, 467, 468, 469, 473, 474, 475, 476, 492, 496, 497, 502, 507, 513, 528, 530, 533, 543, 566, 567, 568, 577, 578, 580, 586, 598, 599, 601, 608, 615, 616, 618, 622, 624, 628, 629, 630, 632, 634, 639, 652, 653, 654, 663, 664, 665, 666, 669, 670, 671, 673, 674, 677, 680, 683, 691, 698, 700, 702, 708, 709, 710, 730, 735, 736, 737, 738, 741, 747, 749, 760, 766, 768, 769, 814, 833

Muâviye b. Ebû Süfyân 25, 120, 121, 143, 145, 151, 302, 319, 473, 599, 639, 663, 680

Muâviye b. Hudeyc 51, 146, 158, 285

Muâviye b. Kurre el-Müzenî 814

Muâviye b. Mâlik b. Hâris b. Bedâ el-Kindî 766

Muâviye b. Mervân b. Hakem 392

Muâviye b. Muğîre 513, 708

Muâviye b. Muğîre b. Ebü'l-Âs 513, 708

Muâviye b. Sa'lebe 833

Muâviye b. Yezîd b. Muâviye 385, 663, 664, 683

Mu'aykîb b. Ebû Fâtıma 584

Mu'ayn b. Abd el-Muhâribî 182

Muâz b. Cüveyn 184, 185, 187

Muâz b. Cüveyn et-Tâî 184, 187

Muâz b. Hâni el-Kindî 796

Muâz et-Tâî 195

Mudar kabilesi 233, 438, 446, 796

Mufaddal ed-Dabbî 467

Mufaddal el-Abdî 150

Muğîre b. Abdullah er-Riyâhî 49

Muğîre b. Ahnes 604

Muğîre b. Amr b. Osman b. Affân 657

Muğîre b. Atıyye 75

Muğîre b. Mühelleb 502

Muğîre b. Şu'be 16, 35, 55, 118, 135, 140, 146, 147, 179, 181, 184, 187, 206, 208, 216, 219, 243, 261, 273, 536, 550, 586, 589, 600, 779

Muğîre b. Şu'be es-Sekafî 16, 600

Muğîre el-A'ver b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm b. Muğîre el-Mahzûmî 728

Muğîre el-Mahzûmî 175, 338, 343, 638, 642, 646, 728

Muhâcir b. Talîk b. Süfyân b. Ümeyye 241

Muhaffiz b. Sa'lebe 273

Muhammed 17, 19, 24, 32, 36, 39, 47, 48, 51, 52, 54, 57, 58, 59, 62, 66, 70, 78, 80, 81, 85, 88, 99, 111, 120, 125, 127, 129, 137, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 149, 150, 159, 163, 164, 170, 176, 208, 221, 229, 237, 239, 241, 253, 254, 269, 273, 283, 286, 287, 288, 291, 297, 298, 304, 305, 309, 324, 332, 334, 338, 342, 343, 344, 348, 350, 352, 354, 356, 358, 379, 381, 384, 385, 386, 387, 393, 395, 398, 399, 409, 412, 448, 450, 452, 456, 458, 459, 461,

462, 467, 474, 476, 487, 493, 494, 496, 501, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 532, 533, 534, 535, 536, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 552, 554, 555, 557, 558, 561, 562, 564, 571, 572, 574, 575, 579, 580, 582, 586, 587, 588, 591, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 601, 606, 611, 612, 615, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 632, 634, 635, 641, 642, 643, 644, 646, 647, 648, 651, 657, 658, 659, 660, 673, 678, 692, 693, 702, 708, 709, 715, 716, 735, 736, 737, 738, 740, 743, 744, 747, 754, 757, 761, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 781, 785, 786, 795, 799, 801, 804, 811, 812, 814, 815, 816, 820, 821, 822, 823, 824, 828, 832, 833, 834, 836, 837
Muhammed b. Abdülazîz b. Ebân 143
Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali 644
Muhammed b. Abdurrahman 36, 338, 815, 823
Muhammed b. Abdurrahman el-İskâf 815
Muhammed b. Ali b. Hakem 88
Muhammed b. Ammâr b. Yâsir 334, 632
Muhammed b. Amr b. Hazm 350, 358
Muhammed b. Amr b. Hazm, Abdullah b. Ebû Amr b. Hafs el-Mahzûmî 358
Muhammed b. Amr b. Hazm en-Necarî 350
Muhammed b. Bicâd 286
Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im 140
Muhammed b. Ebû Bekr b. Ebû Kuhâfe 574
Muhammed b. Ebû Huzeyfe 574, 575, 586
Muhammed b. Ebû Sebre 743
Muhammed b. Ebû Uyeyne 450, 456, 458, 493, 501, 837
Muhammed b. el-A'râbî 467, 598, 622, 716
Muhammed b. el-Hanefiyye 324, 737, 773, 777, 778, 795, 832, 833, 836
Muhammed b. Eş'as 59, 269, 273, 379, 409, 692, 693, 785, 786, 799, 811, 812, 814, 820, 821, 822, 824, 834
Muhammed b. Eş'as b. Kays 59, 409, 692, 693, 820, 821
Muhammed b. Eş'as el-Kindî 273, 799
Muhammed b. Eslem b. Becre es-Saîdî 356
Muhammed b. es-Sabbâh el-Bezzâz 518
Muhammed b. Haccâc 19, 58
Muhammed b. Hafs el-Bâhilî 448
Muhammed b. Hakem 39, 170
Muhammed b. Hâlid el-Vâsıtî 239
Muhammed b. Hâlid et-Tahhân el-Vâsıtî 635
Muhammed b. Hâris b. Zehdem 626
Muhammed b. Hasan b. Zebâle 146
Muhammed b. Hâtim 141, 521, 549, 598, 601
Muhammed b. Hâtim b. Meymûn 521, 549, 601
Muhammed b. Hâtim el-Mervezî 598
Muhammed b. Hâtıb Ali 525
Muhammed b. İbrâhîm 24, 48
Muhammed b. İsa b. Sümey 546
Muhammed b. İsmail el-Vâsıtî 129
Muhammed b. Ka'b 81
Muhammed b. Lebîd 517
Muhammed b. Mervân 54, 708, 735, 736
Muhammed b. Mesleme 176, 587, 588, 593
Muhammed b. Mesleme el-Ensârî 176
Muhammed b. Münzir 309, 334, 646, 657
Muhammed b. Münzir b. Zübeyr 309, 646, 657
Muhammed b. Musaffâ 150, 163, 164, 385
Muhammed b. Musaffâ el-Hımsî 150, 164, 385
Muhammed b. Sabbâh el-Bezzâz 253

Muhammed b. Sâbit b. Kays b. Şemmâs el-Ensârî 350
Muhammed b. Sa'd 32, 39, 52, 66, 78, 99, 125, 147, 149, 150, 159, 286, 350, 385, 515, 516, 517, 518, 519, 522, 523, 524, 525, 526, 533, 534, 535, 536, 538, 540, 542, 543, 545, 547, 548, 549, 552, 555, 557, 561, 562, 571, 579, 582, 588, 591, 593, 624, 627, 629, 632, 634, 651, 657
Muhammed b. Saîd b. Âs 487
Muhammed b. Sehl b. Sa'd es-Sâidî 532
Muhammed b. Sîrîn 253, 254, 522, 526, 601, 622
Muhammed b. Süleyman b. Ali 494
Muhammed b. Şu'ayb 142
Muhammed b. Ubeyd el-Ensârî 625
Muhammed b. Umeyr b. Utârid 273, 744, 832
Muhammed b. Umeyr b. Utârid et-Temîmî 273
Muhammed b. Umeyr de Münzir 412
Muhammed b. Utârid 409
Muhammed b. Yezîd Ebû Hişâm er-Rifâî 816
Muhammed b. Yezîd el-Vâsıtî 623, 673
Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî 288, 332
Muhammed el-Asğar b. Mutraf ed-Dîbâc 643
Muhammed el-Ekber el-Hâzûk b. Mutraf 660
Muhammed es-Sekafî 70, 494
Muhârib b. Hasefe 198
Muhriz b. Hârise b. Rebîa b. Abdüluzzâ 273
Muhriz b. Huzeyb b. Mes'ûd 682
Muhriz b. Şihâb el-Minkarî 186, 272, 281
Muhtâr 273, 340, 364, 365, 366, 367, 377, 413, 414, 415, 497, 639, 744, 761, 762, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 804, 805, 806, 807, 809, 810, 811, 813, 814, 815, 816, 817, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 832, 833, 834, 835, 836, 837
Muhtâr b. Ebû Ubeyd 273, 364, 414, 639, 761, 767, 768, 772, 774, 777, 778, 805
Muhtâr b. Ebû Ubeyd b. Mes'ûd b. Amr b. Umeyr b. Avf b. Ukde b. Gîre b. Avf b. Kassî -Bu, Sakîflidir- b. Münebbih b. Bekr b. Hevâzin 768
Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekafî 364, 639, 761
Muhtâr es-Sekafî 497, 744, 761
Mukâtil b. Misma 505, 512, 814, 820
Musa b. Amr 488
Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî 490, 526, 562, 582, 635, 654, 828
Mus'ab b. Abdurrahman 322, 336, 337, 338, 366, 367, 371, 374, 375, 376, 484, 733, 737
Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf 322, 336, 337, 338, 366, 367, 371, 375, 484, 733, 737
Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf Zührî 322
Mus'ab b. Zübeyr 195, 367, 378, 388, 477, 478, 483, 497, 498, 499, 503, 506, 652, 658, 701, 727, 728, 735, 738, 746, 757, 788, 791, 794, 802, 811, 813, 816
Mus'ab b. Zübeyr 811
Musa b. Ebû Musa el-Eş'arî 800
Musa b. Enes b. Mâlik 730
Musa b. İsmail 407, 408, 828
Musa b. Talha 272, 519, 523, 524, 716, 728, 757
Musâfi b. Ukbe 533
Musa Şehevât 392, 510, 511, 640, 643, 818
Musul 16, 277, 290, 291, 402, 406, 691, 693, 707, 736, 757, 785, 787, 788, 807, 808, 811
Mutarrif b. Abdullah b. eş-Şihhîr 523
Mutî b. Esved el-Adevî 657

Muzaffer b. Müreccâ 142
Mübârek b. Fedâle 220, 631
Mübârek b. Selâm 60
Mücâlid 60, 63, 92, 98, 221, 233, 252, 253, 254, 265, 298, 365, 599, 719, 773, 816
Mücâşi b. Dârim b. Mâlik 751
Mücâşi b. Mes'ûd es-Sülemî 599, 616
Mücemmi b. Câriye el-Ensârî 602
Müdrik b. Hısn el-Esedî 395
Müfeddât bt. Zibrekân b. Bedr 704
Müferriğ el-Himyerî 402, 431
Mütemmim b. Nüveyre el-Hanzalî 321
Mütevekkil el-Leysî 720
Mühelleb 86, 249, 319, 457, 497, 499, 500, 501, 502, 512, 705, 716, 812, 813, 814, 820, 821, 822, 837
Mühelleb b. Ebû Sufre 457, 499, 813, 820, 837
Müleyke bt. Evfâ b. Hâris b. Avf el-Mürriyye 703
Müleyke bt. Kays b. Zuhal b. Zâlim el-Mürrî 703
Müleyke bt. Uyeyne b. Hısn el-Fezâriyye 638
Mümezzak el-Abdî 606, 620
Münbecis 693
Münebbih el-Yemânî 587
Münkız b. Tarîf b. Amr b. Ku'ayn b. Hâris b. Sa'lebe b. Dûdân b. Esed 743
Münzir b. Cârûd 41, 403, 405, 505, 507, 512, 717, 813, 820
Münzir b. Hassân b. Dırâr ed-Dabbî 785
Münzir b. Kays el-Cüzâmî 697
Münzir b. Zübeyr 273, 309, 334, 343, 362, 367, 374, 375, 412, 646, 657
Münzir b. Zübeyr b. Avvâm 273, 343
Münzir Ebû Ya'lâ 624
Mürre b. Mihkân 502, 506
Mürre b. Mihkân er-Rubey'î 502
Mürre b. Münkız 799
Müsâfir b. Saîd b. İmrân en-Nâitî 774
Müsâfir b. Saîd b. Nimrân en-Nâitî 825
Müsâfir b. Saîd en-Nâ'itî 802
Müsâhik b. Abdullah b. Mahreme el-Kureşî el-Âmirî 783
Müsellem b. Mesrûh el-Bâhilî 420
Müsennâ b. Abdullah 745
Müsennâ b. Affân 457
Müsennâ b. Muharribe 584, 760, 765, 801, 803
Müsennâ b. Muharribe el-Abdî 584, 760, 801
Müseyyeb b. Necebe el-Fezârî 564, 758, 764
Müseyyeb b. Necebe ile Süleyman b. Surad 295
Müslim b. Akîl 768, 797
Müslim b. Amr 189, 190, 319, 415, 421
Müslim b. Küreyb el-Kâbidî 609
Müslim b. Riyâh b. Ukbe b. Es'ad el-Mürrî 163
Müslim b. Ubeys b. Küreyz 450
Müslim b. Ukbe 191, 319, 330, 345, 346, 348, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 639, 663, 696
Müslim b. Ukbe el-Mürrî 330, 345, 361, 663
Müslim el-Havlânî 379
Müstevrid b. Ullefe 184
Müzâbene 432

N

Nâbiğa b. Ca'de 96
Nâbiğa el-Ca'dî 13
Nâcid b. Semüre 88
Nâciye b. İkâl 636, 751
Nâdibe 97
Nadr b. İshak 64
Nâfi b. Cübeyr b. Mut'im 80
Nâfi b. el-Ezrak 433, 450, 452
Nâfi b. Erzak el-Hanefî 424
Nâfi b. Ezrak 197, 340, 369
Nâfi b. Ezrak el-Hanefî 197, 340
Nâfi b. Hâris 205, 206, 216, 433, 502
Nâfi b. Mut'im b. Cübeyr 96
Nâfi b. Ömer el-Cumahî 625
Nahhâr el-Uzrî 40
Nâile 518, 529, 530, 591, 600, 608,

628, 629, 630, 638, 687, 688
Nâile bt. Ferâfisa el-Kelbî 638
Nâile bt. Umâre el-Kelbî 687
Nakkâd Zu'r-Rakabe 294
Nasr b. Âsım el-Leysî 833
Nasr b. Haccâc 64, 65, 302
Nâtil b. Kays b. Zeyd el-Cüzâmî 665
Nâtil b. Kays el-Cüzâmî 330, 679, 701
Necâşî 76, 367
Necde b. Âmir 341, 362, 426, 433
Necde b. Âmir el-Hanefi 433
Necrân 17, 23
Nehrevân 178, 184, 314, 420
Nehşel b. Dârim 803
Nemir 446
Nesr b. Şavt el-Kâbıdî 798
Nevfel b. Abdüşems 11
Nevfel b. Müsâhik 657, 783
Nevfel b. Müsâhik b. Abdullah b. Mahreme b. Abdüluzzâ b. Ebû Kays b. Abduvüd 657
Nevvâr 751, 752, 753, 818
Nevvâr bt. A'yen b. Dubey'a b. Nâciye b. İkâl 751
Nezzâl b. Sebre 543
Niyâr b. İyâd el-Eslemî 612
Niyâr b. Mükrem 615, 630
Nu'aym b. Decâce 743
Nu'aym b. İbrâhîm b. Abdullah en-Nahhâm 348
Nu'aym b. Ka'kâ b. Ma'bed b. Zürâre 412, 728
Nu'aym b. Ka'kâ b. Ma'bed b. Zürâre b. Udüs b. Zeyd b. Abdullah b. Dârim 728
Nuhayle 178, 180, 182, 758, 760, 762, 763
Nuh b. Kays 230
Numân b. Beşîr 26, 154, 158, 177, 319, 329, 333, 344, 378, 408, 616, 665, 670, 672, 687, 688, 755, 756, 825
Numân b. Beşîr b. Sa'd b. Sa'lebe 687
Numân b. Beşîr el-Ensârî 154, 158, 319, 329, 616, 665, 687, 825
Numân b. Münzir 139, 256, 742
Numân b. Suhbân 437, 455, 791, 837
Numân b. Suhbân el-Ezdî er-Râsibî 455
Numân b. Suhbân er-Râsibî 437, 791, 837
Nusaybin 810, 811
Nusayr b. Ebû Nusayr 790

O-Ö

Osman 16, 17, 20, 24, 25, 39, 44, 47, 57, 67, 69, 70, 75, 77, 78, 88, 99, 101, 105, 106, 107, 110, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 129, 132, 135, 141, 144, 147, 148, 160, 165, 166, 190, 242, 261, 262, 273, 275, 276, 283, 286, 290, 291, 304, 312, 314, 320, 328, 330, 334, 340, 342, 343, 344, 346, 353, 354, 355, 366, 381, 385, 388, 389, 393, 394, 398, 402, 409, 411, 426, 427, 443, 462, 463, 464, 465, 467, 476, 487, 488, 490, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 503, 506, 510, 511, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 665, 666, 673, 680, 693, 696, 703, 704, 708, 736, 746, 768, 776, 781, 786, 790, 798,

799, 817, 832
Osman b. Abdullah b. Hakîm 334, 388
Osman b. Abdullah b. Hakîm b. b. Hizâm 334
Osman b. Abdullah b. Hakîm b. Hizâm 388
Osman b. Affân 17, 57, 69, 125, 165, 304, 320, 346, 353, 385, 393, 394, 402, 465, 467, 487, 488, 511, 514, 515, 516, 518, 519, 520, 521, 543, 545, 546, 547, 551, 563, 571, 605, 614, 615, 637, 642, 646, 649, 650, 651, 652, 654, 656, 657, 659, 660, 708
Osman b. Affân b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye 547
Osman b. Amr b. Osman 641
Osman b. Ebü'l-Âs es-Sekafî 398, 503, 602
Osman b. el-Huveyris b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusay 462
Osman b. Hâlid el-Cühenî 798
Osman b. Miksem el-Berrî 286
Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyân 17, 342, 343, 476
Osman b. Saîd 487
Osman Mervân b. Hakem 577
Ömer b. Abdülazîz 298, 371, 489, 495, 575, 646, 733, 734
Ömer b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm 439, 447, 802, 803
Ömer b. Amr b. Osman 646, 647, 649
Ömer b. Amr b. Osman el-Arcî 646
Ömer b. Bekîr 257
Ömer b. Bükeyr 45, 62, 117, 387, 469, 522
Ömer b. Dubay'a er-Rekâşî 426
Ömer b. Ebû Rebîa 646, 826
Ömer b. Hattâb 19, 20, 21, 33, 42, 59, 60, 118, 125, 135, 206, 211, 250, 309, 358, 490, 522, 523, 531, 536, 543, 550, 552, 554, 586, 615, 639, 657, 672, 718, 733, 734, 736, 739, 740, 767, 768, 769
Ömer b. Sa'd 46, 152, 153, 299, 413, 762, 763, 767, 773, 794, 795, 837
Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs 46, 152, 413, 762, 767, 773, 794, 837
Ömer b. Şebbe 153, 229, 241, 254, 255, 280, 284, 408, 409, 490, 723, 828, 833, 834
Ömer b. Subeyh 797
Ömer b. Ubeydullah 439, 447, 459, 460, 493, 497, 498, 503, 738, 813, 814, 815, 817, 819, 820, 826, 837
Ömer b. Ubeydullah b. Ebû Kays 460
Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer 439, 447, 493, 497, 498, 738, 813, 820, 837
Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer el-Kureşî et-Teymî 497, 738
Ömer b. Zeyd el-Hakemî 671
Ömerî 20, 21, 31, 32, 52, 66, 70, 71, 74, 82, 87, 92, 99, 101, 116, 130, 134, 172, 177, 197, 218, 221, 233, 250, 255, 282, 304, 340, 359, 411, 433, 468, 471, 500, 719, 740, 826

R

Râfi b. Hadîc el-Ensârî 334
Râhit 303, 475, 476, 668, 669, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 681, 682, 684, 686, 687, 690, 699, 757, 808, 830
Rakam 806
Râşid b. İyâs 780, 781, 782
Râşid b. İyâs b. Mudârib 782
Ravh b. Abdülmü'min 220, 253, 279, 522, 572, 576, 662, 718, 830
Ravh b. Abdülmü'min el-Mukri 522, 576, 662
Ravh b. Zinbâ 80, 101, 164, 330, 354, 361, 372, 665, 670, 672, 689, 690, 757
Ravh b. Zinbâ el-Cüzâmî 80, 164, 330, 354, 361, 665, 670
Rebâb bt. Üneyf 739
Rebeze 378, 561, 578, 579, 580, 581, 582, 692, 694, 696, 697, 699, 704, 739
Rebîa 11, 12, 13, 15, 16, 22, 27, 56, 118, 119, 123, 168, 184, 185, 190,

198, 233, 269, 273, 309, 348, 356, 374, 381, 383, 389, 393, 399, 402, 421, 431, 436, 440, 446, 447, 449, 455, 456, 463, 490, 499, 500, 513, 514, 523, 531, 562, 563, 565, 601, 615, 616, 638, 646, 680, 689, 692, 702, 703, 715, 717, 722, 723, 736, 737, 760, 763, 765, 772, 775, 780, 787, 789, 791, 802, 803, 804, 805, 807, 817, 818, 824, 826, 830, 837
Rebîa b. Abdüşems 11, 15, 16, 22, 381, 383, 393, 513, 638, 703
Rebîa b. Hanzale b. Zeydümenât b. Temîm 198
Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib 348, 356, 399, 562
Rebîa b. Ka'b b. Zeydümenât b. Temîm 190
Rebîa b. Muhârik b. Câvân 765
Rebîa b. Muhârik el-Ganevî 763, 787
Rebîa b. Nâciz b. Üneys el-Ezdî 269
Rebî'a kabilesi 438, 440
Recâ en-Nemerî 426
Rehîn b. Sehm el-Murâdî 417
Remle bt. Muâviye b. Ebû Süfyân 639
Remle bt. Şeybe b. Rebîa b. Abdüşems 393, 638
Remle bt. Zübeyr 387
Remletü'l-Kübrâ 16
Remletü's-Suğrâ 17
Resûlullah 16, 17, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 40, 42, 44, 51, 64, 67, 68, 70, 74, 79, 85, 88, 91, 94, 100, 102, 122, 124, 127, 129, 133, 137, 138, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 153, 159, 163, 169, 170, 176, 183, 188, 212, 219, 230, 235, 242, 252, 283, 284, 287, 306, 309, 322, 350, 351, 354, 372, 374, 385, 388, 389, 461, 462, 464, 466, 468, 489, 505, 515, 518, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 527, 528, 532, 534, 535, 536, 537, 539, 541, 542, 546, 547, 557, 558, 561, 562, 567, 572, 573, 574, 577, 578, 579, 580, 581, 585, 587, 588, 589, 590, 594, 595, 596, 598, 603, 605, 609, 610, 611, 614, 616, 617, 619, 620, 623, 627, 632, 657, 658, 662, 665, 673, 683, 693, 703, 708, 716, 745, 748, 751, 757, 759, 764, 768, 770, 778, 790
Reyta bt. el-Beyyâ b. Abdüyâlîl 460
Rezîn b. Abdüsselûl 814
Riâb b. Rümeyle 231
Rib'î b. Hırâş 270, 281
Rifâa b. Râfi b. Mâlik el-Ensârî ez-Zurakî 607
Rifaâ b. Râfi el-Ensârî 585
Rifâa b. Şeddâd 290, 758, 765, 766, 774, 790, 791
Rifâa b. Şeddâd el-Becelî 290, 758, 774, 790
Rifâa b. Şeddâd el-Becelî el-Kattâbî 758
Rifâî 158, 305, 384, 474, 816
Ruhayle b. Sa'lebe el-Beyâdî 571
Rukayye bt. Hâris b. Ubeyd b. Ömer b. Mahzûm 513
Rukayye bt. Nebî 637
Rukayye bt. Resûlullah 515, 516
Rum 54, 136, 205, 307, 462, 824
Ruveyfi el-Belevî 677
Rümmâne 529

S-Ş

Sabaha 244, 782, 789
Sa'b b. Cessâme 556
Sa'b b. Zeyd 812, 819, 835
Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr 746
Sâbit b. Aclân 517
Sâbit b. Kays b. el-Hatîm el-Ensârî 569
Sâbit b. Kays b. Munka b. Hâris en-Nehaî 564
Sâbit b. Kays en-Neha'î 266
Sâbit b. Kutne 706
Sâbit b. Munka en-Neha'î 367
Sâbit Kays en-Neha'î 268
Sâc 498, 500, 503, 508
Sadaka b. Hâlid 383, 478
Sadaka b. Hâlid el-Kureşî 478
Sadaka el-Kureşî 71
Sa'd b. Avf 315

Sa'd b. Ebû Vakkâs 35, 36, 46, 94, 98, 99, 121, 152, 273, 286, 350, 413, 460, 462, 521, 534, 550, 558, 559, 582, 583, 617, 627, 762, 767, 773, 794, 837
Sa'd b. Muhaş ed-Dabbî 235
Sa'd b. Osman ez-Zurakî 516
Sa'd el-Aşîre 514
Sa'd er-Râbiye 223
Safiyye 11, 15, 16, 85, 92, 205, 207, 212, 241, 293, 304, 313, 388, 399, 411, 461, 465, 466, 490, 513, 522, 609, 639, 663, 703, 757, 767, 769
Safiyye bt. Abdülmuttalib 388, 411, 757
Safiyye bt. Ebû Talha 703
Safiyye bt. Ebû Ubeyd 639, 767, 769
Safiyye bt. Hazn b. Büceyr b. el-Hüzem el-Hilâlî 15
Safiyye bt. Hazn b. Büceyr el-Hilâliyye 11
Safiyye bt. Huyey b. Ahtab 609
Safiyye bt. Muâviye 241
Safiyye bt. Muğîre 461, 465
Safiyye bt. Muğîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm 465
Safiyye bt. Ubeyd 205, 207, 212
Safiyye bt. Ubeyd b. Üseyyid b. İlâc 205, 207
Safiyye bt. Ubeyd b. Üseyyid b. İlâc es-Sekafî 205
Safiyye bt. Vehb b. Hâris b. Zühre 490
Safvân b. Nefvel b. Esed b. Abdüluzzâ 513
Safvân b. Ümeyye el-Cumahî 16, 102, 339
Sahre 16
Sâib b. Ebû Hubeyş b. Muttalib b. Esed 16, 356
Sâib b. Hişâm b. Amr b. Rebîa el-Âmirî 689
Sâib b. Mâlik 774, 776, 798, 820, 823
Sâib b. Mâlik el-Eş'arî 774, 798, 823
Sâib Hâsir 38, 44, 359
Saîd b. Abdurrahman 67, 68, 488, 491, 624
Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ 624
Saîd b. Âmir el-Hazrecî 55
Saîd b. Amr b. Saîd 62, 79, 489
Saîd b. Âs 17, 44, 49, 60, 62, 79, 90, 106, 109, 113, 140, 147, 149, 150, 165, 175, 245, 275, 308, 321, 334, 392, 393, 394, 411, 461, 464, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 473, 474, 476, 480, 485, 487, 488, 489, 507, 511, 529, 549, 555, 557, 563, 564, 567, 568, 569, 587, 599, 608, 618, 638, 640, 666, 696, 703, 704, 708
Saîd b. Âs b. Saîd b. Âs b. Ümeyye 44, 392, 466, 470, 608
Saîd b. Âs b. Uhayha 511, 555
Saîd b. Ebû Hilâl 284
Saîd b. Hâlid 394, 510, 511, 517, 640, 708, 730, 746
Saîd b. Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd 510, 511
Saîd b. Hâlid b. Amr 511, 640, 708, 746
Saîd b. Hâlid b. Amr b. Osman 511, 708, 746
Saîd b. Hâlid b. Amr b. Osman b. Affân 511, 708
Saîd b. Harmele b. Kâhil el-Vâlibî 743
Saîd b. Kays el-Hemdânî 268, 743, 780, 787, 788, 824
Saîd b. Mescûh 418
Saîd b. Münkız el-Hemdânî 774, 785, 820
Saîd b. Münkız el-Hemdânî es-Sevrî 774
Saîd b. Müseyyeb 22, 283, 308, 517, 546, 548, 580, 594, 627, 692, 696
Saîd b. Nemrân en-Nâ'itî 272
Saîd b. Nimrân el-Hemdânî 278, 281
Saîd b. Osman b. Affân 17, 165, 402, 652, 654
Saîd b. Saîd b. Âs 466
Saîd b. Süleyman Sa'deveyh 833
Saîd b. Ubeyd 212
Saîd b. Yahya b. Saîd 486
Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl Ebü'l-A'ver 587
Saîd Ebû Uhayha 460
Sak'ab b. Sâbit 815

Sak'ab b. Züheyr el-Kebîrî 553
Sakîf kabilesi 315
Sa'leb b. Vebere 670
Sâlih b. Keysân 333, 357, 385, 517, 528, 575, 697
Sâlim b. Ebü'l-Ca'd 144, 533
Sâlim b. Rebîa 184, 185
Sâlim b. Rebîa el-Absî 184
Sâlim b. Vâbisa 392
Sandevdâ 763, 765
Sa'sa'a b. Muâviye 497, 502
Sa'sa'a b. Sûhân 32, 42, 43, 46, 51, 72, 118, 119, 133, 139, 185
Sayfî b. Feşîl 270, 272, 281
Sebe 73, 74, 832
Sebî b. Sebû b. Sa'b 564
Sebî meydanı 789
Sebre b. en-Nahf 455
Sehl b. Huneyf 590, 607
Sehm b. Gâlib el-Hüceymî 188
Seleme b. Muhabbik 177
Seleme b. Züeyb 378, 434, 439, 440, 446
Seleme b. Züeyb er-Riyâhî 378, 439, 446
Selîhûn 720
Sellâm 124, 145, 450, 604, 673
Sellâm b. Ebû Mutî 124
Semüre 88, 177, 229, 230, 258, 259, 264, 296, 423, 823, 825
Semüre b. Cündeb el-Fezârî 264, 423, 825
Sercûn 176, 306, 379, 408
Serî b. Vakkâs 176, 273, 744
Sevâd 180, 181, 195, 563, 564, 568, 570
Sevr b. Ma'n b. Yezîd es-Sülemî 672
Sevr b. Ma'n es-Sülemî 674, 675
Sevre b. Ebcûr el-Hanzalî 705
Sevvâr b. Abdullah b. Kudâme b. Aneze b. Nakb el-Anberî 200
Sevvâr b. Abdullah el-Anberî 491
Seyâbice 446
Seylehûn 819
Sıffîn 67, 68, 73, 74, 77, 96, 111, 133, 134, 135, 198, 287, 292, 437, 633, 821
Sınnabre 690
Sicistân 400, 401, 402, 406, 494, 509
Simâk b. Harb 257
Simâk b. Ubeyd b. Simâk b. Hazzân 186
Sinân b. Enes en-Nehaî 799
Sinân b. Meşnû el-Müzenî es-Sekafî 214
Si'r b. Ebû Si'r el-Hanefî 774, 777, 787
Suhân el-Abdiyyân 563
Suhâr b. Ayyâş el-Abdî 138
Suhaym b. Hafs 25, 41, 43, 51, 56, 483, 641, 655, 744
Sûs 493, 495
Sûdân b. Humrân 586, 600, 612, 621, 628, 629
Sûdân b. Humrân el-Murâdî 586, 628
Süfyân b. Abdülesed el-Mahzûmî 513
Süfyân b. Avf 100, 101, 120, 307
Süfyân b. Ebred el-Kelbî 671
Süfyân b. el-Harb 13
Süfyân b. Muğîre 253
Süfyân b. Ümeyye 241, 460
Süfyân b. Ümeyye b. Ebû Süfyân b. Ümeyye 460
Süfyân b. Uyeyne 40, 298, 468
Süfyân b. Yezîd b. el-Muğaffil 808, 810
Süfyân b. Yezîd b. el-Muğaffil el-Ezdî 810
Sühaym b. Hafs 35, 65
Süheyl b. Amr 18
Sükeyne bt. Hüseyn b. Ali 652
Sükeyne bt. Mus'ab b. Zübeyr 658
Süleym 14, 15, 45, 49, 64, 75, 81, 103, 106, 185, 296, 419, 437, 438, 452, 455, 517, 519, 681, 774
Süleyman b. Abdülmelik 511, 512, 642, 643, 646, 652, 704
Süleyman b. Abdurrahman el-Kelâî 766
Süleyman b. Davud Ebü'r-Rebî 631
Süleyman b. Himyer es-Sevrî 806
Süleyman b. Katte, Saîd 165
Süleyman b. Surad el-Huzâî 564, 758, 764, 773
Süleyman b. Utbe b. Yezîd b. Muâviye 397
Süleyman b. Yezîd b. Şerâhîl el-Kindî 269

Süleyman b. Yezîd el-Kindî 820, 821
Süleym b. Ahdar 519
Süleym b. Mansûr 15
Süleym b. Yezîd el-Kindî el-Cevnî 774
Süleym Ebû Âmir 517
Sürâka b. Mirdâs el-Bârıkî 791
Süreyc b. Yûnus 252
Sürre Men Reâ 496
Süveyd b. Abdurrahman 273, 783
Süveyd b. Abdurrahman el-Minkarî Ebü'l-Ka'kâ 783
Süveyd b. Amr 781
Süveyd b. Mencûf b. Sevr 422
Şair İbn Hemmâm es-Selûlî 786
Şair Lebîd b. Rebîa 791
Şakîk b. Sevr 192, 194, 422, 438, 452, 497
Şakîk b. Sevr es-Sedûsî 192, 497
Şam 11, 17, 19, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 41, 42, 43, 46, 50, 58, 75, 79, 92, 95, 99, 100, 101, 116, 121, 123, 125, 127, 129, 133, 134, 139, 147, 161, 162, 163, 164, 166, 171, 173, 174, 178, 181, 182, 183, 243, 244, 275, 276, 278, 281, 285, 287, 305, 306, 316, 329, 340, 341, 342, 344, 346, 349, 351, 353, 356, 357, 358, 359, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 382, 384, 385, 389, 392, 393, 396, 397, 398, 400, 401, 402, 404, 405, 406, 426, 427, 428, 429, 431, 433, 436, 437, 442, 443, 444, 449, 451, 454, 463, 464, 465, 466, 474, 475, 484, 487, 497, 498, 499, 501, 502, 503, 514, 515, 529, 531, 533, 551, 559, 564, 566, 567, 568, 569, 577, 578, 579, 616, 618, 630, 639, 644, 646, 663, 664, 665, 670, 671, 674, 677, 680, 683, 684, 686, 689, 690, 693, 694, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 709, 738, 739, 740, 745, 746, 747, 755, 756, 757, 760, 764, 765, 766, 772, 778, 805, 809, 823, 824, 828, 829
Şebâbe b. Sevvâr 605
Şebbâbe b. Sevvâr 142
Şebeketu'd-Devm 696
Şebes b. Rib'î 181, 245, 274, 767, 773, 780, 783, 784, 789, 792, 793, 811, 821
Şebes b. Rib'î er-Riyâhî 274, 767, 773
Şebes b. Rib'î et-Temîmî 811
Şebîb b. Becre el-Eşca'î 181
Şeddâd b. Evs 112, 113
Şeddâd b. Münzir 274
Şedîd b. Şeddâd 388
Şehrek 450
Şehrizûr 178, 181, 290
Şemir b. Zü'l-Cevşen 273, 780, 789, 796
Şerîk 13, 52, 115, 116, 130, 142, 145, 176, 186, 260, 261, 272, 281, 291, 316, 513, 608, 632, 730, 749, 775, 810
Şerîk b. Cerîr et-Tağlibî 810
Şerîk b. Muâviye el-Bâhilî 730
Şerîk b. Temmâm Hârisî 115, 116
Şerîkü'l-Hârisî 130
Şe's b. Nehâr b. Esved b. Hazîl 606
Şeybân b. Abdullah es-Sa'dî 190
Şeybân b. Ferrûh 283, 522
Şeybân b. Ferrûh el-Übüllî 522
Şeybân en-Nahvî 237, 580
Şeybe b. Rebîa 15, 393, 531, 638, 736
Şîa 264, 265, 272, 340, 758, 759, 760, 761, 768, 773, 776, 777, 778, 785, 786, 791, 801, 803, 810, 815, 837
Şiî 437, 758, 768, 791
Şu'ayb b. Harb 523, 528
Şu'be 16, 34, 35, 55, 74, 103, 118, 135, 140, 141, 146, 147, 179, 181, 184, 187, 206, 208, 216, 219, 243, 252, 259, 261, 273, 363, 463, 517, 532, 533, 536, 550, 586, 589, 600, 716, 779, 830
Şu'be el-Hadramî 363
Şürahbîl b. Müslim 280
Şürahbîl b. Vers el-Hemdânî 830
Şürahbîl b. Vers el-Müdda'î 805
Şürahbîl b. Zü'l-Kelâ 763, 809, 810, 831

Şürahbîl b. Zü'l-Kelâ el-Himyerî 763, 809
Şüreyh 234, 252, 253, 254, 268, 273, 274, 295, 296, 412, 563, 568, 616, 718, 776, 777, 786, 820
Şüreyh b. Evfâ b. Yezîd b. Zâhir el-Absî 563
Şüreyh b. Evfâ el-Absî 568
Şüreyh b. Hanî Hârisî 253

T

Taberistân 273, 288
Ta'cez bt. Ubeyd b. Rüâs b. Kilâb b. Rebîa b. Âmir b. Sa'sa'a 11
Talha b. Muhammed 580
Talha b. Ubeydullah 272, 512, 515, 575, 590, 595, 599, 602, 663, 728, 761, 767, 773
Talha b. Ubeydullah et-Teymî 512
Talha et-Talahât 404
Talhatu'n-Nedâ b. Abdullah b. Avaf b. Hâris b. Zühre 657
Talhatu't-Talahât 511
Tarafe 823
Tarîfe 823
Tarrâf b. Yezîd el-Hanefî 824
Tavvâf b. Allâk ile Evs b. Ka'b 195
Tay 107, 151, 179, 195, 660, 661, 676, 831
Tay kabilesi 107, 179, 661
Tebûk 465, 521, 524
Temîm 11, 37, 38, 49, 98, 182, 190, 198, 199, 202, 213, 223, 254, 260, 273, 370, 405, 411, 412, 413, 415, 423, 429, 430, 431, 433, 438, 439, 440, 441, 445, 446, 448, 449, 453, 456, 457, 458, 494, 497, 502, 503, 504, 505, 506, 564, 570, 583, 631, 713, 721, 734, 752, 794, 804, 820, 823, 837
Temîm b. Masâd 254
Tevvâbûn 757, 760, 787, 832
Teym 107, 120, 122, 165, 184, 392, 491, 531, 595, 729, 807
Teymullât b. Sa'lebe 244
Tikrît 785, 787
Tuhâristân 705
Tumâdır bt. Manzûr 753
Tu'me b. Medfa el-Kelbî 167
Tur Abdîn 811
Türkler 705

U-Ü

Ubâde b. Kurs 188, 189
Ubâde b. Kurs el-Leysî 188
Ubeyd b. Husayn 379, 467, 491, 725
Ubeyd b. Husayn er-Râ'î 467, 491
Ubeyd b. Simâk b. Hazzân b. Husayn b. el-Absî 185
Ubeyd b. Umeyr 214, 336, 369, 371, 374, 598
Ubeyde b. Abdurrahman es-Sülemî 682
Ubeyde b. Amr el-Beddî 268, 772
Ubeyde b. Hilâl 203
Ubeyde b. Saîd 461
Ubeyde b. Zübeyr 337, 378, 692, 738
Ubeydullah b. Abdülhamîd b. Abdülkerîm b. Âmir b. Küreyz 705
Ubeydullah b. Ali b. Ebû Tâlib 377, 737, 822, 835
Ubeydullah b. Ebû Bekre 53, 64, 193, 416, 497, 502, 505, 506, 718
Ubeydullah b. Hemmâm es-Selûlî 792
Ubeydullah b. Hilâl el-Anezî 433
Ubeydullah b. Hur el-Cu'fî 275, 431, 822
Ubeydullah b. Kâ'b en-Nümeyrî 105
Ubeydullah b. Ma'mer 399, 405, 439, 447, 459, 493, 497, 498, 503, 738, 813, 815, 816, 818, 819, 820, 837
Ubeydullah b. Mercâne 409
Ubeydullah b. Muâz el-Anberî 533
Ubeydullah b. Sâlih b. Müslim el-İclî 773
Ubeydullah b. Ubeydullah 399, 439, 459, 503, 815, 817, 818, 819
Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer 399, 439, 459, 503, 815, 818, 819
Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymî 399, 459, 815

Ubeydullah b. Ziyâd 177, 189, 195, 196, 199, 200, 237, 301, 309, 316, 319, 369, 378, 402, 403, 405, 407, 408, 410, 414, 415, 421, 425, 428, 431, 443, 445, 450, 451, 452, 498, 499, 503, 669, 674, 677, 680, 683, 691, 757, 758, 760, 763, 769, 770, 787, 807, 808, 810, 831
Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân 498, 499, 503
Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân b. el-Ca'd 503
Ubeydullah el-Kavârîrî 72
Udeyl b. Ferh 193
Uhayha b. Saîd 460
Uhud 67, 358, 513, 560, 664, 708
Ukaybe el-Esedî 69, 415
Ukayşir 729
Ukbe b. Âmir el-Cühenî 62
Ukbe b. Ebû Mu'ayt 86, 133, 273, 356, 513, 514, 530, 538, 550, 600, 628, 635, 639, 651, 653, 654, 664, 704, 728, 730
Ukbe b. Nâfi el-Fihrî 690
Ukbe b. Rüveym el-Lahmî 142
Ukbe b. Verd el-Bâhilî 196
Ukbe b. Verd el-Ciâvî 421
Ukbe b. Vessâc el-Bürsânî 422
Ukbe el-Asam 141
Ukbe el-Esedî 410, 756
Uleym b. Rakîm et-Temîmî 677
Umâre b. Hâris b. Avf b. Ebû Hârise el-Mürrî 639
Umâre b. Ruveybe es-Sekafî 716
Umâre b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt 273, 728
Umeyr b. Dâbi b. Hâris b. Ertât et-Temîmî el-Bürcümî 613
Umeyr b. Hubâb 757, 808, 809, 811, 831, 832
Umeyr b. Hubâb es-Sülemî 757, 808, 809
Umeyre bt. Âmir el-Ca'veniyye 683
Urve b. Muğîre 216, 273, 295, 414
Urve b. Şiyeym 585, 586, 589
Urve b. Şiyeym b. el-Beyyâ el-Kinânî el-Leysî 585
Urve b. Şiyeym el-Leysî 586
Urve b. Üdeyye 416, 417, 423
Urve b. Zeydü'l-Hayl et-Tâî 569
Urve b. Zübeyr 327, 375, 656, 704, 828
Urve b. Zübeyr b. Avvâm 704
Uryân b. Heysem 273, 431, 795
Uryân b. Heysem en-Neha'î 273
Utbe b. Ahnes 272, 275, 278, 281
Utbe b. Cebîre 517
Utbe b. Ebû Süfyân 15, 50, 133, 175, 241, 319, 342, 399, 651, 671
Utbe b. Farkad es-Sülemî 792
Utbe b. Gazvân 15, 206, 356, 637
Utbe b. Rebîa 16, 22, 309, 381, 383, 389, 680, 702, 703
Utbe b. Vağl 571
Utbî 63, 113, 297
Uyeyne b. Abdurrahman 259
Uyeyne b. Hısn 24, 613, 630, 638
Uzeyl b. Ferh el-İclî 827
Uzre b. Zeyd 472

Ü

Ümeyme bt. Eşyem 17
Ümeyye b. Abdullah 218, 299, 399, 493, 495
Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid 218, 399, 493, 495
Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd 218, 399, 495
Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid'i Übülle 218
Ümeyye b. Amr 474, 489
Ümeyye b. Halef el-Cumahî 140, 273, 329, 336, 432
Ümeyye b. Mutraf 645, 660
Ümeyye el-Asğar 11, 16, 32, 61, 514
Ümeyye el-Ekber 11, 12
Ümmü Abdülazîz bt. Abdullah b. Hâlid b. Esîd 642
Ümmü Abdullah bt. Abdullah b. Amr b. Âs 734
Ümmü Abdullah bt. Velîd b. Abdüşems b. Muğîre el-Mahzûmî 638

Ümmü Amr bt. Cündeb 353, 638
Ümmü Amr bt. Cündeb b. Amr b. Humeme ed-Devsî 638
Ümmü Amr bt. Ebân b. Osman b. Affân 642
Ümmü Âsım bt. Âsım b. Ömer b. Hattâb 733, 734
Ümmü Bekr bt. Misver 545, 548
Ümmü Bekr bt. Misver b. Mahreme 545
Ümmü Bistâm 435
Ümmü Cemîl 15, 513, 736
Ümmü Cemîl bt. Harb 15
Ümmü Dînâr 533
Ümmü Ebân bt. Ebân 704
Ümmü Ebân bt. Osman b. Affân 708
Ümmü Eymen 45
Ümmü Gurâb 523
Ümmü Habîb 398, 399, 460, 493
Ümmü Habîbe 16, 143, 219, 605, 608, 614, 616
Ümmü Hafs bt. Münzir b. Cârûd 507, 512
Ümmü Hakîm 55, 515
Ümmü Hakîm el-Beydâ bt. Abdülmuttalib 55, 515
Ümmü Hâlid bt. Hâlid b. Saîd 462
Ümmü Hâni bt. Ebû Tâlib 42, 800
Ümmü Hanzala b. Mâlik b. Zeydi Menat b. Temîm 752
Ümmü Hâşim bt. Ebû Hâşim b. Utbe b. Rebîa 383, 702
Ümmü Hişâm bt. Hişâm b. İsmail b. Hişâm b. Velîd b. Muğîre 647
Ümmü Hucr el-Hacebiyye 495
Ümmü Külsûm 100, 159, 307, 309, 381, 394, 395, 466, 514, 538, 656, 728
Ümmü Külsûm bt. Abdullah b. Câfer 656
Ümmü Külsûm bt. Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf 728
Ümmü Külsûm bt. Ukbe b. Ebû Mu'ayt 538
Ümmü'l-Benîn 474, 613, 630, 631, 638, 703, 704, 734
Ümmü'l-Benîn bt. Hakem b. Ebü'l-Âs 474
Ümmü'l-Benîn bt. Uyeyne b. Hısn 613, 630, 638
Ümmü'l-Celâs bt. Saîd b. Abdurrahman b. Attâb 491
Ümmü'l-Cerrâh el-Adeviye 203
Ümmü'l-Fadl b. Şakîk 422
Ümmü'l-Habîb bt. Ebü'l-Âs 513
Ümmü'l-Hakem 15, 16, 18, 63, 90, 109, 114, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 163, 177, 178, 195, 275, 290, 291, 402, 413, 482, 483, 677, 702, 703, 704, 734
Ümmü'l-Hasan bt. Zübeyr b. Avvâm 642
Ümmü Miskîn bt. Ömer b. Âsım b. Ömer 309
Ümmü'n-Numân b. Huzeyfe 703
Ümmü Osman bt. Hâlid b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt 704
Ümmü Sâbit bt. Semüre b. Cündeb 823, 825
Ümmü Sâbit bt. Semüre b. Cündeb el-Fezârî 825
Ümmü Saîd bt. Saîd b. Hâlid b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt 730
Ümmü Seleme 144, 293, 351, 572, 573, 620, 621, 703
Ümmü Yezîd bt. Yezîd b. Ubeydullah b. Şeybe b. Rebîa 736
Ümmü Yusuf bt. Hişâm b. Utbe b. Rebîa b. Abdüşems 703
Üneyf b. Ubeyd b. Masâd b. Ka'b b. Cenâb 388
Üneys b. Amr el-Eslemî 337
Ürdün 115, 311, 378, 384, 386, 465, 665, 670, 677, 683, 684, 690, 691, 698, 737, 739
Üsâme b. Zeyd 45, 106, 354, 548, 606
Üsâme b. Zeyd b. Hârise 606

V

Vâdi'iyyûn 791
Vâdi'l-Kurâ 341, 345, 346, 351, 616,

692, 696, 697, 701, 744, 805, 806
Vâil b. Hucr el-Hadramî 268, 273, 274
Vâkıd b. Ebû Yâsir 518
Vâkıdî 24, 25, 32, 39, 44, 66, 78, 99, 125, 147, 149, 150, 159, 286, 329, 331, 334, 336, 337, 342, 350, 351, 356, 362, 371, 372, 373, 374, 375, 379, 385, 515, 516, 517, 518, 519, 522, 523, 524, 526, 533, 534, 535, 536, 538, 539, 540, 542, 543, 544, 545, 547, 548, 549, 550, 552, 555, 556, 557, 560, 561, 562, 571, 579, 580, 581, 582, 585, 586, 588, 591, 593, 600, 605, 611, 614, 615, 624, 627, 628, 629, 632, 648, 651, 652, 656, 657, 663, 679, 686, 696, 703, 733
Vâkısa 770, 799
Vâsile b. Eska el-Kinânî 88
Vâsıt el-Kasab 819
Vâzi b. Züâle el-Kelbî 675, 687
Vefâ b. Sümmey el-Becelî 272
Vehb b. Bakıyye 525, 526
Vehb b. Cerîr 205, 237, 288, 332, 333, 357, 358, 359, 360, 375, 376, 383, 417, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 484, 493, 499, 501, 575, 611, 617, 626, 632, 633, 683, 697, 698, 699, 810, 812, 815, 816, 819, 835, 836, 837
Vehb b. Cerîr b. Hâzim 288, 332, 357, 375, 417, 451, 452, 453, 459, 484, 617, 626, 683, 697, 816
Vehb b. Ebcer el-İclî 500
Vehb b. Ebû Mu'attab 378
Vehb b. Mu'attib 738, 768, 822
Vehb b. Münebbih 750
Vehb b. Vehb b. Zem'a b. Esîd b. Uhayha b. Halef b. Vehb b. Huzâfe b. Cumah 327
Vehb b. Vehb b. Zem'a el-Cumahî 751
Vehb el-Hemdânî 798
Vekî b. Cerrâh 528
Velîd b. Abdülmelik 388, 478, 482, 485, 643, 645, 657, 734, 736
Velîd b. Gudayn b. Müslim el-Kinânî el-Gıfârî 762
Velîd b. Hişâm 834
Velîd b. Muâviye b. Mervân 709, 710
Velîd b. Muâviye b. Mervân b. Abdülmelik b. Mervân 710
Velîd b. Müslim 28, 44, 71, 163, 169, 297, 383, 384, 480
Velîd b. Osman b. Affân 650, 651, 708
Velîd b. Ukbe 40, 86, 106, 114, 121, 133, 134, 326, 332, 530, 550, 552, 553, 554, 555, 557, 558, 559, 563, 570, 583, 600, 617, 628, 635, 639, 651, 653, 664, 728, 730
Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt 86, 133, 530, 550, 600, 628, 635, 639, 651, 653, 664, 728
Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt b. Ebû Amr b. Ümeyye 550
Velîd b. Utbe 151, 175, 176, 319, 320, 328, 329, 341, 382, 391, 651, 671
Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân 175, 319, 651, 671
Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik 17, 494, 736
Verkâ b. Âzib el-Esedî 779, 787, 810
Vüheyb b. Hâlid 519, 611, 834

Y

Yahyâ b. Abdullah 143, 145
Yahyâ b. Âdem 142, 258
Yahya b. Damdam 822
Yahya b. Eyyûb ez-Zâhid 601
Yahyâ b. Hakem b. Safvân b. Ümeyye b. Halef 329
Yahya b. Kays el-Gassânî 668
Yahyâ b. Nâfi b. Uceyr b. Abdüyezîd b. Hâşim b. Muttalib b. Abdümenâf 356
Yahya b. Saîd 469, 478, 479, 480, 482, 483, 484, 485, 486, 601, 603, 606, 631, 708, 829
Yahya b. Saîd b. Âs 469, 708
Yahyâ b. Yemân 78
Ya'kûb b. Abdullah el-Kummî 624

Ya'kûb b. Davud 87, 101, 310
Ya'kûb b. Ömer 88
Ya'mer b. el-Aclân ez-Zürekî 93
Yemâme 147, 190, 219, 240, 340, 341, 363, 403, 426, 466, 491, 492, 498, 500, 574, 608, 772, 823
Yemâme günü 466
Yemen 84, 123, 233, 243, 246, 306, 324, 338, 340, 374, 378, 404, 440, 445, 447, 464, 468, 472, 562, 698, 713, 738, 750, 790, 832
Yezîd 17, 20, 23, 25, 29, 30, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 49, 51, 52, 53, 59, 60, 63, 65, 66, 69, 71, 73, 77, 86, 87, 88, 90, 91, 93, 94, 100, 108, 109, 115, 116, 117, 122, 124, 125, 126, 132, 138, 141, 143, 154, 156, 158, 159, 161, 163, 171, 172, 173, 176, 177, 178, 183, 188, 205, 239, 242, 254, 267, 268, 269, 273, 275, 278, 279, 281, 282, 284, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 337, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 358, 359, 360, 361, 363, 366, 367, 368, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 406, 408, 411, 413, 414, 416, 419, 420, 427, 428, 431, 432, 433, 434, 436, 443, 446, 450, 451, 454, 455, 456, 459, 474, 475, 476, 477, 488, 494, 506, 515, 517, 520, 525, 526, 528, 551, 553, 554, 557, 563, 564, 568, 569, 570, 572, 581, 599, 600, 611, 616, 617, 623, 635, 640, 643, 645, 653, 654, 656, 659, 661, 663, 664, 665, 666, 669, 670, 671, 672, 673, 675, 680, 683, 684, 685, 691, 694, 695, 696, 698, 700, 702, 704, 705, 710, 711, 728, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 742, 744, 747, 748, 760, 761, 762, 763, 764, 767, 769, 772, 773, 774, 775, 779, 783, 787, 788, 789, 792, 796, 808, 810, 816, 820, 821, 824, 828
Yezîd b. Abdullah b. Zem'a 351, 355
Yezîd b. Abdullah b. Zem'a b. Esved 351
Yezîd b. Abdülmelik 17, 309, 381, 494, 643, 645, 656, 661, 704, 736
Yezîd b. Avvâm b. Havşeb 525
Yezîd b. Ebü'n-Nemis 674
Yezîd b. Ebü'n-Nims 671
Yezîd b. Enes 774, 779, 783, 787, 788, 808
Yezîd b. Enes b. Kilâb el-Esedî 787
Yezîd b. Enes el-Esedî 774, 783, 788
Yezîd b. Esed el-Becelî 275, 599, 616
Yezîd b. Hâris 428, 728, 761, 767, 773, 783, 789
Yezîd b. Hâris b. Rüveym 428, 789
Yezîd b. Hâris b. Rüveym eş-Şeybânî 428
Yezîd b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym 728, 761, 767, 773, 783
Yezîd b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym eş-Şeybânî 728, 761, 773
Yezîd b. Harun 517, 526, 611, 623, 635
Yezîd b. Huceyye et-Teymî 278, 569
Yezîd b. Kays b. Sümâme el-Erhabî 568
Yezîd b. Kays el-Erhabî 554, 563, 570
Yezîd b. Kürz el-Becelî 278
Yezîd b. Muâviye 71, 90, 109, 124, 126, 302, 304, 309, 312, 315, 317, 326, 331, 357, 361, 374, 375, 378, 381, 383, 385, 386, 387, 394, 395, 396, 397, 399, 408, 411, 414, 416, 420, 427, 428, 434, 450, 451, 474, 476, 653, 663, 664, 665, 666, 669, 670, 671, 673, 680, 683, 691, 700, 702, 710, 735, 737, 738, 747, 760, 769
Yezîd b. Mühelleb 319, 705
Yezîd b. Mükeffef en-Nehaî 564
Yezîd b. Ömer b. Hübeyre 488
Yezîd b. Rebîa b. Müferriğ 436
Yezîd b. Rumân 515

Yezîd b. Rüveym 728, 744, 761, 767, 773, 783
Yezîd b. Şecere er-Rühâvî 360
Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik 645
Yezîd b. Ziyâd 401, 402, 403, 431
Yezîd b. Ziyâd b. Rebîa b. Müferriğ el-Himyerî Kirmân 431
Yezîd b. Zurey 748
Yezîdü'l-Hayr 17
Yunus b. Habîb 444
Yûnus b. Saîd el-İlâcî 212
Yûnus b. Ubeyd 291
Yursem b. Himeyr 800
Yusuf b. Abdullah b. Osman b. Ebü'l-Âs es-Sekafî 503
Yûsuf b. Musa 144, 408, 409
Yusuf b. Musa el-Kattân 835

Z

Zahr b. Ebû Şemir el-Hilâlî 674
Zahr b. Kays 273, 503, 705, 743, 780, 788, 822
Zahr b. Kays el-Cu'fî 273, 503, 705, 780, 788
Zâide b. Kudâme es-Sekafî 414, 769, 774, 802
Za'l es-Sülemî 86
Zâmil b. Abdüla'lâ 167
Zâtü'n-Nitâkayn 673, 745
Zâtü's-Savârî gazvesi 574
Zâzânât 742
Zâzânferrûh 443
Zehhâf b. Zehr et-Tâî 192
Zeml b. Amr el-Uzrî 330, 665
Zendeverd 506
Zevâbî 742
Zeyd b. Abdurrahman Zührî 348
Zeyd b. Ali b. Hüseyn 782
Zeyd b. Amr b. Osman 652
Zeyd b. Hârise 350, 462, 606
Zeyd b. Hısn et-Tâî 564
Zeyd b. Ömer 42
Zeyd b. Rukâd 797, 832
Zeyd b. Rukâd el-Cenbî 797
Zeyd b. Rukâd el-Hînî 832
Zeyd b. Sâbit 159, 561, 577, 584, 585, 587, 590, 601, 607, 617, 619
Zeyd b. Sâbit el-Ensârî 577, 584, 607
Zeyd b. Sehl el-Hazrecî 537
Zeyd b. Sûhân 567
Zeyneb 42, 159, 247, 492, 555, 556, 703, 704, 707, 708
Zeyneb bt. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm 707
Zeyneb bt. Ebû Amr b. Ümeyye 492
Zeyneb bt. Ömer b. Ebû Seleme b. Abdülesed el-Mahzûmî 708
Zeyyâtîn 823
Zibrikân b. Bedr 250
Zir b. Hubeyş 48, 145
Zirbî 796
Ziyâd 27, 37, 38, 39, 41, 45, 57, 60, 74, 95, 98, 105, 109, 115, 118, 132, 135, 137, 142, 146, 147, 176, 177, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 260, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 304, 309, 312, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 325, 343, 344, 369, 378, 381, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 428, 429, 430, 431, 433, 434, 435, 436, 437, 442, 443, 444, 445, 446, 448, 450, 451, 452, 453, 454, 457, 460, 471, 492, 493, 495, 497, 498, 499, 503, 504, 505, 508, 526, 551, 556, 558, 563,

564, 568, 569, 579, 630, 632, 652, 654, 669, 674, 675, 677, 680, 683, 684, 686, 691, 726, 737, 740, 743, 754, 755, 757, 758, 760, 763, 764, 765, 769, 770, 772, 787, 793, 803, 804, 807, 808, 809, 810, 811, 820, 830, 831, 832, 835
Ziyâd b. Amr b. el-Eşref el-Atekî 429
Ziyâd b. Amr b. Muâviye el-Ukaylî 674
Ziyâd b. Amr el-Atekî 430, 457, 497, 754, 755, 803, 820
Ziyâd b. Hasafe b. Sakf 563
Ziyâd b. Hasafe et-Teymî 568
Ziyâd b. İlâka et-Teymî 556
Ziyâd b. Nadî Hârisî 268
Ziyâd b. Nadr 176, 564, 568, 569
Ziyâd b. Nadr b. Bişr b. Mâlik b. Deyyân el-Hârisî 564
Ziyâd b. Nadr el-Hârisî 568
Ziyâd el-A'cem 399, 669
Zureybe 465, 466
Zut 446
Zübeyd b. Salt 559
Zübeyr b. Avvâm 273, 334, 343, 387, 477, 515, 590, 642, 651, 704
Zübeyr b. Bekkâr 38, 643, 658
Zübeyr b. Huzeyme el-Has'amî 364, 365, 370
Zübeyr b. Münzir 375
Zübeyrîler 498, 500, 665, 670
Zübyân b. Umâre et-Temîmî 768
Züfer b. Hâris 330, 375, 378, 391, 484, 498, 599, 616, 669, 672, 679, 681, 699, 750, 751, 757, 763, 764, 787, 811
Züfer b. Hâris el-Kilâbî 330, 375, 378, 391, 484, 498, 599, 616, 669, 679, 750, 757, 763
Züheyr b. Avf el-Ezdî 555
Züheyr b. Harb 205, 357, 376, 451, 457, 633, 697, 698
Züheyr b. Hüneyd 438
Zühl b. Aclân 119
Zühre bt. Amr b. Hanser 749
Zû Huşub 476, 587, 588, 598, 618, 619, 667
Zümeyl b. Übeyr el-Fezârî 533
Zü'r-Rumme 731